Theolojia ya Dogma ya Kiorthodoksi

Metropolitan Makarii (Bulgakov)

Sehemu ya I.
Kuhusu Mungu Kwenyewe na Uhusiano Wake wa Jumla na Ulimwengu na Mwanadamu

Toleo lililorekebishwa na kupanuliwa, 2005.
©Ujumbe wa Orthodox wa Mtakatifu Watatu.
Imehaririwa na Mheshimiwa Alexander,
Askofu wa Buenos Aires na Amerika Kusini.
(Kulingana na toleo la nne, St Petersburg, 1883.)

Yaliyomo:

Utangulizi 4
§1. Wajibu wa teolojia ya dogmata ya Orthodox 5
§2. Dhana ya Dogma za Kikristo kama Mada ya Theolojia ya Dogma ya Orthodox....5
§3. Asili na Uendelezaji wa Dogma katika Kanisa: Vyanzo na Mifano ya Theolojia ya Dogma ya Kiorthodoksi....8
§4. Mfumo mbalimbali wa uainishaji wa kanuni na umuhimu wa uainishaji huu katika teolojia ya kanuni ya Kiorthodoksi....12
§5. Asili, Muundo na Mbinu ya Theolojia ya Kikanuni ya Orthodox 14
§6. Kipindi cha Kwanza cha Theolojia ya Kikanuni ya Orthodox 20
§7. Kipindi cha Pili cha Theolojia ya Kikanuni ya Orthodox 24
§8. Kipindi cha Tatu cha Theolojia ya Kikanuni ya Orthodox....29

Sehemu ya 1. Kuhusu Mungu Kwenyewe....36
§9. Upana wa maarifa yetu kuhusu Mungu, kulingana na mafundisho ya Kanisa la Orthodox. 36
§10. Kiini na mgawanyo wa mafundisho ya Kiorthodoksi kuhusu Mungu katika nafsi Yake....40

Sura ya 1. Kuhusu Mungu, ambaye ni mmoja katika kiini. 40
§11. Muundo na Mbinu ya Uchunguzi. 40
1. Kuhusu Umoja wa Mungu....41
§12. Mafundisho ya Kanisa na Historia Fupi ya Dogma 41
§13. Ushahidi wa Umoja wa Mungu kutoka Maandiko Matakatifu 42
§14. Uthibitisho wa kimantiki wa umoja wa Mungu, kama ulivyotumiwa na Mababa Watakatifu na walimu wa Kanisa....45
§15. Utumiaji wa kimaadili wa dogo 48
2. Kuhusu Asili ya Mungu 50
§16. Historia fupi ya dogo, mafundisho ya Kanisa juu yake, na muundo wa mafundisho haya....50
§17. Dhana ya Uungu: Mungu ni Roho 52

§18. Dhana ya sifa za kimsingi za Mungu, idadi na uainishaji wake. 55
§19. Sifa za utu wa Mungu kwa ujumla. 56
1. Usio na kikomo. 56
2. Kujitokeza (αυτούσια, aseitas). 58
3. Uhuru. 60
4. Kutokuwa na Kipimo na Ukoo Kote. 61
5. Milele. 63
6) Kutobadilika. 64
7. Uweza wote. 65
§20. Sifa za Akili ya Mungu. 67
1. Ujuzi wa yote. 67
2. Hekima Kuu. 70
§21. Sifa za Mapenzi ya Mungu. 71
1. Uhuru mkuu. 71
2. Utakatifu uliokamilika. 73
3. Wema usio na kikomo. 74
4. Ukweli na uaminifu kamili kabisa. 77
5. Haki isiyo na kikomo. 78
§22. Uhusiano wa sifa za msingi za Mungu na asili Yake na kati yao wenyewe. 80
§ 23. Matumizi ya kimaadili ya fundisho hili. 83

Sura ya 2. Kuhusu Mungu, ambaye ni watatu katika watu. 86
§ 24. Umuhimu maalum na kutoweza kueleweka kwa dogo la Utatu Mtakatifu, mafundisho ya Kanisa juu yake, na muundo wa mafundisho haya. 86
1. Kuhusu utatu wa Utu katika Mungu, huku ikidumisha umoja wa kiini. 88
§ 25. Historia fupi ya dogma na maana ya mafundisho ya Kanisa kuihusu. 88
§ 26. Ushahidi kutoka Maandiko Matakatifu ya Agano la Kale kwa ajili ya Utatu wa Nafsi katika Mungu, huku ukidumisha umoja wa kiini. 91
§27. Ushahidi kutoka Maandiko Matakatifu ya Agano Jipya kwa ajili ya asili ya Utatu ya Watu katika Mungu, huku ikidumisha umoja wa asili. 96
§ 28. Uthibitisho wa ukweli huo huo kutoka kwa Maandiko Matakatifu. 106
§ 29. Uhusiano kati ya dogo la Utatu wa Nafsi katika Mungu mmoja na akili timamu. 113
§ 30. Utumiaji wa kimaadili wa fundisho. 116
2. Kuhusu usawa na kuwa na asili moja ya Watu wa Uungu. 117
§ 31. Uhusiano na kifungu kilichotangulia; historia fupi ya dogo na maana ya mafundisho ya Kanisa juu yake. 117
§ 32. Uungu wa Baba. 120
§33. Ushahidi kutoka Maandiko Matakatifu wa Uungu wa Mwana na Umoja wake wa Kiungu na Baba. ..121
§ 34. Ushahidi kutoka kwa Maandiko Matakatifu kuhusu Uungu wa Mwana na Ulingano wake wa Kiungu na Baba. 128
§ 35. Ushahidi kutoka kwa Maandiko Matakatifu wa Uungu wa Roho Mtakatifu na Umoja wake wa Kiini na Baba na Mwana. 133
§ 35. Ushahidi kutoka kwa Maandiko Matakatifu kuhusu Uungu wa Roho Mtakatifu na kuwa Yeye ni wa asili moja na Baba na Mwana. 138
§ 37. Utekelezaji wa kimaadili wa dogo. 140
3. Kuhusu tofauti kati ya Viumbe wa Kimungu kulingana na sifa zao binafsi. 141
§ 38. Uhusiano na kifungu kilichotangulia; historia fupi ya dogo na mafundisho ya Kanisa juu yake. 141
§ 39. Sifa ya kibinafsi ya Mungu Baba. 146
§ 40. Sifa ya kibinafsi ya Mungu Mwana. 147
§ 41. Sifa ya kibinafsi ya Mungu Roho Mtakatifu. 149
§ 42. Uchunguzi wa swali la utoaji wa Roho Mtakatifu kwa msingi wa Maandiko Matakatifu. 150
§ 43. Jinsi imani za kale zinavyofundisha kuhusu utoaji wa Roho Mtakatifu. 158
§ 44. Jinsi Mabaraza ya kale yalivyofundisha kuhusu utokaji wa Roho Mtakatifu. 161
§45. Uchunguzi wa swali la utokaji wa Roho Mtakatifu kwa msingi wa ushuhuda wa Mababa Watakatifu na walimu wa Kanisa. 169
§46. Mtu anapaswa kuutazamaje ushahidi uliotajwa kutoka kwa maandishi ya Baba Watakatifu na walimu wa Kanisa unaounga mkono mafundisho kwamba Roho Mtakatifu anatoka kwa Mwana? 181
§47. Hitimisho linalotokana na ushahidi wote wa baba wa kanisa uliochunguzwa. 192
§48. Uchambuzi wa hoja za kimantiki ya kidini kuhusu utokaji wa Roho Mtakatifu. 193
§ 49. Hitimisho la jumla. 195
§ 50. Athari za kimaadili za dogo. 195

Sehemu ya 2. Kuhusu Mungu katika uhusiano wake wa jumla na ulimwengu na wanadamu 196
§ 51. Uelewa wa Kanisa kuhusu uhusiano huu na mafundisho yake juu yake 196

Sura ya 2. Kuhusu Mungu kama Muumba 197
§ 52. Mafundisho ya Kanisa na Maudhui ya Mafundisho Hayo 197
1. Kuhusu uumbaji wa Mungu kwa ujumla 197
§ 53. Dhana ya uumbaji wa Mungu na historia fupi ya mafundisho haya 197
§ 54. Mungu aliumba ulimwengu.....198
§ 55. Mungu aliumba ulimwengu kutokana na kitu chochote.....200
§ 56. Mungu aliumba ulimwengu si kutoka milele, bali katika wakati, au kwa usahihi zaidi, pamoja na wakati. 202
§ 57. Ushiriki wa Viumbe wote wa Utatu Mtakatifu katika kazi ya uumbaji 204
§ 58. Namna ya Uumbaji.....206
§ 59. Motisha ya Uumbaji na Kusudi Lake 208
§ 60. Ukamilifu wa uumbaji na asili ya uovu duniani 210
§ 61. Athari za kimaadili za mafundisho.....211
Kuhusu aina kuu za uumbaji wa Mungu.....211
1. Kuhusu ulimwengu wa kiroho 212
§ 62. Mafundisho ya Kanisa na Muhtasari Mfupi wa Maoni ya Uongo Kuhusu Dogma.....212
1.1. Kuhusu roho wema au malaika 212
§ 63. Dhana ya malaika na uhakika wa kuwepo kwao.....212
§ 64. Asili ya Malaika Kutoka kwa Mungu na Wakati wa Asili Yao 215
§ 65. Asili ya Malaika.....218
§66. Idadi ya malaika na vyeo vyao: mpangilio wa kimungu.....221
1.2. Kuhusu roho wachafu.....225
§ 67. Majina mbalimbali ya pepo wabaya na uhakika wa kuwepo kwao.....225
§ 68. Roho za uovu ziliumbwa na Mungu kuwa njema, lakini zilijigeuza kuwa mbaya kwa hiari yao 226
§ 69. Asili ya pepo wabaya, idadi yao na vyeo vyao 231
§ 70. Athari za kimaadili za mafundisho yaliyoelezwa hapo juu.....232
2. Kuhusu ulimwengu wa kimwili 233
§71. Mafundisho ya Kanisa na muhtasari mfupi wa maoni potofu kuhusu dogma 233
§72. Maelezo ya Musa kuhusu asili ya ulimwengu wa kimwili ni simulizi la kihistoria.....233
§73. Maana ya maelezo ya Musa kuhusu uumbaji wa siku sita.....234
§74. Jibu kwa Upinzani Dhidi ya Maelezo ya Musa 237
§75. Matumizi ya kimaadili ya mafundisho.....238
3. Kuhusu mwanadamu—mkosmo mdogo 239
§76. Uhusiano na yaliyotangulia. Mafundisho ya Kanisa na muundo wa mafundisho haya 239
3.1. Asili na Hali ya Mwanadamu.....239
§77. Kiini na maana ya simulizi la Musa kuhusu asili ya wanadamu wa kwanza, Adamu na Hawa.....239
§78. Uzao wa wanadamu wote kutoka kwa Adamu na Hawa.....242
§79. Asili ya kila mwanadamu na, hasa, asili ya roho 245
§80. Muundo wa Mwanadamu 248
§81. Sifa za Nafsi ya Binadamu 251
§82. Surah na Ufananisho wa Mungu katika Mwanadamu 254
3.2. Kuhusu Kusudi na Hali ya Asili ya Mwanadamu.....257
§83. Kusudi la Mwanadamu 257
§84. Uwezo wa mwanadamu wa kwanza kwa ajili ya kusudi lake, yaani ukamilifu 259
§85. Msaada maalum wa Mungu kwa mwanadamu wa kwanza katika kutimiza hatima yake 261
§86. Amri iliyotolewa na Mungu kwa mwanadamu wa kwanza, umuhimu na maana yake 264
§87. Furaha ya Mwanadamu wa Kwanza 267
3.3. Kuhusu kuanguka kwa hiari na matokeo yake x ya kuanguka kwa mwanadamu 268
§88. Maelezo ya Kuanguka kwa wazazi wetu wa kwanza 268
§89. Uzito wa dhambi ya wazazi wetu wa kwanza.....270
§90. Matokeo ya Kuanguka kwa Wazazi Wetu wa Kwanza.....272
§91. Uhamisho wa Dhambi ya Wazazi Wetu wa Kwanza kwa Jamii ya Wanadamu : Maelezo ya Utangulizi 275
§92. Uhalisia wa dhambi ya asili, upana wake na namna ya ueneaji wake 277
§93. Matokeo ya Dhambi ya Asili Ndani Yetu 284
§94. Utumiaji wa kimaadili wa fundisho la imani 286

Sura ya 2. Kuhusu Mungu kama Mtoaji.....287
§ 95. Mafundisho ya Kanisa na Muundo wa Sura Hii.....287

1. Kuhusu Utunzaji wa Kimungu kwa ujumla 288
§ 96. Dhana ya Utunzaji wa Kimungu, matendo na miundo yake, na muhtasari wa maoni potofu kuhusu mafundisho haya 288
§ 97. Uhalisia wa Utunzaji wa Kimungu 289
§ 98. Uhalali wa Kila Kitendo cha Utunzaji wa Kimungu 291
§ 99. Uhalisia wa Aina Zote Mbili za Utunzaji wa Kimungu....294
§ 100. Ushiriki wa Watu Wote wa Utatu Mtakatifu Mkuu katika Kazi ya Utunzaji 296
§101. Uhusiano kati ya Utunzaji wa Mungu na uhuru wa viumbe wenye maadili na uovu uliopo duniani ..297
§102. Matumizi ya maadili ya mafundisho 299
2. Kuhusu Utunzaji wa Mungu kwa uhusiano na aina kuu za uumbaji wa Mungu....299
2.1. Kuhusu ulimwengu wa kiroho 299
§ 103. Uhusiano na sehemu iliyotangulia na mitazamo kuhusu mada 299
§ 104. Mungu huwasaidia malaika wema 300
§ 105. Mungu huongoza malaika wema katika utumishi wao Kwake 303
§ 106. Mungu huongoza malaika wema katika huduma yao kwa wanadamu kwa ujumla 305
§107. Malaika Walingizi wa Jamii za Wanadamu 306
§ 108. Malaika walezi wa watu binafsi 309
§ 109. Mungu anaruhusu tu shughuli za malaika wabaya 313
§ 110. Mungu ameweka mipaka na anaendelea kuweka mipaka kwa shughuli za pepo wabaya, huku akiielekeza kuelekea matokeo mema 317
§ 111. Matokeo ya kimaadili ya dogo 320
2.2. Kuhusu ulimwengu wa kimwili 321
§ 112. Uhusiano na mada zilizopita 321
§ 113. Mungu hufanya kazi kwa manufaa ya viumbe wa ulimwengu unaoonekana....322
§ 114. Mungu huongoza ulimwengu unaoonekana....323
§ 116. Matumizi ya kimaadili ya fundisho hili 324
2.3. Kwa ulimwengu mdogo, kwa mwanadamu....325
§ 117. Uhusiano na kifungu kilichopita: Utunzaji maalum wa Mungu kwa wanadamu 325
§ 118. Mungu huwapatia watu binafsi....327
§119. Utunzaji wa Mungu Unapendelea Watu Waliyo Haki Zaidi ya Wote: Kutatua Shaka 329
§ 120. Njia Ambazo Mungu Huwatunza Wanadamu na Mpito Kuelekea Sehemu Inayofuata....332
§ 121. Matumizi ya kimaadili ya mafundisho....333

Utangulizi

Kwa kuwa imejengwa juu ya msingi wa Mitume na Manabii,
pamoja na Yesu Kristo Mwenyewe kama jiwe la msingi.
Efe. 2:20.

Ili, nikichelewa, mfahamu
jinsi mtu anavyopaswa kutenda katika nyumba ya Mungu,
ambayo ni Kanisa la Mungu aliye hai,
nguzo na msingi wa ukweli.
1 Tim. 3:15.

Wapendwa, msiamini kila roho,
bali zipime roho ili kujua kama zimetoka kwa Mungu.
1 Yohana 4:1.

Uchunguzi wa mafundisho ni hazina kuu.
(Hazina kuu ni utafiti wa mafundisho).
Mtakatifu Kirili wa Yerusalemu, Mahubiri ya Katekesi, 4:2.

§1. Wajibu wa teolojia ya dogmata ya Orthodox

Theolojia ya dogmata ya Orthodox, ikichukuliwa kama sayansi, lazima iweke dogmata za Kikristo kwa mpangilio wa kimfumo, kwa ukamilifu, uwazi na uhakiki mkubwa iwezekanavyo, na, zaidi ya hayo, kwa mujibu wa roho ya Kanisa la Orthodox.[1]

§2. Dhana ya Dogma za Kikristo kama Mada ya Theolojia ya Dogma ya Orthodox

Neno 'dogma za Kikristo' linahusu kweli zilizofunuliwa zinazofundishwa kwa watu na Kanisa kama kanuni zisizopingika na zisizobadilika za imani inayookoa. Yaani, kila dogma ya Kikristo inaeleweka kuwa na sifa tatu muhimu: dogma ni—

1) Kuna *ukweli unaofunuliwa* na, kwa hivyo, unajumuishwa katika Maandiko Matakatifu, au Maandiko ya Kawaida, au katika vyote viwili pamoja: kwa kuwa hakuna vyanzo vingine vya dini ya Kikristo, na mafundisho yasiyopatikana katika vyanzo hivi hayawezi kamwe kuwa dogo la Kikristo. Ni kwa maana hii hasa kwamba kweli—zilizoletewa duniani na Kristo Mwokozi—hurejelewa kama dogo katika Neno la Mungu lenyewe,[2] na misemo *kama 'dogo za kimungu'*,[3] *'dogo za Kristo'*,[4] *'dogo za Bwana'*,[5] *'dogo za injili' na 'dogo za* kitume' zinapatikana miongoni mwa wachungaji wa kale na maarufu wa Kanisa;[6] kweli, mafundisho yote ya Kikristo kwa ujumla huitwa *dogma*,[7] Wainjilisti na Mitume huitwa *walimu wa dogma*,[8] wakati Wakristo wa Orthodox huitwa *walinzi wa dogma*.[9] Ni kwa sifa hii ya kwanza ndipo dogo la Kikristo linatambulika: a) kutoka kwa dogo na ukweli zote zisizo za Kikristo kwa ujumla, kama vile: dogo na ukweli za dini nyingine yoyote,[10] ; kutoka kwa dogo katika maana ya kifalsafa,[11] ; katika maana ya kisiasa,[12] ; na kadhalika; b) kutoka kwa ukweli ambao ni wa Kikristo lakini haujajumuishwa katika Ufunuo wa Kimungu, kama vile: ukweli mwingi wa kihistoria, kwa mfano, unaohusu maisha na kazi za Baba mmoja au mwingine wa Kanisa; na ukweli wa kiibada na kanuni, yaani, ule unaoainisha ibada na nidhamu ya kanisa. Ukweli huu wote, kwa sababu tu haujumuishwi katika Ufunuo wa Kimungu—haijalishi uwe muhimu kiasi gani—hauwezi kuitwa madogma ya Kikristo.

2) — kuna ukweli *unaofundishwa na Kanisa*. Kwa kuwa kila fundisho la Kikristo limejumuishwa katika Ufunuo wa Kimungu, sisi, kama waumini binafsi, tukichukua kila moja moja kwa moja kutoka kwa Ufunuo, tunaweza kwa urahisi kushindwa kuelewa fundisho fulani, au kulielewa vibaya, au, hata tukilielewa kwa usahihi, huenda tusishawishike kikamilifu kwamba uelewa wetu wa mafundisho hayo ni wa kweli kabisa,[13] — ilhali Kanisa, miongoni mwa mambo mengine, liliwekwa na Bwana kuwa mlinzi na mfasiri wa Ufunuo Wake kwa watu wote, kuwa *nguzo na msingi wa kweli* (1 Tim. 3:15), na kwa kusudi hili linaongozwa na Roho Mtakatifu kwa namna ambayo haliwezi kukosea, wala kudanganya, wala kudanganywa.[14] Kwa hivyo, ili tuweze kushawishika kikamilifu kwamba kweli fulani zilizofunuliwa lazima zitambuliwe kama mafundisho ya msingi, na kwamba lazima zieleweke kwa njia hii na si nyingine yoyote, ni lazima tusikie

---

[1] Tazama *Utangulizi wa Theolojia ya Kiorthodoksi* wa A. M., §§ 151, 152, 160, 162, 177 na 178.

[2] Kwa mfano, inaposemwa kumhusu Mwokozi kwamba *alibatilisha sheria ya amri* (δόγμασι) *kwa mafundisho Yake* (Efe. 2:15), au kwamba *alifuta hati iliyoandikwa* (δόγμασι) *inayotuhusu sisi kwa* ***mafundisho*** *Yake* (Kol. 2:14). Mtakatifu Krisostomo, Theodoret Mbarikiwa, Mtakatifu Theophylact na walimu wengine kadhaa, wanapofafanua mistari hii, wanaelewa 'mafundisho' hapa yanahusu hasa mafundisho ya Injili.

[3] Δόγματα θεῖα *(Theodoret,* Epist. ad Johan. Antioh.), — za Mungu *(Orig.* in Matth. Vol. 12, n. 23; Clem. *Alex.* Strom. 3:2; 6:15).

[4] Mafundisho ya Yesu Kristo *(Ignatius* kwa Wamagnesia 13; *Ufishawahi wa Mt. Justin,* n. 4; *Basil,* juu ya Zaburi 46, n. 4).

[5] Jitahidi kuimarishwa katika mafundisho ya Bwana *(Ignatius* kwa Waefeso, § 13).

[6] mafundisho ya Injili (*Athanas*. in Matth. serm. 9); ya kitume *(Theodoret.* Eccles. Hist. 1. 2. 7).

[7] .... mmewapita wale wanaoiga mafundisho ya kimungu kana kwamba ni sarafu *(Synes.* Epist. V). Aliwaweka wakfu na kuwafundisha katika kuhubiri mafundisho yake *(Lactantius,* Kuhusu Kifo cha Waonevu, n. 2. Conf. *St Basil,* Hexaëm. orat. 6).

[8] Wafundishaji wa mafundisho — apud *Origen,* *Contra Celsum*, Kitabu III.

[9] 'Wale wa mafundisho' — katika *Eusebius,* Historia ya Kanisa, Kitabu VII, Sura 30.

[10] Inasemekana, kwa mfano: 'mafundisho ya Kigiriki' *(Sozomen*, Historia ya Kanisa, Kitabu V, Sura 16).

[11] .... Kuhusu maamuzi yake mwenyewe, ambayo wanafalsafa huuita *dogmata (Cicero*, *Quaestiones Academicae*, IV, Θ). Hivyo Mtakatifu Isidore wa Pelusium anamuita Socrates *ten attic dogmaton nomotheten*. Kitabu I, Barua II kwa Ophelius Mnahani.

[12] Katika Maandiko Matakatifu, yafuatayo wakati mwingine huitwa 'dogma': *amri za Kaisari* au za wafalme (Luka 2:1; Matendo 17:17; Dan. 2:13), *amri* ya kifalme (Dan. 6:8 na 9), *tamko* la kifalme (15), na neno — ἐδογμάτισαν — linatumika kumrejelea wafalme (Est. 3:9) na pia maamuzi ya mkutano wa umma uliokuwa ukitumia mamlaka ya serikali (2 Mka. 10:8; 15:36).

[13] Tazama 'Utangulizi wa Theolojia ya Kiorthodoksi' na A. M., § 127. St Petersburg, 1847.

[14] Waraka wa Mapatriaki wa Kanisa Katoliki la Mashariki kuhusu Imani ya Kiorthodoksi, Vifungu 2 na 12; kwa maelezo zaidi, tazama Utangulizi uliotajwa hapo juu, §§ 134–140.

kweli hizi na ufafanuzi wake kamili kutoka kinywa cha Kanisa la Kristo — yaani, Kanisa la kweli, la Kiorthodoksi. Ni katika maana hii hasa kwamba Baraza la Mitume la Yerusalemu, likiwakilisha Kanisa lote la ufundishaji, lilitumia neno — ἔδοξε (*Kwa kuwa Roho Mtakatifu na sisi tuliona ni* vyema… Matendo 15:28), mwanzoni mwa maagizo yake mafupi, ambayo baadaye yalitangazwa kwa waumini wote kwa mwongozo wao; na Mwinjilisti mtakatifu Luka aliyarejelea maagizo haya kama kanuni au *maagizo* (δόγματα) *yaliyowekwa na Mitume na wazee huko Yerusalemu* (Matendo 16:4). Kwa namna ile ile, Mabaraza yote ya Kimataifa yaliyofuata, ambayo pia yaliwakilisha Kanisa lote linalofundisha, yalianza maamuzi yao—kufuata mfano wa Baraza la Mitume—kwa neno *'ilipoonekana kuwa jema' (*ἔδοξε*)* na yaliyaita maamuzi haya dogma*;* kwa mfano: *dogma ya wazee watakatifu mia moja sabini wa Baraza la Sita la Kiinjili kuhusu mapenzi mawili na matendo katika Bwana wetu Yesu Kristo*.[15] Kwa hivyo, katika maandishi ya wachungaji wa kale, mafundisho makuu ya Kikristo mara nyingi hurejelewa moja kwa moja *kama mafundisho makuu ya Kanisa*, *maneno ya Kanisa*,[16] wakati Wakristo wanaoyashikilia mafundisho haya kwa uthabiti wanaelezewa *kama wana wa Kanisa*.[17] Ni kwa sifa hii mpya ndipo dhana za Kikristo zinapotofautishwa: a) na maoni binafsi, ambayo waumini wenyewe wanaweza kuyatengeneza moja kwa moja kwa msingi wa Ufunuo wa Kimungu kuhusu ukweli wa imani, na ambayo, hata kama yange kuwa sahihi kabisa, yataendelea kuwa maoni tu milele isipokuwa yafafanuliwe na kufundishwa kwa wote na Kanisa.[18] Kwa upande mwingine, b) *dogmata sahihi, imara na takatifu*,[19] zinatofautiana na dogmata zisizo za Kiorthodoksi au, kwa maneno ya Baba Watakatifu, na *dogmata za ukosefu wa heshima, potovu na za uzushi*, zinazoshikiliwa na makanisa au jumuiya maalum zilizojitenga na Kanisa la kweli la Kristo.[20]

3) — kuna ukweli unaofundishwa na Kanisa kama *kanuni isiyopingika na isiyobadilika ya imani ya wokovu*: — hii ndiyo sifa ya mwisho ya msingi ya mafundisho ya Kikristo, inayolitenganisha na ukweli mwingine wote wa Ufunuo wa Kikristo wenyewe, kama ulivyo na kufundishwa na Kanisa. Ukweli wa Ufunuo wa Kikristo, uliokuwemo hasa katika vitabu vya Maandiko Matakatifu, umegawanywa katika aina mbili: ukweli wa imani, ambao muumini lazima akubali kwa akili, na ukweli wa matendo, ambao lazima ukubaliwe kwa hiari na utekelezwe katika maisha. Ukweli wa imani umegawanywa zaidi katika makundi mawili: baadhi yanahusiana na kiini cha dini ya Kikristo, kama muungano uliorejeshwa kati ya Mungu na mwanadamu, na yanajumuisha mafundisho ya Mungu na uhusiano Wake na ulimwengu na, hasa, na mwanadamu, yakifafanua kwa usahihi nini na jinsi mtu anavyopaswa kuamini ili aokolewe: ni hizi ndizo zinazofundishwa na Kanisa kama kanuni zisizopingika na zisizobadilika za imani inayookoa. Mengine hayahusiani moja kwa moja na kiini cha dini ya Kikristo, na yanajumuisha ama maelezo ya kihistoria ya Kanisa la Mungu katika Agano la Kale na, kwa kiasi fulani, Agano Jipya—kuhusu majaji, wafalme, watawala na makuhani wakuu wa watu wa Mungu, pamoja na Manabii watakatifu, Mitume na watu wengine wengi—au kauli za kibinafsi za watu mbalimbali, manabii, mitume, na hata Kristo Mwokozi Mwenyewe, ambazo hazihusiani na kiini cha dini ya Kikristo (k.m. Yohana 1:42, 47; 4:50; 6:8); au unabii kuhusu hatima ya watu wa Mungu, mataifa mengine, miji, na kadhalika — na kwa hivyo, ingawa zinastahili imani yetu kamili, zikiwa zimewekwa katika Ufunuo wa Kimungu, hazifundishwi na Kanisa kama muhimu kwa wokovu. Ukweli wa matendo pia umegawanywa katika makundi mawili: yale yanayoeleza hasa kile ambacho mtu, kama kiumbe mwenye maadili aliyeitwa

---

[15] Tazama Kormchaya au *Kitabu cha Sheria za* Mitume Watakatifu, Mabaraza Matakatifu ya Kiulimwengu na ya Mitaa, na Baba Watakatifu — katika kurasa za kwanza.

[16] Dogma za kanisa (*Kirili wa Aleksandria*, katika Amosi 2:7; VI, 2; *Khrisostom,* katika Mathayo 21:23); dogma za Kanisa (Gregori wa Nyssa, dhidi ya Eunomius, Hotuba XII, katika j. II, uk. 815Paris . 1638; *Chrysostom*, Mahubiri VI juu ya Waraka kwa Wafilipi); 'mahubiri ya kanisa' (*Origeni*, juu ya Mathayo, Juz. XI, n. 17; Juz. XII, n. 23).

[17] Kikani (*Greg*. wa *Nyssa*, Dhidi ya Eunomius, Hotuba II, katika Opp., juz. II, uk. 481, iliyohaririwa na Morel.); wale wanaokusanyika kanisani *(Epiphanius,* Haereses, LXI, n. 4); wale kutoka kanisani (*Origeni*, Dhidi ya Celsus, V, 61).

[18] Kwa maana hii, Mtakatifu Krisostomo anazungumzia nafsi yake: 'Kwa maana mmeona kwamba mengi ya yale tunayosema huhubiriwa kwa njia ya mabishano, si kwa njia ya mafundisho rasmi.' Katika Mathayo XXI, 23, katika *Coteler.* Monum. eccles. gr. III, 145.

[19] Mafundisho sahihi ya Kanisa *(Kirili wa Aleksandria*, *Defensio Anathemorum*, X; *Khrisostomo*, *Homilia za Mwanzo*, II, n. 5); uimara *(Orijeni*, *Maelezo ya Yohana*, J. VI, n. 2; Juz. XX, n. 22); utakatifu (*Origeni*, katika Mathayo, Juz. XVII, n. 7; *Kirili wa Aleksandria*, katika Amosi 6:2); wa kitakatifu (*Kirili*, katika Alama, ad Monach.).

[20] Mafundisho ya ukufuru (*Chrysostom*, vol. VIII, Mahubiri V, ed.Paris , uk. 133); impia et irreligiosa dogmata (*Irenaeus*, Dhidi ya Ujinga, Kitabu II, Utangulizi, n. 1); δόγματα μυσαρά *(Theodoret,* juu ya Isaya Nav. quaest. XVI); 'uzushi' (*Eusebius*, katika Zab. LVII, 12); 'mafundisho ya janga na ya kifo' *(Augustine*, De Civitate Dei XVIII, 51, n. 1). Kanuni ya VII ya Baraza la Tatu la Kiinjili pia inasema: *'mafundisho machafu na potofu ya Nestorius*.'

katika agano jipya la neema na Mungu, anapaswa kufanya: hizi, kwa hakika, ni amri za kimaadili za Kikristo; na zile zinazoonyesha jinsi Mkristo anavyopaswa kuonyesha uhusiano wake na Mungu katika ibada ya nje, na jinsi Mkristo *anavyopaswa kujiendesha katika nyumba ya Mungu* (1 Tim. 3:15)—hizi ni kweli za kitakatifu na kanuni, ambazo, hata hivyo, ni chache sana katika vitabu vya Agano Jipya. Kati ya kweli hizi zote zilizofunuliwa, hivyo zikigawanywa katika makundi manne, ni zile tu zinazojumuishwa katika kundi la kwanza ndizo zinazoitwa dogo katika maana halisi; yaani, kweli zinazohusiana na kiini cha dini ya Kikristo, zinazojumuisha mafundisho ya Mungu na uhusiano Wake na ulimwengu na wanadamu, na zinazobainisha hasa nini na jinsi Mkristo anavyopaswa kuamini ili aokolewe. Kama kweli za imani, zinatofautiana na kweli zote (sheria) za maadili; na kama sheria za imani inayookoa, zinatofautiana na kweli za imani ambazo hazihusiani moja kwa moja na kiini cha dini ya Kikristo na wokovu wa wanadamu.

Kwa maana halisi, neno 'dogma' katika lugha ya kanisa linahusu tu kweli za imani, kinyume na kweli zote zinazohusu mwenendo wa Kikristo, iwe za kimaadili, za kiibada au za kikanuni. Hili linaonekana wazi kutoka kwa mfano wa Mabaraza ya Kiinjilisti yenyewe, ambayo yaliteua kama dogma kwa kipekee ufafanuzi wao wenyewe wa imani, huku yakirejelea maamuzi yao mengine yote *kama kanuni* au *sheria*.[21] Hii pia inaonekana wazi katika maandishi ya Mababa Watakatifu, kwa mfano:

a) Mtakatifu Kirili wa Yerusalemu, katika maandishi yake tunasoma: "Kiini cha dini (au namna ya kumwabudu Mungu) kinajumuisha mambo mawili yafuatayo: maarifa sahihi ya kanuni za imani na matendo mema; dogma bila matendo mema hazimfurahishi Mungu; wala haikubali matendo ikiwa hayategemei dogma za utakatifu;"[22] b) Mtakatifu Gregori wa Nyssa, ambaye, kwa msingi wa maneno ya Mwokozi kwa Mitume: *'Basi enendeni* na (μαθητεύσατε) *mfundishe mataifa yote,.. kuwafundisha kutii yote* (τηρείν πάντα) *niliyowaamuru* (Mathayo 28:19–20), anagawanya mafundisho yote ya Kikristo katika sehemu mbili: ya kimaadili na ya kidogma (εις έθικον μέρος καί είς δογμάτων άκριβείαν); c) Mtakatifu Yohane Krisostomo, ambaye kwake Ukristo unahitaji, pamoja na mafundisho makuu ya Kanisa la Kiorthodoksi, matendo ya utakatifu.[23] Hili, hatimaye, linathibitishwa na matumizi ya neno *'dogmatic*' (δογματικόν) katika vitabu vya ibada, ambapo *'dogmatics'* zinaashiria nyimbo za sifa kwa Mama wa Mungu, zinazojumuisha mafundisho ya imani kuhusu ubikira wake wa milele, Umwilisho wa Bwana na muungano wa asili mbili ndani Yake.

Dogma zinafafanuliwa kama yale yaliyo kweli ya imani yaliyowekwa katika Ufunuo wa Kimungu ambayo, yakihusiana na kiini cha dini ya Kikristo—kama muungano uliorejeshwa kati ya Mungu na wanadamu—yanajumuisha mafundisho halisi kuhusu Mungu na uhusiano Wake na ulimwengu, na hasa kwa wanadamu, na ambayo hufundishwa na Kanisa, kama kanuni za imani ya wokovu, ambazo haziwezi kupingwa na hazibadiliki. Ili kuthibitisha hoja hii, inatosha kuashiria: (a) kauli fupi za kanuni au imani za Kiorthodoksi, ambazo kwa hakika zina tu kweli kuhusu Mungu na uhusiano Wake na ulimwengu, na hasa kwa wanadamu, na kisha maelezo ya Kanisa ya imani hizi katika katekisimu, ambapo tunaona vivyo hivyo; b) ukweli kwamba, tangu mwanzo kabisa, Kanisa la Orthodox daima limewafukuza kutoka kwenye kundi lake—na hivyo basi kutoka kwa sehemu ya wokovu wa milele—wale waliokosa ujasiri wa kukataa au kupotosha mafundisho yake makuu,[24] na — c) mafundisho ya wazi ya Kanisa kuhusu kutopingika na kutovunjika kwa mafundisho yake makuu: 'kama kuna yeyote, kama wanavyosema Mababa wa Baraza la Sita la Kiinjili, asiyeshikilia na kukubali mafundisho makuu ya uchaji Mungu, na asiyefikiria na kuhubiri kulingana nayo, bali anajaribu kuyapinga, awe laana, kwa amri iliyowekwa hapo awali na Mababa watakatifu na wenye baraka, na atengwe na kutupwa nje ya jumuiya ya Kikristo kama mgeni. Kwa maana, kulingana na yale yaliyoamriwa hapo awali, tumeamua kwa dhati kutoweka chochote kwenye yafuatayo wala kuondoa chochote kutoka kwake, na hatuwezi kwa namna yoyote ile" (Kanuni 1). Hii kutovurugika na kutobadilika kwa mafundisho mkuu ya Kikristo kunatokana na ukweli kwamba yote yamefunuliwa na Mungu Mwenyewe na kufundishwa kwetu na Kanisa, mwalimu aliyeanzishwa na Mungu na asiyekosea.

Kwa hivyo, mafundisho makuu ya Kikristo, tukizingatia tu tabia yao ya kipekee miongoni mwa kweli nyingine zilizofunuliwa, yanaweza pia kufafanuliwa hivi: "haya ni misingi ya kweli ambayo ni sehemu

---

[21] Tazama Kormchaya au *Kitabu cha Kanuni.*

[22] Njia ya uchaji Mungu inajumuisha mambo haya mawili: usahihi wa mafundisho ya kiungu na matendo mema. Catec. IV, p. 2.

[23] Ukristo, pamoja na usahihi wa mafundisho yake, unahitaji utawala imara. *Chrysostom,* Mahubiri XXVII juu ya Yohana. Baba Mtakatifu anarudia hili katika Mahubiri yake II juu ya Mwanzo, n. 5, na Mahubiri XIII juu ya Mwanzo, n. 4.

[24] Tazama kipengele: *'uzushi'* — katika faharasa ya alfabeti iliyowekwa mwishoni mwa toleo jipya zaidi *la *Kitabu cha Sheria*...* (St Petersburg, 1843).

muhimu ya mafundisho ya imani, kama yanavyoshikiliwa na kufundishwa na Kanisa la Kikristo." Na hivyo, teolojia ya madogma ya Kiorthodoksi si kitu kingine isipokuwa *mfumo wa mafundisho ya Kiorthodoksi.* Hata hivyo, tukizingatia maudhui halisi ya madogma ya Kikristo kwa ujumla, lazima yafafanuliwe kama ifuatavyo: 'kiini cha ukweli (kama inavyoshikiliwa na kufundishwa na Kanisa) kuhusu Mungu na uhusiano Wake na ulimwengu, na hasa kwa wanadamu; au, kwa maneno mengine, kuhusu Mungu Kwenyewe na Mungu kama Muumba, Mpe na Mwokozi.' Kwa hivyo, neno 'teolojia ya dogmatiki ya Kiorthodoksi' linapaswa kueleweka *kuwa linamaanisha taaluma inayoweka mafundisho ya Kanisa la Kiorthodoksi kuhusu Mungu na kazi Zake*, kama tawi hili la teolojia linavyofafanuliwa kwa kawaida.

§3. Asili na Uendelezaji wa Dogma katika Kanisa: Vyanzo na Mifano ya Theolojia ya Dogma ya Kiorthodoksi

Kutokana na ufahamu wa madogma ya Kikristo uliotolewa hapo juu, ni wazi kwamba yote yana asili ya kimungu. Kwa hivyo, hakuna mtu aliye na haki ya kuongeza au kupunguza idadi yao, wala kuyabadilisha au kuyageuza kwa namna yoyote ile: kadiri yalivyofunuliwa na Mungu mwanzoni, ndivyo vinavyopaswa kubaki milele, maadamu Ukristo upo. Hata hivyo, ingawa zimesalia bila kubadilika katika Ufunuo wenyewe, kwa idadi na kwa asili yake, kanuni za imani lazima zifunuliwe, na zinafunuliwa, ndani ya Kanisa kwa waumini.

Tangu watu walipoanza kuyakubali mafundisho matakatifu yaliyofundishwa katika Ufunuo na kuyaleta ndani ya wigo wa uelewa wao wenyewe, ni lazima ukweli huu mtakatifu ufasiriwe kwa njia mbalimbali na watu tofauti (kama inavyotokea kwa ukweli wowote unapokuwa mali ya wanadamu), — bila kuepukika, maoni tofauti, utata tofauti kuhusu imani, na hata upotoshaji tofauti wa imani au uzushi, iwe kwa makusudi au bila makusudi, ilibidi uibuke na uliibuka. Ili kuwalinda waumini dhidi ya haya yote, na kuwaonyesha hasa nini na jinsi wanavyopaswa kuamini kwa msingi wa Ufunuo, Kanisa tangu mwanzo kabisa liliwapa, kulingana na mapokeo yaliyopitishwa kutoka kwa Mitume Watakatifu wenyewe, tamko fupi la imani au itikadi.[25] Hizi zilieleza, kwa maneno machache, jumla ya mafundisho yote ya msingi ya Ukristo, na kila kifungu kilikuwa na maana mbili: kwa upande mmoja, kilionyesha ukweli wa Ufunuo, ambao waumini walipaswa kuukubali kama fundisho la imani; na kwa upande mwingine, kilikuwa kinga dhidi ya uzushi wowote uliokuwa kinakabiliwa.[26] Hali hii ilikuwa hivyo katika karne tatu za mwanzo za Ukristo: Kanisa halikuwa na imani moja tu, bali kulikuwa na kadhaa zilizotumika, ambazo, ingawa zilifanana *kwa roho*, zilitofautiana *kwa maneno*,[27] na karibu kila moja ikiwa na sifa maalum zilizolenga kupinga makosa yaliyotokea mahali fulani au pale ambapo imani fulani ilitumika.[28] Kati ya alama hizi, *alama ya Mtakatifu*

---

[25] Kuhusu maana mbalimbali za neno *'alama'* (σύμβολον), na pia kuhusu asili ya alama katika Kanisa la Kikristo, tazama kihistoria-kibiblia Mheshimiwa *Filaret,* Metropolitan wa Moscow, kur. 599–601, toleo la 4, na katika *Thesaurus Ecclesiasticus* ya *Switzer* chini ya kipengele: *σύμβολον*.

[26] Hivyo basi, kwa mfano, maneno ya imani za kale: 'Ninaamini katika… *Mwenyezi, Muumba wa mbingu na nchi*,' yaliwalinda Waorthodoksi dhidi ya mafundisho ya uongo ya wamwasi—madhehebu ya Kimwasi ya Kisimona na Kimenandro, ambayo yalikuwa yamejitokeza tangu Enzi ya Mitume na kufundisha kwamba ulimwengu haukuumbwa na Mungu bali na malaika; mafundisho ya imani hizo hizo kuhusu *kutungwa* kwa *mimba* ya Yesu Kristo *na Roho Mtakatifu na kuzaliwa* Kwake *na Bikira Mariamu* yaliwalinda dhidi ya mafundisho ya uongo ya wamwasi wengine wa wakati huo—Wakerinthi na Waebionite—waliolifundisha kwamba Yesu alitungwa na kuzaliwa kwa njia ileile ambayo watu wa kawaida huzaliwa, na kwamba Yeye alikuwa mwana wa Yusufu na Mariamu.

[27] Alama za kale za Makanisa yanayojulikana hadi leo—yaani Yerusalemu, Kaisaria, Aleksandria, Antiokia, Roma na Akwileia—zinapatikana pia katika maandishi ya Wababa wa Kanisa wa mapema wa wakati huo: Irenaeus, Tertullian, Cyprian, Gregory Muujiza, na katika Katiba za Kitume. Baadhi ya imani hizi ni fupi, nyingine ni ndefu zaidi. Mbali na tofauti katika maneno na misemo fulani, pia zinatofautiana kwa mpangilio wa vifungu fulani vinavyowasilishwa. Tazama imani hizo wenyewe katika Bingham, *Origin. Eccles.*, Kitabu X, Sura 3 na 4.

[28] Kwa mfano, katika imani ya Kanisa la Aquileia, baada ya maneno 'Ninaamini *katika Mungu Baba Mwenyezi',* maneno *'asiyeonekana na asiyepitia mateso'* (invisibilem et impassibilem) yameongezwa. Hii inaelekezwa hasa dhidi ya Wasabellius na Wapatripassius. 'Ni lazima kujua,' anasema Rufinus, ambaye yeye mwenyewe alikuwa wa Kanisa la Aquileia, "kwamba maneno haya mawili hayapatikani katika Imani ya Kanisa la Kirumi, bali yameongezwa na sisi dhidi ya uzushi wa Sabellius, unaojulikana kama Patripassianism, ambao unafundisha kwamba Baba (Pater) Yeye Mwenyewe alizaliwa na Bikira, akaonekana na akateswa (passus est) katika mwili. Inaonekana kwamba mababu zetu waliweka maneno haya hasa ili kuondoa kufuru hii dhidi ya Baba, yaani, kumwelezea Baba kama asiyeonekana na asiyeweza kuteseka' *(Rufin.* in Exposit. symboli). Kwa sababu hiyo hiyo, bila shaka, vifungu *vinavyohusu kushuka kwa Yesu Kristo kuzimu na ushirika wa watakatifu* viliingizwa baadaye katika baadhi ya imani za kale, ingawa haijulikani kwa hakika ni lini viliongezwa. Apud. *Bingham.* Op. cit. lib. X, cap. 3, § 7.

Gregori Muujiza bado inaheshimiwa sana ndani ya Kanisa la Orthodox; inaeleza mafundisho ya sifa binafsi na usawa kamili wa Viumbe wote wa Utatu Mtakatifu, ikipinga Sabellius na Paulo wa Samosata.[29]

Kuanzia karne ya nne na kuendelea, wakati uzushi hatari zaidi wa Ario na, baadaye, wa Makedonio ulipoibuka, na wakati wazushi walipoanza kutumia vibaya, hasa, maneno yaliyokuwa yakitumika kuashiria kweli mbalimbali za imani, na kuanza kutoa itikadi zao za imani zilizokuwa zimeiga zile za Waorthodoksi, — Kanisa likaona haja ya kuandaa na kutangaza, kama mwongozo kwa waumini wote, imani moja, ya mwisho, isiyobadilishwa hata herufi moja, na, kwa ujumla zaidi, kuweka maana ya istilahi takatifu na lugha ya kikanisa na kiteolojia.[30] Hakika, imani kama hiyo iliandaliwa katika Baraza la Kwanza la Kiinjili na, baada ya kuongezwa katika la Pili, chini ya jina *la Imani ya Nike-Konstantinopoli,* kulingana na sheria za Baraza la Tatu na Mabaraza ya baadaye ya Kiinjili, ikawa kielelezo kisichobadilika cha imani kwa ulimwengu wote wa Kikristo na kwa vizazi vyote.[31] Imani hii ina mafundisho yale yale kama zile za awali; lakini kwa tofauti kwamba baadhi ya mafundisho ya imani yamewekwa wazi zaidi na kwa undani zaidi dhidi ya mizimu mipya mbalimbali, hasa mafundisho yanayohusu Uungu wa Mtu wa Pili wa Utatu Mtakatifu dhidi ya Arius, Photinus na Apollinaris, na kuhusu uungu wa Mtu wa Tatu wa Utatu Mtakatifu—dhidi ya Makedonius.[32]

Katika karne iliyofuata, uzushi wa Monophysite ulitokea, na Baraza la Nne la Kiinjili (mwaka 451) ilitengeneza ufafanuzi *wa* imani *kuhusu asili mbili katika Utu mmoja wa Bwana wetu Yesu Kristo,* ambao (ufafanuzi huo wa imani) si kitu kingine bali ni ufafanuzi sahihi zaidi wa maana iliyomo katika kifungu cha tatu cha Imani ya Nike-Konstantinopoli.[33]

---

[29] Hatuizungumzii hapa ile inayoitwa *Imani ya Mitume,* ambayo ilitumika hasa katika Kanisa la Kirumi katika karne tatu za kwanza na bado inaheshimiwa sana Magharibi, — hatutaji hata kidogo kwa sababu Kanisa la Mashariki — Kanisa la Orthodox — halikutumia imani hii wala katika karne tatu za kwanza, wakati lilipokuwa likitumia imani nyingine, wala katika nyakati zote zilizofuata, na kwa hivyo kamwe haijawahi kuichukulia, kwa maana halisi, kama *Imani ya Mitume*, wala haijawahi kuipendelea kuliko imani nyingine zote za kale, ambazo, kulingana na mapokeo, zingeweza pia kuwa na asili yao kutoka kwa Mitume, ikiwa si kwa maandishi, basi kwa roho na maudhui (Historia ya Kumbukumbu Mheshimiwa *Filaret*, Metropolitan wa Moscow, uk. 600, toleo la 4.). 'Sisi,' walisema wawakilishi wa Kanisa la Orthodox katika Baraza la Florence, 'hatuna wala hatujawahi kuona Imani ya Mitume,' wakijibu Walatini, ambao, kwa kuashiria imani yao ya kale, walidai kuwa ilitokana na Mitume wenyewe. Concil. Florent. sect. VI, cap. 6.

[30] Hata hivyo, inapaswa kutambuliwa kwamba maendeleo ya lugha ya kidini-kitheolojia yalianza, kwa kiasi fulani, hata kabla ya Mtaguso wa Kwanza wa Nicaea: (a) katika mabaraza fulani ya mitaa, kama vile Mtaguso wa Antiokia dhidi ya Paulo wa Samosata, ambao ulianzisha neno *'wa asili moja'* — ομοούσιος — katika imani yake; na (b) katika maandishi ya walimu binafsi, kwa mfano, Dionysius wa Alexandria, ambaye pia alitumia neno hilo (katika epist. ad Dionys. Roman.), na Theophilus wa Antiokia, ambaye katika kazi zake tunakutana kwa mara ya kwanza na neno *'Utatu'* — τριάς (Ad Apostolic. II, n. 15); — utaratibu huu uliendelea hata baada ya Mtaguso wa Nicaea, kutokana na kuibuka kwa makosa mapya ya imani, ambayo dhidi yake, ili kufafanua mafundisho sahihi kwa usahihi wa hali ya juu, ilikuwa muhimu kuweka maana ya istilahi hizo kwa usahihi zaidi. Maneno muhimu zaidi ya lugha ya kidini-kiteolojia yaliyoundwa hivyo, kila moja likiwa na maana yake iliyofafanuliwa kikamilifu, ni: a) katika ufafanuzi wa mafundisho ya Mungu, kwamba Yeye ni *mmoja katika Utatu,* mmoja kwa *kiini,* mwenye utatu katika *nafsi* au hipostaasi..... kwamba sifa ya kibinafsi ya Baba ni kwamba *Yeye hakuumbwa,* ya Mwana ni kwamba *alizaliwa* na Baba, na ya Roho Mtakatifu ni kwamba *anatoka* kwa Baba; b) katika ufafanuzi wa mafundisho kuhusu Kristo Mwokozi, kwamba *alijidhihirisha katika mwili* au *akawa mwanadamu,* kwamba ndani Yake kuna *nafsi* moja na si *asili* mbili—ya kimungu na ya kibinadamu—zilizounganishwa *bila mchanganyiko, bila mabadiliko, bila mgawanyiko* na *bila kutenganishwa,* na kadhalika.

[31] Baraza la 3 la Kiulimwengu, Kanuni ya 7; Baraza la 6 la Kiulimwengu, Kanuni za 1 na 2. Kwa maoni ya Baraza la Kalsedonia, Baraza la 4 la Kiulimwengu, tazama Lyabbeus — *Concil. tom. IV, uk. 567; kwa ajili ya amri ya Baraza la Constantinople (867), ambalo kwa muda mrefu lilichukuliwa Mashariki kuwa Baraza la Nane la Kiulimwengu, tazama Voskresnye Chteniya, j. IV, uk. 400. Linganisha na 'Utangulizi wa Theolojia ya Kiorthodox' na A. M., kur. 565–570, St Petersburg, 1847. Kuanzia wakati wa Mabaraza ya Pili na, hasa, ya Tatu ya Kiulimwengu, uangalifu mkubwa ulianza kuchukuliwa ili kuhakikisha kwamba, katika kuelezea kweli za msingi za imani, maneno yasiyotumika kiholela yaliyobuniwa, bali yale yaliyofafanuliwa na Kanisa; na Baraza la Sita la Kiulimwengu, katika kuchunguza kesi ya Mapatriaki wa zamani wa Constantinople—Sergius, Pyrrhus na Paul, na watu wengine kadhaa wenye nia moja—walidai kuwa hao ndio walioanzisha istilahi mpya zinazokinzana na imani ya Kiorthodoksi (Tazama *Labbeus*, *Concil. Juz. VI, uk. 610–611), na kukithibitisha tena mafundisho makuu ya Baba Watakatifu, si tu ili yaeleweke kwa maana yale yale iliyokubaliwa, bali pia ili yatolewe kwa maneno yale yale hasa kama yao, na kutokuweka kabisa jambo jipya lolote (apud *Labb.* ibid., uk. 1028).

[32] Inafaa kutambua kwamba Mababa wa Baraza la Pili la Kiulimwengu, walipokuwa wakiweka Imani ya Baraza la Kwanza la Kiulimwengu kwa undani zaidi, — a) walijitahidi kutumia, katika kufanya hivyo, hasa *maneno* na *misemo kamili* kutoka kwa Maandiko Matakatifu, na — b) walikopa vifungu vinne vya mwisho, ambavyo havikupatikana katika Imani ya Nicaea, kutoka kwa imani za awali zilizotumika Kanisani kabla ya Mtaguso wa Nicaea.

[33] Hatuwezi kushindwa kutaja hapa *Hotuba* (προσφωνητικός) ya Baraza hili la Kiikumeni kwa Mfalme Marcian, ambayo ni muhimu sana kwetu katika muktadha huu wa sasa; ndani yake, Mababa waliweka wazi kwa undani wazo kwamba ufunuo wa taratibu au maendeleo ya mafundisho makuu ndani ya Kanisa ni muhimu, hasa katika kujibu kuibuka kwa uzushi, kwamba Kanisa daima lina

Karibu wakati huo huo, ilitokea kile kinachoitwa *Imani ya Athanasio*, ambayo, mbali na mafundisho ya Utatu Mtakatifu, mafundisho ya muungano wa asili mbili katika Bwana Yesu yamewekwa kwa usahihi mkubwa sana—imani ambayo, ingawa haikuandikwa katika Mabaraza ya Kiinjilisti, bado inakubaliwa na kuheshimiwa na Kanisa zima. Baadaye, uzushi wa Monothelite uliibuka, na Baraza la Sita la Kiikumi (mwaka 681) lilitunga ufafanuzi wa imani *kuhusu mapenzi na matendo mawili katika Bwana wetu Yesu Kristo*, ambao unaweza kuchukuliwa kama ufafanuzi zaidi wa ufafanuzi wa imani wa Kalcedonia. Ukanamani wa Waikonoklasi ulitokea, na Baraza la Saba la Kiikumeni (mwaka 787) lilitunga ufafanuzi wa imani *kuhusu heshima ya picha takatifu.* Imani hizi zote za Mabaraza ya Kiulimwengu—ya Nne, ya Sita na ya Saba—zinaunda nyongeza muhimu kwa Imani ya Nike-Konstantinopoli, ingawa hazijajumuishwa ndani yake kutokana na sheria za Mabaraza ya Kiulimwengu yenyewe kuhusu kutotezeka na kutobadilika kwake kabisa. Mbali na mafundisho makuu, ambayo yalijumuishwa katika imani tangu mwanzo kabisa na yalifafanuliwa zaidi katika Mabaraza ya Kiikumi, mafundisho mengine fulani pia yalifafanuliwa kwa wakati mmoja—kwa kujibu uzushi uliokuwa unatokea—katika mabaraza ya mitaa, ambayo baadaye yalikubaliwa na Baraza la Sita la Kiikumi, Baraza la Trullo; kwa mfano: dogma zinazohusu dhambi ya asili, kazi ya neema, umuhimu wa ubatizo hata kwa watoto wachanga (katika Kanuni 123–130 za Baraza la Kartago) na juu ya sakramenti ya Kipaimara (katika Kanuni ya 48 ya Baraza la Laodikia), pamoja na na Baba Watakatifu binafsi katika maandishi yao mengi, miongoni mwao wale waliotajwa na kuidhinishwa (katika Kanuni ya 2) na Baraza lile lile la Trullo wanastahili heshima ya kipekee.[34] Hivyo basi, ulikamilika kipindi cha pili, muhimu zaidi, cha ufunuo au maendeleo ya mafundisho makuu ya Kikristo katika Kanisa—kipindi muhimu zaidi, kwanza kabisa kwa sababu ni hapa mafundisho makuu yalifunuliwa na kufafanuliwa katika Mabaraza ya Kiinjilisti, ambayo hayakosei; na kwa sababu kanuni msingi ziliwekwa—zikijumuisha ndani yake au chini yake kanuni zote nyingine—mfano mmoja usiobadilika wa imani ulianzishwa kwa uhakika kwa ajili ya vizazi vyote kama msingi wa theolojia yote ya kanuni, na lugha yenyewe ya theolojia ya kanisa ilifafanuliwa na kuanzishwa kwa usahihi. Ndiyo maana Kanisa la Kiorthodoksi la Mashariki linakiri waziwazi: 'Kanuni zetu na mafundisho ya Kanisa letu la Mashariki vimepita kutoka zamani za kale, vimefafanuliwa na kuthibitishwa kwa usahihi na kwa uchaji Mungu na Mabaraza Matakatifu na ya Kiulimwengu; hairuhusiwi kuongeza chochote juu yake au kuondoa chochote kutoka kwake. Kwa hivyo, wale wanaotaka kukubaliana nasi kuhusu kanuni takatifu za imani ya Kiorthodoksi lazima, kwa unyenyekevu na utiifu, bila uchunguzi au udadisi wowote, wafuate na wajisalimishe kwa yote yaliyoamuliwa na kutangazwa na mapokeo ya kale ya Mababa, na kuthibitishwa na Mabaraza matakatifu na ya Kiulimwengu, tangu wakati wa Mitume na warithi wao, Wababa wa Kanisa letu walioubeba Mungu."[35]

Hata hivyo, hii haimaanishi kwamba kwa kusitishwa kwa Mabaraza ya Kiinjilisti, maendeleo zaidi ya mafundisho makuu ndani ya Kanisa la Orthodox yalifikia mwisho. Hayakusitishwa, kwa sababu makosa na uzushi havikusitishwa. Makosa muhimu zaidi kati ya haya yalikuwa, kwanza kabisa, makosa ya Kanisa la Roma, yaliyolitenganisha na Kanisa la ulimwengu mzima—na katika Mashariki ya Kiorthodoksi, mabaraza yalikusanywa dhidi yake zaidi ya mara moja na taarifa sahihi kabisa za imani ziliandaliwa; na pili, makosa ya Waprotestanti katika madhehebu yao mbalimbali, ambayo pia yalichunguzwa mara kwa mara na vikao vya maaskofu wa Kanisa la Kiorthodoksi la Mashariki, ambao kwa wakati huo huo walichapisha tamko za imani zilizo sahihi zaidi dhidi ya makosa haya, ili kulinda usafi wa Kiorthodoksi. Kwa njia hii, ilitokea tamko mbili za imani za kina zaidi za Kanisa la Kiorthodoksi la Mashariki, ambazo ndani yake ufafanuzi wa kiitikadi wa Mabaraza ya kale ya Kiikumeni umeelezwa kwa kina kuhusiana na makosa na uzushi ulioibuka baadaye. Tunarejelea: *Imani ya Kikristo ya Kanisa la Kikatholiki na Kiinjili la Mashariki na Waraka wa Mapatriaki wa Kanisa la Kiorthodox-Kikatholiki kuhusu Imani ya Kiorthodox*.[36] Kufuatia mfano wa imani hizi, na hasa ule wa kwanza, katika Mashariki ya Kiorthodoksi na Urusi, tamko zingine za imani au katekisimu ziliandaliwa baadaye kwa lengo lile lile; miongoni mwa hizi, ifuatayo inashikilia nafasi ya kwanza katika nchi yetu:

---

haki ya kufanya hivyo, na kwamba, katika ufunuo huo wa imani, halileti jambo jipya lolote. Apud *Labb.* Concil. Vol. IV, pp. 819–828.

[34] Imani zote na tamko za imani za Mabaraza ya Kiinjili na ya Mitaa na ya Mababa Watakatifu, kama zilivyoorodheshwa na Baraza la Trullo, zinaweza kupatikana katika *Kormchaya*, au *Kitabu cha Sheria za Mitume Watakatifu, Mabaraza Matakatifu ya Kiinjili na ya Mitaa, na Mababa Watakatifu*, kilichochapishwa St Petersburg mnamo 1839 na 1843.

[35] Tazama Waraka wa Mapatriaki wa Mashariki kuhusu Imani ya Kiorthodoksi mwanzoni.

[36] Kwa maelezo zaidi kuhusu vitabu hivi, tazama § 149 ya *Utangulizi wa Theolojia ya Kiorthodox* ya A. M.

Katekisimu ya Kikristo ya Kanisa la Kiorthodoksi la Kikatholiki la Mashariki, iliyopitiwa na kuidhinishwa na Sinodi Takatifu Inayoongoza. Haiwezi kudaiwa kwamba ufafanuzi wa dogmi za Kikristo umeisha hata sasa: hautakoma hadi makosa yanayopingana na dogmi zitakapokoma, na hivyo hadi hitaji la Kanisa—kwa kujibu makosa mapya—la kufafanua na kuelezea dogmi zake kwa ajili ya ulinzi wa Orthodoxi litakapokoma.[37]

Basi, nini kinaweza kusemwa kwa ujumla kuhusu umuhimu wa maendeleo au ufafanuzi huu wa mafundisho ya imani ndani ya Kanisa? Hii haimaanishi ongezeko lolote la idadi ya mafundisho ya imani; — hapana: Kanisa la Orthodox bado lina mafundisho ya imani yale yale yaliyofunuliwa na Mungu Mwenyewe mwanzoni. Wala si mabadiliko yoyote ya imani, ambazo Kanisa la Orthodox linaendelea kuzingatia na kufundisha katika utukufu wake wote usiovurugika na usiobadilika. Maendeleo haya yote, kwa hakika, si kitu kingine zaidi ya *ufafanuzi na uelezo sahihi zaidi* wa imani zilezile, ambazo hazibadiliki katika asili yao, yakitokea taratibu kwa karne nyingi kutokana na makosa na uzushi mbalimbali yaliyojitokeza na yanaendelea kuwepo ndani ya Ukristo.[38] Na ni nani amefanya na anayefanya ufafanuzi na uelezo huu wa imani? Imekuwa na bado inatekelezwa na Kanisa, ambamo Roho Mtakatifu anaishi daima, akililinda dhidi ya makosa yote. Hii hufanywaje? Ni kwa msingi tu wa Ufunuo huo huo wa Kimungu, yaani Maandiko Matakatifu na Maandiko Matakatifu ya Kawaida, ambapo Mungu Mwenyewe alifundisha dogo hizo tangu mwanzo kabisa. Kwa hivyo, katika maendeleo ya mafundisho imara, hakuna jipya linaloingizwa katika mafundisho ya Kikristo; badala yake, kwa kujibu dhana potofu, kile ambacho waumini wa Kanisa la Orthodox wamekuwa wakikitangaza daima—kwa msingi wa Ufunuo, ingawa si kwa undani kama huu—kinafafanuliwa na kuelezewa kwao kwa usahihi zaidi. Na hivyo, kanuni zenyewe na ufafanuzi wake wa kina ndani ya Kanisa vinastahili heshima yetu kuu: kwani kanuni na ufafanuzi wake vimejengwa kwa usawa juu ya Ufunuo wa Kimungu; kanuni na ufafanuzi wake vimetokana kwa usawa na Ufunuo kupitia Kanisa, mwalimu asiyekosea.

Kutokana na yale tuliyosema kuhusu asili na ufafanuzi wa madogma, ni lazima tufikie hitimisho zifuatazo:

1) *Chanzo* pekee cha teolojia ya madogma ya Kiorthodoksi ni Ufunuo wa Kimungu*,* yaani, *Maandiko Matakatifu na Maandiko Matakatifu ya Mdomo.*

2) *Imani ya Nike-Konstantinopoli* inapaswa kutambuliwa kama *msingi* imara wa teolojia hii; imepita imani zote za awali na imekubaliwa na Kanisa la ulimwengu wote kama mfano usiobadilika wa imani kwa vizazi vyote, — na, pamoja na imani hii, kama nyongeza yake, *tamko* zote zingine *za imani* kutoka kwa *Mabaraza matakatifu ya Kiikumeni na ya Mitaa na Mababa watakatifu* waliotajwa na Baraza la Trullo,

---

[37] Kutokana na haya, ni wazi jinsi mashtaka yanayotolewa na waandishi wa Kirumi dhidi ya Kanisa la Mashariki la Orthodox yalivyo ya kinyongo, kana kwamba, kwa kushikilia vikali mikutano saba ya kale ya Kiecumenical pekee na kutotambua chombo hai cha mafundisho yasiyokosea ya Kanisa katika mtu wa Papa, lilikuwa limekuwa lisilosogezeka, lisilo hai na lifu. Ndio, Kanisa la Orthodox kwa kweli limejikita imara na haliyumba katika Mabaraza saba ya Kiinjilisti, kama vile nguzo saba ambazo hekima ya Mungu iliijenga nyumba yake juu yake (Mith. 9:1); Kupitia karne nyingi, Kanisa la Orthodox halijapotosha wala kukataa hata fundisho moja lililothibitishwa katika Mabaraza ya Kiulimwengu, wala halijakubali hata fundisho jipya moja lisilojulikana kwa Kanisa la kale la ulimwengu; na ndiyo maana linaitwa *Orthodox.* Hata hivyo, wakati huo huo, daima imekuwa na, na inaendelea kuwa na, mwili hai kupitia ambao huelezea mafundisho yake yasiyo na makosa: huu ni sauti ya wachungaji wake wote, hizi ndizo mabaraza yao; Wakati huo huo, haijawahi kuacha—huku ikifuata Mabaraza saba ya Kiikumeni na Mababa Watakatifu wa kale katika mambo yote—kufafanua kwa undani zaidi na kwa ukamilifu zaidi madogma yake yasiyobadilika, ili kukabiliana na uzushi na makosa mapya yanayojitokeza, kama mwongozo kwa Waorthodoksi, kama ilivyofanya katika kupinga makosa ya Kanisa la Kirumi na baadaye makosa ya Kiprotestanti. Kwa hivyo, Kanisa la Kiorthodoksi la Mashariki linaendelea hadi leo kuishi na kutenda kwa njia ileile kabisa kama Kanisa la Zamani la Kiikumeniki lilivyofanya kabla ya Upatriaki wa Kirumi kujitenga nalo.

[38] Tazama dokezo namba 33 hapo juu. Mmoja wa waandishi wa kanisa wa karne ya tano, Vincent wa Lirius, pia aliandika kwa busara sana kuhusu mada hii: 'Labda mtu atasema: "Je, basi hakuna maendeleo yanayopaswa kufanywa katika dini ya Kanisa la Kristo?" Hakika yapo, na ya aina kuu zaidi.' 'Nam ' Nani huyu mtu, aliye chukizi kwa wanadamu na aliyechukiwa na Mungu, ambaye angena kujaribu kupiga marufuku hili? Hata hivyo, hili lazima liwe hivyo ili liwe kweli *maendeleo* katika imani, *na si mabadiliko.* Kwa maana maendeleo humaanisha kwamba kila kitu hupanuka ndani yake; ilhali mabadiliko humaanisha kwamba kitu fulani hubadilishwa kutoka jambo moja kwenda jingine. Hivyo basi lazima ikue, na ikue kwa wingi na kwa nguvu—kwa watu binafsi na kwa ujumla, kwa mtu mmoja na *kwa Kanisa zima*—kupitia hatua za umri na enzi, katika uelewa, maarifa na hekima... Kwa maana *inaruhusiwa* kwa *mafundisho* hayo *ya kale* ya falsafa ya mbinguni *kuboreshwa, kung'arishwa na kuendelezwa* kadri muda unavyosonga*;* lakini *hairuhusiwi kubadilishwa.... Kweli kabisa, yaweze kupata uwazi, nuru na utofautishaji; lakini ni lazima, kwa sharti, yadumishe ukamilifu wake, uadilifu wake na tabia yake halisi.* Commonis, 1, sura ya 38.

pamoja na *imani za Mtakatifu Gregori Muujiza* na ile inayojulikana kama Imani ya Mtakatifu *Athanasi wa Alexandria,* ambazo zinakubaliwa na kuheshimiwa na Kanisa zima.[39]

3) Zifuatazo zinapaswa kutambuliwa kama *mwongozo* wa kudumu, zikitoa ufafanuzi wa kina zaidi wa mafundisho makuu katika teolojia ya mafundisho makuu ya Kiorthodoksi: 1) *Ungamo la Kiorthodoksi la Kanisa Katoliki na la Kitume la Mashariki,* 2) *Waraka wa Mapatriaki wa Mashariki kuhusu Imani ya Kiorthodoksi;* na 3) *Katekisimu Kuu ya Kikristo ya Kanisa Katoliki la Mashariki* — ya kwanza na ya mwisho, kwa maana halisi, katika sehemu zile zinazojumuisha ufafanuzi wa Ishara ya Imani.[40]

§4. Mfumo mbalimbali wa uainishaji wa kanuni na umuhimu wa uainishaji huu katika teolojia ya kanuni ya Kiorthodoksi

Ili kutofautisha kati ya dhana tofauti za madogma, kwa kawaida huzingatiwa kutoka mitazamo mbalimbali, ambapo mipangilio tofauti ya madogma hutokana; hata hivyo, si yote yanaweza kukubalika katika teolojia ya madogma ya Kiorthodoksi. Na —

1) Kwa kuzingatia sifa muhimu za dogo, zinaigawanywa katika *dogo za* kibiblia—kwa kuwa zimo katika Biblia au katika Ufunuo kwa ujumla—na *dogo za* kikanisa—kwa kuwa zinahubiriwa na Kanisa: huu ni mgawanyo usio na msingi. Kwani hakuna dogo ambazo ni 'za kikanisa' kabisa—yaani, tofauti na zile za kibiblia; angalau si katika Kanisa la Orthodox: linashikilia kwa usahihi mkubwa sana madogma yale yale yanayopatikana katika Ufunuo, na linayafafanua na kuyaelezea tu kwa kundi lake, likiwaelekeza kuhusu nini na jinsi wanavyopaswa kuamini, kwa msingi wa Neno la Mungu. Kuhusu mafundisho ambayo hayategemei Ufunuo, au hata yanayokinzana nalo, haya yanapatikana tu katika makanisa au jumuiya zisizo za Kiorthodoksi; kwa mfano, fundisho la Kanisa la Roma kuhusu ukuu na kutokosea kwa Papa.

2) Wakati dogmu zinapozingatiwa kwa mujibu wa ufunuo wao, utofauti hufanywa kati ya dogmu *zilizo wazi* (explicita) na dogmu *zilizofichika* (implicita). Tofauti hii inategemea asili ya suala lenyewe; kwani kwa hakika, kuna mafundisho makuu ndani ya Kanisa ambayo yamefafanuliwa hata kwa undani, kama vile: mafundisho makuu kuhusu Utatu Mtakatifu na umoja wa asili mbili katika Yesu Kristo, ambayo yamepitishwa na upotoshaji mwingi na watu wa uzushi na yamefafanuliwa katika Mabaraza ya Kiikumeni; — na kuna kanuni ambazo hazijaelezwa kwa undani, kwa mfano: kanuni zinazohusu hukumu ya mtu binafsi na kuanguka kwa roho wachafu. Kanisa linafundisha kwamba, baada ya kifo cha kila mtu, hukumu maalum hufanyika; lakini halielezi waziwazi ni lini hasa, wapi, au vipi hukumu hii hutokea; pia linafundisha kwamba malaika wabaya walikuwa wema mwanzoni na wakapotea kwa hiari yao wenyewe — lakini halibainishi kwa usahihi jinsi anguko lao lilivyotokea, lilitokea lini, au ni wakubwa kiasi gani idadi ya waliopotea. Tofauti hii kati ya madogma pia inapaswa kuzingatiwa katika Dogmatiki ya Orthodox: itatoa nafasi ndani yake kwa kile kinachoitwa *'maoni'*. Kila kitu ambacho Kanisa la Orthodox hufundisha kwa uhakika kuhusu dogma fulani lazima kikubaliwe na Dogmatiki kwa utiifu usio na masharti na bila kukiukwa; lakini pale ambapo Kanisa halijafafanua dogma, mwanateolojia, kama Mkristo mwingine yeyote, anaweza kuwa na maoni yake binafsi, mradi tu maoni haya yanaendana na kiini cha dogma kama ilivyofafanuliwa na Kanisa, na dogma zote nyingine na mafundisho ya Kanisa kwa ujumla, na yanatokana, angalau kwa kiasi fulani, na Ufunuo: Zoezi kama hilo la maoni katika uwanja wa teolojia ya Kiorthodoksi lina takaswa na mfano wa Baba Watakatifu. Hata hivyo, inapaswa kuzingatiwa kwamba baadhi ya mafundisho ya lazima yanaweza kuitwa *'yaliyofunuliwa',* huku mengine *'yasiyofunuliwa'* kwa maana ya uwiano tu; kwani kama ilivyo hakuna mafundisho ya lazima ambayo hayajafunuliwa kabisa ndani ya Kanisa (kwa kila moja daima kuna mafundisho

---

[39] Zamani, alama ilipewa majina maalum kama ushahidi wa umuhimu wake wa kipekee. Iliitwa: (a) *ukweli* — ἀλήθεια (*Iren*. adv. haeres. lib. 1, p. 9, n. 5; p. 10, n. 2), na *kanuni ya ukweli* — κανών τής αληθείας (hapo hapo, Kitabu I, uk. 9, n. 4); b) *imani* — πίστι; (hapo hapo, Kitabu III, uk. 1, n. 14), *imani ya Kikatoliki (Augustine,* *De fide et symbolo*, sura ya 1), *kanuni* ya imani *(Tertullian,* *Adversus Praxitum*, sura ya 2; *Agustino*, Mahubiri CCXIII kuhusu Mwanzo wa Imani), *pazia la imani (Tertullian,* Kuhusu Kufunika Vichwa kwa Bikira, sura ya 1), *msingi* wa imani *katoliki (Agustino,* Mahubiri kuhusu Imani kwa Watekumeni, sura ya 1); c) *mafundisho ya kitume (Irenaeus*, Dhidi ya Ubaguzi, Kitabu III, sura ya 24; Kitabu IV, sura 33), *mafundisho ya ulimwengu* — διδασκαλία καθολική (Constit. Apost. Kitabu VI, uk. 14); d) *imani ya Kanisa (Irenaeus,* Dhidi ya Ubaguzi, Kitabu III, sura 24), *kanuni ya Kanisa (Origen,* De Principiis, Kitabu IV, Sura ya 9), *mfumo wa kale wa Kanisa kwa ulimwengu wote — τό* ἀρχαῖον τής ἐκκλησίας σύστημα κοίτα, παντός τού κόσμου (*Irenaeus*, Dhidi ya Ujinga, Kitabu IV, Sura ya 33). Jina hili la mwisho la imani ni muhimu hasa kwa sayansi au mfumo wa teolojia ya kimatwaria ya Kiorthodoksi.

[40] Kwa *taarifa* zingine *za imani* ambazo mafundisho ya kiitikadi ya Kanisa la Orthodox pia yanaweza kupatikana, na ambazo kwa hivyo zinaweza kutumika katika teolojia ya kiitikadi ya Orthodox, tazama *Utangulizi wa Theolojia ya Orthodox* wa A. M., § 149.

fulani wazi ndani yake), vilevile hakuna mafundisho mtakatifu yaliyo funuliwa hadi kwa undani wake mdogo zaidi: kuhusu kila moja (hata fundisho la Utatu Mtakatifu), daima mtu anaweza kuuliza maswali ambayo hayana jibu linalopatikana katika mafundisho chanya ya Kanisa, na itabidi mtu ajikite tu katika maoni maalum, iwe ni yake mwenyewe au yale ya wachungaji wa zamani na maarufu wa Kanisa.

3) Zikizingatiwa kwa uhusiano wao, kanuni kuu zinaweza kugawanywa katika kanuni *kuu za jumla* na *za msingi,* zinazojulikana pia *kama vifungu* vya imani (άρθρα τής πίστεως), ambapo kila kimoja kinajumuisha kanuni kuu nyingine kadhaa, au angalau kinatumika kama msingi wa kanuni hizo; na madogma *maalum* (δόγματα τής πίστεως), yanayotokana na yale ya kwanza au yanayotegemea hayo. Mkusanyiko wa madogma ya jumla, yaliyoainishwa na kuthibitishwa katika Mabaraza ya Kiikumi, huunda Alama ya Imani. *'Vifungu* vya imani ya Kiorthodoksi na Kikatoliki,' inasema Imani ya Kiorthodoksi (Sehemu ya 1, jibu la Swali la 5), 'kulingana na imani za Baraza la Kwanza la Nicaea na Baraza la Pili la Constantinople, ni kumi na mbili. Zinaeleza kwa uwazi kabisa kila kitu kinachohusiana na imani yetu, kiasi kwamba hatupaswi kuamini zaidi wala pungufu, wala kwa njia nyingine yoyote, isipokuwa kulingana na ufahamu wa Wababa hao. Hata hivyo, baadhi ya vifungu hivi ni wazi na vinaeleweka vyenyewe; ilhali vingine *vina kitu kilichofichwa, ambacho vingine vinapaswa kueleweka kutokana nacho*." Kanisa Takatifu linatuwasilishia asili na ufafanuzi wa mafundisho maalum, kulingana na Imani, katika maungamo yake mapana ya imani au katekisimu. Uainishaji huu wa mafundisho, kwa kuwa unaendana kikamilifu na mtazamo wa Kanisa la Orthodox wenyewe, lazima pia ukubaliwe katika Mafundisho ya Kanisa la Orthodox na ni wa umuhimu mkubwa. Inawafafanulia kuwa, kwa kukubali vifungu vya imani vilivyowasilishwa kwetu na Kanisa katika Imani ya Kanisa, tunajitolea kukubali mafundisho yote maalum ambayo Kanisa linayapata kutoka kwavyo; na kwa kukataa fundisho lolote maalum, bila shaka, ingawa kwa njia isiyo ya moja kwa moja, tunakataa kifungu cha imani chenyewe ambacho fundisho hilo linatokana nacho. Pia inaeleza kwa nini, kwa upande mmoja, wengi wanaojua na kutangaza kwa dhati Kiitikadi pekee, ingawa hawajui kanuni zote maalum za Kanisa, wanachukuliwa kama watoto wake wa Kiortodoksi na wana tumaini la wokovu; na kwa nini, kwa upande mwingine, Wakristo wengine, kwa kukataa kwa upuuzi hata mojawapo ya mafundisho maalum ya Kanisa la Orthodox—yaani, moja ambayo haimo kihalisi katika Imani—hufukuzwa kutoka kwa ushirika na waumini na kutangazwa kuwa wamwasi. Wale wa kwanza, kwa kukubali Mwanzo wa Imani kwa uelewa wazi, wanakubali kwa wakati huo huo—ingawa bila ufahamu dhahiri—mafundisho yote maalum yaliyotolewa na Kanisa kutoka kwa Mwanzo wa Imani; huku wale wa pili, kwa kupinga dogma fulani, hivyo hukataa kifungu cha Imani ambacho dogma hiyo inategemea, au, kwa usahihi zaidi, hukataa kifungu cha tisa cha Imani, ambacho tunaitangaza: *'Naamini katika Kanisa moja, takatifu, la ulimwengu wote na la mitume*.'

4) Tunapozingatia uhusiano wa mafundisho mkuu na akili zetu, yanagawanywa katika mafundisho mkuu *yasiyoweza* kueleweka na akili—*au* mafumbo—na mafundisho mkuu *yanayoweza* kueleweka nayo. Aya za kwanza pia huitwa mafundisho *'safi'* (pura): kwa kuwa yanategemea Ufunuo wa kimungu pekee; yale ya pili huitwa mafundisho *'mchanganyiko'* (mixta): kwa kuwa tunayajua si kwa Ufunuo wa kimungu pekee, bali pia kwa akili ya asili. Tofauti hii ni halali yenyewe na ni ya manufaa katika uwanja wa Dogmatiki ya Orthodoxi. Kwa kuiweka akilini kila wakati, tutajua ni kwa upande wa madogma yapi matumizi ya akili katika teolojia yanaweza, na kwa hakika yanapaswa, kuruhusiwa, na kwa yapi hayawezi; na jinsi, kwa ujumla, akili inavyopaswa kujiendesha katika hali zote mbili.

5) Wakati wa kuzingatia imani kuu kuhusiana na wokovu wa milele wa wanadamu, wengine hujaribu kutofautisha kati ya imani *kuu za msingi* (fundamentales)—ambazo lazima zikubaliwe na kutangazwa ili kupata wokovu—na imani *kuu zisizo za msingi* (non fundamentales)—ambazo zinaweza kukubaliwa, lakini pia zinaweza, kwa namna fulani, kukataliwa bila madhara yoyote kwa wokovu: utofauti uliobuniwa na Waprotestanti, ambao haukubaliki kwa vyovyote vile katika dogmatiki ya Kiorthodoksi.

Kwanza, inapingana na Maandiko Matakatifu. Kristo Mwokozi, alipowatuma wanafunzi wake kuhubiri kwa ulimwengu wote, aliwaambia: *'Basi enendeni, mkafundishe mataifa yote, mkawabatiza kwa jina la Baba, na la Mwana, na la Roho Mtakatifu, mkawafundisha kutii yote niliyowaamuru'* (Mathayo 28:19–20), akiongeza hapa, bila ubaguzi wowote, mafundisho yake mwenyewe: *'Yeyote amwaminiye na kubatizwa ataokolewa; lakini* asiyamini—kwa wazi akikataa mafundisho ya Mitume *kabisa—atahukumiwa'* (Marko 16:16). Na Mitume, kwa kweli, kwa kufuata amri ya Bwana, *hawakukosa kutangaza… mapenzi yote ya Mungu (*Matendo 20:27), na, kwa upande mmoja, waliwasifu wale waliotii mafundisho yao *yote* kwa uaminifu: *'Nawapongeza, ndugu zangu, kwa kukumbuka yote niliowafundisha na kushikilia mapokeo kama*

nilivyowakabidhi' (1 Wakorintho 11:2), huku, kwa upande mwingine, wakitoa laana kwa wale waliothubutu kupotosha au kukataa chochote katika mafundisho haya: *'Kama sisi au malaika kutoka mbinguni atakapowahubiria injili tofauti na ile tuliyowahubiria, na awe mlaaniwa*' (Gal. 1:8; taz. 2 Yohana 9–10; Tito 3:10). Swali linajitokeza: kwa nini, basi, Mitume wangeeleza kweli hizi zote, ambazo tunazipata katika Neno la Mungu, wakati ni baadhi tu—machache kati yao—ndiyo muhimu kwa wokovu wetu, ilhali zilizobaki ni za ziada?

Pili, hili linapingana na Maandiko Matakatifu na desturi ya Kanisa la Orthodox, ambalo tangu mwanzo kabisa limekuwa likitambua kama wamwasi si tu wale waliopuuza kwa ujasiri au kupotosha mafundisho yake ya msingi, bali pia wale waliopuuza au kupotosha hata yale mafundisho ambayo Waprotestanti sasa yanayaona kuwa si ya lazima: kwa mfano, katika Baraza la Saba la Kiinjilisti, ilifukuza kanisani Wapiga-sanamu kwa kushindwa kuabudu sanamu takatifu na masalia matakatifu ya watakatifu wa Mungu.

La tatu, ingekinzana hata na akili timamu: hakuna kinachoweza kupingana zaidi na akili timamu kuliko mtu kupata hitimisho zinazokinzana kabisa kutoka kwa kanuni moja — na hili ndilo hasa linapotokea wakati mafundisho msingi yanapogawanywa kuwa ya lazima na yasiyo ya lazima. Kwa nini tunalazimika kukubali yale ya kwanza na kuyaona kuwa ni ya lazima kwa wokovu wetu? Hakuna hoja nyingine inayoweza kutolewa isipokuwa kwamba Mungu Mwenyewe ametufunulia mafundisho haya. Lakini mafundisho ya aina ya pili pia yamefunuliwa na Mungu Mwenyewe na yamo katika Ufunuo Wake: kwa nini, basi, tunadaiwa kuwa na haki ya kutoyapokea mafundisho haya na kutoyachukulia kuwa ni muhimu kwa wokovu wetu?

La nne, mgawanyiko huo wa mafundisho makuu ni wa kubuni *tu,* ambao bado haujathibitishwa na uzoefu wa Waprotestanti wenyewe: kwani hata hadi leo wao na wanazuoni wao wote hawajakubaliana miongoni mwao kuhusu ni kweli zipi za Ufunuo zinazopaswa kuchukuliwa kama mafundisho makuu ya msingi na zipi siyo; wengine huchukulia jambo moja kuwa la msingi, ilhali wengine huchukulia jambo lingine; wala hawawezi kamwe kukubaliana: kwa sababu ya asili ya suala lenyewe, ambalo limebuniwa kiholela, na pia kwa sababu ya asili ya akili za watu binafsi wanaoshughulikia suala hili.

Hatimaye, mgawanyiko kama huo wa mafundisho mkuu ni hatari sana kwa matokeo yake. Ni—
a) husababisha kuangushwa kabisa kwa dini ya Kikristo: kwa maana mara tu mtu anapomruhusu kila mtu kujiamulia mwenyewe ni madogma yapi ni ya lazima na yapi si ya lazima—yaani, yapi yanapaswa kukubaliwa na yapi yanaweza kukataliwa—hivi karibuni hakutabaki ukweli hata mmoja wa kidogma katika Ufunuo ambao mtu yeyote hangeweza kujiona na kuukataa, kama uzoefu wa wanarationalisti wa Kiprotestanti ulivyodhihirisha; b) husababisha kutojali kidini: basi kila mtu, akijihakikishia kuwa anatangaza mafundisho msingi ya Ukristo, bila kujali ni kanisa au jumuiya gani ya Kikristo anayotoka, ataanza kuona tofauti zote kati ya madhehebu ya Kikristo kama jambo lisilo la maana sana; c) husababisha kukata tamaa kuhusu wokovu: ikiwa, ili kupata wokovu wa milele, ni lazima kuamini katika mafundisho msingi; lakini hadi sasa hakuna Mprotestanti aliyefanikiwa—wala yeyote anayeweza—kufafanua madogma haya kwa usahihi na bila utata, basi watu hawa wanawezaje kushawishika kwamba wako kwenye njia sahihi ya wokovu, yaani, kwamba wanaamini katika madogma muhimu—na kwa hakika yote—huku wakikataa yale yasiyo ya msingi tu? Je, inawezekana, kwa mtazamo kama huu, kuwa na amani ya akili?....

6) Mwisho, haiwezi kusahau kutaja mgawanyo wa mafundisho makuu kuwa yale *yanayoshirikiwa* na Kanisa la Orthodox na makanisa na jumuiya zisizo za Orthodox, na mafundisho yake *makuu* ya kipekee—yaani, yale ambayo limeyaweka kamilifu peke yake, yakirithiwa kutoka kwa Kanisa la kale la Kiikumeni, huku jumuiya nyingine za Kikristo zikiwa zimeyapotosha au kuyakataa kabisa. Tofauti hii inapaswa kuzingatiwa ili, katika teolojia ya madogma ya Kiorthodoksi, umakini mkuu utolewe kwa kundi la pili la madogma, kwa kuwa ndiyo zinazoweza kushambuliwa zaidi na wale wenye maoni tofauti.

§5. Asili, Muundo na Mbinu ya Theolojia ya Kikanuni ya Orthodox

Asili ya teolojia ya dogmatiki huamuliwa na dhana ya kusudi lake, mada na mifano yake. *Kwa muundo*, lazima iwe mfumo; yaani, lazima iweke dogmata za imani ya Kikristo kwa mfuatano mkali, kwa upana, uwazi na kina kadri iwezekanavyo. Hii huunda tabia yake ya nje, ambayo kwa hiyo hutofautishwa — (a) na aina nyingine zote na itikadi za imani ambazo ndani yake Kanisa Takatifu lenyewe hufundisha madogma, na (b) kwa ujumla kutoka kwa ufafanuzi mwingine wowote usio na mfumo wa madogma. *Kiwa roho,* lazima iwe imejawa na Uorthodoksi na, kwa hivyo, lazima iwe ikiongozwa daima, katika ufafanuzi wake wa madogma, na mafundisho thabiti ya Kanisa la Orthodox; lazima itii imani na maungamo yake. Hii ndiyo hulka ya msingi

ya teolojia ya kimatwaria ya Kiorthodoksi, inayoitofautisha na teolojia zote za kimatwaria zisizo za Kiorthodoksi, kama vile zile za Kanisa Katoliki la Roma, Luteri, Kanisa la Mageuzi na madhehebu mengine yote yaliyojitenga na Kanisa la kweli la Kristo.

Inawezekana tu kujenga mfumo wa teolojia ya madogma ya Kiorthodoksi na kuelezea muundo wake kwa msingi wa kanuni yake pekee—ufahamu sahihi wa somo lake—kwa sababu sayansi lazima iwe uwakilishi mwaminifu wa somo lake; kwa hivyo, lazima iendane nalo katika mgawanyo wake wa sehemu zinazouunda. Mada ya teolojia ya madogma ya Kiorthodoksi inajulikana kwetu: ni kiini cha madogma ya imani, au, tukizingatia yaliyomo, ni kiini cha kweli hizo za imani ambazo, zikihusiana moja kwa moja na kiini cha dini ya Kikristo, zina ndani yake mafundisho ya Mungu na uhusiano Wake na ulimwengu na, hasa, na mwanadamu. Lakini dini ya Kikristo si muungano wa Mungu na mwanadamu tu, kama vile muungano wa awali ambao Bwana aliuitia mwanadamu, pamoja na viumbe wengine wote wa kiroho, kupitia uumbaji wao wenyewe, bali hasa agano lililorejeshwa baada ya Kuanguka kwa mwanadamu, agano ambalo mwanadamu aliyeanguka pekee ndiye anayeitwa moja kwa moja, na anaitwa kupitia ukombozi katika Kristo Yesu; kwa sababu hii, mafundisho makuu ya Kikristo, ambayo yanaelezea mafundisho ya Mungu na uhusiano Wake na ulimwengu na, hasa, na mwanadamu, ni ya aina mbili. Baadhi hujumuisha mafundisho ya Mungu na uhusiano Wake na wanadamu kwa ujumla (naturali, ordinario), ambao Mungu alikuwa nayo na anaendelea kuwa nao kwa viumbe wengine wote duniani, na ambao unaonyeshwa katika matendo mawili ya Mungu: uumbaji na utunzaji. Nyingine zinajumuisha mafundisho ya Mungu, hasa kama Mwokozi wa wanadamu, na uhusiano Wake maalum (supranaturali, extraordinario) na jamii ya wanadamu, unaojulikana kama kazi kuu *ya wokovu* wetu.[41] Ukweli wa kwanza ni wa dini ya Kikristo kama dini, na pia ungetolewa katika dini za kale kama mwanadamu angeihifadhi hadi leo; ule wa pili ni wa kipekee kwa dini ya Kikristo iliyorejeshwa. Mgawanyo huu wa kanuni za Kikristo ulikuwa unaotumika sana na Wababa wa Kanisa wa kale, ambao kwa kawaida waliita mwili wa kanuni za aina ya kwanza kwa neno Θεολογία — teolojia — na mwili wa kanuni za aina ya pili kwa neno οἰκονομία — fumbo la ukombozi au mpango wa wokovu (Efe. 3:9).[42] Ilibaki ikitumika kwa kawaida ndani ya Kanisa la Orthodox katika kipindi kilichofuata: 'Ni desturi yake,' aliandika Mitrophan Kritopoulos, ambaye alikuwa Patriaki wa Alexandria kuelekea mwisho wa karne ya 17, katika kitabu chake *Utoho wa Kanisa Katoliki na Mitume la Mashariki*, 'kugawanya mafundisho yake ya kidogma katika *teolojia rahisi* (θεολογία ἁπλή), na *teolojia* inayohusu ukombozi' (θεολογία οἰκονομική).[43] Kutokana na haya

---

[41] Au, kama inavyosemwa mara nyingi, *'usimamizi wa* wokovu'—tafsiri halisi ya Kigiriki: οἰκονομία τῆς σωτηρίας—ingawa usemi huu si rahisi kabisa (tazama kipengele cha 'stewardship' katika Kamusi ya Kilatini ya Kanisa na Kirusi, iliyokusanywa na Idara ya Pili ya Kifalme Academia ya Sayansi, juz. 1).

[42] *Johan. Damasc.* *De fide orthodoxa*, Kitabu 1, Sura 2. Vifungu kutoka kwa Baba Watakatifu wengine vinavyounga mkono wazo hili vinapatikana katika Petavius (*De Theologia dogmatica*, Vol. I, Prolegomena, Sura ya 1, na Juz. V, Kitabu IV, Sura ya 1), ambaye, kwa upande wake, kwa msingi wa dondoo alizowasilisha, anatoa uchunguzi ufuatao wa jumla: 'Mazungumzo yote kuhusu Mungu yamegawanywa katika sehemu mbili, mojawapo huitwa theolojia — θεολογία — na nyingine — oikonomia — οἰκονομία. Neno 'theolojia' (θεολογία) linamaanisha, kwa maana halisi, yale yanayohusiana na Asili ya Kimungu yenyewe na Watu wa Kimungu, yaani, asili ya Mungu na sifa Zake, iwe ni sifa huru (absolutae proprietates) au hazina uhusiano wowote na ulimwengu, au iwe ni sifa zenye uhusiano huo (relativae). Oikonomia, kwa upande mwingine, inajumuisha yale yanayohusu hali na matendo ya Mungu, anayejali wokovu wetu — kile ambacho Wagiriki wanakiita 'ensarcon oikonomia', na Warumi wanakiita Umwilisho (incarnatio) na maisha ya Kristo Mwokozi katika mwili."

[43] Kwa hiyo inafaa kufanywa utofauti kati ya teolojia rahisi na teolojia ya kiuchumi. Kisha mara moja inaongeza kwamba Kanisa linateua kama mada ya teolojia rahisi mafundisho ya Mungu katika nafsi Yake na ya Mungu kama Muumba na Mtoaji, na hivyo kuacha kila kitu kingine kwa sehemu ya pili: "Theolojia rahisi," anafundisha, "inapaswa kuwasilisha maarifa kwamba Mungu ni Mungu mmoja na wa pekee, na mmoja hasa kwa asili; kwamba Yeye hana mwanzo, hakuumbwa, hakutengenezwa na ni wa milele; kwamba Yeye ni Muumba wa vitu vyote vinavyoonekana na visivyoonekana, na pia ni Mtawala, Mpeaji na Mlinzi wa kila kiumbe, kinachoonekana na kisichoonekana" (Confessio catholica et apostolica in Ecclesia Orientali, ed. Helmst., chap. 1). Inafaa kutambua kwamba *Theolojia* ya Mtakatifu Yohane wa Damasi yenyewe, katika moja ya hati za Kigiriki—ingawa si ya kale—pia imegawanywa katika sehemu mbili, ambapo ya kwanza kati ya hizi, kulingana na mhariri wa kazi za Yohane, Lekene — 'kuhusu theolojia, yaani, kuhusu Mungu mmoja, wa Utatu, Muumba na Mtoaji', ilhali sehemu ya pili inahusu 'ekonomia, au kuhusu Mungu aliyejidhihirisha kwa mwili, Mkombozi na Mtoaji wa thawabu' (Tazama utangulizi wa Kitabu *cha Mt. Yohana wa Damascus* kuhusu Imani ya Kiorthodoksi, kulingana na toleo la Paris Toleo la Lecène la kazi za Baba huyu, juz. 1, uk. 119). Hata kama mtu bado hawezi kukubaliana, kwa msingi huu pekee, kwamba mgawanyo kama huo ulifanywa na Mt. Yohana wa Damascus mwenyewe—kwa maana haionekani katika hati nyingine zozote za Kigiriki za *Theolojia* yake— Angalau, mtu hawezi kushindwa kuona hapa uthibitisho zaidi wa maneno ya Mitrofan Kritopoulos, kwamba katika nyakati za baadaye katika Mashariki ya Kiorthodoksi, ilikuwa kweli desturi kugawanya Theolojia ya kimafundisho kwa njia hii. Hata hivyo, Mt. Damascene mwenyewe, baada ya kugawanya

yote, teolojia ya dogmatiki ya Kanisa la Orthodox bado inaweza kugawanywa katika sehemu kuu mbili: I) mafundisho *ya Mungu* katika nafsi Yake na uhusiano Wake wa jumla na ulimwengu na, hasa, kwa wanadamu, yaani *uumbaji na utunzaji* (θεολογία άπλή), na II) mafundisho *ya Mungu*, hasa *kama Mwokozi wa wanadamu*, na uhusiano Wake maalum na jamii ya wanadamu, yaani *sakramenti ya ukombozi* (θεολογία οίκονομική).

Hasa, wakati wa kufafanua kila dogma kimoja kimoja, Dogmatiki ya Kiorthodoksi *lazima:*

1) Kwanza kabisa, kutoa ufafanuzi sahihi wa dogma kutoka kwa imani fupi au pana zaidi za Kanisa, kwa kuwa kazi kuu ya teolojia ya dogma ya Kiorthodoksi ni kuonyesha jinsi Kanisa la Kiorthodoksi linavyofundisha kuhusu dogma. Njia rahisi zaidi ya kufanikisha hili ni kuwasilisha mafundisho ya Kanisa kuhusu madogma kadhaa kwa pamoja mwanzoni mwa kila sehemu au sura ambapo madogma hayo yanajadiliwa; kisha kuyagawanya mafundisho yaliyoletwa katika sehemu, kulingana na mahitaji ya mfumo, na, baada ya kufanya hivyo, kuchunguza kila sehemu kivyake, moja baada ya nyingine. Hata hivyo, mara kwa mara, inaweza kuwa muhimu katika hali kama hizi kutoa ufafanuzi maalum zaidi wa dogma fulani wakati wa kuielezea kwa undani.

2) Kufuatia ufafanuzi wa Kanisa kuhusu dogma, ni lazima kuweka misingi yake halisi kama inavyotokana na Maandiko Matakatifu na Maandiko ya Kawaida. Kwani Kanisa halitufundishi mafundisho yake mwenyewe, wala halifundishi kwa hiari yake; dogmas zake ni kweli zilizofunuliwa kimungu, ambazo hupata, kila moja, kutoka kwa Neno la Mungu. Kanuni kuu za Dogmatiki ya Kiorthodoksi katika suala hili ni kama ifuatavyo:

1) *Kuhusu Maandiko Matakatifu:* a) mistari lazima itajwe ili kuthibitisha imani kuu si tu kutoka Agano Jipya bali, inapohitajika, kutoka Agano la Kale pia; kwani yote mawili kwa pamoja yanatengeneza, kimsingi, Ufunuo mmoja wa Kimungu, na ingawa sheria za kiibada na kiraia za Agano la Kale ziliacha kutumika Agano Jipya lilipojitokeza, — hata hivyo, sheria ya Agano la Kale ya imani na maadili inasalia kuwa na nguvu kamili hata sasa, ikiwa imefafanuliwa na kufunuliwa kwa undani zaidi katika Ufunuo wa Agano Jipya; b) hata hivyo, inapokitwa aya kutoka Agano la Kale, zinapaswa kuchukuliwa hasa kutoka kwa vitabu vya kanuni: kwani ushuhuda wa vitabu visivyo vya kanuni hauwezi kuwa na uzito kama huo katika kuunga mkono mafundisho makuu; c) hakuna haja ya kunukuu kila kifungu cha Maandiko kinachoweza kuhusiana na dogo fulani; inatosha kunukuu tu vifungu vilivyo wazi zaidi, vinavyoitwa *'klasiki'*; d) vifungu kutoka Maandiko lazima vichaguliwe na kufasiriwa ili kuunga mkono madogma kwa kufuata kabisa kanuni za hermeniutiki bora na sahihi.

Kuhusu Maandiko Matakatifu: (a) ushahidi kutoka kwa Maandiko unapaswa kutolewa ili kuthibitisha au kufafanua imani kuu baada tu ya ushahidi kutolewa kutoka kwa Maandiko Matakatifu, chanzo cha kwanza na cha msingi zaidi cha dini ya Kikristo; b) ni lazima kutoa ushahidi kutoka kwa Mafundisho Mtakatifu katika kesi zote ambapo ushahidi kutoka kwa Maandiko si wazi na kamili vya kutosha, au unatafsiriwa kwa njia mbalimbali na kusababisha mizozo; c) lakini hakuna haja ya kutoa ushahidi kutoka kwa Mafundisho Mtakatifu pale ambapo aya kutoka kwa Maandiko ni wazi kabisa na zisizo na utata, kiasi kwamba hazina shaka yoyote au tafsiri mpya, iwe ni kwa upande wa Waorthodoksi wala hata na wasio-Orthodox, kwa mfano, katika mafundisho yanayohusu sifa fulani za Mungu: katika hali hii, vifungu kutoka kwa Mafundisho ya Kijumuiya—vilivyohifadhiwa hasa katika maandishi ya Baba Watakatifu wa Kanisa—vinaweza tu kutufahamisha jinsi walimu wa kale na maarufu wa imani walivyofafanua mafundisho fulani ya msingi; (d) kwa ujumla, hata hivyo, vifungu vinavyotajwa kutoka kwa Mapokeo lazima viwe na alama za asili yake ya kweli ya kitume.[44]

Baada ya kutimiza majukumu haya mawili muhimu katika ufafanuzi wa kila fundisho—yaani, baada ya kuonyesha jinsi Kanisa la Orthodox linavyofundisha kuhusu suala hilo na kuonyesha, kwa msingi wa Maandiko Matakatifu na Maandiko Matakatifu ya Kawaida, kwa nini linafundisha hivyo—theolojia ya kimafundisho *inaweza:*

3) Kuruhusu kuzingatia hoja za akili timamu za kibinadamu kuhusu dogma inayozingatiwa (Warumi 12:2; 1 Wathesalonike 5:20). Ikiwa dogma hii ni ukweli unaofikika kwa akili, basi akili inaweza kupata maelezo mapya kuihusu na hata usaidizi zaidi ndani ya wigo wa maarifa yake. Hata hivyo, ikiwa dogo ni ya

---

Theolojia yake katika sura tu, anaanzisha sura ya *Perí tēs theiás oikonomías* baada tu ya kufafanua sura kuhusu Mungu Mtakatifu Watatu na kuhusu uumbaji na malezi Yake (tazama *De tide orthod.*, sura ya 45, au Kitabu cha III, sura ya 1).

[44] Kwa ufafanuzi zaidi kuhusu haya yote, tazama 'Utangulizi wa Theolojia ya Kiorthodoksi', § 131: *kuhusu sifa za Mafundisho ya Kitume,* na § 132: *kuhusu umuhimu na matumizi ya Mafundisho Matakatifu.*

fumbo na isiyoweza kueleweka, basi akili inaweza, angalau, kuonyesha jinsi fumbo hili, licha ya kutoweza kwake kueleweka, lilivyo chanzo cha nuru kwa muumini — jinsi lilivyounganishwa kwa karibu na kweli nyingine za mafundisho ya Kikristo ambazo akili inaweza kuelewa — jinsi wazo inavyoielezea inastahili Mungu, inalingana na ukamilifu Wake, na wakati huo huo ni ya manufaa kwa maadili ya binadamu—jinsi ilivyo kinyume na haki kukataa fumbo hili kwa sababu tu halieleweki, na kadhalika. Hatimaye, inajulikana vyema kwamba mafundisho matakatifu yanayoweza kueleweka kwa akili, na hasa yale yasiyoweza kueleweka, daima yamekuwa na yanaendelea kupingwa na watu wenye fikra huru, ambazo, kwa kiasi kikubwa, hutokana na akili, na kwa hivyo zinaweza kupingwa tu kwa msaada wa akili. Ni kweli kwamba mazingatio yote kama hayo ya akili ya asili ya mwanadamu, iwe kwa ajili ya ufafanuzi, au kwa ajili ya kuimarisha na kutetea madogma, hayawezi kuwa na thamani kubwa katika uwanja wa teolojia ya Kikristo—iwe ile chanya au ya kimungu—lakini yanaweza kurahisisha sana uelewa wa madogma ya Kikristo kwa waumini, na kuyaleta karibu zaidi na dhana za kweli tukufu za Ufunuo, na katika baadhi ya matukio, angalau, si za ziada (wakati wa kufafanua madogma yasiyoweza kueleweka), katika mengine—ni za manufaa (wakati wa kufafanua madogma yanayoweza kueleweka), na katika mengine tena—hata ni ya lazima (wakati wa kushughulikia pingamizi). Ndiyo maana Mababa Watakatifu na walimu wa Kanisa la mwanzo hawaku tu kukataa matumizi halali ya akili na maarifa katika mambo ya imani, bali hata waliyaona kuwa ni ya lazima,[45] na walipofafanua mafundisho makuu ya Kikristo kwa undani, hasa dhidi ya wale wenye fikra potofu, hawakujikita tu katika ushuhuda wa Maandiko Matakatifu na Maandiko ya Kawaida peke yake, bali walikuwa na tabia ya pia kugeukia akili timilifu ya binadamu, wakiomba msaada kutoka kwa dialekitiki, falsafa, sayansi ya asili na sayansi nyingine, na wakijitahidi kupata ndani yake, kila mmoja kulingana na uelewa wake, ushahidi au maelezo ya kweli zilizofunuliwa.[46] Na hivi ndivyo walimu maarufu walivyofanya, si tu katika

---

[45] Tunaweka mkazo kwenye vifungu vifuatavyo: (a) Kirili wa Aleksandria: 'Imani ni maarifa, na maarifa, kwa upande mwingine, ni imani; katika kiumbe fulani cha kimungu, utiifu na kutoitii vyote huibuka' (Strom. lib. II, p. 4); b) Mtakatifu Krisostomo: 'Kwa maana tunaamini zaidi tunapojifunza sababu na sababu ya msingi vinavyosababisha jambo litokee' (katika Warumi, hom. XII, uk. 2); d) Mtakatifu Augustino: 'Mungu asipende kabisa kitu hiki kwetu sisi, ambao ametuumba kuwa bora kuliko viumbe vingine vyote. Asije, nasema, tukiamini kwa sababu hii, au tukikubali au kutafuta sababu, *wakati ambapo kwa kweli hatungeweza hata kuamini isipokuwa tungekuwa na akili za kimantiki.'* Hivyo basi, katika mambo fulani yanayohusiana na mafundisho yenye manufaa, ambayo bado hatuwezi kuyaelewa kwa sababu lakini siku moja tutaweza, imani inapaswa kuongoza sababu, ambayo kwa hiyo moyo hutatizwa ili uweze kushika kweli kuu na kutoa nuru; hili bila shaka ni suala la sababu (Epist. ad Consent. CXX, n. 3); (d) Hilary: Mtume hakutia sisi imani tupu na isiyo na sababu: ambayo, ingawa ina nguvu zaidi kwa ajili ya wokovu, hata hivyo, isipofundishwa na mafundisho, itakuwa na kimbilio salama la kukimbilia katika nyakati za dhiki, lakini haitadumisha usalama thabiti wa ushindi; na itakuwa kama kambi kwa wanyonge baada ya kukimbia kwao, lakini si kama ujasiri usioyumba unaowaambatana wale wenye silaha (Kitabu XII); (d) Mtakatifu Theodoret: 'Imani inahitaji maarifa, kama vile maarifa yanavyohitaji imani; kwani haiwezekani kuwa na imani bila maarifa, wala maarifa bila imani'; Imani, hata hivyo, huja kabla ya maarifa, ilhali maarifa hufuata imani (Græcar., affect, curat., p. 479).

[46] Itakuwa kupita kiasi kutoa mifano maalum kutoka kwa maandishi ya Baba wa Kanisa ili kuunga mkono wazo hili: kuna wengi mno kiasi kwamba mtu anaweza kupata kadhaa katika karibu kila kazi maarufu ya Baba na walimu wenye elimu zaidi wa Kanisa: Justin, Clement wa Alexandria, Basil Mkuu, Gregory Mwanatheolojia, John Chrysostom, Augustine, Cyril wa Alexandria na wengine. Inatosha kutaja kwa ujumla: 1) kwamba Mababa Watakatifu hawakupuuza kabisa elimu ya kidunia, bali kinyume chake waliiona kuwa ya manufaa kwa mwanatheolojia Mkristo: 'Naamini,' anasema, kwa mfano, Mtakatifu Gregori Mteolojia, 'kwamba mtu yeyote mwenye akili timamu atakiri kuwa elimu ndiyo wema mkuu kwetu, na si tu aina hii ya heshima zaidi ya elimu yetu, ambayo, ikikataa mapambo yote na usemi mtanashati, hujihusisha tu na wokovu na uzuri wa kutafakari, bali pia *elimu ya juu* ambayo Wakristo wengi, katika ujinga wao, huidharau kama isiyo na mpangilio, hatari na inayopotosha kutoka kwa Mungu... Katika sayansi, tumechukua utafiti na dhana, lakini tukakataa yote yanayopelekea kwa mashetani, kwa makosa na katika vilindi vya maangamizi. Tumeviondoa kutoka kwao *kile kinachofaa hata kwa uchaji Mungu wenyewe,* tukijifunza kilicho bora kupitia kilicho kibaya, na tukageuza udhaifu wao kuwa nguvu ya mafundisho yetu. Kwa hiyo, elimu haipaswi kudharauliwa, kama baadhi wanavyodai; kinyume chake, tunapaswa kuwachukulia kama wajinga wapumbavu wale ambao, wakiwa na mtazamo kama huo, wangetaka kila mtu awe kama wao, ili kuficha mapungufu yao wenyewe katika hali ya jumla ya upungufu na kuepuka kufichuliwa kuwa wajinga" ("Kazi za Mababa Watakatifu", tafsiri ya Kirusi, iliyoichapishwa na Chuo cha Theolojia cha Moscow, juz. IV, uk. 63–64); 2) kwamba wengi wa Mababa Watakatifu na walimu wa Kanisa walipenda kusoma falsafa, hasa ile ya Plato, waliwashauri Wakristo wengine kuisoma, na wao wenyewe mara nyingi waliitumia katika kufafanua mafundisho ya Kikristo (tazama, katika Juzuu ya 1 ya Insha za wanafunzi wa mwaka wa tano wa Kiev Akademia ya Kiroho, mwaka wa 5 — insha: *'Jinsi Baba wa Kanisa wa karne tano za kwanza walivyotazama falsafa kwa ujumla na falsafa ya Plato* hasa', na taz. *Baltus:* *Ulinzi wa Baba Watakatifu, Wanao-shtakiwa kwa Uplatonisti*...); na 3) kwamba, hatimaye, kati ya sayansi zote za kidunia, tawi la falsafa waliolithamini zaidi na kuliona kuwa muhimu kwa mwanateolojia Mkristo lilikuwa ni dialekitiki: 'Kwa maana nguvu ya dialekitiki ni ngome dhidi ya mafundisho, ikiyazuia yasibaki bila kupingwa. 'na kinga isiyovamiwa dhidi ya wale wanaoipinga,' alidai Mtakatifu Basili Mkubwa (katika sura ya 2 ya Isaya). 'Nidhamu ya mjadala ina thamani kubwa sana kwa ajili ya kuchunguza na kutatua aina zote za maswali

mambo yaliyoahusu mafundisho ya imani yanayoweza kueleweka—kwa mfano, walipothibitisha umoja wa Mungu dhidi ya waabudu sanamu wengi, au kuwepo kwa Ulezi dhidi ya Wastowiki na waabudu wa asili, au kuelezea asili ya uovu duniani kama inavyotokana na matumizi mabaya ya uhuru wa binadamu dhidi ya Wagnosti na Wamarcioniti,[47] bali pia walipokuwa, katika kupinga makosa ya wanaheresi, walijadili mafumbo makuu ya imani ya Kikristo: Utatu wa Utu katika Mungu, kuumbwa kabla ya milele kwa Neno la Mungu, Umwilisho wake, kifo chake msalabani, na kadhalika. Kazi za Mababa wakubwa wa Ekumeni—Basil Mkubwa, Gregory Mtheolojia na Yohane Krisostomo—na hasa za Mtakatifu Athanasius Mkubwa na Mbarikiwa Augustino zimejaa tafakari za kiakili kuhusu kweli hizi zote zisizoweza kueleweka.[48] Na Mtakatifu Yohane wa Damascus, mtaalamu wa kwanza wa teolojia ya kimfumo, ametuwekea katika **Exact Exposition of the Orthodox* Faith* mfano wa papo kwa papo zaidi wa jinsi, katika uwanja wa teolojia ya kimafundisho, mtu anavyoweza kuchanganya ushahidi na maelezo ya kweli zinazotokana na Ufunuo—iwe zinazoweza kueleweka au zisizoweza kueleweka—pamoja na ushahidi na maelezo ya kweli hizo hizo zinazotokana na akili.[49]

Unapotumia akili katika uwanja wa dogmatiki ya Orthodox, ni lazima tu kufuata kanuni zifuatazo: a) kuitumia tu kulingana na mfano wa Mababa Watakatifu wa kale, na si kama watetezi wa kisasa wa akili (ratio) — warationalisti — wanavyotaka; yaani, ni lazima daima kuiweka chini ya imani (2 Kor. 10:5),[50] ambayo ni msingi[51] na chanzo,[52] na hali ya lazima (Isa. 7:9),[53] na hakimu wa kweli (κριτήριον) wa maarifa yote ya theolojia,[54] — ili kuhakikisha kwamba akili inashughulikia kweli zilizofunuliwa kwa heshima inayostahili,[55] na haijitahidi kuelewa na kuelezea yale yaliyo nje ya uwezo wake,[56] haijidokezi *kufikiri juu yake kuliko inavyopaswa kufikiri* (Rum. 12:3), — bali kwa namna yoyote ile si kutambua akili kama hakimu wa imani, ambayo inadaiwa kuwa na haki ya kuuweka mafundisho ya kimungu chini ya uchunguzi wake wa kina, kutoa hukumu juu ya uhalali wake, na kisha kuyatafsiri kwa njia moja au nyingine: hii haitakuwa tena matumizi,

---

yanayopatikana katika Maandiko Matakatifu,' — ndivyo pia anavyosema Mtakatifu Augustino (De doctrina Christiana, Kitabu II, Sura ya 31). Maoni yanayofanana kuhusu dialekitiki yanaweza kupatikana kwa Klementi wa Aleksandria (Stromata, Kitabu I, uk. 319; Kitabu VI, uk. 655), Gregory wa Nyssa (De anima et resurr., vol. III, uk. 201, ed. *Morel*.), Jerome (vol. III, uk. 995) na wengine. Na Mtakatifu Gregori Mteolojia anasimulia kuhusu Mtakatifu Basili Mkubwa kwamba, ingawa alikuwa na maarifa kamili ya sayansi zote na alikuwa hodari sana katika falsafa, alikuwa na ustadi hasa "katika tawi lake linalohusu hoja za kimantiki na kinzani, pamoja na mijadala, na linaloitwa dialektiki," — na kwamba 'ilikuwa rahisi zaidi kutoka kwenye mzingile kuliko kutoroka mitego ya maneno yake alipoyaona ni ya lazima' (Kazi za Wababa Watakatifu, tafsiri ya Kirusi, j. IV, uk. 78–79).

[47] Tazama, kwa mfano, Irenaeus, *Contra Haereses*, Kitabu II; Tertullian, *Adversus Hermogenem* na *Contra Maxion*; Epiphanius, *Haereses* XXXI, XLI–XLIV; Gregory wa Nyssa, *Contra Manicheus: Decem Syllogismi*, *Opp.*, Juz. II, ed.Paris , 1615.

[48] Tazama, kwa mfano, kutoka kwa kazi za Basil Mkuu, risala kuhusu Roho Mtakatifu na vitabu vitano dhidi ya Eunomius; kutoka kwa Mtakatifu Gregori Mteolojia, mahubiri matano kuhusu teolojia dhidi ya Wa-Eunomi; na kutoka kwa Mbarikiwa Augustino, vitabu kumi na tano kuhusu Utatu Mtakatifu Sana.

[49] Tazama hasa Kitabu cha 1, Sura ya V: uthibitisho kwamba *kuna Mungu mmoja*, *si wengi*; Sura ya VI: *kuhusu Neno na* Mwana. *Uthibitisho wa kuwepo kwa Mungu kwa msingi wa akili*; Sura ya VII: *uthibitisho wa Roho Mtakatifu kwa msingi wa akili;* pia kitabu cha tatu, kinachoshughulikia hasa asili mbili katika Yesu Kristo na namna isiyoweza kueleweka ya muungano wao na ushirika wao wa pamoja.

[50] Wafundishaji wa kale wa Kanisa walitafuta kuelezea uhusiano kati ya akili na imani unaopaswa kuwepo katika suala hili kwa njia ya mfano: imani, walisema, inapaswa kuwa bibi, kama Sara katika nyumba ya Abrahamu, ilhali akili au falsafa inapaswa kuwa mtumishi, kama Hagi *(Clemen. Alex.* Strom. 1, pp. 284–285; *Hieron.* epist. 146 ad Magn.).

[51] 'Imani, basi, ni msingi wa maarifa.' *Clem. Alex.* Strom. lib. VII, c. 10. Tazama pia *Iren.* adv. hær., ed. Massuet., lib. I, e. 1–10; lib. II, c. 28; *Athanas*. epist. 1 ad Serapion. cap. 20.

[52] Mtakatifu Yohane Krisostomo alisema: 'Maarifa hupatikana kupitia imani, na bila imani hakuna maarifa' *(Krisostomo*, Mahubiri XI juu ya Waraka kwa Wafilipi); 'Uelewa ni kazi ya imani' (Mahubiri XXI juu ya Waebrania, n. 1); Mtakatifu Kirili wa Aleksandria: 'Maarifa hufuata imani, na si kabla yake' (Caten. in cap. 6 Joann.). Tazama pia Mtakatifu Kirili wa Yerusalemu — Catech. V, 2, na Mtakatifu Theophylact wa Bulgaria — katika sura ya I ad Titum.

[53] Ilisemwa kwa haki na nabii: *'Msiwamini, hamtaelewa*' (Isa. 7:9). Hapa alitenganisha wazi kati ya hizi mbili, na kuweka kanuni kwamba lazima tuamini kwanza, ili tuweze kuelewa kile tunachoamini. Kwa hiyo ni busara kwamba imani iwe kabla ya akili. *Augustine*, Barua CXX kwa Consentius. Hali hii pia inapatikana kwa Clement wa Alexandria — Strom. Kitabu II, uk. 4 — na kwa Mtakatifu Basil Mkubwa — Mahubiri juu ya Zaburi CXV.

[54] Imani, basi, ni ya msingi zaidi kuliko maarifa, na ndiyo kigezo chake. *Clement wa Aleksandria,* Strom. Kitabu II, Sura ya 4.

[55] Lazima daima tuwe waangalifu katika fikra zetu, lakini hasa tunapozungumza au kusikia chochote kinachohusu Mungu. *Krisostomu*, Mahubiri II juu ya Barua kwa Waebrania.

[56] Haifai kubebwa na usahihi uliopitiliza, wala haivumiliki kufuata mambo yaliyopitiliza yanayovuka mipaka ya akili. *Kirili wa Aleksandria*, katika hotuba yake kwa Kaisari Theodosius.

bali matumizi mabaya, ya akili katika uwanja wa teolojia iliyofunuliwa — matumizi mabaya ambayo yanapingana kabisa na kiini cha Ufunuo wa Kikristo, wa kimungu na wa kiroho, na yanapingana na nia ya Kristo Mwokozi na Mitume, ambao waliwataka watu, zaidi ya yote, kuwa na imani (Marko 16:16; Warumi 14:23; Waebrania 11:6, n.k.) — matumizi mabaya ambayo walimu wote wa kale wa Kanisa walipinga vikali;[57] b) katika kufanya hivyo, kutofuata mfumo au fundisho lolote maalum la kifalsafa pekee, bali akili timamu kwa ujumla, na, kwa kufuata ushauri wa Baba wa Kanisa, kutumia kila kitu kinachoweza kupatikana kuwa cha manufaa kwa imani katika maarifa yote ya kibinadamu, kama mnyoo ambaye, akitua kwenye kila ua, anajua jinsi ya kutoa kutoka kwake kile kinachomfaa;[58] c) hoja zote za akili—hata zile halali—katika uwanja wa teolojia ya imani, iwe zimetokana nasi binafsi au tumezitwaa kutoka kwa maandishi ya Baba Watakatifu, hazipaswi kwa vyovyote vile kuwekwa sawa na imani zenyewe, wala kulinganishwa na ushahidi au maelezo ya imani hizo, zilizotolewa kutoka kwa Maandiko Matakatifu na Maandiko ya Kawaida; wala hazipaswi kuchukuliwa kama ushahidi halali katika maana kali ya teolojia: kupuuzwa kwa kanuni hii, kama uzoefu wa Kanisa la Roma ulivyodhihirisha, mara nyingi kumepelekea maoni binafsi ya baadhi ya walimu wa kale au hata wanateolojia wa baadaye kuinuliwa hadi hadhi ya kanuni;[59] d) kutoingia katika upungufu wa kiakili wa kijadiliano kupita kiasi wakati wa kujadili madogma, na zaidi ya hayo kuepuka maswali yasiyo na maana ambayo hayahusiani moja kwa moja na mafundisho chanya ya Kanisa; mfano wa uskolastiki wa zama za kati umeonyesha hadi wapi upungufu na maswali kama hayo yanaweza kupeleka teolojia ya madogma.[60]

4) Mtu anaweza kuchota kutoka kwa historia ya madogma. Tayari tumetambua kwamba madogma ya imani, kama kweli za kimungu, daima hubaki bila kubadilika katika mafundisho ya Kanisa la Orthodox: linaendelea hadi leo kufundisha kweli hizi katika sura ileile ambayo lilizipokea kutoka kwa Bwana Yesu mwenyewe, na litaendelea kuzifundisha hadi mwisho wa wakati. Hata hivyo, jinsi waumini binafsi walivyofahamu madogma imebadilika zaidi ya mara moja katika karne nyingi: kumekuwa na watu waliokuwa na maoni ya uongo kuhusu madogma; kumekuwa pia na wale walioyapotosha kabisa au kuyakataa madogma na kuangukia katika uzushi. Kwa hivyo, Kanisa Takatifu liliitisha Mabaraza ya Kiulimwengu na ya Mitaa, na katika Mabaraza haya liliitoa ufafanuzi na maelezo sahihi zaidi ya imani hizi, ili kuwaongoza Waorthodoksi; Wakati wachungaji wenye bidii waliandika insha nzima dhidi ya wamwasi na, kulingana na asili ya umwasi na mahitaji ya mazingira ya mahali na wakati, kila mmoja alitumia, kulingana na uelewa na mantiki yake binafsi, tafsiri mbalimbali au hoja zinazounga mkono imani iliyokuwa inatetezwa. Hivyo basi, ndipo ilipoibuka historia ya mafundisho ya imani, ambayo, inapowekwa katika Theolojia ya Mafundisho ya Imani ya Kiorthodoksi, inaweza kuchangia pakubwa katika uelewa sahihi zaidi wa mafundisho ya Kanisa kuhusu mafundisho hayo. Hata hivyo, si lazima historia hii ielezwe kwa kina katika Dogmatiki: maelezo ya kina ya uzushi na maoni ya uongo kuhusu kweli za imani, pamoja na maelezo ya kina ya mafundisho ya Mababa Watakatifu na walimu wa Kanisa walioitetea kweli hizi, ni mada za taaluma maalum, huku Dogmatiki ikipaswa kuchukua kutoka kwao katika historia yake ya madogma kiasi tu kinachohitajika hasa kwa ajili ya uelewa bora zaidi wa madogma hayo, na hivyo basi—tu pale inapohitajika kweli. Hata hivyo, kwa kuwa kuna madogma ambayo, angalau katika kauli zake maalum, hayajawahi kufanyiwa tafsiri mpya au kuwa chanzo cha uzushi, au yanaweza kueleweka kwa urahisi bila msaada wa historia, ni wazi kwamba Dogmatiki inapaswa kugeukia historia tu katika hali fulani ambapo inahitajika kweli, — kwa mfano, wakati wa kufafanua mafundisho ya Utatu Mtakatifu, Umwilisho, nafsi ya Mungu-Mwanadamu, na kadhalika. Nafasi ya historia

---

[57] 'Inapaswa kufafanuliwa…', anasema Mtakatifu Ambrose, 'ili mtu yeyote asifanyie udhaifu dai letu kwa njia ya falsafa. Kwa maana tumeona Waariusho wakishuka kwenye uzushi, wakati walipodhani kwamba asili ya Kristo inaweza kutolewa kutokana na desturi za ulimwengu huu.' Wameacha Mtume na kumfuata Aristotle; wameacha hekima iliyo kwa Mungu, na wamehimiza mitego ya mabishano na mizaha ya maneno kulingana na nidhamu ya dialektiki (katika Zab. CXIII, homilia XXII, n. 10). Tazama pia Tertullian (De praescriptione haeresium, sura ya 7), Mtakatifu Yohane Krisostomo (Mahubiri juu ya Zaburi CXV, n. 1), Mtakatifu Basilio Mkubwa (Kinyume na Eunomio, Kitabu cha 1), na Mbarikiwa Augustino (Mahubiri 87 kuhusu Muda).

[58] *Basil Mkubwa,* Mahubiri juu ya Zaburi CXV; *Augustine,* Kuhusu Mafundisho ya Kristo, Kitabu cha II. Maneno ya Clement wa Aleksandria pia yanastahili kutajwa hapa: "Kwa neno 'falsafa' sikusudii mfumo wowote maalum—Stoiki, Platoniki, Epikuri au Aristoteli—bali kile ambacho ni kweli ndani ya shule hizi, kile kinachofundisha ukweli na maadili ya kimungu; vitu vyote kama hivyo, vikichukuliwa kwa jumla, navita falsafa" (Stromat. lib. 1, cap. 7).

[59] Hivyo basi, mafundisho yenyewe *ya Roho Mtakatifu kutokana na Mwana*, ambayo sasa yanawasilishwa na Kanisa la Roma kama fundisho rasmi, mwanzoni (katika karne ya 7) yalikuwa tu maoni ya kibinafsi ya watu wachache sana.

[60] Hata Mtakatifu Gregori wa Miracles aliwahimiza wanatheolojia Wakristo: 'Tusichunguze ujumbe wa Injili kwa maneno kavu, yasiyo na uhai, wala tusipande mbegu za mabishano na migogoro isiyo na mwisho, wala tusichafue neno la imani lililo laini na lisilo na doa' (inayotajwa na *Damascenus* katika *Eclog. Tit. 76* kutoka kitabu *Kuhusu Umwili na Imani*).

ya fundisho, wakati mafundisho yanayohusu fundisho hilo yanafafanuliwa kwa kina katika Theolojia, inaweza, kama inavyofaa zaidi, kuwa mwanzoni kabisa, katikati, au mwishoni mwa ufafanuzi. Na inafaa zaidi historia hii iunganishwe na ushahidi wa dogma unaotokana na Mafundisho ya Kawaida, kutokana na uhusiano wao wa karibu nayo.

5) Mwisho, inaweza kuonyesha uhusiano kati ya mafundisho makuu na maisha ya Kikristo. Inajulikana vyema kwamba mafundisho makuu ya imani na sheria za maadili ya Kikristo vimeunganishwa kwa karibu sana, kwa asili ya dini ya Kikristo—kwamba vinawasilishwa kwa pamoja na Mungu katika Ufunuo na hubaki visivyotenganishwa katika maisha ya Mkristo wa kweli; na kwa hivyo, ingawa katika utafiti, kwa ajili ya urahisi wa kujifunza vyote viwili, zinatofautishwa na kuchukuliwa kando, bado utafiti una wajibu, inapofaa, kuonyesha uhusiano huu hai kati yao. Theolojia ya Misingi ya Imani itakuwa na busara zaidi ikiwa, baada ya kufafanua kila msingi wa imani ipasavyo, inahitimisha kwa kuonyesha matumizi yake kimaadili. Hata hivyo, kwa kuwa ufafanuzi kama huo utakuwa tu utoaji wa tafakari za kimaadili na kanuni za kujenga kutoka kwa mafundisho makuu ambayo tayari yamefafanuliwa, na hauhusiani moja kwa moja na ufafanuzi na uwasilishaji wake halisi—jambo ambalo ndilo hasa Theolojia ya Mafundisho Makuu inapaswa kujishughulisha nalo—tafakari hizi zote za kimaadili katika Theolojia ya Mafundisho Makuu, kwa kuzingatia kuwepo kwa taaluma tofauti inayofafanua mafundisho ya maadili ya Kikristo, haja si lazima iwe kubwa, ingawa kwa hakika hazizuilwi na kuwepo kwa hii ya mwisho.

Kwa ujumla, inapaswa kutambuliwa kwamba taaluma hii inawajibika, bila kushindwa, kutimiza masharti mawili ya kwanza ya mbinu halisi ya Dogmatiki ya Kiorthodoksi ambayo tumeelezea—yaani, kuonyesha kwanza jinsi Kanisa la Kiorthodoksi linavyofundisha dogma, na kisha kurejelea misingi yake kutoka kwa Maandiko Matakatifu na Mapokeo Matakatifu—kila wakati dogma inapofafanuliwa: vilevile isingekuwa stahiki kwa jina lake. Hata hivyo, inaweza kutimiza masharti matatu yaliyosalia kwa hiari yake, kama ionavyo inafaa, au inaweza kuchagua kuyatimiza kabisa, au kutimiza baadhi tu, kulingana na urahisi; na hili halitaiondolea haki ya kuwa na kuitwa Dogmatiki ya Kiorthodoksi.

§6. Kipindi cha Kwanza cha Theolojia ya Kikanuni ya Orthodox

Historia ya teolojia ya dogmatiki ya Kanisa la Orthodox inajumuisha vipindi vitatu, kila kimoja kikiwa tofauti kabisa na vingine: kipindi *cha kwanza* — kuanzia karne ya pili hadi katikati ya karne ya nane, kutoka kwa wanafunzi wa Mitume hadi Mtakatifu Yohane wa Damascus (770–754); Kipindi *cha pili* — kutoka katikati ya karne ya nane hadi karibu katikati ya karne ya kumi na saba, kutoka kwa Mtakatifu Yohane wa Damascus hadi Metropolitan Petro Mohyla wa Kyiv (1631–1647); Kipindi *cha tatu* — kutoka katikati ya karne ya kumi na saba hadi siku ya leo.

Katika *kipindi cha kwanza*, bado hatuoni teolojia ya imani katika mfumo wa sayansi au mfumo rasmi; lakini tunaona mbinu ya kisayansi ya kuchunguza imani, na hata tunaona mwanzo wa ufafanuzi wa kimfumo wa imani, ingawa haukamilika na haukuwa mkamilifu, na bila utengano mkali wa hizi, kama mada ya teolojia ya imani, kutoka kwa kweli nyingine za Ukristo.

Mbinu ya kitaaluma ya kuchunguza imani kuu za Kikristo—ambayo Kristo Mwokozi na Mitume wake, na baada yao watu wa Enzi ya Kimaandamizi, waliifundisha kwa njia rahisi zaidi na inayofikika—ilianzishwa na mazingira ya Kanisa la mwanzo. Kwa hili tunamaanisha—

a) kuibuka kwa maadui wa Kanisa katika sura ya wasomi wa kipagani, ambao kwao haikutosha tu kuonyesha kile Ukristo unafundisha, bali pia ilikuwa muhimu kuthibitisha dogo zake takatifu na kuzitetea kwa njia ya mjadala wa kiakili;[61]

b) kuingia kwa wasomi wa kipagani ndani ya Kanisa la Kristo,[62] ambao, kwa kuwa walikuwa wamezoea kufikiria kila kitu kulingana na kanuni za sayansi au mfumo uliopangwa, kiasili walitumia mbinu ileile ya uchunguzi kwa ajili ya kweli za Kikristo;

c) kuibuka kwa wamwasi ambao, kwa kutumia kanuni za falsafa moja au nyingine (hasa Neoplatonism) kwa Ufunuo wa Kimungu, walijaribu kuelezea kweli zisizoweza kueleweka za imani takatifu

[61] Historia ya Jumla ya Dini na Kanisa la Kikristo na *Aug. Neander,* Hamburg 1826, Jz. 1, Sehemu ya 1, uk. 163–181: *Upinzani dhidi ya Ukristo kupitia maandishi ya washindani.*

[62] Yaani: Justin Mfalsafa, Tatian, Athenagoras, Theophilus wa Antiokia, Hermas, Quadratus, Aristides, Castor, Tertullian na wengine wengi.

kwa kutumia akili zao wenyewe, na kwa njia hii walipotosha mengi ya mafundisho yake makuu, na kisha wakitetea makosa yao kwa nguvu ya dialekitiki, wangeweza kupingwa na kushindwa tu kwa silaha ile ile;[63]

(d) kuanzishwa kwa shule za Kikristo, ambapo wachungaji wa baadaye wa Kanisa, walipokuwa wakisoma si tu kweli za imani bali pia sayansi fulani za kusaidia, bila kutambua walipata tabia ya kufikiri kuhusu kila kitu—na hivyo basi kuhusu kweli za Kikristo—kwa njia ya kisayansi; shule hizi, ambazo kati yake shule ya Aleksandria ilikuwa maarufu hasa, zilikuwa tayari zipo katika karne ya pili na ya tatu, na ziliongezeka zaidi katika karne ya nne, ya tano na karne zilizofuata;[64]

(d) hatimaye, upendo wa Wana wa Mungu wengi kwa falsafa: wakiita wakati mwingine njia ya kuelekea kwa Kristo na njia ya maandalizi ya kuelewa hekima ya Kimungu,[65] na wakati mwingine ngome na utetezi wa kweli za Injili,[66] walimu maarufu walijihusisha kwa urahisi na taaluma hii na wakaitumia katika kufafanua na kutetea mafundisho yaliyofunuliwa: baadhi yao walifuata hasa falsafa ya kuchanganya,[67] wengine waliipendelea ile ya Plato,[68] wakati wengine walipendelea ile ya Aristotle, ambayo kuanzia karne ya tano na kuendelea ilianza kupata umaarufu miongoni mwa wasomi Wakristo na kuingia katika shule za Kikristo.[69] Kwa sababu zote zilizotajwa, mbinu ya kitaaluma ya kusoma madhehebu ya Kikristo ilianza mapema sana: tunaiona tayari katika kazi za Justin Mfilozofi (†165), Athenagoras (†180), Theophilus wa Antiokia (†199), Irenaeus (†203) na Tertullian (†220); na hata zaidi katika kazi za walimu na wanafunzi maarufu wa shule ya Alexandria: Klementi wa Aleksandria (†217), Origeni (†254), Gregori Muujiza (†270), Dionysio wa Aleksandria (†265) na wengine. Katika karne ya nne, mbinu hii ilikuwa ya kawaida miongoni mwa Baba wa Kanisa, hasa miongoni mwa Athanasius na Basil Mkuu, Gregory Mtheolojia na Gregory wa Nyssa; katika karne ya tano, ilifikia hatua ya juu zaidi ya maendeleo — kwa Theodoret, Cyril wa Alexandria na, zaidi ya wote, kwa Augustine. Kiini cha mbinu hii kilikuwa ni kwamba wachungaji waliostahili heshima wa Kanisa, walipokuwa wakifafanua au kutetea fundisho fulani, walitaka kufafanua maana yake kwa usahihi zaidi, wakiielezea kwa msingi wa Maandiko Matakatifu na Maumbile Matakatifu,[70] na kwa lengo hili walirejelea mara kwa mara mfano wa makanisa ya kitume,[71] na nyimbo takatifu, maombi na taratibu *ambazo* zilikuwa zikitumika katika Kanisa tangu zamani,[72] au walinukuu mfululizo wa ushuhuda kutoka kwa maandishi ya walimu wa awali,[73] na walichota kutoka kwa misemo kutoka kwa matendo ya watakatifu walioteswa;[74] wakati huo huo, walijihusisha na tafakari ya kiakili kuhusu mafundisho, wakatoa hitimisho

---

[63] Kazi ya Neander iliyotajwa hapo juu, Juz. 1, Sehemu ya 2, uk. 397–537: *Historia ya Madhehebu.*

[64] Zilipatikana Efeso, Smirna, Antiokia, Aleksandria, Kaisaria, Karthago na maeneo mengine. *Fleurii* — Diss. II in hist. eccles. §§ 13–15. Taz. Muhtasari wa Historia ya Kanisa na Mtakatifu *Innocent, Sehemu* ya 1, uk. 4–5, kulingana na toleo la nne.

[65] Hivyo basi, falsafa huandaa njia, ikitandaza njia kwa ajili ya yale yanayokamilishwa na Kristo. *Clement wa Aleksandria*, *Stromata*, Kitabu I, uk. 282. Origen pia anarudia hili: *Philocalia*, Sura XIII, kur. 41–42.

[66] Dialektiki husaidia kuepuka kuangukia katika uzushi unaoibuka. *Clem. Alex.* Strom. Kitabu I, uk. 319. Tazama pia dokezo namba 46 hapo juu.

[67] Tazama dokezo 58 hapo juu.

[68] Tazama pia dondoo 46 hapo juu.

[69] *Fleurii* — Hist. eccles., vol. VII, kitabu 32, § 6.

[70] Ushahidi unaweza kupatikana katika 'Utangulizi wa Theolojia ya Kiorthodox', A. M., § 128.

[71] *Irenaeus,* *Kinyume na Ubaguzi*, Kitabu III, Sura 2 na 3; *Tertullian*, *Kuhusu Kanuni za Wabaguzi*, Sura 19, 20, 21 na 22; *Origen,* *Utangulizi wa Kitabu I cha *Kuhusu Kanuni Mkuu***,* n. 2, uk. 47. Ed.Paris , 1572.

[72] Hivyo basi, hata presbiteri Caius (karne ya pili), alipokuwa akithibitisha uungu wa Yesu Kristo dhidi ya mkanamgambo Artemon, alirejelea nyimbo zilizotungwa na Wakristo wa awali kumheshimu Yesu Kristo kama Mungu (Tazama: kwa *Eusebius*, *Historia ya Kanisa*, Kitabu V, Sura 28, uk. 157, Amsterdam 1795, na apud *Phot.* — Biblioth. cod. 48); Mtakatifu Justin na Tertullian walidhihirisha Utatu Mtakatifu ndani ya Mungu kupitia namna ya kale ya ubatizo kwa kuzamishwa mara tatu kwa jina la Baba, Mwana na Roho Mtakatifu *(Just.* Apolog. 1, n. 61; *Tertullian,* *Adversus Praxeas*, sura ya 27, na *Contra Marcion*, Kitabu I, sura ya 28); Mtakatifu Basil Mkuu — utungu wa Roho Mtakatifu kupitia maneno ya wimbo wa kale wa jioni, au *shukrani 'ya Kama Jua',* katika kumtukuza Utatu Mtakatifu Sana (De Spiritu Santo ad Amphil., sura ya 29, n. 73); Mtakatifu Yohane Krisostomo, akisaidia wazo kwamba malaika ni malaika wa amani, alielekeza kwenye maneno ya ektenia, ambapo diwani anamuomba Mungu *malaika wa amani* (Homil. XXXVIII, uk. 477, j. V, Francof. 1698); Aliye Barikiwa Agustino alionyesha umuhimu wa mafundisho kuhusu maombi kwa ajili ya wafu kwa kurejelea desturi ya ulimwengu wa Kanisa na ukweli kwamba 'katika maombi ambayo padri huomba mbele ya madhabahu, maombezi kwa ajili ya wafu hushika nafasi maalum, isiyoweza kuachwa' (Tractat. de cur. pro mort. ger., sura ya IV).

[73] Kazi za Mababa Watakatifu katika tafsiri ya Kirusi, *j.* IX: Mt. Basil Mkuu — *Kuhusu Roho Mtakatifu*, sura ya 29, na Masomo ya Kikristo ya mwaka 1846, sehemu I: Mtakatifu Theodoret — *Kuhusu Umwilisho Usiobadilika wa Neno la Mungu*, uk. 69–75.

[74] Mtakatifu Basili Mkubwa, kwa mfano, katika Sura ile ile ya 29 kuhusu *Roho Mtakatifu,* anarejelea wimbo wa shahidi Athenogenes—aliowaachia wanafunzi wake alipokuwa akipelekwa kwenye nguzo ya kuuawa—ili kuunga mkono hoja yake.

kutokana na kweli zilizofunuliwa, walitengeneza silogismi, na hata, nyakati fulani, walichunguza kwa kina undani wa kima-dahau, hasa katika mabishano na wamwasi,[75] ; walitumia, walipoyaona inafaa, ushuhuda wa waandishi wasio Wakristo wenyewe,[76] ; na, kwa ujumla, hawakupuuza chochote ambacho hekima ya kidunia ingeweza kutoa kwa ajili ya fundisho moja la Kikristo au jingine.[77]

Mwanzo wa ufafanuzi mpana wa kanuni za imani ndani ya mfumo fulani—ingawa bado haujakamilika na haujakamilika kikamilifu, na bila mgawanyo mkali wa ukweli hizi, kama mada ya teolojia ya kanuni za imani, kutoka kwa ukweli mwingine wote wa Kikristo—unaweza kupatikana:

1) Katika risala ya Origeni *kuhusu Kanuni* — *Perí Archón*.[78] Imegawanywa katika vitabu vinne, ambapo *kitabu cha kwanza* kinahusu Mungu Baba, Mwana (Logos) na Roho Mtakatifu, kikiambatana na mjadala kuhusu roho za juu, uhuru wao, kuanguka kwao, na tofauti kati ya roho na mwili; *kitabu cha pili* kinahusu uumbaji wa ulimwengu na wanadamu, na vitu vinavyopatikana duniani; kinajadili ukweli kwamba kuna Mungu mmoja wa Agano la Kale na Agano Jipya, Umwilisho wa Neno, kazi za Roho Mtakatifu kwa Manabii na Mitume, nafsi, ufufuo, na thawabu na adhabu; *katika ya tatu* — kuhusu hiari ya mwanadamu, kuhusu asili ya mapambano ya mwanadamu dhidi ya shetani na nguvu nyingine za uadui, ikionyesha jinsi yote haya yanavyohusiana na kusudi la kimaadili la ulimwengu na wokovu; *katika ya nne* — kuhusu mwisho wa mwisho wa vitu vyote, kuhusu asili ya kiungu ya Maandiko Matakatifu na jinsi ya kuyasoma na kuyatafsiri. Kazi hii ya teolojia ya kimisingi, ambayo ni wazi inakosa mshikamano thabiti kati ya makala zake na ukamilifu (kwa mfano, hakuna mafundisho kuhusu neema na sakramenti), na ambayo karibu sehemu nzima ya mwisho inaelezea kanuni za tafsiri badala ya kweli za kimisingi, inatushangaza sisi kwa sababu tu ni kazi ya upainia ya aina yake, ya kwanza katika enzi zake. Hata hivyo, kwa kuwa mwandishi huyo mwenye elimu aliweka zaidi mawazo yake ya kifalsafa kuhusu masuala ya imani kuliko mafundisho halisi ya Kikristo, na katika ufafanuzi wake wa baadhi ya mafundisho ya msingi hata alipotoshwa na usafi wa Orthodoxi,[79] basi, kwa kusema kweli, kazi hii haipaswi kujumuishwa katika historia ya teolojia ya msingi ya Orthodoxi.

2) Katika *mahubiri ya katekesi* ya Mtakatifu Kirili wa Yerusalemu.[80] Kuna aina mbili: *mahubiri ya katekesi,* yaliyojumlishwa kuwa kumi na nane, yaliyolenga wale wanaojiandaa kwa mafundisho au ubatizo; na *mahubiri ya katekumeni*, yaliyojumlishwa kuwa matano, yaliyolenga wale waliofundishwa hivi karibuni. Katika mahubiri ya katekisimu kwa ajili ya wakatakumeni, baada ya kuwapa wasikilizaji wake, kulingana na hali zao, uelewa wa dhambi, toba na ubatizo, na kisha uelewa wa mafundisho msingi ya imani ya Kikristo na kiini chake hasa, Baba Mtakatifu anaelezea kwa undani, moja baada ya nyingine, vifungu vyote vya credo vilivyokuwa vikitumika wakati huo katika Kanisa la Yerusalemu. Katika 'Mihadhara ya Katekesi kuhusu

---

[75] Hii inaonekana wazi zaidi katika maneno manne ya Mtakatifu Athanasius Mkuu dhidi ya Waari na katika maandiko ya Mbarikiwa Augustino dhidi ya Wapelagiani.

[76] Katika maandiko dhidi ya washirikina, marejeleo yalifanywa, kwa mfano, kwa *matendo* maarufu *ya Pilato (Justin*, Apolojia, Kitabu I, Sura 35; *Tertullian*, Apolojia dhidi ya Wapagani, Sura 5 na 21; *Chrysostom*, Homilia XXVI, kuhusu 2 Wakorintho), kwa barua ya Plini Mchanga kwa Kaisari Trajan *(Tertull.* Apolog. adv. gentes, sura ya 2), na pia ikinukuu vifungu kutoka kwa wanafalsafa, washairi, wanahistoria na waandishi wengine wa kipagani. *V. Lu*טרי — Histor. theologico-crit. de vita, scriptis atque doctrina S. Patrum... sehemu ya II, uk. 6, toleo la Aug. Windelic. 1784.

[77] Uthibitisho wa kina zaidi wa wazo kuhusu mbinu iliyotumiwa na Mababa Watakatifu wa kale katika kufafanua mafundisho makuu ya imani, kama ilivyoelezwa hapa, unaweza kupatikana katika kitabu cha Cellius *Historie génér. des auteurs sacrés...*, ambapo anachambua kazi za walimu mbalimbali, hasa Athanasius wa Alexandria (katika juz. V), Basil Mkuu (katika juz. VI), Gregory Mtheolojia (katika juz. VII) na Augustine (katika juz. XI na XII).

[78] Kwa bahati mbaya, kazi hii maarufu haijafikia kwetu katika lugha yake ya asili wala katika tafsiri ya Baraka Jerome; imehifadhiwa tu katika tafsiri ya Rufinus, ambayo ina kasoro nyingi na ni ya kiholela, ikiwa na sehemu zilizotolewa na mabadiliko, kama vile Rufinus mwenyewe alivyokiri (katika utangulizi kuhusu kanuni). Kwa hiyo, ni vigumu sana kutoa hukumu sahihi na ya hakika kabisa kuhusu kazi hii.

[79] Yaani: — a) aliona ulimwengu kama matokeo *ya lazima* ya uweza wote wa Mungu, na kwa hivyo alidai kuwepo kwa mfululizo usio na hesabu wa ulimwengu uliotangulia huu wa sasa, na mfululizo sawa wa ulimwengu mwingine uliopangiwa kuwepo baada ya huu wa sasa kwa milele yote; b) Aliyaona roho za binadamu kama roho zilizoshuka ambao hutumwa duniani na kuunganishwa na miili kwa ajili ya kusafishwa; mara tu zinaposafishwa, zinakuwa tena roho safi, kama zilivyokuwa kabla ya Kuanguka, na kurudi mahali pao panapostahili; c) Kwa hivyo, alikanusha bila kuepukika mafundisho ya Kanisa kuhusu dhambi ya asili, ambayo huenezwa miongoni mwa watu kutoka kwa wazazi wao wa kwanza; d) alikataa uhai wa milele wa mateso; na — e) ingawa hakukanusha moja kwa moja ufufuo wa mwili, alidai kwamba mwili ungegeuzwa kuwa aina fulani ya asili ya kiroho, isiyo na uzito. Photius aligundua katika kazi hii ya Origen makosa mengine kuhusu Watu wa Utatu Mtakatifu wenyewe *(Photii* Biblioth. cod. VIII).

[80] Pia zinajulikana kwa Kirusi katika tafsiri mbili: moja na Askofu Mkuu Ambrose wa Moscow na nyingine iliyotayarishwa katika Seminari ya Theolojia ya Yaroslavl.

Sakramenti', anajadili sakramenti—ubatizo, kipaimara na Ekaristi—huku pia akielezea majukumu ya wale waliobatizwa hivi karibuni. Mahubiri haya ni ya thamani kwetu kwa namna tofauti na risala ya Origen *kuhusu Kanuni*—ni ya thamani kama mfano wa kwanza uliobaki wa ufafanuzi halisi wa Kiorthodoksi wa mafundisho makuu ndani ya mfumo uliopangiliwa: hapa mchungaji mkuu mtakatifu anaelezea kweli za imani kwa niaba ya Kanisa, kwa msingi wa msimbo wake wa imani, chini ya mwongozo wake, na hivyo kutuwasilishia sisi, kwa muhtasari mpana, muundo mzima wa mafundisho ya kale kabisa ya kanisa, ingawa kama mhubiri na si kama mwanateolojia wa kimfumo.

3) Katika kazi mbili za Mtakatifu Augustino, mojawapo ikijulikana kama *Kitabu cha Mwongozo wa Imani, Tumaini na Upendo,* kilichoandikwa kwa Laurentius fulani (Enchiridion ad Laurentium de fide, spe et charitate);[81] nyingine inaitwa **Kuhusu Mji wa Mungu** (de civitate Dei). Kazi ya kwanza ni kama katekisimu ya kisasa*;* inaanza kwa kuorodhesha kwa ufupi na kwa uwazi vifungu vya imani kulingana na Imani ya Kanisa (Creed), kisha inazungumzia kwa ufupi zaidi kuhusu tumaini, na mwishowe kuhusu upendo — jambo la kipekee ni kwamba inaweza kuonekana kama jaribio la kwanza la ufafanuzi mpana na wa kiasi cha mfumo wa mafundisho ya Kanisa la Magharibi. Kazi hiyo ya mwisho ina umuhimu mkubwa zaidi: imejengwa juu ya dhana ya kina ya Ufalme wa Mungu au ya Kanisa la Kikristo katika mapambano yake dhidi ya upagani, na kwa uhusiano na mada hii kuu, inayopita katika kazi nzima, mafundisho ya Kikristo kuhusu Mungu, uumbaji, malaika, mwanadamu na kuanguka kwake, Kanisa—ambalo limekuwapo tangu mwanzo na litakuwapo hadi mwisho wa dunia—Ufufuo, Hukumu ya Mwisho, na thawabu na adhabu za milele, kinyume na mafundisho ya uongo ya wapagani kuhusu mada hizi hizi. Hata hivyo, ni lazima ikubaliwe kwamba kazi hii kubwa (ina vitabu 22) na ya mfano ya Mbarikiwa Augustino si ya kimafundisho kikuu kama ilivyo ya kihistoria, na ina misingi ya falsafa ya kweli ya historia.

4) Katika *'Ufafanuzi Mfupi wa Dogma za Kimungu'* na Mbarikiwa Theodoret (†430), ambayo ni kitabu cha tano cha kazi yake dhidi ya uzushi na imegawanywa katika sura 29. Treatisi hii inatofautiana na zote zilizotajwa hadi sasa kwa kuwa, katika sura 23 za kwanza*,* inahusu pekee dogo za imani*,* kando na kweli nyingine za Ukristo na bila upotoshaji mwingine wowote; inashughulikiwa kwa mshikamano mkubwa zaidi, uwazi na mshikamano, ingawa ni fupi kuliko insha zilizotangulia na, kama hizo, haijumuishi ukweli wote wa imani.[82]

Miongoni mwa risala zinazofanana, mtu anaweza kujumuisha:

a) *Mahubiri Mkuu wa Katekisimu* (Λόγος κατηχητικός ὁ μέγας) na Mtakatifu Gregori wa Nyssa (†370), iliyogawanywa katika sura arobaini, ambamo, hasa kwa msaada wa hoja thabiti, mafundisho makuu ya imani—yanayohusu Utatu Mtakatifu, Umwilisho na nyanja zake mbalimbali, Ubatizo, Ekaristi, kutokufa kwa mwanadamu na moto wa milele—yanachunguzwa kwa undani mkubwa kupinga washirikina na Wayahudi;

b) risala *kuhusu mafundisho makuu ya kanisa* (de dogmatibus ecclesiasticis) na Gennadius, kwanza presbiteri na baadaye askofu wa Massilia (†495); hii si kitu zaidi ya orodha ya mafundisho makuu ya Kanisa*,* iliyowekwa bila mpangilio maalum na kwa maelezo machache, ikiwa na nia ya kupinga uzushi mbalimbali; hata hivyo, orodha hiyo ina maelezo ya kina na ni kamilifu (imewekwa katika sura 88 fupi) na, kwa upande huu, inazidi majaribio yote ya awali;[83]

c) hatimaye, *ufafanuzi mfupi wa imani ya Kiorthodoksi* (ἐκθεσις σύντομος τής ορθοδόξου πίστεως) na Anastasius wa Sinai, Patriaki wa Antiokia (†561), iliyowasilishwa katika mfumo wa maswali na majibu (kumi na mbili kwa kila upande) kati ya mwalimu na mwanafunzi — mfano wa mapema zaidi wa katekisimu ya Kigiriki, ingawa ni mfupi zaidi.[84]

---

[81] Ilikadhibitishwa katika Kirusi na *P. Todorsky* na kuchapishwa katika mkusanyiko chini ya jina: 'Vitabu Vitatu vya Mbarikiwa Augustino', St Petersburg, 1795.

[82] Ilichapishwa katika *Chron. Quarta* 1844, Sehemu ya IV, kurasa 173–229 na 311–389.

[83] Toleo bora zaidi la kazi hii, lenye tofauti na maoni, lipo katika juzuu ya 58 ya *Patrolog. curs. compl.*, lililohaririwa na Abbot La Min, Paris, 1847.

[84] Imechapishwa mara kadhaa, lakini kwa tafsiri ya Kilatini pekee, si katika lugha yake asilia (tazama *Casimiri Oudini,* *Commentar. de script. eccles. autiqu.*, vol. 1, uk. 1663–1664, Leipzig, 1722). Pia ilitumika katika tafsiri yetu ya Kislavoni na ikajumuishwa katika **Mkusanyiko wa Ufasiri Mfupi wa Makala za Imani**, iliyochapishwa chini ya Patriaki Joseph huko Moscow mnamo 1649 (tazama *Bergii* — *de statu eccles. et relig. Moscoviticae, uk. 25, Stockholm 1704, na *Mapitio ya Bibliografia ya Kirusi-Kirusi* *ya Sakharov*, juz. 1, kitabu 2, na. 510). Siku hizi kawaida huchapishwa hapa pamoja na *Zaburi Kulingana na Mwanzo*.

Hata hivyo, inapaswa kuzingatiwa kwamba ingawa katika kipindi chote kinachozingatiwa hakuna kazi hata moja iliyotokea ambayo imeweka mafundisho makuu ya imani kwa njia ya kisayansi kweli, yaani, kwa ukamilifu, uwazi na undani mkubwa iwezekanavyo, na ndani ya mfumo mkali, kipindi hiki bado ndicho muhimu zaidi katika historia ya Theolojia ya Kikana ya Orthodox—hakuna mengi yaliyofanywa wakati huo kwa ajili ya muundo wake kama sayansi, lakini kwa upande wa maudhui yake, mtu anaweza kusema kwamba kila kitu kilifanywa. Ndipo misingi yake halisi ilichunguzwa, kuimarishwa na kulindwa pande zote; ndipo dhana zote maalum za imani zilichunguzwa kwa kila undani, hata ule mdogo kabisa; maandiko na mahubiri mengi na mara nyingi ya kina zaidi ya kimafundisho yaliandikwa, kiasi kwamba kilichobaki ni kutumia nyenzo hizi kujenga kutoka kwake jengo imara la sayansi.[85] Hiyo ilikuwa kipindi cha dogmatiki cha Mabaraza ya Kiinjili na Baba Watakatifu — kipindi cha utajiri mkubwa na ubora wa mfano.

§7. Kipindi cha Pili cha Theolojia ya Kikanuni ya Orthodox

Wakati wa *kipindi cha pili*, kinachojumuisha zama zote zinazoitwa za Kati, mfumo wa kwanza wa teolojia ya dogmatiki ya Orthodox ulitokea tangu mwanzo kabisa; ingawa bado haukukamilika, tayari ulikuwa na sifa zote za mfumo: kwa hivyo, ulibaki kuwa mfumo mkuu katika takriban kipindi chote; Jaribio chache sana la aina hiyo lilifanywa, na yote yalikuwa duni sana ukilinganisha nalo; tafiti na risala chache maalum za kikanuni pia zilitungwa, angalau ikilinganishwa na yale yaliyoandikwa awali — na, jambo la kuzingatia zaidi, kazi zote zilizotokea wakati huu, kwa kiasi kikubwa, zilijikita katika nyenzo zilizotayarishwa kwa ajili ya teolojia ya kikanuni ya Orthodox katika kipindi chake cha kwanza.

Alikuwa Mtakatifu Yohane wa Damascus aliyekusudiwa kuandika mfumo wa kwanza wa teolojia ya kimafundisho ya Kiorthodoksi; kwa hivyo anaweza kuitwa kwa haki baba wa taaluma hii. Akiwa amejaa shauku kwa ajili ya utakatifu wa kweli aliyelelewa nao, baada ya kusoma Neno la Mungu kwa kina na kazi za Baba Watakatifu, ambazo alizisoma bila kuchoka, na kwa kuwa pia alikuwa na uzoefu na ujuzi katika falsafa, hasa dialekitiki (ya Aristoteli), pamoja na sayansi nyingine, aliamua kutumia njia zote alizokuwa nazo kuandaa *'Ufafanuzi Sahihi wa Imani ya* Kiorthodoksi' ([86]) — na akachapisha kazi ambayo inaashiria mgeuko katika historia ya Dogmatiki ya Kiorthodoksi. Kazi hii, yenye sura kadhaa na baadaye ikagawanywa—na mkono usiojulikana—kwa vitabu vinne kwa urahisi zaidi,[87] , inaonyesha muundo wa asili zaidi kwa upangaji wa insha. Kwanza (katika kitabu cha kwanza) mafundisho kuhusu Mungu yanafafanuliwa: Kutoweza Kwake kueleweka, Uwepo Wake, Umoja Wake katika asili, Utatu Wake katika Nafsi, na Sifa Zake; kisha (katika kitabu cha pili) — mafundisho: (a) ya uumbaji wa Mungu: ulimwengu usioonekana, yaani malaika wema na waovu; ulimwengu unaoonekana na sehemu na vipengele vyake; mikrokozm — mwanadamu na vipawa vyake mbalimbali, hasa uhuru wake na Kuanguka; na — (b) ya Utunzaji wa Mungu, maarifa ya awali na uteuzi wa awali.

Zaidi (katika kitabu cha tatu) — mafundisho ya mpango wa kimungu wa Mungu kwa ajili ya wokovu wa mwanadamu, yaani: a) Umwilisho wa Mwana wa Mungu; b) asili mbili katika Aliyefanyika Mwili, na umoja wa Kihalisia; c) matokeo ya muungano wa kihalisia wa asili mbili katika Kristo—ushirikiano wa asili na sifa, ukweli kwamba Bikira Mtakatifu Sana ni Mama wa Mungu, kwamba katika Kristo kuna matakwa

---

[85] Hatutayataja yote kazi hizi za baba wa kanisa, kwa sababu ya wingi wake. Katalogi yake inaweza kupatikana katika maktaba ya teolojia ya Valchius (juz. 1, sura ya 2 na sura ya 5, sehemu ya 2). Katalogi na yaliyomo halisi yanapatikana katika kazi maarufu za baba wa kanisa za Lümper, Dupin na Seillier.

[86] *Ekdosis* au *ekthesis* ya imani sahihi ya Kiorthodoksi. Inajulikana kwetu katika tafsiri nne: ile ya Yohane, Exarch wa Bulgaria, iliyofanywa mapema karne ya 9 au mwanzoni mwa karne ya 10; ile ya Epiphanius wa Slavenitsa katika karne ya 17; ile ya Ambrose, Askofu Mkuu wa Moscow, katika nusu ya pili ya karne ya 18; na, hatimaye, tafsiri iliyofanywa katika Chuo cha Theolojia cha Moscow Tatu za kwanza ziko kwa lugha ya Kislavoni, ilhali ya mwisho iko kwa Kirusi.

[87] Idadi ya sura katika orodha na matoleo mbalimbali ya *Theolojia* ya Mt. Yohane wa Damascus hutofautiana: katika baadhi kuna 96, katika mengine 100, katika mengine 102, katika mengine 103, na katika mengine 149 na kadhalika (tazama *Petri Lambecii* — *Commentar. de Aug. Bibliotheca Caesar. Windobonensi, Kitabu IV, kur. 269, 468, 469 na Kitabu V, kur. 13, toleo *la Kollarii*); katika tafsiri ya Kislavoni iliyotafsiriwa na Yohana, Ekzarca wa Bulgaria, kuna 112; katika toleo la Ambrose — 111 *(Kalaydovich,* — kuhusu Yohane, Exarchi wa Bulgaria, uk. 20 na 56, Moscow 1824). Tofauti hii ilitokana na ukweli kwamba baadhi ya sura zilikuwa zimeunganishwa chini ya nambari moja au kuwasilishwa kama sehemu tofauti. Mgawanyo wa *Theolojia* hii katika vitabu vinne, ambao haupatikani katika hati zozote za Kigiriki bali unaonekana tu katika zile za Kilatini, kwa uwezekano mkubwa ulibuniwa Magharibi wakati wa Zama za Kati, ambapo mgawanyo kama huo wa *Theolojia* ulikuwa unatumika (Tazama utangulizi wa kitabu *cha Mt. Yohana Dantasceni* de fide orthod., M. Lekena, katika juz. 1 ya kazi za Baba huyu iliyochapishwa naye, uk. 119–120.)

mawili na matendo mawili, na kwamba ndani Yake asili ya mwili na matakwa yamefanywa kuwa ya kimungu; d) hali ya unyenyekevu wa Kristo Mwokozi, kifo Chake msalabani kwa ajili ya wokovu wetu, na kushuka Kwake kuzimu.

Hatimaye (katika kitabu cha nne), mafundisho yafuatayo yamewekwa: a) kuhusu hali ya utukufu wa Yesu Kristo—Ufufuko Wake, Kupaa Kwake mbinguni na kukaa upande wa kulia wa Baba—huku maswali fulani yanayohusiana yakitatuliwa; b) mafundisho kuhusu kupokea wokovu: kwa imani, kwa sakramenti—ubatizo na Ekaristi, kwa heshima ya watakatifu, mabaki yao na picha zao, kuhusu Maandiko, Utimamu wa Maria na mada nyingine zinazohusiana; c) mafundisho kuhusu hitimisho la mpango wa wokovu: kuja kwa Mpinga Kristo, ufufuo wa wafu, na adhabu na thawabu za milele.

Mbali na sifa hii ya nje—mpangilio wa asili na wa kimantiki wa insha—kazi ya Mtakatifu Yohane wa Damascus inayozingatiwa hapa pia inajitokeza kwa sifa za ndani za taaluma au mfumo wa kisayansi: usahihi, uwazi na ukamilifu ambao kwao madogma, yakichukuliwa kwa jumla, hayajawahi kuwekwa wazi katika kitabu kimoja kabla. Mbinu inayotumika katika kazi hii ya kufafanua madogma moja baada ya jingine ndiyo pia inayofaa zaidi kwa sayansi ya teolojia ya madogma ya Kiorthodoksi: Baba Mtakatifu, katika kuelezea na kuthibitisha kweli za imani, hategemei tu vifungu kutoka kwa Maandiko Matakatifu bali pia ushuhuda wa walimu wa kale na maarufu wa Kanisa, na asemi karibu chochote ambacho hakijafafanuliwa na kutakaswa ama na Mabaraza ya Kiinjilisti au na Mababa waliomtangulia; na wakati huo huo anaitumia msaada wa hoja za akili timamu, zilizong'azwa na nuru ya Ufunuo wa Kimungu. Miongoni mwa Mababa na walimu wa Kanisa, anamnukuu mara nyingi zaidi mawazo ya Mtakatifu Gregori Mteolojia, akifuatiwa na Mtakatifu Dionysius Areopagite, Mtakatifu Basil Mkubwa, Mtakatifu Gregori wa Nyssa, Nemesius, ambaye alikuwa Askofu wa Nemesia nchini Syria, Watakatifu Athanasius Mkuu na Yohane Krisostomo, na zaidi mbele—Mtakatifu Kirili wa Aleksandria, Leo Mkuu, Maksimu Mwungama, Epifania na wengine. Kutokana na haya yote, teolojia ya Mtakatifu Yohane wa Damasko inaweza kuelezewa, kana kwamba, kama hazina ya mawazo ya Baba wa Kanisa kuhusu mafundisho makuu ya imani; zaidi ya hayo, haya ni mawazo ambayo, kwa ufahamu wa mbali, alipenya hadi kwenye kiini cha waalimu wa imani, akiyaimarisha na kuyaelezea katika sehemu nyingi kwa Neno la Mungu, na zikichanganywa kwa muafaka na tafakari zake mwenyewe. Hata hivyo, upande mwingine, hawezi kushindwa kutambua: a) kwamba katika mfumo huu wa kwanza wa Dogmatiki ya Kiorthodoksi, si mada zote za imani zimewekwa kwa ukamilifu sawa, na baadhi hazitajwi kabisa,[88] bila shaka, kwa sababu Baba Mtakatifu alizingatia hasa zile dogo ambazo zilikuwa zikipotoshwa na wamwongo katika enzi zake; b) kwamba mada fulani zisizo za kimafundisho zimejumuishwa katika kazi hii,[89] ingawa zinahusiana na mafundisho makuu; c) hatimaye, kwamba mafundisho makuu halisi ya imani, ambayo ndiyo mada halisi ya teolojia ya mafundisho makuu, kwa makusudi hajatolewa hapa kando ya maswali na maoni maalum ya kiteolojia.[90] Hata hivyo, ni lazima ikumbukwe kwamba Baba Mtakatifu aliandika *Ufasiri wa Imani Sahihi* si kwa ajili ya darasani kabisa, bali kwa Wakristo wote wa Orthodox, na kwa hivyo hakukusudia kufuata kwa ukali masharti na mahitaji yake.

Uchapishaji wa *Theological Treatise* ya Mt. Yohane wa Damascus ulikuwa tukio la kihistoria kubwa si tu mashariki bali katika Kanisa lote la Kristo: kwani wakati huo, Mashariki na Magharibi ya Kikristo bado zilikuwa umoja katika imani; na kwa Magharibi, kama ilivyokuwa kwa Mashariki, **The Exact Exposition of the Orthodox Faith** ilikuwa mfumo wa kwanza wa dogmatiki ya Kiorthodoksi. Kwa masikitiko, hata hivyo, hii pia ilikuwa mfumo wa mwisho uliokuwa wa pamoja kwa pande zote mbili: muda mfupi baadaye, kuanzia mwishoni mwa karne ya 9 na hasa kuanzia katikati ya karne ya 11, Kanisa la Magharibi, likiendeshwa na roho ya uvumbuzi na kuinua maoni fulani maalum hadi hadhi ya mafundisho ya lazima, lilibadilisha Kanisa la Kale la Kiinjili na kujitenga na Mashariki ya Kiorthodoksi. Tangu wakati huo, hatima ya teolojia katika Kanisa la Kirumi na Kanisa la Kiorthodoksi imetengana. Magharibi, shkolastiki ilianzuka na kuota mizizi, ikawa mwandani mwema wa Kanisa lenyewe huko, ikiendeleza kanuni ambazo lilikuwa limezichukua hivi karibuni hadi ukingoni kabisa. Wakiwa wamesahau heshima inayostahili kwa Neno la Mungu na Mababa Watakatifu, walianza kuthibitisha mafundisho makuu ya imani si kwa vifungu kutoka kwa Maandiko Matakatifu na Maumbo bali kwa ujanja wa mjadala, na mara nyingi walipendelea maneno ya Aristotle, Cicero, Virgil au

[88] Kwa mfano, hakuna mafundisho kuhusu neema, kuhusu haki, au kuhusu sakramenti takatifu, isipokuwa mbili: ubatizo na Ekaristi.
[89] Kama vile insha: kuhusu nuru, moto na viumbe vya mbinguni—jua, mwezi na nyota—kuhusu hewa na pepo, kuhusu maji, kuhusu dunia, kuhusu huzuni, hofu, hasira, uwezo wa kufikiri, kumbukumbu na kadhalika.
[90] Tazama Kitabu cha II, sura za 6 hadi 22, na Kitabu cha IV, sura za 4, 5, 7, n.k.

Ovid na waandishi wengine wa kipagani walipendelewa zaidi kuliko ushuhuda wa si tu wa Chrysostom na Basil Mkuu, bali hata wa Manabii na Mitume. Baada ya kupoteza heshima kwa mafundisho ya kweli ya imani, baada ya maoni fulani ya kibinafsi kupandishwa hadhi na kuwa mafundisho rasmi, walianza kujihusisha hasa na tafakari za kiteolojia kama hizo, wakijitahidi kutoa hitimisho kutoka kwa mafundisho makuu ya imani, wakivunja hitimisho hizi kuwa hoja ndogo ndogo sana, wakiibua maswali mengi—wakati mwingine yasiyo na maana na ya kijinga kabisa—wakibishana kulingana na sheria zote za dialekitiki, na kutilia maanani sana mambo haya yote. Shule, akademia na vyuo vikuu vingi vilichipuka, ambapo teolojia ya kiakademia, katika kipindi cha karne tano au sita, iliendelezwa na kustawi pamoja na mambo yake yote ya ajabu na upotovu. Katika shule hizi, mifumo mingi ya teolojia iliyandikwa kwa mtindo uleule, huku mfumo wa kale zaidi wa teolojia ya madogma wa Mt. Yohane wa Damascus ukarushwa karibu kusahaulika, ingawa wasomi wa awali wa scholastic walikuwa wameutumia.[91] Madhehebu ya kiteolojia yalianza kujitokeza ambayo, kutokana na maoni ya walimu wao *wa kiroho* au *wa kimungu*, yalipigana vikali miongoni mwao kwa karne nyingi, na kuziba fasihi ya kiteolojia ya Magharibi kwa insha nyingi zisizohesabika.[92] Hata hivyo, Mashariki ilikuwa tofauti kabisa. Wakiwa waaminifu kabisa kwa Orthodoxi ya kale, hapa, kama zamani, waliendelea kuwa na heshima kuu kwa Neno la Mungu, katika maumbo yake yote mawili, yaliyoandikwa na yasiyoandikwa; kama zamani, waliendelea kusoma kweli za imani, wakifuata katika kila upande Mabaraza Matakatifu ya Kimataifa na ya Mitaa pamoja na Baba Watakatifu. Pia kulikuwa na shule katika sehemu mbalimbali za Mashariki ambapo, kama katika shule za Magharibi za wakati huo, hata sayansi za juu zilifundishwa, angalau hadi Waturuki walipovamia Constantinople (mwaka 1453); Falsafa ya Aristotle, hasa dialekitiki ([93]), pia ilienea Mashariki—lakini hapa haikuwahi kuingilia uwanja wa teolojia kwa nguvu isiyo ya lazima kama ilivyokuwa kwa Waskolastiki. Mashariki, hakukuwa na mifumo mipya ya teolojia iliyoundwa chini ya ushawishi mkuu wa Aristotle, ambapo kauli zake na za waandishi wengine wa kipagani zingeheshimiwa kwa kiwango sawa na maandiko ya Biblia Tukufu na ushuhuda wa Mababa Watakatifu. Hapa, mfumo wa kale wa teolojia wa Mtakatifu Yohane wa Damascus uliendelea kutawala, ukitokana kabisa na maandiko ya walimu wa Kanisa wa zamani zaidi; na kama kazi mpya za aina kama hiyo ziliandikwa, zilitegemea kanuni zilezile za Uorthodoksi wa kweli, chini ya uongozi wa viongozi wale wale wanaoaminika katika mambo ya imani.

Ushahidi hai wa ukweli kwamba teolojia ya Mtakatifu Yohane wa Damascus iliendelea kutawala Mashariki wakati huo unatolewa na nakala nyingi za kazi hii kwa lugha ya Kigiriki, zilizodumu kwa karne nyingi hadi kuanguka kwa Konstantinopoli mikononi mwa Waturuki, na bado zinahifadhiwa hadi leo katika maktaba mbalimbali kote Ulaya.[94]

Hata imara tu imani ya Kiorthodoksi ilipokuwa imewekwa miongoni mwa Waslav wa Kusini—takriban miaka mia moja na hamsini baada ya kifo cha Mtakatifu Yohane wa Damasko—*Theolojia* yake ilitafsiriwa katika lugha ya Kislavoni na Yohane Eksochi, au Mwakilishi wa Patriaki, nchini Bulgaria, kama mojawapo ya vitabu muhimu zaidi kwa Wakristo waliokuwa wameelimika upya.[95] Baada ya imani ya Orthodox kuimarika kabisa nchini Urusi, *Theolojia* hii, katika tafsiri yake ya Kislavoni, pia ililetwa kwetu,

---

[91] Kama vile: Peter Lombard, Thomas Aquinas na wengine. Tazama Utangulizi wa kazi ya *Mtakatifu Yohane wa Damascus* kuhusu Imani ya Kiorthodoksi, katika toleo la Leken la kazi za Baba huyu.

[92] Kuhusu Scholasticism, tazama historia za kanisa za Mosheim au Alexander Natalis—zinazojumuisha karne ya 11, 12, 13, 14 na 15—na, kwa maelezo zaidi, *Histor. Universitatis Parisiensis* *ya Bulaei*, ed.Paris , 1665–1673, katika juzuu nne.

[93] *Corpus Hist. Bysant.* vol. XXI, uk. 208–209, toleo la Venice; **Philippi* * Cyprii* — *Chronicon eccles. Graecae*, kur. 258, 280 na nyingine, Leipzig, 1687; hasa — *Institut. Hist. Eccl. *Moshemii** — karne ya 11, 12, 13 na 14, katika Sehemu ya II, Sura ya 1.

[94] Manuskripti ya karne ya 11 (iliyotengenezwa mwaka 1069) inahifadhiwa katika Maktaba Yetu ya Umma ya Kifalme (angalia *Katalogi ya Manuskripti za Makumbusho ya Rumyantsev*, uk. 240, St Petersburg, 1842); manuskripti ya karne ya 12 inahifadhiwa katika Maktaba ya Sinodi huko Moscow (Accurat. codic. Graec. MSS. biblioth. Mosqu. S. Synodi notitia et recensio, iliyohaririwa *na Christ. Frid. de Matthaei,* Leipzig 1805, Juz. 1, Na. 376); mikono kadhaa ya kale kama hiyo kutoka karne mbalimbali, ambayo mingi yake iliandikwa Constantinople kabla ya kukamatwa kwake na Waturuki, inashikiliwa katika Maktaba ya Kifalme huko Vienna na katika maktaba mbalimbali nchini Uingereza (*Petri Lambecii Hamburgensis*, Comment. de Aug. Bibl. Caesar. Windobonensi, toleo la 2, na *Kollari,* juz. III, uk. 260, 294 na 303; juz. IV, uk. 269 na 478–479, na hasa juz. V, uk. 2–14 na 535; pia — Katalogi ya Vitabu vya Mikono Angliae et Hiberniae, in unum collect... Oxoniae 1797 — tazama faharasa ya alfabeti, chini ya kipengee: *Damascenus Johannes).*

[95] *Kalaydovich,* John — Ekzarca wa Wabulgaria, Sura ya III, ukurasa 17–58.

na imekuwa ikitumika hapa bila kukoma tangu wakati huo, kama inavyothibitishwa na nakala zinazotoka karne mbalimbali.[96]

Kati ya kazi nyingine zilizotungwa wakati huo Mashariki kwa muundo wa insha ya kimfumo juu ya teolojia ya madogma ya Orthodox, tunajua tu tatu:

1) *The Dogmatic Armoury of the Orthodox Faith* na mtawa Euthymius Zigadenus au Zigabenus.[97] Ilikusanywa mwanzoni mwa karne ya 12 kwa amri ya Kaisari Alexios Komnenos, na ina mkusanyiko wa mafundisho ya Mababa Watakatifu na walimu wa Kanisa (hasa: Athanasius Mkuu, Basil Mkuu, Yohane Krisostomo, Gregori Mteolojia, Gregory wa Nyssa, Dionysius Areopagite, Cyril wa Alexandria, Maximus Mwungama, Leontius wa Cyprus, Yohana wa Damascus na Photius) kuhusu masuala muhimu zaidi ya imani na dhidi ya makosa makuu ya kidini. Wahitimu kadhaa bora wa teolojia wa wakati huo walishiriki katika mkusanyiko huu, huku Euthymius Zigaben akijishughulisha tu na kupanga mawazo yaliyokusanywa, kuyagawanya katika sura au sehemu, na kuyaweka pamoja katika jumla moja iliyosawazika kiasi. Hapa, katika sura 27 au 28—ambazo katika baadhi ya mikono ya maandishi zimegawanywa katika vitabu viwili—*[98] * kwanza huweka mafundisho ya Mungu, Umoja Wake katika kiini na Utatu katika Utu, Uumbaji Wake na Umwilisho; kisha hujadiliana dhidi ya Wayahudi, Simoni Mchawi na Markioni, dhidi ya Manikea, Sabellio, Ariasi, Wapinzani wa Roho, Warumi, Wanesetori, Wamonofisiti, Wapiga sanamu, Waarmenia, Wapaulikia, Wabogomili na wamwengine wa upotovu; na kwa njia hii, ingawa kwa mtazamo wa mabishano zaidi, karibu mafundisho yote ya msingi yamejumuishwa. Kazi ya Euthymius Zigabenus haijaelezewa na umoja uleule wa ndani wala mwendelezo na uwazi uleule kama Theolojia ya Mtakatifu Yohane wa Damascus, lakini inazidi hii ya mwisho kwa upana na undani wa insha fulani.

2) *Hazina ya Imani Sahihi* (θυσαυρός όρθοδοξίας), na Nikitas Choniates (al. mw. 1206) — pia ni kazi yenye mwelekeo wa kimafundisho na mzozo, inayolenga dhidi ya uzushi wa kale na wa kisasa, ikiwemo, miongoni mwa wengine, Wapauliciani, Wabogomili na Wasarakeni, na inaeleza njia ambayo kupitia kwake wa mwisho hao wanapaswa kupokelewa katika kifua cha Kanisa la Kristo. Inatofautiana na **All-Armed** ya Zigabenos kwa kuwa inathibitisha kweli za imani na kupinga makosa si tu kwa ushahidi kutoka kwa Mababa Watakatifu, bali pia kwa hoja zinazotokana na akili timamu, na inachunguza masuala mengi kwa undani zaidi na kwa uwazi zaidi. Ina vitabu 27, ambavyo, kwa bahati mbaya, ni vitano tu vya kwanza vimechapishwa.[99]

3) *Mahubiri ya Kikanisa kuhusu Imani Moja ya Kweli ya Kristo* — na Mtakatifu Simeoni, Askofu Mkuu wa Tessaloniki (aliyeishi mwanzoni mwa karne ya 15). Zimegawanywa katika sehemu mbili: ya kwanza inalenga kuwashambulia wapinga-mungu, washirikina na Wayahudi, na ina sura kumi, ambapo inadhihirishwa kuwa Mungu yupo, kwamba Yeye ni mmoja kwa asili na ni watatu kwa Utu; ya pili inalenga kuwashambulia wamwasi, kuanzia na Simoni Mchawi na kufikia hadi watu wa baadaye: Bogomili, Barlaam, Akinidin na wengine, pamoja na Waislamu, na ina sura ishirini na tatu, ambazo ndani yake misingi mingine ya mafundisho ya Kiorthodoksi imeelezwa. Kazi hii kwa ujumla si ndefu, lakini inajulikana kwa uwazi wake,

---

[96] Manuskripti ya karne ya 12 iliyokuwa zamani katika umiliki wa Kalaydovich na sasa inashikiliwa katika Maktaba ya Sinodi huko Moscow (Ioann., Exarchate ya Kibulgaria, uk. 17, 26–28); manuskripti ya karne ya 15 iko katika Makumbusho ya Rumyantsev (Katalogi ya makumbusho haya — uk. 508), miswada ya karne ya 16 — katika jumba hilo la makumbusho (kurasa 236–240), katika maktaba ya Monasteri ya Volokolamsk (*Kalaydovich*, John, nakala ya Kibulgaria, uk. 75), katika Maktaba ya Umma ya Kifalme miongoni mwa hati za Kaunti Tolstov (Katalogi ya hati hizi, Sehemu II, Na. 217, uk. 365), nakala za karne ya 17 — miongoni mwa hati hizo hizo (Katalogi, Sehemu II, Namba 8, 136, 175 na 249), katika maktaba ya Monasteri ya Voskresensky New Jerusalem (tazama katalogi *ya miswada ya maktaba hii* katika **Russian* Ancient Monuments* — *Sakharov,* Juz. 1, St Petersburg 1842, uk. 6) na kwingineko (tazama *Proceedings of the Imperial Moscow Chama cha Historia na Masomo ya Kale ya Kirusi cha mwaka 1846, makala: *Silvestr Medvedev, 'Baba wa Bibliografia ya Kislaviki-Kirusi'* — uk. XXVII, na kufuatia hiyo: *orodha ya vitabu na waandaji wake* — kurasa 29 na 32).

[97] Hifadhi ya madogma ya imani ya Kiorthodoksi (yaani, mkusanyiko wa madogma), ikijumuisha, katika juzuu moja, maandiko ya Wababa watakatifu na wenye Mungu, yaliyopangwa kwa mpangilio na kwa muafaka makini na Euthymius Mtawa wa Sigaden. Toleo la asili lilichapishwa mara moja tu huko Wallachia mwaka 1710, ilhali tafsiri ya Kilatini imechapishwa mara kadhaa (Walhii — Bibl. Theolog. 1, uk. 617).

[98] *Petri Lambecii* — Comment, de Aug. biblioth. Windobonensi, vol. III, uk. 420, na vol. V, uk. 698; *Cave* — Script, ecll. hist. litter. saec. XII, chini ya sauti: *Evthymius Zygabenus.*

[99] Na hiyo, kwa bahati, ni katika tafsiri ya Kilatini pekee — katika *Max. Biblioth. Patrum*, juz. XXV, uk. 54 na kuendelea. (Tazama *Casimiri Oudini* — *Comment. de Script. Eccles. antiqu.*, juz. II, uk. 1711, Leipzig 1722; *Walch*'s *Bibl. Theol.* 1, uk. 619). Yaliyomo katika vitabu vyote yameorodheshwa na Monfaucon (Palaeograph. graec. lib. IV, cap. 9, uk. 327. Linganisha *na *Biblioth.* graec.* *ya Fabricius*, vol. XI, uk. 420).

usahihi wake na, zaidi ya yote, kwa ukweli kwamba imetokana hasa na Maandiko Matakatifu na maandishi ya Wababa Watakatifu.[100]

Hatuwezi kupita kimya juu ya jaribio fupi fulani la ufafanuzi mpana wa mafundisho ya imani yaliyotokea katika Kanisa la Orthodox wakati huo. Hizi ni: a) *Ufafanuzi* wa Imani *ya Orthodox* na Gregory Palamas, Askofu Mkuu wa Thessaloniki, aliyeishi katikati ya karne ya 14;[101] b) *Ufafanuzi wa Alama Takatifu ya Imani ya Kikristo ya Orthodox* — na Askofu Mkuu mwingine wa Thessaloniki, Simeon — mwanzoni mwa karne ya 15;[102] c) *Utoho wa Imani ya Kikristo ya Kiorthodoksi na Isiyoharibika* — na Gennadius au George Scholarius, Patriaki wa Constantinople, uliotungwa kama jibu kwa swali kuhusu hilo lililoulizwa na Sultani wa Uturuki Mehmed II kufuatia kukamatwa kwa Constantinople;[103] d) *Katekisimu* (Κατήχησις) na Meletius Pegas, Patriaki wa Constantinople, mwanazuoni mashuhuri wa karne ya 16,[104] na, hasa — d) *Barua tatu za kikanuni* na Patriaki Jeremiah wa Constantinople kwa wanatheolojia wa Kiprotestanti wa Württemberg (zilizotungwa kati ya 1576 na 1581), ambapo, kwa msingi wa Neno la Mungu, maamuzi ya Mabaraza ya Kiinjili na mafundisho ya Mababa Watakatifu, mafundisho ya Kanisa la Kiorthodoksi la Mashariki yameelezwa kwa undani mkubwa, hasa kuhusiana na yale maeneo yanayotofautisha imani yake na ile ya Waagustino.[105] Ifuatayo ni kazi zinazofanana zilizotokea Urusi: e) *Broshua kuhusu Imani Moja ya Kweli ya Kiorthodoksi na Kanisa Takatifu*, *Katoliki na la Kitume*, iliyolenga Walatini na kuchapishwa Ostrog karibu mwaka 1588;[106] g) Kitabu *kuhusu imani ya Kanisa Moja, Takatifu, Katoliki na Mitume, kilichoandikwa na* Hieromonk Zacharias wa Kopysten, pia kilicholenga Walatini na kilichochapishwa mwaka 1619 huko Kyiv;[107] h) *Katekisimu* inayohusishwa na Lavrentii Zizaniy, kasisi mkuu wa Lithuania, iliyochapishwa Moscow mwaka 1627.[108]

---

[100] Kichwa kamili ni kama ifuatavyo: Majadiliano ya Kikani ya Askofu Mkuu na Wachungaji dhidi ya Wapenga Mungu, Wagiriki na Wayahudi, na dhidi ya uzushi mwingi, na kuhusu imani moja katika Bwana, na Mungu, na Mwokozi wetu Yesu Kristo. Yote yamechukuliwa kutoka kwa Maandiko Matakatifu na Wababa wa Kanisa, na yalikusanywa kwa ajili ya utetezi wa masuala ambayo wamwasi mbalimbali wamemhoji mara kwa mara. Imejumuishwa katika mkusanyiko kamili wa kazi za Mtakatifu Simeoni wa Thessaloniki, uliochapishwa kwa Kigiriki mjini Venice mwaka 1820.

[101] Ilichapishwa kwa Kirusi katika jarida *Voskresnoe Chtenie* (Soma la Jumapili), juz. V, uk. 17–11, Kyiv 1841.

[102] Inaonekana katika toleo la Kigiriki la kazi za Mtakatifu huyu, ambalo tumelitaja, katika kurasa 451–479, chini ya kichwa: *Hermeneia eis to tēs orthodoxou pistēs ton Christianon ierón symbolon*.

[103] Inaweza kupatikana katika kazi ya Kimmel: *Libri Symbol. Eccl. graecae*, kur. 1–24, Jena 1843.

[104] *Filipi wa Kipro* — *Chron. eccl. graecae*, uk. 434, Leipzig 1687.

[105] Barua hizi ziliwachapishwa pamoja na barua za Yeremia na wanatheolojia wa Württemberg, chini ya kichwa: *Acta et scripta Theolog. Wirtemb. et Patriarchae Constantinop. D. Hieremiae.... graece et latine ab iisdem Theolog. edita*, Wirtemb. 1584.

[106] Katalogi ya miswada ya muziki ya Rumyantsev, namba 295; Katalogi ya Vitabu vya Chapa za Kale, mkusanyiko wa Kaunti Tolstov, machapisho ya kidini, namba 26; na Mapitio ya Bibliografia ya Kislaviki na Kirusi *ya Sakharov*, jil. 1, kitabu cha 2, namba 80.

[107] Mapitio ya Bibliografia ya Kislav-Kirusi ya *Sakharov*, j. 1, kit. 2, n. 176.

[108] Ibid., namba 235. Wazee wetu walitegemea nini katika masuala ya imani kabla ya kuchapishwa kwa katekisimu? Mbali na kazi za Baba wa Kanisa kwa ujumla—ambazo nyingi zilikuwa zimetafsiriwa kwa muda mrefu katika lugha ya Kislavoni—hasa: 1) *Ufafanuzi Sahihi wa Imani ya Kiorthodoksi na* Mtakatifu Yohane wa Damasko (tazama dokezo 96 hapo juu); 2) kazi nyingine kadhaa za asili kama hiyo, ingawa fupi zaidi, za walimu wa kale wa Kanisa, ambazo pia zilitafsiriwa zamani sana katika lugha ya Kislavoni, kama vile: a) *Maswali na Majibu ya Theolojia*, kazi inayofanana na katekisimu ya kina, na Anastasius wa Sinai, Patriaki wa Antiokia (†599), iliyopatikana mapema katika Mkusanyiko wa Svyatoslav — karne ya 11 (Katalogi ya Manuskiripti za Rumyantsev Na. 356) na baadaye katika nakala za karne ya 15 (hapo hapo, Na. 6); b) *Kanuni Kuhusu Imani na Maisha ya Kikristo* — na Mtakatifu Gennadius, Patriarki wa Constantinople (†471), inayopatikana katika hati ya karne ya 14 (Nyongeza kwa Kazi za Baba Watakatifu katika tafsiri ya Kirusi, uk. 1, Moscow 1845); c) *'Kwa Mwanamfalme Antiochus juu ya Mambo Mengi na Muhimu…'* na Mtakatifu Athanasius wa Alexandria, pamoja na aina ya katekisimu katika mfumo wa maswali na majibu, iliyopatikana katika mikono ya karne ya 16 (Katalogi ya *Mikono* ya Kaunti Tolstov, Sehemu ya 1, Na. 304); d) *Kitabu cha Katekisimu, kinachoeleza mafundisho ya imani na dhambi kuu zinazohusiana nayo,* kilichopatikana katika mikono ya karne ya 16 (ibid., Sehemu II, Na. 340), — kazi ya mwandishi asiyejulikana, lakini iliyojumuishwa katika Katekisimu iliyochapishwa Moscow mwaka 1649, chini ya Patriaki Joseph, pamoja na tamko kadhaa za imani *za baba wa kanisa (Sakharov,* Obzor. Bibliografia ya Kirusi-Slavic, juz. 1, kitabu 2, nambari 510). Mbali na zile zilizotajwa hapo juu, *katekisimu* nyingine *zilizochapishwa* katika lugha ya Kislavoni zinajulikana; lakini hawakutumika nchini mwetu au hata hazikuwa za Kiorthodoksi. Hizi ni: a) Katekisimu iliyochapishwa Venisi mwaka 1527 (Kamusi ya Maandiko ya Kikristo *ya* Kirusi na *Evgeny*, juz. 1, uk. 262, toleo la 2.); b) Katekisimu ya Kilutheri, iliyotafsiriwa na wabadilishaji wa imani ya Orthodox, Matfei Kavechinsky, Simeon Budny na Lavrenty Kryshkovsky, na kuchapishwa Nesvizh mwaka 1561, na baadaye Roma mwaka 1583 (ibid. na katika *Russian Historical Collection, vol. VI, uk. 302, Moscow 1843); c) katekisimu iliyotafsiriwa na Angon Dalmat na Stefan Istrianin, iliyochapishwa Tübingen mwaka 1561 (katika mkusanyiko huo huo wa kihistoria na kwenye ukurasa uleule); d) katekisimu, iliyotafsiriwa kutoka Kilatini na kuchapishwa Vilnius mwaka 1585 (*Bergii* — *de statu eccl. et relig.*Moscow , uk. 31, na *Sakharov* — *Orodha ya Kihistoria ya

Kuhusu tafiti maalum za dogmatiki na insha zilizotungwa wakati huo Mashariki, zinahusu hasa imani maalum za Orthodoxi, ambazo ziliharibiwa au kukataliwa na Wapapisti na Waprotestanti. Kazi zinazojulikana zaidi kati ya hizi ni: (a) zile zinazolenga dhidi ya mafundisho ya Kanisa la Magharibi *kuhusu asili ya Roho Mtakatifu kutoka kwa Mwana* — ziliandikwa na Photius, Patriaki wa Konstantinopoli katika karne ya 9; Eustratius, Metropolitan wa Nicaea katika karne ya 12; Herman, Patriaki wa Constantinople katika karne ya 13; na Askofu Mkuu wawili wa Thessaloniki—Gregory Palamas na Nilus Kavassiles wa karne ya 14; b) zile zinazolenga dhana *ya umkuu wa* Kipapa—Askofu Mkuu yuleyule wa Thessaloniki, Nilus Kavassiles, na mtawa Barlaam wa karne ya 14; c) kwa ujumla *dhidi ya makosa ya Walatini* — Nikita Pectoratus, presbiteri wa karne ya 11 wa Konstantinopoli; George, Metropolitan wa Corcyra wa karne ya 12; Gregory wa Kipro katika karne ya 13; na Macarius wa Ancyra katika karne ya 15; na, kutoka miongoni mwa Warusi, Leontius Karpovich na Zacharias wa Kopysten mwanzoni mwa karne ya 17; d) *dhidi ya uzushi wa Kiprotestanti* — kutoka kwa Wagiriki: Gabriel, Metropolitan wa Philadelphia; na kutoka kwa Warusi: Zinovy, mtawa kutoka Novgorod wa karne ya 16.[109]

§8. Kipindi cha Tatu cha Theolojia ya Kikanuni ya Orthodox

Hivyo basi, Zama za Kati zilipita kwa teolojia ya kimisingi ya Kiorthodoksi, ambazo kwa ujumla hujulikana kama 'Zama *za Giza'* kutokana na hali ya elimu katika ulimwengu wote wa Kikristo. Kuanzia mwisho wa karne ya 15 na hasa tangu mwanzo wa karne ya 16, kutokana na uvumbuzi wa mashine ya uchapishaji (1440), kuenea kwa elimu ya Kigiriki cha kale na kazi zake miongoni mwa watu wa Magharibi, kufuatia kuanguka kwa Constantinople (1453), kutokana na Mageuzi (1517) na sababu zingine, enzi mpya ya mwangaza kwa ujumla, na hasa awamu mpya katika maendeleo ya theolojia, ilianza kwa Ulaya ya Magharibi. Kwa Mashariki, pamoja na Kanisa lake la Orthodox, na pia kwa teolojia ya Orthodox, kipindi hiki kilianza baadaye sana — karibu tangu katikati ya karne ya 17, ingawa msingi wake ulikuwa umewekwa katika karne mbili zilizotangulia.

Hali zilizopelekea hili zilikuwa kama ifuatavyo. Tangu walipotengana na Kanisa la Ulimwengu, makuhani wakuu wa Kirumi wamekuwa wakijishughulisha kila mara na wazo la kuitiisha Mashariki ya Kiorthodoksi—na, hasa, Urusi ya Kiorthodoksi—kama inavyoonyeshwa na mfululizo usiokatizwa wa majaribio yaliyorekodiwa katika historia. Lakini kamwe majaribio haya hayakuwa makali, karibu kufanikiwa, na hatari kwa Ukristo wa Kiorthodoksi kama yalivyokuwa kuanzia karne ya kumi na sita na kuendelea. Nchini Ugiriki, walisaidiwa na kuanguka kwa Dola ya Roma (1453) na kudorora kwa elimu kulikofuata; nchini Urusi, na ukosefu wa elimu na kuunganishwa kwa sehemu yake ya magharibi na Poland (1569). Chombo kikuu katika maeneo yote mawili kilikuwa ni Shirika la Wajesuiti lililokuwa limeanzishwa hivi karibuni (1540). Walipenya haraka nchini Poland na magharibi mwa Urusi, wakianzisha shule zao wenyewe huko Polotsk, Vilnius na Volhynia, ili kuwalea watoto wa Kiorthodoksi katika mtazamo wao; kila mahali walisambaza maandiko dhidi ya Kanisa la Mashariki ili kuwavuta katika mitego yao hata watu wazima ambao walikuwa wakitazamwa kama watoto wake tangu utotoni — na Muungano wa kusikitisha, ulioibuka katika eneo la magharibi mwa Urusi kuelekea mwisho wa karne ya 16, ulikuwa ni tunda la kwanza la juhudi hizi.[110] Vilevile, wanafunzi watiifu wa Loyola walifika haraka nchini Ugiriki, wakafungua shule zao wenyewe huko Galata na hata Constantinople, wakajitokeza kama walimu wa kujitolea kwa vijana, wakajitahidi kuwa waongozaji wa kiroho kwa watu, na wakaeneza maandiko yenye madhara kwa Ukristo wa Kiorthodoksi,[111] huku wakiwa nje ya Ugiriki, katika vyuo vikuu na taasisi maarufu za Magharibi, ambako, kwa kukosa shule zao wenyewe, vijana wa Kigiriki wenye kiu ya elimu walikimbilia, bila kutambua walitawaliwa na roho ileile, na kudanganywa na mitego ileile; na Papa Gregori wa Kumi na Tatu alianzisha chuo cha Kigiriki mjini Roma

---

Bibliografia ya Kirusi* katika *Monumenti za Kale za Kirusi*, St Petersburg, 1842); e) katekisimu mbili za Kislavoni, lakini zilizochapishwa kwa herufi za Kilatini mwaka 1582 na 1603 (Mkusanyiko wa Kihistoria wa Kirusi, j. VI, uk. 303); f) katekisimu iliyochapishwa na Matfey Divkovich huko Venice mwaka 1611 (hapo hapo).

[109] Tazama *His Eminence Innocent* — Muhtasari wa Historia ya Kanisa, Karne za IX–XVII, katika sehemu *'Kuhusu Waandishi wa* Kikaniisa'*; Mich. Heineccii* — Abbildung der alten und neuen griechischen Kirche, Leipzig 1711. Nyongeza, kur. 70–72 na 78; *Walchii* — *Bibl. Theolog.* 1, kur. 630–642; His Eminence *Eugene* — *Kamusi ya Waandishi wa Kanisa la Kirusi*, chini ya majina ya waandishi wa Kirusi waliotajwa na sisi.

[110] Historia ya Kanisa la Kirusi, Mheshimiwa *Filaret,* Juz. III, uk. 81; Juz. V, uk. 72 na kuendelea, toleo la 1847.

[111] Chronicon ya Kanisa la Kigiriki na *Ph. wa Kipro,* kur. 461–464.

yenyewe, ambako aliwafundisha Wagiriki na Warusi wote waliokuja huko bila malipo.[112] Shughuli hizi zote za kina kwa upande wa Vatikani zinaweza kuelezewa na Mageuzi ya Kiprotestanti: baada ya kupoteza, kutokana na mageuzi hayo, umati usiohesabika wa kundi lao la kale, mapapa walitafuta kufidia hasara yao kwa kuleta Kanisa la Mashariki chini ya mamlaka yao, na hawakusita kufanya jitihada zote ili kufanikisha hili. Lakini Waprotestanti hawakuachwa wakiwa wavivu pia: wao pia (hasa Walutherani na Wakalvini) walikimbilia kueneza mafundisho yao miongoni mwa Wakristo wa Mashariki, na mapema katika karne ya 16 walikuwa na makanisa yao katika mikoa ya Podolia, Kyiv, Galicia, Volhynia na Belarus; walikuwa wameingia Wallachia na kujikita nchini Ugiriki, ambapo, Konstantinopoli yenyewe, waliunda kundi lenye nguvu lililopinga Wajesuiti;[113] pia walijitahidi kueneza maandiko yao miongoni mwa Waorthodoksi, na ili kuwayabadilisha Waarusi walitafsiri katekisimu zao katika lugha ya Kislavoni,[114] wakati walipokuwa Ugiriki walichapisha, kwa jina la Cyril Lukaris, Patriaki wa Constantinople, *Imani ya Kikristo* iliyojaa kabisa roho ya Ukalvini, jambo lililosababisha mtafaruku mkubwa katika Kanisa lote la Mashariki.[115] Hivyo basi Wanaorthodoksi walijikuta wamezama kati ya moto wa pande mbili: Wapapisti walijitahidi kuwavutia upande wao, wakidai, miongoni mwa mambo mengine, kwamba Kanisa la Mashariki daima limekuwa likikubaliana na Kanisa la Kirumi la Magharibi katika masuala ya mafundisho; wakati Waprotestanti walitaka kuwavutia upande wao, wakidai kinyume chake kwamba si mafundisho ya Kirumi bali mafundisho yao ya Kiprotestanti yaliyoendana na yale ya Mashariki.[116] Nini kilichobaki kufanywa katika mazingira kama hayo ili kulinda Orthodoxi? Ilikuwa ni lazima, kwanza kabisa, kuandaa tamko la imani lililo sahihi na lenye maelezo ya kina iwezekanavyo kwa Kanisa la Mashariki la Orthodox, ambalo kupitia kwalo watoto wake wangeweza kuona waziwazi jinsi lilivyokuwa likiamini na kufundisha wengine kuamini tangu enzi za kale, na jinsi mafundisho yake ya kweli yalivyotofautiana na yale ya Wapapist na Waprotestanti; Ilikuwa muhimu basi kuanzisha shule zao wenyewe kwa Waorthodoksi, ambapo, miongoni mwa mambo mengine, teolojia ya Kiorthodoksi ingefundishwa kwa upana wake wote, na ambapo kungetokea si tu walimu wanaostahili wa imani ya Kiorthodoksi, bali pia watetezi wenye ujuzi wa imani hiyo dhidi ya wapinzani wasio Waorthodoksi. Kati ya mahitaji haya mawili, ambayo yalitambuliwa waziwazi wakati huo na wengi nchini Ugiriki na Urusi,[117] alikuwa Petro Mohyla, Metropolitan wa Kyiv, aliyejibu kwa shauku kubwa kuliko wote. Alipata njia ya kuandaa *Ungamo la Orthodox la Kanisa Katoliki na la Mitume la Mashariki*, na alikuwa wa kwanza kuanzisha mafundisho ya theolojia katika Chuo chake cha Kyiv-Mohyla kwa kiwango sawa na jinsi yalivyofundishwa katika shule za Ulaya wakati huo, na hivyo kuweka misingi (1631–1647) *kipindi* kipya cha *tatu* katika historia ya teolojia ya kiitikadi ya Kiorthodoksi.

Imani ya Kiorthodoksi, kwa kweli, inaashiria enzi mpya katika historia hii. Hadi sasa, wana wa Kanisa la Mashariki hawakuwa na maandishi maalum ya kiishara ambayo wangeweza kupata mwongozo wa kina zaidi kuhusu mambo ya imani—uliotolewa kwa jina la Kanisa lenyewe— mwongozo katika masuala ya imani kuhusu ufafanuzi wa kitaaluma na utetezi wa mafundisho ya msingi; badala yake, ilibidi wajiridhishe tu na matamko mafupi ya kiitikadi ya imani kutoka kwa Mabaraza ya Kimataifa na ya Mitaa na kanuni za Baba

---

[112] *Leon Allatii* — Kuhusu Makubaliano ya Kudumu ya Kanisa la Magharibi na la Mashariki, Kitabu III, Sura 7, dokezo 7, uk. 986, ed.Colon . Agripp.

[113] Historia ya Kanisa la Kirusi, *na Mheshimiwa Filaret,* juz. III, uk. 84–85; Uchambuzi Mfupi wa Kanisa la Kigiriki la Kisasa..., na *Constantine Ikonomos,* 1839, uk. 299 na 360; Nyaraka Halisi za Dini ya Wagiriki... na *Joh. Aymon,* uk. 8–15, toleo la 1708.

[114] Tazama dokezo namba 108 hapo juu na barua kutoka kwa Patriaki Adrian wa Urusi Yote kuhusu kitabu: 'Imani ya Kiorthodoksi'.

[115] Chronicon Eccl. Graecae, *Ph. Cyprii,* uk. 481: Historia ya Kanisa ya Meletius, j. III, uk. 430 na 447; Muhtasari wa Historia ya Kanisa na Mtakatifu *Innocent,* karne ya 17, katika makala: *'Kuhusu Waandishi wa Kanisa nchini Ugiriki'*.

[116] Mizozo kuhusu suala hili kati ya Wapapista na Waprotestanti ilianza mapema mwishoni mwa karne ya 16, kufuatia mawasiliano kati ya Patriaki wa Constantinople, Yeremia, na wanatheolojia wa Württemberg, na wakati huo maandiko kadhaa yaliandikwa kuhusu mada hiyo na pande zote mbili; lakini zilipamba moto sana kuanzia robo ya kwanza ya karne ya 17, wakati wa kile kinachoitwa toba ya Cyril Lukaris; na baadaye idadi ya insha zilizotungwa na Wakatoliki na Waprotestanti iliongezeka, kwa lengo la kuthibitisha iwapo Kanisa la Kigiriki lilikuwa linakubaliana kidini na Kanisa la Kirumi au na Kanisa la Kiprotestanti. Orodha ya kazi hizi inapatikana katika kitabu cha Heinekt *Abbildung der alt. und neuen griech. Kirche* (Leipzig, 1711), Kiambatisho, kur. 80–82.

[117] Hii inaonekana: (a) kutokana na uamuzi wa Mapatriaki wa Mashariki wa kuanzisha shule katika kila dayosisi, uamuzi uliofanywa mapema katika baraza lao la mwaka 1593 (Matendo ya baraza hili yalichapishwa katika **Skrižali*,* lililohaririwa na Patriaki Nikon mnamo 1656); b) kutoka kwa uanzishwaji halisi wakati huo wa shule kadhaa kusini mwa Urusi (Historia ya Kanisa la Urusi, na Mheshimiwa *Filaret*, juz. III, uk. 65; juz. IV, uk. 95–99); c) kutokana na kuonekana wakati huo kwa kazi kadhaa, nchini Ugiriki na Urusi, zilizolenga kulinda Uorthodoksi dhidi ya madai ya Wapapista na Wafanyareformasi (tazama *Heineccii* — Abbildung der alten und neuen griech. Kanisa, App. uk. 71, 78, na Historia ya Kanisa la Kirusi na Mheshimiwa *Filaret*, IV, 104).

Watakatifu, kama ilivyowekwa na Baraza la Trullum, ikifuatiwa baadaye na maandiko mengine yote ya baba wa kanisa, ambayo, hata hivyo, hayakuweza kuwa na uzito kama huo. *Imani ya Kiorthodoksi* ya Peter Mohyla, iliyopitiwa upya na kurekebishwa katika mabaraza mawili—Baraza la Kyiv (1640) na Baraza la Yassy (1643)—na baadaye kukaguliwa na kuidhinishwa na Mababa wote wanne wa Ekumeni na Mababa wa Kirusi, Joakim na Adrian, ikawa kitabu cha kwanza cha kiitikadi cha Kanisa la Mashariki. Hapa, kwa mara ya kwanza, kanuni zake zote za imani zimewekwa kwa jina lake kwa usahihi mkubwa iwezekanavyo, na kwa namna ambayo inalenga si tu dhidi ya uzushi wa zama za kale, bali pia dhidi ya makosa mapya yaliyojitokeza Magharibi tangu kuachana kwake na Uorthodoksi wa ulimwengu. Hivyo basi, inatoa mwongozo wa kina zaidi na, wakati huo huo, wa kuaminika zaidi katika masuala ya imani, kwa Wakristo wote wa Orthodox na, hasa, kwa wanateolojia wa Orthodox, kupitia ufafanuzi wa kina wa madogma. Utangulizi wa teolojia ya madogma ya Kiorthodoksi katika shule pia unaashiria mgeuko katika historia ya taaluma hii, kwani hapa ndipo inapokuwa sayansi kwa mara ya kwanza, inachukua nafasi yake miongoni mwa sayansi nyingine, na bila kuepukika inafuata—kwa kadri asili ya kweli zilizofunuliwa inavyoruhusu— kwa masharti yote ya sayansi na masomo—wakati kazi zote za awali za teolojia, ingawa zilikuwa na sifa fulani za sayansi kwa kiwango kikubwa au kidogo, zilikuwa zimeandikwa kwa madhumuni tofauti kabisa—sio kwa ajili ya shule, bali kwa ajili ya maisha.

Tangu kuanzishwa kwa teolojia ya madogma ya Kiorthodox katika shule zetu za ndani, kunaweza kuonekana awamu tatu tofauti katika maendeleo yake.

Kwanza, katika kipindi cha miaka themanini ya kwanza (1631–1711), ilifundishwa katika mfumo wa insha tofauti, bila uhusiano wa kimfumo kati yao na bila mgawanyo mkali wa madogma ya imani kutoka kwa kweli nyingine za Kikristo. Ndiyo maana iliitwa 'Theolojia' kwa ujumla, badala ya 'Theolojia ya Kikanuni', ingawa ilijihusisha zaidi na kanuni kuu. Haya yote yanajulikana kutokana na vitabu vitatu au vinne vya Kiakademia cha Kyiv, ambavyo vimehifadhiwa katika mfumo wa hati za mkono. Kitabu cha zamani zaidi kati ya hivi (kilichofundishwa kuanzia 1642 hadi 1646) kinafuata, katika mpangilio wa insha zake, utaratibu wa *Summa Theologica* maarufu ya Thomas Aquinas ([118]), ambapo dalili za mfumo fulani bado zinaonekana; katika kitabu cha pili (1693–1697), insha haziunganishwi tena na uhusiano wowote wa ndani, bali tu kwa mabadiliko ya maneno ya nje kutoka insha moja hadi nyingine, yaliyowekwa mwanzoni mwa kila moja; katika vitabu vya tatu (1702–1706) na cha nne (1706–1711), hata miunganisho hiyo ya nje wakati mwingine hukosekana. Wakati wakijadili Mungu, Umwilisho, Kanisa, sakramenti na mafundisho mengine ya imani, vitabu hivi vyote pia vina makala kuhusu dhambi na wema, yaani, kuhusu mada za teolojia ya maadili. Mbinu inayotumika kufafanua kweli hizi ni ya ki-scholastic kabisa. Inajumuisha mfululizo wa mijadala (disputatio), kila mmoja ukiwa umegawanywa katika maswali kadhaa; maswali haya yamegawanywa zaidi katika maswali mengine na yameelezwa katika kauli maalum zaidi; hii hufuatiwa na ushahidi, pingamizi nyingi na upinzani. Mbinu katika vitabu hivi ni ya kiroho ya Kanisa la Orthodox na ya mzozo kabisa, hasa dhidi ya Wapapisti na Waprotestanti; kwa hivyo, mada zenye utata huchunguzwa kwa undani mkubwa, na, baada ya kweli kuelezwa kwa mtazamo chanya, insha maalum za mzozo (tractatus Theologiae controversae) hutolewa kwa ajili yake. Sababu ya kwa nini teolojia ya kiskolastiki ilitokea kwanza miongoni mwetu katika umbo lisilo na mfumo na kwa mbinu kama hiyo ni kwamba, kwa umbo lake, ilipandikizwa kwetu kutoka Ulaya, ambako karibu walimu wote wa kwanza wa Chuo cha Kyiv walikuwa wameelimika, na ambako, katika shule bora zaidi, u-skolastiki bado ulitawala.[119] Kuhusu mwelekeo uliochukuliwa, hii inaelezewa na roho na mazingira ya Kanisa la Orthodox wakati huo, ambalo, nchini Ugiriki na Urusi—kaskazini-magharibi na mashariki—lilikuwa likikabiliwa na mashambulizi makali zaidi kutoka kwa Wakatoliki wa Kirumi na Waprotestanti.

Theophan Prokopovich, aliyefundisha teolojia ya dogmatiki katika Akademia ya Kyiv kuanzia 1711 hadi 1716, alikuwa wa kwanza kuitofautisha na teolojia ya maadili—[120] —kama taaluma tofauti na kuwasilisha ndani ya mfumo wa kimfumo; kwa hivyo anastahili kuonekana kama baba wa teolojia ya kimfumo nchini Urusi. Muhtasari wa Dogmatiki yake ni kama ifuatavyo: sehemu ya kwanza inajadili Mungu

---

[118] *Thomae Aquinatis* — *Summa theologiae*, iliyochapishwa mara nyingi. Inajumuisha sehemu tatu na inaeleza si tu mafundisho ya kidogma bali pia ya kimaadili. *Walchii* — *Bibl. Theolog.* 1, uk. 28.

[119] Historia *ya* Akademia ya Kyiv, *na Hieromonk Makarii Bulgakov,* St Petersburg, 1843, uk. 36–39, 61–62, 69–74, 136–138.

[120] Anagawanya theolojia nzima katika sehemu mbili, akiaita ya kwanza: pars Theologiae de fide seu de credendis, na ya pili: pars Theologiae de faciendis (tazama Prolegom. sura ya 3).

katika Nafsi Yake (de Deo ad intra): 1) mmoja kwa asili na 2) wa Utatu katika Nafsi; sehemu ya pili inajadili Mungu kwa uhusiano na ulimwengu wa nje (de Deo ad extra), yaani, katika matendo Yake, na hasa: 1) Uumbaji Wake: (a) ulimwengu unaoonekana na (b) ulimwengu usioonekana, na (2) kuhusu utunzaji wake: (a) wa jumla kwa viumbe vyote na (b) maalum kwa wanadamu walioanguka, unaojumuisha urejesho wa jamii ya wanadamu kupitia Yesu Kristo.[121] Muhtasari huo, kwa ujumla, ni thabiti waziwazi, ingawa katika maelezo ya kina (hasa katika sehemu ndogo ya sehemu ya mwisho: kuhusu urejesho wa mwanadamu) una mapungufu yake, na ingawa mwandishi mwenyewe hakufanikiwa kuukamilisha, kwani aliandika dondoo zake hadi tu kwenye insha kuhusu Kuanguka kwa mwanadamu.[122] Mbinu katika dondoo hizi bado ina alama ya uaskola, ingawa sasa ni katika sura yake ya wastani zaidi: ukweli kwa kiasi kikubwa unawekwa katika sura chanya, badala ya katika sura ya mijadala; maswali mengi yasiyo na maana yameondolewa. Mizozo inaendelea kutawala toni ya noti hizi, ingawa kwa kiasi kikubwa inalenga Wapapisti. Mwandishi anaonyesha ujuzi mkubwa wa teolojia. Hata hivyo, haiwezekani kutambua kwamba Theophanes, ambaye huenda aliandaa noti zake kwa haraka, hakufikiria vya kutosha kuhusu mawazo aliyoyakopa kutoka kwa vitabu vilivyokuwepo, na baadaye hakuwa na muda wa kuongezea au kusahihisha dondoo hizi — hivyo basi, kama Mheshimiwa Evienius, Metropolitan wa Kyiv, alivyosema tayari, nukuu za moja kwa moja kutoka kwa Hergard na wanatheolojia wengine wa kigeni zimesalia katika sehemu fulani.[123]

Baada ya Theophanes Prokopovich, kwa takriban karne nzima (1715–1809), kulikuwa na mabadiliko yanayoonekana katika mpangilio na mbinu ya kufundisha teolojia ya dogmatiki katika nchi yetu. Wengine waliendelea kufuata mbinu ya zamani iliyotawala kabla ya Theophanes, yaani, walikusanya dondoo zao katika mfumo wa insha tofauti, zisizohusiana; wengine, kinyume chake, wakifuata Theophanes, walijitahidi kuweka madogma ndani ya mfumo fulani. Wengine waliendelea kutumia mbinu ya awali—ya kisholastiki, ingawa kwa kiasi fulani ya wastani—na wakafafanua kweli si tu kwa njia chanya bali pia kwa njia ya mabishano, na zaidi ya hayo kwa lugha isiyo yetu, yaani Kilatini; wengine kwa upande mwingine, wakifuata mfano wa Theophanes, walijitahidi kuweka mafundisho ya imani ndani ya mfumo fulani. Miongoni mwa kazi za teolojia ya mafundisho ya imani, zilizotungwa katika mfumo wa insha za pekee zikitumia mbinu ya kisholastiki na ya kielimu-mabishano kwa kiasi, zinazojulikana zaidi ni: a) mihadhara ya teolojia ya Archimandrite Silvestr Kuly

Miongoni mwa kazi za teolojia ya kimatwaria, zilizotungwa katika mfumo wa insha tofauti zikitumia mbinu ya kimasomo yenye wastani na ya kielimu-mabishano, zinazojulikana zaidi ni: a) Mafunzo ya Theolojia ya Archimandrite Silvestr Kulyabka, yaliyotolewa katika Chuo cha Kyiv kuanzia 1741 hadi 1745, ingawa hayakukamilika;[124] b) **Theolojia Fupi ya Kikanuni na Mabishano** na Archimandrite Iakinf Karpinsky, iliyofundishwa katika Seminari ya Kolomna kati ya 1771–1772, na kupangwa katika sura kumi na moja;[125] c) hatimaye, *Theolojia ya Dogmatiki na Polemiki na* Archimandrite Silvestr Lebedinsky, iliyofundishwa katika Akademia ya Kazan kati ya 1797–1799, na yenye sura sitini na nane.[126] Hata hivyo, inapaswa kutambuliwa kwamba ingawa katika kazi hizo mbili za mwisho insha na sura hazijawekwa kwa mfumo uliopangwa makusudi, zinafuata moja baada ya nyingine kwa mpangilio wa asili kabisa, karibu kabisa kama zinavyopangwa kawaida katika kazi za kimfumo.

Miongoni mwa kazi za teolojia ya dogmatiki zilizotungwa kwa mfumo — a) kwa kutumia mbinu za kielimu-mabishano na za kischolastiki — zifuatazo zinajulikana: **Teolojia ya Kikristo ya Orthodox** na Mheshimiwa George wa Konissia[127] na **Teolojia ya Dogmatiki-Mabishano** na Mheshimiwa Irenaeus

---

[121] Baada ya ufafanuzi wa kina wa mpango wake wa Theolojia ya Dogma, Theophanes anahitimisha: 'Ili kufupisha hili kwa ufupi zaidi: *Mungu* lazima achukuliwe *kwa ndani* katika asili na nafsi zake, na *kwa nje* katika shughuli zake, ambazo ni uumbaji na utunzaji. Hata hivyo, Utunzaji ni wa aina mbili: mmoja wa jumla, na mwingine maalum, ambao ndani yake mambo yote ya wokovu wetu yanajikita (ibid.).

[122] Hata hivyo, *Theolojia ya Kikanuni* ya Theophanes, kulingana na muhtasari aliouandaa, ilikamilishwa kwa ujumla wake na Metropolitan Samuel wa Kyiv na kuchapishwa katika juzuu tatu mwaka 1782 huko Leipzig.

[123] Kamusi ya Watu wa Kihistoria: Waandishi wa Utawala wa Kiklero nchini Urusi, Juz. II, uk. 314. Toleo la 2.

[124] Historia ya Chuo cha Kyiv, St Petersburg, 1843, uk. 139–141.

[125] Ilichapishwa chini ya kichwa: *Compendium orthodoxae Theologicae doctrinae, ab Arch. *Hyacinto Harpinski* concinnatum*. Leipzig, 1786.

[126] Ilichapishwa mara mbili (mwaka 1799 na 1805) chini ya kichwa: *Compendium Theologiae classicum didactico-polemicum doctrinae orthodoxae Chrietianae, maximo consonum per theoremata et quaestiones expositum... et caet.*

[127] Pia imechapishwa na inahifadhiwa katika mfumo wa hati. Tazama muhtasari wake katika *Historia ya Chuo cha Kyiv*, kur. 141–142.

Falkowski:[128] . Insha hizi zote mbili zilisomeshwa katika Akademia ya Kyiv: ya kwanza katikati ya karne ya 18 (kuanzia 1751 hadi 1755), na ya pili kuelekea mwisho wa karne iliyopita na mwanzoni mwa karne hii (1795–1804), na zote ziliandaliwa kulingana na mpango uliotungwa na Theophan Prokopovich; b) kwa kutumia mbinu chanya kabisa, bila mabishano au uscholisitiki — *Theolojia ya Kikanuni* na Mheshimiwa Theophylact Gorsky — ilifundishwa katika Chuo cha Moscow (kuanzia 1769 hadi 1774) kulingana na mpango uliotayarishwa na mwandishi mwenyewe, ambao haukuwa mkali sana.[129]

Hatimaye, kazi zifuatazo zilitungwa kwa mtindo rahisi, unaoeleweka kwa umma kwa ujumla na katika lugha ya kienyeji, bila mfumo mkali lakini kwa kiwango kizuri cha mshikamano:

a) **Theolojia Fupi ya Kikristo** — na Mheshimiwa Metropolitan Platon wa Moscow, iliyofundishwa na yeye kwa mrithi wa kiti cha enzi cha Urusi yote, Paul Petrovich (1763–1765): ina sehemu tatu, na Dogmatiki imeelezwa mahususi katika sehemu ya pili;[130]

b) *Theolojia ya Kimisingi* — na Archimandrite Makarii, iliyofundishwa katika Seminari ya Theolojia ya Tver kati ya 1764–1766[131] na — c) *Theolojia ya Kikristo* — na Hieromonk Juvenalius Medvedskii, ambapo theolojia ya kimisingi ni sehemu ya kwanza, iliyokusanywa mwaka 1797.[132]

Kati ya kazi zote za teolojia ya dogmatiki zilizotajwa hadi sasa, zile za Archimandrite Makarios, His Eminence Irineus na His Eminence Theophylact zinatambuliwa kwa haki kuwa bora zaidi kwa upande wa kina na ukamilifu.

Tangu mageuzi ya shule zetu za teolojia, yaliyoanza mwaka 1809—au, kwa usahihi zaidi, tangu uchapishaji wa silabasi ya masomo ya teolojia kwa shule hizi mwaka 1812, na baadaye uchapishaji wa kanuni za akademia na seminari za teolojia mwaka 1814, — teolojia ya dogmata imefundishwa kwa mfumo katika taasisi zetu kwa msingi wa kudumu. Muhtasari wake wa jumla umewekwa (katika silabasi iliyotajwa), na mbinu pamoja na mwelekeo vimebainishwa (katika silabasi na kanuni). Tangu wakati huo, kama inavyojulikana vyema, majaribio kadhaa ya ufafanuzi wa kimfumo wa mafundisho ya msingi ya Kanisa la Orthodox yameandikwa na maprofesa katika akademi na seminari zetu za teolojia, ingawa, kwa bahati mbaya, yote haya bado yamekwama katika mfumo wa hati za kuandika, isipokuwa makala chache zilizochapishwa katika majarida yetu ya teolojia. Kazi pekee iliyochapishwa ni Theolojia ya Dogma ya Kasisi Mkuu Peter Ternovsky, profesa wa Chuo Kikuu cha Moscow, ambayo inajulikana kwa uwazi na ufupi wake.[133] Kanuni zilizotolewa na Tume ya zamani ya Shule za Kikristo mnamo 1838 kuhusu ufundishaji wa masomo ya seminari, na kanuni mpya kuhusu mada hiyo hiyo zilizotolewa na Sinodi Takatifu mnamo 1840, zinazidi kufafanua, miongoni mwa mambo mengine, mbinu na mwelekeo wa teolojia ya kimafundisho ya kweli ya Kiorthodoksi. Inatarajiwa kwamba, kwa kufuata miongozo hii, hatimaye vitabu vya mfumo vya theolojia ya dogmatiki vitatayarishwa nchini mwetu, vinavyostahili somo hilo na vinavyokidhi kikamilifu mahitaji ya vijana wanaosomea katika vyuo vya theolojia na ya Kanisa kwa ujumla.[134]

Si bila sababu kwamba, tunapozungumzia maendeleo ya teolojia ya kimtazamo ya Kiorthodoksi kama sayansi katika kipindi chote cha hivi karibuni, tumejikita pekee katika nchi yetu. Nchini Ugiriki na katika Mashariki yote, tangu wakati wa kuanguka kwa Konstantinopoli, elimu ilikuwa imeporomoka sana; shule zilikuwa karibu hazipo, na pale zilipokuwepo, zilikuwa taasisi za msingi tu ambazo theolojia haikufundishwa.[135] Wote waliotafuta elimu ya juu walilazimika kwenda katika taasisi za Magharibi, au

---

[128] Christianae, orthodoxae, Dogmatico-polemicae Theologiae. Awali ilipambwa na Theoph. Procopowicz maarufu sana na warithi wake, mkusanyiko uliotayarishwa kwa ajili ya matumizi ya vijana... wa Kirusi, na kukamilishwa kwa kuongeza vitabu sita vya mwisho kulingana na muhtasari uliotayarishwa na Theoph. huyo huyu maarufu sana na Archimandrite *Irineus Falkowski*. Moscow 1802.

[129] Kanuni za Kanisa la Kiorthodoksi la Mashariki, au Mafundisho ya Kikristo ya Imani..., St Petersburg, 1818. Kwa muhtasari wa mpango wenyewe, tazama § 22, uk. 67.

[130] Ilichapishwa mara kadhaa. Tazama Kamusi ya Waandishi wa Kanisa na *M. Evgeny,* katika sehemu ya: *Platon Levshin.*

[131] Ilichapishwa mara mbili: mwaka 1783 na 1790, huko St Petersburg.

[132] Ilichapishwa Moscow mwaka 1806.

[133] Ilichapishwa mara mbili: mwaka 1838 na 1843.

[134] Kitabu cha aina hiyo kwa ajili ya taasisi za elimu ya teolojia ya sekondari, kwa hakika, kimejitokeza hivi karibuni nchini mwetu chini ya jina: 'Teolojia ya Kikanuni ya Kanisa la Kiorthodoksi Katoliki la Mashariki, pamoja na utangulizi wa jumla wa kozi ya sayansi za teolojia — inayofundishwa katika Seminari ya Teolojia ya Kiev na Mkuu, Archimandrite Anthony'. Seminari na Mkuu, *Archimandrite Anthony.*

[135] Turcograeciae libri octo na *Mart. Crusio....* iliyochapishwa Basil., kur. 94, 205, 246 na 537; Chronicon Eccl. graec. *Phil. Cyprii,* kur. 507. 'Kote Ugiriki,' anasema Crusio mwenyewe, 'elimu haistawi mahali popote; hawana taasisi za elimu ya juu wala maprofesa

wakajitolea maisha yao yote kwa masomo ya kina nyumbani.[136] Haikuwa hadi katikati ya karne iliyopita, wakati wa Evienios Bulgaris maarufu—ambaye, baada ya kuhudumu mfululizo kama mkuu wa shule za gymnasium huko Ioannina, Mlima Athos na Constantinople, alikuwa wa kwanza kuanza kufundisha kanuni za imani kwa utaratibu—ndipo somo hili lilipojulikana katika shule za Kigiriki;[137] lakini ilifundishwa huko kwa utaratibu kutoka kwa miswada ambayo bado haitujulikani kwetu. Kwa kurejeshwa kwa Ugiriki katika hadhi ya ufalme huru, wakati kiti kilipoanzishwa katika Chuo Kikuu cha Athens—kilichozinduliwa na serikali—kwa ajili ya kufundisha sayansi za teolojia katika upana na ukamilifu wake wote, na kadiri elimu kwa ujumla—ya kidunia na ya kiroho—ilivyoanza kuenea zaidi na zaidi miongoni mwa Wagiriki, inatarajiwa kwamba watashiriki tena kikamilifu katika maendeleo ya teolojia ya madogma ya Orthodox, ikieleweka kama sayansi.

Tukigeukia kutoka kwa mifumo ya kikanuni na vitabu vya masomo hadi maelezo mafupi ya imani na tafiti maalum za kikanuni, tunapata idadi kubwa ya vyote viwili katika kipindi hiki, nchini Ugiriki na katika nchi yetu.

Miongoni mwa maelezo mafupi na ufafanuzi wa imani, yanayojulikana zaidi ni: I) kwa lugha ya Kigiriki — a) *Ungamo la Kanisa Katoliki na Mitume la Mashariki* na hieromonk Mitrofan Kritopoulos, ambaye baadaye alikuwa Patriaki wa Alexandria, lililoandikwa na yeye kwa ombi la wasomi wa kigeni alipokuwa akisafiri barani Ulaya;[138] b) *Ungamo* la Patriaki wa Yerusalemu, Dositheus, lililosomwa na kuidhinishwa katika Baraza la Yerusalemu mwaka 1672, na baadaye kutumwa kwa niaba ya Waprimasi wote wa Mashariki kwa Sinodi Yetu Takatifu mwaka 1723 kama ufafanuzi sahihi wa imani ya Kiorthodoksi,[139] na c) *Imani ya Orthodox, au Ufasiri wa Imani ya Kanisa la Orthodox la Mitume* — na Eugene Bulgaris, ambaye alimaliza siku zake nchini Urusi akiwa na cheo cha Askofu Mkuu wa Slaven na Kherson;[140] II) katika lugha ya Kirusi — a) *Katekisimu* ya Mheshimiwa Theophan Prokopovich, iliyotumika kwa muda mrefu katika shule;[141] b) *Katekisimu*, fupi na kamili, za Mheshimiwa Plato, Metropolitan wa Moscow, ambazo pia zilitumika kwa madhumuni haya;[142] c) hatimaye, *Katekisimu*, hasa ile ndefu, za Mheshimiwa Filaret, Metropolitan wa Moscow, ambazo sasa zimechapishwa kwa ajili ya kufundisha shuleni na kwa matumizi ya Wakristo wote wa Orthodox.[143]

---

wa umma, isipokuwa shule duni, ambazo watoto wa kiume hufundishwa kusoma horologion, octoechos, Zaburi na vitabu vingine vinavyotumika katika Misa.' Ni wachache sana, miongoni mwa wazee wa makanisa na watawa, wanaoielewa kweli... Kreta ilibaki kuwa kimbilio pekee la sayansi (Turcograec., uk. 537). Shule ya kwanza ya Kigiriki mjini Constantinople ilianzishwa wakati wa utawala wa Mehmed IV (alietawala 1644–1689) na mfanyabiashara tajiri Manolakis (Historia ya Yerusalemu na Patriaki *Dositheus*, juz. II, uk. 477).

[136] Wengine huhudhuria akademia nchini Italia, ambapo hujifunza lugha ya kale, kanuni za falsafa, *na teolojia ya Baba wa Kanisa* (Turcograec... uk. 205). Hata hivyo, licha ya mazingira yote haya yasiyofaa, idadi ya wasomi miongoni mwa Wagiriki—na hasa miongoni mwa makasisi wa Kigiriki—ilibaki kuwa kubwa daima. Demetrius wa Moschopolis anawahesabu, katika karne ya kumi na sita na sehemu ya karne ya kumi na saba, kuwa *tisini na tisa (Demetrius Procopius wa Moschopolis*, Katalogi Fupi ya Wanafasihi wa Kigiriki wa Karne Iliyopita, na Wengine Ambao Bado Wanafanikiwa Katika Zama Zetu, iliyokusanywa mwaka 1720. Tazama *Biblioth. Graec.* *ya Fabricius,* juz. XI, uk. 770–804, Hamburg, 1722).

[137] Tazama makala: *'Hali ya Elimu katika Ugiriki ya Kisasa kuanzia Mwanzo wa Karne Iliyopita hadi Matukio ya Hivi Karibuni Huko*, *yaani hadi* Vita *vya Uhuru* (1821)', katika *Moskvityanin* ya mwaka 1843, Sehemu ya VI, kurasa 367–403, na *Kamusi ya Waandishi wa Kiroho*, *Moscow: Evgeniya,* chini ya kipengele: *Evgeny Bulgar.*

[138] 'Imani ya Kanisa la Mashariki, Katoliki na Mitume… na Mitrophan Mtawa', iliyochapishwa na tafsiri ya Kilatini, Helmstadii 1661.

[139] Asili yake, ikiwa na tafsiri ya Kilatini, inapatikana katika *Libri symbol. Eccl. graecae* ya Kimmel, wakati toleo la Kirusi lilichapishwa chini ya jina: **Waraka wa Mapatriaki wa Kanisa la Orthodox-Katoliki kuhusu Imani ya Orthodox**.

[140] Ilichapishwa kwa Kigiriki cha Kiklasiki huko Amsterdam mnamo 1765.

[141] Tazama maelezo kumhusu katika Kamusi ya M. Evgeny, chini ya kichwa: *Theophan Prokopovich.*

[142] Tazama pia huko chini ya kipengele: *'Platon Levshin'.*

[143] Miongoni mwa katekisimu nyingine zilizochapishwa katika kipindi hiki, zifuatazo zinajulikana nchini Ugiriki: (a) *Muhtasari wa Dogma Takatifu na za Kimungu za Kanisa* — *na Gregory Protosyncellus,* Venice, 1635; (6) *Katekisimu Takatifu... *na Nicholas Bulgaras*, Venice 1861; c) *Sacra tabula fidei Apostolicae, sanctae, oecumeuicae ac orthodoxae graecae orientalis Ecclesiae...*, iliyochapishwa (kwa Kilatini pekee) na *Theocletus Polyides,* askofu mkuu wa Mlima Mtakatifu, 1736; II) nchini Urusi: a) Katekisimu Fupi, au Mkusanyiko wa Vifungu vya Imani, *na Peter Mohyla,* iliyochapishwa Kyiv mwaka 1645, Lviv mwaka 1646 na Moscow mwaka 1649; b) Kitabu kuhusu Imani Moja, ya Kweli, ya Kiorthodoksi na kuhusu Kanisa Takatifu, kilichochapishwa Moscow mwaka 1648; c) Katekisimu, au Mafundisho Mfupi katika Imani ya Kanisa Takatifu la Orthodox-Katholiki..., iliyowekwa kulingana na mafundisho ya Makanisa Matakatifu ya Mashariki, Chernitsa, 1715; d) Mkusanyiko wa Masuala Muhimu kwa Wapadri, iliyochapishwa Supraśl mnamo 1722; e) Mwongozo Mpya, au Mafunzo kwa Vijana, na Archimandrite *Makarii*

Utafiti maalum wa kimafundisho, katika kipindi cha sasa na cha zamani, umehusu hasa masuala ya imani ambayo yamekabiliwa na mashambulizi kutoka kwa makundi yasiyo ya Kiorthodoksi, na kwa hivyo yana asili ya utata zaidi. Kazi bora zaidi kati ya hizi ni:

I) dhidi ya Wapapista: a) kuhusu *asili ya Roho Mtakatifu* — na George Koresius, Ioannikios Galyatovsky, na hasa Adam Zernikov na Theophan Prokopovich; b) kupinga mafundisho *ya ukuu wa Kipapa* — na George Koresius, Ioannikios wa Galyatov na Nektarios, Patriaki wa Yerusalemu; c) *kuhusu wakati wa ubadilishaji halisi wa Ekaristi* — na ndugu wa Likhud, Ioannikios na Sofronios, Mtakatifu Demetrius wa Rostov na Stephen wa Yavorsk;

II) dhidi ya Waprotestanti: a) *kuhusu sakramenti saba za Kanisa,* pamoja na *picha takatifu na upatanisho na watakatifu* — George Koresia; 6) *katika kupinga makosa ya Walutheri na Wakalvini kwa ujumla* — Meletius Sirig, ndugu Likhud, Stephen Yavorsky na Theophylact Lopatinsky;

III) dhidi ya wagawaji: a) *kuhusu wakati wa kuja kwa Mpinga Kristo na mwisho wa enzi* — na Stefan Yavorsky; b) *kupinga makosa yote ya ugawaji kwa ujumla* — vitabu vilivyochapishwa kwa jina la Mababa Watakatifu wa Urusi, pamoja na kazi za Mtakatifu Dimitry wa Rostov, Theophylact wa Lopatinsky, Pitirim, Theotokios,[144] Mtakatifu Filaret, Metropolitan wa Moscow[145] na Mtakatifu Ignatius wa Voronezh.[146]

Hivi karibuni, tafiti nyingi za kibinafsi za kimafundisho na, kwa ujumla zaidi, kazi za urefu tofauti zimechapishwa katika majarida matatu ya kidini yanayotokea nchini mwetu: 'Christian Readings',[147] 'Sunday Readings',[148] na 'The Writings of the Holy Fathers with Additions of a Spiritual Nature',[149] pamoja na machapisho ya mara kwa mara ya kazi za wanafunzi kutoka akademia zetu za teolojia: St Petersburg, Kyiv na Moscow.[150]

Susalnikov, iliyochapishwa St Petersburg, 1785; f) Katekisimu ya Padri *Alexander Belikov*, iliyochapishwa Moscow, 1818, na nyinginezo.

[144] Kwa majina ya kazi za waandishi wa Kigiriki walioitajwa hapa, tazama *Abbildung der alt. und neuen griech. Kirche* ya *Heinekt* (Leipzig, 1711), Kiambatisho, kur. 70–80; kwa baadhi, tazama *Biblioth. Graec., vol. X, uk. 789–799 na vol. XI, uk. 770–804, Hamburg, 1722. Kuhusu waandishi wa Kirusi, tazama Kamusi ya Kihistoria… *ya* Metropolitan *Eugene* — chini ya majina yao husika.

[145] Mazungumzo na Mwamini wa Zamani Anayeongea, iliyochapishwa katika *Christian Readings* 1835–1836.

[146] Ukweli wa Monasteri Takatifu ya Solovetsky Dhidi ya Upotoshaji wa Ombi Linalojulikana Kama 'Ombi la Solovetsky' Kuhusu Imani, St Petersburg, 1844, na mengine.

[147] Kwa mfano: 1) mafundisho ya Mungu, kwa kuwa Yeye ni Mungu mmoja, na 2) mafundisho ya Mungu Baba, Mwana wa Mungu na Roho Mtakatifu, Masomo ya Kikristo 1822, VI, ukurasa 50 na 166; 3) hotuba kuhusu Malaika Mlinzi, 1823, XI, 301; 4) juu ya Roho Mtakatifu na kazi Zake, 1833, 11, 163; 5) juu ya upatanisho wa Mungu na mwanadamu kupitia upatanisho wa Yesu Kristo, 1833, IV, 317; 6) juu ya uanzishwaji na Yesu Kristo wa Kanisa Lake duniani, 1839, III. 43 na 174; 7) kuhusu Kanisa Takatifu la Kristo, 1846, IV, 70; 8) kuhusu mapenzi ya awali, 1845, IV, 301; 9) risala kuhusu kumbukumbu ya wafu, 1824, XVI, 169 na nyinginezo.

[148] Kwa mfano: 1) juu ya neema ya Roho Mtakatifu, Mwaka wa V, uk. 59; 2) juu ya utukuzaji wa watakatifu, VI, 73; 3) Maonyesho ya awali ya Agano la Kale yanayohusiana na mtu na utume wa Mama wa Mungu, VII, 293; 4) kumbukumbu ya waliofariki, VIII, 251; 5) mafundisho ya Kanisa la Orthodox Catholic kuhusu Bikira Mtakatifu Maria, XI, 273, na mengineyo.

[149] Yaani: 1) kuhusu Kanisa la Kiorthodoksi la Kristo na 2) kuhusu Utunzaji wa Mungu (katika Sehemu ya 1 ya Nyongeza); 3) kuhusu utume wa Yesu Kristo wenye vipengele vitatu (katika Sehemu ya 2); 4) juu ya maandalizi ya jamii ya wanadamu kupokea Mwokozi wa ulimwengu (katika Sehemu ya 3); 5) juu ya utu wa Bwana na Mwokozi wetu Yesu Kristo (katika Sehemu ya 5), na mengineyo.

[150] Mifano yake ni, kwa mfano, insha zifuatazo: 1) kuhusu wito wa watakatifu; 2) kuhusu heshima ya Anteloni; 3) kuhusu kumbukumbu ya wafu; 4) kuhusu kushuka kwa Yesu Kristo hadi kuzimu; 5) kuhusu heshima ya masalia matakatifu; 6) kuhusu wenye pepo waliotajwa katika Injili (katika Sehemu ya III ya *Mazoezi kwa Wanafunzi wa Teolojia ya St Petersburg Akademia, mwaka wa sita wa masomo, ilichapishwa St Petersburg, 1825); 7) kuhusu asili ya Roho Mtakatifu (katika Juzuu ya 1 ya *Insha za Wanafunzi wa Akademia ya Theolojia, mwaka wa 5 wa masomo*, Kyiv, 1832); 8) kuhusu njia za Utunzaji wa Mungu katika kuongoka kwa wenye dhambi... (katika Juzuu ya 1 ya *Collected Works of Students of the Kyiv Theological Academy*, Kyiv, 1839); 9) kuhusu Uungu wa Mwana wa Mungu, 10) kuhusu Kipaimara, na 11) kuhusu kumbukumbu ya wafu (maandishi ya wanafunzi wa Chuo cha Theolojia cha Moscow, yaliyochapishwa kando).

Sehemu ya 1.
Kuhusu Mungu Kwenyewe

Maana kuna watatu wanaotoa ushahidi mbinguni:
Baba, Neno na Roho Mtakatifu;
na hawa watatu ni umoja
(1 Yohana 5:7).

§9. Upana wa maarifa yetu kuhusu Mungu, kulingana na mafundisho ya Kanisa la Orthodox.

Kanisa la Orthodox huanza mafundisho yake *y*ote kuhusu Mungu katika Imani kwa maneno: 'Ninaamini…', na dogo la kwanza linalotaka kutupandikiza ni kama ifuatavyo: 'Mungu haeleweki na akili ya binadamu; watu wanaweza kumjua kwa sehemu tu—kwa kadiri Yeye Mwenyewe alivyopenda kujidhihirisha kwa ajili ya imani na uchaji wao."[151] Hii ni kweli isiyopingika: imeelezwa waziwazi katika Maandiko Matakatifu na kufafanuliwa kwa undani katika maandishi ya Baba Watakatifu na walimu wa Kanisa, na inathibitishwa hata na hoja thabiti.

Maandiko Matakatifu yanafundisha, kwa upande mmoja: a) kwamba Mungu *anaishi katika nuru isiyoweza kufikiwa, ambaye hakuna mwanadamu aliyemwona wala awezaye kumwona* (1 Tim. 6:16);[152] (b) kwamba si kwa wanadamu tu, bali kwa viumbe wote, asili Yake haijulikani, *madhumuni Yake hayaeleweki na njia Zake hazichunguzeki* (Rum. 11:33–34; taz. Yoh. 1:18; 1 Yoh. 4:12; Sir. 18:3,4), na c) kwamba Mungu anajulikana kikamilifu tu na Mungu Mwenyewe: *ni nani miongoni mwa wanadamu anayejua kilicho ndani ya mtu, isipokuwa roho ya mwanadamu iliyo ndani yake? Vivyo hivyo, hakuna anayejua mambo ya Mungu isipokuwa Roho wa Mungu* (1 Kor. 2:11), na *hakuna anayemjua Mwana isipokuwa Baba; na hakuna anayemjua Baba isipokuwa Mwana* (Mathayo 11:27). Hata hivyo, kwa upande mwingine, Maandiko Matakatifu yanatuambia kwamba Yeye Asiyeonekana na Asiyeweza Kueleweka Mwenyewe alipenda kujidhihirisha kwa wanadamu —

a) katika uumbaji: *Sifa zake zisizoonekana, nguvu zake za milele na asili yake ya kimungu, zimeonekana wazi tangu uumbaji wa ulimwengu kupitia kutafakari kazi zake, ili wasiwe na kisingizio* (War. 1:20; taz. Zab. 18:2–5; Hik. 13:1–5), na hata zaidi—

(b) kupitia ufunuo wa kimungu, wakati *Mungu, ambaye alikuwa amezungumza na mababa wa zamani kwa njia nyingi na mbalimbali kupitia manabii, ametuambia katika siku hizi za mwisho kupitia Mwanawe* (Ebr. 1:1–2; taz. Methali 9:16–19), na Mwana huyu wa pekee wa Mungu, alipojitokeza duniani *kwa mwili* (1

---

[151] Hivyo ndivyo Kanisa la Orthodox linavyofundisha: I) *kuhusu asili ya Mungu:* 'Kile ambacho Mungu ni katika asili Yake, kiumbe chochote hakiwezi kujua—siyo tu vinavyoonekana, bali pia visivyoonekana, yaani, hata malaika wenyewe; kwa maana hakuna ulinganifu wowote kati ya Muumba na kiumbe. Lakini kwa uchaji wetu, inatosha, kama anavyoshuhudia Kirili wa Yerusalemu, kwamba *tujue* kuwa tuna Mungu mmoja, Mungu aliye na ambaye ni wa milele, ambaye daima ni kama Yeye mwenyewe na ni yule yule" (Imani ya Kiorthodoksi, Sehemu ya I, jibu la swali la 8); II) *juu ya Utatu wa Nafsi katika Mungu:* "Hakuna mfano unaoweza kuelezea fumbo hili kikamilifu au kulionyesha peke yake katika akili zetu—jinsi Mungu alivyo Mmoja kwa kiini na watatu kwa Utu... Hakuna akili, iwe ya binadamu au ya malaika, inayoweza kumwelewa, wala hakuna ulimi unaoweza kumtangaza. *Tukiamini* kwa njia hii, hatutafuti chochote zaidi... Inatosha kwetu kwamba Maandiko Matakatifu ya Agano la Kale, huku yakizungumzia Mungu mmoja, yanatufunulia Utatu wa Utu... Maandiko Matakatifu na walimu wa Kanisa wote huongea kuhusu hili mara kwa mara" (ibid., jibu la swali la 10); III) *kuhusu sifa za Mungu:* "Kama vile Mungu asivyoweza kueleweka, ndivyo pia sifa Zake hazieleweki. Hata hivyo, kadiri tunavyoweza kupata maarifa kutoka kwa Maandiko Matakatifu na walimu wa Kanisa, ndivyo pia tunavyoweza kuzitafakari na kuzizungumzia" (— jibu la swali namba 11). Funzo hili lile lile limewekwa katika Katekisimu Kuu ya Kikristo ya Kanisa la Kiorthodoksi la Kikatholiki la Mashariki, katika ufafanuzi wa kifungu *cha kwanza* cha Imani, na huelezwa mara nyingi sana katika vitabu vya ibada, kwa mfano: 1) katika Kitabu cha Ibada: 'Ni haki na sawa kukuomba Wewe... kwani Wewe ndiwe Mungu asiyeweza kuelezwa kwa maneno, asiyejulikana, asiyeonekana, na asiyeweza kueleweka..." (Kitabu cha Ibada, folio 81, kilichochapishwa Moscow 1817); 2) katika Kitabu cha Huduma: "Ee Mfalme asiye na mwanzo, asiyeonekana, asiyepimika, asiyeweza kueleweka, na asiyeweza kuelezwa kwa maneno..." (fol. 234, ilichapishwa Moscow 1836); 3) katika Octoechos: "Hata makundi ya malaika wasio na mwili hayawezi kukuielewa, Ee Mmoja, Ee Utatu wa Milele" (Sehemu ya 1, fol. 94, ilichapishwa Moscow 1838).

[152] Maandiko mengine husika ni pamoja na: Kutoka 33:18–20; Ayubu 11:7–9; Hikima 9:13; Siraka 43:33, 34.

Tim. 3:16), *alitupatia nuru na ufahamu, ili tumjue Mungu wa kweli* (1 Yohana 5:20), na baadaye akahubiri mafundisho Yake kupitia Mitume, akiwatumia *Roho wa kweli,* ambaye *hupenya katika vitu vyote, na katika vilindi vya Mungu* (Yohana 14:16–18; 1 Kor. 2:10). Mwisho, Maandiko Matakatifu yanathibitisha kwamba, ingawa kwa njia hii, *Mwana wa pekee, aliye katika kifua cha Baba*, ametufunulia Mungu, ambaye *hakuna mtu aliyewahi kumwona* (Yohana 1:18), lakini hata sasa tunamuona Yeye asiyeonekana *kana kwamba kwa kioo kizito, kwa fumbo,* na hata sasa tunamwelewa Yeye asiyeweza kueleweka *kwa sehemu* tu (1 Kor. 13:12), na kwa sasa *tunatembea kwa imani, si kwa kuona* (2 Kor. 5:7).[153] Mababa Watakatifu na walimu wa Kanisa walifafanua ukweli huu kwa undani, hasa katika kujibu maoni ya uongo yaliyotokea kuhusu hilo.

Baadhi ya wamwasi wa imani walifundisha kwamba Mungu anaeleweka kabisa kwetu, kwamba tunamjua Yeye kama Yeye anavyojijua, na kwamba hili linawezeshwa zaidi ya yote na majina yanayojulikana ya Mungu, ambayo yanaelezea kiini chake hasa: hao hasa walikuwa wamwasi wa imani wa karne ya pili Valentinus, Ptolemy, Carpocrates,[154] na, zaidi ya wote, Aetius na Eunomius pamoja na wafuasi wao, walioishi katika karne ya nne.[155] Mtakatifu Irenaeus alipinga wale watatu wa kwanza;[156] Mtakatifu Gregory wa Nyssa, Mtakatifu Gregory Mtheolojia, Mtakatifu Basil Mkubwa, Mtakatifu Yohane Krisostomo na wengine wengi waliandika dhidi ya Eunomius na wafuasi wake.[157] Wote kwa kauli moja walionyesha, kwa kutumia hoja mbalimbali, kwamba kiini cha Mungu hakieleweki kwetu: a) kwa sababu roho yetu ni ya mwisho, wakati Mungu ni wa ziada, na kile kisicho na mwisho kingeacha kuwa kisicho na mwisho ikiwa kingeweza kueleweka kikamilifu na kiumbe chenye mwisho;[158] (b) kwa sababu roho yetu yenye mipaka bado imeunganishwa na mwili wa kimwili, ambao, kama ukungu, uko kati yetu na Uungu usio na mwili kabisa, na kuzuia jicho la kiroho kupokea miale ya nuru ya kiungu kwa uwazi kamili;[159] c) kwa sababu, mbali na ukomo wake mwenyewe na muungano wake wa karibu na mwili, roho yetu imefunikwa na dhambi—ambayo

---

[153] Katika maneno haya ya Mtume Mtakatifu, mojawapo ya maswali muhimu zaidi yamekwamuliwa, si tu katika teolojia bali pia katika falsafa: swali la kama, na kwa kiwango gani, maarifa ya metafizikia—ambayo lengo lake kuu ni Mungu—yanatuwezekana kwetu. Mtume anasema wazi kwamba maarifa hayo yanatuwezekana kwetu, lakini anabainisha: 1) kwamba sasa tunamuona Mungu kama *katika kioo (kama katika kioo* — δι' ἐσόπτρου), na kwa hivyo hatumuoni moja kwa moja na uso kwa uso, kama tunavyoona vitu vya ulimwengu wa kimwili, bali tunaona tu taswira ya Mungu, inayotujulikana katika kioo cha ulimwengu na cha ufunuo. Hii haitoshi: hata kwa msaada wa kioo, mtu bado anaweza kujua vitu vya kutosha, mradi tu taswira zao zinaakisiwa ndani yake kwa uwazi na kwa utofauti — lakini Mtume anaongeza — 2) kwamba taswira ya Mungu, kinyume chake, inaonekana kwetu katika kioo kama mzuka, iliyofunikwa, katika umbo la fumbo (*katika fumbo* — ἐν αἰνίγματι); na fumbo bado linahitaji kutatuliwa, na kutatua fumbo daima ni kazi ngumu kiasi na kunaweza kupelekea tu makisio na dhana zenye usahihi wa kiasi. Kwa hiyo, Mtume anahitimisha — 3) kwamba sasa tunamjua Mungu *kwa sehemu* tu, yaani, hatumjui Mungu kikamilifu, na kile tunachokijua kumhusu, tunakijua kwa ukosefu wa ukamilifu; na — 4) kwamba, kwa hivyo, asili ya maarifa yetu ya kimetafizikia ni imani: *tunatembea kwa imani, si kwa kuona.* Ni kawaida hapa kukumbuka maneno ya Mungu Mwenyewe kwa Musa, aliyetamani kuona uso Wake: *'Utaniona mgongo wangu, lakini uso wangu hautaonekana [kwako]'* (Kutoka 33:23).

[154] *Irenaeus*, Dhidi ya Ujinga, Kitabu cha II, Sura ya 28, dokezo la 9.

[155] Aetius alizungumzia nafsi yake: 'Namjua Mungu kwa uwazi na ukamilifu kiasi kwamba siwezi kujijua hata mimi mwenyewe kwa kiwango hicho hicho ninavyomjua Mungu' (Tazama *Epiphanius,* Haeres. 76); Eunomius alijigamba kwamba alijua kiini hasa cha Mungu kwa usahihi na, kwa ujumla, alikuwa na maarifa yale yale ya Mungu kama Mungu alivyojiua Yeye mwenyewe *(Theodoret,* *Haeres. fabul.*, Kitabu IV, uk. 3).

[156] Tazama dondoo 154, na pia katika Chr. Cht. 1838, III, ukurasa wa 3–19, makala: *Mtakatifu Irenaeus, Askofu wa Lyon — kuhusu ukweli kwamba, wakati wa kuchunguza mafumbo ya kimungu, mtu hapaswi kamwe kupotoka kutoka kwa kanuni ya ukweli na kutoka kwa uelewa sahihi wa Mungu, na* kwamba *mtu anapaswa* kuamini *katika Maandiko Matakatifu badala ya kuchunguza kwa kina kile kinachozidi mipaka ya akili zetu.*

[157] Mtakatifu Gregori wa Nyssa: **Contra Evnomium orationes duodecim** (katika Juz. II, iliyohaririwa na Morel); Mtakatifu Gregori Mteolojia: **Mahubiri Matano juu ya Theolojia dhidi ya Wa-Eunomi** (Chronicle of Readings 1841, katika Sehemu I, II na III, na *The Works of the Holy Fathers* katika tafsiri ya Kirusi, Juz. III); Mtakatifu Basili Mkubwa: *Upinzani dhidi ya Hotuba ya Utetezi ya Mwovu Evnomius* (Kazi za Watu Watakatifu wa Mungu, tafsiri ya Kirusi, juz. VII); Mtakatifu Yohane Krisostomo: *Mahubiri Matano Kuhusu Asiyeweza Kueleweka dhidi ya Waanomoeani* (Chronicle Readings 1841, sehemu III na IV, na 1842, 1); Mtakatifu Efrem wa Syria: *Dhidi ya Wale Wanaochunguza Uungu wa Mungu* (Chronicle Readings 1838, I, 20).

[158] 'Asili ya Uungu lazima iwe na mipaka ikiwa inaeleweka na akili: kwani hata dhana ni aina ya kuweka mipaka' (Kazi za Mababa Watakatifu, tafsiri ya Kirusi, Juz. III, uk. 26). Hili pia limefafanuliwa na Mtakatifu Justin (Tryphon, n. IV), Athenagoras (Legat., X), na Irenaeus (Advers. Haeres. IV, 19). Theophilus wa Antiokia (Ad Autol. 1,3), Athanasius Mkuu (Decret. Syn. Nicaen. n. 22) na Mtakatifu Augustino (De civit. Dei lib. XII, c. 18).

[159] "Kati yetu na Mungu kuna ukungu huu wa kimwili, kama vile zamani wingu lilivyokuwa kati ya Wamisri na Wahebreo. Na hii ndiyo maana inayokusudiwa—labda: *'Ameweka giza mbele yake'* (Zab. 17:12); yaani, umwili wetu, ambao kupitia kwake ni wachache wanaoona, na hata hivyo kidogo tu" (Kazi za Mababa Watakatifu, tafsiri ya Kirusi, j. III, uk. 28; kdr. uk. 20).

imeiweka kuwa na uwezo mdogo zaidi wa kuinuka hadi tafakari safi ya Uungu;[160] d) kwa kuwa hatuelewi kikamilifu hata viumbe na vitu vyenye mipaka ambavyo viko mbele ya macho yetu kila wakati; hatuelewi kiini cha mambo na vipengele vinavyofanya kazi katika asili, kiini cha roho yetu na asili ya muungano wake na mwili, wala asili ya Malaika, Malaika Wakuu na mamlaka mengine yasiyo na mwili;[161] e) pia walionyesha ukosefu wa ukamilifu wa maarifa kuhusu Mungu hata miongoni mwa wale watu waliokubaliwa mafunuo maalum kutoka Kwake, kama vile: Musa, Isaya, Ezekieli, Petro na Paulo, na kwa hakika Manabii na Mitume wote;[162] (f) vivyo hivyo, walibainisha kwamba viumbe vya Mungu havieleweki si tu kwa wanadamu, bali pia kwa Kerubim, Serafim na, kwa kweli, kwa roho zote zilizotengenezwa za juu kabisa;[163] (g) hatimaye, waliona kwamba kama Mungu angeeleweka kabisa, angeacha kuwa Mungu kwetu.[164] Wakipomwita Mungu asiyeweza kueleweka, Mababa Watakatifu pia walimwita Asiyejulikana Jina, Asiyesemwa, Asiyeweza Kutolewa kwa Maneno, Asiyeweza Kuelezwa,[165] , na kusema kwamba majina yote yanayomhusishwa Naye katika Maandiko Matakatifu—kama vile Yehova (Yule Mmoja), Elohim (wingi wa Eloah—Yule Mwenye Nguvu), Adonai (Bwana), Shaddai (Mwenye Nguvu, Mwenyezi), Mungu, Bwana na mengine — hayadhihirishi kiini chake hasa, bali tu yale yanayohusiana na kiini na asili yake (τά περί τήν φύσιν), au kuashiria uhusiano Wake na ulimwengu na wanadamu,[166] na kwa hakika, ni majina ambayo ni hasi kuliko ya kuthibitisha,[167] kiasi kwamba

---

[160] "Si kila mtu ana uwezo wa kufalsafa kuhusu Mungu, kwani hili ni jukumu la wale waliojijaribu wenyewe, walioitumia maisha yao katika tafakari, na ambao, zaidi ya yote, *wametakasisha*—au angalau wako katika mchakato wa kutakasisha—roho na mwili. Hata hivyo, kwa wale wasio safi, huenda isiwe salama hata kumgusa Yeye Mtakatifu, kama vile isiwe salama kwa mtu mwenye macho dhaifu kuangalia miale ya jua" (Kazi za Mababa Watakatifu, Juz. III, uk. 7). "Kwa hiyo, ni lazima kwanza tujisafishe, na ndipo tuweze kuzungumza na Msafi" (Ibid., 11, uk. 165; taz. uk. 174).

[161] Hoja hii inaelezwa kwa undani na: Mtakatifu Irenaeus (Chronological Readings 1838, III, uk. 5–7), Mtakatifu Yohane Krisostomo (Chronological Readings 1841, IV, uk. 59), Mtakatifu Basil Mkuu (Kazi za Wababa Watakatifu, VII, 36–37) na, hasa, Mtakatifu Gregori Mteolojia (Kazi *za* Wababa Watakatifu, III, 38–51).

[162] Ushahidi huu pia umeelezwa kwa undani na watakatifu watatu wa mwisho: Yohane Krisostomo (Chron. Readings 1841, III, 373–379; IV, 200), Basil Mkuu (Kazi za Mababa Watakatifu, VII, 35 na 37) na Gregory Mtheolojia (III, 33–36).

[163] Mtakatifu Yohane Krisostomo anatumia homilia yake yote ya tatu dhidi ya Anomoeans na sehemu kubwa ya homilia yake ya nne kufafanua wazo hili (Chronological Readings 1841, IV, 165–206).

[164] Kwa maana Mungu, anapofikiriwa, si Mungu *(Athanas.* Quaest. ad Antioch., respons. ad quaest. 1; pia Chr. Readings 1842, II, 213).

[165] 'Asiyeweza kuelezwa′ *(Justin,* Apology 1, n. 61), 'asiye na jina' (Maximus *wa Tiro*, Discourse VIII, § 10), 'asiyepewa jina′ *(Gregory Mtheolojia* katika The *Works* of the *Holy* Fathers, tafsiri ya Kirusi, III, 96), 'asiye na jina lililotajwa′ *(Tatian,* ad Gr., n. 5; *Theophilus,* ad Autolycus I, 3), 'kisichoweza kutamkwa' *(Gregory wa Nyssa*, Hotuba XII dhidi ya Evnomus), άνέφραστος (*Eusebius*, Uthibitisho wa Injili IV, 1), inenarrahiIis (*Irenaeus*, Dhidi ya Ujinga IV, 20, n. 6), ineffabilis *(Augustine*, kuhusu Zaburi LXXXV, n. 12) na kadhalika.

[166] "Hakuna jina hata moja ambalo, huku likitangaza asili yote ya Mungu, lingetosha kuakisi kikamilifu" (*Mtakatifu Basilio Mkuu*, Kazi za Mababa Watakatifu, VII, 31). "Kwa kufuata ushuhuda wa Maandiko, tumejifunza kwamba Uungu hauwezi kutajwa jina na hauwezi kuelezwa kwa maneno (άκατονόμαστόν τε καί άφραστόν), na tunathibitisha kwamba kila jina, iwe limebuniwa na wanadamu au limefundishwa katika vitabu vitakatifu, lina uwezo wa kuashiria tu baadhi ya yale yanayofikiriwa kuhusu asili ya kimungu (περί τήν θείαν φύσιν νοουμένων), na haliielezi asili yenyewe" (*Gregor. Nyss.* tract. quod non sint tres dii, vol. III, p. 18, ed. Morel.), "Vile tunavyomhusisha Mungu kwa uthibitisho hakitufunulii asili Yake, bali tu vile vinavyohusiana na asili (τά περί τήν φύσιν). Lazima kuzingatia kwamba kila sifa inayomhusishwa na Mungu haielezei kile Alicho kimsingi, bali inaashiria ama kile ambacho Yeye siyo, au uhusiano Wake fulani na kile kinachompinga, au kitu kinachotokana na asili Yake (τί τών παρεπομένων τή φύσι), au kitendo Chake" (*Mtakatifu Yohane wa Damasko.* Ufasiri Sahihi wa Imani ya Kiorthodoksi, kur. 9 na 32. Moscow 1844). Mtazamo kama huo unaelezwa na Mtakatifu Gregori Mteolojia (Kazi za Baba Watakatifu, III, 96). Kati ya majina yote ya Mungu, baadhi ya waandishi wa kale walitoa heshima maalum kwa jina 'Yule Aliye' pekee, kwa msingi kwamba linaashiria, kwa sehemu, kiini hasa cha Mungu. 'Kadiri tunavyoweza kuelewa,' anahoji Mtakatifu Gregori Mteolojia, 'majina: *'Yule Aliye'* na *'Mungu'* ni, kwa namna fulani, majina ya kiini; na jina hili *hasa—'Yule* Aliye'—ni hivyo si tu kwa sababu Yeye aliyezungumza na Musa juu ya mlima, alipoulizwa jina Lake lilikuwa nini na angeitwaje, alijipa jina hili mwenyewe na kuamuru litolewe kwa watu: *'MIMI NILIKUWA nimekutuma'* (Kutoka 3:14), bali pia kwa sababu tunagundua kuwa jina hili ndilo linalomfaa zaidi Mungu" (Kazi za Mababa Watakatifu III, 96–97). "Kati ya majina yote," anasema Mtakatifu Yohane wa Damasko, "yanayomhusishwa na Mungu, jina linalomfaa zaidi linaonekana kuwa 'Ho ὁ ὑπάρχων' *(Yule Aliye Kipo)*, kama Yeye Mwenyewe, akimjibu Musa mlimani, alivyosema: *'Ndivyo utakavyowaambia wana wa Israeli: "Mimi NIYE amenituma kwenu"'* (Kutoka 3:14). Kwa maana Mungu anajumuisha ndani Yake ujumla wa kuwepo, kana kwamba ni bahari isiyo na ukomo na isiyo na mwisho ya kiini" (Ufafanuzi Sahihi wa Imani ya Kiorthodoksi, uk. 32). Wazo hili lile lile linapatikana kwa Dionysius the Areopagite (De divin. nomin., sura ya V), Epiphanius (Haeres. 69), Ambrose (Comment. in Ps. 43) na Jerome (Epis. 136).

[167] *Theophilus,* *Ad Autolycus*, 1, 3–4; *Gregory wa Nazianzus*, *Wimbo juu ya Mungu*; *Dionysius Areopagite,* *Kuhusu Majina ya Kimungu*, sura ya 1, kifungu cha 5; *Yohana wa Damascus,* *Ufafanuzi Sahihi wa Imani Sawa*, sura ya IV, ukurasa wa 8–9. 'Mungu hawezi kuelezwa kwa maneno; ni rahisi zaidi kusema Yeye si nini kuliko Yeye ni nini,' anasema Mtakatifu Augustino (katika Zaburi 85, n. 12).

hatuwezi kamwe kumpa Mungu jina linalolingana na asili Yake halisi,[168] na kwamba ni hasa kutokuwepo kwa jina hili (ánonymia) kwa Mungu ndiko kunakosababisha majina Yake mengi (polyonymia), ambayo tunamhusisha nayo.[169]

Lakini wakati baadhi ya wanaheresi waliposhuka hadi upande mmoja, wakidai kwamba Mungu anaeleweka kabisa kwetu, wengine, wakifuata nyayo za baadhi ya watu wa kipagani, walivutwa hadi upande mwingine. Tunarejelea Marcioniti na walimu wengine wa uongo wa wakati huo waliokuwa wakidai kwamba Mungu yuko kabisa nje ya uelewa wetu na ni Mungu asiyejulikana kabisa, '[170] ' — wakitegemea hasa maneno ya Mwokozi: *'Hakuna anayemjua Mwana isipokuwa Baba; wala hakuna anayemjua Baba isipokuwa Mwana*.' '[171] ' Katika kuwapinga walimu hawa wa uongo, Mtakatifu Irenaeus aliandika kwamba 'Mwokozi hakusema kwa namna yoyote ile kwamba haiwezekani kabisa kumjua Mungu, bali alisema tu kwamba hakuna anayeweza kumjua Mungu bila mapenzi ya Mungu, bila mafundisho kutoka kwa Mungu, bila ufunuo Wake (*kwa yule ambaye Mwana huchagua kumfunulia*). Lakini kwa kuwa Baba amejidhihirisha ili tuweze kumjua Mungu, na Mwana amemfunua kwetu, tunayo maarifa yanayohitajika kumhusu. Vinginevyo, kuja kwa Mwana wa Mungu duniani kungekuwa bure: kwanini alikuja? Hakika si kwa ajili ya kutuambia tu, kana kwamba: 'Msimtafute Mungu—kwa maana hawezi kujulikana, na hamumpati.'[172] Vilevile, Mababa Watakatifu waliofuata, ambao walikuwa wakikanusha Waeunomi, ingawa walionyesha kutoweza kwetu kuelewa kiini cha Mungu, hawakukataa hata kidogo uwezekano wa sisi kumjua Mungu; kinyume chake, walifundisha: a) kwamba, ingawa hatuwezi kumwelewa Mungu katika kiini chake, bado tunaweza kumjua kupitia kazi zake: katika uumbaji na utunzaji, katika ulimwengu unaoonekana na katika dhamiri yetu,[173] na hasa katika ufunuo wake wa kimungu;[174] b) kwamba, ingawa hakuna jina hata moja miongoni mwa majina ya Mungu linaloelezea kiini chake hasa, hata hivyo, yakichukuliwa yote kwa pamoja na hata kila moja kivyake, zinatupa uelewa wa kutosha na wazi wa Mungu — na hili linasemwa si tu kwa majina ya uthibitisho, bali pia kwa yale ya kukanusha,[175] na — c) kwamba, hatimaye, kama maarifa ya Mungu yangekuwa hayawezekani kabisa kwetu, basi ujumbe wa Injili ungekuwa bure, imani yetu ingekuwa bure, na hii ingetoa kisingizio cha

---

[168] 'Kwa maana hakuna mtu aliyewahi kuweza kulitamka jina la Mungu asiyeweza kuelezwa, wala hakuna mtu anayethubutu kusema kwamba Yeye yupo, asije akawaanguka katika upumbavu wa kichaa' (*Justin*, Apolojia II, 6). Hali hii inapatikana pia kwa Yohana Krisostomu (Hom. II, on the Epistle to the Hebrews, uk. 438), Agostino (Tract. on Ps. 35) na wengine.

[169] *Theophilus,* Ad Autolycus 1, 3, 4; *Gregory wa Nazianzus*, Wimbo juu ya Mungu; *Gregory wa Nyssa,* Dhidi ya Eunomius, Hotuba XII, uk. 757. Morel.

[170] Miongoni mwa waandishi wa Kijavani, wengi walimwona Mungu kuwa asiyeweza kueleweka kabisa. Kuna simulizi inayojulikana sana kuhusu Simonides, ambaye, alipoulizwa na mtawala katili Hieron kwamba Mungu ni nini, aliomba siku moja kufikiri; kisha, alipoulizwa tena, aliomba siku tatu, kisha sita, kumi na mbili na kadhalika, na hatimaye akajibu: 'Kadiri ninavyofikiri zaidi kuhusu mada hii, ndivyo inavyokuwa ngumu zaidi kwangu.' *Cicero,* *De Natura Deorum*, n. 22. Tazama pia *Plato,* *Timaeus*, uk. 28.

[171] *Irenaeus*, *Kinyume cha Ubaguzi*, Kitabu I, Sura ya 27, n. 1; Kitabu III, Sura ya 24, n. 2; Kitabu IV, Sura ya 20, n. 6.

[172] Hapo hapo, Kitabu IV, Sura 6, n. 4.

[173] 'Kuna, kwa upande mmoja, njia ya kumjua Mungu kupitia uumbaji wote; na, kwa upande mwingine, njia isiyo na umuhimu mdogo, ile ya dhamiri' *(Chrysostom*, Homilii XI, juz. V, uk. 53). Hivyo Mungu alipamba uumbaji, ili ingawa haonekani katika asili Yake, bado atambulike kupitia kazi Zake *(Athanas.* orat. contra gent., vol. 1, p. 38). Katika vitu vyote, maarifa ya Mungu yamejazwa kwa asili na Yeye; na uumbaji huu wenyewe, pamoja na mshikamano na utawala wake, hutangaza ukuu wa asili ya kimungu *(Cyrill. Alex,* lib. de S. Trinit. p. 1). Mtakatifu Dionysius Areopagite hata alitambua njia zote tatu tunazopitia kutoka kwa vitu vilivyotengenezwa hadi kwenye maarifa ya Mungu: 'kupitia kuondoa vitu vyote na kuvipita, na kupitia chanzo cha vitu vyote' (De divin. nomin. VII), yaani, kwa kutumia istilahi za Waskolastiki: *njia ya ulinganuzi* — via negationis, tunapomwondoa kwa Mungu kasoro zote zinazoonekana kwa viumbe; *njia ya uhusiano wa sababu* — via causalitatis, tunapomhusisha Mungu na ukamilifu wa viumbe vilivyoundwa kama chanzo chao; na *njia ya ubora* — via eminentiae, tunapomhusisha Yeye na ukamilifu huu kwa kiwango cha juu kabisa. Hata hivyo, Mababa Watakatifu wengine walirejelea njia hizi tatu kama njia mbili tu: *njia ya kukanusha* na *njia ya kuthibitisha* — kwa kuwa njia ya uhusika na njia ya ubora wa juu vinakutana kwa maana kwamba vyote vinatufundisha kuthibitisha jambo fulani kumhusu Mungu (Kazi za Mababa Watakatifu, juz. VII, uk. 31; *Mt. Yohane wa Damascus,* Exact. Ufafanuzi wa Imani ya Kiorthodoksi, Kitabu I, Sura ya 12, uk. 39).

[174] *Isidorus wa Pelusium*, 396, Kitabu cha 1, uk. 96; *Athanasius wa Alexandria*, Hotuba dhidi ya Wapagani, Na. 1, na wengine.

[175] Baada ya kusema kwamba hakuna jina moja linaloelezea kikamilifu kiini cha Mungu, Mtakatifu Basil Mkubwa anaendelea: 'Lakini majina mengi na mbalimbali, yakichukuliwa kwa maana yao halisi, huunda dhana ambayo, bila shaka, ni ya giza na duni sana ikilinganishwa na yote, lakini inatosha kwetu. Kati ya majina yanayomhusishwa na Mungu, baadhi yanaashiria kile kilicho kwa Mungu, ilhali mengine, kinyume chake, yanaashiria kile kisichokuwepo Kwake. Kwa maana kwa njia hizi mbili—yaani, kwa kukanusha kile kisichokuwepo na kwa kuthibitisha kile kilichokuwepo—taswira fulani ya Mungu huundwa ndani yetu" (Kazi za Wazazi Watakatifu, j. VII, uk. 31). Tazama pia Dionysius the Areopagite (De divin. nom., chap. 4), Theodoret (Serm. II, de principiis) na Mtakatifu Yohane wa Damascus (Exact Exposition of the Orthodox Faith, Book 1, Chapter 9, pp. 32–33 na 39).

moja kwa moja cha ukosefu wa Mungu.[176] Ni maarifa yetu ya sasa kuhusu Mungu, walisema watetezi wa mafundisho sahihi ya Kikristo, ikilinganishwa na yale tutakayopewa katika maisha yajayo, ni kama maarifa ya mtoto mchanga ikilinganishwa na yale ya mtu mzima: maarifa ambayo hayajakamilika, yasiyo wazi, spekulatifu, kifananishi au kielelezo,[177] — maarifa ambayo yamejikita katika imani na yanamalizikia katika imani.[178] Mwisho, tuweke maneno ya Mtakatifu Yohane wa Damascus kutoka sura ya kwanza ya *'Ufafanuzi Sahihi wa Imani ya* Kiorthodoksi' kama muhtasari mfupi wa mawazo ya Baba Watakatifu wa kale kuhusu dogma tuliyochunguza: "Uungu *hauwezi* kuelezwa wala kueleweka. Kwa maana *hakuna anayemjua Mwana isipokuwa Baba; wala hakuna anayemjua Baba isipokuwa Mwana* (Mathayo 11:27). Vivyo hivyo, Roho Mtakatifu anajua mambo ya Mungu, kama vile roho ya mwanadamu inavyojua mambo yaliyo ndani ya mtu (1 Wakorintho 2:11). Mbali na Kiumbe wa kwanza na aliye barikiwa, hakuna mtu ambaye amewahi kumjua Mungu, isipokuwa Mungu mwenyewe amemfunulia—hakuna mtu, si tu miongoni mwa wanadamu, bali hata miongoni mwa mamlaka za kabla ya milele, Wakerubia na Wakerufimu. Hata hivyo, Mungu hatuachi katika ujinga kamili kumhusu. Kwani Mungu mwenyewe amepanda maarifa ya uwepo wake ndani ya asili ya kila mtu. Na uumbaji wenyewe, utunzaji na utawala *wake*, hutangaza ukuu (Hik. 13:5) wa Kimungu. Zaidi ya hayo, kwanza kupitia Sheria na Manabii, kisha kupitia Mwanawe wa pekee, Bwana wetu na Mungu na Mwokozi wetu Yesu Kristo, Mungu ametupatia maarifa kumhusu Yeye, kadiri tunavyoweza kuyaelewa. Kwa hiyo, yote yaliyokabidhiwa kwetu na Sheria, Kupitia Manabii, Mitume na Wainjilisti, tunakubali, tunatambua na tunaheshimu, na hatutafuti kingine zaidi. Hivyo basi Mungu, akiwa Mjuzi wa yote na akijali wema wa kila mtu, amefunua yote yaliyo na manufaa kwetu kujua, na amenyamaza kuhusu yale ambayo hatuwezi kuyaelewa. Tunaridhika na hili, na tutashikilia imara, bila kubadilisha mipaka ya milele au kuvuka mapokeo ya Kimungu (Methali 22:28)."[179]

§10. Kiini na mgawanyo wa mafundisho ya Kiorthodoksi kuhusu Mungu katika nafsi Yake.

Kiini cha yote ambayo Mungu ameona sawasawa kutufunulia kumhusu Yeye Mwenyewe, mbali na uhusiano Wake na viumbe wengine, kimeelezwa kwa ufupi na Kanisa la Orthodox katika maneno yafuatayo ya Imani ya Athanasia: "Hii ndiyo imani katoliki: kwamba tunamwabudu Mungu mmoja katika Utatu, na Utatu katika Mmoja, bila kuchanganya Utu wala kutenganisha kiini;" au, kwa ufupi zaidi, kwa maneno *ya Ungamo la Kiorthodoksi*: "Mungu ni mmoja kwa kiini na ni watatu kwa Utu" (Sehemu ya 1, jibu la swali la 10). Hivyo basi, mafundisho yote ya Kiorthodoksi kuhusu Mungu katika Uungu wake yamegawanywa katika sehemu mbili: I) mafundisho kuhusu Mungu, ambaye ni mmoja kwa kiini, na — II) mafundisho kuhusu Mungu, ambaye ni watatu kwa Utu.

Sura ya 1.
Kuhusu Mungu, ambaye ni mmoja katika kiini.

§11. Muundo na Mbinu ya Uchunguzi.

Muundo wa uchunguzi kuhusu Mungu, ambaye ni mmoja kwa kiini, ni wazi: ni lazima, kwanza, kuonyesha kwamba Mungu ni mmoja kwa kiini, na, pili, kufafanua dhana ya kiini cha Mungu mwenyewe.

---

[176] 'Kwa "asiyeweza kueleweka" siku maana kwamba Mungu yupo, bali kwamba Yeye ni yale aliyo. Maana mahubiri yetu si ya bure, wala imani yetu si ya bure.... Msiigeuze uaminifu wetu kuwa kisingizio cha ukafiri' *(Gregory the Theologian* katika The Works of the Holy Fathers, III, 20–21).

[177] *Yohana Krisostomo,* Mahubiri 1 juu ya yasiyoweza kueleweka, Chr. Readings 1841, III, 370–371; *Hilarioni,* katika Zab. 120, n. II; *Gregori wa Nyssa*, Kitabu cha 12 dhidi ya Evnomus; *Agostino,* *De Civitate Dei*, Kitabu cha XV, Sura ya 25.

[178] *Chrysostom*, Mahubiri XI juu ya Waraka kwa Wafilipi; *Clement wa Aleksandria*, Stromata, Kitabu VII, Sura 10; *Athanasius*, Barua ya Kwanza kwa Serapion, Sura 20; *Augustine*, Barua 120 kwa Consentius.

[179] Pia inafaa kutajwa maneno ya Mtakatifu Kirili wa Yerusalemu: 'Mtu anaweza kusema: ikiwa asili ya Mungu haiwezi kueleweka, kwa nini basi mzungumzie? Lakini je, kwa sababu siwezi kunywa mto mzima, si kwamba nisichotee maji kutoka kwake kwa kiasi kwa ajili ya manufaa yangu? Je, kwa sababu macho yangu hayawezi kuona jua zima, si kwamba niliangalie kadri ninavyohitaji? Kwa sababu tu, ninapoingia katika bustani kubwa, siwezi kula matunda yote, je, ungetaka niondoke nikiwa na njaa kabisa?" (Homilia za Katekisimu VI, 5, katika tafsiri ya Kirusi, kur. 100–101).

1. Kuhusu Umoja wa Mungu

§12. Mafundisho ya Kanisa na Historia Fupi ya Dogma

Baada ya maneno 'Ninaamini', yanayorejelea dhana ya kutoweza kumwelewa Mungu, tunasema katika Imani maneno 'katika Mungu mmoja', na kwa njia hii tunatangaza dhana nyingine ya Kanisa—dhana ya umoja wa Mungu. Dhana hii daima imechukuliwa kuwa mojawapo ya dhana za msingi na muhimu zaidi za Ukristo, kama inavyodhihirishwa na ukweli kwamba inapatikana katika imani zote zinazotumiwa na Kanisa hata kabla ya Imani ya Nikaia,[180] na kwa hakika katika maungamo yote ya faragha yaliyoandikwa na walimu wa Kanisa, kabla na baada ya Mtaguso wa Nikaia.[181]

Tangu mwanzo kabisa, Wakristo walitambua kwa usahihi kwamba fundisho hili ndilo fundisho kuu la msingi linalotofautisha dini ya kweli, iliyotolewa na Mungu, na dini zote za uongo—dini za kipagani zilizohubiri imani ya miungu mingi au dualismu.[182]

Wapinzani wa mafundisho ya Kikristo ya umoja wa Mungu: (a) kwanza kabisa, bila shaka, walikuwa washenzi au waabudu sanamu, ambao ilikuwa ni lazima waongozwe kwenye Ukristo; b) kisha, kuanzia karne ya pili na kuendelea, wamwasi wa Kikristo waliojulikana kwa pamoja kama Wagnosti, ambao baadhi yao, wakiwa chini ya ushawishi wa falsafa na teosofia ya Mashariki, ingawa walikiri kuwepo kwa Mungu mmoja mkuu, hata hivyo pia walidai kuwepo kwa miungu mingi midogo au eneo (aeons) waliotoka Kwake na kuumba ulimwengu uliopo, — ilhali wengine, wakiwa wamevutiwa na falsafa hiyo hiyo, ambayo ilitafuta, miongoni mwa mambo mengine, kutatua swali la asili ya uovu duniani, walitambua kanuni mbili za milele zinazopingana—kanuni ya wema na kanuni ya uovu—kama sababu kuu za wema na uovu wote duniani;[183] c) muda mfupi baadaye, kuanzia mwishoni mwa karne ya tatu na hasa kuanzia katikati ya karne ya nne — wamwongo wapya Wakristo, Manikea, ambao pia, kwa wazo lile lile, walidai kuwepo kwa miungu miwili, mwema na mwovu, ambapo kwa yule wa kwanza walimhusisha na ufalme wa milele wa nuru, na kwa yule wa pili — ufalme wa milele wa giza;[184] d) kuanzia mwisho wa karne ya sita, madhehebu madogo ya Watu wa Miungu Mitatu, ambao, wakishindwa kuelewa mafundisho ya Kikristo ya Watu Watatu katika Uungu Mmoja, walitambua miungu mitatu tofauti kabisa, kama vile, kwa mfano, watu watatu tofauti au wanachama wasioweza kugawanyika wa jamii ya wanadamu walivyo tofauti, ingawa wote wana asili moja, na kama vile wanachama wasioweza kugawanyika wa kila aina na tabaka la viumbe walivyo kwa ujumla tofauti;[185] (d) hatimaye, kuanzia karne ya saba hadi karne ya kumi na mbili — Wapauliciani, ambao wengi waliwachukulia kama tawi la Manichaeism, na ambao, kwa kweli, kama Manichaeani, walitambua miungu miwili: mmoja mwema na mwingine mwovu.[186]

---

[180] Kwa mfano: (a) katika imani ya Kanisa la Yerusalemu: πιστεύω είς ένα Θεόν...; (b) ya Kanisa la Kaisaria: πιστεύομεν είς ένα Θεόν...; (c) ya Kanisa la Antiokia: credo in unum et solum Deum... (apud *Cassian,* *De incarnat.*, Kitabu VI, uk. 1272); d) ya Kanisa la Alexandria: πιστεύομεν είς ένα Θεόν (apud *Socrat.*, Kitabu 1, Sura ya 26); e) katika imani iliyojumuishwa katika Katiba za Kitume: πιστεύω καί βαπτίζομαι είς ένα άγέννητον, μόνον άληθινόν Θεόν...; f) — kwa Irenaeus: "Kwa maana Kanisa... likipokea kutoka kwa Mitume... imani katika Mungu mmoja..." (Contra haereses, Kitabu 1, Sura 1, n. 1); g) — kwa Tertullian: 'kuna kanuni moja tu ya imani, isiyobadilika na isiyoweza kubadilishwa, yaani, kuamini katika Mungu *mmoja* mwenyezi...' (De veland. virgin, Sura 1) na kadhalika.

[181] Kwa mfano: a) Gregori wa Kiajabu: 'Mungu mmoja, Baba wa Neno hai...'; b) Athanasius Mkuu: 'Tunaamini katika Mungu mmoja asiyezaliwa' (Orr., vol. 1, par. 1, p. 99); c) Basil Mkuu: πιστεύομεν καί όμολογοῦμεν ένα μόνον άληθινόν καί άγαθόν Θεόν (Serm. de fide, vol. II, p. 227, ed. Garnier.), na wengine.

[182] *Justin Mwenye Dhulma*, *Cohort*, *ad Graec.*, sura ya 36: 'Inawezekana kwenu kujifunza kwamba kuna Mungu mmoja tu; hili ndilo dalili ya kwanza ya uchaji Mungu wa kweli.'

[183] Muhtasari wa Historia ya Kanisa na Mtakatifu *Innocent,* Kitabu cha II, Sehemu ya VII, kuhusu uzushi na mgawanyiko.

[184] Katika Historia hiyo hiyo, Karne ya III na IV, Sehemu ya VII.

[185] Watriboniti wanadai kuwepo kwao hasa kwa mtu fulani Philoponus—mwanalingistika aliyeishi Alexandria karibu na mwaka 580 (*John wa Damascus,* *De haeresis*, n. 88, ed. Le-Quien, na *Outline of Ecclesiastical History* na Mtakatifu *Innocent,* Karne ya VI, Sehemu ya VII). Makosa haya baadaye yaliungwa mkono na baadhi ya wasomi wa theolojia, yaani: Godeschalk (karne ya 9), Roscelin (karne ya 11) na Peter Abelard (karne ya 12), pamoja na Sherlocke na Peter Taidit (mwishoni mwa karne ya 17).

[186] *Photius* — Kuhusu Kufufuka kwa Manichaeismu (katika jilid. XIII, iliyohaririwa na Galland); Muhtasari wa Historia ya Kanisa na Mtakatifu *wake Innocent,* Karne ya 9–11, Sehemu ya VII. Katika nyakati za hivi karibuni (karne ya 18), mwandishi maarufu wa Kifaransa Bel alikuwa mtetezi wa mfumo wa dualisti, lakini yeye mwenyewe punde alikiri udhaifu na upuuzi wake *(Bayle,* Eclaircissements sur les Manichéens, kufuatia Dictionn. crit.).

Katika kutetea fundisho la Kiorthodoksi dhidi ya makosa yote yaliyoorodheshwa hapo juu—wabahatisha, wawiliwahi na watatuwahi—wastaafu wa Kanisa la Kiorthodoksi walishikilia kwa uthabiti maoni kwamba Mungu ni mmoja, si kwa njia ileile kila kitu kinavyokuwa kimoja miongoni mwa vitu vingine vya aina au spishi moja, wala kwa maana ambayo mungu yeyote wa kipagani, akichukuliwa peke yake kutoka kwa umati wa miungu mingine, anaweza kuitwa 'mmoja'—bali mmoja kwa maana kwamba hakuna Mungu mwingine, wala anayefanana naye, wala aliye bora kuliko yeye, wala aliye duni kuliko yeye, na Yeye peke yake ndiye Mungu mmoja wa pekee.[187] Ili kuunga mkono ukweli huu—kwa kadiri ya asili ya ukweli wenyewe na kwa kadiri ya asili ya wapinzani wake—walimu wa Kiorthodoksi kwa kawaida walitumia aina mbili za ushahidi: kutoka kwa Maandiko Matakatifu na kutoka kwa akili timamu.

§13. Ushahidi wa Umoja wa Mungu kutoka Maandiko Matakatifu

Katika Maandiko Matakatifu, ukweli wa umoja wa Mungu umeelezwa waziwazi na kwa undani.

Ilikuwa dogo la msingi kabisa la ufunuo wa Agano la Kale: *'Mimi ni Bwana, Mungu wenu, aliyewatoa nchi ya Misri, kutoka nyumba ya utumwa; usiwe na miungu mingine mbele yangu*' (Kut. 20:2, 3) — hili ndilo amri ya kwanza ya Amri Kumi, iliyotolewa na Mungu kwa watu wa Kiyahudi kwenye Mlima Sinai na inayotumika, kana kwamba, kama msingi wa Agano la Kale lote.

[188]Mungu Mwenyewe aliwazawadia kweli hii mara kwa mara kwa Waisraeli baada ya hapo. *'Tazama, tazama,*' aliwaambia kupitia Musa, *'walipotoa dhabihu kwa mashetani badala ya Mungu… na wakaniudhi kwa upuuzi* wao' (Kumb. la Torati 32:17–21)—*'Ni mimi, mimi—na hakuna Mungu ila mimi*' (Kumb. la Torati 32:39). Baadaye, watoto wa Israeli waliposhuka tena kwenye uabudu wa sanamu, Aliwakumbusha tena kupitia nabii Isaya: *'Mimi ni Bwana; ndilo jina langu; na sitaliwa sifa zangu kwa mwingine, wala sifa zangu kwa sanamu zilizochongwa'* (Isa. 42:8); *'Mimi ndiye wa Kwanza, na mimi ndiye wa Mwisho, na mbali nami hakuna Mungu*' (Isaya 44:6); *'Nanyi ninyi ni mashahidi wangu. Je, kuna Mungu mbali nami*?' (Isaya 44:8); *'Kumbukeni yaliyopita ya kale, tangu mwanzo wa wakati, maana mimi ndiye Mungu, na hakuna Mungu mwingine, wala hakuna anayefanana nami*' (Isaya 46:9; taz. Isa. 45:5–6). Inashangaza kwamba, katika aya hizi na katika sehemu nyingine nyingi za Maandiko Matakatifu, Mungu, akizungumzia nafsi Yake kama Mungu mmoja wa kweli, huwaita miungu yote ya kipagani *kuwa niupu*, *sanamu* '[189] ' *kuwa ni za uongo, zisizo na sauti, zilizochongwa, zilizokufa, na* kwa ujumla kazi ya mikono ya wanadamu; '[190] ' Kwa hivyo, anakataza waziwazi kuwatazama, hata kama miungu midogo.

Wakati huo huo, Manabii waliweka katika Waisraeli ukweli wa umoja wa Mungu, wakiwa wanasema kwa niaba yao wenyewe au wakikiri kwa uzito, huku wakitangaza kwamba miungu ya kipagani haikuwa miungu. Hivyo basi — (a) Musa, akiwakumbusha Waisraeli baraka za kipekee za Mungu na kuwasihi wazingatie amri za Aliye Juu Zaidi, anasema mara kwa mara: *'ili mpate kujua kwamba Bwana [Mungu wenu] peke yake ndiye Mungu, [na] hakuna mwingine [mbali Naye]*' (Kumb. la Torati 4:35); *'Jueni basi leo, na mkiweke mioyoni mwenu, kwamba Bwana [Mungu wenu] ndiye Mungu mbinguni juu na duniani chini, [na]*

---

[187] *Clem. Alex.* Paedag. Kitabu 1, Sura 8: 'Je, kuna Mungu mmoja, na zaidi ya Yule Mmoja, na juu yake, umoja?' *Orijeni,* *De Principiis* 1.6.... ili isidhaniwe kwamba Mungu ana ndani Yake kitu chochote kikubwa au kidogo, bali awe, kwa kila hali, *monas* na, kwa kusema, *en*...; *Bufin.* — Exposit. fidei, uk. 18: "Tunaposema kwamba Makanisa ya Mashariki yanaamini katika Mungu mmoja, Baba, Mwenyezi, na katika Bwana mmoja, ni lazima ieleweke hapa kwamba Yeye anaitwa *'mmoja' si kwa upande wa idadi, bali kwa upande wa jumla* (unum non numero dici, sed universitate). Hivyo basi, mtu akizungumzia mtu mmoja, au farasi mmoja, katika hali hii *'mmoja'* unaeleweka *kimwili*: kwani kunaweza kuwepo mtu wa pili, na wa tatu, kama vile kunaweza kuwepo farasi wa pili. Lakini pale mtu anapozungumzia 'mmoja' kwa namna ambayo wa pili au wa tatu hawawezi kuongezwa, hapo neno 'mmoja' linachukuliwa si kimwili, bali kwa ujumla wake. Kwa mfano, tukisema: 'jua moja'—hapa neno *'moja'* linatumika kwa maana kwamba jua la pili au la tatu haliwezi kuongezwa. Ndivyo ilivyo zaidi kwa Mungu: anapoitwa 'moja', inamaanisha 'moja' si kwa hesabu, bali kwa ukamilifu wake—'moja' hasa kwa maana kwamba hakuna Mungu mwingine.

[188] *Msigeukie sanamu, wala msitengeneze miungu yenu ya kuyeyushwa* (Mambo ya Walawi 19:4). *Na mtangamiza sanamu zao zote za kuyeyushwa* (Hesabu 33:52).

[189] *'ili wasiwaleze tena dhabihu zao kwa sanamu* zao' (Mambo ya Walawi 17:7). *Bwana asema hivi: 'Wako baba zenu waliona ubaya gani kwangu, hata wakageuka, wakafuata ubatili, wakawa wa ubatili*?' (Yeremia 2:5).

[190] *Ndimi zao* (miungu ya Babeli) *zimetengenezwa na fundi… na haziwezi kuongea* (Yer. 7; taz. 58). *Mkono wangu umeshika milki za sanamu, ambazo zina sanamu nyingi zaidi kuliko Yerusalemu na Samaria* (Isa. 10:10). *Kwa nini wamenikasirisha kwa sanamu zao za kigeni, zisizo na faida?* (Yer. 8:19). *Na sasa wameongeza juu ya dhambi yao: wamejitengenezea sanamu za kuyeyushwa kwa fedha zao, kulingana na ubunifu wao wenyewe—kazi ya mafundi stadi* (Hos. 13:2). *Nitaharibu sanamu zako na sanamu zako za kupambwa katikati yako, na hutaabudu tena kazi za mikono yako* (Mika 5:13).

hakuna mwingine [mbali Naye]' (Kumb. la Torati 39); na zaidi ya hayo: *Sikia, ewe Israeli: Bwana, Mungu wetu, Bwana ni mmoja; na utampenda Bwana Mungu wako kwa moyo wako wote, na kwa roho yako yote, na kwa nguvu zako zote* (Kumb. la Torati 6:4–5); b) Mwandishi wa Zaburi anasema kwa msisimko katika sehemu moja: *'Kwa maana ni Mungu gani asiye Bwana, na ni ngome gani isiyo Mungu wetu?*' (Zab. 17:32); na katika sehemu nyingine: *'Kati ya miungu hakuna aliye kama Wewe, ewe Bwana, wala matendo hayako kama yako.' Mataifa yote uliyoyumba yataleta na kusujudu mbele yako, Ee Bwana, na kutukuza jina lako; maana wewe ni mkuu na unafanya miujiza—Wewe, Ee Mungu, ni mmoja* (Zab. 85:8–10); katika ya tatu: *maana Bwana ni mkuu na anastahili kusifiwa; Yeye anapaswa kuogopwa kuliko miungu yote. Kwa maana miungu yote ya mataifa ni sanamu, bali Bwana aliumba mbingu* (Zab. 95:4–5); c) Nabii Yeremia anakiri mbele za Mungu: *'Hakuna aliye kama Wewe, Ee Bwana! Wewe ni mkuu, na jina lako ni kuu kwa nguvu. Nani asiyekuogopa, Ee Mfalme wa mataifa? Maana haya ni yako peke yako; maana miongoni mwa mahiri wote wa mataifa na katika falme zao zote hakuna aliye kama wewe. Kila mmoja wao ni mjinga na mpumbavu; mafundisho yao ni mti tu. Fedha, iliyopigwa kuwa vigae, hulewa kutoka Tarshishi, dhahabu kutoka Ufazi, kazi ya fundi na mikono ya mchujaji; mavazi yao ni ya haisanti na zambarau: yote haya ni kazi ya watu stadi. Lakini Bwana Mungu ndiye ukweli; Yeye ndiye Mungu aliye hai na Mfalme wa milele. Dunia inatetemeka kwa ghadhabu Yake, na mataifa hayawezi kustahimili hasira Yake* (Yer. 10:6–10). Wala hatuwezi kushindwa kukumbuka hapa sala ya Mfalme mwongofu Hezekia, inayoonyesha jinsi Wayahudi wengine, mbali na wajumbe wa Aliye Juu Zaidi wenyewe, walivyofahamu ukweli wa umoja wa Mungu: *na Hezekia, kama* inavyoeleza Kitabu cha Nne cha Wafalme, *aliomba mbele ya Bwana akasema: 'Ee Bwana, Mungu wa Israeli, anayeketi juu ya kerubimu! Wewe peke yako ndiwe Mungu wa falme zote za dunia; Wewe uliumba mbingu na nchi. Elekeza sikio lako, Ee Bwana, unisikie; fungua macho yako, Ee Bwana, utazame, na kusikia maneno ya Senakeribu, ambaye ametuma kulaani [Wewe,] Mungu aliye hai! Ni kweli, Ee Bwana, kwamba wafalme wa Ashuri wameangamiza mataifa na nchi zao, na wametupa miungu yao katika moto; lakini hao si miungu, bali kazi ya mikono ya wanadamu, mbao na mawe; kwa hiyo wameangamiza. Na sasa, Ee Bwana, Mungu wetu, utuokoe kutoka mkononi mwake, ili falme zote za dunia zijue kwamba Wewe, Ee Bwana, ndiwe Mungu peke yako* (2 Wafalme 19:15–19).

Kufuatia hili kuna shutuma waziwazi na ya kijasiri—kudai kwamba kuna dalili za mafundisho ya kuabudu miungu mingi katika Agano la Kale, na kwamba Mungu wa Wayahudi, kulingana na vitabu vyao vitakatifu, alikuwa tu mmoja wa miungu, mungu wa kienyeji, anayefanana na miungu ya watu wengine wa wakati huo.[191]

Ili kuunga mkono maoni ya kwanza, tunarejelea mistari katika Maandiko Matakatifu ambapo Mungu anaitwa *'Elohim*' (Elohim — 'miungu', kutoka kwa 'Eloah' — 'Mungu') kwa wingi, na ambapo Anaonyeshwa akizungumza: *'Tufanye mwanadamu kwa sura yetu [na] kwa mfano wetu'* (Mwa. 1:26); *'Tumtengenezee* (Adamu) *msaidizi anayemfaa'* (2:18), na kadhalika. Lakini — (a) wakati Musa huyo huyo, ambaye katika vitabu vyake aya hizi zinapatikana, anahubiri monotheizimu mara nyingi sana na kwa uwazi kabisa, amri kuu ya sheria yote ya Sinayi; wakati anawaita moja kwa moja miungu yote ya kipagani kuwaupuwa na sanamu, na anajitahidi kwa njia zote kuwazuia Wayahudi wasiwaifuate (Mambo ya Walawi 17:7; Kumb. la Torati 32:21 na zingine), basi, bila shaka yoyote, katika mistari husika hangeweza, kinyume na mafundisho yake mwenyewe, kuwa anadhihirisha kwa siri mafundisho ya kuabudu miungu mingi, — na kwa hivyo mtu hawezi kutoa isipokuwa kukubaliana na Mababa Watakatifu wa Kanisa kwamba, ingawa Mungu anatajwa hapa kwa wingi, wazo linalotolewa si la wingi wa miungu, bali la Nafsi za Kimungu ndani ya Mungu mmoja na yuleyule; yaani, kuna dokezo la fumbo la Utatu Mtakatifu;[192] b) hasa, kuhusu jina *'Elohim'*, pia inapaswa kuzingatiwa kwamba, kulingana na maelezo ya Musa mwenyewe, haliashiri kabisa miungu mingi, bali Mungu mmoja na yuleyule, ambaye kwa jina lingine anaitwa Bwana: kwani kwa Musa tunakuta usemi: *'Bwana [Mungu wako] ni Mungu'* (taz. Kumb. 4:39 kulingana na maandishi ya Kiebrania)—ndiyo maana, katika maandishi ya Musa na yale ya waandishi watakatifu wa Kiyahudi waliofuata, majina haya mawili ya Mungu mara nyingi huunganishwa na kutumika kama jina moja: Yehova-Elohim—Bwana Mungu (Kutoka 9:30; Yos. 22:22; 1 Sam. 6:20; 2 Sam. 7:18–19; 1 Nya. 17:16–26; Zab. 83:9; Zab. 12; Yona 4:6 kulingana na maandishi ya Kiebrania.). Ili kuunga mkono mtazamo wa pili, yaani kwamba Agano la Kale linatangaza tu Mungu wa

---

[191] Hii ndiyo takriban mtazamo wa jumla wa wanarationalisti wa hivi karibuni.

[192] *Theophilus* kwa Autolycus, Kitabu II; *Isidore wa Pelusium*, Kitabu III, Barua 112; *Basil Mkuu,* Dhidi ya Eunomius, Kitabu V, na Kuhusu Roho Mtakatifu, Sura 16; *Cyril,* Dhidi ya Julian, Kitabu 1; *Chrysostom*, Mahubiri juu ya Mwanzo, Kitabu VIII; *Theodoret,* juu ya Mwanzo, Swali 19; *Augustine,* Juu ya Utatu Mtakatifu, Kitabu 1, Sura 7, na wengine.

kitaifa wa Waebrania kama mmoja kati ya miungu mingi, inarejelewa mistari ambapo Yeye anaitwa *Mungu wa Abrahamu, Mungu wa Isaka na Mungu wa Yakobo* (Kut. 3:6 na Kut. 15), *Mungu wa Wayahudi* (Kutoka 3:18), na *'Bwana, Mungu wenu, ni Mungu wa miungu na Bwana wa mabwana'* (Kumb. la Torati 10:17). Hata hivyo—(a) vyeo viwili vya kwanza vinaelezewa kikamilifu na uhusiano maalum wa Mungu na Wayahudi. Akiwa amewachagua kwa kusudi tukufu—kuhifadhi imani ya kweli katikati ya uovu ulioenea duniani—Aliweka agano maalum na baba yao wa ukoo Abrahamu, ambalo baadaye Alilitia moyo mara nyingi (Mwa. 17:7–9; Kut. 19:4–6; Kumb. 26:16–19)—agano la kuwa, zaidi ya yote, Mungu wao na kuwa nao kama watu wake mwenyewe, watu wateule kutoka miongoni mwa mataifa yote (2 Sam. 7:24); kwa hivyo, kwa kawaida angeweza kuitwa, kwa maana ya kipekee, Mungu wa Abrahamu, Isaka na Yakobo, na pia Mungu wa Wayahudi. Kuhusu — b) maneno ya Musa kwa Waisraeli: *'Bwana, Mungu wako, ndiye Mungu wa miungu na Bwana wa mabwana*' (Kumb. la Torati 10:17); ni kinyume kabisa na haki kudai kwamba kuwepo halisi kwa miungu mingine, midogo kunadokezwa hapa, wakati inajulikana kwamba awali katika kitabu hicho hicho cha Kumbukumbu la Torati, mtoaji wa sheria Myahudi aliwaambia watu wake waziwazi: *'Jueni basi leo, na mkiweke mioyoni mwenu, kwamba Bwana [Mungu wenu] ndiye Mungu mbinguni juu na duniani chini; hakuna mwingine'* (4:39). Ni wazi *kwamba* Musa anamrejelea Aliye Juu Zaidi kama Mungu aliye juu ya miungu ya kipagani wenyewe, kulingana na uelewa wa wapagani, ambao walikuwa wameshawishika kwamba miungu hii ilikuwepo kweli, ingawa yeye mwenyewe aliwaita tu sanamu au viumbe wa kufikirika (Mambo ya Walawi 19:4; Hesabu 33:52).[193]

Tukigeukia vitabu vya Agano Jipya, tunagundua kwamba hapa pia ukweli wa umoja wa Mungu unawasilishwa kwa umuhimu uleule mkubwa kama ulivyokuwa katika Agano la Kale. Mwokozi Mwenyewe, alipoulizwa na mtaalamu fulani wa sheria *amri gani iliyo ya kwanza ya zote,* alijibu: *'Sikiliza, ewe Israeli! Bwana Mungu wetu ndiye Bwana mmoja tu'* (Marko 12:28–29). Katika nyakati zingine Aliieleza kweli hii kwa uwazi usio na upungufu, au hata *kwa* uwazi zaidi—kwa mfano, alipomwambia mtu fulani aliyemwita 'Mwalimu mwema', *'Hakuna aliye mwema isipokuwa Mungu peke yake*' (Marko 10:17–18), na katika maombi Yake kwa Baba Yake wa mbinguni Alitangaza: *'Hii ndiyo uzima wa milele, kumjua wewe, Mungu pekee wa kweli*' (Yohana 17:3). Kwa kumwita Baba wa mbinguni *Mungu pekee wa kweli,* Kristo bila shaka anatufundisha kwamba miungu mingine yote inayodaiwa kuwa miungu ni miungu ya uongo.[194]

Mitume Watakatifu, bila shaka, walitangaza ukweli wa umoja wa Mungu kila walipopata fursa ya kuwaleta waabudu wa sanamu—wakafiri—kwa Kristo. *'Watu! Mnafanya nini*?' walisema Paulo na Barnaba walipowaona wakazi wa Listra, baada ya kushuhudia muujiza uliofanywa na Paulo, wakidhani kuwa ni miungu walioteremka duniani, Jupita na Merkuri, na walikuwa tayari kuwatolea dhabihu—*'Sisi pia ni wanadamu kama ninyi, na tunawaletea habari njema mpate kuacha miungu hii ya uongo mkamwamini Mungu aliye hai, aliyeumba mbingu na nchi, bahari, na vitu vyote vilivyo ndani* yake' (Matendo 14:7–15). Tazama pia hotuba ya Mtume Paulo katika Areopagi huko Athene — Matendo 17:22–31, na maelezo ya mahubiri ya Paulo huko Efeso na maeneo mengine — Matendo 19:25–26). Baadaye, Mitume wakati mwingine waliona ni lazima kurudia ukweli huu kwa Wakristo wapya walioongoka kutoka miongoni mwa Wapagani; kwa mfano, katika kujibu swali kuhusu kula nyama iliyotolewa kwa sanamu, mwalimu wa lugha aliandika kwa wanafunzi wake huko Korintho, akieleza, miongoni mwa mambo mengine, yafuatayo: *Kuhusu kula chakula kilichotolewa kwa sanamu, tunajua kwamba sanamu si kitu duniani, na kwamba hakuna Mungu ila Yeye Mmoja. Kwa maana ingawa kuna miungu inayoitwa, iwe mbinguni au duniani—kwani kwa kweli kuna 'miungu' wengi na 'bwana' wengi—lakini kwetu sisi kuna Mungu mmoja, Baba, ambaye vitu vyote hutoka kwake, na ambaye sisi tuwepo; na Bwana mmoja, Yesu Kristo, ambaye vitu vyote hutoka kwake, na ambaye sisi tuwepo (*1 Kor. 8:4–6). Hatimaye, Mitume mara nyingi walirejelea ukweli wa umoja wa Mungu ili kuelezea au kuthibitisha kweli nyingine za kimafundisho na kimaadili. Hivyo basi, anapothibitisha hoja

---

[193] Mtakatifu Yohane Krisostomo (katika Zab. 50) anagundua kwamba sanamu za kipagani wakati mwingine huitwa miungu katika Maandiko — si kwa heshima, wala kwa neema ya cheo hicho, bali kwa sababu ya udanganyifu wa wale ambao wamepotoshwa na hivyo wakaziita hivyo. Pia inajulikana kwamba katika Maandiko jina la 'miungu' wakati mwingine hutumika kwa wafalme, watawala, majaji na makuhani (Kutoka 22:28; Zab. 81:1 na 6; 135:2, n.k.). Ilikuwa kwa kuzingatia hao miungu hawa hasa kwamba Musa aliweza kumuita Aliye Juu Zaidi 'Mungu wa miungu' na 'Bwana wa mabwana', na si kwa kurejelea tu miungu au sanamu za watu wa kizushi.

[194] Ndivyo ilivyo pia maneno ya Mwokozi: (a) kwa Wayahudi: *'Mtawezaje kuamini, ninyi mnapopokeana utukufu wenu wenyewe, na hamtafuti utukufu unaotoka kwa Mungu mmoja tu?* (Yohana 5:44), na — b) kwa shetani: *'Niondoke, wewe Shetani; maana imeandikwa: "Mwabudu Bwana, Mungu wako, na umtumikie yeye peke yake*"' (Luka 4:8).

kwamba mtu hufanywa mwenye haki kwa imani bila matendo ya sheria ya Kiyahudi ya ibada, Mtume Paulo anaandika: *'Je, Mungu ni Mungu wa Wayahudi tu, na si pia wa Watu wa Mataifa? Bila shaka, Yeye pia ni Mungu wa Wapagani, kwa maana kuna Mungu mmoja, ambaye atahesabia haki wale waliokaa kwa tohara kwa imani na wasiokaa kwa tohara kwa imani* (Rum. 3:29–30); mahali pengine, anapowahimiza Wakristo kuishi kwa njia inayostahili wito wao mtakatifu na kudumisha umoja wa Roho miongoni mwao, anawakumbusha, miongoni mwa mambo mengine, kwamba wana *Mungu mmoja na Baba wa wote, aliye juu ya yote, katika yote, na ndani yetu sote* (Efe. 4:1–6); la tatu, anapowahimiza waumini *kutoa maombi kwa ajili ya watu wote,* anatoa sababu kwamba *kuna Mungu mmoja na mpatanishi mmoja kati ya Mungu na wanadamu, mwanadamu Kristo Yesu* (1 Tim. 2:1–5).[195]

§14. Uthibitisho wa kimantiki wa umoja wa Mungu, kama ulivyotumiwa na Mababa Watakatifu na walimu wa Kanisa

Uthibitisho wa umoja wa Mungu, kama ulivyotumiwa na Mababa Watakatifu na walimu wa Kanisa kwa msingi wa hoja thabiti, ni karibu sawa na ule unaotumiwa kwa kawaida leo kwa lengo lile lile. Baadhi ya hizi zinatokana na ushuhuda wa historia na nafsi ya binadamu (antropolojia), nyingine kutokana na uchunguzi wa ulimwengu (kosmolojia), na zingine bado kutokana na dhana yenyewe ya Mungu (ontolojia).

Katika kutoa ushahidi wa aina ya kwanza, Mababa Watakatifu na walimu walielekeza kwenye—

1) Utamaduni wa kale wa umoja wa Mungu, ulioenea miongoni mwa watu wote, ambao kutokana nao hata washenzi kabisa miongoni mwa watu wa sanamu, haijalishi walivyokuwa wamezama katika imani ya miungu mingi na ibada ya sanamu, daima walidumisha katika imani zao wazo la Mungu mmoja mkuu, wakiwaona miungu yao mingine kama miungu midogo, waliotokana naye au hata waliumbwa naye, na kwa vyovyote vile wakiwa chini ya nguvu na mamlaka yake.[196]

2) Makubaliano miongoni mwa waandishi wa kipagani wenyewe katika kutambua umoja wa Mungu. Ili kuunga mkono wazo hili, watetezi wa Ukristo walirejelea Orpheus, Hesiodo, Sophocles, Plato, Xenophanes na wengine, au hata kunukuu vifungu kutoka kwa maandishi yao—vifungu ambavyo, kwa hakika, mara nyingi vilikuwa wazi na vyenye nguvu sana.[197]

Lakini hakuna mpatanishi kwa upande wa mmoja, na Mungu ni mmoja (Gal. 3:20). *Hili hatimaye litafunuliwa na yule aliye barikiwa na Mfalme pekee mwenye nguvu wa wafalme na Bwana wa mabwana, yule pekee aliye na uhai usio na mwisho* (1 Tim. 6:15–16).

3) Hatimaye, wazo la Mungu kuwa Yeye Mmoja na Pekee ni la asili kwetu. Wazo hili la asili liliitwa *ushuhuda wa roho,* ambao kila mtu anauweka ndani yake, na ambao, hata kama unazimwa na upendeleo na dhana potofu za kipagani, mara nyingi huonyeshwa bila kukusudia, kana kwamba kwa hisia za asili, na wapagani wenyewe katika mazungumzo yao ya kila siku. 'Sikilizeni,' Tertullian angewaambia washindani, 'ushuhuda wa nafsi yenu wenyewe, ambayo, licha ya gereza la akili' (pengine akirejelea maarifa mbalimbali ya kisayansi, ambayo si kila mara yamepangwa ipasavyo, na ambayo mara nyingi huzuia maendeleo ya hisia za kiroho kwa mtu; *dokezo* la mhariri) kwa upendeleo na malezi mabaya, kwa hasira za tamaa, kwa utumwa kwa miungu wa uongo—

---

[195] Aya zifuatazo pia zinatumika hapa: *'Wewe unaamini kwamba kuna Mungu mmoja; wema unafanya; hata mapepo wanaamini—na kutetemeka'* (Yakobo 2:19). *Kwa Mungu mmoja mwenye hekima, Mwokozi wetu, kupitia Yesu Kristo Bwana wetu, utukufu na ukuu, nguvu na mamlaka, kabla ya enzi zote, sasa na milele* (Yuda 1:25. Taz. Rum. 14:26).

[196] *Agustino,* *Contra Faustus*, Kitabu X, uk. 10; *Laktansio,* *Institutio*, Kitabu I, Sura 3; *Orosius the Presbyter*, *Histor.*, Kitabu VI, Sura 1, uk. 986 katika Juz. 31 *ya* *Patrologia Cursus Completus*. Mtakatifu Justin anarejelea desturi na imani hii ya ulimwengu wote kama *καθολική δόξα* katika kitabu chake cha *De Monarchia Dei*, Sura ya 1.

[197] Hoja hii ilitumika dhidi ya Wayawichia na: Athenagoras (Legat., sura ya 6 na 7), Justin Mwenye Dhulma (Cohort, ad Graec., sura ya 18 na 19; Dialog. cum Tryphon, ch. 6), Tertullian (De testim. animae, ch. 1), Minucius Felix (Octavius, pp. 18–20), Clement wa Alexandria (Strom. Kitabu V, ch. 14), Lactantius (Instit. Kitabu I, ch. 6), Kirili (Contra Julian, Kitabu I), Agostino (Contra Faustus, Kitabu XX, Sura 10; De Civitate Dei, Kitabu IV, Sura 31), Prudensio (Apotheosis contra Haereses Sabellianorum, V, 23, 59) na wengine. Kati ya vifungu wanavyovitaja kutoka kwa waandishi wa kipagani, tutaonyesha vichache:

a) maneno ya Orpheus:

'Kuna yule mmoja aliyejizalia; vitu vyote vimetokana naye peke yake.'

6) — Xenophanes:

Kuna Mungu mmoja, mkuu kuliko miungu na wanadamu wote.

c) — Sophocles:

Kwa kweli, kuna Mungu mmoja tu,
Ambaye ameeneza mbingu na dunia pana,
na mngurumo wa furaha wa upepo juu ya bahari.

inapoamka, tuseme, kutoka kwa ulevi au usingizi mzito, inapohisi, tuseme, cheche ya afya, bila kukusudia huitaja jina la Mungu mmoja wa kweli na inapaza sauti: *'Ee Mungu mkuu! Ee Mungu mwema! Mungu atakubali!* Hivyo basi jina Lake liko midomoni mwa watu wote. Nafsi pia inamtambua Yeye kama Mhukumu kwa maneno yafuatayo: *'Mungu anaona; Ninaamini Mungu*; *Mungu atanipa thawabu*.' Ee, ushuhuda wa nafsi, ambayo kiasili ni Kikristo (naturaliter Christianae)! Na inaposema maneno haya, haielekezi macho yake Capitol, bali mbinguni, ikijua kwamba huko ndiko kuna makao ya Mungu aliye hai, na kwamba kutoka huko, na kutoka Kwake peke yake, ndiko inakotoka."[198]

Wakitafuta kuthibitisha umoja wa Mungu kupitia uchunguzi wa ulimwengu, wachungaji wa kale wa Kanisa walifikiri hivi:

1) Ulimwengu ni kitu kimoja, na katika mpangilio wa sehemu zake zote, kubwa na ndogo—haijalishi ni nyingi na tofauti kiasi gani—unaonyesha umoja kamili: kwa hili unaashiria waziwazi umoja wa Muumba.[199]

2) Katika maisha ya ulimwengu, mpangilio na mapatano ya kudumu yanaonekana; kila kitu kinaendelea kulingana na sheria maalum, kinajitahidi kufikia malengo maalum, kila kitu kinasimamiwa na kingine na kuchangia katika wema wa ujumla: ishara isiyopingika kwamba kuna Mtawala mkuu mmoja tu wa ulimwengu, anayeamuru mambo yote kulingana na mipango Yake yenye hekima yote. Kama kungekuwa na watawala wengi wa dunia, miungu mingi, wanaotofautiana kiasili, basi isingekuwepo na mpangilio na maelewano kama hayo katika asili*;* kinyume chake*,* kila kitu kingeingia katika fujo na kuwa machafuko; basi kila mungu angetawala sehemu yake, au kwa hakika ulimwengu wote, kulingana na mapenzi yake na mawazo yake mwenyewe, na kungekuwa na migongano na mizozo isiyoisha.[200]

3) Mungu mmoja—aliye na uwezo wote na anayejua yote—anatosha kabisa kuumba na kutawala ulimwengu: basi, kusudi la miungu wengine wote ni nini? Ni wazi*,* hawahitajiki. Kusema kwamba miungu wengi kwa pamoja waliumba na kuutengeneza ulimwengu huu, na kwa pamoja wanaoutawala, ni kusema kwamba kila mmoja wao, akichukuliwa peke yake*,* hautoshi kwa kazi hii*,* akiwa hana uweza wote wala ujuzi *wote* unaomfaa Mungu*;* na kwa hivyo, wote hawako kamili na si miungu.[201]

Mwisho, ushahidi muhimu zaidi, ambao walimu wa Kanisa wameupata kutoka kwa dhana yenyewe ya Mungu, ni huu ufuatao:

1) Kwa idhini ya watu wote kwa kauli moja, Mungu ni kiumbe ambaye hakuna aliye juu yake wala mkamilifu zaidi, wala hawezi kuwepo. Lakini kunaweza kuwepo kiumbe mmoja tu ambaye ni wa juu zaidi

---

[198] *Tertullian,* *Apologeticus*, uk. 17; pia *De Testimonio Animae*, sura za II na VI; na katika tafsiri ya Kirusi na E. Karneev, iliyochapishwa St Petersburg mwaka 1847, tazama kurasa 42, 194–197 na 203. Wazo hili linajirudia kwa: Minucius Felix: 'Ninasikia watu wa kawaida, wanaponyoosha mikono yao kuelekea mbinguni, wakisema jambo lingine isipokuwa *"Mungu*": "Mungu ni *mkuu*", "*Mungu* ni *wa kweli*", na "ikiwa *Mungu atapenda".* Je, huu ni usemi wa asili wa watu wa kawaida, au ni sala ya Mkristo anayejitangaza kuwa mwumini?' (Octav., sura ya 18); Arnobius (Ad Gentes, Kitabu II) na, kwa undani zaidi, Lactantius (Taasisi za Kimungu, Kitabu II, Sura ya 1).

[199] "Uthibitisho usio na shaka kwamba kuna Muumba mmoja tu wa yote yaliyopo," anasema Mtakatifu Athanasius Mkuu, "ni kwamba kuna dunia moja, si nyingi" — na kisha anaendeleza wazo hili katika Sura ya 39 ya risala yake dhidi ya wapagani. Wazo hili pia linafafanuliwa na Eusebius (Praeparat. Evangel., Kitabu III, uk. 13) na Ambrozi: 'Asili ya pamoja ya ulimwengu inashuhudia Mungu mmoja, kwa kuwa kuna ulimwengu mmoja tu' (De fide, Kitabu I, Sura 1).

[200] *Irenaeus,* *Kinyume na Ubaguzi*, Kitabu II, Sura ya 27, Dokezo la 2; *Justin* Martyr, *Adagium*, Sura ya XVII; *Tertullian*, *Kinyume na Marcion*, 1, 3 na 5; *Athanasius*, *Hotuba Dhidi ya Wakafiri*, Sura ya 38; *Gregory the Theologian* — katika *The Works of the Holy Fathers*, Juzuu la VI, uk. 224; *Gyrill. Alex.* on the Holy Trinity; *Augustine,* On True Religion, ch. 32, 33, 36 and 40. "Mpangilio wenyewe wa ulimwengu," anasema Mtakatifu Athanasius Mkuu katika kifungu kilichotajwa, "na muafaka kamili wa sehemu zake zote vinaonyesha wazi kwamba kuna Mtawala na Msimamizi mmoja wa ulimwengu, na si wengi. Kwa maana kama kungekuwa na watawala wengi, basi mpangilio huu usingeweza kudumishwa; kinyume chake, kila kitu kingeingizwa katika machafuko na kupotoshwa—kwa sababu kila mmoja angefanya apendavyo na kumpinga mwenzake. Na kama tulivyosema kwamba ushirikina ni ukosefu wa Mungu, vivyo hivyo utawala wa viongozi wengi lazima uitwe fujo: maana kama mmoja angeangusha mamlaka ya mwingine, basi, bila shaka, hakungekuwa na mtawala yeyote aliyebaki, bali kungekuwa na fujo moja ya ulimwengu wote. 'Pale ambapo hakuna mtawala, hakuna mpangilio; kinyume chake, kuna fujo tu,' — na kadhalika hadi mwisho wa sura.

[201] "Kama ulimwengu mmoja ungetengenezwa na wengi," anaendelea mwalimu huyo mkuu katika sura inayofuata (Contra Gentiles, sura ya 39), "hii ingefichua udhaifu wa wabunifu, kwa kuwa ushiriki wa wengi ungehitajika ili kuleta kazi moja; na wakati huo huo, ingeonyesha ukosefu wa maarifa kwa kila mmoja wao kwa ajili ya uumbaji. Kwa maana kama mmoja angekuwa wa kutosha kwa hili, isingekuwa na haja ya wengi kujaza mapungufu ya wenzao. Lakini kusema kwamba Mungu anakosa chochote si tu ni ukafiri, bali ni zaidi ya ukafiri wote: kwani hata miongoni mwa wanadamu, yule anayetimiza kazi si peke yake bali kwa msaada wa wengi hangeitwa msanii mkamilifu, bali dhaifu." Hali hii inapatikana pia kwa Tertullian (Contra Marcion, Kitabu I, Sura ya 5), Ambrose (De Fide, Kitabu I, Sura ya 1) na Lactantius (Divine Institutes, Kitabu I, Sura ya 3).

na mkamilifu zaidi kuliko wote: maana kama kungekuwepo na wengine wanaomfanana naye, katika hali hiyo angeacha kuwa wa juu zaidi na mkamilifu zaidi kuliko wote, yaani, angeacha kuwa mungu.[202] Kwa upande mwingine, kuwepo kwa viumbe wengi walio kamili zaidi pia haiwezekani kwa sababu ni lazima kuwe na tofauti kati yao: la sivyo, wangeunda kiumbe mmoja badala ya wengi. Hata hivyo, tukikubali kuwepo kwa tofauti kati yao, basi kamili wao anayelingana nao angekuwa wapi? Hakika mmoja lazima awe na zaidi au kidogo ya kitu fulani kuliko mwingine, wa tatu, wa nne, na wengine wote. Kwa hivyo, ikiwa kila mmoja angekuwa na ukosefu wa ukamilifu kamili—iwe katika wema, nguvu, hekima, au sifa nyingine yoyote—basi hawangekuwa tena viumbe kamili zaidi; hawangekuwa miungu.[203]

2) Mungu, kama kiumbe kamili zaidi, ni wakati huo huo kiumbe asiye na kikomo anayejaza vitu vyote kwa Nafsi Yake. Sasa, kama kungekuwa na miungu mingi, je, asili yao ya kutokuwa na kikomo ingehifadhiwaje? Mahali ambapo mmoja angekuwepo, bila shaka, hakuwezi kuwepo mwingine, wala wa tatu, wala wa nne, wala wengine wote.[204]

Katika kuwasilisha hoja hizi na nyingine zinazofanana za umoja wa Mungu dhidi ya washirikina na wamwasi wote kwa ujumla ambao walikataa au kupotosha mafundisho ya Kikristo kuhusu Mungu, ambaye ni mmoja kwa kiini, wachungaji wa Kanisa pia walijihami kwa hoja maalum dhidi ya wafuasi wa dhana ya vitu viwili, ambao walidai kuwepo kwa kanuni mbili zilizosawazika kwa umilele, zinazopingana—uzuri na uovu. Kiini cha aina hii ya hoja kiko hasa katika dhamira mbili:

1) Kwamba mfumo wa dualisti una kasoro nyingi ndani yake. Nini hivi vigezo viwili, vinavyo chukiana, waliuliza watetezi wa imani sahihi: je, vina nguvu sawa, au havina? Ikiwa vina nguvu sawa, vingetengeneza usawa kamili na hakungekuwa na wema wala uovu duniani. Hata hivyo, kama hawaingani, basi mwenye nguvu zaidi angeangamiza dhaifu, na dunia ingekuwa na wema pekee au uovu pekee. Kanuni hizi huishi vipi pamoja? Hazinaweza kuishi ndani ya nyingine, wala kuishi kando kando, kwa kuwa ni kinyume ambacho huangamizana. Kwa hivyo, ni lazima ikubaliwe kwamba kila moja inachukua sehemu tofauti ya ulimwengu. Basi, ni nani aliyemgawia kila mmoja eneo lake? Haiwezi kusemwa kwamba wao wenyewe walikubaliana na kufanya mkataba miongoni mwao: kwani kama vile uovu usivyo uovu tena unapokuwa katika amani na muafaka na wema, ndivyo wema usivyo wema tena unapokuwa katika uhusiano wa kirafiki na uovu. Kwa hiyo, inafuatia kwamba ni lazima tukubali kuwa makazi tofauti yalipewa kila kimoja kwao na mtu mwingine—na, zaidi ya hayo, na kiumbe mwenye nguvu zaidi anayeutawala. Ikiwa ndivyo, basi

---

[202] *Tertullian,* *Adversus Marcionem*, Kitabu I, Sura 3 na 4; *Prudentius,* *Adversus Marcionem*, V, 20–24; *Novatian,* *Trinitas*, sura IV; *Gregory wa Nyssa*, *Hotuba za Katekesia*, Utangulizi. "Ikiwa unataka kujua kwamba Mungu ni mmoja," anasema mwandishi wa kwanza aliyetajwa, "uliza Mungu ni nini—na utajua. Kadiri akili ya binadamu inavyoweza kumfafanua Mungu, hii ndiyo ufafanuzi: Mungu, kama anavyotambulika na dhamiri ya wote, ni ukubwa ulio juu ya yote (summum magnum), anayeishi katika umilele, asiyezaliwa, asiyeumbwa, asiye na mwanzo wala mwisho.... na kadhalika. Basi, ni sharti gani linalohitajika kwa kuwepo kwa ukubwa huu ulio juu ya yote? Kwamba hakuna kinachopaswa kuwa sawa nayo, na kwa hivyo, isipokuwepo ukubwa mwingine ulio juu zaidi; maana kama ungekuwepo, ungefanana nayo; na kama ungefanana nayo, usingekuwa tena ukubwa ulio juu zaidi, kinyume na sharti—au, naweza kusema, sheria—inayosema kwamba hakuna kinachofanana na ukubwa ulio juu zaidi. Kwa hiyo ni lazima kuwa ukuu mkuu huu uwe mmoja (unicum) na asiye na kifani, ili usipoteze sifa yake ya kuwa ukuu mkuu." Tertullian anaanzisha na kumalizia hoja hii kwa maneno: 'Deus si non unus est, non est' — kama vile Athanasius Mkuu alivyoita *imani ya miungu mingi 'ukuafasi'* (ἑλέγομεν τήν πολυθεότητα άθεότητα έίναι) (Contra gent., sura ya 38).

[203] Katika maandishi haya, tumenukuu karibu neno kwa neno maneno ya Mtakatifu Kirili wa Aleksandria (de S. Trinit.) na yale ya Mtakatifu Yohane wa Damascus, ambaye baadaye aliyarudia katika kitabu chake cha *Theolojia* (*Exact Exposition of the Orthodox Faith*, Kitabu I, Sura 5, uk. 10–11). Laktanti alitoa hoja kwa namna inayofanana. Asili kamilifu zaidi ya nguvu inaweza kuwepo katika kile ambacho ni kizima kuliko katika kile ambacho ni sehemu ndogo tu ya kizima hicho. Lakini ikiwa Mungu ni mkamilifu (kwani Yeye ni mkamilifu kama inavyopaswa kuwa), hawezi kuwa chochote kingine isipokuwa mmoja, ili vitu vyote viwe ndani Yake. Hivyo basi, inafuatia kwamba wema na nguvu za miungu lazima ziwe dhaifu zaidi: kwani kila mmoja atakosa kiasi tu kinachopatikana kwa wengine. Hivyo, kadiri wanavyokuwa wengi, ndivyo watakavyokuwa wadogo (Divine Institutes, Kitabu 1, Sura ya 3).

[204] *Irenaeus,* *Kinyume na Ubaguzi*, Kitabu cha II, Sura ya 1, namba 2 na 5; *Tertullian*, *Kinyume na Marcion*, Kitabu cha 1, Sura ya 2; *Athanasius*, *Kinyume na Wapagani*, namba 6; *Cyril wa Alexandria*, *Kuhusu Utatu Mtakatifu*, Sura ya 4; *Yohane wa Damascus.* Ufafanuzi Sahihi wa Imani ya Kiorthodoksi, Kitabu cha 1, Sura ya 5, uk. 1. "Je, kunawezaje kuwepo na utimilifu mwingine wowote, au kanuni, au nguvu, au mungu mwingine juu ya Mungu, wakati Mungu, kama utimilifu wa vitu vyote katika yasiyo na kikomo (omnium pleroma in immense), ni lazima aijumuishe vitu vyote ndani Yake na Yeye mwenyewe asiwezwe kujumlishwa na chochote? Kama kitu chochote kipo nje Yake, Yeye si tena ukamilifu wa vitu vyote na hakuyajumuishi vitu vyote, kwa maana ukamilifu—au Mungu, aliye juu ya vitu vyote—angekosa kile kinachodaiwa kuwepo nje Yake... Na Yeye angekuwa na mwanzo, katikati na mwisho kwa uhusiano na wale (miungu) walioko nje Yake', na kadhalika (Maneno ya Mtakatifu Irenaeus kutoka kwenye kifungu kilichotajwa)."

hautakuwa misingi miwili, bali mitatu; au, kwa usahihi zaidi, kutakuwa na msingi mkuu mmoja ambao yale mawili ya chini yatawahi.[205]

2) Kwamba mfumo wa wale wanaoamini katika vitu viwili mkuu ni wa ziada kabisa kwa lengo hasa lililokusudiwa. Wanasisitiza kuwa ni lazima kuweka kanuni mbili—yaani kanuni ya uovu pamoja na ile ya wema—hasa ili kuelezea asili na uwepo wa uovu duniani, kwa sababu, wanasema, haiwezekani kwa uovu kutokea kutoka kwa wema. Lakini uovu si aina fulani ya kiini (halisi) au sifa ya kiini, bali ni kitu cha bahati mbaya; ni tu kutokuwepo kwa wema na upotovu kutoka kwa asili kuelekea kuto kuwa na asili. Kwa maana hakuna kitu kibaya kwa asili: *kila kitu alichokiumba*, tangu mwanzo wa kuwepo, *ni chema sana* (Mwanzo 1:31), na viumbe wote, wakibaki kama walivyoundwa, *ni wema sana*. Hata hivyo, kile kinachotoka kwa hiari katika asili na kugeukia kile kisicho cha asili, hupata uovu (kimaadili). Kwa asili, kila kitu kinamtumikia na kumtii Muumba; lakini kiumbe chochote kinapoasi kwa hiari na kutomtii Muumba wake, hapo hupata uovu. Kuhusu kile kinachoitwa uovu 'wa kimwili' (kama vile majanga, adhabu na kadhalika), si uovu katika asili yake, bali ni kwa uhusiano na sisi tu; zaidi ya hayo, ni matokeo ya uovu wetu wa kimaadili na hutumwa au kuruhusiwa na Mungu kwa manufaa yetu ya kimaadili. Kwa hivyo, hakuna kabisa haja ya kubuni kanuni nyingine ya uovu: kuna kanuni moja tu ya wema, ambayo vyote vizuri hutokana nayo; kile kinachokuwa kibaya hufanya hivyo baadaye, kwa hiari yake mwenyewe, kupitia upotovu kutoka kwa asili na kusudi lake.[206]

Tunaona si lazima hapa kuonyesha jinsi, hasa, watetezi wa Orthodoxi walivyokanusha kosa la Watribozhite: uzushi huu ulitokana pekee na kutoweza kwao kuelewa ipasavyo mafundisho ya Kikristo ya Nafsi tatu katika Mungu mmoja, na haukuwa na msingi katika hoja zozote za kimantiki, bali ulitegemea pekee tafsiri potofu ya baadhi ya mistari ya Maandiko Matakatifu; na kwa hivyo, upinzani wake utaonekana pale ambapo mafundisho ya Kiorthodoksi ya Utatu Mtakatifu Sana, kulingana na Neno la Mungu, yatakapoelezwa.

§15. Utumiaji wa kimaadili wa dogo

Tunaweza kutoa mafunzo matatu muhimu kwetu kutoka kwa kanuni kuhusu umoja wa Mungu.

Somo la kwanza linahusu uhusiano wetu na Mungu. 'Ninaamini katika Mungu mmoja,'—kila Mkristo anatangaza mwanzoni mwa Imani—'Mungu mmoja, na si wengi, au wawili, au watatu, kama wapagani na baadhi ya wamwasi walivyokuwa wakiamini'; kwa hiyo, ni lazima *tumtumikie* Yeye *peke yake* kama Mungu (Kumb. la Torati 6:13; Mathayo 4:10); kumpenda Yeye peke yake kwa moyo wetu wote na kwa roho yetu yote (Kumb. la Torati 6:4 na 5); kuweka tumaini letu lote kwake peke yake (Zab. 117:8 na 9; 1 Petro 1:21), huku tukijilinda dhidi ya kila aina ya ushirikina na ibada ya sanamu (Kumb. la Torati 5:7–9); watu wa Mataifa, ingawa waliamini katika Mungu mmoja mkuu, pia walitambua miungu wengine wadogo wengi, na mara

---

[205] *Irenaeus,* *Adversus Haereses*, II, 1, n. 4; III, 25, n. 3; *Tertullian*, *Adversus Marcionem*, 1, 2 na 3; *Titus Bostrensius,* *Adversus Manicheum*, 1, 5–7; *Athanasius wa Alexandria*, *Contra Gentiles*, sura 6 na 7; *Cyril wa Yerusalemu*, *Catechetical Orations*, VI, 13, uk. 109 katika tafsiri ya Kirusi; *Gregory Mtheolojia,* Kazi za Watu Watakatifu wa Mungu, j. IV, uk. 227; *Basilio Mkuu*, Homilia 2 juu ya Uumbaji katika Kazi za Watu Watakatifu wa Mungu, j. V, uk. 29; *Yohane wa Damascus*, Ufafanuzi Sahihi wa Imani Takatifu, Kitabu IV, Sura 20, uk. 284.

[206] *Tertullian,* *Kinyume na Marcion*, Kitabu II, uk. 14; *Athanasius wa Alexandria*, *Kinyume na Wapagani*, Sura ya 7; *Gregory Mwananatheolojia*, *Kazi za Mababa Watakatifu*, J. III, uk. 320; *Basil Mkubwa, *Kuhusu Kwamba Mungu Sio Chanzo cha* Uovu*, *Masomo ya Kroniki* 1824, XIII, na katika The Works of the Holy Fathers, vol. VIII; *Augustine*, *De Genesi, contra Manicheum*, Kitabu II, Sura 29, dondoo 43; *John of Damascus,* *Exact Exposition of the Orthodox Faith*, Kitabu III, Sura 20. "Amini," anaandika Mtakatifu Gregori Mteolojia, "kwamba uovu hauna asili mahususi wala eneo lake mwenyewe; kwamba si wa kutokuwa na mwanzo wala kujitengeneza mwenyewe, wala haukumbuniwa na Mungu, bali ni kitendo chetu wenyewe na kazi ya Mwovu, na umeibuka ndani yetu kutokana na uzembe wetu wenyewe, na si kutoka kwa Muumba" (loco citat.). "Kuna aina moja ya uovu kwa uhusiano na ufahamu wetu, na nyingine kwa asili yake. Uovu kwa asili unategemea sisi wenyewe, kama vile: dhuluma, ujinga, uvivu, wivu, mauaji, sumu, udanganyifu na maovu mengine kama hayo, ambayo, kwa kuchafua roho iliyoumbwa kwa sura ya Muumba wake, kwa kawaida huficha uzuri wake. Pia tunaita uovu kile ambacho ni kizito na kisichopendeza kwa hisia zetu, kama vile, kwa mfano, magonjwa na maradhi ya mwili, uhaba wa mahitaji, aibu, kupoteza mali, na kutengana na wapendwa—vyote ambavyo Bwana mwenye hekima yote na wema hutuma juu yetu kwa ajili ya mema yetu wenyewe. Huwapokonya utajiri wale wanaoutumia vibaya, na kuwanyima njia za kufanya maovu. Huwatuma magonjwa kwa wale ambao ni bora zaidi kwao viungo vyao kufungwa kuliko kuendelea na dhambi bila kizuizi. Kifo huja wakati muda wa maisha, uliowekwa tangu mwanzo kwa kila mmoja wetu kwa hukumu ya haki ya Mungu, unapofika mwisho; kwani Yeye huona mbele kutoka mbali kile kilicho na manufaa kwa kila mmoja wetu. Njaa, ukame na mvua nyingi kupita kiasi ni maafa ya kawaida kwa miji na mataifa, yakiyaadhibu kwa maovu yao yaliyopitiliza. Kama vile daktari anavyokuwa mkarimu, ingawa anasababisha mateso na maumivu mwilini, kwa kuwa anapambana na ugonjwa na si mgonjwa: ndivyo Mungu anavyokuwa mwema anapoleta wokovu kwa ujumla kupitia adhabu za mtu mmoja mmoja" (loco citat.).

nyingi walijumuisha miongoni mwa miungu hii roho zisizo na miili, iwe ni wema au waovu (mizimu na mashetani), pamoja na watu waliofariki ambao walijitokeza kwa namna fulani wakati wa maisha yao: na tunawaheshimu malaika wema, na pia tunawaheshimu watakatifu waliojitokeza wakati wa maisha yao kupitia imani na uchaji Mungu; lakini tusisahau kwamba, kulingana na mafundisho ya Kanisa la Orthodox, tunapaswa kuwaheshimu si kama miungu midogo, bali kama watumishi na marafiki wa Mungu, kama wapatanishi wetu mbele za Mungu na wasaidizi katika wokovu wetu — tukawaheshimu kwa namna ambayo utukufu wote unapewa Yeye peke yake, kwa kuwa Yeye ni wa ajabu katika watakatifu wake (Zab. 67:36; Math. 10:40). Wapagani walitengeneza sanamu za miungu yao, wakaweka sanamu zao na sanamu walizochonga, na, katika upofu wao mkuu, walitambua sanamu hizi na sanamu hizi kama miungu wenyewe, wakiwatolea ibada ya kimungu: mkristo yeyote asije akaanguka katika ushoga huo. Na sisi tunatumia na kuheshimu sanamu za Mungu wa kweli na Watakatifu Wake, na tunainama mbele yao; lakini tunazitumia na kuziheshimu tu kama picha takatifu na zenye mafundisho makuu kwetu, na kwa vyovyote vile hatuzitangazi kuwa miungu; na tunapoinama mbele ya picha takatifu, hatuabudu mbao wala rangi, bali Mungu Mwenyewe na Watakatifu Wake, wanaoonyeshwa kwenye picha hizo; hivyo ndivyo inavyopaswa kuwa heshima ya kweli kwa picha takatifu, na haitakuwa na mfano wowote na uabudu sanamu. Inajulikana vyema, baada ya yote, kwamba watu wa zama za kale walichukua hisia zote za binadamu kuwa watu na wakazitakatifuza kwa namna hii: sisi, hata hivyo, hatuchukui hisia hizo kuwa watu ili kuzitakatifuza; tunajua thamani yao ya kweli; lakini, kwa masikitiko, Wakristo mara nyingi sana hushughulikia tamaa zao kana kwamba ni miungu, ingawa wao wenyewe hawatambui. Mtu mwingine hujitoa sana kwa uleaji kupita kiasi na anasa za kimwili kwa ujumla kiasi kwamba, kwa maneno ya Mtume, *mungu* wake *ni tumbo lake* (Flp. 3:19); mwingine ni mwenye bidii sana katika kukusanya hazina kwa ajili yake mwenyewe, na huzilinda kwa upendo mkuu, kiasi kwamba *upendo* wake *kwa pesa*, kwa kweli, hauwezi kuitwa jambo lingine isipokuwa *ibada ya sanamu* (Kol. 3:5); wa tatu yuko na mawazo mengi kuhusu sifa na manufaa yake mwenyewe, iwe ni halisi au ya kufikirika, na anayathamini sana, kiasi kwamba yeye, kana kwamba, anayafanya kuwa sanamu kwake mwenyewe, anayoabudu na kudai wengine waabudu pia (Dan. 3). Kwa ufupi, shauku au mtego wowote kwa kitu chochote—hata kitu muhimu na cha heshima—unakuwa kwetu mungu mpya au sanamu tunayoitumikia, mradi tu tunajitoa kwake kikamilifu kiasi kwamba tunamsahau Mungu na kutenda kinyume na mapenzi Yake; na Mkristo lazima akumbuke kwa dhati kwamba ibada ya sanamu ya namna hii haiwezi kamwe kuambatana na ibada ya Mungu mmoja wa kweli, kulingana na maneno ya Mwokozi: *'Hakuna mtu awezaye kuwatumikia mabwana wawili...*' *'Hamwezi kumtumikia Mungu na mali*' (Mathayo 6:24).

Somo la pili linahusu mtazamo wetu kwa majirani zetu. Tukiamini katika Mungu mmoja, ambaye kwake sote tumepokea kuwepo kwetu, ambaye sote *tunaishi, tunatembelea na kuwa na kuwepo kwetu* (Matendo 17:28), na ambaye peke yake ndiye lengo letu la mwisho sote, tunahamasika kiasili kuelekea umoja miongoni mwetu: lazima tuishi kama ndugu, ili, tukifungwa pamoja kwa vifungo vya upendo wa kindugu, tuweze kuunda familia moja kuu duniani chini ya mamlaka ya Baba mmoja wa mbinguni. Ni kwa *umoja* huu hasa *wa Roho katika kiungo cha amani* ambapo Mtume Mtakatifu aliwaita Wakristo, akiwaonyesha kwamba wana *Mungu na Baba mmoja wa wote, ambaye yuko juu ya yote, katika yote, na ndani yetu sote* (Efe. 4:3–6). Ilikuwa ni kwa ajili ya umoja huu hasa wa watu wote miongoni mwao na kwa Mungu ndiyo Bwana wetu mwenyewe alikuwa amemuomba Baba yake hapo awali, aliposema: *'Wote wawe umoja, kama vile Wewe, Ee Baba, ulivyo ndani yangu, nami ni ndani yako; kadhalika nao wawe umoja ndani yetu*' (Yohana 17:21). Ni kwa ajili ya umoja huu wa pande mbili wa watu wote ndiyo Alishuka duniani (Yohana 10:16), akawafundisha kumjua Mungu mmoja wa kweli (Yohana 17:3), akabomoa ukuta uliowagawa Wapagani na Wayahudi (Efe. 2:14–18), akawafundisha wote, kwa neno na mfano, amri mpya ya upendo kamili wa kindugu (Yohana 13:34), na akaanzisha upendo huu kama ishara ya kwanza ya wafuasi wake wa kweli: *'Kwa jambo hili wote watajua kwamba ninyi ni wanafunzi wangu, kama mkiwa na upendo ninyi kwa ninyi*' (Yohana 13:35).

Hatimaye, somo la tatu linahusu mtazamo wetu kwetu wenyewe. Tukiamini katika Mungu, ambaye ni mmoja kwa kiini, tujitahidi kurejesha ndani ya nafsi zetu umoja wa asili uliokatizwa ndani yetu na dhambi. Kwa sasa tunahisi mgawanyiko ndani ya nafsi zetu, ukosefu wa mshikamano wa nguvu zetu, uwezo na matarajio yetu; *maana ndani ya nafsi yangu napendezwa na sheria ya Mungu;* lakini wakati huo huo, *katika viungo vyangu, naona sheria nyingine, ikipigana vita na sheria ya akili yangu na kunifanya mfungwa wa sheria ya dhambi iliyo katika viungo vyangu* (Warumi 7:22–23), hata ndani ya kila mmoja wetu sasa kuna si mtu mmoja, bali watu wawili—wa ndani na wa nje, wa kiroho na wa kimwili. Basi, tuweke makini kuivua

maisha yetu *ya zamani, ya mwanadamu wa kale, unaoangamia katika tamaa za udanganyifu, na tukafanywa wapya katika roho ya akili zetu, na kuvaa mwanadamu mpya, aliyeumbwa kwa sura ya Mungu, katika haki na utakatifu wa kweli* (Efe. 4:22–24), ili kwa njia hii tupate kuwa tena kitu kimoja katika utu wetu wote kama tulivyokuwa tulipotoka mikononi mwa Muumba.

Na umoja huu, kwa kawaida, utatuongoza kwenye umoja mwingine, ambao ndio kusudi kuu la kuwepo kwetu—umojawa wa kimaadili na Mungu Mwenyezi, Mfano wetu wa Asili, ambaye tunavutiwa kwake kwa asili yetu yenyewe: kwani maisha yote ya mwanadamu mpya yatajitolea kwa Mungu; *na 'yeye aliyeungana na Bwana ni roho moja na Bwana',* alisema Mtume Mtakatifu (1 Kor. 6:17).

2. Kuhusu Asili ya Mungu

§16. Historia fupi ya dogo, mafundisho ya Kanisa juu yake, na muundo wa mafundisho haya

Swali la kile Mungu alicho katika kiini chake hasa (ουσία, φύσις, essentia, substantia, natura), tangu karne za mwanzo kabisa za Ukristo, imekuwa mada ya umakini maalum kwa Baba wa Kanisa; kwa upande mmoja, kama swali ambalo lenyewe ni la umuhimu mkubwa na linalogusa akili na moyo wa kila mwanadamu, na hata zaidi kwa sababu swali hili lilijadiliwa sana wakati huo na wapinga imani, ambao kwa kawaida waliwachochea watetezi wa imani sahihi kuwakabili.[207] Lakini katika nyakati za kale, walimu wa imani, wakikanusha makosa ya walimu wa uongo waliokuwa wakidai kujua kiini cha Mungu kikamilifu, walitafuta hasa kusisitiza wazo kwamba kiini cha Mungu hakieleweki kwetu, kwamba si tu hatukijui, bali hatuwezi kukijua katika maisha haya ya sasa.[208] Na hivyo waliepuka kwa makusudi kutafuta dhana moja maalum na thabiti ya Mungu ambayo ingeweza kutambuliwa kuwa inalingana kabisa na asili Yake; kinyume chake, walimfafanua kwa njia mbalimbali, kulingana na jinsi ilivyowafaa, wakitegemea sifa mbalimbali ambazo Yeye ameonyeshwa nazo katika ufunuo: wakati mwingine walisema kwamba Mungu kwa asili ni roho safi;[209] wakati mwingine walimuita yeye asili ya uumbaji iliyoleta vitu vyote vinavyoonekana na visivyoonekana;[210] wakati mwingine walimuona kuwa ni ukubwa mkuu,[211] au kamili kabisa[212] na wema mkuu,[213] au kiumbe kinachodumu daima.[214] Na ingawa wakati mwingine baadhi walijaribu kutaja jina moja linalojulikana kama linaloashiria kiini halisi cha Mungu,[215] walielezea hili tu ama kama maoni yao binafsi,[216] au kwa msingi wa etimolojia moja,[217] huku wakibainisha wakati huo huo kwamba majina yote kwa ujumla yanayotajwa kwa

---

[207] Tazama § 9 hapo juu na maelezo 154, 155.

[208] Tazama kifungu hicho § 9 na maelezo 156–169.

[209] Θεός έστι πνεύμα άυλον, όφθαλμός ακοίμητος καί νοϋς άκίνητος. *Athanasius wa Alexandria*, *Quaestiones aliae* na *Responsa ad quaestiones*, vol. III, uk. 335, *Paris *, 1698. Tazama pia *Augustine,* *De cognitione verae vitae*, sura ya 7.

[210] *Athanasius wa Alexandria,* ibid.: 'Mungu ni kiini cha uumbaji wa viumbe vyote visivyoonekana na vinavyoonekana.' Conf. *Justin,* Mazungumzo na Trypho, Kitabu cha III.

[211] Tazama dokezo namba 202 hapo juu.

[212] Mungu mwenyewe ndiye wema ulio bora zaidi. *Basil,* katika Zaburi XXXIII, 7.

[213] Kizuri kikuu na bora zaidi ya vyote ni kiumbe hiki cha kimungu. *Gregory wa Nyssa,* Kuhusu Uumbaji wa Mwanadamu, sura ya 12.

[214] *Ambrozi:* Wakati 'asili ya Mungu' inapotajwa, ni nini kingine kinachomaanishwa isipokuwa kwamba Mungu daima yupo? Hivi ndivyo herufi zenyewe zinavyoeleza: kwa kuwa nguvu ya kimungu 'ipo daima' (ούσα άεί), yaani, kwa kuwa daima ipo, inaitwa 'asili' (ούσία), huku mpangilio wa herufi moja ukibadilishwa kwa ajili ya sauti, ufupi na urembo wa usemi (Kuhusu Umwili, sura ya 9). Au: 'oōsia' ni nini na inatokana wapi, ikiwa si 'ousia' (ousa aei), ile ambayo daima inadumu? *Kwa kuwa 'kuwa' daima ni kuwepo, Mungu yupo;* na ile ambayo daima inadumu huitwa 'ousia' ya kimungu (De fide, Kitabu III, Sura ya 7).

[215] Tunaelewa jina la Mungu kuwa: 'o ών' — Yeye Aliye (tazama dokezo 1bb hapo juu). Hata hivyo, Mtakatifu Dionysius Areopagite pia aliona neno 'o άγαθός' — *Mwema* — kama jina kama hilo (tazama Damascene, katika Exact Ufafanuzi wa Imani ya Kiorthodoksi, Kitabu cha 1, Sura ya 9), wakati Mtakatifu Gregori Mteolojia aliona, kwa kiasi fulani, neno: 'o Θεός' — *Mungu* (Kazi za Watu Watakatifu wa Kanisa, tafsiri ya Kirusi, Juz. III, uk. 96).

[216] Kwa mfano, Mtakatifu Gregori Mteolojia anasema hivi: *'kwa* kadiri *tunavyoweza kuelewa kwa urahisi,* majina "Yule Aliye" na "Mungu" ni, *kwa namna fulani,* majina ya kiini...'; wakati Mt. Yohana wa Damascus anasema: 'Kati ya majina yote yanayomhusishwa na Mungu, *inaonekana* kuwa linalofaa zaidi ni — ό ων Mwenye Kuwa' (tazama dokezo 166).

[217] 'Yule *Aliye' (ό ών)*, walisema, inaelezea *kiini* kimoja — ούσία ya Mungu: kwani ούσία si kitu kingine isipokuwa — ούσα άεί — kile ambacho daima kipo, daima kinakuwepo; na Mungu, kwa hakika, daima yupo — ό ών — na yupo kwa Nafsi Yake na kupitia Nafsi Yake; na kwa hivyo, ni, kwa ubora kabisa, ούσία, ilhali viumbe wengine wote wanapata kuwepo kwao kutoka Kwake na kupitia Kwake (tazama dokezo 214; pia *Hilar.* de Trinitate, Kitabu I; *Hieronym.* katika Sura ya 3 ya Waraka kwa Waefeso; *Augustin.* Risala 38 juu ya Yohana).

Mungu, hata yale yanayoonekana kumfaa zaidi, hayaelezi kikamilifu kiini chake.[218] Kwa kifupi, wakielezea Mungu kuwa kimsingi haeleweki na hana jina, wachungaji wa Kanisa la mapema pia walimtaja kuwa hawezi kufafanuliwa.[219]

Tunaona kitu tofauti kabisa katika Zama za Kati. Wakati wakiendelea kumtambua Mungu kama asiyeweza kueleweka, wasomi wa Kikristo walijaribu kufafanua kwa usahihi kile ambacho kiini Chake kinajumuisha. Kwa lengo hili, walitenganisha kati ya viini viwili katika Mungu: kimwili na kimetafizikia. Kwa kiini cha kwanza, walimaanisha asili halisi ya Mungu, ambayo ni kamilifu kabisa, au kila kitu kinachopatikana katika Mungu; kwa neno 'asili ya kimetafizikia', walimaanisha sifa ile ambayo kwanza kabisa inawekwa mbele yetu katika Mungu, ambayo hutumika kama mzizi na chanzo cha sifa Zake zote nyingine, na ambayo inamtambulisha kwa uhakika kutokana na viumbe wengine wote. Ilikuwa ni sifa hii hasa waliyojitahidi kuibaini kwa njia zote, na swali kuhusu sifa hii lilisababisha mijadala mikali zaidi katika shule za fikra, na hivyo kuzalisha wingi usiohesabika wa maoni. Inatosha kutaja nne kuu: wengine walihoji kuwa hakika ya kimetafizikia ya Mungu haiko katika sifa au ukamilifu wowote maalum, bali katika jumla ya ukamilifu wote; wengine waliweka katika ukomo wa msingi (in infinitate radicali) au hitaji (exigentia) la ukamilifu wote; kundi la tatu—katika ufahamu halisi (in intellectione actuali) au ufahamu wa msingi tu (radicali), yaani, katika uwezo wenyewe wa kuelewa; hatimaye, kundi la nne—katika kujitokeza kwa Mungu mwenyewe au kuwa kutoka Kwake Mwenyewe (in esse a se sev aseitate). Mtazamo wa mwisho ulikuwa na wafuasi wengi zaidi na bado unatumika hadi leo miongoni mwa wanateolojia wa Kanisa la Roma.[220] Ni rahisi kuona kwamba maoni haya yote, ingawa hayagusi kiini cha fundisho hilo, hayadhuru mafundisho ya kweli ya Kikristo kuhusu Mungu, lakini pia hayana manufaa, kwa kuwa hayatoa ufafanuzi wowote kwa mada hii isiyoweza kueleweka; na kwamba swali lenyewe la kiini cha *kimetafizikia* cha Mungu ni suala la mjadala wa kitaaluma, si la imani au maisha ya Kikristo.

Akiepuka ujanja wote kama huo, Kanisa la Orthodox limekuwa likishikilia, na linaendelea kushikilia, tu kile ambacho Mungu Mwenyewe ameamua kufichua kwake kuhusu Yeye mwenyewe katika ufunuo Wake, bila kwa vyovyote vile kujaribu kufafanua kiini cha Mungu, ambacho linakitambua kuwa kisichoweza kueleweka na, kwa hivyo, kwa maana halisi, hawezi kufafanuliwa,[221] lakini, ikitaka tu kuwapa watoto wake dhana ya Mungu ambayo iko karibu iwezekanavyo, sahihi na inayofikika kwa wote, inasema yafuatayo kumhusu: 'Mungu ni Roho wa milele, mwenye wema wote, mwenye ujuzi wote, mwenye haki yote, mwenye nguvu zote, aliye kila mahali, asiyebadilika, aliyeridhika wote, aliye barikiwa wote.' Hapa anatuelekeza, kwanza, asili isiyoeleweka ya Mungu (au, kwa maneno mengine, asili Yake), kadiri inavyoweza kueleweka na akili zetu kwa sasa, na, pili, sifa za msingi ambazo asili hii inatambulika—au, kwa usahihi zaidi, ambazo Mungu Mwenyewe anatambulika kutokana na viumbe wengine wote.[222]

---

[218] Hivyo, Mtakatifu Yohane wa Damasko, baada ya kutaja jina 'o *ὤν'* kama jina bora la Mungu, hata hivyo anaendelea kusema kulihusu: 'jina hili linaashiria tu kwamba Mungu yupo (τό εἶναι), na si kile alicho (τό τί εἶναι).' Ufafanuzi Kamili wa Imani Sahihi, Kitabu cha 1, Sura ya 9, uk. 32–33; taz. maelezo 165 na 166.

[219] *Clem. Alex.* Strom. V, 12; *Eustathius,* katika Historia ya Kanisa ya Socrates, Kitabu III, Sura ya 7; *Ambrose,* Kuhusu Imani Sahihi dhidi ya Waari, Sura ya 6, katika Juz. XVII ya Patrologia Cursus Completus, uk. 560; *Augustine,* *Kuhusu Ujuzi wa Maisha ya Kweli*, sura ya 7; *Hilary,* *Kuhusu Utatu Mtakatifu*, Kitabu I: 'Hakika, huyu ni Mungu: anapozungumziwa, hawezi kuzungumziwa; anapofikiriwa, hawezi kufikiriwa; anapofananishwa, hawezi kufananishwa; anapofafanuliwa, hupita ufafanuzi wake mwenyewe.'

[220] Tazama *Perrone* — *Praelect. Theolog.*, vol. II, sehemu I, sura 3, na *Liberman* — *Inst. Theolog.*, vol. III, kitabu 1, sura 2. Upinzani wa kina na wa kina sana wa mtazamo huu wa mwisho ulitolewa na Theophanes Prokopovich katika kitabu chake *Theology* — juz. II, sehemu ya 1, kitabu cha 1, sura ya 1, uk. 315–327, Leipzig 1782.

[221] "Kwa maana Wewe ndiwe Mungu *asiyeelezeka,* asiye na mwanzo na asiyeonekana kwa maneno"... Kijitabu cha Ibada 12, Moscow 1836. Taz. dondoo 151.

[222] Maneno yaliyotajwa kutoka kwa Katekisimu Kuu ya Kikristo ya Kanisa la Kiorthodoksi la Kikatholiki la Mashariki yanatumika hasa kama jibu kwa swali: 'Ni uelewa gani wa *kiini* na *sifa za msingi* za Mungu unaoweza kupatikana kutokana na ufunuo wa kimungu?' (tazama sehemu ya kwanza). Katika muktadha huu, mtu hawezi kusahau maneno ya Mbarikiwa Agustino, ambaye, ingawa katika kifungu kimoja alisema: 'porro summus Spiritus, sicut a nullo intellectu valet proprie cogitari, ita riulla definitione poterit proprie determinari' — bado mara moja anaendelea: 'sed quia intellectualis mens eum utcunque agnoscere anhelat, haec aenigmatica definitio ei interim sufficiat:' *Mungu Roho ni kiini* kisichoonekana, kisichoweza kueleweka na kiumbe chochote, chenye uhai wote, hekima yote, na uzima wa milele wote kwa wakati mmoja na kimsingi, au *kuwepo kama uhai wenyewe, hekima yenyewe, ukweli wenyewe, haki yenyewe, na uzima wa milele wenyewe* (Kuhusu Ujuzi wa Uhai wa Kweli, sura ya 7, katika Patrologia Cursus, jil. XXXVI, uk. (1010).

§17. Dhana ya Uungu: Mungu ni Roho

Neno 'Roho' kwa hakika ndilo linaloashiria vyema zaidi kwetu asili isiyoeleweka au tabia ya Mungu. Tunajua aina mbili tu za asili: ya kimwili, iliyojengeka, isiyo na ufahamu na akili; na isiyo ya kimwili, ya kiroho, iliyo na ufahamu na akili kwa kiwango kikubwa au kidogo. Hatuwezi kamwe kudhani kwamba Mungu ana asili ya aina ya kwanza, kwa kuwa tunaona katika kazi zake zote—kama katika uumbaji na katika ulezi—alama za akili ya juu kabisa. Kinyume chake, tunalazimishwa na tafakari yetu endelevu ya alama hizi kudhania kwamba Mungu ana asili ya aina ya pili. Na ikiwa, kwa kweli, ufunuo wenyewe unatuonyesha Mungu kama kiumbe wa kiroho—katika hali hiyo dhana yetu lazima tayari iwe imefikia kiwango cha ukweli usio na ubishi.[223] Na kwa kweli, ufunuo unatufundisha kwamba Mungu ni Roho safi kabisa, asiye na uhusiano na mwili wowote, na kwamba, kwa hivyo, asili Yake ni isiyo ya kimwili kabisa, isiyo na hata ugumu mdogo kabisa, na ni rahisi. Hili ni dhahiri:

1) Kutoka kwa mistari hiyo ya Maandiko Matakatifu inayokanusha kwamba Mungu ana sifa zozote zinazohusiana kwa lazima na mambo ya kimwili au mwili: a) kila mwili una mipaka ya nafasi, ilhali Mungu hana mipaka na yupo kila mahali: *'Je, mtu anaweza kujificha mahali pa siri ambapo siwezi kumuona?' asema Bwana. 'Je, mimi si najaza mbingu na nchi?' asema Bwana* (Yer. 23:24; Zab. 138:7–12); b) kila mwili una umbo maalum na hivyo unaweza kuchorwa — Mungu hana umbo linaloweza kuguswa, na kwa hiyo Agano la Kale lilipiga marufuku kabisa kumchora: *'Mungu mtafananisha na nani? Na mfano gani mumpa?* (Isa. 40:18, taz. Isa. 25); *shikeni imara mioyoni mwenu kwamba hamkuona sura yoyote siku ambayo Bwana aliongea nanyi katika [Mlima] Horebu katikati ya moto, 16 ili msiupotee mwelekeo na kujitengenezea sanamu zilizochongwa, picha za sanamu yoyote inayomwonyesha mwanamume au mwanamke* (Kumb. la Torati 4:15–16);[224] c) kila mwili, kwa asili yake, unaweza kuonekana—Mungu anaitwa *Mungu asiyeonekana* (Kol. 1:15; 1 Tim. 1:17; Rum. 1:20), ambaye *hakuna mtu aliyewahi kumwona* (Yoh. 1:18 ikilinganishwa na Yoh. 6:46), na *hasa—ambaye hakuna mwanadamu aliyemwona wala awezaye kumwona* (1 Tim. 6:16 ikilinganishwa na Kutoka 33:18–23); d) kila mwili wa kimwili unabadilika — *kila zawadi njema na kila zawadi kamilifu hutoka juu, kutoka kwa Baba wa nuru, ambaye kwake hakuna mabadiliko wala kivuli cha mageuko* (Yakobo 1:17); e) kila mwili, kwa kuwa umeundwa kwa sehemu, unaweza kuharibika na kuoza — Mungu ni *Mfalme wa enzi zote*, *asiyeweza kuoza* (1 Tim. 1:17), na watu wa Mataifa wanashtakiwa kwa *kubadilishana utukufu wa Mungu asiyeweza kuoza kwa sanamu inayofanana na mwanadamu anayeweza kuoza, na ndege, na viumbe wenye miguu minne* (Rum. 1:23).

2) Kutoka kwa mistari ile ambapo, kinyume chake, sifa zinamhusishwa Mungu ambazo kimsingi ni za roho pekee, kama vile: a) kujitambua na utu: *'Tazama sasa, [tazama,] kwamba ni mimi, mimi—na hakuna Mungu mbali nami'* (Kumb. la Torati 32:39, taz. Kutoka 20:2–3); *'Mimi ni Bwana, wa Kwanza, na hata wa Mwisho, mimi ndiye yule yule'* (Isaya 41:4, taz. Isaya 48:12); *'Mimi ni Alfa na Omega, Mwanzo na Mwisho,' asema Bwana, 'yeye aliye, na aliyekuwa, na atakayekuja, Mwenyezi'* (Ufunuo 1:8; 22:13); 6) akili: *'Kwa maana nani amewahi kumjua nia ya Bwana? Au nani amekuwa mshauri wake?'* (Warumi 11:33–34);[225] c) hiari ya kujitegemea: *Bwana hufanya yote anayoyapenda, mbinguni na duniani, katika bahari na katika vilindi vyote* (Zab. 134:6), na kwa ujumla, *hutimiza mambo yote kulingana na kushauriana kwa mapenzi Yake* (Efe.

---

[223] Tunaposema kwamba neno *'Roho'* linaelezea waziwazi zaidi asili ya kimungu kwetu, kwa vyovyote vile hatudokezi kwamba asili hiyo ya kimungu inakuwa inaeleweka kwetu. Mtakatifu Yohane wa Damasko anaeleza hivi: 'Baada ya kujifunza yale yanayohusishwa na Mungu na, kutokana na hayo, tukipanda hadi kwenye kiini cha Mungu, hatuelewi kiini chenyewe, bali tu yale yanayohusiana na kiini (τά περί τήν ούσίαν), — kama vile, tukijua kwamba roho haina mwili, haiwezi kupimika na haionekani, bado hatuelewi kiini chake; wala hatuelewi kiini cha mwili tukijua kwamba ni mweupe au mweusi, bali tunatambua tu yale yanayohusiana na kiini chake. Lakini, neno la kweli linafundisha kwamba *Uungu ni rahisi,* na lina shughuli moja, rahisi, na njema (ένεργείαν), ambayo inafanya kazi kwa kila njia na katika vitu vyote" (Ufafanuzi Sahihi wa Imani ya Kiorthodoksi, Kitabu cha 1, Sura ya 10, uk. 34).

[224] Pia inapaswa kuongezwa kwamba hata katika Kanisa la Agano Jipya, si Mungu Mwenyewe katika kiini chake halisi anayeonyeshwa kwenye picha takatifu, bali ni katika miundo mbalimbali ambayo Yeye alipenda kujidhihirisha kwa watu katika Agano la Kale na Jipya. Hivyo basi, Mungu Baba anaonyeshwa kama mzee, mwenye *umri mkubwa,* kulingana na muonekano Wake kwa Nabii Danieli (Dan. 7:9, 13, 22); Mwana wa Mungu, ambaye alitengenezwa kwa uwezo wa Roho Mtakatifu na Bikira Maria, na ambaye kisha alikua taratibu hadi kufikia umri *wa mwanadamu mkamilifu* (Efe. 4:13), anawekwa picha katika hatua mbalimbali za maisha: kama mtoto mchanga, mtoto, kijana na mwanamume; Roho Mtakatifu, aliyeshuka juu ya Mwokozi wakati wa ubatizo wake *katika umbo la mwili kama njiwa* (Luka 3:22), anaonyeshwa kama njiwa.

[225] Sehemu nyingine ambapo Mungu pia anahusishwa na akili na, kwa ujumla zaidi, uwezo wa kiakili, ni: Kutoka 3:7; 2 Mambo ya Nyakati 6:30; Ayubu 14:13; Zaburi 7:10; Isaya 46:11; 64:9; Yeremia 14:10; Habakuku 4:2; 1 Yohana 3:20; Ufunuo 18:5.

1:11);[226] d) uzima wa milele na utendaji usio na kikomo: *'Mimi ni hai,' asema Bwana:* (Yer. 22:24), *'Ninaishi milele!'* (Kumb. la Torati 32:40); *'Baba yangu amekuwa akifanya kazi, na mimi nayafanya* kazi' (Yohana 5:17); *'Kama vile Baba alivyo na uzima ndani yake mwenyewe, ndivyo alivyompa Mwana kuwa na uzima ndani yake mwenyewe*' (Yohana 5:26), — kwa hivyo, Mungu wa kweli huitwa *Mungu aliye hai,* kinyume na miungu yote ya uongo (1 The. 1:9; 1 Tim. 6:17; 2 Kor. 3:3; Ebr. 12:22; Yoh. 6:57, 69).

3) Mwisho, kutoka kwa mistari ambapo Mungu anaitwa waziwazi Roho. Kuna mistari miwili tu ya aina hiyo; lakini yote miwili ni wazi na thabiti kwa usawa. Ya kwanza inapatikana katika mazungumzo ya Mwokozi na mwanamke Msamaria: akitaka kumfundisha kwamba si tu katika Mlima Gerizimu, kama Wasamaria walivyofikiri, au Yerusalemu, kama Wayahudi walivyokubali, *ndipo* Mungu *anapaswa kuabudiwa*, bali kwamba saa inakuja ambapo *waabudu wa kweli* wataabudu Yeye kila mahali, Kristo alisema: *'Mungu ni roho, na wale wanaomwabudu wanapaswa kumwabudu kwa roho na kweli*' (Yohana 4:20–24); kwa hivyo, alitumia neno 'roho' kuashiria kiumbe asiyefungwa na mahali popote, kiumbe kisicho cha kimwili, kilicho kila mahali, chenye akili na maadili. Tunapata kifungu kingine katika Waraka wa Mtume Paulo kwa Wakorintho: *'Bwana ni Roho; na Roho wa Bwana alipo, kuna uhuru*' (2 Wakorintho 3:17), ambapo, ni wazi, neno 'roho' linatumika pia kwa maana yake halisi kabisa, badala ya kwa njia ya mfano. Pia inafaa kutambua kwamba Mtume Paulo anamuita Mungu *Baba wa roho*, kinyume na baba zetu *kwa mwili* (Ebr. 12:9).

*******Jinsi Kanisa Takatifu, mlinzi wa mapokeo ya kitume, lilivyotazama fundisho hili tangu enzi zote limeelezwa waziwazi na waalimu wake, hasa katika kujibu kosa la wanatheolojia wanaoamini Mungu ana umbo la binadamu (anthropomorphites),[227] ambao, wakitegemea maneno ya Mungu: *'Tufanye mwanadamu kwa sura yetu*' (Mwanzo 1:26), na katika ayah nyingi za Maandiko ambapo sifa na viungo vya kibinadamu vinamhusishwa Mungu,[228] walidai kwamba Mungu, kwa hakika, amevaa mwili na kwa kila hali ni kama mwanadamu. Ili kupinga dhana kama hiyo, wachungaji wa kale —

1) Kwanza kabisa, walitaka kueleza kwamba vipande vya Maandiko vinavyozungumziwa vinapaswa kueleweka kwa njia tofauti kabisa. Surah ya Mungu, walisema, haipaswi kutafutwa katika mwili wa binadamu—kwa kuwa hili halina msingi wowote—bali katika roho ya binadamu,[229] katika nguvu na uwezo wake,[230] katika sifa zake njema, kulingana na maneno ya Mtume—Efe. 4:24,[231] au—katika utawala wa mwanadamu juu ya viumbe wa dunia, kulingana na maneno hasa ya Muumba Mwenyewe, ambaye, mara tu aliposema: *'Tufanye mwanadamu kwa sura yetu, kwa mfano* wetu', mara moja akaongeza: *'na awe na mamlaka juu ya samaki wa baharini, na juu ya ndege wa angani, [na juu ya wanyama wa porini,] na juu ya ng'ombe, na juu ya dunia yote, na juu ya kila kiumbe kinachotambaa chotara juu ya nchi*' (Mwa. 1:26).[232] Vilevile, 'tunapokuta katika Maandiko Matakatifu sehemu nyingi kama hizo ambapo kitu cha kimwili kinahusishwa na Mungu kwa njia ya mfano, ni lazima tufahamu kwamba haiwezekani kwa sisi wanadamu, tukiwa tumevaa mwili mzito, kuelewa na kuelezea matendo matakatifu, yaliyo juu na yasiyo ya kimwili ya Uungu isipokuwa tukitumia picha, mifano na alama. Hivyo, ikiwa kitu chochote cha kimwili kinahusishwa na Mungu, kinazungumziwa kwa ishara na kina maana ya juu; kwani Uungu ni rahisi na kisicho na mwili. Hivyo basi,

---

[226] Tazama pia: Zab. 39:7, 9; Ayubu 23:13; Isa. 48:11; Dan. 5:21; Mathayo 6:10; 7:21; 12:50; 26:39, 42; Marko 14:36; Luka 22:42; Yohana 4:34; 5:30; Warumi 9:18; 1 Wakorintho 12:6; Wagalatia 1:4; Waefeso 1:5; 5:7; 1 Wathessalonike 4:3; 1 Petro 2:15; Waebrania 10:36; 13:21.

[227] Mtawa wa Kiarabu *Avdeus* au *Avdius* (karne ya 4) anachukuliwa kuwa mwanzilishi wa anthropomorphism; wafuasi wake walijulikana kama *Avdians*, kwa jina lake *(Chrysostom*, *in Genes.*, homili XIII, n. 2; *Epiphanius,* *Haeres.* LXX; *Theodoret,* *H. E.* IV, 9). Ubaguzi huu baadaye uliungwa mkono na watawa wa Misri—Waorigeni *(Socrat. n*. VI, 7; *Sozom. n*. VIII, 12) na Manikea *(Augustin.* contra epist. Manich. n. 2; adv. Faust. XX, 7; XXV, 1; Confess. V, 10); katika Zama za Kati — Waalbigensi *(Luc. Tudensis* 11:9); katika nyakati za kisasa — Hobbes (Leviathan IV, 34, dokezo uk. 3), Priestley na Wakartiziani wengi.

[228] Kwa mfano: uso (Mwa. 4:16), macho (Isa. 1:15), masikio (Zab. 16:6), kinywa (Zab. 32:6), moyo (Yer. 3:15), mikono, misuli na vidole (Zab. 43:3,4; 8:4; Isa. 25:11; 40:11), miguu (Zab. 98:5) na mwingine (Yer. 18:17).

[229] *Epiphanius,* Haereses 90; *Eusebius*, Tafsiri ya Zaburi VIII, 5; *Gregory wa Nyssa*, Hotuba kuhusu *'Tufanye Mwanadamu'; Theodoret,* Historia ya Kanisa, Kitabu IV, Sura ya 9; *Augustine,* Kuhusu Utatu Mtakatifu, Kitabu XII, Sura ya 7.

[230] *Gregory wa Nyssa*, *Kuhusu Uumbaji wa Mwanadamu*, sura ya 4; *Ambrose,* *Maelezo ya Hexameron*, Kitabu cha VI, sura ya 8; *Cyril wa Alexandria*, Kitabu cha IX cha *Maelezo yake ya Yohana*; *Jerome*, *Waraka* 146.

[231] *Kuna ukweli kuhusu Yesu: kwamba mnapaswa kuvaa, kulingana na mtindo wenu wa maisha wa zamani, nafsi ya zamani, ambayo imeharibiwa na tamaa za udanganyifu… na mvike nafsi mpya, iliyoumbwa kwa mfano wa Mungu katika haki na utakatifu wa kweli. Chrysostom.* apud Damascen. in Parallel, p. 8; *Severian.* de mundi creat. Orat. V, n. 4 (in Opp. *Chrysost. vol*. IV, p. 484, ed. Montfauc.); *Ambros.* de bono mortis, ch. 5.

[232] *Chrysostom,* katika Mwanzo, Mahubiri VIII, n. 3; *Eusebius wa Pamphylia,* Kuhusu Umwilisho na Kutoshindwa Kuonekana kwa Mungu, katika Bibliotheca Patrum, toleo la Galland, juz. IV, uk. 498.

kwa Mungu, kwa *'macho', 'pepopunda*' na *'kuona'* ni lazima tuelewe nguvu Yake ya kutafakari yote, maarifa Yake yanayojumuisha yote; kwani sisi pia, kupitia hisia ya kuona, tunapata uelewa kamili na thabiti zaidi. Kwa *'masikio'* na *'kusikia'* ni lazima tuelewe umakini Wake wa fadhili na kukubali kwake sala yetu; kwani sisi pia, tunapoombwa, kwa wema tunainamisha sikio letu kwa wanaoomba, na kupitia hisia hii tunawaonyesha neema yetu. Kupitia *'midomo' na 'neno'* tunapaswa kuelewa udhihirisho wa mapenzi ya Mungu; kwani sisi pia tunadhihirisha mawazo ya mioyo yetu kupitia midomo na maneno yetu. Kwa *'chakula* na *kinywaji' tunamaanisha* idhini yetu kwa mapenzi ya Mungu; kwani kupitia ladha tunatimizia mahitaji muhimu ya asili yetu. Kwa *'harufu' tunamaanisha* kukubaliwa kwa mawazo yetu, yanayomwelekea Mungu, na hisia zetu za dhati; kwani kupitia harufu tunahisi manukato. Kwa *'uso'* tunapaswa kuelewa udhihirisho na ufunuo Wake katika kazi Zake; kwani uso wetu wenyewe pia hufichua sisi ni nani. Kwa 'mikono'—nguvu Yake tendaji; kwani sisi pia, hufanya yote yenye manufaa, na hasa yale ya thamani zaidi, kwa mikono yetu wenyewe. Kwa *'mkono wa kulia' kunamaanishwa* msaada Wake katika matendo ya haki; kwani sisi pia, tunapofanya matendo ambayo ni ya heshima zaidi, muhimu na yanayohitaji nguvu kubwa zaidi, mara nyingi hutenda kwa mkono wetu wa kulia. Kwa *'kugusa' kunamaanishwa* ujuzi Wake sahihi na utambuzi wa hata vitu vidogo na vilivyofichika zaidi, kwani hakuna kitu tunachogusa kinachoweza kubaki kifichika kwake. Chini *ya miguu* na *kutembea* — kuja na kujitokeza Kwake, iwe ni kuwasaidia wahitaji, kuwalinda dhidi ya maadui, au kwa kusudi jingine lolote; kwani sisi pia tunakwenda mahali popote kwa miguu. Chini *ya kiapo* — kutobadilika kwa ushauri Wake, kwani makubaliano baina yetu pia huthibitishwa kwa kiapo. Kwa *'hasira* na *ghadhabu' kunamaanishwa* kuchukia na kupinga Kwake uovu; kwani sisi pia tunakasirika tunapochukia kile kinachopingana na matakwa yetu. Kwa *'kusahau, usingizi* na *usingizi mzito' kunamaanishwa* uchelewaji Wake katika kulipiza kisasi kwa maadui Zake, na kucheleweshe Kwake hadi wakati uliowekwa wa msaada Wake wa kawaida kwa wale wa Kwake. Kwa kifupi, kila kitu kinachosemwa kuhusu Mungu kwa istilahi za kimwili (σωματικώς) kina maana fulani iliyofichika, na kupitia kile tunachokifahamu kinatufundisha kile kilicho juu yetu."[233] Hata hivyo, bila kujikita katika maelezo haya pekee, wachungaji wa Kanisa —

2) walijitahidi, kwa wakati mmoja, kuonyesha kwa uhakika kwamba Mungu ni kiumbe kisicho na mwili na kisicho na umbo. Kwa lengo hili, walielekeza kwenye sifa mbalimbali za Mungu, zilizotajwa katika ufunuo na kutambuliwa vivyo hivyo na akili timamu, ambazo haziendani na umwili, kama vile: a) Kutokuwa na mipaka Kwake na uwepo Wake kila mahali: 'Je, unaweza kumuita Uungu mwili?' anauliza Mtakatifu Gregori Mtheolojia, 'lakini basi unawezaje kumuita Yeye asiye na kikomo, asiye na mipaka wala umbo...? Ni sifa ya Mungu kuenea katika vitu vyote na kujaza vitu vyote, kama ilivyoandikwa: "*Je, mimi siwajaza mbingu na nchi?" anasema Bwana (*Yer. 23:24), na tena: *'Roho ya Bwana inajaza ulimwengu*' (Hik. Sol. 1:7) — jinsi gani hili linaweza kuhifadhiwa ikiwa Mungu anaweka mipaka kwa baadhi ya vitu kwa Nafsi Yake, huku akiwa amewekwa mipaka na vingine kwa Nafsi Yake?"[234] — b) kuhusu kutobadilika: "Je, Mungu atakuwa asiyebadilika ikiwa anaweza kufafanuliwa na anateseka? Na jinsi gani kile kilichoundwa kwa elementi na kisha kujitenganisha tena kuwa elementi hakitakuwa chini ya mateso?"[235] — c) kutoweza kuharibika Kwake, kutokufa Kwake na milele Yake: "Uchangamano (wa sehemu zinazounda, *mhariri*) ni mwanzo wa mapambano; mapambano ni mgawanyiko; mgawanyiko ni uharibifu; na uharibifu ni kigeni kabisa kwa Mungu, kama asili ya kwanza — kwa hivyo, hakuna mgawanyiko ndani Yake, vinginevyo kungekuwa na uharibifu; hakuna mapambano, vinginevyo kutakuwa na mgawanyiko; hakuna utata, vinginevyo kutakuwa na mapambano;"[236] (d) hatimaye — juu ya ukweli kwamba Mungu, kulingana na imani ya ulimwengu wote, ni kiumbe kamili zaidi — ambacho asingekuwa hivyo ikiwa asili Yake isingekuwa rahisi kabisa, kwa sababu utata daima

---

[233] *Mtakatifu Yohane wa Damasko,* Ufasiri Sahihi wa Imani Takatifu, Kitabu cha 1, Sura ya 11. Hayo hayo, ingawa kwa ufupi zaidi, yanapatikana kwa *Mtakatifu Gregori Mteolojia,* Kazi za Baba Watakatifu, j. III, uk. 122–123; Mtakatifu *Yohane Krisostomo*, Ufafanuzi wa Zaburi, Kitabu VII, n. 11; *Theodoret Mbariki*, juu ya Zaburi CXIX na wengine.

[234] Kazi za Mababa Watakatifu, j. III, uk. 22; *Severian*, *Oratio de mundi creatione*, V, n. 3; Mt. Yohane *wa Damascus*, *Exposition sahihi ya Imani ya Kiorthodoksi*, Kitabu 1, Sura ya 4.

[235] *Agustino,* *De Civitate Dei*, Kitabu XI; Mt. *Yohana wa Damascus*, *Exact Exposition of the Orthodox Faith*, Kitabu 1, Sura 4.

[236] *Gregory Mtheolojia,* Kazi za Mababa Watakatifu, j. III, uk. 22; *Athanasius wa Alexandria*, Hotuba Dhidi ya Wapagani, uk. 21.

huashiria ukosefu fulani wa ukamilifu.[237] Kwa upande huu, ni jambo la kuzingatia hasa kwetu kwamba wachungaji wa kale, walipokuwa wakikanusha kosa la wanaoamini Mungu ana umbo la kibinadamu, —

3) Waliiita uzushi,[238] upuuzi,[239] uzushi wa kipuuzi zaidi,[240] na anthropomorphites wenyewe, ambao walishikilia kwa ukakasi maoni yao, walikuwa wakihesabiwa kila mara miongoni mwa wazushi,[241] wakiachia tu wale ambao walipotoshwa nao kwa sababu ya upumbavu na ujinga.[242] Hii ni ishara isiyopingika kwamba Kanisa halikuona kosa hili kuwa dogo katika masuala ya imani, kama wanavyodai wafikiraji huru wa hivi karibuni;[243] kinyume chake, liliilaani kama suala lenye umuhimu mkubwa, na, kwa kuzingatia urahisi kamili wa kuwepo kwa Mungu, lilitambua kuwa ni dogo lake lisilobadilika.

Kutokana na hili, ni wazi jinsi, kwa mtazamo wa Kikristo, mtu anavyopaswa kuwatazama wapatanisti, wa kale na wa kisasa, walioibuka kutoka ndani ya Ukristo wenyewe, na wanaotambua kila kitu kilichopo—na hivyo basi ulimwengu wa kimwili—kama Mungu au kama udhihirisho wa Kimungu. Ikiwa, kulingana na hukumu ya Kanisa, ni jambo la kulaaniwa kumhusisha Mungu waziwazi na ganda tu la kimwili—yaani mwili—basi ni jambo la kulaaniwa zaidi kumchukulia Mungu kama mwili wenyewe au kama dutu. Ndiyo maana, katika 'Kanuni ya Uorthodoksi', ambayo Kanisa la Uorthodoksi hufanya katika wiki ya kwanza ya Kwaresima Kuu, tunasikia, miongoni mwa mambo mengine, maneno yafuatayo: 'Wale wanaosema kwamba Mungu si roho bali ni mwili—anathema.'[244]

§18. Dhana ya sifa za kimsingi za Mungu, idadi na uainishaji wake.

Sifa za *msingi* za Mungu (τά ούσιώδη ιδιώματα, proprietates essentiales, au, kwa kifupi, άξιώματα, νοήματα, έπιτηδεύματα, attributa, perfectiones) ni zile zinazomilikiwa na Uungu wenyewe na kumtofautisha na viumbe wengine wote; kwa hivyo, hizi ni sifa zinazofaa kwa usawa kwa Watu wote wa Utatu Mtakatifu, ambao ni wa umoja wa asili — ndiyo maana pia huitwa Sifa za Jumla za Mungu (ιδιώματά κοινά), tofauti na sifa maalum au za kibinafsi (τά προσωπικά ιδιώματα, proprietates personales), ambazo ni za kila Utu wa Uungu kando na zinazotofautisha kati yao.[245]

Haiwezekani kubainisha idadi ya sifa za msingi au za pamoja za Mungu. Na Kanisa, ingawa linatupatia uelewa thabiti wa Mungu na kutaja baadhi yao ("Mungu ni Roho wa milele, mwenye wema wote, mwenye ujuzi wote, mwenye haki yote, mwenye nguvu zote, aliye kila mahali, asiyebadilika, aliyeridhika kabisa, aliye barikiwa kabisa"), bado linaona kwamba sifa za pamoja za Mungu hazina hesabu: kwa maana kila kitu kinachosemwa katika ufunuo kuhusu Mungu, ambaye ni mmoja kwa kiini, yote haya yanajumuisha, kwa namna fulani, sifa za Uungu.[246] Na hivyo, tukifuata mfano wa Kanisa, tutajikita tu katika kuzingatia baadhi yao—zile muhimu zaidi, zinazofafanua vyema asili ya kimungu, zinazojumuisha au kuelezea sifa nyingine zisizoonekana sana, na ambazo zimeelezewa kwa uwazi zaidi katika ufunuo wa kimungu.

Ili kuunda dhana tofauti za sifa za msingi za Mungu na kuweka mafundisho yanayohusu sifa hizo kwa mpangilio wa kimfumo, wanatheolojia tangu enzi za kale wamejaribu kuzigawanya katika makundi; na aina

---

[237] *Ambrozi,* *De Fide*, Kitabu 1, uk. 16, n. 106; *Augustino,* *De Trinitate*, Kitabu V. Kwa ujumla, ushahidi wote uliotolewa hapo juu unafichua kikamilifu: Orijeni (*De Principiis*, 1, n. 1, 6; 11, 2; *Contra Gelsium*, VI, 69, 70; VII, 27, 38) na Eusebius (De incorp. et invisib. Deo, katika Biblioth. Patrum, ed. Galland, VI, kur. 497–503, na ibid., De incorporali, Kitabu I, kur. 503–506).

[238] 'Na hadi leo kuna uzushi unaozungumzia uungu kuwa na umbo la kibinadamu.' *Severian,* Hotuba kuhusu Uumbaji wa Ulimwengu, V, n. 3.

[239] ... alikanusha *kwa kina uzushi wa* kupatia Mungu *sifa za* kibinadamu katika risala ndefu ... *Cassian.* Collat. X, sura ya 2 (toleo la 49 la Patrologia Cursus Completus, uk. 821).

[240] Hakika, dhidi ya wanatheolojia wa umbo la binadamu... ukiwa na hasira... ulimkaza macho... yule mzee, ukitaka kumshutumu *kwa uzushi wa kipumbavu zaidi. Jerome*, Kitabu dhidi ya Yohana wa Yerusalemu, n. 11 (vol. 23 ya Patrologus Cursus, toleo kamili, uk. 364).

[241] *Epiphanius,* *Haeresia*, Kitabu III, Ubaguzi 70, n. 2 na zifuatazo; *Augustine*, *Haeresia*, 76 na 86; *Philastruus*, *De Haeresis*, katika *Bibliotheca Patrum* de la Bigne, juz. V, safu 50; *Damascenus*, *De Haeresis*, n. 70.

[242] ... 'ambayo Epiphanius anaihusisha na ujinga wao (wa watawa wa Misri),' anasema Mtakatifu Augustino, 'akiwaonyesha huruma ili wasiitwe wamwasi wa imani.' *Augustino,* *Haeresiae*, 50.

[243] *Isaac wa Bezos,* Historia ya Manikea... Kitabu cha III, Sura ya 2.

[244] Wazo la ukamilifu wa kutokuwa na mwili na kiroho wa uwepo wa kimungu hurudiwa mara nyingi sana katika ibada nyingine za kidini pia, kwa mfano: *'ambaye kwa asili ni Mungu asiye na mwili na* asiyeonekana'... (Octoechos, Sehemu ya 1, folio 163 verso. Moscow, 1838); au: *'Tunakuabudu, Ee Utatu, kama Mungu mmoja: mtakatifu, mtakatifu, mtakatifu wewe, Baba, Mwana na Roho Mtakatifu, kiumbe kimoja, unaoabudiwa milele kama* mmoja' (Lenten Triodion, fol. 136, verso, Moscow, 1835).

[245] Imani za Kiorthodoksi za Kanisa Katoliki na Mitume la Mashariki, Sehemu ya 1, jibu la swali la 13.

[246] Hapo hapo. — majibu kwa maswali 13 na 17: sifa za Mungu hazihesabiki.

nyingi za upangaji kama huo zimebuniwa, hasa katika vipindi vya kati na vya kisasa, ambazo zote, ingawa si kwa kiwango sawa, zina sifa na mapungufu yake.[247] Sababu kuu ya hili ya pili ni wazi kabisa: sifa za kuwepo kwa Mungu, kama vile kuwepo kwake mwenyewe, hazieleweki kabisa kwetu. Kwa hiyo, bila kujitahidi bure kutafuta uainishaji kamili zaidi wao, tutachagua ule unaoonekana kwetu kuwa sahihi na rahisi zaidi.

Mungu, kwa asili Yake, ni Roho; na katika kila roho, mbali na asili yake ya kiroho (substansi) yenyewe, tunatambua hasa nguvu au uwezo mkuu mbili: akili na mapenzi. Katika muktadha huu, sifa za msingi za Mungu zinaweza kugawanywa katika makundi matatu:

I) sifa za uwepo wa Mungu kwa ujumla, yaani, zile zinazomilikiwa kwa usawa na asili ya Mungu (kitu kimsingi)—ambayo ni ya kiroho—na nguvu zake zote mbili: akili na hiari, na ambazo zinamtambulisha Mungu, kama roho kwa ujumla, kutoka kwa viumbe wengine wote;

II) sifa za akili ya Mungu, yaani, zile zinazohusiana pekee na akili ya Mungu; na hatimaye —

III) sifa za mapenzi ya Mungu, yaani, zile zinazohusiana pekee na mapenzi ya Mungu.

§19. Sifa za utu wa Mungu kwa ujumla.

Mungu, kama Roho, anatofautiana na viumbe wengine wote kwa ujumla kwa kuwa wote wana mipaka katika kuwepo kwao na katika nguvu zao, na kwa hivyo ni wasio kamilifu kwa kiasi fulani, ilhali Yeye ni Roho asiye na mipaka wala *vizingiti* kwa kila hali—kwa maneno mengine, *mkamilifu kabisa*. Hasa, viumbe wengine wote: (a) wana mipaka katika asili na muda wa kuwepo kwao: wote wanapata kuwepo kwao kutoka kwa Mungu na wanategemea Yeye daima na, kwa kiasi fulani, wanategemeana wao kwa wao — ilhali Mungu hajapata kuwepo Kwake kutoka kwa yeyote na hatategemea yeyote kwa namna yoyote: Yeye *ni mwenye kuwepo kwa nafsi Yake na huru*; (b) wana mipaka katika asili au umbo la kuwepo kwao; kwani bila kuepukika wako chini ya masharti ya nafasi na wakati, na kwa hivyo wanabadilika — Mungu yuko juu ya masharti yote ya nafasi: *hawezi kupimika* na *yupo kila mahali*; Yuko juu ya masharti yote ya wakati: *wa milele* na *asiyebadilika*; (c) hatimaye, wana mipaka katika nguvu zao, kwa kiasi na ubora — kwa Mungu hakuna mipaka katika upande huu pia: Yeye *ana nguvu zote* na *mwenyezi*. Hivyo basi, sifa kuu zilizomo ndani ya Mungu kwa asili yake ni: 1) kutokuwa na mipaka au ukamilifu kamili, 2) kujitengeneza mwenyewe, 3) kujitegemea, 4) kutoweza kupimika na kuwepo kila mahali, 5) udumu, 6) kutobadilika, na 7) uweza wote.

1. Usio na kikomo.

Tunapomuita Mungu asiye na mipaka (ἀόριστος, infinitus), tunamaanisha kwamba Yeye si tu huru kutokana na kila kikomo na upungufu kwa kila hali, bali pia anamiliki ukamilifu wote unaowezekana (hali halisi — realitatibus), na zaidi ya hayo kwa kiwango cha juu kabisa au bila kiwango au kipimo chochote (ὑπερτελής, ens realissimum seu infinite perfectum).[248]

---

[247] Na ilikuwa hasa sifa za Mungu ndizo zilizogawanywa katika: 1) *sifa hasi* (ἀποφατικά, negativa), ambazo kwa njia yake yote yenye mipaka na yasiyo kamilifu hutofautishwa na Mungu, na *sifa chanya* (καταφατικά, affirmativa), ambazo kwa njia yake ukamilifu unahusishwa Naye, kwa mfano: asiye na mwanzo, mwenye hekima yote *(Mtakatifu Yohana wa Damascus,* Exact. Ufafanuzi wa Imani ya Kiorthodoksi, Kitabu cha 1, Sura ya 12); 2) katika *zisizotenda* (ánenergetika, quiescentia, immanentia), yaani zile zisizohusisha dhana ya tendo, na *zinazotenda* (energetika, operative, transeuntia), ambazo zinahusisha dhana hiyo: milele, wema...; 3) katika *za kimaadili* (moralia), ambazo zinahusiana na mapenzi ya Mungu, na *za kiasili* (physica, seu metaphysica), ambazo hazihusiani hivyo: mwenye haki, aliyejitengeneza; 4) katika *sifa za asili* (propria) na *za kimfano* (metaphorica, seu impropria): mwenyezi, mwenye hasira; 5) katika *za msingi* (primitiva) na *zilizotokana* (derivata), ambapo za kwanza hutumika kama msingi wa zilizotokana: wa milele, asiyefariki, 6) katika *za uhusiano* (relativa), zinazodhihirisha uhusiano wa Mungu na ulimwengu, na *za kiabsoluti* (absolute), zinazomilikiwa na Mungu bila uhusiano wowote na viumbe wengine: mwema-wote, usio na kikomo, na kadhalika. Majadiliano kuhusu hizi na aina nyingine nyingi za sifa za Mungu yanaweza kupatikana katika kitabu: *Pauli Jac. Andreae* — Comment. de attribut. divin. variis divisionibus earumque commodis et incommodis, — praemio ornata. Lugd. Batav. 1824.

[248] "Tunaamini katika Mungu mmoja wa kweli, Mwenyezi na *asiye na kikomo* — ἀόριστον...." (Barua ya Mapatriaki wa Mashariki kuhusu Imani ya Kiorthodoksi, Kifungu cha 1). "Mungu... ndani Yake *ni mkamilifu* na aliyebainishwa kwa utukufu — καθ' ἑαυτόν ὑπερτελής καί δεδοξασμένος" (Imani ya Orthodox ya Kanisa Katoliki na Mitume la Mashariki, Sehemu ya 1, jibu la swali la 8). Na jinsi upeo usio na mipaka wa Mungu umeeleweka tangu zamani ni dhahiri kutokana na maneno ya Mtakatifu Maksimusi Mwungama: 'Anaitwa (Mungu) "asiye na kikomo" kwa kuwa hafungamani na dhana yoyote...' (schol. in cap. 2. Dionysius the Areopagite, De coelest. hierarch.), na ya Mtakatifu Gregori Mteolojia: 'Ee Mungu... kama bahari ya kuwepo, isiyo na kikomo na isiyoainika, inayovuka kila dhana ya wakati na asili (Orat. XXXVIII, n. II; Works of the Holy Fathers, vol. III, p. 238).

Maandiko Matakatifu yanaelezea sifa hii ya Mungu kwa njia mbili: wakati mwingine yakimzungumzia Mungu katika maana kamili, na wakati mwingine yakimlinganisha na viumbe wengine; lakini katika hali zote mbili yanaielezea kwa uwazi na kwa nguvu sana.

Inazungumzia ukomo usio na mipaka wa Mungu kwa maana kamili inap—a) ikimwita Mungu mkamilifu na asiye na upungufu wowote: *'Mungu ni nuru, wala giza si lolote ndani Yake*' (1 Yohana 1:5); *'Kamilini, kama vile Baba yenu aliye mbinguni alivyo* mkamilifu' (Mathayo 5:48); b) inamwita mkuu, na mkuu asiye na kikomo: *'Bwana ni mkuu, na anastahili sifa; Ukuu wake hauwezi kuchunguzwa*' (Zab. 144:3); *'Bwana wetu ni mkuu, na nguvu zake ni kubwa; Akili zake hazina kipimo'* (Zab. 146:5); *Tazama, Mungu ni mkuu, wala hatuwezi kumwelewa; idadi ya miaka yake haiwezi kufuatiliwa* (Ayubu 36:26); *ni kubwa kiasi gani hekalu la Mungu, na ni pana kiasi gani eneo la utawala wake! Yeye ni mkuu asiye na mwisho, mkuu asiyepimika (*Zaburi 3:24–25); c) Anaitwa mwenye utukufu, na hata Mfalme na Mungu wa utukufu: *Bwana wa majeshi, Yeye ndiye Mfalme wa utukufu* (Zab. 23:10); *Mungu wa utukufu amenguruma, Bwana juu ya maji mengi* (Zab. 28:3), *Utukufu wake uko juu ya mbingu* (112:4); *nchi yote imejaa utukufu Wake* (Isaya 6:3)—na utukufu na heshima katika Mungu si kitu kingine isipokuwa ukamilifu Wake haswa, au matokeo na udhihirisho usiyetenganishwa wa ukamilifu huu; (d) hatimaye, Anafafanuliwa kama Mwenye kutosha yote na *aliye Barikiwa* (1 Tim. 1:11; 6:15), ambaye hakosi chochote (Matendo 17:25–26) na daima ana *utimilifu wa furaha katika uwepo Wako, na heri upande Wako wa kulia milele* (Zab. 15:11), — na kuridhika na furaha kamili kama hizo bila shaka zinadokeza kwa Mungu ukamilifu wa sifa zote, ambazo kwa kuzitambua Yeye peke Yake anaweza kuwa mwenye kutosheleza yote na aliye barikiwa.

Wakati ikilinganisha Mungu na viumbe wengine, Maandiko Matakatifu: a) hayampati yeyote miongoni mwao amwewe anayeweza kulinganishwa Naye: *'Ee Bwana, ni nani aliye kama Wewe*?' (Zab. 34:10; 17:19); *'Basi mtawalinganisha Mungu na nani? Au mfano gani mtaupata kwa ajili Yake?*' (Isa. 40:18); b) inapowaelekezea, hasa, viumbe wale wanaoonekana duniani kuwa wakubwa na waliotukuzwa zaidi, kwa sababu yoyote ile, inamtangaza kuwa na ubora kamili juu yao: *'Hakuna mtakatifu kama Bwana; maana hakuna mwingine isipokuwa Wewe; wala hakuna mwamba kama Mungu wetu*' (1 Sam. 2:2); *Nani aliye kama Yeye, Mwalimu*? (Ayubu 36:22); *Nani, Ee Bwana, aliye kama Wewe miongoni mwa miungu? Nani aliye kama Wewe, mwenye utukufu katika utakatifu, anayestahili kusifiwa, Muumba wa maajabu?* (Kutoka 15:11), — na mara moja baadaye anamwita — *Bwana, Mungu wako, ni Mungu wa miungu na Bwana wa mabwana, Mungu mkuu, mwenye nguvu na wa kutisha* (Kumb. la Torati 10:17), *Mfalme wa wafalme na Bwana wa mabwana* (1 Tim. 6:15). Lakini si hivyo tu: c) wakati mwingine huwasilisha ukamilifu wa Mungu kuwa mkubwa sana kiasi kwamba ukamilifu wa viumbe wengine unaonekana kuwa hafifu ukilinganisha — ukimwita Mungu, kwa mfano, si mwenyezi tu, bali *Yeye peke yake mwenyezi* (1 Tim. 6:15), si mwema tu, bali Yeye peke yake mwema (Marko 10:18), si tu mtakatifu, bali *yeye peke yake aliye mtakatifu* (1 Wafalme 2:2), si tu mwenye hekima yote, bali *yeye peke yake aliye mwenye hekima yote* (1 Tim. 1:17), si tu asiyefaa kufa, bali yeye peke yake *asiyefaa kufa* (1 Tim. 6:16), kana kwamba viumbe wengine wote hawakumiliki sifa hizi hata kidogo. Hatimaye — d) katika baadhi ya mistari inaelezea viumbe wengine kama wasio na maana ikilinganishwa na ukuu usio na kikomo wa Mungu, ikidai, kwa mfano, kwamba mbele za Mungu *mataifa yote ni kama si kitu mbele Zake — kutokuwa na kitu na utupu vinachukuliwa kuwa duni zaidi machoni Pake* (Isa. 40:17), kwamba Yeye *anawafanya wakuu kuwa si kitu, na majaji wa dunia kuwa si kitu* (23).

Ukuu huu usio na kikomo na ukamilifu wa Mungu pia umekuwa ukitambuliwa daima na akili timamu.[249] Hakika, haiwezi kushindwa kuutambua, huku ikiendelea kutii sauti ya asili yake na ya ulimwengu wa nje.

Ndani yetu kuna wazo la Kiumbe aliye mkamilifu zaidi na asiye na mipaka—wazo linaloamka ndani ya mwanadamu hata kabla ya ufahamu kamili kufunuliwa, na kutokana na hilo, kama walivyotambua walimu wa kale wa Kanisa, watu wote, bila kujali hatua gani ya maendeleo wako, kwa kawaida humtambua Mungu kama yule aliye juu na mkamilifu zaidi kuliko kitu kingine chochote kinachoweza kuwepo.[250] Kwa kuzingatia

---

[249] Kama inavyoonekana kutoka kwa maandishi ya wanahikima wa kipagani, kwa mfano: *Pythagoras* — Enneads, Kitabu V, Sura V (ya mwisho), na Kitabu VI, Sura IX, Sehemu ya 6; *Euryphamus wa Pythagoras* — *Kuhusu Maisha* (mwishoni mwa kazi za Diogenes Laërtius); *Heraclitus wa Plato* — *Kuhusu Metafizikia*.

[250] 'Hata wale,' anasema Mbarikiwa Augustino, 'wanaokiri na kuheshimu miungu mingine, iwe mbinguni au duniani, wanapomfikiria Mungu wa miungu, daima humwona kuwa ni kitu kilicho bora na cha juu zaidi kiasi kwamba hakuna kitu bora zaidi kinachoweza kufikirika… Wanampendelea Yeye kuliko viumbe wote, iwe wanaoonekana na wenye mwili au wenye akili na wa kiroho… Na

upana wake, wakati wa kuibuka kwake na maudhui yake yenyewe, hatuwezi kuelezea asili ya wazo hili isipokuwa kwa kukiri, kwa kuendana na wanafikra Wakristo na hata wapagani, kwamba ni asili kwa wanadamu, yaani, limetolewa kwetu pamoja na roho na limeunganishwa isiyotenganika na asili ya akili zetu.[251] Kwa hivyo, akili lazima kwanza ibadilishe asili yake ili baadaye iweze kupinga uwepo wa Mungu au kumfikiria Mungu kama asiye mkamilifu isiyo na kikomo.

Tunapotazama ulimwengu wa nje, na kuona ndani yake, karibu kila kona, alama za utukufu wa kushangaza, uzuri na ukamilifu mwingine usio na hesabu na wa aina mbalimbali, hatuwezi kujizuia kuhisi kwamba *mbingu kwa* kweli *zinatangaza* kwetu utukufu—yaani*, ukamilifu—wa Mungu,* na kwamba maumbile yote huzungumza juu yake bila kukoma, kama mhubiri mwenye busara zaidi (Zab. 18:2–5). Ikiwa viumbe ni hivyo, basi Muumba anapaswa kuwa mwingi kiasi gani! Ikiwa ukamilifu mwingi namna hii umeenea kote katika uumbaji wote, basi ni viganjani na kwa kiwango gani Yeye anapaswa kuwa nao—Yeye anayewapa *viumbe wote uhai na pumzi na kila kitu* (Matendo 17:25)! 'Kama kuna mbingu nzuri—tukitumia maneno ya mmoja wa Mababa wetu watakatifu—na mbinguni kuna jua, mwezi na nyota zinazoonekana, ee, ni kwa kiasi gani Yeye aliyeumba vitu hivi vizuri ni mzuri zaidi. Kama dunia ni nzuri, na mandhari yake ya kupendeza, milima, vilima, misitu, misitu ya mialoni, bustani, mashamba ya mizabibu, mashamba, maua, na, zaidi ya hayo, vitu vya thamani: fedha, dhahabu, vito vya thamani isiyopimika; na, zaidi ya hayo, watu warembo, ambao nyuso zao zinafanana na za malaika—basi Yeye aliyeumba vitu hivi vyote kwa nguvu na hekima Yake ni bora zaidi, wa thamani zaidi na muhimu zaidi kiasi gani! Hivyo, kupitia kazi za uumbaji, tunajifunza kumjua Muumba."[252]

Ni lazima ikumbukwe kwamba, kama tulivyosema tayari, ukomo-kutokuwa na ukamilifu wote wa Mungu si sifa maalum ya Mungu, bali ni sifa ya jumla inayojumuisha zote nyingine: "Mungu," anasema Mtakatifu Kirili wa Yerusalemu, "ni mkamilifu katika mambo yote… mkamilifu katika maarifa, mkamilifu katika nguvu, mkamilifu katika utukufu, mkamilifu katika utabiri, mkamilifu katika wema, mkamilifu katika haki, mkamilifu katika upendo kwa wanadamu."[253] Sasa tugeukie sifa maalum za utu wa Mungu, ambazo ni kama zifuatazo:

2. Kujitokeza (αυτούσια, aseitas).

Mungu huitwa mwenye kuwepo kwa nafsi yake kwa sababu kuwepo kwake hakutegemei kiumbe mwingine yeyote, bali anapata kuwepo kwake na yote aliyonayo kutoka kwake mwenyewe.[254]

Katika Maandiko Matakatifu tunapata maelezo dhahiri ya kuwepo kwa Mungu kwa nafsi Yake tunaposoma:

---

hawezi kupatikana hata mtu mmoja ambaye angemchukulia kama Mungu (Aliye Juu Zaidi) yule ambaye ni mkamilifu zaidi kuliko kitu kingine chochote. Hivyo, kila mtu humtambua kama Mungu yule ambaye anapendelea zaidi ya kila kitu kingine" (De doctrin. Christ. lib. 1, p. 7). Tertullian pia alithibitisha hili: tazama dokezo namba 202 hapo juu.

[251] *Tertullian,* *Apology*, sura ya 17; *Jerome*, *Maelezo ya Sura ya 1 ya Waraka kwa Wagalatia*: "ambapo ni wazi kwamba maarifa ya Mungu yamejikita katika asili ya vitu vyote"; *Lactantius,* *Institutes of the Divine*, Kitabu cha IV, sura za 4 na 28; *John wa Damascus*, *Exact Exposition of the Orthodox Faith*, Kitabu cha 1, Sura ya 1: "Mungu Mwenyewe amepanda maarifa ya uwepo Wake katika asili ya kila mtu." Miongoni mwa washirikina — *Aristotle,* *Kuhusu Mbingu*, Kitabu cha 1, uk. 3; *Cicero*, *Kuhusu Asili ya Miungu*, 1, 16; *Seneca*, *Barua*, 117; *Iavnblich,* *Kuhusu Siri*, I, 3.

[252] *Mtakatifu Dimitri wa Rostov.* Kazi Zilizokusanywa, j. II, uk. 186; *Agustino,* *De Trinitate*, Kitabu XV, Sura 4: "Asili yenyewe ya vitu inatangaza kwamba ina *Muumba bora kuliko wote,* ambaye ametupa akili… ambayo kwa njia yake tunaweza kuona kwamba vyenye uhai vinapaswa kupendelewa kuliko visivyo na uhai…, vyenye akili kuliko visivyo na akili…, na visivyobadilika kuliko vinavyobadilika. Na kwa sababu hii, kwa kuwa bila shaka tunamtanguliza Muumba kuliko viumbe, ni lazima tukiri kwamba Yeye anaishi kwa ukamilifu mkuu, anahisi na kuelewa vitu vyote, na hawezi kufa, kuharibika au kubadilika; wala si mwili, bali ni roho mwenye nguvu zaidi, mwenye haki zaidi, mrembo zaidi, bora zaidi na aliyebarikiwa zaidi kuliko roho zote."

[253] Mahubiri ya Katekisimu VI, § 8, uk. 105 katika tafsiri ya Kirusi.

[254] "Mungu mmoja, Baba wa Neno Hai, wa hekima na wa nguvu *inayojitengeneza yenyewe*" (Imani ya Mtakatifu Gregori Muujiza)... "Tuna Mungu mmoja, Mungu *aliye na ambaye amekuwepo daima* — Θεόν όντα καί άεί όντα...." (Imani ya Kiorthodoksi ya Kanisa Katoliki na Mitume la Mashariki, jibu la swali namba 8). "Sifa za msingi za Mungu ni:... kuwepo.... *bila mwanzo* — τό είναι.... άναρχον...." (ibid., jibu la swali namba 13). "Naamini katika Mungu mmoja, Baba Mwenyezi.... ambaye *hana* mwanzo, *hakuzaliwa* na hana dhambi" (Hadhira ya Uteuzi na Upadreisho wa Maaskofu, uk. 9, upande wa nyuma). "Huku tukimwabudu Mungu mmoja wa Utatu, sisi waumini, tumtukuze Baba na Mwana na Roho Mtakatifu...., *Mungu mmoja asiyeumbwa,* tukipaza sauti pamoja na viumbe wasio na miili: Mtakatifu, Mtakatifu, Mtakatifu wewe, Ee Mfalme" (Triodion, Kipindi cha Kwaresima, uk. 140, upande wa nyuma, Moscow 1837).

(a) kwamba kabla ya Mungu hakukuwa na Mungu mwingine ambaye Yeye angeweza kupokea kuwepo kwake kutoka kwake, na kwamba, kwa kweli, hakuna aliyempa chochote: *'Ninyi ndio mashahidi wangu,' asema Bwana, 'na mtumishi wangu niliyemchagua, mpate kujua na kuniamini, na kuelewa kuwa ni mimi: kabla yangu hakukuwa na Mungu, wala hatawezi kuwepo baada yangu' (*Isaya 43:10).

b) kwamba Yeye ndiye Mungu wa kwanza, Alfa—mwanzo wa vitu vyote. *Bwana, Mfalme wa Israeli na Mkombozi wake, Bwana wa Majeshi, asema hivi: 'Mimi ndiye wa kwanza, na mimi ndiye wa mwisho; mbali nami hakuna Mungu'* (Isaya 44:6); *'Mimi ndiye wa kwanza wa Bwana, na katika siku za mwisho mimi ndiye yule yule'* (41:4; taz. 48:12). *'Mimi ndiye wa Kwanza na wa Mwisho, na Aliye Hai; nilikuwa nimekufa, na tazama, niko hai milele na milele'* (Ufunuo 1:18).

(c) kwamba Yeye ana uzima ndani Yake mwenyewe na ndiye chanzo hasa cha uzima: *kama vile Baba alivyo na uzima ndani Yake mwenyewe, ndivyo alivyompa Mwana kuwa na uzima ndani Yake mwenyewe* (Yohana 5:26). (Wana wa watu) *wameridhika na mafuta ya nyumba yako, na kutoka katika mto wa furaha zako unawanywesha; maana pamoja nawe ndipo chemchemi ya uzima; katika nuru yako tunaona nuru (*Zab. 35:9–10).

(d) Mwisho, jina lake hasa ni 'Yule Aliye' — ὁ ὤν, Yule Aliye kwa ubora (κατ' εξοχήν). *Naye Musa akamwambia Mungu: 'Tazama, nitakwenda kwa Waisraeli na kuwaambia: "Mungu wa baba zenu amenituma kwenu."' Nami nitawaambia, 'Jina lake ni nani?' Nitawaambia nini?' 14 Mungu akamwambia Musa, 'Mimi NI YEYE.' Akasema, 'Hivi utawaambia Waisraeli, "Mimi NI YEYE amenituma kwenu"' (*Kutoka 3:13–14).

Mababa Watakatifu na walimu wa Kanisa walizingatia hasa kifungu hiki cha mwisho na wakagundua kwamba jina *'Mimi NIYE'* ndilo jina linalomfaa zaidi Mungu: a) kwa sababu Mungu unajumuisha uwepo wote ndani Yake, kana kwamba ni bahari isiyo na ukomo na isiyo na mwisho ya kuwepo;[255] b) kwa sababu Mungu yupo kwa nafsi Yake na kupitia Yeye, ilhali viumbe wengine wote wanapata kuwepo kwao kutoka Kwake;[256] c) kwa sababu Mungu yupo kwa namna ambayo, ikilinganishwa Naye, viumbe wengine wote ni, kana kwamba, hawapo.[257] Kupanua sifa hii si tu kwa asili ya Mungu bali pia kwa sifa zake zote, Mababa Watakatifu waliunda majina mbalimbali yenye maana na ya kifasaha kwa ajili ya Mungu, kama vile: Mungu-wenyewe — αὐτόθεος,[258] Bwana-wenyewe — αὐτοκύριος,[259] maisha-ya-mwenyewe — αὐτοζωή,[260] nguvu-ya-mwenyewe — αὐτοδύναμις,[261] ukweli-wa-mwenyewe — αὐτοαλήθεια,[262] hekima-ya-mwenyewe — αὐτοσοφία,[263] utakatifu-wa-mwenyewe — αὐτοαγιότης,[264] wema-wa-mwenyewe — αὐτοαγαθότης[265] , na kadhalika. "Tunaamini," anasema Mtakatifu Yohane wa Damasko, "katika Mungu mmoja… katika nguvu ambayo ni nuru yenyewe (αὐτόφως), wema wenyewe (αὐτοαγαθότης), kiini chenyewe (αὐτοουσία), kwa kuwa haitegemei kuwepo kwake wala sifa zake kwa kitu kingine chochote, bali ndicho chanzo cha kuwepo kwa vyote vilivyopo, chanzo cha uhai kwa vyote vinavyoishi, chanzo cha akili kwa wale wenye akili, na kwa vyote ndicho chanzo cha kila wema."[266]

Hata akili timamu haiwezi kutoamini kuwepo kwa Mungu kwa nafsi yake. Kwa kuwa kila kitu duniani ni cha nasibu na cha kutokea tu, na tukifuatilia mnyororo usiokatika wa sababu na matokeo mbali zaidi na zaidi, haiwezi kuepuka kutambua kwamba mnyororo huu wa viumbe vinavyotegemea, vinavyotokana na vingine, hauwezi kuendelea hadi usio na mwisho (la sivyo ingekuwa ni upuuzi), na kwamba hatimaye ni lazima kudhania kuwepo kwa kiumbe cha kwanza, chenye uwepo wa kujitegemea, ambacho hakukupokea

---

[255] Tazama dokezo 166 hapo juu.

[256] *Hieronymus,* Epist. 136; *Augustine,* De civitate Dei, Kitabu 1, Sura 32; De Genesi ad litteram, Kitabu V, Sura 16; *Hilary,* In verba Exodi, Sura 3: *'Ego sum qui sum'.*

[257] *Klementi wa Aleksandria*, *Paedagogus*, Kitabu 1, Sura ya 8; *Dionysius Areopagite,* *Kuhusu Majina ya Kimungu*, Sura ya 5; *Eusebius*, *Maandalizi kwa Injili*, Injili, Kitabu XI, Sura ya 9; *Augustine*, Ufafanuzi wa Zaburi 134: "Kwa maana Yeye (Mungu) ni hivyo kwamba, akilinganishwa Naye, vitu vilivyotengenezwa havipo."

[258] *Epiphanius,* *Haereses*, 77; *Eusebius,* *Historia ya Kanisa*, Kitabu X, Sura 4.

[259] *Gregory wa Nazianzus,* Hotuba 37.

[260] *Dionysius wa Areopagi*, *Kuhusu Majina ya Kimungu*, sur. 2, kif. 8; sur. 6, kif. 1.

[261] *Athanasius,* Hotuba dhidi ya Wapagani; *Gregory wa Nyssa, Maelezo ya* Hexaeem.

[262] *Atanasi,* Hotuba dhidi ya Wapagani.

[263] *Dionysius wa Areopagite,* *Kuhusu Jina la Kiungu*, sura ya 5; *Chrysostom,* *Kuhusu Utunzaji*, Kitabu cha 1, Sura ya 7.

[264] *Dionysius the Areopagite,* *On the Divine Names*, ch. 12, n. 1.

[265] Ibid., sura ya 2. 'Bwana ni mwema,' anasema Mtakatifu Augustino, 'lakini si mwema kwa njia ile ile kama vitu vyema alivyoviumba; Yeye ni mwema *kwa* wema *wake mwenyewe*, si kwa wema unaotokana na mahali pengine' (katika Zaburi 134).

[266] Ufafanuzi Sahihi wa Imani ya Kiorthodoksi, Kitabu cha 1, Sura ya 8, uk. 16.

uwepo wake kutoka kwa mwingine yeyote, bali ndicho chanzo cha kwanza cha vyote vilivyopo.[267] Jinsi kiumbe kama hicho—ambacho hakijawahi kuwa na mwanzo na kinajitokeza kwa nafsi yake na kupitia nafsi yake—kinavyowezekana, hatuelewi kabisa; hata hivyo, tunahisi kwamba kuwepo Kwake ni hitaji la lazima la akili yetu. Wakiikubali hitaji hili hasa, hata wanafalsafa wa kipagani walitambua kujitokeza kwa Mungu kwa nafsi yake.[268]

3. Uhuru.

Kwa neno 'uhuru' kwa Mungu, tunamaanisha sifa ile ambayo kwa hiyo Yeye, katika asili Yake, nguvu Zake na matendo Yake, huamuliwa pekee na Yeye mwenyewe na si na chochote cha nje, na ni anayejitosheleza (αυτάρκης, άνενδεής), anayejitawala (αυτεξούσιος) na anayejitawala kabisa (αύτοκρατής).[269]

Sifa hii ya Mungu inafuata moja kwa moja kutoka kwa ile iliyotangulia. Ikiwa Mungu ni kiumbe chenye uwepo wake mwenyewe, na kila kitu anachomiliki anakimiliki kwa sababu yake mwenyewe tu, basi hamtegemei mtu yeyote, angalau kwa upande wa uwepo na uwezo wake. Lakini zaidi ya hayo, Maandiko Matakatifu pia yanaelezea uhuru wa Mungu katika nyanja tofauti—

a) inaposema kwamba Mungu hahitaji chochote cha nje, bali hutoa kila kitu kwa wote: *Mungu, aliyeumba ulimwengu na vyote vilivyomo, Yeye, akiwa Bwana wa mbingu na nchi, haishi katika hekalu zilizotengenezwa kwa mikono ya wanadamu wala hahitaji huduma ya mikono ya wanadamu, kana kwamba anahitaji chochote, Yeye mwenyewe huwapa wote uhai, pumzi na kila kitu* (Matendo 17:24–25; taz. Isa. 40:28). Na hisia ya kwanza ya utegemezi hutokea ndani yetu hasa wakati tunapotambua kuwa hatuwezi kujiendesha bila msaada wa nje.

b) inapodai kwamba hakuna kitu chochote cha nje kinachoweza kumpa Mungu chochote, iwe kuhusu kuwepo Kwake na ukamilifu Wake, au kuhusu matendo Yake. *Nani amemwelewa Roho wa Bwana, au amekuwa mshauri wake kumfundisha? Hushuruwana na nani, na nani humfundisha na kumwonyesha njia ya haki, na humpa hekima, na kumwonyesha njia ya busara?* (Isa. 40:13–14); *au nani amemwadhili chochote, hata awe na haja ya kumlipa? Kwa maana zote zimetoka kwake, na kwa njia yake, na kwa ajili yake (Warumi* 11:35–36).

c) anapotuwekea Mungu mbele yetu kama Bwana mwenye enzi juu ya viumbe wengine wote, ambaye, kwa hivyo, hakuna mtu wala kitu kinachoweza kumlazimisha kufanya chochote. *Ulimwengu wangu na vyote vilivyomo* (Zab. 49:12); *Ee Bwana, Ee Bwana, Mfalme, Mwenyezi! Yote yako katika uwezo wako, wala hakuna awezaye kukuasi unapochagua kuokoa Israeli; Uliumba mbingu na nchi na yote ya ajabu yaliyo chini ya mbingu; Wewe ndiwe Bwana wa wote, na hakuna awezaye kusimama dhidi Yako, Ee Bwana* (Esther 4:17), *kwa maana wote wanakuabudu* (Zab. 118:91).

(d) hatimaye, inashuhudia kwamba Mungu kwa kweli huru kutokana na kulazimishwa kote kwa nje na hufanya kazi *kulingana na ushauri wa mapenzi Yake* (Efe. 1:11).

Mababa Watakatifu na walimu wa Kanisa pia walifundisha: a) kwamba Mungu hana upungufu wowote na kwa hivyo hahitaji chochote;[270] b) kwamba 'Yeye hayuko chini ya mpangilio wa vitu, wala ushawishi wa nyota, wala bahati, wala hatima;'[271] c) kwamba Yeye ni 'Kiumbe anayejitosheleza na anayetawala mwenyewe, mwenye uweza wote, anayetoa uhai..., ni nguvu inayosimamia yote na kutawala kwa utawala usio na mwisho na usiokufa — nguvu ambayo hakuna kinachoweza kuipinga..., ambayo huweka mamlaka na vyeo vyote,

---

[267] Wazo hili linafafanuliwa na: Mtakatifu Augustino (kitabu cha utambuzi wa maisha ya kweli, sura ya 7) na Mtakatifu Yohane wa Damascus (Ufafanuzi Sahihi wa Imani ya Kiorthodoksi, Kitabu cha 1, Sura ya 3, uk. 6).

[268] Ushuhuda wao unanukuliwa na Eusebius — *Praeparatio Evangelii*, Kitabu XI, Sura 9–11.

[269] 'Mungu ni Roho… *anatosha* yote' (Katekisimu Panukufu ya Kanisa la Kiorthodoksi la Kikatholiki la Mashariki, kuhusu kifungu cha kwanza). "Uweza wote wa Mungu (παντοκρατορία) na nguvu zake zote zinatokana na mapenzi na hiari yake mwenyewe" (Imani ya Kiorthodoksi, Sehemu ya 1, jibu la swali la 14). "Anaitwa Mwenyezi kwa sababu vitu vyote viko chini ya mamlaka yake" (ibid.).

[270] *Chrysostom,* katika Zaburi 44: 'Mungu hahitaji baraka wala neema, kwa kuwa kimungu hakieleweki' (taz. katika Zaburi 114); *Agustino,* Kitabu cha 83 cha Maswali, Swali la 22: 'ambapo hakuna uhaba, hakuna uhitaji; ambapo hakuna upungufu, hakuna hukumu. Lakini hakuna upungufu kwa Mungu: kwa hiyo, hakuna uhitaji.'

[271] *Mtakatifu Kirili wa Yerusalemu.* Mafundisho ya Katekesi, Kitabu IV, n. 5, uk. 61. Dhana hii ya Waplatoni, kwamba Mungu Mwenyewe yuko chini ya hatima (fatum) na anategemea nayo, inakanushwa kwa kina na Nemesius, Askofu wa Nemesia — *Lib. de natura hominis*, sura ya 38.

huku yenyewe ikiwa juu ya mamlaka na cheo chochote,"[272] na d) kwamba Yeye "hufanya anachotaka, anapotaka na jinsi anavyotaka."[273]

Busara ya kawaida, ingawa inamtambua Mungu kama aliyejiumba mwenyewe, na pia kama Muumba na Mtawala wa vitu vyote vilivyopo, ni lazima imtambue kuwa ni huru.

4. Kutokuwa na Kipimo na Ukoo Kote.

Ukuu huu unamhusishwa Mungu kwa maana kwamba Yeye, kama Roho safi kabisa na, zaidi ya hayo, asiye na mipaka kwa kila upande, hashindwa, hasa, na kikomo chochote cha nafasi au mahali, bali anajaza vitu vyote kwa Nafsi Yake (άπερίγραπτος και τά πάντα πληρών — immensus); huku *uwepo Wake* kote ukiwa katika ukweli kwamba, kwa kujaza vitu vyote kwa Nafsi Yake, Yeye kwa asili yupo kila mahali na yupo ndani ya kila kiumbe (πανταχού καί πάσι παρών — omnipraesens).[274]

Imani katika uwepo wa Mungu kote na mafundisho yake vimekuwepo katika nyakati zote za ufunuo wa kimungu:

a) wakati wa enzi ya mababu. Imani hii inaonyeshwa katika maneno ya Yakobo na Labani walipothibitisha agano lao: *Wakati huu Yakobo akamwambia: 'Tazama, hakuna mtu pamoja nasi; angalia, Mungu ndiye shahidi kati yangu na wewe*' (Mwanzo 31:44; taz. 50); na baadaye — katika jibu la Yosefu kwa mke wa Potifar: *'Basi ningeweza vipi kufanya uovu huu mkuu na kuonea Mungu*?' (Mwanzo 39:9).

(b) wakati wa kipindi cha wahyi wa chini ya kiungu. Tunapata mafundisho dhahiri kuhusu uwepo wa Mungu kila mahali katika maagizo ya Musa kwa Israeli: *'Jueni basi leo, na yawekeni mioyoni mwenu, kwamba Bwana [Mungu wenu] ndiye Mungu mbinguni juu na duniani chini; [na] hakuna mwingine [mbali Naye]* (Kumb. la Torati 4:39), na baadaye katika maneno ya Bwana Mwenyewe: *'Mbingu ni kiti changu cha enzi, na dunia ni chini ya miguu yangu; basi mtanijengea nyumba gani, na mahali pa mapumziko yangu ni wapi?*' (Isa. 66:1); *'Je, mtu anaweza kujificha mahali pa siri ambapo siwezi kumwona?' asema Bwana. 'Je, mimi siwajaza mbingu na nchi?' asema Bwana* (Yer. 23:24). Na ushuhuda mwingine waziwazi wa kuwepo kwa Mungu kila mahali unapatikana katika ombi la Daudi kwa Mungu: *'Nitaenda wapi mbali na Roho yako, na wapi nitaokota mbali na uwepo wako? Nikipanda mbinguni, Wewe uko huko; nikishuka kuzimu, Wewe uko huko. Nikichukua mbawa za mapambazuko na kukaa hata katika pwani za bahari, hata huko mkono wako utaniongoza, na mkono wako wa kuume utanishika imara'* (Zab. 138:7–10; linganisha Amos 9:2–3), na katika sala ya Suleimani: *'Mbingu na mbingu za mbingu hazina nafasi ya kukukalia, na si zaidi ya hekalu hili ninalolijenga [kwa ajili ya jina lako];*' (1 Wafalme 8:27; taz. 2 Mambo ya Nyakati 6:18).

c) katika enzi ya Kikristo. Wazo la uwepo wa Mungu kila mahali limeashiriwa waziwazi katika kauli ya Mwokozi kwa mwanamke Msamaria kwamba ibada ya Mungu wa kweli haiwezi kufungwa katika mahali fulani maalum, bali ni lazima ifanyike kila mahali (Yohana 4:21–23), na — imeelezwa waziwazi na Mtume Mtakatifu Paulo anaposema kwamba *Mungu, aliyeumba ulimwengu na kila kitu kilicho ndani yake, Yeye, akiwa Bwana wa mbingu na dunia, haishi katika hekalu zilizotengenezwa kwa mikono ya wanadamu,* na kwamba *alitoka na kizazi chote cha wanadamu kutoka damu moja… ili wapate kumtafuta Mungu, kwa matumaini ya kuhisi uwepo Wake na kumpata, ingawa hayupo mbali na yeyote kati yetu: kwa maana ndani Yake tunaishi, tunatambaa, na kuwa na uwepo wetu* (Matendo 17:24,26–28), na kama inavyoshuhudiwa: *'Mungu mmoja na Baba wa wote, aliye juu ya yote, na kupitia yote, na ndani yetu sote*' (Efe. 4:6).

Mababa Watakatifu na walimu wa Kanisa walijitahidi, kadri iwezekanavyo, kuelezea asili halisi ya uwepo wa Mungu kila mahali, ili kuzuia au kupinga makosa mbalimbali. Kwa lengo hili, walifundisha kwamba Mungu yupo kila mahali na anajaza vitu vyote kwa nafsi Yake a) si kwa upanuzi au ueneaji wa asili Yake, kama, kwa mfano, hewa au nuru; kwani asili ya Mungu si ya kimwili na ni ya kiroho kabisa;[275] b) Yeye

---

[272] *Mtakatifu Yohane wa Damasko*. Ufafanuzi Sahihi wa Imani Takatifu, Kitabu cha 1, Sura za 14 na 8.

[273] *Hippolytus,* *Kinyume na Noetus*, Sura ya VIII: 'akifanya mambo yote kama Apendavyo, kwa njia Apendavyo, wakati wote Apendavyo'.

[274] "Amini kwa dhati na bila shaka kwamba Mungu yupo… *kila mahali* — πανταχού παρών" (Imani Sahihi, Sehemu ya 1, jibu la swali la 17). "Sifa kuu za Mungu ni: kuwa… *kila mahali, ameenea kila kitu, na asiyepim*ika" — "yeye aliyeepo kwa yote na ajazaye vitu vyote, asiyeelezeka" (ibid., jibu la swali la 13, taz. swali la 15). "Ee Mfalme wa Mbinguni, Mfariji, Roho wa Ukweli, *uliye kila mahali na kujaza vitu vyote..."* (Maombi kwa Roho Mtakatifu).

[275] *Athanas.* lib. adversus Sabellianos: 'Mungu, bila kuwa pamoja na vitu vyote, amejaza vitu vyote, kwa maana hii ni dhana ya kimwili.' *Augustin.* Epist. 57; katika dhana yenyewe kwamba Mungu amenea kila mahali, mtu lazima apinge mtazamo wa kimwili

hayupo kila mahali kwa njia ya matendo tu ya Ujuzi Wake wote na Uweza Wake wote (τή ένεργεία, operative), kama wanafikra wa kale wengine walivyokuwa wakiamini na kama wanafikra huru wa kisasa wengine wanavyoamini,[276] bali kupitia asili Yake halisi (τή ούσία — substantialiter) — kwa sababu dhana ya kwanza bila kuepukika inasababisha mkwamo miwili: kwanza, Mungu anafafanuliwa na mahali ambapo inadhaniwa anaishi na ambapo anatenda katika sehemu zote za dunia kwa nguvu tu za akili na uweza wake wote; na pili, matendo ya Mungu yametenganishwa kabisa na yamepangwa mbali na asili yake, ilhali matendo yanaweza kutendeka tu pale ambapo kiumbe anayeyatenda yupo;[277] c) Yeye yupo kila mahali, si kwa namna kwamba yupo katika sehemu tofauti za dunia akiwa na sehemu tofauti za asili Yake—zaidi katika sehemu kubwa, na kidogo katika sehemu ndogo—bali yupo kikamilifu kila mahali, au katika kila sehemu, kwa usawa katika kikubwa na kidogo;[278] d) si kwa namna ambayo Yeye amefungwa au kuzungukwa na mahali popote; kinyume chake, Yeye yupo katika vitu vyote na nje ya vitu vyote,[279] na, kwa hivyo, Yeye Mwenyewe anajaza yote yaliyopo, bila, hata hivyo, kuwa mahali lolote kwa dunia na viumbe wanaoishi ndani yake;[280] e) wala, hatimaye, si kwamba, huku akipenyeza katika vitu vyote, Yeye Mwenyewe anapenyezwa na chochote, au kuchanganyika na chochote, au kuchafuka na chochote kisicho safi au cha dhambi ulimwenguni.[281] Hata hivyo, wakati wakitoa maelezo yote hayo kuhusu uwepo wa Mungu kila mahali, wachungaji wa Kanisa la awali walizingatia kwa dhati wazo la kutoweza kueleweka kwa sifa hii ya Mungu. "'Tunajua,' anasema Mtakatifu Yohane Krisostomo, 'kwamba Mungu yupo kila mahali, lakini hatuwezi kuelewa jinsi gani: kwa maana tunatambua tu uwepo Wake unaogusika, na hatujapewa uwezo wa kuelewa kikamilifu asili ya Mungu. Bila kuchunguza kwa undani, ni lazima tukubali namna ya uwepo wa Mungu kila mahali ambayo ingekuwa ya heshima kwa Mungu na yenye manufaa kwa utakatifu wetu.'[282]

---

wa kufikiri..., tusije tukadhania kwamba Mungu amenea katika vitu vyote kwa wingi mkubwa, kana kwamba Yeye ni ardhi, au hewa, au nuru.

[276] Miongoni mwa wafikiriaji wa hivi karibuni, Wasocini wengi na Wareamonstranti wanashikilia mtazamo huu; kwa upande wa wa kale, Anastasius wa Sinai anautaja katika kitabu chake cha pili kati ya vitano, chenye jina *De incircumscripta Dei essentia*.

[277] Mawazo haya yamefafanuliwa kwa kina na Anastasius wa Sinai katika kazi iliyotajwa hapo awali na na Patriaki Photius katika risala yake ya kwanza, ambayo ilichapishwa na Heinrich Canisius (katika Antiqu. Lect. lib. V, uk. 189).

[278] *Mtakatifu Yohane wa Damasko.* Ufasiri Sahihi wa Imani ya Kiorthodoksi; Kitabu cha 1, Sura ya 13: "Inapaswa kueleweka kwamba Mungu hana sehemu; Yeye yupo kikamilifu kila mahali na kwa ujumla wake—hakaishi katika sehemu maalum kama sehemu ya jumla inayojulikana, akigawanyika kama vitu vya kimwili, bali yupo kikamilifu katika vitu vyote, na kikamilifu juu ya vitu vyote;" *Hilar.* Kitabu 1 kwa Constantius: *'Mungu yuko kila mahali, na Yeye yupo kikamilifu kila mahali'; Theophilus* kwa Autolycus 11, 3; *Clement wa Aleksandria*, Kuhusu Utunzaji, dondoo (katika Galland 11): 'katika kila kitu, yote'; *Ambrose,* Kuhusu Imani, Kitabu 1, kur. 4 na 8; *Augustine*, Waraka 57; Kwa hiyo Yeye yupo kikamilifu, kwa sababu Yeye haitoi sehemu yake ya uwepo kwa sehemu moja ya vitu na sehemu nyingine kwa sehemu nyingine—sawa kwa sawa, kidogo kwa kidogo, na kikubwa kwa kikubwa—bali yupo kikamilifu kwa kipimo sawa si tu kwa uumbaji wote, bali pia kwa kila sehemu yake (Confessions, barua 112 na 222).

[279] *Mtakatifu Kirili wa Yerusalemu:* 'Asiye na mipaka ya mahali, lakini Mwumbaji wa mahali, yupo katika kila kimoja, na hakimo katika chochote' (Mihadhara ya Katekesi VI, § 8, uk. 105), — 'Yupo katika vitu vyote na nje ya vitu vyote' (Mihadhara ya Katekesi IV, § 5, uk. 60); *Hilar.* de Trinit. 1, 6; *Augustin.* de Genes. ad litter. VIII, 26, n. 48; *Athanas.* epist. ad Serapionem: πανταχού έστι, καί έξω πάντων ών; *Hieronymus* in Esa. chap. 66; *John of Damascus.* Ufafanuzi Sahihi wa Imani ya Kiorthodoksi, Kitabu cha 1, Sura ya 13: "Yeye mwenyewe ni mahali pake; Yeye huijaza vitu vyote na upo nje ya vitu vyote."

[280] "Kama Mungu ndiye mahali pa vitu vyote," anasema Mtakatifu Maksimusi Mwungama, "basi si kwa maana ya kimwili, bali kwa nguvu Yake ya uumbaji (ού σωματικώς, άλλά δημιουργικώς): kwa kuwa Yeye huijaza mbingu na nchi na vitu vyote, ilhali Yeye mwenyewe yuko nje ya vitu vyote—basi, ni wazi, Yeye ni kutokuwa na mipaka au nguvu isiyo na kikomo" (Schol. in cap. 1. Dionys. Areopag. de divin. nomin.). Au, kama Mtakatifu Augustino anavyoandika: 'Yeye hayupo mahali; badala yake, vitu vyote viko ndani Yake kuliko Yeye kuwa mahali popote — lakini si kwa namna kwamba Yeye mwenyewe ndiye mahali.' Kwa maana eneo ni kile ambacho, katika nafasi, kinachukuliwa na urefu, upana na urefu wa kitu: na Mungu si kitu kama hicho (De divers, quaest. 83, qu. 20).

[281] "Asili ya Uungu imejaza vitu vyote bila kuchanganyika na chochote, ilhali hakuna kinachoweza kumvamia Yeye (*Yohana wa Damascus*, Ufasiri Sahihi wa Imani ya Kiorthodoksi, Kitabu 1, Sura 14; taz. Sura 33), — 'kuna nguvu inayopenya kila kiini, huku ikibaki safi yenyewe' (hapo hapo, Sura 8); *Ambrosius,* *De fide*, Kitabu 1, Sura 4 na 8; *Cyril*, *Thesaurus*, Kitabu VI: kwa kuwa (kiini cha Mungu) hubaki safi ndani yake mwenyewe, na kwa asili hakichanganyiki katika umoja wake na mwingine. Jinsi Mungu, ambaye kwa asili ni mtakatifu, anavyobaki mtakatifu, ingawa kuna mengi ya dhambi na yasiyo safi duniani—hili lilielezwa kwa kulinganisha nguvu ya Mungu iliyo kote na miale ya jua, ambayo, ingawa hupita na kung'arisha maeneo mengi yasiyo safi, hubaki safi yenyewe *(Gregory wa Nyssa*, Hotuba dhidi ya Ar. et Sabell. in *Mai* Collect. VIII, 11, uk. 9; *Augustin.* De civit. Dei lib. VII, c. 3 et Epist. 57).

[282] *Chrysostom,* Mahubiri XII juu ya Waraka kwa Waebrania; *Gregory Mtheolojia,* Kazi za Mababa Watakatifu, j. III, 25

Tukikubali kwamba Mungu ni Roho safi kabisa, na zaidi ya hayo ni kiumbe asiye na kikomo na mkamilifu kabisa kwa kila hali, huku wakati huo huo tukiona kila mahali alama za matendo Yake duniani, akili haiwezi kutoamini uwepo wa Mungu kila mahali, kama hata washenzi wenyewe na wanahikima wao walivyofanya—[283] —ingawa kwa kweli, asili ya uwepo huu wa kila mahali, kuwa juu ya uelewa wetu.

5. Milele.

Inaposemwa kwamba Mungu ni wa milele (αΐδιος — aeternus), hii inamaanisha kwamba hana mwanzo wala mwisho wa kuwepo kwake, na kwa ujumla, huru kutoka kwa vizuizi vyote vya wakati.[284]

Katika Maandiko Matakatifu, sifa hii ni

a) sifa *hii* inamhusu Mungu Mwenyewe mara kwa mara: *'Ninaishi milele*' (Kumb. la Torati 32:40); *'Mimi ndiye yule yule, mimi ndiye wa kwanza, na mimi ndiye wa mwisho*' (Isaya 48:12; linganisha 41:4; 44:6); *'Mimi ni Alfa na Omega, mwanzo na mwisho'* (Ufunuo 1:8 na 17); *'Kabla yangu hakukuwa na Mungu, wala hatakuwapo baada yangu*' (Isaya 43:10); *'Mimi ni yeye* niliye' (Kutoka 3:14);

(b) Manabii, kama vile Daudi, walimhusisha Yeye na maneno haya: *'Hapo mwanzo, [Ee Bwana,] Wewe uliweka misingi ya dunia, na anga ni kazi ya mikono Yako; zitaharibika, lakini Wewe utabaki; na zote zitachakaa kama vazi, na, kama vazi, utazibadilisha, na zitabadilika; lakini Wewe unabaki uleule, na miaka Yako haitaisha kamwe* (Zab. 101:26–28); *kabla milima haijazaliwa, na Wewe ukaumba nchi na ulimwengu, tangu milele hadi milele Wewe ni Mungu (*Zab. 89:3); *maelfu ya miaka ni kama jana machoni Pako* (5); Isaya: *'Je, hujui? Je, hukusikia kwamba Bwana Mungu wa milele, aliyeumba ncha za dunia, hauchoki wala haudhoofiki? Akili zake hazipimiki'* (40:28; taz. 57:15); Yeremia: *'Yeye ndiye Mungu aliye hai na Mfalme wa milele*' (10:10);

c) hili pia linathibitishwa na waandishi wa Agano Jipya, miongoni mwao Paulo anamwita Mungu *Mfalme asiyeharibika wa enzi* (1 Tim. 1:17) na *yeye peke yake* aliye na *udumu wa kutokufa* (6:16), Wakati Mitume Petro, akirudia maneno ya Zaburi kwamba *miaka elfu ni kama siku moja* kwa Mungu, anaongeza kwamba *kwa Bwana siku moja ni kama miaka elfu, na miaka elfu kama siku moja* (2 Petro 3:8).

Zaidi ya hayo, Maandiko Matakatifu yanapanua utauwa unaohusishwa na Mungu kutoka kwa asili Yake mwenyewe hadi kwa sifa na matendo Yake, na —

d) inasema: *'Rehema zako, Ee Bwana, zidumu milele*' (Zab. 137:8), *'Hesabu yako ni haki ya milele*' (Zab. 118:142, 144); *Jina lako linadumu milele* (Zab. 134:13); au: *Utawala wake ni utawala wa milele ambao hautapita* (Dan. 7:14); *Ambao ufalme wake ni ufalme wa milele* (27); *shauri la Bwana hudumu milele* (Zab. 32:11), *na neno la Bwana hudumu milele* (1 Petro 1:25; taz. Zab. 118:89).

Mababa Watakatifu na walimu wa Kanisa wanatufafanulia jinsi ya kuelewa udumu wa Mungu. Sio aina fulani ya wakati usio na mwanzo na usio na mwisho, kama inavyodhaniwa kwa kawaida, unaojumuisha wingi usiohesabika wa sehemu zinazofuatana mfululizo, na hivyo basi lazima ujumuishe yaliyopita, yaliyopo sasa na yajayo — kinyume chake, ni sasa moja, thabiti, isiyobadilika. 'Mungu siku zote alikuwapo, yupo, na atakuwapo, au tuseme, siku zote yupo,' anasema Mtakatifu Gregori Mteolojia, 'kwa maana maneno "alikuwapo" na "atakuwapo" yanaashiria sehemu za wakati wetu na ni sifa ya asili inayopita; lakini *Yeye* Aliye—siku zote yupo. Na kwa jina hili Yeye Mwenyewe anajitaja, akizungumza na Musa juu ya mlima (Kutoka 3:14); kwa maana Yeye anajumlisha ndani Yake utimilifu wote wa kuwepo, ambao haukuanza wala hautakoma. Kama bahari fulani ya kiini, kisicho na kikomo na kisicho na mwisho, kinachopanuka zaidi ya mipaka ya dhana yoyote ya wakati na asili, akili pekee (na hata hivyo kwa giza na ukosefu mkubwa, si kwa kutafakari kilicho ndani Yake, bali kwa kutafakari kinachomzunguka), kwa kuchora mipaka fulani, Yeye anawekwa kinyume na upande mmoja wa uhalisia, ule unaokimbia kabla ya kushikwa na kutoweka kabla ya kufikiriwa akilini, ukimulika jicho la akili yetu—ikiwa lime safishwa—kiasi kile kile ambacho kasi ya radi inayong'aa humulika mtazamo."[285] Dhana ya udumu wa Mungu inaelezwa kwa njia ileile kabisa na Dionysius

---

[283] *Plotinus,* Enneads VI, Kitabu 5, uk. 4.

[284] "Amini kwa dhati na bila shaka kwamba Mungu ni… wa milele — 'άιδιος' (Imani Sahihi, Sehemu ya I, jibu la swali la 17). "Sifa za msingi za Mungu ni: kuwa… milele, asiye na mwanzo, na asiye na mwisho — τό είναι άΐδιον, άναρχον, άτελεύτητον" (hapo hapo, jibu la swali la 13). "Wewe ndiwe yule wa kabla ya milele, kama Muumba wa enzi" (Kumbukumbu za Septemba, karatasi 11, upande wa nyuma, Moscow 1837).

[285] Kazi za Mababa Watakatifu, j. III, uk. 238, na j. IV, uk. 154–155.

the Areopagite, Tertullian, Gregory of Nyssa, Isidore of Pelusium, Augustine, Gregory the Great na wengine.[286]

Kwa kuwa sisi wenyewe tumefungwa ndani ya mipaka ya wakati, na kuona chochote isipokuwa vitu vinavyopita karibu nasi, hatuwezi kabisa kufikiria taswira ya uwepo wa milele wa Mungu; hata hivyo akili yetu haiwezi kukanusha sifa hii kwa Mungu: a) Mungu ni kiumbe aliyejitengeneza, yaani, ambaye hakuwahi kupata mwanzo wa uwepo wake kutoka kwa yeyote na ana ndani Yake chanzo kisichokwisha cha uhai — kwa hivyo, hawezi kuwa na mwisho; b) Mungu ni kiumbe chenye ukamilifu wa hali ya juu na kisicho na mipaka, huru kutokana na vikwazo vyote, na hivyo basi kutokana na mipaka yoyote ya wakati: mwanzo, muda, mfululizo au mwisho. Hata wanafalsafa wa kipagani walikiri udumu wa Mungu.[287]

6) Kutobadilika.

Usiyobadilika kwa Mungu ni sifa ambayo kwa hiyo Yeye hubaki kuwa sawa daima (αναλλοίωτο, αμετάβλητος — immutabilis) katika asili Yake, katika nguvu na ukamilifu Wake, na katika sifa na matendo Yake.[288]

Katika kuelezea sifa hii ya Mungu, Maandiko Matakatifu: a) yanamwondolea Mungu mabadiliko yoyote yanayoonekana kwa mwanadamu: *'Mungu si mwanadamu, aweze kusema uongo, wala mwana wa binadamu, aweze kubadili nia yake*' (Hes. 23:19), *na 'Mwaminifu wa Israeli hatasema uongo wala hatabadili nia yake'; kwani Yeye si mwanadamu, hata* ajutie (1 Wafalme 15:29); *kuna mipango mingi moyoni mwa mwanadamu, lakini ndicho tu ambacho Bwana amekusudia ndicho kitakachotimia* (Mith. 19:21); b) — mabadiliko yote, yanayoonekana hata katika ulimwengu wa nje: *mwanzoni, Wewe, [Ee Bwana], uliweka misingi ya dunia, na mbingu ni kazi ya mikono Yako; zitaharibika, lakini Wewe utabaki; na vyote, kama vazi, vitachakaa, na, kama vazi la heshima, utavibadilisha, na vitaumbizwa upya; lakini Wewe u yuleyule, na miaka yako haitaisha kamwe (*Zab. 101:26–28; taz. Ebr. 1:11–12); *mbingu na dunia zitaisha, lakini maneno Yangu hayatapita kamwe* (Marko 13:31); na (c) inashuhudia kwamba hakuna hata kivuli cha mabadiliko kwa Mungu: *kila zawadi njema na kila kikamilisho kizuri hutoka juu, kutoka kwa Baba wa nuru, ambaye kwake hakuna mabadiliko wala kivuli cha mabadiliko* (Yakobo 1:17); d) hatimaye, inamwasilisha Mungu Mwenyewe akizungumza: *'Kwa maana mimi ni Bwana; mimi siabadilika'* (Malaki 3:6).

Mababa Watakatifu na walimu wa Kanisa, ambao pia walimpa Mungu kutobadilika kabisa katika kila hali,[289] waliwasilisha hoja zifuatazo kuelezea maoni yao: (a) uwezo wa kubadilika wa kiumbe lazima uambatane na mfululizo au mlolongo wa hali tofauti ndani yake — lakini kwa Mungu hakuna mfululizo wala mlolongo: kwa sababu Mungu ni wa milele;[290] b) uwezo wa kubadilika unaweza kuwa kwa ajili ya heri au kwa ajili ya ubaya — lakini hakuna kati ya hizi unaoweza kukubaliwa kwa Mungu: kwa sababu Mungu ni mkamilifu kabisa;[291] c) mabadiliko yanaweza pia kutokea ama kupitia ongezeko la asili ya kiumbe, au kupitia

---

[286] *Dionysius the Areopagite,* *Kuhusu Majina ya Kimungu*, sura ya 5; *Tertullian,* *Kinyume na Marcion*, Kitabu cha 1, sura ya 8; (*Gregory* wa *Nyssa*, *Kinyume na Eunomius*, Kitabu cha 1, uk. 98; *Isidore wa Pelusium,* Kitabu cha III, Barua ya 149; *Augustine,* Confessions, Kitabu IX, Sura ya 10: 'Kuwa hapo awali na kuwa katika siku zijazo si sehemu ya maisha ya kimungu, bali kuwa tu, kwa kuwa ni milele.'Nam , 'Kuwa hapo awali na kuwa katika siku zijazo si milele' (Confessions, Kitabu XI, Sura ya 16); *Gregory the Great*, Mafundisho ya Maadili, Kitabu XVI, Sura ya 20 na Kitabu XX, Sura ya 23.

[287] *Plato* — katika Timaeus; *Proclus* katika Maoni 11 juu ya Timaeus; *Plotinus* — Enneads III, Kitabu 7, Sura 1, 2 na 4; *Numenius* — katika Maandalizi ya Injili ya Eusebius, Kitabu XI, Sura 10; *Plutarch* — ibid., Sura 11.

[288] "Amini kwa dhati na bila shaka kwamba Mungu yupo… *asiyebadilika* katika asili Yake — άμετάβλητος είς τήν φύσιν" (Imani ya Kiorthodoksi, Sehemu ya 1, jibu la swali la 17). "Tuna Mungu… ambaye daima ni kama Yeye mwenyewe na ni yule yule — όμοιον καί τούτόν πάντοτε μέν τόν έαοτόν" (ibid., jibu la swali la 8). "Ameketi juu ya kiti cha enzi cha utukufu, na akitazama kwa kina, asiye na mwanzo, asiyeonekana, asiyeeleweka, asiyebadilika" (Kitabu cha Ibada, uk. 128, upande wa nyuma, Moscow 1817). "Uteuzi wa Mungu… unabaki usiobadilika" (Katekisimu Kuu ya Kikristo, kuhusu Kifungu cha 1).

[289] *Dionysius the Areopagite,* *Kuhusu Majina ya Kimungu*, sura ya 11, n. 6; *Theophilus,* *Kwa Autolycus*, 1, 4; *Origen*, *Kuhusu Misingi*, 1, 1, n. 6; *Chrysostom,* Mahubiri III, kuhusu Waraka kwa Warumi; *Agoostino,* Utangulizi, Kitabu cha IV cha *De Trinitate*: 'Asili halisi ya Mungu, jinsi ilivyo, haina kitu chochote kinachoweza kubadilika, si katika uzima, wala katika ukweli, wala katika mapenzi…' (*Confessions*, Kitabu cha XIII, Sura ya 16, kifungu cha 20).

[290] *Tertullian,* *Adversus Praxitum*, XXVII: 'Ni lazima kuamini katika Mungu kama asiyebadilika na asiyebadilika kabisa, kama vile alivyo wa milele; lakini mabadiliko ya sura ni kuondoka kutoka kwa hali ya asili'; *Origen*, *Oratio* XXIV; *Augustine,* *Lib. quaest. 83*, qu. 19; *Lactantius,* *Inst. lib. 11*, c. 8; *Antipater wa Bostra,* anayetajwa na Damascene, *Parallel*, sura ya 1.

[291] *Gregory* wa *Nyssa*, Maelezo ya Zaburi, Insha II, Sura 4, uk. 298, mhariri Morel; *Hilary*, Maelezo ya Zaburi 2; *Augustine*, Mahubiri XII, Kuhusu Mambo Mbalimbali, Sura 16: 'Kwa maana mabadiliko ni kuwa mabaya zaidi au kuwa bora zaidi…' (Confessions, Maelezo ya 1 Yohana, Insha VI, Sura 3).

upungufu — lakini kwa Mungu hakuna ongezeko wala upungufu wa aina yoyote unaowezekana: kwani Mungu hawezi kupimika na hana umbo lolote kabisa.[292] Hasa, ili kuelezea kutobadilika kwa mapenzi na maagizo ya Mungu kuhusiana na viumbe wenye uhuru, na hasa mwanadamu, Mababa Watakatifu, kwa msingi wa Maandiko Matakatifu, waliunda utofauti ndani ya mapenzi ya Mungu: katika ya kwanza (θέλημα πρώτον) na ya pili (δεύτερον), au ya awali (προηγούμενον) na inayofuata (έπο'μενον), au, kama ilivyosemwa baadaye, katika isiyo na masharti na yenye masharti (voluntatem absolutam et conditionatam). Neno 'mapenzi ya kwanza' linahusu yale ambayo Mungu anataka kitu bila masharti yoyote ya nje; kwa mfano, *anataka watu wote waokolewe na kufikia maarifa ya kweli* (1 Tim. 2:4); huku ya pili ikirejelea ile ambayo kwa hiyo anataka kitu fulani kwa uhusiano na viumbe wenye hiari, ikitegemea sharti fulani linalowafungia; kwa mfano, alimtuma Mwanawe mzaliwa pekee kwa wanadamu, *ili kila amwaminiye asipotee bali awe na uzima wa milele* (Yohana 3:16; Marko 16:16). Hivyo basi, mapenzi ya Mungu kwa viumbe wenye hiari, na kwa wote kwa ujumla, hubaki yasiyobadilika, na uhuru wa viumbe hauzuiliwi kwa namna yoyote na mapenzi haya na amri zake.[293]

Na akili timamu haiwezi kutambua haki ya mazingatio haya yote ya kimungu, na kwa hivyo haiwezi kuthibitisha isipokuwa kwamba Mungu ni Kiumbe asiyebadilika, kama vile wanahikima wa kipagani wa zamani walivyothibitisha pia.[294]

7. Uweza wote.

Uweza wote huandikishwa kwa Mungu kwa maana kwamba Ana mamlaka yasiyo na kikomo ya kuleta vitu vyote kuwepo na kutawala vitu vyote—hivyo Anaitwa, kwa kubadilishana, mwenye uweza wote au mwenye nguvu zote (παντοδύναμος), na mwenye enzi zote (παντοκράτωρ).[295]

Vitabu vitakatifu vina sehemu nyingi sana zinazoonyesha sifa hii ya Mungu. Zinaashiria:

a) kuhusu uweza wote wa Mungu kwa ujumla: *'Najua ya kuwa wewe uwezi wote unaweza, wala kusudi lako halinawezi kuzuilika*' (Ayubu 42:2); *'Abba, Baba! Kwako mambo yote yanawezekana*' (Marko 14:36); *'Kwa Mungu mambo yote yanawezekana*' (Mathayo 19:26); *kwani hakuna jambo lisilowezekana kwa Mungu* (Luka 1:37). Wakati huo huo, Mungu huitwa *Mwenyezi* (Zab. 88:9), *Bwana wa majeshi* (Zab. 23:10), *Mwenyezi peke yake* (1 Tim. 6:15), na *Mwenyezi: Mungu mkuu na mwenye nguvu, Mungu ambaye ni mkuu katika shauri na mwenye nguvu katika tendo, Bwana Mwenyezi, Mungu Mwenyezi* (Yer. 33:18–19; taz. 2 Kor. 6:18; Ufu. 16:7).

Hasa, uweza wote wa Mungu unaonyeshwa —

b) katika uumbaji: *'Mungu akasema, "Kuwepo na nuru." Nuru* ikawa' (Mwa. 1:3); *kwa maana alinena, ikawa; aliamuru, ikatokea* (Zab. 32:9; taz. 148:5); *Mungu wetu yu mbinguni [na juu ya nchi]; hufanya yote ayapendayo* (Zab. 113:11; taz. 134:6); *kwa neno la Bwana mbingu zilitengenezwa, na kwa pumzi ya kinywa chake—kikosi chake chote* (Zab. 32:6; taz. Yer. 32:17; Isa. 40:26–28); *Wewe unafaa, Ee Bwana, kupokea utukufu na heshima na nguvu: kwa maana umeumba vitu vyote, na kwa mapenzi yako vilikuwapo na kuumbwa* (Ufunuo 4:11).

c) katika malezi Yako kwa viumbe na utawala Wako juu yao: *Wote wanakutazama Wewe ili uwape chakula chao kwa wakati ufaao. Wawapaye—wanapokea; Unafungua mkono Wako—wanajazwa mema; Unajificha uso Wako—wanateseka; Unaponyoa roho yao—wanakufa na kurudi vumbini; unapotuma Roho wako, huumbwa upya, nawe huubadilisha uso wa nchi* (Zaburi 104:30). *Zako, Ee Bwana, ni ukuu, na nguvu, na utukufu, na ushindi, na heshima, na vyote vilivyo mbinguni na duniani; Zako ni Ufalme ni wako, Ee Bwana,*

---

[292] *Gregory wa Nyssa,* Dhidi ya Eunomius, Hotuba XII; *Augustine,* *Mji wa Mungu*, Kitabu XI, Sura 10; *Yohana wa Damascus*, *Ufafanuzi Kamili wa Imani Sahihi*, Kitabu 1, Sura 8.

[293] *Chrysostom*, Mahubiri 1 juu ya Waraka kwa Waefeso; *Yohana wa Damascus*, Ufafanuzi Kamili wa Imani ya Kiorthodox, Kitabu II, Sura ya 29; *Tertullian,* Maungamo, Kitabu cha Kuhimiza Ucha, Sura za 2 na 3.

[294] *Plato* — Kitabu cha 2 cha *De Republica*, kinamnukuliwa katika *Praeparatio Evangelii* ya *Eusebius*, Kitabu cha XIII, Sura ya 3; *Sallust,* mwanzoni mwa *De Deis et Mundo* yake; *Plotinus*, *Enneads* IV, Kitabu cha 8, Sura ya 2.

[295] "Amini kwa dhati na bila shaka kwamba Mungu ni… mwenyezi — παντοδύναμος" (Imani ya Kiorthodox, Sehemu ya 1, jibu la swali namba 17). "Sifa kuu za Mungu ni: kuwa… mwenyezi…" (hapo hapo, jibu la swali namba 13). "Anaitwa *mwenye nguvu zote* au *mwenye mamlaka yote* — παντοδύναμος ή παντοκράτωρ — kwa sababu vitu vyote viko chini ya nguvu Zake, na kwa sababu aliumba ulimwengu bila kizuizi chochote na bila juhudi yoyote, bali kwa mapenzi Yake peke yake" (ibid., jibu la swali la 14, Sehemu ya III, kwa ujumla wake). "Hazina ya watakatifu, chemchemi isiyokwisha, Baba Mtakatifu, Mwenye Miujiza, *Mwenyezi na Mweza Wote*"... (Kitabu cha Liturgia, uk. 224, upande wa nyuma).

nawe umeinuliwa kuwa Mfalme juu ya yote. Utajiri na heshima hutoka katika uwepo wako, nawe unatawala juu ya yote; mkononi mwako kuna nguvu na mamlaka, na iko katika uwezo wako kuinua na kuimarisha vitu vyote (1 Nya. 29:11–12; taz. Kumb. la Torati 10:17; 1 Tim. 6:15; Ufu. 17:14; Kol. 1:17; Ebr. 1:3).

Na yafuatayo yanatoa ushuhuda dhahiri zaidi juu ya uweza wote wa Mungu—

(d) katika utendaji wa miujiza: *Ni mungu gani mkuu kama [Mungu] wetu! Wewe ndiwe Mungu atendaye miujiza* (Zab. 76:14–15; taz. 85:10); *Yeye atuangazayo kutoka mbinguni juu ya dunia, nayo ikatikisika; Anagusa milima, nayo huvuta moshi* (Zab. 103:32), *Yeye aliyeumba Pleiadi na Orioni, na kugeuza kivuli cha mauti kuwa nuru ya alfajiri, na kuufanya mchana kuwa gizani kama usiku, ambaye huita maji ya bahari na kuyamwaga juu ya uso wa dunia* (Amosi 5:8). *Ametukuzwe Bwana Mungu, Mungu wa Israeli, yeye peke yake anayefanya miujiza* (Zab. 71:18; taz. 136:4).

(d) katika kueneza na kuhifadhi imani ya Kikristo na Kanisa: *'Nitalijenga Kanisa langu, na malango ya kuzimu hayatashinda dhidi yake*' (Mathayo 16:18); *lakini Mungu alichagua mambo ya upuuzi duniani ili kuwatia aibu wenye hekima, na Mungu alichagua mambo dhaifu duniani ili kuwatia aibu wenye nguvu; na Mungu alichagua mambo ya duni duniani na mambo yanayodharauliwa—na mambo yasiyo—ili kupoteza nguvu ya mambo yaliyopo, ili hakuna mwili utakaweza kujigamba mbele za Mungu* (1 Kor. 1:27–29); *Maana ni lazima atawale mpaka awaweke maadui zake wote chini ya miguu yake* (1 Kor. 15:25).

(e) katika utunzaji *wake* wa wokovu *wa* waumini: *'Nawapa uzima wa milele, na hawataangamia kamwe; hakuna atakayewachukua mkononi mwangu*' (Yohana 10:28); *na 'jinsi nguvu zake zilivyo kuu zisizopimika kwetu sisi tunaoamini, kulingana na kazi ya nguvu zake* kuu' (Efe. 1:19); *Basi, yeye awezaye kufanya kupita kiasi yote tuyoombayo au tunayoyafikiria, kwa kadiri ya nguvu inayofanya kazi ndani yetu; utukufu awe kwake katika Kanisa na katika Kristo Yesu kwa vizazi vyote, milele na milele. Amina* (Efe. 3:20–21).

Mababa Watakatifu na waalimu wa Kanisa waliona ukweli wa uweza wote wa Mungu kuwa maarufu sana kiasi kwamba waliona haikuwa na haja kuuithibitisha. 'Nionyeshe,' aliandika Mtakatifu Augustino, 'sema si Mkristo wala Myahudi, bali nionyeshe mpagani anayesembaza sanamu na kuwatumikia mashetani, ambaye hatakiri kwamba Mungu ni mwenyezi. Anaweza kumkana Kristo; lakini hawezi kumkana Mungu mwenyezi.'[296] Kuhusu pingamizi zilizotolewa na wengine kwamba hakuna kati ya mambo haya yanayowezekana kwa Mungu, ilibainishwa: Mungu kwa hakika hawezi kufa, hawezi kumdhuru mwingine, hawezi kukanusha nafsi yake au kusema uongo (2 Tim. 2:13; Ebr. 6:18), wala hawezi kuhatia au kuwa mwovu kwa njia yoyote; lakini ni kwa sababu hawezi kufanya mambo kama hayo ndiyo maana Yeye ni mwenyezi. Kwa maana kama angeweza kufa, au kumdhuru mwingine, kudanganya, au kuhatia na kuwa mwovu kwa njia yoyote, hii ingekuwa ishara si ya uwezo wote wa Mungu, bali ya udhaifu na ukosefu wa nguvu, iwe kimwili au kimaadili. Mungu anaweza kufanya chochote anachotaka, mradi tu si kinyume na asili Yake. Lakini kufa au kuacha kuwepo ni kinyume kabisa na asili Yake; na Yeye, kwa asili Yake mwenyewe, hutaka wema tu na hatamani uovu wowote.[297]

Tukichunguza kwa undani zaidi wazo la kiumbe kamili kabisa na asiye na mipaka kwa kila hali, pamoja na kiumbe anayejitegemea ambaye ndiye chanzo pekee cha uhai, na chanzo cha nguvu kwa kila kitu kilichopo,[298] wakati, kwa upande mwingine, akitazama utukufu wa kushangaza na ukubwa usio na kikomo wa ulimwengu, ulioumbwa na kuendeshwa bila kukoma na Mungu, akili bila shaka hufikia dhana ya uweza wote wa Mungu. Ndiyo maana hata wanahikima wa kipagani walikubali.[299]

---

[296] *Augustine.* Mahubiri CXXXIX, uk. 2.

[297] *Dionysius the Areopagite*, *Kuhusu Majina ya Kimungu*, sura ya 8; *Isidore wa Pelusium*, Kitabu cha III, Barua ya 335; *Chrysostom*, Homilia ya 38 juu ya Yohana na Homilia ya 51 juu ya Matendo ya Mitume; *Ambrose,* *Kuhusu Imani*, Kitabu cha IV, sura ya 3; *Agustino*, Mahubiri kwa Wakatakumeni kuhusu Imani: 'Mungu ni mwenyezi, na kwa kuwa yeye ni mwenyezi, hawezi kufa, hawezi kudanganywa, hawezi kusema uongo. Mambo mangapi ambayo hawezi kufanya! Na yeye ni mwenyezi, na yeye ni mwenyezi hasa kwa sababu hawezi kufanya mambo haya.Nam kama angeweza kufa, asingekuwa mwenyezi; kama angeweza kusema uongo, kudanganywa, kudanganya, au kutenda kinyume na haki, asingekuwa mwenye nguvu zote. Anachotaka hufanya; hii ndiyo nguvu zote. Anachotaka chochote kizuri hufanya; chochote kibaya hakitaki"; *Mt. Gregori Mtheolojia.* Kazi za Mababa Watakatifu, Juz. III, uk. 88: "Tunatambua kuwa haiwezekani kwa Mungu kuwa mwovu au kutokuwepo (kwani hii ingeashiria udhaifu badala ya uwezo kwa Mungu), au kwa kisichokuwepo kuwepo, au kwa mbili na mbili kuwa nne na kumi kwa wakati mmoja."

[298] Hakika, Yeye peke Yake ndiye anayeitwa kwa kweli mwenyezi, ambaye kwa kweli ndiye, na ambaye pekee Yake ndiye chanzo cha kila kitu kilichopo kwa njia yoyote ile, iwe ni king'amuzi au kimwili. *Augustine,* *Contra Faustus*, Kitabu XXVI, uk. 5.

[299] Ushahidi wa hili kutoka kwa waandishi wa kipagani ulikusanywa na *Huetius* — *Conc.*, Kitabu II, Sura ya 11.

§20. Sifa za Akili ya Mungu.

Akili ya Mungu inaweza kuchunguzwa kwa mitazamo miwili: nadharia na vitendo, yaani, yenyewe na katika uhusiano na matendo ya Mungu. Katika mtazamo wa kwanza, tunapata uelewa wa sifa moja ya akili hii: ujuzi kamili; katika mtazamo wa pili, ya nyingine: hekima kuu.

1. Ujuzi wa yote.

Tunapomkiri Mungu kuwa kiumbe mwenye ujuzi kamili (τά πάντα εϊδώς, omniscius), hatusemi tu kwamba anajua kila kitu, bali pia kwamba anajua kila kitu kwa namna kamili kabisa.[300] Sehemu ya kwanza inahusu vitu vya maarifa ya kimungu, sehemu ya pili inahusu mtindo na sifa zake.

Maandiko yanatafakari kwa undani vitu vya maarifa ya kimungu. Yanashuhudia kwa ujumla kwamba Mungu anajua vitu vyote, na kwa mahususi, kwamba anajua Yeye mwenyewe na kila kitu nje Yake: yote yanayowezekana na halisi, yote yaliyopita, yaliyopo sasa na yatakayokuja.

(a) Mungu anajua mambo yote: *Mungu ni mkuu kuliko mioyo yetu na anajua mambo yote* (1 Yohana 3:20); *Bwana ni Mungu wa maarifa* (1 Samweli 2:3), na *ufahamu wake hauwezi kupimika* (Zaburi 146:5). *Wewe ndiwe Bwana wa wote, na hakuna awezaye kupinga nawe, Ee Bwana. Wewe unajua yote* (Estara 4:17).

b) Mungu anajijua Yeye mwenyewe. *Hakuna anayemjua Mwana isipokuwa Baba; wala hakuna anayemjua Baba isipokuwa Mwana* (Mathayo 11:27). *Kwa maana ni nani kati ya watu anayejua yaliyo ndani ya mtu, isipokuwa roho ya mtu iliyo ndani yake? Ndivyo pia hakuna anayejua mambo ya Mungu isipokuwa Roho wa Mungu* (1 Kor. 2:11).

c) Mungu anajua yote yanayowezekana. Yeye *ndiye anayeitwa 'Mungu wa viumbe visivyokuwapo'* (Warumi 4:17), *anayejua mambo yaliyofichika na anayefahamu yote kabla hayajatokea* (Danieli 13:42).

d) Mungu anajua yote yaliyo halisi: *kwani anaangalia hadi ncha za dunia na kuona chini ya mbingu zote* (Ayubu 28:24),—*na hakuna kiumbe aliyefichwa kwake, bali mambo yote yamewekwa wazi na wazi machoni pake* (Ebr. 4:13).

Hasa, Yeye anajua kila kitu—aa) katika ulimwengu wa kimwili: *Anahesabu idadi ya nyota; Anaziita zote kwa majina* (Zab. 146:4; taz. Sir. 1:2), *Anajua ndege wote milimani* (Zab. 49:11); *macho Yake hukagua dunia nzima* (2 Nya. 16:9); *ulimwengu wa wafu umefichuliwa mbele Zake, na hakuna pazia juu ya Abadoni* (Ayubu 26:6); bb) katika uwanja wa maadili, kama vile: maisha yetu na matendo yetu, mema na mabaya: *Kwa maana njia za mwanadamu ziko machoni pa Bwana, Naye hupima hatua zake zote* (Mith. 5:21); *kwa maana macho Yake yako juu ya njia za mwanadamu, naye huona hatua zake zote. Hakuna giza, wala kivuli cha mauti, ambapo wale wanaotenda uovu wanaweza kujificha* (Ayubu 34:21–22); *Macho ya Bwana yako kila mahali; huwona waovu na wema* (Mith. 15:3); hali ya maadili ya mioyo yetu: *kwa maana Bwana huchunguza mioyo yote na kuyajua yote yaliyomo moyoni* (1 Nya. 28:9; taz. 20:27); *Moyo wa mwanadamu ni wa hila kuliko kitu kingine chochote na umeharibika kabisa; ni nani awezaye kuuelewa? Mimi, Bwana, nachunguza moyo na kupima ndani kabisa* (Yer. 17:9, 10); *Wewe peke yako unajua mioyo ya wanadamu* (2 Nya. 6:30; taz. Zab. 7:10; Sir. 42:18); *Wewe, Ee Bwana, Mjuzi wa mioyo yote* (Matendo 1:24; taz. 15:8); mahitaji yetu, matamanio, machozi, maombi yetu: *Ee Bwana! matamanio yangu yote yako mbele yako, na kukohoa kwangu hakufichiki kwako* (Zab. 37:10); *Umehesabu kuzurura kwangu* (Zab. 55:9); *macho ya Bwana yako juu ya wenye haki, na masikio yake yanasikiliza kilio chao* (Zab. 33:16; 1 Pet. 3:12); *mwabudu Baba yenu aliye faraghani; naye Baba yenu, aonaye yaliyo fanywa faraghani, atawapatia thawabu waziwazi* (Mathayo 6:6).

(d) Mungu anajua yote yaliyotokea: kwa maana *kazi zake zote zimejulikana kwa Mungu tangu milele* (Matendo 15:18; taz. Siraki 23:29; 42:19–20), na siku itafika ambapo Bwana *atahukumu ulimwengu kwa haki* (Mdo. 17:31), ambapo *ataleta machunguni yaliyo gizani na kufichua makusudio ya moyo* (1 Kor. 4:5), na *atamlipa kila mtu kulingana na matendo yake* (Rum. 2:6).

e) Mungu anajua yote yaliyopo: *Kuzimu na Abadoni viko wazi mbele za Bwana, na zaidi ya hayo mioyo ya wanadamu* (Mith. 15:11); *Yeye hufichua yaliyo kina na yaliyofichika, anajua kilicho gizani, na nuru*

---

[300] "Amini kwa dhati na bila shaka kwamba Mungu… ni mwenye kujua yote — τά πάντα εἴδώς" (Imani Sahihi, Sehemu I, jibu la swali la 17). "Sifa kuu za Mungu ni: kuwa… mjuzi wa yote yaliyofichika na yaliyo dhahiri" (ibid., jibu la swali la 13). "Ee Mungu, uliye na neema na rehema, unayechunguza mioyo na akili, na wewe peke yako unayejua siri za wanadamu, kwa maana hakuna kitu kilichofichika kwako, bali yote yamewekwa wazi na kuonekana mbele ya macho yako"... (Kitabu cha Ibada, uk. 11, Moscow 1836).

inaishi pamoja naye (Dan. 2:22). *Kwa maana Yeye huangalia hadi ncha za dunia na huona kila kitu chini ya mbingu* (Ayubu 28:24).

(g) Mungu anajua yote yatakayokuja: *'Mimi ni Mungu, wala hakuna mungu mwingine; hakuna aliye kama Mimi. Nitalitangaza jambo lililotamkwa tangu mwanzo, na tangu zamani yale ambayo bado hayajatokea*' (Isaya 46:9–10; taz. 41:23; Dan. 13:42; Hik. 8:8).

Na kwa hakika — (aa) yajayo si tu yasiyoweza kuepukika, bali pia yanategemea na ni huru: *'Kabla sijakutengeneza tumboni, nilijua wewe*' (Yer. 1:5); *'Unatambua mawazo yangu kutoka mbali'. Iwapo nitatembea au kupumzika, Wewe uko pamoja nami, na njia zangu zote zimejulikana kwako* (Zab. 138:2,3); *macho yako yaliona mwili wangu usiojengwa* (16); *Baba yako anajua unachohitaji kabla hujamuomba* (Mathayo 6:8); *Kwa wale aliowajua tangu awali, aliwateua pia kufanana na sura ya Mwanawe* (Rum. 8:29); bb) wakati ujao wa sharti, yaani kile ambacho kingeweza kutokea chini ya hali fulani, lakini hakikutokea kwa sababu masharti hayakutimizwa. *Ole wenu, Khorazini! Ole wenu, Bethsaida! Kwa maana kama miujiza iliyofanyika kwenu ingefanyika Taya na Sidoni, wangekwisha toba zamani sana wakiwa wamevaa nguo za magunia na majivu* (Mathayo 11:21).[301]

Kwa namna na asili yake, maarifa ya kimungu ni tofauti kabisa na yetu, kama tunavyoweza tayari kuhitimisha kutokana na vifungu vilivyotajwa hadi sasa:

a) tunapata maarifa, yaani, tunakuja kujua kile ambacho hatukujua hapo awali — hali si hivyo kwa Mungu; Yeye amejua mambo yote tangu zamani: *'Matendo yake yote yamekuwa yajulikana na Mungu tangu milele*' (Matendo 15:18);

b) tunajifunza mambo hatua kwa hatua, kwanza kimoja, kisha kingine, kisha cha tatu, na kadhalika — Mungu anajua kila kitu kwa wakati mmoja. *Mungu ni mkuu kuliko mioyo yetu na anajua kila kitu* (1 Yohana 3:20);

c) tunajifunza mambo kwa msaada wa hisia zetu, ambazo hutupasha hisia za vitu; fikra, ambayo hutuwekea picha za vitu; kumbukumbu, ambayo huhifadhi na kuhuisha kwetu picha za zamani; na, hatimaye, akili, ambayo huchunguza yote haya na kutoa hukumu na hitimisho lake mwenyewe — Mungu huona na kujua kila kitu moja kwa moja, yaliyopita, yaliyopo sasa na yajayo, na kwa hivyo hana haja ya msaada wowote kati ya yale yaliyoelezwa hapo juu: *Anaona hadi ncha za dunia na hutazama kila kitu chini ya mbingu* (Ayubu 28:24);

(d) sisi tunaona tu mwonekano wa nje wa vitu, au matukio tu, ilhali Mungu huingia hadi kiini cha vitu na cha yote yaliyopo: *'Je, mwanadamu anaweza kujificha mahali pa siri ambapo siwezi kumwona?' asema Bwana. 'Je, si mimi nimejaza mbingu na nchi*?' (Yer. 23:24); *'Mimi, Bwana, nachunguza moyo, na kupima akili'* (Yer. 17:10);

(d) maarifa yetu, kwa kiasi kikubwa, hayajakamilika, hayako wazi, ni ya kukisia na ya alama, kiasi kwamba tunapata tu kiwango cha chini kabisa cha ukweli — Mungu anajua mambo yote kikamilifu na kwa namna iliyo kamilifu zaidi: *mambo yote yamewekwa wazi na kufunuliwa mbele ya macho Yake* (Ebr. 4:13); na ndiyo maana inasemekana kwamba Yeye Mwenyewe ni ukweli, '[302] ' na *'Ukweli wako unakuzunguka*' (Zab. 88:9, 15), na *njia zote za Bwana ni rehema na ukweli* (Zab. 24:10; 118:151); *Amri zako zote ni kweli* (Zab. 118:86); *kazi za mikono Yake ni kweli na haki* (Zab. 110:7);

e) hatimaye, maarifa yetu hubadilika, hukamilishwa na mara nyingi hupotea: kwa maana tunasahau mengi ya yale tuliyojifunza, — lakini maarifa ya Mungu hayabadiliki na ni ya milele: *ukweli wa Bwana [udumu] milele* (Zab. 116:2). Hata hivyo, inapaswa kutambuliwa kwamba mtindo wa maarifa ya Mungu, katika asili yake *kabisa*, uko juu ya uelewa wetu, ingawa, kwa kuulinganisha na yetu wenyewe, tunaweza kuelewa tofauti iliyopo kati yao: *'Maarifa yako ni ya ajabu kwangu, — ni juu mno, siwezi kuifikiria* — alitangaza hata mmoja wa watu walioongozwa na Mungu wa Agano la Kale (Zab. 138:6).[303]

Mababa Watakatifu na walimu wa Kanisa hawajarudia tu katika maandishi yao yote ambayo Maandiko Matakatifu yanasema kuhusu ujuzi wa Mungu wote. Yaani, wanamuhesabia Mungu maarifa ya Kujua Yeye

---

[301] Tazama pia 1 Wafalme 23:10–14; Yeremia 38:17–24; Ezekieli 3:6.

[302] *Yeye aliyeniituma ni wa kweli* (Yohana 8:26). *Mimi ndimi njia, na kweli, na uzima* (Yohana 14:6). *Lakini atakapokuja yeye, Roho wa kweli, atawaongoza katika yote ya kweli* (Yohana 16:13). *Bwana Mungu ndiye kweli* (Yer. 10:10).

[303] 'Sijidai kusema Mungu anajua vipi; nasema tu kwamba Hajui kama mwanadamu anavyojua, wala kama malaika wanavyojua; lakini sijidai kusema hasa anajua vipi: maana siwezi kuelewa hili.' *Augustine,* katika Zaburi XLIX.

Mwenyewe na viumbe vyote,[304] maarifa ya yaliyopita, yaliyopo sasa na yajayo,[305] maarifa ya yale ya lazima, yale ya nasibu na yale ya sharti,[306] na maarifa yaliyo kamilifu zaidi, tofauti na yetu,[307] — lakini wakati huo huo wanajitahidi kuelezea sababu za ujuzi huu wote wa Mungu. Wanahusisha sababu ya kwanza na ukweli kwamba Mungu mwenyewe ndiye Muumba wa vitu vyote na kila kitu kinategemea Yeye;[308] sababu ya pili — na ukweli kwamba Yeye anashikilia katika akili Yake mawazo ya vitu vyote;[309] sababu ya tatu — na ukweli kwamba Yeye yupo kila mahali moja kwa moja kupitia uwepo Wake mwenyewe.[310] Wafundishaji wa kale wa Kanisa pia walijitahidi, kadri iwezekanavyo, kutatua swali maalum kuhusu ujuzi kamili wa Mungu, ambalo kwa muda mrefu limekuwa likichukuliwa kuwa gumu zaidi: swali la uhusiano kati ya utambuzi wa awali wa Mungu na hiari ya mwanadamu.

Walisisitiza kwamba utambuzi huu wa awali haupunguzi kwa namna yoyote uhuru wetu: kwa —

a) Mungu haoni tu matendo yetu, bali pia chanzo chake—uhuru wetu—Anaona kabla kwamba tutatenda matendo haya kwa hiari yetu, na kwamba tukichagua hivyo, tutatenda matendo mengine badala yake, ambayo Yeye pia anayaona kabla; kwa hivyo, tukiamua kupendelea matendo fulani kuliko mengine, uchaguzi wetu utategemea kabisa hiari yetu binafsi; [311]

b) Utambuzi wa Mungu wa awali katika mfano huu unaweza kulinganishwa na utambuzi wa awali wa binadamu: kama sisi, baada ya kujua mapema kwa njia fulani kwamba jirani yetu ameamua kufanya jambo fulani, hatuwezi kumlazimisha kutekeleza kitendo hicho alichochagua, ndivyo pia Mungu hatutwalazimishi kutenda mambo fulani kupitia Utambuzi Wake wa awali: Anautabiri kuwa ni matendo yetu ya hiari, na si yale ya lazima; [312]

(c) Kwa Mungu, hakuna zamani wala baadaye, bali sasa tu: kwa hivyo, Yeye haabirii, bali anaona matendo yetu jinsi tunavyoyatenda; hivyo basi, uhuru wetu hauathiriwi kidogo zaidi hapa kuliko ule wa jirani yetu tunaposhuhudia matendo yake.[313] Hii ina maana—

d) si matendo yetu yanayotegemea utabiri wa Mungu, bali kinyume chake: ni kwa sababu tumeamua kwa hiari yetu kufanya matendo hayo—na tunayafanya—ndipo Mungu anayotabiri au kuona. [314]

Kwa akili, ukweli wa ujuzi wote wa Mungu lazima uwe bila shaka, angalau kwa sababu inamtambua Mungu kama kiumbe kamili kabisa na asiye na kikomo, na pia kwa misingi ya sababu hizo (tulizozitaja hapo juu) ambazo Baba Watakatifu wa Kanisa walizotumia kuelezea ujuzi wote wa Mungu. Hata watu wa kipagani wenyewe daima wamekiri ukweli huu.[315]

---

[304] *Polyc.* ad Philipp. n. IV; *Theoghil.* ad Autolyc. 1, 4; *Justin.* Apolog. 1, n. 16; *Athenagoras,* Sheria, XXXI; *Minutianus Felicius,* Octaves, XXXII; *Irenaeus*, Dhidi ya Ubaguzi, IV, 19, n. 2; *Clement wa Aleksandria*, Stromata, VI, 17; *Origen*, Kuhusu Kanuni, III, 1, n. 13; IV, 37; *Basil*, Waraka VIII, n. 11.

[305] *Irenaeus*, *Contra Haereses* 11, 26, n. 3: 'Hakuna chochote kilichowahi kuwa, kilicho, au kitakachokuwa kinachoweza kumwepuka maarifa ya Mungu'*; Clement wa Aleksandria*, *Stromata* VI, 17: 'Anajua vitu vyote, si vile tu vilivyo, bali pia vile vitakavyokuwa, na jinsi kila kimoja kitakavyokuwa'...; *Justin,* Apology 1, sura ya 44; *Tertullian,* Against Marcion 11.5; *Origen*, On the Principles III, 1, n. 17; *Eusebius*, Demonstration *of the* Gospel IV, 1.

[306] *Ignatius,* *Ad Philippus*, Sura ya IV; *Gregory wa Nyssa*, *Kuhusu Watoto Wadogo Wanaochukuliwa Mapema*, Juz. III, iliyohaririwa na Morel; *Augustine,* *Kuhusu Zawadi ya Uvumilivu*, Sura ya 9.

[307] *Klementi wa Aleksandria*, Stromata, VI, 17; *Augustino,* Ad Simplicem, Kitabu I, Swali 2; Kuhusu Utatu Mtakatifu, XV, 14.

[308] *Dionysius Areopagite,* *Kuhusu Majina ya Kimungu*, Kitabu VII, n. 2; *Pantænus*, *Vibimbim*, katika Rout. *Reliquia Sacra*, juz. 1, uk. 340.

[309] *Augustine,* *De quaest. LXXXIII*, qu. 46.

[310] *Irenaeus*, Dhidi ya Ubaguzi, Kitabu IV, Sura 19, n. 2; *Minutianus Felicius,* Octaves, XXXII.

[311] *Agustino,* *De Civitate Dei*, Kitabu V, Sura ya 9: "Hivyo basi, Yeye aliyejua kabla sababu za vitu vyote hakika hangeweza kutokuwa na ufahamu wa mapenzi yetu ndani ya sababu hizo, ambazo alijua kabla kuwa ndizo sababu za matendo yetu..." (taz. *sura* ya 10), na *Kuhusu Hiari Huru*, Kitabu cha III, sura ya 3: "Kwa kuwa Yeye anatabiri mapenzi yetu, ambayo Yeye anayajua kabla, ni lazima yapate kuwepo. Basi, mapenzi ni lazima yapate kuwepo, kwa sababu Yeye anayajua kabla mapenzi. Wala mapenzi hayangeweza kuwepo kama yasingekuwa ndani ya uwezo wa mapenzi; kwa hiyo, Yeye pia anajua kabla uwezo huo..."

[312] *Origeni,* Maoni juu ya Mwanzo, katika Eusebius, *Maandalizi ya Injili*, Kitabu VI, Sura ya 11; *Augustino,* *Kuhusu Hiari*, Kitabu III, Sura ya 4.

[313] *Origen,* *De Principiis*, Kitabu III, 1; *Ambrose*, *De Fide*, Kitabu 1, Sura 7; *Chrysostom*, *Homilies on the Obscure Passages of the Prophets*, Homilii 1, n. 4; *Theodoret,* *Commentary on Homily VIII*, 30; *Augustine,* *Questions to Simplicius*, Kitabu II.

[314] *Origeni,* *Kinyume na Celsus*, 11, 20; *Kuhusu Kanuni*, Kitabu III, 3, n. 4; *Augustino*, *Mji wa Mungu*, Kitabu V, 9, n. 4.

[315] *Thales*, anayenukuliwa na *Clement wa Aleksandria*, *Stromata*, V, 14; *Plato*, *Parmenides*; *Pindar,* Olympic Odes 1, 64; *Aeschylus*, Choephorae 201, 202; *Sophocles,* Electra 659; *Xenophon*, Symposium IV, n. 48; *Plutarch*, Isis and Osiris LX; Ser. num. vind. XXI.

2. Hekima Kuu.

Kutokana na dhana ya jumla ya hekima, hekima kuu ya Mungu (σοφία, sapientia) inaweza kufafanuliwa kama ifuatavyo: inajumuisha maarifa kamili zaidi ya malengo bora na njia bora, na wakati huo huo uwezo kamili zaidi wa kutumia njia hizo kwa ajili ya malengo hayo; kwa hivyo, si kitu kingine isipokuwa ujuzi kamili wa Mungu wenyewe, ukichukuliwa kwa uhusiano na matendo Yake ya kimungu, au, kwa maneno mengine, akili ya Mungu yenyewe, ikitazamwa kwa mtazamo wa vitendo.[316]

Maandiko Matakatifu yanamweka sifa hii kwa Mungu kwa uwazi kabisa pale—

a) inamwasilisha kwa ujumla kama mwenye hekima yote, ambaye ndani yake kuna *hekima na nguvu; ushauri na ufahamu wake* (Ayubu 12:13), *Mungu mmoja mwenye hekima* (Warumi 14:26; 1 Timotheo 1:17; Yuda 25) na chanzo cha hekima kwa wote: *'Kama yeyote kati yenu akikosekana hekima, na aombe kwa Mungu, yeye ampe wote kwa ukarimu bila lawama, naye atapewa'* (Yakobo 1:5); *Kwa maana Bwana hutoa hekima; kutoka kinywani mwake hutoka maarifa na ufahamu* (Methali 2:6; Dan. 2:21). Hasa—

b) waandishi wa Agano la Kale wanaashiria hasa ulimwengu kama kioo cha hekima ya Mungu. *Matendo yako ni ya ajabu ajabu, Ee Bwana! 'Umevitengeneza vyote kwa hekima*,' anasema Daudi, akishangazwa na ukamilifu wa uumbaji (Zab. 103:24). *'Bwana kwa hekima alianzisha dunia; kwa ufahamu wake aliweka imara mbingu,'* anarudia mwana mwenye hekima wa Daudi katika misemo yake (Mith. 3:19). *'Aliumba dunia kwa nguvu zake, akatengeneza ulimwengu kwa hekima yake, na akapanua mbingu kwa ufahamu wake,'* tunasoma katika kitabu cha unabii cha Yeremia (Yer. 10:12).

c) Maandiko ya Agano Jipya yanaonyesha, zaidi ya yote, ujenzi wa ukombozi wetu kama kazi ya hekima ya Mungu isiyoelezeka. *'Sisi tunahubiri Kristo aliyesulubishwa,'* anasema Mtume Mtakatifu Paulo katika Barua yake kwa Wakorintho, *'kikwazo kwa Wayahudi na upumbavu kwa Wagiriki, lakini kwa wale walioitwa, Wayahudi na Wagiriki, Kristo ni nguvu ya Mungu na hekima ya Mungu'* (1 Kor. 1:23, 24); *tunahubiri hekima ya Mungu, fumbo, hekima iliyofichwa, ambayo Mungu aliipanga kabla ya enzi kwa ajili ya utukufu wetu* (2:7). *'ili kwamba sasa, kwa njia ya Kanisa, hekima mbalimbali za Mungu zijulikane kwa makuu na mamlaka mbinguni, kulingana na kusudi la milele alilotimiza katika Kristo Yesu Bwana wetu*' (Efe. 3:10, 11), anaandika mahali pengine. Na hatimaye, katika barua yake ya tatu, baada ya kutafakari juu ya mpango wa ajabu wa kazi hiyo kuu ya ujenzi wa Mungu, anasema kwa msisimko: *'Ee, uzito wa utajiri na hekima na maarifa ya Mungu! Hukumu zake ni za ajabu isivyo na uchunguzi, na njia zake hazipatikani!*' (Rum. 11:33).

Mababa Watakatifu na walimu wa Kanisa, wakifuata Neno la Mungu, pia walionyesha dhihirisho za hekima kuu ya Mungu: (a) katika muundo wa ulimwengu kwa ujumla: katika muundo wa jua, mwezi na nyota, hewa, maji na ardhi, mawe, mimea na wanyama—wakubwa na wadogo, wa heshima na wasio na maana, wenye manufaa na wenye madhara—na walifafanua haya yote kwa undani mkubwa, si tu katika vifungu fulani vya maandishi yao, bali pia katika insha nzima zilizojitolea kwa mada hii:[317] "Kijani kimoja tu cha nyasi au kijani kimoja tu cha mmea," wangesema, "kinatosha kujaza akili yako yote kwa kutafakari ufundi ambao kimeundwa nao;"[318] b) hasa, katika muundo wa mwanadamu, na kwa undani zaidi: katika muundo wa macho yake, kope, nyusi, ubongo, moyo, mikono, miguu na sehemu na viungo vingine: "Tukigeuza umakini wetu hata kwa kucha," anasema Mtakatifu Yohane Krisostomo, "tutayaona hapa pia alama zilizo wazi za hekima ya Mungu, katika umbo lenyewe la kucha na katika dutu na nafasi yake;"[319] c) hatimaye, katika usanifu wa wokovu wetu, tunapojadili ufaa wa Umwilisho wa Mungu Mwenyewe kwa ajili ya ukombozi wa

---

316 "Mungu mmoja, Baba wa Neno Hai, wa Hekima na wa nguvu inayojitegemea... Bwana mmoja..., Mungu kutoka kwa Mungu.... hekima, inayojumuisha muundo wa vitu vyote"... (Imani ya Mtakatifu Gregori Muujiza). "Ee Mungu mkuu na aliye juu ya yote, anayesifiwa na viumbe vyote, chanzo cha hekima" (Kitabu cha Ibada, uk. 48, Moscow 1836). "Ee Mungu mkuu na aliye juu ya yote... aliyeumba viumbe vyote kwa hekima"... (hapo hapo, uk. 193, upande wa nyuma). "Bwana na Mungu wa rehema… ambaye huamuru vitu vyote kwa hekima" (ibid., fol. 233, verso).

317 Tunarejelea 'Mahubiri kuhusu Siku Sita' ya Basil Mkuu, Yohana Krisostomo, Gregori wa Nyssa na wengine; pamoja na baadhi ya vifungu binafsi au mahubiri, kama vile: yale ya Mtakatifu Kirili wa Yerusalemu — Mahubiri Mahubiri IX, kur. 153–163, katika tafsiri ya Kirusi, na Mahubiri XI ya Mtakatifu Yohane Krisostomo kwa watu wa Antiokia.

318 *Basil Mkuu,* katika *The Works of the Holy Fathers*, j. V, uk. 80.

319 *Yohana Krisostomo:* Kuhusu Hekima ya Mungu katika Muundo wa Mwili wa Mwanadamu, Christian Readings 1838, II, uk. 159–171; *Basilio Mkubwa:* Mahubiri kuhusu Muundo wa Mwanadamu, Christian Readings 1841, IV, uk. 3–34.

wanadamu,[320] na Umwilisho hasa wa Mwana wa Mungu, na si wa Mungu Baba wala wa Roho Mtakatifu,[321] kuhusu sababu za kucheleweshwa kwa kuja kwa Mkombozi duniani,[322] kuhusu maandalizi ya taratibu ya wanadamu kwa ajili ya kumpokea Yeye,[323] kuhusu umuhimu wa kifo Chake, na hasa kifo Chake msalabani[324] na kadhalika. 'Kutamani kuokoa,' anasema, kwa mfano, Mtakatifu Gregori wa Nyssa, 'ni ishara ya wema; kumkomboa mfungwa ni ishara ya haki; na kufanya kile ambacho hakipatikani kwa adui kupatikana ni kazi ya hekima kuu.'[325]

Dhana ya ujuzi-wote wa Mungu na mtazamo kwamba ulimwengu ni kazi ya mikono ya Mungu vinatosha kabisa kuishawishi akili ya kawaida ya binadamu kuhusu hekima kuu ya Mwenyezi, ambayo hata washenzi waliitambua.[326]

§21. Sifa za Mapenzi ya Mungu.

Mapenzi ya Mungu yanaweza kuchukuliwa kwa mitazamo miwili: yenyewe na katika uhusiano na viumbe. Katika mtazamo wa kwanza, yanatuonekana: (a) kwa asili yake *kuwa huru kabisa,* na (b) kupitia shughuli zake za hiari *kuwa takatifu kabisa*. Katika hali ya pili, ni: a) kwanza kabisa, *wema mtimilifu*: kwa kuwa wema ndio chanzo cha kwanza na kikuu cha matendo yote ya Mungu kwa uhusiano na viumbe vyote, wenye akili na wasio na akili; b) pili, hasa, kwa uhusiano na viumbe wenye akili pekee, *kama ilivyo ya kweli* na *ya uaminifu*: kwa kadiri inavyojiweka wazi kwao kama sheria ya maadili kwa mapenzi yao na kama ahadi au vichocheo vya kimaadili ili kutimiza sheria hii; c) mwisho, *kama ya haki*: kwa kadiri inavyosimamia matendo ya kimaadili ya viumbe hawa na kuwalipa kulingana na sifa zao. Hivyo basi, sifa kuu za mapenzi ya Mungu, au kwa usahihi zaidi, sifa kuu za Mungu kadiri zinavyohusiana na mapenzi, ni: 1) uhuru mkuu, 2) utakatifu kamili, 3) wema usio na kikomo, 4) ukweli na uaminifu kamili, na 5) haki isiyo na kikomo.

1. Uhuru mkuu.

Mungu huitwa huru kwa kiwango cha juu (ἐλεύθερος, ἀυτεξούσιος, liberrimus), kwa sababu Yeye huamua matendo Yake kwa uhuru kamili bila kutegemea hitaji au kulazimishwa lolote, iwe la nje au la ndani, bali kwa msingi wa dhana (maua) ya akili Yake iliyo kamilifu zaidi na *kabisa kulingana na mapenzi ya mapenzi Yake mwenyewe* (Efe. 1:11): Yeye huchagua anachotaka na hutekeleza alichochagua, kama anavyotaka.[327]

Maandiko Matakatifu yanamhusisha Mungu na uhuru wa juu zaidi:

(a) kwa ujumla, katika matendo Yake yote, ikithibitisha kwamba Yeye hufanya *mambo yote kulingana na mapenzi mema ya hiari Yake* (Efe. 1:11), na hasa—

(b) katika uumbaji wa ulimwengu: *Wewe umeumba vitu vyote, na vitu vyote vipo na vimeumbwa kwa mapenzi Yako* (Ufunuo 4:11). *Mungu wetu yu mbinguni [na duniani]; hufanya yote anayoyapenda* (Zab. 113:11). *Bwana hufanya yote anayoyapenda, mbinguni na duniani, katika bahari na katika vilindi vyote* (Zab. 134:6).

c) katika utunzaji Wake juu yake: *'Mimi niliumba dunia, wanadamu na wanyama walioko juu ya uso wa dunia, kwa nguvu zangu kuu na kwa mkono wangu uliotandikwa, na nikawapa yeyote niliyempenda*' (Yer.

---

[320] *Krisostomu*, Mahubiri VI juu ya Yohana; *Atanasi,* *Kuhusu Mwili wa Neno la Mungu*, j. II, § 1698, uk. 33; *Maungamo*, uk. 48; *Gregori wa Nyssa*, *Katekisimu*, sura 27; *Agostino*, *Kuhusu Dhambi na Neema*, sura II, na *Mji wa Mungu*, kitabu XIV, sura 27.

[321] *Irenaeus,* *Kinyume na Ubaguzi*, Kitabu V, Sura ya 1; *Athanasius*, *Hotuba III Kinyume na Waari*; *Chrysostom*, *Mahubiri XVIII juu ya Yohana*; *Gennadius,* *Kuhusu Misingi ya Kanisa*, Sura ya 2; *Yohana wa Damascus*, *Ufafanuzi Kamili wa Imani Sahihi*, Kitabu IV, Sura ya 4.

[322] *Gregory wa Nyssa*, *Orat. de nat. Christ.*, vol. II, uk. 773; *Theodoret,* *Serm. VI contra Graec.*; *Augustine*, *Epist. 49*; *De Genes. contra Manich.*, Kitabu 1, Sura 14.

[323] *Yohana wa Damascus.* Ufafanuzi Sahihi wa Imani ya Kiorthodoksi, Kitabu III, Sura ya 1; *Theophilact.* juu ya Sura ya III, aya ya 10 ya Waraka kwa Waefeso.

[324] *Mtakatifu Athanasi wa Alexandria.* — Kuhusu Msalaba wa Yesu Kristo, Chr. Readings 1838, II, kur. 132–158.

[325] *Gregory wa Nyssa.* Hotuba za Katekesi, sura XXXIII, XXXIV, juz. III, uk. 80, mhariri Morel.

[326] *Diogenes Laërtius,* Utangulizi, sura ya VII; *Aristotle,* Fizikia, Kitabu cha II, sura ya 8.

[327] "Uweza wote wa Mungu na mamlaka yake ya uweza wote huamuliwa na mapenzi yake mwenyewe na matendo yake; na kwa hiyo yeye haitimizi kila kitu ambacho anaweza kukitenda, bali hutenda na ana uwezo wa kutenda tu kile anachokitaka" (Imani ya Kiorthodoksi, Sehemu ya 1, jibu la swali la 14). "Mahali popote Mungu apendapo, mpangilio wa asili hushindwa, kwa maana Yeye huumba chochote apendacho" (Triodion of Lent, uk. 136, Moscow 1835).

27:5). *'Nitakayemwonea huruma, nitamwonea huruma; nitakayemwonea rehema, nitamwonea rehema*' (Rum. 9:15; taz. Kutoka 33:19). *Na wote wanaoishi duniani hawahesabiwi; kulingana na mapenzi Yake hufanya kazi miongoni mwa majeshi ya mbinguni na miongoni mwa wale wanaoishi duniani; na hakuna yeyote anayeweza kupinga mkono Wake* (Dan. 4:32; taz. Ayubu 23:13). *Aliye juu sana ndiye anayetawala ufalme wa wanadamu na kuupa kwa yeyote apendaye* (Dan. 4:14, 22, 29). *Moyo wa mfalme uko mkononi mwa BWANA, kama mito ya maji: unaupeleka popote apendapo* (Mith. 21:1). *Je, ndege wadogo wawili hawauzwi kwa peni moja? Hata hivyo, wala mmoja wao hataanguka ardhini bila mapenzi ya Baba yenu; na hata nywele za kichwa chenu zote zimehesabiwa* (Mathayo 10:29, 30).

(d) katika ukombozi wa wanadamu: kwa maana Baba wa mbinguni *ametupangia mapema kutiwa kuwa wanawe kwa njia ya Yesu Kristo, kulingana na kupendeza kwa mapenzi yake* (Efe. 1:5), *akiwa ametuonyesha fumbo la mapenzi yake kulingana na kupendeza kwake, alilokusudia mapema ndani yake* (9); na Kristo Mwokozi *alijitoa kwa ajili ya dhambi zetu, ili kutuokoa kutoka kwa enzi hii ya uovu iliyopo, sawasawa na mapenzi ya Mungu Baba wetu; utukufu uwe kwake milele na milele* (Gal. 1:4, 5).

(d) katika kuzaliwa kwetu upya na utakatifu *wetu*: *Akipenda hivyo, alituzalia kwa neno la kweli, tukiweze kuwa kama matunda ya kwanza ya viumbe wake* (Yakobo 1:18); na *kwa kila mmoja hupewa dhihirisho la Roho kwa ajili ya faida ya wote. 8 Mmoja hupewa kwa Roho neno la hekima, mwingine neno la maarifa, kwa Roho huyo huyo... Hata hivyo, mambo haya yote hufanywa na Roho mmoja yuleyule, ambaye huwagawia kila mmoja peke yake kama apendavyo* (1 Kor. 12:7, 8, 11).

Mababa Watakatifu na walimu wa Kanisa, ambao huashiria mara nyingi sana katika maandishi yao uhuru wa Mungu kwa ujumla, walielezea maoni yao juu yake kwa uwazi maalum katika matukio matatu: a) walipopinga falsafa za kale, waliokuwa wakidai kuwa ulimwengu ni wa milele na uliundwa kutoka kwa Mungu, si kwa mapenzi Yake, bali kwa lazima, kama kivuli kutoka kwa mwili au mwangaza kutoka kwa nuru;[328] b) walipokanusha kosa la washindani na wamwasi fulani, waliokuwa wakidai kwamba kila kitu duniani, ikiwemo Mungu Mwenyewe, kiko chini ya hatima,[329] na — c) walipotaka kufafanua kwa usahihi picha ya Mungu iliyomo ndani yetu ni nini, waliweka hiyo katika hiari ya mwanadamu.[330] Katika matukio haya yote, walisisitiza kwamba Mungu hayuko chini ya hitaji lolote na huamua matendo Yake kwa uhuru kamili;[331] kwamba Yeye, tangu mwanzo kabisa, aliumba kila kitu alichotaka na alivyotaka, na anaendelea kuleta kila kitu duniani kulingana na mapenzi Yake pekee,[332] na kwamba Yeye, kwa asili Yake, ni mwenye mamlaka.[333]

Hakika, ikiwa Mungu ni Roho mkamilifu zaidi, Roho huru na mwenyezi, basi akili yetu lazima itambue kwamba Mungu ni huru kwa kiwango cha juu kabisa kwa asili Yake — kwani uhuru ndilo sifa muhimu zaidi ya roho inayojitambua, na Yeye ambaye ni mwenyezi na anashikilia vitu vyote katika nguvu Zake, akiwa Yeye mwenyewe hatategemei chochote, hawezi kuwa chini ya hitaji lolote au kulazimishwa.

---

[328] *Basil Mkubwa,* kuhusu Uumbaji wa Siku Sita, Mahubiri 1, katika Kazi za Mababa Watakatifu, Juz. V, uk. 6–7; *Athanasius*, *In Hexaëm*, Kitabu I, uk. 5; *Theophilus,* *Ad Autolycus*, 11, 13; *Epiphanius*, *Haeresia* XXIII, n. 5; *Zacharias wa Mytilene*, *Disputatio de mundo*, juz. XII ya *Bibliotheca Patrum Graeco-Latina*,Paris , 1644.

[329] *Irenaeus,* *Adversus Haereses*, Kitabu II, Sura 5, n. 4; *Tertullian*, *Adversus Heteromorgon*, Sura 16; *Hippolytus*, *Adversus Noetianus*, Sura VIII, X; *Epiphanius*, *Haereses*, LXX, n. 7; *Augustine,* *De Civitate Dei*, Kitabu XI, Sura 24.

[330] *Irenaeus*, Dhidi ya Ubaguzi, Kitabu IV, Sura ya 8; *Ambrose,* Maelezo ya Hexameron, Kitabu VI, Sura ya 8; *Jerome*, Waraka 146; *Gregory wa Nyssa,* Kuhusu Uumbaji wa Mwanadamu, Sura ya 4, Hotuba XVI; *Yohana wa Damascus.* Ufafanuzi Sahihi wa Imani ya Kiorthodoksi, Kitabu II, Sura ya 12; Kitabu III, Sura ya 14.

[331] Haifai *kusema* kwamba Mungu, ambaye yuko juu ya vitu vyote, akiwa *huru na mwenye mamlaka juu ya nguvu Zake mwenyewe, ananyanyaswa na ulazima,* kiasi kwamba chochote kinaweza kutokea kwa ruhusa kinyume na mapenzi Yake... (Irenaeus, Dhidi ya Ubaguzi, II, 5, n. 4). Kwa maana asili ya kimungu haitawaliwi na hisia, hata kufikia kufanya kinyume na mapenzi yake, au kutofanya anachotaka; kwani ina uwezo wa kufanya chochote kinachotaka... (*Epiphanius*, Dhidi ya Ubaguzi, LXX, n. 7).

[332] 'Anapotaka, Hutenda.... Kwa hiyo alitenda kama alivyotaka....' (*Hippol.* adv. Noët. X). Kwani alitenda kana kwamba kutoka kwake mwenyewe, kwa kuwa alitenda kama alivyotaka.... Na maadamu Anataka, vitu vyote vinadumu kwa nguvu Zake.... (*Anibros.* in Hexaëm, Kitabu I, Sura 5).

[333] "Kama mwanadamu ameumbwa kwa sura ya Uungu mtukufu na uliopo tangu kale, na Uungu ni huru na una mapenzi kwa asili (αὐτεξούσιος δέ φύσει καί θελητική ή θεῖα φύσις); basi mwanadamu, kama sura ya Uungu, ni huru kwa asili na ana mapenzi" (Yohana wa Damascus. Ufasiri Sahihi wa Imani ya Kiorthodox, Kitabu III, Sura 14).

2. Utakatifu uliokamilika.

Kwa kumwita Mungu mtakatifu (ἅγιος, sanctus), tunakiri kwamba Yeye huru kabisa kutokana na dhambi yote, hata hawezi kutenda dhambi, na ni mwaminifu kikamilifu kwa sheria ya maadili katika matendo yake yote; kwa hiyo, anachukia uovu na anapenda wema tu katika viumbe vyake vyote.[334]

Maandiko Matakatifu kwa kweli yanathibitisha kwamba Mungu ni

a) huru kabisa kutokana na dhambi yote. *Mungu ni mwaminifu, wala hakuna uonevu [ndani Yake]* (Kumb. la Torati 32:4); *Mungu ni nuru, wala hakuna giza lolote ndani Yake* (1 Yohana 1:5); *kwa maana Mungu hawavishwi na uovu, wala Yeye mwenyewe hawavishi mtu yeyote* (Yakobo 1:13); *Yeye ni safi* (1 Yohana 3:3); *kila aliyezaliwa na Mungu hafanyi dhambi, kwa sababu mbegu yake inakaa ndani yake; na hawezi kufanya dhambi, kwa sababu amezaliwa na Mungu* (9).

b) ni kabisa inalingana na sheria ya maadili. Kwa hivyo, Maandiko Matakatifu — aa) mara nyingi sana humrejelea Mungu kama mtakatifu kwa ujumla: *'Mtakatifu ni Bwana, Mungu wetu*';[335] pia kama mwenye haki na mcha: *'Yeye ni mwenye haki na wa kweli*';[336] kama Mtakatifu wa Israeli: *'Nitakuimbia kwa kinubi, Ee Mtakatifu wa Israeli*';[337] bb) hasa, imeelezwa kwamba *jina Lake takatifu*,[338] *neno* Lake *takatifu* (Zab. 104:42), *sheria* Yake *takatifu* (Rum. 7:12), *mkono* Wake *mtakatifu* (Zab. 97:1), *Njia Yake ni takatifu* (Zab. 76:14), *kiti* Chake *cha* enzi ni *takatifu* (Zab. 46:9), mguu *wa kiti* Chake *cha enzi ni takatifu* (Zab. 98:5), na kwamba Yeye *ni mwema katika kazi Zake zote* (Zab. 144:17); (bb) inashuhudia kwamba malaika mbinguni wanaomtukuza, wakimzunguka kiti chake cha enzi, wanapaza sauti bila kukoma wakisema kwa wenzao: *'Mtakatifu, mtakatifu, mtakatifu ni Bwana wa majeshi! Nchi yote imejaa utukufu wake!'* (Isaya 6:3; taz. Ufunuo 15:4), na — (gg) inaamuru kwamba sisi pia duniani tutakashe jina Lake, kwa kuiga utakatifu Wake ulio kamilifu: *'Kuwa watakatifu katika mwenendo wenu wote, mkiiga mfano wa Mtakatifu aliyewaita.' Maana imeandikwa: 'Mtakatifu, kwa kuwa mimi ni mtakatifu' (*1 Petro 1:15, 16; taz. Mambo ya Walawi 11:44; 19:2; 20:7).

c) Ana chukia uovu katika viumbe vyake na hupenda wema tu: *'Wenye mioyo ya hila ni chukizo kwa Bwana; lakini wale wanaoendelea bila lawama wanamvutia*' (Mith. 11:20); *'Njia ya waovu ni chukizo kwa Bwana, lakini anawapenda wale wanaoendelea katika njia ya haki'* (Mith. 15:9). *Kwa maana Wewe ni Mungu asiyependa uovu; mtengenezaji wa uovu hawezi kuishi pamoja na Wewe; waovu hawatadumu mbele ya macho Yako: Unauchukia wote wanaotenda uovu* (Zab. 5:5,6). *Maovu yenu yameweka utengano kati yenu na Mungu wenu, na dhambi zenu zimeficha uso wake mbele yenu, hata asisikie* (Isaya 59:2). *Jinaeni, jitakaseni; toeni mbali maovu yenu machoni pangu; acheni kutenda mabaya* (Isa. 1:16; taz. Zab. 14:1–5; 23:3–6).

Katika maandishi ya Mababa Watakatifu na walimu wa Kanisa tunapata:

a) maelezo sahihi kabisa ya dhana ya utakatifu wa Mungu. Mungu ni mtakatifu si kwa njia ileile kama viumbe walivyotakaswa: Yeye ni mtakatifu kwa asili Yake, mtakatifu ndani Yake na kwa njia Yake, na ndiye chanzo cha utakatifu kwa wote; ilhali viumbe wengine wanaweza kutakaswa tu kupitia ushirikiano Wake, kwa utakaso Wake. Kwa hivyo, Yeye peke Yake ndiye mtakatifu wa kweli, Mtakatifu pekee.[339]

---

[334] "Kila wema unaoweza kuufikiria akilini mwako, mhusishe Mungu, Wema Mkuu, kama chanzo chake na asili yake. Kinyume chake, fikiria kwamba uovu wote ni wa kigeni Kwake na umeondolewa Kwake, si kwa mahali bali kwa asili" (Imani ya Kiorthodoksi, Sehemu ya 1, Jibu la Swali 31). "Mungu hana sehemu katika uovu wowote"... (Waraka wa Mapatriaki wa Mashariki kuhusu Imani ya Kiorthodoksi, Kifungu cha 3). "Ni kweli kabisa na bila shaka kwamba Mungu hawezi kuwa chanzo cha uovu"… (ibid., Kifungu cha 4). "Wewe ni mtakatifu, kweli, na mtakatifu mkuu, na hakuna kipimo kwa mng'ao wa utakatifu wako...; Wewe peke yako ni usafi na utakatifu wa asili; Wewe ni mtakatifu, Baba asiye na mwanzo, Wewe ni mtakatifu, Mwana wa milele, na Wewe ni mtakatifu, Roho Mtakatifu, mmoja na asiyegawanyika, Mungu wetu...; Mungu Mtakatifu, ambaye ameitenda yote kupitia Mwana, kwa ushirikiano wa Roho Mtakatifu: Mtakatifu na Mwenyezi, ambaye kupitia kwake tumemjua Baba na Roho Mtakatifu amekuja ulimwenguni: Roho Mtakatifu, asiyefaa kufa, na mtulizi, anayetoka kwa Baba na kupumzika kwa Mwana: Utatu Mtakatifu, utukufu kwenu; Mungu, mmoja kwa asili, asiye na dhambi; Wewe peke yako ndiwe huru kutokana na dhambi" (Kitabu cha Ibada, uk. 130; Kitabu cha Huduma, uk. 157 upande wa nyuma, na uk. 194 upande wa nyuma; Octoechos, Sehemu ya 1, uk. 165 upande wa nyuma; Sehemu ya II, uk. 8; Liturgia ya Jumla, Sehemu ya 1, uk. 6 upande wa nyuma, na uk. 22 upande wa nyuma).

[335] Zab. 98:9; linganisha Yosh. 24:19; Isa. 6:3; 2 Makab. 14:36; Yoh. 17:11; Ufu. 4:18.

[336] Kumb. 32:4; taz. Zab. 10:7; 144:13; Ufu. 15:4.

[337] Zab. 70:22; k. Zab. 88:19; Isa. 1:4; 5:16; 10:20; 12:6; 29:19–23; 43:3; 54:5; Ezek. 39:7; Hab. 1:12; Bar. 4:37; Ufu. 6:10.

[338] Zab. 32:21; 102:1; 104:3; 105:47; 110:9; 144:21; Eze. 20:39; 39:7; Lk. 1:49.

[339] *Sirili wa Yerusalemu.* Maelekezo juu ya Fumbo, Kitabu V, § 19: 'Kweli, Yeye aliye mtakatifu kwa asili ndiye Mtakatifu pekee; na sisi ni watakatifu, si kwa asili, bali kupitia ushirika, kujinyima na maombi' (katika tafsiri ya Kirusi, uk. 467); *Cyrill. Alex.* in cap. XLIX Jesaiae v. 7.

b) utetezi wa utakatifu wa Mungu dhidi ya wamwasi ambao walimshutumu Mungu kuwa chanzo cha uovu uliopo duniani. Uovu lazima ueleweke kama dhambi pekee, ambayo ni ukiukaji dhidi ya mapenzi ya Mungu; lakini yote mengine tunayoyaita uovu wa kimwili, ambao Mungu hututumia kuadhibu kwa ajili ya dhambi zetu, si uovu: kwani una ndani yake nguvu ya wema, ukichangia katika marekebisho yetu na kututia moyo kutenda mema.[340] Lakini dhambi zote hutokana na matumizi mabaya ya uhuru wa viumbe wenye akili, ambao Mungu aliwaumba wakiwa wema, na, baada ya kuwapa mara moja kabisa, hataki tena kuuvuruga.[341] Hata hivyo, Yeye mwenyewe hata hawezi kutenda dhambi, kwa kuwa Yeye ni asiyebadilika katika mambo yote,[342] hawezi kutenda kinyume na Yeye mwenyewe na mapenzi yake,[343] na ni wema mkuu, unaoondoa uovu wote, kama vile mwanga unavyoondoa giza, na kuwepo kunavyoondoa kutokuwepo.[344]

c) maelezo ya baadhi ya mistari ya Maandiko ambapo Mungu anaonekana, kwa dhahiri, kuwa mwandaji wa uovu. "Mtakaposikia: *'Je, kuna janga katika mji ambalo Bwana halilileta*?' (Amosi 3:6), jua kwamba hapa neno 'ovu' linahusu mateso yaliyotumwa kwa wenye dhambi ili kurekebisha maovu yao."[345] "*Mimi huumba nuru na kuumba giza, mimi hufanya amani na kuleta maafa* (Isaya 45:7) — *Yeye huleta amani* ndani yako kwa njia ya kipekee wakati, kupitia mafundisho Yake ya wokovu, Yeye hutuliza roho yako na kudhibiti tamaa zinazopigana vita dhidi ya nafsi yako; *huleta majanga,* yaani, hubadilisha uovu na kuugeuza kuwa bora, kiasi kwamba hupata sifa za wema.... Hata hivyo, ikiwa tutaita *'amani'* hali isiyo na vita, na 'uovu' majanga ya vita...: basi tutasema kwamba Mungu, kulingana na hukumu Yake ya haki, hutuma adhabu katika vita kwa wale wanaostahili adhabu."[346] Vilevile — "maneno: *'Mungu amewaweka wote katika kutotii'* (Warumi 11:32); na pia: *'Mungu amewapa roho ya upofu, macho yasiyotazama na masikio yasiyosikia'* (Warumi 11:8), lazima zifahamike si kana kwamba Mungu Mwenyewe ndiye chanzo cha haya yote, bali kwamba Yeye aliiruhusu tu, kwa sababu mwanadamu amepewa uhuru, na kitendo kizuri hakipaswi kufanywa kwa kulazimishwa."[347]

Sio bila sababu kwamba wengi hata miongoni mwa watu wapagani zaidi walimtambua Mungu kuwa mtakatifu;[348] ukweli huu unafikika hata kwa akili ya kawaida. Ikiwa Mungu ni kiumbe kamili kabisa, basi ni lazima awe mtakatifu; na ikiwa si mtakatifu, basi si kamili kabisa: kwani utakatifu katika kiumbe mwenye akili na huru ni ukamilifu wa kwanza kabisa, wakati dhambi ni ukosefu wa ukamilifu wa kwanza na mbaya zaidi. Pia tunamfikiria Mungu kama kiumbe anayestahili heshima na ibada; lakini je, akili yetu inaweza kumtambua kama anayestahili ibada kiumbe asiye na utakatifu? Tunatambua ndani yetu sheria ya maadili isiyobadilika, ambayo yenyewe ni takatifu na inatutaka tu kuwa watakatifu; lakini sheria hii imetolewa kwetu na Mungu na ni dhihirisho la mapenzi Yake: je, hii si ushahidi dhahiri kwamba Mungu anapenda tu kilicho kitakatifu, anatamani tu kilicho kitakatifu, na kwa hiyo Yeye mwenyewe ni mtakatifu kamili?

3. Wema usio na kikomo.

Wema katika Mungu ni sifa ile ambayo kwa hiyo Yeye daima yuko tayari kutoa, na kwa kweli hutoa, kwa viumbe Wake baraka nyingi kadri kila kimoja chao kinavyoweza kupokea kulingana na asili na hali yake. Uwema huu (ἀγαθότης, bonitas), kulingana na hali tofauti za viumbe unaowafanyia, huitwa kwa majina mbalimbali: huitwa *neema* (χάρις, gratia) unapotoa baraka kwa wale ambao hawastahili (Rom. 11:35; Efe. 2:5); *rehema* (ἔλεος, οἰκτιρμός, misericordia), inapowaokoa walioteswa na wahitaji (Lk. 1:72, 78; 2 Kor. 1:3); *uvumilivu* (μακροθυμία, longanimitas), unapodhihirisha ustahamilivu kwa wenye dhambi na, huku ukisubiri

---

[340] *Basil Mkubwa:* 'Kuhusu Ukweli kwamba Mungu Sio Chanzo cha Uovu'. Chr. Th. 1824, XIII, uk. 255–258; *Tit. Bostrens.* adv. Manich. 11,9.10.15; *Clem. Alex.* Paedag. 1,8; *Augustin.* de Genes. ad litt. XI, 6, note 8. Cf. note 206.

[341] *Basil Mkubwa,* katika Chr. Ch. 1824, XIII, uk. 263; *Clem. Alex.* Strom. 1,17; *Gregor. Nyss.* Hom. VII in Ecclesiast., na Catech. sura ya 5; *Athanas. Alex.* contra gent. sura ya 7.

[342] *Augustine,* *De Civitate Dei*, Kitabu XXII, Sura 1; *Cyril wa Alexandria*, *Maelezo ya Yohana*, Kitabu V, kuhusu maneno: *'Sifanyi chochote kwa hiari yangu...'; Titus wa Boston*, *Kinyume na Manikea*, Kitabu II, katika *Bibliotheca Patrum*, Juz. IV, safu 903.

[343] *Athenagoras,* katika *Apologeticus*, uk. 6: 'Kwa maana si kwa ajili ya Mungu kutenda kinyume na asili.'

[344] *Tertullian,* *Contra Marcion*, Kitabu I, uk. 26; *Gregory* wa *Nyssa*, *Katekisimu*, Sura ya 1; *Basil Mkubwa,* Mahubiri 11 juu ya Hexameron.

[345] Basil *Mkubwa* katika Chr. Ch. 1824, XIII, uk. 254.

[346] Hapo hapo, uk. 251–252.

[347] *Yohana wa Damascus,* *Ufafanuzi Sahihi wa Imani ya Kiorthodoksi*, Kitabu IV, Sura 19, uk. 282.

[348] *Aeschylus,* *Adamantia*, 637; *Eumenides*, 27, 40, 55; *Sophocles,* *Ant. *, 1044.

wabadilike, unaahirisha kuwahukumu (Warumi 2:4; 3:25); *wema* (χρηστότης, lenitas), unapopunguza adhabu ya dhambi (Warumi 11:22), na kadhalika.[349]

Kuna mistari isiyo na hesabu katika Maandiko Matakatifu inayoonyesha wema wa Mungu:

a) kwa ujumla, Mungu anaelezewa kama —

aa) si tu kama mwema, bali kama Yeye peke yake aliye mwema: *'Msifuni Bwana, maana yeye ni mwema; kwa maana fadhili yake ni ya milele*' (Zab. 117:1; linganisha Zab. 33:9; 72:1; 85:5; 118:68; 134:3; 135:1); *hakuna aliye mwema isipokuwa Mungu peke yake* (Marko 10:18);

bb) si tu mwenye ukarimu na rehema, bali pia Baba wa ukarimu: *Bwana ni mkarimu na mwenye rehema, mvumilivu wa hasira na aliyejaa fadhili zake* (Zab. 102:8; taz. Kut. 34:6; Zab. 111:4; 144:8); *Ametukuzwe Mungu, Baba wa Bwana wetu Yesu Kristo, Baba wa rehema na Mungu wa faraja yote* (2 Kor. 1:3);

(b) si upendo tu, bali pia Mungu wa upendo, Mungu wa neema yote: *Mungu ni upendo, na yeye aliye katika upendo, yuko katika Mungu, na Mungu yuko ndani yake* (1 Yohana 4:16; taz. v. 8); *mwe na nia moja, mkae katika amani—na Mungu wa upendo na amani atakuwa nanyi* (2 Kor. 13:11); *Basi Mungu wa neema yote, aliyewaita katika utukufu wake wa milele katika Kristo Yesu, yeye mwenyewe, baada ya mateso yenu mafupi, atawakamilisha, atawaimarisha, atawawezesha, na kuwafanya wasiyetikisika* (1 Petro 5:10).

6) kwa uhusiano na uumbaji. *Bwana ni mwema kwa wote, na fadhili zake zimejaa juu ya kazi zake zote* (Zab. 144:9). *Unapofungua mkono wako, wanashibishwa kwa mema* (Zab. 103:28). *Anapeleka chemchemi katika mabonde* (Zab. 103:10), na *kutoka kwa miinuko yako unawanywesha milima* (13), *unafanya nyasi kukuwa kwa ajili ya wanyama* (14), unawavika… *nyasi ya nyikani* (Mathayo 6:30), *inanywesha… ndege wa angani* (26), *inatoa chakula kwa kila kiumbe hai* (Zab. 135:25) na inakidhi *viumbe vyote hai kulingana na mapenzi Yake memu* (Zab. 144:16).

c) hasa kwa watu. Katika suala hili, inasemekana:

(aa) kwamba Mungu ni Baba yetu: *msimwite mtu yeyote duniani baba yenu, maana mna Baba mmoja tu, ambaye yuko mbinguni* (Mathayo 23:9; taz. Kumb. la Torati 32:6; Isa. 63:16; Mal. 1:b; 1 Kor. 8:4, 6; Efe. 4:6); *Baba yetu uliye mbinguni! Jina lako litukuzwe* (Mathayo 6:9);

bb) kwamba Yeye husikiliza sala zetu zote kwa uangalifu wa baba: *je, yupo yeyote kati yenu ambaye, mwanawe anapoomba mkate, atampa jiwe? Au anapoomba samaki, atampa nyoka? Basi, ikiwa ninyi, mlio waovu, mnajua jinsi ya kuwapa watoto wenu zawadi njema, si kwamba Baba yenu aliye mbinguni atawapa vitu vyema wale wanaomwomba (*7:9–11);

(cc) kwamba Yeye hutunza mahitaji yetu yote kama baba: *Anaamuru jua Lake lichomoe juu ya waovu na wema, na hutuma mvua juu ya waliyo haki na wale wasio haki* (Mathayo 5:45), *akitoa uhai na pumzi na kila kitu kwa wote* (Matendo 17:25), na zaidi ya hayo hutoa *kwa wingi ili tufurahie* (1 Tim. 6:17; taz. 4:3); Yeye pia hutupatia *kila zawadi njema na kila zawadi kamilifu* kwa ajili ya roho zetu (Yakobo 1:17) na *hufanya kati yenu kutaka na kutenda kulingana na mapenzi Yake mema* (Fil. 2:13);

gg) hatimaye, ushuhuda unaovutia zaidi wa wema usio na kikomo wa Mungu kwetu ni kazi ya ukombozi wetu iliyotimizwa naye: *maana Mungu aliupenda ulimwengu hivyo, akampa Mwanawe mzaliwa pekee, ili kila amwaminiye asipotee, bali awe na uzima wa milele* (Yohana 3:16). *Upendo wa Mungu kwetu ulidhihirishwa kwa kuwa Mungu alimtuma Mwanawe wa pekee duniani, ili tuwe na uzima kupitia Yeye. Huu ndio upendo: si kwamba sisi tulimpenda Mungu, bali Yeye alitupenda na kumtuma Mwanawe kuwa kafara ya kuondolea dhambi zetu (*1 Yohana 4:9, 10). *Lakini neema na upendo wa Mwokozi wetu, Mungu, zilipodhihirika, alituokoa, si kwa ajili ya haki zozote tulizotenda sisi, bali kwa ajili ya rehema zake, kwa njia ya kuoshwa kwa kuzaliwa upya na upya, kwa Roho Mtakatifu, ambaye alimimina juu yetu kwa wingi kupitia Yesu Kristo, Mwokozi wetu* (Tito 3:4–6). *Yeye ambaye hakumwonea huruma Mwanawe mwenyewe, bali alimtoa kwa ajili yetu sote—je, hatatuwapa vitu vyote kwa neema pamoja naye*? (Warumi 8:32).

---

[349] "Mungu ni mwema na mwema uliye juu ya yote — ἀγαθός καί ὑπεράγαθος" (Imani ya Kiorthodoksi, Sehemu ya 1, jibu la swali namba 8). "Sifa za msingi za Mungu ni: kuwa… mwema" (ibid., jibu la swali namba 13). "Muumba ni mwema kwa asili yake" (Waraka wa Mababa wa Mashariki kuhusu Imani ya Kiorthodoksi, Kifungu cha 4). "Bwana aliyebarikiwa na mwenye huruma, mwenye neema na mwenye rehema tele, aliye tele kwa rehema na tajiri kwa wema, Baba wa ukarimu na Mungu wa faraja yote"... (Kitabu cha Ibada, uk. 51, upande wa nyuma, Moscow 1836). "Bwana Yesu Kristo, Mungu wetu, chemchemi isiyokwisha ya ukarimu, kina kisichopimika cha upendo kwa wanadamu, kina kisichokufa cha uvumilivu na wema"... (ibid., fol. 215 na 219). "Uhai na Mwenye Kutoa Uhai: nuru na Mwenye Kutoa nuru: *Mwema* Wote na chanzo cha neema"… (ibid., fol. 187, upande wa nyuma).

Wababa Watakatifu na walimu wa Kanisa, nao, mara nyingi sana na kwa nguvu maalum walisifu wema wa Mungu. 'Kama mtu yeyote angeuliza: tunamheshimu nani na tunamwabudu nani? — jibu liko tayari: tunaheshimu upendo. Kwa maana, kama Roho Mtakatifu alivyosema, *Mungu* wetu *ni upendo* (1 Yohana 4:8), na jina hili linampendeza zaidi Mungu kuliko jina lingine lolote."[350]

Wao —

a) walichukulia sifa hii kuwa muhimu zaidi kwa Mungu: Mungu ni mwema kwa asili, mwema ndani Yake mwenyewe na kupitia Yeye mwenyewe; na wema, kwa namna fulani, unaunda kiini chake haswa: Yeye ni wema wote, upendo wote;[351]

b) sifa hii imechukuliwa kama chanzo kikuu cha uumbaji na utunzaji: tangu milele Mungu alikuwapo peke yake na alikuwa na furaha tele, bila kuhitaji mtu au kitu chochote; lakini kwa wema Wake usio na kikomo tu, alitaka viumbe wengine washiriki katika furaha Yake, na akawapa uwepo, akawapamba kwa sifa bora mbalimbali, na bila kukoma huwapa baraka zote zinazohitajika kwa uwepo na furaha;[352]

(c) zaidi ya yote, walielezea wema wa Mungu kwa wanadamu — Mungu ni Baba wetu wa pamoja na anampenda kila mmoja wetu zaidi ya baba na mama wa kidunia wanavyowapenda watoto wao, — zaidi ya sisi tunavyojipenda wenyewe;[353] Yeye ni mwema kwetu si tu anapotupatia rehema, bali pia anapotuhukumu — si tu anapotupa kitu, bali pia anapokiondoa;[354] furaha yetu na wokovu wetu ni vya thamani zaidi kwake kuliko hata utukufu wake mwenyewe,[355] hivyo kwa ajili ya wokovu wetu hakumwonea huruma Mwanawe wa pekee, bali alimtoa kwa mateso makali zaidi, kwa kifo cha aibu zaidi. [356]

Ni vigumu kufikiria kwamba kunaweza kuwa na hata mtu mmoja mwenye akili timamu ambaye, akitafakari kwa makini juu ya kazi za Mungu, hangekiri kutoka ndani kabisa ya roho yake kwamba Mungu ni upendo kweli. Hii, mtu anaweza kusema, ni sauti ya maumbile yote yanayotuzunguka, sauti, hasa, ya kila mdudu na kila shina la nyasi linalofurahia maisha; ni pia sauti ya dhamiri yetu: kwa maana vitu vyote viliumbwa na vipo kwa upendo peke yake wa Muumba, na rehema zake zisizohesabika zimemwagika kila mahali. Hata watu wa kizushi wenyewe, haijalishi walivyokuwa wamepofushwa, hawakuweza kushindwa kutambua hili, na walikiri kwamba Mungu ni mwema.[357]

---

[350] Homilia 23, katika The Works of the Holy Fathers II, uk. 231.

[351] *Dionysius wa Areopagite,* *Kuhusu Majina ya Kimungu*, Sura ya IV, dokezo la 1; *Irenaeus,* *Kinyume na Ubaguzi*, Kitabu cha III, 25, dokezo la 3; *Gregory wa Nyssa,* *Kuhusu Maisha ya Musa*: 'Wema wa kwanza na mkuu, ambaye asili yake ni wema, ni yule ambaye ni wa kimungu; chochote kinachofikiriwa kuwa kizuri kwa asili, ndicho kilivyo, na ndicho kinachoitwa hivyo' (vol. 1, uk. 169, ed. Morel. Conf. vol. III, uk. 147); *Oecumen.* katika sura ya Xt ya Matendo: 'Mungu upo kama wema katika kiini chake, mwanzo na chanzo cha mambo yote mema'; *Augustin.* enarrat. katika Zaburi XCIX, n. 15; CXXXIV, n. 4; Barua CLIII, pia inajulikana kama LIV, sura ya 5, n. 12; *Maximus Mtawa,* *Kuhusu Upendo*, Centuria IV, kifungu cha 90: 'Mungu peke yake ni mwema kwa asili.'

[352] *Dionysius wa Areopagite,* *Kuhusu Majina ya Kimungu*, Sura ya IV, nn. 2, 3, 4; *Gregory* wa *Nyssa*, *Katekisimu*, Sura ya V, uk. 484; *Krisostomo*, Mahubiri III juu ya Waraka kwa Filemoni: 'Je, hakututengeneza sisi, na kutengeneza mbingu, dunia, bahari, na vitu vyote—je, hakuvitengeneza vitu hivi kwa ajili yetu kwa wema wake? Niambie.' *Hilarioni,* Maelezo ya Zaburi 11; *Ambrosius,* juu ya Zaburi CXVIII; *Augustine*, *Mji wa Mungu*, Kitabu XI, Sura 21; *Enchiridion* kwa Laurentius, Sura 27; *Zacharias* wa *Mytilene*, *Kuhusu Uumbaji wa Ulimwengu*; *Cyril wa Alexandria*, *Mazungumzo kuhusu Utatu Mtakatifu*, Mazungumzo 4.

[353] Kwa maana hakuna mtu—si baba, wala mama, wala rafiki, wala mtu mwingine yeyote—aliyetuupenda kama Mungu, aliyetuumba.... (*Chrysostom,* Homilii XIX, au XX juu ya Mathayo, n. 7). Ni wazi kwamba Mungu anatupenda zaidi kuliko tunavyojipenda sisi wenyewe (Homilii XLVI, au XLVII juu *ya* Mathayo, n. 1).

[354] Chrysostom. Opp., vol. II, uk. 87 na 250; vol. III, uk. 29, 35; vol. IV, uk. 136, 253; vol. V, uk. 136, 138, 699, ed. de Monfaucon. Venice, 1734.

[355] Kwa maana kama anavyotunza utukufu wake mwenyewe, ndivyo pia kwa wokovu wa wanadamu... *Chrysostom.* Expositio in Psalm. CXIII, n. 3, uk. 297.

[356] *Chrysostom.* Mahubiri XXXI, au XXX juu ya Yohana, n. 2; *Agustino,* *De vera religio*, sura ya XVI: 'Hakukuwa na njia yoyote ambayo alionyesha wema mkuu zaidi kwa jamii ya wanadamu kuliko alipojidhilisha kuchukua asili yote ya mwanadamu, na Neno akawa mwili, na akaishi miongoni mwetu' (Yohana 1:14).

[357] *Aeschylus*, *Agamemnon*, 952 na 1148; *Prometheus Bound*, 772; *Plato*, *Euthyphro*; *Hierocles*, *Aurea Carmina Pythagorae*; *Plotinus*, *Enneads*, Kitabu V, Sura 5, Sehemu 13; *Proclus*, *Commentary on Book II of Plato's *Republic**.

4. Ukweli na uaminifu kamili kabisa.

Tunamtangaza Mungu kuwa wa kweli na mwaminifu (ἀληθινός, πιστός, verax, fidelis), kwa sababu chochote anachofunua kwa viumbe vyake, daima anafunua kwa ukweli na kwa uaminifu; na hasa, ahadi au vitisho vyovyote anavyowatolea, daima anatimiza anachosema au bila shaka atakitimiza.[358]

Mungu ni wa kweli katika mafunzo yote Yake kwa viumbe Wake. Hili linathibitishwa na Maandiko Matakatifu linaposema:

(a) kwamba *Bwana Mungu ni ukweli* (Yer. 10:10; Yoh. 3:33; Rum. 3:4; Ufu. 3:7), *Bwana, Mungu wa kweli* (Zab. 30:6) na *Mungu asiyebadilika katika neno Lake* (Tito 1:2), kwamba kwa kweli *haiwezekani kwa Mungu kusema uongo* (Ebr. 6:16–18);

b) kwamba *Neno* Lake pia *ni kweli* (Yohana 17:17), na *maneno ya Bwana ni safi, kama fedha iliyoyeyushwa katika tanuru, iliyosafishwa mara saba* (Zab. 11:7); *maneno haya ni ya kweli na ya uaminifu* (Ufunuo 21:5; 22:6; k.m. Zab. 32:4; 118:89, 90), na

c) kwamba, kwa ujumla*, njia zote za Bwana ni rehema na kweli* (Zab. 24:10), *'Njia zako ni za haki na za kweli*' (Ufu. 15:3), na *'Hukumu zako ni za kweli na za haki*' (Ufu. 16:7; 19:2).

Mungu ni mwaminifu katika ahadi na maonyo yake yote. Kwa upande huu, Maandiko Matakatifu yanasema:

a) kumhusu Mungu: *'Mungu si mtu, hataongoja, wala mwana wa binadamu, hataubadili moyo wake*' (Hes. 23:19; taz. 1 Fal. 16:29); *'Mungu ni mwaminifu, ambaye aliwaita mshirika na Mwanawe Yesu Kristo Bwana wetu*' (1 Kor. 1:9); *Bwana ni mwaminifu, atakayewaimarisha na kuwalinda kutokana na yule mwovu* (2 Wathes. 3:3); *tushikamane na ushuhuda wa tumaini letu bila kusita, maana Yeye aliyeahidi ni mwaminifu* (Ebr. 10:23); *hata tukikosoka, Yeye anabaki mwaminifu, maana hawezi kujikanusha* (2 Tim. 2:13); *mwaminifu ni Yeye anayewaita, ambaye pia atatimiza hili* (1 Thess. 5:24; taz. Kumb. la Torati 7:9);

b) kuhusu ahadi na maonyo ya Mungu wenyewe: *'Kweli nawaambia, kizazi hiki hakipiti yote hayo yatakapotimia. Mbingu na nchi vitapita, lakini maneno yangu hayatapita* kamwe' (Marko 13:30, 31; Luka 21:32, 33).

Sifa hii ya Mungu imeelezewa kikamilifu na wale tulio wachunguza hapo awali. Mungu, kama tulivyoona, ni mwenye kujua yote; kwa hiyo, Yeye Mwenyewe hawezi kudanganywa katika jambo lolote; Yeye ni mtakatifu kabisa; kwa hiyo, hawezi kuwadanganya wengine kwa njia yoyote; Yeye ni mwenyezi; kwa hiyo, daima ana uwezo wa kutimiza neno alilolitoa kwa wengine, iwe ni ahadi au onyo. Na kwa hivyo, bila shaka, hakuna atakayeshuku kwamba Mababa watakatifu wote na walimu wa Kanisa waliitangaza kwa kauli moja kweli na uaminifu wa Mungu,[359] kwa kuwa kweli hii haijaelezwa tu kwa uwazi kabisa katika Maandiko Matakatifu, bali pia inaonekana wazi kwa akili timamu.

---

[358] "Mungu hawezi kuwa mwovu, wala dhambi, wala *kusema uongo*, wala *kujikanusha Yeye Mwenyewe*"... *(*Imani Sahihi, Sehemu ya I, jibu la swali la 14). "Ee Bwana Mungu wetu, mwaminifu katika ahadi zako na asiyebadilika katika zawadi zako"… (Kitabu cha Ibada, uk. 86, upande wa nyuma, Moscow 1836). "Kwa maana wewe ni Mungu mkuu na wa ajabu, unayetunza agano lako... (ibid., kur. 46 na 64); kwa maana wewe ndiye Mungu mmoja wa kweli"... (Huduma ya Kimungu, kur. 28, Moscow 1837; Zaburi, kur. 109, upande wa nyuma, Moscow 1818).

[359] Kwa mfano, *Mtakatifu Klementi wa Roma* anasema: "Tunashikamana, kupitia tumaini la roho yetu, na Yeye aliye mwaminifu katika ahadi zake na mwenye haki katika hukumu zake (Epist. l. ad Corinth., sura ya 2): kwani Yeye ni mwaminifu aliyeahidi kumtuza kila mtu kulingana na matendo yake" (Epist. II ad Corinth., sura ya 27); *Mtakatifu Sipriani:* 'Kwanza kabisa, Mungu ni wa kweli; Neno Lake kwa waumini ni la milele na thabiti' (Lib. de mort.); *Mtakatifu Yohane Krisostomo*: "Maneno yake (ya Mungu) ni safi na huru kutokana na uongo (ἀπηλλαγμένα ψεύδους); kama vile fedha iliyoyeyushwa kwa moto isivyo na kitu kigeni au kisicho safi, ndivyo pia maneno yaliyosemwa na Mungu yanapaswa kutimizwa bila kukosekana" (Exposit. in Psalm. XI. n. 2); *Mtakatifu Athanasius*: "Mungu ni mwaminifu, kwani, kama Daudi anavyoimba, Bwana ni mwaminifu katika maneno Yake, na wa kuaminika, na haiwezekani kwake kusema uongo" (Contra Arian. orat. III); *Mtakatifu Augustino*: 'Wale wanaotaka kupata kitu ambacho Mwenyezi Mungu hawezi kukifanya, bila shaka wamekipata; nitasema: Hawezi kusema uongo' (De civit. Dei, Kitabu XXII, Sura 25); *Mtakatifu Kirili wa Aleksandria:* "kutokuwa na uwezo wa kusema uongo ni sifa ya asili ya uungu na inayompendeza sana" (Kitabu II juu ya Yohana, Sura 3).

5. Haki isiyo na kikomo.

Kwa neno 'haki' au 'uadilifu' (δικαιοσύνη, justitia), kinachomaanishwa hapa ni sifa ile ya Mungu ambayo kwa hiyo huwapa thawabu viumbe wote wenye maadili kulingana na sifa zao, yaani: huwapa thawabu wema na huwadhibu wabaya.[360]

Wazo la jumla la haki ya Mungu limeelezwa: a) katika maneno ya baba wa taifa Abrahamu kwa Mungu: *'Iwe mbali nawe kufanya jambo kama hilo—kuangamiza wacha Mungu pamoja na waovu, hata wacha Mungu wakapata hatima moja na waovu'* (Mwa. 18:25); b) na mwandishi wa Zaburi: *'Mungu ni hakimu mwenye haki, [mwenye nguvu na mvumilivu]*' (Zab. 7:12), *'Bwana ni mwenye haki; Anapenda haki*' (10:7); *Bwana ni mwenye haki katika njia zake zote* (Zab. 144:17); *Atahukumu mataifa kwa haki* (*Zab*. 95:10)*; na Atahukumu dunia kwa haki, na kutekeleza hukumu kwa mataifa kwa uadilifu* (Zab. 9:9; taz. Zab. 66:5; 95:13; 118:75, 137, 144); c) katika maneno ya Mwokozi: *Mwana wa Mtu atakuja katika utukufu wa Baba yake pamoja na malaika wake, na ndipo atakapompa kila mtu kulingana na matendo yake* (Mathayo 16:27); d) katika maneno ya Mtume Paulo: *Yeye atakayempatia kila mtu kulingana na matendo yake... Kwa maana Mungu hapingi upande* (Rum. 2:6, 11; taz. Gal. 2:6; Efe. 6:9; Kol. 3:25); e) kutoka kwa Mtume Petro: *'Mkimwita "Baba", yeye ahukumu kila mtu bila upendeleo kulingana na matendo yake, basi tembeeni kwa heshima wakati wa ugeni wenu* duniani' (1 Pet. 1:17).

Kwamba Mungu, hasa, huwapa au atawapa wacha Mungu thawabu kwa matendo yao yote memu ni jambo linalothibitishwa na: (a) mwandishi wa zaburi: *'Wote wanaokimbilia kwako watashangilia… Kwa maana wewe, Ee Bwana, unawabariki wacha Mungu'* (Zab. 5:12, 13); *'Mtu aliye na mikono isiyo na hatia na moyo safi… atapokea baraka kutoka kwa Bwana na rehema kutoka kwa Mungu, Mwokozi wake*' (Zab. 23:4, 5); *'Hazuizi wema kwa wale wanaoendelea kwa uadilifu'* (Zab. 83:12); 6) Mtu mwenye hekima: *'Anabariki makao ya wenye haki'* (Mith. 3:33); c) Mtume Paulo: *Nimepigana vita vyema, nimeukamilisha mbio, nimekuwa na imani; na sasa imenitangulia taji la haki, ambalo Bwana, Mhukumu mwenye haki, atalipa mimi siku ile; na si kwangu mimi tu, bali pia kwa wote waliopenda kuonekana kwake (*2 Tim. 4:7,8). *Maana Mungu si mnyonge; hatasahau kazi yenu na jitihada za upendo mliyoonyesha kwa ajili ya jina lake, mliowahudumia na mnaoendelea kuwahudumia watakatifu* (Ebr. 6:10). *mkijua kwamba kila mtu atapokea kutoka kwa Bwana kulingana na kipimo cha wema alioufanya, awe mtumwa au mtu huru* (Efe. 6:8; k.f. Math. 10:42; Rum. 2:6).

Mwisho, kwamba Mungu huadhibu au ataadhibu wenye dhambi kwa matendo yao yote maovu; kwa uthibitisho wa hili, Maandiko Matakatifu: a) yanawasilisha, kwa upande mmoja, mifano mingi ya adhabu ya Mungu iliyotokea hapo zamani, kama vile: kuwafukuzwa kwa wazazi wetu wa kwanza walioanguka kutoka Paradiso, hatima ya Kaini, maangamizi ya Sodoma na Gomora, Mafuriko ya ulimwengu wote, kifo cha Mungu-mwanadamu kwa ajili ya dhambi za wanadamu; na, kwa upande mwingine, Siku ya Mwisho ijayo, ambapo *kwa kila neno la bure ambalo watu watalitoa, watatoa hesabu katika Siku ya Hukumu* (Mathayo 12:36), na waovu watasikia hukumu kali ya Jaji asiyeegemea upande wowote: *'Nendeni zenu mliobarikiwa, mkaingie katika ufalme uliotayarishwa tangu milele, mliotayarishiwa ninyi, enyi watakatifu wa Mungu; lakini mliobarikiwa, mkaingie katika ufalme uliotayarishwa tangu milele, mliotayarishiwa ninyi, enyi watakatifu wa Mungu*; lakini mliobarikiwa, *mkaingie katika ufalme uliotayarishwa tangu milele, mliotayarishiwa ninyi, enyi watakatifu wa Mungu*; lakini mliobarikiwa, *mkaingie katika ufalme* uliotayarishwa tangu milele, mliotayarishiwa ninyi, enyi watakatifu wa Mungu; lakini mliobarikiwa, *mkaingie katika ufalme uliotayarishwa tangu milele, mliotayarishiwa ninyi, enyi watakatifu wa* Mungu; lakini mliobarikiwa, *mkaingie katika ufalme uliotayarishwa tangu milele, mliotayarishiwa ninyi* Zaidi ya hayo, Maandiko Matakatifu — b) yanashuhudia kwamba *laana ya Bwana iko juu ya nyumba ya wabaya* (Mith. 3:33; kdr. 15:25), na *atageuza uasi wao juu yao, na kuwaangamiza kwa uovu wao; Bwana Mungu wetu atawaangamiza* (Zab. 93:23); c) inamwita Mungu moto unaoteketeza: *'kwa maana Mungu wetu ni moto unaoteketeza*' (Waebrania 12:29; Kumb. 4:24), na d) kwa njia ya kibinadamu inamhusisha na hasira na kisasi: *hasira ya Mungu imefunuliwa kutoka mbinguni juu ya uasi wote na dhuluma ya wanadamu, ambao wanakandamiza kweli kwa dhuluma yao* (Rum. 1:18; taz. Kut. 32:10; Hes. 11:10; Zab. 2:5, 12; 87:17; Ayubu 7:14); *'Kisasi ni changu; mimi*

---

[360] "Mungu ni Roho… mwenye haki kamilifu" (Katekisimu Iliyorahisishwa, Kifungu cha 1). "Hakuna nafasi ya upendeleo kwake" (Waraka wa Baba wa Mashariki kuhusu Imani ya Kiorthodoksi, Kifungu cha 3). "Wewe ni mwenye haki, Ee Bwana, na hukumu zako ni za haki" (Kitabu cha Liturgia, uk. 246, Moscow 1836). "Wewe ni mwenye haki, Ee Bwana, na hukumu yako ni ya haki kwa wote"... (Ibid., uk. 222, upande wa nyuma).

nditakalipiza,' asema Bwana (Rum. 12:19; Ebr. 10:80; Kumb. la Torati 32:35); Ee *Mungu wa malipo, Ee Bwana, Mungu wa malipo, jitangaze* (Zab. 93:1).

Mababa Watakatifu na walimu wa Kanisa, walipokuwa wakijadili haki ya Mungu, walijitahidi, miongoni mwa mambo mengine, kuondoa mashaka yanayotokea mara kwa mara kuhusu sifa hii, ambayo hasa ni mawili:

Y a k w a n z a : mtu anawezaje kupatanisha ukweli wa Mungu, ambaye huadhibu wenye dhambi, na wema wake usio na kikomo? Baadhi ya wamwasi wa kale (Wagnostiki), wakiona hili halipatanishiki, walibuni wazo la kutambua miungu miwili: mungu mkuu—yeye mwema—na mungu mwingine anayemtii—yeye mwenye haki.[361] Kinyume na dhana kama hiyo, wachungaji wa Kanisa la awali walitambua kwamba Mungu wa kweli lazima awe mwema na mwenye haki;[362] kwamba wema wake ni wema wenye haki, na haki yake ni haki njema;[363] kwamba anabaki kuwa mwenye haki hata anaposamehe dhambi zetu na kutuonyesha rehema;[364] Anabaki kuwa mwema hata anapotuhukumu kwa dhambi zetu, kwani anatuadhibu, kama Baba, si kwa hasira wala kisasi, bali kutuongoza, kwa ajili ya wema wetu wa kimaadili;[365] na kadhalika. Hata adhabu zake ni ushuhuda zaidi wa wema wake wa kibaba na upendo wake kwetu kuliko haki yake.[366]

P i l i : tunawezaje kupatanisha haki ya Mungu na ukweli kwamba wacha Mungu mara nyingi huteseka duniani, ilhali wenye dhambi hufanikiwa? Kwa hili wachungaji wa kale walijibu: a) Haki ya Mungu kwa uhusiano na watu haipaswi kufungwa ndani ya mipaka ya maisha yao ya sasa, ambayo kwao ni mahali tu pa majaribu na wakati wa maandalizi kwa ajili ya milele; kuna maisha mengine, ambapo haki ya Mungu itamzawadia kila mtu kulingana na matendo yake;[367] b) Mungu mara nyingi huwadhibu wachaungu hapa duniani kulingana na haki: kwa maana hakuna mtu mwema duniani ambaye hajawahi kutenda dhambi kwa namna fulani; Yeye pia huwazawadia wenye dhambi kulingana na haki: kwa maana kuna wenye dhambi ambao wana wema si mdogo ndani yao;[368] c) Anawadhibu wacha Mungu kwa kusudi jema, ili kupitia majaribu awasafishe kutoka kwa uchafu wote wa dhambi na kuimarisha wema wao zaidi, na ili, akiwa amewadhibu kwa muda hapa, asiwadhibu katika milele; Anawaachilia wahalifu kwa kusudi jema, ili wapate kuhisi wema wake wa kizazi kisicho na kikomo kama baba na wapewe muda wa kutubu, au huwazawadia kwa wema wowote walio nao hapa, ili aweze kuwafidia kwa uovu wao wote huko;[369] (d) lakini ni hakika, kwa upande mwingine, kwamba hata hapa wenye dhambi mara nyingi huteswa, ilhali wenye haki hupokea thawabu, na kwamba wenye haki, hata katikati ya dhiki, hufurahia baraka za ndani za thamani zaidi: amani ya kiroho, furaha na faraja kutoka kwa Mungu, wakati wenye dhambi daima hupata mateso katika tamaa zao na maovu yao, ambayo yana athari mbaya kwa roho na mwili wao.[370]

Hata akili timamu lazima ikiri haki kamili kabisa katika Mungu.[371] Uonevu wowote kwa wengine unaweza kutokea ndani yetu kwa sababu mbili tu: kutokana na ujinga au kosa la akili yetu, na kutokana na upotovu wa mapenzi. Lakini kwa Mungu, hakuna hata moja ya sababu hizi inayoweza kuwa na nafasi: Mungu ni kuwa mwenye kujua yote na mtakatifu kabisa; Anajua kila kitu, hata matendo ya siri kabisa ya viumbe wenye maadili, na ana uwezo wa kuwahukumu kwa haki; Anapenda yote yaliyo mema kwa asili Yake na anachukia yote yaliyo mabaya, vivyo hivyo kwa asili Yake. Tunaongeza kwamba Mungu pia ni mwenyezi, ambaye kwa hivyo ana njia zote za kuwatunuku wengine kulingana na sifa zao.

---

361 Tazama *Irenaeus,* *Against Heresies* III, 25, n. 3; *Tertullian*, *Against Marcion* 1,6; *Epiphanius*, *Against Heresies* LXII, 2.
362 *Irenaeus*, *Contra Haereses* III, 25, n. 2; *Tertullian,* *Adversus Marcionem* 11, 12; *De Resurrectione Carnis* XIV.
363 *Klementi wa Aleksandria*, *Stromata* VI, 14; *Krisostomo*, *Ufafanuzi wa Zaburi* XXXIV, n. 4; *Ilarioni*, *Treatise on Psalm* CXLIV, n. 14; *Augustino*, *Kuhusu Mwanzo kulingana na Maana Halisi* 1, 11.
364 *Agustino,* Maelezo ya Zaburi CXLVII, n. 13: "Na anapohukumu, ni mwenye haki; na anaponyesha rehema, ni mwenye haki; kwani ni nini kingekuwa na haki zaidi kuliko kuonyesha rehema kwa wale wanaostahili?" (Confessions, Maelezo ya Zaburi XCVIII, n. 7, 8).
365 *Tertullian,* *Contra Marcion*, II, sura ya 13; *Chrysostom*, *Maoni juu ya Zaburi*, IV, n. 7; VI, n. 1; CXVII, n. 1; *Ambrose,* *Kuhusu Kutoroka Ulimwengu*, sura ya III, n. 14; *Maoni juu ya Zaburi*, XXXVII, n. 17 na 26; *Augustine*, *Maoni juu ya Zaburi*, LV, n. 13.
366 *Tertullian,* *De Resurrectione Carnis*, XIV; *Augustine,* *Waraka 138 kwa Marcellus*.
367 *Krisostomo,* Mahubiri XIII juu ya Mathayo, n. 6.
368 *Chrysostom,* Kazi, j. 1, uk. 744, 786, iliyohaririwa na de Monfaucon.
369 *Chrysostom,* Works, vol. 1, kur. 749, 789; vol. II, kur. 257, 258; vol. X, kur. 429; *Augustine*, Epistle CCX, au LXXXVII, n. 1.
370 *Chrysostom*, Barua kwa Olympias XVII; Mahubiri 1 juu ya 1 Wakorintho 11, n. 3; *Augustine*, Maelezo ya Zaburi LVII, n. 20.
371 Kama hata watu wa kipagani walivyokiri. *Aeschylus,* Agamemnon, 369, 813; *Sophocles,* Ajax, 133; Electra, 1383; Antigone, 1140.

§22. Uhusiano wa sifa za msingi za Mungu na asili Yake na kati yao wenyewe.

Baada ya kueleza hivi mafundisho ya Kiorthodoksi kuhusu kiini na sifa za msingi za Mungu, kila moja kwa zamu yake, kwa kawaida sasa tunafikia swali la uhusiano wao wa pande zote. Swali hili limekuwa likijadiliwa sana ndani ya Kanisa tangu enzi za kale, na hasa wakati wa Zama za Kati, Magharibi na Mashariki, na katika kulitatua, mara nyingi watu wameangukia katika mitazamo iliyopitiliza. Msimamo mkali wa kwanza unasema kwamba kuna utofauti halisi (τώ πράγματι, realis) kati ya kiini cha Mungu na sifa zake za msingi, na vilevile kati ya sifa hizo wenyewe, kiasi kwamba sifa hizo katika Mungu ni kitu tofauti na kiini na pia tofauti kati yao; upande mwingine wa kupindukia, kinyume chake, unasisitiza kwamba asili ya Mungu na sifa zake zote za msingi ni sawa kabisa, kwamba hazitenganishwi si tu katika uhalisia bali hata katika dhana zetu za kiakili (έπινοία, νόησει, cogitatione), na kwamba sifa zote mbalimbali zinazomhusishwa na Mungu—kwa mfano, kujidumisha, hekima, wema na haki—zinadokeza katika Mungu kitu kimoja na kile kile hasa.[372] Tukishikilia kwa ukaribu mafundisho kuhusu kiini na sifa za msingi za Mungu ambayo Kanisa la Orthodox linatufundisha kwa msingi wa Ufunuo wa Kimungu, ni lazima tuseme kwamba pande hizi zote mbili za kupita kiasi ziko mbali sawa na ukweli, na kwamba hatuwezi kukubali hata moja — a) kwamba kiini na sifa za msingi za Mungu zinatofautiana na ni tofauti kati yao katika uhalisia; wala — b) kwamba hazina tofauti yoyote kati yao, hata katika dhana zetu za kiakili.

Dokezo la Kwanza: 'Kiini na sifa za msingi za Mungu kwa hakika havitenganishwi wala kutengwa kutoka kwa kila kimoja; kinyume chake, vinajenga umoja ndani ya Mungu.' Wazo hili linatokana na:

1) Kutoka kwa mistari hiyo ya Maandiko Matakatifu ambapo Mungu anaonyeshwa kama Roho safi kabisa, na ambaye uhalisia wote wa kimwili, umwili na utata umeondolewa kwake.[373] Lakini kama, katika Mungu, sifa za msingi zingekuwa kweli tofauti na kutengana na Uungu Wake, na kutoka kwa kila moja, basi Yeye asingekuwa rahisi bali mchanganyiko, yaani, angekuwa ameundwa na Uungu Wake na sifa Zake, ambazo zinatengana. Hivi ndivyo hasa Wazee Watakatifu wa Kanisa walivyofikiri: 'Uungu ni rahisi na si mchanganyiko,' anasema Mtakatifu Yohane wa Damascus; 'lakini kile kilichoundwa kwa vipengele vingi na tofauti ni mchanganyiko. Hivyo basi, kama tungeiita kutokumbuka, kutokuwa na mwanzo, kutokuwa na mwili, kutokufa, milele, wema, nguvu ya uumbaji na kadhalika kuwa tofauti za kimsingi katika Mungu (ούσιωδείς διαφοράς έπί Θεοϋ), basi Uungu, kwa kuwa umeundwa na sifa nyingi kiasi hiki, hautakuwa rahisi bali tata; na kudai hili ni kilele cha ukafiri."[374] Na hata mapema zaidi, Mtakatifu Basili Mkubwa, akithibitisha kwamba utakatifu ni sehemu ya kiini cha Roho Mtakatifu, kwa sababu Yeye ni rahisi, aliandika: "Hata hivyo, ikiwa Roho Mtakatifu si rahisi, basi Yeye unaundwa na kiini chake na utakatifu wake, lakini kiumbe kama huyo ni tata. Nani, basi, ni mjinga kiasi hicho kumwita Roho Mtakatifu kiumbe kilichojengeka badala ya kiumbe rahisi, na—kwa sababu ya urahisi wake—anafanana na Baba na Mwana kwa asili?"[375] Wazo hili lile lile la kutogawanyika kwa Mungu katika viumbe na sifa tofauti linaonekana kwa Athanasius Mkuu, Hilary na Kirili wa Aleksandria.[376]

---

[372] Mtazamo huu ulishikiliwa katika karne za mwanzo na Aetius, Eunomius na wafuasi wao—Waeunomius au Waanomoeans—na katika karne ya 14 na Barlaam na Akinindos na wafuasi wao, ambao mabaraza manne yalifanyika huko Constantinople *(Basil,* *Contra Eunomium*, Kitabu I; *Cantacuz.* Histor. 11,38 et seq.; *Nicephor. Gregor.* Histor. Byzant. XI, 10; *Leo Allat.* de concens. eccl. Orient. et occid. 11,17; Graec. Orthod. Vol. I, p. 756; *Le Quien.* — Oriens. Christ. 11,55). Wa kwanza kufanya hivyo Magharibi katika karne ya 12 alikuwa Gilbert Porretan, Askofu wa Poitiers, ilhali Mashariki katika karne ya 14 walikuwa watawa fulani wa Mlima Athos *(Alex. Natal.* *Synops. in saec. XI et XII*, chap. 4, art. 9; *Gregor. Palama* — *Orat. I et II in Dominic. Transform. apud *Combefis.* Auctor. noviss. Vol. II, Sehemu ya 1, uk. 106 na kuendelea; *Manuel Galecas,* Kuhusu Kiini na Matendo, ibid., apud *Combefis*, uk. 1 na kuendelea; *John Cyparisiot,* Palamit, Mahubiri kuhusu Makosa V, ibid., uk. 68 na kuendelea). Maneno: τώ πράγματι, au έπινοία, νοήσει — yalitumika na Mababa wa Kanisa la Kigiriki wenyewe walipokuwa wakipinga waasi wa imani kuhusu tofauti kati ya kiini na sifa za Mungu; *Basil*, *Contra Evnomianum*, Kitabu I; *Gregory wa Nyssa,* *Contra Evnomianum*, Kitabu XII na *Catechism*, Sura ya 2; *Damascenus,* *De fide orthodoxa*, Kitabu 1, Sura ya 8).

[373] Maandiko haya yalitajwa hapo awali, wakati wa kuelezea dhana kwamba *Mungu ni Roho.*

[374] Ufafanuzi Sahihi wa Imani ya Kiorthodoksi, Kitabu cha 1, Sura ya 9.

[375] *Basil,* Waraka 141, uk. 933.

[376] *Athanasius:* .... kwa maana Mungu angeonekana kuwa na viambato, akiundwa na kiini na sifa; kwani kila sifa iko ndani ya kiini; na kwa upande huu, umoja wa kimungu, ukiwa hauwezi kugawanyika, ungeonekana kuwa na viambato, ukigawanywa kuwa kiini na sifa.... (Orat. V); *Hilarius:* kwa maana Mungu hajajengwa kwa mtazamo wa kibinadamu, kiasi kwamba kuna kitu kimoja ndani

2) Kutoka katika vifungu hivyo vya Maandiko Matakatifu ambapo Mungu si tu anapewa sifa fulani—kama vile uhai, ukweli, hekima, upendo na nyinginezo—bali pia anaitwa mwenye sifa hizi zote, Yeye huitwa—

a) ukweli na uzima: *'Mimi ndiye njia, ukweli na uzima'* (Yohana 14:6);

b) upendo: *'Mungu ni upendo'* (1 Yohana 4:8);

c) hekima na nguvu: *'sisi tunahubiri Kristo aliyesulubishwa… nguvu za Mungu na hekima ya Mungu*' (1 Kor. 1:23–24). Maelezo yote kama hayo hayangekuwa na msingi ikiwa sifa za msingi za Mungu kwa kweli zingekuwa tofauti na kutengwa na asili Yake, na kutoka kwa kila moja kwa nyingine; basi mtu angeweza kumhusisha Mungu tu na sifa Zake—hekima, upendo na zinginezo—kama sehemu tu; lakini hangeweza tena kusema kwamba Yeye ni hekima na upendo kikamilifu, kwamba Yeye, hata katika asili Yake, ni upendo na hekima, au kwamba Mungu yuleyule ambaye ni hekima pia ni upendo. Kile ambacho Maandiko Matakatifu yanatuonyesha kuhusu hili pia kinapatikana katika maandishi ya Baba Watakatifu na walimu wa Kanisa, kama vile:

(a) kwa Mtakatifu Irenaeus: 'Mungu ni rahisi na asiye na mchanganyiko, na ni sawa kabisa na anavyofanana na Yeye mwenyewe; Yeye ni hisia kabisa, roho kabisa, fikra kabisa, akili kabisa, usikivu kabisa, uoni kabisa, nuru kabisa, na chanzo kabisa cha wema wote;'[377]

b) kutoka kwa Mtakatifu Kirili wa Yerusalemu: "Tuna Mungu ambaye ni mmoja katika kiini chake; kwani ingawa anaitwa mwema na mwenye haki, na Mwenyezi na wa Sabaoth, yeye si tofauti wala mtengano; bali akiwa mmoja na yuleyule, anadhihirisha kazi zisizohesabika za Uungu; Hakuwa mkubwa zaidi katika sifa moja kuliko nyingine, wala mdogo katika nyingine, bali ni kama Yeye mwenyewe katika kila upande; Sio kwamba ni mkubwa tu katika upendo wake kwa wanadamu na mdogo katika hekima yake, bali upendo wake kwa wanadamu ni sawa na hekima yake; Haoni kwa sehemu na kushindwa kuona kwa sehemu; bali Yeye ni jicho lote, ni sikio lote na ni akili lote;"[378]

c) kutoka kwa Mtakatifu Gregori wa Nyssa: "Mungu, kwa asili Yake, ni yote yaliyo kuwepo; Yeye ni kiini cha ukweli, hekima na nguvu;"[379]

d) Mtakatifu Maksimusi Mwungama: "Watu huitwa kwa njia mbalimbali kuwa wema, wenye hekima au wenye haki; lakini Mungu, bila kikomo, ni vyote hivi: Yeye ni mwema, mwenye hekima na mwenye haki; Yeye ni wema, hekima na haki, kama kiini cha ukamilifu wote."[380] Hayo yamesemwa pia na Mtakatifu Augustino[381] na Mtakatifu Leo, Papa wa Roma.[382]

Kauli ya pili: "Asili na sifa za msingi za Mungu, ingawa kwa kweli hazitofautiani wala hazitenganishwi, bado zinatofautishwa katika dhana zetu za kiakili; na utofauti huu si bila msingi ndani ya Mungu Mwenyewe, hivyo dhana ya mojawapo ya sifa zake si wakati huo huo dhana ya asili yake wala dhana ya sifa nyingine yoyote." Na kauli hii —

1) Hii inatokana lazima na Maandiko Matakatifu. Huko tunaona kwamba mahali pamoja Mungu anaitwa wa milele, mahali pengine yupo kila mahali, mahali pa tatu mwema kabisa, mahali pa nne mwenye haki au mwenye hekima yote, na umilele wake unaonyeshwa kwa njia moja (Zab. 101:26–28), uwepo wake kila mahali kwa njia nyingine (Zab. 138:7–10), Wema wake kwa njia nyingine (Zab. 144:9), na haki na hekima yake kwa njia nyingine (Math. 16:27; Zab. 103:24). Tukisoma haya yote, yaliyofundishwa kwetu na Mungu

---

Yake ambacho Yeye anacho, na kingine ambacho Yeye Mwenyewe ndiye kinayemiliki, bali yote aliyo ni uhai (De trinit. lib. VIII); *Cyril wa Alexandria,* Thesaurus, lib. XXXIV, p. 353.

[377] *Irenaeus*, *Kinyume na Uheretiki*, Kitabu II, Sura 12, n. 3; *Maungamo*, 1, 12, n. 2; IV, II, n. 2.

[378] Mihadhara ya Katekesi, Kitabu VI, n. 7, uk. 103 katika tafsiri ya Kirusi.

[379] *Gregory wa Nyssa*, Mahubiri 1 juu ya Wimbo wa Wimbo, Juz. 1, uk. 570: 'Lakini Bwana, kwa asili Yake—ambayo ni ukweli, hekima na nguvu—ndiye kiini cha vitu hivi.'

[380] Katika *Euthymius wa Zygabena*, *Panoplia*, Kichwa cha III, Kifungu cha 1.

[381] Hivyo basi, kinarejelewa kitu kimoja na kile kile, iwe kikitwa Mungu wa milele, au asiyefariki, au asiyeharibika, au asiyebadilika; na vivyo hivyo, kinapoitwa hai na mwenye akili—jambo ambalo bila shaka linamaanisha mwenye hekima—kinarejelewa kitu kile kile. Kwani Yeye hana hekima ambayo kwa hiyo awe mwenye hekima, bali Yeye mwenyewe ni hekima. Na uhai huu, na wema au nguvu hii hasa, na umbo hili hasa, ambalo kwa lile Yeye huitwa mwenye nguvu na mzuri… na kadhalika (Kuhusu Utatu, Kitabu XV, Sura 5, n. 7; Ungamo, Kitabu XV, Sura 3; Kitabu VI, Sura 7; Kuhusu Imani na Imani Kuu, Sura 9, al. 20)

[382] Hakuna mwanadamu aliye ukweli, hakuna mwanadamu aliye hekima, hakuna mwanadamu aliye haki; lakini wengi hushiriki katika ukweli, hekima na haki. Mungu peke yake, hata hivyo, hahitaji ushiriki wowote wa aina hiyo. Kile chochote kinachofikiriwa ipasavyo kumhusu *si sifa*, *bali ni kiini chake haswa.* Kwa maana hakuna kinachoongezwa kwa asiye badilika, wala hakuna kinachoangamizwa kutoka kwake, kwa kuwa kile kilicho cha milele daima ni chake (Epist. XCIII, sura ya 5).

Mwenyewe, ambayo ni ya kweli na isiyobadilika, kwa asili tunajifunza kutofautisha katika akili zetu sifa Zake nyingi, na hatuwezi kwa namna yoyote ile kukubali kwamba kitu kimoja kinakusudiwa kwa, kwa mfano, uungu na udumu, uwepo kote na wema, haki na hekima, ingawa Yeye, kama Kiumbe rahisi na mkamilifu zaidi, ni wema mtimilifu, haki mtimilifu, hekima mtimilifu, wa milele mtimilifu, wa kiroho na aliye kila mahali; na ingawa sifa zake zote hazitenganishwi ndani Yake na huunda umoja mmoja.

2) Hili lilifafanuliwa kwa kina na Mababa Watakatifu na walimu wa Kanisa, hasa Basili Mkubwa na Gregori wa Nyssa, wakipinga Waanomoeani, ambao walidai kuwa hakuna kitu katika Mungu kinachoweza kutofautishwa hata kwa fikra (κατ' ἐπίνοιαν), na kwamba majina zinazomhusishwa Naye—hikima, udumu, haki na zinginezo—zote zinaelezea dhana moja na ile ile bila ubaguzi, na zinadokeza asili na hakika Yake, badala ya sifa zozote maalum.[383]

"Hapana," aliandika Mtakatifu Basili Mkubwa, "si majina yote (ya kimungu) yana maana sawa, kwani maana *ya 'mwangaza'* ni tofauti na *ile ya 'mzabibu'*, na tofauti na ile *ya 'njia'*, na tofauti na *ile ya 'mchungaji'*... Na hakuna jina hata moja ambalo, huku likitangaza asili nzima ya Mungu, lingetosha kuielezea kikamilifu; badala yake, majina mengi na mbalimbali, kila moja likiwa na maana yake, yanatupa dhana ambayo, bila shaka, ni isiyoeleweka na duni sana ikilinganishwa na yote, lakini inatutosha.[384] Ni upuuzi kiasi gani, basi, kusema kwamba uumbaji ni kiini, au utunzaji, au kwamba utambuzi wa awali pia ni kiini; na, kwa ujumla, kuitaja kila tendo kuwa 'kiini'? Na ikiwa maneno haya yanapelekea maana moja, basi kwa lazima ni sawa kwa kila moja, kama tunavyoona katika kesi ya wale wenye majina mengi, kwa mfano tunamwita mtu mmoja Simoni, Petro na Kefa. Kwa hivyo, yeyote aliyesikia kuhusu kutobadilika kwa Mungu pia atafikishwa kwenye dhana ya kutokuumbwa Kwake. Na yeyote aliyesikia kuhusu kutogawanyika Kwake atafikia dhana ya uumbaji. Na ni nini kinachoweza kuwa na upuuzi zaidi kuliko mchanganyiko kama huo, wakati yeye aliyeondoa kila jina maana yake halisi anaweka sheria zinazopingana na matumizi ya kawaida na mafundisho ya Roho? Tunaposikia kuhusu Mungu kwamba *'Umeumba vitu vyote kwa hekima*' (Zab. 103:24), tunatambua ufundi Wake wa uumbaji. Tunaposikia kwamba *'Unafungua mkono wako, ukeshevia kila kiumbe hai kadiri upendavyo*' (Zab. 144:16), tunatambua Utunzaji Wake unaenea juu ya yote. Tena, tunaposikia kwamba *Ametengeneza giza kuwa kifuniko chake* (Zab. 17:12), tunaelewa kutonekana kwa asili Yake. Na mara nyingine tena, tukisikia kile kinachosemwa kutoka kinywa cha Mungu: *'Mimi ni Bwana; mimi sibadiliki*' (Mal. 3:6), tunatambua utambulisho wa milele na kutobadilika kwa asili ya Mungu. Je, basi, si upumbavu mtupu kudai kwamba kila jina maalum halina maana yake maalum, bali kwamba majina yote, licha ya utofauti wao, ni sawa?"[385]

Katika maneno haya, Baba Mtakatifu anaonyesha moja ya sababu kwanini, katika dhana zetu za kiakili, tunatofautisha kati ya majina na sifa za Mungu: utofautishaji wetu kati ya sifa za Mungu si wa kiitikadi tu — hapana, msingi wake upo kwa Mungu Mwenyewe, katika udhihirisho wake mbalimbali, matendo na uhusiano wake nasi, ambayo ni uumbaji na malezi, ingawa Mungu Mwenyewe, katika Uwezake, ni mmoja kabisa, mnyoofu na asiye na utata. Mtakatifu Gregori wa Nyssa anabainisha sababu na msingi mwingine anaposema: 'Nani asiyejua kwamba asili ya Mungu, chochote kile ambacho kiini chake kinaweza kuwa nacho, ni kimoja, rahisi, kisicho na utata, na kwa vyovyote vile haiwezi kufikiriwa kama aina yoyote ya mchanganyiko tofauti? Lakini kwa kuwa roho ya mwanadamu, ikizunguka huku na kule na kuzamishwa katika mwili wa kidunia, haiwezi kumkumbatia yule anayetafutwa (Mungu) mara moja, inapanda hadi kwa asili isiyoeleweka kwa njia nyingi na za vipande vipande kupitia taswira nyingi za kiakili, na haiwezi kuelewa fumbo lililofichika kwa wazo lolote moja."[386] Yaani, sababu za hili ni, kwa upande mmoja, ukuu usio na kikomo na upana wa kiungu, na kwa upande mwingine, mapungufu na udhaifu wa akili zetu, ambayo, kwa lazima, humtazama Mungu, kana kwamba, kwa sehemu na kutoka pembe tofauti, na kumhusisha Yeye, kwa upande mmoja, kutokuwa na mwanzo na kujitengeneza mwenyewe, katika jingine — kutokuwa na mwisho na kutokufa; katika jingine — uwepo kila mahali; katika jingine — milele; katika jingine — ujuzi wote; katika

---

[383] Mtakatifu Basili Mkubwa anaelezea kusudi la mafundisho haya ya Eunomius na wafuasi wake: 'Eunomius anakataa kwamba *kutokuumbwa* kwa Mungu kunaweza kutofautishwa kulingana na dhana yetu (κατ' ἐπίνοιαν), — akitumaini kwa njia hiyo kuthibitisha kwa urahisi zaidi kwamba Kutozaliwa ndiko kiini hasa cha Mungu, na kutokana na hili kutoa hitimisho lisilopingika kwamba Mwana, kama Aliyezaliwa, si wa kiini kimoja na Baba — ἀνόμοιος" (Contr. Eunom. lib. I, katika "The Works of the Holy Fathers" VII, 20).

[384] "The Works of the Holy Fathers" VII, kur. 24 na 31: πλείω δέ καί ποικίλα (ὀνόματα) κατ' ἰδίαν ἑκαστον σημασίαν...

[385] Hapo hapo, uk. 26–27.

[386] Contra Eunom. Kitabu XII, uk. 402.

jingine — utakatifu, au wema, au ukweli, na sifa nyingine, ambazo zote hazitenganishwi katika Mungu, lakini si sawa. Mahali pengine, Mtakatifu Gregori, kama kaka yake Mtakatifu Basilio Mkuu, anapinga Eunomio akisema kwamba sifa zote zisizohesabika za Mungu, kila moja ina maana yake tofauti, na kwa vyovyote vile moja haimo ndani ya nyingine,[387] na anamdhihaki mkanamwili huyo kwa sababu, kwa kuchanganya sifa za Mungu, alisema: "Mungu, kwa sababu ya kutokuwa na kikomo Kwake, hakuumbwa, na kwa sababu ya kutoumbwa Kwake, Yeye ni asiye na kikomo; kwani majina haya yote mawili yana maana moja na ile ile."[388] Maneno ya Mtakatifu Augustino pia yanastahili kuzingatiwa katika muktadha huu: "Ni jambo moja kuwa Mungu, na jambo jingine kuwa Baba. Ingawa ubaba na kiini (katika Mungu) ni kitu kimoja na kile kile, haiwezi kusemwa kwamba Baba, kwa jinsi ya ubaba wake, ni Mungu, au kwamba yeye ni mwenye hekima yote kwa jinsi ya ubaba wake. Hii imekuwa daima mtazamo thabiti (usiobadilika) wa Mababa wetu, na kwa sababu hii waliwakataa Wa-Anomoean kama waliopotea mbali zaidi ya mipaka ya imani, kwa kuwa wamisiona hawa waliondoa kila tofauti kati ya kiini na sifa za Mungu."[389]

§ 23. Matumizi ya kimaadili ya fundisho hili.

Dhana kuu kuhusu kiini na sifa za msingi za Mungu inaweza kuwa na matumizi yenye athari kubwa zaidi katika maisha na shughuli zetu. Kwa mwangaza wa dhana hii, si tu kwamba wajibu wa mtu kwa Mungu unafafanuliwa, bali pia kanuni nyingine nyingi za uchaji wa Kikristo.

1) Mungu, kwa asili Yake, ni Roho, na kwa sifa Yake kuu ya asili, ambayo inajumuisha zote nyingine. Roho haina mipaka, yaani, mkamilifu zaidi, mkuu zaidi, mwenye utukufu wote. Hivyo basi—

a) Kwanza kabisa, tunajifunza kumheshimu na kumpenda Mungu: ni nani mwingine tunapaswa kumheshimu na kumpenda, ikiwa si Yeye Mwenye Ukamilifu Mkuu, wakati ukamilifu wote kwa asili huamsha hisia hizi zote mbili ndani yetu? Na upendo kwa Mungu, ukiambatana na heshima, huunda msingi wa majukumu yetu yote kwake (Mathayo 22:37).

b) Zaidi ya hayo, tunajifunza kwamba upendo wetu kwa Mungu na heshima yetu kwake lazima iwe:

aa) ya dhati kabisa na ya kiroho: *'Mungu ni roho, na wale wanaomwabudu wanapaswa kumwabudu kwa roho na kweli*,' alisema Mwokozi (Yohana 4:24); ibada yoyote ya nje inaweza kuwa na thamani tu inapokuwa ni dhihirisho la maisha ya ndani: vinginevyo, haimfurahishi Mungu (Isaya 1:11–15) — na *sadaka* ya kweli *kwa Mungu ni roho iliyosagwa,* kulingana na maneno ya Nabii (Zab. 50:19);

bb) aliye juu na mkamilifu zaidi: kwa maana Mungu anazidi kwa kiasi kisicho na kipimo katika ukamilifu Wake viumbe wengine wote tunaoweza kuwa na heshima na upendo kwao; na kwa hivyo, ikiwa tunapaswa kumpenda na kumheshimu yeyote juu ya wengine wote, ni *Bwana Mungu ... kwa moyo wetu wote ..., na kwa roho yetu yote ..., na kwa akili* zetu *zote*, na *kwa nguvu* zetu zote (Marko 12:30);

(cc) wenye heshima kuu kabisa: ikiwa hata Serafi, wanaoizunguka kiti cha enzi cha Bwana Mwenyezi mbinguni, wasioweza kustahimili utukufu wa utukufu Wake, wanajifunika nyuso zao wanapopaza sauti miongoni mwao: *'Mtakatifu, mtakatifu, mtakatifu ni Bwana wa majeshi*' (Isaya 6:2–3); basi kwa heshima na unyenyekevu gani tunapaswa sisi, viumbe wake wa kiroho wenye unyenyekevu na udhaifu zaidi, kumtumikia Yeye (Zab. 2:11)?

c) Tujifunze kumtukuza Mungu kwa mioyo yetu na midomo yetu, katika mawazo yetu na katika maisha yetu yote, tukikumbuka maneno ya Mwandishi wa Zaburi: *'Mpe Bwana, enyi ukoo wa mataifa, mpe Bwana utukufu na heshima… kwa maana Bwana ni mkuu, na anastahili kusifiwa; Yeye anapaswa kuogopwa kuliko miungu yote*' (Zab. 95:7, 4; 144:3), na maneno ya Mwokozi: *'Mwangaza wenu na uangeze mbele ya watu, ili waone matendo yenu mema na kumtukuza Baba yenu aliye mbinguni'* (Mathayo 5:16).

(d) Mwisho, tunajifunza kujitahidi kumwelekea Mungu kama wema wetu mkuu zaidi, na kutafuta kwake peke yake amani kamili ya akili, tukirudia pamoja na Daudi: *'Nani ninae mbinguni? Na pamoja nawe sitamani kitu chochote duniani. Nyama yangu na moyo wangu zinaweza kudhoofika,* lakini *Mungu ndiye nguvu ya moyo wangu na sehemu yangu milele* (Zab. 72:25–26). Haijalishi kiu ya akili yetu inayotafuta ukweli ni ya kina kiasi gani, Mungu ndiye Ukweli ulio juu zaidi; haijalishi hamu ya dhamira yetu kuelekea wema ni ya shauku kiasi gani, Mungu ndiye Wema ulio kamilifu zaidi; haijalishi jinsi upendo wa mioyo yetu kwa

---

[387] Na kuna maana nyingine nyingi sana kuhusu maisha ya kimungu, kila moja ikitangazwa kupitia sauti za semantiki kulingana na maana yake ya kipekee (Contra Eunom. Kitabu XII, uk. 410 na kuendelea).

[388] Ibid., uk. 415.

[389] Kuhusu Utatu Mtakatifu, Kitabu VIII, Sura ya 4.

furaha na raha ulivyo usio na kutosheka, Mungu ndiye Raha kuu na isiyo na mwisho. Basi, wapi, kama si kwake, tunaweza kupata kutosheka kamili kwa mahitaji yote matukufu ya roho zetu?

2) Kwa kutafakari, hasa, kila mojawapo ya sifa za utu wa Mungu—ambazo zinamtambulisha Mungu tofauti na viumbe wake—tunaweza kujifunza masomo mapya. Na—

a) Ikiwa Mungu peke yake ndiye mwenye kuwepo kwa nafsi yake—yaani, hana deni kwa yeyote—wakati viumbe wengine wote, na hivyo sisi wenyewe, tunamdeni kila kitu; basi ni lazima:

aa) kujinyenyekeza daima mbele Yake, kulingana na maneno ya Maandiko: *'Umeipata wapi hiyo usiyopokea? Na ukipokea, kwa nini ujivunie kana kwamba hukupokea?*' (1 Kor. 4:7), na

bb) kumshukuru yeye bila kukoma: *'kwake sisi tunaishi, tunatambaa, na kuwa na kuwepo kwetu'* (Matendo 17:28).

b) Ikiwa Yeye peke yake anajitosheleza na ameridhika na *vitu* vyote, na kwa hiyo *hahitaji zawadi zangu* (Zab. 15:2), bali *Yeye mwenyewe anatoa uhai na pumzi na kila kitu kwa wote* (Mdo. 17:25): basi ni lazima sisi —

aa) kukuza ndani yetu hisia ya kutegemea Yeye kikamilifu na utii kamili kwake, na —

bb) tunapomtolea zawadi au dhabihu yoyote, tusidhani kamwe kwamba kwa kufanya hivyo tunamtendea Mwenye Kutosha Wote wema, wakati kila kitu tulicho nacho ni mali Yake.

c) Uhakika kwamba sisi daima tuko katika uwepo wa Mungu mwenyewe aliye kila mahali, popote tulipo, —

aa) kwa asili hutulemea kujiendesha mbele Yake kwa tahadhari na heshima kuu;

bb) inaweza kutuokoa kutokana na dhambi, kama ilivyomwokoa Yosefu kutokana na dhambi (Mwa. 39:9);

(c) inaweza kututia moyo na kututuliza katika hatari zote, kama ilivyomtiisha moyo Daudi, ambaye alisema kumhusu mwenyewe: *'Nimemweka Bwana daima mbele yangu; kwa kuwa yu upande wangu wa kuume, sitatikisika'* (Zab. 15:8);

(d) inaweza kutuhamasisha kumwomba, kumsifu na kumshukuru Bwana kila mahali (Yohana 4:21–24).

d) Tukizingatia kwamba Mungu peke yake ndiye wa milele, ilhali kila kitu kingine kinachotuzunguka duniani ni cha muda na kinapita, tunajifunza—

aa) kutoweka mioyo yetu katika vitu vinavyopotea, bali kutafuta wema mmoja usiokuwa na upotevu katika Mungu (Mathayo 6:19–20);

bb) *kutoweka tumaini letu kwa wakuu au kwa mwana wa binadamu,* ambaye anaweza kufa wakati wowote na kutuacha bila msaada wowote (Zab. 145:3–5), bali kuweka tumaini letu lote kwa Yeye peke yake aliye na uhai usio na mwisho (1 Tim. 6:16), ambaye hatatuacha kamwe.

e) Wazo la kutobadilika kamili kwa Mungu —

aa) inaweza kututia moyo zaidi kuelekea kutegemea Mungu pekee, kwa kuwa watu kwa ujumla ni wabadilikaji sana; neema ya wenye mamlaka na nguvu wa dunia hii hutikisika na kufifia kwa urahisi sana; hata upendo wa jamaa na marafiki mara nyingi hutushusha — ilhali Mungu peke yake ndiye daima asiye badilika;

bb) inaweza wakati huo huo kututia moyo kuiga kutobadilika kwa Mungu, kwa maana ya kimaadili, yaani, kujitahidi kuwa na uthabiti na ushikamifu katika tamaa zote takatifu za roho zetu na katika maendeleo yetu yasiyoyumba katika njia ya wema na wokovu.

(e) Imani hai katika Mungu Mwenyezi hutufundisha —

aa) kutafuta msaada na baraka Zake katika shughuli zetu zote: *isipokuwa Bwana ajenge nyumba, wale wanaoijenga hufanya kazi bure; isipokuwa Bwana alinde mji, mlinzi huamka bure* (Zab. 126:1);

bb) kutokuogopa chochote na kutozimia moyo hata tukikabiliwa na hatari kubwa zaidi, mradi tu tufanye yale yanayompendeza na hivyo kuvutia neema Yake: *'Mungu akiwa upande wetu, ni nani atakayepingana nasi*?' (Warumi 8:31); lakini—

cc) kumwogopa na kutetemeka mbele Yake mwenyewe, ikiwa tutafanya yale yasiyomfurahisha: Yeye ana uwezo wa *kuangamiza* si *mwili* wetu tu bali pia *roho* zetu katika *Gehena* (Mathayo 10:28).

3) Tukigeuza umakini wetu kwenye sifa za akili ya Mungu, tutapata ujenzi mwingi hapa pia.

(a) Mungu anajua yote: chanzo gani cha faraja na himizo kwa wenye haki! Hata kama watu, wasiofahamu nia zake na wasioweza kuthamini matendo yake, wanamtukana na hata kumatesa, — lakini

kwake ni jambo la thamani kwamba Mungu Mwenyewe anaona wazi roho yake na mawazo yake yote na tamaa zake zote, anajua matendo yake yote katika mapambano ya damu dhidi ya maadui wa wokovu, anajua masaibu aliyojitwika mwenyewe na mateso yasiyostahili, na anajua kila hewa ya kuomboleza na kila chozi katikati ya majaribu yake makali. Hata hivyo, ni ufahamu wa kutisha kwa mdhambi! Hata atakavyoonyesha sura ya uwongo mbele ya watu, hata atakavyojaribu kuficha nia zake za uhalifu, hata gizani atakavyotenda maovu yake kwa kina—hawezi kujizuia kukiri kwamba kuna Kiumbe ambaye hawezi kufichika mbele yake, ambaye mbele zake *mambo yote yamewekwa wazi na kufunuliwa* (Ebr. 4:13), kwamba ingawa watu wanaweza kudanganywa, Mungu kamwe hasingiziwi.

b) Mungu ni mwenye hekima isiyo na kikomo: kwa hiyo—

aa) Basi, akili na mioyo yetu visihuzunike ikiwa, iwe katika maisha ya umma au katika maumbile, tunashuhudia matukio ambayo, kwa mtazamo wa kwanza, yanaonekana kutishia maangamizi na uharibifu wa ulimwengu wote: yote haya yanasababishwa au kuruhusiwa na makusudi yasiyochunguzika ya hekima kuu;

bb) tusipoteze moyo wala kulalamika dhidi ya Mungu tukijikuta wenyewe katika hali ngumu, bali badala yake tujikabidhi kabisa kwa mapenzi Yake matakatifu, tukiamini kuwa Yeye anajua vyema kuliko sisi kile kilicho kizuri kwetu na kile kilicho na madhara;

cc) tutajifunza, kwa kadiri ya uwezo wetu, kuiga hekima Yake kuu, tukijitahidi daima kufikia lengo kuu ambalo Ametupangia, na kwa ajili hii, tukichagua njia zile za kuaminika zaidi ambazo Yeye Mwenyewe Ametupangia katika ufunuo Wake.

4) Mwisho, kila mojawapo ya sifa za mapenzi ya Mungu ama inatupatia tu mfano wa kuiga, au pia hutoa mafundisho mengine ya kimaadili.

(a) Mungu huitwa huru kwa kiwango cha juu kabisa kwa sababu Yeye Mwenyewe daima huchagua wema tu, na huuchagua bila kulazimishwa au kushawishiwa na chanzo chochote cha nje: hii ndiyo lazima iwe maana ya uhuru wetu wa kweli! Katika uwezo na tabia iliyopatikana kwa hiari ya kufanya mema kwa sababu tu ni mema, na si katika mamlaka ya kiholela ya kufanya mema au mabaya, kama inavyodhaniwa kwa kawaida, na hata si zaidi katika mamlaka ya kiholela ya kufanya mabaya: kwa maana *'kila mtu anayefanya dhambi ni mtumwa wa dhambi*', alisema Mwokozi (Yohana 8:34), na kwa kutenda mabaya, tunapoteza sehemu ya uhuru wetu kila mara, tukijisalimisha zaidi na zaidi kwa tamaa zetu na matamanio yetu yasiyo safi, ambayo tunapaswa kutawala.

b) Mungu ni mtakatifu wa juu, na Ametuamuru: *'Watakaseni nafsi zenu, mwe watakatifu, kwa maana mimi [Bwana, Mungu wenu] ni mtakatifu*' (Mambo ya Walawi 11:44). Bila sharti hili, hatuwezi kamwe kuonekana kuwa na haki ya muungano uliobarikiwa zaidi na Bwana: maana *ni ushirika gani uliopo kati ya nuru na giza?* (2 Kor. 6:14); wala hatutawahi kuhesabiwa kuwa na haki ya kumwona: kwa maana *wateule mioyo yao ni safi …* ndio *watakao mwaona Mungu* (Mathayo 5:8; taz. Ebr. 12:14).

c) Mungu ni mwema isiyo na kikomo kwa viumbe vyake vyote, na kwetu sisi hasa: hii—

aa) hutufundisha kumshukuru kwa baraka zake zote, na kulipiza upendo wake wa kibaba kwa upendo wa kitoto: *tumpenda yeye, kwa maana yeye aliyetupenda kwanza* (1 Yohana 4:19);

66) hutufundisha kuwa wema na wenye rehema kwa majirani zetu: *'Mwenye rehema, kama Baba yenu alivyo mwenye rehema*' (Luka 6:36);

(cc) inatufundisha kumwomba kwa ujasiri ili atusaidie katika mahitaji yetu yote, tukiwa na uhakika thabiti kwamba tutapokea tunachoomba (Mathayo 7:11), mradi tu tuombe *mambo yasiyo sahihi* (Yakobo 4:3);

(d) hatimaye, hutufundisha kamwe tusikate tamaa na wokovu wetu, haijalishi makosa yetu ni makubwa kiasi gani, bali turudi kwa toba ya kweli kwa Baba yetu wa mbinguni, ambaye anasema: *'Sitapata furaha kwa kifo cha yule anayefaa…; bali rudi, uishi!*' (Ezekieli 18:32).

d) Mungu ni wa kweli kabisa na mwaminifu. Hapa

aa) msingi usioyumba wa imani yetu: chochote ambacho Bwana ametuonyesha, ni lazima tukubali na kushikilia kwa utiifu usio na masharti, ingawa kuna mengi tusiyoyafahamu. Hapa ndipo

bb) msingi usioyumba wa tumaini letu pia: Yeye, bila shaka, atatimiza yote aliyotuahidi—Atayatimiza, kama si hapa, basi katika uzima wa milele. Hapa, pia, kuna somo hai kwetu, kwamba sisi pia, *baada ya kuachana na uongo,* tuwambie *wengine ukweli, kwa maana sisi ni viungo wa mwili mmoja* (Efe. 4:25), na, tunapotoa ahadi au ahadi kwa wengine, tuweze daima kutimiza neno letu kwa uaminifu.

(e) Mungu ni mwenye haki isiyo na kikomo: ni kwa kiasi gani wazo hili moja linaweza kuleta mabadiliko katika tabia zetu, kama tungelishikilia waziwazi na kwa kina katika akili na mioyo yetu! Lingeweza

aa) ingetuhifadhi kutokana na dhambi na kutuchochea kutubu, ikituonyesha daima upanga wa kutisha wa Mungu, ulioning'inia bila kuonekana juu ya kichwa cha mwenye dhambi, na moto ule wa milele unaowangoja wenye dhambi wasiotubu baada ya kaburi. Ina —

bb) ingetuchochea kuwa na wema, na ingetutuliza, kututegemeza na kututia moyo katika njia yake ya huzuni, ikitukumbusha daima kuhusu baraka zile kuu na zisizo na mwisho zilizotayarishwa kwa ajili ya wale wenye haki katika majumba ya Baba wa Mbinguni. Na hatimaye —

cc) kwa kutuonyesha daima picha ya Hakimu na Mtoaji wa zawadi asiyependelea, ingetufundisha kuwa wa haki na wasio na upendeleo kwa majirani zetu na *kumrudishia kila mtu anachostahili* (Rum. 13:7).

Kwa ufupi, ikiwa tungedhamiria kutembea *katika nuru ya uso Wako, Ee Bwana* (Zab. 88:16), na kukumbuka bila kuchoka ukamilifu usio na kikomo wa Bwana wetu; *njia iliyonyooka* ingekuwa wazi kwetu daima (Zab. 106:7), na kwa kutafakari kuhusu ukamilifu huu tungeweza kupata mwongozo na mafundisho kwa ajili yetu katikati ya hali zote ngumu na tofauti za maisha yetu yenye shida. Haikuwa bure kwamba Mwandishi wa Zaburi alisema: *'Katika nuru yako*, Ee Mungu, *tunaona nuru*' (Zab. 35:10).

Sura ya 2.
Kuhusu Mungu, ambaye ni watatu katika watu.

§ 24. Umuhimu maalum na kutoweza kueleweka kwa dogo la Utatu Mtakatifu, mafundisho ya Kanisa juu yake, na muundo wa mafundisho haya.

Ukweli kuhusu Mungu, ambaye ni mmoja kwa kiini, na sifa zake za kimsingi, ambazo tumeziweka hadi sasa, hazijumuishi mafundisho yote ya Kikristo kuhusu Mungu. Kukiri tu kwamba Mungu ni mmoja hakutupa haki ya kujiita Wakristo: Mungu huyo mmoja anakiriwa na Wayahudi, ambao hawamtambui Kristo Mwokozi kama Masihi na wanaokataa Ukristo; Anakiriwa na Waislamu; na Amekubaliwa na anaendelea kukubaliwa na wamwasi wengi wa kale na wa kisasa ndani kabisa ya Ukristo wenyewe. Mafundisho kamili ya Kikristo kuhusu Mungu, ambayo lazima yashikiliwe moyoni na kukiriwa kwa midomo ili kustahili jina la Mkristo kwa heshima, ni kwamba Mungu ni Mungu mmoja na Mungu wa Utatu: mmoja kwa kiini, na wa Utatu kwa Watu. Mafundisho haya ndiyo kanuni kuu ya msingi ya Kikristo: kanuni zinazohusu Mwokozi wetu, Bwana Yesu, na Mtakatifu wetu—Roho Mtakatifu—zimejengwa moja kwa moja juu yake; kwa hivyo, kukataa mafundisho haya bila shaka kunamaanisha kukataa kanuni hizi, na baada ya hapo, kwa kiwango kikubwa au kidogo, kila fundisho lolote lile lile linalohusu muundo wa wokovu wetu. Na kwa kudai kwamba Mungu ni mmoja kwa kiini na watatu kwa Utu, hatutofautiani tu na watu wa kipagani na baadhi ya wamwasi ambao walikiri kuwepo kwa miungu mingi au wawili, bali pia na Wayahudi, Waislamu, na wamwasi wote ambao wamekiri na wanaendelea kukiri Mungu mmoja tu.[390] Kutokana na umuhimu maalum wa mafundisho ya Utatu Mtakatifu, ndiyo maudhui makuu ya imani zote zilizotumika na zinazotumika katika Kanisa la Orthodox, pamoja na maungamo yote maalum ya imani yaliyoandikwa katika nyakati mbalimbali na wachungaji wa Kanisa.[391]

---

[390] Hivi ndivyo hasa Mababa Watakatifu wa Kanisa walivyofikiri: *Mtakatifu Gregori wa Nyssa:* 'Mkristo anatambulika kwa imani kwa Baba, Mwana na Roho Mtakatifu; hii ndiyo sura ya yule aliyebadilishwa kulingana na fumbo la ukweli' (De Spirit. Sanct., ed. *Maj* VIII, 11, uk. 18); *Mtakatifu Gregori Mteolojia*: 'Ninapozungumzia Mungu, namaanisha Baba, Mwana na Roho Mtakatifu, bila kugawanya Uungu zaidi ya idadi hii ya Nafsi, ili nisiingize wingi wa miungu, wala kuipunguza kwa idadi maalum, tusije tukashutumiwa kwa kupunguza Uungu, tunapoangukia ama katika Uyahudi, kwa kusisitiza umoja wa Uungu, au katika upagani, kwa kusisitiza wingi wa Uungu' ("Kazi za Mababa Watakatifu" katika tafsiri ya Kirusi, j. III, uk. 240); *Mtakatifu Yohane wa Damasko:* "Umoja wa asili unaharibu kabisa maoni ya uongo ya watu wa kipagani kuhusu wingi wa miungu, wakati kumkiri Neno na Roho kunang'oa mafundisho ya Wayahudi" (Ufafanuzi Sahihi wa Imani Takatifu, Kitabu cha 1, Sura ya 7).

[391] Tazama makusanyo ya mihimili hii, kwa mfano: *Biblioth. der Symbole und Glaubensreg. der Apostolisch-kathol. Kirche*, iliyohaririwa na *Hahn.* Breslau 1842.

Hata hivyo, ingawa ni dogmu muhimu zaidi kati ya dogmu zote za Kikristo, dogmu ya Utatu Mtakatifu ([392]) pia ni ile isiyoeleweka zaidi. Tayari tumekutana na mengi yasiyoeleweka tunapofafanua mafundisho kuhusu Mungu, ambaye ni mmoja kwa asili, na kuhusu sifa zake za msingi, hasa kujitegemea kwake, milele na uwepo wake kila mahali. Tutakutana na mengi zaidi yasiyofahamika kwa wakati ufaao, tunapochunguza mafundisho kuhusu Umwilisho na Nafsi ya Mwokozi wetu, kifo Chake msalabani, Utulivu wa Kike wa Milele wa Mama wa Mungu, kazi za neema ndani yetu, na kadhalika. Lakini fumbo kuu la mafumbo yote ya Kikristo, bila shaka, ni fundisho la Utatu Mtakatifu; jinsi kuna Nafsi tatu katika Mungu mmoja, kama vile Baba alivyo Mungu, na Mwana alivyo Mungu, na Roho Mtakatifu alivyo Mungu, lakini si miungu mitatu, bali Mungu mmoja—hili linavuka kabisa uwezo wetu wote wa kuelewa.[393] Na ndiyo maana wanaheresi, ambao wamejaribu kuelezea kweli za imani kwa akili zao wenyewe, wameanguka juu ya hakuna dogo nyingine kama walivyofanya juu ya fumbo la Utatu Mtakatifu. Na ndiyo sababu, zaidi ya yote, ni lazima tufuate kwa ukali mafundisho chanya ya Kanisa, ambayo yamehifadhi na kutetea dogma hii dhidi ya maoni yote ya kikafiri, na kuyaweka kwa usahihi mkubwa iwezekanavyo kwa mwongozo wa Waorthodoksi.[394] Uwasilishaji kama huo wa dogma ya Utatu Mtakatifu Sana unapatikana katika imani zote tatu zinazotumika sasa katika Kanisa la Orthodox, yaani:

1) Katika Imani ya Mtakatifu Gregori Muujiza, Askofu wa Neocaesarea:

"Mungu mmoja, Baba wa Neno hai, wa hekima na nguvu aliyeo katika Yeye mwenyewe, na mfano wa Milele: Mzazi kamili wa Kamili, Baba wa Mwana mmoja tu aliyezaliwa.

Bwana mmoja, mmoja kutoka kwa yule mmoja, Mungu kutoka kwa Mungu, mfano na dhihirisho la Uungu, Neno tendaji, hekima inayojumuisha muundo wa vitu vyote, na nguvu inayoweka viumbe vyote; Mwana wa kweli wa Baba wa kweli, asiyeonekana wa asiyeonekana, asiyeharibika wa asiyeharibika, asiye na kifo wa asiye na kifo, wa milele wa wa milele.

Na kuna Roho Mtakatifu mmoja, anayetoka kwa Mungu, aliyefunuliwa kupitia kwa Mwana, yaani, kwa wanadamu; maisha ambayo waliyo hai wanapata chanzo chao; chemchemi takatifu; patakatifu panapotoa utakatifu. Yeye ni Mungu Baba, ambaye yuko juu ya yote na ndani ya yote, na Mungu Mwana, ambaye yuko kupitia yote.

Utatu ni mkamilifu, hauwezi kugawanywa wala kutenganishwa katika utukufu, uzima wa milele na ufalme. Kwani hakuna kitu katika Utatu kilichoumbwa, au kinachotumika, au cha ziada—hakuna kilichokuwepo hapo awali, wala hakuna kilichotokea baadaye. Wala Baba hajawahi kuwa bila Mwana, wala Mwana bila Roho; bali Utatu ni usiobadilika, usiobadilika, na daima ni mmoja na uleule."

2) Katika Imani ya Nicea-Konstantinopoli:

"Ninaamini katika Mungu mmoja, Baba...

Na katika Bwana mmoja Yesu Kristo, Mwana wa Mungu, aliyezaliwa pekee, aliyezaliwa na Baba kabla ya zamaninote. Mwanga kutoka kwa Mwanga, Mungu wa kweli kutoka kwa Mungu wa kweli, aliyezaliwa, asiyetengenezwa, wa asili moja na Baba...

---

[392] *Mtakatifu Gregori Mteolojia*, *The Works of the Holy Fathers* I, 37; *Mtakatifu Basilio Mkuu,* ibid. VII, 269.

[393] *Irenaeus*, *Adversus Haereses*, Kitabu II, Sura 28; *Athanasius wa Alexandria*, *Barua kwa Serapion*, 1, namba 17, 18, 20; *Gregory Mtheolojia,* 'Kazi za Mababa Watakatifu', II, 288: 'fundisha kumjua Mmoja tu katika Utatu na Utatu katika Mmoja anayesifiwa, ambaye utofauti wake na umoja wake havieleweki'; *Hilar.* de Trinit. II, n. 5: iko nje ya maana ya maneno, nje ya kusudi la hisia, nje ya ufahamu wa akili; chochote kinachotafutwa nje ya haya hakiwezi kuelezwa, hakiwezi kufikiwa, hakiwezi kueleweka; asili ya kitu chenyewe (Utatu) inamaliza maana ya maneno; tafakari ya maana hiyo inafunikwa na nuru isiyochunguzika; na chochote ambacho hakimo ndani ya kikomo chochote kinachopunguka kinazidi uwezo wa akili; *Agustino,* *De Trinitate*, Kitabu XV, Sura 6: "Ni aina gani ya hoja, ni nguvu na uwezo gani wa akili, ni uchangamfu gani wa akili na uwezo mkali wa fikra utakaotufunulia… jinsi Utatu ulivyo?" Na kwingineko: "Hata hivyo, Yeye ni nani, haiwezi kuelezwa kwa maneno; hata lugha ya malaika haiwezi kuieleza, achilia mbali ile ya mwanadamu" (Kuhusu Alama, kwa Mkatekumeni, sura ya IX); *Yeronimo,* Maelezo ya Isaya, Kitabu XVIII, n. 1: Sisemi kuhusu fumbo la Utatu, ambao ushuhuda wake halisi ni upungufu wa maarifa.

[394] Kwa maana, kama Mbarikiwa Augustino anavyosema katika risala yake kuhusu Utatu Mtakatifu, hakuna mahali mtu anapotezwa kwa hatari zaidi, wala hakuna kinachotafutwa kwa bidii zaidi, wala hakuna kinachogunduliwa kwa faida zaidi (De Trinit. lib. 1, c. 3, n. 5). Na mahali pengine, alipokuwa akijadili mada hiyohiyo: 'inaturuhusiwa kuzungumza kulingana na *kanuni fulani*, ili uhuru wa maneno usizalishe maoni yasiyo ya kiungu hata kuhusu mambo yanayoyadokeza' (De civit. Dei, Kitabu X, Sura 23). Na *Mtakatifu Gregori Mteolojia*, baada ya kuelezea mafundisho ya Utatu Mtakatifu katika mojawapo ya mahubiri yake (ya 22), anajielezea hivi: "Hivyo basi, kwa ufupi iwezekanavyo, nawakabidhi hekima yetu—kwa mtazamo wa kimafundisho, si wa mabishano; kwa mtindo wa Wavuvi, si wa Aristotle; kiroho, si kwa ujanja wa maneno; kulingana na kanuni za Kanisa, si za soko" ("Kazi za Mababa Watakatifu" II, 225).

Na katika Roho Mtakatifu, Bwana, Mtoaji wa Uhai, anayetoka kwa Baba, anayesifiwa na kutukuzwa pamoja na Baba na Mwana..."

3) Katika imani inayojulikana kama ile ya Mtakatifu Athanasius wa Alexandria:

"Hii ndiyo imani ya Kikatoliki: kwamba tunamwabudu Mungu mmoja katika Utatu, na Utatu katika Mmoja, bila kuchanganya Utu wala kutenganisha asili. Kwa maana Utu wa Baba ni mmoja, Utu wa Mwana ni mwingine, na Utu wa Roho Mtakatifu ni mwingine.

Hata hivyo, Uungu wa Baba, Mwana na Roho Mtakatifu ni moja; utukufu wao ni sawa, na utukufu wao mkuu ni wa kiini kimoja. Kama alivyo Baba, ndivyo alivyo Mwana, na ndivyo alivyo Roho Mtakatifu... Basi: Mungu Baba, Mungu Mwana, Mungu Roho Mtakatifu: lakini si miungu mitatu, bali Mungu mmoja...

Baba hajatengenezwa, hajaumbwa, wala hajazaliwa na yeyote. Mwana hajatengenezwa, wala hajaumbwa na Baba Mwenyewe, bali amezaliwa. Roho Mtakatifu hajatengenezwa, hajaumbwa, wala hajazaliwa na Baba, bali anatoka...

Na katika Utatu huu, hakuna wa kwanza wala wa mwisho: hakuna mkubwa wala mdogo: bali Hali zote tatu zina umoja wa asili na zinafanana."

Tukiangalia kwa makini zaidi mafundisho haya ya Kanisa la Orthodox kuhusu Utatu Mtakatifu, hatuwezi kushindwa kutambua kwamba yanajumuisha hoja tatu: moja ya jumla na mbili maalum, ambazo hutokana moja kwa moja na ile ya jumla na kuiweka wazi.

Kauli ya jumla: katika Mungu, ambaye ni mmoja kwa kiini, kuna Nafsi tatu au Hiyapostasi: Baba, Mwana na Roho Mtakatifu.

Dhana maalum:

Kwanza: kwa kuwa ni moja katika kiini, Watu watatu katika Mungu ni sawa kwa kila mmoja na ni wa kiini kimoja: Baba ni Mungu, Mwana ni Mungu, na Roho Mtakatifu ni Mungu; lakini si miungu mitatu, bali Mungu mmoja.

Pili: ingawa ni Watu watatu, wanatofautiana kati yao kwa sifa zao za kibinafsi: Baba hajazaliwa na yeyote, Mwana amezaliwa na Baba, na Roho Mtakatifu anatoka kwa Baba.

Kwa hivyo, mafundisho ya Utatu Mtakatifu, yanapozingatiwa kando, yanajumuisha mafundisho yafuatayo matatu: 1) mafundisho ya utatu wa Mtu katika Mungu, huku ikidumisha umoja wa kiini; 2) mafundisho ya usawa na kuwa na kiini kimoja kwa Mtu wa Kimungu; na 3) mafundisho ya utofauti kati ya Mtu wa Kimungu kulingana na sifa zao binafsi.

1. Kuhusu utatu wa Utu katika Mungu, huku ikidumisha umoja wa kiini.

§ 25. Historia fupi ya dogma na maana ya mafundisho ya Kanisa kuihusu.

Kwamba Mungu, akiwa mmoja kwa kiini, ni wa Utatu katika Utu, daima na bila kukosekana umekiriwa na Kanisa Takatifu tangu mwanzo kabisa, kama inavyothibitishwa na imani zake na ushahidi mwingine usio na pingamizi.[395] Hata hivyo, njia ya kuelezea ukweli huu katika karne za mwanzo ilitofautiana hata miongoni mwa walimu wa Orthodox wa imani. Baadhi walitumia maneno: οὐσία, φύσις, substantia, natura, kuashiria *kiini* au dutu katika Mungu;[396] wengine, ingawa ni wachache sana na mara chache sana, walitumia maneno haya kuashiria Viumbe Watakatifu katika Mungu.[397] Vilevile, baadhi walitumia maneno: ὑπόστασις, ὑπαρξις, au τρόπος ὑπάρξεως, kuashiria *Viumbe Watakatifu* katika Mungu;[398] wengine, kinyume chake, walitumia maneno haya kuashiria *kiini* cha kimungu, huku wakitumia maneno πρόσωπον na persona kuashiria *Vituo*.[399] Tofauti katika matumizi ya neno *'Hypostasis'* hata ilisababisha mizozo mikubwa Mashariki,

---

[395] Tazama zaidi § 28.

[396] *Athanas. Alex.* contra Eunom. kit. 1: 'Je, kuna asili moja au tatu, na kwa upande huu kiini kimoja, kama vile Mabaraza yalivyoandika kulingana na Mitume?' *Ambros.* Epist. 63: 'Utatu ni *wa dutu moja,* utukufu mmoja, uungu mmoja.'

[397] *Pierius Mshahidi,* tazama katika *Phot*. Biblioth., cod. CIX; *Kirili wa Aleksandria*, *Contra Nestor*, Kitabu III, Sura ya 6; John *Maxentius,* *Dialogues*, II (Bibliotheca Patrum, vol. IV, p. 485).

[398] *Dionysius Areopagite,* *Kuhusu Cheo cha Kikristo*, sura ya 2; *Athanasius wa Alexandria*, *Mazungumzo kuhusu Utatu Mtakatifu*, 1; *Epiphanius*, *Kinyume na Ubaguzi*, LXXIII, n. 34; *Basil*, *Waraka* 43; *Yohane wa Damascus,* *Kuhusu Imani Sawa*, Kitabu cha III, sura ya 5.

[399] Mababa wa Mtaguso wa Sardis: 'Tunashikilia mafundisho haya ya kikatoliki: kuna hipostasi moja… ya Baba, na ya Mwana, na ya Roho Mtakatifu' (apud *Theodoret,* H. E. II, uk. 8). Vilevile, Mtaguso wa Roma, uliofanyika chini ya Papa Damaso: 'Roho

hasa Antiokia, na kwa muda fulani ilisababisha kutokubaliana kati ya Kanisa la Mashariki na Kanisa la Magharibi, kwanza likifundisha kwamba Hypostases tatu lazima zikiriwe katika Mungu, kwa hofu ya kushtakiwa kwa Sabellianism, wakati la pili likidai kwamba kuna Hypostasis moja katika Mungu, kwa hofu ya kushtakiwa kwa Arianism.[400] Ili kutatua mashaka haya, mkutano uliitishwa Alexandria (362 BK), uliohudhuriwa na maaskofu kutoka Italia, Arabia, Misri na Libya, pamoja na Mtakatifu Athanasius Mkuu. Katika baraza hilo, wawakilishi wa pande zote walisikilizwa, na ikabainika kuwa pande zote zilikuwa na imani sawa kabisa, zikitofautiana tu katika matumizi ya maneno: kwamba wale waliosema, 'katika Mungu kuna kiini kimoja na Hypostases tatu,' na wale waliosema, 'katika Mungu kuna Hypostasis moja na Vituo vitatu,' wote walikuwa wa kiortodoksi, — kwa kuwa wa kwanza walitumia neno 'Hypostasis' badala ya 'πρόσωπον' (persona, 'mtu'), ilhali wa pili walilitumia badala ya 'οὐσία' (substantia, 'asili').[401] Kuanzia wakati huo, hata hivyo, mtindo wa kwanza wa kueleza ulianza kushika sana Kanisani: Watakatifu Epiphanius, Basil Mkubwa, Gregori Mteolojia, Yohane Krisostomo, Gregory wa Nyssa, Isidore wa Pelusium na wengineo walisisitiza daima kwamba katika Mungu kuna kiini kimoja na Hypostases tatu,[402] na wakajitahidi kufafanua tofauti kati ya istilahi hizi. "Katika Utatu Mtakatifu," aliandika Mtakatifu Basil Mkubwa, "kuna kile ambacho ni cha pamoja na kile ambacho ni cha kipekee: kile cha pamoja kinahusishwa *na kiini,* ilhali *Hypostasis* inaashiria upekee wa kila Mtu."[403] "Ya kwanza," pia anasema Mtakatifu Gregori Mtheolojia, "inaashiria asili ya Uungu (τήν φύσιν τής θεότητος), wakati ya pili inaashiria sifa za kibinafsi za Watatu *(τάς* τών τριών ἰδιότητας)."[404] Ni kwa roho hii hasa kwamba Mababa wa Baraza la Pili la Kiinjili waliandika katika barua yao kwa maaskofu wa Magharibi: "Imani yetu, kulingana na ubatizo wetu, inatufundisha kuamini kwa jina la Baba na la Mwana na la Roho Mtakatifu, yaani, katika Uungu mmoja, na katika nguvu, na katika asili (οὐσία) ya Baba, Mwana na Roho Mtakatifu, utukufu usioyogezeka na ufalme wa milele katika Hypostases tatu kamili au katika Viumbe watatu kamili."[405] Na ingawa katika karne ya tano baadhi hawakuambatana kikamilifu na utofauti huu kati ya maneno οὐσία na ὑπόστασις, katika karne ya sita, saba na zilizofuata ulikuwa umeimarika kabisa.[406]

Lakini ingawa walimu wa Orthodox wa imani walitofautiana tu katika uchaguzi wao wa maneno, wakidai kwa uthabiti Mungu mmoja katika Utatu na Utatu katika umoja,[407] wamakanamani walipotosha kiini

---

Mtakatifu ni wa asili na hakika moja na Baba na Mwana…' (Ibid., Kitabu II, Sura 22, na katika *Sozomeni*, Kitabu VI, Sura 23). Tazama *Basil,* Barua 391, na *Gregory wa Nazianzus*, Hotuba XXI, katika *The Works of the Holy Fathers* II, uk. 210, 211; na *Aphanasios wa Alexandria,* Barua kwa Waafurika.

[400] Tazama Mt. Basil Mkuu, Barua 214 kwa Terentius Comitus, katika *The Works of the Holy Fathers* XI, ukur. 95–99, na Gregory Mtheolojia katika *The Works of the Holy Fathers* II, ukur. 210–211. Uasavelio ulifundisha hasa kwamba kuna kiini kimoja (οὐσία) na hipostasi moja (ὑπόστασις) katika Mungu, ingawa Mungu yuleyule alichukua, katika nyakati tofauti, maumbo au watu (πρόσωπα) watatu, akionekana wakati mwingine kama Baba, wakati mwingine kama Mwana, na wakati mwingine kama Roho Mtakatifu. Kwa upande mwingine, Arius alidai kuwa kuna asili tatu: asili ya Baba—ya kimungu; asili ya Mwana—iliyoumbwa; na asili ya Roho Mtakatifu—pia ilioumbwa, lakini tofauti na asili ya Mwana.

[401] Yote haya yameelezwa katika waraka wa mtaguso kwa Waanetoikia, ulioandikwa na Mtakatifu Athanasi na kusainiwa na maaskofu wote waliohudhuria Mtaguso. Tazama Opp. *Athanasii,* vol. I, sehemu ya II, uk. 770, Paris 1698.

[402] *Epiphanius*, Haereses 73; *Basil,* Epistle 325; *Gregory of Nazianzus*, Oration 21 on St Athanasius; *Chrysostom*, Homily II on the Epistle to the Hebrews; *Gregory of Nyssa,* Against Eunomius, Book I, pp. 67, 125, ed. Gret.; *Zsidor wa Pelusium:* 'Kwa maana ama utambulisho wa asili unagawanywa katika hipostasi, au utambulisho wa hipostasi unaunganishwa katika asili moja.'

[403] Waraka wa Mt. Basil Mkuu kwa nduguye Gregori kuhusu tofauti kati ya kiini na upatikanaji katika fumbo la Utatu Mtakatifu, katika *The Works of the Holy Fathers*, X, uk. 92 na kuendelea.

[404] 'The Works of the Holy Fathers', II, uk. 110.

[405] ... katika hipostasi tatu kamili, yaani, watu watatu kamili. Tazama kwa *Theodoret*, H. E., Kitabu V, uk. 9.

[406] Katika karne ya tano, Mbarikiwa Jerome alitafsiri neno ὑπόστασις kumaanisha 'ουσία' na alisita kulikubali likimaanisha 'persona' (Epist. 57 ad Damasum), wakati Mtakatifu Kirili wa Aleksandria alilitumia mara kwa mara badala ya neno 'φύσις' (Tazama Anathema III de duodecim).

[407] 'Mmoja katika Utatu, na Utatu katika Mmoja, ambaye tunamwinamia…' (*Gregory wa Nazianzus*, Hotuba 25, katika *The Works of the Holy Fathers* II, 288). Neno *'Utatu'* — *Triás*, Trinitas, inaonekana kwa mara ya kwanza katika maandiko ya kale yaliyotufikia kwa lugha ya Kigiriki katika kazi za Theophilus wa Antiokia (ad Autolyc. II, n. 15), na kwa Kilatini katika zile za Tertullian (adv. Prax. II, III, VIII). Lakini haimaanishi kutokana na hili kwamba neno hilo halikutumika kabla ya waandishi hawa; kinyume chake, pia inapatikana katika Liturujia ya Mtakatifu Yakobo, Ndugu wa Bwana (kur. 4, 6, 33, 39) na katika Matendo ya Umashuwa wa Mtakatifu Andrea Mtume (sura ya 11) — maandishi mawili ambayo wengine, si bila sababu, huweka tarehe yake katika karne ya kwanza (V. Liturg. graece edit. Paris 1560, uk. 137; *Renaudot,* *Dissert. de liturg. Orig. et autor.*, sura V, § 2, katika Juz. 1, *Collect. liturg. Orient*; *Galland,* *Biblioth. Patr.*, Juz. I, utangulizi, sura 4).

cha fundisho hilo, wengine wakikanusha asili ya Utatu ya Watu katika Mungu, wengine wakidai kuwa kuna miungu mitatu.

Miongoni mwa wamakanamati wa mwanzo walikuwa:

a) hata wakati wa uhai wa Mitume — *Simoni Mchawi:* alifundisha kwamba Baba, Mwana na Roho Mtakatifu walikuwa tu mionekano na taswira za Mtu mmoja na yuleyule, na kwamba Mungu mmoja, kama Baba, alijidhihirisha kwa Wasamaria, kama Mwana katika Kristo kwa Wayahudi, na kama Roho Mtakatifu kwa watu wa Mataifa;[408]

(b) katika karne ya pili — *Praxeas:* alidai kwamba Mungu yule yule, akiwa amejificha ndani Yake, ni Baba, na anapofunuliwa katika kazi ya uumbaji na baadaye katika kazi ya ukombozi, ni Mwana, Kristo;[409]

c) katika karne ya tatu — *Noetius,* ambaye pia alitambua Baba na Mwana kama Mtu mmoja, kama Mungu mmoja aliyekuwa na mwili na akateseka na kufa;[410] *Savelio*, aliyefundisha kwamba Baba, Mwana na Roho Mtakatifu ni majina matatu tu, au shughuli tatu (ενέργειαι), za Mtu mmoja na yuleyule, Mungu, aliyejidhihirisha kwa mwili na kuonja kifo kwa ajili yetu;[411] na *Paulo wa Samosata,* kwa mujibu wao Mwana na Roho Mtakatifu wako ndani ya Mungu, kama akili na nguvu zilivyo ndani ya mwanadamu;[412]

d) katika karne ya nne — *Marcellus wa Ancyra* na mwanafunzi wake *Photinus:* walihubiri, wakifuata Sabellius, kwamba Baba, Mwana na Roho Mtakatifu ni majina tu ya Utu mmoja na uleule katika Mungu, na, wakifuata Paulo wa Samosata, kwamba Mwana au Neno ndiye akili ya Mungu, ilhali Roho Mtakatifu ni nguvu ya Mungu;[413]

e) katika Zama za Kati — *Bogomili*,[414] *Waldensiani* wengi[415] na watu fulani;[416]

f) katika nyakati za kisasa — *Swedenborg* na wafuasi wake[417] na wengine wengi, wanaojulikana kama *wanomonialisti* au *wanomodalisti*.[418]

Kama tulivyotaja tayari,[419] kosa hili la mwisho lilishikiliwa na: a) *Philoponus* (c. 540) na wafuasi wake; b) baadhi ya wasomi wa kati: *Godeschalk* (karne ya 9), *Roscelin* (karne ya 11) na *Peter Abelard* (karne ya 12); na c) baadhi ya waandishi wa baadaye: *Sherlock, Peter Tait na Embs*.[420] Wazo kuu walilokuwa nalo wote lilikuwa kwamba, ingawa Watu wa Kimungu—Baba, Mwana na Roho Mtakatifu—ni wa asili moja lakini si moja katika asili, na wana asili moja lakini kila mmoja anayo yake kivyake, kama, kwa mfano, watu watatu wa jamii ya binadamu, na kwa hivyo kuna miungu mitatu, si Mungu mmoja.

Ili kujikinga dhidi ya maoni haya ya upinzani ya kikafiri—ambapo la kwanza huchanganya Hipoistasi ndani ya Mungu, huku la pili likigawanya kiini—Kanisa Takatifu huwafundisha watoto wake wa Kiorthodoksi: 'Tumwabudu Mungu mmoja katika Utatu na Utatu katika Mmoja, bila kuchanganya Hipoistasi wala kugawanya kiini.'

Wala kuunganisha Hypostases: yaani, kutambua Baba, Mwana na Roho Mtakatifu si tu kama majina matatu, au picha, au dhihirisho za Mungu mmoja na yuleyule, kama walivyodai wamwasi, wala kama sifa, nguvu au matendo matatu Yake, bali kama Watu watatu tofauti wa Uungu, kwa kuwa kila mmoja wao—Baba, Mwana, na Roho Mtakatifu—akiwa na akili ya Kimungu na sifa nyingine za Kimungu—ana sifa yake binafsi tofauti: "kwa maana Hypostaasi ya Baba ni moja, ile ya Mwana ni nyingine, na ile ya Roho Mtakatifu ni nyingine."

---

[408] Tazama *Irenaeus*, *Adversus Haereses*, Kitabu I, Sura ya 23.
[409] *Tertullian,* *Adversus Prax.
[410] *Hippolytus,* *Contra Noëtus*; *Epiphanius*, *Haeresia* LVII; *Augustine,* *Haeresia* XXXVI.
[411] *Epiphanius,* *Haeresia* LXII; *Basil,* *Waraka* 210; *Theodoret,* *Historia ya Kanisa* III, 9.
[412] *Epiphanius,* *Haeresia* LXV.
[413] *Basil,* Barua 69, 263, n. 4; 313, n. 5; *Sozomen,* H. E. IV, 16; *Theodoret,* H. E. II, 11.
[414] Walifundisha kwamba Mwana na Roho Mtakatifu walitoka kwa Mungu kwa muda tu, na hatimaye wangemrudia Yeye. *Euthymius wa Zygaben*, *Panoplia*, Kitabu II, Kichwa 23.
[415] Tazama *Riechin,* Insha kuhusu Wawaldensi, Sura ya III, n. 20.
[416] Kama vile: John Campan, Ludwig Gezer, na hasa daktari Mhispania Michael Servetus, ambaye aliandika risala kuhusu mada hii: *De Trinitatis erroribus libri VII*, iliyochapishwa mwaka 1531, na baadaye nyingine mbili za aina kama hiyo.
[417] *Svedenb.,* *Summ. Exposit. nov. doctr.*, namba 118, 119.
[418] Wanajulikana kama *'nominalisti'* kwa sababu wanatambua Baba, Mwana na Roho Mtakatifu kama majina matatu (nomina) ya Mungu mmoja; na 'modalisti' kwa sababu hawakubali watu watatu katika Mungu, bali njia tatu tu za kuwepo na kutenda (three *modos* exietendi et operandi).
[419] Tazama dokezo namba 185 hapo juu.
[420] Huyu wa mwisho aliweka mawazo yake katika kazi yake: *Tractat. de Deo uno et trino*. Mainz, 1789.

Mkanamwili hapa chini anagawanya kiini: yaani, kwa kusisitiza kwamba Baba, Mwana na Roho Mtakatifu ni wa asili moja, wapo bila kutenganishwa mmoja ndani ya mwenzake, na, wakitofautiana tu kwa sifa zao za kibinafsi, wanashiriki akili, mapenzi na sifa zote nyingine za kimungu — tofauti kabisa na viumbe vitatu visivyogawanyika vya daraja lolote miongoni mwa viumbe, ambavyo vinashiriki asili moja.

"Miongoni mwa viumbe, kwa kutumia maneno ya Mtakatifu Yohane wa Damascus, asili ya pamoja ya vitu visivyogawanyika hutambuliwa tu kwa akili, kwa sababu vitu visivyogawanyika havipo mmoja ndani ya mwingine, bali kila kimoja kipo wazi na kinyume chake, yaani, kwa uwezo wake mwenyewe, na kila kimoja kina sifa nyingi ambazo kinatofautiana nazo na kingine. Zinatofautiana kwa nafasi na wakati; zinatofautiana katika tabia za mapenzi, katika nguvu, katika mwonekano wa nje au umbo, katika ujuzi, katika asili yao, katika hadhi, katika mtindo wa maisha na katika sifa nyingine za utofautishaji; na zaidi ya yote kwa sababu hazikuwani moja ndani ya nyingine, bali kila moja ipo kivyake. Ndiyo maana inasemekana: 'wawili, watatu na wengi'. Lakini katika Utatu mtakatifu, wa asili ya juu kabisa, usio na kifani, usioweza kueleweka tunaona jambo tofauti. Hapa, mshikamano na umoja vinatambulika kweli, kwa udumu-milele wa Watu, kwa umoja wa kiini, kitendo na mapenzi, kwa mapatano ya sifa, kwa umoja—sisemi 'ufanano', bali umoja (ταυτότητα)—wa mamlaka, nguvu na wema, na kwa mwelekeo mmoja wa mwendo wao... Kila mojawapo ya Hipoistasi ni moja na nyingine kama ilivyo na nafsi yake: yaani, Baba, Mwana na Roho Mtakatifu ni, kwa kila hali isipokuwa katika kutokuzaa, kuzaa na kutokea, ni mmoja na yuleyule, wakitofautishwa tu katika dhana ya akili (ἐπίνοία). Kwa maana tunamjua Mungu kuwa mmoja, na ni katika sifa za ubaba, uana na utoaji tu ndipo tunapopata tofauti… Katika Uungu usio na mipaka, mtu hawezi kudhania, kama inavyowezekana kwetu sisi, umbali wowote wa nafasi, kwa sababu Hiyapostasi ziko moja ndani ya nyingine, lakini si kwa kuchanganyika bali kwa umoja, kulingana na maneno ya Bwana: *'Mimi niko ndani ya Baba, na Baba yu ndani* yangu' (Yohana 14:11); — wala hakuna tofauti ya mapenzi, kusudi, tendo, nguvu, au kitu kingine chochote ambacho kwetu huleta mgawanyiko halisi na kamili. Kwa hiyo, tunawatambua Baba, Mwana na Roho Mtakatifu si kama miungu mitatu, bali kama Mungu mmoja katika Utatu Mtakatifu."[421]

Hapo ndipo panapatikana kutowezekana kabisa kuelewa kwa fumbo la Utatu Mtakatifu: kwamba Nafsi tatu tofauti za Uungu ni moja kwa asili na hazigawanyiki kabisa; na kama Zingekuwepo kando na nyingine, kama viumbe vitatu visivyogawanyika miongoni mwa viumbe vilivyotengenezwa, hakungekuwa na chochote kisichoweza kueleweka kwetu. "Uungu ni moja na pia ni Utatu: Ee fumbo la utukufu! Wameunganishwa kwa asili, lakini ni wawazi katika Utu: kwa maana kile kilicho kimoja hakiwezi kugawanywa; kikiwa kimoja, ni watatu: hawa ni Baba, Mwana na Roho Aliye Hai, anayeutegemeza kila kitu."[422]

§ 26. Ushahidi kutoka Maandiko Matakatifu ya Agano la Kale kwa ajili ya Utatu wa Nafsi katika Mungu, huku ukidumisha umoja wa kiini.

Ukweli wa Utatu wa Nafsi katika Mungu, huku ukidumisha umoja wa kiini chake, unafunuliwa kwa uwazi kamili katika Agano Jipya; hata hivyo, ulijulikana kwa kiasi fulani pia katika Agano la Kale. Tangu katika sura za mwanzo kabisa za Kitabu cha Mwanzo, kuna dokezo nyingi katika maandiko ya Agano la Kale kuhusu fumbo hili kuu, ambalo, ingawa hayawezi kuitwa kuwa wazi kabisa, yalieleweka kwa kiasi na Wayahudi wa kale, na ni rahisi zaidi kueleweka kwetu sisi, kama Wakristo, kwa mwangaza wa ufunuo wa Agano Jipya. Dokezo hizi zinaweza kugawanywa katika makundi matatu.

Baadhi zinaeleza tu kwamba ndani ya Mungu mmoja hakuna mtu mmoja, bali ni Watu kadhaa. Hii inajumuisha maneno ya Mungu:

a) kabla ya uumbaji wa mwanadamu: *'Mungu akasema, "Tufanye mwanadamu kwa mfano wetu, kwa sura yetu"'* (Mwa. 1:26);

b) kabla ya kufukuzwa kwa wazazi wa kwanza walioanguka kutoka Paradiso: *'Bwana Mungu akasema, "Tazama, Adamu amekuwa kama mmoja wetu, akijua mema na mabaya; na sasa, asije akanyoosha mkono wake, akachukua pia kutoka mti wa uzima, akala, naishi milele"'* (Mwa. 3:22);

---

[421] Ufafanuzi Sahihi wa Imani ya Kiorthodoksi, Kitabu cha 1, Sura ya 8, uk. 28–29. Wazo hili lile lile, ingawa kwa ufupi zaidi, linaelezwa mara kwa mara na Mtakatifu Gregori Mteolojia, *Kazi za Mababa Watakatifu* III, 115–117; 261–262, n.k.

[422] Lenten Triodion, folio 408 verso, Moscow, 1835. Au, kama ilivyo katika kifungu kingine: "Tuimbe Utatu katika umoja, Enyi waumini, katika Uungu mmoja: Baba, Mwana, na Roho Mtakatifu, kiumbe kimoja na asili moja, kisichogawanyika, kisichotenganika, na kisichogawanywa: kwa maana Mungu ni mmoja katika Nafsi tatu." Liturgia ya Novemba, fol. 283 verso, Moscow, 1837

c) kabla ya kuchanganyikiwa kwa ndimi na kusambaratika kwa wanadamu kufuatia Mnara wa Babeli: *'Bwana akasema: "Tazama, wote ni watu wamoja, na wote wana lugha moja; na hili ndilo walianza kulifanya, wala hawatakoma kufanya walichokusudia; basi tuwashukie, tuwachanganyie lugha yao hapo, wasije wakasikiana"'* (Mwanzo 11:6–7).

Katika sehemu hizi zote, Mungu anaonyeshwa waziwazi akishauriana au kuzungumza na mtu fulani. Ni nani hasa? Haiwezi kudhaniwa kwamba alishauriana na malaika, kama Wayahudi wanavyodai.[423] Dhana kama hiyo —

a) ni jambo linalochukiza hata kwa akili ya kawaida ya binadamu, ambayo haiwezi kufikiria kwamba Mungu, kiumbe mwenye hekima isiyo na kikomo na uweza wote, angekushauriana na watumishi Wake—malaika—iwe kabla ya uumbaji wa mwanadamu au kabla ya kitendo kingine chochote, kana kwamba anahitaji msaada wao;[424]

b) pia inapingana na Maandiko Matakatifu, ambayo yanamtambua Mungu pekee kama Mtengenezaji wa kazi zote za uumbaji (Isa. 44:24), na kwa ujumla yanakanusha kwamba yeyote anaweza kuwa mshauri wake katika jambo lolote (Isa. 40:13–14; Rum. 11:34).

Wala mtu hawezi kukubaliana na mtazamo mwingine wa Wayahudi, ya kwamba katika mistari iliyotajwa Mungu anazungumza na Yeye Mwenyewe tu, kama watu wanavyofanya wakati mwingine wanapotaka kujihamasisha kwa kitendo fulani, na anazungumzia Yeye Mwenyewe kwa wingi, akifuata mfano wa wenye nguvu wa dunia.[425] Kwa —

a) ni ajabu kufikiria kwamba Mungu anahitaji motisha wa aina hiyo ili kutenda: 'Hakika, ni maneno ya upuuzi ajabu,' anasema Mtakatifu Basili Mkubwa, 'kuidai kwamba yeyote anakaa na kujiamuru, anajisimamia, na anajilazimisha kwa mamlaka na kwa msisitizo;'[426]

b) desturi ya wenye mamlaka duniani kujisemea kwa wingi ilianza baadaye, na haikuwepo katika siku za Musa, kama inavyoonyeshwa katika Pentateuki yake yote — kwa hivyo, Musa hangeweza kufuata desturi hii ili kuonyesha Mungu akijisemea kwa namna hii;[427]

c) lakini muhimu zaidi, chini ya dhana kama hiyo, maana ya maneno ya Mungu ni ya ajabu sana: *'Tazama, Adamu amekuwa kama mmoja wetu'* (Mwa. 3:22); ingelazimu kueleweka kama: *'Tazama, Adamu amekuwa kama mmoja wangu!!'*... Wayahudi na, kwa hakika, wote wenye fikra potofu hawawezi kutaja viumbe wengine wowote ambao Mungu angeweza kushauriana nao katika matukio matatu yaliyotajwa, na kwa kweli hawafanyi hivyo. Sasa inabaki mtazamo mmoja wa mwisho—mtazamo wa Mababa Watakatifu na walimu wa Kanisa, ambao Wakristo wote wenye fikra timamu wanauunga mkono—kwamba katika visa vilivyotajwa, Mungu kwa kweli alishauriana na Nafsi Yake, lakini Mungu hakueleweki kama Fumbo moja, bali kama Fumbo moja la asili na Fumbo la Utatu wa Nafsi.[428]

---

[423] Tazama kwa *Basil,* Mahubiri IX juu ya Hexaemeron; *Chrysostom, Mahubiri* VIII juu ya Mwanzo; *Ambrose,* juu ya Hexaemeron, Kitabu VI, Sura ya 7.

[424] "Heshima ya ushauri," anasema Mtakatifu Basili Mkubwa katika tukio hili, "hupewa (na Wayahudi) watumishi; wanawafanya watumwa kama sisi kuwa watawala wa uumbaji wetu"... ("Kazi za Mababa Watakatifu" V, uk. 172).

[425] V. katika *Basil,* Mahubiri IX kuhusu Hexaemeron; *Theodoret*, Swali XIX kuhusu Mwanzo. Baadhi ya wamwanzo wa zamani walishikilia mtazamo huu huo *(Eusebius,* Dhidi ya Marcellus, Kitabu IV, Sura 15), na Wasocini wanasitiza tena (*Volkelius,* Kuhusu Dini ya Kweli, Kitabu V, Sura 9).

[426] "Kazi za Mababa Watakatifu" V, uk. 171. Na kidogo awali: "Ni fundi chuma gani, au fundi fanicha, au mtengenezaji viatu, akiwa ameketi peke yake na zana za kazi yake, wakati hakuna anayeshiriki na yeye kazi, ambaye angesema moyoni mwake: 'Nitakata kisu, au kuunganisha plau, au kushona kiatu'? Kinyume chake, je, hatakamilisha kimyakimya kazi inayomhitaji?"

[427] Hii pia inatambuliwa na mmoja wa marabi Waisraeli wenye elimu zaidi, Abben Ezra — katika Mwanzo 25:26 (tazama maoni *ya Emmanuel Tremellium* kuhusu kifungu hiki). Pia inafaa kutajwa maneno ya Theodoret aliye barikiwa: 'Wao (Wayahudi) wanasema kwamba Mungu wa vitu vyote — *"Tufanye mwanadamu"* — alisema kwa Nafsi Yake, akifuata mfano wa wenye mamlaka duniani; kwa kuwa magavana wa mikoa na maafisa wa kijeshi kwa kawaida huzungumza kwa wingi, kwa mfano: 'tunatia amri, tunaandika, tunaagiza', na kadhalika; lakini watu hawa wapumbavu hawatambui kwamba Mungu, Bwana wa wote, mara nyingi huzungumzia nafsi yake katika wingi wa umili, kwa mfano: *'Mwisho wa kila mwili umefika mbele zangu'* (Mwa. 6:13); *'Nitawafuta uso wa dunia watu niliowatengeneza'* (beti ya 7); *'Hutakuwa na miungu mingine mbele zangu'* (Kumb. la Torati 20:3); *'Tazama, ninafanya jambo jipya; sasa litachipuka'* (Isaya 43:19); *'Nitafungua mito juu ya milima na chemchemi katika mabonde'* (Isaya 41:18). Kwa ujumla, katika Maandiko Matakatifu yote, Mungu anazungumzia nafsi Yake kwa umoja, na mara chache kwa wingi; na anapofanya hivyo, kwa kawaida huashiria idadi ya Watu katika Utatu Mtakatifu" (Chronicle of Readings 1843, III; uk. 343–344).

[428] Aya ya kwanza (Mwa. 1:26) ilichukuliwa kwa kauli moja na Baba wa Kanisa na walimu kuwa inaashiria fumbo la Utatu Mtakatifu, tofauti pekee ikiwa ni kwamba wengine waliiona kama baraza la Watu wote watatu wa Mungu *(Theophilus,* ad

Mtazamo huu una sifa zote za ukweli.

a) inaondoa kabisa kutoelewana kwote katika mjadala wa Mungu na Yeye Mwenyewe: ikiwa, ndani ya umoja wa asili ya Mungu, kuna Nafsi tatu tofauti na zinazolingana, basi kujadiliana ndani Yake kunawezekana na ni jambo la kawaida, na kinamfaa kabisa;

b) inalingana kikamilifu na mtindo wa simulizi wa Musa katika sehemu zinazochunguzwa, ambapo tunaona kwamba Mungu anazungumza peke yake, lakini anazungumza kwa wingi na, zaidi ya hayo, anazungumza na Yeye Mwenyewe au ndani Yake: *'Mungu akasema, "Tuwatengeneze wanadamu kwa sura yetu [na] kwa mfano wetu"; Bwana Mungu akasema, "Tazama, Adamu amekuwa kama mmoja* wetu…"*; na Bwana akasema: '... tuwashuke huko na kuchanganya lugha* yao…';

(c) hatimaye, inathibitishwa na muktadha. Akirejelea maneno ya Mungu: *'Tufanye mwanadamu kwa sura yetu',* mwandishi mtakatifu wa matukio anaendelea: *'Na Mungu akaumba mwanadamu kwa sura yake mwenyewe; kwa sura ya Mungu alimuumba*.' Kwa hivyo, neno *'tufanye'* linaashiria Kiumbe yuleyule ambaye husemwa 'na *akaumba',* na usemi *'kwa sura yetu*' pia unamaanisha *'kwa sura ya Mungu'.* Katika mfano wa pili, maneno ya Mungu*: 'Tazama, Adamu amekuwa kama mmoja wetu'*, yanaashiria waziwazi yale maneno ambayo wazazi wetu wa kwanza walikuwa wamedanganywa *nayo*: *'Mtakuwa kama miungu*' (Mwanzo 3:5). Kwa hivyo, usemi *'kama mmoja wetu'* hauwezi kumhusisha mtu mwingine yeyote isipokuwa Mungu, au kwa Watu wa Uungu. Hali hii inapaswa kurudiwa kuhusiana na kifungu cha tatu: *'Tushuke tukachanganye lugha yao huko*.' Kwa maana kidogo awali Musa alibainisha: *'Bwana akashuka kuona mji na mnara ule*' (aya 5), na kidogo baadaye akaongeza*: 'Bwana akawatawanya kutoka huko juu ya uso wote wa nchi*' (aya 8). Hivyo basi, usemi 'Tushuke…' unamhusu Kiumbe yuleyule ambaye husemwa *'Alishuka'*; vivyo hivyo, usemi *'tuchanganye'* unamhusu Kiumbe yuleyule ambaye huongezwa *'Alichanganya*'.[429]

Maandiko mengine katika Agano la Kale yanaashiria hasa asili ya Utatu ya Watu ndani ya Mungu mmoja. Kwa mfano—

a) Mwandishi mtakatifu wa zama za kale, akielezea kuonekana kwa Mungu kwa Abrahamu kwenye mwaloni wa Mamre, anasema: *'Na Bwana akaonekana kwake kando ya mwaloni wa* Mamre…'; zaidi: *'Yeye* (Abrahamu) *akainua macho yake, akatazama, na tazama, watu watatu walisimama mbele yake'*; na mara moja baada ya hapo: *'Alipowaona, akakimbia kuwakutana nao kutoka mlangoni mwa hema lake, akainama uso ardhini, akasema: "Bwana wangu! Ikiwa nimepata neema machoni pako, usipite mbele ya mtumishi wako*'" (Mwa. 18:1–3).

Autolycus, Kitabu 11; *Basil,* *Contra Eunomium*, Kitabu V; *Epiphanius*, *Haereses*, XXIII, n. 5; *Theodoret,* *In Genesis*, Quaestio 19; *Cyril wa Alexandria*, *Thesaurus*, Kitabu 1; *Isidore wa Pelusium*, Kitabu III, Barua 112), wakati wengine waliiona kama mashauriano kati ya Baba na Mwana pekee, ambaye anarejelewa na Nabii (Isaya 9:6) kama *Malaika wa Baraza Kuu (Tertullian,* *De carne Christi*, Sura 5; *Sinodi ya Antiokia,* *In epist. ad Paulum Samosat.*; *Kirili wa Yerusalemu*, Katekisimu X; *Basili*, Kuhusu Roho Mtakatifu, sura ya 16; *Khrisostomo*, Mahubiri VIII juu ya Mwanzo; *Atanasi,* Kitabu Dhidi ya Wapagani; *Ambrozi,* Kuhusu Hexameron, Kitabu VI, sura ya 7; *Agostino,* Kuhusu Utatu, Kitabu I, sura ya 7). Aya ya pili (Mwa. 3:22) ilichukuliwa kama ishara ya Utatu katika Mungu na *Mtakatifu Basil Mkuu* (Contra Eunomium, Kitabu V), *Mtakatifu Kirili* (Contra Julian, Kitabu III) na *Mbariki Augustino* (De Genesi ad litteram, Kitabu XI, Sura 39). Hatimaye, kifungu cha mwisho (Mwa. 11:6–7) kilieleweka kwa maana ileile na *Mtakatifu Basili Mkubwa* (Contra Eunomium, Kitabu V), *Mtakatifu Gregori wa Nyssa* (De Testimonium contra Iudaeos de Trinitate), *Mtakatifu Kirili* (Dialogues 3 on the Trinity) na *Mbarikiwa Theodoret* (Orat. 2 ad Graec.). Sehemu hizi zote tatu zinakubaliwa kama marejeleo kwa Utatu Mtakatifu katika *Imani ya Kanisa la Orthodox* (Sehemu ya 1, jibu la swali la 10) na katika *vitabu vya ibada,* kwa mfano: "Mwanzoni ulipomuumba Adamu, Ee Bwana, ndipo ulipomwita Neno Lako la Kihypostasi, katika wema Wako: *'Tumuumbeni mtu kwa mfano wetu*'—huku Roho Mtakatifu akiwa amewepo kama muumba-mwenza; kwa hiyo tunakukitia: Muumba, Mungu wetu, utukufu kwako" (Octoechos, Sehemu ya 1, fol. 97, Moscow 1838). Na tena: "Ukifunua kutoka juu nguvu ya pekee ya kimungu ya Hypostasi Tatu, Ee Baba, uliwaambia Mwanao na Roho wako sawa nawe: *'Njoo, tushuke na kuchanganya ndimi zao*'" (Ibid., fol. 18).

[429] Katika uumbaji wa ulimwengu, tunaona kwamba Mungu anazungumza na Mwana na Roho, kama vile Musa, kwa maneno ya kibinadamu, alivyomwonyesha akizungumza na kusema: *'Tufanye mwanadamu kwa sura yetu [na] kwa mfano wetu*' (Mwa. 1:26); kwani anamwambia nani*, 'Tufanye',* ikiwa si kwa Neno na Mwana wa pekee, ambaye kupitia kwake, kulingana na maneno ya Mwinjilisti*, vitu vyote… vilitokea* (Yohana 1:3), na kwa Roho, ambaye imeandikwa: *'Roho wa Mungu alininitengeneza'* (Ayubu 33:4)? Lakini hata kama Hasemi waziwazi Anamzungumzia nani au Anazungumza na nani, ni dhahiri kwamba Haimaanishi Yeye Mwenyewe peke Yake anaposema: *'Tazama, Adamu amekuwa kama mmoja wetu*' (Mwa. 3:22), na tena: *'Tushuke tukachanganye lugha yao huko'* (Mwanzo 11:7), ili mpate kuelewa wale ambao Mungu anawatambulisha kuwa sawa naye. Kwa maana hakuna mtu anayethubutu kuwatambua malaika kuwa sawa kwa heshima na Muumba na Bwana, na haiwezekani kufikiria Utu mmoja *tu* katika Mungu wakati inaposemwa: *'kama mmoja wetu*', na: *'tuwashukie na kuchanganya lugha yao*'." Mtakatifu Basili Mkubwa, katika *The Works of the Holy Fathers* VII, uk. 216.

"Je, unaona," anauliza Mtakatifu Augustino, "kwamba Abrahamu anakutana na watatu, lakini anainama kwa Yule Mmoja?... Baada ya kuwaona watatu, alitambua fumbo la Utatu Mtakatifu, na kwa kuinama, kana kwamba, kwa Yule Mmoja, alikiri Mungu mmoja katika Utu tatu."[430]

Na hili ni la kushangaza zaidi ikizingatiwa kwamba watatu waliomtokea Abrahamu wenyewe walizungumza naye kana kwamba hawakuwa watatu bali mmoja; kwa mfano, katika aya ya 13: *Na Bwana akamwambia Abrahamu: 'Kwa nini Sara alicheka ndani yake*?' Au katika aya ya 17: *'Na Bwana akasema: "Je, nimfiche Abrahamu [mtumishi wangu] kile ninachokikusudia kufanya*?'"[431]

b) Mungu Mwenyewe, akiwaamuru makuhani wa Kiyahudi kuwabariki wana wa Israeli, aliwaagiza kusema maneno yafuatayo: *'Bwana akubariki, na kukulinda; Bwana akuangazie uso wake, na kukufadhili; Bwana akugeukie, na kukupa amani!'* (Hesabu 6:24–26). Hapa jina la Aliye Juu Zaidi—ambalo ni la Mungu peke Yake—linatamkwa mara tatu, na kila mara kwa nia ya upande Wake wa kutoa baraka maalum kwa yule anayebarikiwa—je, hapa hakuna muafaka wazi na maneno ya baraka nyingine, iliyotolewa katika Agano Jipya na Mtume mtakatifu na kuwasilisha wazo lile lile, isipokuwa kwa uwazi zaidi: *'Neema ya Bwana wetu Yesu Kristo, na upendo wa Mungu Baba, na ushirika wa Roho Mtakatifu uwe nanyi nyote'* (2 Kor. 13:13).[432]

(c) Zaburini anasema katika sehemu moja: *'Kwa neno la Bwana mbingu zilitengenezwa, na majeshi yake yote kwa pumzi ya midomo yake'* (Zab. 32:6). Na hapa, kulingana na Mababa Watakatifu, kuna dokezo la Utatu wa Utu katika Mungu: kwani watatu wanatajwa humo walioshiriki katika kazi ya uumbaji: Bwana, Neno Lake na Roho; ilhali katika sehemu nyingine Maandiko kwa hakika yanahusisha kazi ya uumbaji si kwa Mungu Baba peke yake, bali pia kwa Neno Lake, au Mwana, na kwa Roho Mtakatifu, na yanawawasilisha Wao katika mfano huu kama Watu wa Kimungu (Yohana 1:1–3; Mwa. 1:2; Ayubu 33:4).[433]

(d) Nabii Isaya, alipopewa maono ya Bwana katika utukufu wake wote, anashuhudia kwamba serafimu waliosimama kuzunguka kiti chake cha enzi walikuwa wakiitazana: *'Mtakatifu, mtakatifu, mtakatifu ni Bwana wa majeshi*' (Isaya 6:3). Tunakubali kwa urahisi kwamba kilio hiki cha kerubi, kikichukuliwa peke yake, bado hakiwezi kutambuliwa kikamilifu kama kinachoashiria Utatu Mtakatifu Sana.[434] Lakini tukikichukulia, kama inavyostahili, pamoja na mistari mingine ya Agano la Kale ambayo inaashiria waziwazi wingi wa Watu katika Mungu (Mwa. 1:26; 3:22); na hata zaidi ikiwa itazingatiwa pamoja na mistari ya Agano Jipya ambayo inasema waziwazi kwamba Isaya, alipopewa maono na kusikia Bwana wa Majeshi, alimwona Mwanawe wakati huo huo (Yohana 12:40–41) na akasikia Roho Mtakatifu (Matendo 28:25–27); Hatimaye, tukikumbuka kwamba Wayahudi wa kale wenyewe, bila shaka si bila sababu ya kutosha, walitumia urudiaji mara tatu wa neno *'mtakatifu'* na serafimu kumaanisha Watu watatu wa Uungu—[435] —katika hali hiyo, hakuna shaka yoyote ile

---

[430] *Agustino*. Mahubiri LXVII juu ya Muda, n. 2, na Mahubiri LXX, n. 4. Aya hii ilifafanuliwa kwa njia ile ile hata kabla ya Agustino na Mtakatifu Athanasius Mkuu (Kuhusu Asili ya Pamoja ya Baba, Mwana na Roho Mtakatifu, n. 9 katika Juz. II, uk. 9, toleo la. Paris 1698) na Mtakatifu Ambrozi: 'Tazama fumbo la kwanza la imani. Mungu alimtokea (Abrahamu) naye akaona watatu' (De Abraham, Kitabu 1, Sura 5, n. 33), na mahali pengine: 'Yeye (Abrahamu) anaona watatu, lakini anamwabudu mmoja' (De Cain et Abel, Juz. 1, uk. 197, ed. Bened.). "Uliyaona, kama ilivyo pia imeelezwa katika vitabu vya ibada, kwa namna ambayo inawezekana kwa mtu kuona Utatu, na ukawakaribisha kama rafiki wa karibu, wewe Abrahamu aliyebarikiwa sana: kwa hili ulipokea thawabu ya ukarimu wa ajabu, yaani, kuwa baba wa mataifa yasiyohesabika kwa njia ya imani" (Kumbukumbu za Desemba, fol. 83, verso. Pia Oktoba, sehemu ya 1, fol. 18, 185, 233, verso; Triodion ya Kwaresima, fol. 52).

[431] Hata hivyo, inapaswa kutambuliwa kwamba Baba wengine wa Kanisa waliitafsiri kifungu hiki kwa namna tofauti kidogo; yaani, waliuona katika wale watatu waliomtokea Abrahamu Mwana wa Mungu, ambaye anaitwa tena na tena kwa jina 'Aliye Juu Zaidi' (18:1, 13,17, 19, 26, 32, 33), na pamoja Naye *malaika wawili,* kama wanavyotajwa mwanzoni kabisa mwa sura inayofuata (19:1). Tazama *Hilarion,* *De Trinitate*, Kitabu V; *Eusebius*, *Demonstratio Evangelii*, Kitabu V, Sura 23; *Jerome*, *Maoni juu ya Sura 11 ya Zekaria*.

[432] Tazama *Athanasius,* *De Communi Ess. Patr., Filii et Sp. S.*, n. 19, katika Juz. II, uk. ¥2, toleo la Paris, 1698. Mistari mingine kadhaa inayofanana kutoka Agano la Kale inajadiliwa na Mbarikiwa Theodoret katika kazi yake: **Kuhusu Mwanzo**, Chr. Readings 1846, II, kur. 214–218.

[433] *Cyprian,* *Adversus Judaeos*, Kitabu 11, sehemu 3; *Gregory the Theologian,* katika *The Works of the Holy Fathers*, IV, uk. 19; *Basil the Great,* ibid., VII, uk. 181, 193, 288; *Ambrozi,* *De Spiritus Sancto*, Kitabu II, uk. 5; *Jeromu*, *Maelezo* ya kifungu hiki; *Yohana wa Damascus*, *Parallelism*, Kitabu 1, Sura 1. Tazama pia *Ungamo la Kiorthodoksi*, Sehemu ya 1, jibu la swali la 10.

[434] Kwa kuwa marudio matatu ya neno lile lile au hata wazo zima katika sehemu nyingine za Maandiko Matakatifu wakati mwingine hutumika tu kusisitiza hoja, kwa mfano: *'Msitume amani ya uongo: "Hii ndiyo hekalu la Bwana, hekalu la Bwana, hekalu la Bwana."'* (Yer. 7:4); *'Enyi nchi, nchi, nchi! Sikieni neno la Bwana'* (Yer. 22:29); *Mpe Bwana, enyi ukoo wa mataifa, mpe Bwana utukufu na heshima; mpe Bwana utukufu wa jina Lake* (Zab. 95:7–8. Taz. Zab. 92:3–4; 102:20, 22; Isa. 24:18–19, n.k.).

[435] Zaidi ya hayo, Yonathani, mwana wa Uzieli, katika tafsiri yake ya Kikaldayo, akifafanua kifungu hiki, anasema: *'Mtakatifu ni Baba, mtakatifu ni Mwana, mtakatifu ni Roho Mtakatifu.'* Kisha Rabbi Simeon, mmoja wa wa kale kabisa, ana tafsiri kipande hiki

kuhusu maana halisi ya doxolojia hii ya kiserafimu. Ndiyo maana Mababa Watakatifu na walimu wa Kanisa wanathibitisha kwa kauli moja kwamba kinachotamkwa hapa ni umoja wa Utatu katika Mungu kupitia urudiaji mara tatu: *'Mtakatifu, Mtakatifu, Mtakatifu',* na umoja wa kiini — katika maneno: *'Bwana wa Majeshi*'.[436]

Hatimaye, **mistari mbalimbali katika Agano la Kale** inazungumzia kando kuhusu utu na ulungu wa kila Mtu wa Utatu Mtakatifu Sana, huku pia ikitaja majina yao hasa, kwa mfano:

(a) kuhusu utu na uungu wa Baba na Mwana: *'Bwana amenisema: "Wewe ndiwe Mwana wangu; leo nimekuzaa'"* (Zab. 2:7), au: *'Bwana amwambia Bwana wangu: "Keti mkono wangu wa kuume'"* (Zab. 109:1); *'Kuzaliwa kwako kulitoka tumboni kabla ya alfajiri, kama umande'* (3);[437]

b) kuhusu utu na uungu wa Roho Mtakatifu, kama ilivyo kwa Watu wawili wa kwanza: *'Na sasa Bwana Mungu na Roho wake wamenituma'* (Isaya 48:16); *na Roho wa Bwana* (yaani Roho wa Aliye Juu Zaidi), *Roho wa hekima na ufahamu, Roho wa ushauri na nguvu, Roho wa maarifa na utakatifu, atamwjaa* (yaani Masihi, ambaye ni Mwana)*; naye atajaa hofu ya Bwana* (Isaya 11:2–3); au: *'Roho ya Bwana Mungu iko juu yangu*,' anasema Masihi Yeye Mwenyewe, *'kwa maana Bwana amenitia mafuta kunituma kulitangaza habari njema kwa maskini; amenituma kuponya waliovunjika mioyo, kutangaza uhuru kwa wafungwa na ufunguzi wa gereza kwa wale waliofungwa*' (Isaya 61:1; taz. Luka 4:18–21, pia Mwanzo 1:2; Zaburi 32:6).[438] Je, si vifungu hivi vyote na mingine mingi inayofanana[439] vingepaswa kuwafanya Wayahudi kutambua kwamba Mungu si mtu mmoja tu, bali ana Mwana na Roho Mtakatifu?

Na hakuna shaka kwamba Wayahudi wa kale — a) walikuwa na dhana ya Utatu Mtakatifu, angalau baadhi yao walioheshimika zaidi[440] na kwa kiasi fulani: ushahidi unaweza kupatikana katika tafsiri zao,[441] katika Kabbalah na Talmud yao,[442] na katika maandishi ya marabi wao;[443]

---

hicho hivi: *'Mtakatifu,* yaani, Baba; *mtakatifu,* yaani, Mwana; *mtakatifu,* yaani, Roho Mtakatifu' (tazama *Galatin,* *De arcanis cathol. veritatis*, Kitabu II, Sura ya 1). Ikumbukwe kwamba Petro Galatini, aliyeishi katika karne ya kumi na tano, alisoma, kama anavyosema yeye mwenyewe (hapo hapo, Kitabu V, Sura ya 3), Tafsiri ya Yona na vitabu vingine vya Kiyahudi kutoka kwa mikono ya kale zaidi, kabla ya Wayahudi kupata muda wa kubadilisha mistari iliyokuwa na upendeleo kwa Wakristo.

[436] *Athanas.* de incarnat. et contra Arian. n. 10: "Wakati serafimu wanamtukuza Mungu, wakipaza sauti: *'Mtakatifu, mtakatifu, mtakatifu ni Bwana wa majeshi',* wanamtukuza Baba, Mwana na Roho Mtakatifu" (katika Opp. vol. 1, uk. 877, toleo la 1698); *Basil Mkubwa,* Kuhusu Roho Mtakatifu, Kitabu III: "Naamini kwamba Isaya aliandika kuhusu usemi wa mara tatu wa serafimu: *'Mtakuwa*, Mtakuwa, Mtakuwa', kwa sehemu kwa sababu utakatifu wa asili unatafakariwa katika Hipoistasi tatu" ("Kazi za Mababa Watakatifu" VII, uk. 135); *Chrysostom,* Kazi, j. 1, uk. 587, toleo la Venice 1741; *Ambros.* de fide, Kitabu II, Sura 4: 'Ili kuonyesha kwamba Utatu una uungu mmoja, baada ya kusema "Mtakatifu, mtakatifu, mtakatifu" mara ya tatu, aliongeza kwa umoja: "Bwana Mungu wa Majeshi.'" Jambo hili linaonekana pia *katika Imani ya Kiorthodoksi*, Sehemu ya 1, jibu la swali la 10, na katika *vitabu vya ibada:* "Bwana Mmoja—Mtawala—kama Isaya alivyoona kwa mfano Mungu katika Utu tatu, akitukuzwa kwa sauti safi kabisa za Wakerubuni, alitumwa kutangaza Huyu Mungu anayeng'aa sana, na umoja wa Utatu" (Octoechos, Sehemu ya 1, fol. 165 na 234 upande wa nyuma).

[437] Tayari tumechunguza maandiko haya na yanayofanana nayo, ambayo yanaashiria Uungu wa Mwana wa Mungu kama Masihi aliyeahidiwa tangu zamani, mahali pengine. Tazama *Utangulizi wa Theolojia ya Kiorthodoksi,* § 84.

[438] Gregory *the Theologian,* *Works of the Holy Fathers* III, uk. 129; *Chrysostom*, *Opp.*, j. 1, uk. 562, Venice 1741; *Aichanas*, *Epist. 1 ad Serapion*, nn. 5 na 23; *Epist. II ad Serapion*, n. 8.

[439] Hizi ni: Agg. 2:4–5; Zech. 3:1–3; 2 Wafalme 23:2.

[440] 'Iwe katika umonarki au katika Utatu, daima ilitangazwa. Na iliaminwa na wale walio heshimiwa zaidi miongoni mwao, yaani, manabii na watakatifu...' *Epiphanius,* Opp., vol. 1, uk. 18, Paris, 1622. "Usiseme kwamba wa kale walinyamaza kumhusu Mwana, ilhali Yeye amefunuliwa kwetu, mradi tu ukiri Mwana kama Neno muumba: maana Wazee walimjua Neno, walimwabudu Neno la Mungu, na pamoja na Neno, Roho"... *Basil Mkuu*, "Kazi za Wazee Watakatifu" VII, uk. 219.

[441] Tazama dokezo 435 hapo juu.

[442] Hivyo basi, sehemu ya zamani zaidi ya Kabbalah yote — *Sefer Yetzirah* (Kitabu cha Uumbaji) — imejawa kote na wazo lifuatalo: 'Mungu ni mmoja; lakini amejidhihirisha Yeye mwenyewe katika Utatu, katika Sefirot tatu.' Na mwanzoni kabisa mwa kitabu, *Sefirot* hizi *tatu* zinatambulishwa waziwazi ndani ya Mungu (Sura ya 1, Sehemu ya 1); kisha inazungumzia *vipengele vitatu* kama kanuni kuu za vitu vyote (sura ya 1, kif. 2; sura ya III, vif. 2, 3, 4) na kuhusu *baba watatu* (sura ya VI, vif. 1, 3), na hatimaye, kwamba hivi *vitatu* ni kimoja, vikiwepo kwa vyenyewe (sura ya VI, kif. 3) (V. *Drach*., *De l'harmonie entre l'église et la synagogue*, vol. 1, pp. 438–445, Paris, 1844). Katika *Zohar,* sehemu ya pili ya zamani zaidi ya Talmud, katika ufafanuzi wa maneno ya Musa: *'Sikia, Ee Israeli: 'Bwana Mungu wetu, Bwana ni mmoja*' (Kumb. la Torati 6:4), inabainishwa: 'Kuna *wawili*, ambao *mwingine* ameunganishwa nao*,* nao ni *watatu*; na ingawa ni *watatu*, si kitu kingine zaidi ya *mmoja.* Wawili hawa wanatajwa katika aya hiyo kwa mara mbili za neno "Bwana", na kwao inaongezwa "Mungu wetu". Na kwa kuwa wameungana pamoja, wanatengeneza umoja kamili' (*Drach*., ibid., uk. 314, 414–420). Zaidi ya hayo, katika Talmud, mistari ya 26 na 27 ya sura ya kwanza ya Mwanzo inafasiriwa kuunga mkono mafundisho ya Utatu Mtakatifu (*Drach*., ibid., uk. 429).

[443] Maimonides na wengine *(Drach.,* ibid., uk. 433–435).

b) walikuwa na dhana ya Mwana wa Mungu na Roho Mtakatifu kama Watu wa Kimungu, na ya Umoja wao wa asili na Baba, ingawa haikuwa wazi kabisa au dhahiri: ushahidi unaweza kupatikana katika vyanzo hivyo hivyo.[444]

Kuhusu kwa nini dhana hizi hazikuwa wazi kabisa, na kwa nini ilimpendeza Mungu kufunua fumbo la Utatu Mtakatifu katika Agano la Kale kwa kiasi fulani tu — hili limefichwa katika makusudio ya hekima Yake isiyo na kikomo. Walimu wenye hekima ya kimungu walielezea hili hasa kwa sababu mbili:

a) moja iko katika asili yenyewe ya ubinadamu, ambao ni wenye mipaka na umeanguka, na ambao ilibidi aongozwe polepole tu katika maarifa ya mafumbo ya juu kabisa ya ufunuo, kadiri uwezo na uwezo wake wa kupokea vilivyofunuliwa na kuimarishwa: 'Haikuwa salama,' anahoji Mtakatifu Gregori Mteolojia, 'kuhubiri waziwazi kuhusu Mwana kabla ya ulungu wa Baba kutangazwa, na kabla ya Mwana kuitwa (ikiwa naweza kusema kwa ujasiri kidogo), kuwatwika mzigo wa mahubiri ya Roho Mtakatifu na kuwaweka katika hatari ya kupoteza akiba yao ya mwisho ya nguvu, kama inavyotokea kwa watu wanaozidiwa na chakula kilichotumika kupita kiasi, au wanaotazama jua kwa macho yao dhaifu; hata hivyo, ilikuwa inafaa kwamba nuru ya Utatu Mtakatifu ingeangaza wale wanaoangazwa kupitia ongezeko la taratibu, kupaa, maendeleo kutoka utukufu hadi utukufu, na maendeleo zaidi;"[445]

b) nyingine — kuhusu asili na udhaifu wa watu wa Kiyahudi, ambao ufunuo wa Agano la Kale uliwasilishwa kwao: "Mungu, katika hekima Yake isiyo na kikomo," anasema Theodoret Mwenye Baraka, "hakuona inafaa kuwapa Wayahudi uelewa wazi wa Utatu Mtakatifu, ili wasipate katika hili kisingizio cha kuabudu miungu mingi—wao waliokuwa wamezoea sana kuabudu sanamu za Misri; na ndiyo maana, baada ya Utekwa wa Babeli, wakati Wayahudi walipohisi chukio dhahiri kwa ushirikina, vitabu vyao vitakatifu na hata visivyo vitakatifu vina maandiko mengi zaidi, na yenye uwazi zaidi, kuliko hapo awali, ambapo Watu wa Kimungu wanatajwa."[446]

Hatimaye, tuzingatie kwamba katika kuchunguza vifungu vya Agano la Kale vinavyodokeza fumbo la Utatu Mtakatifu, lengo letu kuu lilikuwa kuonyesha kwamba mafundisho ya fumbo hili si mapya kabisa katika Agano Jipya, kama waandishi wa baadaye wanavyodai. Waisraeli, kwamba waadilifu wa Agano la Kale pia waliamini katika Mungu yuleyule wa Utatu—Baba, Mwana na Roho Mtakatifu—ambaye sisi pia tunamwamini... Lakini misingi mikuu ya fundisho hili muhimu sana la Kikristo, bila shaka yoyote, imo katika vitabu—

§27. Ushahidi kutoka Maandiko Matakatifu ya Agano Jipya kwa ajili ya asili ya Utatu ya Watu katika Mungu, huku ikidumisha umoja wa asili.

Maandiko katika Agano Jipya yanayothibitisha dogo la Utatu Mtakatifu Mkuu yanaweza kugawanywa katika makundi matatu: mengine yanaelezea wazo la Utatu wa Watu katika Mungu na, wakati huo huo, umoja wa kiini; mengine yanaonyesha hasa uhalisia na utofauti wa Watu wa Kimungu; na kundi la tatu linaonyesha hasa, au hata pekee, umoja wa kiini chao.

---

[444] Tayari tumenukuu ushuhuda wa Kiyahudi kuhusu Mwana, au Masihi aliyeahidiwa, hapo awali ('Utangulizi wa Theolojia ya Kiorthodoksi', § 84). Kuhusu Roho Mtakatifu, hivi ndivyo anavyoshuhudia mmoja wa marabi mashuhuri zaidi, Elijah Levit, kwa niaba ya wote waliomtangulia: 'Waalimu wetu waliobarikiwa waliuita Roho Mtakatifu *Shekhinah:* kwa sababu Yeye hutulia juu ya Manabii' (V. apud *Herman. Witzium,* dissert. de Trinit. uk. 99, Lugd. Batavor. 1736)—jambo ambalo, kwa kweli, linathibitishwa na mistari mingi kutoka kwenye Talmudi (tazama *Dansium,* de Schekina, sura ya XVIII, fol. 709 na kuendelea) Lakini jina *Shekhinah* (kutoka shahan — kumaanisha kupumzika), kama inavyojulikana kutoka kwenye Talmudi yenyewe, na kama Wayahudi wenyewe wanavyokiri, lilitumika na marabi wao kwa Mungu peke yake (tazama katika Talmudi, kitabu *cha Avot* cha Rabbi Nathan, sura ya 34).

[445] "Kazi za Mababa Watakatifu" III, uk. 126. Jambo hilo linasemwa pia na Epiphanius (Haeres. LXXIV, § 10), Augustine (katika Quaest. ex Nov. Test., ch. 86) na Novatian: 'Udhaifu wa kibinadamu ulipaswa kulishwa taratibu na kwa ongezeko, kwa maana mambo makubwa ni hatari yakitokea ghafla. Kwani hata mwanga wa ghafla wa jua baada ya giza, kwa mng'ao wake uliopitiliza, hauwafunulii siku kwa macho yasiyouzoea, bali husababisha upofu' (De Trinitate, ch. 26).

[446] Lib. de curat. Graecarum affect. Wazo lilelile linapatikana kwa Gregory wa Nyssa (katika maneno: *'faciemus hom., ad imag.'*, Orat. II), Isidore wa Pelusium (lib. II, epist. 143) na John Chrysostom, anayesema: "Hii ndiyo hasa sababu iliyowafanya Wayahudi, kupitia Manabii, wasimjue Mwana wa Mungu kwa uwazi au dhahiri, bali kwa njia isiyoeleweka na mara kwa mara. Baada ya kuacha hivi karibuni tu kosa la kuabudu miungu mingi, kama wangesikia tena kuhusu Mungu na Mungu, wangeanguka tena katika taabu yao ya zamani. Ndiyo maana Manabii huzungumza kila mahali na bila kuchoka kwamba Mungu ni mmoja, na kwamba hakuna mwingine isipokuwa Yeye—hawazungumzi ili kumkataa Mwana (Mungu asije!), bali ili kuponya udhaifu wao na kuwatenga na dhana ya miungu mingi na ya kubuniwa" (Kuhusu Asiyeweza Kueleweka, Dhidi ya Anomoeus, Neno la 5, katika Chr. Readings 1842, I, uk. 27).

I) Vifungu vya aina ya kwanza, kwa mpangilio wa kihistoria, ni pamoja na:

1) Mahubiri ya Mwokozi, yenye ahadi Zake kwa Mitume kuhusu kutumwa kwa Roho Mtakatifu juu yao, kama ilivyoainishwa katika sura za 14, 15 na 16 za Injili ya Yohana. Baada ya kuwaambia wanafunzi Wake kuhusu kutengana kwao kwake kulikokuwa karibu, kuondoka Kwake ulimwenguni kuenda kwa Baba, na akitaka kuwafariji kutokana na kutengana huku kulikosogea (Yohana 14:1–7), Mwokozi—

a) kwanza anawakumbusha uhusiano Wake na Baba, jambo ambalo tayari alikuwa amewaambia mara nyingi: *'Yeyote aliyeniona ameniona* Baba… *Maneno ambayo nawaambia si ya nafsi yangu; ni Baba, akiishi ndani yangu, ndiye anayefanya kazi zake*. *Niamini kwamba mimi niko ndani ya Baba na Baba yuko ndani* yangu… *Na mkiniomba neno lolote kwa jina langu, nitalifanya, ili Baba atukuzwe ndani ya Mwana* (9, 10, 11, 13). Hapa, waziwazi, Watu wawili wa kwanza wa Utatu Mtakatifu wanatambulishwa: Baba na Mwana—Mwana anayeongea na wanafunzi, na Baba anayezungumziwa naye—na umoja wao wa kiini unaonyeshwa: kwa maana, kama walimu wa Kanisa wanavyoona, kama Baba na Mwana, wakiwa Watu wawili tofauti, hawakuwa wa kiini kimoja, basi Mwana hangeweza kusema: *'Yeyote aliyeniona amemwona Baba*'… au: *'Mimi niko ndani ya Baba na Baba yuko ndani yangu*.'[447]

(b) Kisha anaelekeza mawazo ya wanafunzi wake kwa Mfariji mwingine, Roho Mtakatifu, ambaye anaahidi kuwatuma kutoka kwa Baba badala yake: *'Nitamwomba Baba, naye atawapa Mfariji mwingine, ili awe nanyi milele';* na kidogo baadaye: *'Mfariji, Roho Mtakatifu, ambaye Baba atawatuma kwa jina langu, atawafundisha mambo yote na kuwakumbusha yote niliowasemeleza'* (14:26). Hapa, Watu wote watatu wa Utatu Mtakatifu Mkuu tayari wametofautishwa, na hasa kama Watu: Mwana, anayezungumza kuhusu Yeye mwenyewe: *'Nitaomba...';* Baba: *'Nitaomba kwa Baba';* Roho Mtakatifu, anayeitwa *Mfariji mwingine* — na kwa hivyo ni tofauti na Mwana; ambaye atatumwa na Baba — na kwa hivyo ni tofauti na Baba; na ambaye atatumwa kuchukua nafasi ya Mwana kwa ajili ya Mitume na kuwafundisha mambo yote — na kwa hivyo ni Kiumbe kama Mwana alivyo.[448]

(c) Kisha anawafunulia wanafunzi habari mpya kumhusu Mfariji huyu mwingine, ambaye wanapaswa kumpokea kama mwongozo wao—habari zinazohusu uhusiano Wake na Baba: *'Lakini atakapokuja Mfariji, ambaye nitawatuma kutoka kwa Baba, yaani Roho wa kweli, anayetoka kwa Baba, Yeye atanishuhudia'* (15:26). Hapa, pamoja na ukweli kwamba, kama ilivyo katika maandiko yaliyotangulia, Nafsi zote tatu za Utatu Mtakatifu—Baba, Mwana na Roho Mtakatifu—zimetofautishwa waziwazi, umoja wa kiini cha Roho Mtakatifu na Baba pia umeonyeshwa: *'Roho wa kweli, anayetoka kwa Baba*...'[449]

(d) Anaendelea kuwaambia wanafunzi wake kuhusu uhusiano wa Roho Mtakatifu naye, kama Mwana wa Mungu Baba: *'Lakini atakapokuja Yeye, Roho wa kweli, atawaongoza katika kweli yote; maana hatazungumza kwa uwezo wake mwenyewe, bali yote atakayosikia, atayazungumza; na atawaambia mambo yajayo. Atanitukuza mimi, kwa maana atachukua yaliyo yangu nayawajulisha ninyi. Kila kitu ambacho Baba anacho ni changu; ndiyo maana nilisema kwamba atachukua yaliyo yangu nayawajulisha ninyi* (16:13–15). Hii inaelezea umoja wa kiini wa Roho Mtakatifu na Mwana, kwani maneno ya Mwokozi: *'Kila kitu ambacho Baba ana ni changu',* yanaweza kumaanisha tu umoja wa kiini chao, na kwa vyovyote vile si sifa zao za kibinafsi.[450]

---

[447] *Krisostomo,* Mahubiri LXXIV juu ya Yohana, n. 1: "Akitaka kuonyesha kuwa wa kiini kimoja, alisema: 'Yeye aliyejua kiini changu (οὐσίαν) amejua pia kiini cha Baba...'; kama angekuwa wa kiini tofauti, asingesema hivi...;" *Athanasius,* Dhidi ya Waari, Hotuba III, n. 5; *Augustine,* Risala LXX juu ya Yohana; *Cyril wa Aleksandria,* Kuhusu Utatu Mtakatifu na Mwenye Kuwa Mtu Hai, sura ya 16: "Hivyo basi, ikiwa Yeye (Yesu Kristo) anazungumza vivyo hivyo kama Baba, na ikiwa Baba anakaa ndani Yake na Yeye ndani ya Baba, na yeye amiyemwona amemwona Baba, na yeye amiyemjua anamjua Baba pia, basi ni wazi kwa wote wenye akili kwamba asili ya Baba na Mwana ni moja na ileile, na kwamba chochote ambacho Baba anacho, Mwana naye anacho. Vinginevyo, Hangekuwa amemfunua Baba ndani Yake kama asingekuwa na kila kitu ambacho Baba anacho, isipokuwa asili ya Ubaba yenyewe; kwa maana hii ndiyo sifa ya kipekee ya Baba, kama vile uana ulivyo sifa ya kipekee ya Mwana" (Chr. Hom. 1847, III, pp. 35–36).

[448] *Chrysostom,* Mahubiri LXXV juu ya Yohana, n. 1

[449] *Gregory Mtheolojia,* *The Works of the Holy Fathers* III, uk. 109; *Ambrose,* *On the Holy Spirit*, sura ya 1; *Theodoret*, *Brief Exposition* Dogma ya Kimungu, sura ya 3: "Kwa maneno: *'anayetoka kwa Baba',* alionyesha kwamba Baba ndiye chanzo cha Roho Mtakatifu, na hakusema: 'atotoka' au 'ataumbwa', bali: *'anayetoka',* ili kuonyesha kwamba asili Yao ni moja na ile ile, kwamba hakika Yao haiwezi kugawanywa wala kutenganishwa, na kwamba Watu hao wameungana wao kwa wao. Kwa maana kile kinachotoka hakiwezi kutenganishwa na kile kinachotoka kwake' (Chron. Readings 1844, VI, uk. 190).

[450] *Dionysius the Areopagite*, *Kuhusu Majina ya Kimungu*, sura ya II, § 1*; Athanasius*, *Kuhusu "*Mambo Yote Yamewekwa Mikononi Mangu"...*, n. 3, 4; *Barua kwa Serapion*, 1, n. 20; *Ambrose*, *Kuhusu Imani*, Kitabu cha II, sura ya 3; *Epiphanius*,

(d) Mwishowe, kumalizia yote, anawaambia wanafunzi tena kile alichoanza nacho: *'Kweli, kweli, nawaambia ninyi: chochote mtakachoomba kwa Baba kwa jina langu, atawapa… kwa maana Baba mwenyewe anawapenda, kwa kuwa ninyi mmenipenda mimi, na mmeamini kwamba nilitoka kwa Mungu. Nilitoka kwa Baba na kuja ulimwenguni; na sasa naondoka ulimwenguni na kwenda kwa Baba* (16:23, 27, 28). Hapa, wazo la kuwa Mwana ni wa jinsi moja na Baba linaelezwa kwa nguvu mpya: *'Nilitoka kwa* Mungu… *Nilitoka kwa Baba*'.[451]

2) Amri ya Mwokozi kwa Mitume kabla ya kuwatuma katika utume wao wa kuhubiri kwa ulimwengu wote: *'Basi enendeni, mkafundishe mataifa yote, mkawabatize kwa jina la Baba, na la Mwana, na la Roho Mtakatifu'* (Mathayo 28:19). Hapa, waziwazi, watatu wanatajwa na kutofautishwa: Baba, Mwana na Roho Mtakatifu, na jina lao moja linaanzishwa.[452] Basi, maneno haya yanaelewekaje? Bila shaka —

a) kwa njia ambayo Mwokozi Mwenyewe aliielewa na kwa njia ambayo Mitume wake wangeweza kuelewa. Lakini Mwokozi alikuwa amewafafanulia Mitume mara nyingi hapo awali kwamba kwa jina la Baba alimaanisha Mungu Baba Mwenyewe, ambaye alimtuma duniani (Yohana 6:38–40; 7:16, 18, 28; 11:42 na zingine), na kwamba kuna *mwingine anayetoa ushuhuda juu Yangu* (Yohana 5:32); kwa jina 'Mwana' Anamaanisha Yeye Mwenyewe, ambaye, kwa kweli, Mitume walikuwa tayari wamekiri kuwa ni Mwana wa Mungu, aliyetoka kwa Mungu (Mathayo 16:16; Yohana 16:30); hatimaye, kwa jina 'Roho' anamaanisha *Mfariji mwingine*, ambaye tayari alikuwa ameahidi kuwatuma kutoka kwa Baba mahali pake (Yohana 14:16; 15:26). Kwa hivyo, katika mfano huu pia, kwa kuwa Mwokozi hakuhisi ni lazima kuongeza maelezo zaidi ya maneno haya, Yeye Mwenyewe na Mitume wangeweza kumaanisha kwa majina ya Baba, Mwana na Roho Mtakatifu, si kitu kingine bali ni Watu watatu wa Kimungu. Vilevile, hata mapema zaidi na katika nyakati nyingi, Mwokozi alikuwa ametumia usemi *'katika jina* la', au *'kuhusu jina la',* au *'kwa jina la'* mbele ya Mitume, na pia mbele ya wasikilizaji wake wote*,* kwa misemo inayofanana na huu wa sasa, na daima alilitumia kuashiria *hadhi, nguvu, utukufu na mamlaka;* kwa mfano: *'Nimekuja kwa jina la Baba* yangu' (Yohana 5:43); *'matendo ninayoyatenda kwa jina la Baba yangu, yanashuhudia kunihusu'* (10:25); *'katika jina langu watatoa pepo* wachafu' (Marko 16:17); *mahali wawili au watatu waliokusanyika kwa jina langu, hapo niko katikati yao* (Mathayo 18:20; taz. Mathayo 24:5; Marko 9:39; 13:6; Yohana 10:25; 17:11). Kwa hivyo, katika mfano huu pia, kwa kuamuru Mitume kuwabatiza watu si kwa majina, bali kwa jina la Baba na la Mwana na la Roho Mtakatifu, Mwokozi kwa hivyo alidokeza hadhi moja isiyogawanyika ya Nafsi tatu za Kimungu, mamlaka yao moja, nguvu na utukufu, na kwa hivyo, asili yao moja isiyogawanyika.

b) kwa namna ambayo Kanisa lote la Kristo, likifuata mitume watakatifu, baadaye liliyaelewa maneno haya. Hata hivyo, tangu mwanzo wake, Kanisa limekuwa likitoa ubatizo kwa jina la Baba, Mwana na Roho Mtakatifu, kama Watu watatu wa Mungu, na limekashifu wamwasi waliojaribu kutoa ubatizo, iwe kwa jina la Baba peke yake, wakichukulia Mwana na Roho Mtakatifu kuwa duni Kwake, au kama tu nguvu na sifa Zake, au kwa jina la Baba na Mwana, na hata la Mwana peke yake, na hivyo kumdhalilisha Roho Mtakatifu mbele Yao.[453] Vilevile, usemi *'katika jina* la' uliotumiwa na Mwokozi daima ulieleweka kumaanisha hadhi moja, Uungu mmoja na asili moja ya Watu wote watatu wa Mungu: "Alisema: *'katika jina'*, si *'katika majina',*"

Kinyume na Ubaguzi, LXVII*; Cyril wa Alexandria*, *Kuhusu* Yohana, Kitabu XII, Sura 2; *Hilari,* Kuhusu Utatu, Kitabu VIII, Sura 20: 'Kwa hiyo hairuhusiwi kuruhusu upotovu wa kiheretiki kuachwa kwa uhuru wa ufahamu usio na heshima: yaani, kwamba kauli hii ya Bwana—kwamba kwa sababu vitu vyote vinavyomilikiwa na Baba ni vyake mwenyewe, Roho wa Ukweli atavipokea kutoka kwake—isipotangazwa kuwa inahusu umoja wa asili.'

[451] *Chrysostom*, Homilia LXXXIX, n. 2; *Athanasius,* *Expositio fidei*, n. 2.

[452] Kwa maana katika maandishi ya Kigiriki: mkiwabatiza kwa jina la Baba na la Mwana na la Roho Mtakatifu, kabla ya kila Mmoja wao kuna kiwakilishi (τοῦ), kinachoashiria mhusika *maalum*, na wote wao, kama *vitu tofauti,* wameunganishwa na kunganishi (καί). Jina lao lenyewe, ingawa linahusu Watu watatu tofauti, limeonyeshwa katika umoja na pia likiwa na kiwakilishi (εις τό όνομα).

[453] *Jusiin.* Apolog. 1, uk. 61; *Tertull.* De veland. virg. sura ya 1; Adv. Prax. sura ya 26; De praescr. haeret. sura ya 20; *Iren*. Adv. haer. kit. 1, sura ya 2; *Kipriano,* Barua 73: 'Kristo anatia amri mataifa wabatizwe katika Utatu kamili na uliojumuika...'; *Atilani,* Barua 1 kwa Serapioni, n. 30: 'Yeyote anayetenganisha chochote kutoka kwa Utatu na anayebatizwa katika jina moja la Baba, au katika jina moja la Mwana, au katika Baba na Mwana, bila Roho; hapokei chochote…; kwani ukamilifu (τελείωσις) upatikana katika Utatu" (Conf. epist. ad Serap. II, n. 7; contra Arian. Orat. II, n. 41); *Hilar.* de Trinit. Kitabu II, n. 1. 5; Kitabu XII, n. 57; *Basil Mkubwa, Kuhusu* Roho Mtakatifu, sura ya 10 (katika *The Works of the Holy Fathers* VII, uk. 267); *Gregori Mteolojia*, Mahubiri 40 (katika *The Works of the Holy Fathers* III, kurasa 316–317); *Epiphanius,* Kuhusu Ubaguzi, XX, n. 3; *Chrysostom*, Mahubiri XX juu ya 1 Wakorintho, n. 3, 4; *Ambrose,* Kuhusu Fumbo, sura V, n. 28; *Augustine,* Dhidi ya Maximinus M-Arian, II, 13, n. 2; *Cyril wa Alexandria*, Kuhusu Utatu, sura 20 (katika Chr. Ch., 1857, III, uk. 39–40); *Hieronymus,* Epist. 61 ad Pamaeliam; *Leo Mkuu,* Epist. 13 ad Pulcheriam; *Yohana wa Damascus*, Ufasiri Sahihi wa Imani Sawa, Kitabu cha 1, Sura ya 8.

anasema Mtakatifu Ambrose, "kwa hiyo, si jina tofauti kwa Baba, si jina tofauti kwa Mwana, si jina tofauti kwa Roho Mtakatifu, kwa sababu kuna Mungu mmoja; si majina mengi, kwa sababu hakuna miungu miwili, wala watatu."[454]

"Kumbuka toba," anasema Mtakatifu Gregori Mteolojia, "katika jina gani ulibatizwa? Katika jina la Baba? — Vizuri! Hata hivyo, hilo ni la Kiyahudi. Katika jina la Mwana? — Vizuri! Hilo si la Kiyahudi tena, lakini bado halijakamilika. Katika Roho Mtakatifu? — Ajabu! Hiyo ni kamilifu. Lakini ulibatizwa tu katika Wao, au pia katika jina lao la pamoja? — Ndiyo, na katika jina la pamoja! Basi, jina hili ni lipi? Bila shaka, ni jina la Mungu."[455] "Imani kwa Baba, Mwana na Roho Mtakatifu, na katika *jina* lao la pamoja, hutupeleka kwenye furaha hii; kuzaliwa upya, kuacha ukafiri na *kumkiri Mungu—jina hili la* pamoja—hutupeleka huko."[456] Na Mababa wote wa Baraza la Pili la Kiinjili, katika barua yao kwa maaskofu wa Magharibi, kama tulivyoona tayari, wanasema kwamba "imani yetu, kulingana na ubatizo wetu, inatufundisha kuamini katika jina la Baba, Mwana na Roho Mtakatifu, yaani, katika Uungu mmoja, na katika nguvu na asili ya Baba, Mwana na Roho Mtakatifu."[457]

3) Maneno ya Mtakatifu Yohane Mteolojia: *'Watatu hutoa ushuhuda mbinguni: Baba, Neno na Roho Mtakatifu; na hawa watatu ni umoja*' (1 Yohane 5:7). Katika kifungu hiki, kwa uwazi zaidi kuliko katika kile kilichotangulia, zote mbili, Utatu wa Nafsi katika Mungu na umoja wa kiini, zimeonyeshwa.

U t a t u w a M t u : kwa kuwa Baba, Neno na Roho Mtakatifu huitwa mashahidi watatu; kwa hivyo, wao ni tofauti na kila mmoja; kwa hivyo, Neno na Roho, ambao wamewekwa kama mashahidi sawa na Baba, si sifa mbili tu, au nguvu, au matendo Yake, bali ni Watu kama vile Baba alivyo.

U m o j a w a k i i n i : maana kama Neno na Roho Mtakatifu hawangekuwa na asili na kiini kimoja na sawa cha kimungu na Baba, bali wangekuwa na asili ya chini, iliyoumbwa, basi kutakuwa na umbali usio na kikomo kati Yao na Baba, na isingewezekana tena kusema: *'na hawa watatu ni umoja*'.[458] Si haki kutafuta kudhoofisha nguvu ya kifungu hiki kwa kudai kwamba hapa mashahidi watatu wa mbinguni, Baba, Neno na Roho Mtakatifu, wanawasilishwa kama kitu kimoja si kwa upande wa asili yao, bali tu kwa upande wa ushuhuda wao wa pamoja, kama vile mashahidi watatu wa duniani walio tajwa katika aya inayofuata: *'Watatu hushuhudia duniani: Roho, maji na damu'; na hawa watatu wanashuhudia jambo moja* (8), bila shaka wakiumba umoja si katika asili, bali tu kwa uhusiano na ushuhuda wao. Inapaswa kutambuliwa kwamba —

a) Mtume Mtakatifu mwenyewe anatofautisha waziwazi kati ya umoja wa mashahidi wa mbinguni na umoja wa mashahidi wa duniani: kuhusu hawa wa mwisho, ambao kwa kweli ni tofauti na kila mmoja au wametengana kiasili, anasema tu: *'na hawa watatu ni kitu kimoja*' (καί οί τρεῖς είς τό ἑν ἐισιν), yaani, *kimoja* kwa uhusiano na ushuhuda wao; lakini kwa wale wa kwanza anasema: *'na hawa watatu ni kitu kimoja*' (καί οὗτοι οί τρεῖς ἑν ἐισιν), na si *'kimoja';* kwa hivyo, *wao ni kitu kimoja* kwa kiwango kikubwa zaidi kuliko mashahidi wa duniani, wakiwa kitu kimoja si tu kwa uhusiano na ushahidi wao, bali pia kwa asili. Hili ni hakika zaidi kwa sababu —

b) Mtume Mtakatifu mwenyewe, katika aya inayofuata, anarejelea ushuhuda wa mashahidi wa mbinguni, bila ubaguzi wowote, kama ushuhuda wa Mungu: *'Ikiwa tunakubali ushuhuda wa wanadamu, ushuhuda wa Mungu ni mkuu* zaidi'; kwa hivyo, anadokeza kwamba mashahidi watatu wa mbinguni *ni mmoja*, hasa kwa sababu ya Uungu wao, au kwamba wao ni Watu watatu wa Kimungu. Na hili ni dhahiri zaidi kwa sababu —

c) Mtume Mtakatifu huyo huyo, hata mapema zaidi, katika Injili yake, tayari amemtaja kila mmoja wa mashahidi watatu wa mbinguni: Baba, Mwana (au Neno) na Roho Mtakatifu, na anawaita Watu watatu wa Kimungu, wenye asili moja, akitaja maneno ya Mwokozi: *'Nikijishuhudia mwenyewe, ushuhuda wangu ni wa kweli*: *maana najua nimetoka wapi na ninakoenda*. *Ninajishuhudia mwenyewe, na Baba aliyenituma*

---

[454] *Ambrosius,* *De Spiritus Sancto*, Kitabu 1, Sura 14. Mtakatifu Agostino anaeleza wazo lile lile: 'Mungu huyu mmoja, kwa sababu Yeye hayupo katika majina ya Baba, Mwana na Roho Mtakatifu, bali katika jina la Baba, Mwana na Roho Mtakatifu: mahali unapotoa *jina* moja, kuna *Mungu* mmoja' (Maelezo ya Yohana, Trakta 6).

[455] Homilia 33 katika *The Works of the Holy Fathers* III, uk. 181–182.

[456] Homilia 22 katika *The Works of the Holy Fathers*, j. II, uk. 225.

[457] Tazama dokezo 405 hapo juu. Na kufuatia ubatizo… na kutufundisha kuamini kwa jina la Baba, na la Mwana, na la Roho Mtakatifu, yaani, uungu, nguvu na asili moja ya Baba, Mwana na Roho Mtakatifu kuaminiwa...

[458] "Imesemwa: *'Watatu hutoa ushahidi mbinguni,* na si *mmoja,* kwa maana katika hawa watatu hakuna mtu mmoja,'" anasema Mtakatifu Athanasius Mkuu, au mwandishi mwingine yeyote wa vitabu kuhusu Utatu Mtakatifu vinavyohusishwa na Athanasius *(Athanas.* Opp. Vol. III, uk. 606, toleo la Paris, 1698).

ananishuhudia (Yohana 8:14, 18; taz. 5:32–37); na *'Mfariji atakapokuja, ambaye nitawatuma kutoka kwa Baba, Roho wa kweli anayetoka kwa Baba, Yeye atashuhudia kunihusu'* (15:26). *Atanitukuza, kwa maana atachukua yaliyo yangu na kuwafahamisha ninyi. Vyote ambavyo Baba anavyo ni vyangu; ndiyo maana nilisema kwamba atachukua vyangu na kuwafahamisha ninyi (*16:14–15). Pia si haki kujaribu kutilia shaka uhalisi wa kifungu kinachozingatiwa, '[459] ', kwa kuashiria kwamba hakipo katika baadhi ya miswada ya Kigiriki ya Agano Jipya na katika baadhi ya tafsiri, hasa zile za Mashariki, na kwamba hakikutumika na Mababa wa Kanisa wa kale, kama vile Mtakatifu Gregori Mteolojia, Ambrozi na Hilari; wala na Mabaraza—Nicaea, Sardis na mengineyo, yaliyofanyika dhidi ya Waari—ingawa aya hii ingeweza kutumika kama silaha muhimu dhidi ya wamwasi, na ingawa baadhi ya Baba wa Kanisa walitumia aya za 6 na 8 za sura hiyo hiyo kwa madhumuni haya, ambazo hazina nguvu na uamuzi mkubwa kiasi hicho. Ushahidi huu wote unaopendekeza kuwa aya husika si halisi hautoshi kabisa kwa madhumuni yake, na zaidi ya hayo unakanushwa na ushahidi chanya:

(a) Ingawa aya hii haipo katika baadhi ya miswada ya Kigiriki ya Agano Jipya iliyodumu hadi leo, ilikuwepo na bado ipo katika mingine mingi.[460] Kwa nini, basi, mtu anaweza kuuliza, tunapaswa kupendelea zile za kwanza kuliko zile za pili na kuhitimisha kwamba iliongezwa kwenye zile za pili badala ya kuondolewa kwenye zile za kwanza? Kinyume chake, haki inadai kwamba tunapaswa kupendelea hasa zile za pili. Kwa maana mikono ya aina ya kwanza ni mikono ya kibinafsi, yaani, ilitengenezwa kwa ajili ya watu binafsi au kutumika katika makanisa fulani ya kibinafsi; wakati orodha za aina ya pili hazikutumika tu na watu binafsi na makanisa binafsi, bali zilitumika na bado zinatumika na Kanisa lote la Kiorthodoksi la Mashariki, na hakuna mtu yeyote anayeweza kuthibitisha kwamba lilichukua aya hii katika ratiba yake ya usomaji tangu wakati fulani tu, au kwamba lingeweza hata kuichukua ikiwa haingejulikana hapo awali. Zaidi ya hayo, ni rahisi sana kueleza jinsi utupu wa aya hii katika baadhi ya mikono ulivyoweza kutokea: inaweza kuwa imetokana na kusahau kwa waandishi kwa njia isiyoonekana kabisa, — kwa kuwa aya hii inaanza kwa njia ile ile kabisa kama aya inayofuata na hata inamalizika kwa kufanana sana,[461] — na kutokana na uovu wa watu wa uzushi, hasa Waarian, ambao bila shaka walipinga aya ya 7 kwa sababu ya maudhui yake, na ambao, kwa hakika, walichafua au kuacha maandishi mengi yaliyokuwa kinyume na uzushi wao.[462] Ingetosha tu kuacha

---

[459] Sio tu waandishi wengi wa Kiprotestanti, bali pia baadhi ya Wakatoliki wa Kirumi. Wateolojia wetu wa Kirusi, kwa upande mwingine, daima wametumia maandishi haya, na wengine hata wameitetea uhalisi wake, ingawa kwa ufupi. *V. Theoph. Prokopow.* *Theolog.*, vol. 1, *de S. Trinit.*, chap. 2, pp. 542–544, Leipzig 1782; *Makarii*, Theolojia ya Dogma, sura 3, uk. 35, Moscow 1786; *Hyacint Karpinski*, Kompendia ya Theolojia, sura II, kifungu 2, uk. 27, Leipzig 1786; *Irenaeus Falkowski,* Kompendia ya Theolojia, Kitabu II, sura 2, kurasa 78, Moscow 1802; *Sylvestr,* *Compendium of Theology*, Sura XXI, uk. 158, Moscow 1805; *Juvenalia* — Xp., *Theology*, Sehemu ya 1, Insha 2, Sura 2, uk. 210, Moscow 1806.

[460] Tuchukue, kwa mfano: (a) orodha zilizotumiwa na wachapishaji wa *Bibliae Complutensie*, c. 1515 (V. Pfeiffer. Triada testium in coelo, Erlangen, 1771); b) manuskripti ya kale ya Uingereza (cod. Britanicus), kwa heshima yake Erasmus aliiongeza aya hii katika toleo lake la tatu (1522) la Agano Jipya, ingawa alikuwa ameiondoa katika matoleo mawili ya kwanza; c) miswada sitini ya Kigiriki iliyotumiwa na Robert Stephan katika toleo lake la Agano Jipya la mwaka 1550, ambayo kati yake saba tu hazikuwa na mstari huu; d) miswada iliyotumiwa na Arius Montanus katika toleo lake la Biblia ya Polyglot la mwaka 1571; e) kwa ushuhuda wa Calvin na Theodore Beza, ambao wanasema kwamba katika wakati wao (katika karne ya 16) mikono bora ya Kigiriki ilikuwa na aya hii; f) kwa maandishi ya mswada wa karne ya 10 uliohifadhiwa katika Maktaba ya Sorbonne, wenye kichwa: *Correctorium Bibliae*, ambapo, kuhusu aya hii, imeandikwa: *hie *corrupti sunt quidam libri Graecorum,* ut ait beatus Hieronymus, qui hoc capitulum non habent, in quo maxime fides catholica roboratur* — kutokana na hayo, inafuatia kwamba aya hii ilikuwepo katika maandishi mengi ya Kigiriki ya karne ya 10 na iliondolewa tu katika machache yaliyokuwa yameharibika; (g) hatimaye, katika maneno ya utangulizi wa Barua za Mitume, ambayo kwa kawaida huhusishwa na Mbarikiwa Jerome, na kuandikwa, kwa uchache kabisa, katika karne ya 7, ambapo tunasoma: 'ambayo (Barua ya Kwanza ya Yohana) tumepata, kupitia kazi ya *watafsiri wasio waaminifu*, makosa mengi kuhusu ukweli wa imani; kwani wamejumuisha katika toleo lao maneno matatu tu, yaani, *"maji", damu na roho*, katika toleo lao, huku wakiacha kando *ushuhuda wa Baba*, *Neno na Roho Mtakatifu*, ambao ndani yake imani ya Kikatoliki inathibitishwa kwa nguvu zote, na dutu moja ya kimungu ya Baba, Mwana na Roho Mtakatifu inathibitishwa — kutokana na hayo, inafuatia pia kwamba hata katika karne ya 7 mstari huu ulikuwa ukikosekana tu katika *baadhi ya* mikono, na zaidi ya hayo ile iliyoharibiwa *na watafsiri wasio waaminifu*, yaani, si katika ile ya Kigiriki, na kwamba Waorthodoksi walipinga vikali utoaji huu wakati huo (Tazama *Witassii,* Risala kuhusu Utatu Mtakatifu Mkuu, Swali III, Kifungu cha 2).

[461] Zote zinaanza kwa maneno: *'watatu humshuhudia',* lakini zinaishia—ya kwanza kwa: *'na hawa watatu ni umoja', na* ya mwisho kwa: *'na hawa watatu ni wa umoja mmoja'.*

[462] Mtakatifu Ambrozi mara nyingi aliwakemea Waari kwa hili — *De fide*, Kitabu II, Sura 15, dokezo 335; pia Kitabu V, Sura 16, dokezo 193; na hasa *De Spiritu S.*, Kitabu III, Sura 10, ambapo, baada ya kusema kwamba walikuwa wameacha maandishi yafuatayo katika kodeksi zao: *'Roho ni Mungu…',* anasema kwa msisitizo: 'na laiti mngeweza kuiondoa kutoka kwenye kodeksi zenu wenyewe, na siyo pia kutoka kwa zile za Kanisa!' Maana wakati huo, Auxentius, katika ukosefu wake wa imani usio na

aya hiyo katika nakala moja au mbili ili isionekane baadaye katika nakala zote za baadaye, iwe zilizokuwa zime nakiliwa au kutafsiriwa kutoka kwa toleo lililoharibika. Hata hivyo, kwa upande mwingine, hadi sasa hakuna aliyefanikiwa kueleza jinsi na kwa nini aya hii ingeweza kuingizwa katika Barua ya Pili ya Yohana. Hatuwezi kuwalaumu waandishi wa nakala kwa kusahau hapa: kuingizwa kwa wazo zima kungeweza kutokea kwa makusudi tu. Wala hatuwezi kuwashuku waasi kwa nia mbaya: aya hii haipendelei uasi wowote; kinyume chake, inapendelea Orthodoxi. Wala mtu hawezi kudhania kwamba Waorthodoksi wenyewe ndio waliohusika na uandishi huu bandia: kwani kwa nini wasingetumia kifungu muhimu kama hiki dhidi ya wanaheresi, na je, Kanisa zima lingeweza vipi kukubali kitumike kwa jumla?

b) Ingawa aya hii haipo katika baadhi ya tafsiri, hasa zile za Mashariki, ipo katika nyingine, kama vile toleo la Kilatini ya Kale au la Kiitaliano na katika Vulgate ya sasa.[463] Lakini hapa pia, lazima tuweke kipaumbele kwa tafsiri ya mwisho: tafsiri ya Kilatini ya Kale bila shaka ilitokana na maandishi halisi na ndiyo ya zamani zaidi kati ya tafsiri zote,[464] — wakati tafsiri nyingi za Mashariki zilitokea baadaye na zilitengenezwa, au angalau zikarekebishwa, kwa msingi wa tafsiri ya Kisiriaki inayojulikana kama *'Simple'* (peschito); kwa hivyo, hazina aya tunayoitetea kwa sababu tu haipo katika tafsiri ya Kisiriaki, na wingi wao hauthibitishi chochote. Zaidi ya hayo, katika tafsiri ya Kisiriaki yenyewe, aya hii ingeweza kuachwa kwa urahisi—iwe ni na waandishi wa kunakili au na wamwasi—kama ilivyo katika maandishi ya Kigiriki.[465]

c) Ingawa baadhi ya Baba wa Kanisa na Mabaraza hayakuitumia aya hii, Baba wengine wa Kanisa na walimu walifanya hivyo. Hasa, katika karne ya 2—Tertullian, ambaye, ingawa alitumia tafsiri ya Kilatini ya Kale, bila shaka alikuwa na maandishi ya Kigiriki ya Agano Jipya mkononi mwake na mara kwa mara alilinganisha tafsiri hiyo nayo;[466] katika karne ya 3 — Mtakatifu Sipriani;[467] katika karne ya 4 — Mtakatifu Athanasius Mkubwa, au mwandishi wa risala ya Kigiriki dhidi ya Arius, ambayo wengi huihusisha na Mtakatifu Athanasius, na Idatius Mzee, au mwandishi mwingine wa vitabu nane kuhusu Utatu Mtakatifu, ambavyo pia vinahusishwa na Mtakatifu Athanasius;[468] katika karne ya V — Eucherius, Askofu Mkuu wa Lyon[469] na maaskofu mia nne wa Afrika, Mauritania, Sardinia na Corsica, ambao walijumuisha mstari huu katika toba yao ya imani ya mtaguso, waliyowasilisha kwa mfalme wa Vandal Guneric, M-Arian;[470] katika karne ya 6 — Vigilius, Askofu wa Tapsia, Fulgentius na Cassiodorus.[471] Ushuhuda wa huyu wa mwisho ni muhimu hasa kwa sababu alitumia karibu maisha yake yote kusoma na kusahihisha maandiko matakatifu, bila kuogopa gharama katika kukusanya miswada ya kale zaidi ya Biblia kutoka maeneo mbalimbali, aliwashauri watawa wake daima watumie mikono ya kale kabisa au ile iliyorekebishwa kulingana na maandishi ya Kigiriki, na yeye mwenyewe, kwa bidii kuu, alikagua na kurekebisha Vitabu vya Zaburi, Manabii na Barua

---

heshima, alikuwa ameiteka Kanisa la Milan kwa silaha na jeshi, na wakati Kanisa la Sirmium lilipokuwa linashambuliwa na Valens na Ursatius, makuhani wao wakikubali kimyakimya, uongo huu na unyanyasaji wenu huu wa utakatifu ulijumuishwa katika *miswada* ya *kanisa*. Na labda mlifanya hivi pia Mashariki.... Socrates anashuhudia kwamba Waari pia waliondoa mstari wa 2 wa sura ya 4 ya Barua ya Kwanza ya Yohana kutoka kwenye kodeksi.

[463] Pia inapatikana katika tafsiri ya Kiarmenia, kulingana na Millius, na imejumuishwa katika baadhi ya matoleo ya maandishi haya, ingawa imeachwa katika toleo la hivi karibuni zaidi (toleo la Veneta Zohrabi, 1805). Pia ipo katika toleo la Kiitaliano la Bruciola (1532), likiwa limeegemea maandishi ya Kigiriki.

[464] Tertullian tayari alikuwa ametumia tafsiri hii, lakini bila shaka ilitengenezwa muda mrefu kabla ya enzi za Tertullian. *Wiscman,* *Barua Mbili Kuhusu Mzozo Fulani Kuhusu 1 Yohana 5:7*, Roma, 1835. Baadhi huweka tafsiri hii katika Enzi ya Kihubiri au, angalau, katika nusu ya kwanza ya karne ya pili *(Millius,* katika Prolegom. ad suam edit. N. T., uk. 41).

[465] Inafaa kutambua kwamba Kanisa lote la Kirumi, kama Kanisa la Kiorthodoksi la Mashariki, linakubali na kutumia maandishi haya kama halisi katika *Vulgate* yake.

[466] Contra Prax. sura ya XXV na XXXI. Conf. de monogam. sura ya XI, ambapo, baada ya kunukuu tafsiri ya Kilatini ya 1 Wakorintho, sura ya 7, mstari wa 39, mwandishi anasema: 'Najua kwa hakika kwamba si hivyo katika *maandishi halisi ya Kigiriki* kama yalivyotumika kwa kawaida.'

[467] Bwana anasema: 'Mimi *na Baba sisi ni umoja.'* Na tena imeandikwa kumhusu Baba, Mwana na Roho Mtakatifu: *'na hawa watatu ni umoja*' (De unit. eccles., pp. 195–196, ed. Maur, Paris 1726; Conf. epist. ad Jubaian., LXXIII, p. 133).

[468] *Athanasius,* Opp., Jz. II, uk. 205, 229 na 603, 606, 622, t.k. Paris 1698.

[469] *Eucher*. Formul. Spiritual. intellig. ch. II, n. 3.

[470] Kuhusu Mateso ya Wavandali, Kitabu cha III, uk. 54, iliyohaririwa na Ruinart, Paris, 1694.

[471] *Vihilii* — *De Trinit.*, Vitabu I na VII (katika *Biblioth. Patr.*, iliyohaririwa Lyon, juz. VIII, uk. 771 na kuendelea); *Fulgent.* Respons. ad objection. Arian. X, na pia De Trinit. Kitabu IV; *Cassiodorus.* Complexion, katika Epistol. et Acta Apostol. et Apocal., iliyohaririwa na Florent. 1721, tazama maelezo ya ufafanuzi juu ya Sura ya V ya 1 Yohana.

za Mitume.[472] Kwa hivyo, ikiwa mwandishi kama huyo pia alitumia kifungu kinachozingatiwa katika kazi iliyoandikwa kuelekea mwisho wa maisha yake, inafuatia kwamba alikipata katika vile vyombo vya kale zaidi na sahihi zaidi ambavyo alikuwa amevikusanya kutoka vyanzo mbalimbali; na katika karne ya sita, 'vyombo vya kale' vingeweza kuwa tu vile vilivyoandikwa karne mbili, tatu au hata nne kabla. Hatutaji waandishi wengi wa baadaye ambao pia walitumia kifungu hiki. Kuhusu waandishi hao na hata Mabaraza yote ambayo hayakuitumia, haimaanishi kwamba hawakuifahamu aya hii au waliiona kuwa si halisi; huenda walichagua kutoitumia kwa sababu nyingine ambazo hatuzijui. Hivyo, kwa mfano, ni lazima ikumbukwe kwamba Mabaraza ya Nicaea, Baraza la Sardis na Mababa wote waliyoandika dhidi ya Waari hawakutetea, kwa maana halisi, Utatu wa Nafsi katika Mungu, bali utu wa kimungu wa Mwana wa Mungu, Yesu Kristo; kwa hivyo, huenda hawakutumia aya hii mahususi kwa sababu haikuhusiana moja kwa moja na mada yao, na kwa sababu walikuwa na sehemu nyingine za Maandiko zilizo wazi zaidi zinazounga mkono hoja yao. Ni kwa waandishi wachache tu—wachache sana—kama vile Mtakatifu Augustino, ambaye, alipokuwa akifafanua mafundisho ya Utatu Mtakatifu, alitumia mistari ya 6 na 8 ya sura hiyo hiyo lakini hakutumia mstari wa 7, ambao ni wazi zaidi mno, ndipo inaweza kuhitimishwa kwamba hawakukuwa na mstari huu katika nakala zao.[473] Hata hivyo, kama tulivyotaja mara mbili tayari, kuachwa kwake katika nakala za kibinafsi kunaweza kuwa kulitokea kwa njia isiyoonekana kabisa.

(d) Uchunguzi wa aya hii ndani ya muktadha wa kifungu ambacho kinaonekana unaonyesha kwa nguvu kwamba ni aya halisi, na si ile iliyowekwa baadaye. Inaashiriwa na inahitajika kwa lazima na aya za 8 na 9 zinazofuata. Katika aya ya 8 tunasoma: *'Na watatu hushuhudia duniani: Roho, maji na damu; na hawa watatu ni kitu kimoja*.' Hapa haiwezekani kuelewa kwa nini kifungu 'hushuhudia *duniani'* kimebainishwa, isipokuwa mtu afikiri kinahusu wale wanaoshuhudia *mbinguni;* haiwezekani kuelewa kwa nini *kifungu 'na hizi tatu ni moja'* kimeongezwa, isipokuwa ili kuendana na maneno ya aya iliyotangulia: *'na hizi tatu zinatoa ushahidi kwa yule mmoja';* bila hili, ingekuwa tosha kusema: *'na tatu zinatoa ushahidi duniani: Roho, maji na damu*'; na, muhimu zaidi, haieleweki kabisa kwa nini, katika maandishi ya Kigiriki—kama vile Mtakatifu Gregori Mteolojia alivyobainisha pia—maneno ya mstari wa 8: *'na watatu wanatoa ushahidi*' (τρεῖς εἰσιν οἱ μαρτυροῦντες)... *na 'hao watatu ni kitu* kimoja' (καί οἱ τρεῖς εἰς τό ἓν ἐισιν) yamo katika jinsia ya kiume, ilhali Roho, maji na damu (τό πνεύμα καί τό ὕδωρ καί τό αἷμα) yote ni ya jinsia ya kike-kisicho na uhai,[474] isipokuwa ikiwa hii ni kwa ajili ya kuendana tu na maneno yale yale ya aya ya 7 iliyotangulia: *'watatu hutoa ushahidi mbinguni*...'*Hawa watatu ni mmoja,* na wanapaswa kuwa katika jinsia ya kiume, kulingana na asili ya nomino zao (πατήρ, λόγος καί πνεύμα). Kisha aya ya 9 inasema: *ikiwa tunakubali ushuhuda wa wanadamu, ushuhuda wa Mungu ni mkuu zaidi*. Basi, ushuhuda huu wa Mungu ni nini, kama si ushuhuda wa Baba, Mwana na Roho Mtakatifu, uliotajwa katika aya ya 7? Bila kusahau kwamba maudhui yenyewe ya aya hii yanamfaa kabisa mtume mtakatifu Yohana na ni mojawapo ya sifa zake za kipekee, tuseme, kwani yeye peke yake anamuita Mwana wa Mungu Neno (Yohana 1:1; Ufunuo 19:13), na anataja mashahidi wote watatu: Baba, Mwana (Yohana 8:18) na Roho Mtakatifu (15:26).

(e) Mwisho, tusisahau kwamba, linapokuja suala la iwapo kifungu fulani cha Biblia ni halisi au la, Kanisa Takatifu pekee ndiye awezi kuwa hakimu mkuu, kwa kuwa amewekewa dhamana na Mwokozi Mwenyewe uhifadhi wa milele wa Neno la Mungu na linakingwa na Roho Mtakatifu dhidi ya makosa yote katika mambo ya imani. Na Kanisa lote la Orthodox limekiri na linaendelea kukiri kama halisi kifungu kutoka kwa Waraka wa Yohana kinachozingatiwa, ambacho linatolewa kwa matumizi ya ulimwengu wote na watoto wake.[475] Hii ndiyo sababu kuu kwa nini sisi pia tunakiri na ni lazima tukiri uhalisi wa kifungu hiki!

II. Miongoni mwa vifungu vya aina ya pili—yaani, vile vinavyoshuhudia hasa utu tofauti wa Watu wa Uungu—baadhi vinaonyesha utu na utofauti wa Watu wote watatu kwa pamoja, huku vingine, hasa, vikionyesha utu wa Baba, au utu wa Mwana, au utu wa Roho Mtakatifu.

1) Watu wote watatu wa Uungu wamewasilishwa pamoja kama Watu halisi, wanaotofautiana:

---

[472] Cassiodorus mwenyewe anajadili haya yote katika kazi yake *Lib. Institut. Divinar.*, sura ya 3, na katika utangulizi wa kitabu hiki.

[473] *Augustine,* *Contra Maximinum*, Kitabu III, Sura ya 22.

[474] Orat. XXXVII, n. 47, katika *The Works of the Holy Fathers* III, uk. 119.

[475] Ni hasa kwenye maandishi haya ambapo *Imani ya Kiorthodoksi* inaweka msingi wa mafundisho yake ya kuwa na asili moja ya Watu wa Uungu (tazama Sehemu ya 1, jibu la swali la 9).

(a) Katika simulizi la Injili kuhusu Epifania: *na Yesu alipobatizwa, mara moja alipanda kutoka majini—na tazama, mbingu zikamfunguliwa kwake, na Yohana akaona Roho wa Mungu akishuka kama hua na kutua juu yake. Na tazama, sauti kutoka mbinguni ikasema: 'Huyu ndiye Mwana wangu mpendwa, ambaye nimemfurahia*' (Mathayo 3:16–17; Marko 1:10–11; Luka 3:21–22). Hapa, ni wazi kwamba Watu hao wanatambulishwa tofauti: Baba, akitoa ushuhuda kutoka mbinguni kumhusu Mwana; Mwana, aliye batizwa na Yohana katika Yordani; na Roho Mtakatifu, akishuka juu ya Mwana kwa umbo la kimwili, kama njiwa.[476]

b) katika maneno ya Mtume Mtakatifu Paulo kwa Wakorintho: *'Neema ya Bwana wetu Yesu Kristo, na upendo wa Mungu Baba, na ushirika wa Roho Mtakatifu uwe nanyi nyote'* (2 Kor. 13:13). Hapa Mtume Mtakatifu anawatakia waumini baraka za kiroho—kutoka kwa Mwana, yaani, Yesu Kristo, na kutoka kwa Roho Mtakatifu, kama vile zinavyotoka kwa Baba; zaidi ya hayo, anatakia baraka maalum kutoka kwa kila Mmoja wao; kwa hivyo, Mwana na Roho Mtakatifu ni Watu kama vile Baba alivyo, wote wakiwa sawa lakini wakitofautiana.[477]

(c) katika maneno ya Mtume Mtakatifu Petro kwa Wayahudi walioongoka hivi karibuni, ambapo anawaita 'waliochaguliwa *kulingana na maarifa ya awali ya Mungu Baba, waliotakaswa na Roho, kwa ajili ya utiifu na kumwagiliwa kwa damu ya Yesu Kristo*' (1 Petro 1:1–2). Hapa, pia, Baba, Roho Mtakatifu na Yesu Kristo, au Mwana, wanatajwa kando kabisa na kwa usawa kama Watu, na kitendo maalum kinahusishwa na kila Mmoja wao.[478]

2) Hasa, Maandiko Matakatifu yanaonyesha:

a) Nafsi ya Baba, inapomhusisha Yeye:

aa) maarifa: *hakuna anayemjua Mwana isipokuwa Baba* (Mathayo 11:27; taz. Mathayo 24:36; 6:4, 8, 32; Matendo 1:7);

bb) mapenzi: *Sitendi mapenzi yangu, bali mapenzi ya Baba aliyenituma* (Yohana 5:30; taz. 6:38–40; Luka 12:32; Mathayo 6:9–10);

cc) utendaji kazi: *Baba wangu bado anafanya kazi* (Yohana 5:17–19), na anapozungumza kwa undani kuhusu jinsi Baba alivyomtuma Mwana duniani (Yohana 6:39; 8:16) na kisha Roho Mtakatifu (Yohana 14:26), na jinsi Baba anavyompenda Mwana (Yohana 3:35; 5:20; 15:9) na ulimwengu (Yohana 3:16; 14:21; 1 Yohana 4:9–10), huwafunulia watu ukweli (Mathayo 16:17; Ebr. 1:1), na huwapa wema wale wanaomwomba (Mathayo 7:11; Luka 11:13; Yohana 16:23), anasamehe dhambi (Mathayo 6:14; Luka 23:34), anaokoa (Yohana 12:27), anamtukuza (Yohana 17:5) na kadhalika.

b) Nafsi ya Mwana, ambapo Mwana, kama Baba, anaelezewa kama:

aa) maarifa: *'Kama vile Baba anavyonijua mimi, ndivyo nami ninavyomjua Baba'* (Yohana 10:15; 17:25; Mathayo 11:27, Luka 10:22);

bb) atakacho: *'Baba, nataka wale ulionipa wawe pamoja nami nitakapokuwa mimi'* (Yohana 17:24; 10:18; 5:30);

cc) Kazi Yake: *'Baba wangu bado anafanya kazi hata sasa, na mimi nayafanya kazi*' (Yohana 5:17–36; 17:4), na anapozungumza kwa undani kuhusu jinsi Mwana alivyokuja duniani na kufanyika mwili kwa ajili ya wokovu wetu (Yohana 1:14; Ebr. 2:14), na kwamba baada ya kupaa kwake mbinguni alituma duniani kutoka kwa Baba Mfariji mwingine, Roho Mtakatifu (Yoh. 16:7; 17:18; 20:21; Lk. 24:49), kwamba Mwana anampenda Baba na ulimwengu (Yoh. 10:11; 14:31; 15:9), kwamba alifunua ukweli kwa watu (Yohana 1:18; 8:28; 17:6, 26), hutoa baraka kwa wale wanaoomba (Yohana 14:13), husamehe dhambi (Marko 2:9–10) na kadhalika.

(c) Utu wa Roho Mtakatifu, anapofafanuliwa Yeye, kama Baba na Mwana, kwa sifa zifuatazo:

aa) maarifa: *kwani ni nani kati ya watu anayejua kilicho ndani ya mtu, isipokuwa roho ya mtu aliye ndani yake? Ndivyo pia, hakuna anayejua mambo ya Mungu isipokuwa Roho wa Mungu* (1 Kor. 2:11);

---

[476] Hili pia limeelezwa waziwazi katika troparion ya kanisa la usiku wa kuamkia Epifania: "Wakati ulipokuwa unabatizwa katika Yordani, Ee Bwana, ibada ya Utatu ilidhihirishwa: kwani sauti ya Baba wako ilikushuhudia, ikikuita Mwanawe mpendwa, na Roho, katika umbo la hua, ilitangaza uthibitisho wa Neno; dhihiri, Ee Kristo Mungu, na kuuangaza ulimwengu; utukufu kwako."

[477] *Athanas.* ad Serapion Epist. 1, n. 30, 31, ambapo anaelezea wazo hili kwa undani, na Epist. III, n. 6.

[478] Kuna mistari mingi kama hiyo katika Agano Jipya ambapo Watu wote watatu wa Uungu wanatajwa kama Watu tofauti, kwa mfano: Matendo 2:32–33; 5:30–32; 7:55; Warumi 1:3–4; 15:15–16, 30; 1 Wakorintho 6:11; 12:4–6; 2 Wakorintho 1:19–22; Wagalatia 4:2, 6; 2 Wathessalonike 2:13–14; Tito 3:4–6.

bb) mapenzi: *kwa maana imewoonekana kuwa jema kwa Roho Mtakatifu na sisi, tusiweke juu yenu mzigo wowote zaidi ya hivi vya lazima* (Matendo 15:28; 2:4; 1 Kor. 12:11);

(bb) Utume: *kwa kila mmoja hupewa dhihirisho la Roho kwa ajili ya manufaa ya wote…; Hata hivyo, mambo haya yote hufanywa na Roho mmoja yuleyule,* ambaye *huwagawia kila mmoja peke yake kama Apendavyo* (1 Kor. 12:7, 11), na anapozungumza kwa undani, humshuhudia Mwana na kumtukuza (Yohana 15:26; 16:14), huwazaliwa upya watu (Yohana 3:5–8; 1 Petro 1:3; Tito 3:5), huwaongoza katika ukweli wote (Yohana 14:26; 16:13), hutabiri mambo yajayo (16:13), huwaweka wachungaji (Matendo 20:28) na kadhalika.

Inafaa kuongeza kwamba uhalisia na utofauti wa Watu wa Uungu umeashiriwa waziwazi katika sehemu zote hizo za Maandiko Matakatifu zinazozungumzia uungu wa kila mmoja wa Watu hawa na sifa zao za kibinafsi. Kwa maana ikiwa Baba ni Mungu, na Mwana ni Mungu, na Roho Mtakatifu ni Mungu, na kila mmoja ana sifa ya kipekee ambayo wale wengine wawili hawana: basi, inafuatia kuwa, Wote Wao ni Watu kwa usawa na Watu walio tofauti. Lakini mistari hii itajadiliwa kwa wakati ufaao.

III. Mwisho, aya za ajabu zaidi katika Biblia, ambazo hasa au hata pekee zinaashiria umoja na kutogawanyika kwa kiini cha Watu wa Kimungu, ni kama ifuatavyo:

1) Ufafanuzi wa Agano Jipya kuhusu maono ya Nabii Isaya, aliyoyafafanua katika sura ya 6 ya kitabu chake. Nabii anasimulia kwamba aliwahi kupewa maono ya Bwana (Aliye Juu Zaidi) Sabaoth *ameketi juu ya kiti cha enzi kilicho juu na kilichoinuliwa* katika utukufu wake wote (aya 1–4), na kwamba wakati huo huo Bwana akamwambia: *'Nenda uwaambie watu hawa: "Mtasikia kwa masikio yenu lakini hamtaelewa, na mtazama kwa macho yenu lakini hamtaona."' Kwa maana moyo wa watu hawa umekuwa mgumu* (aya 9–10). Hapa, ni wazi, kuna rejea kwa Mungu Baba, ambaye alijulikana hasa katika Agano la Kale na aliitwa Aliye Juu Zaidi na Sabaoth. Lakini Mtakatifu Yohane Mwinjilisti, akirejelea kifungu hiki, anabainisha kwamba Isaya *aliona utukufu* wa Mwana wa Mungu na *akamzungumzia Yeye* (Yohane 12:40–41), wakati Mtume Paulo anashuhudia kwamba amri ya Isaya: *'Nenda kwa watu hawa* uwaambie…', ilitamkwa na Roho Mtakatifu (Matendo 28:25–27). Basi, inawezaje kuwa kwamba, akiwa amemwona Baba, Nabii pia alimwona Mwana, na, alipomsikia Baba, pia alimsikia Roho Mtakatifu, isipokuwa kwa sharti pekee kwamba *hawa watatu,* ingawa *ni* Watu tofauti, *ni* wa asili *moja* (1 Yohana 5:7), kwamba wote wanashiriki uungu mmoja usiogawanyika, utukufu na utukuzo mmoja usiogawanyika, na utendaji mmoja usiogawanyika?[479]

2) Vifungu kutoka Agano Jipya vinavyoonyesha utambulisho wa mamlaka ya Baba, Mwana na Roho Mtakatifu. Hapa, kwa mfano, ni jinsi Mtakatifu Basili Mkubwa anavyopatilisha kauli za aina hii: *'Nenda Damasko, na huko utaambiwa*' (Matendo 22:10); *'Yeye ni chombo changu kilichochaguliwa*' (Matendo 9:15); Bwana alisema haya kutoka mbinguni kwa Paulo alipomteua kuwa mhubiri wa Injili kwa ulimwengu wote. Hata hivyo, Anania alimwambia Paulo alipoingia Dameski: *'Ndugu Sauli! Fungua macho* yako… *Mungu, Mungu wa mababu zetu, amekuchagua'*; na ili hili lisichukuliwe kumaanisha Kristo, aliongeza: *'ili upate kumjua Yeye na kuona* Yeye *aliye Mwenye* Haki—Yesu' (Matendo 22:13–14). Hakika, Paulo mwenyewe, akirejelea Maandiko kuhusu wito wake na uteuzi wake wa milele, alisema: *'Paulo, mtumishi wa Yesu Kristo, aliyeitwa kuwa Mtume';* na kisha akataja jambo lingine zaidi ya wito wake: *'aliyeteuliwa* (αφορισμένος, aliyetengwa) *kwa ajili ya injili ya Mungu*' (Warumi 1:1). Na tunajifunza kutoka kwa Kitabu cha Matendo ya Mitume kile ambacho Roho alitenga; maana imeandikwa: *wakati* Mitume *walipokuwa wakimtumikia Bwana na kufunga, Roho Mtakatifu akasema: 'Nitengeni kwangu Barnaba na Sauli kwa ajili ya kazi niliyo waitia'* (Matendo 13:2). Basi, ikiwa yeyote ambaye Mungu Baba amemteua tangu zamani, na Mwana amemwita, Bwana humchagua na Roho humtakasa kwa kadiri ya asili Yake ya uungu, tunawezaje kukubali tofauti katika asili ndani ya Utatu, ambapo kuna umoja wa matendo?"[480]

3) Maneno ya Mwokozi: *'Mimi na Baba ni umoja*' (Yohana 10:30). Kwamba hii inahusu umoja wa Mwana wa Mungu na Baba katika kiini, na si kwa upande mwingine wowote, ni dhahiri kutokana na muktadha wa kifungu hiki kwa ujumla. Mwokozi alikuwa akizungumza, kama Mwinjilisti mtakatifu anavyosimulia, na Wayahudi, ambao walimtaka: *'Kama Wewe ndiwe Kristo, tuambie waziwazi*.' Mwanzoni aliwajibu moja kwa

---

[479] Hivi ndivyo hasa Mtakatifu Basil Mkuu anavyofafanua sehemu tatu zilizotolewa kuhusu maono ya Isaya, na kumalizia anasema: "Nabii anatambulisha utu wa Baba, ambaye Wayahudi waliamini; Mwinjilisti, utu wa Mwana; Paulo, utu wa Roho; lakini wote, kwa makubaliano, wanamwita Yeye aliyeonekana Bwana mmoja Sabaoth. Maneno yao kuhusu Hypostasis yanatofautiana, lakini uelewa wao wa Mungu mmoja unabaki usio na mgawanyiko" (Kitabu V Dhidi ya Eunomius, katika *The Works of the Holy Fathers*, uk. 189).

[480] *Basil Mkubwa,* Dhidi ya Eunomio, Kitabu V, katika *The Works of the Holy Fathers*, Jz. VII, uk. 185–187.

moja: 'Nimewaambia tayari, na kazi ninazofanya kwa jina la Baba zinanitolea ushahidi; lakini hamuamini, kwa sababu hamwezi wa kondoo wangu, wanaosikiliza sauti yangu.' Kisha, akigeuza mawazo yake kwa kondoo wake hawa, na akitaka kuonyesha kwamba angewapa uzima wa milele na kwamba hakuna mtu angeweza kuwachukua kutoka mkononi mwake, aliendelea: *'Baba yangu, aliyewapa mimi, ni mkuu kuliko wote* (kama hata Wayahudi wenyewe walivyokubali)*, na hakuna mtu anayeweza kuwachukua kutoka mkononi mwa Baba yangu*—na *mimi na Baba ni umoja*. Kwa hivyo, wao ni kitu kimoja katika nguvu, mamlaka, na uungu. Wayahudi waliielewa maneno ya Mwokozi kwa usahihi namna hii, nao *wakachukua mawe ili wamrushie,* wakisema: *'Hatutaki kukurushia mawe kwa ajili ya tendo jema, bali kwa kufuru na kwa sababu, ingawa wewe ni mwanadamu, unajitengeneza kuwa Mungu*.' Na Mwokozi alifanya nini? Siyo tu kwamba hakujaribu kuwapotosha kutoka kwa dhana hii au kuelezea maneno Yake kwa njia nyingine yoyote, bali kinyume chake, Alianza kusisitiza kwamba hakusema tusi, akisema: *'Mimi ni Mwana wa Mungu,*' na, akionyesha kazi alizokuwa amezitenda kwa jina la Baba, akaongeza: *'ili mpate kujua na kuamini kwamba Baba yu ndani yangu, na mimi ndani yake*' (31–38). Ndipo Wayahudi wakainuka tena juu yake na kutafuta kumuua.[481] Maandiko yanayofanana yanayoonyesha kuwa Mwana ni wa asili moja na Baba ni: Yohana 5:19; 14:16; 16:15; 17:10.

4) Ushuhuda wa Agano Jipya, baadhi yake yanathibitisha kwamba tangu zamani Mungu Baba mwenyewe, Bwana Mungu wa Israeli, alizungumza kupitia vinywa vya manabii (Ebr. 1:1; Luka 1:68–70), wakati wengine wakisema kwamba *walikuwa watu watakatifu wa Mungu waliozungumza maneno haya, wakiwa wamehamasishwa na Roho Mtakatifu*, na kwamba Yeye, Roho Mtakatifu, alizungumza *kupitia kinywa cha Daudi* na manabii wengine (2 Petro 1:21; Matendo 1:16; 28:25; Ebr. 3:7; 10:15; linganisha Yer. 31:33). Basi, hili linawezaje kuelezwa, kama si kwa sababu tu kwamba Baba na Roho Mtakatifu, ingawa ni tofauti kwa sifa zao za kibinafsi, hawatenganishwi kwa asili; kwamba Baba yuko katika Roho na Roho yuko katika Baba; na kwamba, kwa hiyo, wakati Baba alinena kupitia vinywa vya manabii, Roho alinena pamoja Naye, na kinyume chake?[482] Ni kwa maana hii hasa kwamba Roho Mtakatifu, aliyewahamasisha Manabii wa kale na, katika Agano Jipya, Mitume, anaitwa Roho wa Baba: *'Maana si ninyi mtaongea, bali Roho wa Baba yenu ndiye atakaaongea ndani yenu*,' alisema Mwokozi kwa wanafunzi wake alipowatuma kuhubiri (Mathayo 10:20).

5) Maneno ya Mtume kuhusu Roho Mtakatifu: *Mungu ametuonyesha haya kupitia Roho wake; maana Roho huchunguza yote, hata vilindi vya Mungu. Kwani nani miongoni mwa wanadamu anayejua kilicho ndani ya mtu, isipokuwa roho ya mtu aliye ndani yake? Ndivyo pia, hakuna anayejua mambo ya Mungu isipokuwa Roho wa Mungu. Lakini hatukupokea roho wa dunia hii, bali roho anayetoka kwa Mungu, ili tujue mambo yaliyotolewa kwetu bure na Mungu* (1 Kor. 2:10–12). Inafaa kutambua hapa:

a) kwamba Roho Mtakatifu anahusishwa na maarifa kamili kabisa ya Mungu: lakini Mwokozi alihusisha sifa hii kwa Baba peke yake na kwa Yeye mwenyewe, na akaionyesha kama ishara ya Uungu wake na usawa wake na Baba (Mathayo 11:27); kwa hivyo, hitimisho lile lile lazima lifikiwe kumhusu Roho Mtakatifu;

b) Roho Mtakatifu huitwa *Roho anayetoka kwa Mungu*: kwa hivyo, hakutengenezwa kutokana na kitu chochote, si kiumbe, bali, kinyume chake, ni wa asili moja na Mungu;

c) Roho Mtakatifu anaonyeshwa katika uhusiano uleule hasa na Mungu kama roho ya mwanadamu ilivyo kwa mwanadamu, yaani, anaonyeshwa akiishi ndani ya Mungu na kuwa kitu kimoja naye, kama vile roho yetu inavyoishi ndani yetu na, pamoja na mwili, kuunda binadamu mmoja.[483]

---

[481] Kwa maana hii, Mababa Watakatifu wote kwa kauli moja wanafafanua kifungu hiki hivi*: Basil Mkuu:* "Aliongeza: *'Mimi na Baba ni kitu kimoja',* akichukua waziwazi neno 'kimoja' kumaanisha sawa na kufanana kabisa kwa nguvu" ("The Works of the Holy Fathers" VII, uk. 56); *Gregory Mtheolojia:* 'Unaposoma: "*Mimi na Baba ni umoja*", elekeza akili yako kwenye umoja wa asili Yao' (ibid., III, 192); *Yohana Krisostomo*: "Mimi na Baba ni umoja'; hapa anazungumza kwa suala la nguvu, kwani hotuba nzima ilihusu hoja hii hasa. Basi, ikiwa nguvu ni ileile, ni wazi kwamba asili pia ni ileile' (katika Joann. hom. 61, uk. 812, ed. Savil.); *Kirili wa Aleksandria* (Thesaurus, Kitabu XII) na *Mbariki Agostino* (Treatise XLVIII on John), ambao, zaidi ya hayo, wanakanusha kabisa uongo wa Kiariani kwamba kifungu hiki kinahusu tu umoja wa kimaadili wa Yesu Kristo na Mungu Baba, umoja ambao viumbe walioumbwa wanaweza pia kushiriki Naye.

[482] *Basil Mkubwa,* Dhidi ya Eunomio, Kitabu V, katika *The Works of the Holy Fathers* VII, uk. 187–188; *Ambrozi,* *De Spiritu S.*, Kitabu II, Sura ya 13.

[483] Athanasius *Mkuu:* "Kile kilicho cha Mungu si kiumbe aliyeumbwa, tusije tukamwita Mungu Mwenyewe—ambaye Roho Mtakatifu anatoka—kiumbe aliyeumbwa…", na zaidi: "Je, si kilele cha ukosefu wa heshima kumchukulia Roho Mtakatifu,

Tuseme, hatimaye, kwa jumla, kwamba mafundisho ya Utatu Mtakatifu Mkuu ndiyo mada kuu ya Agano Jipya lote. Kwani inatuhubiria nini? Katika Injili, inazungumzia hasa kuhusu Baba, ambaye *aliupenda ulimwengu sana hata akampa Mwanawe mmoja tu, ili kila amwaminiye asipotee bali awe na uzima wa milele* (Yohana 3:16), na kuhusu Mwana, ambaye alijidhihirisha kwa mwili na kukamilisha kazi kuu ya ukombozi wetu; katika Matendo ya Mitume na Barua—hasa kuhusu Roho Mtakatifu, ambaye Mwokozi aliwatuma Mitume kwa niaba Yake, na ambaye tangu wakati huo ameanza kazi kuu ya kuzaliwa upya kwetu na utakatifu wetu.

§ 28. Uthibitisho wa ukweli huo huo kutoka kwa Maandiko Matakatifu.

Hata aya za Maandiko Matakatifu—hasa Agano Jipya—zikiwa wazi na nyingi kiasi gani, zinazofundisha mafundisho ya Utatu wa Mungu mmoja, bado ni lazima turudie hapa kwa Mafundisho Matakatifu, yaliyohifadhiwa katika Kanisa tangu mwanzo wake kabisa. Hili ni muhimu kwa sababu aya hizi zote za Maandiko yamekuwa na yanaendelea kuwa chini ya tafsiri mbalimbali na mizozo, ambayo inaweza kutatuliwa kikamilifu—angalau kwa muumini—kwa sauti ya mapokeo ya Kitume na Kanisa la kale.[484] Pia ni muhimu ili kuitetea Kanisa lenyewe dhidi ya shutuma isiyo ya haki inayotolewa na watu wenye fikra huru kwamba lilianza tu kufundisha fundisho hili la Hypostases tatu katika Mungu kuanzia karne ya nne na kuendelea, kufuatia Baraza la Kwanza la Kiinjili, na kwamba kabla ya hapo fundisho hilo halikujulikana kabisa ndani yake au lilifundishwa kwa njia tofauti kabisa.[485] Kwa hiyo inatosha kufuatilia uzi wa mapokeo hadi karne ya nne tu, au hadi Mtaguso Mkuu wa Kwanza, na kuonyesha kama na jinsi Kanisa la kwanza la Kikristo lilivyofundisha kuhusu Utatu Mtakatifu sana katika karne tatu za mwanzo.

Ili mambo yawe wazi zaidi, tutaeleza —

I) jinsi Kanisa lote lilivyofundisha kuhusu Utatu Mtakatifu Mkuu wakati huo, likifuata utamaduni wa Kitume;

II) jinsi wachungaji wake binafsi na kundi la kondoo walivyofundisha au kuamini; na

III) hatimaye, tutawasilisha ushuhuda wa maadui wa Kanisa wenyewe kuhusu mada hii.

I. Kanisa lote la Kristo lilifundisha mafundisho ya Utatu Mtakatifu kabla ya Mtaguso wa Nicaea kwa njia ile ile hasa kama lilivyofundisha na linaendelea kufundisha tangu Mtaguso wa Nicaea hadi leo. Yafuatayo ni ushahidi usio na ubishi wa hili:

1) I m a n i z a u m m a a u a l a m a za imani zilizotumika wakati huo katika makanisa mbalimbali, zilizopitishwa, kulingana na mapokeo, kutoka kwa Mitume watakatifu wenyewe. Hivyo:

a) katika imani inayojulikana kama Imani ya Mitume, ambayo ilitumika hasa katika Kanisa la Kirumi na kwa ujumla Magharibi, tunasoma: 'Ninaamini katika Mungu Baba Mwenyezi…; Ninaamini katika Yesu Kristo, Mwanawe wa pekee, Bwana wetu…; Ninaamini katika Roho Mtakatifu;'

b) katika imani iliyowekwa katika Katiba za Kitume, ambayo ilitumika hasa Mashariki wakati wa sakramenti ya ubatizo: 'Ninaamini na ninaubatizwa katika yule asiyezaliwa, Mungu mmoja wa kweli, Mwenyezi, Baba wa Kristo..., na katika Bwana Yesu Kristo, Mwanawe wa pekee, Mzaliwa wa kwanza wa uumbaji wote, kabla ya enzi zote, aliyezaliwa kutoka kwa Baba kwa mapenzi yake mema (εὐδοκία), hakuumbwa...; Ninaubatizwa pia kwa Roho Mtakatifu, yaani, Mfariji, ambaye amekuwa akifanya kazi katika watakatifu wote tangu mwanzo wa dunia, na baadaye alitumwa na Baba kwa Mitume, kulingana na ahadi ya Mwokozi wetu, Bwana Yesu Kristo...;"[486]

---

anayetoka kwa Mungu na kuchunguza undani wa Mungu, kama kiumbe aliyeumbwa*?* Vinginevyo, itabidi mtu aseme kwamba roho ya mwanadamu iko nje ya mwanadamu (ἔξωθεν αὐτοῦ) na kwamba Neno, anayeishi katika Baba, naye ni kiumbe" (Epist. 1 ad Serapion, n. 22); *Ambrozi,* De Spiritu S., Kitabu cha II, Sura ya II, nn. 124–129; *Klementi wa Aleksandria,* Kuhusu Utatu Mtakatifu, sura ya 23: "Kutokana na maneno ya Mtume—1 Kor. 2:10–11—ni wazi kwamba Roho Mtakatifu si kiumbe cha asili au dutu tofauti, bali anamiliki asili ya kimungu..., na kama *hakuna anayemjua Mwana isipokuwa Baba; na hakuna anayemjua Baba isipokuwa Mwana,* vivyo hivyo, kulingana na maneno ya Mtume*, hakuna anayejua mambo ya Mungu isipokuwa Roho wa Mungu* — na kutokana na maneno haya tunatambua umoja wa asili; alisema: *'Roho anayetoka kwa Mungu',* kwa kufundisha hivyo kwamba Roho anayo uwepo wake kutoka kwa Baba na ni wa kiini kimoja naye" (Chron. Readings 1847, III, 43–45).

[484] Tazama 'Utangulizi wa Theolojia ya Kiorthodoksi' na A. M., §§ 127, 132, 134–137.

[485] Mtazamo wa jumla wa wanarationalisti.

[486] Constit. Apostol. lib. VII, cap. 41. Ingawa Mababa wa Baraza la Sita la Kiinjili (katika Kanuni ya 2) walibainisha kuhusu *Amri* hizi kwamba 'baadhi ya wenye upinzani, kwa hasara ya Kanisa, wameingiza ndani yake kitu bandia na kigeni kwa uchaji,' itikadi iliyotajwa hapa, kwa kuwa inaendana kikamilifu na itikadi nyingine za Kanisa la Kiprimasi na haijumuishi chochote cha kikafiri, inatambuliwa ipasavyo na wasomi kama mojawapo ya mifano ya kale zaidi na ya heshima ya Uorthodoksi. Na kwa kuwa, katika

(c) katika imani ya Kanisa la Yerusalemu: "Naamini katika Mungu mmoja, Baba Mwenyezi...; na katika Bwana mmoja Yesu Kristo, Mwana wa pekee wa Mungu, aliyezaliwa kutoka kwa Baba kabla ya vitu vyote, Mungu wa kweli, ambaye vitu vyote viliumbwa kupitia kwake...; na katika Roho Mtakatifu mmoja, Mfariji, aliyeongea kupitia kwa manabii...;"[487]

d) katika Imani ya Kanisa la Kaisaria: "Tunaamini katika Mungu mmoja, Baba Mwenyezi..., na katika Bwana mmoja Yesu Kristo, Neno la Mungu, Mungu aliyetoka kwa Mungu, Mwanga aliyetoka kwa Mwanga, Uhai uliyetoka kwa Uhai, Mwana mmoja aliyezaliwa, Mzaliwa wa kwanza wa viumbe vyote, aliyezaliwa kutoka kwa Baba kabla ya enzi zote...; sisi pia tunaamini katika Roho Mtakatifu mmoja, tukitambua kuwepo (εἶναι) na kuwepo kwa utu (ὑπάρχειν) kwa kila Mmoja wao: Baba—kweli Baba, Mwana—kweli Mwana, na Roho Mtakatifu—kweli Roho Mtakatifu, kama vile Bwana wetu, alipowatuma wanafunzi wake kuhubiri, alivyosema: *'Basi nendeni mkafundishe mataifa yote, mkawabatiza kwa jina la Baba, na la Mwana, na la Roho Mtakatifu*.'"[488]

2) Ushuhuda kuhusu imani ya Kanisa zima wakati huo, kama ulivyotolewa na Mtakatifu Ireneo na Tertulliano, ambao wenyewe waliishi katika enzi hiyo na, kwa wadhifa wao, waliweza na ilipasa wangeweza kujua imani yake ya kweli. Baada ya kutumia siku za ujana wake Mashariki chini ya mwongozo wa karibu wa mtu mwenye hadhi ya kitume—Mtakatifu Polikarpo—kisha kusafiri katika nusu ya ulimwengu wa Kikristo wa wakati huo, na hatimaye kuihudumia Kanisa la Kristo Magharibi kama Askofu wa Lyon, hivi ndivyo Irenaeus anavyosema kuhusu imani yake: "Ingawa Kanisa limeenea kote ulimwenguni hadi ncha za dunia, *limepokea kutoka kwa Mitume na wanafunzi wao imani* ya Mungu mmoja, Baba Mwenyezi..., na kwa Yesu Kristo mmoja, Mwana wa Mungu, aliyefanyika mwili kwa ajili ya wokovu wetu, na kwa Roho Mtakatifu, ambaye kupitia kwa Manabii alitangaza mpango wa wokovu.… Kwa kuwa imepokea mahubiri haya na imani hii, Kanisa, kama tulivyosema, ingawa limeenea ulimwenguni kote, linalihifadhi kwa uangalifu, kana kwamba linaishi katika nyumba moja; linaamini hivi kwa namna ileile, kana kwamba lina roho moja na moyo mmoja, na kwa sauti moja linatangaza, linafundisha na kupitisha hivi, kana kwamba linaongea kwa sauti moja. Ingawa kuna lugha nyingi zisizohesabika duniani, nguvu ya mapokeo ni moja na ile ile. Makanisa yaliyoanzishwa Ujerumani, Hispania, miongoni mwa Wacelti, hayaamini wala hayahubiri kwa njia nyingine yoyote; wala yale yaliyoanzishwa Mashariki, Misri, Libya na katikati kabisa mwa dunia (yaani, Kanisa la Yerusalemu na mengine yaliyoko Palestina; kulingana na mtazamo wa Kikristo wa wakati huo). Lakini kama vile jua, hii kiumbe cha Mungu, ni moja na lile lile ulimwenguni kote, ndivyo pia uhubiri ule ule wa kweli unavyong'aa kila mahali na kuwaangaza watu wote wanaotamani kufikia maarifa ya kweli. Na miongoni mwa viongozi wa makanisa, wala asiye na mdomo mwororo wala asiye na ufasaha wa maneno hatazungumza dhidi ya hili wala kuudhoofisha utamaduni."[489]

Tertullian, aliyekitetea mafundisho ya Kanisa kuhusu Utatu Mtakatifu dhidi ya Praxeas—aliyewachanganya Watu ndani ya Mungu na kudai kuwa kuna Mungu mmoja tu—anashuhudia: "Na *daima* tumeamini, na sasa tunaamini, katika Mungu mmoja, kwa ufafanuzi huo (dispensatione), unaoitwa 'mpango wa Mungu', kwamba Baba mmoja ana Mwana, Neno Lake... Tunaamini kwamba Mwana huyu alitumiwa na Baba kwa Bikira Maria, na alizaliwa kutoka kwake, akiwa binadamu na Mungu, Mwana wa Adamu na Mwana wa Mungu, na akapewa jina Yesu Kristo... Tunaamini kwamba Yeye, kwa mujibu wa ahadi Yake, alimtuma Roho Mtakatifu kutoka kwa Baba, Mfariji, Mtakatifu wa imani ya wale wanaoamini katika Baba, Mwana na Roho Mtakatifu. Fundisho hili limeenea kila mahali tangu mwanzo kabisa wa Injili, hata kabla ya wamakanuzi wote, na zaidi sana kabla ya Praxeas wa jana..."[490]

3) Sakramenti fulani na desturi za Kanisa la awali.

---

uundaji wake, unafanana zaidi na imani za Makanisa ya Mashariki kuliko zile za Makanisa ya Magharibi, inahitimishwa kuwa ulitumika zaidi Mashariki. *Bingham*. Orig. Eccles. vol. IV, pp. 92–95. Hal. 1755; *Krabbe,* *Ueber den Ursprung und den Inhalt der apostol. Constit.*, uk. 204, Hamburg 1829; *Hahn,* *Bibliothek der Symbole und Glaubensregeln der Apostolisch-Katholischen Kirche*, kurasa 40–41, Breslau 1842.

[487] Imani hii imefikia kwetu kupitia mahubiri ya katekisimu ya Mtakatifu Sirili wa Yerusalemu, ambayo ni msingi wake.

[488] Imani hii ilisomwa katika Mtaguso wa Nicaea na Eusebius, Askofu wa Caesarea, kama kanuni ya imani iliyopitishwa kutoka kwa mababu zetu: 'kama tulivyopokea,' alisema Eusebius, 'kutoka kwa maaskofu waliotutangulia na katika mafundisho yetu ya kwanza…', 'na hivyo sasa, tukiamini katika imani yetu, tunaiwasilisha. Na hii ndiyo: tunaamini…' *Socrat.* H. E. Kitabu I, Sura 8; *Theodoret*. H. E. Kitabu 1, Sura 12; na *Athanasius.* Epist. de decret. synodi Nicen. in Opp. I. 1, P. 1, p. 238, ed. Montfaucon.

[489] *Irenaeus*, *Kinyume na Ubaguzi*, Kitabu I, Sura 10, § 1.

[490] *Tertullian*, Dhidi ya Prax. sura ya 2.

Tunarejelea:

a) sakramenti ya ubatizo, ambayo iliadhimishwa daima, kwa mujibu wa amri ya Mwokozi, kwa jina la Baba na la Mwana na la Roho Mtakatifu, '[491] ', na, kulingana na mapokeo ya Kitume, kwa njia nyingine yoyote isipokuwa kwa kumzamisha mara tatu mtu anayebatizwa ndani ya maji, ili kwa njia hiyo kutoa ushuhuda dhahiri zaidi kwa imani—yao wenyewe na ile ya mtu anayebatizwa—katika Hypostasi tatu sawa za Mungu mmoja;[492]

b) doxolojia fupi, ambayo awali ilitumika hasa katika aina mbili: 'Utukufu kwa Baba kupitia Mwana kwa Roho Mtakatifu', au: 'Utukufu kwa Baba na Mwana pamoja na Roho Mtakatifu',[493] na mara chache: 'Utukufu kwa Baba na Mwana na Roho Mtakatifu',[494] au: 'Kwake (Kristo), pamoja na Baba na Roho Mtakatifu, iwe heshima na utukufu milele na milele,' na kadhalika;[495] doxolojia hii, kama anavyosema Mtakatifu Basil Mkubwa, imetumika katika makanisa tangu Injili ilipotangazwa, na katika aina zake zote inaelezea utofauti kati ya Nafsi za Kimungu na kutengana kutokuweza kwa heshima, utukufu na asili yao;[496]

c) hatimaye, wimbo wa shukrani wa kuwasha taa au wimbo wa jioni, ambao Mtakatifu Basil Mkuu huyo huyo anaita wimbo *wa kale* uliopitishwa *kutoka kwa Mababa,* na ambao baadaye ananukuu maneno yake: "Tunamsifu Baba na Mwana na Roho Mtakatifu wa Mungu," ili kuonyesha imani ya Wakristo wa awali katika usawa wa heshima ya Roho Mtakatifu na Baba na Mwana.[497]

4) Matamko yaliyotolewa na Kanisa la mapema dhidi ya wale waliokosaa kwa njia yoyote ile kufifisha mafundisho ya Utatu Mtakatifu. Inajulikana vyema kwamba mara tu watu hao walipojitokeza na kuanza kueneza mafundisho yao ya uongo, sauti ya waumini wote—na hasa ya wachungaji—iliinuka dhidi yao kama dhidi ya wabunifu na wamwasi, '[498] ' na Kanisa lilinawafukuza mara moja kutoka kwa jumuiya ya Waorthodoksi. Hivi ndivyo alivyofanya kwa Praxeas, Noetius, Sabellius na Paulo wa Samosata, ambao walithubutu kupinga asili ya Utatu ya Mungu, na hata mapema zaidi—kwa Waebionite na Wakerinthi, ambao walikataa uungu na umoja wa kiini wa Mwana na Baba.[499] Je, haikufuatia moja kwa moja kutokana na hili kwamba mafundisho ya Utatu Mtakatifu yalikuwa wazi katika Kanisa la awali na yalikuwa yamekita mizizi kwa Wakristo wote? Vinginevyo, upotoshaji wowote wa mafundisho haya usingeweza kuonekana kama uvumbuzi na uzushi, bali ungelingana vyema kuchukuliwa kama jambo lisilo na umuhimu wowote.

II. Wanachama binafsi wa Kanisa la mapema—wafundisho na kondoo—kwa kawaida walipaswa kuamini katika fumbo la Utatu Mtakatifu kwa namna walivyofundishwa na Kanisa lenyewe. Kwa hiyo, ushuhuda na maungamo yao, ambayo yamehifadhiwa hadi leo—ingawa ni ya mtu binafsi—yapokewa kwa jumla, yanaweza kutumika kama uthibitisho zaidi wa imani iliyoshikiliwa na Kanisa zima wakati huo. Na kwa

---

[491] Tazama dokezo 453 hapo juu.

[492] *Tertullian,* Dhidi ya Prax. sura ya 27: 'Mwishowe, (Kristo) aliamuru tuabirizwe kwa Baba na Mwana na Roho Mtakatifu. Kwani tunaabirizwa si mara moja, bali mara tatu, kwa kila jina, kwa kila Utu.' Conf. de coron. milit. ch. 3, ambapo Tertullian waziwazi anategemeza desturi hii kwenye Maandiko Matakatifu; pia — *Basil*. de Spir. S. ch. 27 (katika *The Works of the Holy Fathers* VII, uk. 333, 336); *Hieronym.* contra Lucifer, ch. 4.

[493] Kwa majadiliano ya kina kuhusu aina hizi za doxolojia, tazama *Mtakatifu Basil Mkubwa,* Kuhusu Roho Mtakatifu, sura 25, 27, 29; na *Mtakatifu Yohane wa Damascus.* Epist. de hymno trysagio, n. 6; *Euthymius Zigabus,* Panopl. P. II, Titl. XII, chap. 29, na *Bingham,* Origin. eccles., vol. V, lib. XIII, chap. 2.

[494] Katiba ya Kitume VIII, Sura ya 12: kwamba utukufu wote, heshima na shukrani, sifa na ibada ziwe kwako, kwa Baba, na kwa Mwana, na kwa Roho Mtakatifu, sasa na milele na hadi... dunia za dunia. Amina.

[495] *Epist. eccl. Smyrn.* de martyr. S. Polycarpi, n. 24: 'Utukufu uwe kwa (Kristo), pamoja na Baba na Roho Mtakatifu, milele na milele' (Chr. Th. 1821, I, uk. 141); *Ushuhuda wa* Mt. Ignati, n. 7 (Chr. Th. 1822, VIII, uk. 356).

[496] *Basil Mkubwa,* Kuhusu Roho Mtakatifu, katika *The Works of the Holy Fathers* VII, uk. 323, 336, 337, 349.

[497] Ibid., uk. 345–346: 'Ilikuwa ni mapenzi memu ya Baba zetu kutopokea neema ya mwanga wa jioni kwa ukimya, bali kutoa shukrani mara tu baada ya kuonekana kwake. Na hatuwezi kusema ni nani aliyeanzisha maneno haya ya shukrani kwa taa; Hata hivyo, watu huimba wimbo huo wa kale, na hakuna mtu ambaye amewahi kuwachukulia kuwa wasengenyaji wale wanaosema: *'Tunasifu Baba, Mwana na Roho Mtakatifu wa Mungu'* (maneno ya mwisho ya wimbo wa jioni *'Ee Nuru Mpole'* husomwa hivi: *'Tunaimba juu ya Baba, Mwana na Roho Mtakatifu wa Mungu')*.

[498] Tertullian, kwa mfano, akilinganisha mafundisho ya Kanisa na mafundisho ya uongo ya wamakanisa—na hasa *yale ya* Praxeas—anasema: hanc (yaani, kanuni ya kikanisa) imekuwepo tangu mwanzo kabisa wa Injili, hata kabla ya wamakanamakanam wa mwanzo, achilia mbali kabla ya Praxeas wa jana; hili litathibitishwa na *wazao* wenyewe wa wamakanamakanam wote na pia na *ubaguzi* wenyewe wa Praxeas wa jana... (Adv. Prax. sura ya 2).

[499] *Eusebius, *Historia ya Kanisa**, Kitabu III, Sura 27, 28; *Theodoret,* *Historia ya Kanisa*, Kitabu I, Sura 3; *Jerome*, *Utangulizi* kwa Mathayo.

kweli, ushuhuda kadhaa kama huo umetufikia kutoka kipindi hicho, kwa kiasi fulani katika maandishi ya Mababa na walimu wa mwanzo wa Kanisa, na kwa kiasi fulani katika matendo ya mashahidi wa kwanza.

1) Mababa Watakatifu na walimu wa karne tatu za kwanza walikiri kwa kauli moja, katika maandishi yao, fundisho la Utatu wa Nafsi katika Mungu ndani ya umoja wa asili, kwa viwango tofauti vya uwazi. Hivyo—

Miongoni mwa Mababa wa karne ya kwanza, au Mababa Mitume, *Mtakatifu Klementi wa Roma* anasema: "Je, hatuna Mungu mmoja, na Kristo mmoja, na Roho mmoja wa neema uliomwagwa juu yetu?..." na mahali pengine: "Mungu yu hai, na Bwana Yesu Kristo, na Roho Mtakatifu;"[500] *Hermas* anasema: "wale waliomwamini Mungu kupitia Mwanawe wamevalishwa Roho Mtakatifu...;"[501] *Mtakatifu Ignatiyo Mwenye-Mungu* aliwaagiza Wamagnesia: "Jitihadhini kuimarishwa katika mafundisho ya Bwana na Mitume, ili chochote mnachofanya kiwe na faida kwenu kimwili na kiroho, katika imani na upendo, katika Mwana, na Baba, na Roho Mtakatifu... Mtiini askofu na miongoni mwenu, kama vile Yesu Kristo katika mwili alivyomtii Baba, na Mitume walivyomtii Kristo, na Baba, na Roho...."[502]

Miongoni mwa Wababa na walimu wa karne ya pili, *Mtakatifu Justin Mwenye Dhuluma*, akielezea jinsi sakramenti ya ubatizo ilivyotolewa kwa wale waliobadilika kuwa Wakristo baada ya kuhubiriwa kwa Injili, anasema: "Kisha tunawapeleka mahali palipo na maji, na wanazaliwa upya kwa njia ileile ambayo sisi wenyewe tulizaliwa upya, yaani, basi wanaoshwa kwa maji kwa jina la Baba wa wote na Bwana Mungu, na la Mwokozi wetu Yesu Kristo, na la Roho Mtakatifu;" zaidi ya hayo, akielezea mpangilio ambao sakramenti ya Ekaristi inasherehekewa, anasema: "Na yeye (mwenye kuongoza), akiwa amepokea (mkate na kikombe cha divai iliyochanganywa na maji), hutoa sifa na utukufu kwa Baba wa wote kwa jina la Mwana na Roho Mtakatifu," — na mistari michache baadaye: "Kwa baraka zote tunazopokea, tunamshukuru Muumba wa vitu vyote kupitia Mwanawe Yesu Kristo na kupitia Roho Mtakatifu."[503] Neno hili linaelezwa kwa uwazi zaidi na: *Mtakatifu Irenaeus*, ambaye ushuhuda wake kuhusu imani ya Utatu Mtakatifu ya Kanisa zima—na hivyo basi imani yake mwenyewe—tumeshataja hapo awali; *Theophilus wa Antiokia,* anasema: "Siku tatu zilizotangulia uumbaji wa viumbe vya mbinguni ni alama za Utatu Mtakatifu: Mungu, Neno Lake, na Hekima Yake;"[504] *Athinagoras,* ambaye, akitetea Wakristo dhidi ya shutuma isiyo ya haki ya ukufuru, anauliza: 'Nani asiyeshangaa kusikia kwamba watu wanaoita Mungu Baba, Mungu Mwana, na Mungu Roho Mtakatifu, na wanaokiri nguvu Zake katika umoja na utofauti Wake kwa mpangilio, wanaitwa wenye ukufuru?..."; na kisha anaongeza kwamba lengo kuu la Wakristo ni "kumjua Mungu na Neno Lake, kujua umoja gani Mwana ana na Baba na ushirika gani Baba ana na Mwana, Roho ni nini, na ni umoja gani na utofauti gani uliopo miongoni mwa waliounganishwa—Roho, Mwana na Baba."[505]

Miongoni mwa walimu wa mwishoni mwa karne ya pili na mwanzoni mwa karne ya tatu, *Klementi wa Aleksandria* anaandika: "Kuna Baba mmoja wa wote, Neno mmoja wa wote, na Roho Mtakatifu mmoja, ambaye yupo kila mahali;" na katika hitimisho la kazi hiyo hiyo: "Tumsifu na kumshukuru Baba mmoja na Mwana... pamoja na Roho Mtakatifu, ambaye ni mmoja katika mambo yote..., katika yote mema, katika yote kamilifu, katika yote yenye hekima, katika yote yenye haki, ambaye atukuzwe sasa na milele, Amina;"[506] *Tertullian,* akikanusha mzushi Praxeas, anasema: "Anadhani kwamba mtu anaweza kuamini katika Mungu mmoja tu ikiwa ataanza kumuita Kiumbe yuleyule Baba, Mwana na Roho Mtakatifu, kana kwamba Mungu hatabaki kuwa mmoja katika mambo yote, kwa kuwa kutoka kwake—Yeye Mmoja—mambo yote hutoka, yaani, katika umoja wa kuwepo, na wakati fumbo la mpango wa kimungu linazingatiwa, ambalo linatangaza umoja huku likitenganisha watatu—Baba, Mwana na Roho Mtakatifu—si kwa cheo (non statu), bali kwa daraja (sed gradu); si kwa hakika, bali kwa umbo; si kwa nguvu, bali katika sura ya nguvu moja; kwani kuna

---

[500] *Klementi wa Roma*. Barua kwa Wakorintho 1, n. XLVI (katika Chr. Th. 1824, XIV, uk. 284), na katika *Basil Mkuu,* Kuhusu Roho Mtakatifu, sura ya 29, n. 72 (katika 'The Works of the Holy Fathers' VII, uk. 344).

[501] *Herm*. Past. Kitabu III, Mfano IX, Sura 12 na 13, katika Jilid 1 la *Bibliotheca Patrum Minor* *ya Gallandi.*

[502] Epist. ad Magnes., sura ya 13, katika Chr. Readings 1830, XXXVIII, uk. 3 na fu.

[503] Apolog. 1, nn. 61, 65, 67, katika Chr. Ch. 1825, XVII, uk. 92, 98 na 100; k.k. uk. 27–28.

[504] Ad Autol. II, n. 15: 'Siku tatu kabla ya uumbaji wa viumbe vya mwangaza ni aina za Utatu: za Mungu, Neno Lake, na Hekima Yake.' Hapa Teofilo anamrejelea Roho Mtakatifu kama *'Hekima'*, kama vile Mtakatifu Irenaeus pia alivyotumia mara nyingi neno hili.

[505] Legat. pro Christ, nn. 10 na 12; Conf. n. 24: kwa maana tunapowaita Neno na Roho Mtakatifu 'Mungu' na 'Mwana', tunamaanisha, kimsingi, Baba, Mwana na Roho.

[506] Paedagogus, Kitabu cha III, Sura za 6 na 12.

Mungu mmoja, ambaye ndani yake viwango, maumbo na sura hizi hutofautishwa chini ya majina ya Baba, Mwana na Roho Mtakatifu (sura ya 2). Wao huona idadi na mpangilio wa Utatu kuwa mgawanyiko wa Yeye Mmoja, ilhali Yeye Mmoja, akitengeneza Utatu kutoka kwake mwenyewe, haathiriki kwa vyovyote vile; kinyume chake, hubaki kamili. Wanatangaza kwamba tunahubiri wawili na watatu, huku wakijiita waabudu wa Mungu mmoja, kana kwamba umoja, unapopunguzwa kiholela, hausababishi uzushi, na Utatu, unapofahamika kimaakili, haujumuishi ukweli (sura ya 3). Hatujawahi kusema kwa midomo yetu kwamba kuna miungu miwili, mabwana wawili; si kwamba tunakanusha kuwa Baba ni Mungu, na Mwana ni Mungu, na Roho Mtakatifu ni Mungu, na kwamba kila mmoja wao ni Mungu, bali ili tusihubiri miungu miwili (sura ya 13). 'Utatu wa Uungu mmoja—Baba, Mwana na Roho Mtakatifu' (sura ya 21).

Miongoni mwa waandishi wa karne ya tatu, tunasoma kwa *Origen*: "tunafundishwa kutambua Hypostases tatu, Baba, Mwana na Roho Mtakatifu;"[507] "kila kitu kinachosemwa kuhusu Baba, Mwana na Roho Mtakatifu kinapaswa kufikiriwa kuwa kipo juu ya enzi zote na milele yote, kwa maana hii ndiyo Utatu mmoja, unaovuka uelewa wote, si tu wa wakati bali pia wa milele;"[508] kutoka kwa *Mtakatifu Methodius wa Patara*: "Baba, Mwana na Roho Mtakatifu ni moja katika ufalme, kama walivyo moja katika kiini (οὐσία) na moja katika ubwana (κυριότης); ndiyo maana tunamwabudu kwa tendo moja la ibada Uungu mmoja wa Utatu, asiye na mwanzo, asiyeumbwa, asiye na kikomo na wa milele;"[509] kutoka kwa *Mtakatifu Sipriani*: "kama yeye (aliyebatizwa na wamwasi) amekuwa hekalu la Mungu, — nauliza: la Mungu gani, Baba..., au Mwana..., au Roho Mtakatifu, wakati watatu ni mmoja?"[510] kutoka kwa *Mtakatifu Hippolytus*: "Noetius lazima, hata dhidi ya mapenzi yake, akiri Baba, Mungu Mwenyezi, na Kristo Yesu, Mwana wa Mungu, Mungu aliyefanywa mwanadamu..., na Roho Mtakatifu—lazima akiri kwamba hawa ni watatu kweli...; vilevile hatuwezi kutambua Mungu mmoja, tukiamini kweli katika Baba, Mwana na Roho Mtakatifu;"[511] kutoka kwa *Dionysius wa Alexandria*: "kama watadai kwamba hipostaasi, kwa kuwa ni tatu, ni tofauti, basi kwa hakika ni tatu, hata kama wamwasi hawataki; vinginevyo, waangamize kabisa dhana ya Utatu Mtakatifu."[512]

Ili kufupisha ushuhuda huu wote kutoka kwa maandishi ya walimu wa zamani kabisa wa imani kuhusu Utatu Mtakatifu Sana, tuweke tafsiri ya jumla juu yao kutoka kwa Mbarikiwa Agustino, ambaye alikuwa karibu zaidi nao kwa wakati na angeweza kujua imani zao vizuri zaidi kuliko sisi. Anasema hasa: "Watafsiri wote wa kweli wa mafumbo ya Agano la Kale na Jipya, ambao nimeweza kusoma, waliyoandika kabla yangu kuhusu Utatu, ambaye ni Mungu, walijitahidi, kwa mujibu wa Maandiko, kufundisha kwamba Baba, Mwana na Roho Mtakatifu, kwa usawa usiogawanyika wa dutu moja na ile ile (substantiae), huunda umoja wa kimungu, na kwa hivyo si miungu mitatu, bali Mungu mmoja."[513]

2) Katika matendo ya mashahidi wa kale, mtu hupata ushuhuda dhahiri wa Mungu wa Utatu, ambao ni muhimu hasa kwa sababu kwa kiasi kikubwa ulitolewa na watu wa kawaida, wasio na elimu, na kwa hivyo uliwasilishwa kama walivyofundishwa na Kanisa, bila kuchanganywa na fikra au hoja zao wenyewe. Kwa mfano, tujitaje:

(a) maneno ya *shahidi mtakatifu Polycarp*, aliyoyasema alipokuwa tayari kupanda kwenye nguzo ya moto iliyomwandaliwa: "Bwana, Mungu Mwenyezi, Baba wa Mwanao mpendwa na aliyebarikiwa..., kwa hili na kwa mambo yote ninakusifu, nakubariki, na ninakutukuza Wewe, pamoja na Yesu Kristo wa milele na wa mbinguni, Mwanao mpendwa, ambaye, pamoja na Wewe na Roho Mtakatifu, utukufu uwe kwake, sasa na milele na milele;"[514]

---

[507] Sisi, hata hivyo, tumefundishwa kutambua hypostases tatu: Baba, Mwana, na Roho Mtakatifu. Katika Joann. Vol. II, n. 6.

[508] De princip. IV, n. 28. Na zaidi: "Ikiwa unamtambua Mungu mmoja na bado huamini kwamba Baba, Mwana na Roho Mtakatifu ni Mungu mmoja na yuleyule, imani hii inawezaje kutoonekana kuwa ngumu, isiyoweza kueleweka na isiyoweza kuelezwa kwa asiyeamini?" (katika Kutoka hom. V, n. 3) "Tofauti hii kati ya Nafsi tatu katika Mungu—Baba, Mwana na Roho Mtakatifu—ni kama maji ya mito mitatu, yaliyotengana, lakini yanatiririka kutoka chanzo kimoja" (katika Hesabu hom. XII, n. 1). 'Utatu Mtakatifu, ambaye ni mwanzo wa uumbaji wote' (katika Zab. XVII, 16). 'Njia za Sioni, mafundisho ya mbinguni, na imani ya kweli ya mwabudu na Utatu Mtakatifu' (katika Zab. CXLVII, 13).

[509] *Method,* katika *Ramos. Palm.* n. 5.

[510] *Cyprian,* Barua kwa Jubajan, LXXIII. Taz. dondoo 467.

[511] *Hyppol.* contra Noët. nos. 8 na 12.

[512] Tazama Mt. *Basil Mkuu,* Kuhusu Roho Mtakatifu, sura ya 29, katika *The Works of the Holy Fathers* VII, uk. 344.

[513] *De Trinitate*, Kitabu I, Sura 4, n. 7.

[514] *Waraka* wa Kanisa la *Smyrna* kuhusu Umashujaa wa Mtakatifu Polycarp, katika *Eusebius*, Historia ya Kanisa, Kitabu IV, Sura 16, katika *Chronicle Readings* 1821, Juz. I, uk. 135–136, na pia 1848, Juz. IV, uk. 215.

(b) ushuhuda wa *Epipodius*, *shahidi wa Lyon*, aliyeteswa mwaka 178: "Ninaamini kwamba Kristo, pamoja na Baba na Roho Mtakatifu, ni Mungu, na kwa furaha ninatoa roho yangu kwa ajili Yake ambaye ni Muumba wangu na Mwokozi wangu;"[515]

c) ushuhuda *wa mtakatifu Vincent*, aliyeshuhudia kifo mwaka wa 304: "Ninaamini katika Kristo Bwana, Mwana pekee wa Baba mmoja aliye juu ya yote, na ninamkiri Yeye, pamoja na Baba na Roho Mtakatifu, kuwa Mungu mmoja;"[516]

d) maneno ya mashahidi wengine wawili walioteswa katika mwaka huo huo, yaani *shahidi Eupla*: "Namheshimu Baba na Mwana na Roho Mtakatifu; Naheshimu Utatu Mtakatifu, ambao bila wao hakuna Mungu;" na *shahidi Afra*: "Bwana Yesu Kristo!... Kwako naweka dhabihu yangu, Wewe ambaye, pamoja na Baba na Roho Mtakatifu, unaishi na kutawala, Mungu milele na milele."[517] Na tusisahau kwamba, walipotoa ushuhuda huo wa imani yao katika Utatu Mtakatifu, wamartiri waliuthibitisha kwa damu zao wenyewe: kwa hiyo, imani hii ilikuwa imekita mizizi kwa undani katika mioyo yao, na waliithamini sana kwa ajili ya wokovu!

III. Hatimaye, maadui wenyewe wa Kanisa la awali—wa ndani na wa nje**—wanaweza kuwa mashahidi wa imani yake kwa Mungu wa Utatu**.

Maadui wa ndani, yaani, wamwasi, wanashuhudia hili kwa njia mbili. Wengine hufanya hivyo kwa kushindwa kuelewa mafundisho ya Kanisa kuhusu asili ya Utatu wa Mungu huku wakidumisha umoja wa kiini, na kwa kuwashtaki Wakristo wa Kiorthodoksi kwa kuabudu miungu mitatu, kama Praxeas na wafuasi wake walivyofanya mapema katika karne ya pili.[518] Wengine hufanya hivyo kwa sababu wao wenyewe walishikilia na kutangaza mafundisho ya Utu watatu katika Mungu, na bado hawakulaaniwa na Kanisa kwa jambo hili, kama inavyojulikana kwa Wanaazare, waliojitokeza tangu Enzi ya Mitume,[519] na kwa Wanovatiani, waliojitokeza katika karne ya tatu.[520] Swali linaibuka: kwa nini wale waliokuwa na imani potofu wangeamua kuwakashifu Waorthodoksi kwa madai yao, ikiwa Waorthodoksi hawakutangaza kwa kweli Utatu wa Watu katika Mungu? Na kwa upande mwingine, kanisa, ambalo kwa kawaida lililaani wamakanisa wapya kwa uvumbuzi wowote katika mambo ya imani, lingewezaje kushindwa kuwalaani baadhi yao kwa sababu tu ya mafundisho ya Hypostasi tatu katika Mungu, ikiwa lenyewe halikushikilia fundisho hili na liliamini tu katika Mungu mmoja?

Kanisa la awali lilikuwa na tabia ya kuficha mafumbo yake kwa maadui zake wa nje, Wayahudi na washenzi; kwa hivyo, lilificha pia fumbo la mafundisho ya Utatu Mtakatifu. Haishangazi kwamba walijua kidogo kuhusu fumbo hili na hawakulitumia kuwakashifu Wakristo. Hata hivyo, Baadhi ya Wayahudi na washenzi walifanikiwa kusikia kulihusu na walilitumia kama silaha dhidi ya imani takatifu. Mfalsafa Celsus, akimpinga Origen kwa niaba ya Myahudi, anabainisha katika sehemu moja kwamba Wakristo kwa kawaida huwakashifu washenzi kwa kuabudu miungu mingi, ilhali wao wenyewe wanakiri kuwepo kwa watu wengi ndani ya Mungu.[521] Mwandishi wa kipagani Lucian, akitaka kudharau mafundisho ya Kikristo, anamtambulisha katika mazungumzo yake **Philopatrides** Mkristo anayeitwa Trifon, ambaye anamfundisha kipagani anayeitwa Critias; na Critias anapohoji: 'Niape nani au nini?' anajibu: 'Ape kwa Mungu, anayetawala

---

[515] Passio ya Watakatifu Epipodius na Alexander, katika *Ruinari,* *Acta primorum martyrum sincera*, uk. 76, iliyochapishwa Amsterdam, 1713.

[516] Hapo hapo. Passio ya Mt. Vincent Mleviti, uk. 369. Kumbukumbu ya mtakatifu mshahidi Vincent husherehekewa na Kanisa la Orthodox tarehe 11 Novemba.

[517] Hapo hapo, ukurasa wa 407–408 na 456. Kumbukumbu ya mtakatifu shahidi Eupulus huadhimishwa na Kanisa la Orthodox tarehe 11 Agosti. Tazama pia maungamo yanayofanana ya shahidi Julitta (hapo hapo, ukurasa wa 480) na shahidi Martial (ukurasa wa 536).

[518] Tazama kwa *Terullian,* Dhidi ya Prax, sura ya 3.

[519] Tazama katika *Coteler,* *Patr. Apostol.*, vol. 1, Clementine, Homili III, sura ya 72; *Confessions* *za Beveregius,* kuhusu kuzamishwa mara tatu; *Le-Quien,* *On the Nazarenes of Christ*, *Dissertation* ya Damascenus, VII, namba 12–16; na *Maran,* *On the Divinity of Christ*, Kitabu cha II, sura ya 7.

[520] *Cyprian,* Barua kwa Magnus LXIX, au LXXVI: "Kama mtu yeyote angetoa pingamizi, akisema kwamba Novatian anashikilia sheria ile ile kama Kanisa Katoliki, anabatiza kwa imani ile ile tunayo, na anakiri *Mungu* yuleyule *Baba, Mwana* yuleyule*, Kristo,* na *Roho Mtakatifu* yuleyule... na kadhalika..." Conf. Biblioth. vet. Patr. Galland. vol. III, prolegom. chap. 4: on Novatian, the Roman presbyter.

[521] *Origeni,* *Kinyume na Celsus*, Kitabu cha II.

juu, Mkuu na asiyekufa, Mwana wa Baba, Roho anayetoka kwa Baba, mmoja wa watatu, watatu katika mmoja; watambue badala ya Jupiter na waheshimu kama Mungu.'[522]

Kuhitimisha mfululizo huu wa ushahidi, unaoondoa kabisa dhana potofu kwamba ni kuanzia karne ya nne tu ndipo Kanisa lilipoanza kufundisha mafundisho maalum ya Nafsi tatu katika Mungu, huku hapo awali likiwa na imani tofauti, tunaona ni muhimu, ili kuepuka aina yoyote ya kutoelewana, kuongeza maelezo yafuatayo:

1) Ni lazima kutofautisha kati ya imani ya Kanisa zima la awali katika fumbo la Utatu Mtakatifu Mkuu na imani ya watu binafsi, hawawezi kuwa nani. Kanisa zima, bila shaka, lilifundisha fumbo hili kuu katika karne tatu za kwanza kwa njia ileile hasa kama lilivyolifundisha kuanzia karne ya nne hadi leo—jambo ambalo linafafanuliwa wazi na ushahidi tulioutoa. Ikitegemea katika mafundisho yake neno la Mungu pekee, lililoandikwa na lisiloandikwa, na ikiwa na Roho Mtakatifu ndani yake wakati wote, ambaye aliiongoza katika ukweli wote, Kanisa halingekosea wakati huo, kama lilivyo bado halikosei hadi leo. Lakini wanachama wake binafsi—kwa pamoja kondoo na wachungaji wenyewe—katika kuyakubali mafundisho yake na baadaye wakijaribu kuifafanua, iwe kwa ajili yao wenyewe au kwa wengine, walikuwa na uwezekano wa kukosea, kama walivyo sasa: kwa maana katika hali kama hizo, mafundisho yaliyofunuliwa yaliyofundishwa na Kanisa bila kuepukika yalichanganyika na dhana za kibinafsi za watu, na kila mtu aliweza kuwasilisha mawazo yake juu ya imani hiyo kulingana tu na uelewa wake mdogo. Kwa hiyo, kama makosa yoyote yangepatikana katika maandishi ya walimu wa awali wa Kanisa—iwe mmoja au hata kadhaa—kuhusu mafundisho ya Utatu Mtakatifu Sana, makosa hayo hayapaswi kwa vyovyote vile kuituhumu Kanisa lenyewe.

2) Tunapofuatilia maendeleo ya mafundisho ya Utatu Mtakatifu katika maandishi ya walimu binafsi wa wakati huo, ni lazima tufanye utofautishaji mkali kati ya kiini cha fundisho hilo—au wazo linalolibeba—na namna ya uliyoelezewa na ufafanuzi wake wa kina. Kiini cha dogo—kwamba kuna Watu watatu katika Mungu mmoja—kilitangazwa na wachungaji wa Kanisa la mwanzo kwa muafaka kamili na Kanisa zima na wachungaji wa karne zilizofuata, kama inavyothibitishwa na ushahidi ambao tumeuwasilisha. Hata hivyo, namna ya kuelezea na ufafanuzi wa kina wa wazo la Watu watatu wa Kimungu ndani ya umoja wa kiini hakukuwa, kwa kweli, daima na uwazi, usahihi na uhakika kama inavyopatikana kwa waandishi wa nyakati za baadaye, miongoni mwa wachungaji wa karne tatu za kwanza.

3) Hata hivyo, hili halipaswi kwa vyovyote vile kuwekwa dhidi hata ya wachungaji binafsi wa Kanisa la awali. Ukosefu wa wakati mwingine wa uwazi au usahihi uliopatikana katika ufafanuzi wao wa mafundisho ya Utatu Mtakatifu sana ulitokana kwa sehemu na kina kisichofikika cha fumbo hilo lenyewe, ambalo wao ndio waliokuwa *wa kwanza* kulifafanua kwa kina, hasa mbele ya mashambulizi mbalimbali kutoka kwa washirikina na wamwasi, kama ilivyotokana na mapungufu ya lugha ya binadamu, na ugumu mkuu wa kupata maneno yanayofaa kuelezea fumbo hili—maneno ambayo wachungaji wa Kanisa la kwanza pia walikuwa *wa kwanza* kuyatafuta na kuyatumia.[523] Wakati waandishi wa karne ya nne, ya tano na karne zilizofuata kwa kawaida walitegemea uzoefu wa wale waliowatangulia walipokuwa wakifafanua mafundisho ya Utatu Mtakatifu Sana, wakichukua kutoka kwao yote waliyoyaona kuwa bora zaidi, — waliishi katika wakati ambapo mafundisho haya, kutokana na uzushi mbalimbali, yalikuwa yamechunguzwa na kufafanuliwa kikamilifu kwa maneno yale yale na Mabaraza ya mitaa na ya kikanisa.

4) Haki zaidi inahitaji kwamba baadhi ya vifungu katika maandishi ya walimu wa awali wa Kanisa, ambavyo havielezi wazo la Nafsi tatu za Uungu kwa usahihi au uwazi kamili, vilinganishwe na vifungu vingine vya waandishi hao hao ambapo wazo hili limeelezwa kwa usahihi na uwazi zaidi, na mtu hapaswi kamwe kuhitimisha, kwa msingi wa vifungu vya kwanza tu, kwamba mwandishi huyu au yule alifundisha kimakosa kuhusu Utatu Mtakatifu. Hivyo basi, waandishi wote wa karne tatu za kwanza kwa ujumla wanatakaswa na lawama kama hiyo, hata Justin, Clement wa Aleksandria na Origen, ambao katika kazi zao

---

[522] *Ludani* Opp., vol. IX, Philopatr., n. 12, uk. 232, ed. *Lehmann,* Leipzig, 1831.

[523] *'Kwa ajili ya ufafanuzi*,' anasema Mtakatifu Augustino katika *De *ineffabilibus**,* 'ili tuweze kwa namna fulani kuzungumzia kile ambacho hatuwezi kamwe kuelezea, baba zetu wa Kigiriki wamesema: "asili moja, hypostases tatu" (ὑπόστασεις); ilhali Walatini wamesema: "asili moja au dutu moja, watu watatu"... Na ingawa kinachosemwa kinaeleweka, angalau kwa njia ya fumbo, ilionekana kufaa kukiweka hivi, ili jambo fulani liweze kusemwa mtu anapohoji ni nini hivi vitatu, ambavyo imani ya kweli inatangaza kuwa vitatu... (De Trinit. Kitabu VII, Sura 4, n. 7). Basi, nini kilichobaki kwetu kufanya isipokuwa kukiri kwamba istilahi hizi ziligawanywa kwa sababu ya ulazima wa maneno, wakati *ilipokuwa lazima kujihusisha na mjadala wa kina dhidi ya mitego au makosa ya wamwasi?* Kwani wakati *udhaifu wa mwanadamu* katika maneno unapo jaribu kufikisha kwa uelewa wa kibinadamu kile anachokishikilia katika vilindi vya ndani vya akili kuhusu Bwana Mungu... na kadhalika (Ibid., n. 9).

kwa kweli wakati mwingine kuna makosa katika mafundisho ya Watu wa Uungu, lakini pia kuna, kama tulivyoona, sehemu sahihi zinazofafanua fundisho hili kwa usahihi.[524]

5) Mwisho, itakuwa ni upuuzi mtupu kutumia kwa makusudi kasoro zisizokusudiwa katika mafundisho kuhusu Utatu Mtakatifu zaidi zilizopatikana katika maandishi ya wachungaji wa mwanzo, ili kueneza kosa la mtu mwenyewe kwa kujificha nyuma ya kasoro hizo, kama walivyofanya mara nyingi waasi wa kale, kulingana na ushuhuda wa Mtakatifu Augustino.[525]

§ 29. Uhusiano kati ya dogo la Utatu wa Nafsi katika Mungu mmoja na akili timamu.

Kufuata mfano wa Mababa Watakatifu na walimu wa Kanisa, ambao, huku wakikiri waziwazi kutoweza kueleweka kwa fundisho la Utatu wa Nafsi katika Mungu ndani ya umoja wa kiini Chake, lakini wakati mwingine waliona ni lazima kutoa tafakari za kimantiki kuhusu dogma hii,[526] sisi pia tutaruhusu nafsi zetu kusema maneno machache kuhusu uhusiano wake na mantiki bora, ili, kwa upande mmoja, tuweze kupinga maoni ya uongo kuhusu mada hii, na kwa upande mwingine, kuweka wazi na kufafanua kwa ajili yetu mtazamo wa kweli.

1. Tangu zamani zilizopita, kumekuwa na maoni mawili *ya uongo* kuhusu mada hii.

Wengine wamekuwa wakidai, na wanaendelea kudai, kwamba mafundisho ya Mungu Mmoja wa Utatu yanapingana na akili timamu, kwa sababu yanajipingana yenyewe,[527] — lakini wako makosa kabisa:

(a) Ukristo unafundisha kwamba Mungu ni mmoja na kwa wakati huo huo ni wa Utatu, si kwa upande uleule bali kwa upande tofauti; kwamba Yeye ni mmoja hasa katika kiini, na wa Utatu katika Utu; na unatupa dhana moja ya kiini cha kimungu na nyingine ya Utu wa kimungu, kiasi kwamba dhana hizi hazipingani hata kidogo — basi, upinzani uko wapi? Ikiwa Ukristo ungefundisha kwamba Mungu ni mmoja kwa kiini na pia ni tatu kwa kiini, au—kwamba ndani Yake kuna Watu watatu na Mtu mmoja, au hata—kwamba Mtu na kiini cha Mungu ni kitu kimoja—basi, kwa hakika, kungekuwa na kinyume. Lakini, tunarudia, Ukristo haufundishi hivi, na yeyote asiyechanganya kimakusudi dhana za Kikristo za kiini na Vituo katika Mungu hatawahi kufikiria kutafuta utata wa ndani katika mafundisho ya Utatu Mtakatifu.

b) Ili kuelezea wazo lolote kuwa linapingana na mantiki thabiti na lenyewe, ni lazima kwanza kuelewa kikamilifu wazo hilo, kubaini maana ya kiini chake na sifa zake, na kutambua kutopatana kwao. Lakini kuhusiana na fumbo la Utatu Mtakatifu, hakuna anayeweza kudai kuwa amefanya hivi: tunajua tu asili au hakika ni nini, na mtu ni nini miongoni mwa viumbe, lakini hatuelewi kikamilifu wala hakika wala Watu katika Mungu, ambaye anazidi viumbe vyake vyote bila kikomo. Kwa hivyo, hatuko katika nafasi ya kuhukumu iwapo dhana za Mungu ambaye ni mmoja kwa hakika na Mungu ambaye ni watatu kwa Watu zinapatana au hazipatani; hatuna haki ya kusisitiza kwamba wazo la kwamba Mungu, ambaye ni mmoja kwa kiini na wa Utatu katika Utu, lina utata wa ndani. Je, ni busara kuhukumu kile tusichokielewa?

c) Kinyume chake, akili timamu haiwezi kufanya lolote ila kutambua kuwa wazo hili ni la kweli kabisa na halina mzozo wowote. Haielewi maana yake ya ndani; lakini, kwa msingi wa ushahidi wa nje, inajua kwa hakika kwamba wazo hili limewasilishwa waziwazi na Mungu Mwenyewe katika ufunuo wa Kikristo: na Mungu ni Mungu wa kweli.

Wengine wameanguka, na wanaendelea kuanguka, katika upeo mwingine wa kinyume, na kudai kwamba mafundisho ya Mungu wa Utatu yanaeleweka kikamilifu na akili[528] —

---

[524] Pia, jambo linalostahili kuzingatiwa, kuhusiana na mada ya sasa, ni mafundisho ya Mtakatifu Gregori Mteolojia: "Kama, katika Neno la Mungu," anasema, "au kutoka kwa *watu wa kimungu*, unasikia kutajwa kwa Mwana au Roho Mtakatifu kana kwamba Wao ni wa pili baada ya Mungu Baba (na kauli kama hizo kwa kweli zinapatikana, kwa mfano, kwa Mtakatifu Justin, Apolog. 1, n. 13), basi nakushauri utafute katika maneno haya ya hekima kuu maana kwamba hayagawanyi Uungu, bali yanarudisha chimbuko lake kwenye mzizi mmoja wa milele, ili uweze kuona umoja wa nguvu, na si tofauti ya heshima." "The Works of the Holy Fathers" IV, uk. 223.

[525] *Augustine,* *De catechizandis rudibus*, sura ya 8.

[526] Tazama dondoo 539 hapa chini.

[527] Hivi ndivyo wapinga-Utheatu walivyozungumza katika nyakati za kale, na ndivyo Wasocini na wanarationalisti wote wanavyozungumza katika nyakati za hivi karibuni.

[528] Wazo hili lilifafanuliwa: katika karne ya tano, na presbiteri aliyeitwa Claudianus Mamertus (De statu animae, Kitabu II, uk. 7, katika Biblioth. Patr., toleo la Lugdun., juz. VI, uk. 1062); katika Zama za Kati, na wasomi fulani: Peter Abelard, Richard Victorinus (De Trin. kit. I, uk. 4; kit. III, uk. 5; kit. IX, uk. 1), Henry wa Gandaven (Quodl. VIII, swali 18) na, hasa, Raymond Lull (Kit. de

dhuluma nyingine tena! Si tu kwamba kuzungumza kwa njia hii ni sawa na kupinga waziwazi Neno la Mungu, ambalo linahusisha maarifa ya Utatu Mtakatifu kwa Watu wa Utatu Mtakatifu pekee na kwa hakuna mwingine (Mathayo 11:27; 1 Kor. 2:11), na hivyo inapingana na Kanisa Takatifu na walimu wake wote, ambao daima wamekuwa wakirejelea dogo la Mungu Mtakatifu wa Utatu kama fumbo kuu,[529] — mtu anajiuliza, basi, kwa njia gani wanakusudia kuthibitisha kwamba fundisho hili linaeleweka kwetu?

a) Kwa sababu wanapata dalili zake katika dini nyingi za kipagani za kale: Misri, India, Uajemi, Ugiriki na Roma.[530] Lakini—

aa) ni maarifa ya kawaida kwamba si kila kitu kinachopatikana katika dini hizi ni matokeo ya akili ya binadamu (iliyopotea), bali mengi ya hayo yalipitishwa, kulingana na mapokeo, kutoka kwa dini ya kiabali, iliyofunuliwa kimungu, ambayo, kabla ya Abrahamu, ilikuwa urithi wa pamoja wa jamii ya wanadamu, ingawa kwa namna iliyopotoshwa kiasi;

bb) miongoni mwa mila hizo, bila shaka, ni lazima pia kujumuisha dhana fulani za Utatu katika Mungu ambazo zimehifadhiwa katika dini za kipagani, kwa sababu dhana hizi zimechanganyikiwa sana, zisizoeleweka, zisizo wazi na zisizo na ufafanuzi; ilhali kama akili yenyewe ingezitengeneza, kutokana na maarifa yake ya Utatu Mtakatifu Sana, zingekuwa kwa kawaida zikiwa na sifa za uwazi na usahihi, kama ilivyo kwa aina nyingine zote za maarifa;[531]

(cc) Mwisho, ni lazima ikumbukwe kwamba dhana za asili ya Utatu wa Mungu zinazopatikana katika dini za kipagani hazifanani kabisa na mafundisho ya *kweli* ya Utatu Mtakatifu Sana, au mafundisho ya Kikristo;[532] kwa hivyo, hata kama mtu angeyaweka kwa akili, yange, kama *makosa,* kuwa ushahidi unaofaa zaidi wa wazo kwamba akili peke yake haiwezi kuelewa fumbo hili tukufu.

b) Kwa sababu dhana za Utatu Mtakatifu zinapatikana katika kazi za mwanafalsafa Plato.[533] Hata hivyo hata Plato —

aa) anazungumzia mada hii kwa ukosefu wa uwazi na mkanganyiko kiasi kwamba hata wafuasi wake bora hawakuweza kumfasiri; wengine waliamini kwamba mwalimu wao alidai kuwepo kwa miungu mitatu: mungu mkuu, ambaye ndiye chanzo cha vitu vyote na baba wa ulimwengu; mungu wa pili, wa chini, aliyeumbwa kutoka kwa wa kwanza, akiwakilisha aina fulani ya akili, na ambaye kupitia kwake vitu vyote vilitengenezwa; hatimaye, mungu wa tatu, ambaye alikuwa wa chini zaidi, aliyetengenezwa kutoka kwa wa pili na akiunda roho ya dunia, au hata dunia yenyewe;[534] wakati wengine waliamini kwamba Plato hakusema,

---

demonstratione aequiparent.); katika nyakati za kisasa, wafuasi wengi wa Schelling na Hegel wameitetea mtazamo huu (Tazama N. *Möller,* *Speculat. Darstellung. des Christenthums*. Leipzig, 1834).

[529] Tazama maelezo 151 na 393 hapo juu.

[530] *Pfanner,* Syst. theolog. gont., sura ya 3; *Vogel*, Die relig. veter. Aegypt. et Graec..., Nuremberg 1793; *Mayer*, Brahma, oder die Relig. der Indier, Leipzig 1818, uk. 37.

[531] Tazama katika *Stolberg,* *Historia ya Dini ya Yesu Kristo*, Juz. 1, Nyongeza 5: **Alama za Tamaduni za Awali Kuhusu Siri za Dini Yetu Miongoni mwa Watu**.

[532] Kwa mfano, *Zend-Avesta ya Kifarsi* inatangaza, kwanza, mungu mkuu—Zeruane-akeren—ambaye si kitu kingine isipokuwa wakati usio na mwanzo na usio na kikomo, uliozama milele katika vilindi vyake visivyopimika, usioonekana na usio na fahamu; na pili, kanuni mbili zaidi: kanuni ya wema na kanuni ya uovu, *Ormuzd* na *Ahriman*, ambao ni maadui wa milele kwa kila mmoja, kwanza akiwa muumba wa ulimwengu wa wema, na wa pili akiwa muumba wa ulimwengu wa uovu (Zend-Avesta, Neno Hai la Zoroaster, ambapo… Riga 1767). Vilevile, ingawa mafundisho ya dini ya Kihindi yanazungumzia Utatu wa *Kimungu—Brahma*, *Vishnu* na *Shiva*—hawa si watu watatu ndani ya Mungu mmoja, bali ni sifa, matendo au dhihirisho tatu *za Para-Brahma* mkuu mmoja, ambaye huumba kila kitu kutoka ndani yake na huipa uhai vitu vyote kupitia yeye: "Mhindi anaamini kwamba dunia inaongozwa na Brahma, Vishnu na Shiva; wa kwanza ni nguvu ya uumbaji, wa pili ni hekima ya uhifadhi, wa tatu ni ghadhabu ya uharibifu ya haki; wa kwanza ni mambo ambayo vitu vyote vimeumbwa, wa pili ni nafasi ambayo vitu vyote vinaishi, wa tatu ni wakati, ambao huharibu vitu vyote; ya kwanza ni jua, ambalo hutoa uhai; ya pili ni maji, ambayo huuendesha; ya tatu ni moto; ya kwanza ni yaliyopita, ya pili ni yaliyopo sasa, ya tatu ni yajayo' (India ya Mashariki; ilichapishwa na Semen na Stoykovich, uk. 40, Moscow, 1846). Hata hivyo, katika sehemu nyingine za mafundisho, miungu hii—Brahma, Vishnu na Shiva—inapopewa sura ya kibinafsi, inaonyeshwa kama miungu mitatu tofauti, na zaidi ya hayo, ikiwa na sifa za kipekee sana; kila mmoja ana wake kadhaa na, kupitia wao, kizazi kisichohesabika cha miungu. Shiva, kwa mfano, anaelezewa hivi: "Anakimbia huku na kule na kutikisika, akizungukwa na kundi la mashetani na mizimu, amelewa, akiwa na nywele zilizochafuka, amejifunika majivu kutoka kwenye mioto ya dhabihu, amejipamba kwa fuvu la kichwa na mifupa; wakati mwingine anacheka kwa sauti kubwa, wakati mwingine ananguruma kwa kutisha" na kadhalika (Ibid., uk. 45, 69 na kuendelea)..

[533] *Plato,* Barua ya 2 kwa Dionysius (imeitajwa katika *Eusebius,* *Praep. Evang.*, Kitabu II, Sura ya 20); Barua ya 6 kwa Hermias, Erastus na Corisus.

[534] *Plotinus,* Enneads, Kitabu V, Sura 1, sehemu 3, 8 na 13; *Numenius*, anayenukuliwa katika *Maandalizi ya Injili* ya Eusebius, Kitabu II, Sura 20; *Macrobius,* *Kuhusu Ndoto ya Scipio*, Kitabu 1, Sura 14.

kwa maana halisi, Utatu, bali quaternity ndani ya Mungu, kwa sababu aliwaweka chini ya umoja mwingine wa juu zaidi kanuni tatu za vitu vyote—ambazo zenyewe ziko chini ya kila moja.[535] Hivyo—

bb) ni wazi kwamba hakuna hata mfano mdogo kati ya mafundisho ya Plato kuhusu miungu mitatu au minne yenye hadhi isiyo sawa na mafundisho ya Kikristo ya Viumbe watatu wenye hadhi sawa katika Mungu mmoja, na baadhi ya Baba wa Kanisa hawakukosea kumwita Plato mtangulizi wa Arius;[536]

(cc) ni kawaida kumhitimisha kwamba Plato alielezea dhana zake za Utatu Mtakatifu si kama matokeo ya fikra zake binafsi na ufahamu wake wa kimantiki (la sivyo angeziwasilisha kwa uwazi zaidi), bali kama dhana alizokopa kutoka mahali pengine na, pengine, hakuizama ipasavyo au kutosha; na huenda alikopa dhana hizi ama kutoka kwa mila mchanganyiko za dini za kipagani, au, kama walivyodai walimu wengi wa Kikristo, kutoka kwa vitabu vitakatifu vya Agano la Kale na mwingiliano wake na Wayahudi.[537]

c) Baadhi ya hoja za kiakili kuhusu asili ya Mungu, ambazo husemekana kuelezea kikamilifu uwezekano na hata ulazima wa Utatu wa Nafsi ndani ya Mungu mmoja. Hata hivyo, hoja hizi kwa vyovyote vile hazistahili heshima kubwa kiasi hicho. Kwa mfano, ile inayochukuliwa kuwa bora zaidi miongoni mwao ni kama ifuatavyo: "Katika Mungu, kama Roho, ni lazima kutofautisha, kwanza, shughuli mbili, yaani shughuli ya akili na shughuli ya mapenzi, na, pili, chanzo cha shughuli hizi zote mbili. Na kwa kuwa hakuna kitu cha bahati nasibu au cha kupita hapa na pale katika Mungu, kila moja ya shughuli hizi, pamoja na chanzo chake, lazima kiwe na uhuru: Kwa hivyo, ndani ya uungu mmoja na uleule, ni lazima kukubali watu watatu tofauti na huru: Baba, kama chanzo cha matendo ya akili na mapenzi; tendo la akili, yaani Mwana; na tendo la mapenzi, yaani Roho Mtakatifu.[538] Lakini je, kuelezea mafundisho ya Kikristo ya Utatu Mtakatifu kwa njia hii si sawa na kupotosha mafundisho haya, au kushindwa kuyaelewa kabisa?

2) Mtazamo *sahihi* kuhusu uhusiano wa fumbo la Utatu Mtakatifu na akili timamu ni ule ulioaminiwa na Baba Watakatifu na walimu wa Kanisa. Wakikataa wazo kwamba fumbo hili linapingana na akili timamu na wazo kwamba linaeleweka kabisa kwetu, walikiri kwamba, kwa kuwa Utatu Mtakatifu unaakisiwa kwa sehemu katika uumbaji wake, akili zetu zinaweza kupata mfanano fulani nayo katika ulimwengu halisi, ingawa ni mfanano hafifu na usio kamilifu tu. Kwa sababu hii, wao wenyewe, wakati fursa ilipopatikana, walitumia mifano kama hiyo, wakitaka kuleta fumbo lisiloweza kueleweka karibu iwezekanavyo na dhana za kawaida: walitaja, kwa mfano, jua, miale ya jua na nuru, ambavyo vina umoja na utofauti; kwa mzizi, shina na tunda la mti mmoja; kwa chemchemi, kijito na mto, vilivyounganishwa isiyotenganika lakini vikiwa tofauti; kwa mishumaa mitatu inayowaka mahali pamoja na kutoa mwanga mmoja, usio na mgawanyiko; kwa moto, mng'ao wa moto na joto, ambavyo pia vinawakilisha utatu ndani ya umoja; kwa vipaji vitatu tofauti ndani ya nafsi moja ya binadamu—akili, hiari na kumbukumbu, au ufahamu, utambuzi na tamaa, na kadhalika.[539] Kwa mifano hii, bila shaka, mtu anaweza kuongeza mingine kadhaa kutoka kwa ulimwengu wa kimwili na wa kiroho: hivyo, katika ulimwengu wa kimwili, kila mwili lazima uwe na vipimo vitatu: upana, urefu na kina; eneo ambalo miili imewekwa lina vipimo hivi hivi vitatu; wakati, ndani yake miili hukua au hubadilika, vivyo

---

[535] *Proclus*, katika Maoni juu ya Timaeus, Kitabu cha II; *Juslin*. Cohort, kwa Wagiriki: 'Plato, basi, wakati mwingine husema kwamba kuna kanuni tatu za vitu vyote—Mungu, mambo, na umbo—na wakati mwingine nne, kwa sababu anaongeza nafsi ya ulimwengu.'

[536] *Cyril,* Dhidi ya Julian, Kitabu cha 1. Taz. *Baltus,* Utetezi wa Mababa Watakatifu Walioshtakiwa kwa Uplatonismu, Kitabu cha II, Sura ya 3.

[537] *Justin,* *Apology*, 1, namba 59, 60; Hutubia kwa Wapagani, namba 3–6; *Clementi wa Aleksandria*, Stromata, Kitabu V, uk. 710; *Eusebius,* Maandalizi ya Injili, Kitabu II, Sura 20; *Theodoret*, Mahubiri 2 dhidi ya Wagiriki; *Augustine,* Kuhusu Mafundisho ya Kristo, Kitabu I, uk. 28.

[538] Tazama katika *Stattler,* Theolog. theoret. tractat. V, na *Zimmer,* Theolog. Christ. p. III, § 58. Lakini cha kushangaza zaidi ni hoja za kimantiki za Utatu katika Mungu zilizowasilishwa na mwanafalsafa wa shule ya Kikristo Raymond Lull, ambaye alijivunia uwazi na ushawishi wake usio na ubishi. Moja ya hoja hizo, kwa mfano, ni kama ifuatavyo: Katika Mungu lazima kuwepo *kile kinachotoa wema*, *kile kinachoweza kupokea wema*, na *kile kinachotoa wema.* Basi, kile kinachotoa wema ni Baba, kile kinachoweza kupokea wema ni Mwana, na kile kinachotoa wema ni Roho Mtakatifu. Kwa hiyo, inafuatia kwamba watu watatu lazima watambuliwe katika Mungu... (Lib. de demonstr. acquiparent.).

[539] *Tertullian,* *Adversus Praxitum*, sura ya VIII; *Athanasius*, *Hotuba IV dhidi ya Waari*; *Gregory* wa Nazianzus, *Hotuba V kuhusu Theolojia*; *Gregory wa Nyssa,* *Kitabu cha 1 dhidi ya Evnomus*; *Augustine*, *Kuhusu Imani na Kanuni*, sura ya IX, n. 17; *Kuhusu Utatu Mtakatifu*, Kitabu cha IX, n. 18; X, n. 19; XIV, n. 8, 13; XV, n. 28; *Mtakatifu Demetrius wa Rostov.* Uchunguzi, uk. 292: 'Roho ni mfano wa Mungu, kwani ina nguvu tatu lakini asili moja. Nguvu za roho ya binadamu ni hizi: kumbukumbu, akili, na hiari. Katika kumbukumbu inafanana na Mungu Baba, katika ufahamu na Mungu Mwana, na katika hiari na Mungu Roho Mtakatifu. Na kama vile katika Utatu Mtakatifu, ingawa kuna Nafsi tatu, hakuna miungu mitatu, bali Mungu mmoja: vivyo hivyo katika nafsi ya binadamu, ingawa kuna nguvu tatu za nafsi, hakuna nafsi tatu, bali nafsi moja..."

hivyo umeundwa kwa sehemu tatu muhimu: yaliyopita, yaliyopo sasa na yajayo; katika ulimwengu wa kiroho, kila ukweli bila shaka unajumuisha hali tatu: uwakilishi, kitu kinachowakilishwa, na uhusiano kati ya uwakilishi na kitu hicho; kila wema vivyo hivyo unajumuisha vitu vitatu: tendo huru, sheria, na muafaka kati ya tendo huru na sheria, na kadhalika. Lakini huku tukijiruhusu, pale inapohitajika, kuashiria taswira kama hizo za Utatu wa Kimungu ulio juu ya asili katika ulimwengu, lazima tukumbuke kwa dhati kwamba vyote, kama walivyosema tayari walimu wa kale wa Kanisa, viko mbali mno na Chanzo, vinaweza kufanana Nacho kwa sehemu tu, lakini viko mbali na kuelezea Kile, na kwamba, kwa hiyo, vinapaswa kutumiwa kwa tahadhari na busara kuu.

"Chochote nilichokitafakari ndani yangu kwa akili yangu yenye udadisi," anasema *Mtakatifu Gregori Mteolojia, "*chochote nilichotumia kurutubisha uelewa wangu, popote nilipotafuta mfano kwa ajili ya hili (fumbo la Utatu Mtakatifu), sikupata chochote cha kidunia ambacho asili ya Mungu ingeweza kutumika. Hata kama mfano hafifu unapatikana, mwingine mkubwa zaidi hunikwepa, na kuniacha hapa chini pamoja na kile kilichochaguliwa kwa ajili ya kulinganisha. Nikifuata mfano wa wengine, nilifikiria chemchemi, kisima na kijito, na nikahitimisha: je, havifanani na Baba, Mwana na Roho Mtakatifu mtawalia? Kwa maana chemchemi, kijito na mto havitenganishwi kwa wakati, na uwepo wao pamoja hauvunjiki, ingawa inaonekana kwamba vinatofautishwa na sifa tatu. Lakini niliogopa, kwanza, kukubali katika Uungu aina fulani ya mtiririko usioisha; na pili, kuingiza umoja wa kimaidadi kupitia mfano kama huo. Kwa chemchemi, mto na mtiririko ni kitu kimoja kwa upande wa idadi, zikitofautiana tu katika namna ya utungaji wake. Aligeuza tena umakini wake kwa jua, miale na nuru. Lakini hapa pia kulikuwa na hofu, kwanza, kwamba katika asili rahisi mtu anaweza kupoteza mtazamo wa utata unaoonekana katika jua na katika kile kinachotoka kwa jua; na pili, kwamba, kwa kumhusisha Baba na asili, mtu asipoteze uhuru wa Watu wengine, wala kuwapunguza kuwa nguvu tu za Mungu ambazo zipo kwa Baba lakini si huru. Kwa maana miale na nuru vyote si jua lenyewe, bali ni miondoko fulani ya jua na sifa zake za msingi. La tatu, ili tusimhusishe Mungu kuwa na kuwepo na kutokuwepo kwa wakati mmoja (na mfano huu unaweza kupelekea hitimisho kama hilo); na hili ni jambo la kipuuzi zaidi kuliko lile lililosemwa awali... Na kwa ujumla, sikupata chochote katika uchunguzi wa kile kilicholetwa ambacho kingesababisha mawazo ya mtu kukaa kwenye mifano iliyochaguliwa, isipokuwa mtu, kwa busara inayofaa, achukue kipengele kimoja kutoka kwenye taswira na kutupa yote mengine. Mwisho, nilihitimisha kuwa ni bora kugeuka mbali na picha na vivuli vyote, kwa kuwa vinadanganya na viko mbali sana na ukweli, na badala yake kushikilia njia takatifu zaidi ya kufikiri, nikizingatia kauli chache, nikiwa na Roho kama mwongozo wangu, na maarifa yoyote ninayopokea kutoka Kwake, nikiyatunza hadi mwisho, na kupita katika enzi hii ya sasa pamoja Naye kama mwenza na msikilizaji mwaminifu, huku, kwa kadiri ya uwezo wangu, nikishawishi wengine kumwabudu Baba, Mwana na Roho Mtakatifu—Uungu mmoja na Nguvu moja."[540]

§ 30. Utumiaji wa kimaadili wa fundisho.

Katika kumwabudu Baba, Mwana na Roho Mtakatifu, Watu hao watatu katika asili moja—

1) Tukumbuke kwamba Utatu wa Kimungu unaakisiwa, kwa kiasi fulani, ndani ya kila mmoja wetu.

Inaakisiwa—

a) katika sehemu tatu zinazounda utu wetu, roho, nafsi na mwili: kutokana na hili tujifunze kuhakikisha kwamba *roho, nafsi na mwili wako vitawekwa salama… bila doa* (1 Wathes. 5:23), ili umoja na maelewano yaliyowekwa na Muumba Mwenyewe yalindwe miongoni mwao; ili mwili usishinde roho, wala roho isishinde tamaa kuu za mzimu, bali vyote viwe katika mpangilio wake unaofaa na katika uhusiano sahihi kati yao.

Hili linaakisiwa —

b) katika vipaji vitatu vikuu vya asili yetu ya kiroho: akili, hiari na hisia; tujifunze kuhifadhi hapa pia umoja na mapatano ya asili, yaani, kwamba hakuna kati ya vipaji hivi kinachopaswa kukandamizwa au kupuuzwa kwa gharama ya kingine; kinyume chake, kwamba vyote viendelee kujitahidi kwa upatanifu kuelekea malengo yao husika: akili kuelekea Ukweli wa juu zaidi, hiari kuelekea Wema wa juu zaidi, na hisia

---

[540] Mahubiri 31, katika *The Works of the Holy Fathers* III, uk. 131–133; taz. IV, uk. 223. Hilary alitoa hoja kwa namna kama hiyo: 'Ikiwa, tunapojadili asili ya Mungu, tungetoa mifano ya kulinganisha, asiye mtu yeyote aichukulie kuwa ina ukamilifu wa sababu kamili yenyewe; kwani hakuna ulinganisho kati ya mambo ya kidunia na Mungu… Kila ulinganisho, kwa hiyo, unapaswa kuchukuliwa kuwa wa manufaa kwa mwanadamu badala ya kuwa unaofaa kwa Mungu: kwani unaashiria uelewa zaidi kuliko unavyoutimiza (De Trinit. Kitabu 1, n. 19).

kuelekea Furaha kuu zaidi; na kwamba vyote viwe katika uhusiano unaofaa kati yao—hiari ikiwa chini ya akili, na hisia zikiwa chini ya akili na hiari, au chini ya sheria ya maadili.

2) Tukumbuke kwamba sisi sote, ingawa si kimoja kwa asili—kama vile Watu Watatu wanaoshuhudia mbinguni walivyo kimoja—hata hivyo tunaunda jumuiya moja ya kibinadamu; na kwa hiyo, ingawa tumeachana, tunaweza kufikia umoja wa kimaadili wa karibu zaidi miongoni mwetu, na kuwa na, kana kwamba, akili moja, nia moja, na hisia moja. Njia za kufikia hili zinaonyeshwa kwetu na Mungu wa Utatu Mwenyewe katika umoja wa imani ya Kikristo, katika umoja wa upendo wa Kikristo, na katika umoja wa tumaini la Kikristo (Efe. 4:3–6; Yoh. 13:34; 17:21).

3) Mwisho, tukumbuke pia kwamba, ingawa sisi ni viumbe wa Mungu na kwa kweli ni dhaifu kuliko viumbe wote wenye hisia, kwa kuwa Wakristo tumekuwa washiriki wa asili ya kimungu (2 Petro 1:4); kwamba kwa neema ya Roho Mtakatifu, ambaye ametuzalia upya, sisi sote ni watoto wa Baba wa mbinguni na ndugu wa Mwanawe wa pekee (Yohana 1:12–13; Luka 8:21). Na hivyo tunaweza kuingia katika umoja wa karibu zaidi wa kimaadili na Mungu Mwenye Uatu Watatu Mwenyewe, mradi tu, tukimwamini Yeye na kujitahidi kumwelekea kwa tumaini, tumpenda Yeye *kwa moyo* wetu *wote*, *kwa roho* yetu *yote* na *kwa akili* zetu *zote* (Mathayo 22:37). Basi, bila shaka, ahadi ya Mwokozi itatimia ndani yetu: *'Yeyote anayenipenda atashika neno langu; na Baba atampenda, na Sisi tutakuja kwake na kufanya makao Yetu pamoja naye* (Yohana 14:23)—na tutaelewa maana ya maneno ya Mtume: *'Je, hamjui ya kwamba ninyi ni hekalu la Mungu, na kwamba Roho wa Mungu anakaa ndani yenu*?' (1 Wakor. 3:16).

2. Kuhusu usawa na kuwa na asili moja ya Watu wa Uungu.

§ 31. Uhusiano na kifungu kilichotangulia; historia fupi ya dogo na maana ya mafundisho ya Kanisa juu yake.

Dogma kuhusu usawa na kuwa na kiini kimoja kwa Watu wa Kimungu inatokana kwa kawaida na dogma tuliyochunguza hivi punde. Ikiwa kwa kweli kuna Watu watatu tofauti na huru katika Mungu—Baba, Mwana na Roho Mtakatifu—na ikiwa *hawa watatu ni mmoja* na hawagawanyiki kabisa katika asili yao, basi inafuatia kwamba wote ni sawa kabisa kwa kila mmoja, wote ni wa asili moja; hivyo basi inafuatia kwamba Baba ni Mungu, Mwana ni Mungu, na Roho Mtakatifu ni Mungu, lakini kwa namna ambayo si miungu mitatu, bali Mungu mmoja. Kwa hiyo, ni kawaida kabisa kwamba, ingawa Kanisa la Kristo limeendelea kudumisha kwa uthabiti na bila kubadilika mafundisho ya Utatu wa Mungu, likiwa na umoja wa kiini, vilevile limeendelea kudumisha kwa uthabiti na bila kubadilika mafundisho ya usawa na umoja wa kiini wa Mungu.

Hata hivyo, miongoni mwa wanachama binafsi wa Kanisa, mara kwa mara kulikuwa na wale waliopotosha mafundisho haya pia, ingawa si kwa njia ileile. Wengine walikataa usawa na umoja wa kiungu wa Watu wote watatu—Baba, Mwana na Roho Mtakatifu; wengine walipinga hasa usawa na umoja wa kiungu wa Mwana na Baba; na wengine tena walipinga usawa na umoja wa kiungu wa Roho Mtakatifu na Baba pamoja na Mwana.

Wale wa kwanza pia walieleza maoni yao kwa njia tofauti. Wengine walihusisha asili ya kimungu kwa Baba, Mwana na Roho Mtakatifu, lakini si asili moja na ile ile, bali tofauti, na wakadai kwamba Baba ndiye aliye juu zaidi kati yao, Mwana ni duni kuliko Baba, na Roho Mtakatifu ni duni kuliko Mwana.[541] Wengine walihusisha asili ya kimungu kwa Baba na Mwana tu, lakini tena waliwafikiria kuwa tofauti, wakimwona Mwana kuwa duni kuliko Baba; wakati waliyeona Roho Mtakatifu kuwa ameumbwa.[542] Wengine, ingawa walidai kuwa wote watatu wana asili moja ya kimungu (substansi), walifanya hivyo kwa namna ambayo sehemu moja ya asili hiyo walimpa Baba pekee, sehemu nyingine walimpa Mwana pekee, na sehemu ya tatu walimpa Roho Mtakatifu pekee, na hivyo wakawagawa kabisa.[543] Katika kupinga maoni haya ya kikafiri,

---

[541] Hawa ni pamoja na: Faustus, mmoja wa Manikea wakuu (apud *Augustin.,* lib. contra epist. Fundamenti, cap. 2), Donatus, mwanzilishi wa madhehebu ya Wadonatisti (apud eundem, lib. de haeres., cap. 69), na Apollinaris (apud *Gregor. Nazians.,* Epist. 1 ad Cledonium).

[542] Kulingana na Mtakatifu Basili Mkubwa, kulikuwa na wengi sana waliokuwa na maoni haya wakati wake (Epist. 70 ad Epist. Galliae et Italiae).

[543] Wanatajwa bila majina na Hilary (De Trinitate, Kitabu cha 6) na Augustine (De haeresis, Sura ya 74).

ambayo, kwa bahati, hayakupata msingi mkubwa, tunapata maneno ya Watakatifu Gregori Mtheolojia, Basil Mkubwa, Hilary na Augustino. [544]

Waheresi waliopinga uungu wa Mtu wa Pili wa Utatu Mtakatifu—yaani, usawa na kuwa na asili moja ya Mwana na Baba—walikuwa wengi zaidi na, wakati mwingine, walizua harakati zenye nguvu zaidi ndani ya Kanisa. Hawa walikuwa:

a) mapema kama enzi ya Mitume — Cerinthus na Ebion: ni wao, kulingana na ushuhuda wa waandamizi, ambao Mtume Mtakatifu Yohane aliwafikiria alipoandika Injili yake, ambayo inaonyesha waziwazi uungu wa Mwana;[545]

b) katika karne ya pili — Carpocrates, Theodotus na Artemon pamoja na wafuasi wao, ambao, wakitaka kutegemeza mafundisho yao ya uongo kwenye Neno la Mungu, walikataa Injili ya Yohana, wakaharibu vitabu vingine vitakatifu na kupotosha maana ya Maandiko kupitia tafsiri zao za kiholela,[546] lakini wakakutana na wapinzani wenye bidii katika Irenaeus, Tertullian na waalimu wengine wa Kanisa;[547] c) katika karne ya tatu — Paulo wa Samosata, aliyekataa utu wa Neno au Mwana wa Mungu na uungu wa Yesu Kristo,[548] na akahukumiwa na Mabaraza mawili ya Antiokia (mwaka 264 na 270).[549] Lakini hatari zaidi kati ya wote wa aina hii wa upotovu wa imani alikuwa —

(d) katika karne ya nne — Ario, presbiteri wa Alexandria. Alifundisha kwamba Neno, au Mwana wa Mungu, alikuwa na mwanzo katika wakati, ingawa kabla ya kila kitu; kwamba aliumbwa kutokana na kitu chochote, ingawa baadaye, kupitia Yeye, Mungu aliumba vitu vyote; kwamba Yeye anaitwa Mwana wa Mungu tu kama roho aliyeumbwa mkamilifu zaidi, lakini kwamba hana asili ya kimungu, na kwa hivyo ni tofauti kabisa na Baba.[550] Kujibu mafundisho haya ya uongo na ya kufuru, ambayo yalikuwa yamevuruga ulimwengu wote wa Kikristo na kupotosha wengi, Baraza la Kwanza la Kiinjili lilikutana (mwaka 325), ambapo maaskofu wakuu 318 wa Kanisa kwa kauli moja walithibitisha mafundisho ya kale ya Ukweli na kutoa hukumu ya laana dhidi ya wamwasi kama ifuatavyo: "Tunaamini… katika Bwana mmoja Yesu Kristo, Mwana wa Mungu, Mzaliwa pekee, aliyezaliwa kutoka kwa Baba, yaani, kutoka kwa kiini cha Baba, Mungu kutoka kwa Mungu, Mwangaza kutoka kwa Mwangaza, Mungu wa kweli kutoka kwa Mungu wa kweli, aliyezaliwa, si kutengenezwa, wa kiini kimoja (ὁμοούσιον) na Baba… Lakini wale wanaosema juu ya Mwana wa Mungu kwamba kulikuwa na wakati ambapo hakuwepo, au kwamba kabla ya kuzaliwa Kwake hakuwepo, au kwamba alitokea kutokana na vitu visivyokuwepo, au kwamba alitokea kutokana na Hypostasis au kiini kingine, au kwamba Mwana wa Mungu ni anayebadilika au anayeweza kubadilika—hao wamelaaniwa na Kanisa Katoliki na Kitume."[551]

---

[544] Loc. cit. Hasa, Hilary — katika *Libri contra Auxentium*.

[545] *Irenaeus*, Dhidi ya Ubaguzi 1, sura 26; III, sura II, n. 1; V, sura 1, n. 3; *Jerome,* Kuhusu Watu Mashuhuri, sura 9; *Eusebius,* Historia ya Kanisa III, 27 na 38; *Epiphanius,* Kuhusu Ubaguzi 28.

[546] *Irenaeus*, *Kinyume na Ubaguzi*, 1, 25; *Hippolytus*, *Kinyume na Noetus*, sura ya 3; *Epiphanius*, *Kinyume na Ubaguzi*, 54 na 55; *Eusebius*, *Historia ya Kanisa*, IV, 7; V, 28; *Theodoret*, *Historia ya Kanisa*, II, 4; *Augustine,* *Kinyume na Ubaguzi*, 33.

[547] Ibid. na *Tertullian,* *De praescript. haeres.*, ch. 54.

[548] *Epiphanius*, *Haeresia* 65; *Philastruus*, *Haeresia* 64; *Eusebius*, *Historia ya Kanisa* V, 28; VII, 27; *Theodoret*, *Historia ya Kanisa* 1, 4; II, 8.

[549] *Eusebius,* *Historia ya Kanisa*, VII, 28 na zifuatazo; *Jerome*, *Kuhusu Watu Mashuhuri*, sura ya 71; *Athanasius,* *Kuhusu Sinodi*.

[550] *Epiphanius,* *Haeresia* 69, n. 12; *Socrates,* *Historia ya Kanisa* 1, 5, 6; *Sozomen*, *Historia ya Kanisa* 1, 15; *Theodoret*, *Historia ya Kanisa* 1, 4; *Hilary*, *Kuhusu Utatu* IV, 11.

[551] Tazama "katika Kitabu cha Kanuni…" imani ya Wababa Watakatifu 318 wa Baraza la Kwanza la Kimataifa. Kile ambacho Waari waliukataa zaidi kuhusu imani hii lilikuwa neno ομοούσιος—*'wa dutu* moja'—ambalo lilionyesha waziwazi kosa lao. 'Neno hili,' walisema, 'halipatikani katika Maandiko Matakatifu.' 'Ni kweli,' walijibu watetezi wa imani sahihi, 'lakini wazo hilo lipo katika Maandiko; kuna mafundisho dhahiri yanayoelezwa na neno hili; na ikiwa tunapaswa kuliamini hili, kwa nini tusilizungumzie pia kwa njia hii?' (*Phaebad.* Orthod. fid. cap. III. V; *Athanas.* Decret. Synod. Nicen. n. 28; *Augustin.* epist. 238). 'Neno hili halikutumika na walimu wa awali,' wengine wakaongeza. Hii si haki: ilitumika, ingawa mara chache, kwa mfano, na Mtakatifu Gregori Muujiza (De fide, sura ya II), na Theognostus (apud *Athanas.* epist. ad Episc. African.), na Mtakatifu Dionysius wa Alexandria (Epist. ad Dionys. Romani.) na wengine, kama inavyothibitishwa si tu na Mtakatifu Athanasius Mkuu (Epist. ad Ep. African.), bali pia na Eusebius wa Kaisaria, ambaye yeye mwenyewe mwanzoni alipinga neno hilo lililotajwa hapo juu, lakini baadaye alikiri kwamba alikuwa amekutana nalo katika maandishi ya walimu wa kale maarufu (Epist. de fide, Nicaeae exposita, apud *Theodoret.* H. E. I, II, al. 12; *Socrat.* H. E. 1, 8), na hata kama ilivyotambuliwa na Ariyani Philostorgius (H. E. 1, 7). Mtakatifu Hilary anaeleza kwa nini neno 'homoousios' halikutumika mara kwa mara kabla ya Mtaguso wa Nicaea: kwa sababu, hadi maana ya neno hili ilipofafanuliwa na Kanisa lenyewe, lingeepetwa maana vibaya kwa urahisi, kwa mfano, katika jinsi lilivyotumiwa na Wamarcion na Wavalentinian,

Hivi karibuni, madhehebu matatu yalitokea ndani ya Uari: W a a r i wenyewe, ambao walidai kwamba Mwana, kama kiumbe aliyeumbwa, hakuwa sawa na Baba kwa njia yoyote ile (κατά πάντα ανόμοιος τώ Ιησού), na kwa hivyo pia waliitwa Waanoimoeani; na, waliopewa jina kwa viongozi wao wakuu, Aetius na Eunomius, Waetius na Waunomius; W a n a a r i - n u s u (ambao maarufu zaidi miongoni mwao walikuwa Basil wa Ancyra, Eusebio wa Kaisaria na Eusebio wa Nikomedia), ambao walifundisha kwamba Mwana si kiumbe bali ni Mwana halisi wa Mungu, aliyezaliwa kutoka kwa Baba kabla ya enzi zote, lakini hawakumtambua kuwa wa asili moja (όμοούσιον) bali kuwa wa asili ileile (όμοιούσιον) kwa Baba; hatimaye, kundi la tatu, lililokuwa katikati ya Waari na Wanasemia-Ari, na lililojulikana k a m a W a a k a s i, kwa jina la kiongozi wao Akasius: walifundisha kwamba Mwana anafanana (όμοιος) na Baba, lakini si kwa asili na uungu wake, bali tu kama mfano unaoakisi asili.[552] Mafundisho yote haya ya upotovu, hadi kwa undani wake mdogo kabisa, yalipingwa katika mabaraza kadhaa ya mitaa, na hasa katika maandishi ya walimu mashuhuri zaidi wa Kanisa: Athanasius na Basil Mkuu, Gregory Mtheolojia, Yohana Krisostomo, Gregory wa Nyssa, Epiphanius, Hilary, Ambrozi, Kirili wa Alexandria na wengine (553).[553] Kuanzia wakati huo, Uari ulianza kupungua polepole, lakini haukupotea kabisa. Katika Zama za Kati, wengi wa Wakafari au Walabania walishikilia mafundisho ya Arius;[554] kuanzia karne ya 16 kuendelea — wengi wa Waanaabaptisti na Wasosini, wanaomwona Kristo kama mwanadamu tu;[555] katika nyakati za hivi karibuni, upotovu huu huo umehubiriwa na wanataifa na wanarationalisti.

Miongoni mwa wapinga imani waliokataa uungu wa Roho Mtakatifu—na hivyo usawa na umoja wa kiungu wake na Baba na Mwana—wafuatao ni maarufu: V a l e n t i n u s (karne ya pili), aliyefundisha kwamba Roho Mtakatifu, kwa asili yake, si tofauti na malaika;[556] W a r i a, ambao walimwona Roho Mtakatifu kama kiumbe cha Mungu;[557] na hata S e m i - W a r i a, ambao walikuwa na maoni yale yale.[558] Hata hivyo, M a c e d o n i u s, P a t r i a k i wa Konstantinopoli, anaitambulika kwa haki kama kiongozi wa wale wanaokataa Roho Mtakatifu. Alipinga waziwazi na kwa ujasiri mkubwa mafundisho ya uungu wa Roho Mtakatifu, akimwita kiumbe wa Mwana, anayewatumikia Baba na Mwana, na hivi karibuni alipata wafuasi wengi miongoni mwa Waari na Waari-nusu.[559] Hata hivyo, wakati huo huo, kulikuwa pia na wapinzani wenye bidii wa upotovu huu. Walimu wa kiortodoksi wa Kanisa—Basil Mkubwa, Gregori Mtheolojia, Athanasius wa Alexandria, Gregori wa Nyssa, Amphilochius, Ambrose, Diodorus wa Tarsus na wengine—waliandika insha maalum ili kuupinga.[560] Ililaaniwa kwa utukufu zaidi na Mabaraza—Baraza la Alexandria (362), Baraza la Illyricum (374), Baraza la Iconium (377) na, hatimaye, Baraza la Pili la Kiulimwengu la Constantinople (381). Wazee wa Baraza hilo la mwisho, wakitetea Orthodoxi, waliielezea kifungu cha Imani kinachohusu Roho Mtakatifu kwa maneno yafuatayo: 'Tunaamini… katika Roho Mtakatifu, Bwana na Mtoaji wa Uhai, anayetoka kwa Baba, anayesifiwa na kutukuzwa pamoja na Baba na Mwana, ambaye manabii walizungumzia…'

Hivyo basi, katika kutetea na kueleza, mbele ya imani potofu mbalimbali, fundisho la usawa na kuwa na asili moja ya Watu wa Uungu, Kanisa Takatifu limekuwa likishikilia mtazamo uleule, ambao bado unaendelezwa hadi leo, ya kwamba 'Mungu Baba, Mungu Mwana, na Mungu Roho Mtakatifu—lakini si

---

ambao walishikilia itikadi ya utoaji katika Mungu, au na Wasabellius, ambao waliunganisha Hypostases za Kimungu (*Hilar.* de Trinit. IV, 4).

[552] *Epiphanius*, Haereses 73 na 74; *Rufinus,* Historia ya Kanisa I, 25; *Socrates,* Historia ya Kanisa II, 30, 35, 40; *Sozomen*, Historia ya Kanisa II, 33; III, 15; *Theodoret*, Historia ya Kanisa II, 25.

[553] Itakuwa kupita kiasi kuorodhesha kazi hizi nyingi hapa: zinaweza kupatikana kwa urahisi katika katalogi ya kazi za Baba fulani kwa majina yao pekee.

[554] *Moneta* adv. Cathar. et Walden. Kitabu III, Sura 3, Sehemu I, § 1.

[555] *Bock,* *Histor. Antitriuit.* Vol. I, Sehemu I, uk. 369; *Faust, *Socin·* Disput. de Cbristi nat.* katika **B*. FF. Polon.* Vol. I, Sehemu 1, uk. 781; **Cathech. Racov*.*, maswali 53, 71, 73.

[556] Tazama katika *Athanasius,* Hotuba 2, na Maungamo ya *Origen* kuhusu Kanuni, Kitabu II, Sura 7.

[557] *Epiphanius,* *Haeresia* 69, 76; *Jerome*, *Waraka kwa Pammachius* 38.

[558] *Epiphanius,* *Haeresia* 73.

[559] *Sokrates,* Historia ya Kanisa II, 45; *Sozomen* IV, 27; *Epiphanius*, Kuhusu Ubaguzi 74; *Augustine,* Kuhusu Ubaguzi, sura ya 52.

[560] *Basil* kuhusu Roho Mtakatifu; *Gregory wa Nazianzus,* Hotuba XXXI; *Athanasius*, Barua kwa Serapion; *Gregory wa Nyssa,* *Kuhusu Utatu Mtakatifu na Roho Mtakatifu*; *Amphilochius*, *Barua kwa Sinodi dhidi ya Wapneumatisti* katika Coteler, *Monumenta* II, 99 na kuendelea; *Ambrose,* *Kuhusu Roho Mtakatifu*; *Diodorus,* katika Photinus, *Bibliotheca*, cod. CII.

miungu mitatu, bali Mungu mmoja.'[561] Inawaitia kila Mmoja wao—Baba, Mwana na Roho Mtakatifu—Mungu kwa haki yao wenyewe, kwa sababu kila Mmoja wao ni Fumbo tofauti aliye na ukamilifu wote wa kimungu. Lakini inasema kwamba wote hao—Baba, Mwana na Roho Mtakatifu—si miungu mitatu, bali Mungu mmoja: kwa sababu wana sifa za kimungu bila kugawanyika; kwa sababu wana asili moja, uungu mmoja, mapenzi moja, nguvu moja, mamlaka, utukufu na utukufu mmoja; kwa sababu utofauti wao, kama Watu watatu, haujengwi juu ya tofauti katika sifa za kimungu—ambazo hazigawanyiki miongoni mwa Wote Watatu—bali pekee juu ya tofauti katika sifa za kibinafsi, ambayo kwa njia yake Baba ni hasa Baba, Mwana ni Mwana, na Roho ni Roho, ilhali kile kinachounda asili halisi ya kimungu ni kimoja na kile kile kwa Wote Watatu. Akifafanua hili, Mtakatifu Gregori Mteolojia anasema: "Uungu ni umoja usio na kikomo wa kiini chao kimoja cha Watu Watatu Wasio na Kikomo, ambapo kila mmoja, anapozingatiwa Yeye Mwenyewe, ni Mungu, kama Baba na Mwana, Mwana na Roho Mtakatifu, huku akihifadhi katika kila mmoja sifa yake ya kibinafsi, na Watu Watatu, wanapofikiriwa pamoja, pia ni Mungu; ya kwanza kwa sababu ya umoja wa kiini, na ya pili kwa sababu ya umoja wa asili." Na mahali pengine: "Tuna Mungu mmoja, kwa sababu Uungu ni mmoja, na wale wanaotokana na Mungu wanarejeshwa kwa Umoja, ingawa tunaamini katika Watatu; kwani kama vile mmoja si Mungu kuliko mwenzake, ndivyo pia mwenzake si Mungu kidogo kuliko yeye; na mmoja si wa kwanza kabla ya mwenzake, wala mwenzake si wa baadaye—Hawajatenganishwa kwa mapenzi, wala hawagawanyiki kwa nguvu; na hakuna chochote kati ya hayo kinachotokea katika vitu vinavyoweza kugawanywa. Kinyume chake, kwa ufupi zaidi, Uungu hauwezi kugawanyika katika Vilivyogawanyika, kama vile jua tatu zilizomo moja ndani ya nyingine, uangavu mmoja unaovunjika. Kwa hiyo, tunapowaza Uungu, Chanzo Kikuu na asili moja; basi tunachokifikiria ni kimoja. Lakini tunapowazia Wale ambao Uungu unakaa ndani yao—Viumbe wanaotoka kwa Chanzo cha Kwanza, na Viumbe wanaotoka Kwake kwa wakati mmoja na kwa usawa—basi kuna watatu wanaoabudiwa." Pia katika kifungu cha tatu: "Katika Uungu kuna umoja, lakini wale ambao Uungu unamilikiwa nao ni watatu kwa idadi. Kila mmoja ni Mungu mmoja, ikiwa mtu anamrejelea mmoja wao. Na tena, kuna Mungu mmoja asiye na mwanzo, ambaye kutoka kwake utajiri wa Uungu hutiririka, neno linapozungumzia Watatu… Mtu anaweza kuwaita miungu mitatu wale waliogawanywa miongoni mwao kwa wakati, au fikra, au nguvu, au mapenzi, ili kila mmoja asifanane kamwe na wengine, bali awe daima katika mzozo nao. Lakini katika Utatu wangu kuna nguvu moja, wazo moja, utukufu mmoja, mamlaka moja; na kwa hiyo umoja, ambao una utukufu mkuu katika muafaka wa pamoja wa Uungu, unabaki usiokatika."[562]

§ 32. Uungu wa Baba.

Hakuna mtu, hata miongoni mwa wale waliokataa uungu wa Watu wengine wawili, ambaye amewahi kuhoji uungu wa Mtu wa Kwanza wa Utatu Mtakatifu. Na hili ni jambo la kawaida kabisa:

(a) kwa sababu mtu hawezi kumtambua yeyote kama Mungu bila kwanza kuacha kabisa akili timamu (Zab. 13:1), na wakati huo huo —

b) kwa sababu uungu wa Baba umeelezwa waziwazi sana katika Maandiko Matakatifu kiasi kwamba hakuna hata sababu ndogo kabisa ya mkanganyiko au kusita.

Kristo Mwokozi Mwenyewe anamwita Baba Yake:

a) Mungu: *'Kwa maana Mungu aliupenda ulimwengu hata akampa Mwanawe mmoja, ili kila amwaminiye asipotee, bali awe na uzima wa milele'* (Yohana 3:16);

b) Mungu mmoja wa kweli: *'Na hii ndiyo uzima wa milele, wakujua Wewe, Mungu mmoja wa kweli, na Yesu Kristo uliyetuma'* (Yohana 17:3);

c) Bwana wa mbingu na dunia: *'Naku sifu, Ee Baba, Bwana wa mbingu na dunia, kwa kuwa umeficha hayo kwa wenye hekima na wasomi, na ukayafunulia watoto wadogo*' (Mathayo 11:25).

Mitume Watakatifu pia mara nyingi sana walimrejelea Baba kama

---

[561] Au, kama ilivyo katika vitabu vya ibada: 'Naimba kuhusu watatu, katika Wimbo wa Kerubio, Uungu Mtakatifu: nuru na nuru, uhai na maisha, Mungu anayezaliwa, Mungu aliyezaliwa, Mungu anayetoka kwa Baba, Roho aliye hai' (Lenten Triodion, folio 228, upande wa nyuma). "Kwa maana hatusifu miungu mitatu, bali Uungu mmoja; lakini tunaheshimu kweli hipostasi tatu: Baba, asiyezaliwa; Mwana, aliyezaliwa kutoka kwa Baba; na Roho Mtakatifu, anayetoka kwa Baba—watatu katika Mungu mmoja, ingawa kila mmoja ni tofauti, kama Mungu alivyo, na anasifiwa ipasavyo" (Lenten Triodion, fol. 224 upande wa nyuma. Moscow, 1835).

[562] "Kazi za Mababa Watakatifu" katika tafsiri ya Kirusi. J. III, uk. 315 na 115; J. VI, uk. 224.

a) Mungu, wakianza karibu kila moja ya barua zao kwa Wakristo kwa maneno: *'Neema iwe nanyi na amani kutoka kwa Mungu Baba yetu*' (Rum. 1:7; 1 Kor. 1:3; 2 Kor. 1:2; Gal. 1:3; Efe. 1:2; Fil. 1:2; Kol. 1:3, n.k.), na kuwahimiza kwa sauti moja na kwa moyo mmoja kumtukuza Mungu na Baba wa Bwana wetu Yesu Kristo (Rum. 15:6; Kol. 1:12; 3:17);

b) Mungu mmoja: *lakini kwetu sisi kuna Mungu mmoja tu, Baba, ambaye vitu vyote hutoka kwake* (1 Kor. 8:6; Efe. 4:6);

c) Mungu aliyebarikiwa: *amebarikiwe Mungu, Baba wa Bwana wetu Yesu Kristo, Baba wa rehema na Mungu wa faraja yote* (2 Kor. 1:3; 1 Pet. 1:3; Efe. 1:3, n.k.).

Itakuwa kabisa isiyo ya lazima kutoa ushahidi zaidi wa ukweli huu kutoka kwa Tamaduni Takatifu. Tuchukulie tu kwamba, katika kutangaza ukweli huu, walimu wa kale wa Kanisa walimpa Mungu Baba majina mbalimbali ya kuelezea, kama vile: Mungu-Ndani-Yake, Mungu-Ndani-ya-Vyote, Mungu Aliye Juu ya Vyote,[563] , Mungu wa Vyote, Baba wa Vyote, Muumba wa Vyote,[564] , Mwenyezi, Mfalme wa Vyote, na kadhalika.[565]

§33. Ushahidi kutoka Maandiko Matakatifu wa Uungu wa Mwana na Umoja wake wa Kiungu na Baba.

Uungu wa Mtu wa Pili wa Utatu Mtakatifu, Mwana wa Mungu, umeelezwa katika Maandiko Matakatifu kwa uwazi usio na upungufu, kama vile umoja wake wa kiini na Baba. Maandiko matakatifu yanayohusiana na mada hii yamegawanyika katika makundi mawili: mengine yanazungumzia moja kwa moja uungu wa Mwana wa Mungu; mengine yanashuhudia uungu wa Yesu Kristo. Lakini kwa kuwa Yesu Kristo si mwingine bali Mwana wa Mungu, ambaye kwa undani wake aliichukua asili ya kibinadamu, hakuna haja ya kutofautisha kati ya hayo mawili. Katika maandiko haya, ambayo ni mengi yasiyohesabika, Maandiko Matakatifu yanamtambikiza Yesu Kristo au Mwana wa Mungu kila kitu kinachoweza kutambikizwa kwa Mungu wa kweli, kama vile:

1) V y e o v y a M u n g u . Kinamwita—

a) M u n g u : *'Hapo mwanzo kulikuwa na Neno, na yule Neno alikuwa pamoja na Mungu, naye Neno alikuwa Mungu. Yeye alikuwa pamoja na Mungu hapo mwanzo*' (Yohana 1:1–2). Hapa —

aa) Neno anaitwa Mungu, '[566] ' waziwazi kwa maana ileile kama Mungu Baba, ambaye alikuwa naye tangu mwanzo; kwa hivyo, kwa maana halisi;

bb) kwa jina 'Neno', bila shaka yoyote, Mwana wa Mungu, Yesu Kristo, ndiye anayekusudiwa; kwa maana, akiendelea na maelezo yake, Mwinjilisti anasema: *Naye Neno akawa mwili, akakaa miongoni mwetu, akiwa amejaa neema na kweli; nasi tukauona utukufu wake, utukufu kama wa Mwana pekee wa Mungu... Maana Sheria ilitoka kwa Musa; lakini neema na kweli zilikuja kwa Yesu Kristo* (14:17).

(b) M u n g u a l i y e j i d h i h i r i s h a k w a m w i l i : *na bila shaka—siri kuu ya utauwa: Mungu alidhihirishwa kwa mwili, akaidhinishwa kwa Roho, akaonekana na malaika, akatangazwa miongoni mwa mataifa, akaaminiwa ulimwenguni kote,* na *akapandishwa kwa utukufu* (1 Tim. 3:16). Ni dhahiri ni Mungu gani anayezungumziwa hapa.[567]

c) B w a n a : *lakini kwetu sisi kuna Mungu mmoja tu, Baba, ambaye vitu vyote hutoka kwake, na sisi tuwepo kwa ajili yake; na Bwana mmoja, Yesu Kristo, ambaye vitu vyote hutoka kwake, na sisi kupitia kwake* (1 Kor. 8:6; kdr. Math. 22:43–44); B w a n a w a u t u k u f u : *kama wangemjua Yeye, wasingemsaliba Bwana wa utukufu* (1 Kor. 2:8); B w a n a M u n g u : *mwangalieni nafsi zenu na kundi lote, ambalo Roho Mtakatifu*

---

[563] Αύτόθεος (*Origen,* in Joann., Vol. II, n. 2, 3); κάθολος Θεός *(Eusebius,* Orat. panegyr. in H. E. X, 14); ό επί πάντων Θεός (Constit. Apostol., III, 17; *Origen,* contra Cels., VI, 47; *Basil,* Barua 38, n. 4).

[564] Mungu wa wote *(Clem.* Strom. II, 9; *Euseb*. H. E. X, 4; *Athanasius,* contra Arian. Orat. II, n. 75); Baba wa wote *(Justin,* Apolog. 1, namba 45, 61, 63; *Irenaeus*, Advers. Haeres. IV, 20, namba 1); Muumba wa yote *(Justin*, Mazungumzo na Trypho, namba XXXV, LVI).

[565] Παντοκράτωρ *(Polycarp,* Epistle to the Smyrnaeans, n. 14; Irenaeus, Against Heresies, 1, 10; III; 6, n. 2); παμβασιλεύς (Clement, Stromata, VII, 5; *Eusebius*, Demonstration of the Gospel, 1, 5).

[566] Katika kauli ya Mwinjilisti: *'Neno alikuwa Mungu,* Θεός ήν ό Λόγος' — msingi lazima uchukuliwe kuwa ni 'ό Λόγος', Neno, kama lilivyo na kiambato, na dhihirisho kuwa ni 'Θεός', Mungu, likiwa bila kiambato, kama ilivyo katika maneno ya Mwokozi: *'Mungu ni roho,* πνεῦμα ό Θεός' (Yohana 4:24), ambapo nomino kuu ni 'ό Θεός', ingawa inakuja ya pili, na sifa ni 'πνεῦμα'.

[567] Katika Vulgate ya Kilatini, neno *'Mungu'* katika maandishi haya limeachwa, kwa sababu isiyojulikana; lakini katika asili, yaani, katika kodeksi za Kigiriki, linapatikana mara kwa mara (*Scholz,* Nov. Test, graece ad fidem test, critic, vol. II, p. 33., Lips. 1636), na ndivyo Wataalamu wa kale wa Kanisa walivyosoma maandishi haya: Mt. Yohane Krisostomo (homil. in hunc locum), Basil Mkuu (Epist. 261, Opp. T. III, p. 401, ed. Benedict.), Didymus (Tractat. de Trinit.) na wengine.

amewaweka kuwa wasimamizi juu yake, kulicha Kundi la Bwana Mungu, ambalo alilinunua kwa damu yake mwenyewe (Matendo 20:28). Jina 'Bwana Mungu', ambaye alinunua Kanisa kwa damu yake mwenyewe, haliwezi kueleweka kuwa linamrejelea yeyote kati ya Watu wa Uungu isipokuwa Mwana[568] (Tazama pia Yuda 4).

d) M u n g u w a k w e l i : *tunajua pia kwamba Mwana wa Mungu alikuja akatupa nuru na ufahamu, ili tumjue Mungu wa kweli na tuwe katika Mwanawe wa kweli, Yesu Kristo. Yeye ni Mungu wa kweli na uzima wa milele* (1 Yohana 5:20). Inaonekana hakuna ushuhuda wenye nguvu zaidi kuliko huu. Hapa Mtume anamuita Yesu Kristo:

aa) Mwana halisi wa Mungu; kwa hivyo, Mwana kwa maana halisi, si kwa njia ya mfano; Mwana wa asili, aliyezaliwa kutoka kwa kiini cha Baba, si aliyechukuliwa kwa neema;

bb) pia anamuita *Mungu wa kweli,* kama inavyoashiriwa na kivumishi cha kuonyesha *'huyu'* (ούτος), ambacho bila shaka lazima kirejelee kwa mtu aliye karibu zaidi;

cc) Anamuita Mungu wa kweli kwa maana ile ile hasa, kama, maneno machache kabla, alivyomuita Mungu Baba Mungu wa kweli.[569]

e) M u n g u m k u u : *neema ya Mungu imeonekana, akiwaokoa wanadamu wote, akitufundisha, tukikataa ukafiri na tamaa za kidunia, tuishi kwa kiasi, kwa haki na kwa utauwa katika enzi hii ya sasa, tukisubiri tumaini letu lililobarikiwa na kufunuliwa kwa utukufu wa Mungu mkuu na Mwokozi wetu Yesu Kristo* (Tito 2:11–13). Kwamba jina *'Mungu mkuu'* linamrejelea Yesu Kristo hapa, na si mtu mwingine yeyote, linathibitishwa:

(aa) kutokana na muundo wenyewe wa kifungu hicho katika lugha ya Kigiriki;[570]

(bb) kutoka kwa muktadha: inaashiria waziwazi thawabu ya baadaye na kuja kwa utukufu kwa Mungu Mhukumu, ambaye Wakristo wanamsubiri, — ingawa inajulikana kutoka kwa sehemu nyingine za Maandiko kwamba *Baba hamhukumu mtu yeyote, bali amemkabidhi Mwana hukumu yote* (Yohana 5:22), na kwamba ni Mwana Yeye mwenyewe atakayeonekana siku moja katika utukufu wake kuhukumu walio hai na wafu, kama Yeye mwenyewe alivyoshuhudia mara kwa mara (Mathayo 24:3–43; Marko 13:3–33; Luka 17:22–37);

(cc) hatimaye, kutokana na kulinganisha kifungu hiki na aya ya 10 ya sura hiyohiyo, ambapo Mtume bila kusita alimwita Yesu Kristo 'Mungu Mwokozi': *ili wao* (kwa maana ya jumla—Wakristo) *wawe kwa kila hali ni sifa kwa mafundisho ya Mwokozi wetu, Mungu*.[571]

(e) M u n g u , A l i y e B a r i k i w a . Mtume, huku akiorodhesha haki mbalimbali za Wayahudi, anasema, miongoni mwa mambo mengine: *'ambao ni wao ule upokeaji wa kuwa wana, na utukufu, na agano, na utoaji wa torati, na ibada, na ahadi; ambao ni wao baba wa kiroho, na ambaye, kwa jinsi ya mwili, alitoka, Kristo, ambaye ni Mungu juu ya yote, apewe utukufu milele, Amina* (Warumi 9:4–5). Sababu zifuatazo zinatulazimisha kutumia maneno haya ya mwisho kwa Yesu Kristo badala ya Mungu Baba:

aa) mtindo wa usemi: usemi *'ambaye yuko juu ya yote'* (ό ών έπί πάντων) unarejelea bila utata mada iliyotangulia, yaani, Kristo kwa jinsi ya mwili;

bb) muktadha wa kifungu: baada ya kusema kwamba Kristo ni Myahudi *kwa jinsi ya mwili* tu, Mtume kwa kawaida anamfanya msomaji kutarajia swali la kwamba, basi, Kristo *si wa Kiyahudi kwa jinsi ya mwili*;

cc) kusudi la hotuba: Mtume anaashiria ukweli kwamba Yesu Kristo anatokana na Waisraeli kwa jinsi ya mwili kama mojawapo ya haki za kipekee za watu waliochaguliwa, na zaidi ya hayo kama haki muhimu zaidi—basi, haki hii ingekuwa gani ikiwa Kristo angekuwa tu mwanadamu, na maneno ya mwisho

---

[568] Maandiko ya kwanza yaliyotajwa yalitumiwa dhidi ya Waari na Mtakatifu Yohane Krisostomo (Homilia V dhidi ya Waanoeo), Mtakatifu Athanasius (De decrete Synodi Nicænsis) na Mtakatifu Kirili (Thesaurus, Kitabu cha 9); ya pili na ya tatu zilitumika na Mtakatifu Kirili huyo huyo (Thesaurus, Kitabu cha 32).

[569] Maandishi haya yanatajwa kwa maana hii na Mtakatifu Basili Mkubwa ('Works of the Holy Fathers' VII, uk. 175) na Mtakatifu Kirili (initio Dialog. IV).

[570] Kwa maana katika Kigiriki, kabla ya maneno *'Mungu mkuu na Mwokozi wetu',* τοΰ μεγάλου Θεοΰ καί Σωτήρος ήμών, kuna kiwakilishi kimoja tu; na kwa hivyo, vyeo hivi vyote viwili vinamhusu Mtu mmoja, Yesu Kristo, Ίησοΰ Χρίστοΰ. Lakini kama jina *'Mungu mkuu'* lingedokeza Mtu mmoja, na jina *'Mwokozi wetu'* lingedokeza mwingine, basi, kwa asili ya lugha ya Kigiriki, ingepaswa kuwa na viambato viwili: kimoja kabla ya maneno *'Mungu mkuu*', na kingine kabla ya maneno *'Mwokozi wetu'.*

[571] Mtakatifu Athanasius (lib. de communi essent. Patr. et Fil.), Mtakatifu Basil Mkuu ('Works of the Holy Fathers' VII, uk. 176) na Mtakatifu Kirili (Thesaur. kit. 32) waliielewa maneno ya Mtume tuliyoyachunguza (Tito 2:13) kuwa yanamhusu Mwana.

hayangemhusu Yeye: *'Mungu, ambaye yuko juu ya yote, aliyebarikiwa milele*'?[572] Umuhimu wa ushuhuda huu pia hauwezi kupingwa:

(aa) ndani yake, Yesu Kristo anaitwa Mungu, *ambaye yuko juu ya yote*, yaani, mkuu, kama vile Mungu Baba anavyoitwa katika sehemu nyingine (Efe. 4:6);

bb) Mungu *aliye barikiwa,* vivyo hivyo kama Mungu Baba (2 Kor. 1:3; Efe. 1:8);

cc) Mungu, *aliyebarikiwa milele* — tena, kabisa kwa njia ileile kama Mungu Baba (2 Kor. 11:31), na hatimaye —

dd) yote haya yamehitimishwa kwa kihusishi *'Amina',* ambacho, kama kinavyotumika katika Maandiko Matakatifu, daima huimarisha au kuhiribu ukweli, na ambacho Mtume huyo huyo, mahali pengine, alitumia kuhitimisha sifa kama hii kwa Mungu mmoja wa kweli, kinyume na miungu wa uongo: *viumbe vilisembuliwa badala ya Muumba, Ambaye ametukuzwa milele na milele, Amina* (Warumi 1:25).

2) Asili ya kimungu, usawa kamili na kuwa na asili moja na Mungu Baba.

a) Asili ya kimungu. Hili linashughulikiwa hasa kupitia maneno mawili ya mtume mtakatifu Paulo:

aa) ya kwanza — katika Waraka kwa Wakolosai: *'Kwa maana ndani yake* (Yesu Kristo) *ukaali wote wa Uungu umeishi kimwili*' (2:9), ambapo asili ya kimungu inahusishwa kikamilifu na Kristo (taz. Rum. 1:20);

bb) ya pili — katika Waraka kwa Wafilipi: *'Lieni ninyi nia ile ile iliyokuwa kwa Kristo Yesu': Yeye, akiwa na sura ya Mungu, hakuitazama usawa na Mungu kama kitu cha kujishikilia; bali alijinyima, akichukua sura ya mtumwa, akitengenezwa kwa sura ya kibinadamu na kuonekana katika umbo la kibinadamu; alijinyenyekeza, akawa mtiifu hata kufa, hata kufa msalabani* (2:5–8). Hapa misemo: *'akiwa katika umbo la Mungu*' (εν μορφή θεοῦ ὑπάρχων) na *'akiwa sawa na Mungu*' (τό εἶναι ἴσα θεώ) inaelezwa waziwazi kinyume na misemo: *'akichukua umbo la mtumwa*' (μορφήν δούλου λαβών), *'akifanana na wanadamu'* (έν όμοιώματι άνθρώπων γενόμενος). Lakini kama vile maneno ya mwisho yanavyoashiria waziwazi, katika mtu wa Yesu Kristo, hasa asili ya kibinadamu; vivyo hivyo, maneno ya awali yanaashiria katika Yeye asili ya kimungu.[573] Zaidi ya hayo, Mtume anasema:

(aa) kwamba Kristo, *akiwa na umbo la Mungu*, *hakuchukulia usawa na Mungu kama kitu cha kukamatwa* (ούχ' άρπαγμόν ήγήσατο): hii ina maana kwamba usawa huu ulikuwa wake kwa haki, yaani, kwa asili;

bb) kwamba alijidhalilisha au kujinyima utukufu alipochukua umbo la mwanadamu tu; hii ina maana kwamba, kwa asili, Yeye si mtumishi wa Mungu, wala si kiumbe wa Mungu, bali ni Mungu Mwenyewe. Vinginevyo, kujidhalilisha kwake kungekuwa kwa nini?

b) Usawa kamili na Mungu Baba: *'Baba yangu bado anafanya kazi hadi leo, na mimi pia ninafanya* kazi' (Yohana 5:17). *Kwa maana chochote Baba anachofanya, Mwana naye hufanya vivyo hivyo* (19). *Kama vile Baba anavyowafufua wafu na kuwapa uzima, ndivyo Mwana anavyompa uzima yeyote anayemtaka* (21). *Kama vile Baba alivyo na uzima ndani Yake mwenyewe, ndivyo alivyompa Mwana kuwa na uzima ndani Yake mwenyewe* (26). *Nami nawapa uzima wa milele, wala hawatapotea kamwe; wala hakuna atakayewachukua kutoka mkononi mwa Baba (10:28–29). Kama mngenijua mimi, mngemjua na Baba pia. Baba yangu, aliyewapa mimi, ni mkuu kuliko wote; wala hakuna awezaye kuwanyakua kutoka mkononi mwa Baba yangu* (10:28–29). *Kama mngenijua mimi, mngemjua na Baba yangu* (14:7).[574]

---

[572] Maneno haya yalitumika kumrejelea Mwana na: Irenaeus (Contra Haereses III, 18), Tertullian (Contra Heres 13 na 16), Athanasius Mkuu (Contra Arianus, Hotuba 2 na 5), Gregory wa Nyssa (Contra Eunomianus, Kitabu X), Ambrose (De Spirit. S. 1, chap. 3; De fide IV, 6), Augustine (De Trinit. II, 13) na wengine.

[573] "Nathibitisha," anasema Mtakatifu Basili Mkubwa, "kwamba usemi *'kuwa na sura ya Mungu*' (Fil. 2:6) ni sawa na usemi 'kuwa katika kiini cha Mungu'. Kwa maana kama maneno: *'akichukua umbo la mtumwa*' (beti 7), yanavyoashiria kwamba Bwana wetu alizaliwa katika asili ya ubinadamu; vivyo hivyo, bila shaka, maneno: *'akiwa na umbo la Mungu*', yanaashiria sifa ya asili ya kimungu" ("The Works of the Holy Fathers" VII, uk. 45).

[574] Mtakatifu Kirili wa Aleksandria anatumia vifungu hivi vyote kuonyesha usawa wa Baba na Mwana (Kuhusu Utatu Mtakatifu na Mwenye Kuipa Uhai, Sura 12 na 13, katika *Chronicle of Readings*, 1847, Jil. III, uk. 23–26). Maneno yafuatayo kutoka kwake pia yanastahili kuzingatiwa: 'Bwana wetu Kristo Mwenyewe anatangaza usawa huu wazi kwetu katika sehemu nyingine, akisema: "*Kama vile Baba anavyonijua mimi, ndivyo mimi ninavyomjua Baba*" (Yohana 10:15); na tena mahali pengine: *'Hakuna awezaye kuja kwangu, isipokuwa yeye alivyovutwa na Baba aliyenituma*' (6:44). Kutokana na hili tunajifunza kwamba Mwana, kama Baba anavyofanya, huwaleta wale wanaopaswa kuokolewa kwa Baba. Basi, ni wapi utumishi wa utumwa ambao wenye uzushi wanauzungumzia? Iko wapi ibada inayofaa kiumbe? Iko wapi kutokulingana hapa kati ya mamlaka ya Baba na utii wa Mwana?' (ibid., uk. 27)?

c) Wa asili moja na Mungu Baba. Hili linafunuliwa:

aa) kutoka kwa maneno ya Mwokozi: *'Mimi na Baba ni umoja'* (Yohana 10:30), ambayo maana yake tayari tumeiona;[575]

bb) kutoka kwa maneno mengine ya Mwokozi: *'Yeyote aliyeniona amemwona* Baba… *Mimi niko ndani ya Baba na Baba yuko ndani yangu'* (Yohana 14:9, 11), maana yake ambayo pia tumeiona;[576]

cc) kutoka kwa seti ya tatu ya maneno ya Mwokozi: *'Kama mngenijua mimi, mngemjua na Baba yangu pia*' (Yohana 8:19; taz. 14:7), ambayo kwa lazima inaashiria kwamba Baba na Mwana ni wa asili moja;[577]

gg) hatimaye, kutoka kwa kauli ya nne ya Mwokozi: *'Yote yaliyo yangu ni yako, na yote yaliyo yako ni yangu*' (Yohana 17:10); *'Yote aliyo nayo Baba ni yangu*' (16:15), zinazodokeza ukweli uleule.[578]

3) Sifa za kimungu, ambazo ni:

a) Milele: *'Kweli, kweli, nawaambia, kabla ya Abrahamu kuwa, mimi ni*' (Yohana 8:58). *'Na sasa, Ee Baba, nitanenepeza katika uwepo wako kwa utukufu ule nilioukuwa nawe, kabla ya kuwepo kwa ulimwengu*' (17:5). Na kwa uwazi zaidi: *'Mimi ni Alfa na Omega, wa Kwanza na wa Mwisho*' (Ufunuo 1:10; taz. mst. 12, 17, 18). *'Ndivyo asemavyo Yeye wa Kwanza na wa Mwisho, aliyekufa, na tazama, yu hai'* (Ufunuo 2:8). *Tazama, naja hivi karibuni, na ujira wangu uko pamoja nami, ili kumlipa kila mtu kadiri ya matendo yake. Mimi ni Alfa na Omega, wa Kwanza na wa Mwisho, Mwanzo na Mwisho* (Ufunuo 22:12–13).

b) Kujitokeza mwenyewe. Mbali na maneno yaliyotajwa hivi punde kutoka kwa Kitabu cha Ufunuo, ambayo, ingawa yanaashiria utauwa wa Mwana wa Mungu, pia yanaashiria kujitokeza kwake mwenyewe, maneno ya Mwokozi pia yanatumika hapa: *kwa maana kama vile Baba alivyo na uzima ndani yake mwenyewe, ndivyo alivyompa Mwana kuwa na uzima ndani yake mwenyewe* (Yohana 5:26).

c) Upatikanaji kila mahali: *'Hakuna aliyepanda mbinguni isipokuwa Mwana wa Mtu, aliyeshuka kutoka mbinguni na yuko mbinguni*' (Yohana 3:13). *'Maana wawili wakiwa au watatu wakiwa wamekusanyika kwa jina langu, mimi nipo katikati yao*' (Mathayo 18:20).

d) Kutobadilika. Mtume mtakatifu anaelezea sifa hii ya Mwana wa Mungu anapomtumia maneno ya Zaburini: *'Hapo mwanzo, Ee Bwana, Uliweka misingi ya dunia, na mbingu ni kazi ya mikono Yako; zitaharibika, bali Wewe unabaki; na vyote vitachakaa kama vazi; kama vazi utavifunika, na vitabadilika; lakini Wewe u yule yule, na miaka yako haitaisha kamwe'* (Ebr. 1:10–12*)*, na anapoendelea kusema katika waraka huo huo: *'Yesu Kristo ni yule yule jana na leo na milele'* (13:8).

(e) Ujuzi wote. Sifa hii pia inamilikiwa na Mwokozi Mwenyewe: *'Mambo yote yamekabidhiwa kwangu na Baba yangu, na hakuna anayemjua Mwana isipokuwa Baba; wala hakuna anayemjua Baba isipokuwa Mwana, na wale ambao Mwana ameamua kuwafunulia*' (Mathayo 11:27; Yohana 10:15). *Na makanisa yote yatajua ya kuwa mimi ndiye anayechunguza mioyo na akili* (Ufunuo 2:23). Mitume, pia, walitambua hili kwake*: 'Sasa tunajua ya kuwa wewe unajua yote, wala huhitaji mtu yeyote akuulize. Kwa hiyo tunaamini ya kuwa umetoka kwa Mungu*' (Yohana 16:30). *Bwana! Wewe unayajua yote; unajua kwamba nakupenda* (Yohana 21:17). Au: *Yesu mwenyewe hakujiamini kwao, kwa sababu aliwajua wote 25 na hakuwa na haja ya mtu yeyote kushuhudia kumhusu mtu, kwa maana yeye mwenyewe alijua kilichomo ndani ya mtu* (Yohana 2:24–25). *ambaye kwake zimefichwa hazina zote za hekima na maarifa* (Wakolosai 2:3).

e) Uweza wote. *Kondoo wangu husikia sauti yangu, nami nawafahamu; nao hunifuata. Nami nawapa uzima wa milele, na hawatapotea kamwe; wala mtu yeyote hawezi kuwachukua mkononi mwangu.*

---

[575] Tazama § 27 hapo juu na dokezo 481.

[576] Katika kifungu hicho § na dokezo 447.

[577] "Unaona," anasema Mtakatifu Kirili wa Aleksandria, "jinsi hapa pia anavyofichua umoja wa kiini: *'Kama mngenijua Mimi,*' anasema, *'basi mngemjua na Baba yangu pia*; kwa maana kile ambacho ni cha kiini kimoja hakiwezi kujulikana kutokana na kile ambacho ni cha kiini tofauti. Viumbe wenye asili tofauti, wasiofahamika kwa kila mmoja, hawawezi kuelewana; lakini wale wenye asili moja hujulikana kutoka kwa wenzake" (Chronicle of Readings 1847, III, uk. 31). "Ikiwa," anatafakari Mtakatifu Basili Mkubwa pia, "mtu yeyote amemjua Mwana katika kiini chake, amemjua pia Baba (kwa maana imesemwa: *'Kama mngenijua mimi, mngemjua na Baba wangu* pia'—Yohana 14:7); yaani, Mwana ni wa asili moja na Baba, kwa maana hakuna kitu kisicho na mwili kinachoweza kujulikana kutokana na asili isiyofanana" ("The Works of the Holy Fathers" VII, uk. 146).

[578] Tazama dokezo 450 hapo juu. "Ikiwa," anahoji Mtakatifu Basili Mkubwa, "Mwana peke yake ndiye kiumbe wa Baba, na vitu vingine vyote ni viumbe wa Mwana, basi Yeye aliyesema*, 'Vyovyote vilivyo vyangu ni vyako';* angeweza kusema hivi; lakini, kwa mujibu wa mtazamo wa Eunomius, Hakupaswa kuongeza: *'na yaliyo yako ni yangu*' (Yohana 17:10), kwa maana Mwana mwenyewe hangeweza kuwa wake mwenyewe. Kutokana na haya inawaonekana wazi kwamba alizungumzia mfano wake kwa Baba, na kuhusu asili yake, ambayo kwa kila hali ni sawa kabisa na asili ya Baba, na si kuhusu viumbe walioumbwa" ("The Works of the Holy Fathers" VII, uk. 161).

Baba yangu, aliyewapa mimi, ni mkuu kuliko wote; wala hakuna mtu awezaye kuwachukua mkononi mwa Baba yangu (Yohana 10:27–29). *Yeye* (Yesu Kristo) *atabadilisha mwili wetu wa unyonge ili ufanane na mwili wake wa utukufu, kwa nguvu ambayo yeye hutenda nayo na kuutawala kila kitu kwa ajili yake mwenyewe* (Fil. 3:21*)*.

g) U t u k u f u : *maana kama wangetambua, wasingemsalibisha Bwana wa utukufu* (1 Kor. 2:8; taz. Yakobo 2:1).

4) M a t e n d o y a k i m u n g u na mamlaka juu ya yote yaliyopo. Mwana wa Mungu anaitwa:

a) M u u m b a w a u l i m w e n g u . *Vitu vyote vilitokea kwa njia yake, na bila yeye hakuna kitu kilichotokea kilichotokea* (Yohana 1:3). *Kwa maana kwa yeye vitu vyote viliumbwa, mbinguni na duniani, vinavyoonekana na visivyoonekana: iwe ni viti vya enzi, au ufalme, au ukuu, au mamlaka—vyote viliumbwa kwa njia yake na kwa ajili yake; naye yuko kabla ya vitu vyote, na katika yeye vitu vyote vimeunganishwa pamoja* (Kol. 1:16–17; linganisha Ebr. 1:2 na 10).

6) M l e z i . *Yeye yuko kabla ya vitu vyote, na katika Yeye vitu vyote vimeunganishwa* (Kol. 1:17); *akishikilia vitu vyote kwa neno la nguvu zake* (Ebr. 1:3).

c) M w e n y e k u f a n y a m i u j i z a kwa nguvu zake mwenyewe: *kama vile Baba anavyoamsha wafu na kutoa uhai, ndivyo Mwana anavyotoa uhai kwa yule anayetaka* (Yohana 5:21). *Na ishara hizi zitaambatana na waumini: kwa jina langu watatoa pepo wachafu; watazungumza kwa ndimi mpya; watashika nyoka; na kama wakinywa chochote kichungu, hakitawadhuru; watawaweka mikono yao juu ya wagonjwa, nao watapona* (Marko 16:17–18).

(d) M t a w a l a w a w o t e , Mfalme wa wafalme na Bwana wa mabwana. *Aliwatumia neno watoto wa Israeli, akitangaza amani kwa njia ya Yesu Kristo; Yeye ni Bwana wa wote* (Matendo 10:36; taz. Yuda 4). *Watapigana vita na Mwana-Kondoo, naye Mwana-Kondoo atawashinda; maana Yeye ni Bwana wa mabwana na Mfalme wa wafalme* (Ufunuo 17:14). *Juu ya vazi lake na juu ya paja lake imeandikwa jina: 'Mfalme wa wafalme na Bwana wa mabwana'* (Ufunuo 19:16).

5) H e s h i m a y a K i m u n g u . Maandiko yanaelezea wazo hili wakati—

a) i n a t o a a m r i k w a j u m l a : *kwamba wote wamheshimu Mwana kama wanavyomheshimu Baba. Yeye asiyemheshimu Mwana, hamheshimu Baba aliyemtuma* (Yohana 5:23); na baadaye inapoamuru, kwa maalum:

6) k u m w a m i n i M w a n a : *'Kazi ya Mungu ni hii, kwamba mwamini yeye aliyetumwa na Mungu*' (Yohana 6:29). *Na amri yake ni kwamba tumwamini jina la Mwanawe, Yesu Kristo* (1 Yohana 3:23; taz. Yohana 3:18; 6:40; Matendo 16:31; 20:21).

c) k u w e k a i m a n i y e n u k w a k e . *Mioyo yenu isihuzunike; mtuamini Mungu, niamini na mimi* (Yohana 14:1). *Nimewaambia haya ili mpate amani ndani yangu. Katika dunia mtapata mateso; lakini mwe na moyo: Nimeushinda ulimwengu* (Yohana 16:33). *Paulo, mtume wa Yesu Kristo kwa amri ya Mungu, Mwokozi wetu, na ya Bwana Yesu Kristo, tumaini letu* (1 Tim. 1:1; cf. Mathayo 12:11; Wakor. 1:27),

d) k u m p e n d a Y e y e . *Yeye asiyempenda Bwana Yesu Kristo ana laana, maran-atha* (1 Wakorintho 16:22; taz. Yohana 14:23).

e) k u m w o m b a k a t i k a m a o m b i . *Na mkiniomba chochote kwa jina langu, nitawatenda, ili Baba atukuzwe ndani ya Mwana. Nikiomba chochote kwa jina langu, nitawatenda* (Yohana 14:13–14). *Kweli, kweli, nawaambia: chochote mtakachoomba kwa Baba kwa jina langu, atawapa* (Yohana 16:23; taz. Warumi 10:13; Matendo 22:16).

(e) k u m w a b u d u Y e y e . *Vivyo hivyo, anapomtambulisha Mzaliwa wa Kwanza kwa ulimwengu, anasema: 'na malaika wote wa Mungu wamwabudu'* (Ebr. 1:6). *Ili kwa jina la Yesu magoti yote yainamike, mbinguni na mwilini na chini ya nchi, na kila ulimi ukiri kwamba Yesu Kristo ni Bwana, kwa utukufu wa Mungu Baba* (Fil. 2:10–11).

(g) k u m k i r i . *Yeye yeyote akiri kwamba Yesu ni Mwana wa Mungu, Mungu yuko ndani yake, naye ndani ya Mungu* (1 Yohana 4:15). *Kwa maana ukimkiri Yesu kwa vinywa vyako kuwa ni Bwana, na ukaamini moyoni mwako kwamba Mungu alimfufua kutoka kwa wafu, utaokolewa; maana kwa moyo mtu huamini na kuhesabiwa haki, na kwa kinywa mtu hukiri na kuokolewa* (Warumi 10:9-10).

Ni kweli kwamba kuna mistari katika Maandiko Matakatifu ambayo, kwa mtazamo wa kwanza, haionekani kuendana na fundisho la ulungu wa Mwana wa Mungu na usawa wake na Baba, na ambayo kwa

hivyo imetumika tangu enzi za kale na wamwasi waliopinga ulungu wa Mwokozi wetu. Lakini ni lazima tukumbuke:

(a) kwamba, kulingana na mafundisho ya Maandiko Matakatifu, Yesu Kristo si Mungu tu bali pia ni mwanadamu;

b) kwamba, kama Mungu, Yeye alipata kuwepo kwake kutoka kwa Baba, na kwa hivyo, ingawa Yeye ni wa asili moja naye na sawa naye kikamilifu, kwa upande wa uhusiano wa kibinafsi Yeye ni Mwana wa Baba na anashikilia nafasi ya pili katika mpangilio wa Watu wa Utatu Mtakatifu Sana; na

c) kwamba, hatimaye, kama Mkombozi wetu, *katika siku za maisha Yake ya duniani* Alikuwa katika hali ya kujidharau kwa hiari (Ebr. 5:7; Fil. 2:6–8), akijinyenyekeza kwa kujichukulia dhambi zetu, na hivyo kuondoa laana iliyokuwa juu yetu (Gal. 3:13), na kutimiza kikamilifu mapenzi ya Baba, ambaye alikuwa amekusudia kuokoa ulimwengu kwa damu ya Mwanawe (Rum. 3:25). Kwa kuzingatia mambo haya, tutaelewa kwa urahisi maana halisi ya mistari ile ya Maandiko Matakatifu ambayo, kwa vizazi vingi, imekuwa ikitajwa na wamwasi ili kupinga fundisho la ulungu wa Bwana Yesu. Hivyo basi—

(a) aliposema: *'Mwana hawezi kufanya chochote peke yake, isipokuwa anachomwona Baba akifanya*' (Yohana 5:19), alizungumza kwa kurejelea uhusiano Wake wa kibinafsi na Baba, ambaye naye anashiriki si tu utu mmoja, bali pia mapenzi moja, tendo moja na nguvu moja; na kwa hivyo, kiasili, chochote anachofanya, daima anafanya kutoka kwa Baba na pamoja na Baba, na hawezi kufanya chochote kwa hiari yake mwenyewe;[579]

b) aliposema: *'Baba yangu ni mkuu kuliko mimi*' (Yohana 14:28), alizungumza kwa kuzingatia uhusiano wake wa kibinafsi na Baba, kama chanzo chake,[580] na kwa kuzingatia ubinadamu wake, ambao bila shaka ni duni kuliko uungu wake;[581]

c) aliposema: *'Ninaenda juu kwa Baba yangu na Baba yenu, na kwa Mungu wangu na Mungu wenu*' (Yohana 20:17), alizungumza kama Mwana wa Mungu na pia kama mwanadamu; kwa maana Mungu ni Baba yake kwa asili, ilhali Yeye alikawa Mungu kupitia mpango wa wokovu, kwa kuwa Mwana alichukua asili ya kibinadamu — ilhali, kwa upande wetu, kinyume chake, Mungu ni Baba kwa neema tu, na Bwana na Mungu kwa asili;[582]

(d) aliposema: *'Lakini siku au saa yake hakuna ajuaye, wala malaika walio mbinguni, wala Mwana, ila Baba peke yake*' (Marko 13:32; Mathayo 24:36)—Alizungumza kwa ubinadamu wake, huku wakati huo

---

[579] "Haiwezekani na haipatani kabisa kwa Mwana kuumba chochote ambacho Baba haumbi. Kwa maana chochote ambacho Baba anacho ni cha Mwana; na kinyume chake, chochote ambacho ni cha Mwana ni cha Baba. Hivyo basi, hakuna chochote ambacho ni chake mwenyewe; kwani vyote ni vya pamoja. Na uto wao wenyewe ni wa pamoja na wa heshima sawa, ingawa uto wa Mwana unatoka kwa Baba" (*Mtakatifu Gregori,* Mahubiri 30, katika *The Works of the Holy Fathers* III, uk. 88). "*Mwana hawezi kufanya chochote kwa hiari yake isipokuwa anapoona Baba akitenda: maana chochote ambacho Baba hufanya, Mwana naye hufanya vivyo hivyo*" (Yohana 5:19). Na katika kifungu kingine: "Kila kitu ambacho Mwana huumba, huumba kutoka kwa Baba na pamoja na Baba: kwa maana mapenzi, matendo na uwezo wa Baba, Mwana na Roho Mtakatifu ni kitu kimoja na kile kile—sio tu vinavyofanana, bali ni vilevile" (*Mtakatifu Yohane wa Damascus*, Exact Exposition Ufafanuzi wa Imani ya Kiorthodoksi, Kitabu I, Sura ya 13, kur. 45–46, na Kitabu IV, Sura ya 18, kur. 274).

[580] Hapa, neno *'mkubwa*' limetumika kwa maana ya 'chanzo'. Kwa kuwa Mwana anatoka kwa Baba, Baba ni *mkubwa zaidi*, kama chanzo na asili. Ndiyo maana Bwana alisema: *'Baba yangu ni mkubwa kuliko mimi*', yaani, kwa sababu Yeye ni Baba. Lakini neno 'Baba' linamaanisha nini kingine, kama si kwamba Yeye ndiye chanzo na asili ya yule aliyezaliwa naye?" (*Mtakatifu Basil Mkubwa*, Kitabu I Dhidi ya Eunomius, katika *The Works of the Holy Fathers* VII, uk. 56). Ndivyo anavyosema *Mtakatifu Gregori Mteolojia* (katika *The Works of the Holy Fathers*, juz. III, uk. 85), *Mababa wa Mtaguso wa Sardis* (apud *Theodoret*, *H. E.* II, sura 8), *Mtakatifu Yohane Krisostomo* (homil. LXXV juu ya Yohana, sura ya 14, mstari wa 29), *Mtakatifu Epifanio* (Haeresis 69), *Mtakatifu Isidoro wa Pelusio* (Kitabu III, Barua 334) na *Mtakatifu Yohana wa Damasko* (Exact Exposition of the Orthodox Faith 1, 8, uk. 23).

[581] "Anaposema: *'Baba yangu*, aliyenituma, *ni mkuu kuliko mimi*' (Yohana 14:28), anamwita Baba kuwa mkuu kuliko Yeye mwenyewe kwa sababu Yeye mwenyewe alijawa mwanadamu; lakini, kama Neno la Baba, Yeye ni sawa naye" (*Mtakatifu Athanasius Mkuu,* Mahubiri juu ya Umwili Neno la Mungu, dhidi ya Arius, katika Christian Reader 1840, juz. III, uk. 171–172). Aya hii pia imeelezwa na *Mtakatifu Ambrozi* (De fide III, sura ya 4), *Mtakatifu Kirili* (In Io. lib. X), *Mtakatifu Augustino* (De Trinitate 15, sura za 7, 9, 11), *Papa Leo* (Epist. ad Flavian, sura ya 4) na wengineo.

[582] 'Anasema: "*Ninaenda juu kwa Baba yangu na Baba yenu, na kwa Mungu wangu na Mungu wenu*" (Yohana 20:17). Kwa maana Mungu ni Baba yake kwa asili, na wetu kwa neema; naye akawa Mungu kupitia mpango wa wokovu, kwa kadiri alivyokuwa mwanadamu; ilhali yeye ni Bwana na Mungu wetu kwa asili" *(Mtakatifu Athanasius,* Homilia dhidi ya Waarian, Chronicle of Readings 1840, III, uk. 178). Wazo hili lile lile linapatikana kwa *Mtakatifu Kirili wa Yerusalemu* (Homilies XI, II. 19, uk. 200 katika tafsiri ya Kirusi) na *Mtakatifu Gregori Mteolojia* ("Works of the Holy Fathers" III, uk. 86),

huo akiwa katika hali ya kujidharau kwa hiari,[583] na kwa mujibu wa mipango ya utunzaji wa kimungu, akiona si busara kufichua wakati wa hukumu kwa wanadamu;[584]

d) aliposema: *'Baba yangu, ikiwezekana, kikombe hiki kiepuke; lakini si kama mimi nitakavyo, bali kama Wewe utakavyo* (Mathayo 26:39), — Aliweka wazi katika Nafsi Yake mapenzi mawili: mapenzi ya kibinadamu, ambayo, kwa sababu ya udhaifu wa mwili, yaliomba mateso yapite Kwake, na mapenzi ya kimungu, ambayo ni sawa kabisa au yanalingana kabisa na mapenzi ya Baba, na yalikuwa tayari kukubali mateso na kifo;[585]

(e) alipopiga kelele msalabani: *'Mungu wangu, Mungu wangu, kwa nini umeniacha?'* (Mathayo 27:46), alipiga kelele kwa niaba yetu: maana hakuteseka kwa ajili Yake mwenyewe, bali kwa ajili yetu, na si Yeye mwenyewe aliyetelekezwa na Mungu Baba (jambo ambalo ni lisilowezekana, kutokana na umoja na kutengwa-tengwa kwa asili Yao), bali sisi ndio tuliyetelekezwa; na ilikuwa ni kwa ajili ya upatanisho wetu na Mungu mwenye hasira ndipo alipandishwa msalabani.[586]

'Kutoka kwa mtazamo huo huo,' anasema Mtakatifu Gregori Mteolojia, 'tunaweza pia kuzingatia kwamba Mwana *alifundishwa utiifu kupitia mateso* Yake, pamoja na kilio Chake, machozi Yake, sala Yake, na kukubali kwake kuabudiwa (Waebrania 5:7, 8): yote haya yametimizwa na kuunganishwa kwa muujiza kwa niaba yetu. Yeye mwenyewe, kama Neno, hakuwa mtiifu wala mkaidi (kwa kuwa vyote viwili ni sifa za wale walio chini na wa pili, moja ikiwa ni ya wema na nyingine ikiwa inastahili adhabu), bali kama *mfano wa mtumwa* (Flp. 2:7), anajishusha hadi kuwa kama watumishi wenzake na watumwa, akijichukulia mfano wa kigeni, akiwakilisha ndani Yake mimi mzima na yote yaliyo yangu, ili aweze kuteketeza ndani Yake tabia zangu mbaya zaidi, kama vile moto unavyoteketeza nta, au jua linavyoteketeza mvuke wa dunia, na ili mimi, kupitia umoja na Yeye, niweze kushiriki katika yale yaliyo Yake."[587]

Baada ya kuonyesha hivi njia ya kutafsiri kwa uchaji Mungu yale sehemu za Maandiko ambazo, kwa mtazamo wa kwanza, zinaonekana kupingana na fundisho la ulungu wa Mwana, na baada ya kufafanua zile

---

[583] Ni wazi kwa kila mtu kwamba Mwana anajua, kama Mungu anavyojua, lakini anajihusisha na ujinga, kama mwanadamu anavyofanya, kadiri vitu vinavyoonekana vinavyoweza kutofautishwa na vinavyoweza kueleweka. Wazo hili linaelezwa pia na ukweli kwamba cheo 'Mwana' limetumika hapa kwa njia isiyo halisi na isiyo na sifa, yaani, bila sifa yoyote ya kuwa Mwana wa nani, ili tuweze kuelewa hoja hii kwa maana inayolingana zaidi na uchaji Mungu, na kuihusisha na ubinadamu wake badala ya ulungu wake" (*Mtakatifu Gregori Mteolojia,* katika *The Works of the Holy Fathers* III, uk. 94). Ndivyo inavyosemwa pia na *Mtakatifu Athanasius* (Kinyume na Waari, Hotuba 4), *Eustathius wa Antiokia* (Kinyume na Waari, Kitabu 6), *Mtakatifu Kirili wa Aleksandria* (Mazungumzo, Kitabu 6) na wengineo.

[584] "Kwa *kifupi—hata Malaika*—Yesu Kristo anawafundisha wanafunzi wake wasijitahidi kujua kile ambacho hata Malaika wenyewe hawajui. Kwa kifupi*, hata Mwanawe* hawakataza si tu kujua, bali hata kuuliza kuihusu. Kwamba maneno haya yalisemwa na Yeye kwa nia hii inaonekana kutokana na ukweli kwamba, baada ya Ufufuo, Aliikataa udadisi wao kwa nguvu kubwa zaidi alipogundua kwamba walikuwa wakiutumia kupita kiasi." Na zaidi: "Mkinipouliza kuhusu siku na saa, hamtasikia chochote kutoka Kwangu, anasema; lakini mkinipouliza kuhusu wakati na ishara za awali kwa ujumla, basi, bila kuficha chochote, nitawaelezea kila kitu kwa undani. Kwamba najua siku hiyo itakuwaje, nimewapa ushahidi mwingi kuhusu hili, kwa kuzungumzia kipindi cha wakati. Nimebashiri matukio yote yajayo; hata nimeonyesha ni muda gani uliobaki kuanzia sasa hadi siku hiyo (hili limefafanuliwa kwenu kwa mfano wa mwinano), na kwa njia hii nimewaleta hadi kwenye kizingiti chenyewe. Hata hivyo, kama sikukufungulia mlango, ni kwa ajili ya heri yako" (*Mtakatifu Yohane Krisostomo*. Mahubiri 76 juu ya Injili ya Mathayo, II. 1. 2., katika tafsiri ya Kirusi, juz. III, uk. 321, 322–323). "Alinyamaza kuhusu wakati wa hukumu kwa sababu tu haikuwa na manufaa kwa watu kuusikia; kwani matarajio ya daima humfanya mtu awe na bidii zaidi katika utauwa, ilhali kujua kwamba hukumu bado iko mbali kungemfanya mtu awe na uzembe zaidi katika utauwa, kwa matumaini kwamba anaweza kuokolewa kwa kutubu baadaye. Na kwa kweli, je, inawezekana kwamba Yeye aliyejua yote yatakayotokea hadi saa hiyo (kwa maana alisema haya yote) hakuijua saa hiyo?" (*Mtakatifu Basil Mkuu*, katika *The Works of the Holy Fathers* VII, uk. 166).

[585] "Kama mwanadamu aliyekuwa kama wanadamu wengine, Anaomba kwamba mateso yampite; lakini kama Mungu, ambaye kwa asili yake ya kimungu hawezi kuteseka, alikuwa tayari kukubali mateso na kifo" (*Mtakatifu Athanasius,* Mahubiri dhidi ya Waarian, katika Masomo ya Kikristo ya mwaka 1840, Jil. III, uk. 207).

[586] *Mtakatifu Gregori Mteolojia,* Mahubiri 80, katika *The Works of the Holy Fathers* III, kur. 82–83; *Mtakatifu Athanasius*: "Anaposema: *'Mungu wangu, Mungu wangu! Kwa nini umeniacha*?', anazungumza kwa niaba yetu, kwani Yeye, *baada ya kuchukua sura ya mtumwa, akawa kama wanadamu na kuonekana kama mwanadamu; alijinyenyekeza, akiwa mwongofu hata kufa, hata kifo msalabani,* na kadhalika (Flp. 2:7–8), na, kama Isaya anavyosema, *alichukua juu Yake udhaifu wetu na kubeba magonjwa yetu* (Isa. 53:4); na kwa hiyo haoteshi kwa ajili Yake mwenyewe, bali kwa ajili yetu, na si Yeye mwenyewe aliyetelekezwa na Mungu, bali sisi, ambao kwa ajili yao alikuja duniani" (maneno ya Protopresbiteri Arian katika Chr. Cht. 1840, III, uk. 169–170). *Mtakatifu Yohane wa Damasko*: "Kristo hakuwahi kuachwa na Baba... Kwa hiyo, alizungumza hivi akiwa amejichukulia asili yetu, na kwa sababu alijaweka sawa na sisi; kwa maana sisi tulikuwa na hatia ya dhambi na chini ya laana, kama wasiotii na wakosaji, na kwa sababu hiyo tukatelekezwa na Mungu" (Ufafanuzi Kamili wa Imani Takatifu, Kitabu IV, Sura 18, uk. 278).

[587] Homilia 30, katika *The Works of the Holy Fathers*, Jil. III, uk. 83.

zenye ugumu zaidi, tunaona si lazima kupitia zote zingine, ambazo ni rahisi zaidi,[588] na kugeukia chanzo kingine cha teolojia ya Kiorthodoksi ili kuthibitisha fundisho hili.

§ 34. Ushahidi kutoka kwa Maandiko Matakatifu kuhusu Uungu wa Mwana na Ulingano wake wa Kiungu na Baba.

Kanisa la kale la Kikristo, mlinzi wa mafundisho ya kweli ya kitume, bila shaka liliamini katika ulungu wa Mwana wa Mungu katika karne tatu za mwanzo kwa njia ileile kabisa ambayo Wakristo wote wa Kiorthodoksi wanaamini leo; kwani tunapaswa kutambua kwamba katika suala hili, kama ilivyo katika mafundisho ya Utatu wa Nafsi katika Mungu, hakuna haja ya kufuatilia nyuzi za mapokeo zaidi ya karne ya nne, au zaidi ya Mtaguso wa Kwanza wa Kiinjilisti, kuanzia wakati huo, kama hata wanafikra huru wenyewe wanavyokiri, mafundisho ya ulungu wa Yesu Kristo yalikuwa tayari yameimarishwa thabiti katika Kanisa.

Ushahidi wa imani ya Kanisa la kale katika ulungu wa Mwana wa Mungu ni wa aina mbili: baadhi unaweza kuitwa wa ndani, na wengine wa nje.

Ushahidi wa ndani unajumuisha:

1) Imani au itikadi za imani zilizotumika Kanisani kabla ya Mtaguso wa Nicaea. Katika baadhi ya hizi, wazo la ulungu wa Yesu Kristo limeelezwa kwa ufupi, kama, kwa mfano, katika imani inayojulikana kama Imani ya Mitume: 'Ninaamini katika Yesu Kristo, Mwanawe wa pekee, Bwana wetu,' — ilhali katika zingine imewekwa kwa undani na kwa uwazi kamili. Hivyo, katika imani iliyomo katika Katiba za Kitume, Yesu Kristo anaitwa 'Mwana wa pekee wa Mungu, mzaliwa wa kwanza wa uumbaji wote, *aliyezaliwa kabla ya enzi zote* kwa mapenzi ya Baba, asiyeumbwa'; katika imani ya Kanisa la Yerusalemu — "Mwana mmoja wa pekee wa Mungu, aliyezaliwa kutoka kwa Baba kabla ya enzi zote, *Mungu wa kweli,* ambaye kupitia kwake vitu vyote viliumbwa;" katika imani ya Kanisa la Kaisaria — "Neno la Mungu, *Mungu kutoka kwa Mungu...,* aliyezaliwa kutoka kwa Baba kabla ya enzi zote;"'[589] katika imani ya Mtakatifu Gregori Muujiza, inayotumika katika Kanisa la Neo-Caesarea wakati wa mafundisho ya kila siku kwa watu — "mmoja kutoka kwa mmoja, *Mungu kutoka kwa Mungu...,* Nguvu iliyoumba vitu vyote..., asiyefariki kutoka kwa asiyefariki, wa milele kutoka kwa wa milele."[590]

2) Imani zilizotungwa katika mabaraza, au kwa niaba ya baraza la wachungaji, kabla ya karne ya nne. Hivyo ndivyo ilivyo kwa imani ya wachungaji wa Kanisa la Alexandria, iliyowekwa nao katika barua kwa Paulo wa Samosata, ambaye alikataa uungu wa Mwokozi: 'Tunakiri,' waliandika, miongoni mwa mambo mengine, Suria ya Mungu, Neno Lake na Hekima Yake—kama Mwana wa Mungu na Mungu wa kweli, Kitu kimoja cha milele na Hypostasis moja. Hali hii haiwezi kuwa hivyo kwa wanadamu: kwa maana neno, hekima, nguvu na suria ya mwanadamu ni sifa za mwanadamu, na hazina uwepo wenyewe; na hakuna hata moja kati yao ambalo ni mwanadamu au Mwana wa Mwanadamu... Kinyume chake, Mfano wa Mungu na Neno aliye pamoja Naye ni Mungu na Mwana wa Mungu, Neno halisi (ἐνυπόστατος Λόγος), yaani, mwenye Uhalisia (Hypostasis) tofauti na Baba. Hivyo ndivyo Baba watakatifu wenyewe walivyomkiri, na hivyo ndivyo wametukabidhi sisi kumkiri na kuamini." Na zaidi: "Kwa nini mnamwita Kristo mwanadamu tu, na si Mungu wa kweli, anayesembwa na viumbe vyote pamoja na Baba na Roho Mtakatifu?... Yeye ni Mungu asiyeonekana aliyeonekana; maana Mungu, aliyeonekana katika mwili (1 Tim. 3:16), aliyezaliwa na mwanamke, ndiye yule yule aliyezaliwa na Mungu Baba tangu tumbo kabla ya alfajiri (Zab. 109:3)... Yeye ni Bwana kwa asili na Neno la Baba, ambaye kupitia kwake Baba aliumba vitu vyote, na anaitwa na Mababa watakatifu kuwa wa asili moja na Baba... Kwa maana wao (Mababa watakatifu) walitufundisha kumhusu

---

[588] Hata hivyo, yeyote anayetaka anaweza kupata uchunguzi wa kina zaidi wa vifungu hivi vyote katika *kazi za Mtakatifu Athanasius* (katika risala yake dhidi ya Waari), *Mtakatifu Basil Mkubwa* (katika Kitabu cha 4, dhidi ya Eunomius, *The Works of the Holy Fathers* VII, ukurasa wa 144–178), *Mtakatifu Gregory Mteolojia* (katika Mahubiri 29 na 30, *The Works of the Holy Fathers* III, ukurasa wa 72–95) na katika maandishi ya Baba wengine waliyoandika dhidi ya Waari. Na *Mtakatifu Yohane wa Damasko* pia anaweka kanuni za kina kuhusu jinsi ya kuelewa vifungu vya aina hii (Ufafanuzi Sahihi wa Imani Takatifu, Kitabu IV, Sura 18: *Kuhusu misemo inayotumika kumhusu Kristo*).

[589] Tazama § 28 hapo juu na maelezo 486–487.

[590] Tazama imani hii na maelezo yake ya kihistoria kutoka *kwa Mtakatifu Gregori wa Nyssa* mwishoni mwa Ungamo la Kikristo la Kanisa Katoliki na Mitume la Mashariki. "Mtakatifu Gregori (Muujiza), anasema msimulizi, aliandaa fundisho lililotolewa na Mungu (itikadi) kama aina ya urithi kwa warithi wake katika mfumo wa maandishi. Watu wanaoishi katika nchi hiyo, wakifundishwa kila siku kulingana na mafundisho haya, hadi leo hawajaambukizwa na uzushi wowote." (ukur. 232–233, Moscow 1838).

Yeye kama Mungu."[591] Ndivyo pia ilivyo tamko la Mtaguso wa Antiokia (269 BK), lililoandikwa katika barua kwa mkanamwili huyo huyo: "Tumekazia kuandika kwa maandishi imani ile ile tuliyoipokea kwanza, ambayo imepitishwa kwetu na inahifadhiwa katika Kanisa Katoliki na Takatifu hadi leo, kwa mfululizo kutoka kwa Mitume watakatifu, ambao walikuwa mashahidi wa macho na watumishi wa Neno (Luka 1:2), na ambayo inatangazwa katika Sheria, Manabii na Agano Jipya. Hii ndiyo: Mungu hajazaliwa, mmoja, asiye na mwanzo, asiyeonekana… Tukimjua Mwanawe kutoka Agano la Kale na Jipya, tunakiri na kutangaza kuwa yeye ndiye aliyezaliwa, Mwana pekee, mfano wa Mungu asiyeonekana, mzaliwa wa kwanza wa uumbaji wote (Kol. 1:15), Hekima, na Neno, na nguvu ya Mungu (1 Kor. 1:24), aliyeko kabla ya enzi zote, Mungu si kwa mapendeleo bali kwa asili na Kifananisho, Mwana wa Mungu. Lakini yeyote anayekataa ukweli kwamba Mwana wa Mungu alikuwa Mungu hata kabla ya uumbaji wa ulimwengu, na akasema kwamba kumtambua Mwana wa Mungu kama Mungu ni kukiri kuwepo kwa miungu miwili, tunamwona kama mgeni kwa kanuni za kanisa—na katika hili Makanisa yote ya Kikatholiki yanakubaliana nasi... Na Maandiko yote yaliyoongozwa na Mungu yanamtangaza Mwana wa Mungu kuwa Mungu."[592]

3) Kutengwa kwa kanisa kwa wapinga imani waliokataa uungu wa Mwana wa Mungu au wa Yesu Kristo kutoka kwa jumuiya ya Waorthodoksi, yaani: kutengwa kwa Cerinthus, Ebion, Theodotus, Carpocrates, Paul wa Samosata na, hatimaye, Arius, pamoja na wafuasi wao wote.[593] Katika matukio haya, imani ya Kanisa mwenyewe katika uungu wa Mwana wa Mungu ilionyeshwa kwa njia wazi kabisa na kwa heshima kuu.

4) Maneno ya wachungaji na walimu binafsi wa Kanisa la mapema. Miongoni mwa Baba wa Mitume —

a) *Mtakatifu Klementi wa Roma*, katika Barua yake ya Kwanza kwa Wakorintho, alipokuwa akiwasifu mwenendo wao wa zamani, aliwakumbusha kwamba wakati huo walikuwa daima wakiwa na *mateso ya Mungu* mbele ya macho yao;[594] na katika barua yake ya pili, tangu mwanzo kabisa, anawaagiza: 'Ndugu, lazima mufikirie Kristo Yesu kama mufikirivyo Mungu, kama hakimu wa walio hai na waliokufa;'[595]

b) *Mtakatifu Ignatius Mwenye Mungu* anamrejelea Yeye mara kadhaa katika barua zake kama Mungu, Mungu aliyejidhihirisha, Mungu aliyekuwa mwanadamu, Neno la milele la Mungu na Mwana wa Mungu katika utukufu wake wa kimungu;[596] anaiita damu yake damu ya Mungu, na anatamani kuwa mfano wa mateso ya Mungu wake;[597]

c) *mmoja* wa *Baba wa Kiaskofu*, ambaye alificha jina lake, anasema kwamba Mungu 'hakawatuma wanadamu yeyote tu kati ya watumishi Wake, malaika, au mfalme...; bali Yeye mwenyewe Msanifu na Muumba wa vitu vyote (δηρουργόν τών όλων)..., ambaye kupitia kwake vitu vyote huandaliwa na kupangwa, na ambaye vitu vyote vinamtii....; Alimtuma kama mfalme anavyomtuma mwanawe wa kifalme; Alimtuma kama Mungu (ώς θεόν έπεμψεν);"[598]

---

[591] Biblioth. Vet. Patr. Juz. 1, uk. 273–278, Paris, 1624, na Chr. Cht. 1840, IV, uk. 10, 12, 14.

[592] Collect. Concilior. *Labbei*, Juz. 1, uk. 844, Paris, 1671, na Chr. Ch., 1840, I, uk. 238–239, 241.

[593] Tazama dokezo 499 hapo juu; pia — *Irenaeus,* *Contra Haereses*, III, sura ya 19; *Eusebius*, *Historia ya Kanisa*, V, sura ya 28, uk. 315, katika tafsiri ya Kirusi, iliyochapishwa St Petersburg 1848: "Je, si aibu kwao (wana heri) kudanganya kwa njia hii kumhusu (Papa) Victor, wakijua fika kwamba alimfukuza kanisani Theodotus mtengenezaji ngozi, ambaye alikuwa kiongozi na Baba wa upotovu huu wa kufuru na alikuwa wa kwanza kudai kwamba Kristo alikuwa tu mwanadamu? Kama Victor, kwa mujibu wao, alifikiri kama mafundisho haya ya kufuru yanavyofundisha, kwa nini angemtenga Theodotus, mwanzilishi wa upotovu wa namna hiyo?"

[594] .... mkitegemea neema za Mungu na kutilia maanani maneno yake, mioyo yenu iliguswa sana, na mateso yake yalikuwa mbele ya macho yenu. 1 Wakorintho, sura 2.

[595] Ndugu zangu, nataka mufikirie Yesu Kristo hivi, kama Mungu.... 2 Wakorintho, aya ya 1.

[596] "Ninamsifu Kristo Yesu—Mungu wangu (τόν θεόν)—ambaye amekuwangaza sana; maana nimejua kwamba ninyi... mmejazwa na imani kwa Bwana wetu, ambaye kwa kweli ni wa ukoo wa Daudi kwa mwili, Mwana wa Mungu kwa Uungu (θεότητα)" (Epist. ad Smyrn. II. 1). "Mungu wetu (ό Θεός) Yesu Kristo anajidhihirisha zaidi kama yule aliye katika Baba" (ad Roman, ch. 3. Conf. ad Trail, n. 7; ad Polyc. n. 8). "Kuna Tabibu mmoja tu, *wa mwili* na roho, *Mungu* (ό Θεός), aliyezaliwa na asiye na mwanzo (άγέννητος), *aliyeonekana katika* mwili… Yesu Kristo Bwana wetu" (ad Ephes. n. 7). "Mungu wetu (ό Θεός), Yesu Kristo, alikuwa tumboni mwa Mariamu" (ibid., n. 18; Conf., nn. 19, 20). "Kuna Mungu mmoja tu, aliyejidhihirisha kupitia Yesu Kristo—Mwanawe, ambaye ni *Neno* lake *la milele* (Λόγος άΐδιος)" (ad Magnes., n. 8).

[597] "Ninyi, kama waigaji wa Mungu, mmefanywa hai *kwa damu ya Mungu* (έν αϊματι Θεοϋ), mmekamilisha kikamilifu kazi inayofaa hili..." (ad Ephes. n. 1). "Kuzeni mfano wangu, kama mimi ninavyoiga mateso ya Mungu wangu" (ad Roman, n. 14).

[598] Baba wa Kitume ambaye maneno haya ni yake anajulikana tu kama mwandishi wa Barua kwa Diognetus, ambapo tumeyachukua. Tazama Epist. id. Diognetum, sura za 7 na 11, katika Opp. Patr. Apostol., kur. 312–314 na 320. Tübingen, 1847.

(d) *Mtakatifu Polikarpo* anamuita Mwana wa milele wa Mungu, '[599] ' ambaye vitu vyote mbinguni na duniani vinamtii na roho zote zinamtumikia.[600]

Miongoni mwa walimu wa karne ya pili —

(a) *Mtakatifu Justin* anasisitiza kwamba Yesu Kristo ni Mwana wa kwanza wa Mungu na Mungu Mwenyewe,[601] Mungu wa pili kwa hesabu lakini si kwa nguvu;[602] kwamba Yeye Mwenyewe alijitokeza katika Agano la Kale kwa jina la Mungu wa Abrahamu, Isaka na Yakobo (Apolojia 1, II. 63); kwamba uungu wake unaonekana wazi kutokana na kuzaliwa kwake halisi kutoka kwa Mungu (Mazungumzo na Tryphon, sura ya 125, 126), na anaongeza: 'Neno la Hekima, ambaye ni Mungu Mwenyewe, aliyezaliwa na Baba wa wote, anashuhudia nami kuhusu hili (kuzaliwa huku kwa fumbo)' (ibid., sura ya 61); hatimaye, akiwahutubia Wayahudi, anasema: 'kama mngefikiria kwa makini zaidi juu ya yale Manabii waliyosema, msingekataa kwamba Yeye (Yesu Kristo) ndiye Mungu mmoja na Mwana wa Mungu asiyezaliwa' (ibid., sura ya 121);

(b) *Tatian* anitetea mbele ya washindwa ukweli wa kujidhihirisha *kwa Mungu* duniani *kwa mwili*, na anamrejelea Roho Mtakatifu, kwa njia ya mfano, kama mhudumu wa Mungu anayeteswa (διάκονον τοϋ τεπονθότος θεοῦ);[603]

c) *Mtakatifu Irenaeus*, katika kazi yake Dhidi ya Ubaguzi, baada ya kumuita Mwokozi Mungu mmoja (solus Deus) (Kitabu III, Sura ya 8, II. 3), anabainisha kwamba hakuna anayeitwa Mungu isipokuwa Mungu na Bwana wa wote, na Mwanawe Yesu Kristo (III, 6, 21); kwamba malaika hawajawahi kupewa jina la Mungu kwa maana halisi, bali katika visa hivyo sifa fulani iliongezwa daima ili kuashiria asili yao ya upungufu (III, 6, 3, 5); kwamba Wamaji walileta zawadi kwa Yesu Kristo kwa sababu Yeye ni Mungu (III, 9, 2), na kwamba 'Manabii wote na Mitume, na Roho Mwenyewe, wanamwita, kwa maana halisi, Mungu, na Bwana, na Mfalme wa milele, na Mungu Mmoja wa Kike, na Neno lililofanywa mwili' (III, 19, 2);

(d) *Meliton wa Sardis* anazungumzia Kristo kama Mungu na mwanadamu,[604] na kwamba Wakristo hawaabudu mawe, bali Mungu Neno.[605]

Miongoni mwa walimu wa karne ya tatu—

a) *Tertullian* anaandika kwamba Kristo ni Mungu na Bwana kwa wote, Mungu kutoka kwa Mungu, kama nuru kutoka kwa nuru, Mwana aliyezaliwa kutoka kwa kiini cha Baba na mwenye asili moja na Baba;[606] anadhihirisha uwezekano wa Mungu kuwa mwili,[607] na anabainisha kwamba 'ni wajibu wa Wakristo kuamini katika Mungu aliyefariki, lakini anaishi milele na milele', na kwamba sisi si mali yetu wenyewe, bali tumenunuliwa kwa damu ya Mungu, Mungu aliyesulubishwa;[608]

b) *Clement wa Alexandria* anazungumza kwa uwazi sawa kuhusu Neno, ambaye ni Mungu na mwanadamu, na ni chanzo cha mambo yote mema; kuhusu Mungu Mwokozi, ambaye, kama Mungu, anabashiri kile walichotaka kumuuliza,[609] na anatoa maagizo yafuatayo: 'Mwanadamu, amini katika mwanadamu ambaye ni Mungu kwa wakati mmoja, Mungu aliye hai, aliyeteswa na anayesembwa';[610]

c) *Origeni* anamuita Yesu Mungu,[611] Mungu na mfano wa Mungu asiyeonekana, anayefunua Baba kwetu (kwenye Mwanzo 10:6; kwenye Injili ya Yohana, juz. II, II.11), Mungu na mwanadamu (kwenye Injili

---

[599] Epist. Smyrn. Eccl. de morte S. Polycarp. n. 14.

[600] Ambaye vitu vyote, vya mbinguni na vya duniani, vimtii; ambaye kila pumzi humwabudu. Barua ya Mtakatifu Polycarp kwa Wafilipi, n. 11.

[601] Yeye ambaye ni Neno la kwanza la Mungu na ni Mungu mwenyewe. Apolojia I, n. 63.

[602] Namhesabu Mungu kama mwingine, lakini si katika akili yangu. Mazungumzo na Tryphon, sura ya 56.

[603] *Tatiyani,* Dhidi ya Wagiriki, namba XXI na XIII.

[604] Katika *Eusebius*, *Historia ya Kanisa*, Kitabu V, Sura ya 28.

[605] Apol. fragm. katika *Chronic. Pasch.*, katika Galland, Juz. 1, uk. 678.

[606] Kristo ni Mungu na Bwana wa wote (Kinyume na Wayahudi, sura ya 7). Mungu kutoka kwa Mungu, kama nuru inayowashwa kutoka kwa nuru (Apolojia, sura ya 21). Sihitimu Mwana kutoka mahali pengine popote, bali kutoka kwa asili ya Baba (Kinyume na Prax., sura ya 4). Wana asili moja na Baba (Mwana na Roho Mtakatifu) (ibid., sura ya 3).

[607] Kinyume na Marcion II, 16; III, 12; Kuhusu Nama ya Kristo, sura ya 3, 4.

[608] Ni imani pia ya Wakristo kwamba Mungu alikufa, na bado anaishi milele na milele (Kinyume na Marcion, II, 16). Sisi si wa sisi wenyewe, bali tumenunuliwa kwa bei; na kwa bei gani? Kwa damu ya Mungu (Kinyume na Uxor, II, 3). Mungu alisulubishwa... (Kinyume na Marcion, II, 27).

[609] Yeye ndiye Neno, yule pekee ambaye ni Mungu na mwanadamu.... Coh. I; Conf. Strom. II, 9; Quis div. salv. VI; Paedag. 1, 8.

[610] Amini, Ee mwanadamu, yule ambaye ni mwanadamu na Mungu, katika Mungu aliyeteswa na anayesembuliwa kama Mungu aliye hai. Coh. X.

[611] Mungu Yesu (Contr. Cels. V, 66). Mungu Yesu (ibid. V, 51). Mungu, kwa hiyo, na, kulingana na Maandiko, Mwokozi (Select. in Genes. IX, 6).

ya Mathayo, juz. XVII, II.20), ambaye anamiliki yote ambayo Baba anamiliki (juu ya Lamentations za Yeremia, Discourse VIII, II. n 2), ni kweli yeye mmoja na yuleyule na Baba, Mungu na Bwana,[612] na ambaye Kanisa linamtunuku heshima ya kimungu bila kutenganishwa na Baba (Against Celsus VIII, 26, 67);

(d) *Mtakatifu Hipoliti,* akirejelea maneno ya Mtume kuhusu Kristo (Warumi 9:6), anaandika: "Yeye *aliye* juu ya yote ni Mungu: maana hivi anasema kwa ujasiri: *'Mambo yote yamekabidhiwa kwangu na Baba yangu*' (Mathayo 11:27); Mungu, aliye juu ya yote, Mbarikiwa, alizaliwa, na, akawa mwanadamu, ni Mungu milele;"[613]

e) *Mtakatifu Dionysius wa Aleksandria*, baada ya baadhi ya wachungaji, kwa msingi wa maneno yasiyoeleweka wazi katika maandishi yake, kuanza kumshuku kuwa na uzushi kuhusu umoja wa kiungu wa Mwana na Baba, alijitetea kwa kusisitiza katika barua tofauti, ambayo ndani yake alikiri kwa uwazi kabisa usawa na umoja wa kiungu wa Baba na Mwana;[614]

(f) *Mtakatifu Sipriani* anasema: "Tuna Mwanasheria na Mwombezi kwa dhambi zetu, Yesu Kristo, Bwana na Mungu wetu (Barua 3, kulingana na tafsiri nyingine, 7); 'Yeye ni Mungu wetu; Yeye ni Kristo (kuhusu sanamu za upuuzi), na hakuna anayeamini si Mungu aweze kuwa hekalu Lake' (Barua 73).

Uungu wa Kristo Mwokozi ulikiriwa waziwazi vivyo hivyo *na Arnobius*,[615] *Methodius wa Patara*,[616] *Felix wa Roma*,[617] *Petro wa Aleksandria*[618] na waalimu wengine wote wa kweli walioishi wakati huo, kulingana na ushuhuda wa mwandishi wa wakati huo aliyenukuliwa na Eusebius. Akikanusha dai la wanaheresi kwamba mafundisho ya uungu wa Mwokozi yalianza Kanisani baada tu ya Papa Viktori, mwandishi huyu anasema: 'Maneno yao labda yangekubalika, kama yangekuwa hayajakanushwa, kwanza kabisa, kwa Maandiko Matakatifu, na pili, kwa maandishi ya baadhi ya ndugu waliokuwepo kabla ya enzi ya Victor na yaliyoandikwa kwa ajili ya kutetea ukweli dhidi ya watu wa kigeni na dhidi ya uzushi wa wakati huo: nazungumzia vitabu vya Justin, Miltiades, Tatian, Clement na wengine wengi, ambao wote wanamwita Kristo Mungu. Zaidi ya hayo, ni nani asiyeyafahamu maandiko ya Irenaeus, Meliton na wengine, ambayo katika hayo Kristo anaitwa Mungu na mwanadamu? Na ni zaburi na wimbo vingapi vilivyotungwa zamani na ndugu waaminifu, vinavyomuita Kristo Neno la Mungu na kutukuza Uungu wake!"[619]

5) M a u n g a m o y a m a s h a h i d i. Wakati shahidi Symphorosa alipotishiwa na Kaisari Trajan (mwaka 120) kuwa atatolewa kafara kwa miungu yake kama hangewasha ubani mbele yao, alimjibu mdhulumu wake: "Miungu yenu haiwezi kunikubali kama kafara; lakini ikiwa nitateketezwa kwa ajili ya jina la Kristo, *Mungu* wangu, basi ndivyo zaidi nitakavyowateketeza mashetani wenu."[620] Wakati wa mateso ya Felicia na wanawe saba (mwaka 150), mdogo wao, Martial, alimjibu mtesaji: "Lo, laiti ungejua adhabu gani zinazowangoja waabudu sanamu! Lakini Mungu bado anacheleweshe kufunua ghadhabu Yake juu yako na sanamu zako. Kwa wote wasiotangaza kwamba Kristo ni *Mungu wa kweli* watatupwa katika moto wa milele."[621] Shahidi Donata (mwaka 200) pia alisema mbele ya mnyanyasaji wake: "Tunamheshimu Kaisari, lakini tunamwogopa na kumheshimu Kristo, *Mungu wa kweli.*"[622] Mwenye shahada Petro (mwaka 200),

---

[612] Lakini ili utambue kwamba Baba na Mwana wana uweza wote ule ule, kama vile *Mungu na Bwana walivyo mmoja na yule yule na Baba*, sikiliza Yohana akizungumza hivi katika Ufunuo: 'Ndivyo *asemavyo Bwana Mungu*, *yeye aliye, na aliyekuwa, na yeye ajaye*, *Mwenyezi.'* Kwa maana ni nani huyo anayekuja, ikiwa si Kristo? (De princip. 1, 2, n. 10). Basi sisi tunaabudu Mungu mmoja, kama tulivyoonyesha, Baba na Mwana (Contr. Cels. VIII, 12).

[613] Contra Noët. sura ya 6. Mungu, ambaye ni Mungu kweli. Adv. Jud. sura ya 4. Conf. adv. Beron. et Helic. n. 2 na Mahubiri kuhusu Mt. Theophilus n. 10.

[614] Epist. ad Dionys. Romanum: 'Kama nilivyoandika pia kwako katika barua nyingine, ambayo ndani yake nilikanusha shutuma ya uongo iliyowekwa dhidi yangu—yaani, kwamba sisemi Kristo ni wa asili moja na Mungu' (katika *Athanasius*, Juz. 1, uk. 255).

[615] Kwa hiyo, Kristo—ingawa kwenu Yeye ni Mungu kinyume na mapenzi yenu—ni, nasema, Mungu; maana hili linapaswa kusemwa mara nyingi, ili masikio ya wasioamini yanyamazishwe na usikivu wao usumbuliwe... Dhidi ya Wapagani II, 60.

[616] "Tunaamini kwamba katika Mwana, *kulingana na mapenzi mema ya hiari Yake* (Efe. 1:5), ambaye alikuwa mtu kwa ajili yetu, Baba anaishi pamoja na Roho, akiwa na asili moja na Yeye, kupitia Uungu usio na mgawanyiko" (*Methodius,* Kuhusu Simeoni na Anna, n. 6).

[617] Yeye ni Mwana wa milele wa Mungu na Neno, lakini si mwanadamu aliyechukuliwa na Mungu... Hata hivyo, ingawa alikuwa Mungu mkamilifu, kwa wakati mmoja alikuwa pia mwanadamu mkamilifu (Barua kwa Maxim, Askofu na Wachungaji wa Alexandria).

[618] .... Alikuwa Mungu kwa asili, na akawa mwanadamu kwa asili (De adventu Domini, fragmento katika *Routh,* Reliqu. S. III, 346).

[619] *Eusebius*, Historia ya Kanisa, Kitabu V, Sura 28, kur. 314–315, kutoka tafsiri ya Kirusi ya mwaka 1848.

[620] *Ruinart,* *Acta prim. Martyr. sincere*, *Pass.* *8;* **Symphor.* * p. 24, 2nd ed.

[621] Hapo hapo, Passio S. *Felicit.,* uk. 27.

[622] Hapo hapo. *Acta proconsul. Martyr. *Scillitan.** uk. 87.

ingawa bado kijana, aliposhawishiwa kutoa dhabihu kwa mungu fulani wa kipagani, alijibu: "Hapana, lazima nitoe dhabihu ya sala, toba ya moyo na sifa kwa Kristo, Mungu hai na wa kweli, Mfalme wa enzi zote."[623]

Ushahidi wa nje wa imani ya Kanisa la kale katika uungu wa Kristo Mwokozi unajumuisha:

1) Ripoti kutoka kwa baadhi ya watu wa kipagani na Wayahudi. Plini Mchanga aliandika kwa Kaisari Trajan kwamba Wakristo wana desturi, mara tu alfajiri inapopambazuka, ya kukusanyika pamoja na kuimba wimbo wa sifa kwa Kristo *kama Mungu*.[624] Mfalme Hadrian, katika barua yake kwa Servianus, anazungumzia Walexandria, akisema kwamba baadhi yao *wanamtangaza* Serapis *kuwa mungu*, huku wengine wakimtangaza Kristo kuwa mungu.[625] Lucan anawakemea Wakristo kwa kumpa heshima na ibada ya kimungu mtu aliyesulubishwa Palestina, na kwa kuacha miungu yote ya Ugiriki kwa ajili yake.[626] Celsus alicheka imani ya Kikristo kwamba Mungu mwenyewe alikuja duniani kuwakomboa wanadamu, kwamba Mungu alizaliwa na kusulubishwa, na akadai kwamba mafundisho ya Kikristo ya Umwilisho yaliashiria kwamba Mungu alikuwa amebadilika.[627] Wapagani wengine walitoa tuhuma sawa kabisa dhidi ya Wakristo.[628] Myahudi Tryphon, katika kazi maarufu ya Justin Mwenye Dhulma, anakiri kuwa ni jambo lisiloaminika na lisilowezekana (ἄπιστον καί ἀδύνατον), kinyume na mafundisho ya Kikristo, kwamba Mungu aweze kuwa binadamu (Mazungumzo na Tryphon II. 68). Mwingine Myahudi, katika kazi maarufu ya Origen dhidi ya Celsus, anapinga, akiuliza kwa nini Kristo alikimbilia Misri wakati si stahiki kwa *Mungu* kuogopa kifo, na kama Mungu mkuu hakuweza kumhifadhi Mwanawe mwenyewe (τόν 'ίδιον ϋιόν).[629] Pia inafaa kutajwa kwamba wakati Mtakatifu Polycarp alipokufa kifo cha shahidi, Wayahudi waliomba kwa dhati kwa gavana asikabidhi mwili wa shahidi kwa Wakristo, wakionyesha hofu kwamba Wakristo, baada ya kumwacha Aliyesulubishwa, wangeweza kuanza *kumtukuza* (σέβεσθαι) mtu huyo mpya aliyeteswa;[630] Kwa hivyo, Wayahudi walijua kwamba Wakristo wanamheshimu Kristo kama Mungu.

2) Sauti ya wamwasi. Tunarejelea, kwa upande mmoja, Wanaazaria na Wadoketisti, walioibuka tangu mwanzo kabisa wa Ukristo na ambao bila shaka waliamini katika ulungu wa Yesu Kristo, lakini hawakukabiliwa na hukumu yoyote ile ndogo kutoka kwa Kanisa kwa ajili ya hili; kinyume chake, Kanisa liliwakemea hao wa pili hasa kwa sababu, ingawa waliamini katika ulungu wa Mwokozi pekee, walikanusha asili Yake ya kibinadamu na wakamtia tu mwili *wa kufikirika*, *wa kizuka*, kwa kuwa waliona haikustahili kwa Mungu kuvalia mwili mzito wa binadamu.[631] Kwa upande mwingine, tunawafikiria Waariyani, ambao walikataa uungu wa Neno; au, kwa usahihi zaidi, tunawafikiria jinsi walivyotenda katika kutetea mafundisho yao ya uongo. Inajulikana vyema kwamba, mara tu heresi hii ilipoibuka, wachungaji wa Kanisa la Kikristo la Kiasili, walipokuwa wakikanusha, walikuwa wakirejelea kila mara, miongoni mwa mambo mengine, mamlaka ya Mababa wa Kanisa wa awali, wakati Waari wakiepuka hili kwa kila njia, wakijikita tu katika tafsiri yao ya kibinafsi ya Maandiko.

"Hawapendi," Alexander, Askofu wa Alexandria—wa kwanza kumkashifu Arius—aliendelea kusema, "mtu yeyote kutoka enzi za kale, au wale waliokuwa walimu wetu katika ujana wetu, afananishwe nao... Wanajiita wenye hekima kuliko wote, wanajitangaza kuwa waanzilishi wa mafundisho makuu, na wanajigamba kwamba kwao pekee ndipo ukweli wa aina hiyo umefunuliwa, ambao hata hapo awali haukuwahi kuwafikia akili za mwanadamu yeyote."[632]

Hivyo basi, inafuatia kwamba Waarius walihisi kwamba enzi za kale za Kikristo hazikupendelea sababu yao, nao wenyewe walikiri kwamba wao ndio wabuni wa mafundisho yao ya uongo. Mtakatifu

---

[623] Ibid. *Acta martyr. *Petri, Andreae* etc.*, uk. 159.

[624] ... Walikuwa na tabia ya kukusanyika kila siku kabla ya alfajiri, na walisoma mistari kwa *Kristo*, *kana kwamba ni kwa Mungu*, kwa wenzao... (Kitabu X, Barua 97).

[625] ... Wengine humuita Serapis, wengine humwabudu Kristo... (Tazama *Lampridius,* katika Maisha ya Alexander Severus).

[626] Kuhusu Kifo cha Mwabiria, n. P: 'Bado wanamheshimu yule mtu mkuu, yule aliyesulubishwa Palestina.' Taz. Ibid., n. 13: ingawa wanakataa miungu ya Kigiriki, wanamwabudu yule mtu wao mwenye hekima aliyepigwa mawe hadi kufa.

[627] Katika *Origeni,* *Contra Celsum*, IV, II, 5, 7, 8, 10; VII, II, 13; VIII, II, 12, 15, 41.

[628] Tazama *Tertullian,* *Kinyume na Wayahudi*, sura 7, 9, 11, na *Arnobius*, *Kinyume na Wapagani*, 1, namba 23, 24.

[629] ..... Kwani haikufaa kwa Mungu kuogopa kifo.... (Kinyume na Celsus, Kitabu 1, II. 66).

[630] Katika *Eusebius*, *H. E.* IV, sura ya 15, uk. 217, kutoka tafsiri ya Kirusi ya mwaka 1848.

[631] Imani ya Wanaazareni katika uungu wa Yesu Kristo inathibitishwa na *shahidi Justin*, na *wale waliobarikiwa Jerome na Augustine* (V. apud *Le Quien,* *Dissert. Damascen.* VII). Kuhusu Wadoketisti, tazama *Irenaeus* (*Adv. Haer.* III, 17, 18), *Clement wa Alexandria* (Paedag. II, 8), *Origen* (in Joann. Vol. IV, p. 165, Paris 1759), *Pamphilus* (in Biblioth. Patr. *Gallandi*, vol. IV, p. 23) na wengine.

[632] Epist. ad Alexandr. Constantinop., apud *Theodoret*. H. E. lib. I, cap. 4.

Athanasi wa Alexandria, katika risala yake kuhusu maamuzi ya Mtaguso wa Nicaea, baada ya kunukuu ushahidi mwingi kutoka kwa Wababa wa kale, anawaambia Waarius maneno yafuatayo: "Tumeonyesha jinsi mafundisho haya (ya kuwa Neno ni wa asili moja na Baba) yalivyopitishwa kutoka kwa Baba hadi kwa Baba—lakini ninyi, Wayahudi wapya na wanafunzi wa Kayafa, ni Baba gani mnaoweza kutoa ili kuthibitisha madai yenu? Hata hivyo, hamwezi kutaja hata mmoja wa wenye hekima na wasawa wa fikra—kwani wote wanakengeuka mbali nanyi."[633]

Hatuwezi kupuuzia kimya tukio lingine lililotokea katika historia iliyofuata. Wakati Kaisari Theodosius, akitaka kumaliza mabishano kati ya Kanisa la Orthodox na madhehebu mbalimbali ya Kiariani kuhusu uungu wa Mwana wa Mungu, aliwaita maaskofu wa madhehebu haya yote pamoja na wale wa Orthodox kwenye mkutano mkuu, na kabla ya hapo, kwa ushauri wa Patriaki Nectarius, aliwauliza wawakilishi wa Kiariani kama wangependa, ili kumaliza suala hilo mara moja kabisa kuhusu upande gani ukweli ulikuwa, kuwaita wachungaji wa kale na waheshimiwa wa Kanisa kama mashahidi na kuridhika na hukumu yao — wakati huo wawakilishi hawa hawakuwa na jinsi ya kujibu; walikuwa wamegawanyika kati yao kwa maoni tofauti, wakaanza kubishana, na Mfalme akaona wazi kwamba hawakukubaliana na pendekezo lake kabisa; na kwa hivyo aliamua kuchukua hatua nyingine, akiagiza kila madhehebu limwasilishe imani yake iliyoandikwa.[634]

Baada ya wingi huo wa ushahidi wa ndani na wa nje, na hasa ushuhuda wa wachungaji na walimu wa Kanisa kuhusu imani ya kweli ya Kanisa lote la kale katika ulungu wa Bwana Yesu, Hakuna mtu mwenye akili timamu, bila shaka, atakayepotoshwa ikiwa, katika maandishi ya wa mwisho, atakutana na baadhi ya makosa au utata katika ufafanuzi wa kina wa fundisho hili kuu, au ikiwa atakutana na sehemu ambazo, kama ilivyo katika Maandiko Matakatifu yenyewe, Mwana anawasilishwa kama mdogo kuliko Baba, wa pili baada ya Baba, mtendaji tu wa mapenzi Yake, na kadhalika. Kila kitu tulichokiona kuhusu mistari kama hiyo katika Maandiko Matakatifu (§ 33), na kile tulichosema hapo awali kuhusu makosa na utata kama huo katika mafundisho ya wale wachungaji wa kale hao hao kuhusu Utatu wa Nafsi katika Mungu ndani ya umoja wa kiini (§ 28), yote haya yanatumika kikamilifu katika kesi hii na yanasaidia kuondoa maana potofu za kila aina.

§ 35. Ushahidi kutoka kwa Maandiko Matakatifu wa Uungu wa Roho Mtakatifu na Umoja wake wa Kiini na Baba na Mwana.

Uungu wa Mtu wa tatu wa Utatu Mtakatifu, Roho Mtakatifu, na kuwa kwake wa asili moja na Baba na Mwana unathibitishwa kutoka kwa Maandiko Matakatifu kwa njia ileile kabisa kama uungu wa Mwana. Maandiko Matakatifu yanamwita Roho Mtakatifu:

1) V y e j u l i k a y o v y a k i u n g u . Hii ni dhahiri:

a) Kutoka kwa maneno ya moja kwa moja ya Neno la Mungu. Mwandishi wa Zaburi, akizungumza kuhusu yeye mwenyewe: *'Roho ya Bwana hunena kupitia mimi, na neno lake liko juu ya ulimi wangu.' 'Mungu wa Israeli amesema; Joka la Israeli amenitaja'* (2 Wafalme 23:2–3), na kwa njia hii anaeleza anayemaanisha kwa jina 'Roho wa Bwana' (taz. Zab. 84:9). Mtume Petro alielezea wazo hilo kwa uwazi zaidi alipomkemea Anania: *'Anania! Kwa nini umemruhusu Shetani kuweka moyoni mwako kudanganya Roho Mtakatifu na kuficha sehemu ya mapato ya uuzaji wa shamba?... Huwadanganyi wanadamu, bali Mungu'* (Matendo 5:3–4). Maana yake ni hii: Anania, alipoficha sehemu ya mapato ya uuzaji wa shamba lake, aliamua kuficha kitendo chake kwa Mitume, kana kwamba ni kwa wanadamu *(alificha sehemu ya mapato, kwa ufahamu wa mke wake, huku akileta sehemu nyingine na kuiweka miguuni mwa Mitume,* mst. 2), — basi kiongozi wa Mitume, akimkemea yule mwenye hatia, akasema: 'La, hukutudanganya sisi, bali Roho Mtakatifu anayeishi ndani yetu; hukuwadanganya wanadamu, bali ulidhani kumdanganya Mungu.'[635] Na tusisahau kwamba kwa jina la Roho Mtakatifu, aliyeishi katika Mitume, ni lazima kwa usahihi tufahamu *Kituo hicho* kama *Mfariji mwingine*, ambaye Mwokozi aliwatuma kwao badala Yake, na ambaye aliwaongoza katika kweli yote,

---

[633] *Athanasius,* *De Synod. Nicen. decret*, n. 27, uk. 233, toleo la Bened.

[634] *Socrat.* H. E., Kitabu V, Sura 10; *Sozom*. H. E., Kitabu VII, Sura 12.

[635] Wafundishaji wengi wa kale walitaja maandishi haya kama uthibitisho wa ulungu wa Roho Mtakatifu: *Basil Mkuu,* Kuhusu Roho Mtakatifu, sura ya 16, katika *The Works of the Holy Fathers*, j. VII, uk. 287; *Epiphanius,* *Haeresiae*, 74; *Ambrose,* *De Spiritus Sancto*, Kitabu I, Sura 4, na Kitabu III, Sura 10; *Kirili wa Aleksandria*, Kuhusu Utatu Mtakatifu, II. 25, katika *Chronological Readings* 1847, III, uk. 47; *Augustino,* *Contra Maximus*, III, sura ya 21; *Teodoreto,* *Contra Haereses*, Kitabu V, sura kuhusu Roho Mtakatifu, katika *Chronological Readings* 1844, IV, uk. 193.

alizungumza kupitia midomo yao, na kuelekeza matendo yao katika uwanja wa huduma ya kitume (Yohana 14:16, 26; 16:13).[636]

b) Kutokana na kulinganisha mistari mbalimbali ya Maandiko Matakatifu. Hivyo—

a) Mwandishi mtakatifu wa Mambo ya Nyakati anashuhudia kwamba Mwenyezi Mungu mwenyewe aliwaongoza Waisraeli jangwani: *'basi Bwana peke yake aliwaongoza*' (Kumb. la Torati 32:12); wakati nabii Isaya anaeleza kwamba ilikuwa ni Roho Mtakatifu hasa aliwaongoza: *'Akaweka Roho wake Mtakatifu ndani ya mioyo yao…' Roho ya Bwana aliwaongoza kupumzika* (Isa. 63:14; taz. v. 11);

b) Mwandishi wa Zaburi anasema kwamba Waisraeli jangwani *waliendelea kumtenda dhambi na kumkasirisha Aliye Juu Jangwani* (Zab. 77:17–18, 40–41), kama vile Mungu Mwenyewe anavyotangaza kupitia kinywa cha Mwandishi wa Zaburi: *'Jangwani*, *ambako mababa zenu walinijaribu, wakajaribu mimi, nao wakaona kazi zangu*' (Zab. 94:8–9); na Nabii Isaya mwenyewe anaeleza kwamba ilikuwa *Roho Wake Mtakatifu waliomkasirisha* Waisraeli jangwani (63:10), wakati Mtume Paulo anagundua kwamba *'kama vile Roho Mtakatifu* anavyosema… *jangwani… ambapo mababa zenu walinijaribu, wakanijaribu, nao wakaona kazi Zangu kwa miaka arobaini* (Ebr. 3:7–9);

c) Mtume mtakatifu Paulo anawaita waumini hekalu la Mungu: *'Je! Hamjui kwamba ninyi ni hekalu la Mungu* (Θεού)*, na kwamba Roho wa Mungu anakaa ndani yenu*?' (1 Kor. 3:16), na kidogo baadaye anawaita hekalu la Roho Mtakatifu: *Je, hamjui kwamba miili yenu ni hekalu la Roho Mtakatifu aliye ndani yenu, ambaye mlimtunukiwa kutoka kwa Mungu*? (1 Kor. 6:19);[637]

(d) Mtume Petro anashuhudia kwamba *unabii haukutolewa kamwe kwa hiari ya mwanadamu, bali watu watakatifu wa Mungu walinena wakiwa wamehamasishwa na Roho Mtakatifu* (2 Petro 1:21), wakati Mtume Paulo anasema kwamba *Maandiko yote yamepewa pumzi na Mungu* (2 Timotheo 3:16). 'Kwa nini basi,' anauliza Mtakatifu Basili Mkubwa, 'Roho Mtakatifu si Mungu, wakati Maandiko Yake yamepewa ufunuo wa kimungu?'[638]

2) Asili ya kimungu, usawa na kuwa na asili moja na Baba na Mwana.

a) Asili ya Uungu. *'Lakini atakapokuja Mfariji, ambaye nitawatuma kutoka kwa Baba, Roho wa kweli anayetoa kwa Baba, atashuhudia kunihusu mimi*' (Yohana 15:26). 'Kwa maneno: "*anayetoa kwa Baba,*'" anaeleza mbarikiwa Mwokozi alishuhudia kwamba Baba ndiye chanzo cha Roho Mtakatifu, na hakusema: 'atotoka' au 'atainuka', bali: *'anayetoka',* ili kuonyesha kwamba asili Yao ni moja na ile ile, kwamba hakika Yao haiwezi kugawanywa wala kutenganishwa, na kwamba Watu hao wameungana na kila mmoja. Kwa maana kile kinachotoka hakiwezi kutenganishwa na kile kinachotoka kwacho."[639]

b) Usawa na Baba na Mwana. Hii ni dhahiri:

aa) kutoka kwa amri inayohusu ubatizo: *'Basi enendeni, mkafundishe mataifa yote, mkiwabatiza kwa jina la Baba, na la Mwana, na la Roho Mtakatifu*' (Mathayo 28:19), ambapo Roho Mtakatifu amewekwa katika msimamo sawa kabisa na ule wa Baba na Mwana;[640]

bb) kutoka kwa maneno ya Mtume Mtakatifu: *'Kuna aina mbalimbali za vipawa, lakini ni Roho mmoja; kuna aina mbalimbali za utumishi, lakini ni Bwana mmoja; na kuna aina mbalimbali za kazi, lakini ni Mungu mmoja, anayefanya yote kwa wote.' Lakini kwa kila mmoja imetolewa dhihirisho la Roho kwa ajili ya manufaa ya wote… lakini mambo haya yote hufanywa na Roho mmoja huyo huyo, ambaye anagawanya*

---

[636] Maandiko mengine ambapo Roho Mtakatifu anaitwa 'Bwana' ni pamoja na 1 Wathes. 3:11, 13; taz. *Mt. Basil Mkuu,* Dhidi ya Eunomio, Kitabu V, na Kuhusu Roho Mtakatifu, Sura ya 21, katika *The Works of the Holy Fathers*, VII, uk. 191, 311, 312.

[637] Na maandishi haya yamekuwa yakitumika tangu enzi za kale kuthibitisha uungu wa Roho Mtakatifu: *Basil Mkuu,* *Kinyume na Eunomius*, Kitabu III, katika *Kazi za Watu Watakatifu wa Kanisa la Awali*, Juz. VII, uk. 139; *Theodoret*, *Kinyume na Ubaguzi*, Kitabu V, katika *Masomo ya Kirokografia* 1844, Juz. IV, uk. 193; *Mtakatifu Kirili wa Aleksandria*, *Kuhusu Utatu Mtakatifu*, II. 24, katika *Masomo ya Kirokografia* 1847, Juz. III, uk. 46.

[638] Kinyume na Eunomio, Kitabu V, katika *The Works of the Holy Fathers*, Juz. VII, uk. 188.

[639] Ufafanuzi Mfupi wa Mafundisho Matakatifu, kutoka Kitabu cha V Dhidi ya Ubaguzi wa Imani, katika Chr. Ch. 1844, IV, uk. 190; Conf. *Ambros.* de Spirit. S. lib. 1, cap. 1, 7; *Paschas.* de Spirit. S. lib. I, cap. 12.

[640] "Kulingana na kanuni iliyofundishwa katika ubatizo, kama vile Mwana anavyohusiana na Baba, ndivyo Roho anavyohusiana na Mwana. Na kama Roho anawekwa sawa na Mwana, na Mwana anawekwa sawa na Baba, basi ni wazi kwamba Roho pia anawekwa sawa na Baba" (*Basil Mkubwa*, Kuhusu Roho Mtakatifu, sura ya 17, katika *The Works of the Holy Fathers* VII, kurasa 297–298). Jambo lilelile linasemwa na *Isidore wa Pelusium* (lib. I, epist. 109), *Cyril wa Alexandria* (Kuhusu Utatu Mtakatifu, katika Chr. Readings 1847, III, 40) na *Theodoret* (katika Chr. Readings 1844, IV, uk. 193).

kwa kila mmoja binafsi kama yeye anavyotaka (1 Kor. 12:4–7 na 11), ambapo kazi ya Roho Mtakatifu imewekwa sawa kabisa na kazi ya Bwana Yesu na Mungu Baba;[641]

(bb) kutokana na kulinganisha mistari mbalimbali ya Maandiko inayotaja Watu wote watatu wa Uungu, lakini kwa mpangilio tofauti, kiasi kwamba wakati mwingine jina la Baba huja kwanza, la Mwana la pili, na la Roho Mtakatifu la tatu (Mathayo 28:19); wakati mwingine jina la Baba likiwa la kwanza, la Roho Mtakatifu la pili, na la Mwana la tatu (1 Petro 1:2); wakati mwingine jina la Mwana likiwa la kwanza, la Baba la pili, na la Roho Mtakatifu la tatu (2 Kor. 13:13), na wakati mwingine, hatimaye, jina la Roho Mtakatifu linakuja kwanza, Mwana wa pili, na Baba wa tatu (1 Kor. 12:4–6)—jambo ambalo linaonyesha zaidi usawa wa Wote Watatu kwa heshima.[642]

c) Wa asili moja na Baba na Mwana. Aya zinazounga mkono wazo hili ni: 1 Yohana 5:7; Isaya 6:1–10; linganisha Yohana 12:40–41 na Matendo 28:25–27; Matendo 9:15; 22:10,14; 13:2 na, hasa, 1 Kor. 2:10–12,[643] , ambayo tayari tumezizingatia (katika § 27). Hapa tutajitahidi tu kuonyesha:

aa) maneno ya Mtume: *'Ninyi hamwishi kwa mwili bali kwa Roho, ikiwa Roho wa Mungu anaishi ndani yenu. Lakini mtu asipokuwa na Roho wa Kristo, si wa kwake.' 10 'Na ikiwa Kristo yuko ndani yenu, mwili umekufa kwa sababu ya dhambi, lakini roho hai kwa sababu ya haki'* (Warumi 8:9–10), ambapo Roho Mtakatifu anaitwa Roho wa Kristo, bila shaka kwa sababu ya umoja wao wa asili, na ukaaji wa Roho Mtakatifu ndani ya waumini unaonyeshwa kama ukaaji wa Kristo Mwenyewe ndani yao, kwa sababu ileile;[644] na

bb) aya ambazo ni wazi kwamba Roho Mtakatifu yuko katika umoja usioyambika na Baba na Mwana katika utu na katika tendo; kwa mfano, Mwokozi anasema: *'Maneno ambayo nawaambia, si mimi mwenyewe niliyoyasema; 'Ni Baba, anayeishi ndani yangu, ndiye anayefanya kazi zake*' (Yohana 14:10), na mahali pengine: *'Nikifukuza pepo kwa Roho wa Mungu, basi Ufalme wa Mungu umewafikia hakika'* (Mathayo 12:28); pia anasema: *'Siwezi kufanya chochote kwa hiari yangu*' (Yohana 5:30); *'Nimewaambia yote niliyoyasikia kutoka kwa Baba yangu*' (Yohana 15:15), na kidogo baadaye: *'Yeye, Roho wa kweli, atakapokuja, atawaongoza katika yote ya kweli: maana hatazungumzi kwa jina lake mwenyewe, bali yote atakayosikia ndiyo atazungumza, na atawaambia mambo yajayo*' (Yohana 16:13).

3) S i f a z a k i m u n g u , kwa mfano:

a) Ujuzi wote: *'Lakini yeye, Roho wa kweli, atakapokuja, atawaongoza katika kweli yote'* (Yohana 16:13); *'Atawaifundisha yote, na kuwakumbusha yote niliyowaambia'* (Yohana 14:26); *Roho huchunguza yote, hata vilindi vya Mungu. Kwani ni nani kati ya watu anayejua yaliyomo ndani ya mtu, isipokuwa roho ya mtu iliyo ndani yake? Vivyo hivyo, hakuna anayejua mambo ya Mungu isipokuwa Roho wa Mungu* (1 Kor. 2:10–11). *Maana unabii haukuanzia katika mapenzi ya mwanadamu, bali watakatifu wa Mungu walinena wakiwa wamehamasishwa na Roho Mtakatifu* (2 Petro 1:21; taz. Matendo 1:16; 4:25; Luka 2:26, 29).

6) K u w e p o k i l a m a h a l i . Wazo la sifa hii ya Roho Mtakatifu limeelezwa waziwazi:

(aa) ambapo imesemwa kwamba Yeye anaishi na hufanya kazi, kwa wakati mmoja, katika roho za Wakristo wote wanaoamini waliotawanyika kote duniani: *Roho wa Mungu anaishi ndani yenu. Lakini ikiwa*

---

641 *Basil Mkubwa,* Dhidi ya Eunomius, Kitabu III, katika *The Works of the Holy Fathers* VII, uk. 137; *Kirili wa Aleksandria*, *Thesaurus*, Kitabu XIII, uk. 3 na XIV, 1; *Paschas,* Kitabu 1, Sura ya II; *Theodoret*, Kitabu V Dhidi ya Ubaguzi, katika Chr. Cht. 1844, IV, uk. 191.

642 'Wakati mwingine yeye (Mtume Paulo) hutaja Hypostases zote tatu, na hufanya hivyo kwa njia tofauti, bila kufuata mpangilio mmoja, bali akitaja Hypostasis moja na ileile sasa mwanzoni, sasa katikati, sasa mwishoni—na kwa madhumuni gani? Ili kuonyesha usawa wa asili ya kimungu' (*Gregory the Theologian*, op. cit. 34, katika *The Works of the Holy Fathers* III, uk. 193). "Katika barua ya kwanza (1 Kor. 12:4–6), yeye (Mtume Paulo) alimweka Roho Mtakatifu kwanza, ilhali hapa (2 Kor. 13:13) alimweka mwisho, na hivyo kuonyesha kwamba mpangilio wa majina hauonyeshi tofauti ya hadhi. Hivyo hata alimweka Mwana kabla ya Baba, bila kupindua mpangilio uliowekwa na Bwana (Mathayo 28:19), bali akionyesha usawa wa heshima ndani ya Utatu Mtakatifu" (*Theodoret*, Kitabu cha V Dhidi ya Ubaguzi, katika Chr. Readings, 1844, IV, uk. 192).

643 "Uthibitisho muhimu zaidi kwamba Roho amewaniana na Baba na Mwana ni kauli kwamba Ana uhusiano uleule na Mungu kama roho ndani ya mtu alivyo kwa mtu huyo. Maana imesema: *'Nani kati ya watu anayejua yaliyo ndani ya mtu, isipokuwa roho ya mwanadamu iliyo ndani yake?' Vivyo hivyo, hakuna anayejua mambo ya Mungu isipokuwa Roho wa Mungu* (1 Kor. 2:11). Na hili linatosha." *(Basil Mkubwa*, Kuhusu Roho Mtakatifu, sura ya 16, katika *The Works of the Holy Fathers*, juz. VII, uk. 294; taz. uk. 138).

644 "Yeye pia huitwa Roho wa Kristo, kama mtu aliyounganishwa na Kristo kwa asili" (*Basil Mkubwa,* Kuhusu Roho Mtakatifu, Sura ya 18, katika *Kazi za Mababa Watakatifu*, Jilid. VII, uk. 301). "Roho Mtakatifu huitwa Kristo na Bwana, kwa maana Mtume anasema: *'Mtu asipokuwa na Roho ya Kristo, si wa Yeye. Lakini Kristo akiwa ndani yenu, mwili umekufa kwa sababu ya dhambi, bali roho hai kwa haki*' (Warumi 8:9, 10), na hivyo kufanya wazi kwamba kuwekewa Roho ndiko kuwekewa Kristo" (Kinyume cha Eunomius, V, ibid., uk. 191).

mtu yeyote hana Roho wa Kristo, hawezi kuwa wa Yeye (Warumi 8:9, 11, 14, 16, 26–27) — *ambaye mnajengwa pamoja kuwa makazi ya Mungu kwa Roho* (Waefeso 2:22; taz. 1 Wakorintho 3:16; 6:19; 12:11, 13); na

bb) kwa maneno ya Mwenye Hekima, kwamba *Roho wa Bwana amejaa ulimwengu wote* (Hekima 1:7) na ndiye Roho *mwenye kuona yote anayepenya katika roho zote zenye akili, safi na nyembamba sana* (Hekima 7:23), — "yaani," anasema Mtakatifu Gregori Mteolojia, "kwa kadiri ninavyoelewa, *Roho anayepenya* katika nguvu za kimalaika, pamoja na nguvu za unabii na za kitume, kwa wakati mmoja na si mahali pamoja, bali akiishi huku na kule, jambo ambalo linaashiria kutokuwa na mipaka kwake."[645]

c) U w e z a w o t e. Hii inadhihirishwa hasa kupitia utoaji huru na wa kifalme wa Roho Mtakatifu wa zawadi za miujiza au za ajabu kwa waumini: *kila mmoja hupewa dhihirisho la Roho kwa ajili ya manufaa ya wote. Mmoja hupewa na Roho neno la hekima; mwingine, neno la maarifa, na Roho huyo huyo; mwingine, imani, na Roho huyo huyo; kwa mwingine zawadi za uponyaji, kwa Roho yule yule; kwa mwingine uwezo wa kufanya miujiza, kwa mwingine utabiri, kwa mwingine uwezo wa kutofautisha rohoni, kwa mwingine aina mbalimbali za ndimi, na kwa mwingine tafsiri ya ndimi. Hata hivyo, haya yote hufanywa na Roho mmoja yule yule, ambaye huwagawia kila mmoja kivyake kama Yeye apendavyo* (1 Kor. 12:7–11).

(d) U k u u u s i o n a k i k o m o. Hii tunaweza kuigundua kutokana na maneno ya Mwokozi: *'Kweli nawaambieni, dhambi zote na matukano yatasamehewa wanadamu, chochote watakachotukana; lakini yeye atakayetukana dhidi ya Roho Mtakatifu hatasamehewa kamwe, bali anastahili hukumu ya milele*' (Marko 3:28–29; taz. Mathayo 12:31–32).

4) M a t e n d o y a k i m u n g u, kama vile:

a) Uumbaji na mwendelezo katika ufalme wa neema, au kuzaliwa upya kwa roho: *'Roho ya Mungu ilinumba, na pumzi ya Mwenyezi ilinipa uhai*' (Ayubu 33:4; taz. Zab. 32:6). *Isipokuwa mtu azaliwe juu, hawezi kuona Ufalme wa* Mungu… *isipokuwa mtu azaliwe kwa maji na Roho, hawezi kuingia katika Ufalme wa Mungu* (Yohana 3:3, 5; taz. Tito 3:6).

b) Utunzaji na pia urithi katika ufalme wa neema, au utawala wa Kanisa la Kristo. *'Utakapotuma Roho wako, wameumbwa, nawe unainua uso wa nchi'* (Zab. 103:30). *Kwa hiyo, zingirieni nafsi zenu na kundi lote, ambalo Roho Mtakatifu amewaweka kuwa wasimamizi wake, kulisha Kanisa la Bwana na Mungu, ambalo alilinunua kwa damu yake mwenyewe* (Matendo 20:28; taz. Matendo 13:2; 15:28; 16:6–7; 20:23; Efe. 2:22). Hii inajumuisha, hasa, mistari inayomhusisha Roho Mtakatifu:

aa) haki na utakatifu wa watu: *'lakini mlitawashwa, lakini mwatakatifushwa, lakini mkatawaliwa kwa jina la Bwana wetu Yesu Kristo na kwa Roho ya Mungu wetu*' (1 Kor. 6:11; taz. 1 Pet. 1:2);

bb) kupokewa kama watoto wa Mungu Baba: *'Wote wanaoongozwa na Roho wa Mungu ni watoto wa Mungu.' Kwa maana hamkupokea roho ya utumwa ili mtarudi tena katika hofu, bali mkapokea roho wa kuasiliwa, ambaye kwa yeye tunapiga kelele, 'Abba, Baba!' Roho huyu mwenyewe hushuhudia pamoja na roho zetu kwamba sisi ni watoto wa Mungu* (Warumi 8:14–16);

(bb) kuwapa zawadi za kiroho: *kuna zawadi tofauti, lakini Roho ni mmoja; kuna huduma tofauti, lakini Bwana ni mmoja; na kuna kazi tofauti, lakini Mungu ni mmoja, anayefanya yote katika wote* (1 Kor. 12:4–6);

gg) kuwasaidia katika matendo yote mema: *Roho hutusaidia katika udhaifu wetu; maana hatujui kuomba jinsi ipasavyo, lakini Roho Mwenyewe anatuombea kwa kuugua kuliko kuweza kuelezwa kwa maneno* (Rum. 8:26). *Lakini tunda la Roho ni upendo, furaha, amani, uvumilivu, wema, wema wa moyo, uaminifu, upole na kujidhibiti* (Gal. 5:22–23).

c) K u f a n y a m i u j i z a. Kuhusu mada hii, Mtakatifu Basili Mkubwa anafundisha hivi: 'Kidole hicho cha Mungu (Kum. 8:19), ambacho huko Misri kilibadilisha vumbi kuwa wanyama, na hivyo kuashiria uumbaji wa awali wa wanyama, kilikuwa ni Mfariji, Roho wa kweli. Kwa maana, kulingana na ushuhuda wa wainjilisti watatu, Bwana aliwaambia Wayahudi: *'Basi mimi nikifukuza pepo kwa Roho wa Mungu, basi ufalme wa Mungu umewafikia hakika*' (Mathayo 12:28), ilhali Luka anasema kwamba alisema: *'Basi mimi nikifukuza pepo kwa kidole cha Mungu, basi ufalme wa Mungu umewafikia hakika'* (Luka 11:20). Kwa hiyo, kama vile ishara zilizotokea Misri kupitia Musa na zilitendwa kwa kidole cha Mungu, ndivyo pia ishara za ajabu za Mungu Mwenyewe zimetimizwa kupitia kazi ya Roho." Na kufuatia hili, Mtakatifu Basili

[645] Homilia 31, katika *The Works of the Holy Fathers* III, uk. 130. Linganisha na *Basil Mkuu,* *On the Holy Spirit*, sura ya 23.

anabainisha kwamba Roho Mtakatifu ndiye mgawaji mwenye mamlaka wa vipawa vingine vya miujiza pia — 1 Wakorintho 12:8–11.[646]

5) H e s h i m a y a K i m u n g u . Kwa—

a) sote tunatakiwa kubatizwa kwa jina la Baba, Mwana na Roho Mtakatifu (Mathayo 28:19), na kwa hivyo, tunatakiwa kumkiri na kumtukuza Baba na Mwana, pamoja na Roho Mtakatifu;[647]

b) sote ni *hekalu* la Roho Mtakatifu, anayeishi ndani ya kila mmoja wetu (1 Kor. 6:19); kwa hivyo, ni lazima tumtumikie kama Bwana wa hekalu, kama Mungu.

Mambo mawili yafuatayo pia ni ya umuhimu mkubwa kuhusiana na ukweli tunaouzingatia:

(a) Katika Maandiko Matakatifu yote, Roho Mtakatifu hajatajwi mahali popote kama kiumbe aliyeumbwa, wala hajahesabiwa miongoni mwa viumbe vya Mungu, ingawa kungekuwa na fursa nyingi ya kufanya hivyo kama waandishi watakatifu wangemchukulia kweli kuwa kiumbe aliyeumbwa. Hivyo, Mwandishi wa Zaburi huwataja mara kwa mara viumbe vyote vya Mungu, vya mbinguni na vya duniani—malaika, majeshi, jua, mwezi na wengine—kuvitukuza Mungu, lakini hakusema neno lolote kuhusu Roho Mtakatifu (Zab. 102:20–22; 148:1–13). Mtume Paulo anataja viumbe muhimu zaidi vya Mwana wa Mungu—hukumu, utawala, ukuu na mamlaka—lakini hakusema chochote kuhusu Roho Mtakatifu pia (Kol. 1:16). Mtume Petro anashuhudia kwamba Yesu Kristo alipopaa mbinguni na kuketi kwa mkono wa kuume wa Mungu Baba, malaika, mamlaka na nguvu zilimtii kama Mungu-mwanadamu (1 Petro 3:22), lakini hakuna dalili hata ndogo ya utii wa Roho Mtakatifu kwake.

b) Roho Mtakatifu amewekwa katika uhusiano uleule kabisa na Yesu Kristo, katika kazi ya ukombozi wetu, kama Mungu Baba. Baba *alimtukuza* Mwanawe na *kumtuma ulimwenguni* (Yohana 10:36), na kumhusu Roho Mtakatifu Mwokozi anasema: *'Roho wa Bwana yu juu yangu, kwa kuwa amenipaka mafuta ili kuhubiri habari njema kwa maskini; amenituma kuponya walio vunjika mioyo*' (Luka 4:18), na Mtume Petro anasema: *'Mungu alimpaka Yesu wa Nazareti Roho Mtakatifu na nguvu*' (Matendo 10:38). Baba Mwenyewe ndiye aliyesababisha Mwanawe kuwa Mwili: *'Mungu alimtuma Mwanawe katika mfano wa mwili wa dhambi*' (Warumi 8:3), *'aliyezaliwa na mwanamke*' (Wagalatia 4:4); na kumhusu Roho Mtakatifu, ilitabiriwa kwa Bikira Mtakatifu Zaidi: *Roho Mtakatifu atakujilia, na nguvu ya Aliye juu sana itakufunika; kwa hiyo yule Mtakatifu atakayezaliwa ataitwa Mwana wa Mungu* (Luka 1:35). Mwokozi alishuhudia kwa Baba: *'Baba, akaaye ndani yangu, ndiye anayefanya kazi* hizi' (Yohana 14:10); *'matendo ninayoyatenda kwa jina la Baba yangu yanashuhudia kunihusu'* (Yohana 10:25), na kumhusu Roho Mtakatifu: *'Nikifukuza pepo kwa Roho wa Mungu, basi Ufalme wa Mungu umewafikia hakika'* (Mathayo 12:28). Baba *hakumwonea huruma Mwanawe mwenyewe, bali alimtoa kwa ajili yetu sote* (Warumi 8:32); vivyo hivyo inahusishwa na Roho Mtakatifu pale inaposemwa kwamba Kristo, *kupitia Roho Mtakatifu*, *alijitoa dhabihu kwa Mungu bila doa* (Waebrania 9:14). Je, ingekuwa inawezekana kwa matendo yote kama hayo kuhusishwa na Roho Mtakatifu kumhusu Yesu Kristo—Mungu-mwanadamu na aliye sawa na Mungu Baba—kama Roho Mtakatifu asingekuwa Mtu wa Kimungu bali kiumbe?

"Uungu wa Roho umefunuliwa waziwazi katika Maandiko," anasema Mtakatifu Gregori Mteolojia, "zingatia yafuatayo. Kristo anazaliwa — Roho anamtangulia (Lk 1:35). Kristo anabatizwa — Roho anashuhudia (Yn 1:33–34). Kristo anajaribiwa — Roho anamtia nguvu (Mathayo 4:1). Kristo anafanya miujiza — Roho anamsindikiza. Kristo anapanda mbinguni — Roho anamfuata."[648]

Wengine hupata mistari katika Maandiko Matakatifu ambayo, kwa mtazamo wa kwanza, haionekani kuunga mkono fundisho la ulungu wa Roho Mtakatifu; lakini mistari kama hiyo ni michache sana, na si vigumu kuitafsiri. Inaashiria, kwa mfano, yafuatayo:

a) maneno ya Mwokozi kuhusu Roho Mtakatifu: *'Hatazungumza kwa mamlaka yake mwenyewe, bali yote atakayosikia, ndiyo atakayoyazungumza; na atawaambieni mambo yajayo'* (Yohana 16:13). Lakini 'Mwana pia,' kama tunavyosema pamoja na Mtakatifu Basilio Mkuu, 'hasemi kwa mapenzi yake mwenyewe, bali humshuhudia *Baba aliyemnipeleka; Amenipa amri ya kile ninachopaswa kusema na kile ninachopaswa kusema* (Yohana 12:49)..., sio kwa sababu Yeye hujifunza kutoka kwa Baba, bali kwa sababu chochote Baba anachosema, Yeye anasema kupitia Mwana katika Roho."[649] Hii inategemea umoja wa asili Yao, kufanana

---

[646] Kitabu V Dhidi ya Eunomius katika *The Works of the Holy Fathers*, j. VII, uk. 183–184.
[647] Ibid., Kitabu III, uk. 139, na Kitabu V, uk. 195.
[648] Homilia 31, katika *The Works of the Holy Fathers*, j. III, uk. 128.
[649] Kitabu V Dhidi ya Eunomio, katika *The Works of the Holy Fathers* VII, ukurasa 223–224.

kwa mapenzi Yao, kutogawanyika kwa matendo Yao, na, pamoja na ukweli kwamba Baba ndiye chanzo cha Mwana na Roho Mtakatifu na ni Kiumbe wa kwanza wa Utatu Mtakatifu, Mwana anashika nafasi ya pili baada ya Baba, na Roho Mtakatifu nafasi ya tatu.

b) Kuhusu maneno mengine ya Mwokozi: *'Hakuna anayemjua Mwana isipokuwa Baba; wala hakuna anayemjua Baba isipokuwa Mwana'* (Mathayo 11:27). Hata hivyo, maneno haya hayamweki Mwongozi Mtakatifu kando asishiriki katika maarifa ya Baba na Mwana, kama si maneno ya Mtume: *'Hakuna anayemjua Mwana isipokuwa Baba;* wala hakuna anayemjua *Baba isipokuwa* Mwana' (1 Kor. 2:11) — Baba na Mwana hawajawekwa kando wasishiriki katika maarifa ya Mungu. Popote pale ambapo Watu wawili wa Kimungu au mmoja wanatajwa, hakuna haja ya wote watatu kutajwa pia.

(c) Kuhusu maneno ya Mtume: *'Roho hutusaidia katika udhaifu wetu; maana hatujui kuomba kama ipasavyo, lakini Roho Mwenyewe anatuombea kwa kuugua kuliko* kusikika' (Warumi 8:26). Lakini katika maneno ya mwisho, sababu inachukua nafasi ya tendo, na maana iliyodokezwa si kwamba Roho Mwenyewe anaomba au anatuombea kwa vilio ambavyo ni virefu mno kwa maneno, bali kwamba Yeye huamsha sala zetu na kuchochea vilio vya dhati ndani yetu, kama inavyoonyeshwa wazi katika maneno ya ufunguzi ya kipande hiki chenyewe: *Roho hutusaidia katika udhaifu wetu; maana hatujui kuomba kama ipasavyo*.[650] Tunaona mfano unaofanana katika maneno ya Mwokozi kwa Mitume: *'Si ninyi mtakaozungumza, bali Roho wa Baba yenu ndiye atakaezungumza ndani yenu*' (Mathayo 10:20), yaani, Roho atawapa ninyi maneno ya kusema; atawaongoza katika yote yaliyo ya kweli.

(d) Ukweli kwamba Mtume mara nyingi huwapa Wakristo baraka kutoka kwa Mungu Baba na Bwana wetu Yesu Kristo, bila kutaja kabisa Roho Mtakatifu (1 Kor. 1:3 na mengine). Hata hivyo, inajulikana vyema kwamba katika Waraka wake kwa Wakorintho, Mtume anawawasilishia baraka zilezile kutoka kwa Roho Mtakatifu kama zilivyo kutoka kwa Baba na Mwana: *'neema ya Bwana wetu Yesu Kristo, na upendo wa Mungu Baba, na ushirika wa Roho Mtakatifu uwe nanyi nyote'* (2 Kor. 13:13). Na nani kati yetu ana haki ya kudai kwamba Mtume ataje daima Watu wote watatu wa Kimungu pamoja?[651]

§ 35. Ushahidi kutoka kwa Maandiko Matakatifu kuhusu Uungu wa Roho Mtakatifu na kuwa Yeye ni wa asili moja na Baba na Mwana.

Tayari tumeona, kwa sehemu, mafundisho ya Kanisa la kale—mlinzi wa mapokeo ya Kitume—kuhusu usawa na kuwa na asili moja ya Roho Mtakatifu pamoja na Baba na Mwana, kutokana na ushahidi uliotajwa ili kuunga mkono imani yake katika Utatu wa Nafsi katika Mungu mmoja. Yaani: a) kutoka kwa imani zake za kale, ambazo ndani yake ilifundisha watoto wake kuamini kwa usawa katika Baba, Mwana na Roho Mtakatifu, wakati mwingine ikibainisha kumhusu yule wa mwisho kwamba Yeye ni Mfariji, aliyefanya kazi katika watakatifu wote tangu mwanzo wa dunia, alizungumza kupitia Manabii, na baadaye alitumiwa kwa Mitume na Baba, kulingana na ahadi ya Bwana Yesu; b) kutoka kwa doxolojia yake fupi ya kale, ambayo daima ilitolewa kwa usawa kwa Baba, Mwana na Roho Mtakatifu, au pamoja na Roho Mtakatifu; c) kutoka kwa wimbo wa kale wa jioni, ambao pia daima uliimbwa kwa heshima ya Baba, Mwana na Roho Mtakatifu wa Mungu; d) kutoka kwa ibada takatifu ya ubatizo, ambayo tangu mwanzo kabisa ilifanywa kwa kuzamishwa mara tatu tu kwa mtu anayebatizwa kwa jina la Baba, Mwana na Roho Mtakatifu; e) kutoka kwa maungamo ya mashahidi wa kale waliokufa kwa ajili ya imani yao kwa Mungu Mmoja aliye watatu, Baba, Mwana na Roho Mtakatifu; (f) hatimaye, kutoka kwa ushuhuda wa Mababa na walimu wa Kanisa wa kale, ambao waliieleza waziwazi kweli ile ile (tazama § 28). Sasa tutanukuu ushuhuda mwingine wa kimababa ambao unahusiana moja kwa moja na mafundisho ya Roho Mtakatifu tunayoyafafanua. Hivyo basi—

Mtakatifu Klementi wa Roma anamwita Roho "mtakatifu na mwenye haki, anayetoka kwa Baba;"[652] na kwa hivyo ni tofauti na Baba na *wa asili moja* naye.

---

[650] *Chrysostom*, Mahubiri XIV juu ya Waraka kwa Waroma; *Augustine,* Dhidi ya Maximinus, Kitabu cha 1, si mbali na mwanzo: 'Fahamu usemi huu, na utaepuka kufuru.' Maana imeandikwa hivi: *'Anatwalia kwa vilio,* ili tuweze kuelewa'; Anatufanya tuwalia kwa vilio. Mwisho, mahali pamoja Mtume anasema kwamba Yeye (Roho Mtakatifu) anatilia: *'Abba, Baba';* mahali pengine anasema: *'ambaye kwa yeye tunalia: Abba, Baba*'—lakini ina maana gani Yeye kulilia, ikiwa si kwamba Anatufanya sisi kulilia?

[651] Ilikuwa ni kawaida kwa Mungu Mwenyezi kutumia maneno ya Kigiriki kama 'én' (maana yake 'ndani') na 'sún' (maana yake 'pamoja na'), katika mafundisho yake kuhusu Yeye, na pingamizi nyingine zisizo na maana kabisa dhidi ya uungu wa Roho Mtakatifu, zinazotokana na chembechembe hizi, zimechunguzwa kwa kina na Mtakatifu Basili Mkubwa katika risala yake kuhusu Roho Mtakatifu (tazama hasa sura za 25–28)..

[652] 'Kwa hiyo ni takatifu na ya kweli, kile kinachotoka Kwake (Baba)....' *Galland*. Biblioth. Patr. Vol. I, uk. 44.

Mtakatifu Justin anazungumza kwa niaba ya Wakristo wote waliotuhumiwa na wapagani kwa ukosefu wa heshima kwa Mungu: 'sisi hatuna ukosefu wa heshima kwa Mungu wa kweli, Baba wa haki...; lakini tunamheshimu na kumwabudu (σεβόμεθα καί προσκυνούμεν) Yeye Mwenyewe, na Mwana anayetoka kwake, na Roho wa unabii, tukiwapa heshima hii kwa neno na kwa kweli."[653] "Tunamweka Yeye (Mwana) wa pili kwa mpangilio, na Roho wa unabii wa tatu."[654]

Tatiyano: "Roho inayozunguka mambo ya kimwili ni duni kuliko Roho wa kimungu-mungu, na, kwa kuwa ni kama roho, haipaswi kuwekwa sawa na Mungu mkamilifu."[655]

Mtakatifu Irenaeus: "Mungu hakuwa na haja ya malaika kuumba kile alichokusudia kuumba. Kwa maana Yeye daima anamiliki Neno na Hekima, Mwana na Roho, ambao kupitia kwao na pamoja nao aliumba vitu vyote kwa hiari na kwa mapenzi Yake mwenyewe, ambao anawaelekezea anaposema: *'Tufanye mwanadamu kwa sura yetu na mfano wetu*.'"[656]

Tertullian: "Roho wa Mungu ni Mungu, na Neno la Mungu ni Mungu, kwa sababu wanatoka kwa Mungu."[657]

Mtakatifu Hippolytus: "Kama Neno alikuwa pamoja na Mungu, na yeye mwenyewe alikuwa Mungu: je, mtu yeyote angesema kwamba miungu miwili inakusudiwa? Nasema kwamba, ingawa hakuna miungu miwili bali mmoja, bado kuna Watu wawili na wa tatu—neema ya Roho Mtakatifu. Kwa maana ingawa kuna Baba mmoja, bado kuna Watu wawili; kwani Mtu wa kwanza ni Mwana, na Mtu wa tatu ni Roho Mtakatifu: vinginevyo hatuwezi kutambua Mungu mmoja, huku tukiamini kweli katika Baba, Mwana na Roho Mtakatifu."[658] "Tunamwabudu Roho Mtakatifu."[659]

Origeni: "Maandiko mengi hutuambia kuhusu asili ya Roho Mtakatifu. Kutoka yote hayo tumejifunza kwamba Hypostasis ya Roho Mtakatifu ina umuhimu na heshima kubwa sana (tantae auctoritatis et dignitatis esse) kiasi kwamba ubatizo wa wokovu hauwezi kufanyika isipokuwa kwa jina (auctoritate) la Utatu Mtakatifu aliyezidi yote."[660] "Wao (Mitume) pia wametuhabarisha kwamba Roho Mtakatifu, kwa heshima na hadhi, ni mmoja na Baba na Mwana."[661] "Yeye daima hukaa na Baba na Mwana, na daima yupo, alikuwapo na atakuwapo, kama Baba na Mwana."[662]

Mtakatifu Dionysius wa Alexandria: "Yeye anayetamka matusi dhidi ya Roho Mtakatifu aliye barikiwa hataponyoka bila adhabu: kwa kuwa Roho ni Mungu."[663]

Mtakatifu Gregori wa Miracles: "Kuna Roho Mtakatifu mmoja, anayetoka kwa Mungu, ambaye amefunuliwa kupitia kwa Mwana… Utatu ni mkamilifu, hauwezi kugawanyika na hauwezi kutenganishwa katika utukufu, uzima wa milele na ufalme. Kwa hiyo, katika Utatu hakuna kilichoumbwa, hakuna kinachotumika, hakuna cha ziada—hakuna kilichokuwepo hapo awali, wala chochote kilichotokea baadaye. Wala Baba hakuwahi kuwa bila Mwana, wala Mwana bila Roho; bali Utatu haubadiliki, haubadilishwi, na daima ni mmoja na yule yule."[664]

Mtakatifu Methodius wa Patara: "Tunaamini kwamba katika Mwana, *kulingana na mapenzi mema ya hiari Yake* (Efe. 1:5), ambaye alikuwa binadamu kwa ajili yetu, Baba anaishi na Roho kupitia utungu wao usio na mgawanyiko, akiwa na asili moja na Yeye."[665] "Baba hatawahi kuacha kuwa Baba, wala Mwana kuwa

---

[653] *Justin.* Apolog. 1, n. 6.

[654] Mwana.... akiwa na nafasi ya pili, na Roho ya unabii katika mpangilio wa tatu, kwa kuwa sisi tunaheshimiwa baada ya Neno, tutaonyesha hili. Apolog. I, n. 13.

[655] Kwa maana Roho, akiwa mtumishi kupitia vitu vya kimwili, ni wa chini kuliko Roho wa kimungu, ambaye hulinganishwa na nafsi, na hapaswi kuheshimiwa kwa kiwango sawa na Mungu Mwenyewe. Orat. contra Graec. n. 4.

[656] Kinyume na Uuzushi, Kitabu IV, Sura 20, n. 1.

[657] Basi, Roho wa Mungu ni Mungu, na Neno la Mungu ni Mungu, kwa sababu wanatoka kwa Mungu... Advers. Prax. ch. 26; conf. ch. 13: na Baba ni Mungu, na Mwana ni Mungu, na Roho Mtakatifu ni Mungu, na kila mmoja ni Mungu.

[658] *Hippolytus,* *Kinyume na Noetus*, sura ya 14; *Maungamo*, sura ya 8.

[659] Tunamwabudu Roho Mtakatifu. Dhidi ya Noët, sura ya 12.

[660] Kuhusu Kanuni za Msingi, Kitabu I, Sura ya 3.

[661] Kisha wakamuhusisha Roho Mtakatifu na heshima na utukufu unaohusishwa na Baba na Mwana... (Praedic. Apost. et Eccles.).

[662] Yeye daima yuko na Baba na Mwana, na daima yupo, alikuwapo, na atakuwapo, kama Baba na Mwana (katika Rom. I, VI, n. 7; k.f. katika homil. VIII, n. 1).

[663] *Dionysius,* *Responsa ad proposit. Pauli Samosat.*, katika *Athanasius,* *Opp.*, juz. I, sura ya 1, uk. 12, toleo la Maur.

[664] Tazama alama yake au Ungamo la Imani, mwishoni mwa 'Ungamo la Orthodox...'

[665] *Methodius*, *Kuhusu Simeoni na Anna*, n. 6, uk. 401, Paris 1644.

Mwana, wala Roho Mtakatifu kile alicho katika upekee wake, kiasi kwamba Hakuna Utu wa Utatu unaoweza kinyimwa au uzima wa milele, au ushirika (na Utu wengine), au ufalme."[666]

Kwa ujumla, hata hivyo, Mababa watakatifu na waalimu wa Kanisa waliyoishi hadi karne ya nne (kwa kuwa hapa tunajikita tu kwao, tukiona ni ziada kutoa ushahidi wa Mababa wa karne ya nne, wakati insha nyingi zilizoandikwa kuhusu uungu wa Roho Mtakatifu na dogo hili lilithibitishwa rasmi katika Mtaguso Mkuu wa Kanisa) — walimpa Roho Mtakatifu:

a) Sifa za kimungu: udumu,[667] uwepo kote,[668] ujuzi wote,[669] utakatifu wa nafsi,[670] na nyinginezo;

b) Matendo ya Kimungu: uumbaji,[671] utunzaji wa kimungu,[672] hasa ufunuo wa Manabii,[673] utakatifu wa watu,[674] utoaji wa neema kwao,[675] ukaaji ndani ya roho za waumini;[676]

c) usawa kamili na kuwa na asili moja na Baba na Mwana,[677] na —

d) ibada ya kimungu.[678]

Mwisho, kuhusu makosa fulani katika mafundisho ya Roho Mtakatifu, kama ilivyo katika mafundisho ya Utatu Mtakatifu kwa ujumla, ambayo wakati mwingine hupatikana katika maandishi ya wachungaji wa kwanza wa Kanisa, tayari tumeeleza maoni yetu juu ya suala hili (§28), na itakuwa ni ziada kuyarudia.

§ 37. Utekelezaji wa kimaadili wa dogo.

Tunaamini kwamba Baba ni Mungu, Mwana ni Mungu, na Roho Mtakatifu ni Mungu, lakini kwa namna ambayo si miungu mitatu, bali Mungu mmoja. Kutokana na hili tunapata mafundisho mawili makuu ya kimaadili.

1) W a t u w o t e w a t a t u w a U u n g u n i s a w a k w a w e n z a o : kwa hivyo, ni lazima tuwape ibada ya kiungu sawa wote; ni lazima tumheshimu Mwana kwa njia ile ile tunayomheshimu Baba, na tumheshimu Roho Mtakatifu si kwa kiwango cha chini kuliko tunavyomheshimu Baba na Mwana. Kumkataa au kumdharau yeyote kati ya Watu wa Uungu ni kuangusha imani katika Kristo ndani yako.

'Ninamhakikishia kila mtu,' aliandika Mtakatifu Basili Mkubwa, 'anayekiri Kristo lakini akikana Mungu, kwamba Kristo hatamfurahia, kama vile ambavyo hatamfurahia yule anayemwomba Mungu lakini akikataa Mwana; kwa maana imani yake ni bure. Ninamtia hakika pia yule anayekataa Roho kwamba imani yake kwa Baba na Mwana itakuwa bure, na kwamba hawezi kuwa na imani hii isipokuwa Roho yupo. Kwa maana yeye asiyeamini katika Roho haamini katika Mwana; na yeye asiyeamini katika Mwana haamini katika Baba. *Hakuna anayeweza kumwita Yesu 'Bwana' isipokuwa kwa Roho Mtakatifu* (1 Wakorintho 12:3). Na: *'Hakuna mtu aliyewahi kumwona Mungu; Mwana pekee, aliye katika kifua cha Baba, ndiye aliyemfanya ajulikane*' (Yohana 1:18). Yeye asiyeamini katika Roho hana sehemu katika ibada ya kweli. Kwani mtu hawezi kumwabudu Mwana isipokuwa katika Roho Mtakatifu, wala hawezi kumwomba Baba isipokuwa katika Roho ya uana.[679]

"Fikiria," alisema mwalimu mtakatifu mwingine, "kwamba Utatu Mtakatifu ni lulu moja, inayoonekana sawa na kung'aa kwa mng'ao sawa kutoka kila pembe: kama sehemu yoyote ya lulu hii

---

666 Hapo hapo, katika Ramos. Palmar, namba 10 na 11, uk. 439.

667 *Irenaeus,* Dhidi ya Ujinga, Kitabu V, Sura 12, n. 2; 'Je, Roho ni mmoja?' *Origen*, *Kuhusu* Kanuni, 1, 3, n. 3, 4; katika Mwanzo 1:1.

668 *Athenagoras*, Legatus, VI; *Clement wa Aleksandria*, Paedagogus, 1, 6; *Origen,* katika *Athanasius,* Barua kwa Serapion, IV, n. 10.

669 *Barnaba,* Barua Katoliki, n. 6; *Tatiani,* Hotuba dhidi ya Wagiriki, XIII; *Orijeni,* Kuhusu Kanuni, 1, 3, n. 1.

670 *Origeni,* Mahubiri juu ya Kitabu cha Hesabu, XI, n. 8.

671 *Theophilus,* *Ad Autolycus*, 1, n. 7; *Irenaeus*, *Against Heresies*, IV, sura ya 20, n. 1.

672 *Hippolytus,* *Adversus Noetianus*, sura IX: 'kupitia yeye ulimwengu unasukumwa, kupitia yeye uumbaji unasimama imara, na kupitia yeye ulimwengu wote unapewa uhai'.

673 *Klementi wa Roma,* Barua ya Kwanza kwa Wakorintho, n. 45; *Justin*, Apolojia 1, n. 31, 32, 63; *Athenagoras*, Sheria X; *Hippolytus,* Dhidi ya Noetus, sura ya 9.

674 *Irenaeus*, Dhidi ya Ubaguzi III, 17, n. 3.

675 *Clemen. Rom.* 1 ad Corinth., n. 46.

676 *Tatiyano*, *Contra Graec.*, sura ya 13, 15.

677 *Justin,* Apolojia 1, sura 32; *Tatian,* Dhidi ya Wagiriki, sura 7; *Tertullian,* Dhidi ya Prax, sura 9; *Athenagoras*, Legatus, X; *Cyprian*, Barua 73.

678 *Origeni,* Maelezo ya Yohana, juz. XXXVIII, dondoo 9; Mahubiri VIII juu ya Yeremia, dondoo 1.

679 Kuhusu Roho Mtakatifu, sura ya II, katika *The Works of the Holy Fathers* VII, uk. 271.

ingeharibika, jiwe hilo lingepoteza uzuri wake wote. Unapomdhihaki Mwana ili kumheshimu Baba, Baba haikubali heshima yako. Baba hatatukuzwa kwa kumdharau Mwana. Ikiwa *mwana mwenye hekima humletea baba yake furaha* (Methali 10:1), basi si kwa hakika zaidi heshima ya mwana itakuwa heshima kwa baba pia? Na ikiwa unakubali hili pia: *'Si utukufu kwako kumdharau baba* yako' (Siraka 3:10), basi, kwa msingi huo, baba hatatukuzwa kwa kumdharau Mwana. Ukimdharau Roho Mtakatifu, basi Mwana pia haitakubali heshima yako, kwani ingawa Roho haitoki kwa Baba kwa njia ileile kama Mwana, Hata hivyo anatoka kwa Baba yuleyule."[680]

2) Nafsi zote tatu za Uungu zina asili moja na hazigawanyiki kati yao: kwa hivyo, ni lazima tuwaabudu kwa ibada moja isiyogawanyika, na, huku tukiwaabudu kila mmoja wao—Baba, Mwana na Roho Mtakatifu—ni lazima daima tukumbuke uungu wao wa pamoja. Hakuna yeyote kati yetu awe kama wale Wakristo ambao Mtakatifu Gregori Mteolojia aliwaita *'waliokithiri katika uzingatiaji wa imani',* na ambao, badala ya kumheshimu Mungu mmoja katika Utu watatu tu, waliheshimu na kudai kuwa kuna miungu mitatu tofauti.[681] Kanisa Takatifu, ambalo peke yake linaweza kutufundisha maarifa ya kweli ya Mungu na ibada ya kweli ya Mungu, linatupatia mwongozo wa kuaminika zaidi katika suala hili: ina nyimbo na maombi yaliyotolewa kwa utengwa kwa Mungu Baba, kwa Mungu Mwana, na kwa Mungu Roho Mtakatifu; lakini sehemu kubwa ya maombi na nyimbo nyingine, hitimisho la karibu maombi yote, vilio na doxolojia vinatolewa bila utengwa kwa Watu wote watatu katika Uungu mmoja. Hivyo, anaposali sala ya kwanza ya jioni kwa Mungu Baba: 'Mungu wa milele na Mfalme wa viumbe vyote…', Mkristo wa Kiorthodoksi anahitimisha kwa kusema: 'kwa maana ufalme ni wako, na nguvu na utukufu, wa Baba na wa Mwana na wa Roho Mtakatifu, sasa na milele na hadi vizazi vyote, amina'; kisha, anaposoma sala ya pili kwa Bwana wetu Yesu Kristo: "Mwenyezi, Neno la Baba, Yesu Kristo, ambaye u kamilifu mwenyewe…," — mwishoni mwa maombi hayo anasema: "kwa maana wewe umetukuzwa na Baba wako bila mwanzo, na kwa Roho Mtakatifu sana, milele na milele, amina;" na kisha kusoma maombi ya tatu kwa Roho Mtakatifu sana: "Ee Bwana, Mfalme wa Mbinguni, Mfariji, Roho wa Ukweli..." — na inahitimisha kwa kusema: "na nitamwabudu, na kuimba, na kutukuza Jina Lako takatifu sana, pamoja na Baba na Mwanawe wa pekee, sasa na milele na hadi umilele wa milele, amina." Na inapaswa kukumbukwa kwamba kila wakati Kanisa linapowaambia Watu wote watatu wa Uungu kwa pamoja, haliziwaambii kama watatu, bali kama Mungu mmoja wa Utatu, na daima huwataja kwa umoja badala ya wingi, kwa mfano: "Kwa maana majeshi yote ya mbinguni wanakusifu Wewe (si Wewe), na kwako (si kwako) tunakupa utukufu, kwa Baba na Mwana na Roho Mtakatifu, sasa na daima na hata milele ya milele, Amina," au: "Kwa maana Ufalme, na nguvu, na utukufu ni wako (si wenu), wa Baba, na Mwana, na Roho Mtakatifu, sasa na daima, na hata milele milele, Amina."

3. Kuhusu tofauti kati ya Viumbe wa Kimungu kulingana na sifa zao binafsi.

§ 38. Uhusiano na kifungu kilichotangulia; historia fupi ya dogo na mafundisho ya Kanisa juu yake.

Dhana ya usawa na kuwa na asili moja ya Baba, Mwana na Roho Mtakatifu ni mojawapo tu ya dhana zinazotokana na mafundisho ya Kikristo ya Watu watatu katika Mungu ndani ya umoja wa asili — na, baada ya kuichunguza kwa undani, tumejifunza tu kile ambacho Watu wa Kimungu wana kwa pamoja, na kwa maana gani Wao ni mmoja. Dhana nyingine, inayotokana na mafundisho yale yale, inahitaji kwa lazima kwamba Baba, Mwana na Roho Mtakatifu, kama Watu watatu wa Uungu, wawe pia na sifa zao za kipekee zinazowatofautisha — la sivyo, wasingekuwa watatu, na bila shaka tungewachanganya. Sifa hizi za kipekee za Watu wa Uungu tangu enzi zote zimeelezewa katika Kanisa kama *sifa za kibinafsi* za Mungu, '[682] ', na zinajumuisha ukweli kwamba Baba hakuzaliwa na yeyote, bali Yeye mwenyewe anamzaa Mwana na anamtoa Roho Mtakatifu; Mwana amezaliwa na Baba; na Roho Mtakatifu anatoka kwa Baba.

---

[680] *Gregory Mwteolojia,* Mahubiri 37, katika *The Works of the Holy Fathers* III, uk. 228.
[681] Homilia 3, katika *The Works of the Holy Fathers*, Juz. I, uk. 37–38.
[682] Sifa Maalum za Hypostases. *Gregory* wa *Nyssa*, Dhidi ya Eunomius, Kitabu cha II, Juz. II, uk. 435, iliyohaririwa na Morel.

Wafundishaji wa kale wa Kanisa walitumia neno *'kutokuwa na mwanzo',* ἀγεννησία, innativitas, '[683] ', kuelezea sifa binafsi ya Baba, na wakamwita 'asiye na mwanzo', ἀναρχος[684] 'asiye na sababu', αναίτιος,[685] ilhali kwa uhusiano na Watu wengine walimrejelea kama 'mwanzo', ἀρχή, principium,[686] sababu, ἀιτία, causa,[687] mwandaji, auctor,[688] wakati, kwa uhusiano na Mwana Mwenyewe — Baba, Πατήρ, Pater, na kwa uhusiano na Roho Mtakatifu — Mzaaji, Προβολεύς.[689] Walielezea sifa ya kibinafsi ya Mwana kwa neno *'aliyezaliwa'* — γέννησις, generatio,[690] na wakati mwingine kwa maneno ya jumla zaidi yanayoonyesha tu kwamba Mwana ana uwepo wake kutoka kwa Baba, kama vile: προβολή, prolatio, processio, derivatio, ἀπορροία, signatura,[691] na vitendo: προπηδάν, ἐκλάμπειν, ἀναλάμπειν na kadhalika;[692] Mwana Mwenyewe aliitwa Mwana na Mtoto wa Mungu, Mfano wa Baba, Neno Lake, Hekima, Mapenzi, na Mkono Wake wa Kulia—[693] , na kadhalika. Mwisho, ili kuashiria sifa binafsi ya Roho Mtakatifu, neno *'ekporeusis'* lilitumika — ἐκπόρευσις, ἐκπόρευμα, processio, πρόοδος, προβολή, πρόβλημα,[694] na vitendo: ἐκπορεύεσθαι, προσελθεῖν, προϊέναι;[695] Roho Mtakatifu Mwenyewe alitajwa kama Mfano wa Baba, Hekima, Kidole cha Mungu, na kadhalika.[696] Jinsi Mwana anavyozaliwa kutoka kwa Baba na ni nini hasa kitendo cha kumzaa kinahusisha — hili, walimu wa kale wa Kanisa walisema, ni lisiloeleweka na lisiloelezeka kwetu;[697] Hata hivyo, bila shaka, 'uzali' huu lazima ueleweke kwa maana ya kiroho, na mtu haapaswi kudhani kuna utengano wowote wa kimwili unaohusika.[698] Waliona pia kuwa ni vigumu kuelewa jinsi Roho Mtakatifu anavyotoka kwa Baba na jinsi 'kutoka' huku kunavyotofautiana na 'uzali'; lakini walibainisha kuwa bila shaka kuna tofauti kati yao, na kwamba zinaashiria njia mbili tofauti za kuwepo ambazo hazipaswi kuchanganywa.[699]

---

[683] *Katiba* za Mitume VIII, 41; *Justin*, Apolojia 1, n. 49; II, n. 6; *Clement wa Aleksandria*, Stromata VI, 7; *Gregori wa Nyssa*, Dhidi ya Eunomius, Kitabu I, Juz. II, uk. 342, mhariri Morel; *Eusebius,* *Uthibitisho wa Injili*, I, 5; IV, 1; *Germinius*, katika *Hilarion,* *Kazi za Kihistoria*, kifungu XV, n. 3.

[684] *Basil Mkubwa,* Kuhusu Roho Mtakatifu, sura ya 8; *Gregori Mteolojia,* Nyimbo za Sakramenti, beti ya 2, katika *The Works of the Holy Fathers* IV, uk. 218; *Epifania,* *Haereses* 73, Juz. I, uk. 878, iliyohaririwa na Petavus.

[685] *Gregory the Theologian,* Hymns on the Mysteries, 1, katika *The Works of the Holy Fathers* IV, 216; *John of Damascus,* *Exact Exposition of the Orthodox Faith*, Kitabu 1, Sura ya 13; *Nycephorus of Constantinople*, *Epistle to Leo III*.

[686] *Athanasius,* *Kuhusu Sinodi*, n. 50; *Kinyume na Waari*, Hotuba IV, II. 1; *Augustine,* *Maelezo ya Yohana*, I, 1; *Yohana wa Damascus,* *Kuhusu Imani Sawa*, I, 13.

[687] *Basil,* *Contra Eunomium*, Kitabu 1; *Hilary,* *Kuhusu Utatu Mtakatifu*, Vitabu 11 na 12; *Augustine*, *Kitabu cha 83 cha Maswali*, n. 16.

[688] *Hilarion,* *Kuhusu Utatu Mtakatifu*, Kitabu IX; *Augustine,* *Kinyume na Maximus*, III, Sura 5 na 4.

[689] *Athanas.* dhidi ya Ariani. hotuba 2; *Gregor. Nyss*. dhidi ya Eunom. kitabu 1; *Yohana* wa *Damascus*, Uwasilisho Sahihi wa Imani Sawa, Kitabu 1, Sura 8 na 12.

[690] *Hippolytus,* Dhidi ya Noetus, XVI; *Gregory Mwananatheolojia*, katika *The Works of the Holy Fathers*, j. III, uk. 54; j. IV, uk. 15; *Basil Mkubwa*, ibid., j. VII, uk. 68, 82, 199, n.k.

[691] *Irenaeus*, Dhidi ya Ubaguzi, II, 28, n. 6; *Tertullian,* Ulinzi, XXI; Dhidi ya Wabaguzi, III, VII, IX, n. 14; *Athenagoras*, Kuhusu Sheria, X; *Eusebius*, Uthibitisho wa Injili, IV, 3; *Hilary*, Kuhusu Utatu, VIII, 46.

[692] *Tatiyo,* Dhidi ya Wagiriki, V; *Teofilo,* Kwa Autolycus, 11, 14; *Justin,* Mazungumzo na Typhon, CXXVIII; *Hipolito,* Dhidi ya Noeto, XI.

[693] *Hippolytus,* *Contr. Noët.* n. XI; *Methodius,* *De Christo et Antichr.* n. III; *Tertullian*, *Contr. Marcion.* III, 16; *De orat.* IV; *Athenagoras*, *Leg.* X; *Clement wa Aleksandria*, *Strom.* II, 4; *Theophilus*, *Ad Autol.* 11, 10; *Origen,* *in Ps.* 16:8.

[694] *Klementi wa Roma,* kifungu (katika *Galland* 1, 44); *Athanasius*, *Ufafanuzi wa Imani*, n. 4; *Gregori Mkuu,* *Orat. XX, XLII*; *Yohana wa Damasko*, *Waraka kuhusu Trisagion*, sura ya 28.

[695] *Kirili,* Dhidi ya Julian, Kitabu I na Maelezo ya Yohana 15:27; *Basili*, Kuhusu Roho Mtakatifu, Kitabu XVIII, n. 46 na Waraka XXXVIII, n. 4.

[696] *Irenaeus*, Dhidi ya Ubaguzi, Kitabu IV, 7; *Theophilus,* Kwa Autolycus, 11, 15; *Augustine,* Dhidi ya Faustus, Kitabu XXXII, 12.

[697] *Irenaeus*, Kitabu II, 28, n. 6; *Didymus,* Kuhusu Utatu Mtakatifu, 1, 9; *Gregory the Theologian*, katika *The Works of the Holy Fathers*, J. I, uk. 173 na 288; J. III, uk. 59–60, n.k.

[698] *Hippolytus,* *Kinyume na Noetus*, XVI; *Tertullian*, *Kinyume na Praxias*, XIX; *Eusebius,* *Uthibitisho wa Injili*, IV, 15; *Basil Mkuu,* katika *Kazi za Mababa Watakatifu*, VII, 68, 82, 87; *Gregory Mwtheolojia,* ibid., II, 222; III, 55–56.

[699] *Gregory the Theologian,* ibid., II, 173; III, 109, 110; *Basil* the *Great,* ibid., VII, 301; *Epiphanius*, *Haereses* LXIX, n. 18; *Augustine,* *Against Maximus* III, chap. 14: "Ni tofauti gani kati ya kuzaliwa na kutokea… nani anaweza kueleza?... 'Hili nalijua; lakini kutofautisha kati ya ule uzazi na utoaji huu, sijui, siwezi, wala siwezi kumudu;'" *Yohana wa Damascus,* Ufasiri Sahihi wa Imani Takatifu, Kitabu cha 1, Sura ya 8: 'Roho Mtakatifu, ingawa anatoka kwa Baba, anafanya hivyo si kwa njia ya kuzaliwa, bali kwa njia ya utoaji (ἐκπορευτώς). Hapa kuna utaratibu mwingine wa kuwepo, ambao haueleweki na haujulikani kama vile kuzaliwa kwa Mwana..." Na zaidi: "Mwana anatoka kwa Baba kwa njia ya kuzaliwa; Roho Mtakatifu, hata hivyo, ingawa yeye pia anatoka kwa Baba, si kwa kuzaliwa bali kwa kutokea. Na ingawa tumefundishwa kwamba kuna tofauti kati ya kuzaliwa na kutokea, hatujui tofauti hii inahusu nini, wala kuzaliwa kwa Mwana na kutokea kwa Roho Mtakatifu kutoka kwa Baba kunamaanisha nini hasa" (kur. 21, 25).

Nafundisho kuhusu sifa za kibinafsi za Viumbe wa Kimungu kilibaki katika sura hii katika Kanisa la Kristo kwa karne kadhaa: kilijumuishwa, kama mojawapo ya mafundisho msingi ya Uorthodoksi, katika Imani ya Nike-Konstantinopoli, iliyotungwa katika karne ya nne na ikawa kiwango kisichobadilika cha imani kwa Wakristo wote. Lakini katika karne ya saba—au, tukiamini maelezo ya Walatini, mapema kama karne ya tano—walimu fulani binafsi katika Ulaya ya Magharibi walianza, mara kwa mara, kutoa kauli potofu kuhusu utambulisho wa kibinafsi wa Roho Mtakatifu, wakidai kuwa Yeye anatoka si tu kutoka kwa Baba bali pia kutoka kwa Mwana—Filioque.[700] Hata hivyo, inaweza kufikiriwa kwamba walitumia neno *'anatoka'* (procedit) hapa si kwa maana ileile kuhusiana na Baba na Mwana, na kwamba walikuwa wakimaanisha hasa *utokaji* wa milele wa Roho Mtakatifu *kutoka kwa Baba* na siyo *utokaji* au utume Wake *wa muda* duniani *kutoka kwa Mwana*: angalau, hivi ndivyo Baba Mgiriki wa wakati wao, Maximus Mwungama († 662), alivyoelezea maneno ya walimu hawa, ili kuwahakikishia Wagiriki, ambao walikuwa wepesi kuinua sauti zao kupinga uvumbuzi wa Walatini;[701] na baadaye, mmoja wa waandishi wa Kirumi, Anastasius Mwbahani († 890), akitaja ufafanuzi wa Mtakatifu Maximus.[702] Lakini mbegu ilikuwa imepandwa, na punde ilizaa matunda; katika karne ya nane, swali la asili ya Roho Mtakatifu likawa chanzo cha mabishano makali zaidi Magharibi, na wengi, bila tena kutofautisha kati ya utume wa muda wa Roho Mtakatifu duniani na hali Yake ya kuwepo ya milele, walianza kusisitiza kwa ukali kwamba Roho Mtakatifu anatoka kwa usawa kutoka kwa *Baba* na *Mwana* tangu milele yote. Kuelekea mwisho wa karne hiyo, nyongeza — 'Filioque' — iliingizwa katika Imani ya Nike-Konstantinopoli yenyewe, pengine zaidi nchini Uhispania.[703] Kwa maana Alcuin maarufu († 804) aliandika wakati huo kwa ndugu waliokuwa Lyon, akiwaonya waogope uvumbuzi huo *wa Wahispania* na wasiruhusu hata nyongeza ndogo kabisa kwenye imani;[704] wakati Paulinus, Patriaki wa Aquileia, hata aliitisha mkutano wa mtaa mnamo 791 ambapo alilaani nyongeza yoyote kama hiyo.[705] Kwa bahati mbaya, sauti ya

---

[700] Waroma wanataja hasa Baraza la Kwanza la Toledo (AD 400) na mabaraza mengine yaliyofanyika Hispania katika karne ya tano, ambayo wanadai yalileta neno 'Filioque' katika imani zao *za kienyeji*, pamoja na Mtakatifu Agustino († 430), ambaye wanamwona kama mtetezi mkuu wa mafundisho yao (Curs. Theolog. compl. VIII, p. 652, Paris 1841). Lakini kuhusu kama mashahidi haya kutoka kwa waandishi wa Magharibi yanapaswa kuaminika—tutaona baadaye (§§ 44 na 46).

[701] "Wakikumbusha ushuhuda wa Baba wa Kanisa wa Kirumi na Kirili wa Aleksandria kutoka kwa tafsiri zao za Yohana, wao (Walatini) kwa vyovyote vile hawamtambui Mwana kama chanzo cha Roho (οὐκ αἴτιον τόν Ὑιόν ποιούντας τοῦ Πνεύματος): kwa maana wanajua kwamba kuna chanzo *kimoja tu* (μίαν γάρ ἴσασιν οἴτίαν) cha Mwana na Roho—Baba, yule wa kwanza kwa kuzaliwa, yule wa pili kwa kutokwa; bali wanaonyesha tu kwamba Roho anatumwa kupitia kwa Mwana (δι'αύτοῦ χροϋέναι), na kwa njia hii wanaashiria undugu na kutotengana kwa asili Yao." Epist. ad Marinum Cypri presbyterum, in Opp. S. *Maximi* T. II, uk. 69, ed. Paris 1675.

[702] Zaidi ya hayo, tumefasiri barua ya Mtakatifu Maksimusi mwenyewe, iliyoandikwa kwa padri Marinus, kuhusu utoaji wa Roho Mtakatifu, ambamo anapendekeza kwamba Wagiriki wanapinga bure dhidi yetu tunapokosa, kama wanavyodai, *kumuita Mwana chanzo au kanuni ya Roho Mtakatifu*; lakini, tukitambua vyema umoja wa kiini kati ya Baba na Mwana, tunakiri kwamba kama Roho Mtakatifu anavyotoka kwa Baba, ndivyo anavyotoka pia kwa Mwana, tukielewa *'kutumwa'* kumaanisha 'kutoka'; akitafsiri lugha zote mbili kwa uaminifu; akiwafundisha wasomi kwa roho ya amani, huku akitufundisha sisi na Wagiriki kwamba kwa namna fulani Roho Mtakatifu anatoka kwa Mwana, na kwa njia nyingine hatoki, na hivyo kuonyesha ugumu wa kuwasilisha sifa za kipekee za lugha moja hadi nyingine." *Anastasius, Bibliotheca*, Barua kwa Yohane Diwani. T. V. Concil. *Labbei,* p. 1771.

[703] Kwa ujumla inadhaniwa kuwa nyongeza hii awali iliingizwa katika Imani ya Nike-Konstantinopoli mapema kama Mkutano wa Tatu wa Toledo (nchini Uhispania), uliofanyika mwaka 589. Hata hivyo, katika matoleo ya awali kabisa ya maazimio ya Baraza la Tatu la Toledo—kama vile toleo la Cologne la mwaka 1530, toleo la Paris la mwaka 1535 na toleo la Madrid la mwaka 1593—nyongeza hii haipo, kama Bellarmine alivyokiri, na kama baadhi ya waandishi wa Magharibi wa hivi karibuni pia wanavyokiri (Tazama apud *Zoernicav,* de process. Spirit. S. solo Patre, tract, III, pp. 288–269, ed. Region., 1774, na Curs. Theolog. Compl., vol. V, p. 406, Paris, 1841). Kwa hivyo, iliongezwa kimakusudi katika matoleo ya baadaye ya maazimio hayo.

[704] Ndugu wapendwa, jilindeni kikamilifu dhidi ya kosa la madhehebu ya Kihispania; fuateni nyayo za Baba watakatifu katika imani, na jiunganisheni na umoja mtakatifu zaidi wa Kanisa la ulimwengu. Imeandikwa: 'Msivuke mipaka ya baba zenu'. Na msiingize vipengele vipya vyovyote katika ishara ya imani Katoliki, wala kulea mila katika ofisi za kanisa ambazo hazikusikika katika nyakati za kale (Epist. 69 in Opp. *Alcuini*, p. 1587, ed. Paris, 1617). Alcuin hapa hajaainisha ni nyongeza gani maalum anayorejelea; lakini inajulikana kwamba hakuna nyongeza nyingine kwenye Mwanzo wa Imani wa Nicaea-Constantinople iliyowahi kuwa mjadala katika Kanisa la Magharibi, isipokuwa nyongeza ya: 'Filioque'...

[705] Mbali nasi, na iwe mbali na kila moyo mwaminifu, kuandika au kufundisha Imani inayotofautiana, au kwa namna nyingine isiyo ile waliyoianzisha... Kwani kwa kweli, si sehemu ya mambo ya imani kuongeza au kupunguza kutoka kwa yale mambo yaliyoenezwa kwa usahihi na uthabiti na Mababa Watakatifu: kufikiri kwa usahihi kulingana na maana yao, na kuongezea uelewa wao wa kina ule wa mtu mwenyewe: bali kuongeza au kupunguza ni kutenda kwa hila dhidi ya maana yao takatifu; kufikiri tofauti nao kwa kuepuka kwa ujanja; na kuunda mafundisho potofu kwa mtindo uliochanganyika; na hivyo kudhani kujigamba kwa mdomo usio na heshima badala ya kufundisha. Tazama kwa *Zoernic,* *De proc. Sp. S.*, kur. 369–370, na *Theoph. Procopow*, *Hist., Controv. de process. Sp. S.*, katika *Theolog.*, juz. I, kur. 836–838, Leipzig 1782.

walinzi wa ukweli haikusikilizwa. Mwanzoni mwa karne ya tisa (mwaka 809), Kaisari Charlemagne aliitisha mkutano huko Aachen (Aquisgrani) ili kujadili suala hilo lenye utata, akiwa mwenyekiti binafsi.[706] Maelezo sahihi ya kilichotokea kwenye baraza hayajulikani, kwani kumbukumbu rasmi za baraza hazijadumu.[707] Kinachojulikana tu ni kwamba, kutokana na ushawishi binafsi wa Charlemagne, upande uliotaka kuongeza 'Filioque' kwenye Imani ulikuwa na nguvu zaidi, na ujumbe ulituma kutoka kwa Mfalme na Baraza hadi Roma kwa Papa Leo III, ukiomba athibitishe dogma mpya iliyoundwa na kuruhusu kuongezwa kwa Imani. Kulingana na ushuhuda wa mtu aliyeshuhudia, wajumbe kwanza walijaribu, katika hotuba ndefu, kumshawishi Papa kwamba mafundisho waliyokuwa wakitafuta idhini yake yalikuwa ya kweli na ya kale (ni dogma gani hii, wakati hata Papa mwenyewe alibidi ashawishwe kuhusu ukweli na ukale wake!). Papa, kwa kweli, alionekana kukubaliana na fundisho hilo jipya, lakini alikataa kwa kauli moja kuliruhusu liingizwe katika Imani, licha ya ushawishi wote wa wajumbe na ukweli kwamba, kama wajumbe walivyodai, nyongeza hii ilikuwa tayari imefanywa katika baadhi ya makanisa.[708] Na ili kutoa ushahidi wazi zaidi mbele ya wote kuhusu marufuku yake na kulinda mfano usiobadilika wa imani dhidi ya ufisadi wowote, Papa aliamuru Imani ya Nike-Konstantinopoli iandikwe kwenye vibao viwili vya fedha, kimoja kwa Kigiriki na kingine kwa Kilatini, na kuwekwa katika Basilika ya Mtakatifu Petro na maandishi: 'haec Leo posui amore et cautela orthodoxae religionis', yaani, *'Mimi, Leo, nimeweka hii kwa upendo na tahadhari ya dini sahihi*'.[709] Hata hivyo, licha ya upinzani wa Papa, nyongeza hii isiyoidhinishwa kwenye credo ilianza kutumika polepole katika sehemu mbalimbali za Gali, Hispania, Ujerumani na Italia, hivyo kwamba, katika nusu ya pili ya karne ya tisa, wamisionari wa Kipapa walipowasili miongoni mwa Boliari wakiwa na lengo la kuwageuza kutoka kwa Kiti cha Konstantinopoli kuelekea kile cha Roma, wamisionari hao tayari walikuwa wamesambaza Imani yenye nyongeza ya 'Filioque' huko pia. Ndipo Patriarki wa Constantinople, Photius, alipoinua sauti yake ya ujasiri kwa mara ya kwanza, akilinda Uorthodoksi, dhidi ya matumizi mabaya ya Walatini, na mbele ya ulimwengu wote aliwakemea kwa kuongeza isivyo halali katika Imani, kinyume na kanuni za Mabaraza ya Kiinjilisti, jambo ambalo alilaani hivi karibuni (mwaka 866) katika baraza kubwa la maaskofu kutoka kote Mashariki.[710] Badala ya kukubali uamuzi wa mkutano huo na kurekebisha kosa lililotokana na ujinga, Papa Nikolaus I aliandika kwa Ginkmar, Askofu Mkuu wa Reims, na maaskofu wengine wa Gali, akiwahimiza wafanye kila wawezalo kuwashawishi Wagiriki kwamba Roho Mtakatifu anatoka kwa Mwana;[711] na mrithi wa Yohane, Adrian, alipokemea maamuzi yote ya Baraza la Photius dhidi ya Walatini, hivyo akainua ukanamwili huu hadi hadhi ya kanuni.[712]

---

[706] Waandishi wa wakati huo wanashuhudia uhalisi wa baraza hili: *Ado* katika *Chronicle* yake, kwa mwaka wa 809; *Aiton* katika Kitabu cha IV cha *De gestis Francorum*, sura ya 97; *Eginhard* katika Juzuu ya II ya *Hist. Francorum scriptor.*, uk. 255, iliyochapishwa Paris 1636, na wengine.

[707] Mbali na kichwa chake pekee: *Concilium Aquisgranense de addita ad Symbolum voce *Filioque* celebratum an DCCCIX tenpore Leonis Papae III*. Kwa nini, basi, hazikuweza kudumu? Je, ilikuwa kwa bahati nasibu tu? Au ziliharibiwa kimakusudi baadaye, kama hukumu kali dhidi ya fundisho la uongo la Kirumi, kama ushahidi usiopingika kwamba maaskofu wa Magharibi wenyewe waliokuwepo kwenye mtaguso—au angalau wengi wao—walipinga vikali fundisho hili la uongo? Je, waliona katika hilo ubunifu ambao hadi wakati huo haukusikika Kanisani, na wakakataa kwa hali yoyote ile kuukubali? Matukio yaliyofuata ya mkutano huo yanafanya dhana hii kuwa na uwezekano mkubwa sana.

[708] Shahidi aliyemtaja, ambaye alikuwepo wakati wa mazungumzo ya mabalozi na Papa, ni Smaragd (Abbas Virdunensis), ambaye aliandika mazungumzo haya yote muhimu kwa ajili ya vizazi vijavyo. Tazama *Labb.* Concilior., Juz. VII, uk. 1195–1198, na *Baron*. Annal. Eccles., Juz. IX, uk. 552, chini ya mwaka 809.

[709] Uhalali wa tukio hili unathibitishwa na waandishi wa kale wa Magharibi: *Anastasius Mwaktibu* katika wasifu wake wa Papa Leo III (Vit. Roman. Pontif., ed. Romae 1752, § 84, uk. 297), *Peter Abelard* (lib. II introduct. in Theolog. cap. 14, Paris 1616, uk. 1089), *Peter Lombard* (Senteut. kit. 1, sura ya II, Cologne 1576), *Peter Damian* (Opp. T. III, Paris 1743, uk. 329) — na wanazuoni wa hivi karibuni kama *Baronius*, *Bellarmine, Bint* na wengine pia hawana shaka.

[710] Epist. Encyclica, miongoni mwa Barua za *Photius,* iliyochapishwa London 1651, toleo la pili. Tazama kifungu kilichonukuliwa na *Baron,* katika *Annal. Eccl.* kwa mwaka 903, juz. X, na. 33. Taz. Muhtasari wa Historia ya Kanisa na Mtakatifu *Innocent,* Sehemu ya II, uk. 19, 27, 32. Moscow 1834.

[711] Epist. *Nicolai* I ad Hincmarum Archiepisc. Rhemensem, apud *Labb*.; Concil. Vol. VIII, p. 468. Hincmar, alipopokea barua hii (mwishoni mwa mwaka 867), aliisoma kwa sauti mbele ya Mfalme wa Ufaransa katika uwepo wa maaskofu wengi; baada ya hapo, kwa makubaliano ya pande zote, jukumu la kuandaa jibu kwa pingamizi za Wagiriki lilipewa watu wawili waliokuwa maarufu zaidi kwa elimu yao: *Odo* (Askofu wa Beauvais) na *Ratramnus* (Mtawa wa Corbie). Jibu la huyu wa pili limetufikia; lakini jibu la yule wa kwanza, lililorekebishwa na Ginkmar, halijadumu. Tazama *Seiller,* Hist. general. des Auteurs sacr. et eccl., vol. XIX, kur. 150–155 na 282, Paris 1754.

[712] Katika *Labb.* Concil., juz. VIII, uk. 1084–1087 na zifuatazo.

Papa aliyefuata, Yohane VIII, akikubaliana na Photius, aliahidi kuondoa uingizaji usio halali kutoka kwenye imani,[713] na wajumbe wa Kirumi, ambao muda mfupi baadaye walihudhuria Baraza Kuu la Constantinople (879), kweli walitia saini amri hiyo yake, ambayo kwa mara nyingine tena ilikataza milele nyongeza yoyote kwenye Imani ya Nike-Konstantinopoli, au mabadiliko mengine yoyote kwake.[714] Hata hivyo, Papa, baada ya kushindwa kupata alichokuwa akitarajia kutoka kwa mkutano huo—yaani, utii wa Kanisa la Boliar kwa mamlaka yake—hakukubali maamuzi ya mkutano huo na hakutimiza ahadi yake, na matokeo yake, imani yenye nyongeza ya 'Filioque' iliendelea kutumika katika makanisa mbalimbali ya Magharibi. Haijulikani kwa usahihi ni lini matumizi kama hayo ya imani yiliruhusiwa Roma yenyewe; lakini, kulingana na maelezo ya waandishi wa Kirumi wenyewe, haikuwa kabla ya mwaka 1014.[715] Tangu wakati huo, hasa kufuatia vilaumu zaidi kutoka kwa Patriaki wa Constantinople, Michael Kerullarios (mwaka 1053), Kanisa la Roma halijawahi tena kukataa fundisho lake potofu, ambalo ndilo la maana zaidi kati ya ubunifu wote uliolitenganisha na Kanisa la Kiinjili.

Katika Zama za Kati, upotoshaji mwingine wa dogo kuhusu sifa binafsi za Mungu ulionekana Magharibi miongoni mwa Wanaskolastiki. Wengine walikataa uwepo wenyewe wa sifa hizi, bila, hata hivyo, kupinga uhalisia wa Viumbe wa Kimungu.[716] Wengine walijitahidi kubaini kutoka kwa nini katika Mungu, na jinsi gani, Mwana ameumbwa na Roho Mtakatifu anatoka, na walishikilia, kwa kiasi kikubwa, kwamba Mwana ameumbwa kutoka kwa akili ya Mungu, ilhali Roho anatoka kwa mapenzi.[717] Wengine tena, kwa shauku sawa, walijaribu kueleza kwa usahihi jinsi kuzaliwa kwa Mwana kunavyotofautiana na kutokea kwa Roho Mtakatifu, na kwa nini kile cha kwanza lazima kiitwe 'kuzaliwa' ilhali cha pili haiwezi — na katika majibu yao kwa hili walijihusisha na maoni mbalimbali na ya ajabu kabisa.[718] Lakini fikra na upole wote kama huo[719] vilikuwa vimefungwa tu ndani ya kuta za shule na havikupenya katika maisha ya Kanisa lenyewe.

Kuanzia karne ya kumi na sita na kuendelea, jumuiya za Kiprotestanti ziliibuka Magharibi ambazo zilikataa karibu mafundisho yote ya uongo ya upapazi, ingawa kwa kufanya hivyo pia zilikataa baadhi ya mafundisho ya kweli; lakini, kwa mshangao wa wengi, waliendelea kushikilia dogma ya uongo ya Kirumi kuhusu utokaji wa Roho Mtakatifu 'kutoka kwa Mwana', ambayo wanaendelea kuikiri hadi leo.

Kanisa la Orthodox pekee ndilo limehifadhi fundisho la imani kuhusu sifa za kibinafsi za Mungu, kama makanisa mengine yote yalivyofanya, katika usafi na uadilifu wake wa asili, na linafundisha: "Katika Uungu mmoja kuna Nafsi tatu, Baba, Mwana na Roho Mtakatifu: Baba, ambaye tangu milele huzaa Mwana kutoka katika uto wake na humtoa Roho Mtakatifu; Mwana, aliyezaliwa na Baba kabla ya enzi zote na wa asili moja naye; Roho Mtakatifu, anayetoka kwa Baba tangu milele yote, wa asili moja na Baba na Mwana' (Imani ya Kiorthodoksi, Sehemu ya 1, jibu la swali la 9). "Hivyo basi, Baba, Mwana na Roho Mtakatifu—asiyeumbwa, aliyezaliwa na anayetoka—wanatambulika ndani ya Uungu kama Watu, lakini si kama kiumbe, ambacho hakigawiwi katika nafsi yake" (ibid., jibu la swali la 12). Na mahali pengine: "Tofauti kati ya Watu wa Utatu Mtakatifu ni kwamba Mungu Baba hakuzaliwa wala haotoki kwa Mtu mwingine; Mwana wa Mungu

---

[713] 'Kwa hiyo tunathibitisha tena, kwa heshima yako,' aliandika Papa kwa Photius, 'kwamba unapaswa kutuamini kuhusu suala hili, ambalo kwayo kashfa zimeibuka miongoni mwa Makanisa ya Mungu, kwani si tu kwamba hatusemi hivi, bali pia tunawalaani wale ambao, katika upumbavu wao, walithubutu kusema hivi tangu mwanzo kama wakiuka neno la kimungu, kama waangamizaji wa teolojia ya Kristo Bwana, na ya Mitume, na ya Mababa wengine watakatifu, ambao, walipokusanyika katika mkutano, walitukabidhi Imani Takatifu; na tunawaweka sawa na Yuda. Tazama *Labb.* Concil. Vol. IX, uk. 235, na *Bevereg.* Pandect, kanuni. Vol. II, uk. 306, Oxon. 1672. Na kwa ajili ya utetezi wa uhalisi wa barua hii, tazama *Zoernicav* — *De proces. Spir.*, kur. 415–420, na *Th. Prochorowicz,* katika *Theolog.*, kur. 852–853, katika toleo lililotajwa.

[714] Kuhusu uhalisi wa baraza hili, kinyume na Walatini, tazama ibid. katika Zoernicav, kur. 164–170, na katika Theoph. Prokopovich, kur. 851–852.

[715] Curs. Theolog. Compl. VIII, uk. 664, Paris 1841; *Perrone,* Praelect. Theol., j. II, uk. 448, Lozau, 1839.

[716] Hawa ni hasa Praepositivus, Gregory wa Ariminum na John wa Ripis (katika *Thomas Aquinas,* *Quaest. XXII*, art. 2, na *Quaest. XL*, art. 1).

[717] Hii ilikuwa maoni ya karibu kila mtu miongoni mwa Waskolojisti. Tazama *Theoph. Procopow,* *Theolog.*, vol. 1, uk. 1229, toleo lililotajwa.

[718] *Richard Victorini*, *De Trinitate*, Kitabu VI, Sura 18; *Bonaventure*, *In 1 Sententiae*, Dist. 13, Quaest. 2; *Suares*, *De Trinitate*, Kitabu XI, Sura 6, n. 11, na wengine.

[719] Hapa kuna maswali mengine machache ambayo Waskolastiki pia walijadili katika risala zao kuhusu Utatu Mtakatifu: 'Je, Mungu Baba alijazaa Yeye Mwenyewe?' 'Je, asili ya kimungu ilimzaa Mwana, au Mwana alizaliwa na Baba, au Mwana alizaliwa kutoka kwa asili ya kimungu yenyewe?' 'Je, Baba angeweza, au alitaka, kumzaa Mwana?' Kwamba Mwana si kutoka kwa chochote, bali kutoka kwa kitu, ingawa si kutoka kwa mambo... na kadhalika... (Tazama *Petrus Lombardus,* *Sententiae*, Kitabu 1, Tofautisho 4, 5, 6 na 7).

amezaliwa milele kutoka kwa Baba; Roho Mtakatifu anatoka milele kutoka kwa Baba" (Katekisimu Iliyopanuliwa, Kifungu cha 1).[720]

§ 39. Sifa ya kibinafsi ya Mungu Baba.

Mafundisho ya Kanisa la Orthodox kuhusu sifa binafsi ya Mungu Baba yana misingi imara kabisa katika Maandiko Matakatifu. Hizi ni pamoja na:

a) maneno ya Mwokozi: *'Kwa maana kama vile Baba alivyo na uzima ndani yake mwenyewe, ndivyo alivyompa Mwana kuwa na uzima ndani yake mwenyewe*' (Yohana 5:26), ambapo ni wazi kwamba Baba hakupokea kuwepo kwake kutoka kwa yeyote, hakutengenezwa na yeyote, hakuzaliwa, na hatokani na yeyote;

b) mistari yote ambapo Yeye anaitwa Baba kwa uhusiano na Mwana, ambayo kuna mifano isiyo na hesabu, kwa mfano: *'Mambo yote yamekabidhiwa kwangu na Baba yangu, na hakuna anayemjua Mwana isipokuwa Baba; wala hakuna anayemjua Baba isipokuwa Mwana, na wale ambao Mwana amechagua kuwafunulia'* (Mathayo 11:27); *ili wote wamheshimu Mwana kama wanavyomheshimu Baba. Yeye asiyemheshimu Mwana, hamheshimu Baba aliyemtuma* (Yohana 5:23); au pale inaposemwa kwamba Yeye humzaa Mwana: *'Bwana akaniambia: "Wewe ni Mwanangu"; 'Leo nimekuzaza'* (Zab. 2:7); *'Kuzaliwa kwako ni kama umande, kabla ya mapambazuko'* (Zab. 109:3);

c) hatimaye, aya zinazomwasilisha Baba kama chanzo kuhusiana na Roho Mtakatifu pia: *'Lakini atakapokuja Mfariji, ambaye nitawatuma kutoka kwa Baba, yaani Roho wa kweli anayetoka kwa Baba, Yeye atashuhudia* kunihusu' (Yohana 15:26); *sisi hatukupokea roho wa dunia hii, bali Roho anayetoka kwa Mungu, ili tuweze kuyaelewa yale tuliyoyapewa bure na Mungu* (1 Kor. 2:12).

Hivyo basi —

a) inakuwa wazi kwa nini Baba, katika mpangilio wa Viumbe wa Kimungu, kwa kawaida hushika nafasi ya kwanza (Mathayo 28:19) na huitwa Hypostasis ya kwanza ya Utatu Mtakatifu, au, kama walivyosema wa kale wakati mwingine, Uungu wenyewe, Mungu wa Kwanza, Mungu wa Asili, na kadhalika;[721]

b) pia inawekwa wazi kwamba katika Mungu kuna chanzo kimoja tu cha Uungu, Baba—dhana inayojirudiarudia mara nyingi na walimu wa kale na bado inatangazwa na Kanisa la Orthodox hadi leo: kwa maana Mwana na Roho Mtakatifu wanapata kuwepo kwao kutoka kwake peke yake;[722]

c) hatimaye, ni wazi kwamba Baba hutumika, kwa namna fulani, kama kiungo na umoja wa Watu wa Utatu Mtakatifu, ambao, ingawa ni mmoja kwa kiini, ni tofauti kama Watu: kwa kuwa Mwana na Roho Mtakatifu, wakipata asili yao kutoka Kwake, wanainuliwa Kwake peke Yake kama Chanzo chao. "Asili moja katika Tatu," anaandika Mtakatifu Gregori Mteolojia; "moja—Mungu; umoja—Baba, ambaye Wengine hutoka, na kwake wao hurudishwa, bila kuungana naye bali wakiishi naye kwa pamoja, na wasiogawanyika miongoni mwao kwa wakati, wala kwa mapenzi, wala kwa nguvu."[723]

---

[720] Hili linapatikana pia katika vitabu vya ibada: "Naimba mara tatu, katika Wimbo wa Kerubio, kwa Uungu Wako Mtakatifu: nuru na nuru, na uhai na maisha, Mungu anayezaza, Mungu aliyezaliwa, Mungu anayetoka kwa Baba, Roho aliye hai" (Lenten Triodion, fol. 228 verso, Moscow 1835). 'Akili isiyozaliwa, Ee Baba, na Neno lililozaliwa kutoka kwake, na Roho wa Kimungu, anayetoka kwa njia isiyoeleweka, Mungu mwenye asili moja, aliye kama jua mara tatu, nakuimbia' (Octoechos, Sehemu ya 2, fol. 212, upande wa nyuma, Moscow 1838). "Utukufu kwako, Baba Mtakatifu, Mungu Asiyezaliwa; utukufu kwako, Mwana asiye na mwanzo, Mzaliwa Pekee; utukufu kwako, Roho wa Kimungu na Mwenzi wa Kiti cha Enzi, anayetoka kwa Baba na kukaa katika Mwana" (Minutes for the Feast of the Nativity, uk. 70, Moscow 1837).

[721] Αὐτόθεος *(Origen,* in Joann., Vol. II, n. 2, 3), πρώτος Θεός *(Origen,* cont. Cels., VI, 47, 61), Deus princeps *(Arnob.,* passim.).

[722] *Dionysius Areopagite,* *Kuhusu Utaratibu wa Kimbingu*, Sura *I:* 'Baba, Chanzo cha Nuru, kama mwanzo na sababu ya nuru za Mwana na Roho?' *Gregory Mtheolojia,* katika *Kazi za Baba Watakatifu*, Juz. I, uk. 39; Juz. II, uk. 168; *Athanasius,* *De Synodis*, namba 26, 50; *Contra Arianus*, Hotuba IV, namba 1; *Contra Gregal. Sabelianus*, *Opp.*, Juz. 1, uk. 508, t. ya Commel; *Epiphanius,* *Fid. cath. Expos.*, namba 14; *Haeres.* * LXV; *Gregory Nyssa*, Insha kuhusu Ushirika, Kazi, j. I, uk. 917, Paris 1615, na wengine. 'Kama matawi ya kimungu yanavyotokea kutoka kwenye mzizi mmoja, ndivyo Mwana na Roho walivyong'aa: kwani Baba *pekee ndiye* anayepaswa kupewa sifa' (Kumbukumbu za Julai, fol. 140). "Jua la Majua yamewaka kwa mwangaza mkuu, Mwana na Roho kutoka kwa Baba, wasioumbwa, wa milele: *Baba peke yake anaaminika kuwa chanzo cha wote wawili*" (General Min. uk. 32 na 33, Moscow 1834).

[723] Mahubiri 42, katika *The Works of the Holy Fathers* IV, uk. 38; taz. II, uk. 168: "Kwa maoni yangu, imani katika Mungu mmoja inathibitishwa tunapomhusisha Mwana na Roho wote wawili na Chanzo kimoja (lakini bila kuwachanganya au kuwakaribiana Naye) — tukihusisha wote wawili kwa nguvu ya mwendo na mapenzi yale yale (kama tusemavyo) ya Uungu, na kwa nguvu ya umoja wa asili yao."

Na ili kuelewa ipasavyo sifa ya kibinafsi ya Mungu Baba, ni lazima kuzingatia maoni ya walimu wa kale wa Kanisa, kwamba Yeye humzaa Mwana na hutoka kwa Yeye Roho Mtakatifu:

a) kwa njia ya kiroho kabisa, na hivyo basi bila mateso yoyote, bila utengano wowote wa hisia, kwa sababu asili ya kimungu haina umwili na ni rahisi;[724]

b) Anazaa na hutoka tangu milele na kwa milele yote: kwa maana hakukuwa na wakati ambapo Baba hakuwa Baba wa Mwana na Mtoaji wa Roho Mtakatifu, kama vile hakukuwa na wakati ambapo Yeye hakuwa Mungu; na kile ambacho hakijawahi kuwa na mwanzo hakiwezi kusemwa kuwa na mwisho;[725]

c) anazaa na hutoka kwa namna inayojulikana na Yeye peke yake, na kwa Yule aliyezaliwa na Yeye na Yule anayetoka kwake, ilhali hakuna kiumbe anayeweza kuielewa;[726]

d) hatimaye, kwamba udumu na kutokuwa na chanzo vinamhusu Mungu Baba pekee kwa uhusiano na Watu wengine wa Utatu Mtakatifu; lakini kwa upande wa Uungu, Mwana na Roho Mtakatifu wote ni wa milele na hawana chanzo, au tuseme, Utatu Mtakatifu wote ni wa milele kwa pamoja na chanzo kwa pamoja.[727]

§ 40. Sifa ya kibinafsi ya Mungu Mwana.

Mafundisho ya Kanisa la Orthodox kuhusu asili ya kibinafsi ya Mungu Mwana pia yana misingi imara sawa katika Maandiko Matakatifu. Kwani mara nyingi sana anaitwa hapa kama:

(a) M w a n a w a M u n g u B a b a, kwa mfano: *Baba anampenda Mwana na humwonyesha kila kitu anachokifanya Yeye mwenyewe… Kwa maana kama Baba anavyoamsha wafu na kuwapa uzima, ndivyo pia Mwana anavyompa uzima yeyote atakayemtaka* (Yohana 5:20–21; taz. 14:13; 17:1; Mathayo 11:27);

b) M w a n a m z a l i w a p e k e y a k e: *maana Mungu aliupenda ulimwengu hivi kwamba alimpa Mwanawe mzaliwa peke yake, ili kila amwaminiye asipotee bali awe na uzima wa milele* (Yohana 3:16, 18; 1:14), na zaidi ya hayo —

c) y e y e a n a y e i s h i k i f u a n i m w a B a b a: *hakuna mtu aliyewahi kumwona Mungu; Mwana wa pekee, ambaye yuko kifuani mwa Baba, ndiye amemfunua* (Yohana 1:18);

d) M w a n a w a k w e l i: *Na sisi tunajua kwamba Mwana wa Mungu amekuja na ametupatia nuru na ufahamu, ili tumjue Mungu wa kweli na tuwe katika Mwanawe wa kweli, Yesu Kristo. Yeye ndiye Mungu wa kweli na uzima wa milele* (1 Yohana 5:20);

e) M w a n a w e m w e n y e w e: *'Yeye ambaye hakumwonea huruma Mwanawe mwenyewe* (ἰδίου)*, bali alimtoa kwa ajili yetu sote*' (Warumi 8:32)? Itakuwa ni upotevu wa muda kuthibitisha kwamba, katika sehemu hizi na katika sehemu zote nyingine za Maandiko Matakatifu, Bwana Yesu anaitwa Mwana wa Mungu kwa maana halisi, na si kwa maana yoyote ya kimfano, wakati tayari tunajua kwamba vitabu vitakatifu vinamhusisha na asili ya kimungu, na sifa za kimungu, na kwamba Yeye ni wa asili moja na Baba na Roho Mtakatifu (§ 33).

Katika kutetea fundisho hili kuhusu asili ya kibinafsi ya Mungu Mwana dhidi ya tafsiri mbalimbali potofu za wamwasi, wachungaji wa kale wa Kanisa walitafuta kufafanua mawazo yafuatayo:

---

[724] Tazama dokezo 698 hapo juu, na pia: *Alexandr., Askofu wa Alexandria*, Barua kwa Alexander wa Byzantium, katika Theodoret, H. E. 1, c. 4; *Cyril* wa Alexandria, Thesaurus, Kitabu cha VI; *Yohana wa Damascus,* Ufasiri Sahihi wa Imani ya Kiorthodoksi, Kitabu cha 1, Sura ya 8.

[725] *Gregory Mwteolojia,* Mahubiri 29, katika *The Works of the Holy Fathers* III, uk. 54: "Lilipotokea lini kuzaliwa huku na kutokea huku? — Kabla ya *'wakati'* wenyewe. Hata hivyo, ikiwa ni lazima kuzungumza kwa ujasiri zaidi: wakati uleule kama Baba. Lakini Baba alikuwapo lini? — Hakujawahi kuwepo wakati ambapo Baba hakuwepo. Wala kamwe hakujawahi kuwa na wakati ambapo Mwana hakuwepo, au ambapo Roho Mtakatifu hakuwepo:" *Ambrosius,* *De Symbolo*, sura ya 4: "Kile ambacho Baba ni, Hakuanza kuwepo; na kama Hakuanzia kuwepo, wala Hakuanzia kuwa Mwana" (taz. sura ya 5); *Augustine*, *Mahubiri 191 kuhusu Wakati*; *Yohana wa Damascus*, *Ufafanuzi wa Imani ya Kiorthodoksi* Ufafanuzi wa Imani Sahihi; Kitabu cha 1, Sura ya 8: 'Baba anazaa bila mwisho na bila kukoma (ἀκαταπαύστως), kwa maana Yeye hana mwanzo, hayuko chini ya wakati, hana mwisho na daima ni yule yule. Kwani kile kisicho na mwanzo hakina mwisho' (uk. 20).

[726] Tazama dokezo 697 hapo juu, na pia — *Kirili wa Yerusalemu,* Mafundisho ya Katekesi XI, II. 8. 11, kur. 191 na 193, katika tafsiri ya Kirusi; *Gregory Mwteolojia,* Mahubiri 20: "Mnasikia kuhusu kuzaliwa; msitafute kujua namna ya kuzaliwa. Mnasikia kwamba Roho anatoka kwa Baba; msiwe na udadisi wa kujua jinsi anavyotoka" (katika *The Works of the Holy Fathers* II, uk. 173). 'Je, unataka nikueleweshe jinsi alivyozaliwa? — Kama vile Baba aliyemzaa na Mwana aliyezaliwa wanavyojua' (ibid., III, uk. 60).

[727] *Alexandr. episc. Alex.* Epist. ad Alex. Byzant. apud Theodoret. H. E. 1, chap. 4; *Euseb.* Demonstr. Evangel. lib. IV; *Gregory the Theologian,* Homily 29, katika *The Works of the Holy Fathers* III, uk. 55.

1) Mwana amezaliwa kutoka kwa kiini au asili ya Baba, na si kutoka mahali pengine (kutoka kwenye utupu), wala kutoka kwa chochote.[728] Hii —

a) inatokana na dhana yenyewe ya kuzaliwa: 'kuzaliwa kunajumuisha ukweli kwamba aliyezaliwa anatokana na asili ya yule anayezaliwa, akiwa sawa kwa asili; kama vile, katika kesi ya uumbaji na uundaji, kinyume chake, vilivyoundwa na kuumbwa huja kutoka nje, na si kutoka kwa asili ya yule anayeumba na kuumba;'[729] na —

b) inathibitishwa na maneno wazi ya Maandiko: *'Kuzaliwa kwako kulitoka tumboni kabla ya alfajiri, kama umande*' (Zaburi 109:3). 'Ikiwa — *kutoka tumboni*: basi swali linajitokeza, je, mtu anaweza kweli kuamini kwamba Mwana alizaliwa kutoka kwa chochote?'[730] 'Hii haimaanishi kwamba Mungu ana tumbo; lakini kwa kuwa watoto halisi, na si wa uongo, kwa kawaida huzaliwa kutoka tumbo la wazazi wao, Mungu amejitaja kuwa na tumbo katika kuzaliwa Kwake, ili kuwafanya wasiomcha Mungu waone aibu, ili wao, huku wakitafakari asili yao wenyewe, watambue kwamba Mwana ni tunda halisi la Baba, akitoka katika tumbo Lake."[731]

2) Hata hivyo, ingawa Mwana amezaliwa kutoka katika kiini kile kile cha Baba, hii si kwa namna kwamba chochote kinatengwa kutoka kwa kiini cha Baba, au kwamba Baba ananyimwa chochote, au kwamba Mwana ana upungufu wowote: hapana, — "Mungu asiyegawanyika alimzaa Mwana bila mgawanyiko,"[732] "Alimzaa Hekima, lakini Yeye mwenyewe hakubaki bila hekima; Alimzaa Nguvu, lakini hakudhoofika; Alimzaa Mungu, lakini Yeye mwenyewe hakinyimwa uungu, wala hakipoteza chochote, wala hakipunguzwa, wala hakibadilika: vivyo hivyo, Mzaliwa hana upungufu wowote. Mwenye Kuzaliwa ni mkamilifu, Mwenye Kuzaliwa ni mkamilifu. Mungu Mwenye Kuzaliwa, Mungu Mwenye Kuzaliwa."[733] Au, kwa kulinganisha kwa karibu: Mwana alizaliwa kutoka kwa Baba, kama mwanga unavyotoka kwenye mwanga.[734]

3) Kuzaliwa kwa Mwana wa Mungu ni kuzaliwa kwa milele, na kwa hivyo, hakukuanza na hakutamalizika.[735] Ndiyo maana Mungu Baba Mwenyewe anamwambia Mwana katika sehemu moja: *'Kabla ya mapambazuko, kama umande, ni kuzaliwa Kwako*' (Zab. 109:3), yaani, Alimzaa kabla ya enzi zote, bila mwanzo,[736] na katika sehemu nyingine: *'Nimekuzaa sasa*' (Zab. 2:7), yaani, Alimzaa sasa tu, au anamzaa milele.[737] Kwa sababu hii, katika sehemu nyingine za Maandiko, maneno haya hutumika kwa kubadilishana — kwamba Mungu alinena Neno, ambaye ni Mwana, na kwamba Mungu ananena Neno; au, kwa maneno mengine, kwamba Mwana alizaliwa na Baba, na kwamba Mwana anazaliwa na Baba.[738] Hata hivyo, ili

---

[728] *Hilar.* de Trinit. kit. VI: 'Hivyo basi, Yeye asiyezaliwa, kabla ya wakati wote, alimzalia Mwana kutoka kwake mwenyewe, si kutoka kwa jambo lolote la msingi, maana kupitia Mwana vitu vyote vipo; si kutoka kwa kutokuwepo, maana kutoka kwake mwenyewe Mwana… na kadhalika'; *Augustin.* bar. 66: 'Alimzalia kutoka kwa asili yake mwenyewe, hakumtunga kutoka kwa kutokuwepo…'

[729] *Yohana wa Damascus,* Ufafanuzi Kamili wa Imani Sahihi, Kitabu cha 1, Sura ya 8; *Athanasius,* Kuhusu Maazimio ya Mtaguso wa Nikea, n. 6.

[730] *Hilarion* kuhusu Utatu Mtakatifu, Kitabu cha VI. Ungamo za *Athanasius* dhidi ya Waari, Hotuba III, nambari 27.

[731] *Basil Mkubwa,* Dhidi ya Eunomio, Kitabu I, katika *Kazi za Mababa Watakatifu*, Juz. VII, uk. 182–183.

[732] Mungu, akiwa asiyegawanyika, ni asiyegawanyika na asiyepitika, Baba wa Mwana (*Athanas.* de decret. Nic. Synod, uk. 409). Hakugawanya kiini katika tendo la kumzaa (*Gregory wa Nyssa,* Dhidi ya Eunomius, Kitabu 1, 18).

[733] *Sirili wa Yerusalemu,* Mahubiri, XI, II. 18, uk. 200; katika tafsiri ya Kirusi, kurasa 190 na 195.

[734] Mwanga kutoka kwa mwanga. *Justin*, *Mazungumzo na Tryphon*, CXXVIII; *Hippolytus*, *Kinyume na Noetus*, XI; *Cyril wa Yerusalemu*, *Mihadhara ya Katekesi*, XI, n. 4; "alizaliwa kama uhai kutoka kwa uhai, mwanga kutoka kwa mwanga, ukweli kutoka kwa ukweli, hekima kutoka kwa hekima…"*; Cyril wa Alexandria.* Thesaurus, Kitabu VI: 'Baba amemwaga Mwana kutoka kwake, bila kugawanyika na bila kutengana, kama vile jua linavyomwaga mwanga unaotoka kwake.'

[735] Tazama dokezo 725 hapo juu, na pia *Augustine,* Barua 174: 'Basi, tuseme nini? Ikiwa Mwana wa Mungu alizaliwa na Baba, Baba ameacha kuzaa; na ikiwa ameacha, basi ameanza. Lakini ikiwa ameanza kuzaa, kulikuwa na wakati ambapo hakuwa na Mwana. Lakini Yeye hakuwahi kuwa bila Mwana... Kwa hiyo, *Baba anazaa daima, na Mwana anazaliwa daima.*

[736] *Agustino*, Mahubiri 43 juu ya Quinquaginta, Sura ya 3: Nini maana *ya 'kabla ya Lucifer'?* 'Kupitia Lucifer' inaashiria enzi. Kwa hiyo, kabla ya enzi, kabla ya kila kitu kinachosemekana kuwa 'kabla', kabla ya kila kitu ambacho si, au kabla ya kila kitu ambacho ni… na kadhalika… Conf. *Athanasius,* Dhidi ya Waari, Hotuba III, n. 28.

[737] "Mwana Mwenyewe anazungumzia Baba: *'Bwana aliniambia: "Wewe ni Mwana wangu; Nimekuzalia wewe siku hii* hasa' (Zaburi 2:7) — *'siku hii hasa'* haimaanishi kitu kipya, bali kitu cha milele, kisicho na wakati; *'siku hii* hasa', kabla ya enzi zote" *(Cyril wa Yerusalemu,* Mafundisho ya Katekesi XI, II. 5, uk. 18).

[738] Kwa maana Mwana wa pekee huitwa kwa pamoja Neno la Baba na, katika ukamilifu Wake, Aliyebalehe; na husemekana kuwa amebalehe milele; Maandiko Matakatifu yamezoea kuzungumza kwa uhuru kumhusu Mungu, yakiwa yanasema kwamba Amesema na Anasema. Kwa maana kwamba Baba alimzaa Neno kamili, alinena; na kwa maana kwamba anazaa daima, hakika anenena *(Papa Gregori,* Kitabu cha Maadili, Kitabu XXIII).

kuelezea uzazi huu wa milele wa Mwana—ambao uko juu ya uelewa wetu—kwa njia inayolingana zaidi na dhana zetu za kawaida, ni bora zaidi kusema kwamba Mwana *alizaliwa* na Baba *tangu milele* kuliko kusema kwamba Mwana *anazaliwa milele*: kwa maana yule anayezaliwa bado hajazaliwa, ilhali Mwana tayari amezaliwa.[739]

4) Mwisho, inapaswa kukumbukwa kwamba Mwana alizaliwa na Baba, lakini hakujitenga naye; au, kwa maneno mengine, alizaliwa bila kutenganishwa (ἀδιαστατως). Ndiyo maana anaitwa 'Mwana *mmoja aliyezaliwa*' (Yohana 1:18) na 'akikaa ndani ya Baba' (Yohana 10:38).

'Kama vile moto na nuru inayotoka kwake,' anasema Mtakatifu Yohane wa Damasko, 'vinavyokuwapo pamoja—moto hauzi kwanza na nuru baadaye, bali moto na nuru pamoja, — na kama vile nuru daima inavyozaliwa na moto, na daima hukaa ndani yake na haitenganishwi nao kwa njia yoyote — ndivyo pia Mwana alivyozaliwa na Baba, bila kutenganishwa na Yeye kamwe, bali daima akiwa ndani Yake. Hata hivyo, nuru inayozaliwa kutoka kwa moto bila kutengana nao, na ambayo daima hukaa ndani yake, haina uwepo huru (ὑπόσασιν) kando na moto (kwa sababu nuru ni sifa ya asili ya moto); kinyume chake, Mwana wa pekee wa Mungu, aliyezaliwa bila kutenganishwa wala kugawanyika na Baba na akiishi daima ndani Yake, ana Uhalisia wake mwenyewe, tofauti na Uhalisia wa Baba."[740]

§ 41. Sifa ya kibinafsi ya Mungu Roho Mtakatifu.

Maelezo ya awali. Kabla ya kuendelea kufafanua mafundisho ya asili ya kibinafsi ya Mungu Roho Mtakatifu, yaani, kutokea kwake kutoka kwa Baba, hebu kwanza tuzingatie:

1) kwamba fundisho hili linaunda kanuni msingi zaidi za utambulisho wa Kanisa letu la Orthodox dhidi ya Kanisa la Kirumi na madhehebu ya Kiprotestanti, ambayo yote yanaamini na kufundisha kwamba Roho Mtakatifu anatoka si tu kwa Baba, bali pia kwa Mwana. Kwa hiyo linastahili umakini wetu maalum.

2) Ili kuhakikisha dhana zinaeleweka wazi tunapoelezea fundisho hili, ni muhimu kuweka tofauti ya wazi kati ya *utoaji wa milele* wa Roho Mtakatifu—ambao ni sifa Yake ya kibinafsi hasa—na *kushuka* Kwake *kwa muda* kwa viumbe au kutumwa Kwake ulimwenguni, jambo ambalo halihusiani na Kiumbe (Hypostasis) cha Roho Mtakatifu chenyewe, bali ni jambo la nje na la muda, na linahusishwa na Roho Mtakatifu na Mwana pia (Yohana 16:28–29).

Wakati Kanisa la Kiorthodoksi linathibitisha kwamba Roho Mtakatifu anatoka kwa Baba peke yake, kinyume na mafundisho ya Wakristo wa Magharibi kwamba Roho Mtakatifu anatoka kwa pamoja kutoka kwa Mwana pia, linarejelea hasa utokaji wa milele na wa Kihypostasis wa Roho Mtakatifu pekee. Hata hivyo, kuhusu utume wake wa wakati, Waorthodoksi, kwa makubaliano kamili na Wakristo wa Magharibi, wanaamini kwamba Roho Mtakatifu anatoka—yaani, anatumwa duniani—siyo kutoka kwa Baba peke yake, bali pia kutoka kwa Mwana, au kwa usahihi zaidi, kupitia kwa Mwana.[741]

3) Ili kudumisha usawa kamili katika kutatua suala hili, ambalo limekuwa chanzo cha mizozo ya karne nyingi kati ya Wakristo wa Mashariki na Magharibi, tutajitahidi kuwasilisha, kwa ufupi iwezekanavyo, ushahidi sio tu kwa mafundisho ya Kiorthodoksi kuhusu asili ya kibinafsi ya Roho Mtakatifu, bali pia kwa mtazamo usio wa Kiorthodoksi, na kuwasilisha pande zote mbili kana kwamba ni uso kwa uso: ili, kwa kuzilinganisha, kila mtu aweze kujionea mwenyewe na kuamua ni upande gani ukweli upo.

---

[739] Ni afadhali *kuzaliwa mara moja kabisa* kuliko *kuzaliwa kila mara;* kwani yeye anayezaliwa kila mara bado hajazaliwa, na hatawahi kuwa amezaliwa wala kuonekana amezaliwa ikiwa anazaliwa kila mara. Kwani kuna tofauti kati ya kuzaliwa na kuwa umezaliwa. Na kwa sababu hii, Mwana hangewahi kuzaliwa kama asingewahi kuzaliwa; Lakini Mwana, kwa sababu amezaliwa, daima ni Mwana; kwa hiyo daima amezaliwa *(Augustine*, *Quaestiones*, Kitabu LXXXIII, Swali 37). Tuseme, kwa usahihi zaidi, *'amezaliwa daima'.* Lakini hatuwezi kusema *'daima anazaliwa',* ili asionekane kuwa asiye kamilifu (Gregory *the Great*, *Moralitae*, Kitabu XXIX, Sura 1).

[740] *Yohana wa Damascus,* Kitabu 1, Sura 8, uk. 20–21; linganisha Sura 13, uk. 46.

[741] "Umetupa Mwombezi asiye na aibu, aliyezaliwa nawe, Ee Kristo; kwa maombi yake, katika rehema zako, umetupa Roho, mtoaji wa wema, *anayetoka kwa Baba kupitia kwako* (διά σοϋ προερχόμενον)" (Octoechos, Sehemu ya 1, fol. 171, Moscow 1838). "Ukapokea nuru ya Mfariji, ambayo kwao tunangazwa, umemtangaza Neno la Mungu, *anayetoka kwa Baba, aliyefunuliwa kwa wanadamu kupitia Mwana,* ambaye ana heshima moja, mwenye kiti cha enzi kimoja na mwenye asili moja na Baba asiye na mwanzo, na umemtangaza kwa wote, Ewe Mpendwa" (Min. for Sept., fol. 229 on the reverse, Moscow 1837; cf. Lenten Triodion, fol. 22 and 75 on the reverse, Moscow 1835).

§ 42. Uchunguzi wa swali la utoaji wa Roho Mtakatifu kwa msingi wa Maandiko Matakatifu.

I. Je, katika Maandiko Matakatifu kuna ushahidi wa moja kwa moja na wazi kwamba Roho Mtakatifu anatoka kwa Baba?

Ndiyo, ipo, na zaidi ya hayo, ni ya moja kwa moja na wazi kwa kiwango cha juu kabisa. Inapatikana katika maneno yafuatayo ya Mwokozi kwa Mitume: *'Lakini atakapokuja Mfariji, ambaye nitawatuma kutoka kwa Baba, yaani Roho wa kweli, anayetoka kwa Baba* (τό πνεύμα τής άληθείας, ό παρά τού πατρός έκπορεύεται), *Yeye atashuhudia kunihusu'* (Yohana 15:26). Lakini je, usemi *'anayetoka kwa Baba'* kwa kweli unamaanisha utokaji wa milele wa Roho Mtakatifu, na si tume ya muda duniani? Ni hivyo kabisa; na hii ni

1) inafunuliwa na kusudi ambalo maneno haya yalitamkwa. Hotuba nzima (Yohana 14:16), ambayo maneno haya yanapatikana, ilielekezwa na Mwokozi hasa kuwafariji wanafunzi wake katika kutengana kwao kulikokuwa kunakaribia naye. Kwa kusudi hili, Anawapa wanafunzi Wake ahadi ya kuwamtumia Roho Mtakatifu badala Yake, na kwanza anamrejelea Aliyeahidiwa *kama Mfariji mwingine,* ambaye atakaa nao milele (14:16), kisha kama *Roho wa kweli,* ambaye atawafundisha mambo yote na kuwakumbusha kila kitu walichosikia kutoka kwa Mwalimu wao wa kimungu (17:26), na kisha anaongeza kwamba Mfariji huyu wa baadaye, Roho huyu wa Ukweli, si kiumbe tu, bali *anatoka kwa* Baba—yaani, ana uwepo wa milele kutoka kwa Mungu—na kwa hiyo ni Mtu wa Kimungu (15:26): ufafanuzi ambao ni muhimu kabisa kwa hoja inayotolewa. Bila yake, faraja ya Mitume isingekuwa kamili; kwani ni sasa tu ndipo wangeweza kushawishika kwamba Mwongozo wao wa baadaye, kama Mtu wa Kimungu, alikuwa kweli na uwezo wa kuwachukulia nafasi ya Yule ambaye walikuwa karibu kutengwa naye, na ambaye walimtambua kama Mwana wa kweli wa Mungu, *Mwana wa Mungu Aliye Hai* (Mathayo 16:16; Yohana 16:30). Hili lilikuwa muhimu zaidi kwa sababu, ingawa Mwokozi alikuwa amewazungumzia Mitume mara nyingi kuhusu Roho Mtakatifu, Hakuwahi kuwafafanulia hapo awali Roho Mtakatifu ni nani hasa na hadhi Yake binafsi ni ipi.

2) Hili linaonekana wazi kutokana na muunganiko na mpangilio wenyewe wa maneno yaliyotajwa. Ikiwa tutakubali kwamba usemi *'anayetoka kwa Baba'* hauashirii utokaji wa milele wa Roho Mtakatifu, bali ni juu ya utume wa muda tu duniani, basi, kwanza kabisa, ni lazima tukubali uwiano wa ajabu wa istilahi katika maneno ya Mwokozi—katika hali hiyo, andiko hili lingepaswa kusomwa hivi: "Atakapokuja Mfariji, ambaye *nitamtuma kutoka kwa Baba,* Roho wa kweli, *anayetumwa kutoka kwa Baba,* Yeye atanishuhudia." Pili, haingekuwa wazi kwa nini kitenzi *'anayetoka'* kinatumika katika wakati wa sasa tunapozungumzia kuhusu utume wa baadaye wa Roho Mtakatifu, na wakati Mwokozi Mwenyewe alikuwa amesharejelea utume huu huu ujao katika wakati wa baadaye zaidi ya mara moja, akimshuhudia Baba: *'Atakupa Faraja mwingine*' (Yohana 14:16), au: *'Amwewe Baba atakayemtuma kwa jina langu*' (26), na kumhusu Yeye mwenyewe: *'Amwewe nitakayewatuma kutoka kwa Baba*' (15:26). Wakati huo huo, ingawa tunachukulia kuwa ni hakika kwamba kifungu kinachozingatiwa kinazungumzia utokaji wa milele wa Roho Mtakatifu, hatupati utata wowote katika maneno ya Mwokozi wala kitu chochote kisichoeleweka katika kitenzi *'hutoka';* kinyume chake, kitenzi hiki lazima kiwe katika wakati wa sasa ili kuashiria, hata kwa takriban, utokaji wa milele—yaani, usio na kikomo na usiobadilika—wa Roho Mtakatifu, kama vile Mwokozi alivyotumia kitenzi katika wakati wa sasa kuashiria udumu wake wa milele, akisema: *'Kabla ya Abrahamu kuwa, mimi ni'*) (Yohana 8:58).

3) Mwisho, hili linathibitishwa bila kupingika na sauti ya enzi zote za Kikristo za kale, ambazo zilitambua kwa uthabiti katika maneno ya Mwokozi: *'Ambaye anatoka kwa Baba*?' — wazo la utokaji wa milele wa Roho Mtakatifu. Inatosha hapa kukumbuka kwamba maneno haya yalieleweka kwa maana hii hasa

si tu na walimu mashuhuri zaidi wa Kanisa—Basil Mkubwa,[742] Gregori Mteolojia,[743] Yohane Krisostomo na wengine,[744] bali pia na Mtaguso mzima wa Kiikumi (wa Pili), ambao ulijumuisha maneno haya katika Imani.

II. Je, kuna ushahidi wowote wa moja kwa moja na wazi katika Maandiko Matakatifu kwamba Roho Mtakatifu anatoka kwa Mwana?

Hakuna hata mfano mmoja. Ni kupitia tu hoja na tafsiri ambapo majaribio hufanywa kutoa mafundisho haya kutoka kwa vifungu mbalimbali vya Neno la Mungu. Kwa lengo hili:

1) wanahoji kwamba maneno yenyewe: *'Anayetoka kwa* Baba'—hakika hayazuizi Roho Mtakatifu kutokea kwa Mwana pia; kinyume chake, hata yanaashiria wazo hili hasa: kwani Baba na Mwana ni wa asili moja, na chochote ambacho Baba anacho, Mwana naye anacho.[745] Je, hoja kama hii inaweza kukubalika? Hapana kabisa:

(a) Baba na Mwana, pamoja na Roho Mtakatifu, kwa kweli ni wa asili moja; lakini Wana tofauti kati yao kama Watu, na chochote ambacho Baba anacho, Mwana naye anacho, na Roho Mtakatifu naye anacho, isipokuwa sifa za kibinafsi, ambazo haziwezi kupitishwa: vinginevyo tutaangukia katika Sabellianism, tukichanganya Hypostases za Kimungu. Na inaposemwa kwamba Baba amzaa Mwana na Roho Mtakatifu anatoka kwake, Baba, bila shaka, anaeleweka hasa kama Mtu mwenye sifa yake binafsi, tofauti na Mwana na Roho Mtakatifu. Kwa hivyo, inaposemwa kwamba Roho Mtakatifu anatoka kwa Baba, jina 'Baba' haliwezi kwa namna yoyote kueleweka kuwa linajumuisha Mwana, ambaye ni mmoja na Baba kwa asili lakini si kwa utu.[746] Ikiwa —

---

[742] Homilia juu ya Zaburi 32, uk. 6: "Kama vile Neno muumba alivyounda mbingu, ndivyo Roho, ambaye anatoka kwa Mungu, anayetoka kwa Baba (yaani, *kutoka kinywani mwake*, ili msimwone kama kitu cha nje au kilichoumbwa, bali mumpatie utukufu kama mwenye asili yake mwenyewe kutoka kwa Mungu), amejitokeza kutoka kwake mwenyewe nguvu zote zilizomo ndani yake" (katika *The Works of the Holy Fathers*, Toleo la V, uk. 271; na Mahubiri 24 dhidi ya Wasabelio); "ingawa husemwa juu ya vitu vyote kwamba vimetoka kwa Mungu, bado Mwana anatoka kwa Mungu kwa namna yake mwenyewe, na Roho anatoka kwa Mungu, kwa sababu Mwana alitoka kwa Baba, na Roho anatoka kwa Baba; lakini Mwana anatoka kwa Baba kwa njia ya kuzaliwa, na Roho anatoka kwa Mungu kwa namna isiyoelezeka" (katika *The Works of the Holy Fathers*, VIII, uk. 389).

[743] Treatise 29, kuhusu Kifungu cha Tatu cha Imani: "Yule Mmoja, akiwa amejitenga katika wawili tangu mwanzo, alipumzika katika Utatu. Na hivi ndivyo tunavyo—Baba, Mwana, na Roho Mtakatifu. Baba ni mzazi na mtoaji, akizaa na kutoa bila kupata madhara, nje ya wakati na bila mwili; Mwana ni Aliyezaliwa; Roho ni Aliyetoka, au—sijui jinsi yule anayejiepusha na yote yanayoonekana atakavyoita hili... Bila kuvuka mipaka iliyowekwa kwetu, tunatambulisha Asiyezawa, Aliyezaliwa, na *Yule anayetoka kwa Baba,* kama Neno la Mungu mwenyewe anavyosema katika kifungu kimoja" (Yohana 15:26) (katika *The Works of the Holy Fathers* III, uk. 53–54; taz. Homili 31, uk. 109).

[744] "Kama ilivyoandikwa: *'Roho wa Mungu* (Θεοῦ)' (Mathayo 12:28), na kisha Maandiko yanaongeza: *'Roho anayetoka kwa Mungu*' (1 Wakorintho 2:12); vivyo hivyo imesemwa: *'Roho wa Baba*' (Mathayo 10:20), na ili msiwaze kwamba hili linasemwa kwa njia ya umiliki (οἰκείωσιν), Mwokozi anathibitisha: *'Atakapokuja Mfariji, ... Roho wa kweli, anayetoka kwa Baba*' (Yohana 15:26). Huko, 'kutoka kwa Mungu'; hapa, 'kutoka kwa Baba'. Kama alivyojihusisha Yeye mwenyewe: *'Mimi nimetoka kwa Mungu*' (Yohana 16:27), ndivyo pia anavyomhusisha Roho Mtakatifu: *'Anayetoka kwa Baba'.* Kwa hivyo, Roho ni Roho wa Mungu na Roho anayetoka kwa Mungu Baba, na anatoka kwa Baba. Basi, neno 'anayetoka' linamaanisha nini? Hakuwaambia: 'amezaliwa'… Mwana amezaliwa kutoka kwa Baba; Roho anatoka kutoka kwa Baba. Basi, nguvu ya neno 'anatoka' ni nini? Ili Roho asichukuliwe kuwa Mwana, Maandiko hayatumii neno 'amzaliwa', bali yanasema kwamba anatoka kutoka kwa Baba—yakimwasilisha kama anayetoka, kama maji kutoka kwenye chemchemi… Nini kinachotoka? Roho Mtakatifu. Vipi? Kama maji kutoka kwenye chemchemi. Hivyo, ikiwa Yohana, akimshuhudia Roho Mtakatifu, anamuita *'maji yaliyo hai*' (Yohana 7:38), na Baba anasema kumhusu Yeye Mwenyewe: *'Wameniacha Mimi, chemchemi ya maji yaliyo hai'* (Yer. 2:13), basi Baba ndiye chemchemi ya Roho Mtakatifu — kwa maana Yeye hutoka kwa Baba..." (Homil. de Spiritu Sancto. *Chrysost.* Opp. vol. III, p. 797, ed. de Montfauc. Venice 1734). Photius hakuwa na shaka kuhusu uhalisi wa kazi hii ya Chrysostom (Biblioth. p. 841); hata hivyo, baadhi ya wanazuoni wa kisasa wana mashaka — ingawa bila sababu za kutosha — na zaidi ya hayo wanakiri: 'ama ni Krisostomu, au, kama ninavyoshuku zaidi, mwanazuoni mwingine kutoka *enzi hizo za kale za elimu'*, au: 'mwandishi huyo *hakuwa* mchanga *sana* kuliko Krisostomu' (Ibid., kur. 795–796). Na hiyo inatosha kwa madhumuni yetu.

[745] *Bellarminus,* Kitabu cha II kuhusu Kristo, Sura ya 27; *Gerhardus,* Loc. Theolog., Juz. I, Loc. V, Sehemu III, Sura ya 4, § 88; *Perrone*, Praelect. Theol., tract. de S. Trinitate, chap. V, proposition 1, p. 429, vol. II, ed. Lausanne 1839: "Eum (Spir. S.) procedere a l'autre teatatur (Christus) *in sensu inclusive Filii*..." Upinzani uliotolewa na Walatini dhidi ya dhana inayozingatiwa umekuwa uleule unaorudiwa tangu enzi za kale; kwa hiyo, ili kutohitaji kushauriana na vyanzo mbalimbali, tutachukua upinzani huu hasa kutoka kwa kitabu cha mwisho kilichotajwa hapa, kwa sababu mwandishi wake, Mjezuiti Perrone, ni mmoja wa wanateolojia wa Kirumi wa hivi karibuni zaidi, na kwa sababu anatambuliwa kuwa mmoja wa wasomi zaidi miongoni mwa wenzao, na ndiye mtetezi mkali zaidi wa imani potofu za Kirumi, akionyesha uadui wazi dhidi ya imani ya Kiorthodoksi na Kanisa.

[746] Hivi ndivyo Mababa Watakatifu walivyofikiri katika suala hili; kwa mfano, *Gregory wa Nyssa*: 'Kwa maana kuna Mtu mmoja na yuleyule wa Baba, ambaye Mwana amezaliwa kutoka kwake na Roho Mtakatifu hutoka; kwa hiyo, kwa kuwa Yeye ndiye chanzo pekee cha vyanzo hivi, tunamuita Mungu mmoja' (Tract. advers. Graecos ex commun. notion. Vol. II, p. 85, ed. Morel. Paris. 1638); *Gregori Mteolojia*: "Baba, Mwana na Roho Mtakatifu wote wana ushiriki katika kutokuwa na mwanzo kwa upande wa kuwepo na

b) tukikubali kwamba maneno *'anayetoka kwa Baba'* hayatoi, bali yanadokeza, utokaji wa Roho Mtakatifu kutoka kwa Mwana pia, kwa sababu Mwana ni mmoja na Baba kwa asili, basi ingetulazimu kukubali kwamba maneno *'amezaliwa na Baba*' hayatoi, bali yanadokeza, uzazi wa Mwana na Roho Mtakatifu: kwani Roho pia ni mmoja na Baba kwa kiini. Sio hivyo tu, bali lazima pia tukubali kwamba Mwana, akiwa ameumbwa na Baba, pia ameumbwa na Yeye Mwenyewe, na Roho Mtakatifu, akitoka kwa Baba, pia anatoka kwa Yeye Mwenyewe: kwa maana Wao ni mmoja na Baba kwa kiini, na zaidi ya hayo wote ni wa milele.[747] Mwishowe —

(c) tukichunguza muundo halisi wa kauli yenye maneno: *'Anayetoka kwa Baba'*; basi tutaamini zaidi kutokuwa na msingi kwa hoja inayozingatiwa. Akawahimiza wanafunzi wake kabla ya kupaa kwake mbinguni, Mwokozi anaahidi kuwapatia Roho Mtakatifu badala yake, na anatuhumu utume huu kwa Baba na kwa Yeye mwenyewe: *'Nitakayemtuma'* (15:26; taz. 14:26) — lakini mara tu anapoanza kuzungumzia kutokea kwa Roho Mtakatifu, anamrejelea Baba pekee, bila hata dokezo dogo la kujihusu Yeye mwenyewe. Kwa nini basi, tunaweza kuuliza pamoja na Marko wa Efeso, baada ya kujitaja kwa karibu hivyo na kuhusisha kutumwa kwa Roho Mtakatifu na Yeye mwenyewe pamoja na Baba, Bwana hakuzungumzia pia kutokea: 'Anayetoka kwetu?'[748] Je, basi si wazi kwamba Anatofautisha kati ya kile kinachomilikiwa na wote wawili kuhusiana na Roho Mtakatifu, na kile kinachomilikiwa na Baba peke yake?

Kudai, kama wengine wanavyofanya, kwamba Kristo aliposema, *'Anayetoka kwa Baba*', alimaanisha Baba na Yeye mwenyewe kama Mwana, ni jambo la kubahatisha kabisa: kwani kwa nini, katika mahubiri yale yale, alipokuwa akizungumzia utume wa Roho Mtakatifu, Kristo hakutumia kauli kama hiyo; kinyume chake, alizungumzia Baba kando: *'Amwete Baba atakayemtuma',* na juu Yake Mwenyewe: *'Amwete Nitakayemtuma'*?[749]

---

uungu; lakini ni Mwana na Roho ndio wanaopata kuwepo kwao kutoka kwa Baba. Na sifa ya kipekee ya Baba ni kutokuwa na mwanzo, ya Mwana ni kuzaliwa, na ya Roho Mtakatifu ni kutokea" (Homili 25, katika *The Works of the Holy Fathers* II, uk. 288); au: "kama Mwana na Roho ni wa milele pamoja na Baba, kwa nini basi si wa milele pamoja katika kiini? Kwa sababu Wao wanatoka kwa Baba, ingawa si baada ya Baba... Mwana na Roho hawako wa milele kwa pamoja kwa upande wa Chanzo" (Homilia 29, ibid. III, uk. 55). Tutaona kauli nyingine nyingi za Baba wa Kanisa hapa chini.

[747] Lakini 'Roho Mtakatifu, wanasema, ni wa tatu katika mpangilio wa Viumbe wa Kimungu, na kwa hivyo wa pili katika mpangilio wa kutoka; na kwa hiyo haiwezekani kwamba Roho Mtakatifu amzae Mwana, ambaye *ni wa kwanza kabla Yake* katika mpangilio na kutoka (qui ordine et processione *anterior* est ipso)*' (Perrone,* *Prael. Theol.*, vol. II, uk. 432, toleo lililotajwa). Ni utetezi wa kusikitisha kiasi gani! Mtetezi — (a) anakwepa pingamizi: hoja ni kwamba ikiwa Mwana, akiwa na asili moja na Baba, anatoka pamoja Naye kama Roho Mtakatifu, basi Roho, naye akiwa na asili moja na Baba, anamzaa Mwana pamoja Naye: lakini mtetezi, huku akitambua umoja wa kiini cha Watu wa Uungu, anageukia moja kwa moja kwenye ukweli kwamba Wao ni tofauti kama Watu...; lakini — b) hata hapa anakiri dhana potofu: Je, inafuatia, kwa sababu tu Mwana anachukuliwa kuwa wa pili katika mpangilio wa Watu wa Utatu Mtakatifu Mkuu na Roho Mtakatifu wa tatu, kwamba Mwana na Roho si wa milele sawia, kwamba Mwana alizaliwa na Baba kwanza na Roho akatoka baadaye, na kwamba hii ndiyo sababu Roho hawezi kushiriki na Baba katika kumzalia Mwana? Hapana, Mwana na Roho, kama Baba, ni wa milele kwa pamoja; Mwana ameumbwa na Baba na Roho anatoka kwa Baba kwa usawa tangu milele yote, na zaidi ya hayo kwa pamoja, si kwa namna ambayo mmoja anakuja kwanza na mwingine baadaye; na kwa hivyo, ikiwa Mwana anaweza kushiriki, pamoja na Baba, katika utokaji wa Roho Mtakatifu, basi kwa namna ileile kabisa Roho Mtakatifu anaweza kushiriki katika kuumbwa kwa Mwana.

[748] Tazama Acta concil. Florent. sess. XXIII, katika Juz. XIII ya concilia *za Labbei* na Juz. IX ya concilia *za Harduini.*

[749] Mwisho, Perrone anarejea kwenye kimbilio la mwisho la Walatini katika mabishano kuhusu utoaji wa Roho Mtakatifu: mamlaka ya Mbarikiwa Augustino, ambaye inasemekana alielewa pia kwamba katika maneno *'anayetoka kwa Baba'* Mwana lazima pia anadokezwa (op. cit., uk. 429). Lakini — (a) — nani anaweza kutuhakikishia kuwa kifungu kilichonukuliwa kutoka kwa Augustino (Contra Maxim. arian. lib. II, cap. 14, n. 1) hakijafanyiwa mabadiliko, wakati inajulikana vyema kwamba, kama tutakavyoona, vifungu vingine vingi vya aina hii katika maandiko ya Augustino vimebadilishwa kimakusudi? Inatosha—b)—kusoma kifungu hiki kwa makini ili kuhoji uadilifu wake. Hiki hapa: 'Unaniuliza *kama*, *Mwana akitoka katika asili ya Baba, Roho Mtakatifu naye anatoka katika asili ya Baba; kwa nini kuna Mwana mmoja, na mwingine ni Mwana*' (zingatia asili na muundo wa swali). Tazama, ninajibu, iwe unaelewa au la. Mwana anatoka kwa Baba, Roho Mtakatifu anatoka kwa Baba: lakini yule mmoja amezaliwa, yule mwingine anatoka: *kwa hiyo* Mwana ni Mwana wa Baba ambaye amezaliwa kwake; wakati Roho anatoka kwa wote wawili, kwa kuwa anatoka kwa wote wawili (tazama jinsi wazo hili la mwisho linavyofuata kutoka kwa msingi uliowekwa, na je, halijapotoshwa waziwazi?). Lakini ndiyo maana, alipozungumza kumhusu Mwana yule, alisema: *'Atatoka kwa Baba*' (Yohana 15:26); kwani Baba ndiye mwandaji wa utokaji wake, ambaye alimzaa Mwana wa namna hiyo, na katika kumzaa aliruhusu kwamba Roho Mtakatifu naye atoke kutoka kwake (tafakari, basi, jinsi haya yote yanavyohusiana na swali ambalo Agostino alikusudia kujibu). Maana ikiwa...., na kadhalika (Tazama Patrolog. Curs., comp. Vol. XLII, *Augustinus* VIII, uk. 770, ed. Paris 1841). Hatimaye, (c) hata kama ushuhuda wa Mbarikiwa Augustino usingefanyiwa mabadiliko, ni umuhimu gani unaotawaliwa na mamlaka ya mwalimu mmoja ikilinganishwa na mamlaka ya Kanisa zima? Maneno kutoka kwa Cyril na Athanasius wa Alexandria yaliyotajwa baadaye na Perrone hayabebi kabisa maana anayokusudia, na zaidi ya hayo, yamenukuliwa kwa Kilatini yasiyofuata kikamilifu asili yake.

2) Wanazingatia kauli hii ya mwisho *ya Mwokozi*: 'Nitakayemtuma…', na kuhitimisha: ikiwa Roho anatumwa na Mwana, basi, kwa msingi huo, anatoka kwake; maana vinginevyo Mwana hangeweza kumtuma Roho.[750] Lakini tena, hii ni mantiki ambayo haiwezi kukubaliwa kirahisi. Dhana kwamba, ndani ya fumbo la Utatu Mtakatifu, kutumwa kwa Mtu mmoja na mwingine lazima kunamaanisha kwamba yule anayetumwa anatoka kwa yule anayemtuma, imekuwa —

a) hakuna hata msingi mdogo kabisa katika Maandiko Matakatifu — kinyume chake, ni kinyume na hayo: kwani Maandiko yanasema kwamba Mwana anatumwa na Roho Mtakatifu, na si kwa Baba peke yake (Isa. 48:16; 61:1; Luka 14:18), ilhali uzazi wa milele wa Mwana unahusishwa pekee na Baba na si mahali popote kwa Roho Mtakatifu.[751]

(b) Inapingana na teolojia ya walimu wa kale, maarufu wa Kanisa, ambao wanaelezea utume huu kwa njia tofauti kabisa wanaposema kwamba Mwana anatuma Roho Mtakatifu, na Yeye mwenyewe anatumwa naye, hasa kwa nguvu ya umoja wao wa kiini na ushirika wao wa pamoja au ushiriki katika matendo ya kila mmoja[752] — maelezo ya kawaida kabisa! Kwa kuwa Nafsi tatu za Uungu, mbali na sifa zao binafsi, hushiriki kila kitu kingine kwa pamoja na, muhimu zaidi, kwa nguvu ya umoja wa asili yao, wana umoja wa mapenzi na tendo lisilogawanyika. Na kwa hiyo, Mtu mmoja anapofanya kazi kwa heshima ya juu, wale wengine wawili lazima washiriki katika kazi Yake; Mwana wa Mungu anapokuja duniani kwa ajili ya ukombozi wa wanadamu, inatamkwa kwa wakati mmoja kwamba anatumwa na Baba na na Roho Mtakatifu; wakati Roho Mtakatifu baadaye anakuja kutakasa wanadamu, ushiriki wa Baba na Mwana unaonyeshwa kwa ukweli kwamba wote wawili wanawasilishwa kama wamemtuma; na kwa kuwa hakuna tendo maalum duniani linalohusishwa na Baba katika Maandiko, haishangazi kwamba Yeye pia hajatajwa kama aliyetumwa na Mwana na Roho Mtakatifu.[753] Kwa ujumla, ni lazima ikumbukwe kwamba —

c) kutumwa kwa Mwana na Roho Mtakatifu duniani, kwa kuwa ni kwa muda, kunahusiana na shughuli za Mungu za nje — na shughuli zote za nje ni za pamoja kwa Utatu Mtakatifu ulio sawa na usioyumba. Ndiyo maana baadhi ya walimu wa kale wa Kanisa walieleza maoni kwamba Mwana, aliyetumwa ulimwenguni na

---

[750] Tazama *Perrone,* Op. cit., uk. 422, pamoja na wanateolojia wengine wa Magharibi katika risala zao kuhusu Roho Mtakatifu.

[751] Waalimu wa kale wa Kanisa walikubaliana kwa kauli moja kwamba mistari katika Isaya iliyotajwa inahusu utume wa Mwana kwa Roho Mtakatifu: Origen, Basil Mkubwa, Yohana Krisostomo, Ambrozi, Idatius, Jeromu, Augustino, Fulgentius, Eusebio wa Emesa, Anastasius wa Sinai na wengine (kwa vifungu kutoka kwao wote, tazama apud *Zoernicaw* de process. Sp. S. tract. VIII, resp. 7, ed. Regiom. 1774). Upinzani wa kawaida dhidi ya hili ni kwamba katika maandishi husika, ingawa Mwana anawasilishwa kama kutumwa na Roho Mtakatifu, Yeye ametumwa si katika Uungu wake bali katika Ubinadamu wake, kama Mkombozi wa ulimwengu. Lakini — (a) Mwana pia alitumiwa ulimwenguni na Baba si katika Uungu wake, bali tu kama *aliyezaliwa kwa mwanamke* (Gal. 4:4), kama Mkombozi wa wanadamu; kwani katika Uungu wake, pamoja na Baba, Yeye ajaza vitu vyote, amekuwa daima ulimwenguni, na hawezi kutumiwa, au kuhama kutoka mahali pamoja hadi pengine. Hivi ndivyo hasa jinsi utume wa Mwana duniani umeelezwa tangu enzi zote: Origen, Basil Mkuu, Gregory Mteolojia, Yohana Krisostomo, Mababa wa Mtaguso wa Kwanza wa Kiinjili, Gregory wa Nyssa, Jerome, Augustine, Nilus Mtawa, Cyril wa Alexandria, Papa Leo na wengine wengi (tazama dondoo kutoka kwa kazi zao katika risala ya Zernikav iliyotajwa hapo juu VIII, jibu 7, uk. 505–513); b) na Roho Mtakatifu anatumwa ulimwenguni na anatumwa kutoka kwa Baba na Mwana, vivyo hivyo si katika utungu wake: kwa maana, kwa kadiri ya utungu wake, Yeye yupo, pamoja nao, kila mahali na kila wakati. 'Mnaposikia,' anasema Krisostomo, 'Kristo akisema: "*Nitawatuma* Roho Mtakatifu,"—msichukulie hili kwa upande wa utungu, kwani Mungu hatumwi' (tazama ibid. katika Zernikav, kur. 514–517, pamoja na kauli nyingine za ki-patristiki zinazofanana). Na kwa neno 'kutumwa kwa Roho Mtakatifu ulimwenguni na Baba na Mwana', ni lazima tuelewe, tukifuata walimu wa kale wa Kanisa, kwanza kabisa, zile dhihirisho za kimahisi ambazo kwa zake Alishuka kwa kuonekana juu ya Mitume siku ya Pentekoste, na pili — kumiminwa kwa zawadi Zake katika roho za waumini na, kwa ujumla, dhihirisho mahali fulani au pengine la shughuli Yake maalum iliyojaa neema, ingawa, kama Mungu, Alikuwepo katika maeneo hayo wakati wote (tazama nukuu kutoka kwa Mababa wenyewe, ibid., uk. 517–524).

[752] *Ambrozi*: "na Baba anamtuma Mwana, na Roho; vivyo hivyo, Baba na Mwana wanamtuma Roho — kwa hiyo, ikiwa Mwana na Roho wanatuma kila mmoja kwa mwenzake, kama Baba anavyotuma, hii si kwa sababu ya utawali, bali kwa mamlaka ya pamoja" (De Sp. S., Kitabu III, Sura ya 1); na mahali pengine: "Mwana alisema: *'Anatoka kwa Baba';* hii ni kwa sababu ya asili ya kuwepo (propter originem); Alisema: *'Nitamtumia';* hii ni kwa sababu ya ushirika na umoja wa asili" (Kitabu kuhusu Ishara, Sura ya 10; tazama dokezo namba 51 hapa chini); *Jerome:* "Roho Mtakatifu, anayetoka kwa Baba, na anatumwa na Mwana kupitia ushirika wa asili..." (Comment. XVI ad Jes. chap. 57); *Kirili wa Aleksandria*: "na Mwana humpa Yeye (Roho Mtakatifu) kama wa Kwake mwenyewe, kwa sababu ya umoja wa asili Yake na ile ya Baba" (in Joann. sura ya 10).

[753] Kila pale kitendo fulani kinapohusishwa na Baba, Mwana, au Roho Mtakatifu: kinahusu si Roho Mtakatifu pekee, bali pia Baba na Mwana; wala hakihusu Baba pekee, bali pia Mwana na Roho Mtakatifu. *Ambrozi,* *De Spir. S.*, Kitabu 1, Sura ya 3. Kwa kauli zinazofanana kutoka kwa Baba wengine wengi, tazama Zernikava, Treatise VIII, Q. 5, kur. 486–489.

Baba na Roho Mtakatifu, anatumwa pia kutoka kwake mwenyewe; kama vile Roho Mtakatifu, aliyetumwa na Baba na Mwana, anatumwa pia kutoka kwake mwenyewe.[754] Hata hivyo, inaweza kuonyeshwa kwamba —

(d) sababu maalum kwa nini Mwana anatuma Roho Mtakatifu duniani. Inatokana na ukweli kwamba Mwana, kama Mkombozi wa dunia, kupitia haki zake mbele ya uso wa haki ya milele ya Mungu, amepata haki isiyopimika ya kuwapa watu zawadi za neema za Roho Mtakatifu kwa ajili ya kuzaliwa upya na utakatifu wa wenye dhambi: ndiyo maana utume wa Roho Mtakatifu duniani umewekwa kulingana na utukuzwaji wa Yesu Kristo, uliofuata ukamilishaji wa kazi Yake kuu: *Roho Mtakatifu hakuja juu yao bado, kwa sababu Yesu hakuwa ametukuzwa bado* (Yohana 7:39).

3) Zinaashiria maneno yaliyofuata katika mahubiri yale yale ya Mwokozi kwa Mitume: *'Bado nina mambo mengi ya kuwaambia, lakini hamwezi kuvumilia sasa. Bali yeye, Roho wa kweli, atakapokuja, atawaongoza katika yote ya kweli; maana hatazungumzi kwa mamlaka yake mwenyewe, bali yote anayosikia ndiyo atazungumza; na atawaambia mambo yajayo. Atanitukuza mimi, maana atachukua yaliyo yangu nayo atawafunulia ninyi. Vyote ambavyo Baba anavyo ni vyangu; ndiyo maana nilisema kwamba atachukua vyangu na kuwafahamisha ninyi* (Yohana 16:12–15). Hapa wanaangazia, kwanza, usemi *'Atachukua vyangu',* na kusema: 'kutoka vyangu', yaani, kutoka Kwangu; 'atachukua', yaani, atatoka; na pili, juu ya maneno: *'Kila alicho nacho Baba ni changu*', nao wanakosoa: ikiwa kila alicho nacho Baba kinamilikiwa pia na Mwana, na Baba, miongoni mwa mambo mengine, ana sifa kwamba Roho Mtakatifu anatoka kwake — kwa hivyo, Roho Mtakatifu anatoka pia kwa Mwana.[755] Lakini tafsiri na hoja kama hiyo:

a) ni kinyume kabisa na muundo wa kifungu hicho. Kulingana na muundo wa kifungu hicho, maana ya maneno ya Mwokozi yaliyotajwa ni wazi kama ifuatavyo: 'Bado sijakufundisha kweli nyingi, kwa sababu bado hamwezi kuzielewa. Lakini atakapokuja Roho wa kweli, ambaye nimewaahidi, atakamilisha upungufu huu kwa niaba yangu na kuwaongoza katika kweli yote. Atakamilisha hili kwa niaba Yangu: kwa maana hatafundisha mafundisho mapya ya kwake mwenyewe, tofauti na yangu; *kwa maana hatazungumza kwa mapenzi yake mwenyewe, bali atasema anachosikia;* kinyume chake, ataendeleza mafundisho yale yale niliyoyafundisha: *Atachukua kutoka kwa yangu na kuyatangaza kwenu*. Na kwa kuwa nimewaambia hapo awali kwamba *mafundisho yangu si yangu mwenyewe, bali ni ya Yeye aliyenituma* (Yohana 7:16; taz. 14:10 na kadhalika), ili maneno yangu ya sasa yawe wazi kwenu, nitaongeza kwamba *yote ambayo Baba ana ni yangu*—ndiyo maana nilisema: 'Roho Mtakatifu *atachukua yaliyo yangu na kuyatangaza kwenu*.'"[756]

Kwa hivyo, maneno: *'Atachukua yaliyo yangu*' na kisha: *'yote aliyo nayo Baba ni* yangu'—yanahusu hasa mafundisho ambayo Mwana, aliyekuja duniani kutimiza mapenzi ya Baba kwa ajili ya wokovu wa wanadamu, alipokea kutoka kwa Baba; na ambayo Roho Mtakatifu, kama mrithi wa Mwana duniani katika kazi hiyo hiyo kuu, alipaswa kupokea kutoka kwa Mwana. Na usemi: *'Atachukua yaliyo yangu na kuwafahamisha*'—hauipaswi kueleweka kumaanisha: 'Roho Mtakatifu atakopa kutoka kwangu kile ambacho hakuwahi kukijua au kukimiliki hapo awali'—kwa maana Roho, kama Mungu, amejua na kumiliki vitu vyote tangu milele;[757] bali hivi: 'Atazidi kufundisha mafundisho yangu baada yangu, na si mafundisho mengine;

---

[754] Wala tusidhani kwamba Mwana alitumwa na Baba kwa namna ambayo hakuwa ametumwa na Roho Mtakatifu… wala hakuwa ametumwa na Baba na Roho Mtakatifu kwa namna ambayo hakuutumia mwenyewe… (*Augustine,* *Contra Maximinum Arianum*, Kitabu II, Sura 20, n. 4, katika *Patrologia* Curs. Compl. Vol. XLII, uk. 790). Wala Roho Mtakatifu si duni kwao (Baba na Mwana) kwa sababu tu, wakati wao wanapotoa, Yeye hutolewa. Kwa maana Yeye hutolewa, kama zawadi ya Mungu, kwa namna ambayo Yeye mwenyewe pia hujitoa, kama Mungu anavyofanya. Kwa maana haiwezi kusemwa kwamba Yeye hayadhibiti nguvu zake mwenyewe, ambaye husemwa: *'Upepo hupuliza upendapo'* (Yohana 3:8) (Augustine, *Kuhusu Utatu*, Kitabu XV, Sura 19, n. 36, katika *Patrologus*, juzuu iliyotajwa, uk. 1086). Kwa kauli nyingine zinazofanana, tazama Zernikav, kur. 489–494.

[755] *Perrone*, *Prael. Theolog.*, vol. II, uk. 421, ed. Lausanne; Conf. *Feier,* *Instit. Theolog.* 1, uk. 294, Vienna, 1819.

[756] Hivi ndivyo kifungu kizima kinavyofahamika si tu na walimu wa kale na maarufu wa Kanisa: *Yohana Krisostomo* (Homilia LXXVIII, au LXXVII juu ya Yohana, n. 2, uk. 460–461, katika Juz. VIII, mchap. Venice 1741), *Eusebio wa Kaisaria* (De Eccles. Theolog. lib. III, cap. 5), *Cyril wa Alexandria* (de Trinit. dialog. VI post. principium), bali pia na baadhi ya wafasiri wa hivi karibuni wa Maandiko Matakatifu wanaotoka katika makanisa ya Kirumi Katoliki na ya Kiprotestanti, ambao, kwa hivyo, hawakuwa na motisha wa kuelezea kifungu hicho kinachotatanishwa kwa upande wetu, kama vile: Maldonate, Lampe (Comment. Evang. Joann. Vol. III, Amsterdam 1726), Nessel (Opusc. fasc. II, p. 53, Halle 1787), Rosenmüller (Schol. in Evang. Johan. ad cap. XVI, vers. 13–15), Lükke (*Lükke*, Commentar über die Schr. Johan., Bona 1820), Kuinol *(Kuinol,* Comment. in Joan., Lips. 1825) na wengine.

[757] "Hapa, kifungu *'atapokea'* lazima kueleweke kwa namna inayofaa kwa asili ya kimungu. Kwa hivyo, kama vile Mwana, anapotoa, hapungukiwi na kile anachoeneza, ndivyo pia Roho hapokei kile ambacho hakuwa nacho hapo awali" *(Didymus wa Alexandria*, Kitabu cha II kuhusu Roho, S., katika Kazi za Jerome, juz. VI). "Mtu asidanganywe na kauli *'atapokea*', bali watafakari kwa makini ili kuelewa ipasavyo: kwani katika lugha yetu ya kibinadamu mara nyingi Mungu huzungumziwa kwa njia hii, lakini haipaswi kueleweka kwa maana hii... Tunasema kwamba Roho anatoka kwa njia hii kutoka kwa Baba na Mwana, akiwa anatokana nao, lakini

Atakukumbusha kila kitu nilichokuambia (Yohana 14:26), "na atakamilisha, badala yangu, kile ambacho bado ningependa kukuambia, lakini ambacho huwezi kuelewa kwa sasa."[758] Kwa nini iwe hivyo? Kwa sababu "sisi ni umoja naye katika kiini; tunamiliki hekima na maarifa yale yale, na shughuli ile ile isiyogawanyika," — kama walivyofafanua walimu wa kale wa Kanisa.[759] Ikiwa, hata hivyo —

(b) Baadhi yao, katika maneno: *'Atachukua kutoka Kwangu'*, waliona wazo la mtiririko wa milele wa Roho Mtakatifu; lakini waliuelewa tofauti kabisa na jinsi Wakristo wa Magharibi wanavyotaka kuuelewa leo. "Yeye (Kristo) alisema: *'Atachukua kutoka kwa* Baba', yaani, kutoka kwa Baba yangu," anaandika Mtakatifu Athanasius Mkubwa, "kwa maana aliongeza: *'Kila kitu ambacho Baba anacho ni changu; kwa hiyo nilisema kwamba atachukua kutoka kwa Baba na kuwafahamisha ninyi*.'"[760] Barikiwa Atanasius anafafanua hili kwa uwazi zaidi: "Na kile (Kristo) alichosema kuhusu Roho Mtakatifu—*'Atachukua kutoka kwa* Baba'—kinatatua swali hilo lenyewe, ili mtu asidhani kwamba Roho yuko, kwa namna fulani, mbali Naye, kama Yeye Mwenyewe alivyo mbali na Baba, wakati wote wawili wakitoka kwa Baba, mmoja akizaliwa, na mwingine akitoka (cum ambo de Patre, ille nascatur, iste procedat). 'Kwa hiyo,' nasema, 'ili wasifikiri hivi, aliongeza mara moja: "*Kila kitu ambacho Baba anacho ni changu"; ndiyo maana nilisema kwamba atachukua kutoka kwa vyangu.* Bila shaka alitaka aeleweke kwamba anamaanisha Roho anatoka kwa Baba.'[761] Ufasiri huu huo huo wa maandishi ulipitishwa baadaye na Alkuini au Albin[762] —maarufu Magharibi—na waandishi wengine, wa Magharibi na wa Mashariki.[763]

---

si kwa namna kwamba aliwahi kukosa maarifa na nguvu zilizomo ndani yao. — 'Kwa maana Roho daima ni mwenye hekima na mwenye nguvu' *(Kirili wa Aleksandria*, Kitabu XI juu ya Yohana, Sura ya 2, kuhusu maneno: *'kutoka Kwangu atapokea')*. Kutokana na hili, ni wazi jinsi hoja ya Wapapista ilivyo na msingi imara kwamba, hata kama maneno *'atapokea kutoka kwangu*' yanamaanisha 'atapokea mafundisho au maarifa kutoka Kwangu'—katika hali hiyo, ni lazima ifuatilie kwamba Roho anapokea kutoka kwa Mwana kiini chake hasa; kwani kwa Mungu, maarifa na kiini havitenganishwi (*Perrone,* Op. cit., uk. 431).

[758] Alisema: *'Atachukua* yaliyo yangu*'*, yaani, chochote nilichosema, Yeye pia atasema. Na anapozungumza, hatazungumza chochote chake mwenyewe, chochote kinachopingana, chochote alichokitengeneza yeye mwenyewe, bali kile tu ambacho ni changu. Kama vile, aliposhuhudia kuhusu Yeye mwenyewe, Kristo alisema *kwamba hangezungumza kwa hiari yake* mwenyewe—yaani, mimi husema chochote isipokuwa kile kinachomilikiwa na Baba, chochote changu mwenyewe, chochote kisicho chake—ndivyo pia tunapaswa kuelewa hili kumhusu Roho. Usemi *'kutoka kwangu'* unamaanisha 'kutoka kwa yale ninayoyajua, kutoka kwa maarifa yangu'; kwani kuna maarifa moja—ya kwangu na ya Roho… *Atapokea kutoka kwangu,* yaani, atasema kwa muafaka na yale yangu (συνωδά τοῖς ἐμοῖς). *'Kila kitu ambacho Baba anacho ni changu;* na kwa kuwa *ni changu*, na Roho atazungumza kutoka kwa kile ambacho ni cha Baba, kwa hivyo atazungumza kutoka kwa kile ambacho ni changu'... (*Mtakatifu Yohane Krisostomo*, loc. cit. katika dokezo 756).

[759] *Ambrozi,* *De Spir. S.*, Kitabu II, Sura ya 12: 'Ikiwa unataka kuelewa kwa nini Mwana wa Mungu, anayejua yote na mwenye ufahamu wa mapema wa matukio yote yajayo, ana mambo ambayo unaona kuwa Mwana hayajui, ni kwa sababu Roho Mtakatifu ameyapokea kutoka kwa Mwana: na *ameyapokea kupitia umoja wa kiini,* kama vile Mwana alivyoyapokea kutoka kwa Baba.' *Yohana Krisostomo,* Mahubiri juu ya Yohana 78, n. 3: *"Iwe ni kwa hiari yangu* mwenyewe—yaani, kwa neema iliyotolewa kwa mwili wangu—au kutokana na maarifa ninayomiliki mwenyewe, Yeye hatayapokea kama mtu anayehitaji au kama anayefundishwa na mwingine, bali kwa sababu Sisi tunashiriki *maarifa yale yale...* Mafundisho yangu na Yake ni kitu kimoja; na chochote ninachopaswa kuwaambia, Yeye pia atasema... Kwa maana mapenzi ya Baba, Mwana na Roho Mtakatifu ni kitu kimoja" (kur. 462–463, Jz. VIII, Toleo la Ven. 1741). *Kirili wa Aleksandria,* kuhusu Utatu Mtakatifu, Mazungumzo VI: "Anapoongeza: *'Atachukua kutoka kwa yaliyo yangu*', Anaonyesha wazi muungano wa asili na wa msingi ambao kwao Roho Mtakatifu ni mmoja naye" (Orr., Vol. V, Sehemu ya 1).

[760] *Athanas.* contra Macedon. dialog. 1, n. 16. Hata hivyo, wengine huuhusisha mhubiri huu na mwingine wa Mtakatifu Athanasius dhidi ya Macedonius na mfuasi wake, mtukufu Theodoret *(Garnerius,* in opp. *Theodoreti* Vol. V, Haeret. fab. lib. V, c. 3).

[761] *Augustine,* *Kinyume na Mahubiri ya Waari*, sura ya 23. Augustine pia anarudia hili mara nyingi katika sehemu zingine, kwa mfano: 'Kila kitu ambacho Baba anacho,' anasema, 'ni changu; ndiyo maana nilisema, "*Atapokea kutoka kwangu."'* 'Unataka kujua nini zaidi? Basi, Roho Mtakatifu hupokea kutoka kwa Baba, ambaye Mwana anatoka: maana katika Utatu huu Mwana alizaliwa na Baba, na Roho Mtakatifu anatoka kwa Baba; lakini yeye asiyezaliwa na yeyote hatoki kwa yeyote—Baba peke yake ndiye aliye hivyo' (Tractat. in Joann. C), Au: alieleza kwa nini alisema*, 'Atapokea kutoka kwangu'*—kwa maana anasema: *'Kila kitu ambacho Baba anacho ni changu; ndiyo maana nilisema, "Atapokea kutoka kwangu";'* hivyo basi, inafuatia kwamba Roho Mtakatifu pia anapaswa kueleweka kuwa anacho kutoka kwa Baba, kama vile Mwana alivyo (Kuhusu Utatu, Kitabu II, Sura ya 3; Conf. contra epistol. Parmeniani, Kitabu II, Sura 15, na katika Joann. tractat. CVII).

[762] *Atapokea kutoka kwangu na kuwatangazia ninyi,* yaani, kutoka kwa Baba yangu: Roho Mtakatifu aliyepokewa kutoka kwa Baba, kwa maana anatoka kwa Baba, ambaye Mwana naye alizaliwa kutoka kwake (*Albinus,* Maelezo ya Yohana, kuhusu maneno: *'Atapokea kutoka kwangu*').

[763] *Suril. Alex*., Kitabu VI, Mazungumzo kuhusu Utatu Mtakatifu, Sehemu ya 1, katika Juzuu V ya Kazi zake; *Nonnus wa Panopolis*, Ufafanuzi wa Yohana, katika kiambatisho cha Maktaba ya Kigiriki ya Pair.; *Vihilius*, Mjadala na Sabellius, Photinus na Arius; *Apollinaris*, katika Mnyororo wa Kitabu wa Wababa wa Kanisa wa Kigiriki kuhusu Yohana, Sura ya XVI; *Zacharias Chrysopolite*,

Sasa tugeukie maelezo ya kina. Ikiwa —

c) usemi: *'atachukua kutoka kwangu'* unamaanisha: 'atapata kuwepo kwa milele kutoka kwangu, anatoka kwangu'—basi swali linajitokeza: kwa nini kitenzi *'atachukua'* kiko katika wakati ujao, kama vile *kitenzi 'atakuza utukufu'* kilicho kabla yake na *kitenzi 'atangaza'* kinachofuata? Je, Roho Mtakatifu hakuwa tayari anatoka kwa Mwana wakati alipokuwa akizungumza na Mitume, bali alikuwa tu karibu kuanza kutoka baada ya kupaa kwake mbinguni? Kusema kwamba kitenzi *'atachukua'* kinaashiria wakati uliopita au wa sasa ni kusema kwamba vitenzi vingine viwili—yaani, *'atamtukuza' na 'atangaza'*, ambavyo vimeunganishwa naye isivyoachana—vinaashiria pia wakati uliopita au wa sasa; lakini hii itakuwa ni upotoshaji kamili wa maana ya kifungu hicho.[764] Hata hivyo, tukichukulia—bila msingi wowote—kwamba kitenzi *'atachukua'* pekee kinaashiria wakati wa sasa, ilhali vile viwili vingine vinaashiria wakati ujao, basi tungekumbana na upotoshaji mwingine wa maana ya kifungu hiki. Maneno ya Mwokozi yangelazimika kueleweka hivi: 'Roho Mtakatifu atanitukuza mimi, maana anatoka kwangu, na atawatangazia ninyi.' Basi, ni nini atakachotangaza?...

Tofauti zaidi hujitokeza kutokana na —

(d) hoja za wapinzani, ambao, wakichukua maneno ya *Mwokozi—'Kila kitu ambacho Baba anacho ni changu'*—bila kifungu chochote, husema: 'Lakini Baba ana sifa ya kutokana na Roho Mtakatifu; kwa hiyo, Mwana pia ana.' Kwa maana mtu anaweza kupata hoja kwa urahisi vivyo hivyo: 'Baba pia ana sifa ya kutokuwa na mwanzo; kwa hivyo, Mwana naye ni hivyo: Baba pia ana sifa ya kumzaa Mwana; kwa hivyo, Mwana naye ni hivyo…' Kwa upande mwingine, kwa kuwa Mwana mwenyewe alisema kwa Baba: *'Vyovyote vilivyo vyangu ni vyako*' (Yohana 17:10), na Mwana ana sifa ya kuzaliwa na Baba — je, basi ni lazima tufikie hitimisho kwamba Baba pia ana sifa hii? Umwilisho ni wa Mwana; je, basi pia ni wa Baba?.. Njia pekee ya kutatua mizozo hii yote ni kutafsiri maneno ya Mwokozi, *'Kila kitu ambacho Baba anacho ni changu',* kwa kuweka sharti. Mwana kwa hakika anacho kila kitu ambacho Baba anacho katika kiini na ulungu, kama vile Baba anavyokuwa na kila kitu ambacho Mwana anacho, isipokuwa sifa za kibinafsi. Hivi ndivyo hasa walivyofahamu kauli hii walimu wa kale na maarufu wa Kanisa: walisema kwamba kauli hii inaashiria hasa umoja wa asili ya Baba na Mwana, ikidokeza Sifa zao za msingi na, kwa ujumla, yote yanayofanana kati Yao,[765] lakini kwa vyovyote vile haimaanishi Sifa zao za kipekee.[766] Kwa hiyo walifikia hitimisho kwamba *chochote ambacho Baba anacho,* si Mwana tu ndiye anacho, bali pia Roho Mtakatifu anacho.[767] Kwa hivyo,

---

Tafsiri ya Injili, kuhusu maneno: *'atapokea kutoka kwangu',* Juz. XII, Sehemu ya 1, Bibliotheca Patrum, iliyochapishwa Cologne; *Haymo*, Mahubiri ya Majira ya Joto kwa Jumapili ya Nne baada ya Pasaka, uk. 127, Cologne 1539.

[764] Wahudumu wa dini wasiokubaliana kwa kawaida huashiria hapa kwamba, katika Maandiko Matakatifu, milele huelezwa bila ubaguzi kwa kutumia nyakati za sasa, zilizopita na zijazo *(Perrone,* op. cit., vol. II, uk. 431). Lakini dhana hii imekanushwa kwa muda mrefu na mmoja wa waandishi wenye maoni tofauti wenyewe *(Lampe,* Comment, in Joann. Vol. III, p. 321, Amsterdam, 1726). Pili, inasemekana kwamba Kristo kwa hiyo alizungumza kwa wakati ujao: *'atotoka',* kwa sababu alikuwa akilenga *hasa (potissimum)* utokaji wa nje wa Roho Mtakatifu, unaotegemea ule wa ndani—yaani, utume wa Roho Mtakatifu duniani, ambao bado haukutokea (*Perrone*, ibid.). Kikiri cha kupendeza! Basi, je, mtiririko wa ndani au wa milele wa Roho Mtakatifu hauzungumziwi moja kwa moja hapa, bali mtu anapaswa kuuhitimisha tu kwa sababu unadhaniwa kuwa upo kabla ya mtiririko wa nje, ambao ndio msingi wake? Lakini tayari tumeona kwamba utume wa nje, au utume wa Roho Mtakatifu ulimwenguni kutoka kwa Mwana, hauhitaji kabisa kudhani utume wa milele, na kwamba kuna tofauti kamili kati ya hayo mawili. Kwa hivyo...

[765] "Aliposema: *'Kila kitu ambacho Baba anacho ni changu',* na tena: *'Kila kitu ambacho ni changu ni chako*, *na kila kitu ambacho ni chako* ni changu'—Alionyesha umoja*" (Ambros.* de sacram. incarn. Domin. chap. 8). "Kwa kuwa kila kitu ambacho Baba anacho ni chake (Mwana), kwa hakika Yeye anachukuliwa kwa haki kuwa wa asili moja na Baba. Wakiielewa hivi, Mababa wa Kanisa walikiri katika Mtaguso wa Nicaea kwamba Mwana ni wa asili moja na Baba na ni wa kiini chake hasa" *(Athanas.* Epist. ad Serapion. II, n. 5. ang. n. 2). 'Kile anachosema: *"Kila kitu ambacho Baba anacho ni changu"*—Alizungumzia mambo yanayohusiana na ulungu mkuu wa Baba, ambamo Yeye ni sawa Naye, akiwa na kila kitu ambacho Baba anacho' *(Augustine,* katika Yohana, Trakta CVII). Jambo hili linasemwa pia na Dionysius Areopagite (Kuhusu Majina ya Kimungu, sura ya 2), Tertullian (Kinyume na Praxillus, sura ya 17), Basil Mkuu (Kuhusu Roho Mtakatifu, sura ya 8), Epiphanius (Haereses 67), Krisostomu (Mahubiri kuhusu Utatu Mtakatifu), Jeromu (Ufafanuzi wa Imani kwa Kirili), Kirili wa Aleksandria (Kitabu XII, kuhusu Yohane, Sura ya 2) na wengine.

[766] "Kila kitu ambacho Baba anacho, Mwana naye anacho, isipokuwa dhambi" (*Gregory the Theologian,* Homily 34, katika *The Works of the Holy Fathers* III, uk. 190). "Tunaamini kwamba Mwana ni wa asili moja na Baba na anashiriki kila kitu na Baba, isipokuwa jambo moja: *kumzaa" (Kirili,* Mazungumzo II na Hermias). "Mwana anamiliki yote ambayo Baba anamiliki, kwa kuwa ni wa asili moja naye, lakini anatofautiana na asili ya Baba kwa namna ya kuzaliwa kwake na katika uhusiano" *(Yohana wa Damascus*, Ufafanuzi Sahihi wa Imani Takatifu, Kitabu III, Sura ya 7). Vilevile—Chrysostom (Homil. de fide), Gregory wa Nyssa (De fide ad Simplicium, Vol. II, uk. 472, Paris 1615) na wengine.

[767] Vitu vya Baba ni vya Mwana, na vitu vya Mwana ni vya Roho Mtakatifu *(Chrysostom*, Homili juu ya Yohana, LXVIII, au LVII, dokezo 2, katika Juz. VIII, uk. 407. Paris 1741). Chochote ambacho Baba anacho, Mwana anacho, na Roho Mtakatifu anacho; na ushirika huu haujawahi kukosekana katika Utatu huo *(Leo Mkuu*, Mahubiri 1 juu ya Pentekoste). Vyote vinavyomilikiwa na Baba

hawakukusudia, wala hawakuweza, kutokana na maneno haya ya Mwokozi—kama inavyofanywa leo—hitimisho kuhusu utiririko wa milele wa Roho Mtakatifu; vinginevyo, ingelazimu kukiri kwamba Mababa waliamini kuwa Yeye anatoka kutoka Kwake Mwenyewe.

Inapaswa kutambuliwa kwamba ushahidi uliochunguzwa hapa ili kuunga mkono mafundisho ya Magharibi kuhusu asili ya kibinafsi ya Roho Mtakatifu, hasa ule wa mwisho, unatambuliwa na wenye maoni tofauti kuwa ndio muhimu zaidi. Mengine yanachukuliwa kuwa hayana nguvu sana na hivyo hayastahili kuzingatiwa. Hivyo, wanajitahidi kuhitimisha kwamba Roho Mtakatifu anatoka milele —

4) Kutoka kwa maneno ya Mtume kwa Wagalatia: *'Lakini kwa kuwa ninyi ni wana, Mungu amemtuma Roho wa Mwanawe katika mioyo yenu, akipaza sauti, "Abba, Baba!"'* (Wagalatia 4:6), wakitoa hoja: 'Roho Mtakatifu huitwa *Roho wa Baba* (Mathayo 10:20), bila shaka kwa sababu anatoka kwake; kwa hivyo, anaitwa pia *Roho wa Mwana* kwa sababu ile ile.' Lakini—

a) si lazima kwamba kile kinachohusishwa na Nafsi tofauti kihusishwe nazo kwa sababu ile ile hasa. Roho Mtakatifu anaitwa Roho wa Baba kwa sababu Yeye ni wa asili moja naye na hawezi kutengwa naye, na wakati huo huo, labda, kwa sababu anatoka kwake: kwani Maandiko yanazungumzia hili waziwazi (Yohana 15:26); Anaitwa Roho wa Mwana kwa sababu tu kwamba ni wa asili moja naye na hawatenganishwi naye kamwe, akiishi ndani yake daima—lakini kuhusu kama anaitwa hivyo pia kwa sababu anatoka kwake, msingi kama huo haupatikani mahali popote katika Neno la Mungu. Na walimu wa kale wa Kanisa walikubaliana kwa kauli moja kwamba Roho Mtakatifu huitwa Roho wa Mwana, kama vile anavyoitwa Roho wa Baba, hasa kwa sababu ya kuwa na asili moja nao,[768] na kwa hivyo, ingawa mara nyingi walimrejelea kama asiyekuwa mgeni kwa Mwana, kama anayemilikiwa na Mwana, na kama Roho wa Mwana, wakati huo huo walikanusha kwamba anatoka kwa Mwana.[769] Inapaswa kuongezwa kwamba —

(b) Maneno ya Mtume hapa hayahusu kabisa Hypostasis ya milele ya Roho Mtakatifu, bali yanahusu zawadi zake zilizojaa neema zilizotolewa kwa mioyo ya waumini; ule roho wa uana na upendo, ule roho wa uhuru na ujasiri usio na aibu mbele za Mungu, ambao wote waliozaliwa naye wamejazwa, na ambao Mtume alisema: *'Kwa maana hamkupokea roho ya utumwa mtarudi tena katika hofu; bali mkapokea roho ya kuasiliwa, ambaye kwa yeye tunapiga kelele, "Abba, Baba!"'* (Warumi 8:15). Ikifahamika kwa maana hii, Roho anaitwa kwa kawaida Roho wa Mwana, kwa sababu zawadi zote za kiroho zimetupatikana kupitia haki zisizo na kikomo za Mwana, na hutupewa katika mioyo yetu naye.[770]

5) Kutoka kwa maneno ya Mtume kwa Warumi: *hamwishi kwa mwili, bali kwa Roho, ikiwa Roho wa Mungu anaishi ndani yenu. Bali yeye asiye na Roho wa Kristo, si wa kwake* (Warumi 8:9). Hata hivyo, Roho wa Kristo huitwa Roho Mtakatifu kwa sababu ileile anayoitwa Roho wa Mwana, yaani, kwa kuwa ni wa asili moja naye,[771] na kwa sababu ndiye Roho mwenyewe aliyekaa daima juu ya Kristo na kumjaza, kama

---

ni vya Mwana, na vyote vinavyomilikiwa na Mwana ni vya Roho Mtakatifu *(Jerome*, Ufafanuzi wa Imani kwa Cyril). Vyote ambavyo Baba anavyomiliki si vya Mwana pekee bali pia ni vya Roho Mtakatifu *(Augustine*, Kuhusu Utatu, Kitabu X, Sura 4).

[768] "Roho Mtakatifu anapoitwa wakati mwingine Roho wa Mwana na wakati mwingine Roho wa Baba, hili halifundishwi kwa maana ya kuchanganyikiwa (οὐκ ἐν συγχύσει), bali linaashiria kutogawanyika kwa asili ya kimungu" *(Chrysostom*, Mahubiri ya Pentekoste, Jz. XII, uk. 814, mhar. Montfauc. Paris). Bila tofauti, Roho yule yule, kwa nguvu ya ushirika wa asili, sasa anasemekana kuwa wa Baba, sasa wa Mwana (*Jerome,* katika Epist. ad Galat., Kitabu II, Sura 4). Jambo hili linasemwa pia na *Didymus* (De Spir. S., Kitabu II, katika Opp. *Hieronymi*, Juz. VI), *Cyril wa Alexandria* (De Trinit., Kitabu VII) na wengine.

[769] Inatosha kwa Mkristo kuamini kwamba Baba, na Mwana aliyezaliwa na Baba, na Roho Mtakatifu anayetoka kwa Baba *yuleyule*, ni Roho Mtakatifu mmoja na yuleyule wa Baba na Mwana wote wawili (*Augustine*, *Enchiridion ad Laurentium*, sura ya 9). Ushuhuda wa Theodoret, Kirili wa Aleksandria na Yohana wa Damasko una mashiko zaidi, kama tutakavyoona hapa chini.

[770] "Kwamba Roho anatoka kwa Mungu, Mtume alitangaza waziwazi, akisema: *'Sisi tumeapokea… Roho kutoka kwa Mungu'* (1 Kor. 2:12), na kwamba Roho alifunuliwa kupitia Mwana, jambo hili Mtume alililifanya wazi kwa kumuita 'Roho wa Mwana' *(Basil Mkubwa,* Dhidi ya Eunomius, Kitabu cha 5, katika *The Works of the Holy Fathers* VII, ukurasa wa 197–198). "Tunamheshimu Roho Mtakatifu kama Roho wa Mungu Baba, yaani, kama anayetoka Kwake, ambaye pia ni Roho wa Mwana kwa sababu kupitia Yeye alifunuliwa na kuwasilianishwa na viumbe, na si kwa sababu anatokana na utu wake au kuwepo kwake kutoka Kwake" *(Damascene*, Hotuba kuhusu Sabato).

[771] Roho ya Kristo, ambaye pia ni Roho wa Mungu Baba, ametolewa kwetu. Kwa maana wale ambao ndani yao kuna umoja wa asili moja, wao ni kimoja na wengine (*Ambrozi,* Maoni juu ya Barua kwa Waefeso, sura ya 3). "Pia huitwa Roho wa Kristo, kwa kuwa ameunganishwa naye kwa asili" (Basil Mkubwa, Kuhusu Roho Mtakatifu, sura ya 18, katika *The Works of the Holy Fathers*, juz. VII, uk. 301). "Alisema kwamba Roho wa Mungu anapoishi ndani yetu, basi Kristo Yeye mwenyewe anaishi ndani yetu (Warumi 8:9–10). Kwa maana Roho hajatenganishwa na Mwana kwa sababu ya umoja wa asili yao, ingawa kwa kweli ana hypostasis yake mwenyewe" *(Kirili wa Aleksandria,* Kitabu cha IV juu ya Yohana, Sura ya 3).

Mkombozi wetu (Isa. 11:2,3), na hatimaye kwa sababu Ametumwa juu yetu kwa ajili ya haki za Kristo.[772] Zaidi ya hayo, tukizingatia maneno ya Mtume katika muktadha wa kifungu chote, yanaweza kueleweka kama ifuatavyo: 'Hamnaishi maisha ya kimwili, ya dhambi, bali ya kiroho, matakatifu, kwa sababu Roho wa Mungu anaishi ndani yenu. Na yeyote asiyeishi kiroho, yeyote asiyekuwa na Roho wa Kristo ndani yake—yaani, yeyote asiyehifadhi ndani yake mawazo na hisia takatifu zilezile zilizokuwa ndani ya Kristo—simchukulii kuwa Mkristo." Kwa maana katika mstari wa kwanza wa sura hiyo hiyo, neno *'Roho ya Kristo'* lilibadilishwa na Mtume kwa neno moja *'roho'* kinyume na *'nyama'*, wakati usemi *'kuwa na Roho ya Kristo'* unaendana na mwingine: *'kuwa katika Kristo*' (8:1), *'kumiliki Kristo ndani yako*' (10). Kwa hivyo, hakuna dalili hata ndogo ya utokaji wa milele wa Roho Mtakatifu kutoka kwa Mwana inayoweza kudhaniwa hapa.

6) Mwisho, kutoka kwa simulizi ya Injili kuhusu Mwokozi: *'Alipomaliza kusema hayo, akapumua juu yao akawaambia, "Pokeeni Roho Mtakatifu*'" (Yohana 20:22). Lakini ikiwa, kutokana na ukweli kwamba Mwokozi aliwapa Mitume Roho Mtakatifu kwa pumzi yake, mtu angehitimisha kwamba Roho Mtakatifu anatoka kwa Mwana milele, basi ingekuwa lazima akubali kwamba Roho Mtakatifu pia anatoka kwa Mitume — kwa maana nao pia waliwapa waumini Roho Mtakatifu kwa kuwaweka mikono (Matendo 8:17). Hata hivyo, kudai kwamba pumzi yenyewe ya Mwokozi inaashiria si tu utoaji wa Roho Mtakatifu bali pia utokaji wake wa milele ni jambo la ajabu zaidi: katika hali hiyo, kutokana na maelezo ya Musa kuhusu Mungu *'kumvumilia* Adamu *pumzi ya uhai katika pua zake*' (Mwanzo 2:7), mtu angelazimika kuhitimisha kwamba roho yetu hutoka kwa Mungu milele. Wazazi wa Kanisa wamezingatia kifungu hiki cha Injili mara kwa mara na kukitafsiri kwa njia mbalimbali: wengine husema kwamba, kupitia pumzi Yake, Mwokozi aliwaandaa tu Mitume kwa ajili ya kupokea kwao Roho Mtakatifu siku zijazo; wengine husema kwamba kwa hili aliwapa Mitume mamlaka ya kufunga na kufumbua; kundi la tatu lilidai kwamba Aliwapa hata neema na nguvu halisi ya Roho Mtakatifu, ingawa kwa kiwango kidogo kuliko kile walichopewa hatimaye siku ya Pentekoste. Hata hivyo, hakuna hata mmoja wa Mababa au walimu aliyepata katika maandishi haya pendekezo lolote la utoaji wa milele wa Roho Mtakatifu.[773]

III. Basi, ni hitimisho gani la jumla linaloweza kutolewa kutokana na yote yaliyosemwa hadi sasa?

Kwa haki yote, hitimisho lifuatalo lazima lifikiwe: 'ingawa mafundisho ya Roho Mtakatifu anayetoka kwa Baba yameelezwa katika Maandiko Matakatifu kwa uwazi mkubwa, hata kihalisi, mafundisho ya Roho Mtakatifu kutokea kwa Mwana ni kigeni kabisa kwa Maandiko Matakatifu; hayapo ndani yake, si tu kwa maneno bali pia kwa roho, kwa sababu hayawezi kutolewa kutoka kwa Maandiko hata kwa njia ya hoja thabiti, licha ya juhudi zote za watetezi wake."

Sasa tugeukie Maandiko Matakatifu, au imani ya Kanisa la kale kuhusu fundisho hili, na kwanza tuchunguze maonyesho ya hadhara ya imani (itikadi) yaliyotumika ama katika makanisa binafsi au katika Kanisa zima la ulimwengu, na mafundisho ya Mabaraza ya kikanisa na ya kienyeji, ambayo pia yaliipa sauti Kanisa.

§ 43. Jinsi imani za kale zinavyofundisha kuhusu utoaji wa Roho Mtakatifu.

1) Bila ubaguzi, popote dogo hili linapotajwa, yote kwa kauli moja hufundisha kwamba Roho Mtakatifu anatoka kwa Baba pekee. Hivyo basi:

a) Katika imani ya Mtakatifu Gregori Muujiza, ambayo imetumika tangu wakati wake katika Kanisa la Neocaesarea kwa ajili ya mafundisho ya umma kuhusu imani, tunasoma: 'na Roho Mtakatifu mmoja, ambaye anatokana na Mungu na alifunuliwa kupitia Mwana, yaani, kwa watu.'[774] Hapa, usemi *'kutoka kwa Mungu'* bila shaka unamaanisha *'kutoka kwa Mungu Baba'*—kwa sababu imeelezwa zaidi mbele kumhusu Mwana: *'na* ikadhihirishwa kwa watu *kupitia kwa Mwana*'. Kwa hivyo, hapa kuna utofautishaji wazi kati ya yale yanayomhusu Baba kuhusiana na Roho Mtakatifu na yale yanayomhusu Mwana: Baba anatajwa kuwa chanzo cha asili ya Roho Mtakatifu, ilhali Mwana anatajwa tu kwa jukumu la kumtoa Roho Mtakatifu kwa

---

[772] Ikumbukwe kwamba baadhi ya wafasiri wasiokuwa na msimamo wa kawaida wao wenyewe hufasiri kifungu hiki kulingana na mtazamo wetu: *Koppe,* *N. Test. perpet. annot. illustratum*, vol. 1, uk. 104. Göttingen, 1778; *Rosenmüller,* *Schol. in N. Test.*, vol. IV, uk. 441. Nuremberg, 1806.

[773] *Chrysostom*, Mahubiri LXXXVI na LXXXV, baada ya katikati; *Cyril wa Yerusalemu*, Katekisimu XIV na XVII; *Athanasius,* Kuhusu Mifano ya Injili, swali 29; *Jerome*, Waraka kwa Hebid, swali 9; *Theophylact*, Tafsiri ya Yohana, sura za 3 na 20.

[774] Na Roho Mtakatifu, ambaye uwepo wake unatokana na Mungu na anatumwa kupitia kwa Mwana, yaani, kwa wanadamu.

wanadamu, au kumtuma duniani. Tofauti hii ni ya umuhimu wa hali ya juu! Tusisahau kwamba Imani ya Mtakatifu Gregori Muujiza ilitungwa si na yeye mwenyewe, bali ilifunuliwa kwake kwa njia ya kipekee kutoka juu, na kwamba katika Imani hii, kwa mara ya kwanza miongoni mwa zote zilizokuwepo hadi wakati huo, mafundisho ya kutokea kwa Roho Mtakatifu yanaonekana.

(b) Kulingana na Mtakatifu Epifania, alama iliyotumika Kanisani tangu wakati wa Mtaguso wa Kwanza wa Kimataifa hadi mwaka 373, kwa ajili ya mafundisho ya wale wanaojiandaa kwa sakramenti ya ubatizo, inasomeka: "Tunaamini… na katika Roho Mtakatifu, Bwana na Mtoaji wa Uhai, anayetoka kwa Baba, anayesifiwa na kutukuzwa pamoja na Baba na Mwana."[775] Kwa hivyo, pia kuna tofauti kati ya yale yanayohusiana na Baba kuhusiana na Roho Mtakatifu na yale yanayohusiana na Mwana: Baba anahusishwa na ukweli kwamba Roho Mtakatifu anatoka Kwake na pia na ukweli kwamba Roho Mtakatifu anasifiwa na kutukuzwa pamoja Naye, ilhali Mwana anahusishwa tu na ule wa pili. Kwa nini, basi, mtu anaweza kuuliza, ule wa kwanza hauhusishwi na Mwana, ikiwa wakati huo iliaminika kwamba sifa hii ilikuwa Yake?

c) Katika imani, ambayo, kama Baba Mtakatifu huyo huyo anavyoshuhudia, ilianza kutumika Kanisani tangu mwaka 373 kwa sababu ya uzushi wa Apolinari na wengine, tunapata yafuatayo: 'Tunaamini pia katika Roho Mtakatifu..., kwamba Yeye ni Roho Mtakatifu, Roho wa Mungu, Roho mkamilifu, Mfariji, asiyeumbwa, anayetoka kwa Baba na kupokelewa na Mwana (au, kulingana na hati nyingine, 'kukubaliwa' na Mwana)."[776] Kwa hivyo, kuna tena tofauti—tofauti iliyo wazi kabisa katika Maandiko Matakatifu—kati ya yale yanayomhusu Baba kuhusiana na Roho Mtakatifu na yale yanayomhusu Mwana! Inasemekana kwamba Roho Mtakatifu anatoka kwa Baba (Yohana 15:26), ilhali kutoka kwa Mwana anapokelewa tu (Yohana 20:22), au hupokea (Yohana 16:14). Basi, kama hakungekuwa na tofauti kati ya misemo *'anatoka* kwa Baba' na *'atapokea* kutoka kwa Mwana*'*, bali zingechukuliwa kuwa sawa—kama Wakristo wa Magharibi wanavyozielewa sasa—kwa nini haikutamkwa waziwazi katika imani ya kale, kama inavyosemwa sasa: 'akitoka kwa Baba na Mwana'—ambayo ingekuwa fupi na wazi zaidi?

(d) Mwisho, katika Imani ya Nike-Konstantinopoli, iliyochukua nafasi ya zote zilizotangulia, Kanisa Takatifu bado linatufundisha kuamini: 'na katika Roho Mtakatifu, Bwana, Mtoaji wa Uhai, anayetoka kwa Baba, anayesifiwa na kutukuzwa pamoja na Baba na Mwana.' Hapa ni lazima tukumbuke kusudi ambalo maneno haya yaliingizwa katika Imani. Mababa wa Baraza la Pili la Kiinjilisti walitaka kuelezea kupitia maneno hayo, kwa usahihi mkubwa zaidi iwezekanavyo, wazo la kuwa na asili moja na usawa kamili wa Roho Mtakatifu na Baba na Mwana, kupinga uzushi wa Makedoni, ambaye alikataa uungu wa Roho Mtakatifu na kumwita kiumbe wa Mwana. Ikiwa ndivyo ilivyo, kwa nini basi Mababa hawakusema: 'anayetoka kwa Baba na Mwana, anayesifiwa na kutukuzwa pamoja na Baba na Mwana', bali walisema tu: 'anayetoka kwa Baba', wakati, kwa ajili ya kusudi lao, kauli ya kwanza ingekuwa na nguvu zaidi? Maana hili lingedokeza waziwazi kwamba Roho Mtakatifu ni wa asili moja si tu na Baba, bali pia na Mwana. Na kwa nini, wanapozungumzia utokaji wa Roho Mtakatifu, wanataja Baba peke yake, ilhali wanapozungumzia baadaye utukufu wa kimungu wa Roho Mtakatifu, wanawataja wote wawili, Baba na Mwana? Ikiwa, mwanzoni, kwa kumtaja Baba walimaanisha pia Mwana, kwa nini basi hawakojikita tu katika jina la Baba pekee katika mfano wa pili, bali wakaongeza jina la Mwana? Ishara dhahiri kwamba wakati huo hakukuwa na imani yoyote ile kwamba Roho Mtakatifu anatoka kwa Mwana pia.[777]

---

[775] Na kwa Roho Mtakatifu, Bwana na Mtoaji wa Uhai, anayetoka kwa Baba, na anayesifiwa pamoja na Baba na Mwana. *Epiphanius,* *In Anchorato*, n. CXX, Juz. II, uk. 122.

[776] Kwamba ni Roho Mtakatifu, Roho wa Mungu, Roho kamili, Mfariji, asiyeumbwa, anayetoka kwa Baba, na aliyepokelewa kutoka kwa Mwana (toleo jingine: anayepokea). *Epifanio.* Ibid., uk. 123.

[777] Wana-akademia wa Magharibi wanajibu kwamba Mababa wa Kanisa walielezea hili kwa maneno ya kiishara: *'akitoka kwa Baba',* na hawakiongeza *'na kutoka kwa Mwana*', ili kupinga waziwazi uzushi wa Makedoni, uliodai kwamba Roho Mtakatifu aliumbwa *na Mwana*, na pia kwa sababu hakuna aliyekuwa na shaka wakati huo kwamba Roho Mtakatifu anatoka kwa Mwana" *(Perrone,* op. cit., uk. 434). Lakini sababu zote mbili hazina msingi kabisa. Na, kwanza kabisa, je, misemo 'Roho Mtakatifu *anatoka kwa Mwana'* na *'ameumbwa na Mwana'* ni sawa kabisa, badala ya kukanizana? Na je, Mababa wasingekanusha wazo hilo la kutojali la mkanamwendo kwa kusema: 'Hapana, Roho si kiumbe wa Mwana, bali anatoka kwa Mwana milele, kama vile anavyotoka kwa Baba'? Je, hawakushughulikia tayari dhana hii walipojumuisha katika Imani ya Kanisa: 'Tunaamini… na katika Roho Mtakatifu, *Bwana na Mtoaji wa Uhai,*' na kisha: 'anayesifiwa na kutukuzwa pamoja na Baba na Mwana'? Kwa nini, basi, kulikuwa na haja ya kukaa kimya kuhusu Roho Mtakatifu kutokea kutoka kwa Mwana pia? Na, la pili, ilikuwaje kwamba hakuna aliyeshuku wakati huo kwamba Roho Mtakatifu hutokea kutoka kwa Mwana, wakati wale wamwasi walimwita kiumbe wa Mwana? Je, mtu anaweza kusema kwamba hatukanushi mzunguko wa milele wa Roho Mtakatifu kutoka kwa Baba, ikiwa tungedai kwamba Roho ni kiumbe wa Baba? Kwa hiyo, ili kupinga mkanamwili aliyefundisha kwamba Roho aliumbwa na Mwana—na ambaye kwa hivyo

2) Basi, waandishi wa Magharibi wanatoa hoja gani kupinga haya yote?

a) Kwamba katika mistari kutoka kwa imani zilizotajwa, ingawa imeelezwa wazi kwamba Roho Mtakatifu anatoka kwa Baba, hakuna mahali popote ilipoongezwa: 'kutoka kwa Baba *mmoja*'; na kwa hivyo, utokaji wa Roho Mtakatifu kutoka kwa Mwana haukataliwi kwa vyovyote vile. Hata hivyo, wanapoeleza mafundisho kuhusu asili ya kibinafsi ya Mwana, imani hizi hizi zinasema tu: 'aliyezaliwa kwa Baba', bila kuongeza: 'kutoka kwa Baba *mmoja*'. Nani, basi, atakayehitimisha kutokana na hili kwamba Mwana wa Mungu hajazaliwa na Baba peke yake, bali amezaliwa pamoja na Roho Mtakatifu? Zaidi ya hayo, tumeona kwamba hata bila nyongeza kama hiyo, imani hizo bado zinaeleza waziwazi kutokea kwa Roho Mtakatifu kutoka kwa Baba kama sifa ya kipekee ya Baba, ambayo si ya Mwana,

b) Kwamba imani inayojulikana kama ile ya Mtakatifu Athanasius wa Alexandria hata inazungumzia waziwazi Roho Mtakatifu anatoka kwa Mwana. Kwa maana Walatini husoma katika imani hii, kulingana na hati zao: 'Roho Mtakatifu hakutengenezwa, wala hakumbumbwa, wala hakuzaliwa, bali anatoka kwa Baba na Mwana.' Lakini—

aa) katika miswada ya Kigiriki, isipokuwa chache, nyongeza *'na kutoka kwa Mwana'* haipo;[778]

bb) hata waandishi wa Magharibi wasio na upendeleo zaidi wanakiri kwamba nyongeza hii ilifanywa na Walatini katika tarehe ya baadaye, ikionekana katika hati za Kilatini na baadhi za Kigiriki;[779]

cc) hadi karne ya kumi na nne, hakuna Mwmagharibi aliyetumia imani hii dhidi ya Wagiriki;[780] , jambo linalomaanisha kwamba ama ilijulikana katika maeneo mengi hata bila nyongeza hiyo, au waliona aibu kuashiria kitu ambacho walitambua waziwazi kuwa kimeharibiwa. Pia inapaswa kuzingatiwa kwamba imani inayojulikana kama ile ya Mtakatifu Athanasi haikuanza kutumika hadi mwisho wa karne ya tano au mwanzoni mwa karne ya sita,[781] na, kwa hivyo, imani hii haiwezi kuchukuliwa kama mojawapo ya maonyesho ya hadharani ya imani yaliyotumika katika Kanisa la mapema, sawa na zile ambazo tumezitaja.

(c) Wengine wamejaribu kudai kwamba katika Imani ya Nike-Konstantinopoli yenyewe, Baba wa Mtaguso wa Saba wa Kimataifa tayari walisoma: 'akitoka kwa Baba *na kwa Mwana*.'[782] Lakini mtazamo huu usio na msingi kabisa sasa unapingwa hata na wanatheolojia wanaopinga.[783]

---

alidhoofisha waziwazi mafundisho ya mzunguko wa milele wa Roho Mtakatifu kutoka kwa Mwana— — kwa madhumuni haya, si tu kwamba mtiririko huu haukupaswa kuachwa kutoka kwenye imani, bali, kinyume chake, ulipaswa kutangazwa waziwazi kwa uwazi kabisa, kama imani kama hiyo ingekuwepo kweli Kanisani wakati huo. Waandishi wa Magharibi wenyewe wanatambua kikamilifu ukweli wa haya yote na wanakiri kwa urahisi, ingawa katika tukio tofauti, yaani wanapofafanua kwa nini nyongeza ya 'Filioque' ilianzishwa katika Imani nchini Uhispania. Haya ndiyo maneno ya mmoja wao: "Inajulikana vyema kwamba tangu karne ya 6, kufuatia uongofu wa Wagogothi kwa imani ya Kikatoliki—ambao walileta kutoka Mashariki uzushi wa Waari, Wamakedi na Waeunomi, ambao waliuona Roho Mtakatifu kuwa duni kuliko Baba na Mwana, *aliyetungwa na Mwana, na* hivyo basi (propterea) *wakakataa kutokoka kwa Roho Mtakatifu kutoka kwa Mwana*— makanisa ya Uhispania yalitoa amri kwamba Imani isomewe kwa heshima wakati wa Liturujia ikiwa na nyongeza *ya Filioque,* na kwa njia hii imani ya kweli ilithibitishwa waziwazi" *(Perrone,* Op. cit., uk. 447). Hii inawezekanaje? Mababa wa Baraza la Pili la Kiinjili waliacha kwa makusudi maneno 'Filioque' kutoka katika Uamini ili kwa uwazi kuondoa dhana potofu kwamba Roho Mtakatifu aliumbwa na Mwana; ilhali makanisa ya Uhispania, kinyume chake, waliingiza 'Filioque' katika Uamini hasa kwa lengo hilo hilo! Katika mfano mmoja, kusema kwamba hakuna aliyeshuku kuhusu kutokea kwa Roho Mtakatifu kutoka kwa Mwana, wakati wamwasi walikuwa wakihubiri kila mahali kwamba Roho aliumbwa na Mwana; wakati katika ile nyingine, kudai kwamba wamwasi, kwa kumtambua Roho kama kiumbe wa Mwana, hivyo basi walikataa waziwazi kwamba anatoka kwa Mwana: je, mtu anaweza kuingia katika mizozo dhahiri zaidi kuliko hii?

[778] Hili pia lilithibitishwa na mmoja wa waandishi wa Magharibi, Mark Antoshi de Dominis: 'Manuskripti za Kigiriki za Imani ya Athanasio, kadiri nilivyoona, hazina kifungu "kutoka kwa Baba na Mwana"; badala yake, zinasomeka "kutoka kwa Baba peke yake"' (De republica ecclesiastica, Kitabu VII, Sura 10, dokezo 124). Hata hivyo, ishara hii, ikiwa na nyongeza, inapatikana katika mihtasari miwili kati ya sita ya Kigiriki iliyochapishwa na Gundling (katika dokezo kwenye kitabu alichochapisha: *Eustratius Zialowsky,* *Brev. delineat. eccl. Graecæ*, Nuremberg 1681), na katika mihtasari miwili kati ya minne iliyochapishwa na Monfocone (katika Opp. *Athanasii*, Juz. II, uk. 728).

[779] Yaani, Yakobo wa Vitriago, Askofu wa Aconium nchini Syria, aliyeishi mapema kama karne ya 12 (Hist. Hierosolym. cap. 74, katika Hist. Oriental. Juz. 1, uk. 1090, mhariri Hannon, 1611), ambaye tayari ametajwa katika dokezo lililopita na Gundlingius (Op. cit., uk. 83), Vossius (Diss. de tribus symbol., uk. 51) na wengine.

[780] Tazama vifungu husika kwa Gundlingius na Vossius.

[781] *Bingham,* *Orig. eccles.*, Kitabu X, Sura 4, § 18, na *Theolog. Curs. Compl.*, Juz. VI, uk. 423–425, Paris, 1841.

[782] Hii ilikuwa, kwa mfano, hatua iliyochukuliwa katika Baraza la Florence na Kardinali Julian na Walatini wengine waliokuwa naye (Concil. Florent. sess. V, Vol. IX concil. *Harduini,* uk. 66).

[783] *Curs. Theolog. Compl.* J. VIII, uk. 651–652, Paris, 1841. Tazama pia *Theoph. Procopowicz,* *Theol.*, J. 1, uk. 1072–1073.

§ 44. Jinsi Mabaraza ya kale yalivyofundisha kuhusu utokaji wa Roho Mtakatifu.

1) Kila Baraza la Kimataifa, na karibu yote ya Mabaraza ya Mitaa yaliyofuata, kila walipopata fursa ya kushughulikia dogo hili, kwa kauli moja walitangaza utoaji wa Roho Mtakatifu kutoka kwa Baba peke yake. Yaani:

a) K a t i k a B a r a z a l a K w a n z a l a K i i n j i l i s t i, Leontius, Askofu wa Kaisaria, akizungumza kwa niaba ya wote waliokuwepo, alimwambia mfilozofi fulani aliyekuwa ameomba ufafanuzi kwa maneno yafuatayo: "Kubali Uungu mmoja wa Baba, ambaye kwa namna isiyoelezeka alimzaa Mwana, na wa Mwana, ambaye alizaliwa kutoka kwake, na wa Roho Mtakatifu, anayetoka kwa Baba Mwenyewe (ἐξ αὐτοῦ τοῦ Πάτρας) na kutoka kwa asili halisi ya Mwana (ἰδίου δέ όντος τοῦ ὑιοῦ), kama vile Mtume wa Kimungu anavyoshuhudia: *'Kwa maana yeye asiye na Roho wa Kristo si wa kwake'* (Warumi 8:9)."[784] Maneno: 'ya Mwana Mwenyewe' yanaashiria tu kwamba, ingawa Roho Mtakatifu hawatoki kwa Mwana, Hata hivyo Yeye si mgeni Kwake; Yeye ni wake kwa asili, wa asili moja Naye, kama vile Mtakatifu Basilio anavyoandika: 'Roho pia huitwa ya Kristo, kwa kuwa ameunganishwa na Kristo kwa asili.'[785]

(b) K a t i k a B a r a z a l a P i l i l a K i i n j i l i, Mababa waliingiza katika Imani, miongoni mwa mambo mengine, maneno: 'anayetoka kwa Baba, anayesifiwa na kutukuzwa pamoja na Baba na Mwana' — maana yake tayari tumeiona.

c) K a t i k a B a r a z a l a t a t u l a K i i k u m e n i k i, kanuni ifuatayo ilipitishwa: 'Hakuna mtu yeyote aruhusiwe kusema, au kuandika, au kuunda imani nyingine yoyote isipokuwa ile iliyoainishwa na Mababa Watakatifu, waliokutana katika mji wa Nicaea kwa Roho Mtakatifu. Na wale wanaothubutu kuandika, kuwasilisha au kupendekeza imani nyingine yoyote kwa wale wanaotaka kugeukia maarifa ya kweli, iwe kutoka kwa ushenzi, Uyahudi au uzushi wowote: ikiwa watu hao ni maaskofu au wanachama wa klero, waachwe nje—maaskofu kutoka katika upadri, na klero kutoka katika klero; lakini ikiwa ni watu wa kawaida, waanatemizwe" (Kanuni ya 7). Ingawa hii inahusu waziwazi Imani ya Nicaea na si Imani ya Nicaea-Constantinople—ambayo inaelezea kwa undani zaidi fundisho kuhusu Roho Mtakatifu—inapaswa kutambuliwa kwamba Mababa wa Efeso wanachukulia imani zote mbili kuwa moja na ileile, na kuiita Imani ya Nicaea kwa sababu ilianzishwa kwanza Nicaea, wakati huko Constantinople iliongezewa tu; kwa hakika, huu ndio jinsi uamuzi wa Mtaguso wa Efeso ulivyofahamika katika kipindi chote kilichofuata.[786] Kwa hivyo, kanuni iliyotajwa hapo juu haikuzuia tu uandishi wa imani mpya kwa matumizi ya umma, bali pia ilizuia mabadiliko yoyote kwa Imani ya Nicaea-Constantinople, iwe ni kwa kuondoa, kupotosha au kuongeza

---

[784] Tazama *Gelas. Gizyceni* — Commentar. actorum Concil. Nicen. Kitabu II, Sura ya 20, katika Juz. II ya *Concil.* *ya Labbei*, uk. 207.

[785] Tazama dokezo namba 771 hapo juu.

[786] Kwa mfano, Sofronius, Patriaki wa Yerusalemu, katika barua yake kwa Sergius, Patriaki wa Konstantinopoli, iliyosomwa katika Baraza la Sita la Kiinjilisti, anasema, miongoni mwa mambo mengine: "Kufuatia majilio matano yaliyobarikiwa na matakatifu, ninatambua ufafanuzi mmoja tu wa imani, mafundisho moja, *imani moja,* ambayo Baraza takatifu sana na lililobarikiwa la Wababa watakatifu 318 waliokusanyika Nicaea kwa mapenzi ya Mungu lilitangaza kupitia Roho Mtakatifu, ambayo Baraza la Wababa 150, waliopewa ilhamu na Mungu, huko Constantinople walifafanua, na Baraza la Wababa wa kimungu 200 huko Efeso *walithibitisha* (ἐβεβαίωσε)" (Concil. VI act. 12, apud *Harduin.* Concil. Vol. III, p. 1285). Mfalme Justiniani anajieleza kwa namna kama hiyo katika toba yake dhidi ya *Sura Tatu (Labb.* Concil. Vol. V, p. 702), kama anavyofanya Yohana, Patriaki wa Konstantinopoli, katika hotuba yake kwa watu, iliyosomwa katika Mtaguso wa Konstantinopoli mnamo 518 (*Binii*, Concil., Vol. II, par. I, p. 732). Sasa tutaona kwamba Mabaraza ya Kiikumeni yenyewe, kuanzia na Baraza la Efeso, yalikubali Imani zote mbili za Nike na Konstantinopoli kama moja, na ili kuthibitisha kutogusika kwa Imani hizi zote mbili kama kitu kimoja, yalirudia kwa usahihi, karibu neno kwa neno, maneno ya waraka wa Efeso. Hata hivyo, licha ya haya yote, waandishi wa Magharibi wakisisitiza kwamba Baraza la Efeso lilithibitisha tu Imani ya Nike, na si Imani ya Nike-Konstantinopoli *(Perrone,* Op. cit., uk. 446), basi tutawaonyesha kwamba, bila shaka yoyote, maamuzi ya Mtaguso wa Kalsedonia na Mitafungo ya Kiinjilisti iliyofuata kuhusu kutoguswa kwa kiwango cha umma cha imani yana umuhimu sawa — na maamuzi haya bila shaka yanahusu imani zote mbili kwa pamoja, ya Nicaea na Constantinople, kama moja, na kwamba Papa Leo III, kwa kuzingatia hasa maamuzi haya ya Mabaraza ya Kiinjili, hakubali kwa hali yoyote ile kuongeza — 'Filioque' — kwenye Mwanzo wa Imani *wa Nicaea-Constantinople*, licha ya msisitizo wote wa wajumbe wa Aachen *(Smaragdus* katika Juz. VII ya Mabaraza *Labbei,* uk. 1199). Kwa hivyo, ikiwa unaona kanuni ya Baraza la Efeso—ambayo inahusu moja kwa moja tu Imani *ya Nicaea*—haifungamani, kwa nini basi haukubali maamuzi ya Mabaraza ya Kiecumenical yaliyofuata, ambayo kwa uwazi yanakataza mabadiliko yoyote kwenye Imani ya *Nicaea-Constantinopolitan*, kama vile Papa mtakatifu mwenyewe alivyofanya?

chochote (kwa mfano, 'Filioque'), na imani hii ilitambuliwa kama kiwango pekee, kisichobadilika cha umma cha imani kwa vizazi vijavyo vyote.[787]

(d) Katika Baraza la Nne la Kiinjili, Baraza la Kalsedonia, baada ya kusoma Imani za Nike na Konstantinopoli, Mababa: —

aa) walitambua: 'Imani hii ya hekima na ya wokovu ya neema ya kimungu inatosha kwa uelewa kamili na uthibitisho wa uchaji Mungu; kwani inafundisha kikamilifu yale yanayopaswa kufundishwa kumhusu Baba, Mwana na Roho Mtakatifu;'

bb) baadaye waliamuru: 'kwamba imani ya wazee watakatifu mia tatu na kumi na nane ibaki kamili na isiyovunjika,' na wakathibitisha 'mafundisho ambayo wazee watakatifu mia moja na hamsini, waliokusanyika katika mji wa kifalme wa Constantinople dhidi ya wamwasi, kuhusu asili ya Roho Mtakatifu na kuifanya iwe wazi kwa wote—si kana kwamba wakaongeza chochote kilichokosekana kwa kile kilichokuwa kimepokelewa hapo awali (yaani, Imani ya Nicaea), bali kwa kufafanua tu, kwa ushuhuda wa Maandiko, imani yao kuhusu Roho Mtakatifu dhidi ya wale waliokosa ujasiri wa kupinga ubwana Wake (δεσποτείαν);"

(cc) hatimaye, walirudia kanuni iliyotajwa hapo awali (ya 7) ya Mtaguso wa Efeso, kwamba hakuna mtu anayepaswa kuruhusiwa kuunda imani tofauti au kubadilisha Imani ya Nike-Konstantinopoli, kwa adhabu kali.[788] Zaidi ya hayo, katika waraka wao wa kimafundisho kwa Mfalme Marcian, Mababa watakatifu hao waliandika, miongoni mwa mambo mengine: "Wadhamini wa imani katika Mtaguso wa Konstantinopoli, wakitumia silaha ya ukweli, walishinda majaribio ya wamwasi, wakithibitisha kwamba, kulingana na mafundisho ya imani, Roho Mtakatifu ni Bwana na Mungu, na kwamba anatoka kwa Baba."[789]

(d) Katika Baraza la Tano la Kiinjili, lililofanyika Constantinople, Mababa: —

aa) mwanzoni kabisa mwa ufafanuzi wao wa kimafundisho, walisema maneno yafuatayo: "Tunakiri kwamba tunakubali Mabaraza Matakatifu manne, yaani, Mabaraza ya Nicaea, Constantinople, Baraza la Kwanza la Efeso na Chalcedon; tunatangaza, kama walivyotangaza, ufafanuzi wao wote kuhusu imani ile ile; kwa wale wasiovikubali, tunawahukumu kuwa wageni kwa Kanisa Katoliki;"

(bb) walirudia neno kwa neno amri ya Mtaguso wa Kalsedonia kuhusu uthabiti kamili usioweza kubadilika wa Imani ya Nicaea-Constantinopoli;

cc) walisikia na kuidhinisha barua kutoka kwa Patriaki wa Constantinople, Eutychius, kwa Papa Vigilius, ambayo ilikuwa na ushuhuda ufuatao: "sisi daima tumekuwa tukihifadhi na tunaendelea kuhifadhi imani iliyofunuliwa na Mababa waliokuwepo katika Mabaraza manne matakatifu, na tutafuata Mabaraza haya katika mambo yote."[790]

(e) Katika Baraza la Sita la Kiinjili, wakati Imani za Nicaea na Constantinople ziliposomwa, Wababa—

aa) walitangaza: 'Imani hii takatifu na ya Kiorthodoksi ya neema ya Kimungu inatosha kwa maarifa kamili na uthibitisho wa imani ya Kiorthodoksi,' na kwa mara nyingine tena wakarudia kanuni ya Mabaraza matatu ya Ekumeni yaliyotangulia kuhusu kutokuvurugika na kutobadilika kwake kikamilifu;[791]

bb) katika kanuni yao ya kwanza, miongoni mwa mambo mengine, waliamuru: 'Sisi pia tunasimamia toba ya imani iliyotangazwa na Mababa watakatifu 150 waliokusanyika katika jiji hili la kifalme wakati wa utawala wa Mfalme wetu Theodosius Mkuu, na tunakubali kauli za kiteolojia zinazohusu Roho Mtakatifu;'[792]

cc) walisikia na kuidhinisha, kama mfano wa mafundisho sahihi, ushuhuda wa imani wa Mtakatifu Sophronius, Patriarki wa Yerusalemu, ambaye anaandika kuhusu Roho Mtakatifu: 'Ninaamini… na katika Roho Mtakatifu, anayetoka kwa Mungu Baba, anayetambulika kama Nuru na Mungu, na kweli mwenye asili moja, wa kiini kimoja na wa asili moja (ὁμοφύλον) pamoja na Baba na Mwana;"[793]

---

[787] Kwamba kanuni hii kwa hakika ilieleweka kwa njia hii na Kirili wa Aleksandria mwenyewe, mwenyekiti wa Mtaguso wa Efeso, na na waalimu wengine wa kale, inathibitishwa na ushuhuda wao wazi katika 'An Introduction to Orthodox Theology', § 143, kur. 565–570, St Petersburg, 1847.

[788] *Binii*, *Concil.* Juz. III, uk. 337 na kuendelea, iliyochapishwa Paris, 1636; *Labbei*, *Concil.* Juz. IV, uk. 567 na kuendelea.

[789] Katika *Binium,* ibid., ukurasa 465–472.

[790] *Labbei*, *Concil.* Juz. V, uk. 455, 544 na mengine.

[791] *Binii*, Juz. V, uk. 260, na *Labbei*, Juz. VI, uk. 1024 na 1028.

[792] Kitabu cha Kanuni za Mabaraza ya Kimataifa na ya Mitaa na wa Baba Watakatifu, uk. 62, St Petersburg, 1843.

[793] *Labbei*, *Concil.* Juz. VI, uk. 856.

gg) walisikia na kukubali barua mbili kutoka kwa Papa Agathon, ambapo katika moja anathibitisha kwamba Kanisa la Roma linafuata kwa dhati imani iliyokabidhiwa na Mabaraza matano ya Kiinjilisti, na linawajibika hasa kuhakikisha kwamba yale yaliyowekwa na kanuni hazibadilishwi, bila kupunguzwa wala kuongezwa, na kwamba ihifadhiwe bila doa katika neno na fikra;[794] wakati katika ile nyingine anajieleza, miongoni mwa mambo mengine, kama ifuatavyo: "Hii ndiyo maarifa yetu kamili: kwamba tunapaswa, kwa bidii yote ya akili zetu, kuzingatia misingi (terminos) ya imani katoliki na ya kitume ambayo Kiti Kitakatifu kimehifadhi na kufundisha pamoja nasi hadi sasa, tukiamini pia katika Roho Mtakatifu, Bwana anayetoa uhai, anayetoka kwa Baba, na anayesifiwa na kutukuzwa pamoja na Baba na Mwana."[795]

(g) Mwisho, katika Baraza la Saba la Kiinjilisti —

aa) imani ya Mtakatifu Teodoro Mwungama, Patriarki wa Yerusalemu, ilisomwa (katika kikao cha tatu) na kuidhinishwa kwa kauli moja na wote; na katika imani hii inasemekana kuhusu Roho Mtakatifu: "Tunaamini… na katika Roho Mtakatifu mmoja, anayetoka kwa Baba milele (ἀϊδίως), na kwa kweli wa milele, wa asili moja na anayeheshimiwa pamoja na Baba na Mwana," na zaidi: 'Baraza hili takatifu (la Konstantinopoli), likiwa linaongozwa na kufundishwa na Roho Mtakatifu yuleyule, limetambua kutoka daima, kabla ya milele, kwa Roho Mtakatifu kutoka kwa Baba, na kwamba Yeye ni wa asili moja, anasifiwa na kutukuzwa pamoja na Baba na Mwana.' Baada ya Imani ya Nike-Konstantinopoli kusomwa, Baraza liliimba: "Sote tunaamini haya, sote tuko na nia moja, na sote tunatia saini kwa makubaliano… Tunafuata amri ya kale ya Kanisa la ulimwengu; tunathibitisha uamuzi wa Mababa wa Kanisa; na tunawatakasa wale wanaoongeza chochote au kupunguza chochote kutoka kwa Kanisa la ulimwengu."[796]

g) Kuhusu Mabaraza ya Mitaa, inatosha kutaja machache yaliyofanyika magharibi ya mbali.

Hivyo basi, Mtaguso wa Roma, ulioongozwa na Papa Damaso, unasema katika imani yake: "Kama mtu yeyote hakiri kwamba Roho Mtakatifu anatoka kwa Baba kwa kweli na ipasavyo, kama vile Mwana anavyotoka katika asili ya kimungu na ni Mungu, Neno la Mungu: na awe anathema," — na zaidi: "Kama mtu yeyote anaamini kwa usahihi kuhusu Baba na Mwana, lakini hana imani sahihi kuhusu Roho Mtakatifu, yeye ni mkanamwili."[797]

Baraza la Maaskofu Mia Nne wa Afrika (katika karne ya 5), katika imani yake iliyowasilishwa kwa mfalme wa Wavandali Guneric, Maria, linasema: "Tunaamini kwamba Baba, ambaye hakuumbwa, na Mwana, ambaye alizaliwa na Baba, na Roho Mtakatifu, ambaye anatoka kwa Baba, ni wa asili moja, yaani, kiini kimoja," — na mahali pengine: "Ikiwa Roho Mtakatifu anatoka kwa Baba, ikiwa Anajaribu, ikiwa Yeye ni Bwana na anatakasa, ikiwa Anafanya kazi pamoja na Baba na Mwana na hutoa uhai, ikiwa Anashiriki katika maarifa ya awali ya Baba na Mwana — basi kwa nini tushuku kwamba Yeye ni Mungu?"[798]

Wababa wa Mtaguso wa Laterani, uliofanyika mwaka 649 chini ya Papa Martin, walitangaza kwa heshima imani yao kwa mujibu wa Imani ya Nicaea-Constantinople bila kuongeza 'Filioque', na kisha wakarudia neno kwa neno amri ya Mtaguso wa Kalsedonia, iliyoweka adhabu kwa yeyote aliyethubutu kuingiza imani nyingine yoyote katika matumizi ya umma.[799]

2) Ni vikao gani, kwa upande wao, ambavyo Wazungu wanavitaja, au wanaweza kuvitaja, ili kuunga mkono imani yao kuhusu asili ya kibinafsi ya Roho Mtakatifu?...

---

[794] Hapo hapo, uk. 633. Tunadumisha imani, kama ilivyofafanuliwa ipasavyo na watangulizi wetu watakatifu na mitume na na mabaraza matano yenye heshima, na kutupitishwa na Wababa kwa moyo mwepesi na bila utata, tukitamani na kujitahidi daima kuwa na jambo moja na kuu la wema: kwamba hakuna chochote kati ya yale yaliyofafanuliwa ipasavyo kipunguzwe, hakuna chochote kirekebishwe au kuongezwa, bali vihifadhiwe bila doa katika neno na maana.

[795] Katika *Labb.,* ibid., 682.

[796] *Labb.* Jz. VII, uk. 176 na kuendelea.

[797] Kwa *Theodoret,* H. E., Kitabu V, Sura ya II. "Lakini Papa Damaso, inasemekana, alieleza hapa kwamba Roho Mtakatifu anatoka kwa Baba, si kwa lengo lolote la kuondoa utokaji wake kutoka kwa Mwana, bali ili kutangaza uungu wake pamoja na Baba (sed ad profitendam ejusdem cum Patre divinitatem) dhidi ya uzushi wa Wamakidonio" *(Perrone,* op. cit., uk. 434). Kana kwamba Damaso asingetangaza utauwa wa Roho Mtakatifu pamoja na Baba, kama angeeleza kwamba Roho anatoka kwa Baba na kwa Mwana!.. Na muhimu zaidi, kama tulivyotaja tayari, kosa la Wamakidoniani—waliodai kuwa Roho ni kiumbe wa Mwana na kwa hivyo wakakataa utokaji wake wa milele kutoka kwa Mwana—ingelazimu, kinyume chake, Waorthodoksi kuingiza 'Filioque' kwa makusudi katika Imani, kama kweli wangeliamini hili (tazama dokezo 777).

[798] Kwa *Victor wa Utica, Askofu,* *Uonevu wa Wavandali huko Utica*, Kitabu cha II, katika Juz. V ya *Bibliotheca Patrum Coloniensis*, Sehemu ya III, uk. 638, na katika *Antidoti dhidi ya Kufru Mbalimbali*, iliyohaririwa Basel 1528, kurasa 221–225.

[799] *Labbei*, *Concil.*, Juz. VI, uk. 241 na 248.

a) Kati ya Mabaraza yote (saba) ya Kiikumi, wanataja moja tu: Baraza la Efeso, ambalo wanadai liliithibitisha waziwazi kuwa Roho Mtakatifu anatoka *kwa Mwana*. Vipi?

aa) Kwa, wanasema, kukemea imani ya Kinesoria iliyowasilishwa na presbiteri Charisius, ambayo ilikuwa na, miongoni mwa mambo mengine, maneno yafuatayo kuhusu Roho Mtakatifu: 'Hatuiiti Mwana, wala yule aliyeumbwa kupitia kwa Mwana.'[800] Lakini Baraza, baada ya kukemea imani ya Kinesoria, bila shaka halikukemea kila kitu kilichomo ndani yake—kwani pia linaeleza mafundisho mengi ya imani kwa njia iliyo sahihi kabisa—bali lilikemea tu yale yaliyo ya Kinesoria, kama inavyoonekana wazi kutoka kwa amri ya Baraza lenyewe: "Ikiwa maaskofu wowote, au makasisi, au waumini watapatikana wakikisia au kufundisha yale yaliyomo katika ufafanuzi *kuhusu Umwilisho wa Mwana wa pekee wa Mungu* uliowasilishwa na presbiteri Charisius*,* au *mafundisho* machafu na potofu *ya* Nestoria—wawekwe chini ya uamuzi wa Baraza hili Takatifu la Kiikumeniki."[801] Basi, kwa misingi gani, inaweza kudaiwa kwamba hukumu ya Baraza pia inahusu maneno yaliyotajwa hapo juu ya Imani kuhusu Roho Mtakatifu? Hapana, Baraza halingeweza kuadhibu maneno haya, kwa sababu si tu kwamba hayana chochote cha uzushi, bali kinyume chake, yanakabiliwa na uzushi mbaya zaidi, uzushi wa Wamakidonia, ambao ulifundisha kwamba Roho Mtakatifu ni kiumbe wa Mungu na alitengenezwa mahsusi kupitia Mwana; na dhidi yake, kama inavyojulikana, Nestorio alipigania kwa nguvu zote hadi anguko lake. Kama uthibitisho, tuvitaje vifungu vyote kutoka kwa Imani ambavyo maneno haya yanapatikana:

Tunaamini katika Mungu mmoja, Baba wa milele, ambaye hakujitokeza baadaye, bali amekuwapo tangu milele yote, Mungu wa milele... Tunaamini pia katika Mwana mmoja wa Mungu, Mungu mmoja aliyezaliwa, anayekuwapo kutoka kwa kuwa wa Baba, Mwana wa kweli na sawa naye ambaye anatokana naye na anayepokelewa kwa imani kama Mwana (Tunaamini) pia katika Roho Mtakatifu, ambaye *anatokana na kuwa wa Mungu, si kama Mwana,* — ambaye ni Mungu kwa asili, mwenye asili ileile kama Mungu Baba, ambaye *anatokana naye kwa asili,* — tofauti na uumbaji na ameunganishwa na Mungu, ambaye anatokana naye kwa asili kwa namna ya kipekee, tofauti na uumbaji wote, ambao tunakiri kuwa si wa asili ileile kama Mungu, bali wameumbwa — hatumwiti (Roho Mtakatifu) Mwana, au aliyeumbwa kupitia kwa Mwana, bali tunamkiri kuwa ni Mtu kamili kama tunavyomkiri Baba, kama tunavyomkiri Mwana, na kama tunavyomkiri Roho Mtakatifu."[802]

Nani, basi, haoni kwamba maneno: 'hatumwiti… aliyeumbwa kupitia Mwana'—yanasimama kabisa kando na mafundisho ya utume wa milele wa Roho Mtakatifu, ambayo yameelezwa hapo awali, na yanalenga hasa dhana kwamba Roho ni kiumbe wa Mungu na aliumbwa kupitia Mwana? Na nani, kwa hiyo, angeona maneno haya kuwa si ya kiimani sahihi?

bb) Kwa sababu kwamba Mtaguso uliidhinisha laana za Mtakatifu Kirili wa Aleksandria, ambapo katika laana ya tisa Baba Mtakatifu anaelezea Roho wa Mungu kuwa wa kipekee (ἴδιος) kwa Mwana, akibainisha katika maelezo yake kwamba Mwana, hata alipokuwa binadamu, alikuwa na Roho wake Mtakatifu mwenyewe, ambaye kimsingi hukaa kutoka Kwake na ndani Yake.[803] Lakini mtu anahitaji tu kusoma laana iliyotajwa hapo juu na kufikiria kile inacholenga ili kushawishika kwamba hapa hakukuwa hata na wazo la mfululizo wa milele wa Roho Mtakatifu. Nestorius, bila uzushi wake kugusa kwa namna yoyote

---

[800] .... wala hatumchukulii kama Mwana, wala hakupata kuwepo kwake kupitia kwa Mwana. *Labbei,* *Concil.*, Vol. III, uk. 677.

[801] Efeso. Kanuni ya 7 ya Mtaguso. Kwa ujumla, ni uwongo kabisa kudai, kama baadhi ya Wapapista (Thomas Aquinas na wengine) wanavyofanya, kwamba Nestorio alikuwa wa kwanza kukanusha kutokoka kwa Roho Mtakatifu kutoka kwa Mwana. Ukanamaji wa Nestorio, kwa hakika, ulihusu utu wa Mungu-Mwanadamu na, kwa upana zaidi, utu wa Mama wa Mungu, na unaweza kufupishwa kama ifuatavyo: "Yesu Kristo, aliyezaliwa na Bikira Mtakatifu Sana, ni mwanadamu tu ambaye Mungu Neno alijiunga naye kimaadili tu; Yeye ni Mbebaji wa Mungu tu, aliyefanya miujiza kwa nguvu ya Roho Mtakatifu, si kwa nguvu zake mwenyewe bali kama nguvu isiyo yake; na kwa hivyo, Bikira Mtakatifu Sana si Mama wa Mungu, bali Mama wa Kristo." Hili linajulikana vyema kutoka kwa barua za Nestorius mwenyewe, iliyowekwa kama kiambatisho kwenye toleo la maazimio ya Baraza la Tatu la Kiinjilisti, na kutokana na ukweli kwamba katika Baraza hilo, katika kupinga ukanamwili wa Nestorio, mfululizo mzima wa nukuu kutoka kwa Neno la Mungu na Mababa Watakatifu wa Kanisa ulitajwa, ambapo zote zinahusiana pekee na fumbo la Umwili na muungano wa kihalisia wa asili mbili katika Mungu-Mwanadamu *(Binii,* Concil. Ephes. Vol. I, par. n. Act. 1, p. 193 ff. Colonia, 1618). Kuhusu utoaji wa milele wa Roho Mtakatifu, Nestorio hakushughulikia kabisa jambo hili katika mafundisho yake ya uongo; na kwa hivyo, wala Mtaguso wa Efeso wala mwalimu yeyote aliyeandika dhidi ya makosa ya mkanamungu huyu, hawakumshtaki kwa kufundisha uongo kuhusu utoaji wa Roho Mtakatifu.

[802] *Labbei*, *Concil.* Vol. III, uk. 677.

[803] καί ίδιον έχων τό εξ αότοϋ καί ούσιωδώς έμπεφοκός αότώ πνεύμα άγιον. Ibid., p. 823.

asili ya ki-hipostasi ya Roho,[804] alidai tu kwamba Mwokozi wa Kimungu, kwa kuwa hakuungana na Mungu Neno kabla ya kifo chake msalabani, hakuwa na asili moja na Roho Mtakatifu, na kwa hivyo alifanya miujiza kupitia Roho Mtakatifu kama kupitia nguvu ya nje kwake, nguvu isiyo yake na yenye asili tofauti.[805] Ni dhidi ya mawazo haya hasa ambayo Mtakatifu Kirili anapigana katika anathema ya tisa, akisisitiza kinyume chake kwamba Bwana alitenda miujiza kupitia Roho Mtakatifu, si kama nguvu ya nje, bali kama nguvu yake mwenyewe, na kwamba Roho *ni wa* asili moja au *ndani yake* (ἴδιος) kwa Mwana, yaani, ana *sifa* zile zile za kimungu (ἰδιώματα) na asili kama Yeye. Hapa kuna maneno halisi ya anathema: 'Kama mtu yeyote atasema kwamba Bwana mmoja Yesu Kristo anaheshimiwa na Roho, akitumia nguvu yake mwenyewe (τή ἰδία) kana kwamba ni nguvu ya kigeni (ἀλλότρια) Kwake Mwenyewe, na amepokea kutoka Kwake nguvu ya kushinda pepo wachafu na kufanya miujiza ya kimungu miongoni mwa wanadamu—na asiseme, kinyume chake, kwamba Roho, ambaye kupitia Kwake Yeye (Bwana) alifanya miujiza ya kimungu, ni wake mwenyewe (ἴδιος): mtu huyo awe anathema."[806]

Hata hivyo, kwa kuwa Mtakatifu Kirili hakujieleza hapa kwa uwazi na maelezo ya kutosha, maneno yake yalizua mara moja mkanganyiko miongoni mwa baadhi ya maaskofu wa Mashariki ambao hawakuwa na mtazamo mwema kumhusu, na Mwenyeheshima Theodoret aliandika kwa niaba yao: "Ikiwa (Cyril) anamuita Roho 'wa kipekee wa Mwana' kwa maana kwamba Yeye ni wa undani mmoja na Mwana na anatoka kwa Baba, basi tunakubaliana naye na tunatambua kauli yake kuwa ya kiortodoksi; lakini ikiwa—kwa maana kwamba Roho anapata uwepo wake kutoka kwa Mwana au kupitia kwa Mwana—basi tunakataa kauli hii kama ya kufuru na isiyo na heshima. Kwa maana tunaamini katika Bwana, aliyesema: *'Roho wa kweli, anayetoka kwa Baba*.'"[807] Hili ndilo lililosababisha Mtakatifu Kirili kueleza wazo lake kwa uwazi zaidi. Akijitetea dhidi ya mashambulizi ya Theodoret, katika barua kwa Askofu fulani Eupotius, baba mtakatifu anasema kwamba alimrejelea Roho Mtakatifu kama 'wa Mwana mwenyewe' si kwa maana yoyote ile iliyokemewa na Theodoret, bali kwa maana kwamba "ingawa Roho Mtakatifu anatoka kwa Mungu Baba, kulingana na neno la Mwokozi, *si mgeni* kwa Mwana, kwani Mwana hushirikiana kila kitu na Baba."[808] Wakati huo huo, na kwa sababu ile ile, Mtakatifu Kirili aliandika kwa Yohana wa Antiokia na maaskofu wengine wa Mashariki, akisema, miongoni mwa mambo mengine: "Hatujiruhusu sisi wenyewe wala mtu mwingine yeyote kubadilisha hata kifungu kimoja katika Imani, au kuacha hata herufi moja, tukizingatia maneno ya yule aliyesema: *'Usiongoze alama ya mpaka wa zamani, Uliowekwa na baba zako*' (Mithali 22:28). Kwa maana si wao waliyoongea, bali Roho wa Mungu Baba Mwenyewe, anayetoka Kwake, lakini *si mgeni kwa Mwana kwa upande wa asili*."[809] Baada ya kusoma barua hii, Mtakatifu Theodoret na maaskofu wengine wa Mashariki walitoa ushuhuda kwa kauli moja: "Barua hii ya Kirili imepambwa kwa uthabiti wa kiinjili wa akili, kwani ndani yake Bwana wetu Yesu Kristo anakubaliwa kuwa Mungu kamili na mwanadamu kamili, na haisemwi kwamba Roho Mtakatifu ana asili yake kutoka kwa Mwana au kupitia kwa Mwana, bali anatoka kwa Baba, huku akiwa wa Mwana kwa umiliki. Baada ya kutambua ukweli huu katika barua hii, tumemtukuza Yeye aliyeponya waliokufa midomo na kubadilisha sauti zisizopatana kuwa mlingano mzuri."[810] Hivyo basi, laana ya tisa ya Mtakatifu Kirili, ambayo Wazungu bado wanarejelea kama uthibitisho wa imani ya Kanisa la

---

[804] Tazama dondoo 801 hapo juu.

[805] "Yesu alivaa tu utukufu wa Mwana wa Mungu mzaliwa pekee, na alitenda miujiza kwa nguvu ya Mungu Roho, si kwa nguvu zake mwenyewe, bali kwa nguvu isiyo yake" (Epist. *Nestorii* ad Cyrill., apud *Binium*, Concil. Ephes., par. I, Colon. 1618). Au, bora zaidi, hapa ni maneno ya laana hiyo yenyewe ya Nestorio, ambayo laana ya tisa ya Mtakatifu Kirili inalenga dhidi yake: "Kama mtu yeyote atasema kwamba sura ya mtumwa (yaani Yesu Kristo) *ni wa asili moja* na Roho Mtakatifu, badala ya kwamba Yeye alikuwa na ushirika na Mungu Neno kupitia upatanishi wa Roho Mtakatifu—ambapo kutokana na hilo Yeye wakati mwingine alifanya uponyaji wa miujiza miongoni mwa watu na alikuwa na mamlaka juu ya roho: awe anathema" (Apud. *Labb.* Conc. Vol. III, p. 424).

[806] Apud *Labb.* Concil. Vol. III, p. 824.

[807] .... lakini ikiwa ana uwepo kutokana na Mwana au kupitia kwa Mwana, tutaipinga hii kama ni matukano na ukafiri. Apud *Labb.* Concil. Vol. III, uk. 928.

[808] .... lakini si kigeni kwa Mwana.... Ibid., uk. 864 na Jz. XIII, katika Matendo ya Baraza la Florence, kikao cha XXIII.

[809] .... na si wa asili tofauti na Mwana kwa upande wa kiini. Opp. *Cyrilli.* V, sehemu ya II, uk. 108, Paris 1638, na inatajwa katika *Harduin,* katika Matendo ya Mtaguso wa Efeso, Juz. I, uk. 1706, na pia *katika Labb.* Baraza, Juz. XIII, uk. 103.

[810] .... na Roho Mtakatifu, ambaye kuwepo kwake si kutokana na Mwana wala kupitia kwa Mwana, bali anayetoka kwa Baba, tunamwita wa Mwana mwenyewe. Tazama katika Matendo Baraza la Florence, apud *Labb.* Vol. XIII, uk. 366, na *Harduin.* Vol. IX, uk. 298. Kuhusu uhalisi wa barua hii ya Theodoret, tazama *Garnerius* katika Nyongeza ya Kazi za Theodoret, uk. 93.

kale katika Roho Mtakatifu anayetoka kwa Mwana, lazima, kinyume chake, itumike kama ushahidi usiopingika kwamba Kanisa la kale sio tu halikukubali fundisho hili bali lilikataa kabisa.[811]

(cc) Hatimaye, kwa kuwa Baraza liliidhinisha barua iliyokuwa imeandikwa kwa niaba ya Kanisa lote la Misri kwa Nestorio, na ambayo ilikuwa na, miongoni mwa mambo mengine, maneno yafuatayo: "Roho Mtakatifu si Mwana, lakini si mgeni kwake — kwani anaitwa Roho wa kweli, na Kristo ni kweli, na anatiririka kutoka kwake, kama kutoka kwa Mungu Baba."[812] Hata hivyo, usemi 'Roho anatiririka kutoka kwa Mwana' haimaanishi kwamba anatoka kwa Mwana, bali unaashiria tu kumiminwa kwa muda au utume wa Roho Mtakatifu kupitia kwa Mwana katika roho za waumini, kama vile Mtume Mtakatifu anavyoeleza pia (Tito 3:6).[813] Zaidi ya hayo, inafaa kutambua kwamba waandishi wa barua pia wanatofautisha kati ya Mwana na Baba katika suala hili: Roho, wanasema, imemwagwa kutoka kwa (παρά) Mwana, kama vile kutoka kwa (ἐκ) Mungu na Baba.

b) Kuhusu Mabaraza ya mitaa, kabla ya mgawanyiko wao na Kanisa la ulimwengu, Makanisa ya Magharibi yanaweza kuashiria tu Mabaraza ya Toledo na mengine yaliyofanyika Hispania kuanzia karne ya tano na kuendelea, ambayo yaliingiza nyongeza: Filioque, na kwa Mtaguso wa Aachen (au Aquisgrán), uliofanyika chini ya Charlemagne mwaka 809. Hata hivyo —

(aa) kuhusu zile za awali:

1) haiwezi kusemwa kwa uhakika kama Mabaraza yenyewe ndiyo yaliyoingiza neno — 'Filioque' yenyewe, au kama ilianzishwa baadaye na wengine, kwa sababu maamuzi ya Mabaraza hayo hayo yana maneno yanayothibitisha kwamba Roho Mtakatifu anatoka kwa Baba peke yake, na kwamba Baba ndiye chanzo pekee cha Uungu wote,[814] na zaidi ya hayo inajulikana kwamba kumbukumbu za Mabaraza ya Toledo, kwa hakika, haziko huru na ufisadi kuhusu mada inayozingatiwa.[815] Ikiwa —

2) tukichukulia kwamba Mabaraza yenyewe ndiyo yaliyotangaza nyongeza iliyotajwa hapo juu, haiwezekani kubaini kwa usahihi ni kwa maana gani walitumia neno 'hutoka' (procedit) walipokuwa wakizungumzia Roho Mtakatifu anatoka kwa Mwana, iwe kwa maana ya utoaji wa milele, kama kutoka kwa Baba, au tu kwa maana ya utume wa muda duniani; kwani wakati, katika karne ya saba, Wagiriki, wakiwa

---

[811] Wakifahamu nguvu ya yote yaliyowekwa wazi hapa, waandishi wa Magharibi kwa muda mrefu wamejaribu kufunika hoja ambayo hawaungi mkono kwa pingamizi nyingi, ambazo zote, hata hivyo, zimepingwa na watetezi wa mafundisho rasmi ya Kikristo (Tazama *Zoernicaw,* *De process. Sp. S., tract. 1, pp. 74–81, 89–96, na *Th. Procopovics*, *Theolog.*, pp. 826–831). Siku hizi, wanaongeza kwamba Aliye Barikiwa Theodoret hakukataa kabisa utoaji wa Roho Mtakatifu kutoka kwa Mwana, bali alimshambulia Mtakatifu Kirili kwa sababu tu ya kumshuku kuwa anafuata uzushi wa Makedonius na Apolinarius, ambao walifundisha, inadaiwa, kwamba Roho aliumbwa kutoka kwa Mwana au kupitia kwa Mwana (*Perrone*, Op. cit., uk. 435). Hata hivyo — a) maneno ya Theodoret yaliyotajwa kuunga mkono dai hili yanadai kinyume chake: Theodoret anaelezea mtazamo anaoukataa—kwamba Roho Mtakatifu anatokana na Mwana au kupitia kwa Mwana—kama mtazamo unaofanana tu na mafundisho ya uongo ya Macedonius na ni upotoshaji tu wa mafundisho ya uongo ya Apollinaris, lakini si sawa kabisa navyo: 'iste Apollinaris seminum fructus est, propinquat vero et Macedonii malignae culturae' (apnd *Labb.* Concil. T. V, uk. 506), — jambo ambalo ni sahihi kabisa; b) alikuwa na Baraka Theodoret aliamini katika utoaji wa milele wa Roho Mtakatifu kutoka kwa Mwana, asingedai ufafanuzi wa laana ya tisa ya Mtakatifu Kirili: 'ikiwa (Kirili) anamwita Roho kuwa wa Mwana kwa maana kwamba Yeye ni wa asili moja na Mwana na anatoka kwa Baba: basi tunakubaliana naye...; lakini ikiwa—kwa maana kwamba Roho anapata uwepo wake kutoka kwa Mwana au kupitia Mwana—basi tunakikataa...," lakini bila shaka angekusema: 'ikiwa Kirili anaiita Roho mali ya Mwana kwa maana kwamba Yeye ni wa asili moja na Mwana na anatoka kwa Mwana, kama vile anavyotoka kwa Baba, basi....; lakini ikiwa—kwa maana kwamba Roho ameumbwa na Mwana au kupitia kwa Mwana—basi...'; c) hatimaye, kwa nini Mtakatifu Kirili, katika jibu lake kwa maoni ya Theodoret, hakusema hata mara moja: 'Hapana, sidhani kwa vyovyote vile kwamba Roho Mtakatifu ameumbwa kutoka kwa Mwana au kupitia kwa Mwana, kama Theodoret anavyonishuku, bali naita Roho kuwa wa Mwana hasa kwa sababu anatoka kwa Mwana'? Nukta hii ya mwisho katika maelezo ya Mtakatifu Kirili ingekuwa ya umuhimu wa hali ya juu kama angeitumia — lakini hakuitumia, na alisema tu: "Namuita Roho 'wa Mwana mwenyewe' kwa sababu, ingawa anatoka kwa Baba, si mgeni kwa Mwana kwa upande wa kiini."

[812] .... hutoka kwake, kama vile inavyotoka kwa Mungu Baba. *Labbei*, *Concil.* Vol. III, uk. 406.

[813] Yeye (Roho Mtakatifu) alimimina kwa wingi juu yetu kupitia Yesu Kristo.... Kwa hivyo, katika barua ya kikanisa iliyotajwa hapo juu kwa Nestorio, kitenzi karibu sawa (προ-χέω) kinatumika kuashiria kumiminwa kwa Roho Mtakatifu kutoka kwa Mwana kama kile kilichotumiwa na Mtume (ἐκ-χέω), au kimoja kilichotokana kabisa na mzizi uleule.

[814] Hivyo basi, imani ya Mtaguso wa Toledo wa mwaka 638 inasema, miongoni mwa mambo mengine: 'Tunaamini katika Baba, aliyezaliwa, asiyeumbwa, chanzo na asili ya Uungu wote' *(Harduini*, Concil., Vol. III, uk. 602, na *Labbei*, Vol. V, uk. 1741); na katika imani ya Mtaguso wa Toledo wa mwaka 675, inasemwa kwa msisitizo zaidi: 'Tunamtangaza Baba kuwa asiyezaliwa, asiyetengenezwa, bali aliyezaliwa kwa asili: kwa maana Yeye mwenyewe asili yake haitokani na yeyote, ambaye Mwana alipokea kuzaliwa kwake na Roho Mtakatifu utokaji wake.' Kwa hiyo yeye ndiye chanzo na asili halisi ya Uungu wote (Ibid., *Hardvini,* uk. 1018, na *Labb.*, J. VI, uk. 541).

[815] Tazama *Zoemicaw.*, *De process. Spir. S.*, tract. III, kur. 288–289.

wamesikia kwa mara ya kwanza kuhusu ubunifu kama huo uliofanywa na wengine Magharibi, walianza kuukemea, — Mtakatifu Maksimusi Mwungama, ili kuwahakikishia Waorthodoksi, aliandika kwamba Watu wa Magharibi, waliposema juu ya Roho Mtakatifu anayetoka kwa Mwana, walimaanisha hasa Utume Wake wa muda duniani, na kwa vyovyote vile hawakumwita Mwana chanzo cha Roho,[816] kwani maelezo haya ya Maksimusi yalithibitishwa baadaye na mmoja wa waandishi wa Magharibi, Anastasius Mwaktibu.[817] Hata hivyo, ikiwa —

3) mabaraza fulani ya Uhispania tayari wakati huo yalikuwa yamekubali utoaji wa milele wa Roho Mtakatifu kutoka kwa Mwana, pamoja na kutoka kwa Baba, basi ingefuatia tu kwamba kosa hili lilianza katika baadhi ya maeneo ya Uhispania kabla ya kuenea katika nchi nyingine za Magharibi, na sauti ya mabaraza madogo ya mitaa kama hayo haina uzito dhidi ya sauti ya Kanisa lote, ambalo wakati huo liliamini—si tu Mashariki bali pia Magharibi—kwamba Roho Mtakatifu hutoka tu kutoka kwa Baba.

bb) Hata hivyo, Baraza la Aachen, mtu akizingatia mazingira, linatumika kinyume chake kama ushahidi usiopingika kwamba hadi karne ya tisa utokaji wa Roho Mtakatifu kutoka kwa Mwana hakukubalika kabisa katika Magharibi yenyewe, na kwamba bado ulionekana hata wakati huo kama jambo jipya. Kwa maana —

1) swali linajitokeza: Baraza lilikuwa linajadili nini? Utume wa Roho Mtakatifu, wajibu wa waandishi wa kisasa, na hasa iwapo anatoka kwa Mwana kwa njia ileile anavyotoka kwa Baba. Ni kwa tukio gani hili lilijadiliwa? Kwa sababu mtawa fulani kutoka Yerusalemu, Yohana, ndiye wa kwanza kuuliza swali hili.[818] Lakini ikiwa, kama Wakristo wa Magharibi wanavyodai sasa, Kanisa, tangu mwanzo kabisa na katika zama zote, bila shaka limeamini katika utiririko wa milele wa Roho Mtakatifu kutoka kwa Mwana pia, basi je, ilikuwa inafaa kuita Baraza lote la wachungaji huko Gaul na kuchunguza upya dogo la Kanisa lisilo na shaka kwa sababu tu ya swali lililoibuliwa na mtawa asiyejulikana kutoka Yerusalemu? Dalili dhahiri kwamba swali hili lilikuwa limeibua tafsiri tofauti katika Magharibi yenyewe, kwamba baadhi waliitatua kwa njia moja wakati wengine kwa njia nyingine, na kwamba, kwa hivyo, bado hakukuwa na mafundisho rasmi ya Kanisa Magharibi kuhusu utokaji wa Roho Mtakatifu kutoka kwa Mwana.

2) Matukio yaliendeleaje katika Baraza, na yalimalizikaje? Maandishi rasmi ya Baraza hayajadumu; lakini kutokana na maelezo mafupi ya wanahistoria inaweza kuhitimishwa kwamba mijadala mikali ilifanyika katika Baraza, kwamba hakuna upande wowote kati ya wale waliotofautiana uliokuwa tayari kukubali msimamo wa mwingine, na kwamba kwa sababu hii hakuna uamuzi wa mwisho uliofikiwa[819] — uthibitisho zaidi kwamba hata Magharibi, wakati huo, utokaji wa Roho Mtakatifu kutoka kwa Mwana bado haukutambuliwa kama fundisho la imani!

3) Mwishoni mwa Baraza, Kaisari Charlemagne, ambaye alikuwa ameliisimamia na alikuwa na mtazamo kwamba Roho Mtakatifu anatoka kwa Mwana, alituma wajumbe na barua kwa Papa Leo III ili kutafuta uthibitisho wake wa fundisho hili jipya la uongo. Katika barua hii, ambayo wajumbe walisoma kwa Sauti mbele ya Papa kwa niaba ya Mtaguso, imesemwa, miongoni mwa mambo mengine: 'Swali lililojitokeza *hivi karibuni* (nuper exorta) kuhusu kutokoka kwa Roho Mtakatifu limekuwa likichunguzwa kwa umakini mkubwa kwa muda mrefu na Mababa watakatifu wa Kanisa. Lakini kwa kuwa lilikuwa limepuuzwa kwa muda mrefu na wasomi, halijabaki kimya, kana kwamba lilishughulikiwa zamani, bali linaonekana limeibuka ghafla mbele yetu kutoka gizani siku hizi tu"..., na zaidi: 'Kwa kuwa swali hili limekaa bila kusuluhishwa kwa muda mrefu na wanazuoni, Mungu Mwenyezi ametaka kugeuza mioyo ya wachungaji kuelekea kwalo, ili,

---

[816] Tazama dokezo 701 hapo juu.

[817] Tazama dokezo 702 hapo juu.

[818] *Aimonius*, *De gest. Francorum*, Kitabu IV, Sura 97: "Mfalme wa Ardennes, aliporudi Aachen katika mwezi wa Novemba, alifanya mkutano kuhusu utoaji wa Roho Mtakatifu, suala lililoibuliwa kwa mara ya kwanza na mtawa fulani aliyeitwa Yohana huko Yerusalemu" (uk. 232, Paris 1602); *Ado,* katika Kroniki yake ya mwaka 809: "Katika sinodi hii, swali la utokano wa Roho Mtakatifu lilijadiliwa, yaani kama vile Roho Mtakatifu anatoka kwa Baba, vivyo hivyo anatoka kwa Mwana pia. Swali hili lilikuwa limeibuliwa na mtawa fulani aliyeitwa Yohane wa Yerusalemu." Hili pia linarudiwa karibu neno kwa neno na mkusanyaji wa kroniki za Kifranki kutoka 741 hadi 814 (ukur. 46, Juz. II ya *Hist. Francor. Script.*, Paris 1636), mwandishi wa wasifu wa Charlemagne (ibid., ukur. 64), mwandishi mwingine wa wasifu kama huyo (ibid., uk. 84), Ehingard (ibid., uk. 225), kroniki za Fulda (ibid., uk. 541), mwandishi wa kroniki za Kifalanki kutoka 741 hadi 882 (ibid., Juz. III, uk. 169) na wengine.

[819] Hii inaweza kueleweka: (a) kutoka kwa maneno ya Aimonius aliyetajwa hapo awali, kwamba, ingawa mambo mengi yalijadiliwa kwenye mkutano, 'nec aliquid tamen definitum est, propter rerum, ut videbatur, magnitudinem' *(Aimonius,* loc. cit.), na — b) kwa sehemu kutokana na maneno ya mtawa wa Augien, Germanus, katika kumbukumbu zake chini ya mwaka 809: 'swali kuhusu utume wa Roho Mtakatifu, lililojadiliwa katika mkutano, *linachunguzwa*' (katika Juz. XI ya Bibliotheca Patrum Coloniensium, uk. 295).

wakati wa kupuuzwa utakapokwisha, waweze kutatua, kupitia uchunguzi mtakatifu, kufunua hazina ya mbinguni.'[820] Kutokana na hili ni wazi:

a) kwamba hakukuwa na imani iliyowekwa ndani ya Kanisa kwamba Roho Mtakatifu anatoka kwa Mwana: kwani swali hili, wajumbe wanasema, lilikuwa limepuuzwa kwa muda mrefu;

b) kwamba mafundisho ya Roho Mtakatifu kutokana na Mwana hayakuwa kanuni ya imani ambayo Wakristo wote walilazimika kuamini, bali tangu zamani yalikuwa suala la maoni binafsi, likiwa ni swali ambalo wanasayansi pekee walijishughulisha nalo; na —

c) hatimaye, kwamba hata miongoni mwa wasomi binafsi, swali hili halikuwa bado limetatuliwa (jacebat indiscussa) kabla ya kuanza kwa karne ya tisa, au kabla ya Mtaguso wa Aachen.

4) Baada ya kusikia hotuba ya wajumbe, ambamo walitaka kuthibitisha hoja yao kwa kutumia mistari (iliyotafsiriwa vibaya) kutoka kwa Maandiko na ushuhuda wa Baba Wakubwa (baadhi yao ukiwa umepotoshwa, na mwingine ukiwa umetajwa kiholela),[821] Papa anadaiwa kushawishika kwamba Roho Mtakatifu anatoka kwa Mwana pia, na akaamuru wengine waamini hili, lakini alipinga kwa nguvu zote kuingizwa kwa mafundisho haya katika imani — kiasi kwamba hata aliamuru Imani ya Nike-Konstantinopoli iandikwe kwenye vibao viwili vya fedha, bila kuongeza 'Filioque', na kuwekwa katika Basilika ya Mtakatifu Petro mjini Roma, na maandishi yafuatayo: 'Mimi, Leo, nimeweka hili kwa upendo wa imani sahihi na kwa ajili ya uhifadhi wake.'[822] Lakini —

a) ikiwa utiririko wa Roho Mtakatifu kutoka kwa Mwana ulikuwa imani rasmi ya Kanisa tangu enzi zote, kwa nini bado ilikuwa muhimu kuthibitisha imani hii mbele ya Papa mwenyewe kwa kutumia Maandiko na Baba wa Kanisa, na kwa nini Papa alihitaji kutoa amri kwamba wengine waamini kwa njia ileile kuanzia wakati huo?[823] Papa —

b) alionyesha makubaliano yake kwa maneno: 'Nadhani hivyo, nashikilia hivyo, pamoja na waandishi hawa na ushuhuda wa Maandiko Matakatifu';[824] lakini nukuu kutoka kwa Wazee wa Kanisa zilitendewa vibaya, na maandiko ya Biblia yalifasiriwa vibaya; kwa hivyo, Papa alidanganywa au alijidanganya mwenyewe. Papa —

c) aliamuru kwamba imani kuhusu utiririshaji wa Roho Mtakatifu ihifadhiwe kwa wale wanaoweza kufikia uelewa wa fumbo hilo la juu[825] — ni dogma gani hii, wakati si kila mtu analazimika kuikubali? Na baada ya kuonyesha ridhaa yake, Papa —

d) alibainisha, hata hivyo, kwa wajumbe kwamba fumbo la Utatu Mtakatifu sana liko juu ya uwezo wa akili ya binadamu, kwamba Mababa wa Mabaraza ya Kiinjili, ambao hawakujumuisha katika Imani — *'na kutoka kwa Mwana'* — na ambao waliamuru: 'hakuna anayepaswa kuongeza au kubadilisha chochote katika imani hii'—hawakuwa na hekima zaidi kuliko sisi, na hawakuelekezwa sana na hekima ya kibinadamu bali na hekima ya Kimungu.[826] Na ndiyo hasa sababu yeye mwenyewe alikataa kuongeza chochote kwenye imani hiyo, licha ya ushawishi wote wa wajumbe.

Je, bado ni lazima sasa kueleza kwa maneno hitimisho la jumla linalotokana na mapitio yetu ya imani za kale na Mabaraza? Tugeukie walimu binafsi wa Kanisa.

---

[820] *Labbei,* Concil., Juz. VII, uk. 1199.

[821] Hili linaweza kuthibitishwa kwa urahisi kwa kusoma hotuba yenyewe na kulinganisha ushahidi uliotajwa humo na vyanzo. Tazama *Labb.* Concil. VII, uk. 1199 na fu.; linganisha *Zoernicaw.* de process. Spir. S. kur. 304–308 na 373 na fu., toleo lililotajwa.

[822] Tazama dondoo 709 hapo juu.

[823] Mwishoni mwa mazungumzo yake na mabalozi, Leo III anasemekana kusema: 'sic fiat..., ut quod iam nunc a quibusque prius nescientibus recte creditur, credatur.' *Labbei*, Vol. VII, pp. 194–198.

[824] Hii ni maoni yangu, na ninaishikilia kwa mujibu wa waandishi hawa na mamlaka ya Maandiko Matakatifu. Ibid.

[825] Yeyote anayeweza kuelewa hili kwa hisia nyembamba zaidi, na kulijua—au, akilijua, anakataa kuamini—hawezi kuokolewa. Kwa maana kuna mafumbo mengi ya juu ya imani takatifu, ambayo mmoja tu ni huu; wengi wana uwezo wa kuchunguza, ilhali wengine wengi… hawawezi. Na kwa hiyo, kama tulivyosema, *yeyote aliyeelewa hili lakini bado anakataa* kuamini hawezi kuokolewa. Na zaidi ya hayo: hakika ni jambo jema, kwa kweli wema mkuu sana—kama sakramenti kuu ya imani ambayo *mtu haipaswi kushindwa kuamini—kwa yeyote anayeweza* kuelewa hili. Ibid.

[826] ...hawakuangaziwa sana na hekima ya kibinadamu bali na hekima ya kimungu...; Sithubutu kusema kwamba hii ilimaanisha walielewa kidogo kuliko sisi. Ibid. Kwa pingamizi dhidi ya hoja nzima iliyowekwa hapa na majibu yake, tazama Zernikav, kur. 393–398.

§45. Uchunguzi wa swali la utokaji wa Roho Mtakatifu kwa msingi wa ushuhuda wa Mababa Watakatifu na walimu wa Kanisa.

(aa) Mtu anapaswa kuzingatiaje ushahidi unaotokana na maandishi ya Baba Watakatifu na walimu wa Kanisa unaotetea mafundisho kwamba Roho Mtakatifu anatoka kwa Baba pekee?

Shuhuda hizi ni nyingi mno na za aina mbalimbali,[827] na, kwa kujumuisha ukweli wanaothibitisha kutoka kila pembe, zinaweka ukweli huo mbali na shaka yoyote.

1) Baadhi ya ushuhuda hizi, ingawa zinataja Roho Mtakatifu anatoka kwa Baba, hazitaji kabisa Mwana. Hivyo—

Miongoni mwa Baba wa Mashariki—

(a) *Mtakatifu Basil Mkubwa* anasema: "Kama vile Neno la uumbaji lilivyounda mbingu, ndivyo Roho, ambaye anatoka kwa Mungu, anayetoka kwa Baba (yaani, kutoka kinywani mwake, ili msimwone kama kitu cha nje na kilichoumbwa, bali mumpatie utukufu kama mwenye Uungu wake mwenyewe kutoka kwa Mungu), alitoa kutoka kwake mwenyewe nguvu zote zilizomo ndani yake;"[828]

b) *Mtakatifu Gregori Mteolojia:* "Roho ni kweli Roho Mtakatifu, anayetoka kwa Baba, lakini si kama Mwana (οὐχ' ὑϊκώς), kwa sababu Yeye hatoki kwa kuzaliwa (γεννητώς) bali kwa kutoka (ἐκπορευτώς), ikiwa neno jipya linahitajika kwa ajili ya uwazi;"[829]

c) *Mtakatifu Yohane Krisostomo:* "Wafuasi wa Makidonio walikataa kuamini kwamba Roho Mtakatifu, anayetoka kwa njia isiyoelezeka kutoka kwa Baba, ni Mungu;"[830]

d) Mtakatifu *Efrem wa Kishamsi:* "Roho Mtakatifu hajazaliwa, bali anatoka katika kiini (ἐκ τής οὐσίας) cha Baba, kamili na tofauti—kwani Yeye si Baba wala Mwana, bali ni Roho Mtakatifu, mwenye utimilifu wa wema, na anashuhudia uungu wa Yule anayetoka kwake;"[831]

e) *Mtakatifu Epifanio:* "Ingawa kuna roho wengi, Roho huyu yuko juu ya roho wote, kwa kuwa yeye yupo milele kutoka kwa Baba, na si kutoka kwa kiumbe aliyeumbwa kutokana na kutokuwepo...; Mwana na Roho Mtakatifu ni wa Uungu mmoja..., Mwana amezaliwa kutoka kwa Baba, na Roho Mtakatifu anatoka kwa Baba;"[832]

f) *Mtakatifu Kirili wa Aleksandria:* "Tunaamini pia katika Roho Mtakatifu, Mfariji wa kweli, mwenye mamlaka, mwema, anayetoka kwa Baba, asiyezaliwa, kwa maana Yeye ndiye Mzaliwa Pekee, na asiyeumbwa, kwa maana hakuna mahali katika Maandiko Matakatifu tunapopata kwamba Yeye anahesabiwa miongoni mwa viumbe; kinyume chake, amewekwa sawa na Baba na Mwana. Tunajua kwamba anatoka kwa Baba, lakini hatutafuti kuelewa jinsi anavyotoka, tukibaki ndani ya mipaka iliyowekwa kwetu na wanateolojia na baba watakatifu."[833]

Kutoka kwa utamaduni wa Magharibi —

a) *Mtakatifu Ambrozi:* "Ukimtaja Baba, utamtaja kwa wakati mmoja Mwanawe na Roho wa midomo Yake, mradi tu uishikilie hili moyoni mwako; na ukimtaja Roho, utamtaja pia Mungu Baba, ambaye Roho anatoka, na Mwana, kwa maana Yeye ni Roho na Mwana;"[834]

b) *Hilari:* "Mfariji atakuja, na Mwana atamtuma kutoka kwa Baba; Yeye ni Roho wa kweli anayetoka kwa Baba...; na Mwana atamtuma kutoka kwa Baba yule Roho wa kweli anayetoka kwa Baba;"[835]

c) *Mtakatifu Augustino:* "Wao (Waria) wanasema kwamba Mwana amezaliwa na Baba, na Roho Mtakatifu ameumbwa na Mwana, lakini hawatapata jambo kama hilo mahali popote katika Maandiko Matakatifu, kwa kuwa Mwana mwenyewe alisema kwamba Roho Mtakatifu anatoka kwa Baba...; ni kweli

---

[827] Inajulikana, kwa mfano, kwamba Adam Zoernicaw, katika kazi yake maarufu, alinukuu *takriban maelfu moja ya* ushahidi kama huo kutoka kwa waandishi 57 wa Mashariki wa karne kumi za mwanzo na waandishi 45 wa Magharibi wa karne nane za mwanzo, ingawa hata yeye hakuchunguza mada hiyo kikamilifu, kwa kuwa hakutumia maandiko fulani ya kale, hasa yale yaliyochapishwa baada ya kifo chake. V. *Zoernicaw.* *De process. Spir. S.* Tract. I, IV, V, VIII–XIII.

[828] Tazama dokezo 742 hapo juu.

[829] Mahubiri 39 — kuhusu siku takatifu za maonyesho ya Bwana, katika *The Works of the Holy Fathers*, III, 262.

[830] Homil. in Psalm. CXV, Jz. I, uk. 977, Paris, 1588.

[831] Sermo de confess, et sui ipsius reprehens. Vol. III, uk. 104. Roma, 1589.

[832] Haeres. LXXIV, Opp. *Eriphan*. Vol. 1, uk. 900–901, toleo la 1822. 'Mwana na Roho Mtakatifu ni wa ulungu mmoja… Hata hivyo, Mwana amezaliwa na Baba, na Roho anatoka kwa Baba.'

[833] Kuhusu Utatu Mtakatifu, sura ya 19, katika Chr. Cht. 1847, III, uk. 39.

[834] Kuhusu Roho Mtakatifu, Kitabu 1, Sura 3, n. 44, katika Patrologia Cursus Completus, Juz. XVI, uk. 715, Paris, 1845.

[835] De Trinit. Kitabu VIII, n. 19, katika Patrologia Cursus Completus, Juz. X, uk. 250, toleo lililotajwa.

kwamba Baba aliwapa vitu vyote kuwepo, na Yeye Mwenyewe hakupokea chochote kutoka kwa yeyote—bali alimpa mtu yeyote usawa na Yeye isipokuwa Mwana, aliyezaliwa kutoka Kwake, na Roho Mtakatifu, anayetoka Kwake;"[836]

(d) *Paschasius,* diwani wa Kanisa la Roma (karne ya 5): "Kama Roho huyu asingetoka kwa Baba, na, ingawa kwa asili anakaa ndani ya Baba, asingekaa ndani Yake, basi hangeweza kutoka kwa Mungu; lakini unauliza: je, Roho hutoka kwa Baba daima? Yeye daima yuko na Baba, na daima hutoka kwake bila kukoma, kama vile joto linavyotoka kwenye moto lakini halitenganishwi nao;"[837]

(e) *Gaimus*, *Askofu wa Halberstadt* (karne ya 9): "Roho Mtakatifu huitwa Roho wa Ukweli kwa sababu anatoka kwa Baba wa Ukweli;"[838]

f) *Rabanus Maurus* (karne ya 9): "Roho hatazungumza kwa hiari Yake, labda kwa sababu haipo kwa nafsi Yake, bali hutoka kwa Baba—kwani Mwana amezaliwa na Baba, na Roho Mtakatifu hutoka kwa Baba; Hatazungumza kwa hiari Yake, kwa sababu Yeye hakuumbika kwa nafsi Yake — kwani Baba peke Yake hakutokana na mwingine, lakini Mwana amezaliwa na Baba, na Roho Mtakatifu anatoka kwa Baba... Roho Mtakatifu hupokelewa kutoka kwa Baba, kwa sababu Yeye anatoka kwa Baba, ambaye Mwana naye alizaliwa kutoka kwake."[839]

Lakini tuache hayo. Hata wale wenye maoni tofauti wanakubali kwamba kuna ushahidi mwingi kama huo miongoni mwa walimu wa kale wa Kanisa unaotaja Roho Mtakatifu anatoka kwa Baba; wanaangazia tu kwamba 'ushuhuda huu hauhitibikishi chochote: kwani kusema kwamba Roho Mtakatifu anatoka kwa Baba bado haimaanishi kusema kwamba anatoka kwa Baba peke yake, na kwa hivyo haimaanishi kukanusha kwamba anatoka pia kwa Mwana.'[840] Lakini—

(a) Walimu wa kale kwa kawaida walizungumzia Mwana kama aliyezaliwa na Baba, bila kuongeza maneno *'kutoka kwa yule* mmoja'—je, kweli inafuatia kutokana na hili kwamba hawakukataa wazo la Mwana kuzaliwa na Roho Mtakatifu pia?... Ikiwa, kwa kweli, —

b) wachungaji wa awali waliamini kuwa Roho Mtakatifu anatoka kwa Mwana pia, kwa nini basi mara nyingi sana wanasema kwamba Roho anatoka kwa Baba, bila kumtaja Mwana hata kidogo? Ikiwa—

c) sasa, Kanisa la Magharibi linapoamini kuwa Roho Mtakatifu anatoka kwa Mwana, kama mmoja wa wanachama wake angeanza kurudia katika maandishi yake kwamba Roho Mtakatifu anatoka kwa Baba, huku akinyamaza kuhusu Mwana, nini kingesemwa kumhusu mwandishi huyo? Je, imani yake isingechukuliwa kwa shaka au hata kukashifiwa? Kwa nini, basi, walimu wa kale wa Orthodox hawakukabiliwa na ukosoaji wowote kwa hili kutoka kwa wenzao wa wakati huo na waumini wenzao? Tuseme—

(d) hatimaye, kwamba wawili kati ya waandishi wa Magharibi tuliowataja, Gaimus na Rabanus Maurus, walikuwa tayari wanaishi katika karne ya tisa, baada ya swali la kutokea kwa Roho Mtakatifu kutoka kwa Mwana kuchunguzwa kwa makusudi katika Mtaguso wa Aachen na baadaye na Papa mwenyewe — na bado walihubiri kutokea kwa Roho Mtakatifu kutoka kwa Baba pekee, bila kumtaja Mwana hata kidogo: hii ina maana gani? Je, si kweli kwamba hata Magharibi, hadi karne ya tisa, si kila mtu alikuwa bado amekubali kanuni potofu ya Aachen, bali walishikilia kwa nguvu mafundisho ya kale ya Kanisa?...

2) U s h u h u d a m w i n g i n e, ingawa unazungumzia Roho Mtakatifu anatoka kwa Baba, unamtaja pia Mwana, lakini kwa njia inayomhusisha na jambo tofauti kuhusiana na Roho Mtakatifu, kwa mfano, kwamba Roho Mtakatifu anatumwa kutoka Kwake, au anakuja kupitia Kwake, au ana asili moja na Yeye, na kadhalika; na kwa njia hii wanaonyesha kwa uwazi zaidi kwamba katika nyakati za kale watu hawakumwamini Roho Mtakatifu anatoka kutoka kwa Mwana pia. Mtazamo kama huo unaelezwa na:

M i o n g o n i m w a w a l i m u w a M a s h a r i k i —

---

[836] *Contra Sermon. Arian.*, sura 21 na 29, katika *Patrolog. curs. compl.*, juz. XLI, uk. 698 na 703.

[837] Kuhusu Roho Mtakatifu, Kitabu 1, Sura ya 10, katika *Bibl. Patrum*, J. IX, uk. 188, mchap. de la Bigne, Paris, 1644.

[838] *Haymo, Askofu wa Halberstadt* — Mahubiri ya Majira ya Joto kwa Jumapili ya Nne baada ya Pasaka, uk. 125, iliyochapishwa Cologne, 1535.

[839] *Rabanus Maurus* — Mahubiri 105, katika *Opp.*, Juz. V, uk. 653, iliyochapishwa Cologne, 1626. Na kwingineko: 'Baba ndiye chanzo cha Uungu, kwa maana kama vile Mwana alivyozaliwa kutoka kwa Baba, ndivyo pia Roho Mtakatifu anatoka kwa Baba' (katika Hekalestiasus, Kitabu VI, Sura 2, Juz. III, uk. 456).

[840] Tazama dokezo 745 hapo juu.

a) *Mtakatifu Athanasius:* "Kama (wana heri) wangetumia mantiki sahihi kumhusu Mwana, basi wangetumia mantiki thabiti pia kumhusu Roho, anayetoka kwa Baba, na, kwa kuwa ni wa asili moja (au wa kiini kimoja) na Mwana, anatolewa na Yeye kwa wanafunzi na kwa wote wanaomwamini;"[841]

b) *Mtakatifu Basil Mkuu:* "Kwamba Roho anatoka kwa Mungu, Mtume alihubiri waziwazi, akisema: *'Sisi hatukupokea roho wa dunia hii, bali roho kutoka kwa Mungu*' (1 Kor. 2:12); na kwamba Roho alifunuliwa kupitia kwa Mwana, Mtume alifafanua kwa kumuita Roho wa Mwana;"[842] na kwingineko.. "Yeye (Roho Mtakatifu) anatoka kwa Mungu, si kwa njia ile ile ambayo kila kitu kingine kinatoka kwa Mungu, bali kama anayetoka kwa Mungu—akitoka si kwa njia ya kuzaliwa, kama Mwana anavyofanya, bali kama Roho kutoka kinywani mwa Mungu.... Yeye pia huitwa Roho wa Kristo, kama mtu aliyewanishwa na Kristo kwa asili—kwa hiyo*, yeye ambaye hana Roho wa Kristo si wa Kristo* (Warumi 8:9);"[843]

c) *Mtakatifu Gregori wa Nyssa:* "Tufikirie si miale kutoka kwa jua, bali Jua lingine kutoka kwa Jua lisilozaliwa, liking'aa pamoja na la kwanza kwa njia ya kuzaliwa kutoka Kwake..., na kisha Nuru nyingine kama hiyo, na kwa njia ileile, haijatenganishwa na pengo la muda kutoka kwa Nuru iliyozaliwa, bali inang'aa pamoja nayo, na inapata *sababu yake ya kuwepo* kutoka kwa Nuru ya mwanzo;"[844] au: "akiwa Yeye Mwenyewe (Roho Mtakatifu) ndiye chanzo chake cha kuwepo katika Mungu, Chanzo cha vitu vyote, ambaye kutoka Kwake Nuru ya Mzaliwa Pekee pia hutoka, na akimeta pamoja na Nuru ya kweli, Yeye hajatengwa wala kwa umbali wala kwa tofauti yoyote ya asili kutoka kwa Baba au kutoka kwa Mzaliwa Pekee;"[845]

(d) *Mtakatifu Kirili wa Aleksandria:* "Tukitengeneza kauli thabiti na ya kweli kuhusu Uungu mkuu, tunasema kwamba kutoka kwa Mungu Baba alizaliwa Mwana, wa asili moja..., na Roho Mtakatifu, anayetoa uhai kwa viumbe wote, anatoka—na, kama nilivyosema, Roho anayetoa uhai anatoka kwa njia isiyoelezeka kutoka kwa Baba, ilhali kwa viumbe waliotengenezwa anatolewa kupitia kwa Mwana;"[846]

(e) *Eulogius, Patriarki wa Alexandria* (karne ya 6): "Kwa kweli, kuna Mungu mmoja tu.... Mwana anajulikana katika Baba na Baba katika Mwana; Roho Mtakatifu, anayetoka kwa Baba na akiwa na Baba kama chanzo chake, anashuka juu ya uumbaji kupitia Mwana kwa mapenzi Yake mema kwa wale wanaompokea;"[847]

f) *Mtakatifu Germanus, Patriarki wa Konstantinopoli* (karne ya 8): "Kama vile jua ndivyo chanzo na sababu ya miale na mng'ao wake, na kupitia miale hiyo mng'ao huo hutufikia, na ndicho kinachotuangaza na kinachopokelewa na sisi—ndivyo pia Mungu Baba ndiye chanzo na sababu ya Mwana na Roho Mtakatifu, wakati Roho, akitoka kwa Baba, hutolewa na kufunuliwa kupitia Mwana."[848]

K u t o k a k w a u t a m a d u n i w a M a g h a r i b i —

a) *Hilary:* "Roho wa Ukweli anatoka kwa Baba, lakini anatumwa na Mwana kutoka kwa Baba;"[849]

---

[841] ... yule anayetoka kwa Baba na kuwa wa asili moja na Mwana anatolewa na Yeye... (Ad Serapion, Barua 1, n. 2, uk. 649, Kazi Zake Juz. 1, mchap. Paris, 1698). Kuhusu maana ambayo Roho Mtakatifu anasemekana kuwa wa asili moja na Mwana, Mtakatifu Athanasius anaeleza zaidi hili katika barua hiyo hiyo (n. 25, uk. 673), akisema: "Kama Mwana, ambaye anatoka kwa Mungu (Baba), ni wa asili moja na asili Yake (ἴδιος τῆς οὐσίας αὐτοῦ ἐστι); basi inafuatia kwamba Roho Mtakatifu, ambaye pia anatoka kwa Mungu, *ana asili moja na* Mwana (ἴδιον κατ' οὐσιαν τού Υιού)."

[842] ... na ameweka wazi kwamba ni kupitia kwa Mwana, akiuita 'Roho wa Mwana'... (Contra Eunom. Kitabu V, katika Opp. Vol. 1, uk. 305, Paris, 1721; katika *The Works of the Holy Fathers*, VII, uk. 197–198).

[843] ... lakini Roho wa Kristo pia husemekana kuwa unafanana na asili Yake mwenyewe (De Spir. S. sura ya 18, katika Opp. Juz. III, uk. 38–39, ed. cit.; katika "The Works of the Holy Fathers," VII, uk. 301).

[844] ... lakini ingawa inang'aa kupitia hili, inapata chanzo cha kuwepo kwake kutoka kwa nuru ya zama za kale (Contra Eimom. Kitabu 1, katika Opp. Vol. II, uk. 396, mhariri *Morel*, Paris, 1638).

[845] ... lakini inatoka kwa Mungu wa wote, na hii yenyewe ndiyo chanzo cha kuwepo kwake; hivyo basi ni nuru mzaliwa peke yake, inayong'aa kutoka kwa nuru ya kweli... (Contra Eunom. Kitabu 1, uk. 364, Juz. II, t.c.).

[846] ... Roho Mtakatifu anayetoa uhai anatoka kwa Baba, lakini hutolewa kwa uumbaji kupitia kwa Mwana (Contra Julian, Kitabu IV, karibu mwishoni, katika Opp. *Cyrill.*, Juz. VI, uk. 147, Paris, 1638).

[847] ... Roho Mtakatifu, anayetoka kwa Baba, akiwa na Baba kama chanzo chake, lakini anawafikia viumbe kupitia kwa Mwana kwa ajili ya manufaa ya wale wanaompokea (Orat. V, katika *Photios* — Biblioth. cod. 230, uk. 866, ed. Aurel. Allobrog. 1611).

[848] ... na Roho, akitoka kwa Baba, anasambazwa kupitia kwa Mwana na kufunuliwa (Theoria rerum sacr., katika Jil. II, Patr. Graecor., toleo la Paris, 1624, uk. 155). Kuhusu uhalisi wa kazi hii, tazama *Zernikava* kuhusu Roho Mtakatifu, kama ilivyochapishwa na *Evgeny Bulgar* kwa Kigiriki, Juz. I, uk. 141, dokezo 22.

[849] Kwa maana Roho wa Ukweli anatoka kwa Baba, lakini anatumwa na Mwana kutoka kwa Baba (De Trinit. lib. VIII, n. 20, in Patrolog. curs. compl. X, p. 251, Paris, 1845).

b) Mtakatifu *Ambrozi:* "Bwana alisema katika Injili: *'Mfariji atakapokuja… Roho wa kweli, anayetoka kwa Baba, atashuhudia* kwangu—kwa hiyo, Roho anatoka kwa Baba na kumshuhudia Mwana,"[850] na mahali pengine: "Yeye (Mwana) alisema: '*Anatoka kwa* Baba'—hii inahusu mwanzo wa kuwepo Kwake; Alisema: 'Nitakayemtuma'—hii inahusu ushirika na umoja wa asili;"[851]

c) *Mtakatifu Jeromoni,* akifafanua maneno *'roho atachoka mbele yangu*' (Isaya 57:16): 'baadhi wanaelewa hapa Roho Mtakatifu, aliyeelea juu ya maji mwanzoni na kutoa uhai kwa vitu vyote, anayetoka kwa Baba, na ametumwa na Mwana kupitia umoja wa asili;'[852]

d) *Mtakatifu Augustino:* "Inatosha kwa Mkristo kuamini kwamba chanzo cha vitu vyote vilivyotengenezwa, vya mbinguni na vya duniani, vinavyoonekana na visivyoonekana, ni wema wa Muumba, ambaye peke yake ndiye Mungu wa kweli..., na kwamba Yeye ni Utatu, yaani Baba, na Mwana, aliyezaliwa na Baba, na Roho Mtakatifu, anayetoka kwa Baba yuleyule, lakini ni Roho mmoja na yuleyule wa Baba na Mwana;"[853]

(d) *Pelagius, Papa wa Roma* (karne ya 6): "Ninaamini katika Roho Mtakatifu, Mwenyezi, sawa na Baba na Mwana, wa milele na mwenye asili moja nao, ambaye hutoka kwa Baba milele na ni wa Baba na Mwana";[854]

(e) *Mtakatifu Gregori Mkuu:* "Kwa kuwa inajulikana kwamba Roho Mtakatifu, Mfariji, anatoka kwa Baba na anakaa kwa Mwana, kwa nini Mwana alisema kwamba ilikuwa inafaa kwake kuondoka, ili yule asiyeondoka kamwe kwa Mwana aje!"[855]

3) K u n d i l a t a t u l a u s h a h i d i, lenye mashiko zaidi, linaelezea wazo kwamba ndani ya Uungu kuna asili moja tu, chanzo kimoja—Baba—kwamba Yeye ndiye anayemzaa Mwana na anayetoka kwake Mwokozi Mtakatifu: au kwamba kutoka kwake hutoka Mwana na Mwokozi Mtakatifu kwa pamoja. Ushahidi wa aina hii unatuletea—

K u t o k a k w a w a l i m u w a M a s h a r i k i—

a) *Mtakatifu Dionysius Areopagite:* "Kuna chanzo kimoja cha Uungu wa kabla ya milele—Baba—ili Mwana si Baba na Baba si Mwana, na majina halisi ya kila Hypostasis ya kiungu yasivunjwe,"—na zaidi: 'kutoka kwa maneno matakatifu tumejifunza kwamba Uungu wa kweli ni Baba, ilhali Yesu na Roho ni, kama mtu anavyoweza kusema, matawi yaliyopandwa kimungu ya Uungu uliozaliwa na Mungu, na kana kwamba ni maua na mianga ya kimungu—lakini jinsi ilivyo hivyo haiwezekani kuielezea kwa maneno au kuifikiria;'[856]

b) *Origen:* "kama kuna Roho wa upendo, Mwana wa upendo, na Mungu ni upendo, basi ni lazima kueleweka kwamba wote wawili, Mwana na Roho, wanatoka katika chanzo kimoja cha Uungu wa Baba;"[857] au: "wema wa asili lazima uonekane katika Mungu Baba, ambaye Mwana aliyezaliwa na Roho Mtakatifu

---

[850] Ergo et a Patre procedit Spiritus S., et testificatur de Filio (De Spir. S. lib. I, cap. 1, n. 25, in Patrolog. curs. compl. Vol. XVI, p. 710).

[851] Hivi ndivyo kifungu hicho kinavyosomeka katika toleo *la Kirumi* la kazi za Mtakatifu Ambrozi (Juz. IV, uk. 94); ilhali katika toleo la hivi karibuni *la Paris*, kinosomeka tofauti kidogo, yaani: 'Mwana anasema: *Roho Mtakatifu anatoka kwa Baba*' (Yohana 15:26); 'tamen propter societatem unitatemque naturae a Filio mittitur' (De Trinitate, au katika Symbol. Apostol. chap. X, katika Patrolog. curs. compl. Vol. XVII, uk. 520, ed. cit.). Wachapishaji wa Kirumi walitambua kazi hii kama maandishi halisi ya Mtakatifu Ambrozi; wanazuoni wa hivi karibuni hawakubaliani nao, bali wanaona ilitengenezwa katika karne ya sita (ibid., uk. 507). Taz. maelezo 752.

[852] … ambaye anatoka kwa Baba na anatumwa na Mwana kwa ajili ya umoja wa asili… (Maelezo ya Isaya, Kitabu XVI, Sura ya 57, katika Patrologia Cursus Completus, Juz. XXIV, uk. 558).

[853] ... na Roho Mtakatifu, anayetoka kwa Baba yuleyule, lakini ni Roho mmoja na yuleyule wa Baba na Mwana (Enchirid. ad Laurent., sura ya 9, katika Patrologia iliyotajwa hapo juu, juz. VI, uk. 236).

[854] ... ambaye, akitoka kwa Baba tangu milele yote, ni Roho wa Baba na wa Mwana (Waraka kwa Mfalme Gildebert, katika *Harduin*, *Concilia*, Juz. III, uk. 332, na katika *Patrologia Cursus Completus*, Juz. L–XIX, uk. 409; taz. *Dissertatio V* *ya Garner* katika *Auctarium Theodoreti*, uk. 539).

[855] ... hutoka kwa Baba na hukaa katika Mwana... (Dialogues II, sura ya mwisho, kulingana na tafsiri ya Kigiriki. Conf. *Theoph. Procopowicz*, Theolog., vol. I, p. 1010).

[856] 'Chanzo pekee cha uungu ulio juu ya yote… kwa maana Baba kwa kweli ndiye chanzo cha uungu…' (De divin. nomin., sura ya 2, namba 5 na 7, katika Opp., juz. I, uk. 495 na 498, Antwerp, 1634). Hata mtu anavyoweza kuangalia maandiko ya Mtakatifu Dionysius Areopagite, ni lazima akubali kwamba yanatoka katika karne za mwanzo za Ukristo.

[857] ... Mwana na Roho Mtakatifu wanaeleweka kuwa wanatoka katika chanzo kimoja cha Uungu wa Baba (Kitabu cha IV cha Maelezo ya Barua kwa Warumi, kuhusu Sura ya V, katikati. Tazama toleo la Kazi za Origen, Roma, 1759).

anayetoa bila shaka huhifadhi ndani yao sifa ya wema iliyopo katika chanzo hicho ambacho Mwana alizaliwa na Roho Mtakatifu hutoka;"[858]

c) Mtakatifu *Athanasius:* "Yeye anayeamini katika Baba amemjua Mwana na Roho katika Baba, si kando na Mwana—na kwa hiyo tunaamini katika Mwana na Roho Mtakatifu, kwa kuwa Uungu mmoja wa Utatu unajulikana kupitia Baba mmoja;"[859]

d) *Mtakatifu Basil Mkubwa:* "Kuna Baba, ambaye ana utu kamili na wa kujitosheleza, mzizi na chanzo cha Mwana na Roho Mtakatifu,"[860] na zaidi: "Ingawa husemwa juu ya vitu vyote kwamba vimetoka kwa Mungu, lakini kwa usahihi kabisa Mwana ametoka kwa Mungu, na Roho ametoka kwa Mungu; kwani Mwana alitoka kwa Baba na Roho hutoka kwa Baba; lakini Mwana kutoka kwa Baba kwa njia ya kuzaliwa, na Roho kutoka kwa Mungu kwa namna isiyoelezeka;"[861]

(d) *Mtakatifu Gregori Mtheolojia:* "Tunaheshimu utawala wa mmoja (μοναρχία), ingawa si ule utawala unaofafanuliwa na umoja wa mtu mmoja (kwa maana hata mmoja, akipingana na nafsi yake, huunda wingi), bali ule unaounda heshima sawa ya umoja, mapenzi ya kiini kimoja, na kufanana kwa mwendo na mwelekeo kuelekea kwa Yule Mmoja wa wale wanaotoka kwa Yule Mmoja... Yule Mmoja, akitoka katika mwanzo na kuingia katika utatu, alipumzika katika Utatu Mtakatifu. Na hii ndiyo tunayo—Baba, Mwana, na Roho Mtakatifu. Baba ndiye mzazi na mtoaji, akizaa na kutoa bila kuhisi, nje ya wakati na bila mwili; Mwana ni Aliyezaliwa; Roho ni Aliyezaliwa, au—sijui jinsi yule anayejiepusha na yote yanayoonekana angeuita hili;"[862] mahali pengine: "tuna Mungu mmoja, kwa sababu Uungu ni mmoja. Na wale wanaotokana na Mungu wanainuliwa kwa yule Mmoja, ingawa tunaamini katika watatu… tunapokuwa na nia ya Uungu, Chanzo Kikuu na Asili pekee, basi kile tunachokifikiria ni kimoja. Lakini tunapokuwa na nia ya Wale ambao Uungu unakaa ndani yao—wale wanaotokana na Chanzo Kikuu, na wanaotokana nacho kwa wakati mmoja na kwa usawa—basi wale wanaoabudiwa ni watatu;"[863] katika sehemu ya tatu: "Asili ni moja katika tatu—Mungu; umoja, hata hivyo, ni Baba, ambaye Wengine hutoka kwake, na kwake wanainuliwa, bila kuungana Naye bali

---

[858] ... kutoka chanzo hicho hicho ambacho Mwana alizaliwa au Roho Mtakatifu alitoka (De princip., Kitabu I, Sura ya 2, kuelekea mwisho). Itakuwa ni kupoteza muda kueleza kwa nini maneno ya Origen kutoka kwa kazi zilizotajwa hapo juu yamenukuliwa kwa Kilatini badala ya Kigiriki.

[859] ...moja wa Utatu Mtakatifu au Uungu, anayejulikana kupitia Baba peke yake (Ad Serapion, Barua III, n. 6, uk. 695, katika Opp., Jz. I, Paris 1698). Mtakatifu Athanasius anarudia wazo hili hili katika sehemu nyingine, kwa mfano: 'Baba, kama mwanzo na chanzo...' (hapo hapo, Ad Serapion, Barua 1, n. 28, uk. 677), na kwa msisitizo zaidi: 'mwanzo mmoja wa Uungu, na si mianzo miwili (οὐ δύω ἀρχαί) — ndiyo hasa sababu kuna utawala wa mmoja (μοναρχία). Kutokana na kanuni hii hasa, kwa asili, Mwana ni Neno, na si kama kanuni tofauti inayojitegemea yenyewe..., ili isije ikazuka kanuni-mbili au kanuni-nyingi... Kuna kanuni moja—na kwa sababu hii (κατά τοῦτο) kuna Mungu mmoja" (hapo hapo. Orat. IV contra Arian. n. 1, uk. 617; taz. uk. 619).

[860] 'Baba, kwa kweli, ni mkamilifu katika uwepo wake na anajitosheleza, mzizi na chanzo cha Mwana na Roho Mtakatifu' (Homilia dhidi ya Sabellius, Arium et Anom. n. 4, uk. 193, Opp. Juz. II, Paris 1722; katika *The Works of the Holy Fathers*, Juz. VIII, uk. 383–384).

[861] ... bali hasa Mwana kutoka kwa Mungu na Roho kutoka kwa Mungu... (ibid. n. 7, uk. 196; katika "The Works of the Holy Fathers," VIII, uk. 389). Mtakatifu Basili anasema kitu kama hicho katika kifungu kifuatacho: "Hatuii Roho Mtakatifu wala 'asiyezaa'—kwa maana tunamjua Mzazi asiye na mwanzo mmoja tu na chanzo pekee cha vyote vilivyopo—Mungu Baba wa Bwana wetu Yesu Kristo—wala 'aliyezaliwa'—kwa maana kutokana na mafundisho ya imani tunamjua Mzaliwa pekee mmoja tu; lakini kumhusu Roho wa kweli, tukiwa tumefundishwa kwamba anatoka kwa Baba, tunakiri kwamba yeye ni asiyeumbwa na Mungu" (Orodha ya Imani..., katika "Kazi za Mababa Watakatifu," X, uk. 274).

[862] ... καί πρός τό ἐν τών ἐξ ἀυτοῦ σύννευσίς (Mahubiri ya Tatu kuhusu Theolojia, katika *The Works of the Holy Fathers*, III, uk. 53). Na zaidi: "Ikiwa Mwana na Roho ni wa milele pamoja na Baba, kwa nini basi si wa milele pamoja katika asili? Kwa sababu wanatoka kwa Baba, ingawa si baada ya Baba… Mwana na Roho si wa milele pamoja katika asili, kwa uhusiano na Chanzo" (uk. 55).

[863] ...καί πρός ἐν τά ἐξ αὐτού τήν ἀναφοράν ἐχει... (Homilii ya Tano juu ya Theolojia, katika *The Works of the Holy Fathers*, III, kur. 115–116). Aya ifuatayo ni sawa: "Baba angekuwa mwanzo wa kitu cha chini na kisichostahili, au, ili kusema kwa usahihi zaidi, mwanzo katika maana ya chini na isiyostahili, kama asingekuwa mwanzo wa Uungu na wema unaotafakariwa katika Mwana na Roho Mtakatifu—katika wa kwanza kama katika Mwana na Neno, na katika wa pili kama katika Roho anayetoka na asiyegawanyika" (Homilia 3, katika *The Works of the Holy Fathers*, I, 39); na zaidi: "mtuvishe tusimfanye Baba kuwa wa chini (kwani tutakuwa tunaleta kitu kilicho cha zamani zaidi kuliko kilicho cha zamani zaidi, na hivyo kupotosha utu wa kilicho cha zamani zaidi), wala kumfanya Mwana au Roho Mtakatifu wasio na mwanzo (tusije tukamnyima Baba kile ambacho ni chake). Kwani Wao si bila mwanzo, na bado, kwa namna fulani (ambayo ndiyo ugumu), Wao ni bila mwanzo. Hawana mwanzo kwa uhusiano na Chanzo; kwani kama vile nuru inavyotoka kwa jua, ndivyo nao wanavyotoka kwa Mungu, ingawa si baada Yake. Lakini hawana mwanzo kwa uhusiano na wakati" (Homilia 25 katika Sifa za Heron, katika *The Works of the Holy Fathers*, II, uk. 286).

kuishi pamoja Naye, na bila kugawanywa miongoni mwao kwa wakati, mapenzi au nguvu;"[864] katika ya nne: "Ningekuwa tayari kumwita Baba kuwa mkuu zaidi, ambaye Wale Wanaolingana wanapata usawa wao na kuwepo kwao (katika hili watakubaliana); lakini naogopa kwamba nitafanya Vianzio kuwa mwanzo wa vitu vidogo, na nikosee kwa kuonyesha upendeleo. Kwa maana hakuna utukufu kwa Kianzio katika unyenyekevu wa Wale wanaotoka Kwake";[865]

e) *Mtakatifu Epifanio:* "Inatosha kuhusisha umoja mzima wa Utatu na Yule Mmoja, na kuwasilisha Mwana, Mungu wa kweli, na Roho wa kweli, kama wotoka kwa Baba;"[866]

g) *Mtakatifu Caesarius:* "Mwana na Roho Mtakatifu walitoka kwa Baba si kwa maana ya kibinadamu, kwa njia ya mtiririko, au utengano, au uhamisho, bali kama kutoka kwenye chanzo cha mto, wakiwepo kutoka Kwake, ndani Yake na pamoja Naye, na kama miale kutoka kwa jua, wakiwepo ndani Yake, pamoja Naye na kutoka Kwake... Baba ni mzazi wa Mwana na chanzo cha Roho Mtakatifu kwa asili, kwa njia isiyoelezeka, bila wakati, kabla ya enzi zote;"[867]

(g) *Mtakatifu Teodoreto:* "Tunafundishwa kwamba Roho Mtakatifu ana utohozi wake kutoka kwa Baba...—kwa maana Bwana Yesu Kristo anasema yafuatayo kumhusu: *'Atakapokuja Mfariji, ambaye nitakayetuma kwenu kutoka kwa Baba, Roho wa kweli, anayetoka kwa Baba'* (Yohana 15:26)—kwa maneno *'anayetoka kwa Baba'*, Alionyesha kwamba Baba ndiye chanzo cha Roho Mtakatifu;"[868]

(i) *Mtakatifu Anastasio wa Sinai:* "Ingawa Mwana na Roho Mtakatifu wote wawili husemekana kutokea kwa Baba, kutokea, kwa maana halisi, ni sifa ya Roho Mtakatifu, kama vile kuzaliwa ilivyo sifa ya Mwana;"[869] na zaidi: "Majina yote kama hayo (ya jumla) hutumika kwa urahisi kwa kila Utu, huku yakihifadhi kwamba Baba peke yake ndiye Baba, kwa sababu Yeye *peke yake* ndiye *chanzo*; kwamba Mwana ni Mwana, kwa sababu Yeye peke yake ndiye aliyezaliwa; na kwamba Mfariji ni Roho Mtakatifu, kwa sababu Yeye hutoka kwa Baba kwa haki yake mwenyewe;"[870]

(j) *Mtakatifu Maksimusi Mwungama:* "Mwana amezaliwa kutoka kwa kiini cha Baba, na kwa hivyo ni Mwana mmoja aliyezaliwa, ilhali Roho anatoka katika kiini hicho hicho;"[871]

---

[864] ... 'Baba, ambaye kutoka kwake na kwake mambo yafuatayo yanahusishwa' (Hotuba kwa Maaskofu waliokusanyika katika Baraza la Pili la Kiinjilisti, katika *Kazi za Mababa Watakatifu*, IV, uk. 38). Taz. II, uk. 168: 'Haipaswi kupunguza heshima ya Baba—kwamba Yeye ndiye chanzo cha yote yanayomhusia kama Baba na Mzaaji. Maana angekuwa chanzo cha kitu cha duni na kisichostahili kama asingekuwa chanzo cha Uungu unaozingatiwa katika Mwana na Roho. — Hakuna chochote kati ya haya kinachohitajika wakati inahitajika kusimamia imani katika Mungu mmoja na kutangaza Hypostases tatu, au Nafsi tatu, kila moja ikiwa na sifa zake tofauti. Kwa maoni yangu, imani katika Mungu mmoja huhifadhiwa tunapomhusisha Mwana na Roho wote wawili na Chanzo kimoja, lakini hatuwaunganishi wala hatuwachanganyi Naye" (Mahubiri kuhusu Uteuzi wa Maaskofu na kuhusu Dogma ya Utatu Mtakatifu).

[865] ... ambapo inafuatia kwamba 'kuwa' ni kwa wale walio sawa, na 'kuwepo' ni... (Mahubiri kuhusu Ubatizo Mtakatifu, katika *The Works of the Holy Fathers*, III, uk. 317). Taz. II, uk. 220–221: 'Nakuuliza, wewe mpenzi wa asiyezaliwa na asiye na mwanzo: ambaye anamtukana Mungu zaidi—yeye anayemheshimu kama chanzo cha Mwana na Roho wa aina hiyo mnavyowakiri, au yeye anayemkiri kuwa chanzo si cha Mwana wa aina hiyo na si cha Roho wa aina hiyo, bali cha wale walio kama Yeye kwa asili na sawa Naye kwa utukufu, kama mafundisho yetu yanavyowakiri?... Je, kwa kweli kuna kitu chochote kwa Mungu kikubwa kuliko heshima ya kuwa Baba wa Mwana, ambayo hutumika kuongeza, si kupunguza, utukufu Wake, kama ilivyo kuwa Chanzo cha Roho? Je, haukutambui kwamba, kwa kutambua Chanzo (namaanisha Chanzo cha Mwana na Roho) kama chanzo cha viumbe, unashindwa kumheshimu Chanzo chenyewe na unadhilisha wale wanaotoka kwa Chanzo? Unashindwa kumheshimu Chanzo kwa sababu unakitazama kama chanzo cha kitu kidogo na kisichostahili Uungu. Wewe pia huwadhalilisha wale wanaotoka kwa Mwanzo, kwa kuwa unawafanya wadogo, na si viumbe tu, bali hata kitu kisicho na heshima kuliko viumbe wenyewe... Lakini mimi, kwa kudhania Mwanzo wa Uungu kuwa usio na wakati, ulioko kila mahali na usio na mipaka, nawaheshimu Mwanzo na wale wanaotoka kwa Mwanzo, — wa kwanza, kwa sababu Yeye ni Mwanzo wa wale wanaotoka Kwake, na wa pili, kwa sababu Wao hutoka kwa Mwanzo hivyo na kwa namna hiyo; Hawajatengana Naye, si kwa wakati, wala kwa asili, wala katika ibada inayowastahili; Wao ni kitu kimoja Naye" (Mahubiri kuhusu Ulimwengu, yaliyotolewa katika mkusanyiko wa wenye nia moja).

[866] Kwa maana ni wajibu wa Yeye Mmoja kubeba kiungo kinachounganisha Utatu katika mambo yote, na kutoka kwa Baba... (Ancorat. no. IV, uk. 9, katika Opp. Vol. II, iliyohaririwa na *Petavii*, Paris, 1622; taz. Haeres. 74, katika Vol. I, uk. 901).

[867] ... Baba ndiye muumba wa Mwana, na chanzo cha asili cha Roho (Dialog. 1 post initum, katika Juz. I ya Mkusanyiko wa Kigiriki wa Wababa wa Kanisa, kur. 549–550).

[868] ... 'Alionyesha kwamba Baba ndiye chanzo cha Roho' (Epitom. divin. decret., sura ya 3, katika *Christian Readings*, 1844, juz. IV, uk. 190).

[869] ... husemekana kuwa zinatoka kwa Baba... (De fide orthod. lib. I, katika Juz. VI ya Bibliotheca Patrum Coloniensis, uk. 693). Hata hivyo, Fabricus anamhusisha kazi hii si na Anastasius wa Sinai, bali na Anastasius mwingine, Askofu wa Antiokia, aliyefariki mwaka wa 599 (Bibl. Graec. lib. V, cap. 35, vol. IX, kur. 312 na 332).

[870] ... kwamba Yeye peke yake ndiye mwanzo (De fide orthod. lib. I, ibid., uk. 694).

[871] De Trinit. dialog. III, uk. 437, katika Opp. Jz. I, iliyohaririwa Paris, 1675. Tazama pia dokezo namba 701 hapo juu.

(k) *Mtakatifu Yohane wa Damasko:* "Baba peke yake hakuumbwa, kwa maana Yeye hajatoka uwepo wake kwa Hypostasis mwingine; Mwana peke yake alizaliwa—alizaliwa bila mwanzo na nje ya wakati kutoka kwa kiini cha Baba; Roho Mtakatifu peke yake anatoka kutoka kwa kiini cha Baba, lakini si kwa njia ya kuzaliwa, bali kwa njia ya kutokea... Mwana anatoka kwa Baba kwa kuzaliwa; Roho Mtakatifu, ingawa naye anatoka kwa Baba, si kwa kuzaliwa bali kwa kutokea. Na ingawa tumefundishwa kwamba kuna tofauti kati ya kuzaliwa na kutokea, hatujui tofauti hiyo iko wapi. Ni kwa pamoja tu ndipo tunapata, kutoka kwa Baba, kuzaliwa kwa Mwana na kutokea kwa Roho Mtakatifu. Hivyo basi, kila kitu ambacho Mwana na Roho wanacho, wanacho kutoka kwa Baba, na kuwepo kwao wenyewe... Tunamtambua Baba, Mwana na Roho Mtakatifu si kama miungu mitatu, bali kama Mungu mmoja katika Utatu Mtakatifu, ili tuwahusishe Mwana na Roho na Chanzo kimoja, bila kuwachanganya au kuwatanganya Naye... Tunapotazama ndani ya Uungu kwa Chanzo cha Kwanza, kwa chanzo kimoja, kwa umoja na utambulisho, tuseme, wa mwendo na mapenzi ndani ya Uungu, na kwa utambulisho wa kiini, nguvu, tendo na utawala, tunafikiria uhalisia mmoja. Lakini tunapo tazama wale (Watu) ambao Uungu huishi ndani yao, au, ili kusema kwa usahihi zaidi, ambao ndio Uungu wenyewe—tunapo tazama Watu wanaokuwapo ndani Yake kutoka kwa Sababu ya Kwanza, waliozaliwa, wenye heshima sawa na wasiotenganika, yaani, juu ya Hipoistasi za Mwana na Roho—basi tunawabudu watatu. Baba ni Baba mmoja na hana mwanzo, yaani, hana chanzo, kwa maana hakupokea uwepo wake kutoka kwa yeyote; Mwana ni Mwana mmoja na ana mwanzo, yaani, si asiye na chanzo, kwa maana anatoka kwa Baba...; Roho Mtakatifu ni Roho mmoja, anayetoka kwa Baba, ingawa si kwa uana bali kwa utokaji."[872]

K u t o k a M a g h a r i b i —

a) *Filastrius,* Askofu wa Brixen (karne ya 4): "kuna Watu watatu (katika Mungu), wanaoishi milele na sawa kabisa kwa ukubwa na nguvu—lakini Mwana na Roho Mtakatifu, kwa maana halisi, wanatoka kwa Baba;"[873]

b) *Mtakatifu Augustino:* "Roho anatoka kwa Baba, ambaye Mwana naye anatoka kwake, kwani katika Utatu huu Mwana alizaliwa na Baba, na Roho Mtakatifu anatoka kwa Baba, ilhali Baba mmoja, ambaye hakuzaliwa na mtu wala hakutoka kwa mtu, ni mmoja;"[874] mahali pengine: "Bwana anaposema: *'Nitakayemtuma kwenu kutoka kwa Baba',* Anaonyesha kwamba Roho ni Roho wa Baba na Mwana — kwa kusema, *'anayetoka kwa Baba',* Aliongeza: *'Atashuhudia juu yang*u'; lakini Hakusema, 'ambaye Baba atamtuma *kutoka kwangu'*, kama Alivyosema: *'Nitakayewatuma kutoka kwa Baba',* hivyo kuonyesha kwamba chanzo cha uungu wote, au tuseme, cha Uungu mzima, ni Baba;"[875] katika ya tatu: "Mwana anatoka kwa Baba, na Roho Mtakatifu anatoka kwa Baba; lakini Mwana alizaliwa, ilhali Roho anatoka...; Roho Mtakatifu hawatoki kutoka Kwake Mwenyewe, bali kutoka Kwake (na si *kutoka kwao)* ambaye anatoka;"[876]

c) *Paulinus, Askofu wa Iolania* (karne ya 5): "Roho Mtakatifu, kama Neno la Mungu, wote wawili wakiwa Mungu kwa usawa, wakiishi katika kichwa kimoja na kutokea kutoka chanzo kimoja cha Baba—Mwana kwa kuzaliwa, na Roho kwa kutokea—kila mmoja anadumisha asili yake binafsi, na wamebanuliwa zaidi kuliko kutengana;"[877]

d) *Maximus, Askofu wa Tauris* (karne ya 5): "Kulingana na ukweli wa Injili, kama vile Mwana alivyotoka kwa Baba, ndivyo pia Roho Mtakatifu anatoka kwa Baba; na kama vile Mwana mzaliwa pekee alivyo wa Mungu, ndivyo pia Roho Mtakatifu alivyo wa Mungu;"[878]

---

[872] .... na kama vile Mwana alivyozaliwa na Baba, ndivyo pia Roho Mtakatifu anatoka kwa Baba; kwa hiyo, kila kitu ambacho Mwana anacho, Roho pia anacho kutoka kwa Baba, na hicho ndicho... (De fide orthod. lib. 1, cap. 8, kur. 136–140, katika Opp. Vol. I, mchap. Paris, 1712; katika tafsiri ya Kirusi, kur. 22–23, 25–26, 29 na 30, mchap. Moscow, 1844).

[873] .... Mwana na Roho Mtakatifu, hata hivyo, wanatoka kwa Baba kwa maana halisi (Haeresis 51, katika Patrologia Cursus Completus, Juz. XII, uk. 1168).

[874] Roho Mtakatifu anatoka kwa Baba, ambaye Mwana naye anatoka kwake... (Treatise C on John, in *Patrologia Cursus Completus*, Vol. XXXV, p. 1893).

[875] .... Baba ndiye chanzo cha Uungu wote, au, ili kusema kwa usahihi zaidi, cha Uungu (De Trinit., Kitabu IV, Sura ya 20, n. 29).

[876] Kinyume na Maximinus, Kitabu II, Sura XIV, n. 1:... bali kutoka kwa *yule* anayemtangulia.

[877] ... akiketi katika Kichwa kimoja na akitiririka *kutoka chanzo kimoja cha Baba*, lakini Mwana akiwa amezaliwa, Roho akitoka... (Epist. III ad Amandum, katika Opp. *Paulini*, Juz. I, uk. 113, toleo la Paris, 1685, na katika Max. Biblioth. Patr., Juz. VI, toleo la Lyon).

[878] ... Kama vile Mwana alivyotoka kwa Baba, ndivyo pia Roho Mtakatifu anatoka kwa Baba... (Exposit. symb., katika Juz. V, Sehemu ya 1 ya Bibl. Patr. Coloniens., uk. 40).

e) *Mtakatifu Leo, Papa wa Roma:* "Kile kinachotoka kwa Mungu ni sawa na Mungu Mwenyewe, na huyu si mwingine bali ni Mwana na Roho Mtakatifu;"[879]

f) *Prosper wa Aquitaine,* Askofu wa Reims (karne ya 5): "Mwana alizaliwa na Baba, na Roho Mtakatifu anatoka kwa Baba, lakini Baba hakuzaliwa na mwingine wala hatoki… na Mwana analingana na Yeye aliyemzalia, na Roho Mtakatifu analingana na Yeye (na si kwa *Wao)* anayetoka kwake;"[880]

(g) *Fulgentius,* Askofu wa Ruspen Afrika (karne ya 6): "Tunamkiri Mungu Baba kama chanzo si cha Uungu wote, bali cha Mwana na Roho Mtakatifu, chanzo ambacho Mwana wa pekee alipata mwanzo wa kuzaliwa kwa milele, na Roho Mtakatifu—kwa kutokwa kwa milele;"[881]

h) *Thalassius,* mtawa wa Kiafrika (karne ya 6): "Tunamtambua Baba kama chanzo pekee cha vitu vyote, na hasa Mwana na Roho, kama mzazi na kama chanzo cha milele...," na zaidi: "Tunamtazama Baba kama asiye na mwanzo na pia kama mwanzo—asiye na mwanzo, kama Asiyeumbwa, na kama mwanzo, kama mzazi na chanzo cha Wale wanaotoka Kwake, na ninamaanisha Mwana na Roho Mtakatifu."[882]

4) Mwisho, kuna ushuhuda unaozungumza kwa njia hii kuhusu Roho Mtakatifu anatoka kwa Baba, lakini unaokatalia kabisa wazo kwamba Roho Mtakatifu anatoka kwa Mwana—iwe kwa maana au hata kihalisi. Tunapata ushuhuda kama huu:

Miongoni mwa walimu wa Mashariki—

a) kwa *Mtakatifu Basil Mkubwa:* "Kwa kuwa Roho Mtakatifu… ameunganishwa na Mwana, ambaye naye huonyeshwa bila kutengwa, na uwepo wake unategemea chanzo—Baba, ambaye anatoka kwake; sifa bainishi ya asili yake ya utu ni kwamba anajulikana kupitia Mwana na pamoja na Mwana, na anapata uwepo wake kutoka kwa Baba. Hata hivyo Mwana, ambaye pamoja na Yeye mwenyewe na kupitia Yeye mwenyewe anatuwezesha kumjua Roho anayetoka kwa Baba—Yeye peke yake, kama Mlezi wa pekee, ameng'ara kutoka kwa Nuru isiyozaliwa—haina chochote cha pamoja (οὐδεμίαν κοινωνίαν) na Baba au na Roho Mtakatifu;"[883] au: "Nimemjua Roho pamoja na Baba, lakini Roho si Baba; nimempokea Roho pamoja na Mwana, lakini si Yeye anayeitwa Mwana, bali ninatambua sifa moja yake ya pamoja na Baba, kwa sababu anatoka kwa Baba, na nyingine ya pamoja na Mwana, kwa sababu nasikia: *'Kama mtu hana Roho wa Kristo, yeye si wake*' (Warumi 8:9);[884]

b) kutoka kwa *Mtakatifu Gregori Mteolojia:* "Kile ambacho Baba, Mwana na Roho Mtakatifu wana kwa pamoja ni kwamba Wao hawaumbwi na ni wa kimungu; kile ambacho Mwana na Roho Mtakatifu wana kwa pamoja ni kwamba Wao hutoka kwa Baba; ilhali sifa ya kipekee ya Baba ni kwamba Yeye hakuumbwa, ya Mwana ni kwamba Yeye alizaliwa, na ya Roho Mtakatifu ni kwamba Yeye hutoka;"[885] au: "Kwa Mwana ni kila kitu ambacho Baba anacho, isipokuwa kuwa Chanzo Kuu; na kila kitu kinachomilikiwa na Mwana kinamilikiwa na Roho, isipokuwa uana na yale yanayosemwa kumhusu Mwana kwa maana ya kimwili, kwa ajili ya ubinadamu wangu na wokovu wangu;"[886]

(c) *Mt. Gregori wa Nyssa:* "Sio watu wote wanapata kuwepo kwao kutoka kwa mtu mmoja na yuleyule kwa mfuatano, bali mmoja anatokana na mmoja na mwingine anatokana na mwingine, kiasi kwamba vyanzo vya wale wanaotokana na vyanzo hivi pia ni tofauti: hali si hivi katika Utatu Mtakatifu—kwa maana ni Mtu

---

[879] Kile kinachomhusu Yeye, yaani, Yeye mwenyewe ni nini, si kitu kingine isipokuwa Mwana na Roho Mtakatifu (Barua ya XV kwa Turribius, Sura ya V, katika *Patrologia Cursus Completus*, Juz. LIV, uk. 682).

[880] ... na Roho Mtakatifu *ni sawa na* Yeye anayemtuma (Lib. sentent. ex Augustine, sent. 370, in Patrolog. curs. compl. Vol. LI, p. 488).

[881] ... lakini tunamtambua Mwana na Roho Mtakatifu kama chanzo *ambacho* Yeye anatokana *nacho*... na Roho Mtakatifu kama chanzo cha utokano wa milele (Contra Fabian, Kitabu VIII, katika Biblioth. Pair. Coloniens., Jil. VI, Sehemu ya 1, uk. 191).

[882] Tunamtambua Baba kama mwanzo wa pekee wa vitu vyote, na kwa kweli wa Mwana na Roho Mtakatifu, kama muumbaji wao na kama chanzo cha milele (Hecatontade IV, nn. 92 na 99, katika Bibl. Patr. Graec. Jz. II, uk. 1199 na 1200).

[883] .... kuwepo kwa Mwana kumewekwa imara... ilhali kuwepo kwa Baba kunatokana na chanzo, ambacho Yeye pia anatoka (Epist. 38 kwa Ndugu Gregori, n. 4, uk. 117, katika Opp. Jz. III, uk. 117, Paris. 1730; katika *The Works of the Holy Fathers*, X, uk. 96).

[884] ... lakini naelewa uhusiano na Baba kwa sababu unatoka kwa Baba, na uhusiano na Mwana kwa sababu nasikia... (Homilia dhidi ya Sabellius..., Ar. et Anom. n. 6, in Opp. Vol. II, p. 194, ed. cit., in *The Works of the Holy Fathers*, Vol. VIII, pp. 385–386).

[885] Kwa maana ni jambo la kawaida kwa Baba, Mwana na Roho Mtakatifu kwamba hawakuumbwa; na ulungu ni wa pamoja kwa Mwana na Roho Mtakatifu—kile ambacho ni kutoka kwa Baba ni chao wenyewe... (Orat. in landem Heronis n. 32 in Opp. Juz. I, uk. 422, Paris, 1630, katika *The Works of the Holy Fathers*, II, 288).

[886] 'Vyote ambavyo Baba anavyo ni vya Mwana, isipokuwa chanzo…' (ibid., Orat. in Aegypt. adventum, n. 15, p. 429, katika *The Works of the Holy Fathers*, III, 190). Hivyo basi, kulingana na Mtakatifu Gregori, Mwana hawezi kwa namna yoyote kutambuliwa kama *chanzo* au asili ya Roho Mtakatifu: hili ni la Baba peke yake.

mmoja na yuleyule wa Baba ambaye Mwana anatoka kwake na Roho Mtakatifu anatoka; ndiyo maana tunasema kwamba, kwa kweli, kuna Chanzo Kikuu kimoja cha wale wanaomtegemea kama chanzo chao, Mungu mmoja, aliye pamoja nao bila kugawanyika;"[887] na zaidi: "Roho amewunganishwa na Baba kwa kuwa wote wawili hawakuumbwa, lakini anatofautiana Naye kwa kuwa Yeye si Baba, kama alivyo Baba; Ameungana na Mwana kwa kuwa wote wawili hawajaumbwa, na kwa kuwa wote wawili wanapata kuwepo kwao kutoka kwa Mungu wa wote; lakini anatofautiana na Mwana kwa kuwa yeye alitoka kwa Baba kwa namna tofauti na ile ya Mwana wa pekee (μήτε μονογεννώς), na alifunuliwa kupitia kwa Mwana;"[888]

(d) kulingana na *Mtakatifu Epifanio:* "Kuna Mungu mmoja Baba na Mungu mmoja wa kweli, na si kama miungu ya kubuni na isiyokuwepo ambayo watu wa kizushi waliiita miungu; lakini Mungu mmoja wa kweli: kwani kutoka kwa yule mmoja kuna Mwana mmoja wa pekee na Roho Mtakatifu mmoja;"[889] au: "Baba ni asiyeumbwa, akiwa na Mwana, ambaye alizaliwa kutoka kwake na si kuumbwa, na Roho Mtakatifu, anayetoka kwake (na si *kutoka kwao wawili)*, na vivyo hivyo asiyeumbwa;"[890]

(e) kutoka kwa *Mtakatifu Kirili wa Aleksandria:* "kama vile kidole kilivyo sehemu ya mkono, si kama kitu tofauti nacho, bali kimeunganishwa nacho kiasili, ndivyo pia Roho Mtakatifu ameshikamana na Mwana kwa umoja wa kiini, ingawa anatoka kwa Mungu Baba";[891]

f) kutoka kwa *Mbarikiwa Theodoret na maaskofu wengine wa Mashariki,* ambao maneno yao tayari tumenukuu;[892]

(g) kutoka kwa *Anastasius wa Sinai:* "Tofauti kati ya kuzaliwa na kutokea haionyeshi tofauti ya asili, kwani inaashiria si kiumbe chenyewe, bali ni aina tu ya kuwepo, huku asili ileile ikibaki kwa Yeye anayetoka kwake, na kwa wale wanaotoka kwake kwa njia mbalimbali; kwa hivyo, namna ya kuwepo, kama ilivyosemwa, ni tofauti, lakini asili ni moja na ile ile: kwa maana wanatoka kwa mmoja na yuleyule, ingawa si sawa kabisa; na kwa hiyo hatupaswi kushangaa wakati (Kristo) anaposema kwamba asili ya wote wawili (Mwana na Roho Mtakatifu) ni kutoka kwa Baba;"[893]

(h) kutoka kwa *Mtakatifu Maksimusi Mwungama*: "Mungu mmoja, Baba wa Mwana mmoja na chanzo cha Roho Mtakatifu mmoja; umoja usio na mgawanyiko na Utatu usioachana; akili isiyo na mwanzo, Mzazi mmoja wa Mwana mmoja, ambaye kimsingi hana mwanzo, na wa uhai mmoja wa milele, yaani, Roho Mtakatifu; chanzo;"[894]

i) kutoka kwa Mtakatifu *Yohane wa Damasko:* "ni lazima kujua kwamba hatumchukulii Baba kutoka kwa yeyote, bali tunamuita Baba wa Mwana; wala hatumuiti Mwana kuwa chanzo (kwa mujibu wa wengine, wala asiye na chanzo), wala Baba, bali tunasema kwamba anatoka kwa Baba na yeye ni Mwana wa Baba; sisi pia husema kwamba Roho Mtakatifu anatoka kwa Baba, na tunamuita Roho wa Baba, lakini hatusemi kwamba Roho anatoka kwa Mwana, ingawa tunamuita Roho wa Mwana;"[895] mahali pengine: "Baba ndiye chanzo na sababu ya Mwana na Roho Mtakatifu, lakini Baba ni Baba wa Mwana peke yake, ilhali Yeye ndiye aliyemzaa Roho Mtakatifu; Mwana ni Mwana, Neno, Hekima, Nguvu, Mfano, Mwangaza, mfano wa Baba; lakini Roho Mtakatifu si Mwana wa Baba, bali ni Roho wa Baba, akitoka kwa Baba: kwa maana hakuna kuzaliwa (ἔρμη)

---

[887] Tazama dokezo 746 hapo juu.

[888] ... uhusiano usio na mwanzo na Mwana na ukweli kwamba Yeye ana chanzo cha kuwepo kwake kutoka kwa Mungu, Muumba wa vitu vyote... (Contra Eunom. lib. I, pp. 342–343, in Opp. Vol. II, Paris, 1638).

[889] ... kwani Yeye peke yake amezaliwa kutoka kwa Yule Mmoja, na Roho Mtakatifu peke yake (Ancorat. no. II, uk. 7, katika Opp. Vol. II, ed. *Petavii).*

[890] ... na Roho Mtakatifu, anayetoka kwake (dhidi ya Sura ya VIII ya Aetius, ibid. Juz. I, uk. 944; taz. dhidi ya Sura ya XIV, n. 2, uk. 954, dhidi ya Sura ya XXII, uk. 967, dhidi ya Sura ya XXII, uk. 974).

[891] ... unitus est Filio, tametsi ex Deo Patre procedat. Hivi ndivyo maneno haya ya Mtakatifu Kirili yanavyotafsiriwa — katika *Catena graecor. Patr.*, iliyochapishwa kwa Kilatini na *Corderio*, Antwerp 1628, uk. 324.

[892] Tazama maelezo 807 na 810 hapo juu. Waandishi wa Magharibi wanakubaliana kwa kauli moja kwamba Mtakatifu Theodoret alitambua Roho Mtakatifu kuwa anatoka kwa Baba *pekee*, mara nyingi hata akimtaja kama mfuasi wa kwanza wa mafundisho haya (Tazama *Garner,* katika Auctario Theodoreti, uk. 194, toleo la Paris, 1684; *Fabric.* Bibl. Graec. lib. V, vol. VII, cap. 2, uk. 441).

[893] ... na kwa yule, ambaye anatoka kwake, na kwa wale wanaotoka kwake... kwa maana anatoka katika chanzo kimoja—iwe kwa njia ileile au la—basi hatupaswi kushangaa anaporejelea utokaji wa kila mmoja kutoka kwa Baba (De fide orthod. lib. I, in T.VI Bibl. Patr. Coloniens. p. 693; cf. note 869).

[894] ... na chanzo pekee cha uzima wa milele, yaani, Roho Mtakatifu (Capit. Theolog. centur. 1, chap. 4, in Opp. *Maximi*, vol. I, ed. Paris, 1675).

[895] ... wala hatusemi kwamba Roho anatoka kwa Mwana (De fide orthod., Kitabu cha 1, Sura ya 8, uk. 141, katika Opp., Juz. I, Paris, 1721; tafsiri ya Kirusi, 1844, uk. 31).

bila Roho; Yeye ni Roho wa Mwana, lakini si kwa sababu anatoka kwake, bali kwa sababu kupitia kwake anatoka kwa Baba, maana Baba peke yake ndiye Chanzo;"[896] katika ya tatu: "tuna Mungu mmoja, Baba, na Neno lake, na Roho wake; Neno, aliyezaliwa kihalisi, na kwa hivyo anaitwa Mwana, na Roho, anayetoka kihalisi kutoka kwa Baba, Roho wa Mwana, lakini si kutoka kwa Mwana;"[897] katika ya nne: "Tunamheshimu Roho Mtakatifu, Roho wa Mungu Baba, kama anayetoka Kwake, ambaye pia anaitwa Roho wa Mwana, kwa kuwa alidhihirishwa kupitia Kwake na kuwasilishwa kwa uumbaji, lakini si kwamba asili yake inatoka Kwake."[898]

Kutoka vyanzo vya Magharibi —

(a) kutoka kwa M*takatif*u *Augustino:* "Baba hakuipunguza nafsi yake ili kumzaa Mwana kutoka kwake, bali alimzaa Mwingine kutoka kwake kwa namna ambayo anabaki akiwa kamili ndani yake na anaishi katika Mwana kama vile alivyo peke yake; vilevile Roho Mtakatifu, akiwa mzima kutoka kwa Mzima (na si kutoka *kwa mzima*), haondoki kwa Yeye anayemtuma, bali yu pamoja naye kama alivyo kutoka kwake (na si kutoka *kwao)*, wala hamdhoofishi kwa kutumwa kwake wala kumwongeza kwa kubaki kwake ndani yake";[899] Mahali pengine, 'na Kristo alisema nini kuhusu Roho Mtakatifu, *"Nitawatuma"*—kwa hili anamaliza suala, ili mtu yeyote asidhani kwamba Roho anatokana naye, kwa namna fulani, kupitia hatua fulani, kama vile Yeye mwenyewe alivyo kutoka kwa Baba, wakati *wote wawili* wakitoka kwa Baba—mmoja amezaliwa, mwingine anatoka—ingawa kwa kweli ni vigumu kutofautisha kati yao wawili katika vilele vya asili ya kimungu;"[900] katika sehemu ya tatu: "Labda mtu afikiri kwamba Roho Mtakatifu alizaliwa kutoka kwa Kristo kwa njia ile ile ambayo Kristo alizaliwa kutoka kwa Baba; kwani Yeye alisema kuhusu Yeye Mwenyewe: *'Mafundisho yangu si yangu mwenyewe, bali ni yale* ya *Aliyenituma'*; na kumhusu Roho Mtakatifu: *'Hatazungumza kwa mamlaka yake mwenyewe*, *bali atachukua yaliyo yangu nayawajulisha ninyi';* lakini kwa kuwa Mwokozi alieleza sababu ya kusema, *'Atachukua yaliyo yangu',* akiongeza: *'Kila kitu ambacho Baba anacho ni changu; ndiyo maana nilisema kwamba atachukua yaliyo yangu na kuwafahamisha ninyi*'—inayofuata ni kwamba Roho Mtakatifu, naye, ana utokeo wake kutoka kwa Baba, kama vile Mwana alivyo," — na baada ya maneno machache: "Basi, ikiwa Mwana anatoka kwa Baba, na Roho Mtakatifu anatoka kwa Baba, kwa nini wote wawili hawaitwi Wana, kwa nini hawambiwi wote wawili kuwa wamezaliwa…? Tutajadili hili, Mungu akipenda, mahali pengine;"[901]

b) *Vigilius, Askofu wa Mansi* (karne ya 5): "Nakiri kwamba Baba, Mwana na Roho Mtakatifu ni wa asili moja na hali moja, na naamini kwamba Mwana alizaliwa si kutoka kwa chozi wala kutoka kwa mtu mwingine yeyote, bali kutoka kwa Baba, na kwamba Roho Mtakatifu anatoka kwa Baba;"[902]

c) kutoka kwa *Fulgentius, Askofu wa Ruspen* (karne ya 6): "Tukishikilia kanuni ya imani ya kitume, tunakiri Roho Mtakatifu si kama Mungu mwingine, bali kama Mungu, asiye tofauti na Mwana na Baba, na asiyeunganishwa na Mwana na Baba; kwani Yeye ni Roho mmoja na yuleyule wa Baba na Mwana, akitoka *kabisa* kwa Baba, na akiishi kabisa kwa Wote Wawili, si kwa kila mmoja peke yake, kwa sababu Yeye ni wa pamoja kwa Wote Wawili bila kugawanyika;"[903]

---

[896] ... na Roho wa Mwana, si kama anayetoka kwake, bali kupitia kwake kutoka kwa Baba... (ibid., sura ya 12, uk. 148; katika tafsiri ya Kirusi, kurasa 41–42). Sehemu hii, hata hivyo, haipatikani katika miswada ya kale zaidi ya Kigiriki ya *Theolojia* ya Mt. Yohana wa Damascus, bali inaonekana tu katika baadhi ya miswada ya baadaye (taz. hapo hapo, uk. 146).

[897] ... kutoka kwa Baba, ndiyo, na kutoka kwa Mwana, lakini si kutoka kwa Mwana (Epist. de hymno trisagio, n. 28, uk. 497 katika Juz. I, har. iliyotajwa.).

[898] ... jambo ambalo pia husemwa kumhusu Mwana, kwamba alifunuliwa kupitia kwake na alikabidhiwa kwa uumbaji, lakini si kwamba uumbaji ulipata kuwepo kwake (Homilia kuhusu Sabato Takatifu, n. 4, uk. 817, katika Juz. II, mhar. uliotajwa.).

[899] ... Vilevile, Roho Mtakatifu, *mzima kutoka kwa Mzima,* hautanguliwi na yule anayemtoka, bali *ni mkubwa* kadiri *alivyo kutoka Kwake*; wala hamdhoofishi kwa kutokea, wala hamwongezi kwa kubaki (Epist. 170, al. 66, n. 5, in Patrolog. curs. compl. Vol. XXXIII, p. 750).

[900] ... kwa *kuwa wote wawili wanatoka kwa* Baba—Mmoja akizaliwa, huyo mwingine akitoka—ni vigumu mno kuwatofautisha hawa wawili katika utukufu wa asili Yake (Contra Serm. Arian., chap. 23, n. 19, in Patrolog. curs. comp., vol. XLII, *Augustinus* VIII, p. 700). Taz. maelezo 761.

[901] ... inabaki kueleweka kwamba Roho Mtakatifu pia anatoka kwa Baba, kama vile Mwana anavyofanya... Hata hivyo, kwa kuwa Mwana anatoka kwa Baba na Roho Mtakatifu anatoka kwa Baba, kwa nini wote wawili hawaitwi 'wana', kwa nini wote wawili hawasemekani 'kuumbwa'... (De Trinit. Kitabu II, Sura ya 3, katika toleo lile lile la Patrologia, uk. 848).

[902] ... si kutoka kwa chochote, wala *kutoka kwa kitu chochote,* bali Mwana aliyezaliwa kutoka kwa Baba na Roho anayetoka kwa Baba... (Disput. cum Arrio, Kitabu 1, n. 5, katika Opp. *Athanasii*, Juz. II, uk. 644, toleo la Paris 1698).

[903] ... *akitoka kikamilifu kwa Baba,* na kuwepo kikamilifu katika wote wawili (Responsa to the Arian Objections, katika Kazi *za Fulgentius,* iliyochapishwa Venice 1742, uk. 32).

(d) *Rusticus,* Kardinali Deakoni wa Kanisa la Kirumi (karne ya 6): 'Baba alizaa, lakini hakuzaliwa, wala si wa chanzo kingine chochote isipokuwa Yeye mwenyewe; Mwana alizaliwa na hakuzalia chochote cha milele sawa naye; Roho Mtakatifu anatoka kwa Baba, na hakuna kitu chochote cha milele kinachotoka kwake au kilichozaliwa naye; baadhi ya Mababa wa awali, hata hivyo, waliiongeza kanuni ifuatayo kwenye sifa hizi kwamba, kama vile Roho, pamoja na Baba, hakumzalia Mwana, vivyo hivyo Roho hawatoki kwa Mwana kama anavyotoka kwa Baba;"[904]

(d) *Mansuetus,* Askofu wa Mediolanum (Milan) (karne ya 7), ambaye, pamoja na baraza la maaskofu wengine, katika barua yake kwa Kaisari Constantine, iliyosomwa katika Baraza la Sita la Kiinjilisti, anasema yafuatayo: "Tunapozungumzia Mwana wa milele, tunamweka katika uhusiano na Mtu wa Baba wa milele; na tunapozungumzia Roho Mtakatifu, tunaonyesha kwamba anatoka kwa *Mtu* wa Baba wa milele;"[905]

e) *Anastasius Mwanasomaji* (karne ya 9): "Hatuii Mwana chanzo au asili ya Roho Mtakatifu; lakini, tukijua umoja wa kiini cha Baba na Mwana, tunakiri kwamba kama vile Yeye (Roho Mtakatifu) anavyotoka kwa Baba, ndivyo anavyotoka kwa Mwana; yaani, tukielewa 'kutoka' kumaanisha kutumwa duniani: ndivyo alivyoeleza... yeye (Mtakatifu Maksimusi) anatuelimisha sisi na Way希riini kuhusu ni kwa upande gani Roho Mtakatifu anatoka, na ni kwa upande gani Hatoki kutoka kwa Mwana."[906]

Basi, waandishi wa Magharibi wanavyoitikia ushahidi huu wote wa kale, unaosema kwamba Roho Mtakatifu anatoka kwa Baba pekee, kwamba Baba ndiye chanzo pekee cha Uungu wote, mwanzilishi pekee wa Mwana na Roho Mtakatifu, na hata kwamba Roho Mtakatifu haotoki kwa Mwana? Wanalazimika, kwa sababu ya haja, kutumia hoja potofu na ujanja mbalimbali, kwa kuwa hawawezi kabisa kujibu moja kwa moja na kwa njia inayoweza kueleweka na wote bila kusaliti itikadi yao potofu. Kiini cha jibu lao ni kama ifuatavyo: 'Baba ni *chanzo kisicho* na chanzo cha Roho Mtakatifu, au chanzo kisicho na chanzo (causa improdueta); Yeye ni mwanzo usio na mwanzo (principium imprincipiatum); Yeye ndiye chanzo kikuu (principalis); wakati Mwana ndiye *chanzo* cha Roho Mtakatifu, ingawa *si tena chanzo kisicho na chanzo* (causa ex causa), mwanzo unaotegemea mwanzo wa asili—Baba (principium principiatum). Kwa hiyo, walimu wa kale wanaposema kwamba Roho Mtakatifu anatoka kwa Baba peke yake, na kwamba Baba ndiye chanzo au mwanzo wa Roho Mtakatifu, wanamaanisha Baba hasa kama chanzo kisicho na chanzo, chanzo cha kwanza. Vilevile, wanaposema kwamba Roho Mtakatifu hawatoki kwa Mwana, wanamaanisha tu kwamba Mwana si chanzo kisicho na chanzo cha Roho Mtakatifu. Kwa hivyo, katika hali yoyote ile hawakatai kwa namna yoyote ile wazo kwamba Roho Mtakatifu anatoka pia kutoka kwa Mwana, kama chanzo ambacho hakina chanzo, kama mwanzo ambao haujaja bila mwanzo."[907] Lakini —

a) Tafsiri hii ni ya kiholela kabisa na haina msingi. Swali linajitokeza: tunajuaje kwamba, waliposema walimu wa kale: 'Baba ndiye chanzo au chanzo cha Roho Mtakatifu', hii ilimaanisha: chanzo kisicho na chanzo, chanzo kisicho na mwanzo; na walipokataa kutoka kwa Roho Mtakatifu kutoka kwa Mwana, je, walifanya hivyo kwa maana ya chanzo kisicho na mwanzo pekee, na si kwa maana ya jumla? Je, walimu wenyewe walisema kwamba wangepaswa kueleweka kwa njia hii na si vinginevyo? Je, walidokeza hata tafsiri

---

[904] ... Baadhi ya *Mababa wa Kanisa wa awali*, zaidi ya hayo, waliiongeza hili kwenye sifa za Mungu, wakisema kwamba kama vile Roho, pamoja na Baba, hakumzalia Mwana milele, vivyo hivyo *Roho hakutoka kwa Mwana,* kama anavyotoka kwa Baba (Contra Acephal., disput. in Patrolog. curs. compl., vol. LXVII, p. 1237). "Lakini mimi," anaendelea Rusticus mara moja baada ya hapo, "nakiri kwamba Roho hakumzaa Mwana milele (kwa maana sikiri Baba wawili); na kuhusu kama anatoka kwa Mwana kwa njia ileile anavyotoka kwa Baba, bado sijaona jambo hili limeamuliwa kikamilifu (nondum perfecte habeo satisfactum).".. Ikiwa hata mmoja wa wadiakoni wakuu wenye elimu zaidi wa Kanisa la Roma katika karne ya sita hakutambua utoaji wa Roho Mtakatifu kama ukweli usio na ubishi, je, si dhahiri kwamba hata Magharibi wakati huo mafundisho haya hayakuonekana kama fundisho rasmi la imani? Basi, inawezaje kudaiwa kwamba Kanisa limeamini hili tangu enzi zote?... Kwamba Rusticus alikuwa na shaka kuhusu utokaji wa Roho Mtakatifu kutoka kwa Mwana na alitambua utokaji kutoka kwa Baba *peke yake* inakubaliwa hata na waandishi wa Magharibi (Tazama *Petavius*, *De Trinitate*, Kitabu VII, Sura ya 8; linganisha *Zoernicaw,* *De Processione Spiritus Sancti*, Insha IV, kur. 355–357).

[905] ... na tunapozungumzia Roho Mtakatifu, tunaonyesha kwamba Anatoka kwa *Utu* wa milele wa Baba (Apud *Labbeum*, Concil., vol. VI, p. 604). Hata hivyo, ikiwa Roho Mtakatifu anatoka kwa *Utu* au Kimsingi cha Baba wa milele, na Kimsingi cha Baba ni tofauti kabisa na kutengwa na Kimsingi cha Mwana, ingawa Wao ni wa asili moja; basi hii inamaanisha kwamba Roho hatoki kwa Mwana: vinginevyo, Vimsingi vya Baba na Mwana vingeshirikiana.

[906] Anatoka, kama inavyodhihirika kutokana na maneno yenyewe, kwa maana ya kutoka *kwa wakati* kwa viumbe au kutumwa ulimwenguni, na hatoki kwa maana ya kutoka *kwa milele* kutoka kwa Baba, ambaye peke yake ndiye chanzo cha Roho Mtakatifu (kwa maneno halisi ya Anastasius, tazama dokezo namba 702 hapo juu).

[907] *Perrone* — *Praelect. Theolog.* vol. II, uk. 473, ed. cit. Hali hii ni kweli pia kwa wanatheolojia wengine wa Magharibi.

kama hiyo katika maandishi yao? Hakika la: maandishi haya yako mbele yetu. Kwa nini, basi, kulazimisha tafsiri za mtu mwenyewe zilizo na utata kwa wengine? Ni bure wanapodokeza kwamba baadhi ya wachungaji wa kale, hasa Wagiriki, walikubali utokaji wa Roho Mtakatifu kutoka kwa Baba *kupitia kwa Mwana,* jambo ambalo linaaminika kuwa sawa na usemi *'kutoka kwa Mwana*'.[908] Hapana, walimu wenyewe walifanya utofauti mkali kati ya misemo hii na hawakuitazama kuwa sawa: kinyume chake, Mtakatifu Yohane wa Damascus, kama tulivyoona, anasema wazi kwamba Roho Mtakatifu anatoka kwa Baba kupitia kwa Mwana, lakini si kutoka kwa Mwana; na tutaona kwa wakati unaofaa hasa maana ya *'kupitia kwa Mwana*'. Ni bure zaidi kwa Walatini kurejelea waandishi wa Kigiriki wa baadaye—Manuil Kalekos, Demetrius Sidonius, Vissarion na wengine wa aina yao, ambao kwa madai yao huwafafanua walimu wao wa kale kwa njia ileile kabisa:[909] maoni ya waandishi hawa, kama waandishi wa baadaye na hasa kama wageugeu kutoka kwa Ukristo wa Kiorthodox ambao wamehamia upande wa upapa, hayana umuhimu wowote kabisa katika kesi hii.

b) Tafsiri hii ya kiholela haiwezi kwa vyovyote vile kutumika kwa kundi la pili la ushahidi (la kwanza likiwa limejadiliwa hapo awali, kwa kina). Iwapo wale walimu wa kale wangeliamini kweli kwamba Roho Mtakatifu, akitoka kwa Baba kama chanzo cha asili, anatoka pia kwa Mwana kama chanzo ambacho si kichanzo, je, wangeweza kujieleza kama walivyofanya katika ushuhuda husika? Je, kwa mfano, wangeweza kusema—wakitaka kufafanua uhusiano wa kibinafsi wa Roho Mtakatifu kwa Baba na Mwana—'Roho Mtakatifu anatoka kwa Baba, lakini anatolewa kwa viumbe kupitia kwa Mwana, kwa njia ya ushirika wa asili'? Au: 'Roho Mtakatifu anatoka kwa Baba, lakini si mgeni kwa Mwana kwa asili, na ni Roho mmoja na yuleyule wa Baba na Mwana'? Au: 'Roho Mtakatifu, ingawa anatoka kwa Mwana, anapata uwepo wake kutoka kwa Baba'? Hapana, imani bila shaka ingewalazimisha kusema: 'Roho Mtakatifu, ingawa anatoka kwa Baba kama chanzo cha kwanza, bado anatoka pia kwa Mwana kama chanzo kisicho cha kwanza'; au: 'Roho Mtakatifu anatoka kwa Baba na Mwana; ndiyo maana Yeye ni Roho wa Baba na Mwana;' au: 'Roho Mtakatifu hutolewa kwa uumbaji kupitia Mwana, lakini anatoka kwa Mwana na, wakati huo huo, kwa Baba,' na kadhalika.

(c) Tafsiri hii ya kiholela haifai hata zaidi kwa darasa la tatu la ushahidi. Katika baadhi ya hizi, Baba anatajwa bila ubaguzi kama chanzo na asili ya Roho Mtakatifu na Mwana; kwa hivyo, ikiwa kwa neno 'sababu'—Baba kwa uhusiano na Roho Mtakatifu—walimu wa kale walimaanisha, kwa maana halisi, sababu isiyo na sababu, na kwa neno 'chanzo'—chanzo cha asili, basi ni lazima kukubali kwamba, kulingana na walimu wa kale, Mwana, kama Roho Mtakatifu, bado kuna sababu fulani ambayo si bila sababu, chanzo fulani ambacho si cha kwanza. Katika ushuhuda mwingine, Baba anaitwa chanzo *pekee* cha Uungu wote, asili *pekee* ya Roho Mtakatifu, kama ilivyo kwa Mwana; lakini je, wachungaji wa kale wangeweza kutumia neno 'pekee' kama wangekuwa wakiamini kwamba Mwana, naye, ni asili ya Roho Mtakatifu, ingawa si wa kwanza? Na usemi: 'Baba ndiye chanzo pekee kwa uhusiano na Vitu vingine vya Uungu'—je, hii haimaanishi moja kwa moja kwamba hakuna chanzo kingine ndani ya Uungu, wala kisicho na mwanzo wala chenye mwanzo?... Katika seti ya tatu ya ushahidi, Baba yuleyule anaitwa Mzaaji wa Mwana na Mtengenezaji (προβολεύς) wa Roho Mtakatifu, au inasemekana kwamba Baba alimzaa Mwana *kutoka kwake* na Roho Mtakatifu alitoka *kutoka* kwake—je, hii, basi, bado inatoa nafasi ya kudhani kwamba Roho Mtakatifu ana Mtokeaji-mwenza mwingine—Mwana, ambaye pia anatoka kwake kutoka kwake?

(d) Mwisho, tafsiri hii hakika haiwezi kutumika kwa kundi la nne la ushahidi wa maandiko, ambalo, ama kwa maana au hata kihalisi, linakataa kutoka kwa Roho Mtakatifu kutoka kwa Mwana. Yeyote anayeamini katika utoaji wa Roho Mtakatifu si kutoka kwa Baba peke yake, bali pia kutoka kwa Mwana, huku akitambua Baba peke yake kama chanzo kisicho na chanzo cha Roho Mtakatifu na Mwana kama chanzo kilichochangiwa, kamwe hatakubali kusema, pamoja na Mtakatifu Gregori Mteolojia, bila maelezo zaidi: "Kila kitu ambacho Baba anacho ni cha Mwana, *isipokuwa uumbaji*...;" au, pamoja na Mbarikiwa Augustino na Fulgensio, kwamba "Roho yote inatoka kwa Baba (totus de Patre), yote kutoka kwa yote" (integer de integro); au, pamoja na Mbarikiwa Augustine na Paulo wa Nolan kwamba "Mwana na Roho wote wawili (ambo) wanatoka kwenye chanzo kimoja—Baba".... Zaidi ya hayo, hangewahi kukubali kurudia maneno ya Mtakatifu Gregori wa Nyssa, Mansvetus na wengine, kwamba 'katika Utatu Mtakatifu kuna mtu mmoja na yuleyule wa Baba, ambaye Mwana amezaliwa kwake na Roho Mtakatifu hutoka kwake, kiasi kwamba, kwa kweli, Baba peke yake ndiye chanzo cha wale wanaomtegemea kama chanzo chao, kwamba Roho Mtakatifu ameunganishwa na Mwana kwa kuwa wote wawili hawakuumbwa na kwa kuwa wote wawili wanapata uwepo

[908] *Perrone,* *Praelect. Theolog.*, loc. cit.
[909] *Perrone* — ibid.

wao kutoka kwa Mungu wa wote, tofauti na Mwana ni kwamba yeye alitoka kwa Baba kwa namna tofauti na Mwana." Mwisho, hairuhusiwi kabisa kwa muumini wa utokaji wa Roho Mtakatifu kutoka kwa Mwana kutangaza imani yake kwa njia ileile kama alivyofanya mtukufu Theodoret, Mtakatifu Maksimusi Mwungama, Mtakatifu Yohane wa Damascus na wengineo, walisema: 'Roho anatoka kwa Baba, lakini si kwa Mwana'—lakini ingekuwa lazima waseme: 'Ingawa Roho anatoka kwa Baba, kama chanzo kisicho na chanzo, bado anatoka pia kwa Mwana, kama chanzo kinachotegemea Baba.'

Hapana, juhudi zote za uongo za kuficha ukweli ni bure wakati ukweli huangaza zaidi ya jua.

§46. Mtu anapaswa kuutazamaje ushahidi uliotajwa kutoka kwa maandishi ya Baba Watakatifu na walimu wa Kanisa unaounga mkono mafundisho kwamba Roho Mtakatifu anatoka kwa Mwana?

1) Baadhi ya ushahidi huu si wa Baba Watakatifu na walimu wa Kanisa kabisa, bali umehusishwa nao kwa uwongo. Kwa mfano,

a) wajumbe wa Mtaguso wa Aachen (809), walipokuwa wakibishana mbele ya Papa Leo III kwamba Roho Mtakatifu anatoka kwa Mwana, wanataja, miongoni mwa mambo mengine, maneno yafuatayo kutoka kwa Mbarikiwa Jerome maneno yafuatayo kutoka kwa *ufafanuzi* wake *wa Imani:* 'Roho, anayetoka kwa Baba na kwa Mwana, ni wa asili moja na Baba na Mwana na katika mambo yote ni sawa Nawao;'[910] lakini maneno haya hayapatikani si tu katika ufafanuzi huo wa Imani uliotajwa, bali pia katika kazi zozote za Jerome Mwenye Baraka, kulingana na utafiti wa mwandishi wa Magharibi;[911]

b) katika Mtaguso wa Florence, Yohane Mkoa, akitetea uzushi wa Kirumi, alinukuu ushuhuda ufuatao wa Papa Damaso kutoka kwa *toba* yake ya *imani* aliyoituma kwa Paulino, Askofu wa Antiokia: "Tunaamini… na katika Roho Mtakatifu, ambaye si Baba wala Mwana, bali anatoka kwa Baba na Mwana—kwa hiyo, Baba hakuzaliwa, Mwana amezaliwa, na Mfariji anatoka kwa Baba na Mwana;"[912] lakini hakuna ushuhuda kama huo kabisa katika imani iliyotajwa hapo juu,[913] kinyume chake, kama tulivyoona, inakiri waziwazi kwamba Roho Mtakatifu anatoka kwa Baba pekee;[914]

c) Mteolojia maarufu wa Kirumi, Thomas Aquinas, katika risala yake dhidi ya Wagiriki, ananukuu hadi vipande kumi kutoka kwa hotuba katika Mtaguso wa Nicaea, vinavyohusishwa na Mtakatifu Athanasius wa Alexandria, na kutoka kwa waraka wa mtakatifu huyo huo kwa Serapion, — aya ambazo utokaji wa Roho Mtakatifu kutoka kwa Mwanafunzi unafundishwa waziwazi, lakini ambazo hazipo kabisa katika maandiko yote ya 'Baba wa Uorthodoksi';[915]

(d) Thomas Aquinas, Bellarmine na wengine, katika kupinga wao Wanaorthodoksi, wanataja ushuhuda ufuatao kutoka kwa barua ya Mtakatifu Athanasius kwa Serapion: *'Mkatae mtu mwenye mafundisho potofu baada ya onyo la kwanza na la pili* (Tito 3:10); na kwa hiyo, hata kama mngewaona wengine wakiruka hewani, kama Eliya, au kutembea 'kama vile juu ya nchi kavu' juu ya maji, kama Petro na Musa, lakini wakati huo huo, ikiwa watu hao hawatakiri, kama sisi, Mungu Roho, ambaye kimsingi anatokana na Mungu Mwana, kama vile Mungu Mwana, Mzaliwa Pekee, anavyotokana na Mungu Baba tangu milele yote — basi waachane na watu hao pia."[916] Lakini tungepoteza muda kutafuta kifungu hiki katika mojawapo ya barua za Mtakatifu Athanasius kwa Serapioni. Hata hivyo, tusiendelee kuzungumzia uingizaji na uandishi wa uongo kama huu: waandishi wasioafikiana na mafundisho ya Kanisa walishawahi kuzitumia, na labda walifanya hivyo kwa sababu ya kutoelewana au kosa…; hawafanyi hivyo tena.

---

[910] Hotuba hii ya wajumbe imerekodiwa katika *Concil.* ya *Lyabbeus*, Juz. VII, uk. 1199 na kuendelea. Baadaye, maneno yale yale yanamnukuliwa kwa jina la Jerome *na Hugo Eterian* (Kitabu III, Sura ya 17, katika Juz. XII ya *Bibl. Part. Coloniens. Sehemu ya II, uk. 412) na *Caleca* (kit. II, uk. 288, Juz. XIV ya Bibliotheca iliyotajwa) chini ya jina la Jerome.

[911] *Peter Damian* — *Tract. de process. Spirit. S.*, sura ya 5, katika *Opp.*, Juz. III, uk. 288.

[912] Collat. XIII ya Baraza la Florence, katika *Labb.* Concil., Juz. XIII, uk. 1108.

[913] Imani hii inapatikana katika Theodoret — N. E., Kitabu V, Sura II, na katika Patrologia Cursus Completus, Juz. XIII, kur. 358–364.

[914] Tazama dokezo 797 hapo juu.

[915] Maandiko haya yanatajwa na Theophan Prokopovich — katika *Theolog.*, juz. 1, uk. 1081–1083. Na kwa hakika, wanazuoni wengine wameonyesha kwamba Thomas Aquinas kwa kweli alijipa uhuru wa kunukuu ushahidi wa Baba wa Kanisa kwa njia ya uongo kabisa, hasa katika risala iliyotajwa hapo juu dhidi ya Wagiriki (tazama *Casim. Oudini* — *Dissert. de scriptis Thorn. Aquin.*, sura ya 21).

[916] *Thorn. Aquin.* Opusc. contra Graecos, sura ya 32; *Bellarmin.* de Christo, Kitabu cha II, sura ya 28; *Vasguez.* — Disput. 146 in primam partem Thomae, sura ya 5.

2) Ushuhuda mwingine, ingawa ni wa Baba Watakatifu na walimu wa Kanisa, umeharibiwa, au angalau unanukuliwa katika muundo ulioharibiwa. Ni mzigo mzito kutoa tuhuma kubwa kama hiyo dhidi ya mtu yeyote, na kufikiria kwamba kulikuwa na watu miongoni mwa Wakristo waliokuwa na ujasiri wa kupotosha hata kazi za Baba; hata hivyo, sisi si wa kwanza kuitoa. Wanasayansi wengi wa Magharibi, kwa upande wao, wamewakashifu Walatini hadharani kwa hili, na wameimarisha madai yao kwa mifano mingi.[917] Waandishi wetu wawili wameandaa zaidi ya sehemu mia moja zinazohusiana hasa na kanuni ya utoaji wa Roho Mtakatifu, ambazo pia zimeharibiwa na Walatini.[918] Hatuhitaji kujadili hapa ni lini hasa mabadiliko yote kama hayo yalifanyika—iwe wakati wa uchapishaji wa kazi za Baba Watakatifu, au hata kabla ya uchapishaji, katika mikono,[919] iwe kwa nia njema au mbaya, iwe daima kwa makusudi au wakati mwingine bila kukusudia, — lakini ni lazima tukumbuke kwamba mabadiliko haya hayakutumika tu na wanatheolojia wa awali waliopinga, bali, kwa mshangao wetu, yanatumika, angalau na baadhi, na wanatheolojia wa sasa pia.

Kutoka kwa mifano mingi ya zamani, inatosha kuashiria michache tu.

a) Katika baadhi ya matoleo ya Kilatini ya kazi za Mtakatifu Athanasius, risala yake ya tatu (au, kwa mujibu wa wengine, ya nne) dhidi ya Waari ina kifungu kifuatacho: "Hatutambulishi kanuni tatu au Baba watatu, kama Wamarcion na Wamanicha, maana hatuchukui jua tatu kama mlinganisho, bali jua moja, na mwangaza wake, na nuru moja kutoka kwa wote wawili,"[920] — na mwanasayansi Bellarmine anaashiria kifungu hiki kwa ushindi kama ushahidi usiopingika kwamba Roho Mtakatifu anatoka kwa Wote Wawili, yaani, kutoka kwa Baba na Mwana.[921] Lakini katika maandishi ya Kigiriki, kulingana na matoleo yote ya kazi za Mtakatifu Athanasius yaliyotayarishwa na Walatini wenyewe, maneno ya mwisho ya kifungu kilichotajwa yanasomeka hivi: … "lakini jua moja, na mwangaza wake, na mwanga mmoja *kutoka kwa jua* katika mwangaza wake."[922]

b) Thomas Aquinas, katika risala yake Dhidi ya Wagiriki, ananukuu kauli ifuatayo kutoka barua ya Mtakatifu Athanasius kwa Serapion: "Mtume anahusisha kwa *sababu* Yake—Mwana—kile ambacho Roho hufanya ndani yake, kama vile Mwana alivyohusisha kwa sababu Yake—Mungu Baba—kazi ambazo Yeye mwenyewe alifanya."[923] Lakini kwa kweli, kulingana na matoleo bora zaidi, kauli hii inasomeka hivi: 'Kama vile Mwana alivyoiita kazi aliyofanya Yeye Mwenyewe kuwa kazi za Baba, ndivyo pia Paulo alivyoita kazi alizofanya kwa nguvu ya Roho kuwa kazi za Kristo.'[924]

c) Peter Lombard na watetezi wengine wenye bidii wa upapa wanataja yafuatayo kutoka kwa risala ya Mtakatifu Ambrose kuhusu Roho Mtakatifu: "*Kila kinachotoka kwa yeyote* hutoka ama katika *kiini chake* au katika *nguvu yake*; kutoka katika kiini chake, kama Mwana, anayetoka kwa Baba, na Roho Mtakatifu, anayetoka kwa Baba na Mwana."[925] Lakini siku hizi, katika matoleo yote ya kazi za Ambrozi, hii imetafsiriwa hivi: 'kutoka katika kiini, kama Mwana, ambaye alisema: "*Mimi* (Hekima) *nilitoka kinywani mwa Aliye Juu*

---

[917] Kwa mfano: *Franciscus Junius* katika utangulizi wa Index expurgator. Belgicum, Heidelberg 1584; *Daniel Francus* — katika Disquisit. Academica de papistarum indicibus librorum prohibit, et expurg... Leipzig 1684 (kazi ya kipekee sana); *Caspar Loescherus* katika *Dissert. de latrociniis, quac in scriptores public., patres praecipue, solent committere* (Vittemburg, 1674); *Guil. Caveus* katika utangulizi wa *hist. litt. Scriptor. eccles.*, Juz. I, uk. 21 na kuendelea.

[918] *Adam Zernikau* — *De process. Spir. S.*, Tract. II na III, *De corruptelis in scriptis Patrum*, kur. 198–309, na *Theophan Prokopovich* katika *Theolog.*, kur. 1071–1147: *Loca Patrum corrupta*.

[919] Mabadiliko kama hayo yangeweza kutokea kwa urahisi hata kabla ya uchapishaji wa kazi za Baba wa Kanisa, tangu wakati huo tu ambapo mabishano makali kuhusu utoaji wa Roho Mtakatifu yalipoanza, na hasa wakati wa mchakato wa uchapishaji, ambao kwa kawaida ulisimamiwa na wasomi wa Magharibi. Tazama ushuhuda wa Daniel Frank katika risala yake iliyotajwa hapo awali — *De papistarum indicibus*, sura ya 10, uk. 145.

[920] Hasa, katika toleo la Basel la 1564, uk. 233; toleo la Paris la 1581, uk. 155; na toleo lingine la Paris la 1608, uk. 118.

[921] *Bellarmin*, *De Christo*, Kitabu cha II, Sura ya 25: 'Je, unaona hapa, kwa uwazi kabisa, vitu vitatu: jua, utukufu, na nuru inayotoka kwa vyote viwili? Wala sidhani kunaweza kuwa na shaka kwamba Athanasius alielewa Baba kuwa jua, Mwana kuwa utukufu, na Roho Mtakatifu kuwa nuru. *Nini, nauliza, kinaweza kusemwa kujibu hili?'*

[922] ... na kutoka kwa jua, kutoka kwa mng'ao, nuru... Tazama toleo la Kazi *za Athanasius*, Heidelberg, 1601, uk. 262; Paris, 1627, uk. 467; na Paris, 1698, Jz. 1, uk. 564.

[923] *Qpusculum contra Graecos*, sura ya 32, katika *Opp. *Aquinatis**, juz. XIX, uk. 21, toleo la Venice 1754.

[924] Kama vile mwana, kila alipofanya matendo, alisema kwamba baba yake alikuwa kazini, vivyo hivyo, kila Paulo alipofanya kazi kwa nguvu ya Roho, alisema kwamba matendo hayo yalikuwa ya Kristo. Epist. ad Serapion. 1, n. 19, katika Opp. *Athan.* Vol. 1, uk. 668. Paris, 1698.

[925] *Petrus Lombardus — Sententiae,* Kitabu III, Toleo 4; *Hugo Etherianus*, Kitabu III, Sura 17, katika Bibl. Patr. Coloniens., Juz. XII, Sehemu II, uk. 412; *Calecas*, Kitabu II, uk. 288, katika Bibl. hiyo hiyo, Juz. XIV.

Zaidi" (Hagio 24:3), kama Roho, anayetoka kwa Baba, na ambaye Mwana alisema: *'Atanitukuza, kwa sababu atachukua yale yangu*.'"[926]

(d) Wapotezaji wawili kutoka Orthodoxi, Vekk na Kaleka, walioandika kwa ajili ya kutetea uzushi wa Kirumi, wanataja kauli ifuatayo kutoka homilia ya tatu juu ya Sala ya Bwana na Mtakatifu Gregory wa Nyssa: "Roho Mtakatifu huitwa Roho kutoka kwa Baba, na kuna ushahidi kwamba Yeye ni Roho kutoka kwa Mwana (ἐκ τοῦ Ὑιοῦ)."[927] Hata Jesuiti Petavy alilazimika kukiri kwamba kifungu hiki kimeharibiwa, na kwamba kinapaswa kusomwa kama ifuatavyo, kulingana na muundo wa hotuba: "Roho Mtakatifu huitwa Roho anayetoka kwa Baba, na anashuhudia kuwa Yeye ni Roho wa Mwana — kwa maana imeandikwa: *'Mtu asipokuwa na Roho wa Kristo, si wa* Yeye' (Warumi 8:9)."[928]

(d) Katika matoleo yote ya kazi za Mbarikiwa Jerome, katika ufafanuzi wake wa Imani aliouandikia Mtakatifu Cyril, yafuatayo yanapatikana: "Roho Mtakatifu kwa kweli na ipasavyo anatoka kwa Baba na kwa Mwana."[929] Hata hivyo, wanatheolojia wa Kirumi wenyewe, ambao walitumia kazi za Jerome hata kabla hazijachapishwa, wanataja kifungu hiki bila nyongeza: 'na kutoka kwa Mwana,'[930] na mmoja wao (Peter Lombard), baada ya kunukuu kifungu hiki na vifungu viwili vingine vinavyofanana kutoka kwa kazi hiyo hiyo ya Mtakatifu Jerome Jerome, anauliza kwa mshangao: kwa nini Jerome, baada ya kusema kwamba Roho Mtakatifu anatoka kwa Baba, hakusema — na kutoka kwa Mwana?[931]

e) Kutoka kwa kazi za Mtakatifu Augustino kuhusu Utatu Mtakatifu, Petro Lombardi ananukuu maneno: 'Roho Mtakatifu ni zawadi ya Baba na Mwana, kwa sababu anatoka kwa Baba na kwa Mwana.'[932] Lakini siku hizi, katika matoleo yote, kifungu hiki kinasomeka hivi: 'Roho Mtakatifu ni zawadi ya Baba na Mwana, kwa sababu, kama Bwana anavyosema, "*Nitawatuma Roho wa kweli atokaye kwa Baba*" (Yohana 15:26), na kwa sababu kile ambacho Mtume anasema—"*Kama mtu yeyote hana Roho wa Kristo, huyo si wa kwake*" (Warumi 8:9)—kinahusu Roho yuleyule.'[933]

(g) Mjezuiti Antonius Possevinus, akifuata matoleo fulani ya kazi za Mtakatifu Yohane wa Damasko, ananukuu kauli ifuatayo kutoka kwa hadithi inayojulikana kwa jina lake, 'Hadithi ya Barlaam na Yosafati' (sura ya 19): 'kutambua Roho Mtakatifu mmoja, anayetoka kwa Baba na kwa Mwana.'[934] Hata hivyo, mhariri makini zaidi wa kazi za Mt. Damascene (Jacob Bill), baada ya kushauriana na mikono ya kale zaidi, hakupata maneno *'na kutoka kwa Mwana'* katika kifungu husika, na kwa hivyo akaacha maneno haya katika toleo lake.[935] Baadaye, Bellarmine na msaliti mkali na adui wa Kanisa la Orthodox, Leo Allacius, walilazimika kukiri kwamba kipande kinachozungumziwa kutoka kwenye hadithi ya Barlaam na Josaphat kilikuwa kimeharibiwa. [936]

h) Kulikuwa hata watu ambao, katika barua yenyewe ya Photius, Patriaki wa Constantinople, kwa Tsar wa Bulgaria Michael, hawakusita kuongeza urembo kwenye Imani ya Nike-Constantinople kwa kuingiza kifungu chao walichokipenda, — Photius, ambaye, kama inavyojulikana ulimwenguni kote, aliwakemea Walatini vikali kabisa kwa uvumbuzi huu, na alivumilia kwa ujasiri majanga mengi.[937]

---

[926] ... kama vile Roho Mtakatifu, anayetoka kwa Baba, ambaye Mwana anasema *kumhusu*: *'Atanitukuza...' (*Ambrozi, *De Spir. S.*, Kitabu II, Sura 5, Dokezo 42, katika *Patrologia Cursus Completus*, Jz. XVI, uk. 751).

[927] *Beccus*, katika *Congerie Sentent.* kuhusu utoaji wa Roho Mtakatifu, iliyochapishwa Roma 1630, uk. 141; *Calecas*, Kitabu cha II, katika Juz. XIV ya *Bibliotheca Patrum Coloniensis*, uk. 275.

[928] *Petavius*, *De Trinitate*, Kitabu VII, Sura 3, dondoo 14.

[929] Tazama, kwa mfano, katika *Patrologia Cursus Completus*, juz. XXX, **Hieronymi* XI*, uk. 179. Wahariri, hata hivyo, wanakiri kwamba kazi hii ya Baraka Jerome ni bandia.

[930] *Petrus Damiani* — *Tractatus de Spiritu Sancto*, sura ya 2, katika *Opera*, juz. III, uk. 287. Paris, 1642; *Petrus Abailardus* — *Introductio in Theologiam*, Kitabu cha II, sura ya 14.

[931] Kwa nini Jerome alisema kwamba Roho Mtakatifu anatoka kwa Baba mwenyewe, *lakini akaongeza Mwana?* (Sententiae, Kitabu 1, Tofautisho 12).

[932] *Lombard*, *Sententiae*, Kitabu 1, Tofauti 18.

[933] De Trinit. Kitabu V, Sura II, n. 12, katika *Patrologia Cursus Completus*, Juz. XLII, **Augustini** VIII, uk. 919. Kwa ujumla, Adam Zernyakav na Theophan Prokopovich wanabainisha hadi vipande *kumi* vilivyoharibika katika kazi za Mtakatifu Augustino (Tazama uharibifu uliobainishwa na waandishi wote wawili katika kazi PP. Occident. XIII–XXII).

[934] Opp. *Damasceni*, iliyochapishwa Cologne 1546, uk. 319 na Basel 1559, uk. 607. Conf. *Possevini* — Apparatus Sacri, J. II.

[935] Toleo la Paris, 1577, uk. 584.

[936] *Bellarmin,* *Lib. de Scriptor. eccles.*; *Leo Allatius,* *De consensu Ecclesiae Orientalis et Occidentalis*, ch. 2, n. 8.

[937] Tazama *Canisius* — Antiqu. lection. Vol. V, Sehemu ya 1, uk. 184, Ingolstadt 1604. Mabadiliko hayo, kama Canisius anavyothibitisha, tayari yalikuwa yamo katika rasimu aliyoitumia kwa toleo lake. Baadaye, barua iliyotajwa ya Photius ilichapishwa bila 'Filioque' (k.m., katika toleo *la Montacuti* la Epistolarum Photii, London 1651).

Lakini hapa kuna mifano ya jinsi Walatini bado wanavyotumia mistari hii iliyoharibika kutetea uzushi wao.

a) Mwanateolojia maarufu wa Kirumi Perrone, baada ya kuthibitisha, kama anavyoamini, bila ubishi, kwamba Kanisa la Magharibi limeamini *tangu enzi zote* katika kutokoka kwa Roho Mtakatifu kutoka kwa Mwana: na kwa misingi gani? —

a) ukweli kwamba katika karne *ya saba* Wagiriki wa Konstantinopoli, wanaodhaniwa kuwa Monofisiti, waliwakemea Walatini wa Orthodox kwa jambo hili;[938]

b) kwa sababu katika karne *ya nane* mzozo ulizuka Magharibi kuhusu suala hili kati ya Wagiriki—wanaodaiwa kuwa waikonoklasti—na Walatini wa Orthodox, na baraza lilikutana huko Gaul chini ya Pepin;[939]

c) ukweli kwamba, kuelekea mwisho wa karne *ya tisa*, Photius, Patriaki wa Constantinople—anayedaiwa kuwa mgawanyaji—aliwakashifu vikali Walatini kwa hili; na —

[940]d) hatimaye, kutokana na ukweli kwamba, kuanzia karne ya sita hadi ya kumi, mabaraza fulani madogo nchini Uhispania, Gali, Ujerumani na Italia yalianzisha taratibu uvumbuzi huu hata katika msingi wa imani: (ushahidi gani wa kupendeza!…), — kisha anageukia Kanisa la Mashariki na kusema: "Hakika kabisa kwamba Kanisa la Mashariki daima limeamini kwa njia ileile kabisa. Lilikuwa likifahamu kikamilifu imani hii ya Kanisa la Magharibi, kwani lilijua kuhusu barua kutoka kwa Papa Hormisdas kwa Kaisari Justin mwaka wa 521, ambayo, miongoni mwa mambo mengine, inasema: inajulikana kwamba sifa ya kipekee (proprium) la Baba ni kwamba anamzaa Mwana; proprium la Mwana ni kwamba amezaliwa kutoka kwa Baba akiwa sawa na Baba; proprium la Roho Mtakatifu ni kwamba anatoka kwa Baba *na Mwana,* ndani ya kiini kimoja cha Uungu. Na hakuna Mgiriki yeyote, anaendelea Perrone, aliyepinga hili. Hivyo basi Papa Hormizd asingeweza kuandika: 'inajulikana…' kama asingekuwa ameshawishika kwamba hili ndilo hasa lililokuwa linaaminika na Kanisa zote mbili wakati huo."[941] Lakini swali linajitokeza: kwa nini msomi huyu wa Magharibi alipuuza uchunguzi muhimu sana uliofanywa na msomi mwingine wa Magharibi, Manzi, kuhusu kifungu kilichonukuliwa kutoka kwa barua ya Hormizd, alipokilinganisha na miswada: 'mwandishi *wa awali* aliandika kifungu hiki hivi: "inajulikana pia katika nini sifa ya kipekee ya Roho Mtakatifu ipo..." Ni usomaji gani *uliobadilishwa na* mkono mwingine wa kale na karibu wenye mamlaka sawa kama ifuatavyo: 'Inajulikana kwamba sifa ya kipekee ya Roho Mtakatifu ni kwamba anatoka kwa Baba na kwa Mwana'?"[942] Kwa nini mwanazuoni huyo alishindwa kuzingatia ushahidi wa Adam Zernikau, ambaye aliona kwa macho yake katika

---

[938] Perrone, akirudia hili baada ya Lökken, anarejelea waraka wa Mtakatifu Maksimu Mwenyeungama kwa Marinus, presbiteri wa Kipro, ambao tayari tunaufahamu (*Perrone,* *Praelect. Theolog.*, vol. 1, kur. 418 na 422, toleo linalotajwa); lakini Mtakatifu Maksimu hakuiita kabisa Wagiriki *Wamonofisitisti* hapa, bali anasema kwamba, kwa ujumla, *wakazi wa mji wa kifalme* (οἱ τῆς Βασιλίδος) waliwakashifu Walatini kwa mafundisho kuhusu utoaji wa Roho Mtakatifu kutoka kwa Mwana (tazama dokezo 701 hapo juu. Conf. *Labbei*, Concil., Vol. V, uk. 1772 na Vol. XIII, uk. 376). Kwa nini, basi, kuongeza kwa hiari yako kwamba hawa walikuwa wamwasi wa Monophysite, kwa lengo la kututukana sisi—Wakristo Halisi—kana kwamba tunaamini kulingana na wamwasi? Juhudi bure! Ikiwa Wamonotelite kwa kweli waliamini hivi, na imani hii ilikuwa ya kikafiri, ilhali Kanisa lote la Kristo Mashariki na Magharibi liliamini katika kutokoka kwa Roho Mtakatifu kutoka kwa Mwana, basi kwa nini, tunauliza, je, Monofisiti hawakalaaniwa kwa hili na Mtaguso wa Kiinjili (wa Sita), uliochunguza na kukemea mafundisho yao yote ya uongo, au na mtaguso mwingine na walimu binafsi waliojihusisha na suala hili?... Na kwa nini hasa Wamonofisit wa Konstantinopoli walifikiria kuwakashifu Wakristo wa Magharibi hasa kwa fundisho la Roho Mtakatifu kutokana na Mwana, badala ya ndugu zao wenyewe wa Mashariki?... Je, hatimaye, wote walikuwa Wamonofisit?!

[939] Perrone anarudia maneno haya baada ya Lécan (loco citat.), na ananukuu ushuhuda wa mwandishi wa historia *Ado* kama ushahidi: 'Sinodi ilifanyika sasa, na suala lilijadiliwa kati ya Wagiriki na Warumi kuhusu Utatu Mtakatifu, na iwapo Roho Mtakatifu anatoka kwa Mwana kama anavyotoka kwa Baba, na kuhusu picha za watakatifu.' Lakini basi, Wagiriki wanatajwa wapi hapa *kama waangamizi wa sanamu?* Je, inafuatia kutoka hapa kwamba ilikuwa ni Wagiriki, hasa, waliokataa heshima ya sanamu katika mkutano wa Kifaliki, ilhali Lökken—ambaye Perrone anamrejelea—anajikubali mwenyewe kwamba Wagaliki wenyewe hawakuwa na mwelekeo wa heshima ya sanamu wakati huo (Dissert. Damascen. 1, n. 12)? Kwa nini, basi, tunauliza, Wagiriki—waliokataa utokaji wa Roho Mtakatifu kutoka kwa Mwana—wanatajwa katika mfano huu, bila sababu yoyote, kama waabudu sanamu wa kiheresi? Na ikiwa, kwa kweli, kukataa huku ni uzushi, kwa nini Baraza la Kiinjili (la Saba) na wengine waliolaani waibadhirifu hawakutumia hili kuwashutumu pia?

[940] Tazama maelezo 814–826 hapo juu na maandishi yanayorejelewa.

[941] Op. cit., uk. 423. Perrone ananukuu maneno haya kutoka kwa barua ya Gormizda hapa kulingana na maandishi yaliyochapishwa katika *Collect. Concil. *Labbei**, J. IV, uk. 1553.

[942] *Mansi* — katika *Collect. Conciliorum amplissima*, Juz. VIII, uk. 521, chini ya maandishi: 'Manuskripti *ya awali* ilitafsiri maandishi haya kama ifuatavyo: "inajulikana pia kwamba ni ya Roho Mtakatifu."' 'Lakini ni la Mwana wa Mungu, kama kulingana na hilo, n.k.' Usomaji huu *umerekebishwa na* hati ya kale na inayofanana karibu kabisa kama ifuatavyo: 'inajulikana pia kwamba ni Roho Mtakatifu, anayetoka kwa Baba na Mwana!...'

kodeksi kwenye Maktaba ya Hamburg urekebishaji uleule wa maandishi halisi ya kifungu kinachozungumziwa, uliofanywa na mtu fulani hata kabla ya Mansi kwa kuzingatia mikono?[943] Kwa kifupi: kwa nini mtaalamu alinukuu kifungu hicho katika muundo wake ulioharibika, wakati tayari imethibitishwa kuwa kimeharibika?...

(b) Mwanateolojia huyo huyo ananukuu maneno yafuatayo kutoka kwa risala ya Didymus wa Alexandria kuhusu Roho Mtakatifu: "Mwokozi alisema: *'Yeye* (Roho Mtakatifu) *hatazungumza kwa hiari yake mwenyewe*', yaani, si bila Mimi na si bila idhini Yangu na ile ya Baba, kwani Yeye hajatengwa na mapenzi Yangu na yale ya Baba," — 'kwa maana Yeye hayupo kwa nafsi yake, bali anatokana na Baba na Mimi; kwani ukweli kwamba yupo na anazungumza, anatoka kwa Baba na kwa Mimi.'[944] Lakini inajulikana kwamba Ratramnus, mtawa wa Corbeil, ambaye aliandika mapema kama karne ya 9 dhidi ya Wagiriki kwa maagizo ya Papa Nicholas I, ananukuu kifungu hicho hicho kutoka kwa Didymus kwa njia tofauti kabisa, yaani bila maneno yaliyojirudia mara mbili: *'kutoka kwa Baba na kutoka Kwangu…',* ingawa maneno haya yalikuwa muhimu sana kwa lengo lake, na haiwezekani kwamba aliyapuuzia kwa makusudi; ambayo ina maana kwamba katika karne ya 9 maneno haya hayakuwepo katika nakala za mikono za kazi ya Didymus.[945] Vilevile, inajulikana kwamba katika baadhi ya matoleo ya risala ya Didymus kuhusu Roho Mtakatifu, yaliyochapishwa na wasomi wa Magharibi hadi karne ya 16, maneno haya hayapo pia;[946] jambo linalomaanisha kwamba hata katika karne ya 16 bado kulikuwa na mikono ambayo maneno haya hayakuwa yameingizwa. Je, kifungu kama hiki sasa kinaweza kuchukuliwa kuwa chochote kingine isipokuwa kimeharibika?

c) Mwisho, Perrone anabainisha maneno kutoka kitabu cha tatu cha Mt. Basil dhidi ya Eunomius: "kwamba Yeye (Roho Mtakatifu) ni wa pili kwa heshima kwa Mwana, kwa kuwa *Yeye anapata kuwepo kwake kutoka kwake, anapokea kutoka kwake na kutangaza kwetu, na anategemea kabisa sababu hii* — hii ndiyo mafundisho ya utauwa; lakini kwamba Yeye ni wa tatu kwa asili—hii siyo kile ambacho Maandiko Matakatifu yanatufundisha, wala haiwezi kutolewa kwa msimamo mkali kutoka kwa yale yaliyosemwa awali."[947] Huu ndio ule mstari ambao uhalisi wake Walatini walitetea dhidi ya Wagiriki katika Baraza la Florence kwa karibu mwaka mzima, na ambao hawakuweza kuutetea. Kwa Marko wa Efeso —

a) kwa upande mmoja, aliweka kwa haki dhidi yao mswada wa kale zaidi wa Kigiriki wa kazi ya Basil uliopatikana kwake, ambao katika kifungu kinachotatanishwa ulisomeka—bila maneno yaliyoegemea Walatini—kama ifuatavyo: "kwamba Roho kwa haki anashika nafasi ya pili baada ya Mwana — hili, labda (ίσως), linafundisha mafundisho ya utauwa; lakini kwamba Yeye ni wa tatu kwa asili pia, Maandiko Matakatifu hayajatufundisha... na kadhalika", — huku pia akithibitisha kwamba Konstantinopoli kuna takriban maandiko ya kale elfu moja kama hayo yenye usomaji uleule, ingawa kuna maandiko manne au matano yenye usomaji ulioharibika, ambao Walatini huufuata;

b) Kwa upande mwingine, alionyesha wazi uharibifu wa tafsiri ya Kilatini, kutoka kwa muktadha mzima wa mahubiri ya Mtakatifu Basili ambapo kifungu hiki kinapatikana, na kutoka kwa vifungu vinavyofanana katika kazi nyingine za Baba Mtakatifu, ambavyo vinathibitisha kwamba hakuwahi kukubali kutokoka kwa Roho Mtakatifu kutoka kwa Mwana.[948] Sasa inaweza kuongezwa kwamba uhalisi wa usomaji uliotetewa na Marko, na hivyo basi ufisadi wa ule unaofuatwa na Walatini, unathibitishwa na ushahidi zaidi:

(a) kwa sababu wanazuoni wa Magharibi wenyewe, katika karibu matoleo yote ya kazi za Mtakatifu Basil kwa Kigiriki na katika tafsiri ya Kilatini, husoma kifungu hiki kikamilifu kulingana na Marko,[949] wakati wale waliofanya kazi kwenye matoleo ya hivi karibuni na bora zaidi (1730 na 1839) pia walibainisha kwamba

---

[943] *Zoernicaw* — kuhusu utoaji wa Roho Mtakatifu, uk. 288, ufisadi XXIX katika maandishi ya Baba wa Kileo cha Magharibi.

[944] *Perrone,* Op. cit., uk. 426. Kifungu hiki pia kimechapishwa kwa muundo huu katika toleo la hivi karibuni la kazi ya Didimov, katika *Patrolog. curs. compl.*, Juz. XXIII, uk. 133.

[945] *Ratramnus* — *Opusculum contra Graecos*, Kitabu II, Sura 5, katika *Specilegium veterorum Scriptorum* *ya Dacherii*, Juz. 1, uk. 78, iliyochapishwa Paris, 1723. Hapa kifungu kinachozungumziwa kinasomeka hivi: 'Mwokozi anasema: maana Yeye haongei kwa mapenzi yake mwenyewe, yaani, bila Mimi na bila mapenzi ya Baba yangu, kwa kuwa Yeye hawezi kutenganishwa na mapenzi Yangu na mapenzi ya Baba: maana mimi, Ukweli, ninaongea kumhusu Yeye aliye na uwepo na anayeongea, kwa kuwa Yeye ni Roho wa Ukweli.'

[946] Tazama *Zoernicaw* — *De process. Spir. S.*, uk. 213, na *Theophan Procopowicz* — *Theolog.*, j. 1, uk. 1085–1086.

[947] *Perrone,* op. cit., uk. 427.

[948] Haya yote yamewasilishwa na Zoernicaw kwa undani na ukamilifu mkubwa. Tazama Tract. II, corruptel. XII in Script. PP. Orient., hasa katika toleo la Kigiriki la Eugenios Bulgaros, kur. 233–261.

[949] Hasa katika matoleo yafuatayo: Venice 1535, uk. 87; Basel 1551, uk. 676; 1565, Jz. I, uk. 139; 1566, uk. 339; Paris 1618, Jz. II, uk. 78; 1566, uk. 280; na hatimaye katika matoleo ya Kibenediktini ya Paris, 1730 na 1839.

kati ya manuskripti saba walizotumia, zote zina usomaji uleule, na ni moja tu haijumuishi kihusika ἴσως, *'labda'*;[950]

b) ukweli kwamba katika mswada ulioko Maktaba ya Sinodi huko Moscow, unaotoka karne ya 11, kifungu husika kutoka kwa Mtakatifu Basil kina usomaji uleule;[951] na —

c) kwa sababu Nikita, Metropolitan wa Thessaloniki, ambaye aliandika kukanusha mwishoni mwa karne ya 12 dhidi ya risala ya Hugo Eterian iliyolenga Wagiriki, ananukuu kifungu hiki kutoka kwa Mtakatifu Basil katika hali yake isiyoharibika, ingawa yeye mwenyewe alikuwa na mtazamo usio wa Kiorthodoksi kuhusu utoaji wa Roho Mtakatifu,[952] na ingawa Eterian tayari alikuwa amekinukuu kwa Kilatini katika hali iliyoharibika.[953] Kwa nini basi mtaalamu anapaswa kutegemea kifungu kama hicho, ambacho uharibifu wake ni dhahiri na unakubaliwa na wengi, hata na wale wanaoshiriki maoni yake? Au, hata kama uharibifu huu haukuwa dhahiri, kuna haja gani ya kuweka mafundisho ya mtu kwenye kifungu kinachotatanisha na chenye utata mwingi? Je, hakuna vifungu vingine bora ambavyo haviwezi kupingwa? Ndipo panapofichika ufafanuzi wa fumbo lote!

3) Aina ya tatu ya ushahidi (ambayo ni kubwa zaidi), ingawa umetajwa kwa usahihi kutoka kwa maandishi ya Baba wa Kanisa, unajumuisha ushuhuda ambao si sahihi, si wa moja kwa moja, na kwa ujumla hauwasilishi maana iliyotolewa kwake kupitia tafsiri potofu. Haya ni pamoja na:

a) vifungu vilivyotajwa kutoka kwa maandishi ya walimu wa kale nje ya muktadha na kuelezwa kwa njia isiyohusiana na muktadha wa mazungumzo yao. Kwa mfano, wanataja—

aa) maneno mawili ya Mtakatifu Athanasius, ambapo anamwita Mwana *chanzo cha* Roho Mtakatifu;[954] lakini katika matukio yote mawili mwalimu mtakatifu anazungumzia Mwana hasa kwa maana kwamba Yeye hutoa Roho Mtakatifu katika roho za waumini au hutoa zawadi zake za neema, kwani katika visa vyote viwili ananukuu maneno ya Mwokozi: *'Mtu yeyote anaye kiu, na aje kwangu anywe'* (Yohana 7:37), maneno yake kwa Mitume: *'Pokea Roho Mtakatifu'* (Yohana 20:22), maneno Yake kutoka kwenye mazungumzo Yake na mwanamke Msamaria kuhusu maji hai (Yohana 4:10–15), akielewa maji haya kuwa Roho Mtakatifu, na maandiko mengine yanayofanana kuhusu kumiminika kwa zawadi za Roho Mtakatifu;[955] au —

bb) kauli ya Mtakatifu Basil Mkuu: 'kama Mwana alivyo kwa Baba, ndivyo Roho alivyo kwa Mwana, kulingana na muunganiko wa maneno yaliyofundishwa katika ubatizo.'[956] Lakini maandishi kamili ya kauli ya Mtakatifu Basil ni kama ifuatavyo: 'Ikiwa (waheresi) wanadhani kwamba utawala (ὑπαρίθμησις) (utawala) unamhusu Roho peke yake, wajue kwamba Roho anatajwa kwa njia ile ile kama Bwana, na Mwana kama Baba. Kwa maana jina la Baba, na la Mwana, na la Roho Mtakatifu linafundishwa kwa njia ile ile (Mathayo 28:19). Kwa hiyo, kulingana na kauli iliyofundishwa katika ubatizo, kama vile Mwana anavyohusiana na Baba, ndivyo Roho anavyohusiana na Mwana. Na kama Roho anawekwa sawa na Mwana, na Mwana anawekwa sawa na Baba, basi ni wazi kwamba Roho pia anawekwa sawa na Baba. Je, basi inafaa kudai, kuhusu majina yaliyowekwa katika muktadha uleule, kwamba moja ni la msingi na jingine ni la pili?'"[957] Basi, wapi hapa kuna hata dalili ya utokaji wa milele wa Roho Mtakatifu kutoka kwa Mwana?...

b) Vifungu vinavyosema kwamba Roho Mtakatifu anatoka kwa Baba na Mwana, au kutoka kwa Wote Wawili, kama vinavyopatikana katika maandishi ya Mtakatifu Epifanius, Hilary na Kirili wa Aleksandria.[958] Lakini —

---

[950] Haya ndiyo maneno yao kamili: 'eaque (maneno yanayotiliwa shaka) hodie etiani in editis et in septem MSS. desnnt... Consentit cum libro Latinorum (regarding the particle — ίσως) onus tantum regius; consentiunt vero cum libro Graecorum tum editi, tum reliqui sex MSS., in quibus omnibus haec vox ίσως invenitur.'

[951] Kulingana na katalogi ya Mathayo, chini ya Na. XXIII.

[952] Hoja zote mbili zimehakikishwa na Nilus Kavasila (Tazama *De Nilis* *ya Allatius*: *peri tou agiou pneumaos logos Latinon*, na linganisha *Biblioth. Graec.* *ya Fabricius*, toleo la zamani, mwishoni mwa Juz. V, uk. 65).

[953] Tazama ushuhuda wa hili kutoka kwa Vissarion wa Nicaea — apud *Allatius*, *De concens. Eccles. orient. et occid.*, uk. 654, na kazi ya Etherianus mwenyewe katika *Max. Biblioth. Patrum*, J. XXII.

[954] ... chanzo cha Roho Mtakatifu. Tazama *Heinrich Klée* — *Kathol. Dogmatik*, Juz. II, uk. 185, Mainz, 1835, na *Penone* — *Op. cit.*, uk. 425.

[955] *Athanasius* — *De Incarnatione* na *Contra Arianus*, n. 9, katika *Opp.* Juz. 1, uk. 877, Paris, 1698, na pia *De Trinitate et Spiritu Sancto*, n. 19, huko huo, uk. 978–979.

[956] *Perrone* — Kazi iliyotajwa, uk. 425.

[957] De Spirit. S., sura ya 17, n. 43; katika *The Works of the Holy Fathers*, juz. VII, uk. 297–298.

[958] Maandiko haya yanatajwa na Clot (Op. cit., uk. 185–186), Perrone (Op. cit., uk. 424–426) na wengine.

(aa) Msemo 'kutoka kwa *mtu fulani*' (τό ἐκ τινός εἶναι), kama Marko wa Efeso alivyokuwa tayari amegundua katika Mtaguso wa Florence—'[959] '—hautahajati kumaanisha kutokea kwa mtu fulani au kupata uwepo wako kutoka kwao, lakini hutumika katika lugha takatifu kwa maana nyingine pia, kwa mfano, kwa maana ya kufanana kwa sifa na asili, kwa maana ya kutumwa na mtu, na kwa maana ya kupokea kitu kutoka kwa mtu mwingine, kama katika maneno ya Mwokozi: *'Ninyi mko wa ulimwengu huu; mimi si wa ulimwengu huu*' (Yohana 8:23; taz. 47), au: *'Mimi nimetoka kwa Mungu, na nimekuja; maana sikujia kwa nafsi yangu, bali yeye alinituma'* (42), na tena: *'Yeye atachukua chenye changu, na kuwafahamisha ninyi*' (Yohana 16:14). Kwa hivyo, ni sahihi pia kusema kumhusu Roho Mtakatifu kwamba Yeye anatoka kwa Wote Wawili, kutoka kwa Baba na kutoka kwa Mwana, lakini kwa maana tofauti tu; Anatoka kwa Baba kwa kuwa anashiriki asili moja naye, na kwa kuwa anatoka kwake na kutumwa ulimwenguni; Anatoka kwa Mwana kwa kuwa anashiriki asili moja naye, kwa kuwa amepokea kutoka kwake mafundisho ya kuhubiriwa kwa watu, na kwa kuwa ametumwa kutoka kwake na kupewa waumini. Na kwa kweli —

bb) Mababa Watakatifu waliotajwa walizungumzia Roho Mtakatifu kama anayetoka kwa Wote Wawili, katika maana hizi mbalimbali. Kila alipodai Mtakatifu Epifanio kwamba Roho anatoka kwa Baba na Mwana au kwa Wote Wawili, iwe kwa maana ya juu au ya chini, daima alifafanua maana yake kwa maneno ya Mwokozi: *'Anatoka kwa Baba*' (Yohana 15:26), na *'Atachukua yaliyo yangu*' (Yohana 16:14)—kwa mfano: "Roho Mtakatifu, mwenye uungu uleule na Baba na Mwana, anatoka kwa Baba, ilhali Yeye hupokea daima kutoka kwa Mwana,"[960] au: "Roho anatoka kwa Kristo au kwa Wote Wawili, kama Kristo anavyosema: *'anayetoka kwa Baba,* na *atachukua kutoka kwa vyangu*.'[961] Hilari, baada ya kusema katika sehemu moja kwamba "Roho Mtakatifu lazima atambuliwe kuwa ana Baba na Mwana kama vyanzo vyake,"[962] anaeleza katika sehemu nyingine kwamba anamwita Mwana *chanzo* cha Roho Mtakatifu hasa kama *mgawaji* wa vipawa vya kiroho,[963] ilhali katika ya tatu anasema: 'Roho Mtakatifu hupokea kutoka kwa Mwana, ambaye anatumwa naye, na hutoka kwa Baba,' akibainisha kwamba kutoka si sawa na kupokea, na kwamba kile ambacho Roho Mtakatifu hupokea kutoka kwa Mwana kinaashiria tu mamlaka, au nguvu, au mafundisho.[964] Kwa namna ileile, Mtakatifu Kirili wa Aleksandria anafafanua hili mwenyewe, akisema kwamba Roho anatoka kwa Wote Wawili, kwa mfano: "Roho, ambaye kimsingi anatoka kwa Wote Wawili, yaani, ambaye amemwagwa (au amewasilishwa kwa waumini) kutoka kwa Baba kupitia kwa Mwana, ni Roho wa Mungu Baba, na wakati huo huo wa Mwana."[965]

---

[959] Synodi Florent. kikao XVIII.

[960] Roho Mtakatifu, kwa kweli wa utauwa uleule na Baba na Mwana, anatoka kwa Baba, na anapokelewa milele kutoka kwa Mwana (Haeres. LXII, Sabellianorum, sura ya 7; taz. Haeres. LXXIV, Pneumatomach., sura ya 10).

[961] ... Roho anatoka kwa Kristo, au kwa wote wawili, kama Kristo anavyosema: 'Anatoka kwa Baba, na huyu anapokelewa kutoka kwangu' (katika Ancorato n. 67).

[962] Sio lazima kuzungumzia kile kinachopaswa kutambuliwa kuwa kinatoka *kwa Baba na Mwana* (De Trinit. Kitabu II, n. 29). Hivi ndivyo wahariri wa hivi karibuni walivyochapisha, kwa kuzingatia manuskripti za kale (Patrolog. curs. corp. Juz. X, uk. 69); ilhali katika matoleo ya awali maandishi yalisomeka, katika baadhi: 'quia de Patre et Filio', na katika mengine: 'qui a Patre et Filio'. Wahariri wa hivi karibuni wanadokeza kihusishi 'cum' hapa. Hata hivyo, hata kwa kihusishi hiki, kama ilivyo bila kicho, maana inasalia kuwa isiyoeleweka.

[963] ... kwamba Waariyan wawe wamsaidie Mungu katika uumbaji wa Mwana... Je, basi, ni ajabu kwamba wana maoni tofauti kuhusu Roho Mtakatifu, ambaye, *alipomtoa*, aliumba... je, waandishi hao ni wazembe kiasi hicho? Na hivyo wanadhoofisha ukweli wa sakramenti hii kamilifu zaidi: kwa kumkana Baba, huku wakimnyima Mwana kile kilicho kuwa Mwana; kwa kumkana Roho Mtakatifu, huku wakijihami na kutokujua matumizi yake na *muumba* wake (De Trinit. Kitabu II, n. 4, katika Patrolog. T. cit., uk. 53).

[964] Na ninahoji: je, ni jambo lile lile kupokea kutoka kwa Mwana kama ilivyo kutoka kwa Baba? Kwa maana ikiwa itaaminika kwamba kuna tofauti kati ya kupokea kutoka kwa Mwana na kutoka kwa Baba, bila shaka itashikiliwa kwamba kupokea kutoka kwa Mwana ni jambo lile lile na sawa kabisa na kupokea kutoka kwa Baba. Kwa maana Bwana mwenyewe anasema:… Yohana 16:14,15. Hiki ambacho Mwana atakipokea (iwe ni *nguvu*, *wema*, *au mafundisho*), alisema kinapaswa kupokelewa kutoka Kwake Mwenyewe: na tena jambo hili lenyewe linaashiria kwamba kinapaswa kupokelewa kutoka kwa Baba... Na anaendelea kurudia: Roho wa kweli anatoka kwa Baba; lakini Mwana anatumwa na Baba (De Trinit. Kitabu VIII, n. 20, katika Patrolog. ibid. uk. 251). Na ni kifungu hiki hasa kinachotajwa hadi leo (*Perrone,* Op. cit., uk. 424) kama uthibitisho kwamba Hilary aliona misemo 'Roho *anatoka* kwa Baba' na *'anapokea* kutoka kwa Mwana' kuwa sawa, ilhali Hilary anasema kinyume chake kabisa! Ukweli ni kwamba katika matoleo ya awali, neno *'nihil'* liliongezwa kwa makusudi kabla ya neno 'differre', ingawa kifungu chote kinachofuata kinapingana kabisa na nyongeza isiyoidhinishwa kama hiyo; wahariri wa hivi karibuni, hata hivyo, wameondoa uingizaji huu, kwa kufuata mikono ya kale.

[965] 'Roho ni ya Mungu na Baba na Mwana, ikitoka kimsingi kwa wote wawili, yaani, ikitoka kwa Baba kupitia kwa Mwana' (De adorat. in spiritu et verit. lib. 1, p. 9, in Opp. Juz. 1, iliyohaririwa na Auberti, Paris 1638).

c) Kauli za Mababa Watakatifu na walimu wa Kanisa, hasa Wagiriki, kwamba Roho Mtakatifu anatoka, au ni, au anatapakaa kutoka kwa Baba *kupitia kwa* Mwana — διά ὑιοῦ, per Filium. Maneno haya huelezewa na Walatini kama ifuatavyo: "Inajulikana kutokana na mifano mingi kwamba chembechembe *za 'kupitia'* (διά) na *'kutoka kwa'* (έκ) hutumika kwa kubadilishana katika Maandiko Matakatifu na katika maandishi ya Wababa wa Kanisa. Hivyo, katika maneno ya Mwinjilisti: *'Vitu vyote viliumbwa kupitia* (δι' άυτού) *Kwa Yeye vitu* vyote viliumbwa…', au: *'ulimwengu uliumbwa kwa Yeye'* (Yohana 1:3, 10), neno *'kwa* Yeye' (δι' άυτού) hakika linamaanisha *'kutoka Kwake'* (έξ άυτού). Kwa hiyo, ikiwa walimu wa kale walisema kwamba Roho anatoka kwa Baba *kupitia* kwa Mwana, hii ni sawa na kusema *'kutoka* kwa Mwana'."[966]

Lakini, kwanza kabisa, uchunguzi wa jumla: je, ukweli kwamba *wakati* mwingine—tuseme hata mara nyingi—katika Neno la Mungu na katika maandishi ya Baba wa Kanisa chembe 'διά' ('kupitia') hutumika kwa maana ya chembe 'έκ' (*'kutoka*') inamaanisha kwamba *daima* hutumika kwa maana hiyo hiyo huko*?* Bila shaka sivyo. Kinyume chake, yeyote aliyesoma Neno la Mungu na maandishi ya Wababa anajua kwamba kuna mifano isiyo na hesabu ndani yake ambapo kiambato 'διά' kinatumika katika maana zake nyingine, kama vile: *'pamoja na', 'baada* ya', *'kuendelea na'*, na kadhalika.

Pili: je, kuna, hasa, hata mfano mmoja ambapo imethibitishwa waziwazi na bila shaka kwamba walimu wa kale, walipokuwa wakizungumzia Roho Mtakatifu akitoka *kupitia* Mwana, walikusudia maneno yao ya maana *'kutoka* kwa Mwana'? Hapana, hakuna. Kinyume chake, inajulikana kwa uhakika kwamba katika mfano huu walifanya utofauti mkali kati ya chembe ya διά *('kupitia')* na chembe ya εκ (*'kutoka')*: kwa mfano, usemi *'kupitia Mwana'* ulitumiwa na Mtakatifu Gregory wa Nyssa, ambaye hata hivyo alizungumza juu ya Roho Mtakatifu kama ifuatavyo: "akimetameta kupitia Yeye (yaani, kupitia Nuru aliyezaliwa au Mwana), lakini akiwa na chanzo chake cha kuwepo kutoka kwa Nuru ya milele;"[967] pia ilitumika na Mtakatifu Maksimu Mwungama na Mtakatifu Yohane wa Damascus, ambao hata hivyo walikataa waziwazi utoaji *wa* Roho Mtakatifu *kutoka kwa Mwana*;[968] wakati Mbarikiwa Theodoret hata aliita usemi *'kupitia* Mwana'—kwa maana ya *'kutoka kwa Mwana'* (Roho Mtakatifu ana uwepo)—ni matusi na kinyume na imani.[969]

Tatu, inajulikana kutokana na maandishi ya Baba Watakatifu na walimu wa Kanisa kwamba walitumia usemi — δι' Ὑιοῦ—kuashiria Roho Mtakatifu kwa maana *ya 'pamoja na Mwana', 'akifuata Mwana',* na mara nyingi zaidi *'kupitia kwa Mwana*',[970] yaani, pamoja na Mwana ana uwepo wake kutoka kwa Baba, anafuata Mwana katika mpangilio wa Watu wa Utatu Mtakatifu, anatumwa ulimwenguni kupitia kwa Mwana, anajidhihirisha kwa viumbe, anatolewa, na kadhalika. Hapa kuna baadhi ya mifano:

1) *Mtakatifu Basili Mkubwa* anasema: 'Kwa kuwa Roho Mtakatifu... ameunganishwa na Mwana, ambaye naye huonyeshwa bila kutengana naye, na kuwepo kwake kunategemea chanzo—Baba, ambaye anatoka kwake; kwa hiyo, sifa bainishi ya asili yake ya utu ni kwamba anajulikana (γνωρίζεσθαι) *kupitia* (μετά) *Mwana na pamoja na* (σύν) *Mwana*, na anapata kuwepo kwake kutoka kwa Baba. Mwana, hata hivyo, ambaye *pamoja na* (διά) Yeye mwenyewe na *kupitia* (μετά) Yeye mwenyewe huwezesha Roho, anayetoka kwa Baba, ajulikane (γνωρίζων), akiwa peke yake aliyemwaka kama Mwana wa pekee kutoka kwa Nuru isiyozaliwa, hana chochote cha pamoja na Baba wala na Roho Mtakatifu."[971] Hapa —

a) kihusisho διά kimeonekana kubadilishwa kwa kihusisho — σύν: kwa kuwa wazo lile lile kuhusu uhusiano wa Roho na Mwana linarudiwa mara mbili, na chembechembe husika zinaendana kikamilifu; na —

b) ingawa imesemwa kwamba Roho Mtakatifu ni 'día Ὑιοῦ', mtiririko wa milele wa Roho unaendelea pekee kutoka kwa Baba peke yake.

2) *Mtakatifu Gregori wa Nyssa* anaandika: 'Baba hana mwanzo na hajazaliwa, na daima anawasilishwa kama Baba. Na kutoka Kwake, katika mfululizo usiokatika (κατά τό προσεχές), Mwana mzaliwa pekee anawasilishwa bila kutenganishwa pamoja na Baba. *Mara moja kufuatia* (διά) Mwana na *baada* (μετά) ya

---

[966] *Perrone,* Op. cit., uk. 436; *Klée,* Op. cit., uk. 184.

[967] Tazama dokezo 844 hapo juu.

[968] Tazama maelezo 701, 894–898 hapo juu.

[969] Tazama dokezo 807 hapo juu.

[970] Hivi ndivyo hasa Marko wa Efeso anavyoelezea usemi huu katika 'Utohozi wa Imani ya Kiorthodoksi, ulioandikwa Florence' (tazama Voskreseniye Chteniya, juz. V, uk. 412–416, ambapo umechapishwa katika tafsiri kutoka kwa mswada wa kale wa Kigiriki uliohifadhiwa katika Moscow Maktaba ya Sinodi chini ya Na. 13). Na kihusishi διά, miongoni mwa maana zake nyingine, bila shaka kina zile zilizotajwa (tazama, kwa mfano, Dictionn. Grec-Français… na *Alexandre*. Paris. 1846).

[971] Tazama dokezo namba 883 hapo juu.

Mwana, kabla ya mtu kufikiria kati tupu na isiyokuwepo, Roho Mtakatifu anafahamika mara moja kama ujumla; Hata hivyo, yeye si wa baadaye kuliko Mwana katika kuwepo, kiasi kwamba mtu angeweza kamwe kumfikiria Mwana wa pekee bila Roho, — bali akiwa na chanzo chake cha kuwepo ndani ya Mungu, Muumba wa vitu vyote, *ambaye* kutoka kwake Nuru ya Pekee *pia* hutoka, na akimwaka *mara moja baada* ya (διά) Nuru ya kweli, hajatengwa na umbali wala tofauti yoyote ya asili kutoka kwa Baba au kutoka kwa Yeye wa Pekee."[972] Hapa —

a) mpangilio wa Viumbe wa Kimungu bila shaka umeonyeshwa, na kihusishi διά kinatumika kueleza kwamba Roho Mtakatifu anafuata mara moja *baada ya* Mwana;

b) inasemekana kwamba ingawa Roho Mtakatifu anafuata (διά) Mwana, Yeye mwenyewe anatoka uhai wake kutoka kwa Mungu Baba, ambaye Mwana naye anatoka;

c) hatimaye, inabainishwa kwamba ingawa Roho Mtakatifu anang'ara baada (διά) ya Mwana, Yeye hajatengwa na Baba *wala kwa umbali* wala kwa tofauti yoyote ya asili, kama vile ambavyo si hivyo kwa Mwana.

3) *Mtakatifu Kirili wa Aleksandria*, katika kuonyesha kwamba fumbo la Utatu Mtakatifu lilifikika kwa kiasi fulani hata kwa wanahikima wa kipagani, anaandika, miongoni mwa mambo mengine: "Kuna Mungu mmoja wa wote, lakini dhana ya Yeye inapanuka, kana kwamba, hadi kwa Utatu mtakatifu na wa kiini kimoja, Baba, Mwana, na Roho Mtakatifu, ambaye Plato pia aliita roho ya ulimwengu: kwa maana Roho hutoa uhai na hutoka kwa *Baba* aliye hai *kupitia kwa Mwana*," — na kisha, baada ya kuwasilisha mawazo kadhaa ya Plato kuhusu Viumbe wa Utatu Mtakatifu Sana, anahitimisha: "Hivyo alimjua Yeye (Roho Mtakatifu), ambaye kweli yupo, anayetoa uhai kwa wote na kuwatunza wote, na ambaye, kwa namna fulani, anatiririka kutoka kwenye chanzo kitakatifu cha Mungu Baba: kwani *anatoka kwa Baba kwa asili, na anatolewa kwa viumbe kupitia Mwana*."[973] Hivyo, katika maneno haya ya mwisho, mwalimu mtakatifu anaeleza waziwazi maana yake ya usemi 'anatoka kwa Baba kupitia kwa Mwana', ambao alikuwa ameutaja mwanzoni bila maelezo.

4) *Mtakatifu Yohane wa Damasko*, ambaye pia alisema mara kwa mara kwamba Roho anatoka kwa Baba kupitia kwa Mwana, anaeleza kwa uwazi zaidi jinsi kifungu hiki kinavyopaswa kueleweka: 'Tunamheshimu Roho Mtakatifu, Roho wa Mungu Baba, kama anayetoka Kwake, ambaye pia anaitwa Roho wa Mwana, kwa kuwa alidhihirishwa kupitia Kwake (δι' αυτού) na kupewa uumbaji, lakini si kwamba upeo wake unatokana Naye.'[974] Hata hivyo, tayari tumeona mifano kadhaa inayofanana ambapo usemi *'kupitia kwa Mwana'* umetumika kumrejelea Roho Mtakatifu hasa ili kuashiria kwamba Yeye hutolewa kwa uumbaji kupitia kwa Mwana au na Mwana, kwamba Yeye yupo, ametumwa, na kadhalika; itakuwa ni ziada kuzirudia hapa.[975]

(d) Maneno ya Mababa Watakatifu na waalimu wa Kanisa, yanayosema kwamba Roho Mtakatifu anaishi katika Mwana, anapumzika juu ya Mwana, anatoka kwa Mwana, ni mfano wa Mwana, na kadhalika.[976] Lakini —

aa) Roho Mtakatifu anaishi katika Mwana na kumtulia kwa sababu ile ile ambayo Mwana anaishi katika Baba na Baba katika Mwana (Yohana 14:10), yaani, kwa kuwa na asili moja, kwa kutengana kutokwezekana kikamilifu kwa asili yao, na kwa hakika si kwa kutokana na Mwana: vinginevyo, kutokana na maneno ya Mwokozi: *'Mimi niko ndani ya Baba na Baba yuko ndani* yangu' — mtu angehitajika kuhitimisha kwamba Wao hutoka kwa kila mmoja;

(bb) hasa, imetamkwa kwamba Roho humtulia Mwana, kama Mungu-mwanadamu, kulingana na maneno ya nabii: *'Na Roho wa Bwana atamtulia, roho ya hekima na ufahamu, roho ya ushauri na nguvu, roho ya maarifa na ya hofu ya Bwana'* (Isaya 11:2–3);

---

[972] Tazama dokezo namba 845 hapo juu. Maneno ya Tertullian, ambayo Wapapista huwataja mara kwa mara, yanaweza kueleweka kwa maana ileile: *Filium non aliunde deduco, sed do substantia Patris... Hoc mihi et in *tertium gradum* dictum sit, quia Spiritum non aliunde puto, quam a Patre *per* (nonne post)?* Mwana. Basi, angalieni, msije mkaangamiza *umoja wa utawala* badala yake... (Contra Prax., sura ya IV, katika Patrolog. curs. compl., juz. II, uk. 159).

[973] ... akitoka kwa Baba aliye hai kupitia kwa Mwana... kwa maana anatoka kwake (Baba) kwa asili, na hupewa uumbaji kupitia kwa Mwana (Contra Julian, Kitabu 1, uk. 34–35, katika Opp. Juz. I, iliyohaririwa na *Auberti*, Paris 1638). Baba Mtakatifu anarudia tena hili baadaye (Contra Julian, Kitabu IV, uk. 147, toleo lile lile).

[974] Tazama dokezo 898 hapo juu.

[975] Tazama maelezo 774, 842, 847, 848 na mengine hapo juu.

[976] Cle anaashiria maneno haya (Dogmatik, Juz. II, uk. 183–184; Dogmengeschichte, Juz. I, uk. 217–218, Mainz, 1837).

cc) Roho hupokelewa kutoka kwa Mwana na waumini, kwa sababu Mwana ni Mkombozi na Mwanasheria wetu, ambaye ametupatanisha na Mungu (Efe. 2:14–16) na, kupitia haki zake mwenyewe, amepata haki ya kutupatia, *kutokana na nguvu zake za kimungu… kila kitu kinachohitajika kwa ajili ya uzima na utauwa* (2 Pet. 1:3; taz. Yohana 7:37), kumwaga katika mioyo yetu neema ya Roho (Tito 3:6), ambayo kwa hiyo huitwa neema ya Kristo (Warumi 16:20);

gg) hata kama Marais Wakristo wakati mwingine wanasema kwamba Roho ni mfano wa Mwana, haimaanishi kwamba Roho anatoka kwa Mwana; kwani vitu vingi vinavyozaliwa au vinavyotoka kwa kitu kingine si mfano wa kile kinachotoka (kama vile tunda linalotokana na mti), na mtu anaweza kuwa mfano wa mwingine kwa sababu ya umoja wa asili pekee, na si kwa sababu ya asili yake (kama vile watu wawili wakati mwingine wanapatikana kuwa sawa kabisa, ingawa hawahusiani). Mwana ndiye mfano wa Mungu asiyeonekana, akiwa na asili moja na Yeye na akiwa amemfunua na anaendelea kumfunua Yeye ndani Yake na kupitia Yeye kwa viumbe Wake katika usawa wa nguvu, mamlaka na sifa nyingine za kimungu (Kol. 1:15; Ebr. 1:1–3); vivyo hivyo, Roho anaweza kuitwa mfano wa Mwana kwa sababu ya kuwa na asili moja na Yeye na kwa sababu Yeye humwonyesha Mwana—kama Mwana wa Baba—kupitia hekima Yake, utakatifu Wake na kazi zake zingine duniani. Kwa upande mwingine, cheo kama hicho kinafaa pia kwa Roho kwa mujibu wa ukweli kwamba Yeye hufanya kazi kutufanya *sisi—waumini—tuendane na mfano wa Mwanawe* (Rum. 8:29).[977]

4) Mwisho, kuna ushuhuda (hatutajificha hili) ambao umetajwa kwa usahihi kutoka kwa maandishi ya Baba wa Kanisa na ambao kwa kweli unaeleza waziwazi wazo kwamba Roho Mtakatifu anatoka (procedit) kutoka kwa Baba na Mwana. Lakini—

Kwanza: ni katika maandishi ya nani yanapopatikana ushahidi huu?

a) Miongoni mwa Mababa na walimu wa kale wa Kanisa la Mashariki, hakuna hata mmoja: hakuna hata mmoja wao aliyesema waziwazi kwamba Roho Mtakatifu *anatoka* kwa Baba na *Mwana* kwa maana ya utokaji wa milele. Na maneno yaliyotajwa kutoka kwa maandishi yao, ambayo si ya moja kwa moja na yasiyo sahihi, hayawasilishi wazo hili hata kidogo.[978]

b) Wala haipatikani kwa Mababa au walimu wa Kanisa la Magharibi hadi karne ya tano,[979] au hadi Mtakatifu Augustino, kama yeye mwenyewe anavyoshuhudia kwa nguvu hili kwa maneno yafuatayo: "Kuhusu Roho Mtakatifu*, hata hadi leo* wanazuoni na wafasiri wakuu wa Maandiko Matakatifu hawajamjadili kwa undani na uangalifu mkubwa kiasi cha kurahisisha kuelewa asili Yake ya kibinafsi, kwa sababu hiyo hatumuiti Mwana wala Baba, bali hasa Roho Mtakatifu... Hata hivyo, wanashikilia katika mahubiri yao kwamba Roho Mtakatifu hakuumbwa na Baba, kama Mwana alivyo—kwa maana kuna Kristo mmoja *tu—wala hajatoka kwa Mwana*, kama mjukuu wa Baba mkuu (babu), bali kwamba *Uwepo Wake wenyewe unatokana na Baba peke Yake*, ambaye vitu vyote hutoka kwake — ili kutuzuia kuweka *kanuni mbili* zisizo na mwanzo, jambo ambalo ni la uongo kabisa na la kipuuzi, na si sifa ya imani ya Kikatoliki bali ni sifa ya kosa la wamwasi fulani."[980]

---

[977] Hivi ndivyo Mtakatifu Basili Mkubwa anavyoielewa pia, akisema: 'Mfano wa Mungu ni Kristo, *ambaye*, kama ilivyoandikwa, *ni mfano wa Mungu asiyeonekana* (Kol. 1:15); wakati picha ya Mwana ni Roho, na wale wanaoshiriki Roho wanakuwa wana kwa mfano *wake*, kama ilivyoandikwa: *'Maana wale aliowajua tangu awali, aliwateua tangu zamani wafanane na mfano wa Mwanawe, ili awe wa kwanza miongoni mwa ndugu* wengi' (Warumi 8:29)." Na zaidi: "Kiumbe aliyeumbwa haamtakasi kiumbe mwingine aliyeumbwa, bali wote watakaswa na Mtakatifu mmoja, anayesema kumhusu *Yeye mwenyewe, 'Nawatakasa*' (Yohana 17:19). Yeye hutakasa kwa njia ya Roho. Kwa hiyo, Roho si kiumbe aliyeumbwa, bali ni mfano wa utakatifu wa Mungu na chanzo cha utakatifu kwa wote. Tumeitwa katika hekalu la Roho, kama vile Mtume anavyofundisha (2 Wathessalonike 2:13). Anatuweka upya na kututengeneza upya kwa sura ya Mungu" (Kinyume na Eunomius, Kitabu V, katika *The Works of the Holy Fathers*, VII, kurasa 190 na 192).

[978] Tumekagua kauli au ushuhuda muhimu zaidi wa aina hiyo; uchunguzi wa kina wa yote mengine, ambayo pia yanatajwa kutoka kwa walimu wa Mashariki wa Kanisa na kutafsiriwa vibaya na wanaopinga, unaweza kupatikana katika kitabu cha Zernikav *De process. Spir. I. Tract. XV*, kurasa 693–856.

[979] Mashahidi kutoka kwa Tertullian, Hilary na Ambrose kwa kawaida hurejelewa. Lakini tayari tumeona umuhimu wa mashahidi ya walimu wawili wa kwanza (tazama maelezo 962–964, 972). Kuhusu umuhimu wa ushuhuda wa Ambrose, tutaona hili baadaye (tazama dokezo 987).

[980] *De fide et symbolo*, sura IX, n. 19, katika *Patrolog. curs. compl.*, juz. XXXVI, uk. 191. Inaweza kuongezwa kwamba maneno haya ya Mtakatifu Augustino yanawahusu si tu walimu wa Magharibi bali pia wa Mashariki.

c) Katika karne ya tano yenyewe, ushuhuda kama huo hupatikana, kulingana na maonyesho ya wanateolojia wa Magharibi,[981] katika kazi za Mbarikiwa Augustino pekee — tatu au nne,[982] moja kutoka kwa Mtakatifu Leo, Papa wa Roma, na moja kutoka kwa Gennadius wa Massilia,[983] na kisha katika kazi za waandishi fulani wasiojulikana sana wa karne ya sita: Paschasius, diakoni wa Kanisa la Roma; Fulgentius, Askofu wa Ruspen; Fulgentius Ferrandus; na Venantius Fortunatus.[984] Itakuwa ziada kutaja waandishi wa baadaye, yaani wa karne ya saba na ya nane, wakati mabishano wazi kuhusu utokaji wa Roho Mtakatifu tayari yalikuwa yameanza Magharibi.

Pili: basi, nini kinaweza kusemwa kuhusu ushahidi huu?

a) Mtu anaweza kuhoji uhalali na uadilifu wao:

aa) kwa sababu zinapatikana pekee katika kazi za waandishi wa Magharibi; na katika Magharibi kulikuwa na nia za kubadilisha ushahidi wa aina hii, au hata kuingiza katika maandishi ya waandamizi, tangu mabishano ya wazi yalipoanza huko kuhusu utoaji wa Roho Mtakatifu kutoka kwa Mwana, yaani, tangu karne ya 8;

bb) kwa sababu Magharibi hawakukuwa tu na sababu za kubadilisha ushahidi kama huo, au kuingiza katika maandishi ya waandishi wa kale, bali kwa kweli waliingiza na kubadilisha — kama inavyojulikana kwetu bila shaka kutokana na mifano mingi, na kama wasomi wa Magharibi wenyewe sasa wanavyokiri mara kwa mara, katika uchapishaji wa kazi za Mbariki Agustino, Hilari, Prosperi na wengine;[985]

(c) hatimaye, kwa sababu waandishi hao hao ambao mashahidi yao yanawasilishwa kwetu kana kwamba Roho Mtakatifu anatoka kwa Mwana—yaani, Paschasius, Fulgentius, Leo Mkuu na Augustine—wanazungumza tofauti kabisa katika sehemu nyingine za maandishi yao, kama tulivyoona; kwa hakika, Augustine na Fulgentius hasa hata wanakataa waziwazi mafundisho haya.[986] Kwa msingi wa haya yote, angalau, tuna haki ya kutoamini ushahidi uliotajwa hadi tuwe na uhakika wa uhalisi wake na uadilifu wa miswada ya kale, ambayo inaweza kuwa ya karne ya nane au hata ya saba.

b) Hata hivyo, ikiwa tuko tayari kukubali uhalisi na uadilifu wa mashahidi haya, basi yanaweza kueleweka tofauti na jinsi yanavyoeleweka sasa Magharibi. Inawezekana kwamba baadhi ya waandishi wa Kirumi wa karne ya 5, 6 na 7, walipokuwa wakizungumzia Roho Mtakatifu anatoka kwa Mwana, walitumia kitenzi *'anatoka*' (procedit) pekee kwa maana ya kutoka kwa muda au utume duniani. Kwa sababu—

(aa) hakuna shaka kwamba kitenzi 'procedit' wakati mwingine kilitumika kwa maana hii na waandishi wa Kilatini mapema kama karne ya 4, kama inavyoonekana kutoka kwa mfano wa Mtakatifu Ambrozi, kulingana na mtazamo uliotambuliwa wa wasomi wa Magharibi wenyewe na wahariri wake wa hivi karibuni;[987]

---

[981] *Petavius* — *De Trinit.*, Kitabu VII, Sura ya 8; *Curs. Theolog. compl.*, Juz. VIII, kur. 635–637; *Klée* — *Dogmatik*, Juz. 11, kur. 184–186; *Perrone,* op. cit., kur. 424.

[982] De Trinit. Kitabu IV, Sura 20, dondoo 29; Kitabu XV, Sura 17, dondoo 29; Sura 26, dondoo 47. Baadhi ya vifungu vingine vya aina hii katika kazi za Mtakatifu Augustino vimeharibiwa (tazama dondoo 933 hapo juu).

[983] *Leo,* Epist. XV ad Turribium, Bishop of Astorga, chap. 1; *Gennadius* — Kitabu kuhusu Mafundisho ya Kanisa, sura ya 1.

[984] *Paschasius* — *De Spiritus Sancto*, Kitabu 1, Sura ya 12; *Fulgentius* — *De fide ad Petrum diac.*, Sura ya II, n. 52; *Ferrandus* — *Epist. adv. Arian.*, Sura ya 2, katika **Mai* Collect.*, Juz. III; *Fortunatus* — *Expos. fidei cathol.*

[985] *Augustine.* Barua 170 kwa Maximus Tabibu, n. 3, katika *Patrologia Cursus Completus*, Juz. XXXIII, uk. 749 chini ya maandishi: "*Maneno 'Filioque'* hayapo katika mikono ya Corb., Germ., Regio na Vict., vivyo hivyo pia katika baadhi ya miswada mingine, kama vile matoleo ya Baden, Amsterdam na Erfurt; ambao huacha aya hii kabisa: *'bali alizaliwa na Baba na Mwana, ili aseme kwamba hakutengenezwa na Mwana, wala na Baba*.' Vilevile — *Enchiridion ad Laurent.*, sura ya 9, katika *Patrologia Cursus Completus*, J. XXXVI, uk. 236, chini ya maandishi, n. 1; *Hilarion*, *De Trinitate*, Kitabu VIII, sura ya 20, katika iliyotajwa hapo juu Patrolog. Juz. X, uk. 251, dokezo b. d. chini ya maandishi; *Prosper,* Kitabu cha Sentensi, kutoka kwa kazi za Augustine, Sent. 370, katika Patrolog. iliyotajwa Juz. LI, dokezo s chini ya maandishi; *Nicetas* — Kuhusu Nguvu ya Roho Mtakatifu, Sura ya 5, katika Patrolog. iliyotajwa Juz. LII, uk. 856, dokezo i chini ya maandishi.

[986] Tazama maelezo 837, 875, 876, 899–901 na 903 hapo juu, na maandishi yanayorejelewa.

[987] Haya ndiyo maneno ya Mtakatifu Ambrozi: 'Roho, kwa hiyo, hawatumwi kana kwamba anatoka mahali fulani, wala haendelei kana kwamba anatoka mahali fulani, anapoendelea kutoka kwa Mwana, kama vile Mwana mwenyewe anavyosema: "*Nimetoka kwa Baba na nimekuja duniani*" (Yohana 16:18).' Na zaidi: 'wala, Mwana anapotoka kwa Baba, haondoki mahali… Wala Roho Mtakatifu, anapotoka kwa Baba na Mwana, hawatenganishwi na Baba, wala hawatenganishwi na Mwana' (maneno haya hayo yanamnukuliwa na wanazuoni wa Magharibi kutoka kwa Ambrozi ili kuunga mkono fundisho lao la uongo). Sasa, maoni kutoka kwa wahariri kuhusu aya zote mbili zilizotajwa: 'Hapa, Ambrozi anatumia neno *"kutoka"* kuashiria *utume wa wakati* wa Roho*;* kwa hiyo*,* inashangaza kwamba Estius, katika Kitabu cha 1 cha *Sententiae* yake, Dist. 14: *inapaswa kuzingatiwa kwamba si rahisi kupata miongoni mwa Wababa mfano ambapo utume wa Roho Mtakatifu unaashiriwa kwa neno 'utokaji', isipokuwa katika kazi za*

bb) kwa maana hii hasa, usemi 'Roho Mtakatifu anatoka (procedit) kutoka kwa Mwana' ulitumika wakati mwingine Magharibi hadi karne ya saba, kama Mtakatifu Maksimusi Mwungama alivyoshuhudia kwa Wagiriki wakati wake, baada ya kuuliza hasa kuhusu hili kwa walimu wa Kirumi; cc) Magharibi, baadhi ya watu waliielewa kauli iliyotajwa hapo juu kwa maana hii hata hadi karne ya 9, kama tunavyojua kutokana na maandishi ya Anastasius Mwaktulizi.[988]

c Hatimaye, tukikubaliana kutafsiri ushuhuda huu kwa njia ile ile ambayo Wakristo wa Kanisa la Magharibi wanauelewa leo—yaani, kwamba Aliye Barikiwa Augustine, Fulgentius na wengine kadhaa katika karne ya tano na ya sita waliamini katika utoaji wa milele wa Roho Mtakatifu si tu kutoka kwa Baba bali pia kutoka kwa Mwana: katika hali hiyo, imani yao lazima itambuliwe *kama maoni* yao *binafsi* tu, na chochote zaidi. Kwa maana haiwezi kwa namna yoyote kuitwa imani ya Kanisa lote au dogo —

(aa) ile ambayo haifuatilii asili yake bila mkataa hadi kwa Mitume watakatifu na haikujulikana katika Kanisa, wala Mashariki wala Magharibi, katika karne nne za kwanza;

bb) kwamba, kuanzia karne ya tano na kuendelea, Magharibi pekee ndipo ilielezwa mara kwa mara katika maandishi yao na wachache sana, na hata wakati huo kwa njia ambayo wengine, waumini wenzao wa karibu, waliona mafundisho mapya hayashawishi,[989] au waliyaelewa tofauti;[990]

cc) kwamba, ikipata msingi kidogo kidogo, ikawa mada ya mabishano makali Magharibi katika karne ya nane, huku wengine wakikubali kuiamini ilhali wengine hawakukubali;[991]

(dd) hatimaye, kwamba ili kuthibitisha na kueneza mafundisho hayo, mkutano uliitishwa Aachen mwanzoni mwa karne ya 9 miongoni mwa Wakristo fulani wa Magharibi, lakini haukutatua chochote kutokana na kutokubaliana kwa maoni, na ambayo Papa Leo III mwenyewe baadaye aliamuru yaaminiwe si na wote, bali tu na wale wenye uwezo wa kufikia ufahamu wa fumbo tukufu kama hilo.[992]

§47. Hitimisho linalotokana na ushahidi wote wa baba wa kanisa uliochunguzwa.

Hitimisho hili linaweza kufupishwa katika hoja mbili:

1. Kwamba Roho Mtakatifu anatoka kwa Baba—hii ndiyo mafundisho ya wachungaji wa Kanisa lote la Kikristo, la Mashariki na Magharibi, tangu mwanzo kabisa wa Ukristo; wakati mafundisho kwamba Roho Mtakatifu anatoka pia kutoka kwa Mwana yalianza kufundishwa tu kuanzia karne ya tano (kwa kudhania uhalisi na uadilifu wa ushahidi husika), na kisha tu Magharibi, na watu wachache sana na katikati ya upinzani wa wengi, hadi fundisho hili lilipothibitika taratibu huko, si kabla ya karne ya tisa. Kwa hivyo

2. Dhana kwamba Roho Mtakatifu anatoka kwa Baba imekuwa ikichukuliwa tangu zamani zisizojulikana kama fundisho la Kanisa na imani yake ya ulimwengu; ilhali dhana kwamba Roho Mtakatifu anatoka pia kwa Mwana ilianza kuibuka tu katika karne ya tano kama maoni au imani ya kibinafsi ya wachache, na haikuchukuliwa kama fundisho hata Magharibi hadi karne ya tisa.

Tunaweza kumaliza uchunguzi wetu wa asili ya kibinafsi ya Mungu Roho Mtakatifu hapa. Hata hivyo, kwa kuwa waandishi wanaopinga bado wanajitahidi kuimarisha itikadi yao potofu kwa hoja za kimantiki za kiteolojia zinazotegemea mafundisho thabiti ya Neno la Mungu na Kanisa, na kwa kuwa, kwa upande mwingine, watetezi wa itikadi ya Kiorthodoksi tangu enzi za kale wametumia silaha ileile dhidi ya wenye mawazo potofu—[993] —hatuoni ni upotevu kusema maneno machache kuhusu mada hii pia.

Bede, n.k. (*Ambros.* de Spirit. S. lib. 1, cap. 10, n. 119, 120 na maelezo chini ya maandishi, katika Patrologia iliyotajwa. Juz. XVI, uk. 732–733). Tunaweza kuongeza kwamba katika kifungu cha pili kilichotajwa kutoka kwa Mtakatifu Ambrozi, urudiaji wa *'—a Filio'* unachukuliwa, si bila sababu, kuwa ni uingizaji (Zoernicaw., *De process. Spir. S.*, Tract. III, corruptel. 7, uk. 270).

[988] Tazama maelezo 701 na 702 hapo juu.

[989] Tukumbuke maneno ya Rusticus, Kadinali-Deakoni wa Kanisa la Kirumi. Tazama dondoo 904.

[990] Waliielewa mtiririko (processio) wa Roho Mtakatifu kutoka kwa Mwana kwa maana ya *mtiririko wa muda* tu (maelezo 701 na 702).

[991] Tazama maelezo 819, 838 na 839 hapo juu.

[992] Tazama maelezo 818–826 hapo juu na maandishi yanayorejelewa.

[993] Kwa mfano, Patriaki Photius, katika barua yake maarufu ya mzunguko kwa Patriaki wa Mashariki, na Marko wa Efeso, katika risala yake maalum *Kuhusu Utiririko wa Roho Mtakatifu: Sura za Kikanuni Zilizowalenga Walatini*, iliyohaririwa na Eugene Bulgar katika tafsiri ya Kigiriki ya risala ya Adam Zernikav kuhusu utoaji wa Roho Mtakatifu, Juz. II, uk. 709–741,

§48. Uchambuzi wa hoja za kimantiki ya kidini kuhusu utokaji wa Roho Mtakatifu.

1. Ni hoja gani ambazo wanatheolojia wa Orthodox kwa kawaida huwasilisha katika kutetea fundisho kwamba Roho Mtakatifu anatoka kwa Baba pekee, na hatoki kwa pamoja kutoka kwa Mwana pia?

Muhimu zaidi kati ya hizi ni kama ifuatavyo:

1.1. Ukweli usio na ubishi, uliokubaliwa na Wakristo wote—katika Kanisa la Mashariki na la Magharibi—kwamba katika Utatu Mtakatifu Baba, Mwana na Roho Mtakatifu ni wa asili moja lakini ni Watu tofauti, na kwa hivyo wana aina mbili za sifa: sifa za kimsingi, zisizogawanyika, zinazomilikiwa na Wote, na sifa za kibinafsi, tofauti, zinazomilikiwa na kila Mmoja peke yake. Swali sasa linajitokeza: ni kipengele gani cha Baba tunapaswa kuhusisha na ukweli kwamba Yeye anatoka Roho Mtakatifu kutoka Kwake Mwenyewe (kama vile anavyomzaa Mwana)? Kwa kiini, au kwa Utu? Ikiwa ni kwa kiini, basi ni lazima kukubali kwamba Roho Mtakatifu anatoka si tu kutoka kwa Baba na Mwana, bali pia kutoka kwa Yeye Mwenyewe (jambo la kipuuzi ambalo hata Wakristo wa Magharibi hawakubali) — kwa maana kiini cha Watu wote wa Kimungu ni kimoja na hakigawanyiki. Hata hivyo, ikiwa inatoka kwa Mtu, basi ni lazima ikubaliwe kwamba Roho Mtakatifu anatoka kwa Baba peke Yake — kwa maana Baba, kama Mtu, ni tofauti kabisa na Mwana na Roho Mtakatifu, na kile kinachomilikiwa na mmoja wao hakiwezi kumilikiwa na mwingine.

1.2. Ni ukweli usio na ubishi, uliokubaliwa na Wakristo wote tangu enzi zote, kwamba katika Utatu Mtakatifu, ingawa kuna Nafsi tatu, kuna asili moja tu — μοναρχία.[994] Na sisi tunaunga mkono kikamilifu ukweli huu na kutangaza umoja wa asili katika Uungu tunaposema kwamba Mwana ameumbwa na Roho Mtakatifu anatoka kwa Baba mmoja na yuleyule. Lakini Wakristo wa Magharibi hawaungi mkono ukweli huu na wanakubali si kanuni moja bali mbili ndani ya Uungu wanaposisitiza kwamba Roho Mtakatifu anatoka kwa Baba na kwa Mwana, kwa maana Baba na Mwana ni moja tu katika asili; wakati kama Watu, Wao ni wawili, na hawana umoja mwingine kati Yao, mbali na umoja katika kiini, ambao ungewawezesha kuwa chanzo kimoja cha Roho Mtakatifu — hata hivyo, kudhani kwamba utokaji wa Roho Mtakatifu unahusiana na kiini cha Baba na Mwana, ambacho ni cha pamoja kwa Roho Mtakatifu Mwenyewe, kama tulivyoona, ni kukubali upuuzi.

1.3. Kanisa lote la Kikristo, la Mashariki na Magharibi, tangu zamani sana limefundisha na linaendelea kufundisha kwamba, katika Utatu Mtakatifu, kama vile hakika haipaswi kugawanywa, ndivyo pia Hipoistasi hazipaswi kuunganishwa, kinyume na wamakanisa—Wasabeli. Hata hivyo, walimu wa Magharibi sasa wanachanganya Hiypostasi za Baba na Mwana (na kwa hivyo wanang'ang'ania Sabellianism), angalau kwa kadiri wanavyokiri, mbali na umoja wa kiini, muungano fulani wa kipekee kati Yao, ambao kutokana nao, Watu hawa wawili, kwa tendo moja na, kama wasemavyo, lisilogawanyika, wanamtoa Roho Mtakatifu kutoka kwao Wenyewe, na hutumika kama kanuni moja, chanzo kimoja kwake, badala ya kuwa kanuni au vyanzo viwili.

1.4. Kulingana na mafundisho ya Kanisa la ulimwengu, Nafsi zote tatu za Utatu Mtakatifu ni moja *tu* kwa asili; kwa hivyo, umoja wowote ambao Mwana ana na Baba, Roho Mtakatifu ana umoja huo huo kabisa. Hata hivyo, wanatheolojia wa Magharibi sasa wanakubali kwamba Mwana ana umoja mkubwa zaidi na Baba kuliko Roho, wanaposema kwamba Baba na Mwana pia ni kitu kimoja kwa uhusiano na tendo hilo la pamoja ambalo kwa lilo wanatoka wenyewe kama Roho Mtakatifu; wao ni kitu kimoja kama kanuni moja, isiyogawanyika milele ya Roho Mtakatifu.

1.5. Kanisa la Ulimwengu daima limekiri katika Mungu umoja wa kiini na Utatu wa Viumbe. Lakini walimu wa Magharibi leo hawakiri tu umoja na Utatu katika Uungu, bali pia huingiza mgawanyiko wa viumbe viwili ndani yake. Wanakiri *umoja:* kwa mafundisho yao Baba, Mwana na Roho Mtakatifu ni *umoja* katika kiini; wanakiri *Utatu:* kwa mafundisho yao Baba, Mwana na Roho Mtakatifu ni Watu *watatu*; wanatambulisha *utatu:* kwa mafundisho yao Baba na Mwana wanafanya *kitu kimoja* kisichogawanyika milele kwa uhusiano na Roho Mtakatifu, kama chanzo Chake, ilhali Roho Mtakatifu, kwa uhusiano nao, ni *kitu kingine*, akitoka katika chanzo hiki.[995]

Hakika ya maoni yote ya Kanisa la Orthodox katika suala hili ni dhahiri. Yamejengwa juu ya mafundisho yasiyopingika ya Kanisa la ulimwengu wote, na yameundwa bila shida yoyote, kwa mujibu wa sheria za mantiki nzuri.

---

[994] Tazama hapo juu, maelezo 856, 862, 872 na 972.

[995] Hoja nyingine nyingi za aina hii, zilizowasilishwa na Waorthodoksi dhidi ya Walatini, zinaweza kupatikana katika kazi ya Marko wa Efeso iliyotajwa hapo juu (kumbuka 993), na pia katika *De process. Spir. S.*, Tract. VI, ukurasa wa 431–460.

2. Ni hoja gani ambazo wanateolojia wa Magharibi kwa kawaida hutoa ili kuunga mkono wazo kwamba Roho Mtakatifu anatoka kwa Mwana pia?

Kati ya zote zilizobuniwa na wasomi wa kati, ni nne tu ndizo bado zinatumika leo na kwa hivyo zinatambuliwa kama—kwa kusema kwa ujumla—bora zaidi:

2.1. "Kama Roho Mtakatifu hangejitoka kwa Mwana, basi kwa hakika asingekuwa tofauti naye; kwani Watu wa Utatu Mtakatifu sana—Baba, Mwana na Roho Mtakatifu—ambapo yote ni kimoja, wanatambulika kutoka kwa kila mmoja kwa njia ya uhusiano wa kinyume wa mtu mmoja, kama chanzo, kwa mtu mwingine, kama yule anayejitoka kwake, na kinyume chake."[996] Lakini mawazo haya yote mawili ni ya kiholela kabisa na si tu kwamba hayana msingi wowote katika mafundisho chanya ya Kanisa la kale, bali hata yanapingana nayo moja kwa moja: kwa maana —

a) Kanisa limefundisha tangu zamani zisizokoma kwamba, ingawa Mwana na Roho Mtakatifu wanatoka kwa Baba mmoja na yule yule, wanatofautiana kwa kuwa Mwana ameumbwa na Baba, wakati Roho Mtakatifu anatoka kwake, na —

b) kwa ujumla, imewatambua Watu wa Kimungu si kwa njia ya uhusiano wa kupingana kati yao, bali kwa kuamini kwamba Baba hajazaliwa, Mwana amezaliwa na Baba, na Roho Mtakatifu anatoka kwa Baba.[997]

2.2. "Ni kwa kutambua tu kwamba Roho Mtakatifu anatoka kwa Mwana ndipo tunaweza kufikiria uhusiano sahihi kati Yao. Ni kweli kwamba hata bila hili, Wao wana uhusiano kwa namna fulani—kwanza, kwa upande wa umoja, kwa sababu Wote wawili wanatoka kwa Baba mmoja; na pili, kwa upande wa utofauti, kwa sababu Wote wawili wanatoka kwa njia tofauti. Lakini hili si uhusiano wa moja kwa moja kati Yao, na kwa hivyo, si uhusiano wa juu zaidi na mkamilifu zaidi, ambao lazima ueleweke ndani ya Utatu Mtakatifu."[998] Kwa mara nyingine tena, hizi ni dhana ambazo kwa vyovyote vile hazijajengwa juu ya mafundisho thabiti ya Kanisa na ni za kiholela; kwani ni kwa misingi gani mtu anaweza kudai kwamba lazima kuwe na uhusiano wa moja kwa moja kati yao kama Watu tofauti, wakati Wote, kulingana na mafundisho ya Kanisa Takatifu, ni mmoja au hawagawanyiki kabisa katika kiini chao, na hivyo, kuwepo katika uhusiano wa moja kwa moja ambao ni zaidi ya uhusiano wa kawaida tu? Kwa upande mwingine, kwa nini tusizingatie uhusiano mwingine miwili ulioonyeshwa kati ya Mwana na Roho Mtakatifu—yaani, uhusiano unaotokana na umoja wa Chanzo na utofauti wa asili kutoka kwa Chanzo hicho—kama uhusiano kamili zaidi?

2.3. 'Ikiwa Roho Mtakatifu hawatoki kwa Mwana, kama anavyotoka kwa Baba, basi Baba anatofautiana na Mwana kwa njia mbili: yaani, kwa kumzaa Mwana kutoka Kwake na kwa kumtuma Roho kutoka Kwake. Lakini ni lazima kukubali tofauti *moja* tu, sifa moja ya kipekee kwa kila Mtu wa Utatu Mtakatifu, kwa sababu ukamilifu wao unatokana na umoja wa hali ya juu zaidi iwezekanavyo na pia idadi ndogo zaidi iwezekanavyo ya tofauti, na kwa hivyo, katika ukweli kwamba hakuna kitu kingine kinachohusishwa na kila Mtu isipokuwa sifa moja ya kipekee au ya kibinafsi."[999] Lakini nani kati yetu ana haki ya kuamua ni sifa ngapi maalum zinapaswa kuunda asili ya kibinafsi ya kila Mtu wa Utatu Mtakatifu, wakati fumbo hili liko juu ya uwezo wa ufahamu wetu, na wakati mafundisho thabiti ya Kanisa la kale yanaposema wazi kwamba asili ya kibinafsi ya Baba kwa kweli inajumuisha si sifa mbili tu maalum, bali hata tatu: kwamba Yeye Mwenyewe hajazaliwa na mtu yeyote wala hajatoka kwa mtu yeyote; kwamba Yeye humzalia Mwana; na kwamba Roho Mtakatifu anatoka kwake Mwenyewe? Na, kwa upande mwingine, ni dhana ya aina gani kwamba ukamilifu mkuu wa Watu wa Kimungu unahitaji kwamba kila Mmoja wao awe na sifa moja tu ya kipekee, na kwamba Baba angeacha kuwa mkamilifu kikamilifu ikiwa tungemhusisha na sifa mbili au tatu maalum za asili yake ya kibinafsi?

2.4. "Mwana anapokea kila kitu kutoka kwa Baba, isipokuwa ubaba, ambao pekee haupitishwi; kwa hivyo, Yeye pia anapokea mapenzi matunda ya kimungu (fruchtbaren). Na kwa hiyo Mwana, pamoja na Baba na kama Baba, anashiriki kimungu (ist fruchtbar) katika kutokoka kwa Roho kupitia mapenzi."[1000] Lakini tunajuaje kwamba Baba peke yake ndiye mwenye sifa ya ubaba, ilhali sifa ya kutokea kwa Roho Mtakatifu inashirikishwa, wakati, kinyume chake, walimu wa kale wa Kanisa walikabidhi zote mbili kwa usawa kwa Utu mmoja wa Baba, na wakasema kwamba Mwana alipokea kila kitu kutoka kwa Baba isipokuwa sifa ya

---

[996] Curs. Theolog. compl. Juz. VIII, uk. 641; *Perrone,* Op. cit., uk. 441.
[997] Tazama maelezo 743, 746, 844, 865, 872, 883, 885–888 hapo juu.
[998] Hivi ndivyo Klö anavyoweka hoja hii — *Dogmatik*, Juz. 11, uk. 187.
[999] Klöe — ibid., uk. 187–188.
[1000] Klöe — ibid., uk. 188.

kuwa chanzo cha Utu mwingine (Hypostasis) kwa ujumla, yaani, sifa ya kumzaa Mwana na sifa ya kutokea kwa Roho Mtakatifu?[1001] Na, pili, wazo hilo linatokana wapi kwamba Mwana, pamoja na Baba, anatoka kwa Roho Mtakatifu kutoka Kwake, kana kwamba kupitia mapenzi?

§ 49. Hitimisho la jumla.

Baada ya kuchunguza, kadiri iwezekanavyo, kila kitu ambacho Wakristo wa Mashariki na Magharibi wanakileta kama cha muhimu zaidi ili kuunga mkono mafundisho yao kuhusu asili ya kibinafsi ya Mungu Roho Mtakatifu, sasa tunaweza kuhukumu kwa uwazi kamili ni upande gani ukweli upo; tunaweza kumwambia yeyote anayefikiri bila upendeleo: *njoo uone.*

Kanisa la Kiorthodoksi la Mashariki linafundisha kuhusu kutokea kwa Roho Mtakatifu kama Neno la Mungu linavyofundisha kwa uwazi kamili, kama imani za kale na Mabaraza—ya kimataifa na ya mtaa—yanavyofundisha, na kama Mababa Wote Watakatifu na walimu wa Kanisa, za Mashariki na Magharibi, na, hatimaye, jambo hili linapothibitika kuwa la busara na la haki kulingana na tafakari za akili ya kiteolojia. Basi, ni nani, kwa dhamiri safi, atakayethubutu kusema kwamba sisi, kwa kuamini katika kutokoka kwa Roho Mtakatifu kutoka kwa Baba, tumepotoka kutoka kwa ukweli? Ni nani atakayethubutu, kwa dhamiri njema, kututuhumu kwa kosa au uzushi, — kwa kuwa kututuhumu makosa au uzushi ni kumtuhumu Mababa watakatifu wote na walimu wa Kanisa jambo lile lile, ni kutuhumu Mabaraza ya Kiinjilisti—si yale ya mtaa tu—na kwa kweli Kanisa lote la kale jambo lile lile, na hata ni kumtuhumu Neno la Mungu lenyewe makosa au uzushi? Nani, tena, atathubutu kutenda dhambi kuu kama hiyo?

Kinyume chake, mafundisho ya Kanisa la Magharibi kuhusu utoaji wa Roho Mtakatifu 'na kutoka kwa Mwana' hayategemei Neno la Mungu, bali tu tafsiri potofu ya mistari mbalimbali iliyomo humo; sio kwenye imani za kale za Kanisa na Mabaraza ya Kiikumi, bali pekee kwenye mabaraza kadhaa madogo ya mitaa yaliyofanyika Uhispania kuanzia karne ya tano na kuendelea (kama, zaidi ya hayo, tutaona kuwa maazimio yao hayakubadilishwa) na kwenye Baraza la Aachen, lililofanyika mapema mwanzoni mwa karne ya tisa; sio kwenye mafundisho ya kauli moja ya waumini watakatifu na walimu wa Kanisa, bali pekee kwenye tafsiri potofu, au upotoshaji, au hata uundaji wa uongo wa ushuhuda wao, na kwenye kauli chache sana za moja kwa moja za walimu fulani wa karne ya tano na ya sita, ambazo uhalisi wake pia unatia shaka; hatimaye, inajithibitisha kuwa haina msingi na ya kiholela hata kwa mtazamo wa hoja za kiteolojia. Je, mafundisho kama haya yanaweza kuitwa ya kweli? Na je, inakuwa na haki zaidi kuwasilisha mafundisho kama hayo kama kanuni na hata kuyajumuisha katika Imani, wakati kila kanuni ya Kikristo lazima iwe imejengwa juu ya Neno la Mungu, lazima ikubaliwe na Kanisa zima la ulimwengu na iwe imekuwepo ndani yake tangu enzi za Mitume wenyewe, badala ya kuonekana katika karne ya tano au ya tisa? Hapana, hii tayari ni dhana potofu, na dhana potofu ya kiwango cha juu kabisa; ni uvumbuzi katika suala ambalo si tu Kanisa fulani, bali Kanisa Katoliki Duniani kote lenyewe, halina haki ya kuanzisha uvumbuzi: kwa maana mafundisho yote makuu yametufunuliwa na Mungu. Hii ni, kwa hivyo, kwa namna fulani, uvamizi wa kijanja katika haki za Mungu Mwenyewe.

§ 50. Athari za kimaadili za dogo.

Ingawa mafundisho kuhusu sifa binafsi za Mungu yanaweza kuwa dhahania sana, bado tunaweza kuyatumia kujifunza mafunzo ya maadili kwa ajili yetu.

1) Watu wote wa Utatu Mtakatifu, mbali na sifa za pamoja zilizo katika asili Yao, wana sifa nyingine za kipekee zinazowatofautisha, kiasi kwamba Baba ni Baba haswa na anashikilia nafasi ya kwanza katika mpangilio wa Watu wa Kimungu, Mwana ni Mwana na anashikilia nafasi ya pili, Roho Mtakatifu ni Roho Mtakatifu na anashika nafasi ya tatu, ingawa katika utauwa Wote ni sawa kabisa. Na kwa kila mmoja wetu, Muumba ametupatia, pamoja na sifa tunazofanana nazo sote kwa asili ya kibinadamu, sifa maalum zinazotutofautisha; Ametupatia uwezo maalum na vipaji maalum, ambavyo huamua wito na nafasi yetu mahususi miongoni mwa wanadamu wenzetu. Kutambua vipaji na karama hivi ndani yako na kuvitumia kwa ajili ya wema wako mwenyewe na wa majirani zako, na kwa utukufu wa Mungu, ili hivyo kutimiza wito wako, ni wajibu usio na ubishi wa kila mwanadamu.

[1001] Tazama maelezo 746, 886–896 hapo juu.

2) Ingawa wanatofautiana kati yao katika sifa zao binafsi, Watu wote wa Utatu Mtakatifu Mtakasaji, hata hivyo, wako katika muungano wa daima wa pamoja: Baba anaishi katika Mwana na Roho Mtakatifu; Mwana katika Baba na Roho Mtakatifu; Roho Mtakatifu katika Baba na Mwana (Yohana 14:10).[1002] Vivyo hivyo, sisi pia, licha ya tofauti zetu zote za sifa binafsi, ni lazima tudumishe, kadri tuwezavyo, ushirika wa pamoja na umoja wa kimaadili miongoni mwetu, tukifungwa pamoja na umoja wa asili na kiungo cha upendo wa kindugu.

3) Hasa, wale wazee miongoni mwetu wajifunze kukumbuka Jina gubuku la Nani wanalobeba, kama vile wana au wote waliozaliwa na Wazee wanavyofanya...,[1003] na, wakizingatia hili, na wazingatie kutakasa majina ya Baba au Mwana wanayoyabeba kupitia utekelezaji mwaminifu wa majukumu yanayowajibika kwa majina haya.

4) Mwisho, tukizingatia madhara makubwa yaliyosababishwa na dhana za kibinafsi za Wakristo wa Magharibi kuhusu asili ya kibinafsi ya Mungu Roho Mtakatifu, tujifunze, kadri iwezekanavyo, kushikamana zaidi na mafundisho makuu ya imani kama yalivyoainishwa katika mafundisho ya Neno la Mungu na Kanisa la Orthodox, na kamwe tusisogeze *mpaka wa zamani ambao baba* zetu *waliuweka* katika imani (Methali 22:28).

Sehemu ya 2.
Kuhusu Mungu katika uhusiano wake wa jumla na ulimwengu na wanadamu

Kwa maana kwa yeye, na kupitia yeye, na kwa ajili yake viliumbwa vitu vyote (Warumi 11:36).

§ 51. Uelewa wa Kanisa kuhusu uhusiano huu na mafundisho yake juu yake

Mungu mmoja wa Utatu, mwenye sifa zote kuu za ukamilifu na kwa hivyo anafurahia utukufu na furaha kamili zaidi, ingawa hakuwa na haja ya mtu yeyote au kitu chochote, lakini, kwa kuwa ni mwema isiyo na kikomo, alitaka viumbe wengine wapatike na kushiriki wema wake: Aliumba ulimwengu kutokana na kutokuwepo, na tangu wakati huo amekuwa ukitunzwa na yeye kwa uangalizi wake wa kimungu. Ni katika matendo haya mawili ya Mungu—umbaji na uangalizi—ndipo panapatikana uhusiano wa jumla ambao Mungu ana nao kwa usawa kwa ulimwengu wote na, hasa, kwa wanadamu, na ambao dini za kale zilijengwa juu yake miongoni mwa wanadamu.[1004] Inaitwa 'ya jumla' kinyume na uhusiano mwingine, maalum, wa kiroho ambao Mungu anawo moja kwa moja kwa wanadamu walioanguka pekee — uhusiano unaojulikana kama 'oikonomia' (οἰκονομία) au fumbo la ukombozi wetu, na ambao unaunda msingi na kiini cha dini ya Kikristo hasa, kama ilivyorejeshwa.[1005]

[1002] Maana Baba yuko katika Mwana na Roho Mtakatifu; vivyo hivyo, Mwana na Roho wako katika Baba na katika kila mmoja. *Kirili wa Aleksandria*, *Mazungumzo kuhusu Utatu Mtakatifu*, Kitabu VII. Hali hii inapatikana pia katika*: Dionysius the Areopagite,* *On the Divine Names*, sura ya II, n. 4; *Athanasius,* *Against the Arians*, hotuba ya III, n. 25; *John of Damascus*, *On the Orthodox Faith*, kitabu cha 1, sura ya 8, 14, katika tafsiri ya Kirusi, kurasa 29, 48 na kwingineko.

[1003] 'Ni lazima kujua,' anasema Mtakatifu Yohane wa Damasko, akifuata walimu wengine fulani wa imani, 'kwamba majina "Ubatri" na "Uana" hayahamishiwi kutoka kwetu kwenda kwa Uungu mtukufu; kinyume chake, yanahamishiwa kutoka kwa Uungu kwenda kwetu, kama vile Mtume wa Kimungu anavyosema: *'Kwa sababu hii nainamisha magoti yangu mbele ya Baba wa Bwana wetu Yesu Kristo, ambaye kwa yeye kila ukoo mbinguni na juu ya nchi umepata jina* lake' (Efe. 3:14–15)." (Ufafanuzi Sahihi wa Imani ya Kiorthodoksi, Kitabu cha 1, Sura ya 8, uk. 23).

[1004] Tazama "Utangulizi wa Theolojia ya Kiorthodoksi", vifungu 12–13: *msingi na masharti ya dini.*

[1005] Tazama ibid., §§ 46–49: *kiini, msingi* na *masharti ya dini ya Kikristo*, na linganisha § 5 ya kazi hii.

Mafundisho ya Kanisa la Orthodox kuhusu Mungu katika uhusiano wake wa jumla na ulimwengu na wanadamu yameelezwa kwa ufupi katika maneno ya Imani ya Nike-Konstantinopoli: 'Ninaamini katika Mungu mmoja... Mwenyezi, Muumba wa mbingu na nchi, wa vitu vyote vinavyoonekana na visivyoonekana"—na inajumuisha sehemu mbili: mafundisho ya Mungu kama Muumba, na mafundisho ya Mungu kama MAlmighty[1006] , au Mpe.

Sura ya 2.
Kuhusu Mungu kama Muumba

§ 52. Mafundisho ya Kanisa na Maudhui ya Mafundisho Hayo

Kanisa la Orthodox linatufundisha yafuatayo kuhusu Mungu kama Muumba: 'Bila shaka yoyote, Mungu ndiye Muumba wa viumbe vyote vinavyoonekana na visivyoonekana. Kwanza kabisa, Aliumba kwa fikra Zake nguvu zote za mbinguni, kama waimbaji bora wa utukufu Wake, na akaumba ule ulimwengu wa kiakili ambao, kwa neema uliyotolewa kwake, unamjua Mungu na daima na katika mambo yote unajitolea kwa mapenzi Yake. Baada ya hapo, Mungu akaumba huu ulimwengu unaoonekana na wa kimwili kutokana na kutokuwepo. Mwisho, Mungu aliumba mwanadamu, ambaye ameundwa na roho isiyo na mwili, yenye akili na mwili wa kimwili, ili kutoka kwa mwanadamu huyu mmoja, aliyeundwa hivi, iwe tayari wazi kwamba Yeye ndiye Muumba wa ulimwengu wote wawili, usio wa kimwili na ule wa kimwili. Ni kwa sababu hii hasa, mwanadamu huitwa *'ulimwengu mdogo':* kwa maana anabeba ndani yake mfano wa ulimwengu mzima mkubwa" (Imani za Kiorthodoksi, Sehemu ya 1, jibu la swali la 18).

Funzo hili kwa dhahiri lina sehemu mbili: I) dhana ya jumla ya uumbaji wa Mungu, na II) dhana maalum kuhusu aina kuu za uumbaji wa Mungu: ulimwengu usioonekana au wa kiroho, ulimwengu unaoonekana au wa kimwili, na mikrokozm, yaani, mwanadamu.

1. Kuhusu uumbaji wa Mungu kwa ujumla

§ 53. Dhana ya uumbaji wa Mungu na historia fupi ya mafundisho haya

Kwa neno 'umbaji', kwa maana yake halisi, tunamaanisha, bila shaka, kuumbwa kwa kitu kutoka kwa kutokuwepo kabisa. Na kwa hiyo, tunaposema kwamba Mungu aliumba ulimwengu, tunaelezea wazo kwamba kila kitu kilichopo nje ya Mungu kiliumbwa na Yeye kutoka kwa kutokuwepo kabisa, au kutoka kwa kutokuwepo kabisa na kuingia katika kuwepo.[1007]

Ukweli huu ni miongoni mwa kweli za kipekee za ufunuo wa Kimungu, usiojulikana si tu kwa watu wa kawaida wa kipagani bali pia kwa wanahikima wao washenzi zaidi: kwani baadhi yao waliamini kuwa ulimwengu ni wa milele;[1008] wengine walikiri kuwa ulitoka kwa Mungu;[1009] kundi la tatu lilifundisha kuwa ulimwengu uliibuka kwa hiari yake mwenyewe, kwa bahati nasibu, kutoka kwa machafuko ya milele au atomi;[1010] kundi la nne lilidai kwamba Mungu aliiumba kwa kutumia nyenzo iliyokuwa na umilele pamoja naye,[1011] na hakuna aliyeweza kufikiria kwamba dunia ilitengenezwa kutoka kwa kutokuwepo kwa nguvu zote

---

[1006] 'Pantokrator', anasema Mtakatifu Kirili wa Yerusalemu, akifafanua neno hili la Imani, 'estin o panton krator, o panton exousiazōn', yaani, 'Mwenyezi ndiye anayeshikilia vitu vyote na ana mamlaka juu ya vitu vyote' (Cathech. VIII, n. 1; katika tafsiri ya Kirusi, n. 3, uk. 145).

[1007] Katika Maandiko Matakatifu, mkusanyiko huu wa viumbe ulioundwa na Mungu na kuunda *ulimwengu* kwa kawaida hujulikana kama *mbingu na dunia* (Mwa. 1:1; 2:1), au *mbingu na dunia, bahari na vyote vilivyomo ndani yake* (Zab. 145:6; 113:11; 134:6; Nehemia 9:6; Matendo 4:24), pamoja na *vitu vinavyoonekana na visivyoonekana* (Wakolosai 1:16). Neno *'ulimwengu'*, kwa upande mwingine, wakati mwingine hurejelea dunia pekee (Marko 16:15), wakati mwingine kabila la wanadamu pekee (Yohana 3:16), na wakati mwingine hata watu wasio wa haki pekee (1 Yohana 5:5).

[1008] Heraclitus, Xenophanes, Aristotle.

[1009] Falsafa ya Kihindi, Waneoplatonisti.

[1010] Demokritos na Epikuros na wafuasi wao.

[1011] Anaxagoras, Zeno, Plato, Seneca na wengine.

za Mungu. Kanisa la Kikristo, baada ya kupokea ukweli huu—ambao ni zaidi ya uwezo wa akili ya binadamu—kutoka kwa Mungu, na likitaka kuuimarisha zaidi kwa watoto wake, limefundisha kwa uthabiti tangu mwanzo katika imani za umma.[1012] Wachungaji na walimu wa Kanisa pia waliingiza ukweli huu katika maungamo yao,[1013] na wakajitahidi kuupandikiza katika kundi lao kama mojawapo ya kweli za msingi kabisa.[1014] Kwa bahati mbaya, hivi karibuni hata miongoni mwa Wakristo walitokea watu ambao si tu walifufua karibu makosa yote ya kale kuhusu asili ya dunia, bali pia waliingiza mapya. Yaani:

a) Hermogenes na wengine wengi wa heresi walidai kuwa nyenzo ambayo dunia ilitengenezwa nayo ni ya milele;[1015]

b) Simoni Mchawi, Menandro, Basilides, Carpocrates na wengineo walifundisha kwamba dunia ilitengenezwa kutoka kwa dutu ya milele na malaika;[1016]

c) Cerinthus alifundisha kwamba dunia iliundwa na nguvu fulani ya chini bila ufahamu wa Mungu mkuu;[1017]

d) Waoofiti, Manikea na Priscilianisti walifundisha kwamba dunia iliundwa na kanuni ya uovu, shetani;[1018]

e) Origen aliona dunia kama matokeo ya lazima ya uwezo mkuu wa Mungu, na hivyo akakubali kuwa dunia ilitengenezwa tangu milele.[1019] Makosa haya yote yalikashifiwa na Kanisa la mapema na kupingwa na walimu wengi wa imani, hasa: Irenaeus, Tertullian, Methodius na Augustine;[1020] ingawa, licha ya yote haya, hayapotea kabisa. Katika Zama za Kati, Wapauliciani na Wabogomili waliamini kwamba dunia iliumbwa na shetani au Ibilisi.[1021] Baadhi ya wanafalsafa wa hivi karibuni, wanaodaiwa kuwa, wamefufua mafundisho ya dutu ya milele ambayo ulimwengu ulitokana nayo,[1022] na ya utoaji au maendeleo ya ulimwengu kutoka kwa Mungu (emanationism na pantheism),[1023] na dhana kwamba Mungu alileta ulimwengu kuwepo kutokana na ulazima kamili, na hivyo basi aliutengeneza kutoka milele yote.[1024]

Maoni yote yaliyoorodheshwa hapo juu, kwa haki yote, lazima yaitewe uzushi, kwani yanapingana moja kwa moja na mafundisho ya Neno la Mungu na Kanisa la Orthodox kuhusu asili ya ulimwengu.

§ 54. Mungu aliumba ulimwengu

"Mungu ndiye Muumba wa viumbe vinavyoonekana na visivyoonekana," inafundisha Kanisa la Orthodox (Imani ya Orthodox, Sehemu ya 1, jibu la swali la 18), na hii hapa ni ushuhuda usio na ubishi wa watu walioongozwa na Mungu:

(a) nabii Musa: *'Mwanzo Mungu aliumba mbingu na nchi'* (Mwanzo 1:1);

[1012] Hivyo basi — (a) imani iliyowekwa katika Katiba za Kitume inasomeka: 'Ninaamini na kubatizwa katika Mungu mmoja, asiyezaliwa, Mungu mmoja wa kweli, Mwenyezi, Baba wa Kristo, *muumba na mtengenezaji* wa vitu vyote'...; b) katika imani ya Kanisa la Yerusalemu: 'Ninaamini katika Mungu mmoja, Baba, Mwenyezi, *Muumba* wa mbingu na nchi, *Muumba* wa vitu vyote vinavyoonekana na visivyoonekana.'...; c) katika imani ya Kanisa la Kaisaria: 'Tunaamini katika Mungu mmoja, Baba, Mwenyezi, Muumba wa vitu vyote vinavyoonekana na visivyoonekana.'... Vivyo hivyo ni kwa wengine. Tazama *Bingham* — Orig. Eccles. kit. X, 4, uk. 4. §§ VII–XV.

[1013] Imani za Irenaeus, Origen, Tertullian, Cyprian na wengine; tazama ibid., §§ I–VI.

[1014] *Herm.* Past. kit. II, ag. 1: 'Kwanza kabisa, amini kwamba kuna Mungu mmoja, ambaye aliumba vitu vyote, akavifanyia umbo, na akavitoa kutokuwepo na kuwa: vitu vyote?' *Iren*. contra haeres. 1, 22, n. 1; *Tertullian,* *De praescriptione haeresium*, sura ya XIII; *Origen,* *De principibus*, Prolegomena, n. 4.

[1015] *Tertullian,* Dhidi ya Hermogenes, sura ya II; *Eusebius,* Historia ya Kanisa, V, sura ya 27.

[1016] *Tertullian,* *De praescriptione haeresiarum*, sura ya 46; *Irenaeus,* *Adversus haereses*, 1, sura ya 24; *Epiphanius*, *Haereses*, 22 na 24; *Eusebius,* *Historia ya Kanisa*, IV, sura ya 7.

[1017] *Irenaeus*, *Kinyume na Ubaguzi*, Kitabu III, Sura ya 11; *Epiphanius*, *Heretika*, 28; *Augustine*, *Kuhusu Ubaguzi*, 8.

[1018] *Irenaeus*, ibid., 1, 30; *Tertullian,* *De praescriptione*, 47; *Epiphanius,* *Haereses*, 37; *Augustine,* *De natura boni*, ch. 42; *Leo*, *Epistola XV ad Turib*.

[1019] *Origen,* *De Principiis*, Kitabu II, ukurasa 1–3, na Kitabu III, Sura ya 5. Hata hivyo, wengine wamejaribu kumtetea Origen dhidi ya shtaka hili *(Huetius* — *In Origenian*, Kitabu II, Maswali 2 na 12).

[1020] *Irenaeus*, *Kinyume na Ubaguzi*, Kitabu II, Sura 30; *Tertullian*, *Kinyume na Hermogenes*; *Methodius,* *Kuhusu Wazazi* (katika *Photinus*, *Bibliotheca*, kodeksi 235); *Augustine,* *Mji wa Mungu*, Kitabu VII, 30; Kitabu XI, 4–6; Kitabu XII, 15–17.

[1021] *Phot*. Dhidi ya Manikea, II, 5; *Euthym. Zygab.*, Panoplia, sura ya 27.

[1022] Voltaire, Rousseau na wengine.

[1023] Spinoza, Jacob Böhme na wengine.

[1024] Schelling, Hegel na wafuasi wake.

b) nabii Daudi: *'Heri yeye ambaye msaada wake ni Mungu wa Yakobo, na tumaini lake liko kwa Bwana, Mungu wake, aliyeumba mbingu na nchi, bahari na vyote vilivyomo ndani yake*' (Zaburi 145:5–6);

c) nabii Isaya: *'Bwana, aliyeumba mbingu, yeye, Mungu aliyeumba dunia na kuitengeneza; yeye aliithibitisha, hakuitengeneza ili iwe batili; aliitengeneza ili iwe na wakazi'* (Isaya 45:18; taz. 42:5);

d) nabii Yeremia: *Yeye aliumba dunia kwa nguvu zake, akasimamisha ulimwengu kwa hekima yake, na akapanua mbingu kwa ufahamu wake* (Yer. 10:12);

e) Ezra: *'Wewe, Ee Bwana, ni mmoja; Umeumba mbingu, mbingu za mbingu na majeshi yake yote, dunia na kila kitu kilicho juu yake, bahari na kila kitu kilicho ndani yake, nawe unadumisha vitu hivi vyote, na majeshi ya mbinguni hukusembua*' (Nehemia 9:6);

f) Mitume, ambao, Petro na Yohana walipokuwa wameachiliwa na makuhani wakuu wa Kiyahudi, walianza sala yao ya pamoja kwa Mungu hivi: *'Ee Mungu Mwenyezi, uliyeumba mbingu na nchi na bahari na vyote vilivyo ndani yake*' (Matendo 4:24); g) hasa Mtume Paulo, ambaye alitangaza katika Areopagi huko Athene: *'Mungu, aliyeumba ulimwengu na vitu vyote vilivyomo, akiwa Bwana wa mbingu na dunia, haishi katika hekalu zilizotengenezwa kwa mikono ya wanadamu*' (Matendo 17:24), na ambaye, miongoni mwa mambo mengine, aliandika kwa Waebrania: *'Kila nyumba huundwa na mtu fulani; lakini yeye aliyeumba kila kitu ni Mungu*' (Waebrania 3:4); g) hatimaye, Mtume Yohana Mteolojia, aliyesikia Malaika *akaapa kwa Yeye aliye hai milele na milele, aliyeumba mbingu na vyote vilivyomo, dunia na vyote vilivyomo juu yake, bahari na vyote vilivyomo ndani yake* (Ufunuo 10:6; taz. 14:7).

Kwenye hili tunaweza kuongeza:

(a) kwamba katika Maandiko Matakatifu yote, Mungu pekee ndiye anayeitwa wa milele, na hakuna mahali ambapo ulimwengu unaonyeshwa kuwa wa milele sawa naye: *Bwana Mungu wa milele, aliyeumba ncha za dunia, hauchoki wala haudhoofiki* (Isaya 40:28), au: *'Mmemsumbua Yeye aliyemuumba kwa kumtoa dhabihu mashetani badala ya Mungu'* (Baruku 4:7; taz. Zaburi 92:2); na zaidi ya hayo: *vitu vyote viliumbwa kwa njia yake na kwa ajili yake; naye yuko kabla ya vitu vyote, na katika yeye vitu vyote vimeunganishwa pamoja* (Wakolosai 1:16–17);

b) anaitwa wa Kwanza, Alfa, mwanzo wa *vitu* vyote: *'Mimi ndiye wa Kwanza, na mimi ndiye wa Mwisho. Mkono wangu uliweka misingi ya dunia, na mkono wangu wa kulia ulitandaza mbingu'* (Isaya 48:12–13); *'Mimi ni Alfa na Omega, Mwanzo na Mwisho,' asema Bwana, 'yeye aliye, na aliyekuwa, na atakayekuja, Mwenyezi*' (Ufunuo 1:8); *maana kutoka kwake na kwa njia yake na kumwendea yeye ndivyo vitu vyote vilivyomo* (Warumi 11:36);

(c) na kwamba uumbaji wa ulimwengu unachukuliwa kuwa mojawapo ya alama za kipekee za Mungu wa kweli: *'Watu! Mnafanya nini*?' waliita Paulo na Barnaba, wakati washenzi huko Lystra, wakiwadanganya kuwa ni miungu yao walioteremka duniani, walipotaka kuwatolea dhabihu, — *'Sisi pia ni wanadamu tu kama ninyi, na tunawaletea habari njema mpate kugeuka kutoka kwa miungu hii ya uongo kwa Mungu Aliye Hai, aliyeumba mbingu na nchi, bahari na vyote vilivyo ndani yake*' (Matendo 14:15; taz. Isa. 45:18).

Mababa Watakatifu na walimu wa Kanisa, mbali na kuhubiri ukweli huu kwa msimamo thabiti kwa waumini kwa msingi wa Neno la Mungu, wakati mwingine walijitahidi kuufafanua kwa mwangaza wa akili ya asili. Kwa upande mmoja, walithibitisha kwa hakika kwamba ulimwengu uliumbwa na Mungu. 'Viumbe vyote,' anasema, kwa mfano, Mtakatifu Yohane wa Damasko, 'vimeumbwa au havikuumbwa. Kama vimeumbwa, basi bila shaka vinaweza kubadilika: kwani chochote kinachoanza kuwepo kwa mabadiliko lazima kiweze kubadilika, yaani, aidha kuharibika au kubadilika kwa hiari. Hata hivyo, ikiwa hazikutengenezwa, basi kwa matokeo ya kawaida lazima ziwe zisizobadilika; kwa maana viumbe vyenye upinzani katika kuwepo kwao pia vina njia ya upinzani ya kuwepo, yaani, sifa za upinzani. Lakini nani asiyekubali kwamba viumbe vyote—sio tu vile vinavyoweza kuguswa na hisia zetu, bali hata malaika wenyewe—vinakabiliwa na mabadiliko, vinakuwa tofauti, na hupitia mienendo mbalimbali? Viumbe wa kiroho—yaani, malaika, roho na mashetani—hubadilika kwa hiari yao wenyewe, kadri maendeleo yao kuelekea wema na upotovu wao kutoka kwake yanavyoongezeka au kupungua kwa nguvu. Kila kitu kingine, hata hivyo, hubadilika kupitia kuzaliwa na kuoza kwa kimwili, kuongezeka na kupungua, na kupitia mabadiliko ya sifa na mwendo wa mahali. Lakini kile kinachoweza kubadilika lazima kiwe kimeumbwa; na ikiwa kimeumbwa, basi lazima kiumbewe na mtu fulani. Muumba, hata hivyo, haipaswi Yeye mwenyewe kuwa ameumbwa, maana kama Yeye pia angeumbwa, bila shaka angeumbwa na mtu fulani, na yule mtu na mwingine, na kadhalika, hadi tufike kwenye kitu ambacho hakikuumbwa. Hivyo basi, Muumba lazima asiwe

na mwanzo, na kwa hivyo asiyebadilika. Lakini ni nini kisichobadilika, kama si Mungu?[1025] Kwa upande mwingine, wachungaji wa kale walipinga maoni yote yanayopingana. M i o n g o n i m w a h a y a kulikuwa—

a) Mtazamo kwamba ulimwengu umekuwapo tangu milele — wakibainisha: "Ikiwa Mungu si kiumbe pekee wa milele na kila kitu kingine hakitokani Naye, basi Yeye si Mungu; na ikiwa ulimwengu ni wa milele pamoja na Mungu, na kwa hivyo unafanana Naye katika kuwepo, basi unafanana na Mungu katika kutobadilika, katika kutokuwa na mwisho, na katika kila hali; na hivyo basi kuna Mungu mwingine. Lakini kanuni mbili za milele na za kuwepo kwa pamoja haziwezi kukubaliwa kulingana na maagizo ya akili timilifu."[1026]

b) Mtazamo kwamba ulimwengu uliundwa na malaika, au na nguvu nyingine ya chini. "Ikiwa malaika, au mtu mwingine yeyote, aliunda ulimwengu kinyume na mapenzi ya Mungu, inafuatia kwamba wana nguvu zaidi kuliko Mungu; na ikiwa walifanya hivyo kulingana na mapenzi Yake, hii ingemaanisha kwamba Alikuwa anahitaji msaada wao. Lakini Mungu hahitaji mtu wala kitu chochote.[1027] Zaidi ya hayo, hakuna malaika anayeweza kuumba dunia zaidi ya anavyoweza kuumba yeye mwenyewe.[1028] Malaika, kwa kuwa ni viumbe walioumbwa, hawawezi kuwa waumbaji."[1029]

c) Mtazamo kwamba dunia ilitokea kwa bahati nasibu. "Kama kila kitu kingetokea kwa bahati nasibu, bila sababu ya msingi, basi kila kitu kingekuwepo bila mpangilio au mpangilio wowote. Lakini kwa kweli tunaona kinyume chake: kila mahali duniani kuna mpangilio wa ajabu na mipangilio yenye busara zaidi. Na hili bila shaka linatufanya tuhitimishe kuwa dunia iliundwa na Kiumbe mwenye akili ya hali ya juu kabisa, yaani, Mungu."[1030]

§ 55. Mungu aliumba ulimwengu kutokana na kitu chochote

"Mungu aliumba ulimwengu kutokana na kitu chochote," inafundisha Kanisa la Orthodox (Imani ya Orthodox, Sehemu ya 1, jibu la swali 8.18) — na ukweli huu ni dhahiri:

1) Kutoka kwa maneno ya Mwandishi Mtakatifu wa Matukio: *'Mwanzo Mungu alitengeneza mbingu na nchi*' (Mwa. 1:1). Ingawa kitenzi cha Kiebrania *'bara'* (ברא) — *'kutengeneza'* — kina maana mbili, kikielezea uumbaji wa kitu kutoka kwa kutokuwepo na pia uumbaji upya kutoka kwa vitu vilivyokuwepo tayari (Mwa. 1:27);[1031] lakini hapa inatumika mahususi katika maana ya kwanza: kwani Musa mara moja anaendelea kusema kwamba *Dunia ambayo ilikuwa* imeumbwa *haikuwa na umbo na ilikuwa tupu* (aya ya 2), na kwamba ni kutoka kwa dunia hii isiyo na umbo ambapo Mungu baadaye aliunda, hatua kwa hatua, vyote vinavyoonekana (aya ya 6 na kuendelea).[1032] Zaidi ya hayo, usemi wenyewe *'mwanzo Mungu alitengeneza'* bila shaka unaashiria wazo kwamba alitengeneza wakati bado hakukuwa na chochote.[1033]

2) Kutokana na ukweli kwamba katika Kanisa la Agano la Kale kulikuwa kweli na imani kwamba dunia ilitokana na kitu chochote. Hivyo, mwanamke mmoja mwema Mkristo wa Kiyahudi, wakati wa mateso chini ya Antiochus, alipokuwa akimshawishi mwanawe kukabiliana na kifo kwa ajili ya imani ya Watu wa

---

[1025] Ufafanuzi Sahihi wa Imani ya Kiorthodoksi, Kitabu cha 1, Sura ya 3, uk. 5–6. "Uthibitisho huu huo, ingawa katika muundo mfupi zaidi, unawasilishwa tena na tena na Mtakatifu Augustino, kwa mfano: 'Tazama, kuna mbingu na dunia: zinatangaza kwamba ziliumbwa; kwa maana zinapitia mabadiliko na mabadiliko. Chochote, hata hivyo, kilichotengenezwa na bado kinapo; hakuna kitu ndani yake ambacho hakukuwa hapo awali, ambacho ni mada ya mabadiliko na utofauti' (Confessions, Kitabu XI, Sura 4; The City of God, Kitabu XI, Sura 4, n. 2).

[1026] *Tertullian,* *Adversus Hermoges*, sura 4–7; *Adversus Marcionem*, 1, 16; *Dionysius wa Alexandria*, Sehemu ya III, kutoka kwa kazi *Adversus Sabellianus* (iliyohaririwa na *Gotland)*, III, uk. 494; *Lactantius,* Instit. Divin. Kitabu II, sura 9; *Basil,* katika Hexaëm. homil. II, n. 2 (katika 'The Works of the Holy Fathers', V, uk. 23); *Methodius,* apud *Phot.* Bibl. cod. 236.

[1027] *Irenaeus,* Dhidi ya Utofauti, Kitabu II, Sura 2 na 4; *Ambrose,* juu ya Hexameron, III, 7.

[1028] *Agustino,* *De Genesi ad litteram*, IX, 15, n. 28: 'Hakuna malaika anayeweza kuumba asili kama vile asivyoweza kujiumba yeye mwenyewe' (*Confessions*, *De Civitate Dei*, XII, c. 24).

[1029] *Damascenus,* *De fide orth.*, Kitabu II, Sura ya 3: 'Kwa kuwa ni viumbe walioumbwa (malaika), wao si wabunifu...'

[1030] *Athanas.* Orat. de incarnat. Dei n. 2, katika Opp. Vol. 1, uk. 48, iliyochapishwa Paris, 1698; *Chrysostom,* Homilia IV juu ya Mwanzo, n. 4; *Gregory Mtheolojia,* Homilia 28, katika *The Works of the Holy Fathers*, vol. III, uk. 32–33; *Yohana wa Damascus,* *Exact Exposition of the Orthodox Faith*, Kitabu 1, Sura 3.

[1031] *David Kimchi* — *Radic. Hebraic.*, art. ברא

[1032] Mmoja wa marabi wa Kiyahudi anasema: 'Aliye Juu Zaidi (atukuzwe Yeye!) aliumba viumbe vyote kutoka katika kutokuwepo kabisa. Ili kuelezea uumbaji huu wa viumbe kutoka kwa kutokuwepo kabisa, hatuna neno lingine katika lugha takatifu isipokuwa ברא" *(Moses Nachmanides Ramban,* Maoni juu ya Mwanzo, fol. 8 vers., ed. Wilmendorf).

[1033] *Chrysostom,* Mahubiri juu ya Mwanzo, mahubiri II, n. 4; *Augustine,* *De Civitate Dei*, kitabu XI, sura 6.

Kale, alimwambia, miongoni mwa mambo mengine: *'Nakusihi, mwanangu, tazama mbingu na dunia, na, ukiwaona vyote vilivyomo, tambua kwamba Mungu aliumba kila kitu kutokana na kitu hakuna, na kwamba jamii ya wanadamu ilitokea kwa njia ileile* (2 Maccabees 7:28) — *kutokana na kitu hakuna,* yaani, kutokana na kitu hakuna.'[1034]

3) Kutoka kwa mistari hiyo katika Agano Jipya inayosema kwamba Bwana aliumba *vitu vyote* (Kol. 1:16; Efe. 3:9; Ebr. 3:4; Ufu. 4:11), kwamba *vitu vyote ni kutoka kwake, kwa njia yake na kwa ajili yake* (Rum. 11:36), kwamba *vitu vyote vilitokea kwa njia yake, na bila yeye hakuna kitu kilichotokea ambacho kimejitokeza* (Yohana 1:3). Kauli hizi zote zisingekuwa sahihi kikamilifu kama mambo yangekuwepo yenyewe tangu milele, na kama Mungu angeumba ulimwengu kutoka kwa mambo yaliyokuwepo tayari.

4) Mwisho, kutokana na ushuhuda wa moja kwa moja wa Mtume Paulo*, tunajua kwa imani kwamba enzi ziliumbwa kwa neno la Mungu, ili vilivyo dhahiri vikuwe kutokana na visivyoonekana* (Waebrania 11:3), na kwamba Mungu huita *kile kisichokuwepo kana kwamba kipo* (— τά μή όντα, ώς όντα Warumi 4:17).

Mababa Watakatifu na waandishi wa Kanisa —

1) wamekiri na kuhubiri kwa uthabiti uumbaji wa ulimwengu kutoka kwa kutokuwepo, kama vile: Hermas,[1035] Tatian,[1036] Athenagoras,[1037] Irenaeus,[1038] Tertullian,[1039] Ephrem wa Syria,[1040] Yohana Krisostomo,[1041] Gregori Mtheolojia,[1042] Gregori wa Nyssa,[1043] Augustine[1044] na wengine. "Ni nini kingekuwa kikubwa sana," anauliza, kwa mfano, Theophilus wa Antiokia, "kama Mungu angeumba dunia kutokana na nyenzo iliyokuwepo awali? Baada ya yote, msanii, akiwa amepokea nyenzo kutoka kwa mtu, anaweza kuunda chochote anachotaka kutokana nayo. Lakini nguvu ya Mungu inaonekana katika ukweli kwamba Aliumba kila kitu alichokitaka kutoka kwa kutokuwepo."[1045] "Hivyo," anasema Baba mwingine wa Kanisa, "mtu asije akauliza ni kutokana na dutu gani Mungu alitengeneza viumbe wakubwa na wa ajabu namna hii; Aliumba kila kitu kutoka kwa kutokuwepo."[1046]

2) Walikanusha mafundisho kwamba Mungu aliumba ulimwengu kutokana na dutu ya milele. Kufikiria wazo hili, walisema watetezi wa ukweli, ni kumweka Mungu chini ya utegemezi wa dutu ambayo inadaiwa alihitaji kwa ajili ya uumbaji;[1047] ni kumtambua Mungu kama dhaifu.[1048] Kwa upande mwingine, ikiwa mambo yangekuwa ya milele, yange kuwa yasiyobadilika, na kwa hivyo dunia haingeweza kamwe kuumbwa kutoka kwake.[1049] Ikiwa ingekuwa ya milele pamoja na Mungu, na kwa hivyo yenyewe iliyojitokeza kama Yeye, ingekuwa huru kabisa kutoka Kwake. Basi, angewezaje kuumba dunia

---

[1034] 'kwamba Mungu aliumba hivi (vitu vyote) kutokana na kitu chochote'. Mswada wa Aleksandria unasomeka: 'sio kutokana na vitu vilivyokuwepo'.

[1035] Tazama dokezo namba 11 hapo juu.

[1036] Kama vile Neno, aliyezaliwa mwanzoni, alivyoleta uumbaji kama tunavyoujua, akiumba mambo kwa ajili Yake mwenyewe. *Tatian,* Dhidi ya Wagiriki, sura ya 5.

[1037] Legatus pro Christo, sura ya 4, 15, 19.

[1038] Kwa maana watu hawawezi kuumba chochote kutokana na kutokuwepo, bali ni kutokana na vitu vilivyokuwepo tayari; lakini Mungu, yeye ni bora kuliko mwanadamu huyu wa kwanza kwa kuwa yeye mwenyewe ndiye aliyeumba vifaa vya uumbaji wake, ambavyo havikuwepo hapo awali. *Irenaeus,* Dhidi ya Uongo, Kitabu cha II, Sura ya 10, Dokezo la 4. Confessions, Kitabu IV, Sura 20, n. 8.

[1039] ... kwamba kuna Mungu, na hakuna mwingine isipokuwa Muumba wa ulimwengu, ambaye alileta vitu vyote kuwepo kutoka kwa kutokuwepo. *Tertullian,* *De praescriptione haeresium*, sura ya 13.

[1040] Mwanzo 1:1.

[1041] Kwa maana kusema kwamba viumbe vilitokana na chembe iliyokuwapo awali, na kutotambua kwamba Muumba wa vitu vyote aliwavumbua kutoka kwa kutokuwepo, ingekuwa ni ishara ya upumbavu uliokithiri. Chrysostom, Mahubiri II juu ya Mwanzo, n. 2.

[1042] Mahubiri 29, katika *The Works of the Holy Fathers*, Jil. PI, uk. 60–61.

[1043] katika psalm. Tract. II, sura ya 8.

[1044] Kwa Orosius dhidi ya Priscillian, sura ya 2.

[1045] Kwa Autolycus, Kitabu II, Sura ya 14; Maungamo, Sura ya 10.

[1046] *Lactantius,* *Institutions on the Divine*, Kitabu II, Sura ya 9.

[1047] Anamfanya Mungu atawaliwe na maumbile, kwa kuwa anadai kwamba Mungu aliumba vitu vyote kutokana na maumbile. Kwani ikiwa Mungu aliyatumia kuumba ulimwengu, basi ni lazima kuwepo na aina bora zaidi ya maumbile iliyompa uwezo wa kutenda, na Mungu anaonekana kutawaliwa na maumbile ambayo asili yake ilitokana nayo (*Tertullian,* *Adversus Hermoges*, sura ya 89).

[1048] Kwa maana yeye mwenyewe si chanzo cha vitu, bali, alipokuwa akiumba viumbe kabisa kutoka kwa vitu vilivyokuwapo tayari, alionekana kuwa dhaifu *(Athanas.* Kuhusu Kuumbwa kwa Neno kuwa Mwili, sura ya 2; taz. sura ya 3).

[1049] *Tertullian,* Dhidi ya Hermogenes, sura ya 12; *Lactantius,* Taasisi za Kiungu, Kitabu cha II, sura ya 9.

kutoka kwake?[1050] "Watu hao waje watujibu: nguvu tendaji ya Mungu na asili isiyobadilika ya mambo yalikutana vipi; mambo, ambayo hutoa dutu isiyo na umbo, na Mungu, ambaye ana maarifa ya miundo bila dutu, yalikutana vipi kwa namna ambayo kile kinachokosekana kwa mmoja kinajazwa na mwingine; ili Muumba apewe kile ambacho atumie kuonyesha ufundi wake, na maada ipewe kile ambacho itumie kuondoa ukosefu wake wa umbo na ukosefu wa maumbo"?[1051]

3) Walikataa wazo kwamba Mungu aliumba ulimwengu kutoka Kwake Mwenyewe. "Mungu haumbi kwa mikono ya kimwili," anaandika Mtakatifu Basil Mkuu, "bali huumba si kwa kuumba viumbe kutoka Kwake Mwenyewe, bali kwa kuvitengeneza kupitia tendo lake mwenyewe, kama vile mtu anayefanya kitu kwa mikono yake asivyotengeneza kazi yake kutoka kwake mwenyewe."[1052] Vivyo hivyo, Mtakatifu Augustino anasema: "Mungu aliumba vitu vyote kutokana na chochote; lakini hakiumba kutoka kwake mwenyewe, bali alimzaa Mmoja aliye sawa naye, ambaye tunamuita Mwana wa Mungu, na mara nyingi nguvu za Mungu na hekima ya Mungu—kwa maana ni kupitia hizi ndipo aliumba vyote vilivyoundwa kutokana na chochote."[1053] Na mahali pengine: "Ulimwengu uliumbwa; Mungu hakuzaliwa kutoka kwake mwenyewe, ili uwe sawa naye mwenyewe. Kinyume chake, aliumba kutoka kwa chochote, ili usiwe sawa naye aliyeumba na wala na Mwanawe, ambaye aliumba kupitia kwake."[1054]

Kuhusu msemo wa wazee, ambao walirudia mara nyingi: 'Hakuna kinachotoka kwa hakuna', msemo huu, kwa namna fulani, ni sahihi kabisa: yaani, hakuna kitu chochote kinachoweza kuwepo kwa hiari yake kutoka kwa hakuna. Lakini hatusemi kwamba ulimwengu ulijitokeza wenyewe kutoka kwa kutokuwepo; bali, tunaamini kwamba *uweza usio na kikomo* wa Mungu uliumba kutoka kwa kutokuwepo, na kwa hivyo, tunailenga ile nguvu iliyoweza kufanya hivyo, ingawa kwa namna isiyoweza kueleweka kwetu.[1055]

§ 56. Mungu aliumba ulimwengu si kutoka milele, bali katika wakati, au kwa usahihi zaidi, pamoja na wakati.

Ikiwa ulimwengu uliumbwa kutokana na kutokuwepo, basi haukuwahi kuwepo wakati mmoja; kwa hivyo, ulikuwa na mwanzo, na haukuumbwa kutoka milele, bali katika wakati, au kwa usahihi zaidi, pamoja na wakati. Kwani wakati si kitu kingine isipokuwa mfululizo wa vitu, kama umbo linalohitajika la kuwepo kwa viumbe na vitu vyenye mipaka vinavyoweza kubadilika. Kwa hiyo, haingeweza kuwepo kabla ya viumbe hawa, bali ilikuwa inaweza tu kuumbwa pamoja nao—hivyo basi mwanzo wa ulimwengu ni mwanzo wa wakati pia, na ulimwengu ulipoumbwa, wakati nao uliumbwa kwa wakati mmoja.[1056] Kanisa la Orthodox kwa hakika linafundisha kwamba Mungu ni 'Muumba si tu wa vitu, bali pia wa wakati wenyewe na enzi ambayo vitu vilikuja kuwepo' (Imani ya Orthodox, Sehemu ya 1, jibu la swali 33), kwamba 'ujuzi wa awali na mpango wa awali vilikuwapo kwa Mungu kabla ya kuwepo kwa vitu vyote' (ibid., jibu la swali 30), na kwamba Yeye 'alijua vitu vyote kabla ya uumbaji wa dunia' (ibid., jibu la swali 26). Maandiko Matakatifu pia yanathibitisha:

a) kwamba kulikuwa na wakati ambapo ulimwengu haukuwa. Wazo hili limeelezwa katika maneno ya Mwimbaji wa Zaburi akimwambia Mungu: *'Kabla milima haijazaliwa, kabla ya wewe kuumba nchi na ulimwengu, tangu milele hadi milele, wewe ndiwe Mungu*' (Zaburi 89:3); katika maneno ya Mungu Mwenyewe: *'Na sasa, Ee Baba, nitanenepeza katika uwepo wako mwenyewe kwa utukufu nilioukuwa nalo pamoja nawe kabla dunia haijaanza kuwepo*' (Yohana 17:5), na katika maneno ya Mtume Paulo: *'Atukuzwe Mungu, Baba wa Bwana wetu Yesu Kristo..., kwa kuwa alituchagua tumaini Yeye kabla ya kuwekwa misingi ya ulimwengu, tuwe watakatifu na wasio na lawama mbele zake katika upendo* (Efe. 1:3–4. Tazama pia Kol. 1:17; Sir. 23:29; Met. 8:23).

[1050] *Tertullian,* ibid., sura ya 9.

[1051] *Basil Mkubwa,* kuhusu Siku Sita, Mahubiri 2, katika *The Works of the Holy Fathers*, Toleo la V, uk. 26.

[1052] Upinzani dhidi ya Eunomio, Kitabu V, katika *The Works of the Holy Fathers*, VII, ukurasa 199–200.

[1053] Kuhusu Hiari, Kitabu 1, Sura ya 2 (au 5).

[1054] Kwamba Mungu ni Mungu, Kitabu cha 1, Sura ya 2.

[1055] Mtakatifu Yohane Krisostomo (katika Genes. homil. II, n. 4) anaonyesha jinsi ilivyo kinyume na haki kukataa ukweli huu kwa sababu tu kwamba uumbaji wa vitu kutokana na kutokuwepo haueleweki kwetu.

[1056] Maneno ya Mtakatifu Augustino kuhusu mada hii ni ya ajabu: 'Ni wazi bila shaka kwamba ulimwengu haukutengenezwa katika wakati, bali *pamoja na wakati.* Kwa maana chochote kinachotengenezwa katika wakati huwepo baada ya kitu kingine na kabla ya wakati mwingine; baada ya kile kilichopita, kabla ya kile kitakachokuja; lakini hakungekuwa na kilichopita, kwa maana hakukuwa na kiumbe aliye na mabadiliko ambayo yangeweza kuleta. Lakini ulimwengu uliumbwa pamoja na wakati." (De civit. Dei, Kitabu XI, Sura ya 6).

b) kwamba ulimwengu ulikuwa na mwanzo. *'Mwanzo wa uumbaji, Mungu aliwaumba wa kiume na wa kike*' (Marko 10:6). Hali hii inaonekana pia katika maandishi: *'Mwanzo Mungu aliumba mbingu na nchi*' (Mwa. 1:1); '[1057] ' *'Hapo mwanzo, Wewe, [Ee Bwana], uliweka misingi ya dunia, na anga ni kazi ya mikono yako*' (Zab. 101:26), ingawa wakati mwingine usemi *'hapo mwanzo'* una maana nyingine katika Maandiko Matakatifu, yaani: kwanza kabisa, kabla ya dunia kuumbwa, tangu milele (Yoh. 1:1; Mit. 8:23).

c) Mwisho, wakati wenyewe, kama ulimwengu, haukuwa hapo zamani na uliumbwa na Mungu. *'Niliwekwa mafuta tangu zamani,'* asema Hekima ya Kihalisia ya Mungu, *'tangu mwanzo, kabla dunia haijakuwapo. Nilizaliwa bado vilindi havikuwepo, wakati bado hakukuwa na chemchemi, zenye maji tele. Nilizaliwa kabla ya milima kuwekwa mahali pake, kabla ya vilima* (Mith. 8:23–25). Na Mtume mtakatifu anaongeza kwamba ni kupitia Hekima hii ya Kihalisia *ndipo* Mungu Baba *alipounda enzi* (Ebr. 1:2).

Katika kufafanua na kutetea ukweli huu, Mababa Watakatifu na walimu walitumia hoja zifuatazo hasa:

a) ikiwa ulimwengu uliumbwa na Mungu, basi haukuumbwa kutoka milele, kwa maana chanzo lazima kiwe kilipo kabla ya kile kinachotokana nacho;[1058]

b) kama ulimwengu uliundwa kutokana na kutokuwepo, basi haukuundwa kutoka milele, kwa maana haukuwahi kuwepo wakati fulani;[1059]

c) dunia inabadilika na ipo katika wakati; kwa hivyo, haikuumbwa kutoka milele, kwa sababu mabadiliko na wakati—haijalishi turudi nyuma kiasi gani hadi mwanzo wao—haviwezi kufikiriwa bila mwanzo.[1060] Wakati huo huo, watetezi wa ukweli hawakuyaacha bila majibu mashaka yaliyotolewa kuhusu hilo wakati huo.

Kudai kwamba dunia iliundwa na Mungu si kutoka milele bali ndani ya wakati, wengine walidai, ni kudai kwamba wazo lenyewe la dunia, nia yenyewe ya kuumba dunia ndani ya Mungu, si ya milele bali ilitokea tu wakati fulani; na kwa hivyo, inamaanisha kukubali mabadiliko kwa Mungu. Kinyume na hili, Mtakatifu Augustino alibainisha kwamba kusudia kwa milele kwa Mungu kuumba ulimwengu na uumbaji wa ulimwengu ndani ya wakati havipingani; Mungu alikuwa na wazo la ulimwengu tangu milele yote, na tangu milele yote aliamua kuuumba, lakini kuumba kutoka wakati maalum; kwa hivyo, hakuna msingi wa kudhani kwamba Mungu alibadilika kwa namna yoyote alipouumba ulimwengu.[1061]

Wengine walizingatia dhana ya Mungu kama kiumbe mkuu mwenye shughuli, na kuuliza: Mungu alikuwa akifanya nini kabla ya uumbaji wa dunia, ikiwa dunia haikuumbwa tangu milele? "Ni Mungu pekee ndiye angeweza kujibu hilo," alisema Mtakatifu Irenaeus, "lakini Maandiko Matakatifu hayajatufunulia chochote kuhusu suala hilo."[1062] "Sitasema," aliandika Mbarikiwa Augustine, 'kama mtu mmoja alivyosema katika kutatua swali hili, kwamba Mungu alikuwa akitayarisha kuzimu kwa wale wanaojaribu kuelewa yasiyoweza kueleweka; badala yake, nitasema: sijui, sijui.' Na kidogo baadaye: 'Kwa kuwa kabla ya uumbaji wa mbingu na dunia bado hakukuwa na wakati, kwa nini kuuliza Mungu alikuwa akifanya nini *wakati huo*? Hakukuwa na *'wakati* huo' mahali ambapo hakukuwa na wakati."[1063] Katika Mtakatifu Gregori Mteolojia tunasoma yafuatayo kuhusu mada hii: "Ninauliza: ikiwa kutotenda na ukosefu wa ukamilifu haviwezi kuhusishwa na Mungu, basi fikra za Mungu zilikuwa zimejikita wapi kabla ya Aliye Juu Zaidi, akitawala katika ombwe la enzi, kuumba ulimwengu na kuupamba kwa maumbo? — Ilitazama Mwangaza Mpendwa wa wema wake, mwangaza sawa na mkamilifu sawasawa wa Uungu wa Utatu, kama inavyojulikana kwa Uungu mmoja pekee, na ambaye Mungu amemfunulia. Akili Iliyounda Ulimwengu pia ilitafakari, katika maono yake makuu ya kiakili, picha za ulimwengu ambao Yeye Mwenyewe alikuwa ameumba—ulimwengu ambao baadaye angeuunda, lakini ambao tayari ulikuwa halisi kwa Mungu hata wakati huo. Mbele ya macho

---

[1057] "Mwenye Hekima Mkuu, alipokuwa akituelezea kuwepo kwa ulimwengu, huku akihubiri juu yake, aliongeza kwa ustadi mkubwa: *'Mwanzo alibumba*', yaani, mwanzoni mwa wakati, τοῦτ ἐστιν, ἐν ἀρχῇ ταύτη τή κατά χρόνον (Tazama *Basil Mkuu,* katika *Six Days' Discourses*, 1, katika *The Works of the Holy Fathers*, V, uk. 9). *Mtakatifu Ambrozi* pia anasema: 'Hivyo basi, mwanzoni, Mungu aliumba mbingu na dunia ndani ya wakati. Kwa maana wakati upo kutokana na ulimwengu huu, si kabla ya ulimwengu; na siku ni sehemu ya wakati, si mwanzo wake' (katika *Hexaëm.*, Kitabu cha 1, Sura ya 6).

[1058] *Athenagoras,* Mjumbe kwa niaba ya Wakristo, sura ya 16.

[1059] *Kirili wa Aleksandria,* Kitabu cha 1 juu ya Injili ya Yohana, Sura ya 6; *Gregori Mkuu,* Kitabu XVI cha Ufafanuzi wa Kimaadili wa Ayubu, Sura ya 21, na Kitabu XXVII, Sura ya 3.

[1060] *Augustine,* *De Civitate Dei*, Kitabu XI, Sura 4, n. 2; Kitabu XII, Sura 15, n. 2.

[1061] *Agustino,* *Confessions*, Kitabu XI, Sura 10 na 11; *The City of God*, Kitabu XI, Sura 4, n. 2.

[1062] Kinyume na Uheretiki, Kitabu II, Sura 28, n. 3.

[1063] *Confessions*, Kitabu XI, Sura 12, 13; kwani hakukuwa na *wakati* ambapo hakukuwa na wakati.

ya Mungu mambo yote yapo: yatakayokuwa, yaliyokuwapo, na yaliyopo sasa. Kwangu mimi, mgawanyiko kama huo unasababishwa na wakati, kiasi kwamba jambo moja liko mbele na jingine liko nyuma; lakini kwa Mungu, yote huungana kuwa kimoja, na yote yashikiliwa ndani ya nguvu za Uungu mkuu."[1064]

Wengineo walidai kwamba, kwa kuwa Mungu tangu milele amekuwa Bwana na Mtawala, ulimwengu anaotawala lazima pia ulikuwa umekuwepo tangu milele; au walifikiri kwamba, ikiwa Mungu amekuwa na uweza wote tangu milele, ni lazima aliumba ulimwengu tangu milele. Tertullian alijibu mtazamo wa kwanza—uliowasilishwa awali na Hermogenes—kwa kuhoji kwamba majina *'Bwana'* na *'Mtawala*' (Dominus) hayaelezei asili ya Mungu au sifa zake zozote za ndani, bali uhusiano wake wa nje tu na ulimwengu, kwani alikuwa Bwana na Mtawala tu katika wakati, tangu dunia ilipoanza kuwepo.[1065] Kuhusu kutokuwa na msingi kwa hoja ya pili, inayohusishwa na Origen, Mtakatifu Methodius alidhihirisha hili waziwazi kwa kusema kwamba hoja hii inadhania kuwa Mungu asingekuwa mwenyezi kama asingeviumba ulimwengu, na kwa hivyo, kwamba Yeye ni mwenyezi na mkamilifu katika kila hali si kwa nafsi Yake, si kwa asili Yake, bali kwa kutegemea vitu Aliumba.[1066]

§ 57. Ushiriki wa Viumbe wote wa Utatu Mtakatifu katika kazi ya uumbaji

Katika kutangaza kwamba Mungu aliumba ulimwengu, Kanisa la Orthodox halihusishi kazi hii kuu na Utu mmoja tu wa Utatu Mtakatifu, bali na wote watatu kwa pamoja. Hivyo, katika Imani yenyewe, linamwita Mungu Baba *Muumba,* linamzungumzia Mwana: *'Kupitia yule vitu vyote viliumbwa',* na linaita Roho Mtakatifu *Mtoaji wa Uhai.* Hili linaelezwa kwa uwazi zaidi katika Waraka wa Mapatriaki wa Mashariki kuhusu Imani ya Kiorthodoksi: 'Tunaamini kwamba Mungu wa Utatu, Baba, Mwana na Roho Mtakatifu, ndiye Muumba wa vitu vyote vinavyoonekana na visivyoonekana' (Kifungu cha 4).[1067]

Katika Maandiko Matakatifu tunapata misingi dhahiri ya mafundisho haya. Kwani, mbali na mistari mingi ambapo uumbaji unahusishwa na Mungu kwa ujumla (Mwa. 1:1; Isa. 45:7; Yer. 10:12; Zab. 113:23; 133:3; Mdo. 14:15; 17:24; 1 Kor. 11:12; Ebr. 3:4), kuna pia mistari ambapo uumbaji unamhusisha Yeye mahususi:

a) M u n g u B a b a . Kwa mfano: *Mungu mmoja Baba, ambaye vitu vyote hutoka kwake* (1 Kor. 8:6; Ebr. 2:10). Na maneno ya Sala ya Mitume: *'Ee Bwana Mungu, aliyeumba mbingu na nchi na bahari na vyote vilivyomo ndani* yake'—yameelekezwa mahususi kwa Mtu wa Kwanza wa Utatu Mtakatifu; maana tunasoma zaidi: *'Wewe ulinena kwa kinywa cha baba yetu Daudi, mtumishi wako, kwa Roho Mtakatifu: "Kwa nini mataifa huchukizwa, na watu hupanga njama za bure? Wafalme wa dunia wameinuka, na watawala wamekusanyika pamoja dhidi ya Bwana na dhidi ya Kristo wake. Kwa maana, kwa kweli, katika mji huu, Herode na Pontio Pilato, pamoja na Mataifa na watu wa Israeli, wamekusanyika dhidi ya Mwanao Mtakatifu Yesu, ambaye umempaka mafuta, kufanya yale ambayo mkono wako na kushauriana kwako vilikuwa vimepanga yatokee* (Matendo 4:24–28).

b) M u n g u M w a n a . Kwa mfano: *'Kwa yeye vitu vyote viliumbwa, na bila yeye hakuna kilichoumbwa kilichoumbwa'* (Yohana 1:3); au: *'Kwa maana kwa yeye vitu vyote viliumbwa, mbinguni na duniani… vitu vyote viliumbwa kwa yeye na kwa ajili* yake' (Wakolosai 1:16; taz. Waebrania 1:3).

c) M u n g u R o h o M t a k a t i f u . Ayubu mwenye haki anamzungumzia: *'Roho ya Mungu ilininitengeneza*' (Ayubu 33:4), na Zaburi: *'Kwa neno la Bwana mbingu zilitengenezwa, na majeshi yao yote kwa pumzi ya midomo yake'* (Zab. 32:6; taz. Zab. 103:30); '[1068] ' na Mwandishi mtakatifu wa Mambo ya

---

[1064] Himno juu ya Sakramenti, Homilia 4, katika *The Works of the Holy Fathers*, j. IV, uk. 228–229.

[1065] *Tertullian,* *Kinyume na Hermogenes*, sura ya 3. *Augustine,* *Maungamo*, *Kuhusu Mji wa Mungu*, Kitabu cha XII, sura ya 15.

[1066] *Methodius,* Kuhusu Wanaoanza, katika Bibliotheca ya Photinus, cod. CCXXXV, uk. 935, Geneva, 1612.

[1067] Vilevile katika vitabu vya ibada, kwa mfano: 1) 'Ee Mungu mwenyezi na wa milele, Baba wa Bwana wetu Mungu na Mwokozi Yesu Kristo, Muumba wa ulimwengu wote na baraka ya viumbe vyote, tutazame kwa jicho lako la rehema, sisi watumishi wako wanyenyekevu na wasiofaa.' — 2) "Kristo Mungu wetu, ambaye kwa hekima Yako umeumba vitu vyote na kuvitengeneza kutoka kutokuwepo, bariki taji la kiangazi.".. 3) "Kwa Roho Mtakatifu, vitu vyote vitakavyokuwa, kwa maana Mungu yuko kabla ya vyote, Bwana wa vyote, nuru isiyoweza kufikiwa, uhai wa vyote." (Kitabu cha Maombi kwa ajili ya Wafu, fol. 124 verso, Moscow 1814; Octoechos, Sehemu ya II, fol. 150 verso, Moscow 1838; Ibada kwa ajili ya Wafu, fol. 3 verso, Moscow 1837).

[1068] "Lakini kama ilivyo kwa Mungu, kama Mtakatifu Basili Mkubwa anavyoeleza katika maandishi haya, Neno si lile linalotamkwa na midomo, bali ni hai, linalojitengeneza lenyewe, na mwenye uweza wote; basi kwa Mungu Roho si pumzi inayotawanyika, wala hewa inayopotea, bali ni nguvu takatifu, iliyojitengeneza yenyewe, inayojitegemea, na huru" (Kinyume na Eunomio, Kitabu cha V, katika Kazi za Baba Watakatifu, Juz. VII, uk. 181).

Nyakati anaonyesha Roho wa Mungu *akiteleza juu ya maji* wakati wa uumbaji wa ulimwengu, kana kwamba, akipumua uhai katika vitu vilivyoundwa upya (Mwa. 1:2).[1069]

Mababa Watakatifu na walimu wa Kanisa pia walikabidhi uumbaji wa dunia kwa Mungu kwa ujumla,[1070] na hasa kwa Mungu Baba,[1071] kwa Mungu Mwana au Neno,[1072] na kwa Mungu Roho Mtakatifu,[1073] wakibainisha, hata hivyo, kwamba haikuwa kila Mmoja wao peke yake, bali wote wao kwa pamoja ndio waliouumba ulimwengu.[1074] Na ili kuonyesha kwa usahihi ni nini hasa ushiriki wa kila Mtu wa Utatu Mtakatifu katika kazi ya uumbaji ulikuwa, walimu watakatifu waliielezea kwa kusema kwamba 'Baba aliumba dunia kupitia Mwana kwa Roho Mtakatifu'; au: 'vyote kutoka kwa Baba kupitia Mwana katika Roho Mtakatifu,'[1075] ingawa si kwa maana kwamba Mwana na Roho Mtakatifu walikuwa vyombo au walifanya kazi za utumwa katika uumbaji, bali kwa kuwa Wao walitekeleza kwa ubunifu mapenzi ya Baba.[1076] Na mafundisho haya yamejikita katika Maandiko Matakatifu yenyewe, ambapo imeelezwa wazi kwamba vitu vyote vimetoka kwa Baba (1 Kor. 8:6; 2 Kor. 5:18) *kupitia kwa* Mwana (Yohana 1:3; Heb. 1:3, n.k.) *katika* Roho Mtakatifu (Efe. 2:18), kwamba *vitu vyote ni kutoka Kwake, kupitia Kwake na kwa ajili Yake* — ἐξ αὐτοῦ, καί δι' αὐτό, καί ἐν αὐτῷ τά πάντα (Rom. 11:36).[1077]

Mtakatifu Gregori Mteolojia anaeleza wazo hili kwa undani zaidi anapofafanua mpangilio wa uumbaji, akisema: 'Mungu (Baba) kwanza anaumba nguvu za kimalaika na za mbinguni—na wazo likawa tendo, ambalo lilitimizwa na Neno na kukamilishwa na Roho.'[1078] Mtakatifu Basilio Mkuu anaeleza hili kwa uwazi zaidi na kwa undani zaidi katika maneno yafuatayo: 'Katika uumbaji wao (wa malaika), zingatia chanzo kikuu (προκαταρκτική αίτία) cha viumbe — Baba, na muumba (δημιουργική) — Mwana, na chanzo cha ukamilishaji (τελειωτική) — Roho, ili roho watumishi wapate kuwepo kwa mapenzi ya Baba, waumbwe kwa tendo la Mwana, na wakamilishwe katika kuwepo kwao kwa uwepo wa Roho. Hata hivyo, kiini halisi cha malaika ni utakatifu na kuishi katika utakatifu. Na mtu asidhani kwamba ninadai kuwa Hypostases tatu kuu na utendaji wa Mwana ni duni. Kwa maana kuna kanuni moja ya viumbe, kuumba kupitia Mwana na kukamilisha katika Roho. Na utendaji wa Baba, ambaye hufanya mambo yote kupitia wote, si duni, wala uumbaji wa Mwana si wa kutosha, isipokuwa ukamilishwe na Roho. Kwa maana kwa njia hii, Baba, ambaye huumba kwa mapenzi yake peke yake, asingehitaji Mwana, lakini anataka kupitia Mwana; wala Mwana, ambaye hufanya kazi kwa namna ileile kama Baba, asingehitaji msaada, lakini yeye pia anataka kukamilisha mambo kupitia Roho. *Kwa neno la Bwana mbingu zilitengenezwa, na kwa pumzi ya midomo Yake—kikosi*

[1069] "Neno: neno *'kupepea'* limetumika katika tafsiri badala ya usemi *'kupasha joto* na *kuuhuisha* kitu hicho cha maji', kwa mfano wa ndege anayepepea juu ya mayai yake na kuupa nguvu fulani inayotoa uhai kwa kile kinachopashwa joto. Wanasema, wazo linalofanana na hili pia linaashiriwa na neno hili katika sehemu hii. Roho alitua juu yake, yaani, Aliandaa elementi ya maji kwa ajili ya kuzaliwa kwa viumbe wenye uhai. Hivyo, hii inaelezea vya kutosha swali lililoibuliwa na wengine: 'Je, Roho Mtakatifu hakushiriki katika kazi ya uumbaji?'" (*Basil Mkuu* kuhusu Siku Sita za Uumbaji, Mahubiri 2, katika *The Works of the Holy Fathers*, V, uk. 33–34).

[1070] *Justin,* *Apology* II, 4; *Athenagoras*, *Legate for Christ* XVI; *Irenaeus,* *Against Heresies* II, sura ya 2, n. 5, n.k.

[1071] *Klementi wa Roma*, Barua ya Kwanza kwa Wakorintho, n. 19; *Irenaeus*, Dhidi ya Uongozi II, 2, n. 6; IV, 20, n. 1; V, 17, n. 1; *Athanasius*, Ufafanuzi wa Imani, n. 1.

[1072] *Justin*, *Cohort* dhidi ya Wagiriki, n. 15; *Irenaeus*, *Dhidi ya Ubaguzi*, IV, 20, n. 1; V, 18, n. 2; *Tertullian,* Dhidi ya Hermogenes, sura ya 22; *Gregory Thaumaturgus,* Hotuba ya Sifa kwa Origen, 11.4; *Athanasi*, Ufafanuzi wa Imani, n. 2; *Chrysostom,* Mahubiri kwa Waebrania, II, n. 3; *Epiganius*, Ancoratus, 28; *Augustine,* Tafsiri ya Zaburi 33.

[1073] *Theophilus*, ad Autolycus 1, n. 7; *Basil Mkuu,* Kuhusu Eunomius, Kitabu V, katika *The Works of the Holy Fathers*, VII, uk. 181; *Cyril wa Alexandria,* Kuhusu Utatu Mtakatifu, sura ya 22, katika *Chronological Readings* 1847, III, uk. 42.

[1074] *Irenaeus*, Dhidi ya Ujinga, Kitabu IV, 20, n. 1; *Augustine,* Kuhusu Dini ya Kweli, Sura 7, n. 13.

[1075] *Atanasi*, Mahubiri III, n. 5: 'Kwa maana Baba, kupitia Neno, huumba vitu vyote katika Roho Mtakatifu' (Conf. De communi Patr., Fil. et Spir. S. essentia n. 48); *Efraimu,* Maelezo ya Mwanzo 1:1; *Kirili wa Aleksandria*, Mahubiri II juu ya Imani kwa Mfalme, n. 51: Je, kila kitu kimeundwa na Mungu Baba kupitia Mwana katika Roho Mtakatifu? contra Julian, kit. III: je, basi tunashikilia kwamba Mungu Baba, kupitia Mwana katika Roho Mtakatifu, ndiye Muumba wa vitu vyote? *Epiphanius,* Ufafanuzi wa Imani ya Kikatoliki, n. 14.

[1076] *Irenaeus,* Dhidi ya Ujinga, Kitabu V, 18, n. 2. *Basil,* Kuhusu Roho Mtakatifu, Sura 8, n. 19, katika *The Works of the Holy Fathers*, Jilid. VII, uk. 261.

[1077] "Katika maneno: *'Vitu vyote ni kutoka Kwake, kwa Yeye na kwa Yeye',* sifa bainifu za Baba, Mwana na Roho Mtakatifu zimeunganishwa chini ya jina moja. Kwa maana kuna Mungu mmoja, ambaye vitu vyote hutoka kwake; na Bwana mmoja Yesu Kristo, ambaye vitu vyote hutoka kwake; na Roho Mtakatifu mmoja, ambaye vitu vyote viko ndani yake" *(Basil Mkubwa,* Kuhusu Eunomius, Kitabu V, katika *The Works of the Holy Fathers*, VII, uk. 208).

[1078] Neno 38, katika *The Works of the Holy Fathers*, vol. III, uk. 240; taz. vol. IV, uk. 157: *kai to ennoema ergon hen, Logou sympleroumenon kai Pneumati teleoumenon*.

chake chote (Zab. 32:6). Neno, hata hivyo, si sauti tu inayotolewa hewani na viungo vya kuongea, wala Roho si mvuke wa midomo unaotolewa na viungo vya kupumua; bali Neno, ambaye *alikuwa na Mungu mwanzoni na ni Mungu* (Yohana 1:1), na Roho wa kinywa cha Mungu ni *Roho wa kweli, anayetoka kwa Baba* (Yohana 15:26). Kwa hiyo, fikiria Watatu: Bwana anayeamuru, Neno anayeumba, na Roho anayeimarisha."[1079] Mwisho, Mt. Yohana wa Damasko anamwita Baba chanzo na sababu (πηγή γεννητική καί προβλητική) si tu kwa uhusiano na Watu wa Uungu, bali—kwa maana tofauti, bila shaka—pia kwa uhusiano na vyote vilivyopo, Mwana kama nguvu ya Baba, ambaye huamua mapema (δύναμις προκαταρκτική) uumbaji wa vitu vyote, na Roho Mtakatifu kama mtimizaji (τελεσιουργός) wa uumbaji wote.[1080]

Inapaswa kuongezwa kwamba —

a) mafundisho ya ushiriki wa Watu wote wa Utatu Mtakatifu Mkuu katika kazi ya uumbaji ni matokeo ya lazima ya mafundisho ya umoja wao na kutengana kwao kikamilifu katika asili na katika sifa zote za kimungu, na —

b) mpangilio na kiwango cha kila mmoja wao katika ushiriki huu vinaendana kikamilifu na mpangilio wao binafsi na uhusiano uliopo kati yao.

§ 58. Namna ya Uumbaji

Kuhusu jinsi Mungu alivyounda ulimwengu, Kanisa la Orthodox wakati mwingine husema kwamba aliumba vitu vyote *kwa fikra* (Imani ya Kiorthodoksi, Sehemu ya 1, jibu la swali la 18), wakati mwingine *kwa mapenzi* Yake (hapo hapo, jibu la swali la 14), na wakati mwingine kwa neno au *amri* (hapo hapo, jibu la swali la 22). Katika hili pia, inafuata Neno la Mungu, ambalo linaashiria kwamba Mungu aliumba ulimwengu—

1) K u p i t i a h e k i m a n a b u s a r a: *Bwana alianzisha dunia kwa hekima na akaimarisha mbingu kwa busara* (Mith. 3:19; taz. Zab. 135:5; Yer. 10:12), yaani, Aliumba kulingana na picha hizo za kiakili zenye hekima kuu za Yeye mwenyewe, ambazo ndani yake tangu zamani alikuwa amezingatia uumbaji wake wote wa baadaye: *kazi zake zote zimejulikana na Mungu tangu milele* (Matendo 15:18; taz. Dan. 13:42; Siraka 23:29; 39:26). *'Tangu zamani niliwekwa mafuta,'* asema Hekima ya Mungu mwenyewe*, 'tangu mwanzo, kabla ya dunia kuumbwa... 'Alipoiandaa mbingu, nilikuwa pale… alipoiwekea bahari mipaka yake, ili maji yasivuke mipaka* Yake… *alipoiweka misingi ya dunia, ndipo nilipokuwa pamoja naye'* (Methali 8:23, 27, 29). Uhalisia wa dhana hizi za kimungu za milele, ambazo ulimwengu ulikuwemo hata kabla haujaja kuwepo kwa kweli, ulitambuliwa kwa kauli moja na Mababa na walimu wa Kanisa,[1081] na waliyaita archetypes (πρωτότυπα) ya vitu vyote, mifano (παραδείγματα), mapendeleo (προορισμοί) na hivyo on[1082] "Mungu aliiona vitu vyote kabla havijatokea," anaandika, kwa mfano, Mtakatifu Yohane wa Damasko, "akivibuni katika akili Yake tangu milele; na kila kitu hupokea uwepo wake kwa wakati maalum, kama matokeo ya fikra Yake ya milele—iliyoyoshwa na mapenzi Yake—ambayo ni mapenzi ya awali, mfano na mpango."[1083] Na mahali pengine: "Dhana za Mungu za kila kimoja kati ya vitu hivyo ambavyo vitapokea kuwepo kwao kutoka Kwake ni taswira

---

[1079] Kuhusu Roho Mtakatifu, Sura ya 16, katika *The Works of the Holy Fathers*, VII, uk. 288. Pia mahali pengine: 'Roho wa Kimungu daima hukamilisha kila kitu kinachotoka kwa Mungu kupitia kwa Mwana' (kuhusu Evnomius, Kitabu V, katika *The Works of the Holy Fathers*, VII, uk. 193); na zaidi: 'Yeyote anayemkataa Mwana hukataa mwanzo wa uumbaji wa vitu vyote; kwani mwanzo wa kuwepo kwa vitu vyote ni Neno la Mungu, ambaye kupitia kwake *vitu vyote vilitokea*. Yeye anayekataa Roho hukata ukomavu wa mwisho wa mpangilio wa uumbaji; kwani ni kupitia utume na ushirikiano wa Roho ndipo kile kinachopokea mwanzo wa kuwepo huletwa kuwepo" (ibid., uk. 200).

[1080] De fide orth. kit. 1, sur. 12; Conf. kit. II, sur. 2: κτίζει δέ (ο Θεός) έννοών καί τό έννοημα έργον ύφίσταται Λόγω συμπληροόμενον καί Πνεύματι τελειούμενον.

[1081] *Irenaeus*, Dhidi ya Ujinga, Kitabu II, Sura ya 2; Origen, Kuhusu Misingi, Kitabu I, Sura ya 2; *Eusebius*, Maandalizi ya Injili, Kitabu XI, Sura ya 10; *Athanasius,* Dhidi ya Wapagani, Sura ya 1; *Jerome*, Tafsiri, Kitabu 1, kuhusu Waraka kwa Waefeso, Sura ya 1; *Sirili wa Aleksandria*, Kitabu VII kuhusu Injili ya Yohana, Sura ya 16; *Agostino,* Kuhusu Maana Halisi ya Mwanzo, Kitabu V, Sura ya 18: 'Hakika vitu hivi havikuwepo kabla havijatokea; basi, viliwezaje kujulikana na Mungu wakati havikuwepo? Kwa maana hakutengeneza kitu chochote akiwa hakiwajui.' Kwa hiyo aliwafanya wajulikane, si kuwabua; kwa hivyo, kabla ya kubua, walikuwapo na hawakuwapo. Walikuwa katika maarifa ya Mungu, lakini hawakuwa katika asili yao wenyewe.

[1082] Tunasimamia kuwa mifano ya haya ni sababu za msingi na zisizobadilika zilizokuwapo kabla ndani ya Mungu kuhusu viumbe vyote—ambazo teolojia huitaja kama 'madhumuni'—na mapenzi matakatifu na mema, ambazo zote mbili ni za ufafanuzi na uumbaji kuhusiana na viumbe, ambazo kupitia kwake Kile Kilicho Zaidi ya Kuwepo kilipanga mapema na kuumba vitu vyote. *Dionysius the Areopagite*, *Kuhusu Majina ya Kimungu*, sura ya 5, aya ya 8; *Mazungumzo*, sura ya 7, aya ya 2.

[1083] Ufafanuzi Sahihi wa Imani ya Kiorthodoksi, Kitabu cha 1, Sura ya 9, uk. 33, kutoka tafsiri ya Kirusi.

zake, mipango yake, au, kama Mtakatifu Dionysius anavyoviita, mapenzi ya awali. Kwani katika ushauri Wake tayari zimechorwa taswira za vitu vyote ambavyo vimepangiwa kuwa na ambavyo bila shaka vitakuwepo."[1084]

2) K w a m a p e n z i Y a k e, yaani, kwa uhuru kamili, na si kutokana na hitaji lolote. Ndiyo maana inasemekana: *Mungu wetu yuko mbinguni [na duniani]; Hufanya yote anayoyapenda* (Zaburi 113:11); *Bwana hufanya yote anayoyapenda, mbinguni na duniani, katika bahari na katika vilindi vyote* (Zab. 134:6); *Wewe unastahili, Ee Bwana, kupokea utukufu na heshima na nguvu: kwa maana uliiumba vitu vyote, na kwa mapenzi yako vilikuwapo na kuumbwa* (Ufunuo 4:11). Kwa sababu hii pia, walimu wa kale wa Kanisa walikiri kwamba Mungu aliumba ulimwengu si kwa sababu ya hitaji lolote au kwa kulazimishwa, bali kwa hiari Yake pekee;[1085] kwamba aliumba kila kitu alichokitaka na kama alivyotaka;[1086] kwamba mapenzi Yake ndiyo msingi, mwanzo na kipimo cha vitu vyote,[1087] na ndiyo hata kitendo chenyewe tunachokiita ulimwengu.[1088]

3) K w a N e n o. *Naye Mungu akasema, 'Kuwepo na nuru.' Ikawa nuru,* kama anavyosimulia Mwandishi Mtakatifu wa Mambo ya Nyakati — *Naye Mungu akasema, 'Kuwepo na anga katikati ya maji, na likatenganishe maji na* maji…', *Naye Mungu akasema, 'Kuwepo na anga katikati ya maji, na likatenganishe maji na maji*,' na kadhalika (Mwanzo 1:3, 6, 9 na kuendelea). *Yeye [alilipaza sauti, nao wakawa]; Aliamuru, nao wakaumbwa,* anasema kwa shangwe Mwandishi wa Zaburi aliyeongozwa na Mungu (Zaburi 148:5). Lakini Mababa Watakatifu wa Kanisa wanasema kwamba 'neno la Mungu' hapa halipaswi kueleweka kama sauti yoyote iliyosimuliwa au neno linalofanana na yetu; la, neno hili la uumbaji linaashiria tu ishara au dhihirisho la mapenzi yote ya Mungu mwenyezi, ambalo liliumba ulimwengu kutokana na kutokuwepo (Ufunuo 4:11; Yer. 32:17).

'Muumbaji wa ulimwengu,' anasema Mtakatifu Basili Mkubwa, 'aliye na nguvu ya uumbaji inayotosha si kwa ulimwengu huu tu, bali iliyo bora mno kuliko huu, aliumba utukufu wote wa ulimwengu unaoonekana kwa ishara moja tu ya mapenzi Yake... Hata hivyo, tunapomhusisha Mungu na sauti, usemi na amri, hatumaanishi kwa 'neno la Mungu' ni sauti inayotolewa na viungo vya kuongea, wala hewa inayotetemeshwa na ulimi; bali, kwa ajili ya uwazi zaidi kwa wanafunzi, tunataka kuonyesha tendo lenyewe la mapenzi katika mfumo wa amri."[1089] Mtakatifu Ambrose,[1090] Mtakatifu Yohane wa Damascus na wengine wanatoa hoja kwa namna inayofanana.[1091]

Kwa hivyo, ili kufupisha kwa ufupi kile Maandiko Matakatifu yanachofundisha kuhusu namna ya uumbaji wa ulimwengu, mafundisho ni kama ifuatavyo: "Mungu aliumba ulimwengu kulingana na mawazo yake ya milele kuhusu huo, kwa uhuru kamili, kwa tendo moja la mapenzi. Mpango wa ulimwengu ulikuwa umeamuliwa tangu milele katika mawazo haya; hiari iliamua kutekeleza mpango huu; tendo la hiari ndilo lililolitekeleza." Lakini jinsi tendo moja la hiari ya Mwenyezi, neno moja la uumbaji, lilivyoweza kuleta ulimwengu kuwepo kutoka kwa kutokuwepo—hii, Maandiko Matakatifu huitaja kuwa fumbo linaloeleweka kwa imani pekee: *'Kwa imani,'* anasema Mtume Mtakatifu, *'tunaelewa kwamba ulimwengu uliandaliwa kwa neno la Mungu, ili vitu vinavyoonekana viliumbwa kutokana na vile visivyoonekana*' (Ebr. 11:3).

[1084] De imaginibus, Oration III, n. 19, kwa Kirusi mwishoni mwa *The Orthodox Confession of the Catholic and Apostolic Church of the East*, uk. 265. Moscow, 1838.

[1085] *Irenaeus,* Dhidi ya Ujinga, Kitabu II, Sura 1, n. 1: "wala hakusukumwa na yeyote, bali alifanya mambo yote kwa hiari na kwa kujitolea kwake mwenyewe, kwa kuwa yeye peke yake ndiye Mungu"; *Augustine*, Mji wa Mungu, Kitabu XI, Sura 24: "Alifanya hivyo kwa hiari yake mwenyewe."..; *Theodoret,* *In Genesis*, quaest. III; *Damascene,* *On the Orthodox Faith*, p. 2.

[1086] *Theothil.* ad Autolyc. 11, 13: 'kama apendavyo'; *Hippolytus,* Dhidi ya Noetus, nn. 10, 11: 'aliumba, kama alivyotaka'; *Irenaeus*, Dhidi ya Ubaguzi, III, 8, n. 3: 'kama alivyotaka'...

[1087] *Ambrozi,* katika Hexaemeron, Kitabu 1, uk. 5, n. 19: 'kutoka Kwake Mwenyewe ndiko kunako mwanzo na asili ya kiini cha vitu vyote, yaani, kutoka kwa mapenzi na uwezo Wake...'; sura ya 6: Nadhani vitu vyote vimejengwa katika mapenzi yake, maana mapenzi yake ni msingi wa ulimwengu; Kitabu cha II, sura ya 2, n. 4: mapenzi yake ni kipimo cha vitu vyote.

[1088] *Klementi wa Aleksandria:* 'Kwa maana Mungu haishindwi kamwe. Kwa maana mapenzi Yake ni kazi Yake, na hii ndiyo inayoitwa ulimwengu' (Paedag. Kitabu 1, Sura 6).

[1089] Kuhusu Siku Sita, Mahubiri 1, uk. 4, katika Juz. V ya *The Works of the Holy Fathers* (tafsiri ya Kirusi), na Mahubiri 11, uk. 35, ibid.

[1090] Muumba wa maumbile alizungumza nuru, na akaiumba. Neno la Mungu ni mapenzi, kazi ya Mungu ni maumbile *(Ambrozi,* katika Hexaemeron, Kitabu 1, Sura ya 9).

[1091] 'Kwa "*midomo* na *maneno*" tunapaswa kuelewa udhihirisho wa mapenzi ya Mungu; kwani sisi pia tunaonyesha mawazo ya mioyo yetu kupitia midomo na maneno yetu' (Exact Exposition of the Orthodox Faith, Kitabu 1, Sura ya II, uk. 36).

§ 59. Motisha ya Uumbaji na Kusudi Lake

Kwa kuwa Mungu aliumba ulimwengu si kwa sababu ya ulazima bali kabisa kwa hiari Yake ya kujihirishe, inafuatia kwamba aliumba kwa sababu ya motisha fulani—kwani angeweza kwa urahisi vilevile kuchagua kutoumba. Na kwa kuwa aliumba kwa hekima na busara, inafuatia kwamba aliumba kwa ajili ya kusudi fulani—kwani hekima haiwezi kutenda bila kusudi.

Kanisa la Orthodox linatufundisha yafuatayo kuhusu mada hii: "Lazima tuamini kwamba Mungu..., akiwa mwema na mwenye wema mkuu, ingawa mkamilifu na mwenye utukufu ndani Yake mwenyewe, aliumba ulimwengu kutokana na kutokuwepo kwa lengo kwamba viumbe wengine, kwa kumtukuza Yeye, wapate kushiriki katika furaha Yake" (Orthodox Confessions, Sehemu ya 1, jibu la swali la 8; taz. The Simple Catechism, uk. 35, Moscow 1845). Kwa hivyo, Kanisa linafundisha kwamba motisha pekee wa uumbaji ulikuwa wema usio na kikomo wa Muumba, na kwamba kusudi la uumbaji lilikuwa, kwa upande mmoja, utukufu wa Muumba na, kwa upande mwingine, furaha ya viumbe vyake.

Na tunapoingia kwa undani zaidi katika Neno la Mungu, tunaamini kwa urahisi kwamba hakuna motisha mwingine unaoweza kufikiriwa ambao ungeweza kumchochea Aliye Juu Zaidi kuumba ulimwengu, isipokuwa wema Wake peke yake. Maandiko Matakatifu yanatuongoza kwenye hitimisho hili —

a) kwa sehemu, katika ayo ambapo inafundisha kwamba Mungu ni kiumbe chenye ukamilifu kamili (Zab. 114:3; Math. 5:45), na kwa hivyo, mwenye utukufu wote (Zab. 23:10; 28:3) na wema uliokithiri (1 Tim. 1:11; Zab. 15:11), kwamba Yeye hahitaji mtu yeyote wala kitu chochote (Matendo 17:25, 26), kwamba amekuwapo tangu milele peke yake, bila ulimwengu (Zab. 89:3; Efe. 1:3–4), na kwa hivyo angeweza kuendelea kuwepo milele na milele kama asingechagua kuumba viumbe wengine; lakini —

b) na hata zaidi katika mistari ile ambapo, tukitazama uumbaji wa Mungu mwenyewe, Yeye anasema kwa shauku: *'Bwana ni mwema kwa wote, na rehema zake ziko juu ya kazi zake zote'* (Zab. 144:9; taz. Mithali 11:25–27); au anatuitaka tukiri rehema zake, zilizofunuliwa katika kazi ya uumbaji: *'Msifuni Bwana, maana ni mwema, kwa kuwa fadhili zake ni za milele. Msifuni Mungu wa miungu, maana fadhili zake ni za milele. Msifuni Bwana wa mabwana, maana fadhili zake ni za milele; Yeye peke yake anayefanya miujiza mikubwa, kwa maadili yake ya milele; aliyeumba mbingu kwa hekima, kwa maadili yake ya milele; aliyeimarisha dunia juu ya maji, kwa maadili yake ya milele; aliyeumba vimulimuli vikuu, kwa maadili yake ya milele; jua kutawala mchana, kwa huruma zake ni za milele; mwezi na nyota kutawala usiku, kwa huruma zake ni za milele* (Zab. 135:1–9). Mababa na walimu wa Kanisa kwa kauli moja walitambua wema wa Muumba kama sababu ya uumbaji. Hapa, kwa mfano, ni maneno —

a) *ya Mtakatifu Gregori Mteolojia:* "Kwa kuwa haikutosha kwa Wema kujishughulisha tu kwa kutafakari nafsi yake, bali ilikuwa inafaa wema uenee, ukienda mbali zaidi na zaidi, ili idadi ya wale wanaonufaika iwe kubwa iwezekanavyo (kwa maana hii ni sifa ya Wema ulio juu zaidi), Mungu alibuni, kwanza kabisa, nguvu za kiangelu na za mbinguni—na wazo likawa kitendo;"[1092]

b) *Mtakatifu Athanasius Mkuu:* "Mungu ni mwema, au tuseme, yeye ndiye chanzo halisi cha wema; na kwa kuwa si katika asili ya Uwema kuchukia chochote, Yeye, asiye na chuki kwa chochote, aliumba vitu vyote kutokana na kutokuwepo kwa Neno Lake, Bwana wetu Yesu Kristo";[1093]

c) *Mtakatifu Theodoret:* "Bwana Mungu hahitaji wale wanaomsifu, lakini kutokana na wema wake pekee aliwapa kuwepo malaika, malaika wakuu na kila kiumbe," na zaidi: "Mungu hakosi chochote; lakini Yeye, akiwa ni kina cha wema, alifurahi kuwapa kuwepo wale ambao hawakuwepo;"[1094]

d) *Mtakatifu Yohane wa Damasko:* "Mungu mwema na mwenye wema wote hakuridhika na kutafakari nafsi yake, bali kutokana na wingi wa wema wake alifurahi viumbe wapatikane ambao wangeweza kufaidika na baraka zake na kushiriki katika wema wake."[1095]

Vilevile, Maandiko Matakatifu na, yakifuata, walimu watakatifu wa Kanisa huweka utukufu wa Mungu kwanza kabisa kama kusudi la uumbaji. Yule ya kwanza huelezea wazo hili —

[1092] Mahubiri 45, katika *The Works of the Holy Fathers*, j. IV, uk. 156–157.

[1093] De incarnat. Verbi n. 3, katika Opp. Vol. 1, uk. 49, Paris, 1698.

[1094] Katika *Genes. quaest. 4*, katika *Chr. Th. 1843*, juz. III, uk. 324–325. Linganisha *Chrysostom,* *Opp.*, juz. 1, uk. 157–158, iliyohaririwa na *Montfauc.*

[1095] Ufafanuzi Sahihi wa Imani ya Kiorthodoksi, Kitabu cha II, Sura ya 2. Wazo lilelile linapatikana kwa Mtakatifu Dionysius Areopagite (De Divinibus Nominibus, Sura ya 4) na Mbarikiwa Agustino: 'Katika kauli "*Mungu akaona kuwa ni mema"*, imeonyeshwa vya kutosha kwamba Mungu aliumba kilichoumbwa—yaani, kwa sababu kilikuwa kizuri—si kwa sababu ya hitaji lolote, *wala* si kwa ajili ya manufaa yake mwenyewe, *bali* kwa *wema* tu' (De Civitate Dei, Kitabu XI, Sura ya 24).

a) kwa jumla, inaposema kwamba *Bwana alitengeneza vitu vyote kwa ajili Yake mwenyewe* (Mith. 16:4), na *kwamba vitu vyote hutoka Kwake* (Ebr. 2:10);

b) kwa uwazi na moja kwa moja zaidi, inaposhuhudia kwamba *sifa zake zisizoonekana—nguvu zake za milele na uungu wake—zimeonekana wazi tangu uumbaji wa ulimwengu kupitia kutafakari kazi zake* (Warumi 1:20), — na ni katika ufunuo huu wa ukamilifu mkuu kabisa ndipo utukufu wa nje wa Mungu upo — na kwamba kwa kweli *mbingu hutangaza utukufu wa Mungu* (Zab. 18:2), na *dunia yote* imejaa *utukufu* wa Bwana wa majeshi (Isa. 6:3);

c) hatimaye, kwa uwazi kabisa, anapotualika: *'Mtukuze Mungu katika miili yenu na katika roho zenu, ambazo ni mali ya Mungu'* (1 Kor. 6:20); *'Mle au unywaji, au liwe nini kile mfanyalo, fanyeni yote kwa utukufu wa Mungu*' (1 Kor. 10:31), na anapoita mbingu na dunia kumtukuza Muumba: *'Msifuni Bwana kutoka mbinguni; mmsifuni katika kimo. Msifuni malaika wake wote; mwasifuni majeshi yake yote. Msifuni Bwana, enyi mbingu za mbingu, na maji yaliyo juu ya mbingu. Yamsifu Bwana, kwa maana aliamuru, nayo yaliumbwa; alitoa amri yake, nayo yakaanzishwa milele na milele; aliweka sheria isiyopitwa na wakati. Msifuni Bwana kutoka duniani, samaki wakubwa na vilindi vyote, moto na theluji, upepo wa theluji na ukungu, upepo wa dhoruba unaotimiza neno Lake, milima na vilima vyote, miti inayobeba matunda na kedari zote, wanyama wa porini na wanyama wote wa kufugwa, vinamasi na ndege wenye mabawa, wafalme wa dunia na watu wote, wakuu na majaji wote wa dunia, vijana na mabikira, wazee na vijana—wamsifu jina la Bwana, maana jina lake peke yake ndilo lililo juu; utukufu wake uko mbinguni na duniani (*Zab. 148:1–13). Miongoni mwa Mababa Watakatifu na walimu wa Kanisa, wazo hili linaelezwa na: *shahidi mtakatifu Justin*, anayesema kwamba Mungu aliumba ulimwengu 'kuonyesha nguvu zake za kimungu';[1096] *Theophilus wa Antiokia:* 'Mungu alileta vitu vyote kuwepo kutoka kutokuwepo, ili ukuu wake ujulikane na kueleweka kupitia viumbe vyake';[1097] *Tertullian:* '(Mungu) aliumba dunia kutokana na kitu chochote ili kuuadhimisha utukufu wake';[1098] kama ilivyofanya Athenagoras, Athanasius Mkuu, Lactantius, Augustine, Jerome na wengine.[1099]

Kuhusu kusudi la pili la dunia, furaha ya viumbe vilivyoundwa, hii ni—

1) Inatokana kwa kawaida na nia ambayo Mungu alifurahia kutengeneza ulimwengu. Ikiwa Mungu aliumba ulimwengu kwa wema wake usio na kikomo pekee, akitaka viumbe wengine pia wadhikie utamu wa kuwepo na kushiriki katika wema wake, basi hili ni moja waziwazi ya madhumuni ya ulimwengu. Ni kwa ajili ya madhumuni haya hasa ndiyo Mungu haachi kamwe *kutoa neema yake* (Matendo 10:38) kwa viumbe wake, *Yeye mwenyewe akitoa uhai na pumzi kwa vitu vyote* (Matendo 17:25), na zaidi ya hayo *akitupatia sisi vitu vyote kwa wingi kwa ajili ya furaha yetu* (1 Tim. 6:17), akijaza vitu vyote *kwa wema* (Zab. 103:28) na *kuyadumisha viumbe vyote hai kwa neema yake* (Zab. 144:16). Ni kwa maana hii hasa kwamba walimu wa kale wa Kanisa mara nyingi walidai kwamba Mungu hakutengeneza vitu vyote kwa ajili Yake mwenyewe—kwani Yeye hahitaji chochote—bali kwa ajili yetu, viumbe Wake.[1100]

2) ni matokeo ya lazima ya kufikiwa kwa lengo la kwanza. Viumbe wenye maadili (kwa kuwa ni wao *pekee* wanaoweza kujitahidi kufikia lengo hili kwa hiari yao wenyewe, yaani, kwa uhuru, na kulifikia, ilhali viumbe wengine wote hujaa tu utukufu wa Muumba wao, huwadhihirishia tu viumbe wenye akili, na hawawezi wenyewe kumtukuza kwa kujitambua), — viumbe wenye maadili, kwa kumtukuza Muumba wao kweli, hivyo basi tayari hupata furaha yao wenyewe. Kwa maana wanaweza kumtukuza Mungu kweli, kama Mwokozi alivyotuamuru, kwa *matendo mema* na maisha ya utakatifu (Mathayo 5:16), na matokeo ya matendo mema ni furaha tele, kulingana na mafundisho Yake mwenyewe kuhusu Heri (Mathayo 5:3–12), na *uchaji*

[1096] ...kama ishara ya Nguvu Zake za Uungu. *Justin,* Dhidi ya Mafundisho ya Aristotle, uk. 111.

[1097] ... ili kupitia kazi zake ukuu wake ujulikane na kueleweka. *Theophilus,* Ad Autolycus 1, ch. 4.

[1098] Aliumba ulimwengu kutokana na kutokuwepo kama pambo kwa utukufu Wake. *Tertullian,* Apology, sura ya 17.

[1099] *Athenagoras,* Kuhusu Ufufuo wa Wafu, sura ya 12: 'Ni wazi kwamba, kulingana na maelezo ya kwanza na ya kawaida zaidi, Mungu aliumba mwanadamu kwa ajili yake mwenyewe na kwa ajili ya wema na hekima iliyoonekana katika uumbaji wote...'; *Athanas.* contra Arian. orat. II, n. 81; *Lactant.* Divin. instit. lib. VII, c. 6; *Augustin,* de lib. arbitr. III, 11, n. 32; *Hieronytn.* in Ephes. 1, 14.

[1100] *Tertullian,* Dhidi ya Marcion, 1, sura ya 13: 'Mungu aliumba ulimwengu si kwa ajili Yake mwenyewe, bali kwa ajili ya mwanadamu'; *Gregory wa Nyssa*, Mahubiri, Katekesisi, sura ya 5; *Hilary,* Insha juu ya Zab. II, n. 14: 'Mungu, kwa hiyo, ambaye vitu vyote hutoka kwake, hahitaji chochote kati ya wale aliowapa uwepo wenyewe wanaonao; kwa kweli, aliumba vitu vyote kwa manufaa ya wale waliokuwa watakuwepo' (katika Patrolog. curs. compl. Jz. IX, uk. 269); *Leo* — Mahubiri II juu ya Kuzaliwa kwa Bwana.

Mungu, kama Mtume anavyosema, *ni faida kwa mambo yote, ukiwa na ahadi ya uzima sasa na katika siku zijazo* (1 Tim. 4:8).

Kutokana na hayo, ingawa tunatambua utukufu wa Mungu na heri ya viumbe—ambavyo vimefungamana sana—kama kusudi la ulimwengu, hatukatai kwa vyovyote vile mtazamo kwamba ulimwengu uliumbwa kwa ajili ya maendeleo ya kimaadili ya viumbe wenye akili na ukamilifu wao wa taratibu katika wema. Bila ukamilifu wa taratibu katika wema, hawawezi kumtukuza Mungu kwa kweli wala kufikia furaha tele; kwa hivyo, kwa namna fulani, ukamilifu huu unaweza pia kuitwa kusudi la ulimwengu, ingawa si kusudi kuu na la mwisho, bali, tuseme, ni kusudi la awali na la kati kuhusiana na yale makuu. *Tumeumbwa katika Kristo Yesu kwa* ajili ya *matendo mema* (Efe. 2:10), ili kupitia matendo haya tumtukuze Bwana na tufikie furaha tele.

§ 60. Ukamilifu wa uumbaji na asili ya uovu duniani

"Kanisa la Orthodox linafundisha kwamba tunapaswa kufikiri hivi kuhusu uumbaji: kwa kuwa uliumbwa na Yeye Aliye Mwema, ni mwema kwa asili yake, kwa tofauti kwamba kiumbe mwenye akili na uhuru, anapomgeukia Mungu, anakuwa mwovu—sio kwa sababu aliumbwa hivyo, bali kwa sababu ya matendo yake, ambayo ni kinyume na akili. Viumbe visivyo na akili, hata hivyo, kwa kuwa havina hiari ya kujitegemea, ni wema kabisa kwa asili yao" (Imani ya Kiorthodoksi, Sehemu ya 1, jibu la swali la 31). Na kwingineko: "Kwa kuwa Muumba ni mwema kwa asili Yake, basi Ameumba kila kitu Alichokitengeneza kiwe kamili, na hawezi kamwe kuwa Muumba wa uovu. Hata hivyo, ikiwa kuna uovu wowote katika mwanadamu au pepo (kwa maana hatujui uovu katika maumbile yenyewe), yaani, dhambi inayokinzana na mapenzi ya Mungu, basi uovu huu hutokana ama na mwanadamu au na shetani. Kwa maana ni kweli kabisa na bila shaka yoyote kwamba Mungu hawezi kuwa chanzo cha uovu, na kwa hiyo haki kamili inadai kwamba tusimhusishe Mungu nao" (Waraka wa Mababa Wakuu wa Mashariki kuhusu Imani Sahihi, Kifungu cha 4).

Maandiko Matakatifu kwa kweli yanathibitisha —

a) kwa upande mmoja, kwamba kila kitu kilichoundwa na Mungu kimeundwa kikamilifu. Hivyo, Mwandishi mtakatifu wa Matukio, anaposimulia siku za uumbaji, anabainisha mara kwa mara: *'Na Mungu akaona kwamba ilikuwa njema*' (Mwa. 1:4; 10:12, 18, 21, 25), na kumalizia anasema: *'Na Mungu akaona kila kitu alichokitengeneza, na tazama, kilikuwa chema* sana' (31). Waandishi waliofuata wanasisitiza wazo lilelile kwa njia mbalimbali; kwa mfano, Mwandishi wa Zaburi: *'Matendo yako ni mangapi, ewe Bwana! Umeyatenda yote kwa hekima*' (Zab. 103:24); Mhubiri: *'Ametengeneza kila kitu kwa wakati wake*' (Mhub. 3:11; taz. Hekima 11:25); mwana mwenye hekima wa Siraki: *'Kazi zote za Bwana ni za faida tele*' (Siraki 39:21); Mtume mtakatifu Paulo: *'Kila kiumbe cha Mungu ni chema*' (1 Tim. 4:4).

b) kwa upande mwingine — kwamba ikiwa kuna uovu katika viumbe fulani wenye akili, yaani: kwa pepo na kwa mwanadamu, basi uovu huu hautoki kwa Mungu, bali unatokana nao wenyewe. *'Yeye alikuwa mwuaji tangu mwanzo*,' alisema Mwokozi kumhusu shetani, *'na hakusimama katika kweli*, *kwa maana hakuna kweli ndani yake; anapozungumza uongo, huzungumza kutokana na asili yake, kwa maana yeye ni mwongo na baba wa uongo*' (Yohana 8:44). '*Kwa mtu mmoja dhambi iliingia ulimwenguni*,' anasema Mtume, *'na kwa dhambi, mauti; na hivyo mauti ikapita kwa wanadamu wote, kwa sababu wote wamefanya dhambi ndani yake*' (Warumi 5:12); au: *'Yeyote afanyaye dhambi ni wa ibilisi, kwa maana ibilisi alitenda dhambi kwanza*' (1 Yohana 3:8). Kwa hivyo, tumeamriwa: *'Jiepusheni na uovu, mtengenezeni wema*' (Zaburi 33:15); *'Nawasheni, jitakaseni; toeni mbali machukizo yenu machoni pangu; acheni uovu'* (Isaya 1:15), na kadhalika.

Mababa Watakatifu na walimu wa Kanisa walifafanua mawazo haya yote kuhusu ukamilifu wa uumbaji na asili ya uovu duniani, hasa katika matukio mawili: kwanza, walipokuwa wakikanusha mafundisho ya uongo ya Wagnostiki, Wamarcioniti, Wamanikea na wamwasi wengine, ambao walidai kwamba ulimwengu si mkamilifu na umejaa uovu, na kwamba chanzo cha uovu huu ni Mungu Mwenyewe, au kanuni tofauti, mbaya inayopingana na wema; na pili, walipokuwa wakiandika tafsiri kuhusu Siku Sita za Uumbaji. Katika mfano wa kwanza, hoja zao kuu zilikuwa kama ifuatavyo: 'Uovu si kiumbe chenye uwepo halisi, kama viumbe wengine walioumbwa na Mungu, bali ni upotovu wa viumbe kutoka katika hali yao ya asili—ambayo Muumba aliwaweka—na kuingia katika hali kinyume chake. Kwa hiyo, Mungu si chanzo cha uovu, bali unatokana na viumbe wenyewe, wanaopotoka kutoka kwa hali yao ya asili na kusudi lao. Na kwa kuwa ni viumbe wenye maadili pekee wanaoweza kupotoka kutoka kwa hali yao ya asili kwa hiari yao, uovu, kwa maana halisi, ni wa kimaadili pekee. Uovu wa kimwili, kwa upande mwingine, lazima uonwe kwa sehemu

kama matokeo ya uovu wa kimaadili, kwa sehemu kama adhabu iliyotumwa na Mungu kwa ajili ya dhambi, na kwa sehemu kama njia ya kuwatengeneza wenye dhambi."[1101]

Na katika tafsiri zao kuhusu Siku Sita za Uumbaji, walimu watakatifu walichunguza mfululizo kila darasa la viumbe vya Mungu vilivyotokea katika siku tofauti, na kuonyesha kwa undani alama za hekima ya ajabu ya Mungu katika muundo wao mkamilifu zaidi.[1102] Akili timamu, ikitegemea tu dhana ya Mungu, inakubaliana kwa urahisi na mafundisho ya Maandiko Matakatifu na Mababa Watakatifu kuhusu ukamilifu wa uumbaji na asili ya uovu duniani. Mungu ni kiumbe mwenye hekima ya juu kabisa na mwenye nguvu zote; kwa hivyo, hangeweza kuumba dunia isiyo kamilifu, wala hangeweza kuiumba ndani yake kitu chochote ambacho kingekuwa hakitoshi kwa kusudi lake au kushindwa kuchangia ukamilifu wa yote. Mungu ni Kiumbe mtakatifu zaidi na mwenye wema mkuu; kwa hivyo, hawezi kuwa chanzo cha uovu, iwe wa kimaadili au wa kimwili. Na kama angeumba ulimwengu usio kamilifu, ingekuwa ama kwa sababu hakuweza kuumba ulimwengu ulio bora zaidi, au kwa sababu hakutaka. Lakini dhana hizi zote mbili haziendani kabisa na dhana halisi ya Kiumbe Mkuu.

§ 61. Athari za kimaadili za mafundisho

Kwa kuchunguza kwa undani maana ya mafundisho ya uumbaji wa Mungu, tunaweza kujifunza mengi kumhusu Mungu na viumbe Wake.

1) Mungu aliumba ulimwengu, na pamoja nao sisi, kwa wema na upendo wake usio na kikomo pekee, bila kuhitaji mtu au kitu chochote; hivyo, hisia ya kwanza inayopaswa kumjaza kila mmoja wetu tunapoangalia maumbile yanayotuzunguka na tunapokuwa na ufahamu wa uwepo wetu ni hisia ya shukrani kuu kwa Muumba.

2) Katika uumbaji wa ulimwengu kutoka kwa kitu chochote, katika upana wake wa kushangaza, katika muundo wake wa busara—kama ukiwa mzima na katika sehemu zake, hata katika undani wake mdogo kabisa—katika utofauti wa ajabu wa viumbe wanaoishi ndani yake, na katika sifa ambazo viumbe hawa wamejaliwa, Mungu amedhihirisha uweza Wake usio na kikomo, utukufu na hekima, kiasi kwamba ulimwengu kwa ujumla wake ni kioo cha ukamilifu wa Kimungu; kwa hivyo, tuutazame kioo hiki mara nyingi iwezekanavyo, ili, tukitazama sura ya Bwana wetu mbele yetu, tuenende katika uwepo Wake na kuiga ukamilifu Wake.

3) Kusudi kuu la uumbaji wa ulimwengu ni utukufu wa Muumba. Na ulimwengu unaotuzunguka, ukionyesha waziwazi ukamilifu wa Mungu, kwa kweli ni hekalu tukufu ambalo ndani yake viumbe vyote husifu na kumtukuza Muumba wao bila kukoma; na sisi pia tujifunze kuunganisha sauti zetu za sifa na sauti ya viumbe vyote; tujifunze kumtukuza Mungu *katika miili yetu… na katika roho zetu…, ambazo ni za Mungu* (1 Kor. 6:20), na *kufanya kila kitu kwa utukufu wa Mungu* (1 Kor. 10:31).

4) Viumbe wote wa Mungu ni wakamilifu, na ukamilifu wao unapatikana katika ukweli kwamba kila kimoja kinatosha kabisa kwa ajili ya kusudi lililokusudiwa; kwa hiyo, hebu tuheshimu ukamilifu huu wa viumbe, bila kamwe kujiruhusu kutumia kinyume chochote kinyume na asili na kusudi lake.

5) Viumbe vyote vya Mungu ni vizuri: tujifunze kupenda uzuri huu kama kazi ya mikono ya Bwana wetu; lakini tuipende kwa namna ambayo, kwa sababu ya uumbaji, tusimsahau Muumba; bali, kwa kutafakari uzuri unaoonekana, tuinuliwe juu zaidi hadi kutafakari uzuri usioonekana, usio na mwanzo, mkuu wa Mungu, na tuujikite wenyewe kwa roho zetu zote, tukitafuta katika huo furaha yetu ya kweli.

Kuhusu aina kuu za uumbaji wa Mungu

[1101] *Dionysius wa Areopagi*, *Kuhusu Majina ya Kimungu*, sura ya 4, nn. 18–35; *Theophilus*, *Kwa Autolycus*, 11, 27; *Tatian*, *Kwa Wagiriki*, XI; *Irenaeus*, *Kinyume na Ubaguzi*, IV, 29, nn. 1; *Tertullian*, *Kinyume na Marcion*, 1, 16, 25, 26; 11, 6, 14; *Origen,* *Contra Celsum*, IV, 54, 55; *Athanasius,* *Contra Gentiles*, sura ya 7; Athanasius, *In Hexaemeron*, 1, sura ya 8; *Gregory the Theologian,* katika *The Works of the Holy Fathers*, III, uk. 320; *Basil Mkuu,* ibid. VIII, uk. 142–163; *Augustine,* *Contra Manichaeos* 11, 29, n. 43; *De Civitate Dei* XII, 5, 6; *Yohana wa Damascus,* *Exact Exposition of the Orthodox Faith* III, sura ya 20.

[1102] Tazama tafsiri za Siku Sita au za Kitabu cha Mwanzo: na Basil Mkuu, Yohana Krisostomo, Ambrozi, Gregori wa Nyssa, Efrem wa Syria, na wengine.

1. Kuhusu ulimwengu wa kiroho

§ 62. Mafundisho ya Kanisa na Muhtasari Mfupi wa Maoni ya Uongo Kuhusu Dogma

Mafundisho ya Kanisa la Orthodox kuhusu ulimwengu usioonekana au wa kiroho, kama uumbaji wa Mungu wenye haki yake, yanaweza kufupishwa hivi: "Malaika ni roho zisizo na miili, zilizopewa akili, hiari na nguvu... Waliachiliwa kabla ya ulimwengu unaoonekana na kabla ya mwanadamu...; wamepangwa katika makundi tisa..., na hata malaika wabaya waliumbwa na Mungu wakiwa wema, lakini waligeuka kuwa wabaya kwa hiari yao wenyewe" (Katekisimu ya Kikristo Iliyopanuliwa kuhusu Kifungu cha Kwanza; Ungamo la Kiorthodoksi, Sehemu ya 1, majibu ya maswali 19–21).

Funzo hili la kimafundisho, ambalo, kama tutakavyoona, limekuwepo daima kikamilifu ndani ya Kanisa, pia, katika sehemu zake zote, limekuwa likiathiriwa na maoni mbalimbali maalum, au hata kukataliwa. Hivyo basi, kumekuwa na bado kuna watu ambao wamekataa na wanaendelea kukataa *kuwepo* kwa malaika kabisa, wema na waovu, wakitegemea mtazamo wao hasa kwenye wazo kwamba mistari ya Maandiko Matakatifu inayohusu malaika lazima ifasiriwe kimaelezo.[1103] Pia kulikuwa na wale waliokuwa na maoni yao binafsi kuhusu *asili* ya malaika—wengi waliwapa malaika miili, wema na waovu, ingawa, kwa kiasi kikubwa, hizi zilikuwa za aina nyembamba sana, za moto au za kimbingu;[1104] wengine waliwaona malaika kuwa wa chini, kwa upande wa hadhi ya asili yao, ikilinganishwa na roho ya binadamu.[1105] Wengine walikosea kuhusu *asili* ya malaika; kwanza, kuhusu namna ya asili yao, wakidai kwamba malaika hawakutengenezwa na Mungu bali walitokana na kiini chake;[1106] Pili, walikosea kuhusu wakati wao wa asili, wakidhani kwamba malaika waliumbwa ghafla baada ya uumbaji wa nyenzo lakini kabla dunia inayoonekana haijajengwa kutoka kwake,[1107] au siku ya kwanza pamoja na nuru,[1108] au baada ya uumbaji wa dunia nzima ya nyenzo na mwanadamu.[1109] Wengine walifundisha kwamba roho zilizoshuka *zilikuwa mbaya kwa asili yao* na tangu mwanzo, na hazikubadilika kuwa mbaya kwa hiari yao binafsi.[1110] Kulikuwa na maoni mengi maalum kuhusu *idadi na vyeo* vya malaika wema na wabaya, kuhusu jinsi na kwa nini malaika walishuka, ni nini kilichounda dhambi yao ya kwanza, na kadhalika.

Faida ya maoni haya yote, iwe yameorodheshwa hapa au la, itaonekana kwa wakati unaofaa kupitia ufafanuzi wa kina wa mafundisho ya Kiorthodoksi kuhusu roho wema na wabaya kama viumbe vya Mungu.

1.1. Kuhusu roho wema au malaika

§ 63. Dhana ya malaika na uhakika wa kuwepo kwao

Jina *Malaika* (Ἄγγελος, מלאך; 'mtumwa', 'mtangazaji'), kama walivyosema walimu wa kale wa Kanisa, ni cheo kinachoashiria ofisi badala ya asili.[1111] Hivyo basi, si ajabu kwamba katika Maandiko Matakatifu linatumika kwa wajumbe mbalimbali wa Aliye Juu Zaidi ambao wamekuwa wakitangaza au wanatangaza mapenzi Yake. Hivyo, katika Agano la Kale inamhusu: Masihi mwenyewe, ambaye, kwa njia, huitwa si

---

[1103] *Hobbes,* Leviathan, sura ya 34; *Semler,* Insha kuhusu Watu Wenye Pepopunda, Halle 1760; *Schott,* Muhtasari wa Theolojia ya Kikristo, Dogmatiki, uk. 83, na wengine.

[1104] *Justin,* *Mazungumzo na Trypho*, sura ya 57; *Clement wa Aleksandria*, *Stromata*, IV, 3; *Tatian*, *Kinyume na Wagiriki*, XII.

[1105] *Tertullian,* *Kinyume na Marcion*, II, 8, 9; *Origen,* *Maoni juu ya Mathayo*, Kitabu X, dondoo 13; *Maoni juu ya Yohana*, Kitabu I, dondoo 24.

[1106] Maoni ya Cerinthus, Carpocrates, Saturninus na wengine. Tazama katika *Augustine,* *Contra Faustus*, XV, 5, na *De Genesi ad litteram*, VII, 2, n. 3.

[1107] *Gennadius,* *De dogmatis ecclesiae*, sura ya X, katika *Patrologia Cursus Completus*, juz. LVI1I, uk. 983.

[1108] *Epiphanius,* *Haeresiae* LXV, 4, 5; *Augustine,* *De Civitate Dei* XI, 7, 9.

[1109] Mtazamo huu ulishikiliwa na wengine katika nyakati za kale, kama inavyodhihirika kutokana na maneno ya Mbarikiwa Augustino (De civit. Dei XI, uk. 2), na katika nyakati za hivi karibuni, kwa mfano, na Schubert *(Schubert,* Inst. theol. Dogmat. 1, uk. 4, § 51).

[1110] Yaani: Waebioniti, Wagnosti na, kwa ujumla zaidi, Wadualisti. Tazama *Clement* wa *Aleksandria,* Mahubiri XIX, namba 12, 13.

[1111] *Origeni*, *Contra Celsus*, V, 4: 'Hawa, basi, huitwa malaika kwa sababu wamefundishwa na matendo yao wenyewe.' *Hilarioni,* *De Trinitate*, V, 22; *Augustine.* Mahubiri 1 juu ya Zaburi 103, n. 15; *Severus Gab.* Mahubiri III, uk. 103 (mhariri *Aucher):* jina 'malaika' halitokani na asili yao, bali ni jina linaloashiria huduma yao.

Malaika tu, bali *Malaika wa Agano* (Mal. 3:1); Musa (Hesabu 20:16); manabii wengine (Hag. 1:3; Isa. 33:7), kwa makuhani (Mal. 2:7), na hata kwa vitu visivyo na uhai vinavyotekeleza neno la Bwana (Zab. 77:49); na katika Agano Jipya — kwa Mwanzilishi wa Mwokozi (Mathayo 11:10), kwa wanafunzi wake (Luka 9:52), kwa wanafunzi wa Mwanzilishi (Luka 7:18–24) na kwa viongozi wa makanisa (Ufunuo 1:20; 2:1). Lakini kwa maana yake halisi na ya kweli, neno 'malaika' katika Maandiko Matakatifu linaashiria viumbe wa aina maalum, wanaotofautiana na Mungu na mwanadamu; wao ni viumbe wa kiroho, halisi na si wa kufikirika tu; na hili linathibitishwa katika mistari isiyo na hesabu katika Agano la Kale na Jipya, ambayo haiwezi kuelezewa kwa njia ya mfano kwa namna yoyote bila kupotosha sana maana ya maandishi.

Hapa kuna mifano michache kutoka Agano la Kale:

(a) Inasimuliwa kumhusu baba wa ukoo Yakobo: *'Naye akaona ndotoni; tazama, ngazi ilikuwa imewekwa juu ya nchi, na ncha yake ikafika mbinguni; na tazama, malaika wa Mungu walikuwa wakipanda na kushuka juu yake.' Na tazama, Bwana alisimama juu yake akasema: 'Mimi ni Bwana, Mungu wa baba yako Abrahamu, na Mungu wa Isaka; [usiogope]. Nchi unayolalia, nitakupa wewe na wazao wako'* (Mwa. 28:12–13). Hapa malaika wanaonekana wazi kuwa tofauti na Mungu na mwanadamu, na ingawa maono haya yalitokea katika ndoto, bila shaka wanatambulika kama viumbe halisi, kama vile Mungu, aliyeonekana pamoja nao, alivyo halisi—zaidi ya hayo kwa sababu ndoto ya Yakobo yenyewe ilitokea kwa mpangilio wa Mungu.

b) Katika Kitabu cha Ayubu tunasoma: *'Je, mwanadamu ni mwenye haki kuliko Mungu? Je, mwanadamu ni safi kuliko Muumba wake?' Tazama, Yeye hata hawamini watumishi wake, na hupata kasoro kwa malaika wake* (Ayubu 4:17-18). Hapa, pia, malaika wanatofautishwa na Mungu na mwanadamu, na wanaonyeshwa kuwa, kwa asili, bora kuliko mwanadamu; lakini je, ingekuwa inawezekana kufanya ulinganisho huu kama malaika wasingekuwepo kweli?

(c) Mwandishi wa Zaburi anafanya ulinganisho kama huo kati ya mwanadamu na malaika, isipokuwa kwa maneno makali zaidi: *'Mwanadamu ni nini ukamkumbuka, na mwana wa Adamu ukaamtembelea? Ummeweka kidogo tu chini ya malaika; Ukamweka taji la utukufu na heshima'* (Zab. 8:5–6).

d) Ingawa, kama tulivyoona, jina 'malaika' wakati mwingine hutumika kwa manabii, kwa maana yake halisi malaika ni tofauti waziwazi na manabii: kwa maana huwatokea kwa niaba ya Aliye Juu Zaidi na kutangaza mapenzi Yake. Hivyo malaika alimtokea Eliya (2 Wafalme 1:3, 15), kwa Danieli (Dan. 3:49; 6:22), na kwa Zakaria (Zek. 1:14).

Tunapata ushahidi dhahiri zaidi na wa uhakika wa ukweli huu katika Agano Jipya: katika maneno ya Mwokozi Mwenyewe na Mitume.

Mwokozi, kwa mfano, anasema:

a) *Akajibu, 'Yeye anayepanda mbegu njema ndiye Mwana wa Mtu; shamba ndilo ulimwengu; mbegu njema ni wana wa Ufalme, na magugu ni wana wa yule mwovu; adui aliyepanda hayo ni shetani; mavuno ni mwisho wa enzi, na wavunaji ni malaika*' (Mathayo 13:37–39). Katika kauli hii, malaika wanaonyeshwa kuwepo kwa namna ileile kama Mwana wa Mtu, ulimwengu, na wana wa Ufalme.

b) *Angalieni msiwadharau mmoja wa hawa wadogo; maana nawaambieni, malaika wao mbinguni huona kila wakati uso wa Baba yangu aliye mbinguni* (Mathayo 18:10). Hapa, malaika wanaonyeshwa si tu kama viumbe halisi na binafsi, bali pia wakiwa katika uhusiano wa karibu zaidi na Mungu.

c) *Nawaambieni, yeye yeyote anayekiri mbele ya watu, Mwana wa Mtu naye atamkiri mbele ya malaika wa Mungu; bali yeye yeyote anayenikanusha mbele ya watu, atakanushwa mbele ya malaika wa Mungu* (Luka 12:8–9). Hivyo basi, inafuatia kwamba malaika ni darasa tofauti na maalum la viumbe, tofauti na jamii ya wanadamu.

(d) *Lakini siku au saa ile, hakuna ajuaye—wala malaika walio mbinguni, wala Mwana—bali Baba peke yake* (Marko 13:32). Hapa, malaika wanaonyeshwa kama wakaazi wa mbinguni, wenye maarifa kamili zaidi ikilinganishwa na wanadamu na wapo kwa uhakika uleule kama Baba na Mwana walivyo.

e) *Mwana wa Mtu atakapokuja katika utukufu wake, na malaika watakatifu wote pamoja naye, ndipo atakapoketi katika kiti cha enzi cha utukufu wake* (Mathayo 25:31; taz. 16:27; Luka 9:26). Mwana wa Mtu atakuja kuhukumu, bila shaka akiwa ameambatana na viumbe halisi.

f) *Katika ufufuo, watu hawataoa wala kuolewa, bali watabaki kama malaika wa Mungu mbinguni* (Mathayo 22:30). Maneno haya, ambapo malaika wanatambuliwa bila shaka yoyote kama viumbe halisi, ni ya kustaajabisha zaidi kwa kuwa yalisemwa na Mwokozi mbele ya Wanasaduki, ambao walikana kuwepo kwa malaika (Matendo 23:8), na hivyo wakashuhudia kwamba Yeye alifundisha mafundisho ya malaika si

kwa njia yoyote kama kukubaliana na dhana potofu za wasikilizaji Wake, kama watu wenye fikra huru wanavyodai,[1112] bali kwa msingi pekee wa ukweli usiotetemeka wa mafundisho haya.

Miongoni mwa Mitume watakatifu, inatosha kusikia ushuhuda wa wawili wakuu:

a) Mtume Petro anasema: *'Iwafunuliwa wao* (Manabii) *ya kuwa hayo yaliyohubiriwa kwenu sasa na wale waliotangaza Injili kwa Roho Mtakatifu aliyetumwa kutoka mbinguni, hayakuwa kwa ajili ya faida yao wenyewe, bali kwa ajili yetu sisi—ujumbe ambao hata malaika wanatamani kuutazama*' (1 Petro 1:12). Hapa malaika wanatofautishwa waziwazi na wajumbe na watangazaji wengine wa Mungu, manabii na mitume, na wanawasilishwa kama viumbe wa aina maalum, wakuu na wenye hiari yao.

b) Mtume Paulo anaandika kwa mwanafunzi wake mpendwa Timotheo: *'Nakuagiza mbele za Mungu na Bwana Yesu Kristo na malaika wateule, uzishike hizi sheria bila upendeleo*' (1 Tim. 5:21). Kwa hiyo, ikiwa Mtume anawaita malaika, pamoja na Mungu Baba na Bwana Yesu, kama mashahidi, ni wazi kwamba anawathibitishia kuwepo kwao kusiopingika.

c) Na katika Waraka kwa Waebrania, Mtume huyo huyo, akimlinganisha Mwokozi na malaika, anasema: *'akiwa bora zaidi kuliko malaika, kama vile jina alilolirithi linavyokuwa la utukufu zaidi kuliko yao.' Kwa maana ni malaika gani ambaye Mungu aliwahi kumwambia: 'Wewe ni Mwanangu, leo nimekuzaa'... Vivyo hivyo, anapomtambulisha Mzaliwa wa Kwanza kwa ulimwengu, anasema: 'Na malaika wote wa Mungu wamwabudu'* (Ebr. 1:4–6). Kutokana na hili pia, ni wazi kwamba Mtume aliwatambua malaika kama viumbe halisi, na zaidi ya hayo kama viumbe wa juu zaidi miongoni mwa viumbe wengine.

Kuna ushahidi usio na hesabu kwamba Kanisa Takatifu la Kristo limeamini katika kuwepo kwa malaika tangu mwanzo kabisa wa kuwepo kwake. Ushahidi huo hupatikana katika imani zote za kale, ambapo Mungu huitwa, miongoni mwa mambo mengine, *Muumba wa visivyoonekana*, yaani, ulimwengu wa kiroho.[1113] Hasa ni ushuhuda wa Baba wa Kanisa: Justin Mwenye Dhulma, Athenagoras, Eusebius, Basil Mkuu, Gregory Mwanatheolojia, Augustine na wengine wengi,[1114] ambao tunaona haifai kuyataja hapa, kwa kuwa hakuna mtu aliyewahi kuhoji imani ya Kanisa kuhusu kuwepo kwa malaika.

Baada ya kupokea kwa Ufunuo wa kimungu ufahamu kwamba kuna ulimwengu wa kiroho zaidi ya ulimwengu unaoonekana, na kwamba kuna malaika, akili timilifu ya binadamu ina uwezo, kwa njia yake mwenyewe, wa kufikia ukweli huu kwa kiasi fulani.

Historia inatuambia kwamba imani katika kuwepo kwa malaika imekuwepo katika zama zote na miongoni mwa watu wote, licha ya tofauti zote katika dini zao, na kwamba ni karibu ya ulimwengu mzima miongoni mwa wanadamu kama imani katika kuwepo kwa Mungu.[1115] Basi, tunapaswa kuona tukio hili vipi? Linawezaje kuelezwa? Maelezo ya kawaida na ya moja kwa moja zaidi ni kwamba mafundisho kuhusu malaika yamepitishwa katika mifumo yote ya kidini ya watu mbalimbali kutoka kwa dini za kale, na ni mojawapo ya masalio—ingawa yamepotoroshwa kiasi kikubwa—ya Ufunuo huo wa awali uliotolewa na Mungu kwa mababu wa jamii ya wanadamu katika Paradiso, na baadaye kusambazwa kutoka kwao miongoni mwa wazao wao wote.

Katika ulimwengu wa kimwili tunaona wingi na aina mbalimbali za viumbe isiyo ya kawaida; tunaona miongoni mwao viwango na tabaka mbalimbali, baadhi vikiwa juu ya vingine, baadhi vikiwa kamili zaidi kuliko vingine; je, hatuwezi, kwa kulinganisha, kuhitimisha kwamba kitu kama hicho lazima kiwepo pia katika ulimwengu wa kiroho, — kwamba, mbali na roho ya binadamu, ambayo pekee yake tunaiwajua kama roho, ni lazima pia kuwepo na roho nyingine nyingi zisizohesabika na aina za roho, ambazo vilevile huinuka juu ya nyingine katika viwango vya ukamilifu na, kana kwamba, huunda ngazi isiyokatika, inayotoka kwenye roho ya binadamu na kupanda hadi kwa Mungu? Angalau kabisa, haiwezekani kabisa kwamba ulimwengu

---

[1112] Tazama dondoo 1103 hapo juu.

[1113] Imani ya Kanisa la Yerusalemu inasomeka: πιστεύω εἰς ἕνα Θεόν..., ὁρατῶν τε πάντων καί ἀοράτων ποιητήν; katika imani ya Kanisa la Antiokia, kulingana na maandishi ya Cassian: credo in... creatorem omnium visibilium et *invisibilium* creaturarum; katika imani ya Kanisa la Kaisaria: 'Naamini katika… Muumba wa vitu vyote, vinavyoonekana na visivyoonekana' (Tazama *Byngham,* *Origin. eccles.*, Kitabu X, Sura ya 4).

[1114] *Justin,* Apolojia 1, n. 6; *Athenagoras*, Legatus, n. 10; *Eusebius*, Uthibitisho wa Injili III, sura ya 5; Basil *Mkubwa*, 'Kazi za Mababa Watakatifu' V, 271; *Gregory Mtheolojia,* ibid. III, 240; *Augustine,* Mahubiri 1, kuhusu Zaburi 103: 'Ingawa hatuoni maonyesho ya malaika, tunajua kwa imani kwamba malaika wapo, na tunasoma kwamba wamejitokeza kwa wengi.'

[1115] Hili liliithibitishwa na waandishi wa kale *(Tertullian,* *Apologeticus*, uk. 22; *Cyprian,* *De idol. vanit.*, uk. 226, t. ya Maur.; *Athenagoras* the Legate, *Pro Christ.*, n. 23), na pia linaithibitishwa na waandishi wa karibuni zaidi *(Ramsay,* *Voyages de Cyrus*...; *Carli Rubi,* *Lettre américaine*...).

mzima wa kiroho uwe na mipaka kwa roho za binadamu pekee, wakati ulimwengu wa kimwili ni mpana na wenye utofauti wa kushangaza.

Ikiwa kusudi la ulimwengu na akili timamu hazina budi ila kukiri, kwa upande mmoja, utukufu wa Muumba, na kwa upande mwingine, furaha na heri ya viumbe (§ 59), basi kwa upande huu pia kuwepo kwa roho kunaonekana kuwa ni lazima. Ingawa Bwana amedhihirisha wema wake mwingi katika uumbaji wa viumbe vya kimwili, viumbe hivi wenyewe hawawezi kuelewa wema huo wa kimungu ulio dhihirishwa ndani yao, wala kumtukuza Muumba wao. Ingawa amewapa baraka za uhai kwa wingi sana, viumbe wengi katika ulimwengu wa kimwili hawana hata uwezo wa kutambua kuwepo kwao, wakati wengine, ingawa wana uwezo wa kutambua kuwepo, hawawezi kukielewa kiakili au kufurahia kwa ufahamu. Ni viumbe vya kiroho na vyenye akili pekee ndio wanaoweza kuelewa ukamilifu wa Muumba wao, unaodhihirishwa ndani yao wenyewe na katika uumbaji wa ulimwengu wa kimwili; Wao pekee ndio wanaoweza kumtukuza Yeye kupitia maneno ya busara na maisha ya kiungu; wao pekee ndio wanaoweza sio tu kuhisi, bali pia kutambua waziwazi utamu wote wa kuwepo na kufurahia furaha na heri ya kweli.

§ 64. Asili ya Malaika Kutoka kwa Mungu na Wakati wa Asili Yao

Inajulikana vyema kwamba Mwandishi mtakatifu wa Mambo ya Nyakati, alipokuwa akielezea uumbaji wa dunia, hakuzungumzia waziwazi kuhusu asili ya malaika. Na hili, kama vile Mababa Watakatifu wa Kanisa walivyomwamini, lilikuwa kwa sababu mbili: kwa kwanza, kwa sababu, kutokana na kutoweza kwa Wayahudi wa wakati huo kufikia kiwango cha mambo ya kimungu, Musa alikusudia kuelezea kwa watu wake tu historia ya ulimwengu unaoonekana, ili kuwafundisha, angalau kupitia mfululizo wa mada zilizozoeleka kwao, kutambua Chanzo cha kweli cha yote yaliyopo;[1116] na la pili — kwa sababu haikuwa salama kuzungumza waziwazi kuhusu kuwepo kwa viumbe wa juu, wa kiroho kwa watu kama hao, ambao bado hawakuwa wameimarika vya kutosha katika ukweli wa umoja wa Mungu, na walikuwa na mwelekeo wa kuangukia katika ushirikina na ibada ya sanamu.[1117] Licha ya ukimya wa Musa kuhusu uumbaji wa malaika na Mungu, ukweli huu bila shaka unatangazwa katika Neno la Mungu. Unaonyeshwa:

a) Katika mistari hiyo inayosema kwamba kila kitu kilichopo mbali na Mungu kinapata kuwepo kwake kutoka kwake. Kwa mfano: *'Vitu vyote viliumbwa kwa njia yake, na bila yeye hakuna kitu kilichotengenezwa kilichotengenezwa'* (Yohana 1:3); *Kwa maana kutoka kwake, na kwa njia yake, na kwa ajili yake vimeundwa vitu vyote* (Warumi 11:36); *kila nyumba huundwa na mtu; lakini mjenzi wa vitu vyote ni Mungu* (Waebrania 3:4; taz. Waefeso 3:9; Ufunuo 4:11).

b) Maneno ya Ezra ni ya moja kwa moja na wazi zaidi: *'Wewe, Ee Bwana, ndiwe Mungu mmoja; Umeumba mbingu, mbingu za mbingu, na majeshi yake yote, dunia na vyote vilivyo juu yake, bahari na vyote vilivyo ndani yake; nawe huwalea vyote hivi, na majeshi ya mbinguni hukusembua*' (Neh. 9:6). Hapa, neno *'kikosi chao chote'* (cha mbingu), kilichoumbwa na Mungu, linaashiria malaika, ambao kwa kweli wanaitwa kwa jina hili katika Maandiko Matakatifu (Luka 2:13), na wanaonyeshwa wakiizunguka kiti cha enzi cha Aliye Juu Zaidi na kumwabudu Yeye (Isaya 6:3; Ufunuo 7:11; Zaburi 96:7).

c) Mwisho, kwa uwazi kabisa — kwa maneno ya Mtume: *'Kwa maana kwa yeye viliumbwa vitu vyote, mbinguni na duniani, vionekanao na visivyoonekana, iwe ni viti vya enzi, au ufalme, au ukuu, au mamlaka — vitu vyote viliumbwa kwa njia yake na kwa ajili yake*' (Wakolosai 1:16). *'Visivyoonekana'* hapa inahusu ulimwengu wa kiroho, kinyume na ulimwengu unaoonekana, wa kimwili, na *'hukumu, utawala, ukuu* na *mamlaka'* ni majina ya vyeo vya malaika, kama inavyoonyeshwa katika mistari mingine inayofanana (1 Petro 3:22; Efe. 1:20–21).

Imani ya Kanisa kwamba Mungu ndiye Muumba wa visivyotazamika, yaani, Muumba wa ulimwengu wa kiroho—imani inayojulikana kutoka kwa mihimili yake—imetangazwa waziwazi na walimu mbalimbali wa Kanisa katika maandishi yao. Kwa mfano—

a) *Irenaeus:* "Mungu aliumba vitu vyote kama alivyotaka, akipatia vyote uumbaji unaofaa, mpangilio na mwanzo wa kuwepo: kwa viumbe wa kiroho—asili ya kiroho na isiyoonekana; kwa viumbe wa mbinguni—

[1116] *Chrysostom,* Mahubiri II juu ya Mwanzo, n. 2; juu ya Zaburi VIII, 4; Mahubiri 1 juu ya Mwanzo, n. 2.

[1117] *Athanas.* ad Antioch. quaest. IV; *Chrysost.* in Genes. hom. II, n. 2; *Theodoret.* in Genes. quaest. II: "Wale waliotawaliwa na Sheria hawakukuwa na uthabiti wala uhakika wowote katika wema: kwani muda mfupi baada ya miujiza mingi isiyoelezeka, waliitangaza ndama wa dhahabu kuwa mungu. Basi, ikiwa walitukuza sanamu za ng'ombe kwa urahisi kiasi hicho, wangefanya nini wasingefanya kama wangepata maarifa kuhusu asili ya yasiyoonekana?" (Chr. Readings 1843, III, uk. 320).

asili ya kimbinguni; kwa malaika—asili ya kimalaika; kwa wanyama—asili ya kimnyama… na chochote alichokiumba, alikiumba kwa neno lake lenye uweza wote;"[1118]

b) *Eusebius:* "Mungu alipotaka kushiriki hazina za utajiri wake na wengi, na akaamua kuumba kila kiumbe mwenye akili, aliumba nguvu mbalimbali zisizo na mwili, zinazofikiri na za kimungu: malaika na malaika wakuu, roho, zisizohusika na mwili na safi kabisa;"[1119]

c) *Ambrose:* "Tunamtambua kwa urahisi Muumba wa malaika, falme na mamlaka katika Yeye ambaye, kwa wimbi la nguvu Zake, aliumba kutokana na kutokuwepo dunia nzuri namna hii, ambayo haikuwa ipo hapo awali;"[1120]

d) *Teodoreto:* "Tunaamini, kwa msingi wa ushuhuda wa Maandiko, kwamba malaika waliumbwa na Mungu Mwenyezi;"[1121]

e) *Augustino:* "Ufunuo wa kimungu umetuonyesha wazi kabisa kwamba malaika, nao, waliumbwa na Mungu."[1122]

Lakini Ufunuo wa Kimungu haueleweki wazi kuhusu ni lini hasa Mungu aliwaumba malaika. Kati ya maoni yote kuhusu mada hii ambayo yamekuwepo miongoni mwa Wakristo, ni moja tu ndiyo inayotegemea Neno la Mungu—maoni ambayo, kwa sababu hiyo, yalishikiliwa na wengi wa Baba na walimu wa Kanisa, na ambayo Kanisa la Orthodox lenyewe linayatambua kuwa ni ya kweli. Ni kama ifuatavyo: 'Malaika waliumbwa na Mungu kabla ya kila kitu, na kwa kweli ulimwengu wa kiroho uliumbwa kabla ya ulimwengu wa kimwili.'[1123] Msingi wa mafundisho haya unapatikana:

(a) Kwa upande mmoja, katika maneno ya ufunguzi ya Kitabu kitakatifu cha *Mwanzo*: *'Mwanzo Mungu alitengeneza mbingu na dunia'* (Mwa. 1:1)... Hapa, neno *'mbinguni'* haliwezi kueleweka kumaanisha anga la juu au, kwa kweli, kile kinachoitwa kwa kawaida 'mbinguni', kwa kuwa mbingu zinazoonekana, pamoja na upana wake wote na miili ya angani, ziliumbwa baadaye (Mwanzo 1:6; 8:14–17). Na kama vile *'ardhi'* inavyopaswa kueleweka si kama ardhi yenyewe tu, bali kama kile kilicho ambacho Mungu baadaye, katika kipindi cha siku sita, alitengeneza ulimwengu wa kimwili ([1124]) — ndivyo pia, kinyume chake, *'mbinguni'* inapaswa kueleweka kiasili kama roho wenyewe, ambao kwa kawaida huwasilishwa katika Maandiko wakikaa mbinguni (Kol. 1:16).[1125] Dhana hii inaonekana kuwa na mashiko zaidi kwa kuwa Musa hatawawekei mbingu kosa la fujo ambalo analolihusisha na dunia au na chembechembe za mwanzo, na hivyo anawatofautisha na kuwaleta tofauti waziwazi. Ikiwa hili ni kweli, inafuatia kwamba malaika waliumbwa kwanza kabisa, wakati bado hakukuwa na chochote kingine isipokuwa Mungu, na walikuwa mwanzo wa uumbaji wote wa Mungu.[1126]

b) Kwa upande mwingine, katika maneno ya Mungu mwenyewe kwa Ayubu: *katikati ya shangwe ya jumla ya nyota za asubuhi, wakati wana wote wa Mungu walipopiga kelele kwa furaha* (Ayubu 38:7). Neno 'malaika', au (kulingana na maandishi ya Kiebrania) 'wana wa Mungu', katika kifungu hiki bila shaka linarejelea malaika kwa maana halisi—roho zisizo na miili—kwa sababu tayari wametajwa kwa jina hili mara mbili awali katika kitabu hicho hicho cha Ayubu (1:6; 2:1). Wakati huo huo, wanatambuliwa hapa kama

---

[1118] *Iren.* adv. haeres. II, p. 3.

[1119] *Euseb.* Demonstr. Evang. IV, uk. 1.

[1120] *Ambros.* in Nechayom 1, kur. 3, 4.

[1121] *Theodoret.* *Divin. decret. epitom.*, sura ya V kuhusu malaika, katika *Chr. Cht.* 1844, IV, kur. 209–210; *in Genes. quaest.* II, katika *Chr. Cht.* 1843, III, 321.

[1122] *Augustine,* *De Civitate Dei* II, uk. 9; *De Genesi ad litteram* VII, 2, n. 3.

[1123] Imani Sawa, Sehemu ya 1, jibu la swali la 18; Ufafanuzi wa Katekisimu ya Kikristo kuhusu kifungu cha kwanza.

[1124] 'Nchi ilielezwa kuwa haionekani,' anasema Mbarikiwa Augustino, 'na isiyo na umbo, kama giza juu ya vilindi, kwa sababu haikuwa na umbo, na haikuweza kuonekana wala kushikika kwa namna yoyote...'; 'inaitwa maji, kwa sababu ilikuwa laini na inayonyumbulika, ikijikubalisha kwa mkono wa Muumba, ili vitu vyote viumbwe kutoka kwake'; lakini *chini ya majina haya yote kulikuwa na chembechembe* isiyoonekana na isiyo na umbo, *ambayo Mungu aliiumba dunia* (De Genesi contra Manicheos 1, sura ya 5; taz. Confessions XII, sura ya 4, 8, 12).

[1125] "Kwa jina la mbingu, ambayo imesemekana kuwa iliumbwa mwanzoni na kabla ya kila kitu kingine, kunamaanishwa viumbe wote wa kiroho, ambao juu yao, kama juu ya kiti cha enzi na kiti, Mungu ataketi" *(Origen,* Mahubiri juu ya Mwanzo, mahubiri 1). Wazo hili hili, ingawa kwa imani hafifu zaidi, linarudiwa na Mtakatifu Augustino (De Civitate Dei XI, c. 9).

[1126] Kama inavyoimbwa katika nyimbo za kanisani: 'Uliweka *mwanzoni mwa uumbaji* kiumbe asiye na mwili, Ee Muumba wa malaika, wanaoizunguka kiti chako kitakatifu zaidi, wakikusifu: Mtakatifu, mtakatifu, mtakatifu wewe, Ee Mungu Mwenyezi' (Kanuni ya Malaika Wakuu, Wimbo 1).

waliokuwepo tayari na kumtukuza Mungu siku ya nne, wakati nyota zilipoumbwa; hii inaashiria kwamba waliumbwa mapema zaidi.[1127]

Miongoni mwa Mababa Watakatifu na walimu wa Kanisa, hakuna shaka kwamba malaika walitambuliwa kuwa wameumbwa kabla ya ulimwengu wa kimwili:

Mtakatifu Basili Mkubwa: 'Hata kabla ya ulimwengu kuumbwa, kulikuwa na hali fulani inayofaa mamlaka za kabla ya ulimwengu, inayovuka wakati, ya milele, na ya kudumu. Ni katika hali hii ambapo Muumba na Mwenyejenga wa vitu vyote alitoa viumbe vyake—mwanga wa kiroho unaofaa kwa furaha ya wale wanaompenda Bwana, viumbe wenye akili na wasioonekana, na utukufu wote wa viumbe wa kutafakari wanaozidi ufahamu wetu, kiasi kwamba hakuna majina yanayoweza kubuniwa kwa ajili yao. Ndiyo wale wanaojaza kiini cha ulimwengu usioonekana, kama Paulo anavyotufundisha, akisema: *'Kwa maana kwa yeye vitu vyote viliumbwa, mbinguni na duniani, vinavyoonekana na visivyoonekana, kama viti vya enzi, au ufalme, au ukuu, au mamlaka*' (Wakolosai 1:16), na majeshi ya malaika, na madaraja ya malaika wakuu. Na ilipobidi kuongeza ulimwengu huu kwenye yale yaliyokuwepo tayari—hasa kama shule na mahali pa malezi kwa roho za wanadamu, na baadaye kama makazi kwa yote yanayozaliwa na kuharibika— basi mfululizo wa wakati uliundwa, unaofanana na ulimwengu na wanyama na mimea iliyomo ndani yake—ukiharakisha na kusonga daima, na kamwe hautokoma katika mzunguko wake."[1128]

Mtakatifu Gregori Mteolojia. "Kwa kuwa haikutosha kwa Wema kujishughulisha tu kwa kutafakari nafsi yake, bali ilikuwa lazima wema uenezwe, ikiendelea mbele zaidi na zaidi, ili idadi ya wale waliofaidika iwe kubwa iwezekanavyo (kwa maana hii ndiyo asili ya wema ulio juu zaidi), Mungu kwanza kabisa (πρώτον) alibuni nguvu za kimalaika na za kimbinguni, na wazo likawa kitendo, ambacho kilitimizwa na Neno na kukamilishwa na Roho... Hata hivyo, kwa kuwa viumbe wa kwanza walimfurahisha, Alibuni ulimwengu mwingine—wenye mwili na unaoonekana; na huu ndio muundo mzuri wa mbinguni, duniani na yote yaliyopo kati yao."[1129]

Mtakatifu Yohane Krisostomo: '(Mungu) aliumba malaika, malaika wakuu na viumbe wengine wasio na mwili, na aliwabuni si kwa sababu nyingine yoyote isipokuwa kwa wema pekee... Baada ya uumbaji wao, Naye aliumba mwanadamu na ulimwengu huu wote (yaani, unaoonekana) kwa sababu ileile.'[1130]

Mtakatifu Ambrose: "Malaika, makao na mamlaka, ingawa zilianza kuwepo, hata hivyo zilikuwa tayari zikipatikana wakati dunia hii ilipotengenezwa." Na mahali pengine: "Kerubimu na Serafimu, hata kabla ya mwanzo kabisa wa dunia, walipaza sauti kwa sauti tamu: *'Mtakatifu, mtakatifu, mtakatifu*..."'[1131]

Mtakatifu Jeremia: 'Ulimwengu wetu bado haujafikia hata miaka elfu sita (yaani, hadi wakati Mtakatifu Jeremia aliishi). Na ni milele (aeternitates) mingapi, mtu anapaswa kudhania, iliyopita kabla yake, ni enzi ngapi, ni karne ngapi zisizohesabika, ambazo ndani yake malaika, viti vya enzi, falme na mamlaka mengine walimtumikia Bwana na kuwepo kwa mapenzi Yake, bila kipimo chochote au mabadiliko ya wakati."[1132]

Maoni yale yale yaliaminiwa na: Mtakatifu Dionysius Areopagite, Origen, Caesarius, Hilary, Mtakatifu Gregori Mkuu, Anastasius wa Sinai, Mtakatifu Yohane wa Damascus, Photius, Mtakatifu Demetrius wa Rostov na wengine.[1133]

[1127] Wafasiri waliotajwa walirejelea kifungu hiki kutoka kwa Ayubu*: Orijeni:* "Nyota zilipoumbwa, malaika wake wote walisifu Mungu, kama wa zamani zaidi si tu wa wanadamu, ambao waliumbwa baadaye, bali pia wa uumbaji wote uliotengenezwa kwa ajili yake" (in Matth. hom. 10); *Mtakatifu Epifania:* "Kama malaika wasingetengenezwa pamoja na mbingu na dunia, Mungu asingesema kwa Ayubu: *'Je, hili liliumba…'* (Haeres. LXV); *Severian* (De mundi opif., orat. 4); *Caesarius* (Dialog. 1, quaest. 61); *Mtakatifu Augustino* (De civit. Dei XI, c. 9) na wengine.

[1128] Mahubiri kuhusu Siku Sita 1, katika *The Works of the Holy Fathers*, Toleo la V, kur. 7–8.

[1129] Homilia 38, katika *The Works of the Holy Fathers*, III, uk. 240, 241.

[1130] ... Na baada ya uumbaji wa hivi, Yeye pia huumba mwanadamu... na ulimwengu wote. Ad Stagir. Kitabu I, katika Opp. Juz. I, uk. 157–158, iliyohaririwa na Montfauc.

[1131] *Ambrosius*, katika Hexaemeron, I, c. 5, n. 19; Confessions, Utangulizi wa Zaburi, n. 2.

[1132] *Jerome*, katika barua ya kwanza kwa Tito.

[1133] *Dionysius Areopagite,* *Kuhusu Majina ya Kimungu*, sura ya 5; *Origen*, *Homilia 10 juu ya Mathayo*; *Caesar*, *Mazungumzo*, 1, maswali 61 na 123; *Hilary*, *Kuhusu Utatu*, XII, na risala *Dhidi ya Auxentius*; *Gregory Mkuu*, *Moralitae*, XXVIII, 14; *Anastasius wa Sinai,* *Odeigos*, sura ya 4; *Yohana wa Damascus*, II, sura ya 3; *Photius*, *Bibliotheca*, fol. 473; *Demetrius wa Rostov,* *Chronicle*, sehemu ya 1, uk. 10. Maoni haya hayo pia yaliaminiwa na — *Cassian*, *Collationes*, 8, uk. 7; *Isidorus wa Seville,* *De summo bono* 1, c. 10; *Bede*, Juz. VIII, quaest. 9, fol. 398; *Junilius,* *De partibus Divini legis*, Kitabu II, c. 2.

Maoni mengine yote kuhusu wakati wa asili ya malaika hayana msingi na ni ya kiholela. Hivyo—

a) Mtazamo kwamba malaika walitokea ghafla kufuatia uumbaji wa chembechembe za msingi, hata kabla ya ulimwengu unaoonekana kuumbwa kutoka kwake, ni kama ifuatavyo: "Mwanzoni, Mungu aliumba mbingu, dunia na maji kutokana na kutokuwepo, na wakati giza bado lilipofunika maji na maji yalipofunika dunia, malaika na nguvu zote za mbinguni ziliumbwa, ili wema wa Muumba usibaki bila kazi, bali uwe na wale kwao utendaji wake utadhihirika kwa enzi nyingi (spatia); na baada ya hapo ulimwengu huu unaoonekana uliundwa na kupambwa kutokana na mambo yaliyoumbwa na Mungu."[1134] Yaani, mtazamo huu unategemea:

aa) juu ya wazo kwamba muda mrefu ulipita kati ya uumbaji wa awali wa mbingu na nchi na uumbaji wa baadaye wa siku sita wa ulimwengu unaoonekana, na —

bb) kwa hoja kwamba kama, wakati wa kipindi hiki, Mungu asingewatengeneza malaika, wema wake ungebaki bila kazi. Lakini wazo hili la kwanza linawezaje kuthibitishwa? Tunajuaje kama vifusi vya mwanzo vilibaki katika hali ya fujo kwa muda mrefu au la? Na hata kama ilikuwa hivyo kwa muda mrefu, kipindi hiki kirefu kina thamani gani ikilinganishwa na uzima usio na mwisho uliotangulia kuwepo kwa ulimwengu, wakati Mungu pekee ndiye aliyekuwepo? Je, kweli tunapaswa kusema kwamba wema wake ulibaki bila kutumika wakati huo? Au, ili kuondoa dhana hii, je, tunapaswa kukiri kwamba ulimwengu uliumbwa na Mungu kutoka milele?

b) Mtazamo kwamba malaika walitokea siku ya kwanza unatokana na ukweli kwamba siku ya kwanza Mungu aliumba nuru, na malaika wanadhaniwa kuwa na asili ya moto au yenye mwangaza.[1135] Lakini nuru hii ya mwanzo ilionekana, kwani ilileta mchana wakati huo huo; na kufikiria kwamba malaika wana asili ya moto au wamevalishwa aina yoyote ya mwili, hata ukiwa mnyoofu kiasi gani, ni, kama tutakavyoona, si haki.

c) Hatimaye, mtazamo kwamba malaika walitokea tu baada ya uumbaji wa ulimwengu mzima na wa mwanadamu unafikiriwa kutokana na mfululizo wa hatua kwa hatua ambao, kulingana na maelezo ya Musa, Mungu aliendelea wakati wa uumbaji kutoka kwa viumbe visivyo kamili hadi kwa viumbe vilivyo kamili zaidi.[1136] Lakini nani ametupa haki ya kupanua sheria hii ya mwendelezo wa hatua kwa hatua kutoka ulimwengu unaoonekana hadi ulimwengu wa kiroho, wakati, kinyume chake, Mwandishi mtakatifu wa Mambo ya Nyakati anasema wazi kwamba Mungu, baada ya kumumba mwanadamu—mfalme wa *maumbile—alipumzika siku ya saba kutokana na kazi zake zote* (Mwa. 2:2), na kwa hivyo hakumumba mwingine yeyote?

§ 65. Asili ya Malaika

Kwa asili yao, malaika ni roho zisizo na mwili, kamili zaidi kuliko roho ya binadamu, lakini zina mipaka katika nafasi na nguvu.

1) M a l a i k a n i r o h o . Hii ndiyo mafundisho ya Maandiko Matakatifu —

a) inapozungumzia malaika kwa ujumla: *je, wote si roho watumishi, waliotumwa kuwahudumia wale watakaorithi wokovu* (Ebr. 1:14);

b) wakati, hasa, inapowapa sifa za msingi za roho: akili na hiari, ikitaja tamaa yao ya kuelewa fumbo la ukombozi wetu (1 Pet. 1:12), kutojua kwao siku ya mwisho ya dunia (Marko 13:32) na utakatifu wao (Mathayo 25:31);

c) anapowaonyesha wakitafakari (Mathayo 18:10) na kumtukuza Mungu (Isaya 6:3), wakitekeleza mapenzi Yake (Zaburi 102:20), wakifurahi kwa wokovu wa wenye dhambi (Luka 15:10), na kwa ujumla wanaishi na kutenda kwa njia ambayo viumbe wenye akili na uhuru pekee wanaweza (Gal. 1:8; 1 Tim. 5:21). Walimu wa kale wa Kanisa walifundisha kwa usahihi sawa kuhusu malaika. 'Je, unataka kujua,' anasema, kwa mfano, Mtakatifu Agustino, 'Je, unataka kujua, kwa mfano, jina la asili yake? Ni roho. Je, unataka kujua wajibu wake? Ni malaika. Kimsingi ni roho, na katika utendaji wake ni malaika.'[1137] Hata hivyo, mafundisho ya Baba wa Kanisa kuhusu mada hii hayana shaka kiasi kwamba hayahitaji kuthibitishwa.

2) M a l a i k a n i r o h o z i s i z o n a m w i l i . Na wazo hili, ingawa halijaelezwa wazi katika Maandiko Matakatifu, angalau linafunuliwa kwa kulinganisha mistari mbalimbali humo. Katika sehemu

---

[1134] Tazama dokezo 1107 hapo juu.
[1135] Tazama dokezo 1108 hapo juu.
[1136] Tazama dokezo 1109 hapo juu.
[1137] Mahubiri I juu ya Zaburi 103, n. 15.

nyingine, inashuhudia kwamba malaika ni roho — πνεύματα (Ebr. 1:14), kama inavyosema kumhusu Mungu: *'Mungu ni Roho* — πνεύμα' (Yohana 4:24). Mahali pengine, inaeleza kwamba *roho* — πνεύμα — *haina mifupa wala nyama* (Luka 24:39), hata nyama kama ile ya Kristo Mwokozi baada ya Ufufuo, nyama iliyotukuzwa ambayo aliweza kuingia kwa wanafunzi wake kupitia milango *iliyokuwa imefungwa* (Yohana 20:19). Katika la tatu, inabainishwa hasa kuhusu malaika kwamba, tofauti na wanadamu waliovalia mwili, *hawafiani wala hawachumiwi* (Mathayo 22:30), na kwamba hawawezi hata kufa (Luka 20:35–36). Na kama malaika wangekuwa wamevaa aina yoyote ya mwili, kama wanadamu, basi mtu anaweza kuuliza, kwa nini Neno la Mungu mahali popote halitajii waziwazi miili ya malaika, bali huwaita roho, ilhali mahali popote halijiita waziwazi wanadamu roho, bali, ingawa huwataja kuwa na roho au nafsi, pia huwataja kuwa na miili?

Ni kweli kwamba kuna maelezo katika Biblia kwamba malaika mara nyingi walijitokeza kwa watu katika maumbo yanayoweza kuonekana: lakini Mungu Mwenyewe, kulingana na Biblia, wakati mwingine alijitokeza katika umbo linaloweza kuonekana pia. Hii inamaanisha tu kwamba Mungu na malaika, kwa mapenzi Yake, wanaweza wakati mwingine kuchukua umbo linaloonekana kwa wanadamu. Lakini kutokana na hili kuhitimisha kwamba malaika au Mungu wamevalishwa mwili kila wakati kutakuwa ni kutokujengeka msingi.[1138] Maandiko pia yanataja lugha ya malaika, ambayo kwa hiyo wanamtukuza Mungu wakiwa wamezunguka kiti chake cha enzi (Isa. 8:1–3; 1 Kor. 13:1). Lakini kama vile jina 'kiti cha enzi cha Mungu' lisivyoweza, bila shaka, kueleweka kumaanisha kiti cha enzi cha kimwili ambacho Mungu anadaiwa kuketi juu yake, kama wafalme wa duniani, vivyo hivyo, bila shaka, lugha ya malaika na sifa zao hazipaswi kueleweka kwa maana ya kimwili — yote haya ni taswira ya kimfano tu ya uhalisia wa kiroho ambao vinginevyo hauwezi kueleweka na akili ya binadamu. Ndiyo maana tunaimba, pamoja na Kanisa Takatifu: 'Kwa midomo isiyo na mwili na vinywa vyenye akili, kwaya za malaika hutoa wimbo usioisha kwa Uungu Wako usiyoweza kufikiwa, Ee Bwana.'[1139] Wazo la kutokuwa na mwili kwa malaika lilikuwa wazo kuu miongoni mwa Baba Wakatifu na walimu wa Kanisa. Tunalikuta:

a) kwa *Mtakatifu Athanasius:* "Malaika ni kiumbe mwenye akili, asiye na mwili (ἄϋλον), anayetoa wimbo, asiye na kifo;"[1140]

b) kwa *Mtakatifu Gregori wa Nyssa:* "Viumbe vyote wenye akili vimegawanywa katika wale wenye asili isiyo na mwili (ἀσώματον) na wale waliovikwa mwili; asili isiyo na mwili ni ile ya malaika; aina nyingine ni sisi, wanadamu;"[1141]

c) Mtakatifu *Yohane Krisostomo:* "Mungu aliumba malaika, malaika wakuu na viumbe vingine visivyo na mwili;"[1142]

d) Kulingana na *Mbarikiwa Theodoret:* "Kama sura ya Mungu ingekuwa katika kutokuonekana kwa roho, basi malaika, malaika wakuu na viumbe wote wasio na miili na watakatifu wangeitwa kwa usahihi zaidi sura za Mungu, kwa kuwa hawana miili kabisa na wana uwezo kamili wa kutokuonekana;"[1143]

e) Kulingana na *Mtakatifu Yohane wa Damasko:* "Malaika ni kiumbe mwenye akili, huru, asiye na mwili anayemtumikia Mungu... Kwa kuwa ni akili (νόες), malaika wapo katika ufalme wa akili (νοητοϊς), bila kufungwa na mwili, kwani kwa asili hawana mwili na hawana upana, bali wapo na hufanya kazi kiroho (νοητώς) popote pale wanapopewa amri."[1144] Pia tunapata wazo hili likiwa limeelezwa na Basil Mkuu, Gregory Mtheolojia, Lactantius, Eusebius, Didymus, Leo Mkuu, Fulgentius, Gregory Mkuu na wengine.[1145]

[1138] "Wakati Malaika, anasema Mtakatifu Yohane wa Damasko, wanapotokea kwa wale walio haki kwa mapenzi ya Mungu, hawatokei jinsi walivyo kwao wenyewe, bali katika umbo fulani (ἐν μετασχηματίσμω), ili wale wanaowatazama waweze kuona" (Ufafanuzi Kamili wa Imani Takatifu, Kitabu II, Sura ya 3).

[1139] Ibada ya tarehe 8 Novemba (mtindo mpya) kwa Nguvu Zisizo na Mwili, juu ya mstari wa kitakatifu, sauti ya 2.

[1140] Kuhusu Asili ya Pamoja ya Baba, Mwana na Roho Mtakatifu, n. 51.

[1141] Orat. IV in orat. Domin. Cf. Contra Eunom. Kitabu XII.

[1142] ... na asili nyingine zisizo na mwili. Ad Stagir. Kitabu 1, katika Opp. Juz. VI, uk. 86, t. Savil.

[1143] Katika Genes. quaest. XX, katika Christian Readings 1843, III, 347; Ling. katika Genes. quaest. XLVI; katika Exod. quaest. XXIX.

[1144] Ufafanuzi Sahihi wa Imani Sawa, Kitabu II, Sura ya 3, uk. 53–54.

[1145] *Mtakatifu Basili Mkubwa*, mahubiri kuhusu ukweli kwamba Mungu si chanzo cha uovu, katika *The Works of the Holy Fathers*, VIII, 153; *Gregori* Mtheolojia, *Mystical Hymns*, wimbo wa 6, katika *The Works of the Holy Fathers*, IV, 335; *Lactantius,* *Divine Institutions*, VII, 21; *Eusebius,* *Defence of the Gospel*, III, 5; IV, 1: 'ἀϋλά τε καί πάντη καθαρά πνεύματα'; *Didymus,* *On the Holy Spirit*, Kitabu 1; *Leo*, Barua kwa Turibius, sura ya 6; *Fulgentinus*, Kuhusu Imani, sura ya 3; *Gregory Mkuu,* Mahubiri ya Maadili, II, 4; XXVIII, 2; Mazungumzo, IV, 29; *Martin Victor,* Kitabu cha IV Dhidi ya Arius.

Kuhusu kauli za Baba wa Kanisa ambazo zinaelezea aina fulani ya umwili kwa malaika, yafuatayo yanapaswa kuzingatiwa:

a) Baadhi ya waalimu wa kwanza wa Kikristo, walipodokeza kuwa malaika wana mwili, walikusudia tu kusema kwamba malaika wana uwepo halisi (halisi): kwa waalimu hawa, *neno 'mwili'* (σώμα, corpus) lilionyesha *asili* au *dutu* (οὐσία, substantia), na kwa hivyo wakati mwingine hata walimrejelea Mungu kama mwenye mwili, kama Aliye Barikiwa Augustine alizungumzia kuhusu Tertullian.[1146] Hivyo basi, hapa wazo ni sahihi, na kosa liko tu katika uchaguzi wa maneno.

(b) Wengine wamewatafsiri malaika kuwa na mwili kwa maana kwamba, ingawa hawana mwili wa nyama, kiini cha kiroho cha asili yao kina mipaka yake na, zinapolinganishwa na asili ya Mungu, Kiumbe Mkuu, huonekana, kana kwamba, kizito na cha kimwili. Hivyo, Mtakatifu Yohane wa Damascus, baada ya kufafanua malaika kama kiumbe kisicho na mwili, anaongeza: "Hata hivyo, malaika huitwa kisicho na mwili na kisicho na umbo tu ikilinganishwa nasi. Kwa maana ikilinganishwa na Mungu, Yeye Mmoja Asiyelinganishwa, kila kitu kinaonekana kigumu na cha kimwili; Asili ya Kimungu pekee ndiyo kabisa (όντως) isiyo na mwili na isiyo na umbo."[1147] Hii ni maoni maalum, lakini yenye utakatifu, inayotokana waziwazi na dhana ya kiroho kamili kabisa cha Mungu, na haipingani kwa vyovyote vile na mafundisho ya kikanuni ya Kanisa kwamba malaika ni roho wasiovaliwa mwili.

c) Kundi la tatu liliwahusisha malaika na umwili kwa maana kwamba, kama viumbe wenye mipaka, ni lazima wawe mahali maalum na hawawezi kuwa kila mahali kwa wakati mmoja. "Kwa maana," anasema Mtakatifu Augustino, "tunaita viumbe wenye akili kuwa na mwili kwa sababu wanabainishwa na mahali fulani, kama vile roho ya mwanadamu ilivyo imefungwa ndani ya mwili."[1148] Hivyo basi, mtazamo huu, unaohusisha malaika na mwili kwa maana ya kimfano tu, haukatazi usahihi wa mafundisho kuhusu kutokuwa na mwili kwa malaika.

Kufuatia uchunguzi huu, kuna walimu wachache sana wa kale tu ambao, inaonekana, waliwapa malaika mwili kwa maana halisi—ingawa wa asili nyembamba, ya kiroho au yenye moto—yaani: Justin Shahidi, Origen, Methodius na Theognostus.[1149] Hata hivyo, mtazamo wao unapaswa kuchukuliwa tu *kama maoni ya kibinafsi* ya wachache.

3) Malaika ni roho zilizo kamili zaidi kuliko nafsi ya binadamu, lakini zenye mipaka. Zilizo kamili zaidi, lakini zenye mipaka:

a) Kwa asili yao. Wazo hili linaelezwa moja kwa moja na wazi katika maneno ya Mwandishi wa Zaburi, kwamba mwanadamu *si* mdogo *sana kuliko malaika* (Zaburi 8:6), ambao kwa hivyo, ingawa wako juu ya mwanadamu, ni kwa kipimo kidogo tu... Hili linachukuliwa kwa dokezo na Mtume Paulo katika matukio mawili: kwanza, wakati Mtume anaonyesha ukuu wa kimungu wa Mwana wa pekee wa Mungu, miongoni mwa mambo mengine, kwa ukweli kwamba Yeye ni *bora* hata kuliko *malaika* wenyewe (Ebr. 1:4–14); na pili, anapoelezea utukufu wa Mwokozi wa wanadamu—ambao aliingia ndani yake baada ya siku zake katika mwili, kufuatia kupaa kwake mbinguni—anasema kwamba *malaika, falme na mamlaka zimewekwa chini* yake (1 Petro 3:22), na kwamba Mungu Baba amemweka *kiti upande wake wa kulia mbinguni, juu sana ya kila ukuu, mamlaka, nguvu, na mamlaka, na kila jina linalotajwa, si katika enzi hii tu bali pia katika enzi ijayo* (Efe. 1:21). Katika visa vyote viwili, Mtume anatambua waziwazi kwamba malaika ni viumbe wa juu zaidi miongoni mwa viumbe wa Mungu, walio karibu zaidi na Mungu, lakini bado wako chini ya Mungu Mwenyewe.

[1146] *Agustino,* *De Haeresis*, sura ya 86. Zaidi ya hayo, hili linaonekana wazi kutoka kwa maandishi ya Tertullian mwenyewe. Katika sehemu moja anasema: 'Nani atakayekana kwamba Mungu ana mwili, ingawa Yeye ni Roho? Kwa maana Roho ni mwili wa aina yake, kwa sura Yake mwenyewe.' 'Lakini hata vitu hivyo visivyoonekana, chochote viwe, vina mwili wao wenyewe na umbo lao wenyewe katika Mungu' (Contra Prax. sura ya 7). Katika sehemu nyingine: 'kwa kuwa kile kitu kile ni mwili wa kila kitu…' (Contra Hermogen. sura ya 35). Katika sehemu ya tatu: 'Kila kitu kilichopo ni mwili wa aina yake…' (De carne Christi, ch. II).

[1147] Ufafanuzi Sahihi wa Imani ya Kiorthodoksi, Kitabu cha II, Sura ya 3. Wafuatao pia walishikilia mtazamo huu: (a) *Mtakatifu Ambrozi:* "Kwa maoni yangu, hakuna kitu ambacho hakina utata kabisa isipokuwa Uungu Mmoja wa Utatu Mtakatifu Sana, ambao kwa kweli ni safi na rahisi zaidi" (de Abrah., Kitabu cha II, uk. 8); (b) *Mtakatifu Gregori Mkuu:* 'Malaika, anapofananishwa na miili yetu, kwa kweli ni roho, lakini anapofananishwa na Roho Aliye Juu Zaidi na Asiye na Mpaka, ni mwili' (Moral. Kitabu II, uk. 3), — na wengine.

[1148] *Agustino.* De Spir. et anima, sura ya 18. Wazo lilelile linapatikana kwa Hilari (Can. 5 in Matth.) na Kasiani (Coll. VII, uk. 13).

[1149] *Justin.* Dialog. cum Tryph. LVII; *Origen.* Orat. 31; *Methodius,* in Biblioth. *Photii,* cod. CCXXXIV; *Theogn.* ibid., cod. CVI.

b) K w a u p a n d e w a u f a h a m u w a o . Mwokozi aliwaambia Mitume walipomuuliza kuhusu siku ya mwisho ya dunia: *'Lakini siku ile au saa ile hakuna ajuaye, wala malaika walio mbinguni, wala Mwana, bali Baba peke yake*' (Marko 13:32). Kutokana na hili ni wazi kwamba malaika wana maarifa makubwa kuliko mwanadamu, na kwamba maarifa haya yana mipaka yake. Kutokana na sehemu nyingine za Maandiko Matakatifu tunaweza kuhitimisha, hasa, kwamba malaika—

(aa) hawajui kikamilifu kiini cha Mungu: maana *hakuna aliyemjua Mungu isipokuwa Roho wa Mungu* (1 Kor. 2:11);

bb) hawezi kufahamu mafumbo ya moyo wa binadamu: *maana Wewe peke yako unajua mioyo ya wanadamu wote* (1 Wafalme 8:39; Yer. 17:9);

cc) hawajui, wala hawawezi kwa hiari yao kutabiri yajayo, kwa maana haki hii imehifadhiwa kwa Bwana Mungu peke yake (Isa. 44:7);

dd) hawakujua kikamilifu fumbo kuu la ukombozi wetu (Efe. 2:10), na hata sasa wanajitahidi kulielewa (1 Pet. 1:12).

c) K w a u p a n d e w a n g u v u n a u w e z o w a o . Neno la Mungu linashuhudia moja kwa moja kwamba *malaika* wanatuzidi *kwa nguvu na uwezo* (2 Pet. 2:11; taz. Zab. 102:20), na inashuhudia matukio mbalimbali ya nguvu zao za ajabu, kama vile, kwa mfano, malaika kuua wazaliwa wote wa kwanza wa Misri katika usiku mmoja, au kuuawa, pia katika usiku mmoja, kwa askari 185,000 wa jeshi la Asyuria (2 Wafalme 19:35; linganisha Matendo 5:19; 12:7,11). Hata hivyo, nguvu hii ya malaika ina mipaka yake na haifikii hadi kufikia hatua ambapo wanaweza kufanya miujiza kwa hiari yao wenyewe: *'Atukuzwe Bwana Mungu, Mungu wa Israeli, yeye peke yake anayefanya miujiza*' (Zab. 71:18).

Mababa Watakatifu na walimu wa Kanisa, isipokuwa mmoja au wawili,[1150] walitambua kwa kauli moja kwamba malaika ni viumbe walio bora kuliko mwanadamu, na wakawapa maarifa makubwa zaidi na nguvu kubwa zaidi.[1151] Hata hivyo, kwa mujibu wa Maandiko Matakatifu, walithibitisha kwamba maarifa na nguvu za malaika vyote vina mipaka; kwamba malaika hawamjui Mungu kikamilifu, wala moyo wa mwanadamu, wala yajayo yasiyo na uhakika, wala fumbo la ukombozi wetu; na kwamba hawawezi kufanya miujiza wenyewe.[1152]

Mwisho, hatuwezi kupuuza sifa maalum inayopatikana katika mafundisho ya baba wa Kanisa kuhusu asili ya malaika. Malaika, kama baadhi ya Mababa wa Kanisa walivyosema, wameumbwa kwa sura ya Mungu: '[1153] ' — dhana ambayo haijaelezwa waziwazi katika Maandiko Matakatifu, lakini bado ni sahihi. Inafuatia kutoka kwa mafundisho yote ya kibiblia kwamba malaika, kwa asili yao, ni roho, kama vile Mungu, Mwumba wao, ni Roho mkuu; kwamba wamepewa akili na uhuru, kama vile Mwumba wao alivyo na akili kamilifu na uhuru wa juu zaidi; na kwamba, kwa hivyo, wanadhihirisha katika asili yao sura ya Mwumba wao.

§66. Idadi ya malaika na vyeo vyao: mpangilio wa kimungu

1. Ufalme wa malaika unaonyeshwa katika Maandiko Matakatifu kuwa mpana mno. Mmoja wa watazamaji wa Agano la Kale *alikuwa na ndoto na maono ya unabii* ambapo, wakati *viti vya enzi vilipowekwa mahali pake na Mzee wa Siku alipoketi, maelfu kwa maelfu walimtumikia, na umati ulisimama mbele Yake* (Dan. 7:1, 9–10). Mwona mwingine, kutoka Agano Jipya, naye *akaona na kusikia sauti za malaika wengi*

[1150] Tertulliani na Origeni. Tazama dokezo 1105 hapo juu. Hata hivyo, Origeni aliamini kwamba malaika wako chini kwa heshima tu kwa wanafunzi wa kweli wa Kristo na Watakatifu, na si kwa wanadamu kwa ujumla.

[1151] *Athenagoras,* *De Resurrectione Mortuorum*, XVI; *Clementi*, *Stromata*, III, 3; *Yohana Krisostomo*, Homilia II juu ya Asiyeweza Kueleweka, dhidi ya Anomoeus, katika *Chronological Readings* 1841, IV, 49; *Gregory Mwteolojia,* Mahubiri 6: 'Tufikirie viumbe *walio wa kwanza kutoka kwa Mungu* na wanaomzunguka Mungu, yaani, nguvu za kiangeliki na za mbinguni, ambao ndio wa kwanza kushiriki katika Mwanga wa kwanza' (katika *The Works of the Holy Fathers*, I, 229), — na mahali pengine: *'mihuri* iliyo chini ya Utatu Mtakatifu, inayomiliki utukufu wa kifalme, ni malaika wenye mwangaza, wasioonekana' (ibid. IV, 235); *Yohana wa Damasko,* Ufafanuzi Kamili wa Imani Sahihi, Kitabu cha II, Sura ya 3.

[1152] *Isidorus wa Pelusium*, Barua 195; *Origen*, Mahubiri juu ya Mwanzo VIII, n. 8; *John Chrysostom,* Kuhusu Asiyeweza Kueleweka, dhidi ya Waanomoe, Vitabu III na IV, katika *Chronological Readings* 1841, IV, uk. 105–206; *Gregory wa Nyssa,* Mahubiri 8 juu ya Wimbo wa Wimbo; *Theodoret,* Tafsiri ya Zaburi XXXII, 7; *Caesar*, Mazungumzo 1, Swali 44; *Yohana wa Damascus,* Ufafanuzi Sahihi wa Imani ya Kweli, Kitabu cha II, Sura ya 3.

[1153] *Dionysius wa Areopagi,* *Kuhusu Majina ya Kimungu*, uk. 4; *Justin*, Apolojia 1, n. 6; *Kirili wa Aleksandria*, Dhidi ya Wanaomofanisha Mungu na Binadamu, sura ya 4; *Yohana wa Damasko,* Ufafanuzi Kamili wa Imani Sahihi, Kitabu cha II, Sura ya 3: "Mungu ndiye Muumba na Mtengeneza wa malaika, ambaye aliwafanya kuwepo kutoka kutokuwepo na kuwabuni kwa *mfano wake mwenyewe*."

kuzunguka kiti cha enzi… na idadi yao ilikuwa kama nyota zisizohesabika na wengi kama maelfu kwa maelfu (Ufunuo 5:11). *Umati mkubwa wa viumbe wa mbinguni* ulisifu kuja kwa Mwana wa Mungu duniani kwa ajili ya ukombozi wa wanadamu (Luka 2:13). Kristo mwenyewe alitaja zaidi ya *majeshi kumi na mawili ya malaika* kwa wanafunzi wake alipokamatwa na watumishi wa kuhani mkuu katika Bustani ya Gethesemane (Mathayo 26:53). *Tazama, Bwana anakuja na maelfu maelfu ya malaika wake watakatifu—kuwaletea hukumu wote na kuwahukumu wote wasio haki miongoni mwao* (Yuda 14; taz. Mathayo 16:27; 24:31; 25:31). Kila mtu anayeamini kweli katika Kristo Mwokozi pia huingia katika ushirika na *maelfu maelfu ya malaika* (Waebrania 12:22).

Ili kuelezea idadi kubwa kama hiyo ya malaika, walimu wengi wa Kanisa wamechukua mfano wa Mwokozi wa mtu ambaye, akiwa na kondoo mia moja na kumpoteza mmoja wao, huacha tisini na tisa jangwani na *huenda kumtafuta yule aliyepotea hadi anapompata* (Luka 15:4; Mathayo 18:12). "Mwana-kondoo huyu mmoja aliyepotea," walisema, "anamwakilisha ubinadamu wote, wakati wale tisini na tisa ambao hawakupotea wanawakilisha wingi wa malaika wa mbinguni."[1154] Wengine, hata hivyo, walidai kwamba kuna "umati usiohesabika na uliobarikiwa wa akili kuu," kwamba "inazidi hesabu duni na isiyotosheleza ya nambari tunazotumia";[1155] kwamba kuna "maelfu kumi ya maelfu ya malaika, mamia ya maelfu ya malaika wakuu. kama vile viti vya enzi vingi, falme, haki za utawala na mamlaka, na umati usio na kikomo wa nguvu zisizo na mwili."[1156] "Fikiria," anasema Mtakatifu Kirili wa Yerusalemu, "jinsi Watu wa Roma walivyo wengi; fikiria jinsi mataifa mengine ya watu wasio na utamaduni walivyo wengi, wale waliopo leo, na ni wangapi kati yao wamekufa katika miaka mia iliyopita; fikiria ni wangapi wamezikwa katika miaka elfu iliyopita; fikiria watu wote kuanzia Adamu hadi leo: ni umati mkubwa, lakini bado ni wachache ikilinganishwa na malaika, ambao ni wengi zaidi. Wao ni kondoo tisini na tisa; na jamii ya wanadamu ni kondoo mmoja tu; upana wa mahali fulani lazima uzingatiwe unapotathmini wingi wa wakazi wake. Nchi tunayoishi, kwa namna fulani, ni kama nukta tu iliyoko katikati ya mbingu: kwa hiyo, mbingu zinazoiizunguka zina wakazi wengi kadiri nafasi zao zilivyo kubwa; na mbingu za mbingu zina idadi yao isiyopimika. Ikiandikwa: *'maelfu kwa maelfu walimtumikia, na makumi ya maelfu walimwona mbele yake*' (Dan. 7:10); hii si kwa sababu hiyo ilikuwa idadi halisi ya malaika, bali kwa sababu Nabii hakuweza kuelezea idadi kubwa zaidi."[1157]

2. Kwa kuwa kuna umati mkubwa namna hii wa malaika, ni kawaida kudhania kwamba kuna tofauti miongoni mwao na kufikiria kwamba, kama ilivyo katika ulimwengu wa kimwili—uliopangwa kwa hekima na Mungu—kuna tabaka tofauti za viumbe ambazo, ingawa ni sawa kwa asili, zinatofautiana kwa viwango vyao vya ukamilifu, vivyo hivyo lazima kuwe na tabaka na viwango tofauti vya viumbe katika ulimwengu wa kimalaika. kiroho: na Mtume mtakatifu Paulo haachi nafasi ya shaka juu ya nukta hii. Katika kusema kwamba malaika waliumbwa na Mwana wa Mungu, mwalimu huyu wa mataifa anasema hivi: *'Kwa maana kwa yeye viliumbwa vitu vyote, mbinguni na duniani, vinavyoonekana na visivyoonekana, kama viti vya enzi, au enzi, au ukuu, au mamlaka—vitu vyote viliumbwa kwa njia yake na kwa ajili yake*' (Wakolosai 1:16*)*. Mtindo wenyewe wa maneno hayo, pamoja na kunganishi *'iwe*' (ε'ίτε*),* ambalo daima huashiria tofauti na si kufanana, unashuhudia kwamba makundi mbalimbali ya mamlaka za mbinguni yanatajwa hapa. Mahali pengine, katika kuelezea utukufu wa Mwokozi kufuatia kupaa Kwake mbinguni, inabainishwa kwamba Baba amemweka kiti *upande wake wa kulia mbinguni*, *juu sana ya kila Ukuu, Nguvu, na Mamlaka, na Utawala, na kila jina linalotajwa, si katika enzi hii tu bali pia katika enzi ijayo* (Efe. 1:20–21; taz. 3:10; 1 Pet. 3:22). Katika ya tatu, anashuhudia Wakristo wa kweli: *maana nina hakika ya kwamba, wala mauti wala uhai, wala malaika wala falme, wala nguvu, wala yaliyo sasa wala yajayo, wala urefu wala kina, wala kitu kingine chochote kilichoumbwa, haviwezi kututenganisha na upendo wa Mungu ulio katika Kristo Yesu Bwana wetu (*Warumi 8:38-39). Kufikiria kwamba katika matukio haya yote majina tofauti yaliyotolewa na Mtume kwa malaika ni marudio tu ya jina moja na lile lile, na hayadokezi vyeo tofauti vya kimalaika, kungekuwa kinyume na mwelekeo wa hotuba na kusinginufaisha Mtume. Zaidi ya hayo, kutokana na majina yenyewe ambayo Neno

---

[1154] *Tit. Bostr.* juu ya Luka 12:32; *Greg. Nyss.* dhidi ya Eunomius, Hotuba XII, katika *Opp.,* j. II, uk. 711, iliyohaririwa na Morel.; *Hilar.* juu ya Mathayo, Maoni, sura 28, n. 6.

[1155] *Dionysius Areopagite,* *Kuhusu Utaratibu wa Kimbingu*, sura ya 14.

[1156] *Yohana Krisostomo,* Kuhusu Neno Lisiloweza Kueleweka, Kitabu cha II dhidi ya Anomoeans, katika Chr. Readings 1841, IV, 49. Wazo hili lile lile linapatikana kwa *Athenagoras* (Legat. pro Christ, uk. 10), — *Origeni (*De princip., in prooem.), — *Mtakatifu Athanasius* (Contra Arian., orat. II, n. 27), — *Theodoret Mbariki* (Chron. Readings 1844, IV, 208) na wengine.

[1157] Mihadhara ya Katekisimu, XV, aya 24, uk. 332 katika tafsiri ya Kirusi.

la Mungu linawapa viumbe wa kimalaika, mtu anaweza kubaini tofauti zao za cheo. Baadhi yao, kwa mfano, huitwa *malaika* (1 Petro 3:22), ilhali wengine *huitwa malaika wakuu* (1 Wathes. 4:15; Yuda 9): wa pili ni wazi kuwa wako juu ya wa kwanza na wanatangulia mbele yao—la sivyo, kwa nini wangepewa cheo kama hicho?

Kanisa la Orthodox daima limetambua tofauti kati ya malaika na mgawanyo wao katika madaraja, kulingana na tofauti katika nguvu zao za asili na ukamilifu wao. Limeeleza imani hii kwa uzito katika Baraza la Tano la Kiinjili (553), ilipomkashifu Origen, miongoni mwa mambo mengine, kwa kufundisha kwamba malaika walikuwa, kimsingi na kwa nguvu, sawa kabisa kwa kila mmoja, na kwamba hawakugawanywa awali katika madaraja bali waligawanywa baadaye tu, wakati baadhi yao waliposhuka.[1158] Miongoni mwa Mababa wa Kanisa, utofauti kati ya madaraka ya malaika ulitangazwa waziwazi katika maandishi yao na: Ignatius Mwenye Mungu,[1159] Ireneo, Clement wa Aleksandria, Origeni, Kirili wa Yerusalemu, Basilio Mkubwa, Yohana Kalisto na wengine. [1160]

3. Ni ngapi hasa ngazi hizi za malaika, au, kwa maneno mengine, ni ngazi ngapi katika mfuatano wa mbinguni? Kanisa la Orthodox, likirejelea Mtakatifu Dionysius Areopagite, ambaye alijadili mada hii kwa undani, linasema kwamba 'malaika wamegawanywa katika ngazi tisa, na hizi tisa zimegawanywa katika ngazi tatu.' Katika mpangilio wa kwanza ni wale walio karibu zaidi na Mungu, yaani: Kiti cha Enzi, Kerubimu na Serafi. Katika mpangilio wa pili: Nguvu, Mamlaka na Fadhili. Katika wa tatu: Malaika, Malaika Wakuu na Ukuu' (Imani ya Orthodox, Sehemu ya 1, jibu la swali namba 20). Mgawanyo huu:

a) Inategemea kwa sehemu Maandiko Matakatifu, angalau kwa kadiri ambavyo vitabu vitakatifu vinataja majina ya amri zote za malaika zilizoorodheshwa hapa, kama vile: kerubim (Mwa. 3:24; Zab. 79:2; 98:1; Eze. 1:5–14; 10:15–20), serafimu (Isa. 6:1–8), nguvu (Efe. 1:21; Rum. 8:38), viti vya enzi, utawala, mamlaka na mamlaka (Kol. 1:16; Efe. 1:21; 3:10), malaika wakuu (1 The. 4:19; Yuda 9) na malaika (1 Pet. 3:22; Warumi 8:38)—na hakuna majina mengine ya ngazi za malaika isipokuwa hizi tisa yanayotajwa.[1161] Kwa upande mwingine, kwa kadiri baadhi ya ngazi za malaika zilizotajwa hapo juu, kama tulivyoona tayari, zinatofautishwa kweli na Mtume na kutambuliwa kuwa tofauti kati yao.

(b) Lakini inategemea hasa Mwanzo Mtakatifu. Na Mtakatifu Dionysius Areopagite anatokana na desturi hii moja kwa moja kutoka midomoni mwa mshauri wake wa kimungu, Mtume Paulo, akisema: 'Neno la Mungu limewataja mamlaka yote ya mbinguni (madaraja) kwa majina tisa tofauti, na mshauri wetu wa kiroho wa kimungu amegawanya katika ngazi tatu za triadi.'[1162] Zaidi ya hayo, mgawanyo huo huo wa malaika katika amri tisa, au angalau orodha kamili ya amri tisa za kimalaika, hupatikana katika Katiba za Kitume, katika maandishi ya Mtakatifu Ignatius Mwenye Mungu,[1163] katika yale ya Mtakatifu Gregori Mtheolojia,[1164]

[1158] *Concil. oec. V,* Contra Origen. kan. II na kan. XIV. Kosa hili la Origen lilikuwa tayari kulaaniwa (mwaka 400 BK) na Mtakatifu Teofili wa Aleksandria katika mtaguso wake wa eneo; zaidi ya hayo, alijitahidi kulikanusha katika maandishi yake. Anaeleza kiini cha kosa hilo kama ifuatavyo: "Origen anaamini kwamba mamlaka, nguvu, majeshi, viti vya enzi na falme hazikuumbwa kwa njia hii tangu mwanzo, bali, zikiwa tayari zimeumbwa, zilitukuzwa kwa namna fulani na kupewa majina haya wakati huo huo ambapo wengine, kama wao, walikuwa wameanguka kwa uzembe; hivyo basi, si Mungu aliyeziumba kuwa mamlaka na nguvu, bali dhambi za wengine ndizo zilizowaletea utukufu." Ili kupinga kosa hili, anarejelea maneno ya Mtume katika Wakolosai 1:16, na anasema: "Kama (Origen) angeelewa nguvu kamili ya maneno: *kupitia yule vitu vyote vilitengenezwa, vitu vilivyoko mbinguni na duniani, vinavyoonekana na visivyoonekana—iwe ni hati, enzi, ukuu au mamlaka*—angekuwa amejua kwamba *walitengenezwa* hivyo tangu mwanzo, na kwamba haikuwa uzembe au kuanguka kwa wengine kulikompa Mungu sababu ya kuwaita 'viongozi', 'mamlaka' na 'mamlaka'" (Paschal., Kitabu cha II).

[1159] Mimi, kwa upande wangu, kadiri ninavyoona na kuweza kuelewa falme za mbinguni na ngazi za malaika, na mabadiliko ya malaika na majeshi yao, na mamlaka na utawala mbalimbali, pamoja na tofauti za viti vya enzi na mamlaka, utukufu wa enzi, na asili tukufu ya kerubimu na serafimu *(Ignatius*, Barua II, kwa Trallianus).

[1160] *Irenaeus*, Dhidi ya Ujinga II, 30; *Clement wa Aleksandria*, Stromata VI, 7. 16; VII, 2; *Origen*, Kuhusu Misingi 1, 5; Dhidi ya Celsus VI, 30; *Cyril wa Yerusalemu,* Mafundisho ya Katekesi VI, n. 6; XI, n. 11, 12; XVI, 23; *Basil Mkubwa,* Dhidi ya Eunomius, Kitabu cha III, katika *The Works of the Holy Fathers*, VII, 133; *Chrysostom*, Mahubiri kuhusu Kutowezekana Kueleweka, IV, n. 4; *Hilary*, Maelezo ya Zaburi 118, Barua ya 3, n. 10.

[1161] Isipokuwa majina ya pekee, kama vile: Mikaeli — 'nani aliye kama *Mungu'* (Dan. 12:1), Raphael — *'dawa ya Mungu*' (Tobit 3:25), Gabriel — *'nguvu ya Mungu'* (Dan. 8:16), Uriel — *'mwangaza, moto wa Mungu'* (4 Esdras 4:1) na wengine (3 Esdras 4:36; 5:16).

[1162] De coelest. hierarch. ch. VI, n. 2.

[1163] Const. Apost. VIII, 12, na dondoo 1156 hapo juu.

[1164] "Kuna malaika, malaika wakuu, kiti za enzi, falme, ukuu, nguvu, utukufu (λαμπρότητας), kupaa (ἀναβάσεις), nguvu au akili zenye akili" (neno la 28, katika *The Works of the Holy Fathers*, III, 50). Kwa 'viumbe wenye mng'ao', Baba Mtakatifu pengine anamaanisha serafimu, *ambao wamewaka moto,* na kwa 'kupaa' anamaanisha kerubimu, ambao wamejaa *maarifa.*

katika yale ya Mtakatifu Yohane Krisostomo,[1165] na hata wazi zaidi katika maandishi ya Mtakatifu Gregori wa Mazungumzo, Mtakatifu Yohane wa Damasko na wengine.[1166] Maneno ya Mtakatifu Gregori Mzungumzaji ni kama ifuatavyo: 'Tunakubali ngazi tisa za malaika, kwani kutokana na ushuhuda wa Neno la Mungu tunajua kuhusu malaika, malaika wakuu, nguvu, mamlaka, vikuu, utawala, viti vya enzi, kerubimu na serafimu. Hivyo, karibu kila ukurasa wa Maandiko Matakatifu unashuhudia kuwepo kwa malaika na malaika wakuu; kama inavyojulikana, vitabu vya unabii mara nyingi huzungumzia kerubim na serafim; Mtume Paulo anataja majina ya amri nne zaidi katika Waraka wake kwa Waefeso, akisema: *'mbali juu ya kila Ukuu, na Nguvu, na Mamlaka, na Utawala*'; na katika Waraka wake kwa Wakolosai anaandika: *'iwe ni viti vya enzi, au utawala, au ukuu, au nguvu*'. Hivyo, tunapoongeza 'viti vya enzi' kwenye vinne anavyotaja kwa Waefeso—yaani, kwenye makamu, mamlaka, nguvu na falme—tunapata makundi matano tofauti; na malaika, malaika wakuu, kerubimu na serafimu wanapoongezwa kwao, bila shaka kutakuwa na ngazi tisa za kimalaika." Hata hivyo, ikiwa baadhi ya walimu wa awali wa Kanisa wanataja katika maandishi yao idadi ndogo ya madaraka ya kimalaika, na wakati mwingine hata kwa majina tofauti, ni kwa sababu tu walimu hawa walizungumzia madaraka ya kimalaika kwa juu juu, na hawakusudia kuyoorodhesha yote kwa usahihi wa kipekee, hata katika majina yake hasa.[1167]

Kwa ujumla, wachungaji wa kale walichukulia mafundisho ya cheo cha mbinguni kuwa ya fumbo na yaliyo juu ya uwezo wa akili ya binadamu kuyaelewa. "Ni ngazi ngapi za viumbe wa mbinguni zipo," anahitimisha Mtakatifu Dionysius Areopagite, "ni vipi, na mafumbo ya cheo kitakatifu hufanyika miongoni mwao — hili hujulikana kwa usahihi na Mungu pekee, muanzilishi wa cheo chao; wao wenyewe pia wanajua nguvu zao, nuru yao, na mpangilio wao mtakatifu na ulio juu zaidi. "Kwa upande wetu, tunaweza kuzungumzia hili tu kwa kadiri ambavyo Mungu amevifunua kwetu kupitia kwao, kama wale wanaojijua wenyewe."[1168] "Kuhusu kile ambacho vyeo vya enzi, utawala, ukuu na mamlaka katika falme za mbinguni ni," anasema Mtakatifu Augustino, "naamini bila kutikisika; na kwamba vinatofautiana, nashikilia bila shaka; lakini ni nini hasa na vipi hasa vinavyotofautiana, sijui."[1169]

Miongoni mwa maoni mbalimbali, kinachostahili kuzingatiwa zaidi ni kwamba mgawanyo wa malaika katika ngazi tisa unajumuisha tu majina na vyeo vilivyotufunuliwa katika Neno la Mungu, lakini haujumuishi majina na maumbo mengine mengi ya malaika ambayo hayajatufunuliwa katika maisha haya ya sasa, bali yatajulikana katika maisha yajayo. Kwa kiasi fulani, wazo hili linaweza kuonekana kwa Dionysius the Areopagite mwenyewe, ambaye, baada ya kwanza kusema kwamba Mungu pekee ndiye anayejua hasa ni aina ngapi za viumbe wa mbinguni zipo, na kwamba tunaweza kusema juu yao kile tu kilichofunuliwa kwetu, baadaye kwa hakika anoorodhesha na kugawanya katika makundi tisa tu yale majina ya malaika tunayoyajua kutoka katika Kitabu cha Ufunuo. Lakini wazo hili limeendelezwa kwa nguvu maalum na Origen, Mtakatifu Yohane Krisostomo, Theodoret Mwenye Baraka na Theophylact.[1170] "Kuna," anasema Krisostomo, "kweli kuna nguvu nyingine ambao majina yao hatuyajui hata... Sio malaika, malaika wakuu, viti vya enzi, falme, ukuu na mamlaka pekee wanaoishi mbinguni, bali pia amri nyingine nyingi zisizohesabika na wingi mkubwa mno wa makundi yasiyoweza kufikirika, ambayo hakuna neno linaloweza kuyaelezea. Na tunajuaje kwamba kuna mamlaka ya juu kuliko yale yaliyotajwa hapo juu, na kwamba kuna mamlaka ambazo hata majina yake hatuyajui? Mtume Paulo, baada ya kuzungumzia moja, anataja pia jingine anaposhuhudia kumhusu Kristo: 'Naye (Baba) *amemweka mkono wa kuume mbinguni, juu sana ya kila ukuu, na mamlaka, na nguvu, na enzi, na kila jina linalotajwa, si katika enzi hii tu, bali pia katika ile ijayo'* (Efe. 1:21). Je, unaona kwamba kuna

---

[1165] "Tukigeukia nguvu zisizoonekana na kuelekeza fikra zetu kwa makundi ya malaika, malaika wakuu, nguvu za mbinguni, viti vya enzi, enzi, ukuu, mamlaka, kerubium na serafimu, ni neno gani litakalotosha kuelezea ukuu Wake (wa Muumba) usioelezeka?" (katika Genes. homil. IV).

[1166] *Gregor. Magn.* in Evang. lib. II, homil. XXXIV, n. 7; *Yohana wa Damascus,* Exact Exposition of the Orthodox Faith, Kitabu II, Sura 3; *Isidor. Hispal.* de ordin. creatur., uk. 2; *Bede,* homil. in dom. III Pentek.

[1167] Hivyo, Mtakatifu Athanasi wa Alexandria, katika sehemu moja ya Barua yake kwa Serapion, anataja tu madaraja manane ya malaika, akiacha kando Madaraja ya Kiti cha Enzi; lakini baadaye katika barua hiyo hiyo anataja pia Madaraja ya Kiti cha Enzi (Opp. vol. I, uk. 340; taz. 354, 366, ed. Commel.).

[1168] De coelest. hierarch. ch. VI, n. 1.

[1169] Ad Orosium, sura ya XI; taz. Enchirid., sura ya LVII, n. 15.

[1170] *Origeni,* *De Principiis*, 1, sura ya 5; *Krisostomo*, *Homilia kuhusu Asiyeeleweka*, IV; katika *Christians' Readings*, 1841, IV, 195–196, na Homilia V, katika *Christians' Readings*, 1842, I, 32; *Theodoret.* Maoni juu ya Waraka kwa Waefeso 1, 21; *Theophilact.* Maoni juu ya kifungu hicho hicho.

majina fulani yatakayojulikana huko, lakini bado hayajulikani? Ndiyo maana alisema: *'kila jina linalotajwa, si katika enzi hii tu bali pia katika enzi ijayo*.' Hata hivyo, hatupaswi kusahau kwamba mtazamo uliowasilishwa hapa ni wa kibinafsi.

1.2. Kuhusu roho wachafu

§ 67. Majina mbalimbali ya pepo wabaya na uhakika wa kuwepo kwao

Neno la Mungu, ambalo linazungumzia roho wema, pia linazungumzia *roho wabaya* (Luka 7:21), likiwaita *roho wasio safi* (Mathayo 10:1), *roho za uovu* (Waefeso 6:12), *mashetani* au mapepo (Luka 8:30, 33, 35). Hasa, inatofautisha kati yao roho mkuu mmoja, ambaye mara nyingi huitwa *shetani* (1 Petro 5:8), *mjaribu* (Mathayo 4:3), *Satani* (Ufunuo 20:2, 7), wakati mwingine *Beelzebuli* (Luka 11:15), *Beliari* (2 Kor. 6:15), *mkuu wa dunia hii* (Yohana 12:31), *mkuu anayetawala katika hewa* (Efe. 2:2), *mkuu wa mashetani* (Mathayo 9:34) na kadhalika; wakati roho wengine wabaya, kwa uhusiano naye, huitwa *malaika* wa shetani (Mathayo 25:41) na malaika wa Sathani (Ufunuo 12:7, 9).

Kwamba shetani huyu na malaika wake wanachukuliwa katika Maandiko Matakatifu kama viumbe halisi na wa kweli, na si wa kufikirika tu, inadhihirika kutokana na —

1) K u t o k a k a t i k a v i t a b u v y a A g a n o l a K a l e . Hapa inasimuliwa kwamba zaidi ya mara moja, malaika wa Mungu walipojitokeza mbele za Mungu, shetani naye alijitokeza pamoja nao; na kisha maafa mbalimbali ambayo shetani alimtia majaribu Ayubu mwadilifu, kwa ruhusa ya Mwenyezi, yanaelezewa kwa undani (Ayubu 1:6; 2:2 na kuendelea). Pia inasimuliwa kwamba *roho mchafu alimsumbua* Sauli wakati *Roho wa Bwana alipomwacha* (1 Sam. 16:14), kwamba *Shetani aliinuka dhidi ya Israeli, na kumchochea Daudi kufanya hesabu ya Waisraeli* (1 Nya. 21:1). Katika maono ya unabii ya Zekaria, kuhani mkuu Yesu anaonyeshwa amesimama mbele ya malaika wa Bwana, huku shetani akiwa upande wa kulia wa Yesu, akitenda kama mshitaki wake (Zek. 3:1). Mwisho, Kitabu cha Hekima kinashuhudia: *'Kwa wivu wa shetani, mauti iliingia ulimwenguni*' (Hekima 2:24). Katika matukio haya yote, hasa katika la kwanza na mawili ya mwisho, kushindwa kumwona shetani kama kiumbe halisi na wa kibinafsi kungekuwa ni kupotosha kabisa maana ya maandishi.

2) Z a i d i h a t a z a i d i k u t o k a k w a v i t a b u v y a A g a n o J i p y a . Ili kuthibitisha hili, inatosha kutoa mifano michache:

a) Mwokozi, akifafanua mfano wa ngano na magugu, anasema: *'Yeye anayepanda mbegu njema ndiye Mwana wa Mtu; shamba ni ulimwengu; mbegu njema ni wana wa Ufalme, na magugu ni wana wa yule mwovu; adui aliyevipanda ni ibilisi; mavuno ni mwisho wa enzi, na wavunaji ni malaika* (Mathayo 13:37–39). Hapa shetani anawasilishwa kama kiumbe halisi na wa kibinafsi kama vile Mwana wa Mtu, malaika, wana wa Ufalme na wana wa adui.

b) Wakafarisayo walipomshutumu Mwokozi kwa *kutoa pepo kwa nguvu zake za Beelzebuli, mkuu wa pepo* (Mathayo 12:24): Mwokozi hakusema tu kwamba Beelzebuli na mashetani wake hawakuwa viumbe halisi—jambo ambalo lingekuwa njia bora zaidi ya kupinga dhana hiyo ya kipuuzi ya Mafarisayo—bali, kinyume chake, alijibu kwa maneno yaliyoithibitisha waziwazi uhalisia wa Shetani na ufalme wake. *Na kama Shetani humtoa Shetani, amegawanyika dhidi yake mwenyewe: basi ufalme wake utasimama vipi? Na kama mimi nawatimua pepo kwa nguvu ya Beelzebuli, basi wana wenu nao huwatimua kwa nguvu ya nani? Basi, watakuwa waamuzi wenu. Lakini ikiwa mimi nafurusha pepo kwa Roho wa Mungu, basi Ufalme wa Mungu umewafikia hakika. Au mtu anawezaje kuingia nyumbani kwa mtu mwenye nguvu na kupora mali zake, asipomfunga kwanza yule mwenye nguvu? Ndipo atakapopora nyumba yake* (26–29).

c) Wakati Mitume walipomuuliza Mwokozi faraghani kwa nini hawakuweza kumtoa pepo mchafu kutoka kwa mtu, Bwana hakusema tu kwamba haikuwa pepo mchafu kabisa, na kwamba pepo wachafu kwa kweli hawapo, bali kinyume chake, Aliwafundisha njia ya kutoa pepo wabaya: *aina hii hawezi kutoka kwa neno lolote isipokuwa kwa maombi na kufunga* (Marko 9:29).

(d) Katika hukumu hiyo ya kutisha ambayo Jaji mwenye haki atatoa juu ya wenye dhambi: *'Ondokeni mbali nami, ninyi mliolaaniwa, mkaingie katika moto wa milele uliotengwa kwa ajili ya shetani na malaika wake*' (Mathayo 25:41), shetani na malaika wake wanatenganishwa waziwazi na watu wabaya na wanawasilishwa kama viumbe halisi walioandaliwa kwa ajili ya adhabu ya milele.

e) Mtume Yakobo anasema: *'Hata mapepo huamini—na kutetemeka*' (Yakobo 2:19). Hii ina maana kuwa ni viumbe wenye akili, wanaofikiri.

f) Mtume Yohana anashuhudia kwamba *yeyote anayefanya dhambi anatoka kwa shetani, kwa sababu shetani ndiye aliyefanya dhambi kwanza. Ni kwa sababu hii hasa Ndugu wa Mungu alionekana, ili kuangamiza kazi za shetani* (1 Yohana 3:8). Je, mtu anaweza kukubali kwamba neno 'shetani' hapa halirejelei kwa kiumbe halisi, bali ni kiumbe wa kufikirika tu?

g) Mtume Paulo anaandika: *'ili Shetani asitushinde*, *maana hatujui hila zake'* (2 Kor. 2:11), na hivyo anamwonyesha shetani kama kiumbe anayefikiri; na mahali pengine anaelezea tamaa *kwamba* wale wanaopinga ukweli *waachiliwe kutoka kwenye mtego wa shetani, ambaye amewachukua mateka kwa mapenzi yake* (2 Tim. 2:26), na hivyo anafundisha kwamba shetani ni kiumbe binafsi mwenye mapenzi yake mwenyewe.

Kanisa la Kikristo daima na bila shaka limetambua kuwepo kwa shetani na malaika wake, kama inavyojulikana vyema—

(a) kutoka kwa maandishi ya walimu wake: Justin Mwenye Dhulma, Tatian, Irenaeus, Athenagoras, Origen, Ambrose na wengine wote;[1171]

b) kutoka kwa ibada ya kale inayotumika bado Kanisani wakati wa ubatizo, ambapo mtu anayepokea sakramenti anahitajika, miongoni mwa mambo mengine, kumkataa shetani na kazi zake zote;

c) kutoka kwa historia nzima ya watawa watakatifu ambao, wakiwa wameacha ulimwengu, waliingia majangwani na kutumia maisha yao yote huko wakipigana vita vikali dhidi ya roho za uovu zilizo chini ya mbingu, ambazo mara nyingi zilijitokeza kwao hata kwa umbo linaloonekana.

Inafaa kutambua kwamba imani katika kuwepo kwa roho wachafu imekuwa ya ulimwengu mzima miongoni mwa wanadamu, kama ilivyo imani katika kuwepo kwa malaika wema, na imani katika kuwepo kwa Mungu Mwenyewe.[1172] Hivyo basi, inaweza kuchukuliwa kwa haki kama mojawapo ya mapokeo ya dini ya asili, iliyofunuliwa kimungu, ambayo baadaye ilienezwa na mababu wakuu, pamoja na kuenea kwa jamii ya wanadamu, miongoni mwa watu wote, ingawa imepitia polepole mabadiliko na upotoshaji mbalimbali.

§ 68. Roho za uovu ziliumbwa na Mungu kuwa njema, lakini zilijigeuza kuwa mbaya kwa hiari yao

Ukweli huu, ambao akili timamu haiwezi kuukataa kulingana na dhana yake ya asili kuhusu Mungu kama kiumbe kamili zaidi, ulithibitishwa waziwazi na Kristo Mwokozi Mwenyewe, na pia na Mitume watakatifu. Kristo Mwokozi, akiwakemea Wayahudi kwa uovu wao, aliwaambia, miongoni mwa mambo mengine: *'Baba yenu ni ibilisi; na ninyi mnataka kutenda tamaa za baba yenu.' Alikuwa mwuaji tangu mwanzo, wala hakusimama katika ukweli* — ἐν τῇ ἀληθείᾳ οὐχ ἑστηκεν (Yohana 8:44). Basi, kama shetani hakudumu katika ukweli, inafuatia kwamba alikuwa amewekwa katika ukweli, na ilikuwa ni hiari yake kama angeendelea kudumu ndani yake au la. Mtume Petro anasema kwamba Mungu *hakinawaonea huruma malaika waliokuwa wametenda dhambi* (ἁμαρτησάντων)*, bali, akiwafunga kwa minyororo ya giza la kuzimu, aliwakabidhi wafungwe hadi siku ya hukumu ya adhabu* (2 Petro 2:4) — usemi wa moja kwa moja wa wazo kwamba roho walioanguka waliumbwa bila dhambi, lakini wakafanya dhambi kwa hiari yao, na kwa sababu hiyo wakahukumiwa. Ndivyo pia Mtume Yuda anavyoandika kwamba Mungu *huwaweka masera ambao hawakuhifadhi hadhi yao, bali waliacha makao yao, katika minyororo ya milele*, *gizani* (Yuda 6) — *masera ambao hawakuhifadhi hadhi yao* — τούς μή τηρήσαντας τήν ἑαυτών ἐρχήν: yaani, wale ambao hawakuhifadhi asili yao, umbo lao la awali, hali yao ya awali; *bali waliyoacha makao yao* — οἰκητήριον, yaani, makao yaliyoendana na hali yao ya awali.

Kanisa la Orthodox, kupitia maneno ya wachungaji na walimu wake, daima limehubiri kama ukweli usio na utata kwamba roho walioanguka waliumbwa wema, nao wenyewe wakawa waovu.[1173] Tuchukue, kwa mfano, maneno:

[1171] *Justin,* *Apolojia*, 1, uk. 28; *Tatian,* *Kinyume na Wagiriki*, uk. 7; *Irenaeus,* *Kinyume na Ubaguzi*, III. 20, n. 1; *Athenagoras*, Legatus pro Christo, sura ya 24; *Origen,* Dhidi ya Celsus, IV, 32; *Ambrose*, Waraka LXXXIV; *Augustine,* Mji wa Mungu, VIII, sura ya 22; *Lactantius,* Taasisi za Kimungu, II, sura ya 9; *Eusebius*, Uthibitisho wa Injili, III, sura ya 5.

[1172] Tazama dondoo 1115 hapo juu.

[1173] *Athenag.* Legat. pro Christ. XXIV; *Clem. Alex.* Strom. VII, 7; *Origen.* de princ. prol. n. 6; *Tertull.* adv Marc. II, 10; *Lactant.* Divin. inst. II, 9; *Athanas.* de Synod. n. 48; *Anton.* Orat. ad monach. n. VII; *Epiphanius,* Haeres. LXIV, n. 22; *Eusebius,* Demonstr. Evang. IV, 9; *Didymus,* Contr. Manich. n. XIII; *Cassian,* Coll. VIII, 8; *John of Damascus*, Exact Exposition of the Orthodox Faith, Book II, Chapter 4.

a) *Mt. Irenaeus:* "Kwa kuwa vitu vyote vilitengenezwa na Mungu, na shetani mwenyewe akawa chanzo cha upotovu (kutoka kwa Mungu) kwa ajili yake na kwa wengine, Maandiko yamewapa jina la haki wale wanaobaki katika upotovu kuwa wana wa shetani na malaika wa yule mwovu."[1174]

b) *Tatian:* "Mzaliwa wa kwanza (wa malaika), kupitia ukiukaji wa sheria na ujinga, alianza kuwa shetani, na wale waliomfuata mfano wake wa bure wakawa makundi ya mashetani, na kwa hiari yao wenyewe wakajikabidhi kwa wazimu wao;"[1175]

c) *Mtakatifu Kirili wa Yerusalemu:* "Kabla ya Shetani, hakuna aliyekuwa amefanya dhambi; hakufanya dhambi kwa sababu alizaliwa na mwelekeo wa asili wa dhambi (la sivyo lawama ya dhambi ingemwangukia Yeye aliyemumba hivyo) — bali, akiwa ameumbwa mwema, alijigeuza kuwa Shetani kwa hiari yake mwenyewe;"[1176]

d) *Mtakatifu Basil Mkubwa:* "Roho wachafu hawakuipokea, kwa asili yao, upinzani dhidi ya wema kama sehemu yao (kwani katika hali hiyo lawama ingemwangukia Muumba), bali kwa hiari yao wenyewe, kupitia upungufu wa wema, waligeukia dhambi;"[1177]

e) *Mtakatifu Augustino:* "Shetani ni roho mchafu; ni mwema kama roho, na mwovu kama roho mchafu; ni roho kwa asili, na mchafu kwa sababu ya dhambi; kati ya sifa hizi mbili, ya kwanza inatoka kwa Mungu, na ya pili inatoka kwa shetani mwenyewe;"[1178]

f) *Mtakatifu Theodoret:* "Hatunasema kwamba roho za uovu ziliumbwa zikiwa mbaya tangu mwanzo na Bwana wa vitu vyote, wala kwamba asili kama hiyo iliwekwa juu yao; bali kwamba wao wenyewe, kupitia upotovu wa mapenzi, waligeuka kutoka kwa yaliyo bora kwenda kwa yaliyo mabaya zaidi."[1179]

Katika kuwasilisha ukweli kuhusu anguko la malaika kwa njia hii kama fundisho la imani, walimu wa Kikristo walitafuta kwa wakati mmoja, ili kulifafanua, kutatua maswali fulani yanayohusiana kuhusu mazingira ya anguko hilo, ingawa majibu yao yalitolewa tu kama maoni yao binafsi. Maswali haya ni kama yafuatavyo:

1) Malaika walianguka mapema kiasi gani baada ya kupokea kuwepo kwao kutoka kwa Mungu? Wale waliokuwa na maoni kwamba malaika waliumbwa muda mfupi kabla ya uumbaji wa mwanadamu kwa kawaida ilibidi waidhinishe kwamba mashetani walianguka muda mfupi sana baada ya uumbaji wao,[1180] na hata, kama tuseme, ghafla, mara tu walipoumbwa,[1181] kwa sababu, muda mfupi baadaye, shetani tayari anajitokeza kama mjaribu wa mwanadamu. Lakini waandishi wale waliofuata mafundisho kwamba malaika walitokea muda mrefu kabla ya ulimwengu unaoonekana walikiri kwamba roho walioanguka walibaki katika hali ya neema kwa muda mrefu.[1182] Kwa kuunga mkono mtazamo huu, wengine walielekeza kwenye maneno ya nabii Ezekieli aliyomwambia mkuu wa Tiro: *'Wewe ulikuwa katika Edeni, bustani ya Mungu; mavazi yako yalipambwa kwa kila aina ya jiwe la thamani...'; ulikuwa mkamilifu katika njia zako tangu siku ulipotengenezwa, hadi uovu ulipopatikana ndani yako* (Ezek. 28:13, 15),—wakibainisha

---

[1174] Kinyume na Ujinga IV, 41; taz. V, 25, n. 4.
[1175] Adv. Graec, ch. 7.
[1176] Mihadhara ya Katekisimu II, § 4, uk. 27 katika tafsiri ya Kirusi.
[1177] Kinyume na Eunomio, Kitabu cha II, katika *The Works of the Holy Fathers* VII, 112. Mahali pengine, Baba Mtakatifu anajadili hili kwa undani zaidi: 'Kwa nini mwanadamu ni mwongo? Kwa hiari yake mwenyewe. Kwa nini shetani ni mwovu? Kwa sababu ile ile; maana yeye pia alikuwa na maisha ya hiari, na alipewa uwezo ama wa kubaki na Mungu au wa kugeuka kutoka kwa Uwema. Gabrieli ni malaika na daima husimama mbele za Mungu. Shetani ni malaika, na ameanguka kabisa kutoka katika cheo chake. Aliye wa kwanza alihifadhiwa mbinguni kwa hiari yake, na yule wa pili alitupwa chini kwa hiari yake. Yule wa kwanza angeweza kuwa mkadhibu, na yule wa pili angeweza kubaki mwaminifu. Lakini yule aliwaokolewa na upendo usio na kikomo kwa Mungu, ilhali yule mwingine alitupwa nje kwa kujitenga kwake na Mungu. Na hili kujitenga na Mungu ni uovu. Mgeuko mdogo wa jicho huamua kama tuko upande wa Jua au upande wa kivuli cha miili yetu. Na hapo, nuru inamsubiri yeye anayeangalia mbele; ilhali giza ni dhahiri kwa yeye anayegeuza mtazamo wake kuelekea kivuli. Hivyo basi, shetani ni mwerevu, akipata uwerevu wake kutokana na mapenzi yake mwenyewe, na asili yake haipingani na wema" (Ibid. VIII, 157).
[1178] Contra. Julian, sura ya 9; Ling. Contra. Donat. IV, 9, n. 13; De Genes. ad litter. XI, 21, n. 28.
[1179] Contra Graec. serm. III; Cf. Divin. decret. epitom. c. VIII, in Chr. Th. 1844, IV, 211–215.
[1180] *Agustino,* *De Genesi ad litteram* XI, uk. 20, 23; *De Civitate Dei* XI, sura ya 15.
[1181] *Hugo Victorin.* *Summ. Sent. Tract. II*, c. 3.
[1182] Tazama dokezo 1133 hapo juu.

kwamba hatima ya mfalme wa Tiro kwa njia ya fumbo inaakisi na kurudia ile ya nyota ya asubuhi iliyodondoshwa.[1183]

2) Roho mbaya zilishuka vipi: zilishuka zote kwa wakati mmoja? Hapana, mara nyingi Mababa wa Kanisa walijibu. Kwanza, mmoja alianguka—mkuu—na kisha akavuta wengine wote chini pamoja naye.[1184] Roho huyu mkuu, kulingana na wengine, kabla ya kuanguka kwake alikuwa roho wa kwanza kabisa na mkamilifu zaidi kati ya roho zote zilizotengenezwa,[1185] akizidi majeshi yote ya malaika;[1186] wakati, kwa maoni ya wengine, alikuwa, angalau, miongoni mwa roho wakuu (ταξιάρχων), ambao ngazi za chini za malaika zinatii uongozi wao,[1187] na hasa miongoni mwa wale ambao Bwana aligawa utawala wa sehemu za dunia.[1188] Kuhusu wengine waliopotoshwa naye, nyota ya asubuhi iliyokuwa imeporomoka—hao walikuwa malaika waliokuwa chini yake, chini ya mamlaka yake, ambao kwa hivyo waliweza kupotoshwa na mfano wake, au kwa ushawishi wake, au kwa udanganyifu wake.[1189] Sehemu za Maandiko zinazomtaja shetani kama *baba wa uongo* (Yohana 8:44), ukweli kwamba *shetani ndiye aliyefanya dhambi kwanza* (1 Yohana 3:8), na vivyo hivyo *malaika wake* (Mathayo 25:41; Ufunuo 12:7, 9), zinaweza kutumika kama msingi wa mtazamo huu.

3) Ni kwa dhambi gani roho walioanguka walianguka? Kulikuwa na maoni makuu matatu juu ya hili:

Baadhi waliamini kuwa dhambi ya malaika ilikuwa katika mahusiano yao yasiyo ya kawaida na binti za wanadamu, wakirejelea maneno ya mwandishi mtakatifu wa Mambo ya Nyakati: *'Ndipo wana wa Mungu walipoona kuwa binti za wanadamu ni warembo, wakawaoa, kila mmoja aliyempenda'* (Mwanzo 6:2).[1190] Lakini—

a) maneno ya Mungu Mwenyewe yanayofuata: *'Roho yangu haitashindana na mwanadamu milele, kwa maana yeye ni mwili; siku zake ziwe mia moja na ishirini*' (3) — yanaonyesha kwamba hawa walikuwa wanadamu;

b) tukio ambalo Musa analizungumzia lilitokea kabla ya Mafuriko, ilhali malaika walipotea zamani zaidi, kwa maana shetani tayari alikuwa mjaribu wa mwanadamu wa kwanza kabisa;

c) malaika, kulingana na maneno ya Mwokozi, *hawafianyi ndoa wala hawachukuliwi kwa ndoa* (Mathayo 22:30) na, kwa ujumla, kama roho zisizo na miili, hawawezi kupotoshwa na tamaa za mwili;

d) Katika Maandiko Matakatifu, si malaika pekee wanaoitwa 'wana wa Mungu', bali mara nyingi pia ni watu wacha Mungu, wale wanaomwabudu Mungu wa kweli (Kumb. la Torati 14:1; Methali 14:26; Yohana 1:12). Kwa hiyo, wazao wa Seti mwema, ambao *walianza kumwita jina la Bwana [Mungu]* (Mwa. 4:26), waliweza kuitwa wana wa Mungu, kinyume na wana na binti za wanadamu—yaani, wazao wa Kaini mwovu—ambao, wakiwa wamesahau Mungu, walifuata tamaa za mioyo yao tu. Ni kuchanganyika kwa hawa

---

[1183] *Origeni,* Maelezo ya kitabu cha Ezekieli, Sura ya XII; *Kirili wa Yerusalemu,* Muhtasari wa Mafundisho, Kitabu cha II, Sehemu ya 4, kur. 27–28 katika tafsiri ya Kirusi; *Theodoret*. Ufafanuzi Mfupi wa Misingi ya Kimungu, sura ya 8, katika Christian Readings 1844, IV, 213–214: 'Nabii Ezekieli, chini ya jina la mfalme wa Tiro, anaelezea mfalme aliyeanguka, shetani, ambaye alimsadia'..

[1184] *Gregory Mtheolojia,* *Hymnary and Mystical Lexicon*, VI, katika *The Works of the Holy Fathers*, IV, 238: *Cyril wa Yerusalemu,* *Public Sermons*, II, sehemu ya 4, uk. 28 katika tafsiri ya Kirusi.

[1185] *Gregory Mwungaji,* *Himno na Mahubiri ya Kiroho*, Kitabu IV, katika *Kazi za Wazazi Watakatifu*, IV, 228: 'Yule malaika mpinga-imani, aliyeumbwa kusimama, alipoteza nuru na utukufu wake kwa sababu ya kiburi chake, anawafukuza wanadamu kwa chuki isiyoisha.' Taz. *Mahubiri*, Kitabu VI, ibid., uk. 237.

[1186] *Tertullian,* Dhidi ya Marcion, II, uk. 10; *Gregory Mkuu,* Hotuba ya Maadili, IV, uk. 13: 'malaika huyo mpinga dini, ambaye aliumbwa kuzidi majeshi mengine ya malaika, alianguka kwa kiburi chake, hata sasa yuko chini ya mamlaka ya malaika waliobaki wakiwa wamesimama.'

[1187] *Anastasius,* katika *Odigos*, sura ya 4.

[1188] *Gregory wa Nyssa*, *Katekisimu*, sura ya 6; *Yohana wa Damascus*, *Ufafanuzi Sahihi wa Imani ya Kiorthodoksi*, Kitabu cha II, sura ya 4: "mfalme wa nguvu za kimalaika za mpangilio wa mbinguni, ambaye Mungu alimkabidhi ulinzi wa dunia, hakutengenezwa mwovu kwa asili."

[1189] *Gregory Mteolojia*, Mahubiri 38, katika *The Works of the Holy Fathers*, III, 241: "Nyota ya Asubuhi kwa sababu ya mwangaza wake, lakini akawa na kuitwa giza kwa ajili ya kiburi chake, pamoja na mamlaka zisizo za kimungu zilizo chini yake...;" Anastasius, *On the Guide*, sura ya 4; Yohana wa Damascus, Ufasiri Sahihi wa Imani ya Kweli, Kitabu cha II, Sura ya 4: "Alitupwa nje; umati usio na hesabu wa malaika waliokuwa chini yake walimfuata na kuanguka pamoja naye."

[1190] *Athenagoras*, Legatus pro Christo, XXVI; *Tertullian,* De Virgine Velata, VII; *Lactantius,* Divine Institutes, II, 15; *Hilary,* Commentary on Psalm CXXXII, 2, na wengine.

wana wa Mungu wenyewe na binti za wanadamu ndiko kulikokuleta uovu ulioenea duniani kabla ya Mafuriko, na hivyo kuleta adhabu ya mbinguni juu yake.[1191]

Kulingana na maoni ya pili, dhambi ya roho walioanguka ilikuwa ni wivu: *'Kwa wivu wa shetani,'* anasema Mwenye Hekima, *'mauti iliingia ulimwenguni'* (Hek. 2:24).[1192] Lakini hapa rejea ni kwa ulimwengu wa kidunia, wa kibinadamu haswa, kama inavyodhihirika kutoka kwa mtiririko wa hoja wa Mwenye Hekima: *Mungu aliumba mwanadamu kwa ajili ya kutokufa na akamtengeneza kwa mfano wa utukufu wake wa milele; lakini kwa wivu wa shetani, mauti iliingia ulimwenguni* (Hekima 2:23–24). "Kupitia wivu wa shetani," anasema Mtakatifu Gregori Mkuu, "mauti iliingia katika dunia ya kidunia: wakati roho mbaya, adui wetu, alipoteza mbinguni mwenyewe, alimwonea wivu mwanadamu, aliyeumbwa kwa ajili ya mbinguni."[1193]

Hatimaye, maoni ya tatu—kwamba shetani, akiwa amewafuata nyuma roho wengine wote wabaya, alianguka kwa kiburi—ni maoni yenye msingi halisi katika Neno la Mungu. Mtume Paulo, anapoweka kanuni kwamba yeyote aliyebatizwa hivi karibuni asiteuliwe kuwa askofu, anaongeza: *ili asije akajivunia na kuanguka chini ya hukumu* (είς κρϊμα) *pamoja na shetani* (1 Tim. 3:2–6), yaani, ili, akawa na kiburi, asipate hukumu ile ile kama ya shetani. Hata hivyo, ikiwa hukumu ile ile chini ya sheria ya haki inaashiria hatia ile ile, basi ni kawaida kumhitimisha kutokana na maneno ya Mtume kwamba shetani alianguka kwa sababu ya kiburi.[1194] Na mwana mwenye hekima wa Siraki anazungumzia dhambi kwa ujumla: *mwanzo wa dhambi ni kiburi* (Sir. 10:15); kwa hivyo, hii pia inaweza kutumika kwa dhambi ya kwanza duniani, ambayo ilikuwa mwanzo wa dhambi zote zilizofuata, yaani, dhambi ya shetani.[1195] Miongoni mwa Mababa Watakatifu, waliyo fuata mtazamo huu ni:

a) *Mtakatifu Gregori Mteolojia:* "Mbeba mwanga wa kwanza kabisa, alipopandishwa hadhi, alipojitukuza kwa utukufu ulio bora zaidi, akijiona anastahili heshima ya kifalme ya Mungu mkuu, aliharibu mwangaza wake mwenyewe, akadondoka hapa kwa aibu, na, akitaka kuwa mungu, akawa giza kabisa;"[1196]

b) *Mtakatifu Athanasius Mkuu:* "Satan alitupwa nje ya mbinguni si kwa ajili ya uasherati au uzinzi, au uhusiano wa siri usio halali, bali kiburi kilimwangusha katika vilindi vya kuzimu—yeye aliyesema maneno haya: *'Nitapanda mbinguni; nitainua kiti changu cha enzi juu ya nyota za Mungu; nitakuwa kama* Aliye Juu Zaidi'" (Isaya 14:13–14);[1197]

c) *Mtakatifu Ambrozi:* "Kiburi chake chanzo chake ni shetani, ambaye, akadanganywa na nguvu na heshima yake mwenyewe, aliyopewa na Muumba, na kujiona kuwa sawa kwa utukufu na Muumba wake, alitupwa kutoka kwa vilele vya mbingu pamoja na yale malaika aliowapotosha katika uovu wake;"[1198]

(d) *Mtakatifu Leo, Papa wa Roma:* "Shetani kwanza alijivunia, ili aanguke, kisha akawa na wivu, ili atuharibu."[1199] Kwa ujumla, mtazamo huu ulikubaliwa karibu kila mahali miongoni mwa walimu wa kale wa Kanisa, na unaonekana katika maandishi ya Origen, Basil Mkuu, John Chrysostom, Cyril wa Alexandria, Theodoret, Jerome, Augustine, John wa Damascus na wengine.[1200]

[1191] Mtazamo huu ulipingwa na *Yohana Krisostomo* (katika Genes homil. XXII, n. 2–3); *Teodoreto* (katika Genes. quaest. 46, in Chr. Cht. 1843, III, 377–380; Divin. decret. epit. c. VII, in Chr. Ch. 1844, IV, 206–208); *Augustine* (De civitate Dei XV, 22, 23, n. 2, 3); *Photius* (Epist. 172) na wengine.

[1192] *Justin,* *Dialogues with Trypho*, sura ya XXIV; *Irenaeus,* *Against Heresies*, III, 33, n. 8; IV, 40; *Tertullian,* *Against Marcion*, II, 10.

[1193] Lib. Pastoral. part. III, c. 11: Wazo lilelile linapatikana kwa Mtakatifu Augustino — *De Genes. ad litt.* XI, c. 14.

[1194] Hivi ndivyo Mtakatifu Basili Mkubwa (Maoni juu ya Isaya, sura ya 2, katika *The Works of the Holy Fathers*, VI, 117); Mbarikiwa Jerome (katika sura ya 16 ya Ezekieli); na Mbarikiwa Theodoret: 'Wao (roho wabaya) waliumbwa pamoja na roho wengine wasio na mwili, lakini hawakutaka, pamoja nao, kumtii kwa hiari Bwana Mungu; kinyume chake, wakashindwa na kiburi na majivuno, waligeukia uovu na kuanguka kutoka katika hali yao. Hili lilifunuliwa na Mtume wa Mungu alipoweka kanuni kuhusu uteuzi wa upadri: *'Asiwe,'* anasema, *'aliyeamini hivi karibuni, asije akajivunia na kuanguka katika hukumu ile ile kama shetani'* (1 Tim. 3:6). Kwa maneno haya, anadokeza kwamba kiburi kilikuwa chanzo cha kuanguka kwa shetani" (Ufafanuzi Mfupi wa Misingi ya Kimungu katika Mkusanyiko wa Mkristo, 1844, IV, 212–213).

[1195] Mtakatifu Augustino, anapodai kwamba shetani hakudondoshwa na wivu bali na kiburi, anarejelea hasa kifungu hiki: 'Maandiko yamefafanua mwanzo wa dhambi zote kuwa ni kiburi, yakiwa yanasema: "*Mwanzo wa dhambi zote ni kiburi*"' (De Genesi ad lit., Kitabu XI, Sura 14; taz. De Civitate Dei, Kitabu XIV, Sura 13).

[1196] Himno za Sakramenti, Kitabu VI, katika *The Works of the Holy Fathers*, IV, 237. Taz. maelezo 1186 na 1189.

[1197] Orat. de Virginit. in Opp. Vol. I, uk. 824, ed. Commel.

[1198] Waraka LXXXIV.

[1199] De coll. serm. IV.

[1200] *Origeni,* Mahubiri IX juu ya Ezekieli, 2; *Basili Mkubwa,* juu ya sura ya 2 ya Isaya katika *The Works of the Holy Fathers*, VI, uk. 116–118, — na juu ya sura ya 10 ya Isaya, ibid., uk. 341; *Chrysostom,* Homilia XXII juu ya Mwanzo (Opp., vol. II, uk. 216);

Kuhusu hasa kile kilichounda kiburi cha roho aliyeporomoka—ambacho kilikuwa dhambi yake ya kwanza—maoni yalitofautiana. Baadhi, kwa msingi wa maneno ya Isaya 14:13–14, waliamini kwamba ilikuwa katika ukweli kwamba shetani alijidai kuwa sawa na Mungu katika asili yake na kukaa pamoja Naye kwenye kiti kile kile cha enzi, '[1201] ' au hata kujiona kuwa juu ya Mungu, ndiyo maana alikawa *mwanamasi na kujinua juu ya kila kitu kinachoitwa Mungu au kitakatifu* (2 Wathesalonike 2:4).[1202] Wengine, hata hivyo, waliamini kwamba nyota ya asubuhi iliyoporomoka ilikataa kumwabudu Mwana wa Mungu, ikimwonea wivu umuhimu wake,[1203] au, baada ya kuona kwa ufunuo kwamba Mwana huyu wa Mungu siku moja atateseka, walishuku uungu wake na wakakataa kumtambua kama Mungu.[1204]

4) Roho hizi mbaya zimeanguka hadi wapi? Hadi kiasi kwamba hazitaweza kuinuka tena — hii ilikuwa jibu la kawaida la walimu wa Kanisa.[1205] Na Neno la Mungu linaashuhudia kwamba malaika walioanguka wamefungwa *kwa minyororo ya milele, gizani, kwa ajili ya hukumu ya siku kuu* (Yuda 6) na kwamba *moto wa milele* umeandaliwa kwa ajili yao (Mathayo 25:41). Kwa nini, basi, hawawezi kuungama? Kwa sababu, kama roho safi, zikiwa huru kutokana na umbo lolote la kimwili na hivyo kutokana na vishawishi vyote vya mwili, ikiwa zilianguka, zilianguka pekee kwa uamuzi wa makusudi wa mapenzi yao wenyewe na kwa mwelekeo safi kuelekea uovu;[1206] na zaidi ya hayo, zilianguka hasa kupitia uasi wa kupinga Mungu Mwenyewe, uasi uliokuwa mkaidi na mkali.[1207] "Malaika walioanguka," anasema Baba Yetu Mtakatifu, "wamejaa *uchungu* kiasi kwamba haiwezekani kabisa kwao kutubu."[1208]

5) Je, Mungu aliwapa muda wa kutubu, au aliwahukumu mara moja, mara tu waliposhuka? Wengine wamesema kwamba aliwapa muda,[1209] na kwamba ilikuwa tu wakati huo, roho hizi za kiburi zilipokataa kutumia wema wa Mungu, ndipo aliwatupa kutoka mbinguni na, kwa kweli, *walishuka* au *walitupwa:* kuanguka huku (έκπτωσις) kwao ni kifo kamili, ambacho hakuna nafasi ya toba baada yake, kama ilivyo kwetu baada ya kifo chetu cha mwili.[1210] Lakini 'kabla hawajaanguka (yaani kutoka mbinguni),' anaandika Nemesius, 'walipewa fursa ya msamaha, kama watu wanavyopata wakiwa hai. Na kwa kuwa hawakuitumia, walistahili hukumu inayofaa, ya milele na isiyoweza kubatilishwa."[1211] Mtakatifu Basil Mkuu alipendekeza kwamba, hata baada ya kuanguka kwa malaika, toba na usafishaji bado vilikuwa vinapatikana kwao, hadi shetani alipomshawishi mwanadamu. "Labda," anahadithi Baba Mtakatifu, "kabla ya uumbaji wa mwanadamu, bado kulikuwa na nafasi ya toba hata kwa shetani. Na kiburi hiki, licha ya jinsi jeraha lilivyokuwa limeingia ndani kabisa, bado kingeweza kujirejesha katika hali yake ya awali kwa kutenda kazi ya kuponya jeraha lililokuwa ndani yake kupitia toba. Lakini mara tu uumbaji wa ulimwengu, upandaji wa Bustani ya Edeni, mwanadamu katika Bustani, amri ya Mungu, wivu wa shetani, na mauaji ya yule aliyeheshimiwa vilipotokea, kuanzia wakati huo haikuwa tena na nafasi yoyote kwa shetani wa kutubu. Kwa maana ikiwa Esau, akiwa ameuza haki yake ya uzazi, hakupata nafasi ya toba, je, kuna nafasi yoyote ya toba iliyobaki kwa yule aliyemuua mwanadamu wa kwanza na, kupitia kwake, akaleta kifo? Hata hivyo, husemwa kwamba doa lililotokana na damu ya binadamu kutoka kwenye jeraha haliwezi kuondolewa kabisa kwa kuoshwa, bali mabadiliko ya rangi yanayosababishwa na damu huzeeka pamoja na nguo. Kwa hiyo, haiwezekani kwa shetani kufuta doa la damu kutoka kwake na kuwa safi."[1212]

Cyril wa Alexandria, Dhidi ya Wanaomofomisti, sura ya 17; *Theodoret na Jerome (*tazama dokezo 1194 hapo juu); *Augustine* (— kumbuka 1195); *Yohana wa Damascus,* Ufasiri Sahihi wa Imani Sawa, Kitabu cha II, Sura ya 4; *Cassian,* Coll. VIII, uk. 20, 21; *Demetrius wa Rostov,* Kazi Zilizokusanywa, Sehemu ya I, uk. 56.

[1201] *Kirili wa Aleksandria,* Maoni juu ya Yohana, Kitabu V, uk. 507, iliyohaririwa Paris 1638.

[1202] *Isidore,* *Kuhusu Wema Mkuu*, 1, sura ya 12.

[1203] *Lactantius,* *Taasisi za Kimungu*, Kitabu cha II, Sura ya 8.

[1204] *Gregory Mkuu,* *Moral. II*, sura ya 17.

[1205] *Justin,* Apolojia 1, 28; II, 8; *Tatian*, Ad Graecus XIV, XV; *Irenaeus* 1, 10; *Tertullian,* Dhidi ya Marcion II, 10; *Origen*, Barua kwa Fabian, n. 6 (toleo la *De la Rue*, juz. 5, uk. 5); *Hilar.* katika Zab. CXLVIII, n. 7; *August.* kuhusu mji wa Mungu XXI, 17; *Hieronym.* dhidi ya Rufin. I. katika T. II, sehemu ya II, uk. 379, toleo la Mart.

[1206] *Nemes,* *De homin. opific.*, sura 1; *Cassian,* *Coll.* IV, 14; *Gregory the Great,* *In Job* IX, 50, n. 76; *John of Damascus*, *Exact Exposition of the Orthodox Faith*, II, sura 3.

[1207] *Augustine,* *De Civitate Dei* XIV, 27; *In Epist. ad Galat.* n. 24; tazama maelezo 1104–1105.

[1208] The Kelein Chronicle, uk. 12.

[1209] Nemesius anazitaja (De hom. opific., c. 1).

[1210] *Yohana wa Damascus,* *Exact Exposition of the Orthodox Faith*, Kitabu cha II, Sura ya 4, uk. 59.

[1211] *De hom. opific.* c. 1.

[1212] Maoni juu ya Sura ya 14 ya Kitabu cha Isaya, katika *The Works of the Holy Fathers*, VI, 397–398.

§ 69. Asili ya pepo wabaya, idadi yao na vyeo vyao

1) Kwa kuwa roho walioanguka walikuwa malaika kabla ya kuanguka kwao, inajitegemea kwamba, kwa asili yao, wao ni, kama malaika, roho zisizo na mwili—wenye hadhi ya juu kuliko roho ya binadamu, lakini bado wana mipaka. Maandiko Matakatifu, kwa kweli, na—

a) anawaita roho; au roho wachafu. Mwinjilisti anasema kwamba *baadaye, wengi waliokuwa wamechukuliwa na pepo waliletwa Kwake* (Yesu Kristo)*, naye akatoa pepo kwa neno na akaponya wote waliougua* (Mathayo 8:16). Na zaidi: *'Akaita wanafunzi wake kumi na wawili, akawapa mamlaka juu ya roho wachafu, ili wawatoe'* (10:1). Vivyo hivyo, wanafunzi sabini walipomrudia wakifurahi, walisema*: 'Bwana, hata majini wanatutii kwa jina lako*.' Akawaambia: *'Hata hivyo, msimfurahie kwamba roho wanawatii, bali furahieni kwamba majina yenu yameandikwa mbinguni*' (Luka 10:17, 20; taz. Mathayo 12:43–45; Marko 9:20; Luka 11:24; Efe. 2:2).

b) Anawahusisha na akili na mapenzi. Mtume Paulo, katika sehemu moja, anaonya Wakristo wa Kiorthodoksi: *'Ili Shetani asitutumie, kwa maana hatujui mipango yake* (noēmata)' (2 Kor. 2:11); wakati katika sehemu nyingine anaelezea tumaini kwamba wale waliogeuka kutoka kwa ukweli wa Kristo *waponywe kutoka kwa mtego wa shetani, ambaye amewashikilia mateka kwa mapenzi yake* (θέλημα) (2 Tim. 2:26; taz. Yoh. 8:44; Yak. 2:19; 3:15).

(c) Hii inatoa msingi wa kuhitimisha kwamba hazina umuhimu wowote wa kimwili wala mwili. Misingi ya hili ni:

(aa) kwa sehemu, ukweli wenyewe kwamba huitwa 'roho', na dhana ya jumla ya roho kama inavyopatikana katika Neno la Mungu, yaani kwamba *roho haina nyama wala mifupa* (Luka 24:39);

bb) matukio yaliyotajwa katika Injili yanayoonyesha kwamba mapepo wengi wanaweza kumiliki mtu mmoja kwa wakati mmoja; kwa mfano, Mwokozi alimtoa *mapepo saba* kwa Maria Magdalene (Marko 16:9); katika mtu mwingine kulikuwa na *jeshi* zima lao, hata kwamba walipotolewa kutoka kwa mtu huyo na kuingia kwa nguruwe, *kundi* lote liliruka ziwani (Luka 8:30, 33);

(cc) hatimaye, maneno dhahiri ya Mtume Mtakatifu Paulo: 'Kwa maana *mapambano yetu siyo dhidi ya damu wala nyama, bali ni dhidi ya wakuu, dhidi ya mamlaka, dhidi ya nguvu za ulimwengu huu giza, na dhidi ya majeshi ya kiroho ya uovu yaliyo mbinguni'* (Efe. 6:12).

(d) Anawaonyesha kama viumbe wanaomzidi mwanadamu kwa nguvu, lakini hata hivyo wenye mipaka. Hili linaonekana, kwanza, kutokana na matendo ya shetani alipomjaribu Ayubu mwaminifu kwa ruhusa ya Mungu (Ayubu, sura ya 1, 2), na baadaye Kristo Mwokozi Mwenyewe (Mathayo 4:1–11); pili, kutoka kwa maagizo ambayo Mtume anawapa Wakristo kuhusu vita vya kiroho: *'Ndugu zangu, timkeni katika Bwana na katika nguvu ya uweza wake. Vieni nguo kamili za kijeshi za Mungu, mpate kuweza kusimama dhidi ya hila za shetani*' (Efe. 6:10–13; taz. 1 Petro 5:8). Mwisho, ni dhahiri kutoka kwa maelezo ya Mtume huyo huyo kumhusu Kristo wa Uongo, *ambaye kuja kwake, kupitia kazi ya Shetani, kutakuwa kwa nguvu zote na kwa miujiza na maajabu ya uongo* (2 Wathessalonika 2:9), *ambaye Bwana Yesu atamwangamiza kwa pumzi ya kinywa chake na kumfutia kabisa kwa kuonekana kwa kuja kwake* (8).

Miongoni mwa walimu wa kale wa Kanisa, ingawa baadhi waliwapa mashetani, kama ilivyo kwa malaika, miili nyembamba—[1213] —wengi walitambua roho wabaya, kama walivyotambua wema, kama roho zisizo na mwili. Kwa mfano—

a) *Mtakatifu Basil Mkuu* anaandika: 'Asili ya shetani ni kutokuwa na mwili, kulingana na maneno ya Mtume, aliyesema: "Kwa maana *mapambano yetu siyo dhidi ya damu na nyama, bali… dhidi ya roho za uovu zilizo mbinguni*";'[1214]

b) *Mtakatifu Epifanio* anamrejelea shetani kama 'roho chafu na isiyo na mwili';[1215]

c) *Mtakatifu Yohane Krisostomo* anawaita mashetani 'mamlaka zisizo na mwili'; [1216]

d) *Eusebius* anawaita "maadui wasioonekana na wasio na mwili;"[1217]

[1213] *Tatiyo,* Dhidi ya Wagiriki, XII; *Origino*, Dhidi ya Kelsuso, IV, 32; VIII, 35.

[1214] Hotuba IX kuhusu ukweli kwamba Mungu si chanzo cha uovu, katika *The Works of the Holy Fathers*, VIII, 161.

[1215] Haeres. XXVI, n. 3: πνεύμα ἀκάθαρτον καί ἀσώματον.

[1216] Homil. LXXXVIII, katika Opp. vol. V, uk. 604: ἀσωμάτους δυνάμεις.

[1217] Demonstr. Evang. VIII: … ya maadui wasioonekana na wanaoeleweka…

e) *Mtakatifu Gregori Mkuu*, akijibu swali lililoulizwa kwake kuhusu kama roho zilizoporomoka ni za kimwili au zisizo za kimwili, anauliza: 'Ni mtu gani mwenye akili timamu atakayesema kwamba roho ni za kimwili?'[1218] na kwingineko anazirejelea malaika na mashetani kama 'asili ya kiroho, ambayo haijajengwa kwa sehemu mbili, roho na mwili';[1219]

e) *Barikiwa Theodoret* anafundisha: 'Tunaposikia katika Maandiko Matakatifu kwamba *wana wa Mungu waliwaona binti za watu na wakawaoa* (Mwanzo 6:2), hatupaswi kuwalaumu malaika (waliodharauliwa) kwa hili, kwa maana hawana miili kabisa;'[1220]

(g) *Mt. Yohana wa Damascus* anasema: "Kwamba mashetani hawana miili ni jambo linalojulikana na wote, hata kwa wale ambao macho ya akili zao yamefumikwa," yaani, kwa washirikina.[1221] Na wazo kwamba roho za uovu zina nguvu za asili zinazozidi roho ya binadamu, ingawa kwa wakati huo huo zina mipaka, inayofuata kiasili kutoka kwa mafundisho ya Wababa kwamba, kabla ya kuanguka kwao, mashetani walihesabiwa miongoni mwa malaika, na kiongozi wao, Shetani, alikuwa hata mmoja wa roho wa cheo cha juu zaidi; vivyo hivyo, kwamba roho wabaya hawawezi kufanya chochote duniani isipokuwa kwa ruhusa ya Mungu.[1222]

2) Maandiko Matakatifu hayabainishi idadi ya roho walioanguka, lakini yanaashiria kuwa idadi hii ni kubwa yanapozungumzia mashetani na roho wachafu — kwa wingi (Luka 10:17, 20; Efe. 6:12, n.k.). Inashuhudia kwamba katika eneo la Wagerasi Mwokozi alifukuza mapepo *wengi—legioni*—kutoka kwa mtu mmoja (Luka 8:30), na inatoa neno la Mwokozi: *'Ikiwa Shetani amegawanyika, ufalme wake hauwezi kusimama?*' (Luka 11:18). Hii ina maana kwamba roho wachafu huunda ufalme mzima. Baadhi ya walimu wa Kanisa, kwa msingi wa maneno ya Kitabu cha Ufunuo: *'Mwili wake uliangusha sehemu ya tatu ya nyota kutoka mbinguni*' (Ufunuo 12:4), walidhani kwamba shetani aliangusha sehemu ya tatu ya ulimwengu wa malaika pamoja naye.[1223] Lakini wengine, wengi zaidi, walishikilia maoni kwamba 'walitupwa nje; walimfuata, na pamoja naye walianguka umati usiohesabika wa roho waliokuwa chini yake' ([1224]), bila kubainisha hasa ni wangapi.

3) Je, kuna tofauti au ngazi miongoni mwa roho zilizoshuka? Inabidi kudhani kuwa ipo. Kwani Mwokozi pia anazungumzia roho chafu ambayo, baada ya kutoka kwa mtu, inamrudishia roho saba nyingine, *zenye uovu zaidi kuliko yeye mwenyewe* (Luka 11:26), *wa Beelzebuli, mkuu wa mashetani* (Mathayo 12:24; Marko 3:2; Luka 11:15, 18), wa *shetani na malaika wake* (Mathayo 25:41); na Mtume Mtakatifu anatofautisha miongoni mwao *cheo cha wakuu, mamlaka na watawala wa giza la enzi hii* (Kol. 2:15; Efe. 6:12), yaani, anawaita, miongoni mwa mambo mengine, kwa majina yale yale yanayotumika kuashiria cheo mbalimbali cha ufalme wa malaika. Basi, utofauti huo kati ya roho wachafu kwa upande wa vyeo na heshima unategemea nini? Mmoja wa Baba wa Kanisa anashikilia kwamba ni mabaki ya utofauti na cheo kilichokuwepo miongoni mwa roho walioanguka kabla ya kuanguka kwao, au unategemea viwango tofauti kiasi ambavyo kila mmoja wao amefanikiwa katika uovu.[1225]

§ 70. Athari za kimaadili za mafundisho yaliyoelezwa hapo juu

1) Kuna ulimwengu usioonekana, ulioumbwa na Mungu, ulimwengu wa roho safi, wasiofunikwa na mwili wowote; kwa hiyo, inawezekana kwa roho kuwepo bila umbo la kimwili, na kwamba inaweza kuwepo nje ya ulimwengu wa kimwili. Wazo hili na liimarisha imani yetu katika kutokufa kwa roho yetu! Roho ya binadamu, kama roho, inaweza kuendelea kuwepo hata baada ya kutengana na mwili, ikihamia katika ulimwengu mwingine.

2) Roho zisizo na mwili zilizoumbwa na Mungu, kwa asili yao, zinatuzidi; zimebarikiwa na ukamilifu na faida kubwa zaidi kuliko roho zetu, na kwa sababu hii pekee tunalazimika kuwaheshimu malaika wa Mungu, kwa kuwa ukamilifu kwa asili huamsha heshima, na hata miongoni mwa wanadamu wenyewe tunaonyesha heshima kwa asili kwa wale wanaotuzidi kwa vipaji na uwezo wao.

[1218] Dialog. IV, uk. 29.
[1219] Moral. II, uk. 5.
[1220] Divin. decret. epit. ch. VII, katika Christ. Readings 1844, IV, 207. Ling. dondoo 1194.
[1221] Homilia II juu ya Kulala kwa Bikira Maria, n. 15, katika *Opp., Jz. II, uk. 877*, iliyohaririwa na *Le Quien.*
[1222] Tazama maelezo 1185–1189 hapo juu.
[1223] Tazama *Mt. Demetrius wa Rostov,* Kroniki 1, 12.
[1224] *Yohana wa Damascus,* Ufafanuzi Sahihi wa Imani ya Kweli, Kitabu cha Pili, Sura ya 4.
[1225] *Cassian,* Collecta, Kitabu VIII, Sura 8.

3) Malaika wa Mungu wote ni sawa kwa asili, lakini wanatofautiana kwa nguvu na ukamilifu wao; kwa hivyo, miongoni mwao kuna walio wa chini na walio wa juu; kuna wanaotawaliwa na wale walio mamlakani; kuna mpangilio usiobadilika uliowekwa na Mungu Mwenyewe. Hivyo basi, inapaswa kuwa hivyo pia miongoni mwetu: ingawa sote ni kimoja kwa asili, tunatambulika kutoka kwa wengine kwa mapenzi ya Muumba kupitia vipaji na fursa mbalimbali; na kwa kawaida lazima kuwe miongoni mwetu wale walio chini na wale walio juu, wale walio chini ya mamlaka na wale walio mamlakani, na katika jamii zetu Mungu Mwenyewe huweka mpangilio na cheo, huwaweka Wateule Wake madarakani (Mith. 8:15), hutoa mamlaka zote za chini (War. 13:1) na humpa kila mwanadamu huduma na nafasi yake.

4) Mmoja wa roho wakuu na wakamilifu zaidi walioumbwa na Mungu alishindwa kubaki katika cheo chake, alimwasi Muumba wake, akijiona kuwa sawa Naye, na akaongoza wengi pamoja naye katika shimo la maangamizi — funzo kwa viumbe vyote wenye akili kuhusu jinsi ilivyo hatari kupinga mapenzi ya Mwenyezi, kuasi dhidi ya mpangilio na utaratibu ambao Yeye Mwenyewe huuweka mbinguni na duniani, anapoutawala ulimwengu!

5) Dhambi ambayo roho walioanguka walishuka nayo ilikuwa ni kiburi — kwa hiyo tujifunze kujilinda dhidi ya dhambi hii ya kutisha, chimbuko la maovu mengine yote; tujifunze kutambua kuwa faida zetu zote, ikiwa tunazo, hazitokani nasi wenyewe bali ni za Mungu—Muumba wetu, ambaye *kila zawadi kamilifu* hutoka kwake (Yakobo 1:17)—na tukumbuke daima kwamba, bila msaada wake wa neema, hatuwezi kufikiria wala kutimiza chochote kizuri na kamilifu kweli.

2. Kuhusu ulimwengu wa kimwili

§71. Mafundisho ya Kanisa na muhtasari mfupi wa maoni potofu kuhusu dogma

Kuhusu asili ya ulimwengu wa kimwili kutoka kwa Mungu, Kanisa la Orthodox linafundisha hivi: "Mwanzoni, Mungu aliumba mbingu na nchi kutokana na kutokuwepo. Nchi ilikuwa haijapata umbo wala haikuwa na kitu. Kisha Mungu hatimaye alianzisha: siku ya kwanza ya ulimwengu—mwanga; siku ya pili—anasa au mbingu zinazoonekana; siku ya tatu—majini juu ya nchi, nchi kavu na mimea; siku ya nne—jua, mwezi na nyota; siku ya tano—samaki na ndege; siku ya sita—wanyama wenye miguu minne wanaoishi nchi kavu..." (Katekisimu ya Kikristo Iliyopanuliwa kuhusu Kifungu cha Kwanza).

Kuhusu mafundisho haya, ambayo yametokana kabisa na mwandishi mtakatifu wa historia Mose, kumekuwa na—na hasa sasa kuna—maoni matatu potofu. Wengine hawakubali maelezo ya Mose kuhusu uumbaji wa siku sita kama historia, bali wanatafuta kuyaelewa kwa maana ya kimfano na kimistari.[1226] Wengine, ingawa wanakubali maelezo haya kama historia, huitafsiri kiholela, au wanachanganyikiwa kuhusu kile ambacho Musa anazungumzia hasa hapa: iwe ni uumbaji wa ulimwengu wote, au uumbaji wa dunia pekee; na zaidi ya hayo, iwe ni asili ya awali ya dunia, au ni mabadiliko yake tu, na kadhalika.[1227] Kundi la tatu, hatimaye, ingawa pia linachukua simulizi hii kama hadithi ya kihistoria, linasisitiza kuwa ina mwingiliano mwingi na inapingana na matokeo ya sayansi ya asili, na kwa hivyo haistahili kuaminika.[1228] Maoni haya potofu yanaonyesha wazi mitazamo ambayo mafundisho yaliyofunuliwa yanayoungwa mkono na Kanisa la Orthodox kuhusu asili ya ulimwengu wa kimwili yanapaswa kuchunguzwa.

§72. Maelezo ya Musa kuhusu asili ya ulimwengu wa kimwili ni simulizi la kihistoria

Tunapaswa kutambua maelezo ya Musa kuhusu asili ya ulimwengu wa kimwili kama simulizi ya kihistoria kwa sababu —

1. Musa mwenyewe aliliangalia kama historia. Aliweka simulizi hili mwanzoni kabisa, kama msingi wa kitabu chake cha kihistoria, ambacho alikusudia kuwafundisha Waisraeli dhana za kweli na sahihi kuhusu Mungu kama Muumba wa ulimwengu na wa wanadamu; kwa hivyo, angekuwa

---

[1226] *Klementi wa Aleksandria*, Stromata, Kitabu VI, 16; *Origino*, Kuhusu Kanuni, Kitabu III, 5; *Augustino,* Kuhusu Mwanzo, Kitabu IV, 22; Kuhusu Mwanzo Dhidi ya Manikea, Kitabu II, 3; *Prokopio,* Maelezo ya Oktateuki, kuhusu Mwanzo, Sura 1. Conf. *Natal. Alex.* Historia ya Kanisa, Juz. 1, Insha 1, Kifungu 8, Dokezo 1.

[1227] Tazama *Ecktrman*, *Handbuch der christlichen Glaubenslehre*, II, 11.

[1228] *Rosenmüller,* Scholia juu ya Agano la Kale, juz. 1, sura 1, Mwanzo, Leipzig 1821.

amefanya kinyume na nia yake mwenyewe kama angeficha hapa maana yoyote ya fumbo isiyoweza kueleweka na mtu yeyote. Zaidi ya yote, ni kwa sababu ya maelezo haya ndipo Musa alitengeneza sheria kuhusu Sabato, iliyotolewa kwa Waisraeli; akiyaeleza haya kwa uwazi kabisa, anasema, alifichua mawazo yake kuhusu uumbaji wa siku sita. *'Kumbuka siku ya Sabato ukaitakasa; siku sita fanya kazi zako zote, lakini siku ya saba ni Sabato kwa Bwana Mungu wako: maana katika siku sita Bwana alitengeneza mbingu na nchi, bahari, na vyote vilivyo ndani yake, naye akapumzika siku ya saba;... ndipo Bwana alipobariki siku ya Sabato, na kuifanya takatifu* (Kumb. la Torati 5:12–15). Na katika sehemu nyingine: *'Waisraeli wamilize Sabato, wakitakasa Sabato katika vizazi vyao vyote kuwa agano la milele;... kwa maana katika siku sita Bwana alitengeneza mbingu na nchi, na siku ya saba alipumzika, akastarehe'* (Kut. 31:16–17). Sababu hii moja pekee ya kuona simulizi la Musa kama historia inatosha kabisa kwa lengo letu, hata kama hakungekuwa na sababu nyingine, kwa maana hakuna shaka kwamba maneno ya mwandishi yeyote lazima yaeleweke hasa kwa maana ambayo yeye mwenyewe aliwayaelewa.

2. Waandishi wengine watakatifu walichukulia maelezo ya Musa kama historia. Musa, kwa mfano, anaeleza katika maelezo yake kwamba Mungu aliumba ulimwengu kwa neno Lake, na kwamba Roho ya Mungu ilikuwa ikirukaruka juu ya uso wa dunia ya mwanzo ambayo bado haikuumbwa (Mwa. 1:2) — na Zaburini anasema kwa sauti kuu: *'Kwa neno la Bwana mbingu zilitengenezwa, na majeshi yao yote kwa pumzi ya kinywa chake'* (Zab. 32:6), na zaidi: *'Alinena, ikawa; aliamuru, ikatokea'* (9). Musa anasimulia kwamba giza lilifunika yote yaliyotengenezwa mwanzoni, na kwamba *Mungu akasema: 'Kuwepo na nuru.' Na ikawa nuru (*3)—na Mtume mtakatifu Paulo anaiweka hivi katika andiko moja: *'Mungu, aliyeamuru nuru ing'ae kutoka gizani, ameng'aa mioyoni mwetu ili kutoa nuru ya maarifa ya utukufu wa Mungu katika uso wa Yesu Kristo*' (2 Kor. 4:6)... Musa anasimulia kwamba *Aliwatenganisha maji yaliyo chini ya anga na maji yaliyo juu ya anga* (7): Mwandishi wa Zaburi pia anataja maji haya yaliyo juu ya anga aliposihi viumbe mbalimbali vya Mungu kumtukuza Muumba wao, anasema: *Mmueni* (Bwana)*, ninyi mbingu za mbingu, na ninyi maji yaliyo juu ya mbingu* (Zab. 148:4). Mose anasimulia kwamba Mungu aliumba viumbe vya angani—jua, mwezi na *nyota—'kuwa mianga katika anga la mbingu [ili kuangaza dunia na] kutenganisha mchana na usiku, na kuwa alama, na kwa majira, na siku, na miaka*' (14)—na Mwandishi huyo huyo wa Zaburi anasema kwa shauku: *'Alitengeneza mwezi kuashiria majira'* (Zab. 103:19). Musa anasimulia kwamba Mungu aliumba ulimwengu kwa siku sita, na *akapumzika siku ya saba kutokana na kazi zake zote alizokuwa amezitenda* (Mwa. 2:2), — na Mtume Paulo anaandika: *'Lakini sisi tulioamini tunaingia katika pumziko hilo, kwa maana Yeye amesema: 'Niliapa katika ghadhabu yangu kwamba hawatapata kuingia katika pumziko langu', ingawa kazi zake zilikuwa zimekamilika tangu mwanzo kabisa wa ulimwengu. Maana mahali popote hakusemwa kumhusu siku ya saba: 'Naye Mungu alipumzika siku ya saba, kutoka kwa kazi zake zote*' (Ebr. 4:3–4).

3. Mababa Watakatifu na walimu wa Kanisa walikubali maelezo ya Musa kuwa ya kihistoria, yaani: Teofilo wa Antiokia, Hipolito, Basilio Mkuu, Yohane Krisostomo, Atanasi Mkuu, Ambrozi, Gregori wa Nisa, Epifanio, Teodoreto na wengine.[1229] "Maumbile yote," anasema, kwa mfano, Mtakatifu Athanasius Mkuu, "yalitengenezwa katika siku sita: siku ya kwanza Mungu alitengeneza nuru; siku ya pili, anga; siku ya tatu, baada ya kukusanya maji pamoja, Aliumba nchi kavu; siku ya nne, Aliumba jua, mwezi na nyota nyingine; siku ya tano, Aliumba wanyama wanaoishi majini na wanaoruka angani; siku ya sita, viumbe wenye miguu minne duniani; na hatimaye, Aliumba mwanadamu."

4. Hakuna sababu ya kuachana na maana ya kihistoria ya simulizi la Musa, kwani hata kwa maana hii, kama tutakavyoona, halina chochote kinachokinzana na ukweli na kwa hivyo hakihusiani na hadhi ya mwandishi aliyeongozwa na Mungu.

§73. Maana ya maelezo ya Musa kuhusu uumbaji wa siku sita

Tukichunguza kwa makini zaidi maana ya maelezo ya Musa kuhusu asili ya ulimwengu wa kimwili, hatuwezi kushindwa kutambua kwamba—

[1229] *Theophilus,* Barua kwa Autolycus, II, 12–18; *Hippolytus,* Tafsiri ya Mwanzo, I, 6; *Basil Mkuu*, Mahubiri kuhusu Uumbaji; *Chrysostom,* Homilia kuhusu Mwanzo, III, n. 3; Mahubiri 1, n. 3; *Athanasius,* Hotuba ya III dhidi ya Waari; *Ambrose*, Tafsiri ya Hexaemeron; *Gregory wa Nyssa,* Maelezo ya Hexaemeron; *Epiphanius*, Kuhusu Ubaguzi, LXV, nn. 4, 5; *Theodoret*, Maswali kuhusu Mwanzo, XXI, katika Chr. Ch., 1843, III, 353. Taz. dondoo 1226.

1. Musa anatofautisha kati ya aina kuu mbili za uumbaji, ambazo zilifuata moja baada ya nyingine. Uumbaji *wa kwanza*, kwa maana halisi, ulitokea mwanzoni kabisa, wakati Muumba alipotengeneza vitu vyote kutokana na kutokuwepo: *'Mwanzo Mungu aliumba mbingu na nchi*' (Mwa. 1:1), akileta kuwepo kwa asili halisi ya ulimwengu, ambayo ilikuwa na ndani yake mwanzo au mbegu za viumbe vyake vyote. Ni kwa maana hii hasa ambapo mwana mwenye hekima wa Siraki alisema: *'Yeye aliye hai milele ndiye aliyeumba vitu vyote'* (Sir. 18:1), — na walimu wa Kanisa pia walisema: 'Imejulikana kwamba hakuna kiumbe chochote kilichotangulia kingine, bali viumbe vya aina zote vilitengenezwa kwa pamoja, kwa wakati mmoja uleule ([1230]); na, akitaka kusema hasa kwamba Mungu aliumba kila kitu kwa pamoja (άθρόως πάντα), mwandishi wa historia alisema: *'Mwanzo*, au katika jumla' (έν κεώαλαίω)*, Mungu aliumba mbingu na nchi.* Kwa maana ya maneno yote mawili ni sawa: 'mwanzo' na 'jumla' vinaelezea jambo *moja—'pamoja*'."[1231] Kuhusu uumbaji mwingine—uumbaji kutoka kwa nyenzo iliyokuwapo tangu mwanzo, ya kale na ambayo bado haijafumwa, uliofanyika katika kipindi cha siku sita—ni uumbaji huu, bila shaka, ambao Suleimani alikuwa akimaanisha alipoandika kwamba *mkono* wa mwenyezi Mungu *uliiumba dunia kutoka kwa nyenzo isiyo na umbo* (Hikima 11:18), kama ilivyofanya pia shahidi mtakatifu Justin aliporudia maneno ya Suleimani: "Tunadhani kwamba Mungu mwanzoni aliumba vitu vyote kutoka kwa nyenzo isiyo na umbo, έξ άμόρφου ύλης."[1232] Walimu wa kale wa Kanisa walitambua tofauti kati ya aina hizi mbili za uumbaji:

(a) *Hippolytus:* "Siku ya kwanza, chochote ambacho Mungu aliumba, aliumba kutoka kwa kutokuwepo; lakini katika siku zingine hakiumba kutoka kwa kutokuwepo, bali alitengeneza kutokana na kile alichokuwa ameumba siku ya kwanza;"[1233]

b) *Tatian* (kabla ya mgawanyiko wake kutoka Kanisani): "Inajulikana kwamba mfumo mzima wa dunia, na kila kitu kilicho ndani yake, kimeundwa kutokana na chembechembe, lakini chembechembe yenyewe iliumbwa na Mungu;"[1234]

c) *Agostino:* "Mwanzoni, kiumbe kilichochanganyika na kisicho na mpangilio kiliumbwa, ambacho kutoka kwake kila kitu kilichoonekana baadaye—kikiwa kimegawanywa na kupangwa—kilitokea. Nadhani dutu hii ndiyo wanayoiita Wagiriki 'chaos', kama tunavyosoma kwingineko: 'Uliumba *dunia kutoka kwa dutu isiyo na umbo*' (Hikima 11:18), au, kulingana na mikono mingine, 'kutoka kwa *dutu isiyoonekana'.*

Nyenzo hii isiyo na umbo, ambayo Mungu aliiumba kutokana na kutojawa na chochote, huitwa mbingu na nchi; na inasemekana: *'Mwanzo Mungu aliumba mbingu na* nchi'—si kwa sababu viliumbwa hasa wakati huo, bali kwa sababu vilikuwa na uwezo wa kuumbwa; kama vile, tukitazama mbegu ya mti, tungesema kwamba hapa kuna mizizi, nguvu, shina, tunda na majani; tungesema hivi, bila shaka, si kwa sababu vitu hivi vyote tayari vipo, bali kwa sababu vitu hivi vyote bado vinatakiwa kuwepo."[1235] Mtakatifu Yohane Krisostomo, Hilary, Epifanio,[1236] Ambrozi,[1237] Severiano, Gregori Mkuu na wengine walifikiria kwa njia ile ile.[1238]

2. Musa anaelezea asili ya ulimwengu wote wa kimwili (cosmogony), na si tu ile ya dunia (geogony). Kwani anasema, kwanza kabisa, kwamba Mungu aliumba *mbingu na dunia,* yaani ulimwengu wote; kisha anataja uumbaji *wa nuru*, uumbaji *wa anga,* na uumbaji *wa viumbe vya* mbinguni—jua, mwezi na nyota. Kwa upande mwingine, hata hivyo, ni dhahiri kwamba Musa anaelezea, hasa na kwa undani, asili ya dunia na viumbe wake mbalimbali, ilhali anagusia tu mbingu na viumbe vya mbinguni kwa juu juu, kadiri vinavyohusiana na dunia. Ndiyo maana, katika maelezo yake ya siku ya tatu, ya tano na ya sita za uumbaji, anazungumzia tu kile ambacho Mungu aliumba duniani, na hajataja chochote kuhusu kile ambacho Mungu

---

[1230] *Athanas.* contra Arian. orat. III.

[1231] *Gregory wa Nyssa,* Maoni juu ya Hexaemeron, Jz. 1, uk. 7, t. *Morel.*

[1232] *Justin,* *Apologeticus*, 1, sura ya 10.

[1233] *Hippolytus,* Tafsiri ya Mwanzo 1, 6.

[1234] *Tatiyo,* Hotuba kwa Wagiriki, sura ya 7.

[1235] *Augustine,* *Kuhusu Mwanzo dhidi ya Manikea*, 1, uk. 5, 7.

[1236] *Chrysostom,* Mahubiri juu ya Mwanzo, mahubiri III, nn. 1, 2; *Hilary*, Kuhusu Utatu Mtakatifu, XII, sura 40; *Epiphanius*, Kuhusu Ubaguzi wa Dini, LXV, nn. 4, 5.

[1237] Kwa hiyo, Mungu *kwanza* aliumba, *na baadaye* akaipanga, ili tuamini kwamba Yeye aliyeiumba pia aliipamba, na kwamba Yeye aliyeipamba pia aliiumba; tusije tukadhani kwamba mmoja aliipamba wakati mwingine aliiumba; bali kwamba Yeye yuleyule alitenda matendo yote mawili, *kwanza* kuumba na *baadaye* kuipanga *(Ambrozi*, juu ya Nehemia 1, sura ya 7).

[1238] *Severian*, Hotuba 1 kuhusu Uumbaji wa Ulimwengu, sura ya 3; *Methodius* (katika *Phot*. Biblioth., cod. CCXXIV); *Gregori Mkuu*, Maadili XXXII, 12, n. 16: Kimsingi cha vitu kiliumbwa kwa wakati mmoja, lakini umbo lao halikuumbwa kwa wakati mmoja; na kile kilichopo kwa wakati mmoja kupitia kimsingi cha mambo hakikuonekana kwa wakati mmoja kupitia umbo la umbo.

aliumba kwa wakati uleule mbinguni au kwenye viumbe vya angani, ingawa, kwa uwezekano mkubwa, kazi za uwezo wa uumbaji hazikukoma duniani pekee katika siku hizo.[1239] Kwa sababu hiyohiyo, anaposimulia uumbaji wa viumbe vya mbinguni, anataja tu kusudi lao maalum kuhusiana na dunia, anawapa majina, na anawapa sifa ambazo zinaweza tu kutolewa na kuhusishwa nazo kutoka duniani.

3. Musa anasimulia uumbaji wa awali wa ulimwengu na dunia, si mabadiliko yao. Kwani anaandika: *'Mwanzo Mungu aliumba mbingu na dunia',* yaani, aliwaumba walipokuwa bado hakuna chochote. Zaidi *ya hayo*: *'Mungu akasema, "Kuwepo na nuru."* *Nuru* ikawa… *"Kuwepo na anga"... "Kuwepo na mianga katika anga la* mbingu"…': kauli zote hizi zinaashiria waziwazi hali ya awali ya kutokuwepo. Mwisho, anahitimisha maelezo yake kwa maneno: *'Hivyo mbingu na nchi vikakamilika, na majeshi yao yote*' (Mwanzo 2:1); ambayo ina maana kwamba vilikamilika, vilimalizika, sasa hivi tu, na havikuwepo kabla. Inapaswa kuongezwa kwamba Wayahudi na Wakristo wote wa karne za mwanzo walikubaliana kwa kauli moja kwamba Musa anawaelezea hapa uumbaji wa dunia na nchi na Mungu, na si mabadiliko.

4. Musa anashuhudia kwamba Mungu alitenda Yeye mwenyewe, moja kwa moja kwa nguvu Zake, si tu wakati wa uumbaji *wa kwanza*, alipouumba kila kitu kutoka kwa kutokuwepo, bali pia katika siku sita zote, alipounda sehemu na viumbe mbalimbali vya ulimwengu kutoka kwa vitu vilivyokuwepo tayari. *Naye Mungu akasema, 'Kuwepo nuru.' Ikawa* nuru…; *Naye Mungu akasema, 'Kuwepo na anga katikati ya maji…' Ndivyo ilivyokuwa…; Naye Mungu akasema, 'Majimaji yaliyoko chini ya mbingu ya kukusanyika mahali pamoja, na nchi kavu ionekane.' Ndivyo ilivyokuwa…; Naye Mungu akasema, 'Nchi itoe mimea…' Ndivyo ilivyokuwa…; Naye Mungu akasema, 'Kuwepo na mianga katika anga la* mbingu…' *Na ikawa hivyo…; Naye Mungu akasema, 'Majini na yatoe viumbe wenye uhai, na ndege waruke juu ya nchi katikati ya upeo wa mbingu.' [Na ikawa hivyo.]...*; *Naye Mungu akasema: 'Itoke ardhini viumbe vyenye uhai kulingana na aina zao…' Ikawa ndivyo*. Kwa hivyo, si haki kuelezea uumbaji wa awali wa ulimwengu na dunia kwa nguvu na sheria za asili; nguvu na sheria hizi zilianza kufanya kazi katika ulimwengu baada tu ulimwengu ulipokuwa umefikia uwepo wake kamili, na zilitolewa kwa ulimwengu na Mungu. Lakini Mungu Mwenyewe hakuwa chini ya sheria hizo kwa vyovyote vile alipokuwa bado akitengeneza mbingu na dunia na kuleta viumbe wa aina mbalimbali kwa nguvu Zake zote. Hivyo, aliumba wanadamu wa kwanza (na kwa hakika wanyama wote wanaoishi nchi kavu) wakiwa tayari wamekomaa, ilhali kwa mujibu wa nguvu na sheria za asili ingechukua miaka mingi ya maisha kabla ya wanadamu wa kwanza kufikia ukomavu. Hakika, Mwenyezi angeweza, kwa siku moja tu, au hata kwa papo hapo, kuumba muundo mzima wa ndani wa dunia kama tunavyouona sasa, kuumba milima yake na tabaka zake zote tofauti, kupanga bahari, mito na sifa zingine; ilhali, kama yote haya yangetimizwa kulingana na nguvu na sheria zinazofanya kazi kwa sasa katika asili, ingehitaji, labda, si tu karne nyingi bali maelfu ya miaka.

5. Kwa neno 'siku sita za uumbaji', Musa anamaanisha siku za kawaida. Kwa maana kila moja yao imefafanuliwa na jioni na asubuhi: *'Ikawa jioni, ikawa asubuhi—siku ya kwanza…'; 'Ikawa jioni, ikawa asubuhi—siku ya pili…',* na kadhalika. Zaidi ya hayo, kama tulivyosema tayari, kwa kuzingatia siku hizi sita, ambazo Mungu alitengeneza kazi zake zote, na mwishoni mwa hizo akapumzika na akaitakasa siku ya saba, aliweza kuamuru Waisraeli kwamba nao wafanye kazi kwa siku sita za juma, na watakase siku ya saba, Sabato, kwa Bwana Mungu wao (Kumb. la Torati 5:12–15; 31:16–17).

6. Musa anaelezea uumbaji wa dunia wa siku sita kwa namna inayoweza kueleweka na wote—hanaielezi kama mwanafalsafa wa asili, bali kama mwalimu mwenye hekima na aliyeongozwa na Mungu wa imani.

Kwa hiyo, ingawa anawasilisha dhana za kweli pekee, anazieleza kwa njia inayogusa uelewa wa kawaida wa binadamu: anazungumzia matendo matukufu ya Muumba, kadri iwezekanavyo, kulingana na utukufu wake, lakini kwa namna inayoonekana na ya kibinadamu; na anaonyesha vitu mbalimbali vya ulimwengu wa kimwili jinsi vinavyoonekana kwa jicho lisilokuwa na utaalamu la mtazamaji, badala ya jinsi vinavyojulikana na mwanasayansi.

[1239] "Kwa kuwa maelezo ya siku ya pili na ya nne yanaelezea kazi ya Muumba katika uumbaji wote, na kwamba dunia ni sehemu ndogo zaidi ya uumbaji huu wote, ni vigumu kuthibitisha kwamba siku ya tatu ya shughuli za uumbaji ilitengwa kwa ajili yake pekee. Mtu anaweza kudhania kwamba siku hii, miili mingine mbinguni, ambayo ni ya asili sawa na dunia—yaani, miili ya giza ya anga la mbingu—ilipata umbo la uhakika zaidi linaloihusu; lakini kwa kuwa hatujui maelezo ya hali yao ya sasa, haingekuwa sahihi kuzungumzia asili yao" (Maelezo ya Kitabu cha Mwanzo, uk. 20–21, St Petersburg, 1816).

Baada ya kuwasilisha uchunguzi huu kuhusu maana ya simulizi la Musa kuhusu uumbaji wa siku sita, sasa ni wakati mwafaka kushughulikia pingamizi zinazotolewa dhidi yake.

§74. Jibu kwa Upinzani Dhidi ya Maelezo ya Musa

Mapinga haya ni kama yafuatavyo:

1. "Mose anazungumzia uumbaji wa nuru siku ya kwanza na uumbaji wa jua siku ya nne, ilhali nuru hutoka kwenye jua: kwa hivyo,.." Lakini —

(a) tukubaliane kwamba mwanga kwa kweli ni aina ya nyenzo inayotoka kwenye jua na miili mingine ya angani: kwa nini isiwe kwamba Mungu kwanza aliumba dutu hii yenye mwanga, na kisha, siku ya nne, akaikusanya kwa kudumu katika vyombo maalum, yaani, miili ya angani, kama vile maji yalivyoundwa kabla ya vyombo vyake, na tayari yalikuwa yametengwa siku ya tatu kutoka kwa nchi kavu ambayo yalikuwa yameifunika hadi wakati huo?

b) Katika nyakati za hivi karibuni, maoni mengine yameibuka, ambayo yanakubaliwa karibu na wanazuoni wote, ya kwamba mwanga siyo kabisa mtiririko kutoka kwa jua, bali ni kioevu nyembamba sana kilichosambaa katika anga zima, kisichotegemea kabisa jua na viumbe vingine vya angani, ambavyo vimejaliwa tu uwezo wa kukisababisha kutetemeka na hivyo kukifanya kionekane. Ikiwa hali iko hivi, basi ni upotevu hata kuuliza kama mwanga ungeweza kuumbwa kabla ya viumbe vya angani?

2. "Musa anasema kwamba mimea pia iliumbwa kabla ya jua, ilhali haiwezi kuwepo bila jua"... Lakini —

(a) Musa anatamka waziwazi kwamba mimea iliumbwa na Mungu, na haikuibuka kupitia nguvu na sheria za asili. Kwa hivyo, hata kama ni kweli kwamba mimea haiwezi kuwepo sasa bila mwanga wa jua, haimaanishi kabisa kwamba, mwanzoni, haikuweza kuumbwa kabla ya jua kwa neno la Mungu mwenyezi. Siku hizi, kulingana na sheria za asili, mimea hukua kutoka kwenye mbegu polepole, ilhali kutoka kwa maelezo ya Musa inaweza kuhitimishwa kwamba mwanzoni Mungu aliiumba tayari ikiwa imekua kikamilifu (Mwanzo 1:12).

b) Hatupaswi kusahau kwamba, kulingana na Musa, mimea iliumbwa kabla ya jua, lakini si kabla ya nuru, ambayo ilikuwa ipo tangu siku ya kwanza kabisa. Kwa hivyo, hata kama nuru ilihitajika kwa uumbaji wenyewe wa mimea, ilikuwepo.

3. 'Mose anataja siku tatu zilizotangulia uumbaji wa jua, ilhali kila mtu anajua kwamba huwezi kuwa na siku bila jua.' Kwa kweli, siku hizi huwezi kuwa na siku bila jua, lakini wakati ule ilikuwa inawezekana. Hili lilihitaji masharti mawili tu:

a) kwamba Dunia izunguke mhimili wake, na —

b) kwamba chembe yenye mwangaza, ambayo tayari ilikuwepo wakati huo, iliwekwa katika mwendo wa kutetemeka. Lakini pia haiwezi kukanushwa kwamba Dunia ilianza kuzunguka kwenye mhimili wake tangu siku ya kwanza kabisa ya uumbaji; wala kwamba Muumba angeweza, katika siku tatu za kwanza, kuiweka moja kwa moja vumbi lenye mwangaza katika mwendo wa kutetemeka kwa nguvu zake mwenyewe—kama ilivyo sasa, kuanzia siku ya nne na kuendelea, inasukumwa na viumbe vya mbinguni, ambavyo vimepokea uwezo huu kutoka kwa Mungu.[1240]

4. 'Katika kusimulia uumbaji wa viumbe vya mbinguni, Musa anafanya kosa la aina mbili:

a) anapendekeza kwamba jua, mwezi na nyota ziliumbwa mahususi kwa ajili ya dunia, ili kuangaza na kutumika kama alama na nyakati za mwaka;

b) anaiita jua na mwezi 'taa kuu', ilhali mwezi si tu kwamba ni mdogo mno kuliko jua na nyota, bali pia kuliko Dunia." Hakuna kosa lolote lile katika maneno ya Mwandishi wa Mambo ya Nyakati.

a) Hajasema kwamba jua, mwezi na nyota ziliumbwa kwa ajili ya Dunia pekee, na kama anataja kusudi moja maalum zinazolihudumia kwa uhusiano na Dunia huku akipuuzia madhumuni mengine, ni kwa sababu, kama tulivyosema tayari, kwa kuwa alikusudia hasa kuelezea asili ya Dunia, anazungumzia viumbe vingine vya angani tu kadiri vinavyohusiana na sayari yetu.

[1240] Hatuwezi kujizuia kukumbuka, katika muktadha huu, maneno ya Mtakatifu Basil Mkubwa kuhusu siku ya kwanza yenyewe: "Mose, kana kwamba, alisema: kipimo cha saa ishirini na nne ni muda wa siku moja, au mzunguko wa mbingu kutoka ishara moja hadi ishara ileile hutokea ndani ya siku moja. Kwa nini huwa jioni na asubuhi zinapofika duniani kutokana na mzunguko wa jua, mzunguko huu hukamilika si kwa kipindi kirefu, bali ndani ya muda wa siku moja tu?" (Hotuba kuhusu Hexameron II, katika *The Works of the Holy Fathers*, V, 37–38).

b) Vilevile, anazirejelea jua na mwezi kama 'mihuri mikubwa' si kwa sababu ya ukubwa wao ukilinganishwa, bali kwa jinsi zinavyoonekana kutoka Duniani; zaidi ya hayo, hata katika suala hili, anauita mwezi 'mhuria mkubwa' tu ukilinganishwa na nyota usiku, ilhali ukilinganishwa na jua anauita 'mhuria *mdogo*'.

5) "Musa anasema kwamba ulimwengu, na hasa sayari yetu, uliundwa na kukamilika kikamilifu katika kipindi cha siku sita. Lakini sayansi inayohusu utafiti wa muundo wa Dunia (jiolojia) inagundua, katika uso na hasa ndani yake, sifa nyingi ambazo zingeweza tu kuundwa katika kipindi cha karne au hata maelfu ya miaka, badala ya siku sita." Bila kuingia katika maelezo ya pingamizi hili, tutajikita tu katika maoni ya jumla:

a) Musa, kama ilivyoelezwa tayari, anaandika kwamba ulimwengu na Dunia vilitokea na kuumbwa katika kipindi cha siku sita, si kwa nguvu na sheria zinazofanya kazi kwa sasa katika asili, bali kwa neno la moja kwa moja la Mungu. Lakini Mwenyezi, bila shaka yoyote, angeweza kuleta katika muda mfupi zaidi iwezekanavyo, au hata papo hapo, kile ambacho, kwa nguvu na sheria za asili, kingechukua karne au elfu za miaka kuumbika. Nguvu na sheria hizi zilianza kufanya kazi katika maumbile kuanzia tu wakati ambapo maumbile yenyewe, pamoja na kuwepo, vilipokea umbo kamili kutoka kwa Mungu — na ni kinyume cha haki kueneza athari zake hadi wakati uliotangulia, au kumweka Mwenyezi Mungu Mwumbaji Mwenyewe chini ya sheria hizo wakati wa uumbaji wa awali wa mbingu na nchi.

b) Sayansi iliyotajwa hapo awali, inayochunguza muundo wa sayari yetu, ina data kidogo sana ya kutegemea kauli zozote za kuaminika na zisizopingika kuhusu uundaji wa awali wa Dunia. Kwa hiyo, imejikita tu katika dhana na makisio, ikibuni nadharia na mifumo mbalimbali ambayo husahaulika karibu haraka iwezekanavyo zinapojitokeza. Kumekuwa na mifumo kadhaa ya aina hiyo, ambayo sasa inatambuliwa kuwa ni ya uongo,[1241] na mfumo halisi wa kijiolojia, kwa maoni ya wawakilishi wasio na upendeleo zaidi wa sayansi hii (Cuvier), hata hauwezekani. Je, basi ni haki kuweka matokeo ya sayansi kama hiyo kinyume na maelezo ya Mwandishi mtakatifu wa Mambo ya Zama na kuipa kipaumbele ile ya kwanza kuliko ile ya pili?

c) Hata hivyo, bila kupuuza sifa za sayansi hii, watetezi wa Ufunuo wamebainisha njia kadhaa za kupatanisha maelezo ya Musa na matokeo yake, na mbinu hizi zinakubalika kwa kiasi fulani katika hukumu ya wataalamu wasio na upendeleo.[1242]

d) Miongoni mwa wataalamu wa jiolojia wenyewe, wengi—na hasa wale wenye elimu ya juu—[1243] , wanashuhudia kwamba maelezo ya Musa kuhusu uumbaji wa siku sita yanaendana kikamilifu na misingi ya kuaminika zaidi ya sayansi yao, ingawa baadhi ya wasomi hawa wanaona siku za uumbaji kuwa siku za kawaida, huku wengine wakiziangalia kama vipindi kamili.

e) Kadiri jiolojia inavyoendelea, mengi ya yale yaliyokuwa yakichukuliwa hapo awali kupingana na maelezo ya Musa sasa yanathibitika kuwa si ya kweli na hivyo hayastahili kuzingatiwa kabisa.[1244] Kutokana na hili, inaweza kuhitimishwa kwamba, kwa maendeleo zaidi katika sayansi hii, pingamizi zote nyingine dhidi ya maelezo ya Musa, zinazotokana nayo, zitapotea zenyewe.

§75. Matumizi ya kimaadili ya mafundisho

Mose mwenyewe alionyesha matumizi ya kimaadili ya fundisho la uumbaji wa siku sita wa Mungu alipowaamuru Waisraeli: *'Kumbuka siku ya Sabato uitakase; siku sita fanya kazi zako zote, lakini siku ya saba ni Sabato kwa Bwana Mungu wako…' Katika siku sita Bwana alitengeneza mbingu na nchi, bahari na vyote vilivyo ndani yake, na siku ya saba alipumzika; kwa hiyo Bwana alibariki siku ya Sabato akaitakasa* (Kumb. la Torati 20:8–11). Amri hii inajumuisha amri mbili nyingine, maalum zaidi.

[1241] Na kati ya hizi, zaidi ya themanini zilionekana kupingana na mafundisho ya uumbaji wa ulimwengu ya Musa. Tazama *Fraysinous* — *Défense du Christian, ou conférences sur la religion*, vol. II, mhadhara VI; *Cuvier* — *Rapport de l'Institut national*, iliyochapishwa mwishoni mwa kazi: *Théorie de la surface actuelle de la terre par *M. André*,* Paris 1806; *Annales de philosophie chrétienne*, 1831, Na. 9, uk. 195: **Analyse des différents systèmes géologiques**.

[1242] Tano kati ya mbinu hizi au *mifumo ya upatanisho* zinachunguzwa kwa undani na kutathminiwa katika toleo la tatu — Sacrae Script. Curs. Complet., iliyohaririwa Paris, 1842, katika makala 'Maelezo ya Kijiolojia kwa Mwanzo', uk. 1583 na kuendelea. Njia nyingine imeelezwa kwa undani katika kitabu: *Les livres saints vengés* cha *Glaire*, J. 1, uk. 2–98, Paris, 1845.

[1243] Kazi kama hizo zinajumuisha, kwa mfano, *De Luc,* *Lettres sur l'hist. phys. de la terre*, Paris 1798; *André,* *Théorie de la surf. act. de la terre*, Paris 1806; *Buckeland,* *De la Géologie et de la minéralogie dans leurs rapports avec la Théologie naturelle*, Paris 1838.

[1244] *Ami Boué,* *Mwongozo kwa Jiolojisti Msafiri*, j. II, uk. 224, Paris 1836.

1. Mungu mwenyewe alifanya kazi kwa siku sita, *akitekeleza kazi alizofanya* (Mwa. 2:2), ingawa angeweza kuumba ulimwengu kwa papo hapo: basi vivyo hivyo sisi pia, tukifuata mfano bora wa Muumba wetu, tunapaswa kufanya kazi na kujitahidi kwa siku sita kila wiki; tunapaswa kukuza na kuimarisha nguvu na uwezo aliotupatia, kutumia wakati aliotupa kwa ajili ya wema wetu na wa majirani zetu, na hivyo kukamilisha kazi zetu zote katika siku sita.

2. Aliye Juu Zaidi Mwenyewe alipumzika siku ya saba kutokana na kazi ya uumbaji wake, *'Mungu akaibariki siku ya saba, akaitakasa'* (Mwanzo 2:3); Vivyo hivyo, baada ya siku sita za kazi, tunapaswa kupumzika kutoka kwa kazi zetu na kutakasa—yaani, kuiweka kabisa kwa ajili ya huduma ya Bwana wetu—siku ya saba ya kila wiki, ambayo katika Agano la Kale ilikuwa Sabato, na ambayo sasa, kufuatia uumbaji upya wa ulimwengu na Mwokozi aliyefufuka, imekuwa Jumapili; lazima, tukifuata mfano huu, pia tutakashe na kuweka wakfu kwa ajili ya utumishi wa Mungu siku zote nyingine ambazo Yeye Mwenyewe ametakasha kwa baraka zake maalum kwa jamii ya wanadamu, na ambazo, kwa mamlaka aliyoyatoa Yeye, Kanisa Takatifu limezitenga na siku zingine na kuziweka wakfu kwa ajili ya utumishi wake na wa watakatifu wake.

3. Kuhusu mwanadamu—mkosmo mdogo

§76. Uhusiano na yaliyotangulia. Mafundisho ya Kanisa na muundo wa mafundisho haya

Baada ya kuumba kutoka kwa kutokuwepo ulimwengu wa kiroho na kisha ulimwengu wa kimwili, Bwana Mungu, katika hitimisho la uumbaji, aliumba mwanadamu, ambaye anamiliki kwa usawa ulimwengu wa kiroho kwa roho yake na ulimwengu wa kimwili kwa mwili wake; na kwa hivyo yeye ni, kana kwamba, mchanganyiko wa ulimwengu huu miwili, '[1245] ' na anaitwa kwa haki 'ulimwengu mdogo'.[1246]

Sifa kuu za mafundisho ya Kiorthodoksi kuhusu taji hili la uumbaji wa Mungu *ni* kama ifuatavyo: *'Mungu akasema, "Tufanye mwanadamu kwa mfano wetu, kwa sura yetu*" (Mwanzo 1:26). Mungu akaumba mwili wa mwanadamu wa kwanza, Adamu, kwa udongo wa ardhi, na akampumua pumzi ya uhai; Alimleta Adamu katika Bustani ya Edeni; Alimpa chakula, ikiwemo, miongoni mwa matunda mengine ya Bustani, tunda la Mti wa Uzima; hatimaye, Adamu alipokuwa amelala, Alichukua mfupa mmoja wa mbavu zake na kumtengenezea mwanamke wa kwanza, Hawa... Mungu aliumba mwanadamu ili amjue Mungu na ulimwengu aliouumba, ampenda na kumtukuza, na hivyo kufurahia furaha ya milele.... Lakini kwa kuwa mwanadamu hakutii amri ya Mungu katika Paradiso alipokuwa hana hatia, bali alichukua na kuonja tunda lililokatazwa, kwa hivyo alipoteza heshima yake na hali aliyokuwa nayo katika hali yake ya kutokuwa na hatia... Na kwa kuwa, katika hali ya haki, watu wote walikuwa katika Adamu, mara tu alipofanya dhambi, wote walifanya dhambi naye na kuingia katika hali ya dhambi. Na kwa hiyo hawako tu chini ya dhambi, bali pia chini ya adhabu ya dhambi zao".. (Katekisimu Rahisi ya Kikristo kuhusu Kifungu cha Kwanza na Ungamo la Kiorthodoksi, Sehemu ya 1, majibu ya maswali 22 na 24).

Hivyo basi, mafundisho ya Kanisa la Orthodox kuhusu mwanadamu kama kiumbe cha Mungu yanajumuisha, hasa, mafundisho yafuatayo: 1) kuhusu asili ya mwanadamu; 2) kuhusu kusudi na hali ya mwanadamu isiyo na hatia; 3) kuhusu kuanguka kwa hiari na matokeo ya kuanguka kwa mwanadamu.

3.1. Asili na Hali ya Mwanadamu

§77. Kiini na maana ya simulizi la Musa kuhusu asili ya wanadamu wa kwanza, Adamu na Hawa

Mwandishi Mtakatifu wa Mwanzo anashuhudia kwamba Mungu aliwaumba wanadamu wa kwanza, Adamu na Hawa, kwa namna ya kipekee, tofauti na jinsi alivyowatengeneza viumbe vyake vingine vyote;

[1245] *Katiba* za Kitume 7:34; *Methodius*, anayenukuliwa katika *Epiphanius*, Kuhusu Ubaguzi 64, 18; Augustine, Dhidi ya Orosius, Dhidi ya Priscillian na Origen, n. II: 'Hakuna aina yoyote ya kiumbe ambaye hawezi kutambuliwa katika mwanadamu.'

[1246] *Gregory Mwteolojia,* Mahubiri 38, katika *The Works of the Holy Fathers* III, 242; *Yohana wa Damascus,* Ufafanuzi Sahihi wa Imani Takatifu, Kitabu cha II, Sura ya 12: "Mungu aliumba mwanadamu asiye na lawama, mwenye haki, anayependa mema, huru kutokana na huzuni na wasiwasi, aliyeng'aa kwa ukamilifu wote, aliyejawa na kila baraka, kana kwamba ni ulimwengu wa pili—mdogo ndani ya mkubwa."

zaidi ya hayo, aliumba mwanamume kwa njia moja na mwanamke kwa njia nyingine. Kuhusu uumbaji wa mwanadamu, hasa, Mwanahistoria anasema yafuatayo: *'Mungu akasema, "Tufanye mwanadamu kwa sura yetu, kwa mfano wetu..." — naye Mungu akaumba mwanadamu; kwa sura ya Mungu aliumba; wa kiume na wa kike aliwumba'* (Mwanzo 1:26–27). Hasa kuhusu uumbaji wa mwanadamu: *'Bwana Mungu akaumba mtu kwa vumbi la udongo, akapuliza pumzi ya uhai katika pua zake; mwanadamu akawa nafsi hai'* (Mwanzo 2:7). Kuhusu uumbaji wa mwanamke: *'Bwana Mungu akamlaza Adamu usingizi mzito; naye alipokuwa amelala, akachukua mmoja wa mbavu zake, akajaza mahali pake nyama. Bwana Mungu akautengeneza ule ubavu alioutwaa kutoka kwa yule mwanamume, akamfanya kuwa mwanamke, akamleta kwa Adamu*' (21–22).

Maelezo haya ya Musa yanapaswa kueleweka kama historia, na si kama ngano au hadithi za kubuni,[1247] kwa sababu yalieleweka kwa maana ya kihistoria na:

1. Musa mwenyewe, kama inavyoweza kueleweka kutokana na asili ya kitabu chake chote—ambacho ni cha kihistoria kabisa—na hasa kutokana na yale maneno ambayo, kulingana na maelezo yake, Adamu alisema wakati Hawa alipomletwa kwake: *'Mke ataitwa 'mke', kwa maana amechukuliwa kutoka kwa mume wake (Mwa. 2:23), na pia kutokana na maneno ambayo Mungu alimwambia Adamu baada ya kuanguka kwake: 'Kwa jasho la uso wako ndipo utakula mkate wako hadi utakapokufa.' 'atainwa "mwanamke", kwa maana alitolewa kutoka kwa mume* wake' (Mwa. 2:23), na baadaye kutoka kwa maneno ambayo Mungu alimwambia Adamu aliyeporomoka: *'Kwa jasho la uso wako utakula mkate wako hata urudi udongoni, ulikotolewa; kwani wewe ni vumbi, na kwa vumbi utarudi* (Mwanzo 3:19).

2. Waandishi wa baadaye wa Agano la Kale. Kwa mfano, katika Kitabu cha Hekima ya Solomoni tunasoma: *'Mungu aliumba mwanadamu kwa ajili ya kutokufa na akamtengeneza kwa mfano wa utukufu wake wa milele*' (2:23); vivyo hivyo katika Kitabu cha Yesu, mwana wa Siraki: *'Bwana aliumba mwanadamu kutoka kwa udongo, na anamrudisha tena humo. Amewapangia siku maalum na wakati, na amewapa mamlaka juu ya kila kitu kilicho ndani yake. Kulingana na asili yao, amewavika nguvu na kuwaumba kwa sura Yake mwenyewe* (17:1–3; Mhub. 12:7; Zab. 8:5–10; Tobi 8:8).

3. Kristo Mwokozi. Akithibitisha kutoweza kuvunjika kwa ndoa, aliwaambia Mafarisayo: *'Tangu mwanzo wa uumbaji, Mungu aliwaumba dume na jike. Kwa sababu hii mwanamume ataacha baba yake na mama yake na kuungana na mke wake, na wawili hao watakuwa mwili mmoja; hivyo hawatakuwa wawili tena, bali mwili mmoja*' (Marko 10:6–8; Mathayo 19:4–6). Kwa maneno haya, Bwana alithibitisha waziwazi ukweli wa yote ambayo Musa anasimulia kuhusu asili ya wanandoa wa kwanza (Mwa. 2:18–24).

4. Mtume Mtakatifu Paulo. Anashuhudia kwamba mwanamume aliumbwa kwanza, kisha mwanamke: *Adamu aliumbwa kwanza, kisha Hawa* (1 Tim. 2:13). Akizungumzia uumbaji wa mwanamume, anasema: *mwanadamu wa kwanza, Adamu, akawa nafsi hai... mtu wa kwanza kutoka* kwa *vumbi* la udongo (1 Kor. 15:45…47); kuhusu uumbaji wa mwanamke: *'si mwanamume ndiye aliyetokana na mwanamke, bali mwanamke ndiye aliyetokana na mwanamume; wala mwanamume haakuumbwa kwa ajili ya mwanamke, bali mwanamke kwa ajili ya* mwanamume' (1 Kor. 11:8–9; taz. 6:16; Efe. 5:31).

5. Mababa Watakatifu na Walimu wa Kanisa. Kwa mfano

a) *Teofilo wa Antiokia*: 'Mungu aliona kuwa kitu kimoja tu ndicho kilistahili mikono Yake mwenyewe—umbaji wa mwanadamu...' na zaidi: 'Mungu alimuumba mke kwa Adamu kutoka kwenye mbavu yake.'[1248]

b) *Mtakatifu Basil Mkuu*: 'Asili ya mwanadamu ni bora kuliko asili ya vitu vingine vyote, maana inasemekana kwamba Mungu alichukua vumbi kutoka ardhini na kumtunga mwanadamu (Mwa. 2:6); Aliinamisha mkono Wake kutengeneza mwili wetu; hakuna malaika aliyeshiriki katika uumbaji, wala dunia haikutuumbua kwa hiari yake, kama mende; Hakawaamuru malaika watumishi kufanya hiki au kile, bali, akichukua vumbi kutoka ardhini, aliutengeneza kwa mkono Wake mwenyewe."[1249]

c) *Mtakatifu Gregori Mteolojia*: "Mungu, akichukua mwili kutoka kwa vumbi lililotengenezwa tayari, na kupulizia uhai kutoka kwake mwenyewe (ambao katika Neno la Mungu huitwa roho au mfano wa Mungu), huumba, kana kwamba, ulimwengu wa pili, mkubwa ndani ya mdogo; Anamweka juu ya nchi malaika mwingine, shahidi wa maumbile yanayoonekana, mlinzi wa mpangilio wa kutafakari wa uumbaji";[1250]

[1247] kama inavyofasiriwa na wanateolojia wa kimantiki wa Magharibi.
[1248] Ad Autol. II, ap. 18 na 28.
[1249] Homilia Kuhusu Umbile la Mwanadamu, katika Chr. Readings 1841, IV, 5.
[1250] Homilia 45, katika *The Works of the Holy Fathers* IV, 157.

d) *Mtakatifu Ambrozi:* "Si bila sababu kwamba mwanamke aliumbwa si kutoka kwa vumbi lile lile ambalo Adamu alitengenezwa nalo, bali kutoka kwa mbavu ya Adamu mwenyewe: ili tujue kwamba kwa mume na mke kuna asili moja ya kimwili, kwamba kuna chanzo kimoja cha jamii ya wanadamu, na kwa hiyo si wawili waliumbwa tangu mwanzo—mume na mke—wala wake wawili, bali kwanza mume, na kisha kutoka kwake mke";[1251]

e) *Mtakatifu Yohane wa Damasko*: "Kutoka kwa asili zinazoonekana na zisizoonekana, Mungu alimuumba mwanadamu kwa mikono Yake mwenyewe kwa sura na mfano Wake; kutoka kwa udongo aliutengeneza mwili, na akampa mwanadamu roho ya kimantiki na yenye akili (λογικήν καί νοεράν) kwa pumzi Yake."[1252]

Hata hivyo, kwa upande mwingine, inapaswa kuzingatiwa kwamba, katika maelezo yake ya asili ya ulimwengu kwa ujumla na katika maelezo ya uumbaji wa wanadamu wa kwanza, Mwandishi mtakatifu wa Mambo ya Nyakati, akitaka kueleweka na wote, mara nyingi huzungumzia Mungu kwa istilahi za kihisia na za kimwili, kulingana na maana ya jumla; kwani, ingawa kila kitu katika maelezo haya kinapaswa kueleweka kwa maana ya kihistoria, si kila kitu kinapaswa kuchukuliwa kihalisi.

"Wengine," anasema *Mtakatifu Yohane Krisostomo*, "wakisikia kifungu kinachosema: *'Nitapulizia pumzi* yake *puani'*, wanadai kwamba roho hutoka katika kiini (ἐκ τής ούσίας) cha Mungu… ni upuuzi gani unaoweza kuwa mbaya zaidi kuliko huo? Ikiwa, kwa msingi wa maneno ya Maandiko: *'Nitapulizia pumzi yake*', wanataka kumtambua Mungu kuwa na mdomo, basi ni lazima pia wamtambulishe kuwa na mikono, anaposema: *'Alimuumba* (ἔπλασε) mwanadamu'. Basi, mnaposikia maneno ya Maandiko: *'Mungu alimwumba* mwanadamu', fikiria nguvu kama hii: *'Kuwepo*' (τήν άυτήν νόει δύναμιν τώ γνηθήτω); na utaposikia: *'Alimpulizia puani mwake pumzi ya uhai',* fikiria kwamba kama alivyounda nguvu zisizo na mwili, ndivyo pia ilimpendeza kwamba mwili huu, ulioundwa kwa vumbi, uwe na roho ya busara inayoweza kutumia viungo vya mwili."[1253]

Theodoret aliye barikiwa alitoa hoja kwa mtindo uleule: 'Tunaposoma katika maelezo ya Musa kwamba Mungu alichukua vumbi kutoka ardhini na kumtunga mwanadamu (Mwanzo 2:7), na kutafuta maana ya kauli hii, tunapata katika hiyo neema maalum ya Mungu kwa jamii ya wanadamu.' Kwa maana, anapoelezea uumbaji, Nabii huyo mkuu anabainisha kwamba Mungu aliumba viumbe wengine wote kwa neno Lake, lakini alimfanyia mwanadamu kwa mikono Yake mwenyewe. Lakini kama vile, katika muktadha huo, tunavyoelewa 'neno' si kama amri bali kama mapenzi Yake pekee, ndivyo pia hapa, katika uumbaji wa mwili, hatusemi ni kitendo cha mikono, bali ni uangalifu wa hali ya juu uliotumika katika kazi hii. Kwa maana kama sasa, kwa mapenzi Yake, kiinitete huumbwa tumboni mwa mama, na asili hufuata sheria alizoziamuru tangu mwanzo kabisa, ndivyo pia wakati huo mwili wa mwanadamu uliundwa kutoka ardhini kwa mapenzi Yake haswa, na vumbi likawa mwili." Na kidogo baadaye: "Mose mtakatifu anasema kwamba mwili wa Adamu ulitengenezwa kwanza, na kisha roho ilimvuliwa na Mungu: *'Bwana Mungu akamtengeneza mtu kwa vumbi la udongo, akamvulia puani mwake pumzi ya uhai; naye mtu akawa nafsi hai'* (Mwa. 2:7). Neno 'pumzi' hapa halirejelei sehemu yoyote ya Uungu, kama Kedron na Marcion walivyofikiri, bali neno hili linaashiria sifa ya roho kama kiumbe mwenye akili.[1254]

Mahali pengine anatoa maoni ya jumla: 'Hatusemi kwamba Uungu una mikono au unahitaji ushauri wowote au majadiliano ya awali ili kuumba kiumbe kulingana na wazo lililotayarishwa awali, kama Plato alivyodhania; bali tunasisitiza kwamba kila mojawapo ya misemo hii (ambapo uumbaji wa mwanadamu unaelezwa na kutajwa, kwa mfano, ushauri wa Mungu wa awali na kadhalika) inaonyesha tu kwamba utunzaji wa Mungu kwa mwanadamu ni mkubwa kuliko kwa viumbe wengine.[1255]

[1251] Kitabu cha Paradiso, sura ya 10. *Irenaeus* (Adv. Haeres. IV, 37) pia alielewa maelezo ya Musa kuhusu uumbaji wa mwanadamu kwa njia hii. *Tertullian* (Contra Marcion, sura ya 4) na *Augustine*: 'Na Mungu akamtengeneza mtu kwa vumbi la udongo: udongo huo uleule na vitu vyote vya kidunia vimetengenezwa kabisa kutokana na kutokuwepo, na akampa mwili roho iliyotengenezwa kutokana na kutokuwepo, wakati mwanadamu alipotengenezwa' (De Civitate Dei, XIV, sura ya 2);

[1252] Ufafanuzi Sahihi wa Imani ya Kiorthodoksi, Kitabu cha XII, Sura ya 12, uk. 90.

[1253] Homilia XIII, juu ya Mwanzo, Kazi, Juz. IV, uk. 101, Venisi 1740.

[1254] Divin. decret. epit. sura 9, katika Chr. Readings 1844, uk. 216, 221. Tazama maneno yanayofanana na yale ya Mtakatifu Augustino katika dokezo

[1255] Kwenye Mwanzo, swali 19; Kiri, swali 23, katika *Christian Readings* 1843, juz. III, uk. 346, 354.

§78. Uzao wa wanadamu wote kutoka kwa Adamu na Hawa

Ukweli huu una wapinzani wa aina mbili: kwanza, wale wanaodai kwamba kulikuwa na watu duniani hata kabla ya Adamu (Watu wa Kabla ya Adamu), na kwa hivyo Adamu si babu wa jamii ya wanadamu; pili, wale wanaokiri kwamba, pamoja na Adamu, kulikuwa na waanzilishi kadhaa wa jamii ya wanadamu (waanzilishi wenzake), na kwa hivyo, kwamba wanadamu hawajatoka katika chanzo kimoja.[1256] Kwa hiyo, ili kueleza ukweli huu kikamilifu, hebu tuchunguze si tu ushahidi unaouunga mkono, bali pia maoni yanayopingana.

1. Ukweli kuhusu asili ya jamii nzima ya wanadamu kutoka kwa Adamu na Hawa umeelezwa waziwazi katika Neno la Mungu. Hivyo—

a) Mwandishi Mtakatifu wa Mambo ya Nyakati anasimulia kwamba, kabla ya Adamu kuwepo duniani, *hakukuwa na mtu wa kulima udongo* (Mwa. 2:5), na, kabla ya Hawa kuumbwa, *hakupatikana msaidizi aliyefaa kwa Adamu* (20); *Adamu alimpa mke wake jina la Hawa, kwa kuwa yeye alikuwa mama wa wote walio hai* (Mwa. 3:20). Kwa hivyo, Musa anaanzisha *nasaba ya uwepo wa mwanadamu* hasa na wanandoa hawa wa kwanza (Mwa. 5:1–2), ambao Mungu aliwabariki *kwa amri: 'Zaeni mkaongezeke, mjaze dunia'* (Mwa. 1:28).

b) Miongoni mwa waandishi wa baadaye wa Agano la Kale, Tobiti anasema katika maombi yake kwa Mungu: *'Wewe ulimuumba Adamu, na ukampa Hawa kuwa msaidizi wake, tegemeo la mke wake. Kutokana nao ukoo wa wanadamu ulitokana* (Tobiti 8:6); na Mwenye Hekima anamuita Adamu *baba wa kwanza wa ulimwengu* (Hekima 10:1).

c) Mwinjilisti Mtakatifu Luka anafuatilia nasaba ya Kristo Mwokozi kulingana na ukoo wa kibinadamu hadi kufikia Adamu, na kisha anamwita Yesu *Mwana wa Mungu* (Luka 3:38).

d) Mwisho, Mtume Mtakatifu Paulo anashuhudia kwa uwazi kabisa kwamba *Bwana aliumba jamii nzima ya wanadamu kutoka damu moja ili waishi juu ya uso wote wa dunia* (Matendo 17:26), na juu ya ukweli huu anajenga ukweli mwingine, muhimu sana wa Kikristo kuhusu ueneaji wa dhambi ya asili kutoka kwa wazazi wa kwanza walioanguka hadi kwa jamii yote ya wanadamu (Warumi 5:12).

Kwa mujibu wa Neno la Mungu, Kanisa la Kristo daima limeamini katika asili ya ukoo mmoja wa kwanza wa wanadamu wote: ushahidi wa hili unatolewa kikamilifu na ukweli kwamba daima limehimiza fundisho la dhambi ya asili na ueneaji wake kutoka kwa Adamu na Hawa hadi kwa wanadamu wote.[1257]

Inashangaza sana kwamba katika mila za watu wote, za kale[1258] na za kisasa[1259] , ukoo wa wanadamu unafuatiliwa hadi kwa wanandoa mmoja, na wazazi wa kwanza mara nyingi hurejelewa kwa majina yanayofanana sana na yale yaliyotumiwa na Mwandishi mtakatifu wa Mambo ya Nyakati.

2. Wale wanaokiri kuwepo kwa watu kabla ya Adamu, na kwa hivyo hawamtambui Adamu kama baba wa ubinadamu, wanatoa ushahidi ufuatao kuunga mkono mtazamo wao:

(a) "Musa mwenyewe, katika sura ya kwanza ya Kitabu cha Mwanzo, anaelezea asili ya wanandoa wa kwanza tofauti na jinsi anavyoelezea baadaye asili ya Adamu na Hawa katika sura ya pili: katika sura ya kwanza anasimulia kwamba mwanamume na mwanamke waliumbwa pamoja, na waliumbwa kwa sura ya Mungu; wakati katika sura ya pili anaandika kwamba Adamu wa kwanza peke yake aliumbwa kutoka ardhini, na muda baadaye Hawa aliumbwa kutoka kwenye mfupa wake wa mbavu, bila kuwapa umbo la Mungu." Lakini Musa haongei kuhusu uumbaji miwili tofauti, bali kuhusu tukio moja na lile lile: ni katika sura ya kwanza tu anapoongelea kwa jumla kwamba Mungu aliumba mwanadamu kwa sura Yake *mwenyewe—akiumba mwanamume na mwanamke wote* wawili—bila kubainisha kama waliumbwa pamoja au kando; ilhali katika sura ya pili anasimulia kwa undani hasa jinsi Mungu alivyowaumba mwanadamu na mwanamke. Hivi ndivyo Mtakatifu Basili Mkubwa alivyoelezea simulizi hizi mbili: 'Wakati mwingine tunambiwa kwa jumla, na wakati mwingine inasimulwa kwa undani kabisa jinsi mambo yalivyotokea. Na hivyo, katika sura ya

---

[1256] Baadhi ya wanafikra huru walishikilia mtazamo wa kwanza tangu siku za mwanzo za Ukristo, kwa mfano, Julian Mkufuru [Opp. ejus. p. 181, ed. A. Spanhemio]; lakini alikuwa Isaac Peirerius aliyeielezea kwa undani kamili katika karne ya 17 katika kazi yake **Preadamitae**, iliyochapishwa mwaka 1655. Mtazamo huu wa mwisho, kwa wakati huo, ulitajaribiwa kuthibitishwa na wanafalsafa fulani wa asili hapo zamani na, kwa kiasi fulani, katika karne hii ya sasa.

[1257] kama tutakavyoona kwa wakati ufaao.

[1258] *Fourmont* – *Tafakari juu ya Asili, Historia na Mfululizo wa Watu wa Kale*, j. 1, kitabu 1, sehemu 2, sura 1 na zifuatazo. Paris 1747.

[1259] *Klaproth* — *Tableaux historiques de l'Asie*, Paris 1814; **Annales de Philosophie Chrétienne**, vol. VIII, no. 43, Paris 1834: *Voyage et traditions, croyances, superstitions et restes des traditions primitives, observées par M. *Dumont d'Orville* dans son voyage autour du monde*...

kwanza iliyotajwa hapo juu, imesemwa tu kwamba Mungu aliumba, lakini sura haikutajwi kabisa; ilhali hapa, katika sura ya pili, inaonyeshwa pia jinsi alivyounda. Kwa maana kama ingesemwa tu: *'Aliumba* (mwanadamu)', mtu angeweza kufikiri kwamba aliumba kwa njia ileile kama wanyama au majani. Kwa hiyo, ili kuzuia usifanye jumla kama hiyo kuhusu wanyama, Neno limeeleza jinsi Mungu alivyochagua kukuumba wewe mahususi: Mungu akatwaa vumbi kutoka ardhini. Huko imeelezwa tu kwamba Aliumba, lakini hapa pia imeelezwa jinsi alivyounda: Akatwaa vumbi kutoka ardhini na kumtia umbo kwa mikono Yake mwenyewe."[1260] Ili kupata uwazi kamili kwamba sura ya kwanza inazungumzia uumbaji wa Adamu na Hawa, na si mtu mwingine yeyote, inatosha kulinganisha simulizi hili na maneno ya ufunguzi ya sura ya tano ya Mwanzo: *'Hii ndiyo simulizi ya Adamu: Mungu alipomumba mwanadamu, alimfanya kwa mfano wa Mungu; wa kiume na wa kike aliwaumba.'*

b) "Imeandikwa kuhusu Kaini na Abeli kwamba yule wa kwanza alikuwa *mkulima*, ilhali yule wa pili alikuwa *mchungaji wa kondoo* (Mwa. 4:2). Lakini ili kulima ardhi, zana mbalimbali zinahitajika, ambazo, kwa hivyo, lazima zilikuwa tayari zimebuniwa wakati huo...; na nani, kama si watu waliotangulia kuishi kabla yao? Na Abeli angeweza tu kulinda makundi yake dhidi ya wezi: wezi wa nani, ikiwa, mbali na baba yake, mama yake na ndugu yake, hakukuwa na watu wengine wakati huo—hakuna watu wa kabla ya Adamu?" Adam mwenyewe, au hata Kaini, angeweza kuvumbua zana za kilimo, zaidi ya hayo kwa kuwa kulima udongo wa dunia ambao bado ulikuwa mchanga, hasa Mashariki, wakati huo hakukuhitaji zana za bandia na tata kama zile zinazotumika leo. Na kusudi la kulisha kondoo si tu kuwalinda dhidi ya wezi wa binadamu, bali pia ni kuwasogeza kutoka malishoni moja hadi jingine—kwenda kwenye malisho bora zaidi—ili kuhakikisha kondoo haipotei, kuwalinda dhidi ya wanyama wakali, na kadhalika.

(c) Hadithi inayofuata ya Abeli na Kaini inatoa sababu kadhaa za kuhitimisha kwamba tayari kulikuwa na watu wengine wengi wakati huo, mbali na Adamu na Hawa na wana wao wawili. Hivyo, baada ya kuamua kumuua ndugu yake, Kaini anamwambia: *'Toka nje tuende shambani*' (Mwanzo 4:8). Hapa, neno *'shamba*' linafananishwa waziwazi na 'mji', au kwa hakika mahali popote panapoishi watu. Baada ya kumuua ndugu yake, Kaini, miongoni mwa mambo mengine, anatangaza: 'Na *yeyote atakayenipata ataniua'* (14). Basi, alimwogopa nani? Baba yake au mama yake? Na Mungu mwenyewe anamweka alama Kaini *ili mtu yeyote atakayekutana naye asimuue* (15). Baada ya hapo, Kaini anaondoka kwenda nchi ya Nodi, anajipatia mke na anajenga mji (16–17). Basi, alimpata wapi mke, na aliutia watu gani katika mji huo?" Hakika, inafuatia kutoka kwa visa vyote vilivyotajwa kwamba tayari kulikuwa na watu wengi duniani wakati huo; lakini haimaanishi kwamba hawa walikuwa watu wa kabla ya Adamu badala ya wazao wa Adamu. Kaini alitenda mauaji ya ndugu yake takriban miaka 129 baadaye, au, kulingana na ratiba ya miaka ya sabini, takriban miaka 229 baadaye (taz. Mwa. 4:25; 5:3) tangu wakati wa uumbaji wa Adamu na Hawa; na kufikia wakati huo tayari wangeweza kuwa na wana na binti wengi tu, bali pia wajukuu wengi, hasa tukikumbuka amri iliyotolewa na Mungu kwa wazazi wetu wa kwanza mara tu baada ya uumbaji wao: 'Zaeni, mkaongezeke, mkaijaze dunia' (Mwa. 1:28). Itakuwa si haki kuhitimisha kutokana na ukweli kwamba Musa hajawataja wazao hawa wa Adamu kwamba hawakuwepo, wakati inajulikana vyema kwamba kwa ujumla Musa huzungumzia kwa ufupi sana na kwa uchache kuhusu nyakati za mwanzo kabisa, za kabla ya Mafuriko. Ikiwa ndivyo ilivyo, basi

a) hata katika siku za Kaini, alipouua ndugu yake, huenda tayari kulikuwa na maeneo yaliyokaliwa na watu, au angalau eneo moja kama hilo;

b) kulikuwa na watu ambao Kaini aliwaogopa: huenda alikuwa anaogopa kulipizi kisasi kwa damu ya nduguye, kutoka kwa ndugu zake wenyewe na kutoka kwa wazao wao;

c) kulikuwa na watu ambao Kaini angeweza kupata mke,[1261] na ambao angeweza kuijaza mji wake, ambao, bila shaka, haukuwa kama miji ya leo, bali ulikuwa na mahema kadhaa au miundo mingine inayofanana nayo, iliyozungukwa na ukuta au kuta za ulinzi.

d) "Tangu wakati wa kuumbwa kwa Adamu, takriban miaka sita elfu au, kwa hesabu ya 70 kwa nguvu ya 7, takriban miaka elfu saba na kidogo zaidi imepita. Wakati huo huo, hata Wamisri wa kale walikuwa na

---

[1260] Insha kuhusu Muundo wa Mwanadamu, Masomo ya Kikristo 1841, IV, 7, taz. 22–23.

[1261] "Nani aliyemchukua Kaini kuwa mke wake?" anauliza Mtakatifu Theodoret, na anajibu: "Ni dhahiri ni dada yake. Siku hizo hii haikuwa kosa, kwa maana bado hakukuwa na sheria inayopiga marufuku muungano wa aina hiyo. Vinginevyo, kuenea kwa jamii ya wanadamu kusingewezekana tangu mwanzo kabisa" (Katika Genes. Quast. 42, katika Chr. Ch. 1843, III, 374). *Mtakatifu Yohane Krisostomo* (Homil. XX in Genes.), *Mtakatifu Epifanio* (Haeres. XIX, n. 6) na *Mtakatifu Augustino* (De Civ. Dei XV, 16) walikuwa na maoni yaleyale.

rekodi za maelfu ya miaka ya kuwepo kwao kisiasa, ilhali Wahindi na Wachina wana hesabu za mamilioni ya miaka. Zaidi ya hayo, tangu enzi za Aleksanda Mkuu, Wakaldayo walikuwa na kumbukumbu za astronomia zinazorejea nyuma kwa miaka 472,000, wakati Wahindi na Wachina wana kumbukumbu za astronomia zinazofikia mamilioni ya miaka."[1262] Hata hivyo, kulingana na utafiti wa hivi karibuni, takwimu hizi zote zimeonekana kuwa za uongo na haziaminiki kabisa.

(a) Miaka elfu kumi iliyojivuniwa na Wamisri na Wakaldayo ilikataliwa kwa haki hata na waandishi wa kale, ambao hawakiona katika hayo chochote isipokuwa kujisifu bure na ngano;[1263]

b) mamilioni ya miaka ya historia ya Wahindi na Wachina ni ya kubuni vivyo hivyo: kipindi cha mapema zaidi cha kihistoria cha upangaji wa kisiasa nchini India kinarudi nyuma hadi wakati wa Abrahamu; na uaminifu wa historia ya Wachina hauzidi kurudi nyuma zaidi ya miaka elfu mbili na mia chache kabla ya kuzaliwa kwa Kristo;[1264]

c) uchunguzi wa anga wa Wakaldayo na Wamisri unarejea nyuma kwa karibu miaka mia nane tu kabla ya kuzaliwa kwa Kristo, wakati jedwali za anga za Wahindi na Wachina ni za hivi karibuni zaidi.[1265] Kwa ujumla, yale yote magofu ya kihistoria ambayo baadhi waliyatambua kuwa halisi ya kipekee sasa yamegundulika kuwa si ya kale kiasi hicho, na yanatoka katika kipindi cha baada ya Mafuriko.[1266]

3. Wale wanaodai kwamba wanadamu hawakutoka chanzo kimoja bali walikuwa na waanzilishi kadhaa huchukua ushahidi wao kutoka kwa:

a) K u t o k a f i z i o l o j i a , au sayansi inayochunguza sifa za mwili wa binadamu, na kuashiria hasa tofauti kubwa katika rangi ya ngozi ya watu, ambayo, kwa mfano, ni nyeupe kwa Wazungu na nyeusi kabisa kwa Watu Weusi; na tofauti kubwa sawa katika pembe ya uso, ambayo kwa baadhi hufikia hadi nyuzi 85, wakati kwa wengine hushuka hadi nyuzi 60. Hata hivyo, ili kuelezea hizi, pamoja na tofauti zingine zote zinazoonekana kati ya makabila ya binadamu, hakuna kabisa haja ya kudhania tofauti katika asili yao — kulingana na ushahidi wa wanabiolojia bora zaidi, tofauti hizi hutokana na sababu za nasibu, kama vile: tofauti za hali ya hewa na, hasa, viwango tofauti vya joto, mvukizo kutoka misitu na maswampati, urefu wa udongo juu ya usawa wa bahari, idadi, urefu na mpangilio wa milima, na mwelekeo wa upepo; pamoja na tofauti za lishe, vinywaji, mtindo wa maisha na kazi; magonjwa ya wazazi yanayopitishwa kwa vizazi vya mbali, mchanganyiko wa makabila, na kadhalika. Hasa, tofauti za rangi ya ngozi hutegemea hasa tofauti za hali ya hewa na, zaidi ya yote, joto. Hivyo, Waisraeli hao hao, waliotawanyika katika sehemu mbalimbali za dunia, wanaonyesha anuwai kamili ya rangi, kuanzia zile nyepesi sana, ambazo wengi wao wana nazo Afrika. Tofauti katika pembe za uso hutegemea mabadiliko ya maendeleo ya uwezo wa kiakili katika vizazi tofauti vya binadamu: kadiri uwezo wa kiakili unavyokua na kuendelea kwa watu binafsi na jamii, huathiri maendeleo ya ubongo, ambalo ni kiungo cha moja kwa moja cha fikra; na maendeleo ya ubongo huathiri umbo la fuvu la kichwa, na kusababisha tofauti katika pembe za uso. Hili linathibitishwa na majaribio mengi yaliyofanywa kwa watu Weusi, ambao uwezo wao wa kiakili umelala na pembe za nyuso zao zina vipimo vya nyuzi chache zaidi. Wakati baadhi ya watu hawa washenzi wanapokubaliwa katika jamii ya watu waliostawi na, kwa msaada wa wengine, wanaanza polepole kutumia uwezo wao wa kiakili, kuukuza na kuuboresha, muundo wa fuvu zao hubadilika taratibu, na pembe ya nyuso zao huongezeka. Ingawa hili huenda halijaonekana sana kwa watu hao wenyewe, linaonekana waziwazi kwa watoto wao, wajukuu na vitukuu. Nchini Marekani na Visiwa vya Magharibi, mifano kama hii hutokea mara kwa mara. Zaidi ya hayo, inajulikana kwamba watu wengi wa asili Amerika, wakazi wa kisiwa cha Sumatra na visiwa vingine vya India Mashariki, Wakaribi, Waafrika

---

[1262] *Herodotus*, Kitabu cha II, ukurasa wa 55, 64, toleo la Stephani 1566; *Diodorus Siculus*, Bibliotheca, Kitabu cha II, ukurasa wa 118, Hanover 1604; *Bailly, Traité* de l'astronomie indienne et orientale, kurasa 110, 129 na kuendelea, Paris 1787.

[1263] *Cicero,* *De Divinibus*, 1.1, §19; *Diogenes* Laertius, Kitabu IX, sehemu 35.

[1264] *Will. Jones.* *De la chronologie des Hindous* (*Recherches sur l'Asie*, vol. 2). *Abel Romusat*, *Nouveaux mélanges asiatiques*, vol. 1, p. 61, Paris 1829; *O. Ioakimfa* — Statis. Maelezo ya Milki ya Wachina, Sehemu ya 1, uk. 159, 161, St Petersburg 1842. Kulingana na huyo wa mwisho, hadithi za Wachina kuhusu mamilioni ya miaka ya kuwepo kwao zamani, zisizo na msingi na, zaidi ya hayo, zilizojaa upuuzi, zimekataliwa waziwazi na wanahistoria wa Wachina wenyewe.

[1265] *La Place*, Exposition de système du monde, Kitabu V, Sura 1, uk. 291, 294; *Klaproth*, Mémoire relatifs à l'Asie, uk. 397, Paris 1824.

[1266] Kwa maelezo ya kina zaidi, tazama Gler: *Les livres saints vengés*, vol. I, uk. 127–239; Hapa mwandishi kwanza anajadili wanahistoria wa Wakaldayo, Wamisri, Wahindi na Wachina, na hali ya astronomia miongoni mwa watu hawa; kisha anachunguza, mmoja baada ya mwingine, zile kroniki zenyewe, data za astronomia na vifaa vya kila ummoja wa watu hawa; hatimaye, anapinga hoja zinazotolewa dhidi ya ukweli anaoutetea, ambazo zimetolewa kutoka kwa historia ya asili.

Weusi wa Antilles na wengine wamekuwa na tabia ya muda mrefu ya kuwapa watoto wao miili ya fuvu umbo lolote lile wanalopendelea, wakibadilisha umbo la kichwa cha mtoto akiwa bado kwenye kitanda cha mtoto kwa njia mbalimbali za bandia.[1267]

b) K u t o k a k w a i s i m u , sayansi inayohusu utafiti linganishi wa lugha. 'Haiwezekani,' wanasema, 'kwamba wingi na utofauti mkubwa kama huu wa lugha na lahaja, tunazozijua kutoka kwa historia na takwimu, ulitokana na lugha ya mtu mmoja tu, babu mmoja wa jamii ya wanadamu.' Lakini sasa wanalinguist bora zaidi, baada ya utafiti wa muda mrefu na wa kina, wamefikia hitimisho kwamba lugha zote na lahaja zote za kibinadamu zinagawanyika katika makundi makuu matatu: Indo-Ulaya, Semitiki na Malayo-Polinesi, na asili yao inatokana na mzizi mmoja, ambao wanautambua katika lugha ya Kiebrania, huku wengine wasiubainishe.[1268] Kuhusu jinsi lahaja tofauti zingeweza kutokea mwanzoni miongoni mwa watu waliokuja kutoka kwa babu mmoja, Mwandishi mtakatifu wa Mambo ya Kale anaeleza hili katika maelezo yake ya mkanganyiko wa miujiza wa ndimi (Mwa. 11:1–10).

c) K u t o k a J i o g r a f i a . "Inasemekana kuwa inajulikana kwamba Amerika imegawanywa kabisa na Dunia ya Kale kwa bahari, na hadi karne ya 15 haikujulikana kwa wakazi wa dunia hiyo. Wakati huo huo, ilipogunduliwa na Columbus katika karne ya 15, iligundulika kuwa na idadi kubwa ya watu." Basi, Wamarekani wa asili wanatoka wapi, ikiwa hawakukuwa na babu wao maalum, mmoja kati ya wengi?" Lakini sasa hakuna shaka kwamba watu wa kale walifahamu kuwepo kwa Amerika, kama inavyoonyeshwa katika maandishi ya Plato, Diodorus Siculus, Plutarch, Josephus, Virgil, Pliny, Seneca, Mtakatifu Klimenti wa Roma na wengine.[1269] Pia imethibitishwa kwamba, karne nyingi kabla ya Columbus, Amerika haikujulikana tu bali pia ilitembelewa na Wafoinikia, Wamisri, Wakartago, Wachina, Watatari, Wakamchadal, Wakoryak, Wakalmyk na Waskandinavia, ambao mara nyingi walianzisha makoloni huko. Hata wanabainisha njia hasa ambazo wakazi wa Dunia ya Kale wangeweza kusafiri kwa urahisi hadi Amerika, wakionyesha njia nyembamba za maji kama Kipenyo cha Cook na Kipenyo cha Bering, ambazo bado zinavukwa kwa urahisi na kuogelea na Wakuchki wanapopigana vita (jambo linalotokea karibu kila mwaka) na wakazi wa pwani za kaskazini-mashariki mwa Amerika; au kwa msururu wa visiwa unaoenea bila kukatizwa kutoka Kamchatka hadi Rasi ya Alaska katika Amerika ya kaskazini-magharibi, na kadhalika. Ushahidi dhahiri kwamba wakazi wa Amerika si wenyeji, bali walihamia huko kutoka Ulimwengu wa Kale, unatolewa na imani na desturi nyingi za watu wa Asia na Ulaya ambazo zimeendelea kuwepo miongoni mwao hadi leo — kwa mfano: hadithi ya Mafuriko Makuu, ya wokovu wa familia moja wakati huo, kutahini watoto wachanga, kuadhimisha Sabato, kusherehekea jubilei kila baada ya miaka hamsini; pamoja na mahekalu na minara ya usanifu wa Kibabiloni, alama za zodiaki ya Kitatari, sura za Wakalmyk, runu za Kinnormani, lahaja za Wakoryak, na kadhalika.[1270]

Kwa sifa ya sayansi ya kisasa, inapaswa kutambuliwa kwa ujumla kwamba siku hizi nayo, kupitia kwa wawakilishi wake bora zaidi,[1271] , inakubali kwa urahisi asili ya pamoja ya jamii nzima ya wanadamu.

§79. Asili ya kila mwanadamu na, hasa, asili ya roho

Ingawa watu wote wametoka kwa wazazi wetu wa kwanza kwa njia ya kuzaliwa kawaida, Mungu bado ndiye Muumba wa kila mwanadamu. Tofauti pekee ni kwamba Aliumba Adamu na Hawa moja kwa

---

[1267] *Blumenbach*, *Manuel d'hist. naturelle*, tafsiri kutoka Kijerumani, juz. 1, uk. 77–80, Metz 1803; *Prichard*, *Histoire naturelle de l'homme et des différentes races humaines*, vol. 1, uk. 139, 176, Paris 1843; *Wiseman*, *Discours sur les rapports entre la science et la religion révélée*, uk. 96–141, Paris 1843.

[1268] *Wiseman*. Op. cit., uk. 1–96.

[1269] Tazama mazungumzo *ya Plato*: *Timaeus na Critias; Diodorus Sicul*us, Kitabu III, sura ya 55; Kitabu V, sura za 19–20; Kitabu kuhusu Kuonekana kwa Diski ya Mwezi; *Josephus,* Vita vya Kiyahudi, Kitabu II, sura ya 16; *Virgil*, Aeneid, Kitabu VI, mstari wa 796; *Pliny* Mzee, Kitabu II, sura ya 67; *Seneca*, *Medea*; *Horace*, *Odes*, Kitabu 1, mistari 21 na kuendelea; *Tibullus*, Kitabu IV, shairi 1, mistari 147 na kuendelea; *Opera SS. Patrum, qui tempor. apostol. Floruerunt*, iliyohaririwa na *Coteler*, 1700, juz. 1, uk. 158.

[1270] Tazama *Geschichte der Schiffahrt im Atlantischem Ocean* ya *Deuber*, Bamberg 1814; *Antiquités Mexicaines*, Paris, 1834, hasa Sehemu ya II: *Recherches sur les peuples primitifs de l'Amérique*; *Humboldt*, *Vues des Cordillères*… juz. 1, uk. 235–240; *Krashennikov*, Historia ya Kamchatka, Sehemu I, Sura ya 21, na Sehemu II, Sura ya 10; *Malte Brune*, Précis de la géographie universelle, juz. V, uk. 107, 572, toleo la 1821; Antiquitates Americanae, Hauniæ 1837.

[1271] Yaani: Lasépède (Mtazamo wa Jumla wa Maendeleo ya Tawi Kadhaa la Sayansi ya Asili tangu Kifo cha Buffon, Paris, 1822; uk. 84), Prischard (tazama dokezo 1267 hapo juu) na *Alexander von Humboldt* (tazama *Cosmos* yake, iliyotafsiriwa kwa Kirusi na N. Florov, St Petersburg, 1848).

moja, ilhali huumba wazao wao wote kwa njia isiyo ya moja kwa moja—kupitia nguvu *ya baraka* Yake, ambayo Aliwapa wazazi wetu wa kwanza mara tu walipoumbwa, akisema: *'Zalieni, mkaongezeke, mkaijaze dunia'* (Mwanzo 1:28), na ambayo, ikizungumzwa mara moja kama neno la Mwenyezi, halitapoteza ufanisi wake hadi mwisho wa nyakati. Ndiyo maana Maandiko Matakatifu yanabainisha kwamba Mungu hakumumba tu wazazi wetu wa kwanza, bali pia—

a) *Kutoka damu moja aliwatoa wanadamu wote ili waishi juu ya uso wa dunia nzima* (Matendo 17:26), *na Yeye mwenyewe alitoa uhai na pumzi kwa wote* (25).

b) Yeye huumba kila mwanadamu. *'Mikono yako ilinitengeneza na kuniumba kabisa,'* wanasema Ayubu na Mwandishi wa Zaburi (Ayubu 10:8; Zab. 118:73) na katika sehemu nyingine: *'Roho ya Mungu ilinikuumba'* (Ayubu 33:4); 'Unanizunguka nyuma na mbele' (Zab. 138:5). Mungu mwenyewe anamwambia Yeremia: *'Kabla sijakutengeneza tumboni nilakujua, na kabla hujazaliwa nilikutenga; nilikuweka kuwa nabii kwa mataifa*' (Yer. 1:5).

c) Yeye huumba mwili wa binadamu: *'Ulinivika ngozi na nyama, na kunishona kwa mifupa na mishipa'* (Ayubu 10:11); *'Mifupa yangu haikufichika mbele yako nilipokuwa nikitengenezwa kwa siri*' (Zab. 138:15; taz. Zab. 32:15), — hivyo basi waandishi hawa watakatifu wenyewe walipaza sauti mbele za Mungu.

(d) Yeye huumba roho ya binadamu. Wazo hili linaelezwa *na*: Mhubiri*: 'Vumbi litaporudi duniani kama lilivyokuwa, na roho itaporudi kwa Mungu aliyeliipa*' (Mhub. 12:7); na nabii Isaya: *'Hivi asemavyo Bwana Mungu, aliyeumba mbingu na upana wake, aliyeeneza nchi na kila kitu kilichoko juu yake, anayetoa pumzi kwa watu juu yake na roho kwa wale wanaotembea juu yake*' (Isaya 42:5, taz. 57:16); nabii Zekaria: *'Hivi asemavyo Bwana, aliyenyosha mbingu, akaweka misingi ya dunia, akatengeneza roho ya mwanadamu ndani yake'* (Zek. 12:1). Hata hivyo, imani hii ya Kanisa la Agano la Kale ilielezwa kwa uwazi kabisa na mwanamke Mjuda mwabudu ambaye, wakati wa mateso ya Antiochus, alipokuwa akiwahimiza watoto wake kukabili kifo kwa ajili ya sheria ya Mungu, aliwaambia: *'Sijui jinsi mlivyokuja kuwa tumboni mwangu: si mimi niliyewapa pumzi na uhai; si mimi niliyewatengeneza kimuundo. Kwa hiyo, Muumba wa ulimwengu, Aliyeumba asili ya mwanadamu na kuamuru asili ya vitu vyote, atawapa tena pumzi na uhai kwa rehema Zake, kwa kuwa ninyi sasa hamjajihifadhi hata wenyewe kwa ajili ya amri Zake"* (2 Mka. 7:22–23).

Kuhusu, hasa, suala la asili ya roho za binadamu, Kanisa la Orthodox, kwa msingi wa maandiko yaliyotajwa hapo juu, daima limekuwa likishikilia—na linaendelea kushikilia (Imani ya Orthodox, Sehemu ya 1, jibu la swali namba 28)—maoni kwamba ziliumbwa na Mungu. Hili lilihakikiwa bila shaka na Baraza la Tano la Kiinjili, ambalo, katika kulaani mtazamo wa Origen kuhusu kuwepo kabla kwa roho za binadamu[1272] , lilisema: "Kanisa, likifuata maneno ya kimungu, linasisitiza kwamba roho huumbwa pamoja na mwili, na si kwa namna kwamba moja huumbwa kwanza na jingine baadaye, kulingana na mafundisho ya uongo ya Origen."[1273] Hili lilihakikiwa, angalau kuhusiana na Kanisa la Mashariki, na Mtakatifu Theodoret alishuhudia: "Kanisa Takatifu, likiamini katika Maandiko Matakatifu, linafundisha kwamba roho huumbwa pamoja na mwili, lakini si kwa namna kwamba inatokana na mbegu ileile ambayo mwili huundwa nayo, bali kwamba, kwa mapenzi ya Muumba, huonekana mara moja ndani ya mwili pindi unapoundwa."[1274]

Kwa upande wa Kanisa la Magharibi, hili liliithibitishwa na Mtakatifu Leo, Papa wa Roma, na Mwenyeheri Jerome. "Imani ya Kikatoliki," anasema yule wa kwanza, "inakiri kwamba kila mwanadamu, kwa mwili na roho, huumbwa na kupewa uhai katika tumbo na Muumba wa vitu vyote, hata hivyo, kwa namna ambayo doa la dhambi na kifo, lililopitishwa kutoka kwa wazazi wa kwanza kwa wazazi wao, hubaki."[1275] Na

---

[1272] Mtazamo huu ulishikilia kwamba roho za wanadamu zote ziliumbwa kwa pamoja mwanzoni, na kwamba baadaye, walipokuwa wametenda dhambi, zilitumwa katika miili ya wanadamu kama adhabu na kwa ajili ya kusafishwa dhambi. Kando na Origen, mtazamo huu ulishikiliwa na *Methodius* (*Compefis*. Auct. PP. noviss, p. 97); *Macarius Victorinus* (katika Ephes. (I, 4,7)); *Synesius* (Hymn. I, 89 ff.; III, 558); pia *Manichaeans* (apud Hieron. epist. XXXVIII); *Priscillianists* (apud *Augustin. haeres*. epist. LXX) na wengine.

[1273] Kanisa, likifuata mafundisho ya kimungu, linasisitiza kwamba roho na mwili vilumbiwwa pamoja, hakuna kimoja kilichotangulia kingine, kinyume na upotovu wa Origen (apud *Mansi* IX, p. 396 ff.)

[1274] Muhtasari wa Dogma za Kimungu, Sura ya IX, katika *Christians' Readings* 1844, IV, 221.

[1275] Ambayo (kosa la Priscillian) ni kinyume na na inapingana na *imani ya Kikatoliki*, inayokiri kwamba kila mwanadamu huumbwa na kupewa uhai tangu mwanzo kabisa katika kiini cha mwili na roho na Muumba wa ulimwengu wote akiwa tumboni mwa mama yake — licha ya, bila shaka, maambukizi ya dhambi na kifo yanayopitishwa kutoka kwa mzazi wa kwanza hadi kwa kizazi kinachofuata (Waraka XV kwa Turribus kuhusu makosa ya Priscillian, sura ya 9, katika Patrologia Cursus Completus, juz. LIV, uk. 684).

Jeroma Mwenye Heri anauliza: "Roho za watu wote hutoka wapi? Je, ni kutoka kwa wazazi wao (ex traduce), kama wanyama wasio na akili, hata kama vile mwili unavyozaliwa kutoka kwa mwili, ndivyo roho inavyozaliwa kutoka kwa roho? Au viumbe wenye akili, wakiwa wamekuja duniani kwa ajili ya upendo wa miili, huungana na miili ya binadamu? Au kwa kweli, kama Kanisa linavyofundisha kwa msingi wa maneno ya Mwokozi: *'Baba yangu bado anafanya kazi, na mimi pia ninafanya kazi*' (Yohana 5:17); na maneno ya Zakaria: 'Bwana, *aliyeumba roho ya mwanadamu ndani yake*' (Zek. 12:1); na *maneno ya* Mwandishi wa Zaburi: *'Hupanga mioyo yao* wote' (Zab. 32:15)—je, Mungu, ambaye mapenzi yake tayari ni tendo, na ambaye haachi kamwe kuwa Muumba, huumba roho kila siku?"[1276] Hatuhitaji hata kutaja walimu binafsi wa Kanisa: Lactantius,[1277] Ambrozi, Efrem wa Siria, Kirili wa Aleksandria, Gennadius[1278] na wengine, ambao wanatangaza waziwazi katika maandishi yao kwamba roho za binadamu zimeumbwa na Mungu.

Basi, tutaelewaje uumbaji huu wa roho? Kanisa lenyewe halilielezi kwa usahihi; lakini, kwa msingi wa ushahidi uliowasilishwa na Baraza la Tano la Kiinjili, Mtakatifu Theodoret na, hasa, Mtakatifu Leo, na kwa mujibu wa mafundisho mengine ya Kanisa, inapaswa kudhaniwa kwamba kinachomaanishwa hapa si uumbaji wa moja kwa moja wa Mungu, bali ule usio wa moja kwa moja—kwamba Mungu huumba roho za binadamu, kama vile Anavyoumba miili, kwa njia ya baraka ile ile—*'Zaeni* mkaongezeke'—iliyowapa wazazi wetu wa kwanza tangu mwanzo; Huumba roho hizo si kutokana na kutokuwepo, bali kutokana na roho za wazazi. Kwa maana, kulingana na mafundisho ya Kanisa, ingawa roho za binadamu huumbwa, hili hutokea kwa namna ambayo doa la dhambi ya asili hupitishwa kwao kutoka kwa wazazi wao—na hili halingekuwa hivyo kama Mungu angeziumba kutoka kwa kutokuwepo. Je, itasemwa kwamba uumbaji huo wa roho kutoka kwa roho za wazazi wao haueleweki kabisa kwetu, wakati roho ya binadamu ni kiumbe rahisi? Ni kweli. Lakini pia haieleweki kabisa kwetu kwamba Mungu, Roho Mtakatifu kabisa, aweze kumzaa Mwanawe kutoka kwa uwezo wake mwenyewe na kutoa Roho Mtakatifu, bila kugawanyika... Ndiyo maana hata walimu wa kale wa Kanisa walirudia kwamba fumbo la uumbaji wa roho zetu linajulikana na Mungu peke yake.[1279] Kwa kukubali mtazamo kwamba roho za binadamu zimeumbwa kutoka kwa roho za wazazi wao, kwa kawaida tunakataa:

a) mtazamo kwamba roho hutokana na mbegu za wazazi, ambazo miili pia hutokana nazo — mtazamo ambao kwa wazi unaashiria kuwa roho ya binadamu ni ya kimwili na inakufa pamoja na mwili;[1280]

b) mtazamo kwamba roho hujitokeza kwa hiari kutoka kwa roho za wazazi wao, kama vile miili inavyotokana na miili—mtazamo ambao daima unaashiria uwezo wa kugawanyika wa roho na, kwa hivyo, kuwa yake ya kimwili na kufa, kwani kiumbe ambacho si cha kimwili kabisa hakiwezi, bila uwezo maalum wa uumbaji wa kila kitu, kuumba kiumbe kingine kutoka kwake;[1281]

c) hatimaye, mtazamo kwamba roho za binadamu ziliumbwa na Mungu kutoka kwa kutokuwepo na kutumwa na Mungu ndani ya miili, jambo ambalo ni gumu kulipatisha na fundisho la Kanisa la Orthodox

---

[1276] ...Na kwa kweli (*kama ilivyo mafundisho ya Kanisa* kulingana na maneno ya Mwokozi...) Mungu huumba roho kila siku; maana Yeye anayetaka kuumba haachi kamwe kuwa Muumba (Contra Joan. Hierosolym. ad Pammach., sura ya 22, katika Patrolog. curs. compl., juz. XXIII, kur. 372–373).

[1277] Mwili unaweza kuzaliwa kutokana na miili… lakini roho haiwezi kuzaliwa kutokana na roho, kwa maana hakuna kitu kinachoweza kutokea kutoka kwa kile ambacho ni cha milele na kisichoweza kueleweka. Kwa hiyo, asili ya roho inategemea Mungu peke yake (Div. Instit. III, 18; taz. 11, 12 na De Opif. Dei, sura ya 19)

[1278] *Ambrosius*, *De Noë*: mwanadamu hawezi kuumba roho; *Hilary*, *De Trinitate* X, 20: kila roho ni kazi ya Mungu; kuumbwa kwa mwili hufanyika daima kutokana na mwili; *Ephrem*, *De inspirat.*; *Kirili wa Aleksandria*, *Adversus Nestorium*, Kitabu I, katika *Opp.,* vol. VI, uk. 18, Lut. 1638; *Gennadius*, *De Ecclesiae Dogmatis*, sura ya XIV, XVIII.

[1279] *Sirili wa Aleksandria*, *Adversus Nestorium*, Kitabu 1: 'Hakika imezaliwa kwa mwili, au inatambuliwa kuwa mwili; lakini Muumba wa vitu vyote, kwa namna na kwa neno ambalo Yeye anajua, huumba roho.' *Gennadius*, *De Ecclesia*, Dogmat., sura ya XIV: tunasema kwamba ni Muumba wa vitu vyote tu anayejua uumbaji wa roho; *Hilar*. juu ya Zaburi CXI:3: kila siku asili za roho hutokea, zikifichika na kutujulikana kwetu, kupitia kazi ya nguvu ya kimungu.

[1280] Mtazamo huu ulishikiliwa na wamwasi wa Luciferian (*Augustine*, *Haeres.* LXXXI; *Gennadius,* *De dogm. eccles.*, ch. XVI): 'Kama roho,' inasemekana katika tafsiri sahihi ya Kanisa Katoliki na Mitume la Mashariki, 'ingetokana na mbegu ile ile ambayo mwili unatokana nayo, basi wangekufa pamoja,' sehemu ya 1, jibu la swali 28.

[1281] Kulingana na ushuhuda wa Jerome aliyebarikiwa, mtazamo huu ulishikiliwa na Tertullian, Apollinaris mkanamwiko, na Wakristo wengi wa Magharibi (Epist. 78 ad Marcell. et Anapsych., ed. *Mart.*). *Origen* (in Math. T. XV, n. 35); *Jerome* (katika Eccles. XII, 7); *Lactantius* (Div. instit. III, 18); *Gennadius* (de dogm. eccles. c. XIV), na wengine.

kuhusu uhamishaji wa dhambi ya asili kutoka kwa wazazi kwenda kwa watoto kupitia kuzaliwa kwa kawaida.[1282]

Ni lini hasa roho za binadamu huumbwa na kuunganishwa na miili? Uundaji wa mwili, kama kiumbe cha kimwili, hufanyika polepole katika tumbo la mama; lakini roho, ikiwa ni kiumbe rahisi, inaweza kuumbwa tu kwa ghafla, na kwa kweli huumbwa na kutolewa na Mungu, kulingana na mafundisho ya Kanisa la Orthodox, 'wakati mwili tayari umeundwa na unakuwa na uwezo wa kuipokea' (Imani ya Kiorthodoksi, Sehemu ya 1, jibu la swali namba 28). Hii pia ilikuwa mafundisho ya walimu wa kale wa Kanisa: Kirili wa Aleksandria, Augustino, Teodoreto, Jenadi na wengine,[1283] na kwa kuunga mkono maneno yao walirejelea maneno ya nabii Musa: Kutoka 21:22–24. Hapa, kwa mfano, ndivyo Mbarikiwa Theodoret anavyofafanua wazo lake: 'Nabii yuleyule (Mose) anafundisha kwa uwazi zaidi katika sheria zake kwamba mwili huumbwa kwanza, na kisha roho huingizwa ndani yake. Kwa maana, akizungumzia mtu anayempiga mwanamke mjamzito, anatoa sheria hii: *ikiwa mtu atampiga mwanamke mjamzito na mtoto wake bado hajajengeka, basi adhabu ya faini itatozwa kwa mwenye hatia; atalipa fidia kwa hasara hiyo. Lakini ikiwa kijusi kimeumbika kikamilifu, atatoa uhai kwa uhai, jicho kwa jicho*, na kadhalika (Kumb. la Torati 21:22–24). Kwa hili anaweka wazi kwamba kijusi *ambacho hakijaumbika* au hakijakua bado hakina roho, ilhali kile kilichoumbika kikamilifu kina roho."[1284] Kwa upande mwingine, mtu anaweza pia kuashiria sehemu nyingine za Maandiko Matakatifu zinazoonyesha kwamba watoto wachanga, wakiwa bado tumboni mwa mama zao na kabla ya kuzaliwa, wana roho. Kwa mfano, inatajwa kumhusu Rebeka: 'watoto tumboni mwake wakaanza kusukumana' (Mwa. 25:22); Mtakatifu Elizabeti anazungumza kuhusu nafsi yake mbele ya Bikira Maria Mtakatifu Sana: *'Mara tu sauti ya salamu yako ilipofika masikioni mwangu, mtoto aliruka kwa furaha tumboni mwangu*' (Luka 1:44); taz. Yeremia 1:5.

§80. Muundo wa Mwanadamu

Kulingana na mafundisho ya Kanisa la Orthodox, mwanadamu 'hujumuisha roho isiyo na mwili na yenye akili na mwili wa kimwili' (Imani ya Orthodox, Sehemu ya 1, jibu la swali la 18); kwa hivyo, anajumuisha sehemu mbili. Na mafundisho haya yanapatikana katika Agano la Kale na Agano Jipya.

Katika Agano la Kale, Musa, anapoelezea asili ya mwanadamu, anatofautisha wazi sehemu mbili ndani yake: moja iliyoundwa kutoka kwa udongo, na nyingine iliyopumzwa ndani yake na Mungu: *'Bwana Mungu akamtengeneza mwanadamu kwa vumbi la udongo, akapumzisha puani mwake pumzi ya uhai*' (Mwa. 2:7). Ayubu, akiwaambia marafiki zake waliokuwa wakimfariji, anasema, miongoni mwa mambo mengine: *'Ninyamaze mbele yangu, nami nitazungumza, chochote kitakachonipata. Kwa nini nihuzunishe mwili wangu kwa meno yangu, na kuweka roho yangu mikononi mwangu?'* (Ayubu 13:13–14). Mwimbaji wa Zaburi anapaza sauti mbele za Mungu: *'Nyama yangu itapumzika katika tumaini, kwa maana Wewe hautaiweka nafsi yangu katika kuzimu, wala hautamruhusu Mtakatifu wako kuona uozo'* (Zaburi 15:9–10). Mhubiri, kwa mujibu wa anavyosema Mwandishi wa Mambo ya Nyakati kuhusu asili ya mwanadamu, anazungumzia kifo chake: *'Na vumbi lirudi duniani kama lilivyokuwa, na roho irudi kwa Mungu aliyeliipa'* (Mhub. 12:7).

Katika Agano Jipya tunasoma:

a) maneno ya Kristo Mwenyewe kwa Mitume: *'Msiogope wale wanaoua mwili, bali mcheni yule aweza kuangamiza roho na mwili katika Gehena*' (Mathayo 10:28); ambapo inasemwa kwa uhakika kamili kwamba mwanadamu anajumuisha mwili na roho pekee;

b) neno la Mtume Yakobo: *'Mwili bila roho umekufa, na kadhalika imani bila matendo imekufa'* (2:26);

c) katika kauli ya Mtume Paulo: *'Mtukuze Mungu katika miili yenu na katika roho zenu, ambazo ni za Mungu*' (1 Kor. 6:20); mwingine: *'Msichana asiyeolewa anajishughulisha na mambo ya Bwana, jinsi ya kumfurahisha Bwana, ili awe mtakatifu kwa mwili na roho; bali aliyeolewa anajishughulisha na mambo ya*

[1282] Tazama mbinu ya upatanisho iliyopendekezwa na Stefan Yavorsky katika makala: *'Exposition of Theological Questions*', Chr. Cht. 1844, 400–413, na linganisha na *Theof. Procopov*, Ortod. Theolog., Juz. II, uk. 37–45.

[1283] *Kirili* wa Aleksandria, Barua 1 kwa Watawa wa Misri; *Theodoret*, *in Exod. quaest. XLVIII*; *Augustine*, *En Exod. qu. 80*: 'Sheria haikutaka kutumika kwa mauaji, kwa sababu roho hai haiwezi bado kusemwa kuwa iko katika mwili usio na hisia, ikiwa mwili kama huo bado haujajengeka katika mwili na kwa hivyo bado haujapewa hisia'; *Jon. Philopon*. *De mundi creat.* VI, 25; *Gennad*. *De dogm. eccles.* chap. XIV: tunasema… kwamba roho huumbwa na kuingizwa mwilini baada ya mwili kuumbwa, ili mwanadamu, aliye na roho na mwili, aweze kuishi tumboni na kutoka tumboni akiwa hai, akiwa amejaa asili ya kibinadamu. Ling. sur. XVIII.

[1284] Ufafanuzi Mfupi wa Mafundisho Matakatifu, Sura ya IX, katika Christian Reader, 1844, VI, 221–222.

dunia, jinsi ya kumfurahisha mumewe' (7:34); la tatu: *'Nami, ingawa kwa mwili siko pamoja nanyi, lakini kwa roho niko pamoja nanyi; nimeamua, kana kwamba niko pamoja nanyi, kwamba yeye aliyefanya jambo kama hilo, katika mkutano wenu kwa jina la Bwana wetu Yesu Kristo, pamoja na roho yangu na kwa nguvu ya Bwana wetu Yesu Kristo, amwekewe Shetani ili mwili wake uharibiwe, na roho yake iponoke siku ya Bwana wetu Yesu Kristo* (5:3–5).

Kutokana na sehemu za Maandiko zilizotajwa, ni wazi kwamba mtu wakati mwingine huelezewa kuwa na mwili na roho (ἡ ψυχή), ilhali nyakati zingine huelezewa kuwa na mwili na mzimu (τό πνεῦμα). Hivyo basi, inafuatia kwamba roho na mzimu ni majina tofauti tu kwa sehemu moja na ile ile. Mifano zaidi inaweza kutolewa ili kuthibitisha hili. Mwokozi, akitabiri kutengana kwa roho Yake ya kibinadamu na mwili Wake wakati wa kifo Chake kwa ajili ya wanadamu, alisema: *'Kama vile Baba anavyonijua mimi, ndivyo nami ninavyomjua Baba; na nafanya dhabihu roho yangu* (ἡ ψυχή μοῦ) *kwa ajili ya kondoo;... 'Kwa sababu hii Baba anapenda, kwa kuwa ninaiweka roho yangu, ili niitweke tena*' (Yohana 10:15, 17), na kabla ya kuanza kwa mateso yake msalabani, aliwaambia wanafunzi wake katika Bustani ya Gethesemane: *'Roho yangu* (ἡ ψυχή μοῦ) *ina huzuni kuu*' (Mathayo 26:38). Na wakati uleule wa kifo chake msalabani, Yesu, akipaza sauti, akasema: *'Baba! Mikononi mwako ninalekeza roho yangu*' (τό πνεῦμα μοῦ, Luka 23:46), na Wainjilisti, wanapoelezea wakati huu, wanaandika: *'Na Yesu, akipaza sauti tena kwa nguvu, akaitoa roho* yake' (τό πνεῦμα, Mathayo 27:50), au: *'akipinda kichwa chake, akaitoa roho yake'* (τό πνεῦμα, Yohana 19:30). Mtakatifu Paulo, baada ya kumfufua kijana Etykhio kutoka kwa wafu, aliwaambia waliokuwepo: *'Msitishwe, kwa maana roho yake yuko ndani yake*' (Matendo 20:10); na Mtakatifu Luka, akielezea kumfufuliwa kwa msichana mdogo na Mwokozi, anasema: *'Na roho yake ikarudi, naye akaamka mara moja*' (Luka 8:55).

Ni kweli, hata hivyo, kwamba Mtume Paulo ana maneno mawili ambapo nafsi inatofautishwa wazi na roho, na ambapo mtu anaelezwa kuwa na roho, nafsi na mwili. Aya ya kwanza inapatikana katika Waraka kwa Waebrania: *'Kwa maana neno la Mungu ni hai na lenye nguvu, likiwa kali kuliko upanga wenye ncha mbili, likichoma hata kufikia mgawanyiko wa roho na mwili, wa viungo na utu, na ni mchunguzi wa mawazo na makusudio ya moyo'* (4:12); nyingine inapatikana katika Waraka kwa Wathesalonike: *'Mungu wa amani aweze kuwaweka watakatifu kabisa; na roho yenu, nafsi, na mwili vikamilike, bila lawama, kwa kuja kwake Bwana wetu Yesu Kristo*' (1 Wathes. 5:23). Lakini ikiwa Neno la Mungu haliwezi kujipingana; ikiwa linaongea mara nyingi na kwa uwazi kuhusu sehemu mbili tu katika mwanadamu; ikiwa Mtume Paulo mwenyewe anaelezea mwanadamu kuwa na sehemu mbili tu kwa uwazi huo (1 Kor. 5:3–5; 6:20; 7:34)): basi haiwezekani kwamba katika mistari hiyo miwili iliyotajwa, roho na mzimu vimetofautishwa ndani ya mwanadamu kama sehemu tofauti, huru, badala ya kwa maana nyingine. Hakika, katika andiko la kwanza, vinatambulishwa tu kama nyanja mbili au nguvu za asili moja ile ile ya kiroho ya mwanadamu: kwani Mtume anasema kwamba Neno la Mungu *linapenya hadi pale mgawanyiko ulipo wa roho na roho,* kama linavyofanya *kati ya viungo na uti wa mifupa*; lakini viungo na uti wa mifupa ni sehemu tu za mwili mmoja wa mwanadamu, na si sehemu tofauti za mwanadamu. Kwa msingi wa kifungu hiki hasa, inaweza kuhitimishwa kwamba katika kauli yake ya pili, Mtume Paulo pia anatofautisha kati ya roho na nafsi katika mwanadamu pekee kama nyanja mbili za asili yake moja ya kiroho, au anaitaja hasa roho ndani ya nafsi kama nguvu yake kuu zaidi. Au labda, kama baadhi ya watu wa kale walivyokuwa wakiamini, kwa neno 'roho' Mtume hapa anamaanisha kwa kweli neema ya Roho Mtakatifu inayokaa katika waumini wote, ambayo yeye mwenyewe alikuwa amezungumzia punde: *'Msiizime Roho'* (1 Wathes. 5:19; taz. 23).[1285]

Miongoni mwa Wababa na waalimu wa Kanisa, asili ya mwanadamu yenye sehemu mbili ilitangazwa waziwazi na —

a) *Mtakatifu Kirili wa Yerusalemu*: 'Jitambue, wewe ni nani; jua kwamba wewe ni mwanadamu mwenye sehemu mbili, roho na mwili, na kwamba Mungu yuleyule ndiye Muumba wa roho na mwili';[1286]

b) *Mtakatifu Basil Mkuu*: 'Mwanadamu ameundwa kwa roho na mwili; mwili umetengenezwa kwa udongo, na kwa hivyo huvutwa na vumbi ambalo ulitengenezwa nalo; lakini roho ni pumzi ya Mungu, na daima ni ya mbinguni';[1287]

[1285] Ya tatu, ambayo Mtume (1 Wathes. 1:23) anaitaja kama inayoingizwa pamoja na roho na mwili, tuielewe kama *neema* ya Roho Mtakatifu, ambayo Mtume anaomba ibaki kamili ndani yetu, isipunguke au ikimbie kutoka kwetu kwa kosa letu wenyewe (*Gennadius*, *Kuhusu Mafundisho ya Kanisa*, Sura ya XX).

[1286] Mahubiri ya Katekisimu, IV, 18, uk. 69 katika tafsiri ya Kirusi.

[1287] Maoni juu ya Isaya, 1, 3, katika *The Works of the Holy Fathers* VI, 20.

c) *Mtakatifu Gregori Mteolojia*: "Ndani yangu kuna asili ya aina mbili; mwili umeumbwa kutoka kwa udongo, na kwa hivyo unavutiwa na vumbi ulikotoka; lakini roho ni pumzi ya Mungu, na daima hutamani hatima bora miongoni mwa viumbe wa mbinguni";[1288]

d) *Mtakatifu Yohane Krisostomo*: "Hii ni kiumbe chenye asili mbili—ninaongea kuhusu mwanadamu, ambaye ana asili mbili: roho inayohisi na kufikiri, na mwili";[1289] *Mbarikiwa Agustino*: "Mwanadamu si mwili tu, wala si roho tu, bali ni mchanganyiko wa roho na mwili";[1290] *Mt. Yohane wa Damascus*: "Kutoka kwa asili zinazoonekana na zisizoonekana, Mungu alimuumba mwanadamu kwa mikono Yake mwenyewe.... Alimuumba kama mchanganyiko wa asili mbili, mtazamaji wa uumbaji unaoonekana, mpatanishi wa uumbaji unaoeleweka...; Alimuumba na roho na, wakati huo huo, na mwili: roho ili kupokea neema, mwili ili kujikinga dhidi ya kiburi."[1291] *Mtakatifu Gregori wa Nyssa*, *Jerome Mwenye Baraka*, na kwa kweli Wababa na walimu wote wa Kanisa walifundisha vivyo hivyo waliposema kwamba maisha ya binadamu si kitu kingine isipokuwa muungano wa roho na mwili, na kifo ni utengano wa roho na mwili.[1292]

Hata hivyo, ikiwa baadhi ya walimu wa kale wa Kanisa walitofautisha kati ya roho, nafsi na mwili kwa mwanadamu, hili halikuwa kwa maana kwamba nafsi na roho ni sehemu tofauti na huru. Kinyume chake—

a) Wengine, bila shaka yoyote, walichukulia roho na mzimu katika muktadha huu kama nyanja au nguvu mbili tu za asili moja na ile ile ya kiroho ya mwanadamu, ile ya chini na ile ya juu; kwani katika sehemu nyingine za maandishi yao wao wenyewe wanasema waziwazi kwamba mwanadamu ana sehemu mbili, si tatu. Hivyo, Mtakatifu Justin anawasilisha wazo hilo katika sehemu moja kwamba 'mwili ni makao ya roho, na roho ni makao ya mzimu',[1293] wakati katika sehemu nyingine anakiri sehemu mbili tu kwa mwanadamu: roho na mwili.[1294] Vilevile, Tertullian, katika sehemu moja, anaonekana kutofautisha kati ya roho, nafsi na mwili kwa mwanadamu,[1295] ilhali katika sehemu nyingine anafundisha kwamba kuna asili mbili kwa mwanadamu, kwamba nafsi na roho hazitofautiani kwa vyovyote vile na zinadokeza tu kazi mbili za asili moja isiyoonekana, ambayo hufikiri na kuuhuisha mwili wa mwanadamu.[1296] Clement wa Aleksandria pia, katika kifungu kimoja, analinganisha roho, kama kanuni ya uhai wa mwili, na roho, kama kanuni ya fikra na uhuru,[1297] wakati katika vingine anadai kwamba mwili na roho pekee ndio sehemu zinazounda binadamu, kwamba roho ndiyo kanuni ya fikra na uhuru ndani ya binadamu, na kwamba roho na roho ni majina mawili ya kiini kimoja kisichoonekana cha binadamu, na ikiwa wakati mwingine hutofautishwa, ni kwa ajili tu ya kuashiria kazi na hali tofauti za kiini hiki.[1298]

b) Wengine waliielewa istilahi 'roho' kwa mwanadamu kumaanisha Roho wa Mungu au neema ya Kimungu, ambayo humpa mwanadamu uhai. Mtakatifu Irenaeus, kwa mfano, anasema kwamba mwanadamu, kama binadamu, kimsingi anajumuisha roho na mwili,[1299] lakini roho yake hupokea Roho wa Mungu kama chanzo cha ukamilifu wa juu zaidi,[1300] na kwamba kwa hiyo roho (πνεῦμα) hupatikana tu kwa wacha Mungu,

---

[1288] Wimbo juu ya Sakramenti, Sehemu ya II, katika *The Works of the Holy Fathers*, IV, 270.
[1289] Kuhusu Mistari Isiyoeleweka ya Manabii, II, n. 5; Mahubiri juu ya Mwanzo, XXI, n. 6.
[1290] *De civit. Dei* XIII, 24, n. 2; taz. XXI, 3, n. 2.
[1291] Ufafanuzi Sahihi wa Imani ya Kiorthodoksi, Kitabu cha 2, Sura ya 12, uk. 90–91, kutoka tafsiri ya Kirusi.
[1292] *Irenaeus,* *Kinyume na Uheretiki*, V, 8, n. 2; asili yetu, yaani, muungano wa roho na mwili; *Clement wa Alexandria*, *Stromata*, VII, 12; 'mauti ni utengano wa roho na mwili'; *Origen,* *Maoni juu ya Waraka kwa Warumi*, Kitabu VI, n. 6; *Titus Bostricius*, *Kinyume na Manichaeans*, II, 12.
[1293] Kitabu cha ufufuo katika *Grab*. Specilef. II, 188.
[1294] Apolog. 1, n. 8, 20; Dialog. cum Tryph. chap. IV, 5.
[1295] Kinyume na Marcion, Kitabu V, Sura ya 15: 'Kwa maana sioni sehemu nyingine yoyote katika mwanadamu, mbali na roho na nafsi, ambayo neno "mwili" linaweza kutumika, isipokuwa nyama.'
[1296] Kwa kuwa (mwanadamu) ameundwa kwa vipengele viwili vya msingi, mwili na roho... (Adv. Marcion. IV, 37, cf. De resurr. carn. XXXIV; Adv. Gnost. Scorp. 9; De poenit. chap. III) Wengine husema kuwa kuna kiumbe kingine cha asili ndani yake (mwanadamu), yaani roho; kana kwamba kuishi ni jambo moja, linalotokana na nafsi, na kupumua ni jambo lingine, linalofanywa na roho... Hata hivyo, kuishi ni kupumua, na kupumua ni kuishi. Basi, haya yote—kupumua na kuishi...—ni vya roho.... Ikiwa kuna viwili, roho na mzimu, vinaweza kugawanywa... Lakini hili halitowezekana kwa vyovyote vile... Hivyo, tunapozungumzia roho na mzimu, roho yenyewe ndiyo mzimu (Lib. de anima, sura ya X.)
[1297] Strom. VII, 12.
[1298] Strom. IV, 3, 25, 26; V, 12; VII, 12.
[1299] Tazama dokezo 1292 hapo juu.
[1300] Mwanadamu mkamilifu ni mchanganyiko na umoja wa nafsi, iliyopokea Roho ya Baba, na mwili uliochanganywa nayo... (Adv. Haer. V, 6, n. 1; cf. n. 1; 12, n. 1).

huku wasio wacha Mungu wakinyimwa na kuwa na sehemu mbili, roho na mwili.[1301] Kwa maana ile ile, Tatian pia alihusisha roho na wacha Mungu pekee.[1302]

c) Wengine walitenganisha kati ya roho na mzimu ndani ya asili ya kiroho ya mwanadamu, na wakamtazama mzimu kama sehemu ya tatu ya mwanadamu (si kwa maana kali) kwa lengo la kuona katika mwanadamu taswira ya Utatu Mtakatifu. Kwa mfano, Mtakatifu Efrem anasema kwamba kupitia mwito mara tatu wa Baba, Mwana na Roho Mtakatifu, tunatakaswa kwa mwili, roho na roho, ili tatu yetu iwe kamili;[1303] na mahali pengine anafundisha wazi kabisa kwamba ni roho moja na ile ile ndani yetu inayoiweka mwili hai na pia inafikiri.[1304]

Kwa ujumla, inapaswa kutambuliwa kwamba, ingawa walimu wa kale mara nyingi wanataja roho, nafsi na mwili kwa binadamu, wanafanya hivyo bila usahihi mkali, wakishindwa kubainisha iwapo wanatofautisha kati ya nafsi na roho kama sehemu mbili tofauti ndani yetu, au kama nyanja mbili tu za asili moja ile ile ya kiroho; na hata kama wengine waliieleza waziwazi wazo la sehemu tatu kwa mwanadamu, walifanya hivyo kama maoni yao binafsi, ambayo wao wenyewe walirekebisha katika sehemu nyingine za maandishi yao. Hasa tangu kuibuka kwa Waapolinari na Manikea—ambao, kwa njia, walihubiri asili ya mwanadamu yenye sehemu tatu, wakidai kuwa na roho mbili ndani yake—[1305] , Kanisa lalianza kueleza kwa uwazi zaidi mafundisho kwamba mwanadamu unaundwa na sehemu mbili tu. "Kulingana na mafundisho ya Apolinari," anaandika Mtakatifu Theodoret, "kuna sehemu tatu za msingi katika mwanadamu: mwili, roho ya wanyama na roho ya busara, ambayo anaiita akili. Lakini Maandiko Matakatifu yanatambua roho moja tu, si mbili. Hili linaonyeshwa waziwazi na maelezo ya uumbaji wa mwanadamu wa kwanza."[1306] Na mahali pengine: "Yeye (Yesu Kristo) alijichukulia mwenyewe mwili na roho vyote viwili vilivyopewa akili. Kwani Maandiko Matakatifu hayagawi mwanadamu katika sehemu tatu, bali yanasema kwamba kiumbe huyu hai unaundwa na roho na mwili. Mungu, alipounda mwili kwa vumbi na kupuliza roho ndani yake, alionyesha kwamba kuna asili mbili katika mwanadamu, si tatu. Lakini Bwana mwenyewe anasema katika Injili: *'Msiogope wale wanaoua mwili, bali ogopeeni yeye anayeweza kuangamiza roho na mwili katika Gehena'* (Mathayo 10:28), na mengi ya aina hiyo yanaweza kupatikana katika Maandiko."[1307] "Tunasimamia," kama vile Gennadius anavyoshuhudia pia katika ufafanuzi wake wa mafundisho makuu ya Kanisa, "kwamba kuna roho mbili ndani ya mwanadamu mmoja, kama vile Yakobo na wataalamu wengine wa teolojia wa Kisiriaki wanavyoandika: moja ni 'roho' inayoiweka hai mwili na kuchanganyika na damu, ilhali nyingine ni 'roho' inayoongoza akili. Lakini sisi tunasema kwamba kuna nafsi moja tu katika mwanadamu, ambayo huamsha mwili kupitia muungano wake nao na pia huongoza nafsi yenyewe kulingana na akili yake, ikiwa na hiari ya kujitegemea ya kuchagua chochote anachotaka kupitia fikra." Na zaidi: "Mwanadamu una sehemu mbili tu, nafsi na mwili... Roho si sehemu ya tatu ya mwanadamu, kama Didymus anavyofikiri; bali roho ni nafsi yenyewe, kwa sababu ya asili yake ya kiroho."[1308]

§81. Sifa za Nafsi ya Binadamu

Roho, sehemu ya juu kabisa na bora zaidi ya mwanadamu, ni—

1. *Kiumbe huru, tofauti na mwili*. Ukweli huu unaonekana wazi katika sehemu nyingi za Maandiko (Mwa. 2:7; Zab. 15:9–10; Mith. 9:15; Mat. 7:59; 1 Kor. 5:3–5), na hasa —

(a) maneno ya Mhubiri: *'Na vumbi lirudi duniani kama lilivyokuwa, na roho irudi kwa Mungu aliyeliipa'* (Mhub. 12:7), na

b) kutoka kwa maneno ya Mwokozi: *'Msiogope wale wanaoua mwili, bali mcheni yeye anayeweza kuangamiza roho na mwili katika Gehena ya moto*' (Mathayo 10:28); *'Roho iko tayari, lakini mwili ni dhaifu*' (Mathayo 26:41). Uhuru wa roho umekiriwa katika Kanisa tangu mwanzo wake kabisa,[1309] na umehubiriwa

---

[1301] Kinyume na Ubaguzi II, 33, n. 5; V, 12, n. 2.
[1302] Contr. Graec. XII, XIII.
[1303] Kinyume na Wachunguzi, Mahubiri XVIII.
[1304] De inspirat., uk. 323, Juz. II, Toleo la Kigiriki.
[1305] *Augustine*, *De duab. anim. contra Manich.*; *Nemesius,* *De natur. homin.*, ch. 1.
[1306] Mazungumzo kati ya Eranist na Prav. kuhusu muungano usiochanganyika wa asili katika Kristo, Chr. Readings 1846, Sehemu ya 1, uk. 337.
[1307] Ufafanuzi Mfupi wa Dogma za Kimungu, Sura ya XI, Christian Readings 1844, Juz. IV, uk. 314–315.
[1308] Kuhusu Dogma za Kikristo, Sura XV, XIX, XX.
[1309] Kulingana na Origen. Prooem. in Princip. n. 5.

waziwazi katika maandiko yote kuhusu roho yaliyoandikwa na walimu wa zamani wa imani.[1310] Hasa, ukweli huu ulithibitishwa na Eusebius,[1311] na kulindwa na Theodoret Mwenye Baraka na Nemesius dhidi ya washenzi fulani waliokuwa wakidai kwamba roho si kitu zaidi ya umbo au muafaka wa viungo vya mwili, au sifa yake.[1312]

2. *Kiumbe kisicho na mwili, rahisi.* Hii ndiyo mafundisho ya Neno la Mungu linapoiita roho, na hufanya hivyo mara nyingi sana: mbali na mifano tuliyotaja hapo awali (Mhub. 12:7; Yoh. 10:15; Math. 26:36; taz. Lk. 23:46; Math. 27:50; Yohana 19:30; Matendo 7:59)), tutaashiria pia kauli ya Mtume Paulo: *'Roho huyu anashuhudia pamoja na roho zetu kwamba sisi ni watoto wa Mungu*' (Warumi 8:16); *'Nani kati ya watu anayejua kilicho ndani ya mtu, isipokuwa roho ya mtu iliyo ndani yake*?' (1 Kor. 2:11), na kwa ushuhuda wa Mtume Paulo kumhusu Mwokozi, kwamba Yeye*, akiwa ameshuka kwa roho kwa wale waliokuwa gerezani, aliwahubiria wale ambao walikuwa wamekataa kumtii zamani walipokuwa wakisubiri uvumilivu wa Mungu katika siku za Nuhu* (1 Petro 3:19–20).

Wachungaji wa kale na maarufu wa Kanisa pia walifundisha kwa njia hii kuhusu asili ya roho: Gregori wa Nyssa,[1313] Yohana Krisostomo,[1314] Basili Mkuu,[1315] Augustino,[1316] Teodoreto,[1317] Yohana wa Damascus,[1318] na wengine.[1319] Kwa upande mwingine, ikiwa wengine walihusisha roho na mwili au kuwa na asili ya kimwili, walifanya hivyo kwa maana ile ile walivyofanya kwa malaika.[1320]

3. *Kiumbe huru*. Wazo la uhuru wa roho ya binadamu linaelezwa waziwazi au kwa dokezo katika sehemu nyingi sana za Maandiko Matakatifu, na — kwanza, katika zote ambapo amri zinatolewa kwa mwanadamu na anahitajika kutii Sheria ya Mungu; pili, ambapo thawabu mbalimbali, na hasa furaha ya milele, hutolewa kwa mwanadamu kwa ajili ya kutii amri; na mwisho, ambapo adhabu mbalimbali, za kidunia na za milele, zimetabiriwa kwa ajili ya mwenye hatia anayevunja amri. Hasa, wazo hili linaelezwa na:

(a) Musa, akizungumza na Waisraeli: *'Ninaitaja mbingu na nchi kuwa mashahidi dhidi yenu leo: Nimeweka mbele yenu uzima na mauti, baraka na laana. Chagueni uzima, mpate kuishi ninyi na uzao wenu*' (Kumb. la Torati 30:19); linganisha aya 15–18);

b) Yoshua: *'Ikiwa si jambo jema kwenu kumtumikia Bwana, chagueni ninyi wenyewe siku hii mtakayewatumikia'* (24:15);

c) nabii Isaya: *'Kama mkiwa tayari na watiifu, mtakula malaini ya nchi; lakini kama mkataa na kuasi, upanga utawameza: maana kinywa cha BWANA kimeongea'* (1:19–20);

d) mwana mwenye hekima wa Siraki: *'Mwanzo kabisa alimwumba mwanadamu na kumwacha kwa hiari yake mwenyewe. Akipenda, atashika amri na kudumisha maadili yanayopendeza*' (15:14–15);

e) Mwokozi Mwenyewe: *'Ukitaka kuingia katika uzima wa milele, zishikilie amri'* (Mathayo 19:17; taz. 23:37; Yohana 7:17);

(e) Mtume Paulo: *yeyote aliyeamua kwa dhati moyoni mwake na, bila kulazimishwa na uhitaji wala kutenda kwa hisia za ghafla, ameamua moyoni mwake kubaki bila kuoa wala kuolewa—mtu huyo anafanya vizuri* (1 Kor. 7:37; taz. Rum. 1:21; 1 The. 5:21; Efe. 5:10, 15–17).

[1310] *Justin*, *Kuhusu Roho*; *Tertullian*, *De anima*; *Gregory* wa *Nyssa*, *Kuhusu Roho*; *Augustine*, *De anima et ejus orig.*; *Nemesius*, *De nat. homin.*; *Maximus*, *De anim.*, n.k.

[1311] De incorporali, Kitabu 1, katika *Galland*, IV, uk. 503 na kuendelea.

[1312] *Theodoret*. Ufafanuzi Mfupi wa Misingi ya Kimungu, sura ya IV, katika Christian Readings 1844, IV, 219. *Nemes*. Kuhusu Asili ya Mwanadamu, sura ya II.

[1313] 'Kwamba ni kisicho na mwili na kisicho na umbo, kinachotenda na kusonga kulingana na asili yake … *De anim. et ressurr.* uk. 189, juz. III, har. Morel.

[1314] Tazama dokezo 1289 hapo juu; vivyo hivyo homil. in illud: 'Ego Dominus feci lumen', n. 1.

[1315] "Uhai wetu ni nini? Ni roho ndiyo inayotufanya tuishi, kiumbe nyembamba na wa kiroho, kisichohitaji chochote kinachoweza kuwa mzigo; ni mwili, ambao Muumba amempa roho kama gari la maisha" (Mahubiri 21 kuhusu kutonasa katika vitu vya kidunia..., katika *The Works of the Holy Fathers* VIII, 330).

[1316] Usidhani tu kwamba roho si ya kimwili, bali ujue kwa hakika; ninathubutu kutangaza hili, (De genes. ad litt. XII, 33, n. 62; taz. VII, 15 n. 21).

[1317] "Roho yetu ni kiumbe rahisi, aliyebarikiwa na akili na asiyefaa." (Ufafanuzi Mfupi wa Mafundisho Matakatifu, Sura ya IX, katika Christian Reader 1844, IV, 218).

[1318] "Roho ni kiumbe hai, rahisi, na kisicho na mwili"... (Ufafanuzi Sahihi wa Imani ya Kiorthodoksi, II, 12, uk. 92).

[1319] *Eusebius*, katika Luka XII, 24; Maandalizi ya Injili XI, 27; *Nemesius,* Kuhusu Asili ya Mwanadamu, sura ya 2; *Titus* wa Boston, Kuhusu Manichaeism 1, 26; *Anastasius*, katika *Mai* 7, 1, uk. 179; *Maximus*, Kuhusu Roho.

[1320] Tazama maelezo 1146 na 1147 hapo juu.

Wababa na waalimu wa Kanisa walidhihirisha uhuru wa roho ya binadamu, wakipinga wapagani, Wagnosti na Wamanikea, kama vile: Justin,[1321] Theophilus wa Antiokia,[1322] Irenaeus, Tertullian, Clement wa Aleksandria, Origen,[1323] Cyril wa Yerusalemu, Yohana wa Damascus[1324] na wengine wengi.[1325] Walidai kwamba tunatambua uhuru wetu wenyewe;[1326] kwamba uhuru ni sifa isiyoweza kuachiliwa ya kiumbe mwenye akili[1327] na hutofautisha wanadamu na wanyama wa chini,[1328] kwamba ni kupitia utii huru na huduma tu ndipo tunaweza kumfurahisha Mungu;[1329] na kwamba bila uhuru hakuna dini, wala maadili,[1330] wala sifa.[1331] Zaidi ya hayo, Mungu anatupa amri na kututia moyo katika uchaji wa Mungu, kama alivyofanya kwa babu yetu Adamu,[1332] na wale wanaokataa uhuru wa binadamu wanajipingana wenyewe kwa matendo yao wanapowawajibisha wasio chini yao kwa makosa yao. [1333]

4. *Kiumbe asiyefaa kufa*. Imani katika kutokufa kwa roho ilikuwa tayari inajulikana katika Agano la Kale. Ilitangazwa na:

a) Mhubiri: *'Naye vumbi lirudi duniani kama lilivyokuwa, na roho irudi kwa Mungu aliyeliipa'* (12:7); *'kwa maana Mungu ataleta kila tendo mahakamani, pamoja na kila jambo lililofichika, likiwa ni jema au ni baya*' (12:14);

b) Mwandishi wa Zaburi: *'Lakini Mungu atakomboa roho yangu kutoka nguvu ya kaburi atakaponipokea'* (48:16; taz. 16:15);

c) Mwenye Hekima: *roho za waadilifu ziko mkononi mwa Mungu, na hakuna mateso yatakayozigusa* (3:1); *waadilifu wanaishi milele; thawabu yao iko kwa Bwana, na Aliye Juu Zaidi huwajali* (5:15; taz. 4:7, 10:14);

d) Hili pia lilidaiwa na wateule wote wa Agano la Kale, ambao waliiona maisha ya duniani kama ukaaji wa muda njiani kuelekea kwao mbinguni (Mwa. 47:9; Ebr. 11:13–16), na kifo kama kuhamia kwa baba zao (Mwa. 25:8; 35:29; 49:29). Ukweli huu umeelezwa kwa uwazi zaidi katika Agano Jipya. Mwokozi anasema: *'Msiwaogope wale wanaoua mwili, bali mwaogope yeye awezaye kuangamiza roho na mwili katika Gehena*' (Mathayo 10:28); *'Yeyote anayependa roho yake atapoteza, na yeyote anayechukia roho yake katika ulimwengu huu ataiweka salama kwa ajili ya uzima wa milele*' (Yohana 12:25); na katika mfano wa mtu tajiri na Lazaro: *ombaomba alikufa na akapelekwa na malaika kwenye kifua cha Abrahamu; yule tajiri naye alikufa na kuzikwa; na katika kuzimu, akiwa katika mateso, alinyoosha macho yake akaona Abrahamu akiwa mbali na Lazaro kifuani mwake* (Luka 16:22–23, taz. 23:43). Mtume Paulo anaandika: *tunajua kwamba hema letu la duniani, hema hili, likiangushwa, tunayo makao mbinguni kutoka kwa Mungu, nyumba isiyotengenezwa kwa mikono, ya milele* (2 Kor. 5:1); *hatuna mji wa kudumu hapa, bali tunatafuta ule utakaokuja* (Ebr. 13:14); 'Uraia wetu uko mbinguni, ambako pia tunamsubiri Mwokozi, Bwana Yesu Kristo' (Fil. 3:20). Mababa Watakatifu na walimu wa Kanisa wote walihubiri kutokufa kwa roho kwa sauti moja,[1334] tofauti pekee ikiwa

---

[1321] Mungu aliumba jamii ya wanadamu kama kiumbe mwenye akili, mwenye uwezo wa kutambua ukweli na kutenda kwa haki (Apolog. 1, sura ya 28; taz. Dialog. cum Thryph. CII).

[1322] Kwa maana Mungu aliumba mwanadamu huru na anayejiendesha mwenyewe (Ad Autol. II, 27).

[1323] *Irenaeus*, Dhidi ya Uheretiki IV, 37, n. 2, na zifuatazo; 39, n. 17 na zifuatazo; *Tertullian*, Dhidi ya Marcion II, 5, 6; Kuhusu Roho XXI, XXII; *Clement* wa Aleksandria, Stromata II, 4; III, 9; IV, 23; V, 13; VI, 12; *Origen*, *De Principiis* II, 9, n. 6; *In Matthaeum* X, n. 2.

[1324] *Kirili wa Yerusalemu*, Mahubiri IV, 18: 'Jua kwamba una roho huru...'; *Yohana wa Damascus*, Ufafanuzi wa Imani Sahihi II, 12: 'Roho ni kiumbe huru, aliyebarikiwa na uwezo wa kutaka na kutenda.'

[1325] *Tatiyo,* Dhidi ya Wagiriki 7; *Tito* wa *Boston*, Dhidi ya Manikea II, 3; *Kirisostomo*. Homilies on Genesis, XIX, n. 20, n. 3; XXII, n. 1; *Augustine,* On Free Will, II, 3; *Ephrem*, On Freedom, Vol. III, p. 434, Greek ed.; *Cyril of Alexandria*, Against Anthropomorphism, ch. II; Epistle LV; *Nemesius,* On the Nature of Man, ch. XXIX.

[1326] *Tit. Bostr*. *Adv. Manich.* II, 5, 6.

[1327] *Origeni*, *De princip.* III, n. 5; *Gregori wa Nyssa*, *Orat. Cath.* XXXI; *Yohana wa Damascus,* *Exact Exposition of the Orthodox Faith* III, 18.

[1328] *Agustino,* katika Zaburi CI, Mahubiri 1, n. 2.

[1329] *Chrysostom*, Mahubiri juu ya Mathayo, hom. XXII, n. 6; *Augustine,* Kuhusu Dini ya Kweli, sura ya XIV, n. 27.

[1330] *Origeni*, Dhidi ya Celsus, Kitabu IV, 3; *Gregori wa Nyssa*, Kuhusu Asili ya Mwanadamu, Sura XVI; Hotuba ya Katekesi XXXI; *Krisostomo,* Mahubiri kuhusu Anna, 1, n. 2.

[1331] *Justin*, *Apolojia*, 1, n. 43; *Irenaeus*, *Kinyume na Ubaguzi*, IV, 37, n. 2, 6, 7; *Isidore*, Kitabu II, Barua 129.

[1332] *Irenaeus*, IV, 37, n. 3; *Tertullian*, Dhidi ya Marcion, II, 5.

[1333] *Augustine*, Waraka CCXLVI.

[1334] *Justin*, Apolojia 1, nn. 17, 18, 63; *Tatian,* Dhidi ya Wagiriki XVI; *Irenaeus*, Dhidi ya Ubaguzi II, 34, n. 2; V, 13, n. 3; *Athenagoras*, Legatus XXVII; *Clement wa Aleksandria*, Stromata V, 15; *Origen*, Dhidi ya Celsus III, 22; *Tertullian*, *De*

ni kwamba baadhi walikitambua kuwa haki ya asili,[1335] ilhali wengine walikitambua kuwa hivyo kwa neema ya Mungu.[1336]

§82. Surah na Ufananisho wa Mungu katika Mwanadamu

1. Tofauti muhimu zaidi miongoni mwa viumbe vingine vyote vya Mungu iko katika ukweli kwamba Muumba alifurahi kumvika mwanadamu sura na mfano wake mwenyewe. *Naye Mungu akasema*, *kama* anavyosimulia Mwandishi mtakatifu wa Mambo ya Nyakati: *'Tufanye mwanadamu kwa sura yetu, kwa mfano wetu…' Naye Mungu akamwumba mwanadamu kwa sura yake mwenyewe; kwa sura ya Mungu alimwumba; mwanamume na mwanamke aliwafanya'* (Mwa. 1:26–27; taz. 5:1). Mungu Mwenyewe baadaye anashuhudia utofauti huu, akimwambia Nuhu: *'Yeyote atakayemwaga damu ya mwanadamu, damu yake itamwagwa kwa damu ya mwanadamu; maana mwanadamu amefanywa kwa sura ya Mungu*' (Mwa. 9:6).

Na katika Agano Jipya, Mtume Yakobo anashuhudia hili, akizungumzia juu ya ulimi wetu: *'Nalo tunambariki Mungu Baba, na nalo tunaolaani watu waliofanywa kwa mfano wa Mungu'* (3:9). Ukweli wa mfano wa Mungu katika mwanadamu umekuwa ukitambuliwa daima na Kanisa Takatifu, likifuata mafundisho dhahiri ya Maandiko Matakatifu.[1337] Kwa kiasi fulani, ukweli huu ulijulikana hata kwa watu wa kipagani.[1338]

2. Basi, mfano wa Mungu unajumuisha nini ndani yetu? 'Mafundisho ya Kanisa,' anajibu Mtakatifu Epifanio, 'linaamini kwamba mwanadamu kwa ujumla ameumbwa kwa mfano wa Mungu, lakini halibainishi ni katika sehemu gani maalum ndipo mfano huo upo.'[1339] Hii ni kwa sababu Baba wa Kanisa na walimu wenyewe walijibu swali hilo kwa njia tofauti, ingawa maoni yao hayapingani, bali yanagusia tu nyanja tofauti za mada hiyo. Kinyume chake, tukichanganya maoni haya na kuyazingatia kwa mwangaza wa uelewa sahihi wa Mungu, kielelezo chetu cha msingi, basi itakuwa wazi kabisa ni nini taswira ya Mungu iliyo ndani yetu.

(a) Mungu, kwa asili yake mwenyewe, ni Roho safi kabisa, asiye na mwili wowote na asiyehusika na uhalisia wowote wa kimwili. Hivyo, sura ya Mungu haipaswi kutafutwa katika mwili wa binadamu, bali katika roho ya binadamu, ambayo si ya kimwili: hii ndiyo dhana ambayo Clement wa Alexandria, Origen,[1340] , na baadaye, wakipinga wanaoamini Mungu ana umbo la kibinadamu, Epiphanius, Eusebius, Gregory wa Nyssa,[1341] , Ambrose, Augustine,[1342] , Theodoret na wengine walijaribu kuielezea.[1343]

b) Mungu, kama Roho, ana sifa za msingi za roho—akili na uhuru—na kwa asili yake ni asiyefariki: kwa hivyo, hasa, mtu anaweza, kulingana na baadhi ya walimu wa Kanisa, kupata taswira ya Mungu katika

---

Resurrectione Carnis* XXXIV; *Eusebius*, *Demonstratio Evangelii* 3, 3; *Athanasius*, *Contra Gentes* XXXIII; *Gregory* wa *Nyssa*, *De eo, quid sit ad imag. Dei*, 25, Vol. II, ed. Morel.; *Epiphanius*, *Haereses* 64, n. 36 na wengine.

[1335] *Tertullian*, *De Anima* XI, XIV, XV; *Origen*, *De Principiis* II, 2, n. 4; III, 1, n. 13.

[1336] *Justin*, *Mazungumzo na Trypho*, n. VI; *Tatian*, *Kinyume na Wagiriki*, XIII; *Irenaeus*, *Kinyume na Ubaguzi*, II, 34, n. 4; *Arnobius*, *Kinyume na Wapagani*, II, 14, 18, 32, 35; *Theophilus*, *Kwa Autolycus*, II, 34, 36; *Kirili wa Yerusalemu,* Mafundisho ya Katekesi IV, 69: "Jua kwamba una roho huru, kiumbe cha ajabu cha Mungu, kilichoumbwa kwa sura ya Muumba, kisichokufa kwa neema ya Mungu anayekifanya kisichokufa, kiumbe hai, chenye akili na kisichoweza kuharibika, kwa wema wa Yeye aliyekipatia hivi."

[1337] *Irenaeus,* Dhidi ya Ubaguzi, V, 6; *Tertullian*, Himizo juu ya Ucha, 1; *Clement* wa Aleksandria, Stromata, V, 4; VII, 3; *Origen,* Dhidi ya Celsus, VI, 63; *Athanasius*, Hotuba Dhidi ya Waari, 1, n. 49; *Ambrosius,* *De Fide*, II, 4; *Isidore*, Kitabu III, Waraka 95; *Augustine,* *De Trinitate*, XIV, n. 6, na wengine.

[1338] *Aristotle*, *De Anima* 1, 2; *Cicero*, *De Legibus* 1, 7, 8; *Ovid*, *Metamorphoses* 1, 76 ff.; *Seneca*, *Proverbia* sura ya 1. Ling. *Lactantius*, *Institutes of the Divine* II, 10.

[1339] *Epiphanius,* *Haeresiae*, LXX, n. 2, 3 ff.; *Ancorata*, n. 55.

[1340] *Clem. Alex.* Strom. II, 19; kwa kuwa kile kilicho 'kwa sura na mfano' hakikusudiwi kwa maana ya kimwili—kwani haifai kwa mwanadamu mwenye kufa kufananishwa na asiyekufa—bali kwa maana ya akili na busara? *Origen,* Dhidi ya Celsus VI, 63; VIII, 49; *De Principiis* IV, 37.

[1341] *Epiphanius*, **Haeresia* XC; *Eusebius*, *In Psal. 8:5*; *Greg. Nyss*. Orat. in illud: 'Tufanye mwanadamu', katika Chr. Cht. 1840, III, 303–305: 'Sura ya Mungu iliyo ndani yetu haiko katika umbo la kimwili…; je, jambo linalopita linawezaje kuwa sura ya Asiyebadilika, na kile chenye umbo—kuwa sura ya kile kisicho na umbo?'

[1342] *Ambrosius*, katika Hexaëm. VI, sura ya 8: 'Kwa hiyo, si mwili unaoweza kuwa mfano wa Mungu, bali roho yetu, ambayo ni huru… n.k.'; *Agustino,* *De Trinitate*, XII, sura ya 7: 'kama vile si tu hoja ya kweli zaidi, bali pia mamlaka ya Mtume mwenyewe inavyotangaza, mwanadamu aliumbwa kwa sura ya Mungu si kwa mujibu wa umbo la kimwili, bali kwa mujibu wa akili ya busara.'

[1343] *Theodoret*, *Hist. Eccl.* 4, ch. 9; *Dimitri wa Rostov,* *Collected Works*, vol. 1, uk. 62.

akili ya mwanadamu;[1344] kulingana na wengine—katika hiari huru ya mwanadamu;[1345] kulingana na wengine tena—katika kutoweza kuharibiwa kwa roho ya mwanadamu na uhai wake usio na kifo.[1346]

c) Mungu, Roho safi kabisa, ni mmoja kwa kiini lakini ni watatu kwa Utu; na kwa upande huu, tukifuata Mababa wa Kanisa, tunaweza kupata taswira fulani hafifu ya Mungu katika umoja wa roho yetu katikati ya asili yake ya sehemu tatu za msingi, jinsi mtu anavyoweza kuchagua kuzipa majina: iwe kama kumbukumbu, akili na hiari; au kama akili, neno na roho; au kama akili, hiari na hisia. "Mungu Baba, Mungu Mwana, Mungu Roho Mtakatifu," anasema, kwa mfano, Mtakatifu Ambrozi, "lakini si miungu mitatu, bali Mungu mmoja aliye na Nafsi tatu: kama vile roho ilivyo akili, roho ni hiari, roho ni kumbukumbu; lakini si roho tatu katika mwili mmoja, bali roho moja yenye vipawa vitatu (dignitates), na ni katika vipawa hivi vitatu hasa ambapo mwanadamu wetu wa ndani, kwa asili yake, huakisi kwa ajabu mfano wa Mungu."[1347] "Kama vile Mungu anavyokuwepo katika Utu tatu," anahitimisha Mtakatifu Demetrius wa Rostov, "ndivyo pia roho ya binadamu inavyoundwa na vipaji vitatu—akili, neno na roho. Na kama vile neno linavyotoka katika akili, na roho kutoka katika akili, ndivyo pia Mwana na Roho Mtakatifu wanavyotoka kwa Baba. Kama vile akili haiwezi kuwepo bila neno na roho, ndivyo Baba hakuwahi kuwepo na hawezi kuwepo bila Mwana na Roho Mtakatifu. Na kama vile akili, neno na roho ni nguvu tatu tofauti za nafsi, lakini kuna nafsi moja, si nafsi tatu, ndivyo Baba, Mwana na Roho Mtakatifu ni Watu watatu wa Mungu, si miungu mitatu, bali Mungu mmoja."[1348]

(d) Kwa uhusiano na viumbe wengine wote, Mungu ni Bwana, Mfalme na Mtawala wao; katika maana hii, kwa mujibu wa Watakatifu Yohane Krisostomo, Gregori wa Nyssa na wengine, mtu anaweza kufikiria kuwa taswira ya Mungu ilipewa mwanadamu wakati wa uumbaji, katika sura ya mamlaka ya kifalme na utawala juu ya viumbe vyote vya duniani—zaidi ya hayo, kwa kuwa dhana hii inaendana na maneno yenyewe ya Muumba Mwenyewe, ambaye, baada ya kutamka tu: *'Tufanye mwanadamu kwa sura yetu, kwa mfano wetu,' na* mara moja akaongeza*: 'naye atawale samaki wa baharini, na ndege wa angani, na wanyama, na mifugo yote, na juu ya nchi yote, na juu ya kila kiumbe kinachotambaa juu ya nchi*' (Mwa. 1:26).[1349] Lakini ni wazi kwamba utawala wa mwanadamu juu ya viumbe wa dunia ni matokeo tu na dhihirisho la nje la mfano wa Mungu, ambao hupatikana katika nafsi ya mwanadamu, katika akili yake na katika uhuru wake; hivi pekee ndivyo vinavyotupa ubora kamili juu ya wanyama wote wasio na akili. Na kwa maana ile ile, kwa kufuata mfano wa baadhi ya walimu wa Kanisa, mwangwi wa sura ya Mungu unaweza hata kupatikana katika mwili wa binadamu, kwani katika muundo wake wa heshima na umbo lake la kifahari, uliopinduliwa juu, sifa za nafsi yenye akili na huru na hadhi ya kifalme ya mwanadamu miongoni mwa viumbe vyote vya dunia zinaonyeshwa waziwazi.[1350]

Kwa hivyo, inaweza kusemwa kwamba mfano wa Mungu hauonekani katika sehemu yoyote maalum, au nguvu, au uwezo, bali katika mtu mzima, kwa kiwango kikubwa au kidogo.

3. Je, kuna tofauti kati ya sura na mfano wa Mungu katika mwanadamu, au hakuna? Wengi wa Mababa na walimu wa Kanisa walijibu kwamba ipo, na wakasema kwamba sura ya Mungu hupatikana katika asili ya

---

[1344] *Klementi wa Aleksandria*, Stromata VI, 14; *Augustine,* Maelezo ya Yohana, Insha ya III: 'Unatofautiana na wanyama kwa akili tu… Basi, unazidi kwa nini? Kwa sura ya Mungu. Sura ya Mungu iko wapi? Katika akili, katika fikra.'

[1345] *Tertullian*, *Kinyume cha Marcion*, II, sur. 5, 6; *Jerome*, *Barua*, 146; *Macarius*, *Mahubiri*, 15; *Yohana wa Damasko,* Ufafanuzi Kamili wa Imani ya Kweli, Kitabu III, Sura 14, uk. 175: 'Ikiwa mwanadamu ameumbwa kwa sura ya Uungu uliobarikiwa na wa kabla ya milele, na asili ya Mungu ni huru na ina mapenzi kwa asili yake, basi mwanadamu, kama sura ya Mungu, ni huru kwa asili na ana mapenzi.'

[1346] *Tertullian,* *De Baptismis*, V; *Augustine,* *De Trinitate*, XIV, nn. 4, 6; *Maximus*, *Centurios*, III, sura ya 25.

[1347] Kitabu kuhusu hadhi ya uumbaji wa mwanadamu, sura ya 2.

[1348] Kazi, j. 1, uk. 62; Rozyk, uk. 292–294. Wafuatao pia walidai kwa njia hii: *Augustine*, *De Trinitate*, Kitabu IX, sura 4, 11, na Kitabu XII, karibu kwa ujumla wake; *Theodoret*, *In Genesis*, Swali XX, katika *Chron. Quart.* 1843b III, 351–352. "Mtu anaweza pia kupata mfano sahihi zaidi wa Mungu katika nafsi ya binadamu. Hivyo, ina akili na uhai; akili (ya binadamu) humzaa neno; pamoja na neno huja pumzi, ambayo haizaliwi kama neno, lakini daima huambatana nalo, na neno linapozaliwa, hutoka pamoja nalo. Lakini katika upande huu pia, mwanadamu anafanana na Mungu tu kama mfano; kwani wala neno lake wala pumzi yake havina uwepo huru." "Na katika Utatu Mtakatifu tunakiri hypostasi tatu, ambazo zimeunganishwa bila kuchanganyika, kiasi kwamba kila moja ina uwepo huru."

[1349] *Chrysostom*, Mahubiri juu ya Mwanzo, XVIII, n. 3; XXI, n. 2; *Gregory* wa Nyssa, Kuhusu Muumba, sura III, IV; *Eusebius*, Kuhusu Umwilisho na Kutoshikika kwa Mungu, katika Galland, IV, 498; *Epiphanius*, Mahubiri juu ya Mwanzo 1, 26; *Theodoret,* Maswali juu ya Mwanzo, XX.

[1350] *Justin,* *De Resurrectione*, katika *Grab*. *Specileg.* Vol. 2, uk. 187; *Irenaeus,* *Adversus Haereses* V, 6; *Gregory wa Nyssa*, *De Homini Opif.* sur. 8; *Augustine,* *De Genesi contra Manicheus* sur. 17; *De Quaest. LXXXIII*, qu. LI.

roho yetu, katika akili yake, katika uhuru wake; wakati mfano unapatikana katika maendeleo sahihi na ukamilifu wa vipaji hivi kwa mwanadamu,[1351] hasa—katika ukamilifu wa akili yake[1352] na hiari yake,[1353] au vyote viwili pamoja,[1354] katika wema na utakatifu,[1355] na katika kupokea zawadi za Roho Mtakatifu.[1356] Kwa hivyo, tunapokea sura ya Mungu kutoka kwa Mungu pamoja na kuwepo kwetu kabisa, ilhali tunapaswa kujipatia mfano wenyewe, baada ya kupokea kutoka kwa Mungu tu uwezo wa kufanya hivyo. Mtazamo huu wa tofauti kati ya sura na mfano wa Mungu katika mwanadamu pia umejengwa katika Maandiko Matakatifu. Hivyo—

a) Akielezea ushauri wa Utatu Mtakatifu kuhusu uumbaji wa mwanadamu, Musa anashuhudia: *'Mungu akasema*, "*Tufanye mwanadamu kwa sura yetu, kwa mfano wetu*"' (Mwanzo 1:26); na akizungumza baadaye kuhusu uumbaji wenyewe, anasema: *'Mungu akaumba mwanadamu; kwa sura ya Mungu alimuumba'* (27). 'Kwa nini basi,' anauliza Mtakatifu Gregori wa Nyssa, 'kilichokusudiwa hakikutekelezwa? Kwa nini haikusemwa: "*Na Mungu akaumba mwanadamu kwa sura ya Mungu na kwa mfano wake*"? Je, Muumba alikosa uwezo? Lakini ni uasi kusema hivyo. Je, Yeye aliyekusudia alibadili nia? Lakini ni uasi hata kufikiria hivyo. Je, alinena kisha akabadili kusudi Lake? — Hapana. Wala Maandiko hayasemi hivi, wala Muumba hakuwa mnyonge, wala kusudi halikutimizwa. Basi, ni nini sababu ya kuachwa huku? *'Tufanye mwanadamu kwa sura yetu na kwa mfano wetu*.' Ya kwanza (κατ' εικόνα) tunayo kwa uumbaji; ilhali ya pili (καθ' ομοίωσιν) sisi wenyewe tunaijenga kwa hiari yetu. Kuwa katika mfano wa Mungu ni asili yetu tangu uumbaji wetu; lakini kufanana na Mungu kunategemea hiari yetu. Na kipengele hiki, ambacho kinategemea mapenzi yetu, kipo ndani yetu kama uwezo tu; kwa hakika tunakipata kupitia shughuli zetu wenyewe. Kama Bwana, akiwa na nia ya kutuumba, asingesema awali: 'Tufanye mwanadamu kwa sura yetu', na kama asingetupatia uwezo wa kuwa kwa sura Yake, basi tusingeweza, kwa nguvu zetu wenyewe, kuwa kwa sura ya Mungu. Hata hivyo, sasa, katika uumbaji wetu tumepokea uwezo wa kufanana na Mungu. Lakini, baada ya kutupa uwezo huu, Mungu ametuachia sisi wenyewe tuwe wasababishaji wa kufanana kwetu Naye, ili aweze kutupatia thawabu ya kupendeza kwa ajili ya shughuli zetu; ili tusifanane na sanamu zisizo na roho zilizotengenezwa na wachoraji."[1357]

B) Katika baadhi ya sehemu za Maandiko, inaashiriwa kwamba sura ya Mungu ipo hata kwa mwanadamu aliyeanguka, kama, kwa mfano, katika maneno ya Mungu kwa Nuhu baada ya Mafuriko: *'Yeyote amwaga damu ya mwanadamu, damu yake itamwagwa kwa mikono ya wanadamu; maana mwanadamu ameumbwa kwa sura ya Mungu*' (Mwa. 9:6; Yakobo 3:9)—na bado Wakristo wameamriwa *kuvaa nafsi mpya, iliyoumbwa kwa mfano wa Mungu, katika haki na utakatifu wa kweli* (Efe. 4:24). Basi, hii inamaanisha nini, ikiwa si kwamba kwanza kabisa inahusu hasa sura yenyewe ya Mungu, iliyomo katika asili yetu, isiyotenganishwa nayo na, kama ilivyo, haibadiliki; wakati katika kisa cha pili, inamaanisha tu kufanana na Mungu au kuwa kama Mungu—hali inayotegemea mapenzi yetu, ambayo kwa hiyo tunaweza kuipata, lakini pia tunaweza kuipoteza kupitia dhambi zetu? "Surani ya Mungu," anasema Mtakatifu Dimitri wa Rostov, "ipo hata katika roho ya mtu asiyeamini, ilhali mfano hupatikana tu kwa Mkristo mwema; na Mkristo anapofanya dhambi ya mauti, ananyimwa tu mfano wa Mungu, si surani. Na hata kama atahukumiwa kwa mateso ya milele, sura ya Mungu hubaki ileile ndani yake milele, ilhali *mfano* hauwezi tena kuwepo."[1358] "Katika uumbaji wangu wenyewe," anahitimisha Mtakatifu Gregori wa Nyssa, "nilipokea *sura*, ilhali kwa hiari yangu mwenyewe nipo *katika mfano*... Kitu kimoja kimepewa, ilhali kingine kimeachwa kisiwe kamili, ili, kwa

---

[1351] *Clem. Alex*. *Storm.* 2, 22: 'Je, ni kweli kwamba mwanadamu aliumbwa kwa sura ya Mungu tangu mwanzo kabisa, ilhali mfano wake unapaswa kupatikana baadaye, baada ya kufikia ukamilifu?' *Origen*, *De Principiis* III, 6, n. 1; *Ambrosius,* *De dignitate conditio humana*, ch. II, III; *Gregory* wa *Nyssa*, *Oratio in verba: faciamus hom.*, katika *Chron. Ch. 1840*, III, 320 ff.; *Yohana* wa *Damascus,* Exact Exposition of the Orthodox Faith II, 12, uk. 90: "*Neno—kwa maana* ya 'mshushuo'—linaashiria nguvu ya akili na nguvu ya uhuru (αύτεξούσιον), ilhali *Neno—kwa maana* ya 'ufanano'—linaashiria ufananisho (na Mungu) katika wema, kadiri inavyowezekana."

[1352] *Tertullian,* Dhidi ya Praxillus 5; *Clement* wa Aleksandria, Stromata V, 14; VI, 14; *Ambrose,* Maelezo ya Hexameron VI, 8; *Augustine,* Kuhusu Utatu Mtakatifu XII, 7, 8, 12.

[1353] *Tertullian*, Dhidi ya Marcion, II, 5, 6; *Titus Bostricius,* Dhidi ya Manichaeism, II, 5; *Jerome*, Waraka CXLVI.

[1354] *Novatian*, *De Trinitate*, sura ya 1; *Gregory wa Nyssa*, *Oratio Catechetica*, VI.

[1355] *Clem. Alex*. *Strom. II, 22*; *Origen,* *Adv. Cels.* VI, 63; *Ambrose,* *De bona mort.* ch. V; *Cyril,* *Contra Anthropom.* ch. II, III; *Peter Chrysologus*, *Serm. CXX*.

[1356] *Kirili wa Aleksandria*, Thesaurus, XXXIV; Mazungumzo, VI.

[1357] Hotuba katika maneno: *'tutamtengeneza mwanadamu*', katika Chr. Cht. 1840, III, 320–322.

[1358] Fahirisi. uk. 293–294.

kujikamilisha, uweze kustahili thawabu kutoka kwa Mungu. Basi, tunakuwaje *kama Yeye*? Kupitia Injili. Ukiwa Mkristo ni nini? Ni kuwa kama Mungu, kadri asili ya binadamu inavyoruhusu. Ikiwa umeazimia kuwa Mkristo, basi jitahidi kuwa kama Mungu, kujivika Kristo."[1359]

3.2. Kuhusu Kusudi na Hali ya Asili ya Mwanadamu

§83. Kusudi la Mwanadamu

Kwa kuinua ubinadamu juu ya viumbe vyote vya duniani, kuipa akili na uhuru, na kuipamba kwa sura Yake mwenyewe, Muumba hivyo aliweka mapema kusudi maalum na tukufu kwa ajili yake. Na —

1. Kwa uhusiano na Mungu, kusudi la mwanadamu ni kubaki mwaminifu thabiti kwa agano hilo la juu au umoja na Mungu (dini), ambayo Mwenye Wema Wote alimwita wakati huo huo wa uumbaji, akichapa sura Yake juu yake, ili, kutokana na wito huu, aweze kujitahidi daima kuelekea Mfano wake wa Asili kwa nguvu zote za roho yake ya busara na huru; yaani, apate kumjua na kumtukuza Muumba wake, aishi kwa ajili Yake na katika umoja wa kimaadili naye. *'Aliwapa ufahamu wa akili*,' anasema mwana mwenye hekima wa Siraki kumhusu Mungu na wanadamu wa kwanza, *'na kuweka jicho Lake juu ya mioyo yao, kuwaonyesha ukuu wa kazi Zake, ili wamtukuze jina Lake takatifu na kutangaza ukuu wa kazi Zake.' Aliwapa maarifa na kuwapa sheria ya uzima; Aliweka agano la milele nao na kuwafunulia hukumu zake* (Sir. 17:6–10). Kwa mujibu wa hili, Mwokozi pia alituamuru: *'Mwangaza wenu na uange mbele ya watu, ili waone matendo yenu mema na kumtukuza Baba yenu aliye mbinguni*' (Mathayo 5:16). Mitume watakatifu pia waliamuru: *'Mtukuze Mungu katika miili yenu na katika roho zenu, ambazo ni mali ya Mungu*' (1 Wakorintho 6:20); *'Mwenye kula au kunywa, au kufanya jambo lolote, fanyeni yote kwa utukufu wa Mungu*' (1 Wakorintho 10:31). Wafundishaji na waandishi wa kale na maarufu wa Kanisa pia walielekeza kwenye kusudi hili la mwanadamu kama muhimu zaidi:

Lactantius: 'Tumezaliwa kwa sharti kwamba tumtolee utiifu wa haki na unaostahili kwa Bwana aliyetuumba, kwamba tumjue Yeye peke yake, na kwamba tumfuate. Tukifungwa na *kifungo* hiki *cha uchaji-Mungu*, tunaungana na Mungu, ambapo dini yenyewe inatokana na jina lake... Hivyo basi, jina 'dini' linatokana na uhusiano wa uchaji Mungu ambao Mungu ametumia kumunganisha mwanadamu Naye na kumfunga kwa uchaji Mungu: kwani ni lazima tumtumikie kama Bwana na tumtii kama Baba."[1360]

Basil Mkubwa: "Wewe ni chombo kilichopangwa vizuri, kilichoundwa na Mungu: mtukuze Muumba wako. Kwa maana mmeumbwa kwa kusudi jingine lolote isipokuwa kuwa chombo kinachostahili cha utukufu wa Mungu; na ulimwengu huu wote ni, kana kwamba, kitabu hai kwenu, kinachotangaza utukufu wa Mungu na kufunua kwenu, ninyi mlio na akili, ukuu uliofichika na usioonekana wa Mungu, mpate kumjua Mungu wa kweli. Shikilia imara yale niliyosema."[1361]

Gregory Mtheolojia: "Ilikuwa inafaa kwamba ibada ya Mungu isifungwe tu katika falme za mbinguni, bali pia kuwepo waabudu duniani, na kwamba wote wajazwe na utukufu wa Mungu (kwa maana vitu vyote ni vya Mungu): kwa kusudi hili mwanadamu aliumbwa, akaheshimiwa kama kazi ya mikono ya Mungu na kwa sura Yake."[1362]

Yohana Krisostomo: "Mungu ametupa uwezo wa kuona, kusema na kusikia ili viungo vyetu vyote vimtumikie, tuweze kusema na kutenda kwa namna inayomvutia, tuimbe nyimbo zisizoisha kwake, na kumtolea shukrani."[1363]

Ambrose: "Mtu mmoja alisema kwa haki: *'Sisi ni uzao wake'* (Matendo 17:28). Kwa maana Muumba ametupatia, kwa asili Yake, yaani, asili ya busara, ili tuweze kutafuta yale yaliyo ya kimungu, ambayo hayako *mbali na yeyote wetu* (27), na ambaye *ndani Yake tunaishi, tunatambaa, na kuwa na uwepo wetu* (28)."[1364]

[1359] Kwenye Chr. Cht. 1840, III, 324.
[1360] Instit. Divin. IV, 28. Ling. De falsa sapient. III, c. 10; de vita beat. VII, c. 5.
[1361] Orat. II de homin. structura, katika Opp. Vol. I, uk. 338, iliyohaririwa na *Garnier*, katika Chr. Ch. 1841, IV, 6. Mahubiri hili lile lile pia linahusishwa na Mtakatifu Gregori wa Nyssa na mhariri wa kazi zake, Morel (Opp. Vol. I, uk. 153–166).
[1362] Homilia juu ya Festo Takatifu za Epifania ya Bwana, katika *The Works of the Holy Fathers*, III, 262–263.
[1363] Mahubiri kuhusu Mt. Mathayo, 2:4, uk. 33, Moscow 1843.
[1364] Epist. 43 Horontiano, n. 10, katika Patrologia Cursus Completus, Juz. XVI, uk. 1132.

Macarius Mkubwa: "Bwana aliiumba roho ili iwe bibi arusi na mshirika wake, ambaye anaweza kuungana naye, ili iwe roho moja pamoja naye, kama Mtume anavyosema: *'Yeye aliyeungana na Bwana ni roho moja na Bwana*' (1 Kor. 6:17).[1365]

2. Kuhusiana na uhusiano wa mwanadamu na nafsi yake, kusudi lake ni kwamba, akiwa ameumbwa kwa sura ya Mungu akiwa na uwezo wa kimaadili, anapaswa kujitahidi daima kukuza na kukamilisha uwezo huu kwa kuutumia katika matendo mema, na hivyo kuwa mfano zaidi na zaidi wa Mfano wake wa Asili. Ndiyo maana, katika Agano la Kale, Bwana aliwaamuru watu mara kwa mara: *'Mtakuwa watakatifu, kwa maana mimi, Bwana, Mungu wenu, mimi ni mtakatifu*' (Mambo ya Walawi 11:44; 19:2; 20:7), na sasa katika Agano Jipya tunasikia kutoka kwa Mwokozi wetu: *'Kamilini, kama vile Baba yenu aliye mbinguni alivyo mkamilifu*' (Mathayo 5:48). Hata hivyo, lengo hili la mwanadamu ni tofauti kimsingi na la kwanza; kinyume chake, linajumuishwa ndani yake na ni sharti muhimu kwa kufikiwa kwake: kwani tunaweza kumheshimu na kumtukuza Mungu hasa kupitia matendo mema (Mathayo 5:16), na bila matendo mema, aina nyingine yoyote ya ibada haimvutii Yeye (Isaya 1:11, 20). Mababa Watakatifu na waandishi wa Kanisa wanasema waziwazi kuhusu kusudi hili la mwanadamu:

a) *Gregori Mteolojia*: 'Tumeumbwa kwa ajili ya matendo mema, ili tumtukuze na kumwabudu Muumba na, kadiri iwezekanavyo, tumuige Mungu';[1366]

b) *Lactantius*: "Kama mtu yeyote angemuliza mtu mwenye akili timamu kwa nini alizaliwa, mtu huyo angejibu kwa ujasiri na mara moja: 'Nilizaliwa kumheshimu Mungu, ambaye alituumba kwa kusudi hili hasa, ili tumtumikie; na kumtumikia Mungu haimaanishi chochote kingine isipokuwa kuutetea ukweli na kuuhifadhi kupitia matendo mema'";[1367]

c) *Basil Mkuu:* "Muundo wa mwili wako ni funzo kwako kuhusu kusudi ulililoundwa: uumbwa ukiwa wima ili usiburute maisha yako ardhini, bali utazame juu mbinguni na kwa Mungu anayeishi huko, na ili usifuate anasa za wanyama, bali, kulingana na akili uliyopewa, uishi maisha ya kimungu";[1368]

d) *Tito wa Bostria:* "Inapaswa kusemwa kwamba mwanadamu ameitiwa na Muumba kuishi ili ajishughulishe na chochote kingine isipokuwa uchaji Mungu na wema: kwani, akipata hivi, atapata uzima kwa kweli pia";[1369]

e) *Yohana Krisostomo:* "Hatukuumbwa ili tulie, tunywe na kujivika nguo, bali ili, baada ya kupokea hekima ya kimungu, tuiepuke maovu na kujitahidi kwa ajili ya wema...; kwa maana alipomumba mwanadamu, Mungu akasema: *'Tufanye mwanadamu kwa sura yetu na mfano* wetu'—na tunakuwa kama Mungu si kwa kula, kunywa na kujivika nguo (kwa maana Mungu hula, honywi, wala hajiviki nguo), bali tunaposhikilia haki, kuonyesha upendo kwa jirani yetu, tunakuwa wavumilivu na wanyenyekevu, tunaonyesha huruma kwa jirani yetu, na tunajipamba kwa kila wema."[1370]

Lakini kwa kuwa, mtu anapoendelea katika wema, hupata furaha kuu, ambayo ni matokeo ya matendo mema na thawabu yake, kulingana na mafundisho ya Mwokozi mwenyewe kuhusu Heri (Mathayo 5:16); na kwa kuwa *uchaji Mungu*, kwa asili yake, *ni faida kwa mambo yote, ukiwa na ahadi ya uzima wa sasa na ule ujao* (1 Tim. 4:8): inaweza kusemwa kwamba mwanadamu, *aliyeumbwa kwa ajili ya matendo mema* (Efe. 2:10), kwa wakati mmoja ameumbwa kwa ajili ya heri, na kwamba, kwa hivyo, heri ni mojawapo ya malengo ya mwanadamu, akizingatiwa kwa uhusiano na nafsi yake. Na Mababa Watakatifu wakati mwingine walielekeza kwenye lengo hili—

a) Gregori Mteolojia: "Tuliumbwa ili tufanikiwe: na tulifanikiwa baada ya kuumbwa; Paradiso ilikabidhiwa kwetu ili tuifurahie; tulipewa amri ili, kwa kuitii, tustahili utukufu";[1371]

b) Gregori wa Nyssa: 'Ilikuwa inafaa kwamba mwanadamu, aliyeumbwa kufurahia baraka za kimungu, awe na asili yake kitu kinachofanana na kile atakachofurahia; ndiyo maana amepewa uhai, akili, hekima, na sifa zote za kimungu';[1372]

[1365] Mahubiri kuhusu Kugeuka kwa Nafsi kwa Mungu na Umoja Naye, katika *Chronicle of Readings* 1837, II, 119.
[1366] Mahubiri kuhusu Festo Takatifu la Kuonekana kwa Bwana, katika *The Works of the Holy Fathers*, III, 257.
[1367] *De falsa sapientia*, III, sura ya 10.
[1368] Chronicle of Readings 1841, IV, 29, dondoo 1361.
[1369] Apud *Damascenus*, *Sacramentales Parallelae*, katika *Opera*, j. 2, uk. 747, ed. *Le Quien*.
[1370] Taz. *Damascenus*, k.t., uk. 313.
[1371] Mahubiri ya Pasaka Takatifu, katika *The Works of the Holy Fathers*, IV, 182.
[1372] Katekisimu, sura ya 5.

c) Yohana wa Damascus: "Kama Mungu mwenye wema, Alituumba si ili kutuhukumu, bali ili tushiriki katika wema Wake."[1373]

3. Hatimaye, kusudi la mwanadamu kuhusiana na maumbile yote yanayomzunguka limefafanuliwa wazi katika maneno ya Muumba Mwenyewe wa Utatu Mtakatifu: 'Tufanye mwanadamu kwa sura yetu, kwa mfano wetu; na watawale samaki wa baharini, na ndege wa angani, na wanyama, na wanyama wote wa kufugwa, na kila kiumbe kinachotambaa juu ya nchi' (Mwa. 1:26). Kama mfano wa Mungu, kama mwana na mrithi katika nyumba ya Baba wa mbinguni, mwanadamu ameteuliwa, kana kwamba, kuwa mpatanishi kati ya Muumba na uumbaji wa duniani; hasa, amepangiwa kuwa, kana kwamba, nabii wake, ili kupitia neno na tendo aweze kutangaza mapenzi ya Mungu miongoni mwake; kuwa kuhani mkuu, kumtolea Mungu, kwa niaba ya viumbe vyote vya duniani, dhabihu ya sifa na shukrani, na kuteremsha baraka za mbinguni juu ya dunia; kichwa na mfalme, ili, kwa kujumlisha ndani yake kusudi la kuwepo kwa viumbe vyote vinavyoonekana, aweze kuunganisha vitu vyote na Mungu kupitia yeye, na hivyo kudumisha mnyororo mzima wa uumbaji wa duniani katika mpangilio na umoja wenye upatanifu. Mababa Watakatifu na walimu wa Kanisa walizungumzia sana wito huu wa mwanadamu—kuwa mfalme na bwana wa maumbile yanayomzunguka—hasa walipokuwa wakijibu swali la kwa nini mwanadamu aliumbwa mwisho. Hapa, kwa mfano, ni maneno—

a) *Mtakatifu Ambrozi:* 'Kwa heshima yake, mwanadamu alitokea mwisho, kama kusudi la maumbile, aliyeumbwa kwa ajili ya haki, awe mwamuzi wa haki miongoni mwa wanyama wengine…; kwa haki alitokea mwisho, kama taji la uumbaji wote, kama chanzo cha ulimwengu, ambao vitu vyote viliumbwa kwa ajili yake;[1374]

b) *Mtakatifu Gregori Mteolojia*: 'Ikiwa mwanadamu, aliyeheshimiwa kama kazi ya mikono ya Mungu na sura Yake, alitokea mwisho duniani, hili si jambo la kushangaza: kwani ilikuwa inafaa kumwandalia makao ya kifalme, kama kwa mfalme, na ndipo tu kumleta mfalme humo, akiwa ameambatana na viumbe wote';[1375]

c) *Mtakatifu Theodoret*: "Mungu wa wote, baada ya kuumba viumbe vinavyoonekana na visivyoonekana, alimleta mwanadamu mwisho, akimweka, kana kwamba, kama sura Yake mwenyewe katikati ya viumbe visivyo na uhai na vyenye uhai, vinavyoonekana na visivyoonekana, ili viumbe visivyo na uhai na vyenye uhai vimtumikie, kama aina fulani ya heshima, huku viumbe visivyoonekana, kwa kumtunza mwanadamu, vikaweza kushuhudia upendo wao kwa Muumba."[1376]

§84. Uwezo wa mwanadamu wa kwanza kwa ajili ya kusudi lake, yaani ukamilifu

Katika kumtengeneza mwanadamu kwa ajili ya kusudi la juu kama hilo, Bwana Mungu alimwumba akiwa na uwezo kamili wa kulitimiza kusudi hili, yaani, mkamilifu. Wazo hili —

a) inatokana na ushuhuda wa Musa, ambaye, mara tu baada ya kuzungumzia uumbaji wa mwanadamu, ghafla anatoa kauli ya jumla: *'Mungu akaona kila kitu alichokitengeneza, na tazama, kilikuwa chema sana*' (Mwanzo 1:31);

b) inakubalika kwa sababu ya mantiki imara kwa msingi wa dhana yenyewe ya Mungu kama kiumbe mwenye hekima isiyo na kikomo, ambaye hangeweza kumuumba yeyote asiye mkamilifu, yaani, asiyetosha kwa ajili ya kusudi hilo. Hasa—

1. Mwanadamu alitoka mikononi mwa Muumba wake mkamilifu katika roho, kimaakili na kimaadili (Kanuni za Ungamo, Sehemu ya 1, jibu la swali la 23). Kama uthibitisho wa hekima ya Adamu, inafaa kuashiria majina aliyoyapa wanyama: *'Na yule mwanadamu akawaita majina wanyama wote wa nyumbani, ndege wa angani, na kila mnyama wa mashambani*' (Mwanzo 2:20). Inafaa kutambua hapa, kwanza, kwamba Mungu Mwenyewe *aliwaleta wanyama kwa Adamu ili aone atawaita nini: 'naye akawaleta kwa yule mtu ili aone atawaita nini'* (19); pili, kwamba majina yoyote ambayo Adamu aliwapa wanyama, Mungu aliyathibitisha bila mabadiliko yoyote, na kwa hivyo aliyatambua kuwa ni mazuri na yanayofaa kwa asili ya wanyama mbalimbali, au angalau kwa sifa zao kuu: *'Kila kiumbe alichemwita mtu, ndicho kilikuwa jina lake*' (19); hatimaye, kwamba Adamu alibuni majina haya, yaliyolingana na asili ya wanyama mbalimbali, papo

---

[1373] Ufafanuzi Sahihi wa Imani ya Kiorthodoksi, Kitabu cha II, Sura ya 29, uk. 128, kutoka tafsiri ya Kirusi.
[1374] Waraka XLIII, nn. 13, 19, katika *Patrologia Cursus Completus*, j. XVI, uk. 1133, 1135.
[1375] Neno kwa Wiki Mpya, katika *Kazi za Mababa Watakatifu*, j. IV, uk. 144.
[1376] Kuhusu Kitabu cha Mwanzo, Swali 20, katika Chr. Readings 1843, III, 348. Mtakatifu Gregori wa Nyssa pia anaeleza wazo lile lile (De homin. opific., sura ya 2, Juz. 1, uk. 50–51, toleo *la Morel*.).

hapo, kwa mtazamo mmoja tu kwa wale aliowapa majina, na si kutokana na utafiti wa muda mrefu wa sifa zao.

"Fikiria, mpendwa wangu," anasema Mtakatifu Yohane Krisostomo, "hiari huru na wingi wa hekima aliyokuwa nayo Adamu, na usiseme kwamba hakujua kilicho kizuri na kilicho kibaya. Yeye aliyeweza kuwapa majina yanayofaa wanyama wa kufugwa, ndege wa angani na wanyama wa msituni, na kufanya hivyo bila kuchanganya mpangilio wa vitu—hakuwapa wanyama wapole majina ya wanyama wakali, wala wanyama wakali majina yanayofaa asili ya wanyama wapole—bali, kinyume chake, alimpa kila mmoja jina lake mwenyewe—je, hakuwa amejaa hekima na maarifa yote?... Mungu Mwenyewe alikubali majina haya kiasi kwamba hakuyabadilisha hata kidogo, wala hakutaka kuyaondoa, hata kama Adamu angekuwa amekosea kwa namna yoyote."[1377]

Hata hivyo, hekima ya Adamu haipaswi kuchukuliwa kama aina fulani ya ukamilifu unaojumuisha yote, ambao ni wa Mungu peke Yake — akili ya mwanadamu wa kwanza ilikuwa, bila shaka, safi, wazi, ilikuwa na akili timamu, huru kutokana na upendeleo na makosa, na yenye uwezo wa kuelewa mambo kwa urahisi mkubwa; lakini wakati huo huo, ilikuwa na mipaka, ikiwa haiwezi kuyakumbatia yote kwa pamoja au kupenya katika kila kitu, kama ilivyothibitishwa hivi karibuni wakati wa kuanguka kwa wazazi wetu (Mwanzo 3:1–7). Akili ya mwanadamu wa kwanza ilikusudiwa kukua na kukamilishwa zaidi na zaidi, kama vile akili za malaika wenyewe zinavyokamilishwa—wazo ambalo linapatikana mara kwa mara katika maandishi ya Baba wa Kanisa.[1378]

Hata hivyo, uthibitisho kwamba mwanadamu wa kwanza alikuwa safi na asiye na hatia kabisa kwa maana ya maadili unatolewa, kwa upande mmoja, na ushuhuda wa Mwandishi mtakatifu wa Mambo ya Zama: *'Wote wawili walikuwa uchi, Adamu na mke wake, wala hawakuona aibu*' (Mwanzo 2:25). 'Hii,' anasema Mtakatifu Yohane wa Damasko, 'ndiyo kilele cha kutokuwa na tamaa.'[1379] Na kwa upande mwingine, kuna ushuhuda wa moja kwa moja wa Mhubiri: *'Nimegundua hili tu: kwamba Mungu amemfanya mwanadamu mwaminifu*' (Mhub. 7:29). Hata hivyo, haki ya wanadamu wa kwanza, ambayo Kanisa Takatifu daima limeitangaza,[1380] haipaswi kueleweka kumaanisha kwamba walikuwa na sifa zote njema tangu mwanzo kabisa na hawakuwa na chochote kilichobaki cha kukamilisha; hapana, ingawa Adamu na Hawa walitoka mikononi mwa Muumba wakiwa safi kabisa na wasio na dhambi, bado ilibidi wajijenge katika wema na kujikamilisha kwa msaada wa Mungu, kupitia juhudi zao wenyewe. "Mwanadamu, aliyeumbwa na kutengenezwa na Mungu," anahitimisha Mtakatifu Irenaeus, "alifanywa *kwa sura na mfano* wa Mungu asiyeumbika, kwa mapenzi na amri ya Baba, kupitia tendo na ubunifu wa Mwana, na kulishwa na kuimarishwa na Roho, huku wakati huo huo yeye mwenyewe akiendelea kidogo kidogo na kupanda kuelekea ukamilifu. Ilikuwa inafaa kwamba mwanadamu kwanza kabisa aumbwe, na akiwa ameumbwa, akue; kadiri alivyokua, akomae; kadiri alivyokomaa, aongezwe nguvu; kadiri alivyoimarishwa, akamilishwe; kadiri alivyokamilishwa, atukuzwe; na kadiri alivyotukuzwa, ahesabiwe kuwa mwafaa kumwona Mungu."[1381]

2. Mwanadamu alitokea kutoka kwa mikono ya Muumba wake akiwa mkamilifu kimwili pia. Kama kiumbe wa Mwenye Hekima isiyo na kikomo, yeye—kwa umbile lake la ajabu, ambalo bado analidumisha hadi leo—bila shaka hakupokea kutoka kwa Muumba dosari yoyote ile, iwe ya ndani au ya nje; na, akiwa *amepewa nguvu* (Sir. 17:3), alikuwa na nguvu safi na zisizoharibika, hakuwa na kasoro ndogo kabisa ndani yake, na kwa hivyo alikuwa huru kabisa kutokana na magonjwa na mateso yote—ndiyo maana magonjwa na mateso tayari yamewasilishwa na Musa kama matokeo ya Kuanguka kwa wazazi wetu wa kwanza na kama adhabu za dhambi (Mwa. 3:16). Mtakatifu Yohane Krisostomo anaonyesha Mungu akimwambia Adamu hivi: 'Nilipokuleta duniani, nilitamani uishi maisha yasiyo na magonjwa, kazi ngumu, udhaifu na huzuni, katika

---

[1377] Homil. in Genes. XIV, n. 5; Serm. in Genes. VI, n. 1, katika Opp. Vol. IV, uk. 113, 672, mhar. *Montfauc*.

[1378] *Irenaeus,* *Kinyume na Ukanamungu* IV, 39, n. 1; *Theophilus,* *Ad Autolycus* 11, 15; *Clement wa Alexandria*, *Cohort* 11; *Stromata* IV, 25; *Dionysius* wa Alexandria, *Apud *Nicetianus**, *Catalogue* juu ya *Ayubu* (katika *Routh*, *Religions Sacramentales* 11, uk. 396); *Augustine*, *De Genesi ad litteram* VI, 20; n. 31.

[1379] Ufafanuzi Kamili wa Imani Sahihi, Kitabu cha II, Sura ya 2, uk. 86, kulingana na tafsiri ya Kirusi.

[1380] *Irenaeus*, *Kinyume na Ubaguzi*, III, 23, n. 5; *Tertullian*, *Kuhusu Subira*, sura ya 5; *Clement*, *Cohort*, XI; *Basil* Mkuu, Mahubiri kuhusu Ukweli kwamba Mungu Sio Chanzo cha Uovu, katika *Kazi za Watu Watakatifu wa Mungu*, VIII, 155; *Chrysostom*, Mahubiri juu ya Mwanzo, mahubiri XV, dondoo 4; *Ambrose*, Kuhusu Isaka na Roho, sura 5*; Augustine*, Mji wa Mungu, XIV, 26; *Jerome*, Dhidi ya Juvenal, Kitabu cha 1, Juz. IV, uk. 171, Sehemu ya II (*Mort.*); - *Gregori* Mkuu, *Kwenye Ayubu* VIII, 19, n. 35; *Yohana wa Damascus,* *Ufafanuzi Kamili wa Imani Sahihi*, Kitabu II, Sura ya 12.

[1381] *Irenaeus*, *Kinyume na Ujinga* 4, sura XXXVIII, n. 3, uk. 285, toleo *la Massuet.*

furaha na ustawi; kwamba usitawaliwe na mahitaji ya mwili, bali, ukiyashinda yote, uishi katika uhuru kamili'; na akimwambia Eva kwa njia ile ile: 'Nilitamani uwe na maisha yasiyo na maumivu na uhaba, yasiyo na huzuni wala masikitiko, na yaliyojaa kila raha.'[1382] 'Kama bado tungekuwa tunaishi katika paradiso ya furaha tele,' anaandika Baba Mtakatifu mwingine wa Kanisa, 'tusingehitaji uvumbuzi na kazi za kilimo; na kama tusingekuwa chini ya mateso kwa sababu ya zawadi tuliyopewa wakati wa uumbaji na kuihifadhi hadi Kuanguka, tusingehitaji msaada wa sayansi ya tiba kwa ajili ya nafuu yetu."[1383]

Akiwa na nguvu za asili kama hizo alizopokea kutoka kwa Mungu, na akiwa na hali kama hiyo ya akili, mapenzi na hata ya mwili wenyewe, mwanadamu wa kwanza alikuwa, bila shaka yoyote, na uwezo wa kutimiza kusudi lake, yaani, kumjua na kumtukuza Mungu, kutenda matendo mema na kufurahia furaha tele, na kuwa bwana wa ulimwengu wa asili uliokuwa chini yake. Lakini bila kujali jinsi nguvu za asili za mwanadamu zilivyoweza kuwa kamili, yeye, akiwa kiumbe mwenye mipaka na asiye na uhai ndani yake, alihitaji hata wakati huo, kama viumbe wote walioumbwa, lishe ya daima kutoka kwa Mungu, ambaye peke yake ndiye chanzo cha uhai kwa viumbe vyake—kwa mwili na kwa roho. Na Muumba Mwema Asiye na Kikomo kwa kweli alionyesha Utunzaji Wake maalum kwa mwanadamu wa kwanza wakati huo huo, na wakati huo huo alimfunulia msaada Wake wa moja kwa moja katika kufikia malengo yake.

§85. Msaada maalum wa Mungu kwa mwanadamu wa kwanza katika kutimiza hatima yake

Msaada huu ulikuwa kama ifuatavyo:

1. *Bwana Mungu alipanda bustani huko Edeni, upande wa mashariki, akamweka humo mtu aliyemumba* (Mwa. 2:8). "Hii ilikuwa, kwa maneno ya Mtakatifu Yohane wa Damascus, kana kwamba ni jumba la kifalme, ambapo, akiishi humo, mwanadamu angeishi maisha ya furaha na heri...; ilikuwa hazina ya furaha na raha zote: kwani *Edeni* ilimaanisha furaha... Kulikuwa na maelewano kamili ndani yake. Ilizungukwa na hewa iliyojaa nuru, bora na safi zaidi; ilipambwa kwa mimea inayochanua daima, iliyojaa harufu nzuri na nuru, na ilizidi kila dhana ya hisia za urembo na wema. Kwa kweli ilikuwa nchi ya kimungu, makazi yanayostahili mtu aliyeumbwa kwa sura ya Mungu."[1384]

Tangu enzi za kale, kumekuwa na maoni mengi kuhusu maana ya paradiso, lakini kulikuwa na makuu matatu.[1385] W e n g i n e waliielewa kwa maana ya kimwili na wakaitafuta duniani;[1386] w e n g i n e kwa maana ya kiroho, na mara nyingi waliitafuta katika falme za juu za ulimwengu, au katika moyo wa mwanadamu;[1387] k u n d i l a t a t u, hatimaye, liliielewa kwa hisia na kiroho: mtazamo wa mwisho ulishikiliwa na wengi wa walimu wa kale wa Kanisa,[1388] — na miongoni mwa wengine, Mtakatifu Yohane wa Damascus, ambaye anaelezea mawazo yake kwa uwazi na kwa undani. "Peponi," anasema, "inafikiriwa na wengine kuwa ya hisia, na wengine kuwa ya kiroho; lakini kwangu mimi inaonekana kwamba, kama mwanadamu alivyoundwa kuwa na hisia na kiroho, vivyo hivyo hekalu lake kamili lilikuwa la hisia na la kiroho, na hivyo lilikuwa na asili mbili. Kwa mwili wake, mwanadamu aliishi katika nchi takatifu na nzuri, ilhali kwa roho yake aliishi mahali palipokuwa juu na pazuri zaidi pasipo kifani, ambapo alikuwa na Mungu kama makao yake na vazi lake la mwangaza; alikuwa amevaa neema Yake, na alifurahia tafakari tamu zaidi ya Mungu, kana kwamba alikuwa malaika mwingine... Kwa hiyo naamini kwamba paradiso ya kimungu ilikuwa na pande mbili; na kwa sababu hii, mafundisho yaliyopitishwa na Mababa Wabebaji wa Mungu—ambao baadhi yao waliielezea paradiso kama ya kimwili, ilhali wengine waliielezea kama ya kiroho—ni sahihi."[1389]

[1382] Katika Genes. homil. XVII, namba 7, 9, kur. 144, 147, Juz. IV, mhar. Montfauc.

[1383] *Basil Mkubwa,* *Ufafanuzi Mfupi wa Kanuni*, jibu la swali 55, katika *The Works of the Holy Fathers*, X, 202.

[1384] Ufafanuzi Sahihi wa Imani ya Kiorthodoksi, Kitabu II, Sura II, uk. 85.

[1385] "Najua," anaandika Mtakatifu Augustino, "kwamba wengi wamesema mengi kuhusu paradiso; lakini kuna maoni makuu matatu juu ya hili: la kwanza linashikiliwa na wale wanaotaka kuelewa paradiso kwa maana ya kimwili pekee; la pili na wale wanaoelewa kwa maana ya kiroho pekee; na la tatu na wale wanaoelewa paradiso kwa maana zote mbili, kimwili na kiroho" (De Genes. ad litt. sura ya 1).

[1386] *Theophilus,* ad Autolycus II, 20, 24; *Hippolytus,* in Nechaym, fragment, in *Damascene,* in Sacramentum Parallelium, vol. II, p. 787; *Epiphanius*, Ancorata, LVII.

[1387] *Ephrem,* *De paradiso ad hominem*, mahubiri; *Gregory the Theologian*, *Wimbo juu ya Maneno ya Kimistari*, 7, katika *The Works of the Holy Fathers*, IV, 244–245.

[1388] *Ambrozi,* *De Paradiso*; *Augustino,* *De Genesi contra Manicheos*, II, 2; *De Genesi ad litteram*, VIII, 1 na kuendelea. Anastasio wa Antiokia anataja walimu wengine wengi wa kale waliokuwa na maoni haya (katika *Hexaëm*, Kitabu VII. Taz. *Le Quien,* *Opp. *Joh. Damasc.**, Juz. I, uk. 174, dondoo I).

[1389] Ufafanuzi Sahihi wa Imani ya Kiorthodoksi, Kitabu cha II, Sura ya II, uk. 87, 88.

2. Ili kukuza uwezo wa kiakili wa mwanadamu, na hasa kumfundisha katika kweli za Imani, Mungu alimneemesha kwa mafunu yake ya moja kwa moja, na kwa lengo hili alijitokeza kwa wazazi wetu wa kwanza Yeye mwenyewe, akazungumza nao, na kuwafunulia mapenzi Yake, kama inavyoonekana katika maelezo ya Mwandishi mtakatifu wa Mambo ya Nyakati (Mwanzo, sura ya 2), na kama mwana mwenye hekima wa Siraki anavyoshuhudia: *Aliwapa utambuzi wa akili na kuwaonyesha mema na mabaya… Aliwapa maarifa na kuwapa sheria ya uzima; Aliweka sheria ya milele pamoja nao na kuwafunulia hukumu Zake* (Siraka 17:6, 9–10). Hivyo, Mungu Mwenyewe alikuwa mwongozo na mwalimu wa kwanza kwa wazazi wetu wa kwanza. Baba yetu wa mwanzo hata alipewa na Mungu zawadi ya unabii—kama vile Mtakatifu Yohane Krisostomo anavyoonyesha kupitia maneno yaliyosemwa na Adam mara tu mke wake, Hawa, ambaye Mungu alikuwa amemuumba, alipomletwa kwake: *'Tazama, huyu ni mfupa wa mifupa yangu na nyama ya nyama yangu; ataitwa "mwanamke", kwa maana amechukuliwa kutoka kwa mume wake.' 'Ndiyo maana mtu ataacha baba yake na mama yake, na anashikamana na mke wake, nao wawili wakawa mwili mmoja'* (Mwa. 2:23–24). Hapa Adamu alieleza waziwazi jinsi na kutokana na nini Hawa aliumbwa, ingawa aliumbwa alipokuwa amelala usingizi mzito, na alitabiri kwamba jamii ya wanadamu ingeongezeka duniani, kwamba familia zingetengenezwa ndani yake, na kwamba *mwanamume angemwacha baba yake na mama yake na kuungana na mke wake*. Haikuwazekana kwa Adamu kuelewa na kueleza haya yote kwa msingi wa mantiki ya kawaida pekee, na zaidi ya hayo, kwa ghafla na bila shaka hata kidogo.[1390]

3. Ili kuthibitisha nia ya mwanadamu wa kwanza ya kutenda mema, na kwa kweli kumwezesha kustawi katika maisha ya kiroho, Mungu alimpa neema Yake tangu mwanzo kabisa; na neema hii ilikaa daima ndani ya wazazi wetu wa kwanza, ikiwatumikia, kana kwamba, kama nguo za mbinguni, kwa maneno ya Mababa Watakatifu, '[1391] '; na ilikuwa ni kwa neema hii kwamba Adamu na Hawa walibaki katika muungano wa daima na Mungu (tazama Katekisimu ya Kikristo, Kifungu cha 1, jibu la swali: 'Je, paradiso ambayo wanadamu wa kwanza waliishi ilikuwa ya kimwili au ya kiroho?'). "Muumba, baada ya kumumba mwanadamu," anasema Mtakatifu Yohane wa Damascus, "alimpa neema yake ya kimungu, na kupitia hiyo akamwingiza katika umoja na Yeye mwenyewe."[1392] "Bila msaada (sine adjutorio) wa Mungu," anahoji Mtakatifu Augustino, "mwanadamu hangeweza kuishi kwa uchaji hata katika Paradiso";[1393] na kwingineko: "Mungu alimpa mwanadamu nia njema, kwani alimuumba mwadilifu; lakini pia alimpa uwezo ambao bila huo asingeweza kubaki katika hali hiyo, hata kama angependa; huku tendo la kutaka akiliacha kwa hiari yake mwenyewe. Hivyo, mwanadamu angeweza kubaki katika wema kama angependa, kwa sababu alikuwa na uwezo ambao ulifanya hili liwezekane."[1394]

Wafundishaji wa kale waligundua uhitaji wa neema kwa mwanadamu wa kwanza, na kwa hakika kwa viumbe vyote wenye akili, kwa upande mmoja, kutokana na asili ya viumbe hawa, ambayo, kwa sababu ya mapungufu yake, haiwezi kujidumisha yenyewe bali lazima ipokee kila kitu kinachohitajika kutoka kwa Mungu; na, kwa upande mwingine, kutokana na asili ya uhuru wao ulio na mipaka, ambao una uwezo sawa wa kuchagua mema na mabaya, na ambao, ili kuchagua na kufanya mema, unahitaji msaada wa neema.

Wazo la kwanza linafafanuliwa na:

Mtakatifu Makariyo Mkuu: 'Mungu, baada ya kuumba mwili, hakuweka amri kwamba upate uhai, chakula, kunywa, mavazi na viatu; badala yake, Aliamuru kwamba ipate kila kitu kinachohitajika kwa ajili ya kudumisha uhai kutoka vyanzo vya nje, ili mwili, ulioumbwa ukiwa uchi, usiweze kuishi wenyewe bila msaada wa nje—yaani, bila chakula, kinywaji na mavazi—na kama ungeachwa kwa hali yake mwenyewe, bila msaada wowote wa nje, ungeharibika na kufa punde; ndivyo pia kwa roho, isiyo na nuru ya kimungu ndani yake, ingawa imeumbwa kwa sura ya Mungu, haipati chakula na kinywaji cha kiroho, wala mavazi ya mbinguni—yaani, maisha yake ya kweli—kutoka katika asili yake mwenyewe, bali kutoka kwa Mungu, kutoka kwa Roho Wake na kutoka kwa nuru Yake. Kwa maana asili ya Mungu ina ndani yake mkate na

---

[1390] *Chrysostom,* Mahubiri XV juu ya Mwanzo, n. 4. Juz. IV, uk. 120.

[1391] *Irenaeus*, Dhidi ya Ujinga, Kitabu IV, 23, n. 5; *Chrysostom*, Kwa Stagira, Kitabu 1, n. 2; Mahubiri XVI juu ya Mwanzo, n. 5; *Augustine*, Dhidi ya Julian, Kitabu IV, sura ya mwisho, n. 82; *Yohana wa Damascus,* *Exact Exposition of the True Faith*, Kitabu II, Sura II, uk. 87.

[1392] Ufafanuzi Sahihi wa Imani ya Kiorthodoksi, Kitabu II, Sura ya 30, uk. 132. Tertullian pia anasema kwamba, mara tu mwanadamu alipoanguka, alinyimwa *'neema ya paradiso na ukaribu na Mungu*, ambao kupitia kwake angejua mambo yote ya Mungu, kama angeitii' (Adv. Marcion. II, Sura ya 2).

[1393] *De civit. Dei* XIV, 27.

[1394] *De correpт. et grat.*, sura XI, n. 32.

maisha—Yeye aliyesema: *'Mimi ni mkate aliomo* hai' (Yohana 6:51), na *maji yaliomo hai*, na *divai inayofurahisha moyo wa mwanadamu* (Yohana 4:10; Zab. 103:15), na mafuta ya furaha, na lishe mbalimbali ya kiroho, na vazi la mbinguni la nuru, vinavyotoka kwa Mungu Mwenyewe. Ndani ya haya kuna maisha ya milele ya roho. Heri ya mwili unapokuwa umeachwa kwa matakwa yake mwenyewe: unachakaa na kufa. Heri pia kwa roho ikiwa itabaki imejifungia yenyewe, ikitegemea tu matendo yake mwenyewe, na haijumuiki na Roho wa Mungu: inakufa, ikiwa imenyimwa uzima wa milele, wa kimungu.[1395]

Mtakatifu Gregori Mteolojia: 'Fadhila si tu zawadi kutoka kwa Mungu mkuu, ambaye ameheshimu sura Yake mwenyewe; kwani juhudi za mtu mwenyewe pia zinahitajika. Sio kazi ya moyo wako peke yake, kwani nguvu bora zaidi inahitajika. Ingawa uoni wangu ni mkali sana, bado hauoni vitu vinavyoonekana kwa hiari yake, wala bila mwanga mkuu unaong'arisha macho yangu na ambao nao unaonekana kwa macho. Na kwa mafanikio yangu, nahitaji si sehemu mbili tu kutoka kwa Mungu mkuu—yaani, ya kwanza na ya mwisho—bali pia sehemu moja kutoka kwangu mwenyewe. Mungu alinifanya niwe mwepesi kupokea wema; Mungu hunipa nguvu, ilhali moyoni mwangu mimi ndiye ninayekimbia mbio."[1396]

Mtakatifu Basili Mkubwa: "Kiumbe hudumishwa, huishi na kuwepo, bila shaka, si kama kiumbe ambacho kenyewe kinahitaji msaada kwa nguvu ya Muumba; hakika, si kwa tendo la kiumbe mwenyewe ndipo Mungu anatukuzwa, wakati inaposemwa kumhusu Yeye Mwenyewe kwamba ndani Yake tunaishi, na kusonga, na kuwa na maisha yetu; bali kwa kweli Roho wa Kimungu huutegemeza uwepo wa yote yaliyo kutoka kwa Mungu na kupitia kwa Mwana. Kwa hiyo, kwa wale wanaoshiriki Yeye, Yeye huwapa kuendelea kuwepo. Na kwa Yeye tunaishi tena, sisi ambao hapo awali tuliharibiwa kwa ajili ya kutengwa kwetu na Yeye."[1397] "Utakatifu hauwezekani bila Roho. Wala nguvu za mbinguni si takatifu kwa asili — vinginevyo zisingekuwa tofauti na Roho Mtakatifu. Kinyume chake, kwa kadiri mmoja alivyo bora kuliko mwenzake, wanamiliki kipimo fulani cha utakatifu kutoka kwa Roho."[1398]

Mtakatifu Augustino: "Kama malaika au mwanadamu asingepewa, wakati huo huo wa uumbaji wao, msaada wa Mungu: basi wao (kwa kuwa asili yao si ya kuweza kudumu katika wema bila msaada wa Mungu, hata kama wangetaka) wangeporomoka bila kosa lolote la wao wenyewe: kwa maana wasingekuwa na msaada ambao bila huo haiwezekani kwao kudumu katika wema."[1399]

Tunapata wazo hili la mwisho:

a) kwa *Mtakatifu Basil Mkubwa*: "Nguvu zisizoonekana ni huru; kwa hivyo, zina mwelekeo sawa kuelekea wema na uovu, na kwa hivyo zinahitaji msaada wa Roho";[1400]

b) kwa *Mtakatifu Yohane wa Damascus:* "Mungu aliumba mwanadamu asiye na dhambi kwa asili na huru kwa hiari; asiye na dhambi, nasema, si kwa sababu hakuweza kutenda dhambi—kwani Asili ya Uungu pekee haiwezi kutenda dhambi—bali kwa sababu uwezekano wa kutenda dhambi haukuwa katika asili yake bali katika hiari yake ya kujitegemea. Hakika, kwa msaada wa neema ya Mungu, aliweza kubaki katika wema na kustawi kupitia wema; na vivyo hivyo, kwa hiari yake mwenyewe, kwa ruhusa ya Mungu, aliweza kugeuka kutoka kwa wema na kuwa katika uovu."[1401]

4. Ili kuimarisha na kuhuisha daima nguvu za kimwili za mwanadamu wa kwanza, na kudumisha maisha yake milele, Mungu *alipanda mti wa uzima katikati ya Bustani ya Edeni* (Mwa. 2:9); kwa kula matunda yake, mwanadamu angekuwa huru kutokana na magonjwa na asiyefaa kwa mwili (Katekisimu ya Kikristo ya Ufafanuzi, Kifungu cha 1, jibu la swali: *'Mti wa uzima ni nini?*'). Ndiyo maana Maandiko Matakatifu yanashuhudia kwamba *Mungu hakutengeneza kifo* (Hekima 1:13), kwamba *alimuumba mwanadamu asiweze kuoza* (— 3:23), *na kwamba kwa mwanadamu mmoja dhambi iliingia ulimwenguni, na kwa dhambi, kifo, na hivyo kifo kikawapita wanadamu wote, kwa sababu wote wamefanya dhambi* (Warumi 5:12). Vilevile, Mababa Watakatifu wote wanafundisha kwa kauli moja kwamba mwanadamu aliumbwa asiyefaa au kwa ajili

[1395] Mazungumzo 1, §§ 10, 11.
[1396] Himno kuhusu Sakramenti, J. IX, katika *Kazi za Mababa Watakatifu*, J. IV, uk. 255.
[1397] Kinyume na Eunomius, Kitabu cha V, katika *Kazi za Mababa Watakatifu*, VII, 208.
[1398] Kuhusu Roho Mtakatifu, Sura 16, katika *The Works of the Holy Fathers*, VII, 289.
[1399] Kuhusu Dhambi na Neema, Sura ya XI, n. 32.
[1400] Kuhusu Roho Mtakatifu, Sura ya 16, katika *The Works of the Holy Fathers*, VII, 290.
[1401] Ufafanuzi Sahihi wa Imani ya Kiorthodoksi, Kitabu II, Sura ya 12, uk. 91–92.

ya kutokufa;[1402] na Kanisa la Orthodox lilitunga sheria katika Mtaguso wa Karthago: 'Kama mtu yeyote atasema kwamba Adamu, mwanadamu wa kwanza, aliumbwa akiwa mnyonge, kiasi kwamba iwapo angefanya dhambi au la, angefa kifo cha mwili, yaani, kutenganishwa na mwili wake, si kama adhabu ya dhambi bali kwa sababu ya lazima ya asili yake: na awe anathema' (Kanuni 123). Hata hivyo, kwa upande mwingine, ni dhahiri kutoka katika Maandiko yenyewe kwamba uhai huu usio na kifo wa mwanadamu, hata akiwa katika mwili, haukuwaategemea asili ya mwili wake wenyewe—alioumbwa kutoka udongo—bali ulitegemea neema ya kimungu; na chombo cha neema hii kilikuwa Mti wa Uzima uliopandwa katika Paradiso: *na sasa*, alisema Bwana baada ya kuanguka kwa baba yetu wa kwanza, *isipokuwa atandike mkono wake na achukue kutoka kwa mti wa uzima, na ale, naishi milele* (Mwa. 3:22). Wafundishaji wa kale wa Kanisa pia waliielewa kutokufa kwa Adamu—hata akiwa na mwili—kuwa hakukumaanisha kwamba *hakuweza* kufa kwa asili ya muundo wa mwili wake, bali kwamba alikuwa amepangiwa tu kutokufa,[1403] *ili asife* kwa neema maalum ya Mungu, kama angekuwa mwaminifu kwa Mungu, kama zawadi ya utiifu wake,[1404] na kwamba mti wa uzima katika Paradiso ulikuwa njia ya kupitisha nguvu hii ya neema ya Mungu.

"Kama sisi," anasema Mtakatifu Gregori Mteolojia, "tungebaki jinsi tulivyokuwa na tukashika amri, tungekuwa kile ambacho hatukuwa, na tungepita kutoka kwa mti wa maarifa kwenda kwa mti wa uzima. Basi, tulikuwa nini? Wenye uhai usioisha na karibu na Mungu."[1405]

Kulingana na Mtakatifu Agosti, kabla ya Kuanguka, mwili wa binadamu uliweza kuelezwa kuwa wa kifo kwa upande mmoja na usio kifo kwa upande mwingine: wa kifo, kwa sababu ulikuwa na uwezo wa kufa; usio kifo, kwa sababu ulikuwa na uwezo wa kutofa. Ni jambo moja ikiwa mtu *hawezi kufa*, kama Mungu alivyotengeneza viumbe fulani wasiokufa, na jambo lingine kabisa ikiwa mtu *anaweza kuchagua kutokufa*: ni kwa maana hii ndipo mwanadamu wa kwanza alitengenezwa asiyefaa kufa. Hili lilimfikie kupitia mti wa uzima, na si kwa asili ya uwepo wake; kwa hiyo, mara tu alipofanya dhambi na kukatizwa kutoka kwa mti wa uzima, akawa na uwezo wa kufa; ilhali, kama asingefanya dhambi, angeweza kubaki asiyefaa. Hivyo, alikuwa mfao kwa asili ya mwili wake wa kiroho, na asiyefaa kwa neema (beneficio) ya Muumba."[1406]

5. Zaidi ya hayo, kwa ajili ya mazoezi na maendeleo ya uwezo wake wa kimwili, Mungu alimwamuru Adamu *kulima na kulinda Bustani ya Edeni* (Mwa. 2:15); ili kufanya mazoezi na kukuza uwezo wake wa kiakili na zawadi ya usemi, Yeye Mwenyewe *alileta wanyama wote kwa mwanadamu ili aone majina anayowapa* (Mwa. 2:19); ili kufanya mazoezi na kuimarisha uwezo wake wa kimaadili katika wema, alimpa Adamu amri maalum—kutokula kutoka kwa mti wa maarifa ya wema na uovu: *Na Bwana Mungu akamwamuru mwanadamu, akisema, 'Una ruhusa ya kula matunda ya kila mti bustanini, lakini hupaswi kula matunda ya mti wa maarifa ya wema na uovu; maana siku utakayokula matunda yake, bila shaka utakufa*' (Mwa. 2:16–17).

§86. Amri iliyotolewa na Mungu kwa mwanadamu wa kwanza, umuhimu na maana yake

Ili kupata uelewa sahihi wa amri hii ya kwanza ya Mungu kwa jamii ya wanadamu, mtu lazima azingatie:

1. M t u a l i y e p e w a . Mwanadamu wa kwanza —

a) Alihitaji amri, na amri maalum hasa. Alipokea uwezo wa kimaadili kutoka kwa Mungu na aliumbwa mwema kwa asili; lakini bado ilikuwa ni wajibu wake kukuza na kuimarisha uwezo huu kwa msaada wa Mungu; ilikuwa ni wajibu wake kuwa mwema kwa hiari yake mwenyewe. Na uhuru wa binadamu huimarishwa na kuthibitishwa katika jambo lolote kwa kutenda kwa muda mrefu sana kulingana na kanuni moja maalum, hadi mtu apate umahiri wa kina katika njia ya utendaji iliyochaguliwa. Kwa mtazamo huu,

---

[1402] *Justin,* *Mazungumzo na Trypho*, CXXIV; *Tatian,* *Kinyume na Wagiriki*, VII; *Ctesilaus*, *Stromata*, VI; *Cyprian,* *Kuhusu Subira*; *Hilarion,* Maelezo ya Zaburi 1, dondoo 13; *Basil Mkuu,* Mahubiri kuhusu Ukweli kwamba Mungu Sio Mwandaji wa Uovu, katika *The Works of the Holy Fathers*, VIII, 155; *Augustine*, *Mji wa Mungu*, XIII, 15.

[1403] *Theophilus* kwa Autolycus II, 27; Clement, Stromata II, 19; *Lactantius,* Institutes of the Divine II, 13; *Ephrem,* Commentary on Genesis II, Vol. 1, uk. 28, Syr. ed.; *Nemesius,* On the Nature of Man, sura ya 1.

[1404] *Tatiyo,* *Contr. Graec.* VII; *Ireneo*, *Adversus Haereses* III, 20, n. 1; V, 3, n. 1; *Atanasi,* *De Incarnatione Verbi Dei*, n. 4–6; *Augustino*, *De Genesi ad Litt.* VI, 25, n. 36; *De Civitate Dei* XIII, 23.

[1405] Mahubiri kwa Wiki Mpya, katika *Kazi za Mababa Watakatifu*, IV, 144.

[1406] *De Genesi ad litteram* VI, 25, n. 36.

wazo kwamba mwanadamu wa kwanza alihitaji amri linafafanuliwa kwa kina na: Tertullian katika maandishi yake dhidi ya mzushi Marcion, na Didymus wa Alexandria dhidi ya Manichaeans.[1407]

b) Alihitaji amri ya nje, chanya. Ingawa sheria nzima ya maadili ilikuwa katika dhamiri ya mwanadamu, inajulikana vyema kwamba katika maisha yetu hatuwezi kuitimiza isipokuwa fursa za mara kwa mara zitoke na mambo maalum yaonyeshwe ambayo mahitaji ya jumla ya sheria hii yanaweza kutumika. Ilikuwa ni hasa tukio na mada kama hiyo ndiyo iliyoonyeshwa kwa wazazi wetu wa kwanza katika amri waliyopewa na Mungu. 'Mungu alimpa mwanadamu,' anasema Mtakatifu Gregori Mteolojia, 'sheria kama mada kwa hiari yake (ὕλην τώ αύτεξουσίω) — na sheria hiyo ilikuwa amri: ni mimea gani atumie, na ni ipi asiguse.'[1408]

c) Alihitaji amri kutoka kwa Mungu—ili kwamba, kupitia utii wake wa hiari, aweze kwa namna fulani kustahili baraka alizokuwa akizifurahia na zile alizokuwa bado hajazifurahia; na ili kwamba, akiwa na baraka nyingi hivi bila sifa yoyote yake mwenyewe, asijionee juu sana au aanguke katika kiburi.

"Haingekuwa na faida kwa mwanadamu (Mtakatifu Yohane wa Damascus) kupata uhai wa milele kabla ya kupitia majaribu na majaribio; katika hali hiyo, angeweza kujivunia na kuangukia chini ya hukumu ileile kama shetani (1 Tim. 3:6), ambaye, akiwa ameanguka kwa hiari yake mwenyewe, kwa sababu ya uhai wake usioisha alijikita kwa ukakasi na bila kutubu katika uovu, ilhali malaika, wakiwa wamechagua wema kwa hiari, wamesimama imara katika wema kwa neema. Hivyo basi, ilikuwa muhimu kwamba mwanadamu ajaribiwe kwanza, kwa maana mwanadamu asiyejaribiwa na kusitiliwa haki hupata heshima (Siraki 34:10); na kwamba, alipothibitisha kuwa mkamilifu kwa kutii amri wakati wa mtihani, apokee uhai wa milele kama zawadi ya wema wake."[1409]

Mtakatifu Yohane Krisostomo alikuwa ametoa wazo linalofanana na hili mapema zaidi: "Bwana wetu, alipomkabidhi mwanadamu vitu vyote vinavyoonekana, akamweka katika Paradiso na kumruhusu kufurahia vyote vilivyokuwa Paradiso, kisha akamwamuru asile kutoka kwa mti mmoja, akitaja adhabu kali kwa kuvunja amri hiyo. Hii ilikuwa ili mwanadamu, kadiri mawazo yake yalivyopaa taratibu, asidhani kwamba vitu vyote vinavyoonekana vipo kwa hiari yao, wala asiwe na mawazo ya juu juu kuhusu thamani yake mwenyewe; bali, apate kukumbuka kwamba yeye, pia, ana Bwana, ambaye kwa wema wake anafurahia baraka hizi zote."[1410]

2. K u h u s u a g i z o l e n y e w e . Agizo lililotolewa kwa mwanadamu wa kwanza lilikuwa maalum, yaani, lilihusu jambo maalum; na kwa hivyo, kwa mtazamo wa kwanza, halionekani kuwa muhimu sana. Lakini—

a) kwa kweli inaelezea sheria nzima inayofafanua uhusiano wetu na Mungu na inadai utiifu wetu kamili kwa Bwana wetu: 'Kupitia amri hii ndogo, Mungu alitaka kumwonyesha mwanadamu Utawala Wake juu yake' (Mtakatifu Yohane Krisostomo).[1411]

b) Ndani yake, kwa namna fulani, kulijumuishwa pia sheria nzima ya maadili, ambayo si kitu kingine isipokuwa mapenzi ya Mungu, na kwa maana pana zaidi inatutaka tu tumtii Mungu.

'Katika sheria iliyotolewa kwa Adamu, tunapata amri zote zilizofunuliwa baadaye kupitia Musa, yaani: "*Umpende Bwana Mungu wako kwa moyo wako wote na kwa roho yako yote*" (Kumb. la Torati 6:5); *'Mpende jirani yako kama nafsi yako'* (Mambo ya Walawi 19:18); *'Usiue; usiibe; usitoe ushahidi wa uongo juu ya jirani yako'* (Kutoka 20:13–14); *heshimu baba yako na mama yako* (12), *usitamani mali ya jirani yako* (Kumb. la 5:20), hivyo basi sheria ya kwanza iliyotolewa kwa Adamu na Hawa katika Bustani ya Edeni ni, kwa namna fulani, mama wa amri zote nyingine za Mungu. Hakika, kama Adamu na Hawa wangempenda Bwana Mungu wao, wasingetenda kinyume na amri Yake; kama wangempenda jirani yao, yaani, wangekubali kuishi kwa upatanifu, wasingedanganywa na ushawishi wa nyoka, na hivyo wasingejihujumu kwa kupoteza uhai wao wa milele kwa kuvunja amri; hawangekuwa wameiba kwa kuonja kwa siri tunda la mti na kujaribu kujificha chini ya mti mbele za uso wa Mungu; hawangekuwa washirika wa shetani, anayetoa ushahidi wa uongo, kwa kuamini dai lake kwamba wangekuwa kama miungu (Mwanzo 3:8) na, kwa njia hii, hawangemkosea Baba yao—Mungu, aliyewatengeneza kutoka kwa vumbi la ardhi, kama walivyotoka tumbo la mama zao; hatimaye,

---

[1407] *Tertullian,* *Kinyume na Marcion*, II, sura ya 6; *Didymus,* *Kinyume na Manikea*, katika Juz. IV ya *Bibliotheca Patrum*, uk. 871.
[1408] Homilia juu ya Epifania, katika *The Works of the Holy Fathers*, III, 243.
[1409] Ufafanuzi Sahihi wa Imani ya Kiorthodoksi, Kitabu II, Sura ya 30, uk. 133–134.
[1410] Katika Mahubiri juu ya Mwanzo, XVI, n. 6, Juz. IV, uk. 131, t. Montfauc.
[1411] Tazama dokezo lililopita.

kama wasingetamani kile kilichomilikiwa na mwingine, wasingekula tunda lililokatazwa. Hivyo basi, sheria hii ya jumla na ya asili ya Mungu ilikuwa na ndani yake, kwa undani, amri zote za sheria iliyofuata, ambazo zilionyeshwa kwa wakati unaofaa na zilikuwa za lazima (Tertullian)."[1412]

3. Kuhusu Mungu, ambaye alitoa amri hii kwa mwanadamu wa kwanza. Inadhihirisha wema na hekima ya Mtoaji wa Sheria. Mara tu baada ya uumbaji wa mwanadamu, Bwana—

A) Yeye mwenyewe alimpa amri maalum ili kumfundisha na kumtia nguvu katika wema, na kwa njia hii akawa mwalimu wake mwenyewe.

B) Anatoa amri chanya, ili tangu siku za mwanzo aweze kumfundisha mwanadamu kile kilicho muhimu zaidi na cha manufaa kwa maisha yake yote ya baadaye, yaani, utiifu kamili na usio na masharti kwa Muumba wake, ambao (Mtakatifu Augustino) "ni mwanzo na kilele cha uchaji Mungu kwa wanadamu na kwa kila kiumbe mwenye akili."[1413]

C) Anatoa amri ambayo ni rahisi sana: kwanza, inaendana na mapenzi ya mwanadamu, ambayo, kiasili, ilipaswa kwanza kufunzwa kutimiza amri rahisi, na ndipo taratibu ikafuata zile ngumu zaidi; pili, ili mwanadamu aweze kusimama imara kwa urahisi zaidi wakati wa jaribu ambalo Bwana alikuwa amelitabiri, na ili, akishindwa, asiwe na haki ya kujitetea kwa kisingizio cha ugumu wa amri au kulalamika dhidi ya Mtoaji wa Sheria.

D) Amri hii inaambatana na onyo kali dhidi ya kuivunja: hili ni ili, endapo upendo na shukrani za mtu kwa Muumba zitadidimika wakati wa majaribu, hofu ingewazuia angalau wasivunje amri ya Mungu na iwe wokovu wao.

Hatimaye, kuhusu mti wenyewe wa maarifa ya mema na mabaya, ambao mwanadamu wa kwanza alikatazwa kuula, basi—

a) Ingawa baadhi ya watu wa kale wakati mwingine walitafsiri mti huu kwa maana ya kiroho, kama walivyofanya kwa mti wa uzima na Paradiso yote—[1414] —walimu wengi wa Kanisa walielewa kwa maana ya kimwili, kwa sababu Musa anasema waziwazi kwamba Mungu alifanya kila mti uote kutoka ardhini, 'kinachopendeza machoni na kizuri kwa chakula', na mti wa uzima katikati ya Bustani, na mti wa maarifa ya wema na uovu (Mwa. 2:9), na hivyo kufafanua eneo halisi la Bustani duniani, na kutaja majina ya mito iliyotiririka kutoka ndani yake (10–14).[1415]

"Maandiko Matakatifu yanasema (Theodoret Mbarikiwa) kwamba mti wa uzima na mti wa maarifa ya mema na mabaya vyote vilimota kutoka ardhini; kwa hivyo, kwa asili yao vinafanana na mimea mingine. Kama vile msalaba ulivyo mti wa kawaida, lakini kwa sababu ya wokovu uliopatikana kwa imani kwa yule aliyesulubishwa juu yake, unaitwa mti wa wokovu, ndivyo pia miti hii miwili ilivyo mimea ya kawaida iliyomota kutoka ardhini; lakini, kwa amri ya kimungu, mmoja wao huitwa mti wa uzima, ilhali ule mwingine — baada ya kutumika kama chombo cha maarifa ya dhambi — huitwa mti wa maarifa ya wema na uovu. Ule wa pili ulitolewa kwa Adamu kama fursa ya majaribio, ilhali mti wa uzima ulitolewa kama aina ya zawadi kwa kutii amri."[1416]

b) Mti huu unaitwa mti wa maarifa ya mema na mabaya si kwa sababu unadaiwa kuwa na nguvu ya kuwapa wazazi wetu wa kwanza maarifa ya mema na mabaya ambayo hawakuyakuwa nayo hapo awali, bali ni kwa sababu, kwa kula kutoka kwa mti uliopigwa marufuku, walijua kupitia uzoefu tofauti kamili kati ya mema, kama alivyobainisha Mtakatifu Agustino, ambayo walikuwa wameanguka kutoka kwake, na uovu

---

[1412] *Adv. Judaeos*, sura ya 2, katika *Patrologia Cursus Completus*, Juz. II, uk. 599.

[1413] Katika Zab. LXXI. Mtakatifu Augustino pia anarudia hili kwingineko: 'kutoka kwa mti wake mwanadamu alizuiwa, ili utiifu upate sifa—ambao ni wema mkuu zaidi na, tuseme, chanzo na mama wa wema wote—katika asili ile ambayo imepewa hiari ya kuchagua, lakini ambayo, hata hivyo, lazima iishi chini ya mamlaka ya nguvu ya juu zaidi' (Contr. Adversar. legis et prophet. 1, chap. 14).

[1414] *Gregory the Theologian,* Homiliya kuhusu Epifania, katika *The Works of the Holy Fathers*, III, 243; *John of Damascus*, *Exact Exposition of the Orthodox Faith*, Kitabu cha II, Sura ya II, uk. 87, 89.

[1415] Tazama maelezo 1386 na 1388 hapo juu. "Kwa sababu hii," anasema Yohana Krisostomo, "Mose aliye barikiwa aliandika jina halisi la mahali (palipokuwa Paradiso), ili wale wanaopenda mazungumzo ya bure wasidanganye watu wasio na uelewa na kudai kwamba Paradiso haiko duniani bali mbinguni, na kueneza hadithi za uongo kama hizo" (katika Genes. homil. XIII, n. 3).

[1416] Katika Genes. Quaest. 26 katika Christian Readings 1843, III, 356.

ambao walikuwa wameangukia"[1417] — mtazamo uliofundishwa kwa kauli moja na walimu wa kale wa Kanisa.[1418]

c) Mti huu, kwa maoni ya baadhi ya Baba wa Kanisa, haukuwa hatari au wenye sumu kwa asili yake kabisa,[1419] kinyume chake, ulikuwa *na manufaa*, kama viumbe vingine vyote vya Mungu. Na ulichaguliwa na Mungu tu kama chombo cha kumjaribu mwanadamu na ukapigwa marufuku, labda kwa sababu bado ilikuwa mapema mno kwa mwanadamu wa kwanza kuonja tunda lake.

[1420]Mtakatifu Gregori Mteolojia anasema: 'Mti wa Maarifa ya Wema na Uovu haukupandwa mwanzoni kwa nia mbaya, wala haukuzuiwa kwa wivu (wasiwafungue vinywa wao wapinga-Mungu, wala kuiga nyoka); "Mti huo ni mwema," anasema Mtakatifu Augustino, akizungumza kwa niaba ya Mungu—yeye ambaye tayari alikuwa ameuelewa mti uliopigwa marufuku kwa maana ya kimwili—"lakini usiuoguse. Kwa nini? Kwa sababu Mimi ni Bwana, na wewe ni mtumwa: hiyo ndiyo sababu "Mti ni mwema," anasema Mtakatifu Augustino, akizungumza kwa niaba ya Mungu—yeye ambaye tayari alielewa mti uliopigwa marufuku kwa maana ya kimwili—"lakini usiguse. Kwa nini? Kwa sababu Mimi ni Bwana, na wewe ni mtumwa: hiyo ndiyo sababu yote. Ukiona hili ni jambo dogo, basi hutaki kuwa mtumishi wa Mungu. Na ni nini kingekuwa na faida zaidi kwako kuliko kuwa chini ya mamlaka ya Bwana? Basi, utakuwaje chini ya mamlaka ya Bwana usipotii amri Yake?"[1421]

§87. Furaha ya Mwanadamu wa Kwanza

Kutokana na yale yaliyosemwa kuhusu hali ya asili ya wazazi wetu wa kwanza, tunaweza kuhitimisha kwamba hii ilikuwa hali iliyojaa furaha kuu zaidi. Adamu na Hawa walikuwa wakamilifu kiroho na kimwili. Miili yao haikujua magonjwa wala uchovu; kinyume chake, walistawi katika nguvu na afya ya daima. Roho zao zilikuwa safi na zisizo na hatia, zikiwa na uwezo mpya na wenye nguvu, na walifurahia amani ya dhamiri isiyosumbuliwa na chochote.

Ulimwengu wa nje, pamoja na falme zake zote—wanyama, mimea na madini—ulikuwa chini ya utawala wa wanadamu, ukiwahudumia kama mfalme na bwana wao; na kwa kuwa ulikuwa mzuri kwa jumla na katika sehemu zake, uliwapa furaha kubwa kupitia uzuri wake.

Kama makazi, mwanadamu alipewa *paradiso ya raha* (Mwanzo 2:15), mahali palipokuwa bora zaidi duniani, palijawa na kila aina ya mimea, *inayopendeza machoni na inayofaa kwa chakula* (Mwa. 2:9), na palikuwa na kila kitu kilichoweza kukidhi mahitaji ya kiumbe mwenye hisia na akili, kikimimina na kukiimarisha bila kukoma ndani yake hisia ya furaha kamilifu.

Lakini chanzo cha kwanza na kikuu cha furaha kwa wazazi wetu wa kwanza kilikuwa Bwana Mungu; ilikuwa ni umoja naye.[1422] Aliishi daima ndani yao kupitia neema yake; Alionekana kwao mara nyingi na akazungumza nao waziwazi, kama Baba anavyofanya kwa watoto wake wapendwa; Aliongea nao, aliwaongoza, na kwa upendo na upole wa ajabu aliwatafuta kuwalea kuelekea kwa maisha ya kiroho, na aliwazunguka kwa kila kitu ambacho kingeweza kuchangia katika ukamilifu wa furaha yao.

Na hakuna shaka kwamba furaha hii ya wanadamu wa kwanza ingekuwa haijapungua tu kadri muda ulivyosonga, bali ingeongezeka zaidi na zaidi wangekuwa wakiendelea kujikamilisha, kama wangekuwa wamebaki waaminifu kwa amri ambayo Bwana aliwapa mwanzoni. Kwa bahati mbaya, wazazi wetu wa kwanza na wazao wao wote walikiuka amri hii na hivyo kuharibu furaha yao.

[1417] De civit. Dei XIV, 17.

[1418] *Chrysostom,* Mahubiri juu ya Mwanzo, XVI, nn. 5, 6; *Basil wa Seleucia*, Hotuba II juu ya Adamu; *Severian*, Hotuba VI, Kuhusu Uumbaji wa Ulimwengu; *Theodoret,* Maswali juu ya Mwanzo 26 katika *Christian Readings* 1843, III, 357. Katika kifungu kilichotajwa, Mtakatifu Yohane Krisostomo anapinga vikali dhana kwamba mti huu ulikuwa na uwezo, kwa asili yake, wa kutoa maarifa ya wema na uovu kwa wazazi wetu wa kwanza, na anaonyesha kwamba hata kabla ya kula tunda la mti huo, Adamu tayari alikuwa ameelewa akilini mwake kile kilichokuwa kizuri na kile kilichokuwa kibaya.

[1419] Kama wanazuoni wengine wa kisasa wanavyodai. *Schwars,* *Handbuch der Christl. Relig.*, Vol. II, § 148; *Dobmayer,* *Systema Theolog. cathol.*, Vol. VI, § 10, na wengine.

[1420] Mahubiri kuhusu Epifania, katika *The Works of the Holy Fathers*, III, 243. Tazama wazo lilelile *kwa Yohana wa Damascus,* *Exact Exposition of the Orthodox Faith*, Kitabu II, Sura II, uk. 87.

[1421] Tractatus in Psalm LXX. Ling. De Civitate Dei XIII, 20; XIV, 12; *Theophilus* to Autolycus II, 25, 34.

[1422] 'Ni nini,' anasema Mtakatifu Basili Mkubwa, 'kilikuwa chema kikuu kwa roho? Kuishi na Mungu na umoja naye kupitia upendo. Baada ya kumwacha, ilianza kuteseka kwa taabu mbalimbali na nyingi' (Hotuba kuhusu Ukweli kwamba Mungu Sio Chanzo cha Uovu, katika *The Works of the Holy Fathers*, VIII, 154).

3.3. Kuhusu kuanguka kwa hiari na matokeo yake x ya kuanguka kwa mwanadamu

§88. Maelezo ya Kuanguka kwa wazazi wetu wa kwanza

Musa anaelezea jinsi Kuanguka kwa wazazi wetu wa kwanza kulivyotokea. Baada ya kuzungumzia makao ya furaha ya mwanadamu wa kwanza, amri aliyopewa na Mungu katika Paradiso, Adamu kuwapa majina wanyama, Mungu kumtengenezea msaidizi, na hali yao ya usafi, Mwandishi mtakatifu wa Matukio anaendelea: *Nyoka alikuwa mwoga kuliko wanyama wote wa mwitu ambao Bwana Mungu alikuwa amewaumba. Na nyoka akamwambia mwanamke, 'Je, Mungu kweli alisema, "Hamtakula tunda lolote la mti ulio katika Bustani"?' Na mwanamke akamwambia nyoka, 'Tunaweza kula matunda ya miti, lakini Mungu alisema, "Hamtakula tunda la mti ulio katikati ya Bustani; hata kuligusa hamtapaswa, la sivyo mtakufa."' Na nyoka akamwambia mwanamke, 'La, hamtakufa; bali Mungu anajua kwamba siku mtakayokula matunda yake, macho yenu yatafunguka, nanyi mtakuwa kama miungu, mkijua mema na mabaya.' Na yule mwanamke akaona kwamba mti ule ulikuwa mzuri kwa chakula, na kwamba ulikuwa wa kupendeza machoni, na mti uliotamaniwa ili kumfanya mtu awe na hekima; akachukua tunda lake akala, naye akampa mume wake, naye akala* (Mwanzo 3:1–6). Kutokana na maelezo haya ni wazi kwamba—

1. S a b a b u k u u ya kuanguka kwa wazazi wetu wa kwanza, au chanzo cha kuanguka kwao, ilikuwa nyoka. Basi, ni nani anayekusudiwa hapa kwa jina 'nyoka'? Musa anauita *mwenye hekima zaidi kuliko wanyama wote walioko duniani*; kwa hivyo, anauweka katika kundi la wanyama wa duniani. Hata hivyo, tukichukulia ukweli kwamba nyoka huyu anazungumza, anatoa hoja, anamtuhumu Mungu, na anajaribu kumshawishi Hawa katika uovu, tunaona kwamba ndani ya nyoka wa kawaida kuna nyoka wa kiroho, shetani, adui wa Mungu. Na Maandiko Matakatifu hayatoi shaka yoyote katika suala hili. Mwenye Hekima anasema kwamba *kupitia wivu wa shetani*, *kifo* (na dhambi) *kiliingia katika ulimwengu* wa wanadamu (Hekima 2:24); Mwokozi Mwenyewe anamwita shetani *muuaji tangu mwanzo* na *baba wa uongo,* na wote wenye dhambi *kuwa watoto wa shetani* (Yohana 8:44); hatimaye, Mtakatifu Yohane Mteolojia anashuhudia mara mbili na kwa uwazi kabisa kwamba *yule joka mkuu*, *yule nyoka wa zamani,* si mwingine bali ni *shetani na Ibilisi, anayedanganya ulimwengu wote* (Ufunuo 12:9; 20:2).

Hivi ndivyo Mababa Watakatifu na walimu wa Kanisa walivyomwona nyoka mara kwa mara kama yule anayejaribu; kwa mfano:

a) *Irenaeus*: "Shetani, akiwa malaika aliyeanguka, hawezi kufanya chochote isipokuwa kile alichofanya mwanzoni, yaani, kuchochea na kushawishi akili ya mwanadamu kuvunja amri za Mungu na, kidogo kidogo, kuyatilia giza moyo wake";[1423]

b) *Yohana Krisostomo*: "Wale wanaofuata Maandiko lazima wajue kwamba maneno (ya nyoka, mjaribu) ni maneno ya shetani, aliyepelekwa kwenye udanganyifu huo na wivu wake mwenyewe, na kwamba alitumia tu kiumbe hiki kama chombo kinachofaa ('όργάνω)";[1424]

c) *Gregori Mteolojia:* "Kupitia wivu wa shetani na udanganyifu wa mwanamke—ambao yeye mwenyewe, akiwa dhaifu, alishindwa nao, na ambao aliuleta, akiwa hodari wa kushawishi (Ee udhaifu wangu! Kwa maana udhaifu wa wazazi wa kwanza pia ni wangu)—mwanadamu alisahau amri aliyopewa na akashindwa na ladha chungu";[1425]

d) *Augustine*: "Hivyo basi nyoka anaitwa 'mwerevu kuliko wote' kwa sababu ya ujanja wa shetani, ambaye alitekeleza usengenyaji wake ndani yake na kupitia kwake";[1426]

[1423] Contr. haeres. V, c. 24; cf. c. 23.
[1424] Katika Genes. homil. XVI, n. 2.
[1425] Mahubiri ya Pasaka Takatifu, katika *The Works of the Holy Fathers*, IV, 160.
[1426] De Genes. ad litt. XI, uk. 29.

e) *Yohana wa Damascus*: "Mwanadamu alishindwa na wivu wa shetani; maana yule mwenye wivu na chuki kwa wema—jitu, aliyetupwa katika vilindi kwa ajili ya kiburi chake—hakuweza kuvumilia kwamba sisi tufanywe kuwa na haki ya baraka za mbinguni,"[1427] na wengine.[1428]

2. Sababu ya pili ya kuanguka kwa wazazi wetu wa kwanza—sababu katika maana halisi—walikuwa wao wenyewe. Mwshawishi anamwambia mke (labda kwa sababu alikuwa amesikia amri hiyo si moja kwa moja kutoka kwa Mungu, bali kutoka kwa mumewe, na hivyo alishawishika kwa urahisi zaidi), na anaanza hotuba yake kwa kumshutumu Mungu: *kwamba Mungu alikuwa amesema, 'Hamtakula kutoka kwa mti wowote katika Bustani*' (Mwa. 3:1). Kuanzia mwanzo huu tu (John Chrysostom), mke alipaswa tayari kutambua kwamba kulikuwa na udanganyifu unaotendeka hapa; alipaswa kugeuka mbali na nyoka, ambaye alikuwa anazungumza kinyume na yale Mungu aliyokuwa ameamuru, na kumgeukia mumewe kwa swali, ambaye alikuwa ameumbwa kwa ajili yake. Lakini, kwa kutokujali kabisa (άπροσεξίαν), Hawa hakutokomea tu kumgeukia nyoka, bali pia alimfunulia amri ya Mungu mwenyewe, kwa maangamizi yake mwenyewe. *Naye mwanamke akamwambia nyoka: 'Tunaweza kula ya kila mti bustanini; lakini ya tunda la mti ulio katikati ya bustani, Mungu amesema, "Usile nalo, wala usiliguse, usikufa*'" (2:3). Kisha yule mjaribu, kwa ujasiri mkubwa zaidi, alianza kusisitiza kinyume kabisa cha yale Mungu aliyosema, na akatafuta kumwonyesha Mungu Mwenyewe kana kwamba ni mwenye wivu na adui wa wanadamu. *Na yule nyoka akamwambia yule mwanamke: 'La, hamtakufa; bali Mungu anajua kwamba siku mtakayokula matunda yake, macho yenu yatafunguka, nanyi mtakuwa kama miungu, mkijua mema na mabaya'* (4:5). Hii ilifanya iwe rahisi zaidi kwa mwanamke kumtambua mdanganyifu na kuwa sababu ya ziada ya kutotenda kulingana na maneno yake. Hata hivyo, alimwamini nyoka zaidi kuliko Muumba na Bwana wake; alivutiwa na ndoto ya kuwa sawa na Mungu, na baada ya hapo tamaa tatu ziliibuka ndani yake, mzizi wa uasi wote (1 Yohana 2:16): *Na yule mwanamke akaona kwamba mti ule ulikuwa mzuri kwa chakula* (tamaa ya mwili), *na kwamba ulikuwa wa kupendeza machoni* (tamaa ya macho)*, na kwamba ulikuwa wa kutamaniwa ili kumfanya mtu awe na hekima* (kiburi cha kidunia); *naye akachukua tunda lake akala* (6).[1429] Hivyo basi, ingawa Hawa alianguka kwa udanganyifu wa shetani, hakuanguka kwa sababu ya kulazimishwa, bali kabisa kwa hiari yake mwenyewe: maneno ya mdanganyifu hayakuwa ya kumwingiza katika dhambi bila hiari yake; kinyume chake, yalikuwa na mengi yaliyopaswa kumrudishia akili na kumzuia kutenda kosa hilo. Basi, Adamu aliangukaje? Musa ananyamaza kuhusu nukta hii; lakini kutokana na maneno ya Mungu Mhukumu kwa Adamu aliyeporomoka: *'Kwa sababu ulisikia sauti ya mkeo na ukala kutoka kwa mti niliyoakuamuru, nikisema*, *"Usile kutoka humo*" (17)', inaweza kuhitimishwa kwamba Adamu aliporomoka kutokana na ushawishi wa mke wake na uhusiano wake naye — jambo linalomaanisha kwamba yeye, pia, hakuanguka kwa sababu ya ulazima, bali kwa hiari yake mwenyewe. Haijalishi ushawishi wa mke wake ulikuwa gani na haijalishi upendo wake kwake ulikuwa gani, Adamu alipaswa kukumbuka amri ya Mungu; alikuwa na akili ya kuamua kumtii nani—mke wake au Mungu—na yeye mwenyewe ndiye anayelazimika kuwajibika kwa kutilia maanani sauti ya mke wake.[1430]

[1427] Ufafanuzi Kamili wa Imani ya Kiorthodoksi, Kitabu cha II, Sura ya 30, uk. 134. Mahali pengine katika kazi hiyo hiyo, Mtakatifu Yohane wa Damasko anatoa dhana kuhusu kwa nini shetani alichagua nyoka mahususi kama chombo chake: 'Kabla ya Kuanguka,' anasema, 'kila kitu kilikuwa chini ya utawala wa mwanadamu; kwani Mungu alikuwa amemteua kuwa mtawala juu ya yote yaliyo juu ya nchi na katika maji. Hata nyoka alikuwa karibu na mwanadamu, na alimsogelea karibu zaidi kuliko mnyama mwingine yeyote, na kwa miondoko yake ya kuvutia alionekana kuzungumza naye. Ndiyo maana shetani, mkuu wa uovu, alimtumia ili kupandikiza ushauri wenye madhara makubwa katika akili za wazazi wetu wa kwanza" (Kitabu cha II, Sura ya 10, uk. 83).

[1428] *Justin,* *Dialogues with Trypho*, kur. 103, 124; *Tertullian*, *On Patience*, sura ya 5; *Origen*, *Commentary on John*, juz. XX, dondoo 21; *Lactantius,* *Institutes of the Divine*, 11, 13; *Eusebius,* *Praep. Evang.* VII, 10; *Ambrose,* *De paradiso*, ch. 11, n. 9; *Gregory of Nyssa,* *In Psal. Tract.* II, ch. 16; *Theodoret,* *Quaest. in Genes.* XXXI, in *Chron. Quart.* 1843, III, 361.

[1429] Katika Genes. homil. XVI, n. 2, 3. Hapa tumewasilisha toleo fupi la mawazo ya Mtakatifu Yohane Krisostomo.

[1430] Mtakatifu Yohane Krisostomo anaonyesha Mungu akimwambia Adamu hivi: 'Uhuru gani unaostahili, wewe uliyesahau amri Yangu na ukajisikia ujasiri kupendelea zawadi ya mke kuliko maneno Yangu? Kwa kuwa ingawa ni mke *aliyekupa* hiyo, amri Yangu na hofu ya adhabu vilitosha kukuzuia usijaribu kuonja hiyo.' Je, hukujua, au hukutambua? Ndiyo maana, kwa kujali kwako, nilitabiri kwamba usifanywe hivi — ili, ingawa mkeo alikushawishi kuvunja amri, wewe pia usipatikane na hatia. Ilitakiwa uwe na imani kubwa zaidi katika amri Yangu na uangalie si tu kwamba wewe mwenyewe usile, bali pia umwonyeshe mkeo uzito wa kosa hilo, kwa maana wewe ni kichwa cha mkeo na yeye aliumbwa kwa ajili yako. Hata hivyo, ulipindua mpangilio, na si tu kwamba ulishindwa kumwongoza, bali wewe mwenyewe ulianguka pamoja naye." Naye anaendelea kusema, kwa upande Wake: "Fikiria pia maneno ya mume: *'Mwanamke uliyenipa—ndiye aliyenipa kutoka kwa mti, nikakula*' (Mwa. 3:12). Hapa hakuna shuruti, hakuna kulazimishwa, bali ni uchaguzi na uhuru: *alinipa* tu, hakunilazimisha, wala hakunishurutisha" (katika Genes. homil. XVII, n. 4, 5).

Hivyo basi, lawama ya kuanguka kwa wazazi wetu wa kwanza haiko kwa Mungu hata kidogo. Baada ya kumumba mwanadamu huru, Mungu alimpa amri—na, zaidi ya hayo, rahisi kabisa—aliyoitangaza kwa uwazi kabisa, akaiunga mkono kwa vitisho vikali, na kumpa mwanadamu njia zote za kuitekeleza (kwani, mbali na ukamilifu wa nguvu za asili za mwanadamu wa kwanza, neema ya Mungu pia ilikaa ndani yake kila wakati) — lakini mwanadamu alikataa kutimiza mapenzi ya Muumba na Mkarimu wake; alisikiliza sauti ya kwanza ya mjaribu...

Lakini 'kwa nini, wanauliza, Mungu alimpa Adamu amri hii alipokuwa ameshautabiri kwamba atakiuka?' Kwa sababu amri hii au amri nyingine yoyote (na mtu hangeweza kubuni amri rahisi zaidi) — lakini amri maalum, kama tulivyoona tayari — ilikuwa muhimu kwa mwanadamu wa kwanza kutumia na kuimarisha mapenzi yake katika wema, na ili yeye mwenyewe apate utukufu na kufikia furaha kuu zaidi.[1431] "Kwa nini Mungu hakumzuia Adamu asidanganywe, na kwa nini shetani alimshawishi, ilhali Yeye alikuwa ameshatabiri yote mawili?" Kwa sababu kufanya hivyo kungemlazimu kuweka mipaka kwa uhuru wao, au hata kuiondoa kabisa; lakini Mungu, akiwa mwenye hekima isiyo na kikomo na asiyebadilika katika maamuzi Yake, mara tu anapowapa viumbe Wake uhuru, hawezi kuweka mipaka wala kuiondoa tena. [1432]

"Kwa nini Mungu hakumpa mwanadamu, katika asili yake, hali ya kutokuwa na dhambi, ili asishindwe, hata akitaka, katikati ya vishawishi vyote? Kwa sababu hiyo hiyo, tuseme pamoja na Basil Mkuu, kwamba huwatambui watumishi kama wema unapowafunga, bali unapowaona wakitekeleza majukumu yao kwa hiari. Ndiyo maana Mungu anapenda siyo wema uliolazimishwa, bali wema unaotendwa kwa hiari. Hata hivyo, wema hutokana na hiari ya kujitegemea, siyo kwa lazima; na hiari ya kujitegemea inategemea yale yaliyo ndani yetu; yaani, ni huru. Kwa hiyo, yeyote anayemlaumu Muumba kwa kutotutengeneza tusiwe na dhambi kiasili hafanyi chochote isipokuwa kupendelea asili isiyo na busara kuliko ile yenye busara—asili iliyopewa hiari na kujiamulia mwenyewe—kuliko ile isiyohamika na isiyo na matarajio yoyote."[1433]

"Kwa nini Mungu alituumba kabisa, wakati alijua tangu awali kwamba tungedondoka na kupotea? Je, isingekuwa bora zaidi kama asingetupa wala uwepo wala uhuru kabisa?" Lakini nani atakayethubutu kuchunguza makusudi ya Mwenye Hekima isiyo na kikomo? Nani anaweza kutueleza kwamba uumbaji wa mwanadamu, kama kiumbe mwenye hisia na roho, haukuwa wa lazima katika ulimwengu? Zaidi ya hayo, kama Mungu alitabiri kuanguka kwetu, vivyo hivyo alitabiri ukombozi wetu. Na kama alivyounda mwanadamu, ambaye alikuwa amepangiwa kuanguka, ndivyo alivyopanga pia kumrudisha aliyeanguka kupitia Mwanawe wa pekee.

'Mungu hakutabiri tu (John Chrysostom) kwamba Adamu atatenda dhambi, bali pia kwamba Angemrudisha aliyeporomoka kupitia Umwilisho. Wala Hakujua kuhusu Kuanguka kabla ya Kutabiri Ufufuo. Alifahamu kwamba mwanadamu angeshuka, lakini pia aliandaa tiba ya urejesho wake, na akamruhusu mwanadamu apate kuonja kifo, ili ajifunze kile angeweza kufanikisha kwa juhudi zake mwenyewe, na kile alichokuwa akifurahia kupitia wema wa Muumba. Alifahamu kwamba Adamu angedondoka; lakini akaona kwamba kutoka kwake wangetoka Abeli, Enosi, Henoki, Nuhu, Eliya, manabii, Mitume wa ajabu—mapambo ya jamii ya wanadamu—na mawingu yaliyoibeba Mungu ya mashahidi, yakimulika kwa uchaji Mungu."[1434]

§89. Uzito wa dhambi ya wazazi wetu wa kwanza

Dhambi la Adamu na Eva, lililohusisha kula kwao tunda la mti uliokatazwa na Mungu,[1435] linaweza kuonekana kuwa dogo. Lakini tutaelewa umuhimu na ukubwa wake kamili tukizingatia:

[1431] Tazama maelezo 1407–1410 hapo juu.

[1432] Mtakatifu Augustino anasema: 'Nani atathubutu kusema au kuamini kwamba Mungu hakuwa na uwezo wa kuzuia kuanguka kwa malaika au mwanadamu? Lakini Mungu alichagua badala yake kuacha hili kwa hiari yao wenyewe' (De Civitate Dei XIV, 26). Na mahali pengine, akijibu swali lile lile kuhusu kwa nini Mungu aliruhusu kuanguka kwa mwanadamu, anajibu: 'Siwezi kufikia undani wa nia Zake, na nakiri kwamba mambo haya yako juu ya uwezo wangu' (De Genesi ad litteram, Kitabu cha II).

[1433] Majadiliano kuhusu ukweli kwamba Mungu si chanzo cha uovu yanaweza kupatikana katika *The Works of the Holy Fathers*, VIII, 156.

[1434] Apud *Phot.* Biblioth. cod. CCXXIX, uk. 1548. Wazo hili linaonekana pia kwa Mtakatifu Ambrose (de parad. cap. VIII, n. 41).

[1435] Tayari tumeona kwamba hakuna msingi wowote wa kuachana na maana halisi ya maelezo ya Musa kuhusu hali ya awali na kuanguka kwa wazazi wetu wa kwanza. Kwa hivyo, maoni yaliyoshikiliwa na Waenkrati (apud *Clem.* Strom. III, 12, 13), Wamanike (apud *Augustin.* de morib. Manich. c. XIX) na wengineo wa makundi ya upotovu ya nyakati za baadaye, kwamba amri ya Mungu kwa Adamu na Hawa ilikuwa hasa kuwapiga marufuku kuoa na kuolewa, na kwamba dhambi yao ilikuwa ni kutenda kinyume na amri hii—wakati, kinyume chake, inajulikana kwamba Mungu, mara tu alipowaumba wanadamu wa kwanza, *mwanamume na mwanamke. Naye Mungu aliwabariki, na Mungu akawaambia: 'Zaeni, mkaongezeke, mkaijaze dunia*' (Mwanzo 1:28), na wakati

a) Sio kwa umbo la nje, bali kwa roho yenyewe ya amri iliyokiukwa na wazazi wetu wa kwanza. Amri hii iliwataka nini? Ilikuwa amri ya kimaumbile, si ya kiasili; yaani, wazazi wetu wa kwanza hawakuweza, kwa hiari yao wenyewe, kwa sauti ya sheria ya asili iliyochongwa katika dhamiri zao, kufikia utambuzi kwamba hawapaswi kula kutoka kwa mti wa maarifa ya wema na uovu, wala kujieleza kwa nini hawapaswi, — bali walipokea amri hii kutoka kwa Mungu kwa njia ya nje na wakajitahidi kuitimiza kwa sababu tu Mungu aliamuru hivyo. Kwa hivyo, kimsingi, ilihitaji utiifu wao usio na masharti kwa Mungu; ilitolewa ili kujaribu utiifu wao.[1436] Hivyo basi, kwa kuivunja, walianguka katika dhambi ya kutotii Mungu au *uasi*, kama anavyosema Mtume (Warumi 5:19), na kwa kufanya hivyo waliikiuka kimsingi sheria nzima ya maadili, ambayo, kwa kiini chake, si kitu kingine isipokuwa mapenzi ya Mungu, na inamtaka mwanadamu tu atii mapenzi hayo. Ndiyo maana Aliye Barikiwa Augustine: 'Mtu asidhani kwamba dhambi (ya wanadamu wa kwanza) ilikuwa ndogo na isiyo na maana kwa sababu tu ilihusu kula kutoka kwa mti—na zaidi ya hayo, si kutoka kwa mti uliokuwa mbaya au hatari, bali uliokatazwa tu—kwa maana amri ilitaka utiifu, sifa ambayo, kwa viumbe wenye akili, ni kama mama na mlezi wa sifa zote njema.'[1437]

b) Kuhusu urahisi wa amri hii. 'Ni kipi kingeweza kuwa rahisi kuliko hiki?' anauliza Mtakatifu Yohane Krisostomo. Mungu alimruhusu mwanadamu kuishi katika Paradiso, kufurahia uzuri wa yote yaliyoonekana, kushiriki matunda ya miti yote ya Paradiso, na akamkataza kula kutoka kwa mti mmoja tu: na mwanadamu hakutaka hata kutimiza hili... Ndiyo hasa sababu Maandiko Matakatifu yanasema: 'Bwana Mungu alimtoa ardhini kila mti unaopendeza machoni na kuwa mwema kwa chakula' (Mwa. 2:9), ili tujue, kwa wingi alioupata, kwamba mwanadamu, kwa kupoteza kiasi sana na uzembe, alivunja amri aliyopewa."[1438]

c) Kuhusu vivutio vya kutimiza amri hii. Kwa upande mmoja, vivutio hivyo vilikuwa, na ilipaswa kuwa, baraka kuu na za kipekee zaidi zilizotolewa kwa mwanadamu na Muumba, ambaye alimfanyia kwa mikono Yake mwenyewe, akamvika kwa sura Yake, akamfanya mtawala wa viumbe vyote vya dunia, akamweka katika paradiso ya raha, akamwita kwa ushirika Naye, akamneemesha kwa uhai wa milele wa roho na mwili, na akamwekea furaha ya milele—na kwa neema hizi zote, akamtaka mpokeaji jambo moja tu: utiifu. Kwa upande mwingine, kulikuwa na vitisho vya kutisha kwa kuvunja amri: *'Siku utakayokula kwake,'* Mungu aliongeza alipokuwa akiwapa wazazi wetu wa kwanza, *'hakika utakufa'* (Mwa. 2:17). Je, mtu anaweza kufikiria vivutio vyenye nguvu zaidi, na zaidi ya hayo, kwa ajili ya utekelezaji wa amri rahisi kama hiyo?[1439]

(d) Kuhusu njia ya kuitimiza. Lazima tukumbuke kwamba Adamu na Hawa walikuwa bado watakatifu na wasafi kabisa, wenye nguvu mpya na imara, wasio na doa la dhambi, na kwamba, zaidi ya hayo, neema kuu ya Mungu ilikaa daima ndani ya wazazi wetu wa kwanza. Kwa hivyo, walichopaswa kufanya ni kutamani kumkataa mshawishi na kusimama imara katika wema, na wangesimama imara: kila kitu kilitegemea hiari yao pekee, wakati nguvu zao zilikuwa za kutosha zaidi.

d) Idadi ya dhambi maalum zilizomo ndani ya dhambi ya wazazi wetu wa kwanza. Hizi zilikuwa:

1. K i b u r i : kwa sababu wazazi wetu wa kwanza, zaidi ya yote, walishawishika na ahadi ya nyoka: *'Mtakuwa kama miungu'*;[1440]

---

huo huo aliwafundisha sheria ya ndoa: *'Mwanamume atamwacha baba yake na mama yake, na kuungana na mke wake; na wawili hao watakuwa mwili mmoja'* (Mwanzo 2:24). Haya yote yalitokea hata kabla ya ushawishi wa nyoka.

[1436] "Watu huuliza: kwa nini kulikuwa na mti katika Paradiso ambao kupitia kwake shetani aliweza kufanikiwa katika mpango wake mwovu dhidi yetu? Kwa maana kama asingekuwa na chambo hicho cha udanganyifu, angewezaje kutupeleka kwenye kifo kupitia kutotii? Ilikuwepo huko kwa sababu amri ilihitajika ili kujaribu utiifu wetu*" (Basil Mkubwa,* Mahubiri kuhusu Ukweli kwamba Mungu Sio Mwandaji wa Uovu, katika *Matendo ya Mababa Watakatifu*, VIII, 158–159).

[1437] De civil. Dei XIV, 12.

[1438] Katika *Genes. homil. XIV, n. 3*. Wazo lilelile linapatikana kwa Mtakatifu Augustino (*De civit. Dei* XIV, 12) na Mtakatifu Theodoret (*In Genes. quaest. XXXVII*, katika *Chron. Quart. 1843*, III, 370). Huyu wa mwisho anasema: 'Je, dhambi haionekani kuwa duni kwako? Bwana alimpa Adamu mamlaka kamili juu ya miti yote, akimkataza kula kutoka kwa mti mmoja tu; lakini yeye, akiiacha yote mengine, alichuma tunda kutoka kwa ule mti mmoja uliokatazwa. Ilikuwa ni kwa sababu hii hasa kwamba Bwana Mungu alimkemea, akisema: *'Nani aliyekuambia kuwa wewe uko uchi? Je, umekula kutoka kwa ule mti nilioukukataza?* (Mwa. 3:11)? Jambo hili linaonekana wazi pia kutoka kwa maneno ya shetani kwa Hawa: *'Je, Mungu kweli alisema, "Hutakiwi kula tunda la mti wowote bustanini"?*' (Mwa. 3:1). Hivyo basi, ukiukaji huo si mdogo kwa vyovyote vile. Walizuiwa kula kutoka kwa mti mmoja tu; lakini ni kutoka kwa mti huo hasa ndipo walipokula kwanza."

[1439] Motisha hizi zinaonyeshwa kwa nguvu maalum na Mtakatifu Yohane Krisostomo (katika Genes. homil. XVII, n. 4) na Mtakatifu Agostino (De Civitate Dei, XVI, 15).

[1440] "Mungu huchukia jambo lolote zaidi ya kiburi. Ndiyo maana, tangu mwanzo kabisa, Aliandaa kila kitu kwa namna ya kuangamiza tamaa hii ndani yetu. Kwa sababu hii tumekuwa wenye kufa, tukiaishi katika huzuni na maombolezo; kwa sababu hii maisha yetu hupita katika kazi ngumu na uchovu, tukizidiwa na kazi isiyo na mwisho. Kwa maana mwanadamu wa kwanza

2. Ukosefu wa imani: kwa sababu hawakumwamini Mungu: *'Hakika mtakufa*';

3. Ubaguzi wa dini kwa Mungu na kuhamia upande wa adui Yake, shetani: kwa sababu, baada ya kukaidi Mungu, wamtii mdanganyifu na kuamini kashfa yake ya ujasiri, kana kwamba Mungu, kwa wivu au nia mbaya, aliwakataza kula kutoka kwa mti husika;

4. Ukosefu mkuu wa shukrani kwa Mungu kwa rehema na neema Zake zote za ajabu. Au, kwa maneno ya Mtakatifu Augustino: "Hapa ndipo panapokaa kiburi: kwa kuwa mwanadamu alitaka kuwa chini ya nguvu zake mwenyewe badala ya za Mungu; na uchafuzi wa utakatifu: kwa kuwa hakumwamini Mungu; na mauaji: kwa kuwa alijitia katika kifo; na uzinzi wa kiroho: kwa kuwa usafi wa roho ya mwanadamu ulikiukwa na ushawishi wa nyoka; na wizi: kwa sababu alichukua kutoka kwa mti uliokatazwa; na tamaa: kwa sababu alitamani zaidi ya alivyopaswa kuridhika nacho."[1441] Tertullian, kwa upande wake, aliona katika kosa la wazazi wetu wa kwanza la kuvunja amri ya kwanza ukiukaji wa Sheria Kumi zote.[1442]

E) Hatimaye, matokeo yaliyotokana na dhambi ya wazazi wetu wa kwanza. Kama dhambi hii isingekuwa kubwa, isingeleta matokeo ya kutisha yaliyofuata; na Mungu, Mhukumu mwenye haki, asingewaweka wazazi wetu wa kwanza katika adhabu kama hiyo. 'Amri ya Mungu,' anasema Mtakatifu Augustino, 'iliwazuia tu kula kutoka kwa mti huo, na kwa hivyo dhambi inaonekana kuwa ndogo; lakini jinsi Mungu asiyekosea alivyoiwazia kuwa kubwa inadhihirika wazi kutokana na ukali wa adhabu.'[1443]

§90. Matokeo ya Kuanguka kwa Wazazi Wetu wa Kwanza

Matokeo haya yalionekana kwanza kabisa katika roho za wazazi wetu wa kwanza, kisha yakaenea kwenye miili yao na katika ustawi wao wote wa nje.

Matokeo katika nafsi: haya ni—

1) Kutengwa na umoja na Mungu (dini), kupoteza neema, na kifo kiroho. Mara tu Adamu na Hawa walipokuwa wameanguka na kuchafuliwa na dhambi, muungano wao na Mungu ulikatizwa mara moja na bila kuepukika, na neema ya Roho Mtakatifu, iliyokuwa ikikaa katika mioyo yao, ilitoka kwao: kwa maana hakuna, na haiwezi kuwepo, msingi *wa pamoja kati ya nuru na giza,* hata kwa muda mfupi (2 Kor. 6:14). Na mara tu baada ya hapo, tishio la Mungu Mweka-Sheria lilitimia juu yao: *'Siku utakayokula matunda yake, bila shaka utakufa*' (Mwa. 2:17). Wakafa rohoni mwao, ambazo haziwezi kuishi zikitengwa na Mungu, chanzo cha uzima, wala haziwezi kuishi bila neema, kama vile mwili usioweza kuishi bila hewa na chakula.[1444] Wazazi wa Kanisa kwa kauli moja walibainisha matokeo haya ya Kuanguka kwa Adamu,[1445] kwa mfano:

a) *Tatian* (kabla ya kugeuka kwake): "Watu walipomfuata mdanganyifu mwerevu zaidi na, ingawa alipinga amri ya Mungu, wakamwona kama mungu, basi Mungu, kwa nguvu ya neno Lake, aliwanyima wote wawili, mchochezi wa upuuzi huo na wafuasi wake, ushirika na Yeye; na mwanadamu, aliyeumbwa kwa sura ya Mungu, akiwa amegawanyika na Roho Mwenyezi, akawa amekufa";[1446]

b) *Basil Mkuu*: "Kama Adamu alivyotenda dhambi kwa hiari yake mbaya, ndivyo alivyokufa kwa sababu ya dhambi: *mshahara wa dhambi ni mauti* (Warumi 6:23); kadiri alivyotoka katika uzima, ndivyo alivyokaribia kifo: kwa maana Mungu ni uzima, na kinyume cha uzima ni kifo; kwa hiyo Adamu alileta kifo juu yake mwenyewe kwa kumwacha Mungu, kama ilivyoandikwa: *'Wao wanao geuka mbali nawe watapotea*' (Zab. 72:27)";[1447]

c) *Gregori wa Nyssa*: "Baada ya kuanguka kwake, mwanadamu wa kwanza aliishi kwa mamia ya miaka; lakini Mungu hakusema uongo aliposema: *'Siku utakayokula matunda yake, bila shaka utakufa*' (Mwa.

---

alianguka katika dhambi kwa kiburi, akitamani kuwa sawa na Mungu" (*John Chrysostom,* Mahubiri juu ya Injili ya Mathayo LXV, n. 6, Sehemu ya III, uk. 129, Moscow, 1843).

[1441] Enchirid., sura ya XLV.

[1442] Tazama dokezo 1412 hapo juu.

[1443] Op. imperf. contra Julian. VI, uk. 23, katika Patrolog. curs. compl. Jz. XLV, uk. 1567.

[1444] "Ni kifo cha aina gani kilichotokana na dhambi ya Adamu? Aina mbili: kifo cha kimwili, wakati mwili unaponyimwa roho uliyoupa uhai, na kifo cha kiroho, wakati roho inaponyimwa neema ya Mungu, iliyouipa uhai kupitia uwepo wa kiroho wa juu zaidi" (Katekisimu ya Kikristo Iliyopanuliwa kuhusu Kifungu cha III, uk. 43, Moscow, 1840).

[1445] *Irenaeus*, *Kinyume na Ubaguzi*, V, 23, n. 2; *Athanasius*, *Kinyume na Waari*, Hotuba 1, n. 59; *Hilary*, *Maelezo ya Zaburi XXXVII*, n. 12; *Theodoret*, *Maelezo ya Warumi*, V, 14; Peter *Chrysostom*, *Mahubiri LXX*; *Cyril*, *Kinyume na Julian*, Hotuba VIII.

[1446] Orat. ad Graec. c. II.

[1447] Hotuba kuhusu ukweli kwamba Mungu si chanzo cha uovu, katika *The Works of the Holy Fathers*, VIII, 155. Linganisha na kifungu kuhusu kujinyima, ibid. IX, 68.

2:17) — kwa maana, kutokana na mwanadamu kutoishi maisha ya kweli, hukumu ya kifo ilitimia juu yake siku hiyo hiyo, na baada ya muda, kifo cha mwili pia kilimfikia Adamu";[1448]

(d) *Augustino*: "Mara tu amri ilipovunjwa, neema ya Mungu iliondoka mara moja kwa wazazi wa kwanza, nao wakaona aibu kwa uchi wa miili yao."[1449]

2) K u z i m i k a k w a a k i l i (Maungamo ya Kiorthodoksi, Sehemu ya 1, majibu kwa maswali 23 na 27). Hili lilidhihirika mara moja baada ya kuanguka kwa Adamu na Hawa, *waliposikia sauti ya Mungu akitembea Bustanini,* wakafikiria kujificha mbele yake *miongoni mwa miti ya Bustani* (Mwa. 3:8). "Hakuna kitu kibaya kuliko dhambi (*Yohana Krisostomo*); mara tu inapoingia ndani yetu, dhambi haitujazii aibu tu, bali pia huwafanya watu—waliokuwa na busara na kutambulika kwa hekima kuu—kuwa wapumbavu. Tazama jinsi anavyotenda kwa upumbavu sasa yule ambaye hadi sasa alikuwa amejulikana kwa kipimo cha hekima, ambaye kwa matendo yake mwenyewe alimtambulisha yule aliyemwapa hekima, na hata kutabiri... Ni upumbavu uliokiasi kuwepo kwao wanapojaribu kujificha kutoka kwa Mungu aliye kila mahali, kutoka kwa Muumba Aliyeumba vitu vyote kutokana na kutokuwepo, Ambaye anajua kilichofichika, Ambaye aliumba mioyo ya watu wote na kuchunguza matendo yao yote (Zab. 32:15), anayechunguza mioyo na mawazo ya ndani kabisa (Zab. 7:10), na anayejua hisia za siri kabisa za moyo![1450]

3) K u p o t e z a u s a f i w a m o y o , upotovu wa mapenzi, na mwelekeo wake zaidi upande wa uovu kuliko wema (Imani ya Kiorthodoksi, Sehemu ya 1, majibu kwa maswali 23 na 27). Hili ni dhahiri:

a) kutokana na ukweli kwamba mara tu wazazi wetu wa kwanza walipofanya dhambi, *macho yao yalifunguka, nao wakagundua kuwa walikuwa uchi* (Mwa. 3:7), jambo ambalo hawakuwa wameligundua hapo awali;

b) kutokana na ukweli kwamba, kwa upande wa Mungu, Baba na Mwema wao, badala ya upendo wao wa zamani wa kiutoto, ghafla wakahisi hofu ya utumwa: *'Bwana Mungu akamwita Adamu akamwambia, "Adamu, uko wapi?" Naye akamwambia, "Nilisikia sauti yako bustanini, nikahofia, kwa kuwa mimi ni uchi; nikajificha*"' (9, 10);

c) hatimaye, kutokana na ukweli kwamba, walipokuwa wakimpa Mungu hesabu ya dhambi yao, walichagua kutoa kisingizio cha udanganyifu badala ya toba. Adamu alihamishia lawama kwa mke wake na hata kwa Mungu, aliyemtoa kwake: *Adamu akasema, 'Mwanamke uliyenipa awe nami—alininipa matunda ya mti, nikakula'* (12); ilhali mke wake alihamishia lawama kwa nyoka: *mwanamke akasema, 'Nyoka alinidanganya, nikakula'* (13).

Mababa Watakatifu na walimu wa Kanisa walisema kwamba, kupitia Kuanguka, Adamu alipoteza vazi la utakatifu, akawa mwovu, akageukia mawazo mengine, na kwamba shetani aliweka sheria ya dhambi ndani ya asili yake. Tunapata kauli kama hizi, kwa mfano:

a) kwa *Irenaeus*: "Na Adamu akasema: 'Kwa kutotii nimepoteza vazi la utakatifu nililokuwa nimepokea kutoka kwa Roho Mtakatifu'";[1451]

b) kwa *Basil Mkuu*: 'Mara moja Adamu alijikuta nje ya Paradiso, nje ya ule uhai uliobarikiwa, akiwa amekuwa mwovu si kwa sababu ya lazima bali kwa upumbavu';[1452]

c) kwa *Athanasius Mkuu*: "Baada ya kukiuka amri ya Mungu, Adamu alishindwa na mawazo ya dhambi, si kwa sababu Mungu aliumba mawazo haya yanayotushusha, bali kwa sababu shetani aliyapanda kwa udanganyifu katika asili ya mwanadamu yenye akili, ambayo ilikuwa imedondoka katika ukiukaji na kumgeukia Mungu, hata shetani akaweka katika asili ya mwanadamu sheria ya dhambi na ya kifo, ambayo hutawala kwa njia ya dhambi."[1453]

4) U p o t o s h a j i w a s u r a y a M u n g u . Ikiwa sura ya Mungu imechorwa kwenye nafsi ya mwanadamu—na hasa katika uwezo wake wa akili na hiari huru—na ikiwa uwezo huu umepoteza sehemu kubwa ya ukamilifu wake na umepotoshwa na dhambi ya Adamu, basi sura ya Mungu ndani ya mwanadamu pia imepotoshwa. Mtazamo huu unaungwa mkono na:

[1448] Adv. Eunom. orat. II, uk. 482, Juz. II, t. *Morel.*
[1449] De civit. Dei XIII, 13.
[1450] Homilia XVII juu ya Mwanzo, n. 2.
[1451] *Adv. haer.* III, 37.
[1452] Majadiliano kuhusu ukweli kwamba Mungu si chanzo cha uovu, katika *The Works of the Holy Fathers*, juz. VIII, uk. 155.
[1453] Contr. Apollin. Kitabu II, n. 6.

a) *Basil Mkuu*: "Mwanadamu aliumbwa kwa sura na mfano wa Mungu; lakini dhambi imepotosha (ήχρείωσεν) uzuri wa sura hiyo, ikivuta roho katika tamaa za kishenzi";[1454]

b) *Macarius Mkuu*: "Ikiwa sarafu yenye picha ya mfalme itachafuliwa, basi dhahabu hupoteza thamani yake na picha hiyo haina tena maana yoyote: Adamu alipata hali ileile";[1455]

c) *Teodoreto*: "Adamu, akitamani kuwa Mungu, hivyo alipoteza hata haki ya kuwa mfano wa Mungu."[1456]

Matokeo kwa mwili:

1) U g o n j w a , h u z u n i , n a u c h o v u (Waraka wa Baba wa Mashariki kuhusu Imani ya Kweli, Sura ya 6). Baada ya kuharibu nguvu zote za nafsi, dhambi ya wazazi wetu wa kwanza, kama tendo lisilo la kawaida, bila kuepukika ilisababisha msukosuko kama huo katika miili yao, ikipanda ndani yao mbegu za magonjwa ya kila aina, uchovu katika kazi, udhaifu na mateso. *Kwa mwanamke alisema: 'Nitazidisha sana mateso yako; kwa uchungu utawazaa watoto*' (Mwanzo 3:16). *Na kwa Adamu alisema: 'Kwa sababu umelisikiliza sauti ya mkeo na ukala kutoka kwa mti niliyoikuamuru, nikisema, "Usileke ndani yake," ardhi imelaaniwa kwa ajili yako; utakula mimea yake kwa uchungu siku zote za maisha yako*' (Mwanzo 3:17). 'Kwa jasho la uso wako utakula mkate wako' (19). Yote haya yalitambuliwa kama matokeo ya dhambi ya asili na walimu wa Kanisa,[1457] kwa mfano:

a) *Teofilo wa Antiokia*: 'Kutokana na dhambi, kama kutoka chemchemi, magonjwa, huzuni na mateso vilimwagika juu ya mwanadamu;[1458]

b) *Irenaeus*: 'Kama adhabu ya dhambi, mwanadamu alikubali huzuni na kazi ya dunia, na umuhimu wa kula mkate wake kwa jasho la paji la uso wake...; vivyo hivyo, mwanamke alikubali huzuni na kazi ngumu, na majonzi, na maumivu ya kuzaa...'[1459]

2. K i f o (Katekisimu ya Kikristo Iliyopanuliwa, kuhusu Kifungu cha 3, uk. 43). *'Kwa jasho la uso wako,*' Mungu akamwambia Adamu, *'utakula mkate wako hata urudi ardhini ulikotolewa; kwa maana wewe ni vumbi, na kwa vumbi utarudi*' (Mwa. 3:19). Kifo cha kimwili kilikuwa matokeo yasiyoepukika ya Kuanguka kwa wazazi wetu wa kwanza, kwa upande mmoja kwa sababu dhambi iliingiza katika miili yao kanuni ya uharibifu ya magonjwa na uchovu; na kwa upande mwingine, kwa sababu Mungu aliwatenga na mti wa uzima milele baada ya Kuanguka: *na Bwana Mungu akasema: 'Tazama, Adamu amekuwa kama mmoja wetu, akijua mema na mabaya; na sasa, kama asingenyosha mkono wake na kuchukua pia kutoka kwa mti wa uzima, na kuonja, asingekuwa hai* milele' (22). Hivi ndivyo Wazee Watakatifu na walimu wa Kanisa walivyotazama kifo,[1460] hasa:

a) *Ambrose*: "Sababu ya kifo ilikuwa ni uasi; kwa hiyo, mwanadamu mwenyewe ndiye anayelazimika kuwajibika kwa kifo chake, na si Mungu";[1461]

b) *Yohana Krisostomo*: "Ingawa wazazi wetu wa kwanza waliendelea kuishi kwa miaka mingi bado, mara tu waliposikia: *'Wewe ni vumbi*, *na kwa vumbi* utarudi', walikubali hukumu ya kifo — wakawa wenye kufa, na kuanzia wakati huo, mtu anaweza kusema, walikuwa wamekufa; Ili kuashiria hili, Maandiko yanasema: *'Siku utakayokula matunda yake, bila shaka utakufa*', yaani, utasikia hukumu kwamba kuanzia sasa wewe ni mnyonge";[1462]

d) *Mtakatifu Augustino*: 'Miongoni mwa Wakristo wanaoshikilia imani ya kweli ya Kikatoliki, inatambuliwa bila shaka kwamba hata kifo cha mwili chenyewe kimetupata si kwa sheria ya asili—kwa maana Mungu hakuumba kifo kwa ajili ya mwanadamu—bali kama matokeo ya dhambi.'[1463]

Matokeo kuhusiana na hali ya nje ya mwanadamu:

[1454] Mahubiri kuhusu kujinyima, katika *The Works of the Holy Fathers*, IX, 68.
[1455] Homilia XII.
[1456] Katika 2 Paralipom., swali 1.
[1457] *Tatiyo,* *Ad Graec.* VII; *Tertulliano,* *Adversus Marcionem* II, 9; V, 25; *Khrisostomo,* *Homilia juu ya Mwanzo* XVII, n. 7, 9.
[1458] *Theophilus,* *Ad Autolycus*, 11, 25.
[1459] *Adv. haeres.* III, 35; cf. V, 23.
[1460] *Theophilus,* Kwa Autolycus 11, 25; *Methodius*, Amri Kuhusu Wasichana Wakongwe, Hotuba III, n. 6; *Irenaeus*, Dhidi ya Ujinga V, 23; *Eusebius,* Historia ya Kanisa 1, 2; *Theodoret,* Tafsiri ya Zaburi XV, 5; *Lactantius*, Taasisi za Kimungu 11, 13.
[1461] *De paradiso*, sura ya 7; taz. *in Hexaëm.* V, 7; *in Ps.* 36.
[1462] Kwenye Mwanzo, Mahubiri XVII, n. 9; taz. Mahubiri XVI, n. 6.
[1463] *De civit. Dei* XIII, 15.

1. K u t i m u l i w a k u t o k a P a r a d i s o . Paradiso ilikuwa makao ya furaha tele kwa mwanadamu asiye na hatia, na ilitayarishwa kwa ajili yake pekee kupitia wema usio na kikomo wa Muumba; sasa kwa kuwa mwanadamu amedanganya na kuchochea ghadhabu ya Bwana na Mwema wake, mwenye hatia amekuwa asiyestahili makao kama hayo na amefukuzwa kwa haki kutoka Paradiso: *na Bwana Mungu alimfukuza kutoka Bustani ya Edeni ili alime udongo alioutoka* (Mwa. 3:23), — dhana ambayo walimu wa Kanisa wameirudia mara nyingi.[1464]

2. U p o t e v u a u u p u n g u f u w a m a m l a k a j u u y a w a n y a m a (Mwamini Sahihi, Sehemu ya 1, jibu la swali 22). Utawala huu ulitokana na ukweli kwamba mwanadamu aliumbwa kwa mfano wa Mungu (Mwa. 1:26); kwa hivyo, mara tu pindi mfano wa Mungu ulipoharibiwa kwa mwanadamu kupitia dhambi, utawala wake juu ya wanyama ulipaswa kudhoofika.

"Tazama," anasema Mtakatifu Yohane Krisostomo, "wakati Adamu hakujafanya dhambi, wanyama walikuwa watumishi wake na wamtii, naye, kama kwa watumishi, aliwapa majina; lakini alipochafua asili yake kwa dhambi, basi wanyama hawakuendelea kumtambua, na watumishi wakawa maadui zake... Maadamu Adamu alihifadhi asili yake safi, akiwa ameumbwa kwa sura ya Mungu, wanyama walimtumikia na kumtii kama watumishi; lakini alipochafua asili hiyo kwa kutotii, wao, wasimtambue tena bwana wao, wakaanza kumchukia kama mgeni."[1465] "Hata hivyo," anaongeza, "ingawa Adamu alivunja kila amri na kupita kinyume cha sheria yote, Mungu hakumnyima heshima yote wala hakutoa mamlaka yake yote, bali aliiondoa katika utawala wake wanyama tu ambao si muhimu sana kwake kwa mahitaji ya maisha; lakini zile ambazo ni muhimu na za manufaa, na ambazo zinaweza kututumikia sana maishani, Aliziacha zote katika huduma yetu."[1466]

3. L a a n a y a d u n i a k w a u h u s i a n o n a m a m b o y a k i b i n a d a m u : *'Uliilaaniwa udongo kwa ajili yako… utakuoteshea miiba na miungurumo'* (Mwa. 2:17–18). "Na laana hii ni ya haki (John Chrysostom), kwa maana kama vile dunia ilivyoumba kwa ajili ya mwanadamu ili afurahie yote yanayotoka kwake, ndivyo sasa, kwa sababu ya dhambi ya mwanadamu, imewekwa chini ya laana, ili laana yake iwe ni hasara kwa ustawi na amani ya mwanadamu."[1467] Kutokana na maneno ya Mwandishi wa Mambo ya Nyakati, tunaweza kuhitimisha kwamba laana hii inahusu hasa uzaaji wa dunia: *itakutolea miiba na miinamko;* lakini Mtume anapanua laana yake zaidi: *umbile halikukubaliwa kwa upotovu kwa hiari yake, bali kwa mapenzi ya Yeye aliyelikabidhi; tunajua kwamba umbile lote linalia na kuhuzunika pamoja hadi leo* (Warumi 8:20–22). Hatuwezi kubainisha kwa usahihi kabisa ni nini hasa kinachounda upotovu ambao umbile lililazimishwa kuupitia kutokana na kuanguka kwa mwanadamu.[1468]

§91. Uhamisho wa Dhambi ya Wazazi Wetu wa Kwanza kwa Jamii ya Wanadamu : Maelezo ya Utangulizi

Dhambi lililotendwa na wazazi wetu wa kwanza katika Paradiso, pamoja na madhara yake yote, lilipita kutoka kwao hadi kwa wazao wao wote, na linajulikana katika lugha ya Kanisa kama dhambi ya asili (Katekisimu ya Kanisa la Orthodox, Sehemu ya 1, jibu la swali namba 24).

1. Nia ya dhambi ya asili, ambayo imeenea kutoka kwa Adamu na Hawa hadi kwa jamii yote ya wanadamu, ni ya umuhimu mkubwa sana katika Ukristo. Kama kusingekuwa na dhambi ya asili kwa wanadamu na asili yao isingeharibika, kama wangezaliwa wakiwa watakatifu na wasio na hatia mbele za Mungu, kama vile mwanadamu wa kwanza alivyotokea kutoka kwa mikono ya Muumba — katika hali hiyo, ukombozi usingekuwa wa lazima kwao; Mwana wa Mungu angekuja duniani bure na kuonja kifo, na Imani

---

[1464] *Tatiyo,* *Ad Graec.* sura ya 34; *Tertullian,* *Adversus Marcionem* 11, 2; *Hilary*, *Maelezo ya Zaburi 68*; *Cyril wa Yerusalemu,* *Hotuba za Katekesi* II, 4, uk. 28; *Basil Mkuu,* *Hotuba Kuhusu Ukweli Kwamba Mungu Sio Mwandaji wa Uovu*, katika *Kazi za Mababa Watakatifu*, VIII, 155.

[1465] Expositio in Psalmos III, Opp. Vol. V, uk. 3–4, ed. *Montfauc.*

[1466] Katika Genes. Serm. III, n. 2. Mawazo yanayofanana yanapatikana katika maandishi ya Mababa wengine wa Kanisa: *Theodoret,* katika Ps. XV, 5; *Augustine*, De Civitate Dei XXII, 22, n. 3; *John wa Damascus,* Exact Exposition of the Orthodox Faith, Kitabu II, Sura ya 10, uk. 83.

[1467] Katika Genes. homil. XVII, n. 9.

[1468] Baadhi ya Baba wa Kanisa wa awali walikuwa na maoni yao maalum kuhusu mada hii. Kwa mfano, Tatianu aliona asili ya sumu ya mimea fulani kama mojawapo ya matokeo ya Kuanguka kwa Adamu (ad Graec. c. XII); Theophilus wa Antiokia — ukali wa wanyama pori (ad Autol. 11, 17); Agustino—kuwepo kwa ulemavu (contr. Julian, op. imperf. V, 8), Isidoro wa Uhispania—kupungua kwa mwangaza wa jua na mwezi (ord. creat. c. V), na kadhalika.

ya Kikristo ingedhoofishwa katika misingi yake kabisa. Ndiyo maana Mtakatifu Augustino alidai kwamba dhambi ya Adamu na upatanisho uliofanywa na Kristo Mwokozi ni, kwa namna fulani, vituo viwili vikuu ambavyo mafundisho yote ya Kikristo yanazunguka.[1469]

2. Katika mafundisho yake kuhusu dhambi ya asili, Kanisa la Orthodox linatofautisha, kwanza, dhambi yenyewe, na pili, madhara yake ndani yetu. Kwa neno 'dhambi ya asili', linamaanisha hasa ukiukaji huo wa amri ya Mungu, upotovu huo wa asili ya mwanadamu kutoka kwa sheria ya Mungu—na hivyo basi kutoka kwa kusudi lake mwenyewe—ambao ulitendwa na wazazi wetu wa kwanza katika Paradiso na umepitishwa kwetu sote kutoka kwao. 'Dhambi la asili,' tunasoma katika Imani ya Kanisa la Kiorthodoksi la Kikatholiki na Kiintumwa la Mashariki, 'ni ukiukaji wa sheria ya Mungu, iliyotolewa katika Paradiso kwa baba yetu wa mwanzo Adamu. Dhambi hii ya asili ilitoka kwa Adamu hadi kwa asili yote ya mwanadamu, kwa kuwa sote tulikuwa ndani ya Adamu wakati huo; na hivyo, kupitia Adamu mmoja, dhambi ilienea kwetu sote. Kwa hiyo, tunatungwa mimba na kuzaliwa na dhambi hii" (Sehemu ya 3, jibu la swali la 20). Tofauti pekee ni kwamba kwa Adamu upotovu huu kutoka kwa sheria ya Mungu na kutoka kwa kusudi lake ulikuwa wa hiari na wa kujitolea, ilhali kwetu sisi ni wa kurithi na hauwezi kuepukika—tunazaliwa na asili ambayo imepotoka kutoka kwa sheria ya Mungu; katika Adamu ilikuwa dhambi binafsi, dhambi kwa maana halisi ya neno; kwetu sisi si dhambi binafsi, wala si dhambi kamili, bali ni uasherati wa asili tu, ambao tunapokea kutoka kwa wazazi wetu; Adamu alitenda dhambi, yaani, alikiuka amri ya Mungu kwa hiari yake, na kwa hiyo akawa mwenzi wa dhambi, yaani, aligeuza asili yake yote mbali na sheria ya Mungu—lakini sisi hatukutenda dhambi kibinafsi pamoja na Adamu, lakini tulikuwa wenzi wa dhambi ndani yake na kupitia kwake (*kwa kutotii kwa mtu mmoja wengi walikuwa wenzi wa dhambi,* Rum. 5:19), tukipokea kutoka kwake asili ya dhambi, na sisi *kwa asili* twazaliwa kuwa *watoto wa ghadhabu* (Efe. 2:3). Kwa kifupi, neno 'dhambi ya asili' kwa wazazi wa kwanza linahusu dhambi yao wenyewe na pia hali hiyo ya asili ya dhambi ambayo nasi twazaliwa nayo na ndani yake. Hii ndiyo maana inayofundishwa na Kanisa la Orthodox linaposema katika Ungamo lake: 'Kwa kuwa watu wote walikuwa katika Adamu katika hali ya haki, mara tu alipofanya dhambi, wote walifanya dhambi ndani yake na kuingia *katika hali* ya dhambi' (Sehemu ya 1, jibu la swali namba 24).

Kwa matokeo ya dhambi ya asili, Kanisa linamaanisha hasa yale matokeo ambayo dhambi iliyazalisha moja kwa moja kwao, na ambayo hupitishwa kutoka kwao kwenda kwetu, yaani: kuzimika kwa akili, upotovu wa mapenzi na mwelekeo wake kuelekea uovu, udhaifu wa kimwili, kifo na kadhalika. "Na kwa mzigo na matokeo ya Kuanguka," wanasema Mababa wa Kanisa wa Mashariki katika Waraka wao kuhusu Imani Sahihi, "hatusemi dhambi yenyewe..., bali mwelekeo wa dhambi, na yale maafa ambayo haki ya Mungu imemwadhibu mwanadamu kwa kutotii kwake, kama vile: kazi za kuchosha, huzuni, ulemavu wa mwili, magonjwa yanayohusiana na uzazi, maisha ya uhamiaji duniani, ambayo ni magumu kwa muda, na, hatimaye, kifo cha mwili" (Kif. 6). "Ingawa mapenzi ya mwanadamu, kama Ilani ya Imani ya Kiorthodoksi inavyosema pia, yameharibiwa na dhambi ya asili, bado hata sasa yapo ndani ya uwezo wa mapenzi ya kila mtu kuwa ama mtoto mwema wa Mungu au mwovu na mwana wa shetani" (Sehemu ya 1, jibu la swali la 27); na hapa uharibifu wa hiari—yaani, mwelekeo wake kuelekea uovu—unatofautishwa na dhambi ya asili na kutambuliwa kama matokeo yake ndani yetu.

Tofauti hii kati ya dhambi ya asili na matokeo yake ni lazima itambuliwe kwa dhati, hasa katika baadhi ya mambo, ili kuelewa kwa usahihi mafundisho ya Kanisa la Orthodox. Kwa mfano, Kanisa linafundisha kwamba ubatizo hufuta na kuangamiza dhambi ya asili ndani yetu: hii inamaanisha kwamba unasafisha uasherati wenyewe wa asili yetu, tuliorithi kutoka kwa wazazi wetu wa kwanza; kwamba kupitia Ubatizo tunatoka katika hali ya dhambi, tunaacha kuwa, kwa asili, watoto wa ghadhabu ya Mungu—yaani, wenye hatia mbele za Mungu—na kuwa watakatifu na wasafi kabisa mbele Zake, kwa neema ya Roho Mtakatifu, kutokana na sifa za Mwokozi wetu; lakini hii haimaanishi kwamba ubatizo unatokomeza ndani yetu matokeo halisi ya dhambi ya asili: mwelekeo mkubwa zaidi wa uovu kuliko wema, magonjwa, kifo na mambo mengine kama hayo — kwani matokeo haya yote yanabaki, kama vile uzoefu na Neno la Mungu (Warumi 7:23) vinavyoshuhudia, hata kwa wale ambao wamezaliwa upya.

3. Hata hivyo, dhambi ya asili wakati mwingine hufahamika kwa maana pana zaidi, kwa mfano, wakati wa kufafanua mafundisho kuhusu uhalisia wa dhambi hii na upana wake. Na ni hasa chini ya jina la dhambi ya asili ambapo dhambi yenyewe na matokeo yake ndani yetu hufahamika: uharibifu wa uwezo wetu wote,

[1469] Epist. CXC ad Optat., sura 1, 2, 3, katika Patrologia Cursus Completus, juz. XXXIII, ukur. 857–861.

mwelekeo wetu zaidi kuelekea uovu kuliko wema, na kadhalika.[1470] Hii ni kwa sababu, katika Maandiko Matakatifu yenyewe, mafundisho ya dhambi ya asili na matokeo yake kwa kiasi kikubwa huwekwa pamoja yasiyotenganishwa; na, kwa upande mwingine, kwa sababu wakati uhalisia wa dhambi ya asili, au upana wake, unapothibitishwa, uhalisia au upana wa matokeo yake huthibitishwa kwa wakati mmoja.

4. Kuna mafundisho mawili ya uongo yanayojulikana kuhusu dhambi ya asili.

Moja inashikiliwa na wale wanaokataa kabisa ukweli wa dhambi hii, wakidai kwamba wote huzaliwa safi na wasio na hatia kama Adamu alivyoundwa, na kwamba magonjwa na kifo ni matokeo ya asili ya binadamu, si matokeo ya dhambi ya asili—hii ilifundishwa zamani na Wapelagia,[1471] na katika nyakati za hivi karibuni na Wasosini na wanarationalisti kwa ujumla.[1472]

Itikadi nyingine ni ile ya Waamishaji, ambao huangukia upande mwingine wa kupita kiasi, wakichukulia kupita kiasi madhara ya dhambi ya asili ndani yetu: kulingana na mafundisho haya, dhambi ya wazazi wetu wa kwanza imeharibu kabisa katika mwanadamu uhuru wake, mfano wa Mungu na nguvu zote za kiroho, kiasi kwamba asili ya mwanadamu yenyewe imekuwa dhambi; chochote ambacho mtu anatamani au hufanya ni dhambi; hata wema wake ni dhambi; na yeye hawezi kabisa kufanya jambo lolote jema.[1473] Kanisa la Orthodox linakataa mtazamo wa kwanza kati ya mitazamo hii potofu kupitia mafundisho yake kuhusu uhalisia wa dhambi ya asili ndani yetu, pamoja na matokeo yake yote (yaani, dhambi ya asili ikieleweka kwa maana pana); linakataa mtazamo wa mwisho kupitia mafundisho yake kuhusu matokeo.

§92. Uhalisia wa dhambi ya asili, upana wake na namna ya ueneaji wake

Kanisa la Orthodox linafundisha kwamba dhambi ya wazazi wa kwanza, pamoja na matokeo yake, imepitishwa kutoka kwa Adamu na Hawa hadi kwa wazao wao wote kupitia kuzaliwa kwa kawaida, na kwa hivyo, bila shaka ipo.

1). Mafundisho haya yana msingi imara katika Maandiko Matakatifu. Sehemu husika za Maandiko zinaweza kugawanywa katika makundi mawili: baadhi zinaelezea hasa wazo la uhalisia na upana wa dhambi ya asili kwa wanadamu; huku zingine zikielezea hasa wazo la uhalisia wake na namna ya kuenea kwake.

Kutoka kwa mistari ya aina ya kwanza:

1.1. Vipengele muhimu zaidi na vilivyo wazi zaidi vinapatikana katika sura ya tano ya Barua ya Mtume Paulo kwa Warumi. Akifanya ulinganisho hapa kati ya Adamu na Bwana Yesu Kristo kuhusiana na kizazi cha wanadamu, Mtume anaandika, miongoni mwa mambo mengine: *'Kama vile dhambi ilivyoingia ulimwenguni kwa mtu mmoja, na kifo kwa njia ya dhambi, ndivyo kifo kilienea kwa wanadamu wote, kwa sababu wote wamefanya dhambi'* (12). *Kwa maana ikiwa, kwa kosa la mtu mmoja, wengi walikufa, je! Basi ni zaidi jinsi gani neema ya Mungu na zawadi kwa neema ya mtu mmoja, Yesu Kristo, imetapakaa kwa wengi* (15). *Kwa maana ikiwa, kwa kosa la mtu mmoja, mauti ilitawala kwa mtu huyo mmoja, ndivyo zaidi wale wanaopokea wingi wa neema na zawadi ya haki watatawala katika uzima kwa mtu mmoja, Yesu Kristo. Basi, kama vile kwa kosa la mtu mmoja watu wote walipata hukumu, ndivyo pia kwa haki ya mtu mmoja watu wote wamehalalishwa kwa uzima. Maana kama vile kwa kutotii kwa mtu mmoja wengi wakawa wenye dhambi, ndivyo pia kwa kutii kwa mtu mmoja wengi wakawa wenye haki* (17–19).

Kutokana na maneno haya ni wazi:

a) kwamba dhambi iliingia ulimwenguni, na kupitia dhambi mauti pia iliingia, kama matokeo yake, kupitia mtu mmoja, Adamu: *kupitia mtu mmoja* (δι' ένός) *dhambi iliingia ulimwenguni, na kupitia dhambi* (διά τής άμαρτίας) *mauti*;

b) kwamba ni kwa dhambi ya yule mmoja *hasa ndipo* kifo kilikuja kwa watu wote, na si kwa dhambi zao wenyewe: *hivyo* (οϋτως) *kifo kilipita kwa watu wote*; *maana wote wamefanya* dhambi…; *kwa kosa la yule mmoja*, *wengi waliwekwa chini ya* kifo… *kwa kosa la yule mmoja, kifo kilitawala kupitia yule mmoja* (διά τοϋ ένός);

[1470] Tazama *Th. Procopovicz,* *Christ. Orthod. Theolog.*, vol. II, uk. 483; linganisha uk. 458, Leipzig, 1782.

[1471] Katika *Augustine,* *Gesta Pelag.*, sura XI; *Contr. Julian*, *op. imperf.* II, 64; *De natur. et grat.*, sura XIX, n. 21.

[1472] Katekisimu ya Racow, swali 423; *Clericus,* Historia ya Kanisa, ad ann. 180, §§ 30, 34.

[1473] *Agustino,* *Confessions*, sura ya XVIII; Solidus, *Declaration* 1 juu ya *Hiari*, namba 1, 2, 3; *Kalvini*, *Institutes*, 11, 1, namba 8, 9; 2, namba 1; *Luteri,* *On the Servitude of the Will* (akijibu Erasmus), fol. 178, Juz. III, toleo la Jena; *Melankthoni,* Maelezo ya pamoja kuhusu matendo ya dhambi na utofautishaji wa dhambi.

c) kwamba, pamoja na kifo—ambacho ni matokeo ya dhambi—dhambi ya mtu mmoja pia iliingia kwa wanadamu wote, na kwamba ilikuwa ni hasa kupitia dhambi hii, kabla ya dhambi zao wenyewe, *ndipo* watu wakawa wenzi wa *dhambi*: *kwake wote wamefanya dhambi; kupitia kutotii* (διά τής παρακοής) *kwa mtu mmoja*, *wengi wakawa wenzi wa dhambi* (κατεστάθησαν — wakawa, waliumbwa)*;*

d) hatimaye, kwamba ilikuwa hasa kupitia dhambi ya yule mmoja ndipo matokeo mengine ya dhambi—hukumu—iliingia kwa watu wote, kabla ya wao wenyewe kuanza kuhatia dhambi: *kupitia kosa la yule mmoja* (δι' ένός)*, hukumu ilikuja juu ya watu wote*. Kwa hivyo, wale wanaokataa uhamisho wa dhambi ya asili kutoka kwa wazazi wa kwanza hadi kwa jamii yote ya wanadamu wanakosea kudai kwamba maneno ya Mtume yanayozingatiwa yanabeba maana kama hiyo. 'Adamu alitenda dhambi kwanza na kwa hivyo akafa; watu wengine wote hufanya dhambi kwa kuiga mfano wake, na kwa hivyo wanakufa kwa sababu ya dhambi zao wenyewe — na, kwa msingi huo, dhambi ya Adamu iliingia ulimwenguni kwa kuigwa tu, na haipitishwa kwa watu kupitia kuzaliwa.' Mbali na maelezo tuliyoyatoa, ambayo yanakanusha waziwazi tafsiri kama hiyo, tutaongeza mengine machache:

(a) Kama vile kulinda dhidi ya tafsiri hii, Mtume kwa makusudi alisema katika sura hiyo hiyo ya Waraka kwa Warumi: *'Kifo kilitawala tangu Adamu hata Mose, hata juu ya wale ambao hawakutenda dhambi kama ukiukaji wa Adamu'* (14);

b) Kulingana na Mtume, kupitia dhambi *mauti ilipita kwa wanadamu wote*, na kwa kweli watu wote wanakufa, hata watoto wachanga; lakini watoto wachanga hawana dhambi zao wenyewe, na hawawezi kutenda dhambi kwa kuiga mfano wa Adamu;

c) "kama Mtume (Mtakatifu Augustino) angekusudia kuzungumzia dhambi ya kuiga, angependelea kusema, akimfuata Mwokozi (Yohana 8:41–44), kwamba dhambi iliingia ulimwenguni kupitia malaika, kwa sababu malaika ndiye aliyefanya dhambi kwanza";[1474]

d) "Wengi hufanya dhambi kwa matendo yao wenyewe, bila hata kufikiria kabisa kuhusu dhambi ya Adamu: basi, dhambi ya Adamu inawadhuru vipi kwa mfano wake?";[1475]

e) Mtume anasema kwamba kupitia mtu mmoja, yaani, Adamu, *dhambi iliingia* (έισήλθεν) *ulimwenguni*, ikimaanisha kwamba dhambi hii haikubaki kwenye chanzo chake bali ilienea, ikitoka kwake na kuifikia watu wote, kiasi kwamba mwenzi wa kwanza aliyekosa akazaa wakosaji walio chini ya kifo.[1476] Wazo lilelile kama katika kifungu kinachochunguzwa limetajwa katika maneno ya Mtume: *kama vile katika Adamu* (έν τώ Άδάμ*) wote wanakufa, vivyo hivyo katika Kristo wote watafanywa kuwa hai* (1 Kor. 15:22). Ikiwa watu wote wanakufa katika Adamu, inafuatia kwamba wanakufa kifo kile kile alichokufa yeye, ambacho kilitokea kutokana na dhambi.

1.2. Aya nyingine isiyo wazi sana inapatikana katika Kitabu cha Ayubu. Akielezea masaibu ya maisha ya binadamu, mtu huyu mtakatifu anasema, miongoni mwa mambo mengine: *'Nani azaewa safi kutoka kwa mchafu? Hakuna, ikiwa siku zake zimehesabiwa*' (Ayubu 14:4–5). Hapa, ni wazi, mjadala unahusu aina fulani ya uchafu ambao hakuna binadamu aliye huru nao, na kwa kweli tangu wakati wa kuzaliwa. Basi, uchafu huu ni nini? Kwa kuwa, kulingana na Ayubu, ndiyo chanzo cha masaibu ya maisha ya binadamu (beti 1–2) na humfanya mtu kuwa chini ya hukumu ya Mungu (beti 3), ni lazima tuchukulie kuwa kinachomaanishwa hapa ni uchafu wa kimaadili, si uchafu wa kimwili—uchafu wa kimwili ukiwa ni matokeo tu ya ule wa kimaadili na hauna uwezo wenyewe kumfanya mtu kuwa chini ya hukumu ya Mungu— — yaani, uhalifu wa asili yetu, ambao umepitishwa kwa wote kutoka kwa wazazi wetu wa kwanza.

Maandiko ya aina ya pili ni pamoja na:

1. Maneno ya Mwokozi katika mazungumzo Yake na Nikodeo: *'Kweli, kweli, nakuambia, mtu asipozaliwa juu, hawezi kuuona Ufalme wa Mungu… Kile kilichozaliwa kwa mwili ni mwili, na kile kilichozaliwa kwa Roho ni roho'* (Yohana 3:5–6). Maana ya maneno haya ni kwamba mtu aliyezaliwa kwa njia ya kawaida, awe yeyote—iwe Myahudi au Mwenyeji—hawezi kwa namna yoyote kuingia katika Ufalme wa Mungu, ufalme wa neema na baadaye ufalme wa utukufu, isipokuwa azaliwe upya kutoka juu kupitia sakramenti ya ubatizo. Hii inamaanisha kwamba—

[1474] *Agustino,* *Kuhusu Sifa na Msamaha wa Dhambi*, 1, sur. 9.
[1475] *Augustine,* *Kinyume na Julian*, VI, sura ya 12.
[1476] *Augustine,* Mahubiri CLIII juu ya Maneno ya Mtume, Warumi VII, 5–13, sura ya XI, Patrologia Cursus Completus, Juz. XXXVIII, uk. 832.

(a) watu wote, kwa asili yao, sasa wako chini ya uchafu fulani, yaani uchafu wa kimaadili, kwa sababu ni kikwazo kwa kuingia kwao katika ufalme wa kimaadili wa Kristo; na —

b) uchafu huu unaenea kwa watu wote kupitia kuzaliwa kwao kwa kawaida. Ili kuelezea kifungu hiki, tunaweza kukumbuka maneno ya Mtume kwamba *kwa asili* tulikuwa *watoto wa ghadhabu ya Mungu* (Efe. 2:3).

2. Maneno ya Mwimbaji katika zaburi yake ya toba: *'Tazama, niliumbwa katika uovu, na katika dhambi mama yangu alinichukua mimba*' (Zab. 50:7). Hapa mtu hawezi kuelewa hili linahusu dhambi binafsi ya nabii-mfalme, kwa maana, kama anavyosema, 'katika dhambi hii niliumbwa na kuzaliwa'; Hivyo basi, dhambi hii ilikuwa ndani yake tangu wakati ambapo hakuwa bado amefanya tendo lolote la kibinafsi. Wala haiwezi kueleweka kama dhambi ya wazazi wa Daudi, kana kwamba alitungwa kwa njia isiyo halali—inajulikana kwamba Daudi hakuwa tunda la uhalifu, kwamba Yese, baba yake, aliishi maisha ya mtu mwema, na kwamba mama yake alikuwa mke halali wa Yese. Kwa hiyo, neno 'maovu' ambayo Daudi alizaliwa nayo lazima litafsiriwe kuwa linamaanisha kitu kingine—yaani dhambi ile ambayo, iliyoanzia katika utovu wa nidhamu wa kwanza wa Adamu, inapita kutoka kwake hadi kwa wazao wake wote. Sheria ya asili ya kutungwa kwa mimba na kuzaliwa ni ileile kwa watu wote; kwa hivyo, haiwezekani kubainisha sababu yoyote kwanini Mfalme wa Israeli pekee anapaswa kutungwa na kuzaliwa katika dhambi ya asili, ilhali watu wengine wote wangeokuwa huru kutokana nayo.

2). Kwa kuwa na msingi imara katika Maandiko Matakatifu, mafundisho ya dhambi ya asili yana msingi imara vivyo hivyo katika Mila Takatifu.

Ifuatayo ni ushahidi wa desturi hii:

2.1. Desturi ya Kanisa ya kubatiza watoto wachanga, ambayo imekuwapo ndani yake tangu wakati wa Mitume wenyewe, kama inavyoshuhudiwa na walimu wa kale: Irenaeus, Origen, Cyprian na wengine wengi.[1477] Na daima imefanya ubatizo huu, kulingana na ushuhuda wa walimu hao hao na imani zake: *kwa msamaha wa dhambi*. Lakini ni dhambi gani, wakati watoto wachanga bado hawawezi kuhatia dhambi kwa hiari yao? Orijeni anasema: 'Watoto wachanga huwabatizwa kwa ajili ya msamaha wa dhambi. Ni dhambi gani basi? Au wamefanya dhambi lini? Na jinsi gani bwawa la ubatizo linaweza kuwa muhimu kwao, ikiwa si kwa maana tuliyotaja hivi punde: *hakuna atakayekuwa huru kutokana na uchafu ikiwa hata siku moja tu ya maisha yao duniani itabaki?* Na kwa kuwa uchafu wa kuzaliwa unasafishwa kupitia sakramenti hii ya ubatizo, watoto wachanga pia wanabatizwa."[1478] Ndiyo maana Mtakatifu Augustino kwa ujasiri anaelekeza Pelagiani kwenye ubatizo wa watoto wachanga kama uthibitisho wa wazo kwamba Kanisa daima limetambua uhalisia wa dhambi ya asili kwa wanadamu.[1479] Inafaa kuongeza kwamba, wakati wa ubatizo wa watoto wachanga, kama ilivyo kwa watu wazima, Kanisa tangu zamani sana limekuwa likitumia maombi ya kufukuza kutoka kwa wale wanaobatizwa 'roho zote mbaya na chafu, zilizofichika na kuishi katika mioyo yao'.[1480] Hivyo basi, maneno haya ya uchawi yangekuwa na maana gani ikiwa Kanisa lingewachukulia watoto wachanga kuwa safi na wasiohusika na dhambi ya asili? Zaidi ya hayo, Wapelagia wenyewe hawakukanusha ukongwe wa maneno haya ya uchawi.[1481]

2.2. Mabaraza yaliyofanyika katika karne ya tano kama mwitikio wa uzushi wa Pelagi. Inajulikana kwamba kuanzia mwaka 412 hadi 431, katika sehemu mbalimbali za ulimwengu wa Kikristo—kama Mashariki na hasa Magharibi—kulikuwa na mabaraza zaidi ya ishirini yaliyochunguza uzushi huu, na yote yalikulaani kwa kauli moja.[1482] Basi, mkwamo huu wa pamoja dhidi ya uzushi wa Pelagio unawezaje kuelezwa, ikiwa fundisho la dhambi ya asili halikuwa limeenea na kuwa na mizizi ya kina katika Kanisa la Kristo tangu enzi za Mitume wenyewe? Itakuwa kupita kiasi kunukuu maamuzi ya makungano yote haya dhidi ya Wapelagia; inatosha kunukuu maneno ya mkutano muhimu zaidi kati yao, Mkutano wa Karthago (418), ambao Kanisa la Orthodox linatambua kama mojawapo ya makungano tisa ya ekumeni.

[1477] *Irenaeus,* Dhidi ya Ujinga 11, 22, na 39, n. 4; *Origen*, Kitabu V, Sura ya VI ya Waraka kwa Warumi, n. 9; Mahubiri VIII juu ya Kitabu cha Mambo ya Walawi, n. 3; *Cyprian*, Waraka LIX kwa Fidus kuhusu Uapostasia, uk. 98, toleo la Maur.; *Ambrosius,* *De Abraham* II, n. 81; *Augustine*, *Sermon* CXV, n. 10; *Contra Donatistas* IV, 23, n. 30.

[1478] Homilia XIV juu ya Luka.

[1479] Kuhusu Dhambi, Sifa na Msamaha, Kitabu III, n. 9, 5, n. 10.

[1480] Na Mbarikiwa Augustino alibainisha hili dhidi ya Wapelagia. *Contr. Julian.* II, uk. 2.

[1481] Kama ilivyothibitishwa na Mtakatifu Jerome. *Dialog.* III, n. 17, *Opp.* Vol. II, p. 788, ed. Vallars.

[1482] Matendo ya mabaraza haya yote yamechapishwa katika *Collect. Concil.* Juz. I, t. Harduin.

'Yeyote anayepinga umuhimu wa kuwabatiza watoto wachanga na wale waliojifungua tumboni mwa mama zao, au anasema kwamba ingawa wanafanyiwa kitendo cha ubatizo kwa ajili ya msamaha wa dhambi, lakini hawairithi chochote kutoka kwa dhambi ya asili ya Adamu kinachopaswa kuondolewa kwa bafu ya kuzaliwa upya (ambapo itafuatia kwamba ibada ya ubatizo kwa ajili ya msamaha wa dhambi inatumika kwao si kwa maana yake halisi, bali kwa maana ya uongo), na awe anathema. Maana maneno ya Mtume: 'Kwa kuwa kwa mtu mmoja dhambi iliingia ulimwenguni, na kwa dhambi, mauti; na hivyo mauti ikawapita watu wote, kwa sababu wote wamefanya dhambi katika yeye' (Warumi 5:12), yanapaswa kueleweka kwa njia ileile ambayo Kanisa Katoliki, lililoenea kote, limeyafahamu siku zote. Kwa maana, kulingana na kanuni hii ya imani, hata watoto wachanga, ambao hawawezi kutenda dhambi yoyote kwa hiari yao, hubatizwa kweli kwa ajili ya msamaha wa dhambi, ili kupitia kuzaliwa upya, kile walichorithi kutoka kwa kuzaliwa kwao kwanza kusafishwe ndani yao."

2.3. Maneno ya waalimu binafsi wa Kanisa waliyoishi kabla ya kujitokeza kwa uzushi wa Pelagio, kama vile:

(a) *Justin*: "Kristo alichagua kuzaliwa na kuonja kifo, si kwa sababu Yeye mwenyewe alikuwa na uhitaji wowote wa hicho, bali kwa ajili ya jamii ya wanadamu, ambayo kupitia Adamu (ἀπό τοϋ Ἀδαμ) iliwekwa chini ya kifo na kishawishi cha nyoka";[1483]

b) *Irenaeus:* "Katika Adamu wa kwanza tulimkosea Mungu kwa kushindwa kutii amri Yake; katika Adamu wa pili tulipatanishwa Naye, tukawa watii hata kufa; hatukuwa na deni kwa yeyote mwingine isipokuwa Yeye ambaye amri Yake tulikuwa tumevunja tangu mwanzo";[1484]

c) *Tertullian*: "Mwanadamu alidanganywa na shetani tangu mwanzo hadi kuvunja amri ya Mungu, na hivyo akahukumiwa kifo; kwa hivyo, kizazi chote cha wanadamu, kilichotokana na mbegu yake, kilihusishwa (traducem) katika hukumu yake";[1485]

d) *Kipriano*: "Ikiwa hata wenye dhambi wakubwa, ambao hapo awali walitenda dhambi nyingi sana dhidi ya Mungu, wanapewa msamaha wa dhambi wanapoamini, na hakuna anayekataliwa ubatizo na neema, na zaidi ya hayo, mtoto huyu mchanga haapaswi kukataliwa, ambaye, akiwa amezaliwa hivi karibuni, hajafanya dhambi yoyote isipokuwa kwamba, kwa kuwa ametoka katika mwili wa Adamu, amepata (contraxit) maambukizi ya kifo cha kale kupitia kuzaliwa kwake mwenyewe, na ambaye anafaa zaidi kupokea msamaha wa dhambi, kwa kuwa si dhambi zake mwenyewe bali za wengine ndizo anazosamehewa;[1486]

d) *Hilary*: 'Kupitia kosa la Adamu mmoja, ukoo wote wa wanadamu ulipotea… kutoka kwa mmoja, hukumu ya kifo na taabu ya maisha vilienea kwa wote';[1487]

f) *Basil Mkuu*: "Fidia dhambi ya asili kwa zawadi ya chakula—kwa maana kama Adamu alivyotupitishia dhambi kupitia ladha mbaya, ndivyo tutakavyofuta ladha hii hatari ikiwa tutatimiza mahitaji na njaa ya ndugu yetu";[1488]

g) *Gregori Mteolojia:* "Dhambi hili lililopandikizwa upya liliwafikia watu maskini kutoka kwa mzazi wa kwanza… sote tulishiriki katika yule Adamu mmoja, tulidanganywa na nyoka, tulikufa kwa dhambi, na tukaponyezwa na Adamu wa mbinguni";[1489]

h) *Ambrose*: "Sote tumetenda dhambi katika mtu wa kwanza, na kupitia mfululizo wa asili, urithi wa dhambi umeenea kutoka kwa mmoja hadi kwa wote…; hivyo basi Adamu yuko ndani ya kila mmoja wetu:

[1483] Dialog. cum Tryphon, n. 88.

[1484] *Contr. haeres.* V, 16. Sehemu nyingine: 'Sheria inasema kwamba mwanadamu anaponwa kutoka kwa jeraha la kale lililotolewa na nyoka tu ikiwa ataamini kwa Yeye ambaye… huvuta vitu vyote Kwake na kuwapa wafu uhai' (*Contr. haeres.* IV, 5), 'Kama vile kupitia mti tulivyokuwa wenye madeni kwa Mungu, ndivyo pia kupitia mti tunavyopokea msamaha wa deni letu' (V, 17).

[1485] De testim. animae, sura ya III. Mahali pengine: "Kila roho huhesabiwa kuwa ya Adamu hadi ihesabiwe kuwa ya Kristo; hubaki kuwa najisi maadamu tu huhesabiwa hivyo, na ni mwenye dhambi kwa sababu ni najisi" (De anim., sura ya 40). Uovu wa roho, mbali na ule unaoongezwa na ushawishi wa roho mchafu, kwa namna fulani unatanguliwa na *kasoro ya* asili tangu mwanzo kabisa (ibid., ch. 16).

[1486] Waraka LIX kwa Fidus, katika *Patrologia Cursus Completus*, Juz. III, uk. 1013.

[1487] Katika Mathayo, sura ya XVIII, maelezo 16; katika Zaburi LIX, maelezo 4. Mahali pengine: 'kwa maana kila mwili ni wa dhambi, yaani, umetokana na Adamu baba kupitia dhambi; Kristo alitumiwa katika mfano wa dhambi ya mwili, akiishi ndani yake si katika dhambi, bali katika mfano wa dhambi ya mwili' (Oper. incerti fragm. VIII).

[1488] Hotuba wakati wa njaa na ukame, katika *The Works of the Holy Fathers*, VIII, 137–138.

[1489] Himno za Sakramenti, Kitabu VII, katika *The Works of the Holy Fathers*, IV, 245; Mahubiri dhidi ya Waari, ibid., III, 173–174.

katika yeye asili ya mwanadamu ilitenda dhambi, kwani kupitia mtu mmoja dhambi ilipita kwa wote."[1490] i) *Yohana Krisostomo*: "Kifo kiliingia na kutawala vipi? Kupitia dhambi ya mtu mmoja: maana ni nini kingine kinachomaanishwa na 'kwake wote wamefanya dhambi'? Baada ya kuanguka kwa Adamu, hata wale ambao hawakula kutoka kwa mti huo wote waligeuka kuwa wenye kufa kuanzia wakati huo na kuendelea… dhambi hii ilisababisha kifo kwa wote."[1491]

Hatutaji kauli zinazofanana kutoka kwa waalimu wengine wengi wa Kanisa walioishi katika kipindi hicho hicho;[1492] na wale walioitajwa wanatosha kabisa kuona upumbavu mtupu wa Wapelagia, wa zamani na wa sasa, wanaodai kwamba Augustino alibuni mafundisho ya dhambi ya asili, na, kwa upande mwingine, kutambua ukweli kamili wa maneno ya Mbarikiwa Agustino akimwambia mmoja wa Wapelagia: 'Sio mimi niliyebuni dhambi ya asili, ambayo imani Katoliki imeiamini tangu zamani zilizopita; bali ninyi, mnaokanusha fundisho hili, bila shaka mko huru mpya.'[1493]

3). Mwisho, tunaweza kushawishika juu ya uhalisia wa dhambi ya asili, ambayo inaturithisha sote kutoka kwa wazazi wetu wa kwanza, kwa mwangaza wa akili timamu na kwa msingi wa uzoefu usiopingika.

3.1. Mtu yeyote anayejichunguza kwa makini na kuchunguza kwa kina nafsi yake hawezi kujizuia kusema, pamoja na Mtume mtakatifu Paulo: *'Najua kwamba ndani yangu, yaani, katika mwili wangu, hakuna kitu kizuri; maana tamaa ya kufanya mema iko ndani yangu, lakini siioni nguvu ya kuitekeleza. Jambo jema ninalotaka kulifanya, silifanyi; bali jambo baya nisilotaka kulifanya, ndilo ninalofanya. Basi, nikifanya kile nisichotaka, si mimi tena ninalofanya, bali dhambi iliyo ndani yangu. Basi naona sheria hii ikifanya kazi: kwamba ninapotaka kufanya mema, uovu uko karibu nami. Kwa maana ndani ya nafsi yangu ninafurahia sheria ya Mungu; lakini katika viungo vyangu naona sheria nyingine, ikipigana na sheria ya akili yangu na kunifanya mfungwa wa sheria ya dhambi iliyo katika viungo vyangu* (Warumi 7:18–23). Hasa, yeyote anayejichunguza yeye mwenyewe na jirani zake kwa makini hawezi kushindwa kutambua kweli zifuatazo:

(a) kuna mapambano ya daima ndani yetu kati ya roho na mwili, akili na tamaa, hamu ya wema na mwelekeo wa uovu;

(b) Katika mapambano haya, ushindi karibu kila mara huenda kwa upande wa mwisho: mwili hushinda roho iliyo ndani yetu, tamaa hutawala akili, na mwelekeo wa uovu hushinda matarajio ya wema; kwa asili tunapenda yaliyo mema, tunayatamani, na tunayafurahia — lakini hatuwezi kupata nguvu ndani yetu ya kufanya mema; kwa asili hatupendi uovu, na bado tunavutiwa kwake bila kuepukika;

(c) Tabia ya yote yaliyo mema na matakatifu tunayopata kwa juhudi kubwa na polepole sana; ilhali tabia ya uovu hupatikana bila juhudi yoyote na kwa haraka sana — na kinyume chake —

d) ni vigumu sana kwetu kuvunja tabia yoyote mbaya au kushinda tamaa yoyote ndani yetu, hata isiyo na maana; lakini ili kudhoofisha wema ambao tumeupata kwa juhudi nyingi, kinachohitajika ni kishawishi kidogo tu. Ukuu huu uleule wa uovu juu ya wema katika jamii ya wanadamu, ambao tunaoona sasa, umeonekana na wengine katika enzi zote. Musa anaandika kuhusu watu kabla ya Mafuriko: *'Kila kusudi la mawazo ya mioyo yao lilikuwa ni uovu tu daima*' (Mwa. 6:5), na baadaye kuhusu watu baada ya Mafuriko: *'Mwelekeo wa moyo wa mwanadamu ni uovu tangu ujana wake*' (Mwa. 8:21). Daudi anashuhudia kwamba *wote wamepotea, wameharibika sawasawa; hakuna afanyaye wema, hata mmoja* (Zab. 13:3; taz. 25:4). Suleimani anasema kwamba *hakuna mwanadamu mwenye haki duniani afanyaye wema asiyefanya dhambi*

[1490] Apol. David. II, ch. 12, n. 71; taz. Apol. David. T, ch. II, n. 56; Epist. LXXIII, n. 8; de myst. ch. VI, n. 32; Epist. de fide ad Hier (in *Maj.* VII, 1, p. 159). Katika kifungu hicho cha mwisho, wazo limeelezwa kwa uwazi hasa: 'hivyo ndivyo lilivyokuwa chanzo cha kifo cha wanadamu wote, kama lilivyowekwa na wazazi wao wa kwanza, kwamba, *dhambi ya asili* ilipopita kutoka kizazi hadi kizazi, hakuna aliyeweza kuepuka adhabu ya hukumu isipokuwa Neno alipofanyika mwili na kuishi miongoni mwetu.'

[1491] Homilia X juu ya Waraka kwa Warumi, sura ya 5. Linganisha na juu ya Isaya VII, n. 7.

[1492] *Clem. Alex.* Strom. III, 16; *Origen.* Homil. VIII on Jerem., n. 1; Homil. VIII on the Song of Songs, n. 6; Homil. VIII on Lev., n. 3; *Athanasius,* Oration 1 against the Arians, nn. 51, 61; *Gregory wa Nyssa*, *Kuhusu Maana ya Kuwa kwa Surati na Fananisho la Mungu*, Juz. II, uk. 29, iliyohaririwa na Morel.; *Treatise on the Psalms*, II, sura ya 13; *Macarius*, *Kuhusu Uhuru wa Akili*, n. II; *Kuhusu Asili na Utambuzi*, sura ya IX; *Homilies*, V, 1, 2, 3; *Didymus wa Alexandria,* Maelezo ya 1 Yohana 5:19; *Cyril,* Kuhusu Umwilisho, sura ya 12, katika *Maj.* VIII, II, uk. 72; *Theodoret,* Maelezo ya Zaburi 50:7.

[1493] De nupt et concup. II, c. 12. Wapelagia, katika kutetea mafundisho yao ya uongo, walinukuu baadhi ya mistari kutoka kwa maandishi ya Wababa wa Kanisa wa kale, kama vile Sipriani, Hilari, Krisostomo na, hasa, Ambrozi; lakini udanganyifu wa nukuu hizi zote ulikuwa tayari umethibitishwa na Mbarikiwa Augustine (Kinyume na Barua Mbili za Pelagius IV, 8; Kuhusu Asili na Neema ya Mungu, Kinyume na Pelagius LXIII; Kinyume na Julian 1, 6; Kuhusu Neema ya Kristo na Dhambi ya Asili, Kinyume na Pelagius XLIII, n. 47; Kuhusu Ndoa na Tamaa 1, s. 35, n. 40).

(Mhub. 7:20); kwamba hata wenye haki huanguka *mara saba* kwa siku (Mith. 24:16). Maandiko ya Manabii kwa ujumla yamejaa malalamiko na lawama dhidi ya maovu ya watu wa zama zao. Mitume walihubiri kwamba *dunia yote iko katika uovu* (1 Yohana 5:19); kwamba *wote wamefanya dhambi na kupungukiwa na utukufu wa Mungu* (Warumi 3:23). Hata wanahikima wa kipagani wenyewe walilalamika kwamba jamii nzima ya wanadamu imeharibika, na kwamba mwelekeo fulani wa asili wa kibinadamu usioweza kuzuilika huvuta mwanadamu kuelekea uovu.[1494] Basi, mfereji huu katika asili ya mwanadamu unatoka wapi? Mapambano haya yasiyo ya kawaida ya nguvu na tamaa yanatoka wapi, utawala huu usio wa kawaida wa mwili juu ya roho, wa hisia za dhati juu ya akili, mwelekeo huu usio wa kawaida kuelekea uovu unaoshinda mwelekeo wa asili kuelekea wema?

3.2. Maelezo yote ambayo watu wamebuni kwa ajili ya hili hayana msingi, au hata hayana mantiki; maelezo pekee yanayoridhisha kikamilifu ni yale yanayotolewa na Ufunuo kupitia mafundisho yake kuhusu dhambi ya asili ya wazazi wetu wa kwanza. Na —

a) Mtu hawezi kukubali maoni ya watu wa kale, kana kwamba chanzo cha uovu wote uliomo ndani ya mwanadamu kiko katika mwili wake, kana kwamba mwili, ambao roho ya mwanadamu imevaa, kwa asili yake, unapingana na shauku zake zote za kiroho, unafunika akili yake, unasababisha fujo katika mapenzi na moyo wake, na, kupitia udanganyifu, bila kuepukika unamwongoza kwenye maovu. Mtazamo huu, kwanza kabisa, husababisha madhara makubwa zaidi, yanayokinzana na akili timilifu. Ikiwa ni maumbile chanzo cha dhambi, basi Mungu ndiye anayelazimika kuwajibishwa kwa dhambi; kwani Yeye ndiye Muumba wa maumbile; Yeye aliumba mwili wetu, kama vile alivyounda roho yetu, na akaviunganisha pamoja. Hivyo basi, inafuatia kwamba hatubebi jukumu lolote; sisi ni wasafi tunapofanya maovu, kwa sababu tunatenda kulingana na asili ambayo Mungu ametupa. Inafuatia, kwa hiyo, kwamba hakuna tofauti kati ya wema na uovu, na sheria ya maadili haipaswi kuwa na umuhimu wowote kwetu. Pili, mtazamo huu unapingana na uzoefu, huku usiofafanua chochote. Kama kweli roho na mwili ndani yetu vinapingana kwa asili yao; kama, wakati roho kwa asili inatuvuta kuelekea wema, mwili pia kwa asili unatuvuta kuelekea uovu—basi kwa nini si roho iliyo ndani yetu yenye nguvu kuliko mwili, bali ni mwili wenye nguvu kuliko roho, ilhali kwa kawaida mtu angetarajia kinyume chake? Kwa nini, kulingana na uzoefu wa kawaida, mwelekeo wa uovu ndani yetu unashinda mwelekeo wa wema, kiasi kwamba *sifanyi wema ninaotaka kufanya, bali ninafanya uovu nisiyotaka kufanya* (Warumi 7:19)? Kwa nini, angalau, mwelekeo wa wema na mwelekeo wa uovu ndani yetu havina nguvu sawa? Kwa upande mwingine, ingawa ni kweli kwamba hisia na tabia fulani mbaya zina msingi katika umbile letu la kimwili—kwa mfano, hasira, ambayo watu wenye asili ya hasira huwa wanyonge hasa, na kadhalika— hata hivyo, kuna tamaa na maovu mengine—kama vile kujipenda, kiburi, wivu na tamaa ya cheo—ambavyo haviwezi kuhusishwa na asili ya mtu, bali vinachipuka na kukua moja kwa moja katika nafsi, na hivyo hukita mizizi humo, na si kwa vyovyote vile katika mwili.

b) Si sahihi kushikilia mtazamo, unaopigiwa debe na wengine hata miongoni mwa wanafikra wa hivi karibuni, kwamba uovu kwa mwanadamu ni matokeo yasiyoepukika ya ufinyu wake. 'Mwanadamu,' wanasema, 'kwa asili yake ni mwenye ufinyu, na kiumbe mwenye ufinyu ni lazima asiwe mkamilifu; kutokana na ukosefu huu wa ukamilifu katika uwezo wote wa mwanadamu hutokea makosa yake, na kutokana na makosa haya uovu hutokea kiasili.' Ni kweli kwamba kila kiumbe chenye mipaka hakitoshi ukilinganisha na kiumbe kingine ambacho hakina mipaka kiasi, na viumbe vyote vyenye mipaka havitoshi ukilinganisha na Kiumbe Asiye na Mipaka; lakini hii haimaanishi kwamba kila kiumbe chenye mipaka hakitoshi kwa asili yake, au kwamba hakitoshelezi kusudi lake, au hakiwezi kutimiza yale sheria ambazo asili yake inazitawaliwa. Hivyo basi, malaika nao wana mipaka na hawako kamili ikilinganishwa na Mungu; hata hivyo, wako kamili ndani ya mpangilio wao wenyewe, kila mmoja mahali pake; hawana dhambi kwa sababu wanatimiza kusudi lao na kuzingatia sheria ya maadili kadiri wanavyoweza kufanya hivyo kulingana na mipaka yao; kwa maana wanampenda Muumba wao kwa nguvu zote za upendo walizopewa. Vilevile, ingawa wanadamu wana mipaka na dosari zaidi kuliko malaika wanavyokuwa, wangeweza kubaki wakamilifu ndani ya mpangilio wao wenyewe kwa mujibu wa kusudi lao; wangeweza kutimiza amri za maadili kulingana na mipaka yao; wangeweza kumpenda Mungu kwa uwezo wao wote wa kibinadamu; wango la chini la utakatifu ikilinganishwa na malaika, lakini licha ya hayo, wakabaki wasio na hatia mbele za Mungu na wasio na dhambi. Kutokuwa mkamilifu kunamaanisha kuwa na sifa zisizo za juu kama za kiumbe mwingine aliye juu zaidi

[1494] *Plato*, *De Legibus* IX; *Cicero*, *Quaestiones Tusculanae* III, n. 1; *Seneca,* *De Elementis* 1, c. 6; *De Ira* III, c. 26; *Horace,* *Satires* 1, 13, 16.

kwenye ngazi ya uwepo; lakini kuwa mwenye dhambi kunamaanisha, kupitia matumizi mabaya ya uhuru, kukiuka uhusiano ambao unapaswa kuwepo kati ya Muumba na kiumbe mwenye akili; kunamaanisha kupotoka kimakusudi kutoka kwa njia ya amri za Kimungu na kutenda kinyume na kusudi la mtu mwenyewe. Mungu hatutaki matendo mema yanayozidi uwezo wetu; Hatutwishi kuwa watakatifu kupita asili yetu; Anadai tu kile ambacho ni cha asili kabisa kwetu, na ambacho tuna uwezo wa kukifanya ndani ya nguvu zetu wenyewe. Na ikiwa ndivyo, basi ukiukaji wa mwanadamu wa sheria ya Mungu hauwezi tena kuchukuliwa kama matokeo tu ya mapungufu yake na ukosefu wake wa ukamilifu: la, ni uovu halisi, unaoshuhudia ufisadi wa asili yake.

(c) Vivyo hivyo, ni mtazamo usio wa haki uliojitokeza katika nyakati za hivi karibuni miongoni mwa wale wanaodai kwamba chanzo cha uovu wa mwanadamu hakiko katika asili ya mwanadamu bali katika mapungufu ya malezi yake; kwamba kila mtu huzaliwa akiwa safi na hana hatia, kama Adamu alivyoundwa, lakini anakuwa mwovu na mpotovu kutokana na malezi mabaya, mifano mibaya na kadhalika. Ikiwa hili lingekuwa kweli, basi—

(aa) mtu hawezi kujizuia kushangaa jinsi, katika kipindi cha zaidi ya elfu saba za miaka, huku ikijitahidi kila wakati kuboresha malezi yake, ubinadamu bado haujajifunza kuhifadhi usafi na hila za asili ambazo kila mtu anadaiwa kuzaliwa nazo; haieleweki ni kwa lazima gani chungu ambayo watu wote hupokea na kuipasa kwa wengine malezi haya duni hasa. Ni dhahiri, kinyume chake, kwamba —

bb) katika nyakati za hivi karibuni, katika mataifa mengi yaliyoendelea, kila hatua iwezekanavyo imechukuliwa kuboresha taasisi za umma ambapo vijana hupata elimu; njia zenye ufanisi zaidi hutumika kuwalinda wanafunzi dhidi ya maovu na kuwazoeza katika wema — na bado nguvu ya uovu inadumu; mwelekeo wa maovu kwa dhahiri unashinda mwelekeo wa wema kwa watu, kama ilivyokuwa daima, na mara nyingi hata uhalifu mpya ambao haukuwahi kujulikana hapo awali hujitokeza. Haya yote yanabaki kuwa fumbo lisilotatuliwa ikiwa tutadhania kwamba mwanadamu huzaliwa akiwa mwema, na kwamba katika malezi yetu tunapaswa kujishughulisha si na kurekebisha kasoro ambazo tayari zipo ndani yetu—ambazo tulizaliwa nazo—bali tu na kuhifadhi usafi wetu wa asili tuliouurithi. Mwisho, ni lazima isemwe kwamba—

(bb) ingawa malezi mabaya kwa kweli yanaweza kukuza uovu ndani yetu na kuharakisha ukuaji wake, kama vile malezi mazuri kwa kawaida yanavyodhoofisha nguvu yake na yanaweza kuudhibiti kwa kiasi mwanzoni kabisa, uovu upo ndani yetu hata kabla ya malezi yoyote kuanza. Ili kushawishika kuhusu hili, mtu anahitaji tu kumtazama mtoto mchanga ambaye bado hajawahi kuathiriwa na mfumo wowote wa malezi, na ambaye bado hajapata fursa ya kuonyeshwa athari za mbinu yoyote itakayochaguliwa kwa ajili ya kukuza na kurekebisha uwezo wake. Hata mtazamaji wa kawaida hawezi kushindwa kuona kwamba mwelekeo wa hasira, unafiki, uongo na uasi tayari unaonekana waziwazi kwa mtoto mchanga—sio kwa sababu ameona dosari hizi zote kwa wazazi wake na kuzipata kwa kuiga, bali ni kwa sababu anavutiwa nazo kwa silika yake. Ndivyo inavyopaswa kusemwa kuhusu ushawishi wa mifano mibaya kwa mtu aliyepotoka. Ikiwa mtu amezaliwa mwema, bila mwelekeo wowote au mvuto kuelekea uovu, kwa nini basi daima anajiruhusu kupotoshwa na mifano mibaya, na kushindwa kupata ndani yake nguvu ya kutosha kuikabili? Kwa nini mifano mibaya ina athari kubwa zaidi kwetu kuliko ile njema? Kwa nini ni rahisi zaidi kwetu kufanya maovu kuliko kufanya mema? Kwa nini mbegu za uovu hujitokeza hata kwa watoto wachanga, ambao bado hawajafikia ufahamu wa nafsi na hawawezi kuiga wengine?

(d) Suluhisho la kuridhisha zaidi kwa maswali haya yote kwa akili, na maelezo ya haki zaidi ya uovu uliopo katika jamii ya wanadamu, linatolewa na Ufunuo wa kimungu, unaosema kwamba mwanadamu wa kwanza hakika aliumbwa mwema na asiye na hatia, lakini alimtenda dhambi Mungu, na hivyo akafanya asili yake yote kuwa potovu; kwa hivyo, watu wote waliozaliwa kutoka kwake huzaliwa kiasili wakiwa na dhambi ya asili, asili iliyoharibika na mwelekeo kuelekea uovu. Hakuna kitu kisichoeleweka au kisichoaminika katika hili. Tunaona kutokana na uzoefu kwamba watoto hurithi magonjwa ya wazazi wao, na mara nyingi magonjwa haya huchukua mizizi kwa muda mrefu na hurithishwa kutoka kizazi hadi kizazi katika baadhi ya familia. Tunajua kutokana na uzoefu na kwa hoja rahisi kwamba *mti mbaya hauwezi kutoa tunda jema* (Mathayo 7:18), kwamba chemchemi iliyochafuka kiasili hutoa maji yaliyochafuliwa, na kwamba mizizi ya mti inapoharibika, shina lake haliwezi kubaki halijaharibika. Kwa hivyo, ubinadamu, ukiwa umeharibiwa katika mizizi yake, bila shaka lazima uharibike katika matawi yake. Na kama mwanadamu wa kwanza alikawa mwenye dhambi na kuharibu asili yake yote, basi wazao wake hawawezi kuepuka kurithi asili hii hiyohiyo ya dhambi na iliyoharibika.

§93. Matokeo ya Dhambi ya Asili Ndani Yetu

Kwa njia hii ikipita kutoka kwa wazazi wetu wa kwanza hadi kwa jamii yote ya wanadamu, dhambi ya asili bila kuepukika inaleta pamoja nayo madhara yote ambayo iliwasababishia wazazi wetu wa kwanza wenyewe. Madhara muhimu zaidi kati ya haya ni:

1. Kufunikwa kwa akili na, hasa, kutoweza kwake kuelewa mambo ya kiroho yanayohusiana na ufalme wa imani. *Mwanadamu wa asili hapokei yale yatokayo kwa Roho wa Mungu, maana kwa yeye ni upuuzi; wala hawezi kuyafahamu, kwa sababu mambo hayo yamhukumiwe kiroho* (1 Kor. 2:14). Na hivyo, mojawapo ya baraka za kwanza zinazotamaniwa kwa waumini wapya *ni kwamba Mungu wa Bwana wetu Yesu Kristo, Baba wa utukufu, awape roho ya hekima na ufunuo katika kumjua Yeye* (Efe. 1:17). Hata hivyo, mtu hapaswi kufikiria upofushaji huu wa akili kwa njia ya kupitiliza na kudhani kwamba, kutokana na dhambi ya asili, watu wamekuwa wasioweza kabisa kuelewa mambo ya kiroho; kinyume chake, Mtume yuleyule anashuhudia kuhusu watu wa Mataifa wenyewe kwamba *yale yanayoweza kujulikana kumhusu Mungu yako wazi kwao, kwa sababu Mungu ameyawajulisha. Kwa maana sifa zake zisizoonekana, yaani, uweza wake wa milele na asili yake ya kimungu, zimeonekana wazi tangu uumbaji wa ulimwengu kupitia vitu vilivyotengenezwa*; na kwa sababu hii hawana kisingizio: *maana ingawa walimjua Mungu, hawakumtukuza kama inavyostahili* (Warumi 1:19–20). Na kama mwanadamu aliyeanguka asingekuwa na uwezo wowote kabisa wa kuelewa mambo ya imani, basi isingewezekana kumwasilishia Ufunuo wa kimungu, ambao asingeweza wala kuutambua wala kuuelewa. Wababa wa Kanisa pia walitambua hili kama matokeo ya dhambi ya asili ndani yetu.[1495]

2. Upotovu wa hiari huru na mwelekeo wake kuelekea uovu badala ya wema. Mtume Mtakatifu anaelezea kwa kina hali hii ya kusikitisha ya uwezo wetu wa kuchagua anaposema: *'Najua kwamba ndani yangu, yaani, katika mwili wangu, hakuna wema; kwa maana kutaka kutenda mema kuko ndani yangu, lakini siipati nguvu ya kulitimiza. Jambo jema ninalotaka kulifanya, silifanyi; bali jambo baya nisilotaka kulifanya, ndilo ninalofanya. Basi, nikifanya kile nisichotaka, si mimi tena ndiye nikifanya, bali dhambi iliyo ndani yangu. Basi naona sheria hii ikifanya kazi: kwamba ninapotaka kufanya lililo jema, uovu uko pamoja nami. Kwa maana ndani ya nafsi yangu ninafurahia sheria ya Mungu; lakini katika viungo vyangu naona sheria nyingine, ikipigana na sheria ya akili yangu na kunifanya mfungwa wa sheria ya dhambi iliyo katika viungo vyangu* (Warumi 7:18–23). Kwa upande mwingine, hata hivyo, si haki kudai kwamba dhambi ya asili imeharibu kabisa uhuru wetu, kiasi kwamba hatuwezi hata kutamani jambo lolote jema, na asili yetu yote imekuwa mbaya (Orthodox Confession, Part 1, Answer to Question 27; Epistle of the Eastern Patriarchs On the Orthodox Faith, Article 14). Dhana hii ni kinyume na

a) maneno ya Mtume Mtakatifu aliyenukuliwa hivi punde, ambapo inasemwa kwamba, angalau, *ni wajibu wetu kutamani* yaliyo *mema,* hata kama tunayichukia (Rum. 7:17), na kwamba bado kuna masalio ya wema ndani yetu katika mtu wa ndani, anayefurahia sheria ya Mungu. Inapingana na —

b) sehemu zote nyingi sana ambapo amri, ushauri, himizo, ahadi na vitisho vinatolewa kwa wanadamu walioanguka—kama vile, kwa mfano, Amri Kumi zote (Kutoka 20:3 na kuendelea) na ahadi na vitisho vyote kwa watu wa Israeli vilivyo katika sura za mwisho za Kumbukumbu la Torati (28–32); aya hizi zisingekuwa na maana yoyote ile kama masalia ya uhuru yasingedhaniwa kuwepo kwa mwanadamu. Hii ni kinyume na —

c) sehemu nyingi sana za Maandiko ambapo si tu inadhaniwa bali imesemwa waziwazi kwamba mwanadamu aliyeanguka ana hiari, hasa kuhusiana na maisha ya kiroho; kwamba yeye ndiye bwana wa matendo yake mwenyewe, na anaweza ama kutii au kupinga mapenzi ya Mungu. *Kwa* mfano: *'Mtu yeyote akitaka kunifuata, na ajikanushe nafsi yake, ajitwike msalaba wake, na anifuate'* (Mathayo 16:24); *'Ukitaka kuingia katika uzima wa milele, zishikilie amri'* (Mathayo 19:17); *'Ukitaka kuwa mkamilifu, nenda, uuze yaliyo mali yako, uwape maskini... na anifuate* (21); *yeyote anayetaka kufanya mapenzi Yake atajua kama mafundisho haya yametoka kwa Mungu au kama ninazungumza kwa mamlaka yangu mwenyewe* (Yohana 7:17); *Yerusalemu, Yerusalemu, wewe anayewaua manabii na kuwachoma kwa mawe wale wanaotumwa kwako! Mara ngapi nilitamani kuwakusanya watoto wako pamoja, kama kuku alivyowakusanya vifaranga vyake chini ya mbawa zake, lakini hamkutaka* (Mathayo 23:37); *yeyote aliyeazimia kwa dhati moyoni mwake,*

[1495] *Tatiyo,* *Ad Graec.* XIII, XIV, XXX; *Makario*, *Homilia* XXV, n. 2; *Kuhusu Uhuru wa Akili*, n. 21; *Augustino*, *Mji wa Mungu* XXII, 22, n. 1; *Gregori,* *Maelezo ya Ayubu* V, 34, n. 61.

na, asiyelazimishwa na shuruti bali akiwa bwana wa hiari yake mwenyewe, ameazimia moyoni mwake kutunza usafi wake, anafanya vyema (1 Kor. 7:37). Kinachokinzana na hili ni—

(d) mafundisho ya pamoja ya Mababa Watakatifu na walimu wa Kanisa, ambao, ingawa walitambua kuwa uhuru umepunguzwa kwa mwanadamu aliyeanguka, hata hivyo walithibitisha kuwa dhambi ya asili kwa vyovyote vile haikuangamiza ndani yetu,[1496] na sasa iko ndani ya mapenzi ya kila mmoja wetu kuchagua mema au mabaya, licha ya vishawishi vyote vinavyotuzunguka,[1497] na kwa hivyo waliijaza maandishi yao kwa maagizo na himizo yasiyo na hesabu kwa Wakristo, ili wao, kwa upande wao, wakijaribu kwa msaada wa neema ya Mungu, kupigana na dhambi na kung'ara katika wema.[1498] Mwisho, ni kinyume na —

d) dhamiri ya kila mwanadamu na imani ya mataifa yote. Sote tunahisi kwamba mara nyingi tunachagua kati ya njia mbalimbali za utekelezaji, na tukichagua moja, tunafanya hivyo bila kulazimishwa, kwa hiari yetu binafsi; kwamba ni juu yetu kutekeleza kitendo tulichochagua kwa njia moja au nyingine, kwamba tunaweza kuacha kitendo hicho kikiwa hakijakamilika na kuchagua kingine badala yake, na kadhalika. Ndiyo maana watu wote daima wamekuwa na sheria fulani zinazotawala matendo yao; wote wamekuwa na dhana ya utofauti kati ya matendo mema na mabaya, na wote wawili walihukumiwa na watu.

3. Kufunikwa, lakini si uharibifu, wa sura ya Mungu. Kufunikwa kama huko hakuepukiki kama matokeo ya kufunikwa kwa akili na upotoshaji wa uhuru kwa wanadamu. Lakini uharibifu wake hauwezekani, kwa sababu si akili wala uhuru, pamoja na mwelekeo wao wa asili kuelekea ukweli na wema, havukufishwa ndani ya mwanadamu kwa dhambi ya wazazi wa kwanza. Na Maandiko Matakatifu kwa kweli yanashuhudia kwamba mfano wa Mungu unabaki ndani yetu hata baada ya Kuanguka. Hivyo basi, Mungu Mwenyewe, alipombariki Nuhu na wanawe baada ya Mafuriko, miongoni mwa mambo mengine, anathibitisha utawala wake juu ya wanyama wote (Mwa. 9:1–2), ambao, kama tulivyoona, ulikuwa mojawapo ya sifa muhimu za mfano wa Mungu katika mwanadamu; na zaidi ya hayo, kwa kupiga marufuku kumwaga damu ya binadamu, Yeye anaeleza mapenzi Yake kwa maneno yafuatayo: 'Yeyote amwagaye damu ya mwanadamu, damu yake imwagwe kwa mikono ya mwanadamu' (6). Wababa wa Kanisa pia daima wamekiri masalio ya mfano wa Mungu katika mwanadamu aliyeanguka,[1499] na wamewakemea Waorigenisti kwa mafundisho yao ya uongo kwamba dhambi ya asili imefuta kabisa mfano huu ndani yetu.[1500] Na kama sura ya Mungu, ambayo ni msingi pekee wa umoja wetu (dini) na Mungu—Mfano wetu wa Asili—ingeharibiwa kabisa ndani yetu, basi tusingeweza kuungana tena Naye—na Ukristo usingekuwa na maana yoyote kabisa.

4. Kifo, pamoja na viashiria vyake vyote: ugonjwa na mateso. Hii inathibitishwa na Mtume Mtakatifu anaposema: *'Kwa mtu mmoja dhambi iliingia ulimwenguni, na kwa dhambi, kifo, na hivyo kifo kikaenea kwa wanadamu wote*' (Warumi 5:12), na mahali pengine: *'Kama vile kifo kilivyokuja kwa mtu mmoja, vivyo hivyo ufufuo wa wafu unakuja kwa mtu* mmoja' (1 Wakorintho 15:21). Wafundishaji wa kale wa Kanisa pia wanatoa ushuhuda wa pamoja kuhusu hili:

[1496] *Justin,* *Apology* 1, 24; *Athenagoras*, *Laws* XXIV; *Clement*, *Stromata* II, 4; III, 9; IV, 20; *Origen,* *On the Principles*, Utangulizi, n. 5; *Tertullian*, *Against Marcion* II, 5; *Cyprian*, *Epistle* LV; *Exhortation on Chastity*, sura ya II.

[1497] *Kirili wa Yerusalemu,* Mahubiri ya Umma, IV, 21; *Basili Mkuu,* Mahubiri Kuhusu Ukweli Kwamba Mungu Sio Chanzo cha Uovu, katika *The Works of the Holy Fathers*, VIII, 154; *Ambrose,* *In Hexaëm*, 1, uk. 8. Aliyekwanza anasema hasa: 'Roho inajitawala; kwa hiyo, shetani anaweza kuchochea, lakini hana nguvu ya kulazimisha kinyume na mapenzi ya mtu. Anachochea ndani yako wazo la uzinzi; ukitaka, utalikubali; lakini usipotaka, hutalikubali. Kwa maana kama ungefanya uzinzi kwa kulazimika, kwa nini Mungu angeandaa Gehena? Kama ungefanya mema kwa asili badala ya kwa hiari yako, kwa nini Mungu angeandaa taji zisizoweza kuelezwa? Mwana-kondoo ni mwepesi, lakini haupati taji kamwe kwa upole wake, kwa sababu upole wake hautokana na hiari ya kujitegemea bali hutokana na asili" (kur. 71–72, tafsiri ya Kirusi). Tazama pia maelezo 1326–1333 hapo juu na maandishi yanayorejelewa.

[1498] Mtakatifu Augustino, kwa mfano, aliwashawishi wasikilizaji wake hivi: 'Jua kwa hakika kwamba unatenda kwa hiari yako mwenyewe. Kwa kuwa unaishi, wewe pia unatenda. Yeye (Mungu) si msaidizi wako ikiwa ninyi wenyewe hamfanyi chochote; wala si mtetezi wako ikiwa hufanyi juhudi yoyote... Mungu haijengi hekalu Lake kwa njia ile ile anavyofanya kwa mawe ambayo hayana uwezo wa kujihamisha, ambayo mchongaji huchukua na kuweka. Mawe yaliyo hai si hivyo; na ninyi, kama mawe yaliyo hai, lazima mjijengee wenyewe kuwa hekalu la Mungu. 'Mnaongozwa, lakini nanyi wenyewe lazima mtembee; mnaongozwa, lakini nanyi wenyewe lazima mfuate' (Serm. CLVI, alias XIII, n. 13).

[1499] *Epiphanius*, *Haeresia LXX*, n. 3; *Gregory wa Nyssa*, tafsiri ya 1 juu ya maneno: *'Tufanye mwanadamu kwa mfano…'* katika *Christians' Readings* 1840, III, 322: 'Kwa *mfano*, nimepewa akili; na kwa *mfano* sanifu, ninakuwa mimi mwenyewe kwa kuwa Mkristo'*; Cyril*, *ad* Anthrop., uk. 5. 10; *Augustine,* *De Spiritu et Littera*, uk. 28; *Retractations*, II, 24; *Demetrius wa Rostov*, *Rozysk*, kur. 293–294.

[1500] *Epiphanius*, Barua dhidi ya Yohana wa Yerusalemu; *Jerome*, Barua XXXVIII kwa Pammachius kuhusu makosa ya Yohana wa Yerusalemu.

a) *Tatian*: 'Hatukuumbwa kwa ajili ya kifo, bali tunakufa kwa hiari yetu; mapenzi yetu ndiyo yameleta anguko letu';[1501]

b) *Teofilo*: 'Kupitia kutotii, mwanadamu alitiwa chini ya magonjwa, huzuni na mateso, na hatimaye akawa mateka wa kifo';[1502]

c) *Basil Mkuu*: "Adamu alileta kifo juu yake mwenyewe kupitia kutengwa kwake na Mungu...; hivyo basi si Mungu aliyeumba kifo, bali sisi wenyewe tulikileta juu yetu kupitia ridhaa yetu ya udanganyifu";[1503]

d) *Gregori Mtheolojia*: "Ingawa nimeona majanga mengi—majanga ambayo hayajapunguzwa kwa vyovyote vile—hata hivyo, sijawahi kuona baraka hata moja ambayo ingekuwa huru kabisa na huzuni, tangu ile donge la mauti na wivu wa adui uliponichora aibu chungu";[1504]

e) *Ambrose*: "Kupitia kosa la Adamu tumewekwa chini ya kifo,"[1505] na wengine.[1506]

§94. Utumiaji wa kimaadili wa fundisho la imani

Kwa kutafakari juu ya asili na asili ya mwanadamu, juu ya kusudi lake na hali yake ya awali, juu ya kuanguka kwake na matokeo ya kuanguka huko, tunaweza kujifunza mengi.

1) Bwana alifurahi kumtenga mwanadamu tangu wakati wa uumbaji wake—kabla ya kumumba mwanadamu, Alishauriana katika fumbo la Utatu Mtakatifu; kwa hiyo, Aliumba mwili wa mwanadamu kwa mikono Yake mwenyewe, na binafsi Alipumua pumzi ya uhai katika pua zake, ilhali vitu vingine vyote katika ulimwengu unaoonekana Aliumba kwa neno Lake peke yake na kwa amri Yake. Hii inatufundisha, kwa upande mmoja, kuthamini ubora wetu juu ya viumbe vingine vyote duniani,[1507] na, kwa upande mwingine, kumshukuru Muumba wetu, ambaye, hata kabla hatujaumbwa, tayari alipenda sana, kutokana na wema wake usio na kikomo.

2) Mwanamke wa kwanza aliumbwa kutoka kwa mbavu za mumewe. Hivyo basi—

a) funzo kwa mume na mke — kuishi katika upendo na maelewano: kwa kuwa wote wana asili ileile;

b) funzo, hasa kwa mke — kumtii mumewe: *kwa maana 'mume hakutokana na mke, bali mke ndiye aliyetokana na mume',* kama Mtume anavyosema (1 Wakor. 11:8).

3) Kizazi chote cha wanadamu kinatokana na jozi moja ya kwanza, Adamu na Hawa. Hivyo basi, licha ya idadi kubwa na utofauti wa makabila ya wanadamu wanaoishi duniani, sote ni ndugu kwa wenzetu, sote tukiwa na asili moja na ile ile. Basi, maneno ya Bwana yanapaswa kuwa wazi kiasi gani katika mioyo yetu kila mmoja: *'Mpenda jirani yako kama nafsi yako*' (Marko 12:31)!

4) Bwana Mungu hakumwumba tu wazazi wetu wa kwanza moja kwa moja mwanzoni, bali pia hutengeneza kila mmoja wetu isivyo moja kwa moja — Yeye si tu kwamba huumba mwili wetu tumboni mwa mama zetu, bali pia hutupatia roho. Na hivyo, ikiwa kwa mwelekeo wa asili tunawaheshimu na kuwapenda wazazi wetu, baba na mama yetu, je, hatupaswi zaidi kumheshimu na kumpenda Muumba wetu, ambaye kwa maana ya kweli zaidi ni baba na mama yetu?[1508]

[1501] Orat. ad Graec. c. XI; cf. c. VII.

[1502] Ad Autol. II, 25.

[1503] Hotuba kuhusu ukweli kwamba Mungu si chanzo cha uovu, katika *The Works of the Holy Fathers*, VIII, 155.

[1504] Wimbo juu ya Maneno ya Kimistari 10, katika *The Works of the Holy Fathers*, IV, 260.

[1505] Mahubiri XLVII; taz. *Kuhusu Wito wa Mataifa*, 1, sura ya 3; *Kuhusu Luka*, VII, sura ya 15.

[1506] *Justin,* *Mazungumzo na Trypho*, n. 88; *Irenaeus,* *Kinyume na Ubaguzi*, V, 12, n. 3; *Tertullian*, *Kinyume na Marcion*, II, 9; V, 25; *Lactantius,* *Institutions on the Divine*, II, 13; *Hilary*, *Commentary on Psalm LXII*, n. 6; *Gregory of Nyssa*, *On Virginity*, c. 13; *Augustine,* *The City of God*, XIII, 15.

[1507] 'Nuru iliumbwa,' anahoji Mtakatifu Gregori wa Nyssa, 'kwa amri moja tu: *Mungu akasema, "Kuwepo na nuru."* Mbingu ziliumbwa; lakini mbingu nazo, ziliumbwa bila kushauriana. Miili ya angani iliumbwa; lakini hakukuwa na ushauriano wa awali kuhusu hiyo pia. Bahari na deₓhuba zisizohesabika ziliumbwa; lakini zenyewe pia ziliumbwa kwa amri moja. Samaki wa kila aina waliumbwa; lakini waliumbwa kwa amri. Wanyama, mifugo na samaki waliumbwa; lakini—Alinena, na ikawa. Hapa, hata hivyo, hali ni tofauti: mwanadamu bado hayupo, na baraza linafanyika kumhusu mwanadamu. Haikusemwa, kama ilivyokuwa kwa viumbe wengine: *'Kuwepo mwanadamu.'* Tambua, basi, ubora wako; uumbaji wako haukuachwa kwa bahati nasibu; bali kuna baraza linaloendelea katika Mungu kuhusu jinsi ya kumleta *kiumbe* huyu bora kuwepo" (Mahubiri I kuhusu maneno: *'Akamumba* mwanadamu…', katika Masomo ya Krismasi 1840, III, 300–301).

[1508] "Ee mpendwa," anaandika Mtakatifu Demetrius wa Rostov, "baba yako, aliyekuzaa kwa mwili, si baba yako wa kweli: kwani alikuzalia tu mwili wenye kufa, ambao hufa punde. Lakini Mungu Mwenyezi, Baba yako, ndiye Baba yako wa kweli: kwa maana Yeye aliumba roho yako isiyokufa, akaiweka ndani ya mwili wako, uliokunjwa kwa amri Yake; kwa maana baba wako anayeonekana ni jambo moja, na Baba wako asiyeonekana ni jambo lingine. Baba anayeonekana ni mwenye kufa, wa muda…; lakini Baba asiyeonekana ni asiyefaa, wa milele, mwenyezi na anayetunza yote. Alinena, nawe ukaumbwa tumboni mwa mama

5) Ilimpendeza Bwana kwamba sisi, kwa asili yetu, tuwe na sehemu mbili: roho na mwili. Mtume Mtakatifu anatualika: *'Mtukuzeni Mungu katika miili yenu na katika roho zenu, ambazo ni mali ya Mungu*' (1 Kor. 6:20).

6) Roho ni sehemu bora zaidi ya utu wetu; ni ya kiroho kabisa, ikiwa na akili, uhuru na uhai usio na mwisho, ilhali mwili umetengenezwa kwa vumbi na unaweza kurudi kwenye vumbi wakati wowote. Kwa hiyo, roho lazima iwe kanuni tawala ndani yetu, wakati mwili unapaswa kuitii; ni lazima tuitunze roho kwanza kabisa, na kisha ndipo mwili.

7) Muumba alifurahi kutuumba kwa sura na mfano wake: 'Kamilini,' anasema Mwokozi kwetu, 'kama vile Baba yenu wa mbinguni alivyo mkamilifu' (Mathayo 5:48);ishi kwa namna ambayo sura ya Mungu iangaze kweli ndani yako.

8) Wito wa mwanadamu ni wa juu: ameitwa kuwa katika umoja wa kiroho na Mungu, kuishi kwa ajili ya Mungu na kumfurahisha; ameitwa kufunua hatua kwa hatua na kukamilisha bila kikomo nguvu zake za kiroho, na hivyo kufikia nyadhifa mbalimbali za furaha tele; ameitwa kuwa mfalme na bwana juu ya maumbile yote yaliyo chini yake — na lengo hili tukufu, ambalo tunapaswa kulitazamia kwa bidii, liwe daima mbele ya macho yetu, na lituangazie, kama nyota za mwongozo, njia nzima ya giza ya maisha.

9) Bwana alimuumba mwanadamu mkamilifu kwa roho na mwili, na baada ya kumuumba, alimwandalia makao yenye furaha tele duniani, Paradiso; Yeye Mwenyewe alisaidia katika ukuaji na kuimarishwa kwa nguvu za kiroho za mwanadamu, akamheshimu kwa wahyi Wake wa moja kwa moja, akaishi ndani yake kupitia neema Yake, akampa mti wa uzima na uhai wa milele hata katika mwili, na, ili kumfungulia uwanja wa matendo na thawabu, alimpa amri Yake. Lakini mwanadamu alikiuka amri ya Mungu, akamkasirisha Muumba wake, na akapoteza utukufu wake wa awali; akawa asiye kamilifu na mharibifu katika asili yake, na akawekwa chini ya magonjwa, majanga na kifo. Hii ndiyo ushahidi dhahiri zaidi wa jinsi ilivyo hatari kukaidi mapenzi ya Mungu, jinsi dhambi ilivyo ya uharibifu na maangamizi yenyewe, na jinsi inavyoogofya kuangukia mikononi mwa Mungu aliye hai na mwenye haki!

10) Dhambi ya wazazi wetu wa kwanza, pamoja na matokeo yake yote, imepitishwa kwa jamii nzima ya wanadamu, kiasi kwamba sote tumetungwa na kuzaliwa katika uovu, dhaifu kwa roho na mwili, na wenye hatia mbele za Mungu. Na hii iwe somo hai, linalokuwepo daima kwetu, likituongoza kwenye unyenyekevu na ufahamu wa udhaifu na mapungufu yetu wenyewe; na pia litufundishe kutafuta msaada wa neema wa Bwana Mungu, na kutumia kwa shukrani njia za wokovu tulizopewa katika Ukristo.

Sura ya 2.
Kuhusu Mungu kama Mtoaji

§ 95. Mafundisho ya Kanisa na Muundo wa Sura Hii

Mafundisho ya Kanisa la Orthodox kuhusu Mungu kama Mtoaji yameelezwa kama ifuatavyo katika Waraka wa Mapatriaki wa Mashariki kuhusu Imani ya Orthodox: 'Tunaamini kwamba vyote vilivyopo, iwe vinavyoonekana au visivyoonekana, vinaongozwa na Utunzaji wa Kimungu; hata hivyo, uovu, kama uovu, Mungu huutabiri tu na kuuruhusu, lakini haukusudii, kwa kuwa hakouumba. Na uovu ambao tayari umetokea huelekezwa kuelekea jambo la manufaa na Wema Mkuu, ambao haiumbi uovu wenyewe, bali huuelekeza tu kuelekea yaliyo bora, kadiri iwezekanavyo" (Kifungu cha 5). Na katika Imani ya Kiorthodoksi ya Kanisa Katoliki na Kitume la Mashariki, 'Mungu anajua (γνωρίζει) kila kitu kwa usahihi, kuanzia kidogo hadi kikubwa, na anahudumia kila kiumbe mahususi' (Kif. 1, jibu la swali 29).

Kwa mujibu wa mpangilio ambao tumeelezea mafundisho ya Kanisa kuhusu Mungu kama Muumba wa ulimwengu, sasa tutaelezea mafundisho kuhusu Mungu kama Mlezi; yaani, kwanza tutazungumzia ulezi

---

yako; Aliamuru, nawe ukatoka tumboni mwa mama yako; na ikiwa watoto wanapaswa kumheshimu mzazi wao wa duniani, basi ni kwa kiasi gani zaidi yule aliyetuumba kwa sura na mfano wake, akatupa hisia na akili, akatuteua kutawala kazi za mikono yake, na ambaye, ingawa sisi ni watumishi wake, ametufanya kuwa wana na ndugu zake kwa neema yake" (Mafundisho ya Kikanuni, yaliyochaguliwa kutoka kwa kazi za Mtakatifu Demetrius wa Rostov, katika *Chronicle*, 1842, juz. 4, uk. 370–371.)

wa Mungu kwa ujumla, na kisha ulezi wa Mungu mahususi kuhusiana na aina kuu za viumbe vya Mungu: ulimwengu wa kiroho, ulimwengu wa kimwili na mdundo mdogo—mwanadamu.

1. Kuhusu Utunzaji wa Kimungu kwa ujumla

§ 96. Dhana ya Utunzaji wa Kimungu, matendo na miundo yake, na muhtasari wa maoni potofu kuhusu mafundisho haya

Tangu enzi za kale, neno 'Ulezi wa Kimungu' limekuwa likieleweka kumaanisha utunzaji ambao Mungu huonyesha kwa viumbe vyote duniani;[1509] au, kama wazo hili linavyoelezwa kwa undani zaidi katika Katekisimu Kuu ya Kikristo: "Ulezi wa Kimungu ni utendaji usio na kikomo wa uweza wote, hekima na wema wa Mungu, ambao kwao Mungu huhifadhi kuwepo na nguvu za viumbe, huwaelekeza kwenye malengo mema, husaidia kila wema, na hupunguza uovu unaotokana na kugeuka mbali na wema, au huutengeneza na kuuelekeza kwenye matokeo mema" (kwenye Kifungu cha 1, uk. 36, Moscow 1840).

Hivyo basi, ndani ya dhana kuu ya utunzaji wa Mungu, vitendo vyake maalum vitatu vinatambulika: uhifadhi wa viumbe, uendelezaji au usaidizi wao, na uongozi wao.

Ulinzi wa viumbe ni kitendo cha Mungu ambacho kwa kicho Mwenyezi huendeleza kuwepo kwa ulimwengu wote na viumbe wote binafsi ulimwenguni, pamoja na nguvu, sheria na shughuli zao.

Msaada au usaidizi wa Mungu kwa viumbe ni kitendo ambacho kwa njia yake Yeye Aliye Wema Wote, huku akiwaruhusu kutumia nguvu na sheria zao wenyewe, kwa wakati huo huo huwapa msaada na usaidizi Wake wakati wa shughuli zao. Hili linaonekana hasa kwa viumbe wenye akili na uhuru, ambao wanahitaji daima neema ya Mungu ili kustawi katika maisha ya kiroho. Hata hivyo, kwa viumbe wenye maadili, msaada hai wa Mungu hutokea tu wanapochagua kwa hiari na kutenda mema; katika yale yote ambapo wao, kwa hiari yao binafsi, huchagua na kutenda maovu, kuna tu *idhini* ya Mungu, na kwa vyovyote vile si ushirikiano Wake, kwa sababu Mungu hawezi kusababisha maovu, wala hataki kuwatwanya viumbe wenye maadili kutoka kwa uhuru ambao Yeye Mwenyewe aliwapa.

Mwisho, utawala wa viumbe ni kitendo cha Mungu ambacho kwa hicho Mwenye Hekima isiyo na kikomo huwaongoza, katika maisha yao yote na shughuli zao, kuelekea malengo yao yaliyokusudiwa, akirekebisha na kugeuza, kadri iwezekanavyo, hata matendo yao mabaya zaidi kuwa na matokeo mema.

Kutokana na haya, ni wazi kwamba matendo yote ya utunzaji wa Mungu yaliyotajwa hapo juu yanatofautiana. *Utunzaji* unajumuisha kuwepo kwa viumbe pamoja na nguvu na shughuli zao; *usaidizi* unahusiana hasa na nguvu zao; *uongozi* unahusiana na nguvu na matendo ya viumbe. Mungu hutunza viumbe vyote duniani; Yeye huwasaidia wema, huku akiwaruhusu tu waovu kutekeleza matendo yao maovu; Pia huwaongoza wote. Na hakuna hata moja ya matendo haya iliyomo ndani ya jingine—inawezekana kulihifadhi kiumbe bila kulisaidia au kuliongoza; inawezekana kulisaidia kiumbe bila kulihifadhi au kuliongoza; inawezekana kuliongoza kiumbe bila kulihifadhi au kulisaidia. Lakini, kwa upande mwingine, ni lazima ikumbukwe kwamba matendo yote matatu ya utunzaji wa Mungu yanatambulika na kutenganishwa na sisi pekee, kulingana na njia tofauti anazojitokeza kwa njia yake katika viumbe vyenye mipaka na tofauti vya dunia na kutokana na mapungufu ya akili zetu; ingawa katika nafsi zake hazigawanyiki na huunda tendo moja lisilo na mipaka la Mungu: kwani kama vile Mungu 'huona yote kwa pamoja na kila kimoja mahususi kwa wakati mmoja' ([1510]), ndivyo Anavyotimiza yote kupitia tendo moja rahisi, lisilo na utata. Yeye huwahifadhi, huwasaidia, na huwatawala viumbe vyake vyote bila kugawanyika.

[1509] Ifuatayo ni mifano ya jinsi Huruma inavyoelezwa: a) *Basil Mkuu*: 'Kila kiumbe kilichoumbwa, iwe kinachoonekana au kinachoweza kufikiriwa, kinahitaji uangalizi wa Mungu (ἐπιμελείας) kwa ajili ya utunzaji wake' (Kuhusu Roho Mtakatifu, sura 8, II. 19, katika *The Works of the Holy Fathers*, VII, uk. 259); b) *Nemesius:* *pronoia estin ek Theou eis ta onta ginomeni epimeleia* (de nat. hom. cap. 43, apud *Gotland.* Juz. VII, uk. 419), na — b) *Yohana wa Damascus,* ambaye alirudia maneno ya Nemesius: "Utunzaji ni uangalizi wa Mungu kwa viumbe" (*Exact Exposition of the Faith*, Kitabu II, Sura ya 29, uk. 124). Hata hivyo, inapaswa kuzingatiwa kwamba, tunapokuwa tukielezea utunzaji wa Mungu kama utunzaji Wake kwa viumbe, tunamzungumzia Mungu kwa istilahi za kibinadamu, kwa kukosa maneno sahihi zaidi: utunzaji wa Mungu hauna kabisa aina ya wasiwasi, hofu na taabu ambazo kwa kawaida huhusishwa na kutunza kitu chochote.

[1510] Kama alivyoeleza Klementi wa Aleksandria (Strom. VI, 17).

Hekima ya Mungu kwa kawaida hugawanywa katika aina mbili: Hekima ya jumla na Hekima maalum. Hekima ya jumla ni ile inayojumuisha ulimwengu wote kwa ujumla, aina zote na viumbe vyote; Hekima maalum ni ile inayofikia viumbe maalum zaidi duniani na kila kimoja cha visivyogawanyika, haijalishi vinaonekana kuwa vidogo kiasi gani. Na Kanisa la Orthodox, likiamini kwamba Mungu 'anajua kila kitu kwa usahihi, kuanzia kidogo hadi kikubwa, na anahudumia kila kiumbe mahususi' (Imani ya Orthodox, Sehemu ya 1, jibu la swali la 29), kwa wazi linatambua aina hizi zote mbili za utunzaji.

Dhana za utunzaji wa kimungu zilizotajwa hapo juu zinakataza kabisa —

(a) mafundisho ya uongo ya Wagnostiki, Wamanikea na wengineo wenye uzushi ambao, kwa kuwasilisha kila kitu kwa hatima, au kwa kuona dunia kama uumbaji wa kanuni ya uovu, au kwa kuona uangalizi wa Mungu kwa dunia kuwa si wa lazima, walikataa kabisa utunzaji wa Mungu na kazi zake zote;[1511]

b) mafundisho ya uongo ya Wapelagia, ambao walikataa ushirikiano halisi wa Mungu na viumbe visivyo na akili na wenye akili, wakiona kuwa hili haliendani na ukamilifu na uhuru wao;[1512]

c) uzushi unaopingana wa makundi mbalimbali ya kidini ambao, wakiwa na imani na uteuzi wa Mungu usio na masharti (praedestinationismus), wanazidisha ushirikiano wa Mungu na viumbe wenye akili hadi kufikia kiwango cha karibu kuangamiza uhuru wao, na kumwona Mungu kama chanzo halisi cha matendo yao yote, mema na mabaya;[1513]

d) hatimaye, mafundisho ya uongo ya wafikra fulani, wa kale na wa kisasa, wanaokubali tu utunzaji wa jumla na kukataa utunzaji maalum, wakiona huu wa mwisho haufai kwa Mungu.[1514]

§ 97. Uhalisia wa Utunzaji wa Kimungu

Kwamba Mungu kwa kweli huongoza ulimwengu kwa uangalizi wake na kuwajali viumbe wake wote kimefundishwa katika sehemu nyingi sana za Maandiko Matakatifu. Kwa mfano:

(a) katika Kitabu cha Ayubu: *'Maana Yeye* (Mungu) *mwenyewe atazama ncha za dunia, na kuona yote yaliyo chini ya mbingu*' (28:24), au: *'Mkononi mwake ndipo roho ya kila kiumbe, na pumzi ya mwili wote wa mwanadamu*' (12:10);

b) katika Kitabu cha Zaburi: *'Wewe umeuweka msingi wa dunia, nao unasimama imara. Kwa amri Zako mambo yote yamesimama hadi leo, maana vitu vyote hukutumikia Wewe (*118:90–91); *macho ya wote hukutazama, na Wewe huwapa chakula chao kwa wakati ufaao; Wewe huufungua mkono Wako na kuikidhi kila kiumbe hai kulingana na wema Wako* (144:15–16);

c) katika Kitabu cha Mithali: *Macho ya Bwana yako mahali pake penye, yakitunza waovu na watakatifu* (15:3);

d) katika Kitabu cha Nehemia: *[Na Ezra akasema:] 'Wewe, Ee Bwana, ni mmoja; Umeumba mbingu, mbingu za mbingu na jeshi lao lote, dunia na vyote vilivyo juu yake, bahari na vyote vilivyo ndani yake, nawe unadumisha vitu hivi vyote, na majeshi ya mbinguni hukusembua' (*9:6);

e) katika Kitabu cha Hekima ya Solomoni: *'Aliumba vidogo na vikubwa, na anawatunza wote sawasawa'* (6:7); *'kwa maana mbali nawe hakuna Mungu anayewajali wote'* (12:13);

f) katika Injili ya Mathayo: *ili mwe watoto wa Baba yenu wa mbinguni, maana yeye huwapa waovu na wema jua lake, na huwanyeshea wema na wabaya mvua* (5:45);

g) katika Matendo ya Mitume: (Mungu) *hajaacha kushuhudia juu Yake mwenyewe kwa matendo Yake mema, akitupatia mvua kutoka mbinguni na nyakati za mavuno, na kujaza mioyo yetu chakula na furaha (*14:17).[1515]

Mababa Watakatifu na walimu wa Kanisa, katika kutetea mafundisho ya Kikristo ya malezi ya kimungu dhidi ya wanafalsafa wa kipagani[1516] na wamwasi[1517] , walithibitisha kuwepo kwa malezi hayo

---

[1511] Tazama *Tertullian,* *Adversus Marcionem* II, 24; *Titus Bostren*, *Adversus Manichaeos*; *Augustine*, *De Haeresis* 70; *Monet,* *Adversus Catharos* V, 11, § 6.

[1512] Katika *Hieronymus,* Epist. LXIII (pia inajulikana kama XXXIII), n. 7, kwa Ctesiphon dhidi ya Pelagius.

[1513] *Zwingli,* *De Provid.*, sura 5, 6; *Calvin,* *Inst.*, 1, 18, n. 1.

[1514] Katika *Cyril wa Alexandria,* *Thesaurus*, Kitabu XV, uk. 150 na kuendelea.

[1515] Maandiko mengine muhimu: Zab. 103:5–28; 134:6, 7; 146:4; Isa. 10:13; 40:26; Mhub. 5:22; 23:23, 24; 31:36, 37; Sir. 42:21–24, 26; Mat. 17:25, 28; Rum. 11:36; 1 Tim. 6:13.

[1516] Wafuasi wa shule za: Aristotle *(Origeni,* katika Zab. XXXV, 6), Epicurus *(Lucretius*, De Rerum Natura V, 196; VI, 389; *Plini* Mzee, Natural History II, 7) na Stoa (ling. *Marcus Aurelius*, Meditations, VII, 7).

[1517] Wagnosti, Wamanikea na wengine. Tazama dokezo 1511 hapo juu.

kupitia hoja thabiti, zilizotegemea dhana, kwa upande mmoja, ya Mungu kama Muumba wa ulimwengu, na kwa upande mwingine, ya ulimwengu kama uumbaji wa Mungu.

Kwanza kabisa, walibainisha:

1) W e m a u s i o n a k i k o m o w a M u u m b a, ambao kwa sababu yake hawezi kamwe kuwatupa viumbe vyake mwenyewe—ambao aliwaumba kwa wema tu—kwa matakwa yao wenyewe. "Ni fundi gani," anauliza Mtakatifu Ambrose, "angepuuza uumbaji wake mwenyewe? Nani angeacha na kukataa kile ambacho yeye mwenyewe alitaka kuumba? Ikiwa ni jambo lisilo na busara kutokujali kitu, si ni jambo lisilo na busara zaidi kuumba, wakati hakuna dhuluma katika kuumba chochote, ilhali kushindwa kujali kile ambacho mtu ameumba ni kilele cha ukosefu wa huruma?"[1518] "Vipi," anauliza mwalimu mwingine wa Kanisa, "Anaeumba viumbe vyake kutokana na wingi wa wema wake anaweza kushindwa kuwatunza?"[1519] "Mungu pekee," tunasoma kwa Mt. Yohana wa Damascus, "kwa asili ni Mwema na Mwenye Hekima. Kama Yeye Mwema, anawatunza, kwani asiyewatunza si mwema; (watu na wanyama wapumbavu kwa asili huwatunza watoto wao, na yeyote asiyewatunza hulaumiwa); na kama Yeye Mwenye Hekima Yote, anajali kile kilicho bora kwa viumbe vyake."[1520]

2) K u h u s u M u u m b a a l i y e k i l a m a h a l i. Akijaza vyote vilivyopo kwa uwepo Wake, Yeye yupo moja kwa moja katika kila kiumbe, kila kitu, kila kitu kilichopo; Anaona moja kwa moja hali na mahitaji yao; na kwa hivyo, angeweza kushindwa tu kuutunza ulimwengu kama asingekuwa mwema, au angependelea kutokuchukua hatua na uvivu.[1521] "Mungu, anapojaza ulimwengu," anasema Mtakatifu Augustino, "hufanya kazi, na hasogei kuleteke; Hafanyi, kana kwamba, kazi ya kusogeza tu muundo huu mpana aliouumba; kwa uwepo wa utukufu wake hufanya anachokifanya; kwa uwepo wake huuongoza alichoumba."[1522]

3) U w e z a w a M u u m b a, kwa sifa yake, hauhitaji juhudi yoyote kidogo kwa upande wake kuilisha dunia. "Hata kama maelfu kumi ya dunia kama hizi zingehitajika, au hata idadi isiyo na kikomo yao," anasema Mtakatifu Yohane Krisostomo, "Mungu bado angekuwa wa kutosha kwa zote, si tu kuzitengeneza, bali pia kuzilisha baada ya kuumbwa kwake."[1523] "Alitaka kuumba vitu vyote," anaandika Baba mwingine wa Kanisa, "na viliumbwa; Anataka ulimwengu uendelee kuwepo, na unaendelea kuwepo, na mambo yote hutokea kulingana na mapenzi Yake."[1524]

Kwa ujumla, kama walimu wa Kanisa walivyobainisha, kukataa utunzaji wa Mungu ni sawa na kukataa uwepo wake mwenyewe—kwa maana kwamba ikiwa Mungu, Kiumbe Kamili kabisa, yupo, basi ni lazima atunze ulimwengu; na ikiwa hatutunzi ulimwengu, basi hayupo.[1525]

Wakihutubia ulimwengu, walimu na waandishi wa Kanisa walizingatia hasa yafuatayo:

1) K w a m b a b i l a u t u n z a j i w a M u n g u u l i m w e n g u u s i n g e w e z a k u w e p o k w a u w e z o w a k e m w e n y e w e, kwa kuwa uliundwa kutoka kwa kutokuwepo na daima uko juu ya kutokuwepo huko. Wazo hili linaelezwa na:

a) *Lactantius:* 'Asili, ikiwa utunzaji na nguvu za Muumba zingeondolewa kutoka kwake, ni upungufu mtupu kabisa;'[1526]

[1518] De offic. 1, uk. 13.

[1519] *Theodoret,* *Contra Haereses*, Kitabu V, uk. 10, katika *Christian Readings* 1844, Juz. IV, uk. 224.

[1520] Ufafanuzi Sahihi wa Imani ya Kiorthodoksi, Kitabu II, Sura ya 29, uk. 125. Wazo hilo lilikuwa limeelezwa hata mapema zaidi na walimu wengine, kwa mfano: (a) *Teofilo wa Antiokia:* 'Nikizungumzia utunzaji wake, ninazungumzia wema wake' (Ad Autol. I, uk. 71) na b) *Nemesius:* 'Zaidi ya hayo, Mungu ni mwema; akiwa mwema, ni mwenye wema; na akiwa mwenye wema, ni mwenye uangalizi' (de nat. homin. c. 42).

[1521] *Nemes.* de natur. homin. c. 44.

[1522] *Augustine,* *In John*, Tractate II, n. 10, katika *Patrologia Cursus Completus*, vol. XXXV, uk. 1393. Linganisha na maneno ya Gregori Mkuu, yaliyotajwa hapa chini katika dokezo 1552.

[1523] Katika Homilia ya Yohana V, kuhusu maneno: *'Ndani yake kulikuwa na uzima.'*

[1524] *Yohana wa Damascus.* Ufafanuzi Kamili wa Imani Sahihi, Kitabu cha II, Sura ya 29, uk. 124–125.

[1525] Clement wa Aleksandria anasema: 'Ni wazi kwamba yeyote asiyekubali Utunzaji anastahili adhabu zaidi kuliko kupingwa, na kwa kweli ni mpinga-mungu' (Strom. VI, uk. 486). Lactantius anazungumza kwa nguvu zaidi dhidi ya Epicurus: 'Kama Mungu yupo, kwa hakika Yeye ni mwenye uangalizi, kama inavyostahili Mungu; wala uungu hauwezi kuhusishwa Naye kwa njia nyingine yoyote, isipokuwa akishikilia yaliyopita, akijua yaliyopo sasa, na kutabiri yajayo. Kwa hiyo, kwa kuwa alikataa uangalizi, alikanusha pia kuwepo kwa Mungu.' Hata hivyo, alipodai kuwa Mungu yupo, kwa wakati mmoja alikubali pia utunzaji. Kwani mmoja hawezi kuwepo wala kueleweka kabisa bila mwingine (De ira Dei, sura ya 9; linganisha sura ya 4, katika Patrolog. Curs. compl., juz. VII, uk. 98 na 86).

[1526] *De falsa sapientia*, Kitabu III, Sura ya 28, katika *Patrologia* iliyotajwa hapo juu, Juz. VI, uk. 437.

(b) *Athanasius Mkuu:* "Asili ya viumbe, kwa kuwa viliumbwa kutoka kwa chozi, ni ya kubadilika, isiyo ya kudumu na yenye kufa...; kwa hiyo, ili yote yaliyoumbwa—ambayo kwa asili yake ni ya kubadilika na yenye kuharibika—yasipotee kabisa, na ulimwengu usirudi katika utupu wake wa awali, Yeye aliyeumba vitu vyote kwa Neno Lake la milele na kuwapa viumbe asili yao hakuwawaacha kwa matakwa yao wenyewe, ili wasirudi katika utupu wao wa awali, bali katika wema Wake anawahifadhi na kuwatawala kwa Neno Lake, ambalo ni Mungu Mwenyewe;"[1527]

c) *Kirili wa Aleksandria:* "Muumbaji wa vitu vyote huipa kila kitu uhai, akiwa ni uhai kwa asili yake, na kwa njia isiyoeleweka huingiza nguvu zake katika vitu vyote; maana vinginevyo, viumbe vilivyotokea kutokana na kutokuwepo haviwezi kuhifadhiwa na kudumishwa kuwepo; vinginevyo, vingerejea ghafla kwa asili yao, yaani, kutokuwepo;"[1528]

d) *Augustino:* "Nguvu ya Muumba na uwezo wa Mwenyezi Mungu na Mwenye Kuzunguka Vyote ndiyo chanzo cha kuwepo kwa kila kiumbe; na kama uwezo huu ungeacha kuongoza viumbe, basi maumbo yao yangepotea papo hapo, na maumbile yote yangeharibika. Kwa maana ingawa jengo lililojengwa hapa duniani hubaki wima hata baada ya mjenga, akishakamilisha kazi yake, kuacha na kuondoka, dunia haiwezi kusimama hata kwa kupepesa jicho kama Mungu angeondoa utunzaji wake kutoka kwake."[1529]

2) Kwamba bila utunzaji wa Mungu, dunia isingeweza kudumisha mpangilio wa ajabu unaoonekana; kinyume chake, kila kitu kingevuka mipaka yake, na kuingia katika fujo na machafuko. Hii ndiyo hoja ya Mtakatifu Gregori Mteolojia, Mbarikiwa Augustino, Mbarikiwa Theodoret na wengine. Ya kwanza inasema: "Lazima tuamini kwamba kuna Utunzaji unaotegemeza na kuunganisha vitu vyote duniani—kwa viumbe ambao Muumba anawahitaji, Mtoaji pia anawahitaji; la sivyo dunia, ikitupwa na kupeperushwa na bahati nasibu kama meli katika dhoruba, ingeharibiwa mara moja, ikavunjika na kurudi kwenye fujo na mpangilio wake wa awali kutokana na miondoko isiyo na mpangilio ya vitu."[1530] Ya pili inaandika: "Mungu hasiti hata kwa siku moja kutokana na kazi ya kuongoza viumbe vyake, ili wasipotee mara moja kutoka kwa njia zao za asili, ambazo kwa njia zake wanaongozwa na kuelekezwa kufikia ukamilifu wa ukuaji wao, na kila kimoja kibaki, ndani ya aina yake, kile kilicho. Na kwa kweli, wangeacha kuwa chochote kabisa ikiwa mwendo huo wa hekima ya Mungu, ambao Bwana huwatumia kuwatawala *kwa ajili ya* mema yao (Hekima 8:1), ungeondolewa kwao."[1531] Hatimaye, Mtakatifu Theodoret anahoji kama ifuatavyo: "Wale wasioamini kuwepo kwa utunzaji wa kimungu na kwa upumbavu wakidai kwamba dunia, yenye mbingu na nchi, inaendeshwa kwa upatanifu na mpangilio kama huo bila nahodha, kwangu mimi wanaonekana kutenda kana kwamba mtu, akiwa ameketi kwenye meli na kuvuka bahari, na kuona jinsi nahodha anavyoongoza miti ya mashua na kuelekeza usukani kama inavyostahili, — wangesema uongo ulio dhahiri kwamba hakuna nahodha nyuma, kwamba meli haina miti ya kuogelea, kwamba haiongozwi na mwendo wa usukani, bali inaendelea yenyewe tu, ikishinda nguvu ya mawimbi yenyewe, ikivumilia mashambulizi ya upepo, na haihitaji msaada kutoka kwa mabaharia au nahodha ambaye angewapa amri muhimu wote wanaopiga miti ya kuogelea. Wale wanaofikiri kwa njia hii, ingawa wanaona waziwazi na bila shaka Bwana wa ulimwengu, anayeutawala uumbaji aliouumba, na anayeongoza na kusogeza vitu vyote kwa mpangilio wenye upatanifu..., kwa makusudi hufumba macho au hufanya mambo bila haya; na huku wakipokea zawadi za Utunzaji, kwa wakati huo huo wanazidharau, na kwa vile vitu hasa wanavyovifurahia, wanajihami dhidi ya Mtoaji."[1532]

§ 98. Uhalali wa Kila Kitendo cha Utunzaji wa Kimungu

Wakati kwa ujumla wakimhusisha Mungu na utunzaji wa ulimwengu, Maandiko Matakatifu—na walimu wa Kanisa wanaoyafuata—wanamhusisha Yeye, mahususi, na kila tendo la utunzaji, yaani:

1) Uhifadhi wa viumbe. Hili linafundishwa katika Maandiko Matakatifu kwa—

a) Zaburini katika Zaburi 103 yote, na hasa katika aya zifuatazo: *'Zote zinasubiri wewe kuzipa chakula chake kwa wakati wake'* (27); *'Wao hupokea; ufungua mkono wako, nao hujazwa mema*' (28); *'Ukificha uso*

[1527] Orat. contra gent. n. 41, katika Opp. Vol. I, uk. 40, ed. Paris, 1698.
[1528] Katika Yohana, Kitabu IX; uk. 793.
[1529] De Genes. ad litt. IV, ch. 12, n. 22.
[1530] Hotuba juu ya Upendo kwa Wanyonge, katika *The Works of the Holy Fathers*, II, 39.
[1531] De Genes. ad litt. IV, ch. 12, n. 23.
[1532] De provid. Orat. II, katika Juz. IV, uk. 332–333.

wako, wanatunguka; ukiondoa pumzi yao, wanakufa na kurudi vumbini' (29); *'Ukituma roho yako, wanatengenezwa, nawe unaupya uso wa* nchi' (30);

6) nabii Isaya: *'Inua macho yako hadi vilele vya mbingu ukaone: nani aliiumba? Nani huitoa kundi lao kwa hesabu? Aliyeita kila moja kwa jina lake; kwa wingi wa nguvu zake na ukuu wa nguvu zake, hakuna hata moja lililokosekana'* (Isaya 40:26);

c) Mtume Paulo: 'Mungu *hatumikiwi na mikono ya wanadamu, kana kwamba anahitaji chochote, kwa maana yeye mwenyewe huwapa wote uhai na pumzi na kila* kitu' (Matendo 17:25); *'Yeye* (Mwana wa Mungu) *yuko kabla ya vitu vyote, na katika yeye vitu vyote vimeshikamana'* (Wakolosai 1:17).

Wafundishaji na waandishi wa Kanisa wanasisitiza hisia hizi hizi; kwa mfano:

a) *Athenagoras:* "Ni lazima wale wanaomkiri Mungu kama Muumba wa vitu vyote wamhusishie hekima na ukweli Wake uhifadhi (φυλακήν) wa vyote vilivyopo, ikiwa wanataka kubaki waaminifu kwa kanuni zao wenyewe;"[1533]

b) *Basil Mkuu:* "Kila kiumbe aliyeumbwa, iwe kinachoonekana au kinachoweza kueleweka, kinahitaji utunzaji wa Mungu kwa ajili ya kuendelea kuwepo kwake;"[1534]

c) *Athanasius Mkuu:* "Neno la Baba, mwenyezi na mtakatifu zaidi, linalopenya katika vitu vyote, likidhihirisha nguvu zake kila mahali, na kulimwangazia kila kitu kinachoonekana na kisichoonekana, linajumuisha na kuyumbatia vitu vyote ndani yake, kiasi kwamba haliachi chochote nje ya uwezo wake, bali kupitia vitu vyote na kwa vitu vyote—kila kiumbe kimoja kimoja, na viumbe vyote kwa pamoja—linatoa uhai na kuvitunza;"[1535]

d) *Jerome:* "Tutambue kwamba sisi si kitu, kama si Mungu Mwenyewe anayetunza ndani yetu kile ambacho Ametupa, kama Mtume anavyosema: *'si kwa yule anayetaka, wala si kwa yule anayekimbia, bali kwa Mungu apendae kuonyesha rehema*' (Warumi 9:16)."[1536]

2) Msaada au ruhusa ya Mungu inayotolewa kwa viumbe. Wazo la msaada wa Mungu kwa viumbe, hasa viumbe wenye maadili, limeelezwa katika Maandiko Matakatifu linaposema kwamba Mungu *huutegemeza ulimwengu wote kwa neno la nguvu zake* (Ebr. 1:3), *ambalo hutoa uhai* (1 Tim. 6:13); kwamba ingawa *matendo* ya viumbe *hutofautiana, Mungu ni mmoja na yuleyule, akitenda yote katika yote* (1 Kor. 12:6); kwamba *Mungu hutenda ndani yenu kutaka na kutenda kulingana na mapenzi yake memu* (Fil. 2:13), *na kwamba ndani yake tunaishi, tunatambaa, na kuwa na maisha yetu* (Matendo 17:28). Wazo la idhini ya Mungu limeelezwa, kwa mfano, na Mtume Paulo anapoandika kuhusu Mataifa: *'Kwa hiyo Mungu aliwaacha katika tamaa za mioyo yao*, *wakajitia uchafu*' (Warumi 1:24), na zaidi: *'Kwa hiyo Mungu aliwaacha katika tamaa za aibu*' (26), na tena: *'Na kwa kuwa hawakuliona jambo la heshima kumtambua Mungu, Mungu aliwaweka katika akili potovu, wafanye mambo yasiyostahili*' (28); au, anapozungumzia Waisraeli: *'Mungu amewapa roho ya upofu, macho yasiyotazama na masikio yasiyosikia'* (Warumi 11:8), *'Mungu amewakabidhi kwa kutotii*' (32).[1537] Mababa wa Kikristo wa Injili na walimu wa Kanisa wanafundisha vivyo hivyo:

a) *Yohana Krisostomo:* "Kila kitu kinaongozwa na utunzaji wa Mungu; lakini baadhi ya mambo hutokea kwa ruhusa ya Mungu (συγχωροϋντος), ilhali mengine kwa uingiliaji wake wa moja kwa moja (ενεργούντος)"[1538] na mahali pengine: "Jua kwamba Mungu huamuru mambo yote, hupatia mambo yote; kwamba sisi ni huru; kwamba katika mambo fulani Mungu hufanya kazi kwa upande wetu, ilhali katika mengine Yeye huruhusu tu yatokee; kwamba Yeye hataki uovu; kwamba si kila kitu hutokea kwa mapenzi Yake pekee, bali pia kwa mapenzi yetu — kila uovu kwa mapenzi yetu pekee, kila wema kwa mapenzi yetu na pamoja na uingiliaji wake wa kikazi;"[1539]

[1533] *De resurrect. mort.* uk. 55, toleo la 1559.

[1534] Kuhusu Roho Mtakatifu, Sura ya 8, katika *The Works of the Holy Fathers*, VII, 259.

[1535] Orat. contra gent., n. 42.

[1536] Waraka XLIII, dokezo 6 kwa Ctesiphon dhidi ya Pelagius.

[1537] 'Kauli: *Mungu amewakabidhi wote kwa kutotii* (Warumi 11:32); na tena: *'Mungu amewapa roho ya upofu, macho wasiyoweza kuona, na masikio wasiyoweza kusikia*' (Warumi 11:8) inapaswa kueleweka si kana kwamba Mungu Mwenyewe ndiye chanzo cha haya yote, bali kwamba Yeye aliiruhusu tu; kwani mwanadamu amepewa uhuru, na kitendo kizuri kinapaswa kufanywa kwa hiari ya mtu mwenyewe" *(Yohana wa Damascus,* Exact Exposition of the True Faith, Kitabu IV, Sura 19, uk. 282).

[1538] Katika *Acta Apostolica*, mahubiri XXIII, n. 4.

[1539] Katika Barua ya Pili kwa Timotheo, sura ya IV, mahubiri VIII, n. 4.

b) *Dorotheus:* "Kila kitu kinachotokea hutokea ama kwa ruhusa ya Mungu au kwa mapenzi Yake mema;"[1540]

c) *Teodoreto:* "Hakuna kinachotokea bila mapenzi ya Mungu; lakini ama Mungu hufanya kazi ili kuleta mema, au Anaruhusu majanga kwa sababu ya dhambi zilizotendwa hapo awali;"[1541]

d) *Damascene:* "Kile kinachotegemea utunzaji wa kimungu hutokea ama kwa mapenzi mema ya Mungu au kwa ruhusa Yake. Kupitia mapenzi Yake mema huja yote ambayo ni mema bila shaka; kwa ruhusa Yake, kinyume chake... Uchaguzi wa matendo unategemea sisi; matokeo ya matendo mema, hata hivyo, hutegemea msaada wa Mungu—kwa maana Mungu, kwa mujibu wa maarifa yake ya awali, huwasaidia kwa haki wale wanaochagua mema wakiwa na dhamiri njema; ilhali matokeo ya matendo maovu hutegemea Mungu kumwacha mwanadamu, kwa kuwa Mungu humwacha mwanadamu kwa haki kwa mujibu wa maarifa yale yale ya awali."[1542]

3) U t a w a l a w a v i u m b e . Kitendo hiki cha Mungu kinatajwa katika vifungu vifuatavyo vya Maandiko Matakatifu.

1 Nya. 29:11–12. *Wako, Ee Bwana, ubora, na nguvu, na utukufu, na ushindi, na fahari, na yote yaliyo mbinguni na duniani; Wako, Ee Bwana, ufalme, nawe umeinuliwa kuwa Mfalme juu ya yote. 12 Utajiri na heshima hutoka kwako; nawe unatawala juu ya yote; na mkononi mwako kuna nguvu na mamlaka; na iko katika uwezo wako kuinua na kuimarisha kila kitu.*

Dan. 2:21. *Yeye hubadilisha nyakati na majira; yeye huangusha wafalme na kuwainua wafalme; huwapa wenye hekima hekima, na wenye ufahamu ufahamu*

Hik. 8:1. *Hiyo* (hikima ya Mungu) *inasambaa kwa haraka kutoka ncha moja hadi nyingine na kupanga mambo yote kwa ajili ya wema*.

Hik. 14:3. *Utunzaji wako, Ee Baba, unaendesha meli, kwa kuwa umeweka njia katikati ya bahari na mkondo salama katikati ya mawimbi*.

Mathayo 11:25. *Yesu akasema: 'Ninakusifu, Ee Baba, Bwana wa mbingu na nchi*.'

1 Tim. 1:17. *Kwa Mfalme wa milele, asiyeharibika, asiyeonekana, Mungu pekee mwenye hekima, heshima na utukufu daima milele.*

Ufunuo 17:14. *Yeye ndiye Bwana wa mabwana na Mfalme wa wafalme* (taz. 1 Tim. 6:15).

Kazi hii ya Mungu pia huhubiriwa na walimu wa Kanisa:

Mtakatifu Gregori Mteolojia: 'Wale wasioweza kuelewa kina kisichopimika cha mapenzi ya Mungu, ambayo kwa hayo mambo yote hutimizwa, wasishangae hili! Wasishangae wale wanaokabidhi utawala wa dunia kwa Muumba, ambaye, bila shaka, ni mwenye hekima zaidi kuliko sisi, na anayeiongoza uumbaji Wake hadi mwisho wowote na kwa njia yoyote anayoipenda—bila shaka yoyote kuelekea ukamilifu na uponyaji, hata kama wale wanaoponywa wanaweza kuwa na taabu! Kulingana na amri kama hizo, yeye (Julian) haichochewi uovu (Uungu, ambao kwa asili yake ni mwema, kwa vyovyote vile hana hatia ya uovu, na matendo maovu ni ya wale wanaochagua uovu kwa hiari), lakini hamzuikiwi katika mwelekeo wake."[1543]

Mtakatifu Yohane Krisostomo: "Kwamba Utunzaji huo huongoza vitu vyote inaonekana kutokana na yale yanayotokea kwetu. Kwani hakuna kinachotokea bila Utunzaji, lakini kundi la kondoo na kila kitu kingine vinahitaji mwongozo. Na kwamba kila kitu katika yaliyopita pia hakikutokea kwa bahati nasibu kinaonyeshwa na Gehenna, pamoja na Mafuriko ya wakati wa Nuhu, moto, kuzamishwa kwa Wamisri, na matukio yaliyotokea jangwani."[1544]

Mtakatifu Kirili wa Yerusalemu: "Maandiko Matakatifu na mafundisho ya ukweli vinamtambua Mungu mmoja, ambaye, ingawa anatawala vitu vyote kwa nguvu zake, pia huvumilia mambo mengi kulingana na mapenzi yake mema. Anatawala waabudu sanamu; lakini anawavumilia kwa wema wake. Anatawala wamwasi wanaomkataa; lakini anawavumilia kwa uvumilivu wake mkuu; Anatawala shetani, lakini anamvumilia pia; anamvumilia si kwa udhaifu, kana kwamba anaweza kushindwa naye... Ee utunzaji mwenye hekima yote wa Mungu! Hugeuza nia mbaya kuwa njia ya wokovu kwa waumini. Kwa maana kama vile ilivyogeuza chuki ya ndugu za Yusufu dhidi yake kuwa njia ya kuanzisha ukoo wake, na, kwa kuwaruhusu

---

[1540] Doctrin. XIV, katika Biblioth. Patr. Graeco-Lat. Vol. XII, uk. 836, Paris 1644.
[1541] Katika sura ya 38 ya Ezekieli.
[1542] Ufafanuzi Sahihi wa Imani ya Kiorthodoksi, Kitabu II, Sura ya 29, kur. 125–127.
[1543] Mahubiri 1 kuhusu Julian, katika Kazi za Mababa Watakatifu, I, 112.
[1544] Katika *Epist. ad Colloss.*, Kitabu cha II, Homilia ya V.

wamwuzie ndugu yao kwa chuki, ikafungua njia kwa ajili ya kutawazwa kwa yule ambaye yenyewe ilimtaka, vivyo hivyo ilimruhusu shetani kupigana vita dhidi ya wanadamu, ili washindi wapewe taji, na ili, baada ya kupata ushindi, yeye mwenyewe—akiwa ameshindwa na aliyedhaifu zaidi—angepata aibu kuu zaidi, huku wanadamu wakitukuzwa zaidi, kwa kumshinda yule ambaye aliwahi kuwa Malaika Mkuu."[1545]

Mtakatifu Efrem wa Syria: "Naona majengo, na nikagundua kuwepo kwa mjenzi; naona ulimwengu, na nikatambua utunzaji wa kimungu; naona kwamba meli isiyo na nahodha inazama: nimeona kwamba mambo ya wanadamu hayafanikiwi isipokuwa Mungu ayapange. Naona mji na mipangilio mbalimbali ya jamii za kiraia, na natambua kwamba kila kitu kimehimiliwa na utunzaji wa Mungu. Kundi la kondoo linategemea mchungaji, na kila kitu kinachokua duniani kinategemea Mungu. Iko katika uwezo wa mkulima kutenganisha ngano na maganda yake; iko katika uwezo wa Mungu kuhakikisha busara ya wale wanaoishi duniani katika umoja wao na maelewano ya akili. Iko katika uwezo wa mfalme kupanga vikosi vya askari; iko katika uwezo wa Mungu kuweka mpangilio thabiti kwa vitu vyote. Hakuna kitu duniani kisichotawaliwa, kwa maana Mungu ndiye chanzo cha vitu vyote. Mito hutiririka kutoka kwenye vyanzo vyake, na sheria hutokana na hekima ya Mungu. Dunia huzaa mazao, lakini kama hakuna mvua kutoka mbinguni, haiwezi kutoa chochote kwa hiari yake. Mchana unajumuisha kiini cha nuru, lakini unahitaji jua ili ukamilike. Ndivyo ilivyo pia, matendo mema hufanywa na watu, lakini hukamilishwa na Mungu."[1546]

Theodoret Mbarikiwa: "Muumba huongoza uumbaji Wake, na hakuyaacha jahazi alilolijenga bila mwongozo; bali Yeye mwenyewe ni mjenzi wa jahazi na mkulima aliyelilea ulimwengu wa kimwili. Aliumba ulimwengu wa kimwili, alijenga jahazi, na huendesha usukani wake daima."[1547]

§ 99. Uhalisia wa Aina Zote Mbili za Utunzaji wa Kimungu

Ulezi wa Kimungu, kwa kazi zake zote, hauishii tu kwa ulimwengu kwa ujumla, kwa makundi na aina za viumbe, bali pia kwa kila kiumbe kilichoumbwa mahususi — yaani, si kwamba kuna Ulezi wa jumla tu, bali pia kuna Ulezi mahususi.

Hivi ndivyo Maandiko Matakatifu yanavyofundisha, kwa mfano:

(a) kwa maneno ya Mwandishi wa Zaburi: *'Macho ya wote hukutazama, nawe huwapa chakula chao kwa wakati ufaao; Umefungua mkono wako, ukaashibisha kila kiumbe kwa wema* wako' (Zab. 144:15–16); au: *'Waimbeni zamu kwa zamu wimbo wa sifa kwa Bwana; muimbieni Mungu wetu kwa kinubi. Anavika mbingu mawingu, huandaa mvua kwa ajili ya nchi, hufanya majani yamee kwenye milima [na nafaka kwa manufaa ya wanadamu]; Huwapa chakula wanyama na vijana wa korongo wanapomlilia (*Zab. 146:7–9);

b) kwa maneno ya Mwenye Hekima: *Wapenda vitu vyote vilivyopo, wala hautuchi chochote ulichokiumba, maana usingeumba kitu ukiki chukia. Na vipi kitu kingedumu kama usingekitaka? Au vipi kile ambacho hakikuumbwa na wewe kingehifadhiwa? Bali uwaonea huruma vitu vyote, kwa maana vyote ni vyako, Ee Bwana, mpenzi wa roho* (Hik. 11:25–27);

c) kwa maneno ya Mwokozi Mwenyewe: *'Hivyo basi, mwe watoto wa Baba yenu aliye mbinguni, maana yeye huwaka jua lake juu ya waovu na wema, na kuwanyeshea mvua wenye haki na wasio* haki' (Mathayo 5:45); *Tazama ndege wa angani: hawapandi wala hawavuni wala hawakusanyi kwenye ghala; lakini Baba yenu aliye mbinguni huwalisha. Je, ninyi si wa thamani zaidi kuliko wao?* (6:26). *Kama Mungu avishia majani ya uwanjani, ambayo leo yapo na kesho yanatupwa kwenye tanuri, si zaidi sana atawavisha ninyi, enyi wenye imani ndogo!* (6:30). *Je, ndege wadogo wawili hawauzwi kwa peni moja? Hata hivyo, wala mmoja wao hawezi kuanguka chini bila mapenzi ya Baba yenu; na hata nywele za kichwa chenu zote zimehesabiwa* (10:29–30).

Hivi ndivyo Mababa Watakatifu na waandishi wa Kanisa wanavyofundisha:

a) *Ireneo:* "Kama mtu yeyote angetuuliza iwapo vitu vyote vilivyoundwa na vinavyotokea vinajulikana na Mungu, na iwapo, kwa utunzaji wake, kila kiumbe hupitia yote yanayokipata, tungejibu kwa kauli moja kwamba hakuna chochote kati ya vilivyoundwa, vinavyotokea, au vinavyokuja kinachotengwa na maarifa ya Mungu; kinyume chake, kwa utunzaji wake kila kiumbe hupokea asili yake, muundo wake, idadi yake na ubora wake, na hakuna kitu chochote kinachotokea kwa bahati nasibu..."[1548]

[1545] Mahubiri VIII, II. 4, uk. 146 katika tafsiri ya Kirusi.
[1546] Kujilaumu na Ungamo, katika Kazi za Mababa Watakatifu, XII, 216.
[1547] Kuhusu Utunzaji wa Kimungu, Hotuba 1, katika Juz. VI, uk. 325.
[1548] *Contr. haeres.* II, uk. 26, i. 3.

b) *Athenagoras:* "Ni lazima kujua kwamba wala duniani wala mbinguni hakuna kitu kinachobaki bila uangalizi au utunzaji; lakini utunzaji wa Muumba unaenea kwa usawa kwa vitu vyote, iwe visivyoonekana au vinavyoonekana, vidogo au vikubwa: kwani viumbe wote wanahitaji utunzaji wa Muumba, kama vile kila kimoja kikiwa peke yake kinavyohitaji, kulingana na asili yake na kusudi lake;"[1549]

c) *Clement wa Aleksandria:* "Nafundisho inayolingana na ile ya Kristo inamtambua Mungu kama Muumba wa vitu vyote, na utunzaji Wake unaenea hata kwa viumbe binafsi (μέχρι τών κατά μέρος);"[1550]

d) *Cyprian:* "Kusema kwamba hakuna kitu, hata kitu kidogo kabisa, kinachotokea bila mapenzi ya Mungu bado si sawa na kumpa Mungu heshima, tunapojua na kuamini kwamba vitu vyote vinaongozwa na ishara na amri Yake;"[1551]

e) *Kirili wa Aleksandria:* "Miongoni mwa sifa za kipekee za asili ya kimungu ni ukweli kwamba Mungu anaweza kuyawezesha yote kwa wakati mmoja na kupanua utunzaji wake kwa kila kiumbe, hata kwa vitu vidogo vidogo."[1552]

Hii, baada ya yote, ndiyo kile ambacho akili timamu hufundisha. Ikiwa Mungu hawatunzi viumbe vyake vyote, au ikiwa utunzaji wake unahusu tu mambo makuu ya dunia, aina na vikao vya viumbe tu, lakini haujumuishi mambo madogo na kila kimojawapo kisichogawanyika, basi hili linawezekana kwa sababu mbili: ama kwa sababu Mungu *hawezi* kuwalea viumbe vyake vyote, au kwa sababu *hataki*. Lakini hakuna sababu yoyote kati ya hizo mbili inayoweza kukubalika.

Ikiwa Mungu *hawezi* kuwahudumia viumbe vyote vya ulimwengu na vitu vyote vilivyomo, kila kimoja mahususi, basi ni kwa sababu ama hawajui vitu na viumbe hivi vyote, kutokana na wingi wao usio wa kawaida, au ni kwa sababu ya ukosefu wa hekima na uwezo wa kupanga na kutawala vitu na viumbe vingi, tofauti na vya aina mbalimbali kama hivyo. Lakini Mungu ndiye Kiumbe kamili zaidi; kwa hiyo, Yeye ni mwenye kujua yote, mwenye hekima isiyo na kikomo, na mwenye nguvu zote.

Ikiwa Mungu *hataki* kuwapatia viumbe wake mahitaji—wote kwa jumla na kila mmoja mahususi—basi ni kwa sababu ya ukosefu wa wema; au kwa uzembe na kutojali; au kwa sababu haistahili utukufu wake kushughulikia mambo madogo na viumbe visivyogawanyika. Lakini dhana hizo mbili za kwanza, ni wazi, si kitu ambacho mtu mwenye akili timamu angeweza kuzifikiria hata kwa muda mfupi. Kuhusu dhana ya mwisho, ambayo inaonekana kuwa na mashiko zaidi na kwa hivyo huwasilishwa hasa na wale wanaotambua utunzaji wa jumla tu na kukataa utunzaji maalum, dhana hii pia haiwezi kukubalika kwa vyovyote vile. Kwanza, ikiwa Mungu hakudhani kuwa si stahiki kwa utukufu wake kuumba viumbe vidogo na visivyogawanyika, basi, bila shaka, utunzaji wake juu yao pia hauwezi kuwa si stahiki kwa utukufu wake. Pili, vitu na viumbe huonekana kuwa vidogo na vikubwa kwetu sisi tu tunapovilinganisha; lakini mbele ya Mungu, Kiumbe Asiye na Mpaka, vyote ni vidogo mno isivyo na kikomo. Kwa hivyo, ikiwa si stahiki kwa utukufu wa Mungu kuwapatia viumbe na vitu ambavyo vinaonekana vikubwa kwetu sisi tu, basi kwa nini si stahiki Kwake kuwapatia vitu na viumbe vinavyoonekana vidogo kwetu? Au kwa maneno mengine: vitu huwa vikubwa na vidogo kwa uhusiano tu na vingine na kulingana na dhana zetu; lakini mbele ya ukuu usio na kikomo wa Muumba na Mwenyezi, hakuna kitu kikubwa, kama vile, mbele ya wema Wake usio na kikomo, hakuna kitu kidogo miongoni mwa yale ambayo Yeye mwenyewe amejalia kuwepo. La tatu, vitu vikubwa zaidi duniani vinajumuisha sehemu ndogo, na makundi na aina pana zaidi za viumbe ni mkusanyiko wa dhana tu wa visivyogawanyika, ambavyo ni hivyo tu vinavyokuwepo katika uzoefu. Basi, utunzaji wa jumla ungekuwa nini kama kusingekuwa na utunzaji maalum, na je, inawezekana kutenganisha ule wa kwanza kutoka kwa ule wa pili? La nne, inajulikana vyema kwamba matukio makubwa duniani mara nyingi hutokana na sababu zinazoonekana, kwa mtazamo wa kwanza, kuwa za umuhimu mdogo sana; kwa mfano, kutoka kwa

---

[1549] Kuhusu Ufufuko wa Wafu, uk. 56, toleo la 1559.

[1550] Strom. 1, c. II; taz. IV, c. 6, 12.

[1551] Epist. Kitabu I, Waraka 3.

[1552] Lib. Thesavr. XXII, uk. 306. Pia inafaa kutajwa maneno *ya*: *(a) Mtakatifu Augustino:* 'Ambaye (Mungu) haachi tu mbingu na dunia, wala si malaika na mwanadamu tu, bali hata viungo vya ndani vya kiumbe hai kidogo na cha kudharauliwa zaidi, wala manyoya ya ndege, wala ua la nyasi, wala jani la mti, bila mpangilio unaofaa wa sehemu zao na aina fulani ya amani…' (De civit. Dei V, c. 11); b) *Gregori Mkuu:* 'Yeye anayeongoza vitu vya juu zaidi havapuuzi hata vitu vya chini kabisa, kwani ingawa amejitolea sana kwa vikuu zaidi, utunzaji huu wenyewe wa uongozi hauzuiki kuenea hata kwa vidogo kabisa; kwani Yeye aliye kila mahali na aliye yuleyule kila mahali haabadiliki hata katika vitu ambavyo si kama Yeye; na kwa hivyo huangalia mambo yote na kuyapanga yote, akiwa kila mahali, bila kufungwa mahali popote maalum wala kubadilika kwa kushughulikia mambo tofauti (Kitabu XXVII, sura ya 18, dokezo la 35 juu ya sura ya 37 ya Ayubu).

cheche—moto unaoharibu miji mizima yenye watu wengi sana; au kutoka kwa mivungano ya watu wachache—vita vya kutisha kati ya mataifa. Basi, utunzaji wa jumla unawezaje kuwapo ikiwa hakuna utunzaji maalum? Ndiyo hasa sababu utunzaji wa Mungu—wa jumla na maalum—ulitambuliwa si tu na wanafikra Wakristo,[1553] bali pia na washindani wenye fikra sahihi.[1554]

§ 100. Ushiriki wa Watu Wote wa Utatu Mtakatifu Mkuu katika Kazi ya Utunzaji

Kama ilivyo kwa kazi ya uumbaji, ndivyo ilivyo pia kwa kazi ya Utunzaji, Kanisa la Orthodox linahusisha kwa usawa zote mbili na Watu wote wa Utatu Mtakatifu Mkuu: Mungu Baba huitwa *Mwenyezi* (Imani ya Nicea-Constantinopoli); Mungu Mwana — *Hekima inayojumuisha muundo wa vitu vyote* (Imani ya Gregori Muujiza); Mungu Roho Mtakatifu kama *Bwana Mwenye Kuupa Uhai na Uhai ambao walio hai wanapata chanzo chao* (katika Imani zilezile).[1555]

Funzo hili linatokana na Maandiko Matakatifu, ambapo utunzaji wa ulimwengu pia unahusishwa na Nafsi zote tatu za Uungu, yaani:

1) M u n g u B a b a . Kwa mfano, katika maneno ya Mwokozi: *'Baba yangu amekuwa akifanya kazi hata sasa, na mimi nayafanya kazi*' (Yohana 5:17). *'Kwa hiyo, mwe watoto wa Baba yenu aliye mbinguni, maana yeye huwapa jua lake liwazuke juu ya waovu na wema, na hupeleka mvua yake juu ya wa haki na wale wasio* haki' (Mathayo 5:45). *'Tazama ndege wa angani: hawapandi wala hawavuni wala hawakusanyi magumbani, naye Baba yenu aliye mbinguni huwalisha'* (6:26). *Tafakari maua ya shamba, jinsi yanavyostawi; hayafanyi kazi wala hayachani; lakini nawaambieni, hata Suleimani katika utukufu wake wote hakuvaa kama mmoja wa hayo. Basi, kama Mungu huvalisha majani ya shamba, ambayo leo yapo hai na kesho yanatupwa kwenye tanuru, atawavalia ninyi zaidi sana, enyi wenye imani ndogo* (6:28–30). *Kwa maana Mungu aliupenda ulimwengu hivi kwamba alimpa Mwanawe wa pekee, ili kila amwaminiye asipotee bali awe na uzima wa milele. Kwa maana Mungu hakumtuma Mwanawe ulimwenguni ili kuuhukumu ulimwengu, bali ulimwengu uokolewe kupitia kwake (*Yohana 3:16–17). *Kweli, kweli, nawaambia: chochote mtakachoomba kwa Baba kwa jina langu, atawapa* (Yohana 16:23; taz. Yohana 14:16, 23, 26; 15:1, 2; 17:11, 15, 17; Rum. 1:7; 2 Kor. 1:4).

2) K w a k e M u n g u M w a n a . *Yeye yuko kabla ya vitu vyote, kama vile Mtume mtakatifu anavyosema kumhusu, na vitu vyote vimeunganishwa pamoja kwa njia yake* (Kol. 1:17), *akishikilia vitu vyote kwa neno la nguvu zake* (Ebr. 1:3). *'Baba yangu bado anafanya kazi, na mimi* nayo *ninafanya kazi*,' anashuhudia Mwana wa Mungu mwenyewe (Yoh. 5:17). *'Nami niko pamoja nanyi siku zote, hata mpaka mwisho wa* enzi' (Mathayo 28:20; taz. Yohana 1:9–13; 10:16; Efe. 1:22; 2:20; Kol. 2:19).

3) K w a M u n g u R o h o M t a k a t i f u . Mwimbaji wa Zaburi anatangaza utunzaji Wake juu ya ulimwengu wa kimwili katika ombi lake kwa Mungu Baba: *zote zinaelekea kwako, uziwape chakula chao kwa wakati ufaao. Wewe huwapa, nao hupokea; Wewe hufungua mkono wako, nao hujazwa vitu vyema; Wewe huficha uso wako, nao hutaabika; Wewe huondoa pumzi yao, nao hufa na kurudi vumbini; Wewe hutuma Roho wako, nao huumbwa, nawe huibadilisha sura ya nchi (*Zab. 103:27–30). Mtume anahubiri kuhusu mpangilio wa kimaadili wa ulimwengu: *'Kuna aina mbalimbali za vipawa, lakini ni Roho* mmoja… *kwa kila mmoja imetolewa dhihirisho la Roho kwa ajili ya manufaa* ya wote… *Hata hivyo, mambo haya yote hufanywa na Roho yule mmoja, ambaye anagawanya kwa kila mmoja kivyake kama apendavyo'* (1 Kor. 12:4, 7, 11).

Funzo lile lile kuhusu ushiriki wa Watu wote wa Utatu Mtakatifu katika kazi ya Utunzaji linafafanuliwa na Wababa Watakatifu na walimu wa Kanisa:

(a) *Mtakatifu Athanasius Mkuu:* "Baba hufanya mambo yote kupitia Mwana katika Roho Mtakatifu, na kwa njia hii umoja wa Utatu Mtakatifu unahifadhiwa, na katika Kanisa Mungu mmoja anatangazwa,

---

[1553] Mazingatio ya kiakili kabisa kuhusu asili ya aina zote mbili za Ulezi, kama tulivyoyaweka, yanaweza kupatikana *katika kazi za Mbarikiwa Theodoret* (De Provid. Orat. II, uk. 38, t. Morel.) na *katika zile za Nemesius* (De natur. hom. c. 44).

[1554] *Plato,* *De Legibus* X; *Ammon.* katika *De Interpretatione* ya Aristotle, uk. 12, toleo *la Alci; Plotinus*, *Enneads* IV, Kitabu cha 8, Sura ya 2.

[1555] Vilevile, katika vitabu vya ibada, inahusisha kazi ya Utunzaji: (a) kwa *Mungu Baba:* 'Ee Bwana Mwenyezi, Mungu wa majeshi na wa kila mwili, anayeishi juu na kumtazama mnyenyekevu, akichunguza mioyo na undani wa nafsi...; kubali sala zetu' (Kanuni, fol. 5 verso, Moscow 1843); b) na *kwa Mungu Mwana:* 'mkibeba Kristo mikononi mwako, ambaye kwa mapenzi yako hubeba vitu vyote, mwasihi, kama Mwanao' (Ibada Kuu, fol. 88, Moscow, 1834); c) na *kwa Mungu Roho Mtakatifu:* "Shukrani zote ziwe kwa Roho Mtakatifu, ambaye ni sawa na Baba na Mwana, ambaye wote wanaishi na kutembea ndani Yake" (Octoechos, Sehemu ya 1, fol. 167, Moscow, 1838).

Ambaye yuko juu ya yote, na kupitia yote, na ndani yetu sote (Efe. 4:6) — *juu ya yote*: kama Baba, kama mwanzo na chanzo; kupitia *yote:* hii ni kupitia Mwana; *katika yote:* hii ni katika Roho Mtakatifu;"[1556]

b) *Mt. Basili Mkubwa:* "Roho wa Kimungu daima hutimiza kikamilifu yote yanayotoka kwa Mungu kupitia kwa Mwana;"[1557] na mahali pengine: "Roho, katika kila tendo, ni wa umoja na asiyegawanyika na Baba na Mwana; pamoja na Mungu, anayegawa huduma, Roho Mtakatifu pia huishi, akitumia mamlaka kamili katika ugawaji wa vipawa kulingana na utu wa kila mtu;"[1558]

(c) *Mtakatifu Gregori Mteolojia:* "Uungu huitwa Mungu, ingawa unajumuisha watatu waliotukuka zaidi: Chanzo, Muumba, Mtekelezaji, yaani, Baba, Mwana na Roho Mtakatifu;"[1559]

d) Mtakatifu *Kirili wa Aleksandria:* "Kila kitu hufanywa na Mungu Baba kupitia Mwana katika Roho Mtakatifu;"[1560]

e) *Mtakatifu Augustino:* "Tukiwa tumeelewa, kadiri ilivyoidhinishwa kwetu katika maisha haya ya sasa, Utatu Mtakatifu, tunaamini bila shaka kwamba kila kiumbe—iwe cha busara, kiroho au kimwili—kimeumbwa, kina umbo lake mwenyewe, na kinatawaliwa kwa hekima na Utatu mmoja uleule wa uumbaji; siyo, hata hivyo, kwa namna kwamba sehemu moja ya uumbaji wote iliumbwa na Baba, nyingine na Mwana, na ya tatu na Roho Mtakatifu, bali Baba aliumba kila kitu kwa jumla na kila asili mahususi kupitia Mwana kwa zawadi (dono) ya Roho Mtakatifu;"[1561]

e) *Mtakatifu Yohane wa Damascus:* "Mungu (Baba) huumba kwa fikra, na fikra hii inakuwa tendo, likitimizwa na Neno na kutekelezwa na Roho."[1562] Sio vigumu kwa muumini kueleza kwa nini Watu wote watatu wa Uungu wanashiriki katika kazi ya Utunzaji wa Mungu. Hii ni kwa sababu Utunzaji wa ulimwengu ni tendo la ujuzi wote, uwepo wote, hekima, uwezo wote na wema wa Mungu — sifa ambazo ni za pamoja kwa Usawa kwa Watu wote wa Utatu Mtakatifu.

§101. Uhusiano kati ya Utunzaji wa Mungu na uhuru wa viumbe wenye maadili na uovu uliopo duniani

Ingawa Utunzaji wa Mungu unajumuisha kila kitu duniani na huongoza vitu vyote, hufanya hivyo kwa namna ambayo uhuru wa viumbe wenye maadili hauvunjwi kwa vyovyote vile, na aina mbalimbali za uovu zilizopo duniani hazimweki lawama yoyote kwa Mtawala wa Dunia.

1. Utunzaji wa Kimungu hauvunji uhuru wa viumbe wenye maadili. Hili linathibitishwa kwetu na Neno la Mungu na pia na dhamiri na akili zetu wenyewe, ambavyo kwa pamoja vinathibitisha kwamba sote daima tuko chini ya utunzaji wa Mungu (tazama §§81, 93) na kwamba sote tuko huru katika matendo yetu ya kimaadili (§§ 97–99). Kuhusu jinsi utunzaji wa Mungu, katika mipangilio yake yote katika ulimwengu wa maadili, usivyokiuka uhuru wa viumbe wenye maadili—ingawa hatuwezi kuelezea hili kikamilifu, tunaweza kwa kiasi fulani kulileta ndani ya ufahamu wetu.

(a) Mungu ni Kiumbe asiyebadilika, mwenye kujua yote na mwenye hekima isiyo na kikomo. Kama Kiumbe asiyebadilika, baada ya kuchagua mara moja kuwapa viumbe vyake wenye akili uhuru, hawezi kubadilisha uamuzi Wake na kupunguza uhuru huo au kuuharibu kabisa. Kama Yeye aliye mjuzi wa yote, anajua mapema matamanio, nia na matendo yote ya viumbe wenye hiari. Na kama Yeye aliye mwenye hekima isiyo na kikomo, daima atapata njia za kuelekeza matendo haya kwa namna ambayo uhuru wa wale wanaotenda unabaki usioingiliwa.

b) Utunzaji wa Mungu kwa viumbe unaonyeshwa katika ukweli kwamba Anawaweka salama, Anawasaidia au Anawaruhusu, na Anawaongoza. Mungu anapowaweka salama viumbe wenye maadili—akihifadhi uwepo wao na uwezo wao—basi, bila shaka, Hazuizi uhuru wao—hii ni dhahiri. Anapowasaidia kufanya mema, vivyo hivyo hazuizi uhuru wao—kwa kuwa wao ndio wanaoamua na kutekeleza kitendo fulani, wakati Mungu anasaidia tu. Anapowaruhusu kutenda uovu fulani, hupunguza uhuru wao hata zaidi, bali huuruhusu tu kutenda kwa hiari yake, bila msaada wake, kulingana na mapenzi yake mwenyewe. Hatimaye, katika kuongoza viumbe wenye maadili, utunzaji wa Mungu kwa kweli huwaelekeza kuelekea

---

[1556] Epist. I, ad Serapion, n. 28. Na zaidi, n. 30: 'Kwa maana Roho anagawanya vitu vyote, na hivi hutolewa na Baba kupitia Neno.'
[1557] Kinyume na Eunomio, Kitabu V, katika *The Works of the Holy Fathers*, VII, 193.
[1558] Kuhusu Roho Mtakatifu, sura ya 16, ibid., uk. 386.
[1559] Mahubiri kwa Wale Waliotoka Misri, katika *The Works of the Holy Fathers*, III, 189.
[1560] De fide ad Reg. Serm. II, n. 51.
[1561] De vera relig. Sect. VII, n. 13 katika *Patrologia Cursus Completus*, Juz. XXXIV, uk. 129.
[1562] Ufafanuzi Sahihi wa Imani ya Kweli, Kitabu cha II, Sura ya 2, uk. 52.

lengo waliloundwa, lakini matumizi sahihi ya uhuru wao ni hasa katika kujitahidi kufikia lengo kuu la kuwepo kwao. Kwa hivyo, utawala wa Mungu kwa namna yoyote ile hauzuizi uhuru wa kimaadili, bali huusaidia tu katika jitihada zake za kufikia lengo hilo.

(c) Tunajua kutokana na uzoefu kwamba sisi pia, mara nyingi sana kupitia maneno yetu, kwa ishara na njia nyingine mbalimbali, tunaweza kuwashawishi majirani zetu kufanya matendo fulani, tunaweza kuwaongoza bila, hata hivyo, kupunguza uhuru wao — je, Yeye mwenye hekima isiyo na kikomo na Mwenyezi Mungu hana uwezo zaidi wa kupata njia za kuwaongoza viumbe wenye maadili kwa namna ambayo uhuru wao haupungui hata kidogo?..

2. Uovu uliopo duniani hauleti lawama kwa Mtawala wa Ulimwengu.

Kwanza, uovu wa kimaadili, ambao ni *ukiukaji wa sheria* ya kimaadili ya Mungu (Warumi 2:23), hautegemei Mtawala wa Ulimwengu, bali viumbe wenyewe wenye maadili, ambao Yeye, baada ya kuwapa uhuru, anaruhusu tu kutenda dhambi, lakini haukihimiza kwa vyovyote vile.[1563] Kinyume chake, wakati huo huo Yeye huchukua kila hatua kuwazuia dhidi ya dhambi, anaiharamisha kwa sheria Zake, anawatishia wakosaji adhabu kwa ajili yake (Kumb. la Torati 20:1–18, n.k.), na kwa kweli anawaadhibu (Mwanzo 7:7 na kuendelea; 19:24–29; Kutoka 17:8, 14, n.k.), na huandaa na kuamuru mazingira ili nguvu ya dhambi iliyotendwa tayari ipunguzwe na kupungua, na matokeo mema yatoke (Mwanzo 50:20).[1564] Zaidi ya hayo, kwa ajili ya kudhoofisha na kuondoa uovu duniani hatua kwa hatua, Bwana, anayejali ulimwengu, hakuwahi kusita kutumia njia zisizo za kawaida: Amewapa wanadamu Ufunuo Wake, aliwatumia Manabii, alimtoa Mwanawe wa pekee kwa ajili ya kifo, aliianzisha Kanisa Lake Takatifu duniani, huwapa wote neema Yake ya wokovu, na amefanya na anaendelea kufanya miujiza isiyo na hesabu (tazama §§ 14, 21).

Uovu wa kimwili, ambao unahusisha kutokukamilika kwa vitu fulani vinavyosababisha madhara na mateso kwa viumbe wenye akili na hisia, —

a) Kihalisi chenyewe, yaani, bila uhusiano na viumbe hawa, si uovu, bali pia hutumika kwa ukamilifu wa ujumla na inaweza kuwa muhimu au yenye manufaa kwa maslahi ya wote. Mifano yake ni, kwa mfano, matetemeko ya ardhi, dhoruba na mimea yenye sumu. Inajulikana vyema kwamba hata sumu, inapotumika ipasavyo, wakati mwingine hutumika kama tiba, na kwamba rangi nyeusi katika michoro, inapopatanishwa na rangi zingine, huongeza uzuri wa jumla.[1565] Sababu pekee tunayoitaja matukio fulani duniani kama maovu ya kimwili ni kwamba tunayaona peke yake, au kwa uhusiano na sisi wenyewe tu, na hatuwezi kuyaona kama sehemu ya ujumla na kubaini umuhimu wake.[1566] Hata hivyo, —

*(*b) Tunapozingatia uovu wa kimwili tunaouona duniani jinsi unavyowaathiri viumbe wenye hisia na akili, ni lazima tukumbuke kwamba ulitokea na unaendelea kuwepo kama matokeo ya uovu wa kimaadili uliofanywa na mwanadamu wa kwanza: *'Ulaaniwe udongo kwa ajili yako,* Ee mwanadamu' (Mwa. 3:17); *kwani uumbaji ulitiwa utumwani chini ya uharibifu si kwa hiari yake, bali kwa mapenzi ya Yeye aliyeuweka*

[1563] *Tertullian*, Dhidi ya Marcion, Kitabu II, uk. 14; *Clement wa Aleksandria*, Stromata, 1, 17; *Athanasius,* Dhidi ya Wapagani, Sura ya 7; *Gregory wa Nyssa*, Katekisimu, Sura ya 5; *Augustine,* Kuhusu Mwanzo Dhidi ya Manichaeans, Kitabu II, Sura ya 29, n. 43; *Yohana wa Damascus,* Ufasiri Sahihi wa Imani ya Kiorthodoksi, Kitabu cha II, Sura za 29 na 30.

[1564] *Clem. Alex.* Strom. 1, 17; *Agustino,* *De Civitate Dei*, Kitabu XXII, Sura 2: 'Kweli, mambo mengi hutokea kupitia uovu kinyume na mapenzi ya Mungu, lakini hekima na nguvu za Mungu ni kubwa kiasi kwamba vitu vyote vinavyoonekana kupinga mapenzi yake huelekea kuelekea matokeo au malengo ambayo yeye mwenyewe ameyapanga kuwa mema na ya haki' (taz. *Adversus Faustus*, Kitabu XXII, Sura 78).

[1565] 'Na Mungu akatenga,' anaandika Mtakatifu Augustino, 'kati ya nuru na giza, ili hata upungufu huu usikose mpangilio wake.' Mungu akitawala na kusimamia vitu vyote: kama vile katika uimbaji, mapumziko ya ukimya, katika vipindi vilivyowekwa na vipimo, ingawa ni ukosefu wa sauti, bado huandaliwa vizuri na wale wanaojua kuimba, na huchangia kitu katika mshikamano wa jumla wa wimbo; na katika michoro, vivuli vinavyotofautisha vipengele vinavyoonekana zaidi vinapendeza si kwa mwonekano wao bali kwa mpangilio wao (Kuhusu Mwanzo, kuhusu Wakati Usiokamilika, sura ya 5). Na mahali pengine: kama vile mambo yanayopingana yanapowekwa pamoja yanavyorejesha uzuri wa usemi, ndivyo uzuri wa dunia unasifiwa si kwa usemi mwororo wa maneno bali kwa ule wa vitu, kupitia kuwekwa pamoja kwa mambo yanayopingana (De Civitate Dei, Kitabu XI, Sura ya 18).

[1566] 'Kile kinachoonekana kutokuwa sawa kwetu,' anasema Mtakatifu Gregori Mteolojia, 'bila shaka kinatengenezwa na Mungu. Kama vile mwili una sehemu zinazojitokeza na sehemu zinazojipenyeza, sehemu kubwa na sehemu ndogo, ndivyo pia duniani kuna sehemu za juu na sehemu za chini; lakini yote haya, katika uhusiano wake wa pande zote, huunda na kuwasilisha machoni mwetu kitu kizima kizuri. Vilevile, kwa upande wa msanii, nyenzo ambazo mwanzoni hazina mpangilio na hazilingani baadaye huonekana kuwa zimetengenezwa kwa ustadi mkubwa zinapoundwa kuwa kazi fulani ya sanaa; ambapo sisi, tukitazama kazi hii katika uzuri wake wote, tunaelewa na kutambua ustadi wa msanii. Basi tusimchukulie Mungu kuwa msanii asiye na ukamilifu kama sisi wenyewe; tusione fujo katika utawala wa ulimwengu, kwa sababu tu asili ya utawala huo haitujulikani kwetu" (Mahubiri juu ya Upendo kwa Wanyonge, katika *The Works of the Holy Fathers*, II, 37).

hivyo (Warumi 8:20); na kwa upande wa mwanadamu mwenyewe, ni matokeo ya asili ya dhambi zake na adhabu ya haki kwa ajili ya hizo (§ 90). Kwa upande mwingine, utunzaji wa Mungu hutumia uovu huu, ulioibuka kama matokeo ya kuanguka kwa mwanadamu, kama njia ya kuwaita wenye dhambi kutubu na kugeuka kwenye njia ya kweli (1 Wafalme 9:9; 2 Mambo ya Nyakati 33:12, 13; Nehemia 9:27; Dan. 4:30), kuwazuia watu wasianguke katika dhambi (Zab. 118:71; 2 Kor. 1:9), kuwatosha dhambi (Mith. 17:3), na kuwakamilisha katika wema (Yak. 1:2–4; Rum. 3:3; 2 Wathes. 1:4).

'Magonjwa mijini na miongoni mwa watu,' anahoji Mtakatifu Basili Mkubwa, 'ukavu wa hewa, ukame wa nchi, na majanga yanayomkumba kila mtu maishani, huzuia ukuaji wa dhambi. Na kila uovu wa aina hii hutumwa na Mungu kuzuia kuzaliwa kwa maovu ya kweli. Kwani mateso ya kimwili na majanga ya nje yote yamebuniwa kuzuia dhambi. Hivyo Mungu huangamiza uovu, lakini uovu hautoki kwa Mungu. Kama vile daktari anavyoangamiza ugonjwa, badala ya kuuingiza mwilini. Kuhusu uharibifu wa miji, matetemeko ya ardhi, mafuriko, kushindwa kwa majeshi, ajali za meli, na kila mauaji ya halaiki ya watu yanayotokea nchi kavu, au baharini, au angani, au kwa moto, au kwa sababu yoyote ile, haya hutokea ili kuwaweka waliokoka katika njia nyembamba na iliyonyooka; kwani Mungu huadhibu maovu ya ulimwengu wote kwa adhabu zinazoathiri ulimwengu wote."[1567] Haipaswi kusemwa kwamba katika suala hili pia, kutokana na mapungufu ya akili zetu, mara nyingi sana hatuwezi kuelewa mipango ile iliyofichika ambayo kwa hiyo Utunzaji mwenye hekima yote huruhusu viumbe wenye hisia kuteseka mabaya ya kimwili.

§102. Matumizi ya maadili ya mafundisho

Imani katika Utunzaji wa Mungu, unaojali kila mtu na kila kitu duniani, hutufundisha:

1. Kumtukuza na kumshukuru Bwana na Mwokozi wetu, kama Baba wa viumbe vyote, ambaye, kwa wema wake usio na kikomo pekee, amevipa uwepo, na ambaye, kwa wema huo huo, huavitunza.

2. Kuweka tumaini letu lote kwa Mungu, kwa imani kamili kwamba chochote kitakachotupata, Yeye atapanga kwa hekima kwa ajili ya mema yetu.

3. Kumgeukia kwa maombi katika nyakati zetu za uhitaji, huku tukikumbuka maneno ya Mwokozi: *'Basi ninyi, ingawa ni waovu, mnajua kuwapa watoto wenu zawadi njema; na si zaidi sana Baba yenu aliye mbinguni atawapa vitu vyema wale wanaomuomba*!' (Mathayo 7:11).

4. Kuzingatia kwa makini na kwa heshima njia za malezi ya Mungu katika maisha yetu, na kuoanisha mwenendo wetu nazo kwa bidii yote.

5. Kufuata mfano wa Baba yetu wa mbinguni, ambaye, katika utunzaji wake kwa ulimwengu, *anaamuru jua lake lichomoze juu ya wabaya na wema kwa usawa na hutuma mvua kwa wenye haki na wasio na haki* (Mathayo 5:45), tunapaswa kufanya mema kwa wote, si kwa marafiki zetu tu bali pia kwa maadui zetu.

2. Kuhusu Utunzaji wa Mungu kwa uhusiano na aina kuu za uumbaji wa Mungu

2.1. Kuhusu ulimwengu wa kiroho

§ 103. Uhusiano na sehemu iliyotangulia na mitazamo kuhusu mada

Kutoka kwa mafundisho ya jumla ya utunzaji wa Mungu, ambayo inajumuisha ulimwengu wote, kwa kawaida hufuata mafundisho maalum ya utunzaji wa Mungu kuhusiana na ulimwengu wa kiroho, ulimwengu wa kimwili, na mdundo mdogo—mwanadamu. Hata hivyo, vipengele fulani vya mafundisho haya maalum ni kwamba vinaeleweka na kufahamika kikamilifu kwa mwangaza wa mafundisho ya jumla yaliyoelezwa hapo juu, na kwa hivyo havihitaji ufafanuzi zaidi; kwa mfano, wazo kwamba Mungu, ambaye huokoa ulimwengu wote kutokana na maangamizi, pia huokoa ulimwengu wa kiroho hasa; au kwamba Watu wote wa Utatu Mtakatifu Sana wanahusika katika Utunzaji kuhusiana na ulimwengu wa kimwili. Sehemu nyingine, hata

[1567] Hotuba Kuhusu Ukweli Kwamba Mungu Sio Chanzo cha Uovu, katika *The Works of the Holy Fathers*, VIII, 150; taz. 146.

hivyo, ingawa nazo zinatokana na mafundisho ya jumla ya Utunzaji, zinahitaji ufafanuzi wa kina zaidi kwa ajili ya uwazi na uelewa mkuu kwetu, au kwa sababu ya utata wake na umuhimu wake kwetu.

Hivyo basi, tunapozungumzia Utunzaji wa Mungu kuhusiana na ulimwengu wa kiroho, unaojumuisha malaika wema na malaika wabaya, Kanisa la Orthodox hufundisha, kwa upande mmoja, kwamba Mungu huwasaidia malaika wema na huwaongoza kulingana na kusudi la kuwepo kwao; na, kwa upande mwingine, kwamba Yeye anaruhusu tu shughuli za uovu za malaika wabaya, na, kadiri iwezekanavyo, amewaweka mipaka na anaendelea kuwaweka mipaka, huku akiwaelekeza kuelekea matokeo mema.

§ 104. Mungu huwasaidia malaika wema

Mafundisho ya Kanisa kuhusu msaada wa Mungu kwa malaika wema yanaonekana katika maneno yafuatayo: 'Wao (vyeo vya kimalaika) wamepangwa kwa namna ambayo malaika wa chini hupokea nuru na baraka za Mungu kupitia wale wa juu. Malaika hawa wamewekwa katika neema ya Mungu milele; kwa kuwa hawakukubaliana na Lusifa kuasi dhidi ya Mungu, wamepokea neema Yake kwa namna ambayo hawawezi tena kutenda dhambi—siyo kwa asili yao wenyewe, bali kwa neema ya Mungu' (Imani ya Kiorthodoksi, Sehemu ya 1, Jibu la Swali la 20). Yaani:

1. Mungu husaidia akili ya malaika katika kutafuta kwake ukweli, na kuipa nuru na mafunuo kutoka Kwake. Wazo hili limejikita katika ayo za Maandiko Matakatifu zinazosema:

a) kwamba malaika wanaishi mbinguni (Mathayo 22:30; Marko 13:32), wanazunguka kiti cha enzi cha Mungu (Isaya 6:2), na *daima huona uso wa Baba yangu aliye mbinguni* (Mathayo 18:10); kwa hivyo, wanamjua Mungu moja kwa moja, na kupitia Yeye vitu vyote;

(b) kwamba *Mungu ni nuru* ya kiroho (1 Yohana 1:5), *nuru ya milele* (Isaya 60:19–20); kwa hivyo, anapoeneza miale Yake, kwanza kabisa huwamulika roho wakuu wanaozunguka kiti Chake cha enzi;

c) hatimaye, kwamba Mungu mara nyingi huwafunulia malaika mapenzi Yake, ama kwa namna ya kipekee au katika nyakati maalum, ili waweze kuyawasilisha kwa wanadamu (Dan. 9:21, 27; Lk. 1:26–38, n.k.).

Mababa Watakatifu na walimu wa Kanisa wameirudia wazo hili mara nyingi sana; kwa mfano:

a) *Mtakatifu Gregori Mteolojia:* "Hali kama hiyo (yaani, iliyo juu ya tamaa za mwili) ni, kwanza kabisa, Mungu mwenye mwangaza mkuu na wa ajabu; na wakimfuata Yeye, ni vilevile kwa watumishi wa Mungu, wanaosimama karibu na kiti cha enzi cha juu, wanapokea juu yao miale ya kwanza ya Mungu safi, na, wakiwa wameangaziwa nayo, wanawapa watu wa dunia mwanga;"[1568] na kwingineko: "Hizi asili (za kiangelu)—kama mwingine anavyoweza kuzitangazia—zinaangaziwa na mwangaza safi kabisa kutoka kwa Chanzo cha Kwanza, au, kulingana na asili na cheo chao, hupokea mwangaza tofauti kwa namna tofauti; wamefikiria na kuchora Uema ndani yao kiasi kwamba wamekuwa taa za pili, na kupitia kumiminika na upitishaji wa Taa ya kwanza wanaweza kuwapa wengine nuru;"[1569]

b) *Mtakatifu Athanasius Mkuu:* "Kiti cha Enzi, Serafi na Kerubi hufundishwa moja kwa moja na Mungu, kama walio juu zaidi ya wote na walio karibu zaidi na Mungu; kisha wao huwafundisha madaraja mengine, na kwa njia hii, kwa mpangilio unaofaa, walio juu huwafundisha walio chini;"[1570]

c) *Mtakatifu Efrem wa Syria:* "Wakati roho wa mbinguni wanapotaka kujifunza chochote kumhusu Mwana, huielekeza maswali yao kwa malaika wa cheo cha juu, na hawa hufundishwa na msukumo wa Roho;"[1571]

d) *Mtakatifu Augustino:* "*Nuru ya kweli, inayomwangaza kila mtu anayekuja duniani*" (Yohana 1:9) — Nuru hii hiyohiyo pia huwamwangaza kila malaika mwangaza, mradi tu awe ni nuru si kwa nafsi yake bali katika Mungu; lakini mara tu malaika anapomgeukia Mungu, anakuwa giza, kama vile roho wote wanaoitwa

---

[1568] Mlalamiko juu ya mateso ya roho yake mwenyewe, katika *The Works of the Holy Fathers*, IV, 313.

[1569] Mahubiri ya Theolojia II, ibid. III, 50–51; cf. IV, 235: 'kama vile miale ya jua kutoka anga lisilo na mawingu, inapokutana na mawingu ambayo bado yanaonekana na kuyarudisha, ambayo mvua hutokea, hueneza upinde wa mvua wenye rangi nyingi, na anga lote linaloizunguka hupamba kwa duara zisizokatika na zinazofifia taratibu; vivyo hivyo ndivyo asili ya viumbe vyenye nuru inadumishwa kuwepo kwa sababu kwamba Nuru ya juu zaidi huangaza bila kukoma akili za chini kwa miale yake;" III, 20: "Sijui kama hili linawezekana kwa maumbile ya juu na ya kiroho, ambayo, kwa kuwa karibu na Mungu na kuangaziwa na nuru kamili, labda huona, kama si kikamilifu, basi kwa ukamilifu na uwazi zaidi kuliko sisi, na zaidi ya hayo, kulingana na cheo chao, wengine zaidi na wengine kidogo kuliko wengine."

[1570] De communi ess. Patr., Fil. et Spir. S. n. 52: ἀμέσως παρά Θεοῦ μανθάνουσιν...

[1571] Advers. Scrutat. Serm. V.

wa giza, ambao sasa hawako tena katika nuru ya Bwana, bali ni giza wenyewe, kwa kuwa wamebanwa na ushirika na Nuru ya milele;"[1572]

(d) *Mtakatifu Yohane wa Damasko:* "Malaika ni mianga ya pili yenye akili, inayopata mwangaza wake kutoka kwa Mwangaza wa kwanza na wa milele"...; na zaidi: "Malaika wote waliumbwa na Neno na wakapokea ukamilifu kutoka kwa Roho Mtakatifu kupitia utakatifu, wakawa washiriki wa nuru na neema, kulingana na thamani na cheo chao...; wana utakatifu si kutokana na kuwa kwao wenyewe, bali kutokana na Roho; wanatabiri kwa neema ya Mungu....; wanatofautiana wao kwa wao katika mwangaza na cheo, ama kwa kuwa na cheo kinacholingana na mwangaza wao au kwa kushiriki katika mwangaza kulingana na cheo chao, na kwa kuangaza wengine kulingana na ubora wa cheo au asili yao. Lakini inajulikana kwamba wale wa juu huwapa wale wa chini mwangaza na maarifa."[1573]

2. Mungu huunga mkono hiari ya malaika katika shughuli zao kupitia neema Yake ya uweza wote, ambayo kwa njia yake tayari wamekuwa imara sana katika wema kiasi kwamba hawawezi kuanguka na watabaki wema milele. Sehemu ya kwanza ya hoja hii inafuata kiasili, kwa upande mmoja, kutokana na ukweli kwamba malaika, kama viumbe wenye mipaka wasio na *uhai wenyewe* (Yohana 5:26), lakini kwa kuwa wameipokea kutoka *kwa chanzo cha uhai* (Zab. 35:10), ni lazima, kwa kuendeleza uhai na shughuli zao, wapate lishe endelevu kutoka kwa Mungu, na, kama viumbe wote, wanamtazamia Yeye *kuwapatia lishe* (Zab. 103:27), ambayo kwao inaweza kuwa neema ya Mungu pekee. Kwa upande mwingine—kwa kuwa, kama Maandiko Matakatifu yanavyofundisha, Mungu *huutegemeza uumbaji wote,* na hivyo malaika, *kwa neno la nguvu Zake* (Ebr. 1:3), na huupa uhai *uumbaji wote*, na hivyo malaika (1 Tim. 6:13; Nehemia 9:6); kwamba *mkononi mwake ndipo upo roho ya kila kiumbe hai* (Ayubu 12:10), na ingawa kuna *tofauti* duniani *kuhusu vipawa vya kiroho, huduma na kazi,* ni *Bwana huyo huyo* wa Utatu *anayefanya yote katika wote* (1 Wakorintho 12:4–6), na kwa hivyo pia kwa malaika. Sehemu ya pili ya wazo hili, yaani kuhusu upinzani wa malaika dhidi ya uovu kwa neema na kuwekwa kwao daima katika wema, inathibitishwa na mistari ya Maandiko ambapo malaika huitwa *watumishi* wa Mungu *wanaotekeleza mapenzi Yake* (Zab. 102:21; k. Mathayo 6:10), na kama *malaika* wake *wateule* (1 Tim. 5:21); wanaonyeshwa wakiishi mbinguni katika uwepo wa Mungu mwenyewe (Mathayo 22:30) na wakifurahia maono matakatifu ya Yeye (Mathayo 18:10); na ambapo imetamkwa kwamba malaika watabaki *watakatifu* hata mwisho wa dunia, wakati, pamoja nao, Bwana atatokea kuwahukumu walio hai na waliokufa (Mathayo 25:31), na kwamba watabaki kuwa wanachama wa Kanisa ushindi mbinguni (Waebrania 12:22–23), au ufalme wa utukufu, ambao utadumu *milele na milele* (Ufunuo 22:5).

Miongoni mwa Mababa Watakatifu na walimu wa Kanisa, wazo tunalolielezea linaelezwa kwa nguvu maalum na:

Mtakatifu Basilio Mkuu: "Wao (malaika) hawapendelei dhambi, kwani, kana kwamba, wanafunikwa mara moja na utakatifu kama kitu fulani, na wana uthabiti katika wema kupitia zawadi ya Roho Mtakatifu."[1574] "Ufalme na mamlaka, na kila kiumbe kama hicho chenye utakatifu ndani yake kutokana na umakini na bidii, haki haiwaruhusu kuitwa watakatifu kwa asili, kwa maana, wakipenda wema, hupokea kipimo cha utakatifu kulingana na upendo wao kwa Mungu. Na kama vile chuma, kinapowekwa katikati ya moto, hakiachi kuwa chuma, bali, kikiwa kimepaswa moto hadi kufikia mfano kamili wa moto na kupokea sifa zote za moto, na kwa rangi na tendo hufanana na moto, ndivyo pia Nguvu hizi takatifu, kutokana na ushirika wao na Yeye Aliye Mtakatifu kwa asili, zinamiliki ndani yao utakatifu ambao tayari umeenea katika utu wao wote na kuwa umeungana na asili yao. Tofauti kati yao na Roho Mtakatifu, hata hivyo, ni kwamba kwa Roho utakatifu ni asili Yake mwenyewe, ilhali kwao ni utakatifu kupitia ushirika."[1575]

"Kama tungeweza kuondoa Roho kiakili, safu za malaika zingeporomoka, na falme za malaika wakuu zingeharibiwa; kila kitu kingeingia katika mkanganyiko, na maisha yao yangekuwa yasiyo na sheria, yasiyo na mpangilio na yasiyo na uhakika. Maana je, malaika, bila kupokea nguvu kutoka kwa Roho, wangeweza vipi kusema: *'Utukufu kwa Mungu juu mbinguni*' (Luka 2:14)? *Hakuna anayeongea kwa Roho wa Mungu atakayelaani Yesu, na hakuna anayeweza kumwita Yesu 'Bwana' isipokuwa kwa Roho Mtakatifu* (1 Kor. 12:3)." "Kama vile usiku, ukiondoa mwanga ndani ya nyumba, macho yako hupofushwa, nguvu zako hutulia,

---

[1572] De civit. Dei XI, 9, katika Patrolog. curs. compl. Vol. XLI, uk. 325.
[1573] Ufafanuzi Sahihi wa Imani Sawa, Kitabu cha II, Sura ya 3, uk. 54, 55.
[1574] Maoni juu ya Zaburi 32, katika *Kazi za Mababa Watakatifu*, j. V, uk. 271–272.
[1575] Kinyume na Eunomius, Kitabu cha III, katika *The Works of the Holy Fathers*, VII, 134.

na thamani ya vitu hubaki isijulikane, na dhahabu na fedha zinakanyagwa chini ya miguu kama udongo kwa sababu ya ujinga; vivyo hivyo, kwa wenye hekima, haiwezekani maisha yao yaendane na sheria bila Roho, kama vile mpangilio katika jeshi usiowezekana bila kamanda, na maelewano miongoni mwa kwaya ya waimbaji hayawezekani bila kiongozi wa kwaya kuwapanga. Je, Serafi wangesema vipi, *'Mtakatifu, mtakatifu, mtakatifu*' (Isaya 6:3), kama wasingefundishwa na Roho ni mara ngapi wimbo huu wa sifa unapaswa kutangazwa kwa njia ya kimungu? Kwa hiyo, ikiwa malaika wake wote wanamsifu Mungu, na majeshi yake yote yanamsifu, ni kwa kazi ya Roho. Kama maelfu kwa maelfu ya malaika na umati wa wale wanaowahudumia wanasimama mbele Yake, ni kwa nguvu ya Roho ndipo wanatekeleza kazi ya utumishi wao bila dosari. Basi, ule mapatano wote wa mbinguni usioweza kuelezwa—kama ilivyo katika utumishi wa Mungu na katika makubaliano ya pamoja miongoni mwa nguvu zilizopo tangu milele—hauwezi kudumishwa isipokuwa chini ya uongozi wa Roho.

Hivyo basi, katika uumbaji, Roho Mtakatifu yupo katika viumbe si kama kitu kinachokamilishwa taratibu, bali kama kitu ambacho tayari kiko kamili tangu wakati wa uumbaji, na Anawapa neema kutoka kwake kwa ajili ya ukamilifu na utimilifu wa kila kiumbe (τής ὑποστάσεως)."[1576]

Mtakatifu Gregori Mteolojia: "Ni jambo geni kabisa kwa Mungu—asili ya kwanza na isiyochanganyika (kwa kuwa urahisi ni utulivu na utulivu)—kufanya dhambi; na vivyo hivyo, nathubutu kusema, kwa asili ya kimalaika, au asili iliyo karibu zaidi na Mungu, kwa sababu ya ukaribu huo wenyewe."[1577] "Ningependa kusema kwamba hawawezi kusogezwa kutoka kwa uovu na wana mwendo mmoja tu kuelekea wema, kama viumbe wanaoishi katika uwepo wa Mungu (kwa kuwa ulimwengu wa kidunia una mwangaza wa pili); lakini kutambua na kuwataja si kama wasiohamishika, bali kama wagumu kusogezwa, nimehimizwa na Nyota ya Asubuhi katika mwangaza wake, ilhali yule ambaye, kwa kiburi chake, amekuwa na anaitwa giza, pamoja na nguvu zisizo za kimungu zilizo chini yake—ambazo, kwa kujitenga kwao na wema, zimekuwa watendaji wa uovu na kutuvuta sisi kuingia humo."[1578] "Roho Mtakatifu alitenda, kwanza kabisa, katika mamlaka ya kimalaika na ya mbinguni, katika wale ambao ni wa kwanza baada ya Mungu na wanaomzunguka Mungu, kwa ajili ya ukamilifu na nuru yao, na upinzani wao au kutoyumba kwao kutokana na uovu, hutokana na Roho Mtakatifu pekee."[1579]

Mtakatifu Kirili wa Yerusalemu: "Mmeona nguvu Yake (ya Roho Mtakatifu) ikifanya kazi kote duniani; msibaki ardhini, bali pendeni hadi vilele; kuinua akili zenu mbinguni, na mtazame huko mamia ya maelfu ya malaika. Ikiwa mnaweza, acheni mawazo yenu yaruke hata juu zaidi. Tazama malaika wakuu, tazama roho hawa, tazama nguvu, tazama mamlaka, tazama mamlaka, tazama kiti cha enzi, tazama falme. Mfariji wao wote ni Mtawala kutoka kwa Mungu, Mwalimu na Mtakatifu."[1580] "Ana uhai na kujitegemea; Anazungumza na kutenda, na Yeye ndiye Mtakatifu wa viumbe vyote wenye akili vilivyotengenezwa na Mungu kupitia Kristo, yaani, malaika na wanadamu."[1581]

Ambrozi: "Kama vile, katika kuwatakasa Mitume, Roho Mtakatifu hakukawa mshiriki wa asili ya mwanadamu, vivyo hivyo, katika kuwatakasa malaika, makundi na mamlaka, Yeye hakukawa mshiriki wa uumbaji. Na yeyote anayefikiri kwamba malaika wana utakatifu si kutokana na Roho Mtakatifu, bali neema nyingine kwa sababu ya asili yao wenyewe, kwa kweli anawachukulia malaika kuwa duni kuliko wanadamu. Kwa maana ikiwa haiwezekani—kama kila mtu atakubaliana—kulinganisha malaika na Roho Mtakatifu, na kukanusha kwamba Roho Mtakatifu hutiwa katika mioyo ya wanadamu, na kwamba utakatifu kwa Roho ni zawadi ya Mungu, basi hakika lazima kuwepo na watu wanaomiliki utakatifu mkuu zaidi, ambao ingekuwa lazima kuwaweka juu ya malaika. Lakini kwa kuwa malaika hutumwa kuwasaidia watu (Ebr. 1:14), ni lazima

---

[1576] Kuhusu Roho Mtakatifu, Sura ya 16, ibid., uk. 289, 290–291.

[1577] Homilia kuhusu Ubatizo Mtakatifu, katika *The Works of the Holy Fathers*, III, 276; taz. uk. 50: 'kuna nguvu na akili zenye busara, za asili safi, zisizochafuka, zisizopinda au zisizoshawishika kwa urahisi kuelekea uovu, zikifurahi bila kikomo katika uwepo wa Chanzo cha Kwanza.'

[1578] Homilia juu ya Kuzaliwa kwa Mwokozi, ibid., uk. 241.

[1579] Homilia kuhusu Pentekoste Takatifu, ibid., IV, 16. Mtakatifu Athanasius anasema vivyo hivyo kuhusu malaika: ού τί γε διά τήν ίδίαν φύσιν (γεννητά), άλλά διά μόνου τού Χριστου έν άγίω πνεύματι (Contr. Arian. Orat. 1, II. 56).

[1580] Mahubiri ya Katekesi, XVI, n. 23, uk. 362.

[1581] Mafundisho ya Katekisimu, XVII, n. 2, uk. 373. Taz. *Kirili wa Aleksandria*, Kuhusu Ibada ya Roho na Ukweli, Kitabu IX: 'Kwa maana kuna malaika na malaika wakuu, na wale walio juu yao, na hawa pia ni kerubi; lakini watakatifu kwa njia tofauti, kwa kuwa ni kupitia Kristo peke yake katika Roho Mtakatifu.'

kueleweka kwamba asili ya malaika ni bora kuliko ile ya wanadamu, na ni nyeti zaidi kupokea neema ya kiroho."[1582]

Mtakatifu Yohane wa Damasko: "Malaika hawavumi kwa urahisi kuelekea uovu, lakini hawana kinga kamili dhidi yake. Hata hivyo, sasa wana kinga kamili, si kwa asili yao wenyewe, bali kwa neema na kwa ukaribu wao wa daima na Ule Wema Mmoja."[1583]

§ 105. Mungu huongoza malaika wema katika utumishi wao Kwake

Inaposemwa kwamba Mungu huongoza malaika, kama anavyofanya kwa viumbe vyake vyote, hii inamaanisha kwamba anawaelekeza kwa lengo la kuwepo kwao, au anawatumia kulingana na wito wao. Lakini 'malaika, kulingana na mafundisho ya Kanisa la Orthodox, wameumbwa na Mungu kutoka kutokuwepo hadi kuwepo ili wamtukuze Yeye na kumtumikia, na zaidi ya hayo, wawatumikie watu katika ulimwengu huu, wakiwaongoza katika Ufalme wa Mungu' (Imani ya Orthodox, Sehemu ya 1, jibu la swali la 19). Hivyo basi, utawala wa Mwenyezi Mungu kwa malaika unahusisha kuwateua kwao, kulingana na kusudi lao:

a) kumtumikia Yeye mwenyewe, na —

b) kumtumikia mwanadamu.

Huduma ya malaika kwa Mungu ni ya aina mbili:

1) Wanamtumikia Mungu moja kwa moja kwa kusimama mbele Zake, kumwabudu na kumtukuza. Nabii Isaya aliona kwamba Serafi walisimama kuzunguka kiti cha enzi cha Mungu, *nao wakapaza sauti kwa kila mmoja, wakisema: 'Mtakatifu, mtakatifu, mtakatifu ni Bwana wa majeshi; dunia yote imejaa utukufu* wake' (Isaya 6:3). Nabii Danieli naye alipewa maono *ya Mzee wa Siku,* ameketi kwenye kiti cha enzi cha mbinguni, wakati *maelfu kwa maelfu* ya malaika *walikuwa wakamtumikia na umati uka simama mbele zake* (Dan. 7:10). Mwandishi wa Zaburi mara kwa mara anawaagiza malaika *wamsifu Bwana* (Zab. 148:2), wambariki (102:20), na kumwabudu (96:7). Mtazamaji wa Agano Jipya anashuhudia majeshi ya mbinguni: *hawapumziki mchana wala usiku, wakipaza sauti: 'Mtakatifu, mtakatifu, mtakatifu ni Bwana Mungu mwenyezi, aliyekuwapo, na aliye, na ajaye*' (Ufunuo 4:8); na katika sehemu nyingine: *malaika wote walisimama kando ya kiti cha enzi... walianguka kifudifudi mbele ya kiti cha enzi na kumwabudu Mungu, wakisema: 'Amina! Baraka na utukufu, hekima na shukrani, heshima na nguvu na uweza ziwe kwa Mungu wetu milele na milele! Amina' (*7:11–12).

Mababa Watakatifu na walimu wa Kanisa pia wanarudia vivyo hivyo kuhusu huduma ya moja kwa moja ya malaika kwa Mungu:

a) *Mtakatifu Basil Mkuu:* "Kazi ya malaika ni kumtukuza Mungu. Kikosi chote cha mbinguni kina kazi moja tu—kumtangazia Mungu utukufu;"[1584] au: "Lengo kuu na linalofaa kwa asili la maisha yao ni kuelekeza macho yao kwenye uzuri wa Mungu na kumtukuza Mungu bila kukoma;"[1585]

b) *Mtakatifu Gregori Mteolojia:* "Katika nafasi ya pili (baada ya Mungu) ni watumishi wakubwa wa Nuru ya juu kabisa, wakiwa karibu na Wema wa awali kama vile hewa ya angani ilivyo kwa jua;"[1586] "Wao huimba kuhusu ukuu wa Mungu, hutafakari utukufu Wake wa milele, na hufanya hivyo milele;"[1587]

c) *Mtakatifu Athanasius Mkuu:* "Shughuli ya nguvu za mbinguni ni nini? Sifa isiyo na kikomo na upendo wa daima kwa utukufu wa Kimungu;"[1588]

d) *Mtakatifu Theodoret:* "Huduma ya malaika ni kuimba nyimbo za sifa. Kwani kuhusu serafimu, Isaya mtukufu anasema kwamba wanapaza sauti kwa kila mmoja na kusema: *'Mtakatifu, mtakatifu, mtakatifu ni Bwana wa majeshi; dunia yote imejaa utukufu wake!*' (6:3). Kuhusu kerubimu, Ezekieli mtakatifu alisema kwamba aliwasikia wakisema: *'Ibarikiwe utukufu wa Bwana kutoka mahali pake'* (3:12);"[1589]

[1582] De Spirit. S. 1, 7, n. 83, katika Patrologia Cursus Completus, Juz. XVI, uk. 724.

[1583] Ufafanuzi Sahihi wa Imani ya Kiorthodoksi, Kitabu II, Sura ya 3, uk. 56. Wazo lilelile linapatikana kwa Mbarikiwa Agostino: 'Mungu alikuwepo ndani yao wote wawili kama chanzo cha asili yao na kama mtoaji wa neema; kwa hiyo, ni lazima iaminike kwamba malaika watakatifu hawakuwahi kuwepo bila nia njema, yaani, bila upendo wa Mungu' (De civit. Dei XI, c. 9).

[1584] Maoni juu ya Zaburi 28, katika *The Works of the Holy Fathers*, V, 244.

[1585] Maelezo ya Sura ya 6 ya Nabii Isaya, ibid. VI, 255.

[1586] Himno za Sakramenti, Himno V juu ya Utunzaji, ibid. IV, 237.

[1587] Homilia ya Kiteolojia 3, ibid. III, 51.

[1588] Kuhusu Asili ya Pamoja ya Baba, Mwana na Roho Mtakatifu, namba 52.

[1589] Ufafanuzi Mfupi wa Misingi ya Imani, Sura ya 7, katika *Christian Readings* 1844, IV, 208.

(d) *Mtakatifu Yohane wa Damasko:* "Wao (malaika) wanaishi mbinguni, na kazi yao pekee ni kuimba sifa za Mungu na kutekeleza mapenzi Yake ya kimungu."[1590]

Inafaa kuongeza kwamba, kwa kuwa malaika ni roho wasio na miili kabisa, uwepo wao mbele za Mungu, sifa zao na ibada yao vinapaswa kueleweka kwa maana ya kiroho.

2) Wanaumika kwa Mungu kama vyombo vya utunzaji wake juu ya ulimwengu. Hii inathibitishwa na Maandiko Matakatifu, ambayo yanawaita hasa *malaika* (ἄγγελός, mjumbe) (Ebr. 1:4–6; 1 Tim. 5:1, n.k.), malaika *wa Mungu* (Mathayo 22:30; Luka 15:10), malaika *wa Bwana* (Mathayo 1:20; Matendo 5:19; 12:7), yaani, viumbe waliotumwa na Mungu duniani kutekeleza amri Zake; pia huwataja *kama nguvu* Zake na *watumishi* Wake, *wanaotekeleza mapenzi Yake* (Zab. 102:20–21), na huwasilisha mifano mingi ya utume wao halisi duniani (Mwa. sura 18:19, 28; Dan. 9:21; Lk. 1:28; Mt. 1:20, n.k.). Hili pia linafundishwa na walimu wa Kanisa, kwa mfano:

a) *Mtakatifu Gregori Mteolojia*: 'kati yao (malaika), wengine husimama mbele ya Mungu mkuu, wakati wengine, kupitia msaada wao, huutegemeza ulimwengu wote;'[1591] na zaidi: 'Malaika hawa kila mmoja amejitwika jukumu la sehemu fulani ya ulimwengu, au wamepangiwa kitu fulani maalum duniani, kama ilivyojulikana na Yeye aliyepanga na kugawa vitu vyote, na wote huongozwa na kusudi moja, kwa amri ya Muumba wa vitu vyote;'[1592]

b) *Mtakatifu Theodoret:* "Hawaimbi tu nyimbo za sifa, bali pia wanamtumikia Mungu katika kazi za utunzaji wake wa kimungu;"[1593]

c) *Mt. Yohana wa Damasi:* "Wana nguvu na wako tayari kutimiza mapenzi ya Mungu, na kwa kasi ya asili yao huonekana papo hapo popote amri ya Kimungu inapowaelekeza. Pia hulinda sehemu za dunia, huongoza watu na maeneo, kama walivyoteuliwa kufanya hivyo na Muumba, hupanga shughuli zetu na kutusaidia."[1594]

Hasa, malaika hutumika kama vyombo vya utunzaji wa Mungu:

1. Kuhusu ulimwengu wa malaika wenyewe. Tangu mwanzo kabisa, Bwana Mungu, kwa mujibu wa tofauti zilizopo miongoni mwa roho zisizo na mwili kwa upande wa nguvu zao za asili na ukamilifu, aliwagawanya katika makundi na kuweka mpangilio mtakatifu miongoni mwao, kiasi kwamba kuna vyeo vya juu na vya chini miongoni mwao, kuna wale wenye mamlaka na wale walio chini ya mamlaka, na wengine, kwa mujibu wa utume wao, huitwa, kwa mfano, *falme, milki na mamlaka* (Kol. 1:16), wengine — *malaika wakuu* (1 The. 4:19), na wengine bado — *malaika* tu (1 Petro 3:22) (tazama § 66 hapo juu). Kwa sababu ya muundo huu wa ulimwengu wa mbinguni, Aliye Juu Zaidi huwatawala malaika kupitia malaika wenyewe tu, na madaraja ya chini ya malaika hupokea nuru na utakatifu kutoka kwa Mungu, na huongozwa na Yeye hadi kusudi la mwisho la kuwepo kwao, kupitia wale wa juu tu. Tayari tumepata fursa ya kuzingatia mafundisho kuhusu mada hii kutoka kwa Baadhi ya Mababa Watakatifu, kama vile Athanasius Mkuu, Efrem wa Kishami na Yohane wa Damascus.[1595]

Sasa inatosha kunukuu, ingawa kwa muhtasari, mawazo ya Mtakatifu Dionysius Areopagite kuhusu mada hii, ambaye alichunguza kwa undani zaidi na kupata ufahamu angavu zaidi kuhusu mafumbo ya cheo cha kimungu cha mbinguni. Anasema hasa:

(a) kwamba 'ngazi ya juu kabisa—serafimu, kerubimu na viti vya enzi, zikiwa karibu hasa na Uungu usioeleweka—huongoza ngazi ya pili, ambayo iko mbali zaidi; wakati ngazi ya pili, inayojumuisha milki takatifu, mamlaka na utawala, inatawala ngazi ya makamu, malaika wakuu na malaika, iliyoko katika umbali mkubwa zaidi kutoka kwa Bwana;"[1596]

(b) kwamba "na ndani ya kila daraja—sio tu miongoni mwa ngazi za juu na za chini, bali pia miongoni mwa wale wa cheo kimoja—kuna ngazi na mamlaka za kwanza, za kati na za mwisho, na wale wa juu hutumika kama waongozaji na viongozi wa siri kwa wale wa chini;"[1597]

[1590] Ufafanuzi Sahihi wa Imani ya Kiorthodoksi, Kitabu cha II, Sura ya 3, uk. 56.
[1591] Himno za Fumbo, Na. 6, katika *Kazi za Mababa Watakatifu*, IV, 236.
[1592] Mahubiri juu ya Theolojia, Na. 2, ibid., III, 51.
[1593] Tazama dokezo 1589 hapo juu.
[1594] Ufafanuzi Sahihi wa Imani ya Kiorthodoksi, Kitabu II, Sura ya 3, uk. 55.
[1595] Tazama hapo juu § 104 na maelezo 1570, 1571, 1573.
[1596] Kuhusu Utaratibu wa Kimbingu, uk. 39, Moscow, 1839.
[1597] Hapo hapo, uk. 21.

c) kwamba mwongozo na shughuli hii hasa ya ngazi za kimungu "imegawanywa katika kupokea kwao wenyewe na kuwasilisha kwa wengine usafishaji wa kweli, nuru ya kimungu na maarifa yanayokamilisha: ngazi ya kwanza, iliyoko moja kwa moja karibu na Mungu na kwa Mungu, hupokea haya yote kutoka Kwake Mwenyewe, na huwasilisha kwa ya pili; ya pili, isiyopokea tena moja kwa moja kutoka kwa Mungu bali kutoka kwa ya kwanza, huipitisha kwa ya tatu. Na kwa hiyo—

(d) akili za kwanza huitwa nguvu za kukamilisha, kuangaza na kusafisha kwa uhusiano na zile za chini, wakati hizi za chini, kupitia zile za juu, zinainuliwa hadi Kanuni ya Juu Zaidi ya yote, na zinakuwa, kadri iwezekanavyo, washiriki wa usafishaji, uangazaji na ukamilifu wa fumbo."[1598] Kwa njia hii —

d) "kila cheo katika ngazi ya uongozi, kwa kadiri ya uwezo wake, hushiriki katika kazi za kimungu na katika nguvu ya uungu kupitia kuwasilisha nguvu zake kwa viumbe wa chini."[1599]

2. Kuhusu ulimwengu wa kimwili. Angalau, Kitabu cha Ufunuo kina maelezo ya malaika wanne *wakizuia upepo wanne wa dunia* (7:1), wa *malaika wa maji* (16:5), na wa *malaika aliye na mamlaka juu ya moto* (14:18). Kutokana na dokezo hizi, kwa muda mrefu kumekuwepo ndani ya Kanisa la Kristo—kama si mafundisho rasmi, basi angalau mtazamo—kwamba Mungu huwakabidhi malaika utawala wa sehemu na vipengele vya ulimwengu unaoonekana. Wazo hili linaelezwa na shahidi mtakatifu Justin: 'Mungu amewakabidhi malaika, ambao aliwaweka juu ya vitu hivi vyote, jukumu la kuwatunza wanadamu na vyote vilivyo chini ya mbingu.'[1600] Kisha, kwa msisitizo zaidi, Athenagoras anasema: "Mungu, Muumba na Msanifu wa ulimwengu, aliwagawanya (malaika) kwa neno Lake, na kuwaweka juu ya elementi, na juu ya mbingu, na juu ya ulimwengu, na juu ya yale yaliyo ndani yake, na juu ya mpangilio wao."[1601] Kisha wanafuata Origen, Eusebius wa Kaisaria, Gregory Mtheolojia, Jerome, Augustine, John wa Damascus na mtakatifu wetu wa Kirusi, Dimitri wa Rostov.[1602] Baadhi walikubali kuwepo kwa malaika maalum waliowekwa juu ya sehemu mbalimbali za dunia hai na isiyo hai,[1603] juu ya wanyama,[1604] juu ya mimea[1605] na, kwa ujumla, juu ya vitu vyote vinavyoonekana.[1606]

3. Kuhusu ulimwengu mdogo, au kizazi cha wanadamu. Katika suala hili, Mtume Mtakatifu Paulo anazungumza waziwazi kuhusu malaika: *si wote ni roho za huduma, waliotumwa kuwahudumia wale watakaorithi wokovu?* (Ebr. 1:14)? Hata hivyo, aina hii ya mwisho ya huduma ya kimalaika, kutokana na umuhimu wake na ukaribu wake nasi, inastahili kuzingatiwa kwa undani zaidi.

§ 106. Mungu huongoza malaika wema katika huduma yao kwa wanadamu kwa ujumla

Kanisa la Orthodox linafundisha yafuatayo kuhusu huduma ya malaika kwa wanadamu: 'Wanatumiwa kulinda miji, falme, mikoa, monasteri, makanisa na watu, wa kiroho na wa kidunia... Katika Agano la Kale, kabla ya Sheria ya Musa kutolewa, malaika waliwafundisha baba zetu Sheria na mapenzi ya Mungu, na kuwaonyesha njia ya wokovu; na baadaye, Sheria ilipotolewa, waliwafundisha na kuwaongoza katika yaliyo mema... Pia hutangaza matendo ya Mungu—kwa mfano, wakati wa kuzaliwa kwa Kristo, waliwafunulia wachungaji kwamba Kristo alikuwa amezaliwa Betlehemu. Zaidi ya hayo, kwa amri ya Mungu, wapo kila mahali kwa kila mtu" (Imani ya Kiorthodoksi, Sehemu ya 1, jibu la swali la 19). Kutokana na haya, ni wazi kwamba huduma ya malaika kwa wanadamu imegawanywa katika nyanja tatu tofauti. Malaika—

1) waliwahudumia wanadamu wote walipochukua sehemu ya kikamilifu katika kuanzishwa kwa Ufalme wa Mungu duniani, au Kanisa la Mungu, katika Agano la Kale na Jipya;

2) wanahudumia jamii za wanadamu: hawa ni malaika walezi wa falme, mikoa na makanisa;

[1598] Hapo hapo, uk. 35 na 37.

[1599] Ibid., uk. 17 na 59. Kwa ujumla, taarifa za kina zaidi kuhusu daraja la mbinguni, kuhusu kusudi maalum na utume wa kila daraja, zinaweza kupatikana katika kazi iliyotajwa hapo juu ya Mtakatifu Dionysius Areopagite na katika Cheti-Minei chini ya tarehe 8 Novemba (Mtindo Mpya).

[1600] Dialog. cum Tryph. n. V.

[1601] Legat. X, XXIV.

[1602] *Origeni*, Mahubiri X juu ya Yeremia, n. 6; *Eusebio,* Uthibitisho wa Injili, IV, 10; *Gregori Mtheolojia,* Mahubiri 2 juu ya Theolojia ya Mungu, katika *The Works of the Holy Fathers*, III, 51; *Jeromu,* Maelezo juu ya Wagalatia, IV, 3; *Augustine,* *De Genesi ad Litt.* XII, 36; *John of Damascus,* *Exact Exposition of the Orthodox Faith*, Book II, Chapter 3; *Demetrius of Rostov,* *Chetii-Minei* for 8 November (ibid.).

[1603] *Origeni*, Maelezo ya Yohana, Juz. XIII, n. 49.

[1604] *Herm*. Past. vis. II, p. II; *Athenag*. apud *Phot*. Biblioth. cod. CCXXXII; *Origen*, Mahubiri juu ya Hesabu, mahubiri XIV, n. 2.

[1605] *Origeni*, Mahubiri juu ya Hesabu, XIV, n. 2.

[1606] *Augustine*, *De diversis quaestionibus*, LXXXIII, swali 79.

3) wanawahudumia watu binafsi: hawa ni malaika walezi wa watu binafsi.

Maandiko matakatifu yanashuhudia waziwazi kwamba malaika waliwahudumia wanadamu wote wakati wa kuanzishwa kwa Kanisa la Mungu duniani:

Katika Kanisa la Agano la Kale —

1. Malaika mara nyingi waliwafundisha watu mapenzi ya Mungu hata kabla ya Sheria, wakati wa enzi za mababu, walipowatokea wale walio haki, kwa mfano: kwa Abrahamu (Mwa. sura ya 18), Loti (19), Yakobo (28:12; 32:1–2), ama kuwafunulia yajayo, au kuwalinda wasiharibiwe, au kuwafariji na kuwapa msaada; na wakati mwingine walitumwa kwa mpangilio, kulingana na hukumu ya haki ya Mungu, kuadhibu wenye dhambi, kwa mfano, wakazi wa Sodoma (Mwanzo 19:13), kwa maonyo na ujenzi wa wote walioko duniani (2 Petro 2:6).

2. Kupitia upatanishi au ushirikiano wa malaika, Sheria yenyewe ilitolewa kwa wanadamu, ikiwa imeandikwa kwenye mabao, kama inavyoonyeshwa:

(a) kwa sehemu kutokana na maelezo ya Musa kwamba Mungu Mtoaji wa Sheria alitokea Mlima Sinai *akiwa na umati wa watakatifu* (Kumb. la Torati 33:2);

b) hata zaidi kutokana na maneno ya mstishani wa kwanza Estee kwa Wayahudi: *'Ninyi mlioipokea Sheria kwa huduma ya malaika* (είς διαταγάς άγγέλων) *na hamkuishikilia'* (Matendo 7:53); na —

c) kutoka kwa kauli ya Mtume mtakatifu Paulo kwamba Sheria *ilitolewa kwa njia ya malaika* (διαταγείς δι' αγγέλων) (Gal. 3:19; taz. Ebr. 2:2).

3. Mwisho, malaika walifundisha watu mara kwa mara hata baada ya sheria iliyoandikwa kuwapatia, wakionekana kwa Manabii, kwa mfano, kwa Danieli (9:21) na Zekaria (3:1), na kuwafunulia mapenzi ya Mungu kuhusu wokovu wa wanadamu.

Katika historia ya Kanisa la Agano Jipya:

1. Tunaona malaika kama watumishi wa Mwandaji na Mmalizaji wa imani yetu katika nyakati zote muhimu zaidi za huduma Yake ya juu kwa wanadamu. Yaani—

a) wakati wa kuja Kwake duniani, ambapo malaika walitangaza kuhusu mimba ya Mtangulizi Wake (Luka 1:28) na Yake mwenyewe (Mathayo 1:20), na kutangaza na kutukuza kuzaliwa Kwake (Luka 2:9);

b) mwanzoni mwa huduma Yake ya umma kama mwalimu, wakati, baada ya Bwana kujaribiwa na shetani jangwani, *malaika walikuja na kumhudumia* (Mathayo 4:5);

c) kabla ya kifo Chake msalabani, ambacho kwa kimoja alituachilia huru kutoka kwa laana ya Sheria, katika Bustani ya Gethesemane*, malaika kutoka mbinguni alimtokea na kumtia nguvu* (Luka 22:43);

d) wakati wa Kupaa Kwake mbinguni (Matendo 1:11), kutoka huko alituma Roho Mtakatifu juu ya Mitume.

2. Malaika pia waliwahudumia Mitume watakatifu, ambao Bwana, alipokuwa akipaa mbinguni, aliwawekea jukumu la kukamilisha uanzishwaji duniani wa ufalme wake wa neema, ambao Yeye mwenyewe alikuwa ameuanza. Hivyo, malaika aliwaokoa Mitume kutoka gerezani walipokuwa wamefungwa na maadui wa Msalaba wa Kristo (Matendo 5:19); malaika baadaye alimwokoa Mtume Petro kutoka gerezani (Matendo 12:7); malaika alimwamuru Kornelio Mwenyeji kumwalika Mtume huyu nyumbani kwake na kubatizwa naye (Matendo 10:3); malaika alimfariji Mtume mtakatifu Paulo wakati wa dhoruba kali baharini, iliyowatishia yeye na wenzake kifo (Matendo 27:23), na kadhalika.

§107. Malaika Walingizi wa Jamii za Wanadamu

Bwana anawakabidhi jamii zote za wanadamu katika uangalizi wa malaika.

1. Kuna malaika wasimamizi wa falme na mataifa. Msingi wa mafundisho haya upatikana katika Kitabu cha Danieli (sura ya 10). Inaelezwa huko kwamba mara moja, Danieli alipoongeza maombi yake kwa Mungu kwa ajili ya ukombozi wa Waisraeli kutoka kwa utawala wa Wapersa, na akaomba kwa muda *wa wiki tatu* (3), malaika mkuu (Gabriel) alimtokea na akasema: *'Tangu siku ya kwanza kabisa,* mara tu ulipoanza kuomba, *maneno yako yalisikika, nami nikaja, kulingana na maneno yako*, mbele ya kiti cha enzi cha Aliye Juu Zaidi ili kuombea.'[1607] Lakini kwa *siku ishirini na moja* kamili (yaani, wiki tatu),

[1607] 'Kuhusu lile,' anasema Barikiwa Jerome, 'inasema: *"Na mimi pia nimekuja mbele za Bwana kwa ajili ya maneno yako,"* maana yake ni: "Baada ya wewe kuanza kuomba rehema za Mungu kupitia matendo mema, machozi na kufunga, mimi pia nilitumia fursa hiyo kuja mbele za Bwana kukuombea" (Maoni juu ya Danieli, sura ya X, aya ya 12, katika Patrologia Cursus Completus, juz. XXVI, uk. 556).

nilipokuwa nikisali pamoja nawe kwa ajili ya ukombozi wa watu wako kutoka kwa nira ya Uajemi, *mkuu wa ufalme wa Uajemi alisimama kunipinga* (13), na akamsihi Mungu kuwaweka Wayahudi chini ya utawala wa Uajemi. Na haikuwa hadi *Mikaeli, mmoja wa wakuu wa kwanza, alipokuja kunisaidia* kuombea Waisraeli, *ndipo nilipobaki huko pamoja na wafalme wa Uajemi. Na sasa nimekuja kukufunulia yatakayowapata watu wako katika siku za mwisho* (13–14). Sasa *nitarudi kupigana na mfalme wa Uajemi; nami nitakapotoka, tazama, mfalme wa Ugiriki atakuja* (20). *Hata hivyo, nitakufunulia yale yaliyoandikwa katika maandiko ya kweli; wala hakuna anayenisaidia katika jambo hili isipokuwa Mikaeli, mfalme wako* (21). Tusije tukasahau kwamba yule aliyezungumza maneno haya alitumiwa kwa Danieli na Mungu kutoka mbinguni; kwa hiyo, tukio ambalo mjumbe wa mbinguni alilizungumzia lilitokea katika ufalme wa mbinguni, ambako alikuwa anakwenda haraka kurudi ili kupigana na mkuu wa Uajemi. Ikiwa ndivyo, basi kwa majina ya wakuu wa falme za Uajemi, Ugiriki na Kiyahudi, ni lazima tufahamu si wakuu wa duniani, bali wakuu wa mbinguni, yaani, malaika ambao Mungu aliwaamini falme hizo. Hili linakuwa la uhakika zaidi kwa sababu mkuu huyo wa Wayahudi ametajwa waziwazi kwa jina *Michael* — jina linalomilikiwa na mmoja wa malaika wakuu wa majeshi ya mbinguni; na duniani, katika siku za Danieli, Wayahudi hawakuwa na mkuu aliyeitwa Michael.[1608] Kwa msingi huu,[1609] Wana wa Mungu watakatifu na walimu wa Kanisa wamefundisha kwa uthabiti kwamba kuna malaika walezi wa mataifa yote, kama inavyodhihirishwa na maneno:

a) *Mtakatifu Dionysius Areopagite:* "Theolojia ya Kimungu inawapa malaika uongozi wa kiroho juu yetu, inapomtaja Mikaeli kuwa mfalme wa watu wa Kiyahudi, kama inavyowaita malaika wengine kuwa wafalme wa mataifa mengine;"[1610]

b) *Mtakatifu Basil Mkubwa:* "Malaika wote wana jina moja na, bila shaka, asili ileile ya pamoja kwa wote; lakini baadhi yao wamewekwa kutawala mataifa, huku wengine wakiwekwa kuwa wenza wa kila mmoja wa waumini. Lakini kwa kadiri ambavyo watu wote kwa pamoja wanapendelewa kuliko mtu mmoja, ndivyo pia, bila shaka, heshima ya malaika anayeongoza watu ni ya juu zaidi kuliko ile ya malaika aliyekabidhiwa kumtunza mtu mmoja;"[1611]

(c) *Mtakatifu Gregori Mteolojia:* "Kila (malaika) hupewa mamlaka maalum na Mfalme ili kusimamia watu, miji na mataifa yote;"[1612]

d) *Mtakatifu Theodoret:* "Nabii wa Mungu Danieli anasema kwamba baadhi yao wameaminiwa mamlaka juu ya mataifa: *'mkuu wa ufalme wa Uajemi alinisimama kinyume'* (10:13). Anataja pia mkuu wa Ugiriki, na anaongeza kuwa hakukuwa na yeyote aliyeweza kumsaidia kuombea mbele ya Mungu kwa ajili ya uhuru wa Wayahudi, isipokuwa Mikaeli, mkuu wao (Dan. 10:20–21)...; baadhi ya malaika huongoza mataifa yote, huku wengine wakiwa wamepewa jukumu la kumtunza kila mwanadamu binafsi;"[1613]

(d) *Mtakatifu Yohane wa Damasko:* "wao (malaika) hulinda sehemu za dunia, huongoza mataifa na maeneo, kama walivyoteuliwa kufanya hivyo na Muumba;"[1614] na Mababa Watakatifu wengine wengi.[1615]

[1608] "Lakini vipi, wanauliza, tutaelewa upinzani huu kutoka kwa malaika wanaoongoza mataifa, wakati malaika ni wema na wanatii mapenzi ya Mungu? Je, mkuu wa ufalme wa Uajemi angewezaje kumpinga mkuu wa Waisraeli?" Kwa hili, kwa kufuata Mtakatifu Yohane Krisostomo na walimu wengine wa Kanisa, mtu anaweza kujibu hivi: wakati malaika Gabrieli na malaika wa watu wa Kiyahudi, pamoja na nabii Danieli, walipokuwa wakiomba kwa Mungu ili wana wa Israeli warudi kutoka utumwani kwenda Yerusalemu, wakiona kuwa hili ni kwa ajili ya heri yao, — mkuu au malaika wa Wapersi aliomba kwa Mungu ili utumwa uendelee, akieleza manufaa ya hili — kwa ajili ya washirikina waliowekwa chini ya uangalizi wake, ambao walikuwa wameazima ukweli mwingi wa imani na uchaji Mungu kutoka kwa Wayahudi wakati wa utumwa na wangeweza kwa urahisi kuzama tena katika uovu wao wa zamani endapo wangewapoteza walimu hao, na kwa ajili ya Wayahudi wenyewe, ambao, katika nchi yao katikati ya ustawi, walikuwa wameangukia katika uabudu sanamu kwa urahisi mno, lakini katika utumwa walikuwa wamemtafuta kwa bidii Mungu wa mababu zao. Ingawa malaika wote wawili walisali kwa njia hii kwa nia njema, kwa kuwa mapenzi ya Mungu bado hayakuwa wazi kwao, walikuwa, kana kwamba, wanapingana (Mtakatifu Yohane *Krisostomo,* katika *Phot.* Biblioth., cod. CCLXXVII, uk. 1543–1546, iliyohaririwa Genev. 1612; ibid., Maoni juu ya mistari mikuu ya Kitabu cha Danieli, kwa mwongozo wa Wazazi Watakatifu, katika Chr. Cht. 1845, I, 195).

[1609] Na pia kulingana na Kumbukumbu la Torati 32:8, kulingana na tafsiri ya Septuaginta.

[1610] Kuhusu daraja la kimungu, uk. 40 wa tafsiri ya Kirusi.

[1611] Kinyume na Eunomius, Kitabu cha III, katika *The Works of the Holy Fathers*, VII, 128–130. Linganisha V, 341–342.

[1612] Kamusi ya Nyimbo za Ibada, j. 6, katika *Kazi za Mababa Watakatifu*, j. IV, uk. 236.

[1613] Ufafanuzi Mfupi wa Misingi ya Imani, Sura ya 7, katika *Christian Readings* 1844, IV, 209.

[1614] Ufafanuzi Sahihi wa Imani ya Kiorthodoksi, Kitabu cha II, Sura ya 3, uk. 55.

[1615] *Clem.* Strom. VI, VI; *Origen,* Mahubiri juu ya Mwanzo, XVI, 2; Mahubiri juu ya Kutoka, VIII, n. 2; *Eusebius*, Ulinzi wa Injili, IV, 10; *Eiriphanes,* Kuhusu Ubaguzi wa Imani, LI, n. 34; *Chrysostom,* Mahubiri juu ya Mathayo, XLIX, Kazi, Jz. VII, uk. 599, t. Montf.

Basi, utume wa malaika wanaoongoza mataifa unajumuisha nini? Bila shaka, inajumuisha kukuza kwa njia zote ustawi wa watu waliowakabidhiwa na kuwalinda au kuwaokoa kutoka kwa uovu wote; kuwaongoza katika njia ya maendeleo ya kiraia, na hasa kuwapeleka kwa Mungu, kwenye nuru kupitia imani ya wokovu ya Kristo, ikiwa bado hawajapata nuru, na katika njia ya uchaji wa Kikristo, ikiwa tayari wamepata nuru—hii ni dhahiri kutokana na dhana ya Mungu Mwenye Hadhara, ambaye anawakabidhi malaika utunzaji wa mataifa, na kutokana na dhana ya malaika wema wenyewe, ambao wamepewa jukumu hilo. 'Malaika wote,' anasema Mtakatifu Dionysius Areopagite, 'kila mmoja amewekwa juu ya watu wake, huwainua kwa Mungu, kama chanzo chao, kadri wa uwezo wao, wale wanaowatii kwa hiari; na mataifa mengine (mbali na Waisraeli) hayakuongozwa na miungu fulani wageni, bali na Chanzo kimoja cha vitu vyote, na malaika, kila mmoja akiwa kiongozi wa watu wake, aliwaongoza wafuasi wao Kwake.'"[1616] "Akili hizi," Mtakatifu Gregori Mteolojia pia anabainisha, "kila moja ilichukua sehemu fulani ya ulimwengu, au zilitumwa kwa jambo maalum duniani, kama ilivyojulikana kwa Yule aliyepanga na kugawa vitu vyote, na zote huongoza kwenye lengo moja, kwa amri ya Muumba wa vitu vyote."[1617]

Malaika wa ulinzi wana njia kuu mbili za kufikia kusudi lao. Ya kwanza ni kuombea mbele ya Mungu na kuomba kwa ajili ya watu waliowakabidhiwa, kama inavyoonekana katika hotuba ya sala mbele ya kiti cha enzi cha Mungu na malaika wanaoongoza mataifa, iliyotajwa katika sura ya 10 ya nabii Danieli, na kutoka kwa ombea mwingine kwa ajili ya watu wa Kiyahudi uliofanywa na Mikaeli, mkuu wao, unaotajwa baadaye (sura 12:1). Na sala ya roho waliokamilika zaidi na wale walio karibu na Mungu, bila shaka, ina nguvu na ufanisi zaidi kuliko sala ya wanadamu wenyewe, au hata ya mataifa yote. Njia ya pili ni kupandikiza katika watu—hasa wafalme na watawala wengine—mawazo na nia zinazohusiana na ustawi wa mataifa: "Hivyo," anaeleza Mtakatifu Dionysius, "Farao alifahamishwa na malaika (Mwa. 41:1–28) aliyewekwa juu ya Wamisri, na mfalme wa Babeli alifahamishwa na malaika wake katika maono ya Utunzaji na nguvu za Bwana anayetawala yote na kutawala juu ya yote."[1618] Na kwa kuwa wana akili iliyokamilika zaidi, malaika wana uwezo mkubwa zaidi wa kutambua mahitaji ya falme na watu waliowakabidhiwa, na kuwapa watawala ushauri wenye manufaa zaidi kuliko wowote ambao wanadamu wanaweza kutoa.

2. Kuna malaika wa ulinzi wa makanisa binafsi au jumuiya za waumini. Ushahidi wa hili unaweza kupatikana katika Kitabu cha Ufunuo, katika maneno ya Bwana aliyeonekana kwa Yohana: *'Fumbo la nyota saba ulizoziona mkononi mwangu wa kulia, na la minara saba ya taa za dhahabu, ni hili: nyota saba ni malaika wa makanisa saba*' (1:20). Hapa, marejeleo wazi yamefanywa kwa malaika wa makanisa (saba ya Asia Ndogo); na ingawa baadaye (katika sura 2 na 3), kama mtu anavyoweza kutoa hitimisho, cheo hiki kinatumika kwa maaskofu au viongozi wanaoonekana wa makanisa husika, kinatumika kwa njia ya mfano, hasa kwa sababu kuna pia viongozi na walinzi wasioonekana wa makanisa, ambao ndio malaika wa makanisa kwa maana halisi. Hivyo, au kwa namna inayofanana, waliyohoji yafuatayo:

a) *Origen:* "Kwa kuzingatia yale Yohana aliandika katika Ufunuo, kila kanisa kwa ujumla limetengewa malaika;"[1619]

(b) *Mtakatifu Gregori Mtheolojia:* "Nina hakika kwamba malaika maalum anasimamia kila kanisa, kama Yohana anavyonifundisha katika Kitabu cha Ufunuo (1:20);"[1620]

c) *Mtakatifu Epifanio:* "Katika Kitabu cha Ufunuo, Yohana aliandika kwa niaba ya Kristo Bwana kwa mojawapo ya makanisa, au kwa Askofu anayeongoza kanisa hilo, kwa msaada wa malaika mtakatifu ambaye ni mlinzi wa *madhabahu: 'Nzuri yako kwa kuwa unachukia matendo ya Wanakolai, ambayo nami nayachukia'* (Ufunuo 2:6)."[1621] Pia tunapata mafundisho yale yale kuhusu malaika wanaosimamia jumuiya za waumini:

a) katika *Mtakatifu Ambrose:* "Ili kulinda kondoo wa Mungu, Bwana hakuwateua tu maaskofu, bali pia aliwapa malaika;"[1622]

[1616] Kuhusu Utaratibu wa Kimbingu, uk. 41, kutoka tafsiri ya Kirusi.
[1617] Hotuba juu ya Theolojia 2, katika *The Works of the Holy Fathers*, III, 51.
[1618] Kuhusu Utaratibu wa Kimbingu, uk. 41, kutoka tafsiri ya Kirusi.
[1619] Katika Mahubiri ya kitabu cha Hesabu, hubiri XI, n. 5; XX, n. 3; k.f. katika Mahubiri ya Luka, mahubiri XII, XIII.
[1620] Homilia ya Kwaheri mbele ya Maaskofu 150 katika *The Works of the Holy Fathers*, IV, 33.
[1621] Haeres. XXV, II. 3, Orr. Vol. 1, uk. 77, Colon.
[1622] Expositio Evangelii Luc. Kitabu II, n. 50.

b) katika *Mtakatifu Basil Mkuu,* aliyeandika kwa wazee wa Kanisa la Nicopolis: "Mnateseka kwa kuwa mmewatolewa nje ya ukuta wa kuta; lakini mnaishi chini ya ulinzi wa Mungu wa mbinguni, na pamoja nanyi yupo malaika mlinzi wa Kanisa (yaani la Nicopolis);"[1623] na katika maandishi ya wengine.[1624]

Kusudi ambalo Mungu huwapa malaika walezi makanisa binafsi haliwezi kuwa jingine isipokuwa ili wawe waongozaji wa makanisa haya na wanachama wake wote kuelekea makao ya mbinguni; ili, kama wale ambao ni hodari zaidi mbele za Mungu, waweze kuombea mbele ya kiti chake cha enzi kwa niaba ya makundi ya kiroho waliyokabidhiwa, na, kama viumbe wenye busara zaidi, waweze kuwafundisha wachungaji wenyewe na kuwapa ushauri wenye manufaa kwa ajili ya kundi lao — haya ndiyo mambo ambayo dhana sahihi kuhusu Mungu, anayeamini, na kuhusu malaika, ambao jumuiya za waumini wamekabidhiwa kwa ajili ya ulinzi wao, hutufundisha kuamini. Mtakatifu Gregori Mteolojia, katika kifungu kimoja—ingawa kwa kupita tu—anaandika yafuatayo kuhusu mada hii: 'Bwana anawaita malaika walinzi (kwa maana nina hakika kwamba malaika maalum anaitunza kila kanisa, kama Yohana anavyonifundisha katika Ufunuo): "*Watengeeni watu njia! Wanyosheni, nyosheni njia; toeni mawe kando* (Isaya 62:10), ili kusiwe na kikwazo wala kizuizi kwa watu Wangu katika msafara wao wa kimungu na kuingia kwao—sasa katika hekalu zilizotengenezwa na wanadamu, na baadaye katika Yerusalemu ya mbinguni na Patakatifu pa Patakatifu pale."[1625]

§ 108. Malaika walezi wa watu binafsi

1. Nia ya malaika walinzi kwa watu binafsi ina msingi imara katika Maandiko Matakatifu.

1.1. Athari za mafundisho haya hupatikana hata katika vitabu vya Agano la Kale. Hivyo, Zaburini, akielezea hali ya wale wanaomcha Mungu na kuweka tumaini lao kwake, anasema katika sehemu moja: *'Malaika wa Bwana huwazingira wale wanaomcha, na kuwaokoa*' (Zab. 33:8); na katika nyingine: *'Hakuna mabaya yatakayokupata, wala janga lolote halitakaribia nyumba yako; maana Yeye atawaamuru malaika wake kukuhusu—wakulinde katika njia zako zote*' (Zab. 90:10–11). Kutokana na haya, ni wazi, angalau, kwamba Mungu hutuma malaika hata kwa watu binafsi, ambao huwazunguka wale wanaomcha na kuwalinda katika njia zao zote; kwa hivyo, huwalinda daima, katika maisha yao yote — ingawa bado haijulikani wazi kama malaika maalum, aliyeteuliwa, anapewa kila mtu kama huyo.[1626]

1.2. Katika Agano Jipya, Mwokozi mwenyewe anaeleza waziwazi wazo la malaika wa pekee walioteuliwa kumlinda kila mmoja wa wale wanaomwamini. Akijibu swali la wanafunzi wake: *'Nani aliye mkuu zaidi katika Ufalme wa Mungu?* (Mathayo 18:1), Bwana *alimwita mtoto mdogo, akamweka katikati yao, akasema: 'Kweli nawaambieni, msipobadilika mkawa kama watoto wadogo, hamtaingia katika Ufalme wa Mungu; basi, yeye yeyote anayejinyenyekeza kama mtoto huyu ndiye mkuu zaidi katika Ufalme wa Mungu; na yeye yeyote anayempokea mtoto mmoja kama huyu* (hapa, ni wazi, mtoto anaeleweka kwa maana ya kiroho, yaani, yeyote aliyekuja kwa Ukristo, *anajinyenyekeza kama mtoto huyu*) *kwa jina langu, ananipokea mimi: lakini yeyote amwangushaye mmoja wa wadogo hawa wanaoamini kwangu* (ishara wazi zaidi kwamba kwa *'wadogo'* au *'watoto'* hapa inamaanisha wale wanaoamini katika Kristo, wanyenyekevu na wapole wa moyo), *ingekuwa afadhali kwake kama jiwe la kusagia lingefungwa shingoni mwake na azamwe ndani ya kina cha bahari* (2–6). Baada ya kusema maneno machache zaidi kuhusu majaribu—jinsi yalivyo mengi duniani na jinsi yanavyoharibu, na jinsi ya kuyapinga (beti 7–9)—Bwana tena alielekeza mawazo Yake kwa wale wadogo ambao aliwataja hivi punde kuwa waumini Wake, na akahitimisha: *'Angalieni, msiwadharau mmoja wa hawa wadogo; maana nawaambieni, malaika wao mbinguni huona kila wakati uso wa Baba yangu aliye* mbinguni' (10). Ni hasa katika maneno haya ya mwisho ndipo tunapopata mafundisho dhahiri kwamba kila muumini katika Kristo ana malaika wake maalum mlinzi. Kwa maana—

a) kama tulivyoona kutoka kwa hotuba nzima ya Mwokozi, kwa *'wadogo'* au *'watoto wachanga'* alimaanisha hasa wafuasi wake, watoto wachanga kwa maana ya kiroho, na

---

[1623] Barua 230, katika *The Works of the Holy Fathers*, XI, 178.

[1624] *Eusebius,* katika Zaburi 90:12; *Hilary,* katika Zaburi 124: 'Tunaamini kuna nguvu kadhaa za kiroho, zinazojulikana kama malaika, zinazoongoza Kanisa.'

[1625] Tazama dokezo 1620 hapo juu.

[1626] Sehemu nyingine zinazofanana katika Agano la Kale ni Mwa. 24:7, 14; 2 Fal. 1:3–16; Tob. 5:17, 22; Yud. 13:20; Zak. 2:3; 4:4; 5:5.

b) ni wao Aliowazungumzia: *'malaika wao'* (οἱ ἄγγελοι αυτών), yaani, malaika walioteuliwa kwa kila mmoja wao, malaika wao binafsi. Ni hasa kwa maana hii kwamba Mababa mashuhuri wa Kanisa—Basil Mkubwa, Krisostomo na wengine—walisoma maneno ya Mwokozi kuhusu wadogo na malaika wao.[1627]

1.3. Kutokana na mafundisho wazi kama hayo kutoka kwa Bwana Mwenyewe, imani ya kuwepo kwa malaika mlinzi maalum kwa kila Mkristo ilikuwa tayari ipo katika Kanisa la Mitume, kama tukio lifuatalo linavyoonyesha (Matendo, sura ya 12). Mtume Petro, kwa amri ya Herode, alikuwa amefungwa gerezani na alikuwa chini ya ulinzi mkali sana (4). Kanisa zima liliomba kwa bidii ili aachiliwe (5). Na hivyo, usiku mmoja, wakati *wengi walipokuwa wamekusanyika* nyumbani kwa Maria *na walikuwa wakisali* (12), Mtume, akiwa ametoa gerezani kwa muujiza kwa malaika, ghafla alifika nyumbani huko na akagonga mlango. Msichana mtumishi, akitoka nje kwa haraka aliposikia mlango ukigongwa, alimtambua sauti ya Petro na, akishindwa na furaha, bila kufungua mlango, alirudi haraka na habari kwamba Petro amefika. Wakishangazwa na mshangao huo, Wakristo hawakutaka kumwamini yule mtumishi, wakidhani amekosea; na aliposisitiza, hatimaye walisema: 'Hakika si yeye mwenyewe, bali ni malaika *wake'—walisema: 'Ni malaika wake*' (15). Kinachojaliwa hapa, kwanza kabisa, ni usemi wenyewe: *'malaika wake*', yaani, malaika maalum aliyepangiwa kibinafsi Mtume Petro; na pili, ni ukweli kwamba walisema hivyo. Kwa hivyo, hili ndilo lilikuwa imani ya Wakristo wote waliokuwepo kwenye mkutano wa maombi wakati huo, na walikuwa *wengi*.[1628]

1.4. Mwisho, wazo la malaika wasimamizi kwa watu binafsi linaweza kutolewa kutokana na maneno ya Mtume Paulo kuhusu malaika: *je, wote si roho watumishi, waliotumwa kuwahudumia wale watakaorithi wokovu* (Ebr. 1:14)? Kama malaika wamepelekwa *kuwahudumia wale watakaorithi wokovu*, na wote waliubatizwa katika Kristo na kumwamini bila shaka ni miongoni mwa wale wanaotamani wokovu huo, basi inafuatia kwamba malaika wamepelekwa kuwahudumia kila muumini wa Kristo.

2. Wababa Watakatifu na wachungaji wa Kanisa la awali hawakufundisha tu kwa kauli moja kwamba kwa kweli kuna malaika wa mlinzi kwa watu binafsi, bali, pale ilipowezekana, hata waliweka mafundisho haya kwa undani. Walitafuta kubaini: 1) ni kwa nani hasa na kuanzia wakati gani malaika mlinzi huteuliwa; 2) kama malaika mlinzi hubaki na mtu daima kuanzia wakati huo na kuendelea; na 3) huduma yake kwa mtu huyo inahusiana na nini.

2.1. Kwa kutegemea maneno ya mwandishi wa Zaburi kuhusu malaika wa Bwana, ambaye huweka kambi yake tu karibu na wale wanaomcha Mungu (Zab. 33:8), pamoja na maneno ya Mwokozi kwamba ni hasa *wale wadogo* wanaomwamini Yeye ndio *wanaoona uso wa Baba Yangu wa Mbinguni* (Mathayo 18:10), na hatimaye maneno ya Mtume Mtakatifu kuhusu kutumwa kwa malaika kwa wale wanaotafuta kurithi wokovu (Ebr. 1:14), walimu mashuhuri zaidi wa Kanisa walihitimisha kwamba malaika mlinzi hapewa kila mtu bila ubaguzi, bali Wakristo pekee; na kwa hivyo, hupewa mara tu wanapokuwa Wakristo, yaani, tangu wakati wa ubatizo; huku wengine wakaongeza kwamba katika Agano la Kale ilitolewa tu kwa Wayahudi wale waliomwamini Masihi ajaye. Wazo hili limeelezwa, kwa mfano, na:

Origen: "Kila mmoja wetu, hata mdogo wetu, tulio katika Kanisa la Mungu, ametengewa malaika mwema, malaika wa Bwana, anayetufundisha, anayetushawishi na kutuongoza; ambaye, ili kurekebisha

---

[1627] Tazama maelezo zaidi 1629–1631 na maandishi yenyewe yanayorejelewa. Hata hivyo, inapaswa kuzingatiwa kwamba 'ingawa neno hili, katika maana yake ya juu kabisa, kama mfano, lilirejelea watoto wachanga wa imani, haikutolewa kwa kupuuza watoto wachanga wa asili, ambapo mmoja wao alikuwa mhusika dhahiri na wa papo hapo wa maneno ya Bwana, na hasa si kwa kupuuza watoto Wakristo, ambao kwa kawaida pia ni watoto wachanga wa imani kupitia ubatizo" (Mahubiri ya tarehe 17 Aprili 1835 na Metropolitan Filaret wa Moscow *Filaret,* vol. III, uk. 143, Moscow 1845). Hata tukielewa rejea ya Mwokozi kwa *'wadogo'* kumaanisha watoto wachanga wa asili pekee, bila shaka tutafikia hitimisho kwamba kila muumini hupewa malaika mlinzi. Kwa maana — "ikiwa, kwa ajili ya watoto wadogo, ambao nguvu na uwezo wao wa kiroho bado haujakuwa umeendelezwa vya kutosha kwa ajili ya matendo ya kujitegemea, na ambao kwa hivyo hawako hatarini sana kwa majaribu kuliko watu wazima, mpangilio huu unachukuliwa kuwa wa lazima ili wawe na malaika wao wenyewe, basi ndivyo zaidi tunapaswa kuhitimisha kwamba watu wazima hawajachukuliwa nje ya mpangilio huu, ambao ni rahisi zaidi kushawishika, na kwa hivyo wana uhitaji mkubwa zaidi wa msaada wa kiroho, na, wakiwa na maendeleo ya juu ya nguvu za kiroho, wana uwezo mkubwa zaidi wa ushirika wa kiroho' (Mahubiri ya Archippus huyo huyo, kwa ajili ya siku kuu ya Malaika Mkuu Mikaeli, j. II, uk. 228).

[1628] Baada ya kunukuu maneno: *'ana malaika',* Origen anasema: 'kwa hiyo inafahamika kwamba kuna pia malaika mwingine wa Paulo, kama vile ilivyo kwa Petro, na mwingine kwa kila mmoja wa mitume wengine, na kwa kila mtu binafsi mmoja baada ya mwingine' (katika Num. homil. XI); na Mtakatifu Yohane Krisostomo anatoa hitimisho lifuatalo: 'Ni kweli basi kwamba kila mmoja wetu ana malaika' (katika Mahubiri juu ya Matendo ya Mitume, XXVI, II. 3).

matendo yetu na kuombea sisi, daima huutazama uso wa Baba wa Mbinguni, kama Bwana alivyosema katika Injili."[1629]

Mtakatifu Basil Mkuu: "Kwa kila mmoja wa waumini amepewa malaika anayestahili kuuona Baba wa Mbinguni;"[1630] na mahali pengine: "kwamba kwa kila mmoja wa waumini kuna malaika ambaye, kama mlinzi na mchungaji, huongoza maisha yake; hakuna atakayepinga hili, akizingatia maneno ya Bwana, aliyesema: *'Msidharau mmoja wa wadogo hawa; kwa maana nawaambia, malaika wao mbinguni huona kila wakati uso wa Baba yangu aliye mbinguni*' (Mathayo 18:10). Na Mwandishi wa Zaburi anasema: *'Malaika wa Bwana amepiga kambi pande zote za wale wanaomcha'* (Zaburi 33:8)."[1631]

Mtakatifu Yohane Krisostomo: "Zamani, malaika walipangwa kulingana na mataifa; sasa wanapangwa kulingana na waumini. Tunajuaje hili? Sikieni anachosema Kristo: *'Angalieni msimdharau mmoja wa hawa wadogo; kwa maana nawaambieni, malaika wao mbinguni huona kila wakati uso wa Baba yangu aliye mbinguni'* (Mathayo 18:10). Jua, basi, kwamba kila muumini ana malaika, na kwa kweli kila mtu mwema wa zamani alikuwa na malaika, kama Yakobo anavyosema: *'Malaika anayenioa kutoka kwa kila uovu awabariki hawa vijana*' (Mwanzo 48:16)."[1632]

Mtakatifu Ambrozi: "Mungu hutuma malaika wake kuwalinda na kuwasaidia wale ambao wamepewa haki ya kurithi baraka zilizohadidiwa katika maisha yajayo."[1633]

Mtakatifu Anastasio wa Sinai: "Kwa wale walioonekana kuwa wastahili ubatizo na wanaopaa hadi vilele vya wema, Mungu huwapa malaika wanaowalinda na kuwasaidia katika mwangaza wao wa kiroho... Bwana anatuhakikishia hili anaposema kwamba kuna malaika wa mlinzi kwa kila mtu anayemwamini."[1634]

Mawazo yanayofanana kuhusu malaika wa mlinzi pia yanapatikana katika maandishi ya walimu wengine wengi wa Kanisa.[1635] Hata hivyo, wengine walielezea mawazo haya kwa maneno yasiyo rasmi, wakisema kwamba kila mtu hupewa malaika mlinzi,[1636] au kwamba malaika huteuliwa kwa ajili ya roho tangu wakati wa kuzaliwa kwa mtu.[1637]

2.2. Kwa msingi wa maneno yale yale ya Zaburini, kwamba malaika huwazingira wale wanaomcha Mungu (Zab. 33:8), Mababa wa Kanisa la Awali walihitimisha:

a) kwamba malaika mlinzi hubaki na kila muumini kila wakati, maisha yake yote, maadamu anabaki kuwa na hofu ya Mungu; na

b) kwamba malaika mlinzi wakati mwingine huacha Mkristo anapoacha kumcha Mungu na kugeukia uovu; au, kwa maneno mengine, kwamba dhambi zetu zinaweza kuwafukuza malaika wetu kutoka kwetu. Hii ilikuwa hoja ya, kwa mfano:

a) *Basili Mkuu:* "*Malaika wa Bwana huwazingira wale wanaomcha* — malaika hatawaacha wote waliomwamini Bwana, isipokuwa sisi wenyewe tumfukuze kwa matendo yetu maovu; kwani kama moshi unavyoondoa nyuki na harufu mbaya inavyoondoa njiwa, ndivyo pia dhambi chungu na yenye harufu mbaya inavyoondoa mlinzi wa maisha yetu—malaika;"[1638] na kwingineko: "kwa kuwa kila mmoja wetu ana malaika mtakatifu anayesimama mlinzi kwa wale wanaomcha Bwana, anaweza, akifunuliwa katika dhambi, kuangukia maafa; ukuta unaomlinda—yaani, ulinzi wa nguvu takatifu, ambazo, zikiwa na mtu, humfanya asiyeshindika yule anayemlinda—hautaendelea kumlinda;"[1639]

[1629] Katika Homilia XX juu ya Hesabu, n. 3.
[1630] Homilia juu ya Zaburi 48, aya ya 15, katika *The Works of the Holy Fathers*, V, 370.
[1631] Kinyume na Eunomius, Kitabu cha III, ibid. VII, 130–132.
[1632] Katika Barua kwa Wakolosai, Sura ya 1, Homilia III, n. 3.
[1633] Ufafanuzi wa Zaburi 118, J. 1, uk. 276, Paris, 1680.
[1634] Katika Hexaëm., Kitabu V, katika Bibl. PP., Juz. IX, uk. 880, Lyon.
[1635] *Hieronymus,* Barua kwa Eustochius, LXXXVI; *Theodoret,* Maelezo ya Zaburi XL, II; *Cyril wa Alexandria*, Dhidi ya Julian, Kitabu IV, Kazi, Juz. VI, uk. 122, t. 1638; *Hilary*, Maelezo ya Mathayo, Sura XVIII, n. 5; Insha kuhusu Zaburi CXVIII, barua 1; *Theophylact,* Tafsiri ya Mathayo XVIII, 10, uk. 105, Lutetia, 1731.
[1636] *Greg. Nyss.* *De vita Mos.* Vol. 1, uk. 194, t. 1638; *Augustin.* *De civit. Dei* XX, 14; *Theodoret.* *in Genes.* quaest. 3, katika *Chr. Cht.* 1843, III, 323: "Bwana alisema kwamba kila mwanadamu amewekwa chini ya uangalizi wa malaika maalum."
[1637] *Hieronymus,* Maelezo ya Injili ya Mathayo, sura ya XVIII: "Utu wa roho za binadamu ni mkuu; kwani kila moja yao, tangu wakati wa kuzaliwa kwake, ana malaika aliyeteuliwa kumlinda" (Orr., Juz. IV, uk. 83, toleo la 1706).
[1638] Mahubiri juu ya Zaburi 33, v. 8, katika *The Works of the Holy Fathers*, V, 295–296.
[1639] Maelezo ya Kitabu cha Isaya, Sura ya 5, katika *The Works of the Holy Fathers*, VI, 192.

(b) *Hilary:* "Ikiwa malaika wa wadogo *huona uso wa Baba* yetu *wa Mbinguni* kila siku (Mathayo 18:10), je, basi hatuwezi kuogopa ushuhuda wa wale ambao, kama tunavyojua, wanaishi nasi kila siku na kusimama mbele za Mungu?"[1640]

c) *Evagrius:* "Mtu mwovu anajitenga na malaika aliyepewa tangu utotoni, kwa sababu ushirika wa kiroho unawezekana tu kupitia wema na maarifa ya Mungu, ambayo kupitia hayo tunaingia katika ushirika na malaika watakatifu."[1641]

2.3. Mwisho, kulingana na maneno ya Mtume Paulo: *'Je, wote si roho watumishi, waliotumwa kuwahudumia wale watakaorithi wokovu*?' (Ebr. 1:14), walimu wa Kanisa walishikilia kwamba, kwa ujumla, 'utume wa malaika (malaika wa ulinzi) kwetu ni kukuza wokovu wetu, kulingana na mapenzi ya Mungu.'[1642] Hasa, walifundisha kwamba malaika ni:

a) Waongozaji wetu waaminifu katika imani na uchaji Mungu (2 Wafalme 1:3, 15–17; Zekaria 2:3; Waamuzi 2:1–6). '(Malaika) ni wasaidizi wetu katika kuelewa amri na mapenzi ya Mungu,' anaandika Hilary, 'wakilileta amani iliyo barikiwa... Macho yetu yameinuliwa kwao: kwa maana kupitia wao, kwa njia ya mafundisho yao, kuinuliwa kwa akili hadi kilele cha juu kabisa na cha milele hufanyika."[1643] "Nilipokuwa natamani mafanikio makubwa," anashuhudia John Climacus kuhusu yeye mwenyewe, "malaika aliyenionekania alinifunulia nuru wakati huo."[1644]

b) Walinzi wa roho na miili yetu (Zab. 90:10–11). Ushuhuda ufuatao unahusiana na hili:

aa) *Mtakatifu Basil Mkuu:* "Kama vile kuta za mji, zinazozunguka mji, zinavyokwepa mashambulizi ya adui kutoka pande zote; ndivyo pia malaika anavyotenda kama ukuta mbele, analinda kutoka nyuma, na haachi chochote bila ulinzi upande wowote. Ndiyo maana *maelfu na maelfu huweza kuanguka kando yako na upande wako wa kuume; lakini* pigo lolote kutoka kwa adui zako *halitakukaribia* (Zab. 90:7), *kwa maana Yeye huamuru malaika wake kukuhusu* (11);"[1645]

bb) *Ambrose:* "Wafuasi wa Kristo hulindwa dhidi ya majanga zaidi na wale wasioonekana, yaani, malaika, kuliko na wale wanaoonekana;"[1646]

cc) *Hilary:* "Katika udhaifu wetu, tusingeweza kustahimili mashambulizi yote ya uovu ya maadui wengi wa kiroho, kama si kwa ajili ya malaika waliotupewa kwa ajili ya ulinzi wetu;"[1647]

dd) *Teodoreto wa Studion:* "Mnaye Bwana, ambaye mnamwenda, karibu nanyi; pia mna malaika, mlinzi wa maisha yenu, ambaye jukumu lake ni kuokoa kutoka kwa uovu wote."[1648]

c) Wapatanishi na watetezi wetu mbele za Mungu (Mathayo 18:10; Ufunuo 8:3; Tobi 12:15–20). Wanaelezewa kama ifuatavyo:

a) *Hilary:* "Ni ukweli usio na ubishi kwamba malaika huwepo katika maombi ya waumini; hivyo, maombi ya wale waliookolewa na Kristo hutolewa kwa Mungu kila siku na malaika;"[1649]

b) *Nilus,* mwanafunzi wa Mt. Yohana Krisostomo: "kwani kwa kweli, malaika watakatifu hutuhimiza kusali na kusimama nasi, wakifurahi pamoja nasi na kutusalia;"[1650]

[1640] Tractate juu ya Zaburi 18, barua 1, dokezo 8, katika *Patrologia Cursus Completus*, Juz. IX, uk. 507.

[1641] Apud *Damasc.* Sacr. Parall. Tit. VII, in Opp. Vol. II, p. 309, Paris, 1712. Wafuatao pia wanasema vivyo hivyo: *Origeni* (katika Ezek. homil. 1, Juz. III, uk. 358; katika Math. XIII, Juz. III, uk. 607, ed. Bened.); *Klementi wa Aleksandria* (Strom. V, uk. 253, mhariri Sylb.); *Agostino* (De civitate Dei, Kitabu XIX, katika Opp., Juz. VII, uk. 545, Venice, 1731); *Anastasius wa Sinai* (Epist., Kitabu II, kwa Anthimus, uk. 432).

[1642] Haya ni maneno ya Mtakatifu Yohane Krisostomo (katika Epist. ad Hebr. sura ya 1, hom. III, in Opp. vol. XII, uk. 28, ed. Montf.). Mtakatifu Gregori wa Nyssa anaeleza maoni yanayofanana (contr. Eunom. kitabu cha 1, Opp. vol. II, uk. 350, ed. Morel.).

[1643] Tract. in Ps. CXX, v. 1.

[1644] Kuhusu utofauti na mgawanyiko wa wanyamame. *Ngazi ya Kupanda kwa Kimungu*, 27, uk. 120, kulingana na tafsiri ya Kislavoni, toleo la 1812. Wazo linalofanana linapatikana kwa *Basil Mkuu* (Mahubiri juu ya Zaburi 48, katika *The Works of the Holy Fathers*, V, 370) na *Gregori Mteolojia* (Mahubiri juu ya Ubatizo, ibid., III, 310).

[1645] Mahubiri juu ya Zaburi 33, katika *The Works of the Holy Fathers*, V, 296.

[1646] Mahubiri dhidi ya Auxentius, katika Epistolae classicae 1, katika Juz. 1, uk. 866, Paris, 1690.

[1647] Treatise juu ya Zaburi 134, aya ya 7, dondoo la 17.

[1648] Barua kwa Euphrosynus, provosti, Kitabu II, Juz. V, uk. 468, iliyohaririwa na Sirmondi.

[1649] Maelezo ya Mathayo, Sura XVIII, aya 5, katika *Patrologia Cursus Completus*, J. IX, uk. 1020.

[1650] Philoptolemaic, Sehemu ya IV, Sura ya 81, folio 250, toleo la 1840.

c) *Yohana Climacus:* "Unapokuwa ukisema sehemu yoyote ya sala yako, ukaona furaha ya ndani au hisia ya upole, simama hapo: maana wakati huo malaika wako mlinzi anasali pamoja nasi."[1651]

d) Hawatutupi hata wakati wa kifo, bali huongoza roho za waliofariki dunia hadi katika ufalme wa milele (Luka 16:22). Waandishi wafuatao wanaandika kuhusu mada hii:

a) *Theodore the Studite:* "Daima shikilia wazo la kifo akilini mwako...; tafakari juu ya kutengana kwa roho na mwili—utengano ambao utafanyika chini ya uangalizi makini wa malaika wako; tafakari pia juu ya uandamano unaofuata wa roho hadi ufalme wa mbinguni;"[1652]

b) *Kirili wa Aleksandria:* "Roho hushikiliwa na malaika watakatifu inaposafiri hewani, na inapopaa, hukutana na vituo vya ukaguzi vinavyolinda kupanda huko, vikizuia na kusimamisha roho zinazopaa;"[1653]

c) Hilary: "Wenye haki hujawa na furaha wanapopelekwa na malaika hadi makao ya pumziko la milele, na kisha wakielekeza fikra zao kwenye adhabu inayostahili waasi."[1654]

3. Dhidi ya pingamizi zinazotolewa na wenye mawazo potofu kuhusu huduma ya malaika kwa wanadamu kwa ujumla, tunabainisha:

3.1. Kwamba huduma hii haiwezi kwa vyovyote vile kuitwa ya ziada katika muktadha wa malezi ya Mungu, kwani malaika ni vyombo tu vya malezi ya Mungu, na malezi kwa ujumla hufanya kazi duniani kwa njia mbili: si tu moja kwa moja, kupitia nguvu zake zote, bali pia kupitia viumbe wanaomtii. Hivyo basi, Mungu huongoza falme za dunia kwa uangalizi wake (Dan. 4:14, 22); lakini Huwaapisha wafalme na mamlaka mengine ya chini kuwa vyombo vinavyoonekana vya uangalizi wake juu yao (Rum. 13:4). Pia huitunza Kanisa Lake takatifu (Efe. 1:22); lakini huiongoza kwa dhahiri kupitia wachungaji na walimu (Matendo 20:28). Pia huitunza dunia ya asili tunayoiona (Mathayo 6:26, 30); lakini huipasha joto na kuihimili kwa njia ya mwanga wa jua na viumbe wengine wa asili yenyewe (Mathayo 5:45). Kwa njia ileile, anaweza kuwateua malaika kuwa vyombo visivyoonekana vya utunzaji wake kwa wanadamu.

3.2 Kwamba huduma hii ya malaika kwa wanadamu haibebi hadhi yao chini kwa namna yoyote — kama vile si kudunisha hadhi ya wafalme kuwajali wananchi wao na kwa hivyo kuwahudumia; si kudunisha hadhi ya wachungaji kuwahudumia kondoo wao; kwa wasimamizi — kuwahudumia vijana walio chini ya uongozi wao; wala, kwa ujumla, si kudhalilisha kwa wale walio na mamlaka kuwahudumia wale waliowekwa chini ya usimamizi na utunzaji wao. Si kudhalilisha kwa malaika kuwahudumia watu, hasa kwa kuwa Mwana wa Mungu Yeye mwenyewe alijinyenyekeza kushuka duniani na kuwa mwili ili *kuwahudumia* watu *na kutoa uhai wake* (Mathayo 20:28).

3.3. Katika utume huu wa malaika kwa wanadamu, mtu anapaswa kutambua uangalizi wa kimungu kwa malaika wenyewe. Hapa Anawafunulia uwanja mpana kabisa na unaostahili kikamilifu wa shughuli, kwa ajili ya mazoezi na maendeleo ya nguvu zao, kwa utekelezaji wa matendo matukufu ya upendo safi kabisa na wenye shauku kuu, na kwa ajili ya udhihirisho, katika matukio yasiyohesabika, wa kujitolea, uvumilivu kwa wenye dhambi, subira na wema mwingine mwingi. Na kama vile huduma ya Kristo Mwokozi kwa watu wenye dhambi ilivyompeleka kwenye utukufu (Luka 24:26), na katika matendo yenyewe ya huduma hiyo tayari aliona utukufu wake mwenyewe (Yohana 13:31); kadhalika huduma ya malaika kwa wanadamu wenye dhambi huchangia katika utukufu wao wenyewe—huyapa fursa za haki mpya na za juu zaidi mbele ya haki isiyo na kikomo ya Mungu, na huonyesha ukamilifu wa roho wanaotuhudumia mbele ya ulimwengu wote wa maadili.

§ 109. Mungu anaruhusu tu shughuli za malaika wabaya

huku wakisaidia malaika wema katika kazi zao njema na kuwaongoza kulingana na kusudi la kuwepo kwao. Bwana Mungu anaruhusu tu shughuli za uovu za malaika wabaya na anazidhibiti, akiielekeza matokeo yake, kadri iwezekanavyo, kuelekea matokeo mema. Kuhusu shughuli hii mbaya ya roho walioanguka, ambayo utunzaji wa Mungu unairuhusu tu kwa sababu Haupati kupenda kuweka mipaka kwa uhuru wao, Kanisa la Orthodox linafundisha hivi: "Wao (roho wabaya) ndio wachochezi wa uovu wote, watukuzi wa

---

[1651] *Ngazi*, 28, kulingana na tafsiri ya Kislavoni, uk. 125. Tazama pia — *Kirili wa Aleksandria*, Dhidi ya Julian, Kitabu IV, katika Opp., Jz. VI, uk. 123, t. 1638; *Augustine.* Barua kwa Honorius kuhusu Neema ya Agano Jipya, Barua CXI, c. 29; *Isaac Cupin,* katika mahubiri yake kuhusu kujitenga na ulimwengu, Christian Readings 1825, XVIII, 267.

[1652] Epist. CXXXIV ad Euphros. katika Juz. V, uk. 467, toleo la Sirmondi.

[1653] Mahubiri juu ya Kufariki kwa Roho, Or. Juz. V, Sehemu ya II, uk. 405–406, toleo la Lutet., katika Chr. 1841, 1, 203.

[1654] Treatise on Psalm LVII, n. 6.

utukufu wa Mungu, waharibifu wa roho za wanadamu... Hata hivyo, hawawezi kutumia nguvu dhidi ya mwanadamu yeyote… isipokuwa Mungu awaruhusu kufanya hivyo' (Imani ya Kiorthodoksi, Sehemu ya 1, jibu la swali la 21). Yaani, shetani hufanya kazi: 1) kama adui wa Mungu, na wakati huo huo — 2) kama adui wa wanadamu.

1). Shetani huonyesha uadui wake kwa Muumba wake hasa kwa sababu kwamba daima amekuwa akitafuta, na anaendelea kutafuta, kuharibu ufalme wa Mungu duniani, na kuanzisha ufalme wake badala yake, na hivyo kujichukua kwa nguvu heshima inayostahili Mungu mmoja. Ndiyo maana

1.1. Mwokozi Mwenyewe alimwita shetani *adui* Yake, anayepanda *magugu* katika shamba ambako Yeye, Mwana wa Adamu, anapanda *mbegu njema* (Mathayo 13:37, 39); *mkuu wa dunia hii* (Yohana 12:31; 14:30; 16:11), mwenye ufalme unaopingana kabisa na ufalme wa Mungu (Mathayo 12:26, 28), na akaeleza wazo kwamba *nguvu* hii *ya Shetani* ni upagani (Matendo 26:18) na, kwa ujumla zaidi, hali ya dhambi ya wanadamu, ambao baba yao ni ibilisi (Yohana 8:44).

1.2. Mitume Watakatifu waliwataja shetani na malaika wake *kama mamlaka*, *nguvu na watawala wa giza la enzi hii* (Efe. 6:12); ufalme wake kama *utawala wa kifo* (Ebr. 2:14), *nguvu ya giza,* inayopingana na ufalme wa Mwana wa Mungu (Kol. 1:13), na ikathibitisha kwamba shughuli zote za roho waovu zinalenga kudumisha upagani na ukafiri miongoni mwa watu, na kupinga maendeleo ya Ukristo (Ufunuo 2:9, 13 na 24; 1 Tim. 4:1; 2 Kor. 4:4).

1.3. Wababa Watakatifu na walimu wa Kanisa pia walithibitisha kwamba shetani alitawala katika ulimwengu wa kipagani;[1655] kwamba kabla ya kuja kwa Kristo 'mataifa yote yalikuwa chini ya nguvu za mashetani; hekalu ziliwekwa kwa ajili ya mashetani, madhabahu ziliwekwa kwa ajili ya mashetani, makuhani waliwekwa kwa ajili ya mashetani, na dhabihu zilitolewa kwa mashetani;'[1656] kwamba roho za uovu ziliishi ndani ya sanamu za kipagani, zikifurahia damu na moshi wa dhabihu na heshima ya kimungu isiyowastahili;[1657] kwamba walidanganya jamii ya wanadamu kwa ngano za washairi,[1658] mafumbo,[1659] maajabu,[1660] na uchawi;[1661] na kwamba hata sasa, kufuatia kuja kwa Kristo—kama Yeye, Kristo, ndiye Kichwa cha Ufalme wake wa neema, Kanisa—ndivyo pia shetani ndiye kichwa na kiongozi wa wote waovu wanaotimiza matakwa yake.[1662]

2) Uadui wa shetani dhidi ya wanadamu unadhihirika katika ukweli kwamba—

2.1. Yeye, akiwa *muuaji tangu* mwanzo—yaani, alipowashawishi wazazi wetu wa kwanza walipokuwa bado katika Paradiso (Yohana 8:44)—hajaacha tangu wakati huo kuwashawishi na kuongoza kila mtu katika uovu wa kimaadili kwa kila njia iwezekanavyo.

Kulingana na mafundisho ya Neno la Mungu, *anazunguka kama simba anayenguruma, akitafuta amle nani* (1 Petro 5:8): kwa wengine, anapofanya vipofu akili *zao ili nuru ya injili ya utukufu wa Kristo isiwake*

[1655] *Athenagoras,* Legatus, XXV, XXVI; *Theophilus,* ad Autolycus, II, 28; *Eusebius,* Uthibitisho wa Injili, IV, 9.

[1656] *Augustine,* Maelezo ya Zaburi XCIV, v. 6; k.m. *Justin,* Apolojia 1, sura 9, 12; *Tatian,* Dhidi ya Wagiriki XII, XVIII; *Athenagoras*, Legatus XXVI.

[1657] *Minut. Fel.* Octav. XXVII; *Clem. Alex.* Coh. II; *Origen.* contra Cels. III, 29; VIII, 47; *Tertull.* de Spectac. X, XII; *Basil the Great,* Commentary on Chapter 10 of the Book of Isaiah, in *The Works of the Holy Fathers*, VI, 335: "Katika miti, mawe, au kwa kweli katika dhahabu, fedha na pembe ya tembo, na katika maumbo mengine yote yaliyotengenezwa kwa vifaa vya thamani na vya kawaida, ambavyo washindano huabudu, kuna mashetani wanaoruka bila kuonekana na kufurahia utamu wa mvuke usio safi...; wakichukua fursa ya kushibania damu na mafuta ya dhabihu, wanapenda kuwa karibu na madhabahu na sanamu zilizowekwa juu yake."

[1658] *Theoph.* ad Autol. II, 10,

[1659] *Tertull.* de praescr. haeret. XL; Apolog. XXII.

[1660] *Tertull.* de orat. XIII; *Origen.* contr. Cels. IV, 92; *Sozom.* Hist. eccl. V, 18. Walimu wa Kanisa waliona maajabu haya kama mojawapo ya hila za kishetani za kumdanganya na kuvutia watu kwake, watu ambao kwa kawaida walikuwa na hamu kubwa ya kujua yajayo *(Chrysost.* in Joann. homil. LXXVIII). Kuhusu umuhimu wa manabii haya, walifikiri hivi: 'Kama mtu yeyote atasema kwamba mambo mengi yalitabiriwa na sanamu, ni lazima ieleweke kwamba daima walichanganya uongo na ukweli; na walitunga matamshi yao kwa namna ambayo, iwapo jambo jema au baya lingetokea, lingeweza kufasiriwa kwa njia yoyote ile. Kama ilivyokuwa kwa mfalme Pyrrhus wa Epirusi: *'Utaweza kuwashinda Warumi,'* na kwa Croesus: *'Croesus, baada ya kuvuka Halym, atapoteza ufalme wake* mkubwa' *(Hieronymus,* katika Isaya, sura ya XLI). "Wala malaika wa Mungu wala mashetani hawajui yajayo, lakini hutoa unabii: malaika—wakati Mungu anawafunulia na kuwaamuru kutabiri; ndiyo maana wanachosema hutimia. Pepo pia hutoa utabiri, wakati mwingine kwa kuona matukio ya mbali, na wakati mwingine kwa kubahatisha tu; ndiyo maana wanadanganya mara nyingi sana;" (Yohana wa Damascus, Exact Exposition of the True Faith, Kitabu cha II, kur. 58–59).

[1661] *Lactantius,* *Kuhusu Kifo cha Waonevu*, sura ya X.

[1662] *Greg. Pap.* Moral. IV, uk. 14.

juu yao (2 Wakorintho 4:4); katika wengine, ambao nuru hii tayari imewangaza, *huiba neno kutoka mioyoni mwao, ili wasiamini na kuokolewa* (Luka 8:12); na kwa kundi la tatu, kama vile Ayubu mwadilifu (Ayubu 1:9 na kuendelea), kwa ruhusa ya Mungu, huwasumbua *kwa* majanga; na *atawatupa baadhi yenu gerezani ili kuwajaribu* (Ufunuo 2:10), na kadhalika.

Kulingana na mafundisho ya Mababa Watakatifu:

a) "yeye (shetani), tangu uovu uingie kwa kuasi, amekuwa na uhuru wa kufikia roho, ili aweze kuzungumza nayo kila siku, kama mtu mmoja anavyomzungumzia mwingine, na kupendekeza mambo ya kipuuzi kwake;"[1663]

b) "na mapambano yetu ni dhidi ya adui anayeanzisha vita na kutupinga kutoka ndani, ambaye, akitumia sisi wenyewe kama silaha dhidi yetu (jambo ambalo ni la kutisha zaidi ya yote!), anatukabidhi kwa kifo cha dhambi;"[1664]

c) "huchunguza tabia za kila mtu, hurekodi mwelekeo wao, hutambua tamaa zao, na hushambulia kutoka upande anaouona kuwa na faida kubwa zaidi kwake;"[1665]

(d) "akifanya matumizi wakati mwingine ya hisia za asili na wakati mwingine ya tamaa zilizopigwa marufuku, anajitahidi, kupitia hizo, kuwaleta wale wasio waangalifu juu yao wenyewe katika matendo yanayotokana na tamaa hizo;"[1666]

e) "Anajihusisha na kila kitu na kila mtu, ili kwa njia hii ya kujirekebisha aweze kuwatawalia, na chini ya kisingizio kinachokubalika aandae maangamizi yao."[1667]

Kwa ujumla, Wababa Watakatifu na watawa, ambao walijua hila za mjaribu kutokana na uzoefu wao wenyewe, waliweka mafundisho ya majaribu ya kishetani kwa undani mkubwa na kwa uhakika kamili kuhusu uhalisia wake.[1668] Baadhi ya Baba wa Kanisa waliamini kwamba kila mtu anapewa roho maalum ya kishawishi, kama vile anavyopewa malaika mlinzi;[1669] lakini hili lilikuwa tu maoni ya wachache.

2.2. Yeye mwenyewe au mashetani wake mara nyingi, kwa ruhusa ya Mungu,[1670] , huingia ndani ya mtu—na bado hufanya hivyo—ili kuwatesa. Maandiko ya Injili kuhusu wale waliokamatwa na mashetani bila shaka yanatuhakikishia hili:

a) Mwokozi mwenyewe aliwaona wale waliokamatwa na pepo kama binadamu. ambao kwa kweli walikuwa na pepo ndani yao; na kwa hivyo, alipowaongea wale waliokamatwa, hakuelekeza maneno Yake kwa watu bali moja kwa moja kwa pepo, akiwaita waziwazi pepo wachafu na kuamuru watoke kwa watu:

[1663] *Macarius Mkuu,* Mahubiri juu ya Uhuru wa Akili, katika Chr. Readings 1821, III, 4.

[1664] *Gregory Mtheolojia,* Mahubiri 3, katika *The Works of the Holy Fathers*, 1, 30.

[1665] *Leo Mkuu,* Mahubiri kuhusu Kuzaliwa kwa Bwana VII, sura ya 3, katika *Patrologia Cursus Completus*, juz. LIV, uk. 218. Linganisha na *Gregori Mtheolojia*, Mahubiri 37, katika *The Works of the Holy Fathers*, III, 224: Jilinde usishambulikiwe katika neno, tendo, maisha, mawazo na hisia za moyo; maana Yule Mwovu anawashawishi kutoka pande zote na anasubiri kila fursa ya kukuangusha au kukuumiza, akipata chochote kisicholindwa na kilicho wazi kwa shambulio. Kadiri anavyoona utakatifu kwako, ndivyo anavyojitahidi zaidi kukuonjesha uchafu, kwani madoa huonekana zaidi kwenye nguo safi."

[1666] *Basil Mkuu,* The Correct Doctrine, A Brief Exposition, Jibu la Swali 75, katika *The Works of the Holy Fathers*, IX, 251.

[1667] *Macarius Mkubwa,* 'Hotuba kuhusu Uhuru wa Akili', katika *Chronicle of Readings*, 1821, III, 8. Linganisha na *Anthony Mkubwa,* Barua ya VI kwa Watawa, katika *Chronicle of Readings*, 1826, XXIII, 180; "Wao (mizimu mibaya) hujitahidi kwa njia mbalimbali kutupeleka katika dhambi. Huficha chuki yao kwetu na matendo yao ya uadui dhidi yetu; hutia ndani yetu mawazo ya kufuru; hutuhimiza kutilia shaka kweli za imani ili kutupeleka katika ukosefu wa imani; hufunika akili zetu; huzua tamaa mbaya katika mioyo yetu; kututumbukiza katika kukata tamaa na kukata tamaa kabisa, kuchochea hasira ndani yetu, kuleta na kuimarisha ndani yetu tabia ya kuwahukumu wengine huku tukijihalalishia daima, kutufundisha kuwasengenyua majirani zetu, kuongea kwa wema na kirafiki kwa wale ambao, kwa uchochezi wao, tunawachukia vikali, huonyesha kasoro za nje za jirani yetu, lakini hutuficha ufisadi wetu wa ndani; huamsha ugomvi na mivunjano miongoni mwetu wakati, kwa uchochezi wao, tunajiona kuwa bora kuliko wengine. Zaidi ya hayo, hutuhimiza kuchukua kazi zilizo juu ya uwezo wetu na kutupotosha kutoka kwa kufanya kile ambacho ni cha manufaa na cha lazima kwetu. Wakati tunapopaswa kulia, hutuhimiza kucheka; wakati tunapopaswa kufurahi, huingiza huzuni katika mioyo yetu."

[1668] Angalia hasa maandiko ya kujinyima ya: Anthony Mkubwa, Efrem wa Kishamari, Makarios Mkubwa, Isidore wa Pelusium, pamoja na *The Love of Goodness*, *Prologues*, *Paterikon* na *Cheti-Minei*.

[1669] *Herm.* Past. II, mandat. VI, n. 2: "malaika wawili wako na mwanadamu: mmoja mwema na mmoja mwovu;" *Origen.* de princip. III, 2, n. 10; *Greg. Nyss.* de vita Mos. Vol. I, pp. 194–195, Paris, 1638; *Cyril wa Turov,* Kumbukumbu za Fasihi ya Kirusi ya Karne ya 12, uk. 92.

[1670] "Hawana mamlaka wala nguvu juu ya yeyote, isipokuwa ikiruhusiwa na mapenzi ya Mungu, kama ilivyotokea kwa Ayubu, na kama ilivyoandikwa katika Injili kuhusu nguruwe wa Gadara" *(Yohana wa Damascus,* Exact Exposition of the True Faith, Kitabu II, Sura 4, uk. 58). Jambo hili linasemwa pia na: *Tertullian* (De fuga in persecut. II), *Theophylact* (in Marc. V) na wengine.

'Toka, wewe roho mchafu, kutoka kwa mtu huyu' (Marko 5:8; taz. 1:25); *'Wewe ambaye ni kipofu na kiziwi! Nakuamuru, toka ndani yake wala usirudi tena ndani yake'* (Marko 9:25).

b) Mashetani waliotawala ndani ya watu—kama viumbe halisi walio tofauti na watu wale waliowamiliki—walimtambua Kristo kama Mwana wa Mungu na wakatetemeka kwa nguvu na mamlaka Yake juu yao, wakipaza sauti: *'Tuna nini na Wewe, Yesu, Mwana wa Mungu? Je! Umekuja hapa kabla ya wakati kututesa*?' (Mathayo 8:29; Marko 5:7); na mara moja waliomba Naye awaruhusu, walipotoka kwa yule mtu, *kuingia kwa nguruwe* (Luka 8:32–33).

c) Wakati maadui wa Mwokozi walipomshutumu kwa *kutoa pepo kwa nguvu ya Beelzebuli, mkuu wa pepo* (Luka 11:15). Mwokozi akajibu: *'Kila ufalme uliogawanyika wenyewe utaharibiwa, na kila nyumba iliyogawanyika yenyewe itaanguka; kama hata Shetani amegawanyika mwenyewe, ufalme wake unawezaje kusimama?* (17–18). Naye akiendelea na mafundisho yake, akasema: *'Roho najisi inapomwacha mtu, hupita katika maeneo kame ikitafuta mapumziko, na ikishindwa kupata, husema, "Nitarudi nyumbani kwangu nilikotoka"; na, akirudi, anakuta imepukuliwa na kupangiliwa; kisha huenda na kuchukua roho nyingine saba zenye uovu kuliko yeye, na hupenya ndani, na kuishi humo—na hali ya mwisho ya mtu huyo huwa mbaya zaidi kuliko ya mwanzo* (24–26).

(d) Wanafunzi walipomwuliza Yesu kwa nini hawakuweza kumtoa pepo mchafu kutoka kwa mtu mmoja aliyekuwa amepatwa na pepo, Bwana akajibu: *'Aina hii hawezi kutoka kwa chochote isipokuwa kwa maombi na kufunga*' (Marko 9:29). Wakati wanafunzi sabini, waliporudi kutoka katika utume wao, walipomwambia kwa furaha*, 'Bwana, hata mashetani wanatukubali kwa jina lako,*' akajibu*, 'Nilimwona Shetani akianguka kama radi kutoka mbinguni*' (Luka 10:17–18). Alipowatuma wanafunzi wake kumi na mmoja kuhubiri kwa ulimwengu wote, alisema, miongoni mwa mambo mengine: *'Ishara hizi zitaambatana nao wanaoamini: kwa jina langu watatoa pepo wachafu;… wataweka mikono yao juu ya wagonjwa, nao watapona*' (Marko 16:17–18).

(e) Kutoka katika Kitabu cha Matendo ya Mitume tunajua kwamba Mitume pia walitoa pepo wachafu kutoka kwa watu; kwa mfano, Mtume Paulo alitoa mmoja kutoka kwa msichana mdogo *alipomgeukia pepo huyo na kusema: 'Kwa jina la Yesu Kristo nakuamuru utoke naye.' Nayo roho ikatoka wakati ule ule* (16:18).

f) Waandishi watakatifu, katika maelezo yao kuhusu wale waliokamatwa na pepo wachafu, wanatofautisha waziwazi kati yao na watu wanaoteswa na magonjwa. Kwa mfano, Mwinjilisti Mathayo anashuhudia: *'Akawaita wanafunzi wake kumi na wawili, akawapa mamlaka juu ya roho wachafu, ili kuwatoa na kuponya kila aina ya ugonjwa na kila aina ya udhaifu'* (10:1); Mwinjilisti Marko *anaandika*: *'Jioni ilipofika, baada ya jua kuzama, walimletea wote waliougua na wale waliokuwa wamechukuliwa* na pepo…', *na akaponya wengi walioteseka kwa magonjwa mbalimbali; akatoa pepo wengi, wala hakuwaruhusu pepo kusema kwamba walijua Yeye ndiye Kristo* (1:32–34); Mwinjilisti Luka: *ambao walikuwa wamemjia kumwika na kuponywa magonjwa yao, pamoja na wale walioteswa na pepo wachafu; na wakaponya* (6:18); au: *watu wengi pia walikuja Yerusalemu kutoka miji ya karibu, wakiwaleta wagonjwa na wale waliokamatwa na pepo wachafu, na wote walipona* (Matendo 5:16).

Mababa Watakatifu na walimu wa Kanisa hawakuutambua tu kwa kauli moja ukiukaji wote wa pepo waliotajwa katika Injili kuwa walikuwa kweli wamechukuliwa na pepo wachafu, wala hawakukiri tu kwamba pepo waliyo hivyo walikuwepo katika nyakati zao na wanaweza kuwepo daima, bali kwa ujasiri waliwaonyesha watu wa Mataifa wenyewe matukio mengi ya jinsi Wakristo walivyotoa pepo wachafu kutoka kwa watu kwa mamlaka waliyopewa na Mwokozi, na kwa ujasiri walitangaza:

'Na sasa mnaweza kujifunza kutokana na kile kinachotokea mbele ya macho yenu. Kwa maana wengi waliokamatwa na pepo, kote ulimwenguni na hata katika mji wenu, wameponywa—na bado wanaponwa—na wengi wa watu wetu, Wakristo, wanaotaja jina la Yesu Kristo, aliyesulubishwa chini ya Pontio Pilato, ilhali hakuna uchawi mwingine wowote, wala mageuzi, wala tiba zozote zilizoweza kuwaponya."[1671]

"Sisi hatuchukii mashetani tu, bali pia tunawashinda, tunawafanya waone aibu kila siku, na kuwatupa nje ya watu, kama inavyojulikana na wengi sana."[1672] "Mtu yeyote aje hapa mbele ya mahakama zenu ambaye bila shaka amepatwa na pepo: pepo huyu, kwa amri ya Mkristo yeyote, atazungumza na kukiri kweli kwamba yeye ni pepo, ilhali mahali pengine hujiita mungu kwa uongo."[1673]

[1671] *Justin,* Apolojia II, n. 6.
[1672] *Tertullian*, ad Scap. II.
[1673] *Tertullian*, *Apology*, sura ya XXIII.

"Wengi wenu mnajua haya yote: kwamba mashetani wenyewe hushuhudia asili yao, hata mara ngapi tumewatupa nje ya miili kwa mateso ya maneno na moto wa maombi."[1674]

"Wakristo wengi huwatoa pepo kutoka kwa wale waliokamatwa nao, na hufanya hivyo bila kutumia uchawi au ushirikina wowote, bali kwa sala peke yake na vifungu vya kawaida vya maombi."[1675]

§ 110. Mungu ameweka mipaka na anaendelea kuweka mipaka kwa shughuli za pepo wabaya, huku akiielekeza kuelekea matokeo mema

Hata hivyo, ingawa anaruhusu shughuli za uovu za roho zilizoporomoka ili wasinyimwe uhuru wao, Bwana Mungu, akiwa mwenye haki isiyo na kikomo na mwenye hekima yote, ameweka mipaka na anaendelea kuweka mipaka kwa shughuli hizo, lakini kwa namna ambayo inazalisha, kadri iwezekanavyo, matokeo mema.

1). Amezuia na anaendelea kuzuia:

1.1. Katika hilo, mara tu roho wabaya walipoanguka, Aliwaweka chini ya adhabu yao stahiki, na*, akiwa amewafunga kwa minyororo ya giza la kuzimu, aliwaweka wakishikiliwa hadi siku ya hukumu* (2 Petro 2:4). Adhabu hii ya malaika walioanguka itakavyokuwa—ingawa bado si ya mwisho—hawawezi kutojihisi kwamba Yeye waliyethubutu kumwasi ana nguvu za kutosha kuwaharibu *katika Gehenna* (Mathayo 10:28); wanajua kwamba *wanahifadhiwa* na Yeye *kwa ajili ya hukumu ya siku kuu* (Yuda 6), wakati watakapolazimika kutoa hesabu ya matendo yao yote; na kwa hivyo, kadiri wanavyojiruhusu zaidi sasa kupigana vita dhidi ya Mungu na dhidi ya wanadamu, ndivyo hukumu itakavyokuwa kubwa zaidi watakayokabiliana nayo wakati huo.[1676]

1.2. Kwa kuwa tayari ameuharibu kwa sehemu, na anaendelea kuuharibu, ufalme wa roho wa uovu duniani. Kwa sababu hii, miongoni mwa mambo mengine, Mwana wa Mungu *alichukua mwili na damu* yetu*, ili kupitia kifo amnyang'anye mamlaka yule anayeshikilia mamlaka ya kifo, yaani, shetani* (Waebrania 2:14); na Alikuja ulimwenguni *kuangamiza kazi za mpinga Kristo* (1 Yohana 3:8). Alipoanza huduma Yake ya umma, Alitangaza waziwazi: *'Sasa ni hukumu ya ulimwengu huu; sasa mkuu wa ulimwengu huu atatupwa* nje' (Yohana 12:31); Hata alishuhudia, baada ya kuonyesha mara kwa mara nguvu Zake juu ya pepo kwa kuwatoa kwa watu: *'Nilimwona Shetani akiporomoka kama radi kutoka mbinguni'* (Luka 10:18). Basi, kwa kweli, kwa kifo Chake alimwondoa *yule anayeshikilia mamlaka ya kifo,* akiwa amemfunga *yule mwenye nguvu* (Mathayo 12:29) kwa kushuka Kwake kuzimu, na, baada ya ufufuko Wake, akiwatuma Mitume *kuwafumbua macho* (ya watu)*, ili wapate kugeuka kutoka gizani na kuingia katika nuru na kutoka chini ya mamlaka ya Shetani na kumgeukia Mungu, na kwa imani katika Mimi wapokee msamaha wa dhambi na urithi pamoja na watakatifu* (Matendo 26:18), Mwokozi wetu amevunja zaidi eneo hili la Shetani, na tangu wakati huo, kutoka enzi hadi enzi, kupitia upanuzi usio na kikomo wa Ufalme Wake wa neema, na uumbaji upya na utakatifu endelevu kwa neema Yake *wa wana* wa zamani *wa kutotii* (Efe. 2:2) *na watoto wa ibilisi* (1 Yohana 3:10), Amepunguza na anaendelea kupunguza utawala wake juu ya jamii ya wanadamu.[1677]

1.3. Katika hilo, *kwa nguvu zake za kimungu*, *kila kitu kinachohitajika kwa ajili ya uzima na utauwa kimewekwa kwetu* (2 Petro 1:3), ambacho kwa njia yake tunaweza *kuzima mishale yote ya moto ya yule mwovu* (Efe. 6:16)—na njia ya kuaminika zaidi ya kumkabili shetani na kumshinda, yaani:

a) Kuitaja jina Lake takatifu zaidi: *'Ishara hizi zitaambatana na waumini: kwa jina Langu watafukuza pepo'* (Marko 16:17). Na kwa kweli, — "nguvu ya jina la Kristo, kama tunavyosema pamoja na mtakatifu mwfishi Justin, husababisha mashetani kutetemeka na kutisha; na hata sasa, linapotajwa kwa jina la Yesu

---

[1674] *Minut. Fel.* in Octav. XXVII.

[1675] *Origeni,* Dhidi ya Celsus, VII, 4, 1, 5. Tazama wazo lilelile *katika Clementi*, Recognitio, VI, 20, 32; *Lactantius,* Taasisi za Uungu, II, 15; IV, 27; V, 22; *Cypriani,* Kwa Demetrius; *Cyril, Katekisimu*, XVI, 15.

[1676] Roho wachafu wanajua kwamba Mungu anapowaruhusu kumjaribu mtu aliyejitolea kwake, kwa hivyo huandaa adhabu kubwa zaidi kwao. Tayari wako na uhakika kwamba mateso yao hayaepukiki, kwamba kuanguka kwao kutoka kwa Mungu na uadui wao dhidi Yake bila shaka kumefanya wawe warithi wa kuzimu" *(Mtakatifu Antayo Mkubwa*, Barua ya VI kwa Watawa, katika Chr. Cht. 1826, XXIII, 179).

[1677] *Basil Mkubwa*, mahubiri kuhusu ukweli kwamba Mungu si chanzo cha uovu, katika *The Works of the Holy Fathers*, VIII, 161–162.

Kristo aliyesulubishwa, hututii;"[1678] au, kwa maneno ya Mtakatifu Gregori Mtheolojia: "hata hadi leo mashetani hutetemeka kwa jina la Kristo; nguvu ya jina hili haijadhoofishwa na maovu yetu."[1679]

b) Maombi, kufunga na uangalizi wa kiroho: *'Aina hii,'* alisema Mwokozi kuhusu roho za uovu, *'aina hii hawezi kutolewa kwa lolote isipokuwa kwa maombi na kufunga'* (Marko 9:29); *'Kesheni na kuomba, mpate kutorudi nyuma katika majaribu'* (Mathayo 26:41). "Kwa maana *mapambano yetu,"* anaandika Mtakatifu Basili Mkubwa, "*si kwa ajili ya damu na nyama*, *bali ni kwa ajili ya falme kuu, na nguvu, na watawala wa giza la zama hizi, na majeshi ya kiroho ya uovu yaliyo mbinguni* (Efe. 6:12); kwa hiyo, ni lazima kujiandaa kwa ajili ya mapambano haya kupitia kujinyima na kufunga;"[1680] na kwingineko: "Shetani anapoanza kunoa hila zake, na kwa nguvu kubwa anajitahidi kupandikiza mawazo yake—kama mishale ya moto—ndani ya nafsi iliyonyamaza na kuwa na amani, ili kuwashwa ghafla, na kuzalisha ndani yake kumbukumbu za kudumu na zisizoweza kuharibiwa za kile kilichowahi kuchorwa ndani yake, basi mashambulizi kama hayo lazima yadhibitiwe kwa kiasi na uangalifu wa hali ya juu, kama vile mpigaji mieleka, kwa tahadhari kuu na wepesi wa mwili, anavyopuuza mapigo ya wapinzani wake; na bado kila kitu—yaani, kumalizika kwa mapambano na kuzuia mishale—lazima kihusishwe na maombi na kuomba msaada kutoka juu. Maana hili ndilo tunalofundishwa na Paulo, anaposema: *'Zaidi ya yote, mshike ngao ya imani, ambayo kwa hiyo mtaweza kuzima mishale yote ya moto ya yule* mwovu' (Efe. 6:16)."[1681] "Shetani anapoona—kama vile Mtakatifu Yohane Krisostomo anavyosema pia—kwamba sisi ni waangalifu na wenye busara, yeye, akitambua jinsi jitihada zake zitakavyokuwa za bure, hutujiachia na kujificha."[1682]

c) Kufanya ishara ya msalaba kwa imani moyoni. "Mtu hapaswi tu kuchora (msalaba) kwa kidole chake," anaamuru Baba Mtakatifu huyo, "bali hili linapaswa kutanguliwa na nia ya moyo na imani kamili. Ukifanya alama ya msalaba usoni mwako kwa njia hii, hakuna hata roho mchafu mmoja atakayeweza kukukaribia, akiona upanga ule uliouumiza, akiona silaha ile iliyompa jeraha la kifo. Kwa maana ikiwa hata sisi tunatazama kwa hofu mahali ambapo wahalifu hunyongwa, fikiria jinsi shetani na mashetani wanavyotishwa wanapoona silaha ambayo Kristo aliharibu nguvu zao zote na kukata kichwa cha nyoka."[1683]

1.4. Mwisho, kwa sababu Yeye kamwe haruhusu shetani kutushawishi kupita kile tunachoweza kuvumilia. *'Mungu ni mwaminifu,'* aliandika Mtume mtakatifu Paulo kwa watoto wake huko Korintho, *'Mungu ni mwaminifu, ambaye hatakuacha mjaribiwe kupita mwezavyo; bali pamoja na mtiyo atatengeneza pia njia ya kutoroka, ili muweze kustahimili'* (1 Kor. 10:13). Na kwa kadiri Bwana alivyomruhusu shetani kumjaribu mtumishi wake Ayubu, Hata hivyo aliweka kikomo kwa matendo ya mjaribu mwovu: *'Bwana akamwambia Shetani, "Tazama, yote aliyo nayo yako mkononi mwako; ila mkono wako msimweke juu yake"'* (Ayubu 1:12). Kwa kuzingatia mpangilio huu, shetani kwa vyovyote vile hatulazimishi kutenda dhambi: 'Hakuweza,' anasema Mtakatifu Yohane Krisostomo, 'kumshawishi Ayubu, licha ya majaribu yasiyohesabika, kutamka hata neno moja la kufuru; kutoka hapo inawekwa wazi kwamba iko ndani ya uwezo wetu kufuata au kutofuata ushauri wake, na kwamba hatuhangaiki na ghasia yoyote, udhalimu wowote (τυραννίδα) kwa mikono yake."[1684] "Anatuharibia, kwa maneno ya Mtakatifu Augustino, si kwa kutulazimisha kufanya uovu, bali kwa ushauri tu; hatunyanyasi kukubali, bali anautafuta."[1685] Kwa hiyo, kwa kumkabili ushauri wake kwa uthabiti, tunaweza kumfukuza mbali nasi: *'Mkabilini shetani, naye atawakimbia'* (Yakobo 4:7). Na ikiwa mapambano dhidi yake ni magumu, ni kwa ajili tu ya wale dhaifu katika imani: 'Kwa wale wanaompenda Mungu kwa roho yao yote, mapambano dhidi yake (shetani) ni sawa na siyo kitu, lakini kwa wale wanaopenda ulimwengu, ni magumu na hayawezi kuvumilika,' anashuhudia Mtakatifu Efrem wa Syria.[1686]

[1678] Mazungumzo na Trypho na Apolojia II, 6.
[1679] Homilia 3, katika *The Works of the Holy Fathers*, 1, 67–68.
[1680] Hotuba juu ya Kufunga 2, katika *The Works of the Holy Fathers*, VIII, 19.
[1681] Kanuni ya Watawa, sura ya 17, ibid. IX, 425.
[1682] Kuhusu Sura ya 1 ya Mwanzo, Homilia VII, n. 3.
[1683] Kuhusu Injili ya Mathayo, Mahubiri LIV, sehemu 17, uk. 427, kutoka tafsiri ya Kirusi. Moscow, 1843. Mtakatifu Kirili wa Yerusalemu anahoji vivyo hivyo (Mihadhara ya Katekesi XIII, 36, uk. 272, kutoka tafsiri ya Kirusi).
[1684] De Lasar. conc. II, n. 2, katika Opp. Vol. 1, uk. 728–729, iliyohaririwa na Montf.
[1685] Mahubiri ya Pili kuhusu Jumapili baada ya Pentekoste. Linganisha *Yohane wa Damascus*, Ufasili Sahihi wa Imani ya Kweli, Kitabu cha II, Sura ya 4, uk. 59: 'ingawa wameruhusiwa kumjaribu mwanadamu, hawawezi, hata hivyo, kumlazimisha mtu yeyote; kwani ni juu yetu iwapo tutakubali au kukataa mapendekezo yao.'
[1686] Mhubiri kuhusu jinsi roho, inaposhambuliwa na adui, inavyopaswa kumwomba Mungu kwa machozi, katika *The Works of the Holy Fathers*, XII, 343.

2) Kusudi ambalo Bwana huruhusu hila zote za mdanganyifu wa kale, anayetafuta maangamizi yetu, ni kwa ajili ya manufaa yetu ya kimaadili, wokovu wetu. Kwa maana majaribu ya shetani, kama majaribu yote yaliyoruhusiwa kwetu na Mungu:

2.1. Mara nyingi hutumika kama dawa ya kututibu kutoka kwa magonjwa ya kiroho, au ni adhabu kwa dhambi zetu za zamani, ili kutufanya tujitafakari, kutuzuia kutenda dhambi mpya, na kutuokoa kutoka kwa adhabu kubwa zaidi, za milele: *kwa sababu hii,* Aliye Mtume Mtakatifu aliwaandikia Wakorintho, *wengi wenu ni dhaifu na wagonjwa, na si wachache wanakufa. Kwa maana kama tungejihukumu sisi wenyewe, hatungehukumiwa. Lakini kwa kuwa tunahukumiwa, tunadhibitiwa na Bwana ili tusihukumiwe pamoja na ulimwengu* (1 Kor. 11:30–32). Miongoni mwa majaribu ya aina hii, hasa ni yale ambapo mashetani, kwa ruhusa ya Mungu, huingia ndani ya mtu na kumtesa. 'Mungu, mpenzi wa wanadamu,' anasema Mtakatifu Basili Mkubwa, 'hutumia ukatili wao (wa mashetani) kwa ajili ya uponyaji wetu, kama vile daktari mwenye busara anavyotumia sumu ya nyoka kuwatibu wagonjwa. Kwani watu wa aina hiyo *hukabidhiwa kwa Shetani ili mwili wao uharibiwe, ili roho yao iponoke* (1 Kor. 5:5). Lakini wote wawili Figelu na Hermogene (2 Tim. 1:15) walikabidhiwa *kwa Shetani na* Paulo*, ili wajifunze kutukana* (1 Tim. 1:20);"[1687] na kwingineko: "kwa kuwa shetani alikuwa mkadhibiti, adui wa Mungu, na adui wa wanadamu walioumbwa kwa sura ya Mungu (yeye ni mchukia wanadamu kwa sababu ileile ambayo yeye ni mchafuzi; anatu chukia sisi kama viumbe, na anatuchukia sisi kama sura ya Mungu); kwa hiyo Msanifu mwenye busara na mwenye makini wa mambo ya wanadamu alitumia ujanja wake kwa ajili ya mafundisho ya roho zetu, kama vile daktari anavyotumia sumu ya nyoka katika utengenezaji wa dawa inayookoa maisha."[1688] Vivyo hivyo, Mtakatifu Krisostomo anahoji: "Mateso ya baadaye hupunguzwa sana kwetu kwa adhabu au majanga yanayotumwa kwetu na Mungu katika maisha haya ya sasa. Ushahidi wa hili unaweza kupatikana katika Maandiko. Paulo (na ninapomzungumzia Paulo, namaanisha amri za Kristo Mwenyewe, kwani Yeye ndiye aliyemsukuma roho hii iliyebarikiwa), alipokuwa akiandika kwa Wakorintho kuhusu mwasherati, anatoa amri *kwamba* amkabidhiwe *mateso ya mwili, ili roho yake iweze kuokolewa siku ya Bwana wetu Yesu Kristo* (1 Kor. 5:5). Je, unaona upendo huu usioelezeka kwa wanadamu na wingi huu wa wema? Je, unaona jinsi Mungu anavyotumia kila njia ili sisi, hata tukiwa tumetenda dhambi, tupate adhabu nyepesi kuliko tunavyostahili, au hata tuokolewe kabisa kutoka kwake?"[1689]

2.2. Zinatulinda dhidi ya kiburi cha kiroho na kutufundisha unyenyekevu, ambao bila huo hakuna wema wa kweli. Mtume Mtakatifu alielezea wazo hili aliposema kumhusu mwenyewe: *'Ili nisije nikajivunia sana kwa wingi wa mafunuo, niliwekewa mchubuko mwilini, malaika wa Shetani, kunichoma, ili nisije nikajivunia sana.' Mara tatu niliomba Bwana ainiondoe. Lakini Bwana akaniambia, 'Neema yangu ikutosha kwako, maana nguvu zangu hutimizwa katika udhaifu.' Basi kwa furaha zaidi nitajivunia udhaifu wangu, ili nguvu ya Kristo iwe juu yangu* (2 Kor. 12:7–9). Na Mtakatifu Yohane wa Damasko anasema kuhusu tukio hili: 'Katika baadhi ya matukio, Mungu huruhusu mtakatifu apate mabaya, ili mtakatifu huyo asipotee kutoka kwa dhamiri njema, au kuangukia kiburi kwa sababu ya nguvu na neema aliyopewa; ndivyo ilivyokuwa kwa Paulo (2 Kor. 12:7).'[1690]

2.3. Zinatupa fursa bora zaidi ya kushuhudia uthabiti wa imani yetu na tumaini letu katika Mungu, na kuimarishwa zaidi na zaidi katika wema. Mwana wa Siraki mwenye hekima nyingi pia alisema: *'Maana dhahabu hujaribiwa kwa moto, na wale wanaomfurahisha Mungu—katika kinu cha unyenyekevu*' (Siraki 2:5). Na Mtume mtakatifu Petro aliwaandikia Wakristo: *'Furahini kwa jambo hili, ingawa kwa kitambo kidogo, ikibidi, mnapaswa kupitia majaribu mbalimbali, ili imani yenu, ikishupushwa, ipatikane kuwa na thamani zaidi kuliko dhahabu—ambayo hupotea ingawa hujaribiwa kwa moto—ili kupata sifa na heshima na utukufu katika kufunuliwa kwa Yesu Kristo'* (1 Petro 1:6–7). Hivi ndivyo pia Mababa Watakatifu wa Kanisa walivyotazama majaribu. Kwa mfano, *Basil Mkubwa:* 'Huzuni zenyewe, kwa mapenzi ya Bwana anayezituma juu yetu, huwapata watumishi wa Mungu si bure, bali ili tuweze kupata uzoefu wa upendo wa kweli kwa Mungu aliyetuumba. Kwa maana kama vile taabu zinazovumiliwa na wanamieleka wakati wa mashindano yao huleta taji, ndivyo pia majaribu katika vishawishi huwapeleka Wakristo katika ukamilifu, ikiwa tutakubali

---

[1687] Maoni juu ya Sura ya XIII ya Kitabu cha Isaya, katika *The Works of the Holy Fathers*, VI, 371.
[1688] Hotuba kuhusu ukweli kwamba Mungu si chanzo cha uovu, ibid., VIII, 160.
[1689] Hotuba ya 1 kwa mtawa Stagirius, II. 7, juz. III, uk. 252, kutoka tafsiri ya Kirusi ya Kazi za Mt. Yohane Kalisto, St Petersburg, 1850.
[1690] Ufafanuzi Sahihi wa Imani ya Kiorthodoksi, Kitabu cha II, Sura ya 29, uk. 126.

mapenzi ya Bwana kwetu kwa subira inayostahili na kwa shukrani zote."[1691] *Mtakatifu Yohane Krisostomo* anahoji kwa undani zaidi: "Kama mtu yeyote angeuliza: 'Kwa nini Mungu hakumwangamiza mjaribu wa kale?', (tungejibu kwamba) Alifanya hivi pia kutokana na uangalizi Wake mkuu kwetu. Kwa maana kama yule mwovu angetushika kwa nguvu, swali hili lingekuwa na msingi; lakini kwa kuwa hana nguvu kama hiyo, na anajitahidi tu kutupotosha (wakati sisi tuko huru kutopotoshwa), kwa nini unaondoa fursa ya kupata thawabu na kukataa njia ya kupata taji?... Mungu amemwacha shetani mahali pake ili hata wale ambao tayari wameshushindwa naye waweze kumshinda, na ili wale mashujaa wapate fursa ya kuonyesha uthabiti *wa*o... Shetani ni mwovu kwa ajili yake mwenyewe, si kwa ajili yetu: maana, tukitaka, tunaweza kupata wema mwingi kupitia kwake—ingawa, bila shaka, kinyume na mapenzi na matakwa yake: hapa ndipo panapokuwepo muujiza wa kipekee na upendo mkuu mno wa Mungu kwa wanadamu... Shetani anapotutisha na kututatanisha, ndipo tunapotangamka, ndipo tunapojitambua, ndipo tunapomgeukia Mungu kwa bidii kuu."[1692]

4. Na kwa hivyo, zinatupatia fursa bora zaidi ya kupata thawabu kubwa zaidi kutoka kwa Mtoaji mwema wa Thawabu: *'Heri mtu anayevumilia majaribu, maana atakapokamilika, atapokea taji la uzima*' (Yakobo 1:12). "Mungu, anayeongoza mambo yetu," anasema Mtakatifu Basil Mkubwa, "huwapa wale wanaoweza kustahimili mapambano makuu fursa muhimu zaidi za kutukuzwa."[1693] "Kwa hiyo, kadiri majaribu unayokabiliana nayo yanavyokuwa makubwa, ndivyo tuzo unayoweza kutarajia kutoka kwa Jaji mwenye haki inavyokuwa ya thamani zaidi."[1694]

§ 111. Matokeo ya kimaadili ya dogo

1. Na malaika wa Mungu, kuanzia wa chini kabisa hadi wa juu kabisa, licha ya ukamilifu wa akili zao, wanahitaji msukumo na nuru kutoka kwa Jua la Ukweli; na, licha ya ukamilifu wote wa mapenzi yao, ikiwa wanasimama imara katika wema, ni hivyo kwa neema ya Mwenyezi tu; Je, basi, si lazima zaidi kwa akili zetu—ambazo haziko kamili na zimefunikwa na dhambi—kupokea nuru kutoka kwa Bwana? Je, neema ya Mungu si ya lazima zaidi kwa mapenzi yetu, ambayo ni dhaifu na yameharibika? Basi, tujifunze kutotegemea sana nguvu za akili au mapenzi yetu, bali, kwa roho ya unyenyekevu, tufanye akili zetu zitii utiifu wa imani, na kutumia kwa shukrani Ufunuo ambao Bwana ametupatia, na zile njia ambazo kupitia kwake Yeye huwasilisha neema Yake kwetu.

2. Malaika wa Mungu, ambao kwa asili yao wako kamili zaidi kuliko sisi, pia wana utume uliokuwa mkuu sana na wenye faida kubwa kwetu—wao ndio watumishi wa karibu zaidi wa Aliye Juu Zaidi, wakizunguka kiti chake cha enzi moja kwa moja na kutekeleza mapenzi yake; wao ni vyombo vya utunzaji wake kwa sehemu mbalimbali za ulimwengu, na hasa kwa jamii za wanadamu na kwa kila mtu binafsi; wanatutetea dhidi ya maadui wanaoonekana na wasioonekana, wanatuongoza katika njia ya kweli na haki, wanatutetea mbele za Mungu kupitia maombi yao, na huwafuatilia wale waliofariki katika imani hata hadi katika ulimwengu wa kufa. Kwa hivyo, kutokana na hisia ya haki na upendo wenye shukrani, na kutambua asili ya manufaa ya huduma ya malaika kwetu, tunalazimika kuwaheshimu malaika (Nahumu 5:14; Waamuzi 13:20; Dan. 10:9; Ufu. 22:8–9), na kuwataja katika maombi yetu, kama Kanisa Takatifu linavyotufundisha kufanya,[1695] kusherehekea festi zilizowekwa kwa heshima yao, kuheshimu makanisa yaliyotengwa kwa ajili yao, na kuinama kwa heshima mbele ya sanamu zao takatifu.[1696]

3. Hata hivyo, huku tukiwaheshimu malaika na kuwaomba katika maombi yetu, tusisahau kwamba wao ni watumishi tu wa Mwenyezi Mungu na vyombo vyenye wema vya malezi Yake ya kibaba kwetu. Kwa hivyo, ni lazima tuwaheshimu kwa namna ambayo heshima yote inaelekezwa hasa kwao na kwa Bwana wetu, na kwa namna yoyote ile tusiwafanye kuwa miungu wala kuwatolea ibada ya kimungu; lazima tujikinga kwa

---

[1691] Barua za Faraja, katika *The Works of the Holy Fathers*, X, 239; taz. IX, 352.
[1692] Maoni juu ya Stagirite, Kitabu I, II. 8. 9, Juz. III, kur. 253–257, kulingana na tafsiri ya Kirusi.
[1693] Barua za Ulinzi, katika *The Works of the Holy Fathers*, XI, 80.
[1694] Waraka kwa Presbiteri wa Nikopolis, ibid., 178. Mtakatifu Ambrozi pia anasema kitu kama hicho: 'Taji limewekwa mbele yetu; mashindano yanapaswa kuvumiliwa. Hakuna anayeweza kutawazwa isipokuwa ameshinda; hakuna anayeweza kushinda isipokuwa ameshindana kwanza. Matunda ya taji lenyewe ni makubwa zaidi pale ambapo kazi ni kubwa zaidi' (Exposit. Evang. sec. Luc. lib. IV, n. 37; cf. n. 41, in Patrolog. curs. compl. Vol. XV, p. 1623).
[1695] "Tukijua kwamba malaika hutusaidia na kuombea, tunawaomba katika maombi yetu yote, ili waombe kwa Mungu kwa niaba yetu; na zaidi ya yote tunamwomba yule malaika ambaye ni mlinzi wetu" (Kanuni za Ungamo, Sehemu ya 1, jibu la swali la 20).
[1696] Kanuni ya Baraza la Saba la Kiinjilisti

njia zote dhidi ya dhana hiyo potofu hatari ambayo Mtume mwenyewe aliwaonya Wakristo kuihusu—'[1697] '—na ambayo baadaye ililaaniwa na Mtaguso wa Laodikia kuwa haipatani na ibada ya Mungu mmoja wa kweli, Bwana wetu Yesu Kristo.[1698]

4. Hasa, tukizingatia uhusiano ambao malaika wetu walinzi wanao nasi, tujifunze:

a) kuwatii kama waongozaji wetu waaminifu katika njia ya ukweli na wema, na kwa lengo hili daima tuweke akili na mioyo yetu wazi kupokea ushauri wao mwema;

b) kuwakimbilia katika maombi katika mahitaji na taabu zetu zote, kama wapatanishi wetu mbele za Mungu na walinzi wa roho na miili yetu;[1699]

c) kuwapenda na kuwashukuru kwa upendo wote wa huruma na wa kulea ambao kwao hufanya huduma yao kwetu sisi wenye dhambi, na kwa baraka zote wanazotupatia;

d) wasihuzunishe kwa kutojali kwetu na matendo yetu maovu, bali kuwafurahisha kwa kumgeukia Mungu na kwa maisha ya wema (Luka 15:10).

5. Mwisho, kuhusu roho wabaya, ambao Bwana wakati mwingine huwaruhusu kutujaribu kwa ajili ya heri yetu, tuzingatie:

a) maagizo ya Mwokozi: *'Kesheni na kusali, msije mkaingia katika majaribu'* (Mathayo 26:41); na —

b) maagizo ya Mtume: *'Vikeni silaha zote za Mungu, mpate kuweza kustahimili hila za shetani…' Basi simameni imara, mkiwa mmetia kiuno chenu kwa kweli na mkavaa ngao ya haki, na mkiwa mmefunga viatu miguuni mwenu kwa utayari wa kutangaza injili ya amani; na zaidi ya yote, mchukue ngao ya imani, ambayo kwa hiyo mnaweza kuzima mishale yote ya moto ya yule mwovu; na mchukue kofia ya wokovu, na upanga wa kiroho, ambao ni Neno la Mungu. Ombeni nyakati zote kwa kila aina ya maombi na viombalo, kwa njia ya Roho* (Efe. 6:11, 14–18).

Tuna silaha za kutosha kumpinga shetani na kumshinda! Na hata tukishindwa katika mapambano, hata tukikosea, tusitake hofu ya uovu, wala kukata tamaa: *tuna Mwanasheria kwa Baba, Yesu Kristo, Mwenye Haki* (1 Yohana 2:1). Tumwite tu kwa urahisi, tukiwa na toba ya dhati kwa kushindwa kwetu na imani ya kweli, naye atatuinua na kutuvika tena silaha kamili za Mungu, ili tuweze kumkabili adui wetu wa zamani.

2.2. Kuhusu ulimwengu wa kimwili

§ 112. Uhusiano na mada zilizopita

Ni dhahiri kwamba ulimwengu wa kimwili, kama ulimwengu wa kiroho, usingeweza kuendelea kuwepo na ungerudi kuwa utupu kama si kwa utunzaji usioisha wa Mungu kwake. Lakini msaada na mwongozo wa Mungu haionekani kuwa muhimu katika ulimwengu wa kimwili kama ilivyo katika ulimwengu wa kiroho: huko, katika ufalme wa roho zisizo na mwili, akili na uhuru ndivyo vinavyofanya kazi—nguvu zenye ufahamu ambazo, kwa sababu mbalimbali na kwa hiari yao wenyewe, zinaweza kupotoka kutoka kwa ukweli na wema, na kwa hivyo zinahitaji msaada na mwongozo kutoka kwa Nguvu ya juu zaidi; hapa, katika ufalme wa asili isiyo na uhai, ni nguvu za kimakanika pekee zinazofanya kazi, ambazo haziwezi kamwe kupotoka kwa hiari kutoka kwa sheria za ulazima zinazozitawala. Kwa hivyo, inaonekana ilitosha kuwasha

---

[1697] Mtume anasema hasa: *'Mtu yeyote asiwadanganye kwa unyenyekevu unaojitengenezea mwenyewe na kuabudu malaika, akiingilia mambo ambayo hajayaona, akijivunia kwa upumbavu kwa nia yake ya kimwili, na asishikilie Kichwa, ambaye kwa yeye mwili wote, ukiunganishwa na kuunganishwa pamoja kwa viungo vyake na vifungo vyake, hukua kwa ukuaji unaotoka kwa Mungu*' (Kol. 2:18–19)Yaani, inalinda Wakristo dhidi ya walimu wa uongo kama hao, ambao, kwa kujifanya wanyenyekevu, kutokana na ujinga mtupu, walifundisha kwamba *ibada* (θρησκεία) au heshima ya kimungu inapaswa kutolewa kwa malaika, na kwa kufanya hivyo bila shaka walimsaliti Mkuu wa Kanisa, Bwana Yesu, Mungu mmoja wa kweli, na wakajitenga na mwili wake, Kanisa Takatifu (Mtakatifu Yohane *Krisostomo* katika Epist. ad Coloss. sura ya II, homil. VII, n. 1; *Theodoret.* katika Epist. ad Coloss., Opp. Vol. III, uk. 355, ed. 1684).

[1698] Kanuni ya 35: 'Haifai kwa Wakristo kuiacha Kanisa la Mungu, kuondoka kwake, kuwaomba malaika, au kufanya mikutano. Hili linakataliwa. Kwa hiyo, mtu yeyote akipatikana akitenda uabudu huo wa siri, na awe anathema: maana ameiacha Bwana wetu Yesu Kristo, Mwana wa Mungu, na amegeukia uabudu wa sanamu" (Tazama katika Kitabu cha Kanuni… uk. 156, St Petersburg 1843).

[1699] "Wagonjwa," anasema Mtakatifu Ambrose, "hawawezi kutafuta msaada kutoka kwa daktari isipokuwa akitumiwa kwa juhudi za wengine. Nyama yetu ni dhaifu; roho yetu inaumwa, imefungwa kwa minyororo ya dhambi, na haiwezi kumweleza Tabibu (wa mbinguni) yote yanayohitajika. Ndiyo maana tunapaswa kugeukia katika maombi malaika wale ambao wametupewa kama wasaidizi wetu" (De viduis, sura ya IX, n. 55).

mashine hii kubwa tangu mwanzo, na baadaye kuitunza tu, ili iweze kwa hiari yake kufuata mkondo wake kuelekea lengo lake lililokusudiwa.

Lakini —

a) hata nguvu za kimakanika, zikichukuliwa kwa jumla—kwa kuwa ni nguvu zenye kikomo—zinahitaji kwa lazima kuimarishwa, kufanywa upya na kusaidiwa kutoka kwa Nguvu Isiyo na Mwisho wakati zikiendelea kutenda bila kukoma;

b) kutokana na upana usio wa kawaida wa ulimwengu wa kimwili, na utofauti na hata upinzani wa nguvu na vipengele vinavyotenda ndani yake—ingawa ni kwa mujibu wa sheria za ulazima, lakini kwa upofu na bila kutambua—migongano ya nguvu na mapambano ya vipengele ingetokea bila kuepukika ndani yake, kama isingekuwa inatawaliwa kila wakati na Nguvu kuu, ya kimantiki;

c) ulimwengu wa kimwili, miongoni mwa mambo mengine, umekusudiwa kuwa makazi kwa viumbe wengi wenye maadili; na kwa hivyo ni kawaida kwamba mtiririko wa maisha ndani yake, miongoni mwa mambo mengine, uendane na mtiririko wa maisha na asili ya shughuli za viumbe hawa, iwe kama zawadi kwa wema wao au kama adhabu kwa dhambi zao. Kwa hivyo, ni lazima kwamba nguvu za kimakanika za asili, zinazofuata sheria za ulazima, ziwe chini ya mamlaka ya Yule anayeitawala ulimwengu wa maadili na anayeweza kubadilisha mkondo wake kulingana na mipango Yake ya busara.

Kwa hakika, wahyi wa kimungu hutufundisha kwamba Mungu pia huwasaidia viumbe wa ulimwengu wa kimwili katika maisha yao, na kwamba Yeye huwatawala.

§ 113. Mungu hufanya kazi kwa manufaa ya viumbe wa ulimwengu unaoonekana

Maandiko yanadhihirisha ukweli huu waziwazi:

1. Wakati kwa ujumla inadhaniwa kwamba viumbe vinavyoonekana ni, kana kwamba, vyombo tu vya nguvu za Mwenyezi, ilhali Yeye mwenyewe hufanya kazi ndani yao na kupitia kwao, akileta vitu vyote kuwepo*: Bwana… hubadilisha kivuli cha mauti kuwa nuru ya mapambazuko, na hufanya mchana kuwa gizani kama usiku* (Amosi 5:8); *Wewe huweka majumba Yako ya mbinguni juu ya maji, hufanya mawingu kuwa gari Lako,* na *kupanda juu ya mbawa za upepo* (Zab. 103:3) — *moto na theluji, theluji na ukungu, upepo wa dhoruba unaotimiza neno Lake* (Zab. 148:8), *vyote vinakutumikia* (Zab. 118:91).

2. Anapoelezea kwa undani njia anazotumia kuyawezesha viumbe mbalimbali vinavyoonekana, akishuhudia:

a) kwamba *Umetuma chemchemi katika mabonde..., na kuumwagilia milima kutoka kwa urefu Wako* (Zab. 103:10–13);

b) kwamba *Unaleta majani kwa ajili ya wanyama, na mimea ya kijani kwa manufaa ya wanadamu; miti ya Bwana imeshiba, misunobari ya Lebanoni* (Zab. 103:14 na 16);

c) kwamba Yeye *huwapa chakula wanyama na vijana wa kinyago wanapomlilia* (Zab. 146:9), huwavika *maua ya mashamba* (Math. 6:28), na huwalisha ndege wa angani (26);

d) kwamba Yeye *huhesabu idadi ya nyota; huita zote kwa majina* (Zab. 146:4); *huinua mawingu kutoka ncha za dunia, huumba radi pamoja na mvua, hutoa upepo kutoka maghala Yake* (Zab. 134:7), na kadhalika.

Wababa wa Kanisa na waandishi walielezea kweli hizi kwa uwazi kabisa; kwa mfano:

a) *Mtakatifu Yohane Krisostomo:* 'Unapoona kuchomoza kwa jua au mzunguko wa mwezi, unapoona maziwa, mito, mvua na kazi za asili zinazoonekana katika mbegu, katika miili yetu na katika miili ya wanyama wasio na akili, na uone yote ambayo ulimwengu huu umeundwa nayo, basi utambue kazi isiyo na kikomo ya *Baba—Anaamuru jua Lake lichomoe juu ya wabaya na wema kwa usawa, na hutuma mvua juu ya wale walio haki na wale wasio haki* (Mathayo 5:45);"[1700]

b) *Lactantius:* "Kwa kushindwa kuelewa ufundi wa nguvu za Mungu katika mpangilio wa njia za nyota, wanafalsafa wenyewe waliwachukulia nyota kama viumbe wenye uhai, kana kwamba zilisafiri njia zao kwa miguu yao wenyewe na kwa hiari yao, badala ya kwa mapenzi na msaada wa Mungu;"[1701]

c) *Mtakatifu Athanasius Mkuu:* "Kwa ishara na nguvu ya Mtawala na Mwenye Mamlaka wa ulimwengu, Mungu Neno, mbingu huzunguka, nyota husogea, jua hung'aa, mwezi huzurura, hewa hupashwa joto, pepo huvuma, milima husimama imara, bahari huvuma, na vyote vinavyoishi ndani yake hupata lishe...;

[1700] In Joan. homil. XVIII, n. 2, Opp. Vol. VIII, p. 219, Montf.
[1701] Divin. inst. II, uk. 5.

kwa kifupi — kila kitu hupata uhai na kusonga; moto hupasha joto, maji hupaurudisha, chemchemi huchipuka kutoka ardhini, mito hutiririka, misimu hufuata mfululizo, mvua hunyesha, mawingu hujazwa maji, kuna theluji na theluji ya baridi, barafu; ndege hupaa, nyoka hutambaa, viumbe wa majini huogelea, dunia hupandwa na hutoa machipukizi kwa wakati ufaao, mimea na miti hukua;"[1702]

(d) *Mtakatifu Ambrozi:* "Kila kitu kimepenyezwa na hekima ya Bwana; kila kitu kimepangwa nayo; na hili linaonyeshwa wazi zaidi na hisia za viumbe visivyo na akili kuliko na hoja za viumbe wenye akili, kwa maana ushuhuda wa asili ni imara zaidi kuliko uthibitisho wa sayansi. Kila mnyama anajua jinsi ya kulinda maisha yake, yaani: ikiwa ana nguvu, kwa kupinga; ikiwa ina kasi, kwa kukimbia; ikiwa ina ujanja, kwa kuwa mwangalifu. Nani aliwafundisha jinsi ya kujilisha na kuwapa maarifa ya mimea? Sisi wanadamu, pia, mara nyingi tunadanganywa na mwonekano wa mimea, na kwa kiasi kikubwa tunapata kuwa hatari zile tunazoziona kuwa na faida… Hata hivyo, wanyama wanaweza kutofautisha kwa harufu pekee kile kilicho hatari na kile kilicho na faida kwao.[1703]

Hata hivyo, mtu hapaswi kufikiri kwamba katika ulimwengu wa kimwili Mungu peke yake hufanya kazi moja kwa moja; hapana, Yeye husaidia tu nguvu zile ambazo Yeye mwenyewe alizitoa kwa maumbile, na sheria zile ambazo aliweka tangu mwanzo kabisa kama *amri za mbingu na nchi* (Yer. 33:25), na kulingana navyo, tangu wakati huo, kwa msaada wa Mungu, vitu vyote vinaendelea bila kubadilika, hata kwamba *katika siku zote za dunia, kupanda na kuvuna, baridi na joto, majira ya joto na majira ya baridi, mchana na usiku havitakoma* (Mwa. 8:22).

§ 114. Mungu huongoza ulimwengu unaoonekana

Neno la Mungu linatuhakikishia ukweli kwamba ulimwengu unaoonekana, katika sehemu zake zote, hata zile ndogo kabisa, uko kabisa chini ya mamlaka ya Mtawala mwenye hekima yote; mbali na ushuhuda wa jumla kuhusu utawala wa Mungu juu ya ulimwengu (1 Nya. 29:11–12; Hek. 8:1; 14:13), hili linathibitishwa hasa na:

1. Maelezo mengi ya miujiza ya Mungu duniani, ambayo kwa njia yake mtiririko wa kawaida wa matukio umewahi kusitishwa au kusimama zaidi ya mara moja, na ambayo bila shaka yasingewezekana kama Mungu hangeongoza ulimwengu. Hivyo basi aliwahi kusimamisha maji ya bahari: *Musa akanyoosha mkono wake juu ya bahari, na Bwana akapulizia bahari upepo mkali wa mashariki usiku kucha, akaifanya bahari kuwa nchi kavu, na maji yakagawanyika* (Kutoka 14:21). Aliwazuia jua na mwezi kusonga: *Yesu alipaza sauti kwa Bwana… 'Simama, wewe jua, juu ya Gibeoni, Nawe mwezi, juu ya bonde la Aijalon! Ndipo jua likasimama, na mwezi ukasitisha mwendo wake…* (Yoshua 10:12–13). Hata alirudisha nyuma mtiririko wa wakati: *na nabii Isaya akamwomba Bwana, naye akairudisha kivuli nyuma kwenye ngazi… kwa ngazi kumi* (2 Wafalme 20:11).

2. Mafundisho kuhusu nguvu ya imani na maombi, ambayo kwa njia yake watu wa Mungu, kulingana na ahadi ya Mwokozi mwenyewe, wanaweza kutenda—na kwa kweli wametenda—miujiza kama hiyo ndani ya mpangilio wa asili. *'Kweli nawaambia,'* Mwokozi anashuhudia*, 'mkawa na imani, mkisita, si tu mtatenda yale yaliyotendwa kwa mwinamkate, bali hata mkisema kwa mlima huu, "Jitokeze, ukamwangukie baharini," kitatokea; na chochote mtakachoomba kwa sala mkiwa na imani, mtakipokea*' (Mathayo 21:21–22). *Eliya alikuwa mtu kama sisi, naye aliomba kwa bidii ili mvua isinye: na hakuna mvua iliyonyesha juu ya nchi kwa miaka mitatu na miezi sita. Naye aliomba tena: na mbingu zikatoa mvua, nchi ikazaa mazao yake* (Yakobo 5:17–18).

Mababa Watakatifu na wachungaji wa Kanisa pia walifundisha kwamba Mungu huongoza ulimwengu wa kimwili. Kwa mfano:

Mtakatifu Klementi wa Roma: "Anga, likiendeshwa na utawala Wake, linamtumaini duniani—mchana na usiku hufuata mkondo uliowekwa kwa ajili yao, bila kuzuiana. Jua, mwezi na nyota, kwa amri Yake, huzunguka kwa upatanifu ndani ya mipaka yao iliyowekwa, bila kupotoka hata kidogo kutoka kwa mkondo wao. Nchi yenye rutuba, kwa mapenzi Yake, hutoa kwa wakati wake chakula kingi kwa wanadamu, wanyama na viumbe vyote vilivyo juu yake, bila kubadilisha au kugeuza sheria alizoziamuru. Sheria zisizochunguzika na zisizoweza kueleweka za vilindi na ulimwengu wa wafu nazo huongozwa na amri Zake. Bahari isiyo na

---

[1702] Contr. gentes n. 44, Opp. Vol. I, pp. 42–43, Paris, 1698.

[1703] Hexaëm. VI, sura ya 4, n. 21 na zifuatazo. Linganisha Serm. de providentia, katika Append. Opp. S. *Basil Magni,* Juz. III, kur. 581, 585, Paris 1730, ambapo utunzaji wa Mungu kuhusu wanyama wasio na akili pia umeelezwa kwa undani mkubwa.

ukomo, iliyokusanywa katika mabonde kwa mpango Wake, haivuki mipaka iliyowekwa kwake, bali hufanya kazi kama alivyoamuru. Maana alisema: *'Hapa ndipo mtakapofika, wala msiweze kupita; Hapa ndipo mpaka wa mawimbi yenu ya kiburi'* (Ayubu 38:11). Bahari, ambayo haivukiki kwa wanadamu, na ulimwengu ulio ng'ambo yake, unaongozwa na amri zilezile za Bwana. Majira ya mwaka—masika, kiangazi, vuli na baridi—hufuataana kwa amani. Upepo, kila mmoja katika mwelekeo wake na kwa wakati wake, hufanya kazi yake bila kukoma. Vyanzo visivyokwisha, vilivyotengenezwa kwa ajili ya burudani na afya, huwapatia watu bila kukoma maji yanayohitajika kwa maisha yao. Mwisho, wanyama wadogo zaidi wanaishi pamoja kwa amani na maelewano. Yote haya yanasimamiwa kwa maelewano na amani na Muumba na Mtawala mkuu wa yote, ambaye huwapa wote neema Yake."[1704]

Mtakatifu Athanasi wa Alexandria: "Kwa kuunganisha vipengele vya asili ya kimwili—joto na baridi, unyevu na ukavu—Yeye (Mungu Neno) anahakikisha kwamba havipingani, bali vinatengeneza muafaka mmoja ulio na mpangilio. Kupitia Yeye na nguvu Zake, moto haui pambano na baridi, wala unyevu na ukavu; lakini, ingawa kwa asili yao zinapingana, huonekana pamoja kama marafiki na jamaa, na hutumika kama misingi ya kuwepo kwa viumbe. Kwani kama vile mwanamuziki mahiri, akipanga kinubi na kwa ustadi kuunganisha sauti za juu, hutoa wimbo mmoja wenye upatanifu; vivyo hivyo Mungu, akidumisha ulimwengu kwa hekima Yake, kama vile kinubi, na kuunganisha yaliyo ya angani na yaliyo ya duniani, yaliyo ya mbinguni na yaliyo ya angani, na kuutawala wote kwa mapenzi na amri Yake, huuhifadhi kwa ajabu na kwa uzuri ulimwengu mmoja na mpangilio mmoja."[1705]

Mtakatifu Gregori Mteolojia: "Mungu, mara tu alipoumba ulimwengu, tangu wakati huo wa kwanza kabisa, kulingana na sheria kuu na zisizobadilika, huusogeza na kuuongoza, kama mche mzingo unaozunguka kwa nguvu ya pigo. Kwa maana asili ya ulimwengu huu mpana na mzuri—ambao hakuna kinachoweza kulinganishwa nacho hata kufikirika—haijaachwa kwa bahati nasibu, wala haijawahi kuwa chini ya sheria za bahati nasibu kwa muda mrefu namna hii… Na kwaya ya waimbaji itapoteza mdundo ikiwa hakuna anayewaongoza. Lakini si asili ya ulimwengu kuwa na mtawala mwingine yeyote isipokuwa Yule aliyeuumba."[1706]

Theodoret Mbarikiwa*:* "Tafakari asili ya viumbe vinavyoonekana, mpangilio wao, utaratibu wao, nafasi yao, mwendo wao, uwiano wao, manufaa yao, uzuri wao, utofauti wao, mabadiliko yao, na kupendeza kwao... Tafakari upaji wa Mungu, ambao unaonekana katika kila sehemu ya ulimwengu...., katika mbingu na katika viumbe vya angani, jua, mwezi na nyota, katika hewa na katika mawingu, duniani na baharini, na katika yote yaliyopo duniani—katika mimea, majani na mbegu; katika wanyama, wenye akili na wasio na akili, wale wanaotembea duniani na wale wanaoruka, viumbe wa majini, wanyama wanaotambaa na wale wanaoishi majini na nchi kavu, wale waliozolezwa na wale wa porini, wale waliofugwa na wale wasiofugwa. Tafakari hili ninyi wenyewe: nani anayetegemeza mizunguko ya mbingu? Inakuwaje kwamba, kwa maelfu kadhaa ya miaka, mbingu zimesimama imara na hazijapata uzeeni? Inakuwaje kwamba, licha ya kupita kwa wakati, hazibadiliki, ingawa zina asili inayoweza kubadilika, kulingana na mafundisho ya Daudi aliye barikiwa (Zab. 101:27–28)? Ina asili inayoweza kubadilika na inayoweza kuharibika, lakini hadi leo imebaki kama ilivyoundwa, kwa sababu inadumishwa na nguvu ya Muumba. Kwani Neno lililoiumba linailinda na kuiongoza, likiipa uthabiti na uimara, kwa muda wote unaompendeza."[1707]

§ 116. Matumizi ya kimaadili ya fundisho hili

Uhakika kwamba ulimwengu wa kimwili tunaoishi, ingawa unatawaliwa na sheria za kimakanika, bado uko kabisa chini ya utawala wa Mpango Mkuu—uhakika huu unatufundisha:

1. Kumwomba Bwana baraka zote hizi tunazohitaji kutoka kwa ulimwengu wa nje: mvua za wakati mwafaka, joto la jua linalotoa uhai, uzaaji wa dunia, hali ya hewa ya upole, wingi wa mazao ya dunia, na kadhalika. Kwa maana si kwa bahati nasibu, wala si matokeo ya sheria za lazima, ndipo baraka hizi zote hutolewa kwetu—au kutuzuiliwa—bali daima ni kulingana na mapenzi ya Yeye ambaye kwa uwezo wake sisi na maumbile yote tumeshikiliwa.

[1704] 1 Wakorintho, sura ya 20, katika *Christian Readings* 1824, XIV, 259–260.
[1705] Contr. gentes, n. 42; taz. n. 43, ambapo wazo lilelile linafafanuliwa kwa undani zaidi.
[1706] Kuhusu Nyimbo za Sakramenti, 5, katika *Kazi za Mababa Watakatifu*, IV, 231.
[1707] Kuhusu Utunzaji, Hotuba I, Juz. IV, uk. 323–324.

2. Lazima tumwombe Bwana ukombozi kutoka kwa mabaya yote yanayotukuta katika ulimwengu wa asili: kutoka njaa, matetemeko ya ardhi, mafuriko, moto, tauni hatari, na sababu nyingine nyingi zisizohesabika zinazoharibu mali zetu, kuharibu afya zetu, na kukata maisha yetu.

3. Tusipoteze moyo katikati ya hatari zote, haijalishi jinsi vipengele vya ulimwengu wa kimwili vinavyotishia; kinyume chake, kuweka tumaini letu lote katika malezi ya Mungu, tukiamini kwamba hata nywele moja ya kichwa chetu haitapotea bila mapenzi ya Baba wa Mbinguni (Luka 12:7; 21:18*)*, tukikumbuka mara ngapi na kwa miujiza Bwana amewaponya wateule wake kutoka kwa hatari ya hakika, na kumwomba kwa sauti pamoja na Zaburini: *'Ingawa nitapita katika bonde la kivuli cha mauti, sitaogopa uovu*' (Zab. 22:4).

4. Kwa upande mwingine, mtu hapaswi kujitumbukiza kwa makusudi na kwa uzembe katika hatari yoyote kwa imani kwamba Mungu, ambaye tunamwamini, atatuokoa kwa muujiza kutoka kwa uovu wote: kwani hilo lingekuwa ni *kumjaribu* Mungu (Mathayo 4:7); lingekuwa ni kudai kwa majivuno kwamba matendo ya Yule Aliye Mwenye Hekima Isiyo na Kikomo, ambaye hafanyi miujiza Yake bure, yatii tamaa zetu za kitoto na upumbavu.

2.3. Kwa ulimwengu mdogo, kwa mwanadamu

§ 117. Uhusiano na kifungu kilichopita: Utunzaji maalum wa Mungu kwa wanadamu

Utunzaji wa Mungu, unaojumuisha ulimwengu mzima unaoonekana, bila shaka unaenea kwa wanadamu kama wakazi wa dunia hii. Lakini akiwa ameinua uwanadamu juu ya viumbe vyote vinavyoonekana hata wakati wa uumbaji wake, akiwa amempa uwanadamu pekee roho ya busara na huru, akiwa ameuadhimisha kwa sura Yake mwenyewe, na akiwa ameuweka kuwa mtawala wa maumbile yote, Muumba mwenye hekima kuu na wema wote anafurahi kuonyesha utunzaji Wake maalum kwa uwanadamu. *'Tazama,'* akawaambia Wokovu wanafunzi wake, *'ndege wa angani: hawapandi wala hawavuni wala hawakusanyi kwenye maghala; lakini Baba yenu wa mbinguni huwalyesha. Je, ninyi si wa thamani zaidi kuliko wao?… Tazama shubiri za mashambani, jinsi zinavyokua: hazihangaiki wala hazitengenezi uzi; lakini nawaambieni, hata Suleimani katika utukufu wake wote hakujivika kama mmoja wa hawa; kwa hivyo, kama Mungu huvalisha majani ya shambani, ambayo leo yapo hai na kesho hupelekwa tanuru, atawavisha ninyi zaidi, enyi wenye imani kidogo!* (Mathayo 6:26, 28–30)?

Hasa, utunzaji wa Mungu kwa wanadamu unaonyeshwa katika ukweli kwamba Bwana huwapa: 1) falme na mataifa yote; 2) watu binafsi, kila mmoja peke yake; na 3) hasa wenye haki.

Mungu huwapa wafalme na mataifa.

Maandiko Matakatifu yanaweka wazi ukweli huu sana linaposema:

1. Kwamba Mungu ni *Mfalme mkuu juu ya dunia yote* (Zab. 46:3, 8; 94:3), kwamba *anatawala mataifa* (Zab. 46:9), kwamba yeye *ni Bwana wa mataifa (*21:29), *kwamba macho yake yako juu ya mataifa* (65:7), na *kwamba anatawala makabila ya dunia* (66:5).

2. Kwamba Yeye—

a) Yeye mwenyewe huwateua wafalme juu ya mataifa: *Aliye Juu Zaidi hutawala juu ya ufalme wa wanadamu na kuupa kwa yeyote apendaye* (Dan. 4:22, 29; taz. Sir. 10:4); *Yeye huwavua wafalme na kuwaweka wafalme* (Dan. 2:21)*.Yeye ameweka kiongozi kwa kila taifa* (Sir. 17:14; taz. Hek. 6:1–3);

6) Anawateua kuwa wawakilishi Wake wanaoonekana katika kila ufalme: *'Nilisema, "Ninyi ni miungu*,"' anawaambia, *'na nyote ni wana wa Aliye Juu Zaidi*' (Zab. 81:1–6; taz. Kut. 22:28);

c) na kwa lengo hili huwapa *mamlaka na nguvu* kutoka Kwake mwenyewe (Hikima 6:3), *huwavika taji la utukufu na heshima* (Zaburi 8:6), *na kuwapaka mafuta* yake *matakatifu* (Zaburi 88:21; k.f. 1 Samweli 12:3–6; 16:3; 19:16; 24:7; Isaya 41:1), ili kwamba *tangu siku hiyo na kuendelea Roho wa Bwana* apumzike juu yao (1 Sam. 16:11–13);

d) hatimaye, Yeye mwenyewe hutawala falme za duniani kupitia wafalme: *'Kwa njia yangu wafalme hutawala, na wakuu hutoa haki*' (Mith. 8:15). *Moyo wa mfalme uko mkononi mwa BWANA, kama chemchemi za maji: popote apendapo, huuelekeza (*Mith. 21:1).

3. Kwamba Yeye—

a) huanzisha kupitia Wateule Wake, na mamlaka mengine yote ya chini: *'Kila nafsi na itii mamlaka ya juu; maana hakuna mamlaka isiyotoka kwa Mungu; na zile zilizopo zimewekwa na Mungu*' (Warumi 13:1);

Basi, wajinyenyekee kwa mamlaka yote ya kibinadamu kwa ajili ya Bwana: iwe kwa Mfalme kama mamlaka kuu, au kwa magavana kama wale waliotumwa naye (1 Petro 2:13–14);

b) na huwateua, kama watumishi wake, kwa ajili ya mema ya jamii za wanadamu: *wenye mamlaka hawapaswi kuogopwa kwa ajili ya matendo mema, bali kwa yale maovu. Je, hutaki kuogopa mamlaka? Fanya yaliyo mema, na utapokea pongezi yao; maana mtawala ni mtumishi wa Mungu, akitenda kwa ajili ya wema wako. Lakini ukitenda mabaya, ogopa; maana yeye haubebi upanga bure: ni mtumishi wa Mungu, mwangamizi anayeleta adhabu kwa yule anayetenda mabaya. Na kwa hiyo mtu anapaswa kutii si kwa hofu ya adhabu tu, bali pia kwa dhamiri. Kwa sababu hii mnatoa kodi, maana wao ni watumishi wa Mungu, waliotengewa kazi hii (*Warumi 13:3–6).

Mababa Watakatifu na walimu wa Kanisa pia mara nyingi walisisitiza kwamba Mungu huongoza falme za wanadamu na huwatuma wafalme na mamlaka mengine kwazo. Hapa, kwa mfano, ni maneno yao:

Mtakatifu Ireneo: 'Kama vile shetani alivyodanganya mwanzoni, ndivyo alivyodanganya baadaye, akisema: "*Nitakupa mamlaka juu ya falme hizi zote na utukufu wake, kwa maana yamekabidhiwa kwangu, nami huwapa yeyote nitakayemtaka*" (Luka 4:6). Si yeye aliyeanzisha falme za dunia hii, bali Mungu, maana *moyo wa mfalme uko mkononi mwa Bwana* (Mith. 21:1); na kwa njia ya Suleimani Neno linasema: *'Kwa njia yangu wafalme hutawala na watawala hutoa haki; kwa njia yangu wafalme hutawala, na watawala huweka haki; na majaji wote wa dunia (*Methali 8:15–16); na Mtume Paulo alisema vivyo hivyo: *Kila roho na itii mamlaka kuu; maana hakuna mamlaka isiyotoka kwa Mungu; na zile zilizopo zimewekwa na Mungu* (Warumi 13:1); na tena: *maana haachi upanga wake bure; yeye ni mtumishi wa Mungu, mtu anayeleta adhabu kwa ajili ya mtengenezaji wa uovu* (4)... Hivyo basi, falme za duniani huanzishwa na Mungu kwa ajili ya mema ya watu (na si kwa shetani, ambaye hawi na utulivu kamwe na hataki kuwaacha watu kwa amani), ili, kwa kuogopa mamlaka ya watu, watu wasiharibiane kama samaki, bali, kwa kutii sheria, waache mbali uovu mwingi wa watu wa Mataifa... Ndiyo *hasa* sababu *watumishi wa Mungu,* ambao *daima* wamejikita katika kazi hii—wakidai kodi kutoka *kwetu—daima wamejikita katika kazi hii* (Warumi 13:6)... Kwa amri ya nani watu huzaliwa, kwa amri ya yule yule wafalme huteuliwa, wanaofaa (apti) kwa wale wanaotawala. Kwa maana wengine wao wamewekwa kwa ajili ya kusahihisha na kuwanufaisha watawaliwa wao, na kwa ajili ya kuhifadhi haki; wengine kwa ajili ya hofu na adhabu; na wengine bado kwa ajili ya kuwadhalilisha mataifa, au kwa ajili ya kuwainua, kulingana na kile ambacho mataifa haya yanadhaniwa kustahili kulingana na hukumu ya haki ya Mungu, ambayo ni kwa wote kwa usawa."[1708]

Tertullian: "Basi, haioni kwamba ni Yeye anayegawa falme—ambaye ni wake ulimwengu wanaoutawala na mtu mwenyewe anayetawala? Je, si Yeye ambaye, katika enzi hii ya sasa, anagawanya sehemu za serikali kulingana na nyakati—Yeye ambaye alikuwapo kabla ya wakati wote na akafanya enzi hii kuwa chombo cha enzi zote? Je, si Yeye anayeinua mamlaka au kuziondoa?"[1709]

Mtakatifu Gregori Mteolojia: "Enyi wafalme! Tambueni jinsi ilivyo muhimu dhamana iliyowekwa kwenu, na jinsi fumbo kubwa linavyotimizwa kupitia kwenu. Ulimwengu wote uko chini ya amri yenu, ukidhibitiwa na taji dogo na mavazi mafupi. Ufalme wa mbinguni ni wa Mungu mmoja, ilhali ufalme wa duniani ni wenu; mwe (nitazungumza kwa ujasiri) miungu kwa watawala wenu. Imesema (na tunaamini) kwamba *'moyo wa mfalme uko mkononi mwa* Bwana' (Mith. 21:1).[1710]

Mtakatifu Yohane Krisostomo: "Kwa nini Mtume alituonya *tufanyie sala* wafalme (1 Tim. 2:2)? Wakati huo, wafalme walikuwa bado wasiomwamini Mungu, na muda mrefu ulipita kabla ya wasiomwamini Mungu kurithi kiti cha enzi mmoja baada ya mwengine... Ili roho ya Mkristo, akisikia haya, kama ilivyowezekana, isipate mchanganyiko na ikakatae nasaha hiyo—kama vile mtu anapaswa kutoa maombi kwa ajili ya mpagani wakati wa ibada—tazama Mwinjilisti anasema nini, na jinsi anavyoonyesha faida yake, ili, hata kwa njia hii, waweze kukubali nasaha yake: *'Tuweze kuishi maisha ya utulivu na amani katika enzi hii ya sasa*,' anasema. Yaani, ustawi wao (wa wafalme) hutupatia amani... Kwa maana Mungu ameanzisha mamlaka kwa ajili ya manufaa ya wote. Na je, si haki kama wangekuwa wakiweka silaha na kupigana vita ili sisi tuishi kwa amani, wakati sisi hatutoi hata maombi kwa ajili ya wale wanaokabili hatari na kupigana vita? Kwa hiyo, jambo hili (kuwombea wafalme) si utoaji sifa, bali linafanywa kwa mujibu wa sheria ya haki."[1711] Na mahali

---

[1708] *Contr. haeres.* V, uk. 24, II. 1, 2, 3.

[1709] Apologet. sura ya 26, katika Patrologia Cursus Completus, Juz. I, uk. 431–432.

[1710] Hotuba Kuhusu Yeye Mwenyewe, katika *The Works of the Holy Fathers*, III, 210–211.

[1711] Kuhusu Barua ya Kwanza kwa Timotheo, Sura ya II, Homilia IV, Kazi, Juz. XI, uk. 579, Venice 1741.

pengine: "Haribuni mahakama za haki, na mtaangamiza mpangilio wote katika maisha yetu; mtoeni nahodha kwenye meli, na mtaiuzamisha; mtoeni mkuu wa jeshi, na mtawakabidhi askari mikononi mwa adui. Hivyo basi, kama mngewatoa watawala katika miji, tungetenda kwa upumbavu zaidi kuliko wanyama wasio na sauti—tungenaanza kumezana (Gal. 5:15): matajiri wakiwameza maskini, wenye nguvu wakiwameza wanyonge, na wakorofi wakiwameza wanyenyekevu. Lakini sasa, kwa neema ya Mungu, hakuna jambo kama hilo linalotokea. Wale wanaoishi maisha ya kiungu, bila shaka, hawana haja ya hatua za kurekebisha kutoka kwa mamlaka: *'Sheria haikuwekwa kwa ajili ya wenye haki*,' kama inavyosemwa (1 Tim. 1:9). Lakini watu waovu, kama wasingedhibitiwa na hofu ya mamlaka, wangejaza miji kwa majanga yasiyohesabika. Akijua hili, Paulo pia alisema: *'Hakuna mamlaka isipokuwa ile iliyowekwa na Mungu; na mamlaka zilizopo zimewekwa na Mungu*' (Warumi 13:1). Kama vile nguzo zinavyoshikilia nyumba pamoja, ndivyo mamlaka zinavyoshikilia miji pamoja. Ukiharibu mihimili, kuta, zikivunjika, zitaanguka zenyewe, moja juu ya nyingine; vivyo hivyo, kama ungeondoa mamlaka na hofu wanayoianzisha katika ulimwengu, basi nyumba, miji na mataifa yangeshambuliana kwa ujasiri mkuu, kwa sababu wakati huo hakungekuwa na mtu wa kuwazuia na kuwasitisha, au kuwafanya watulie kwa hofu ya adhabu."[1712]

Mtakatifu Augustino: "Mungu, chanzo na mtoaji wa furaha—kwani Yeye peke yake ndiye Mungu wa kweli—anagawanya falme za duniani kwa wema na waovu... Na Yeye huwapa hayo si bila kusudi, si kwa bahati nasibu, si kwa bahati, bali kulingana na mtiririko wa matukio na nyakati, yaliyo fichika kwetu lakini yanayomjulikana kikamilifu Yeye, ambayo, hata hivyo, Yeye hayuko chini yake, bali ni Yeye Mwenyewe anayeyasimamia na kuyaelekeza, kama Bwana na Mtawala."[1713] "Kwa kweli, falme za wanadamu zinatawaliwa na Utunzaji wa Kimungu."[1714] "Na si bila utunzaji wa Mwenyezi, ambaye kwa mamlaka yake ni kwamba katika vita kila mtu apate kushindwa au kushinda, kwamba wengine wapokee falme wakati wengine wakawa raia wa wafalme."[1715]

§ 118. Mungu huwapatia watu binafsi

Neno la Mungu linasema kwamba Mungu—

1. Yeye mwenyewe anamtia kila mmoja wetu uwepo: *Haahitaji huduma ya mikono ya wanadamu, kana kwamba anahitaji chochote, bali Yeye mwenyewe anatoa uhai na pumzi na kila kitu kwa wote* (Matendo 17:25). Hasa:

(a) Yeye Mwenyewe hutengeneza mwili wetu tumboni mwa mama zetu: *'Alinivaa ngozi na mwili, akaninifunga mifupa na misuli'* (Ayubu 10:11; taz. Zab. 138:15).

b) Yeye mwenyewe anatupa roho: *ndivyo asemavyo Bwana Mungu, aliyeumba mbingu na upana wake, aliyeeneza dunia na kila kitu kilichoko juu yake, anayetoa pumzi kwa watu juu yake na roho kwa wale wanaotembea juu yake* (Isaya 42:5; taz. Mhub. 12:7; Zak. 12:1).

c) Yeye Mwenyewe anatupatia sifa fulani: *Bwana akamwambia [Musa]: 'Nani aliyempa mwanadamu kinywa chake? Nani humfanya kimya, au kiziwi, au mwenye kuona, au kipofu? Je, si mimi, Bwana [Mungu]?*' (Kumb. la Tor. 4:11; taz. Zab. 93:9; Yakobo 1:17)?

d) Yeye Mwenyewe anatuleta duniani kutoka tumbo la mama zetu: *'Lakini Wewe ulinitoa tumboni; ulinipa tumaini pwani mwa mama yangu. Nimekabidhiwa kwako tumboni; tangu tumbo la mama yangu Wewe ndiwe Mungu wangu' (*Zab. 21:10–11; taz. 138:13).

2. Kutuhifadhi katika maisha yetu yote: kwa—

(a) Yeye anatupatia kila kitu tunachohitaji ili kudumisha na kufurahia maisha: *wahimize matajiri katika enzi hii wasijivune, wala wasiweke tumaini lao katika kutokuwa na uhakika kwa utajiri, bali katika Mungu aliye hai, ambaye anatupatia kwa ukarimu kila kitu cha kufurahia* (1 Tim. 6:17; taz. Matendo 17:25).

b) Anajali ustawi wa kila mmoja wetu: *'Mweke mbele yake wasiwasi wenu wote, kwa maana yeye anawajali*' (1 Petro 5:7). *'Ninakutumaini, Ee Bwana; nasema, "Wewe ndiwe Mungu wangu." Siku zangu ziko mikononi mwako*' (Zaburi 30:15–16). *Bwana huwafungua macho ya vipofu; Bwana huwinua wale waliopinda;*

[1712] Hotuba ya V kuhusu tukio la kuangushwa kwa sanamu, II. 1, uk. 329, katika Juz. 1 ya Mahubiri ya Mtakatifu Yohane Krisostomo kwa Watu wa Antiokia, iliyotafsiriwa kwa Kirusi na Chuo cha Theolojia cha St Petersburg, 1848.
[1713] De civit. Dei IV, uk. 33, katika Patrologia Cursus Completus, J. XLI, uk. 139.
[1714] De civit. Dei V, c. 1, ibid., p. 141.
[1715] De civit. Dei XVIII, c. 2, ibid., uk. 560.

*Bwana huwapenda wanyofu. Bwana huwalinda wageni, huwatunza yatima na mjane, lakini huwapindua njia za waovu (*Zab. 145:8–9).

3. Hutusaidia katika shughuli zetu:

a) Anatutumia msaada na nguvu: *'Msaada wangu hutoka kwa BWANA, Aliyefanya mbingu na nchi'* (Zab. 120:2). *'BWANA atawapa nguvu watu wake'* (Zab. 28:11, n.k.).

b) Hutuelekeza na kutuongoza: *'Hatua za mwanadamu zimeongozwa na BWANA; naye mwanadamu atawezaje kujua njia yake*?' (Met. 20:24). *'Njia ya kila mtu ni sawa machoni pake, lakini BWANA hupima mioyo*' (Met. 21:2; taz. 16:1).

c) Bila msaada wake, hatuwezi kufanya chochote: *isipokuwa Bwana ajenge nyumba, wale wanaoijenga hufanya kazi bure; isipokuwa Bwana alinde mji, mlinzi huamka bure* (Zab. 126:1).

4. Mwisho, Yeye Mwenyewe huweka kikomo cha maisha yetu ya duniani na shughuli zetu: *'Siku zake zimewekwa, na idadi ya miezi yake iko kwako; maana umeweka mpaka asioweza kuvuka'* (Ayubu 14:5).

Miongoni mwa Mababa Watakatifu na walimu wa Kanisa, inatosha kunukuu maneno ya watatu maarufu zaidi kuhusu mada hii:

Basil Mkubwa: "Mambo yetu hayajaachwa kwa bahati nasibu, kama tunavyojua kutoka kwa Injili kwamba hata mbayuwayu mmoja haanguki bila mapenzi ya Baba yetu (Mathayo 10:29). Na kwa hiyo, chochote kilichotukumba kimetokea kwa mapenzi ya Yeye aliyetuumba. Na *nani awezaye kupinga mapenzi Yake* (Warumi 9:19)?"[1716] "Ingawa sababu za mapenzi ya Mungu zimefichwa kwetu, hata hivyo kila kitu kinachotokea kwa mapenzi ya Mungu mwenye hekima yote na upendo, hata kama ni kigumu kiasi gani, bila shaka kinapaswa kutufurahisha. Kwa maana Yeye anajua jinsi ya kumpa kila mtu kile kilicho kizuri kwake, na kwa nini ni muhimu kuweka mipaka tofauti katika maisha yetu; na kuna sababu, isiyoweza kueleweka na wanadamu, kwa nini wengine huondolewa kutoka ulimwengu huu mapema, ilhali wengine huachwa kuteseka kwa muda mrefu zaidi katika maisha haya yaliyojaa dhiki. Kwa hayo yote, ni lazima tutoe shukrani kwa upendo Wake kwa wanadamu."[1717] "Kila kitu kinaongozwa na wema wa Bwana. Chochote kinachotukumba, hatupaswi kukiona kama cha kusikitisha, hata kama, kwa wakati huu, kinagusa sana udhaifu wetu. Ingawa hatujui sheria ambazo kila kinachotupata hutumwa kwetu na Bwana kwa ajili ya mema yetu, hata hivyo ni lazima tuwe na uhakika kwamba kilichotutokea ni, bila shaka, cha manufaa."[1718] "Mungu, bila shaka yoyote, huongoza masuala yetu vizuri zaidi kuliko sisi wenyewe tungepanga."[1719]

Gregory Mtheolojia: "Lazima tuamini kwamba Muumba wetu au Mtengenezaji wetu (jina lolote mtu anachochagua kumwita) anajali hali yetu kwa namna ya kipekee, ingawa maisha yetu yanapita katikati ya majaribu mbalimbali, ambayo vyanzo vyake vinaweza kujulikana na kubaki visijulikane, ili, tukishindwa kuvielewa, tuweze kustaajabia zaidi Akili ile iliyoinuliwa iliyo nyuma ya yote. Kila kitu tunachokielewa kwa urahisi, tunakipuuza kwa urahisi pia; lakini, kinyume chake, kadiri kitu kinavyokuwa juu yetu, ndivyo kinavyokuwa kisichoeleweka zaidi, na ndivyo kinasababisha mshangao mkubwa zaidi ndani yetu."[1720]

Yohana Krisostomo: "Kwamba Mungu anajali si kwa wote kwa ujumla tu, bali pia kwa kila (mtu) binafsi, kunaweza kusikika kutoka Kwake Mwenyewe anaposema: 'Si *mapenzi ya Baba yenu aliye mbinguni hata mmoja wa wadogo hawa apotee*' (Mathayo 18:14), akimaanisha wale wanaomwamini. Hakika, Anatamani hata wale wasioamini katika Yeye waokolewe, wakiwa wamefanya toba na kuamini (kwake), kama Paulo anavyosema pia: *'Ambaye anataka watu wote waokolewe na kufikia kumjua kweli*' (1 Tim. 2:4); na Yeye mwenyewe aliwaambia Wayahudi: *'Sikujia kuwaita wenye haki, bali wenye dhambi waliotubu*' (Mathayo 9:13); na vivyo hivyo kupitia kwa Nabii: *'Nataka rehema, si dhabihu*' (Hosea 6:6). Hata kama, baada ya uangalizi huo wote, hawataki kutubu na kuujua ukweli, Yeye bado hawawaachii; lakini kwa kuwa wamejinyima kwa hiari maisha ya mbinguni, Yeye huwapatia, angalau, baraka zote za maisha haya ya sasa; Huamuru jua Lake lichomoze juu ya wabaya na wema, hutuma mvua juu ya wale walio haki na wasio haki, na huwapa kila kitu kingine kinachohitajika kwa kuendelea kwa maisha haya ya sasa (Mathayo 5:45). Basi, ikiwa anawajali sana maadui zake, je, atawahi kuwaacha wale wanaomwamini na kumpendeza kadiri ya

---

[1716] Barua kwa mke wa Nektarios, katika *The Works of the Holy Fathers*, X, 22.
[1717] Barua kwa Nectarius, ibid., uk. 20.
[1718] Barua za Faraja, ibid., uk. 239.
[1719] Barua kwa Eustathius Mfilozofi, ibid., uk. 5.
[1720] Mahubiri juu ya Upendo kwa Wanyonge katika *The Works of the Holy Fathers*, II, 39–40.

uwezo wao bila uangalizi wake? La, la; ni kwa ajili yao ndipo anawajali zaidi ya yote; *na*, anasema, *hata nywele za vichwa vyenu zote zimehesabiwa* (Luka 12:7)."[1721]

§119. Utunzaji wa Mungu Unapendelea Watu Waliyo Haki Zaidi ya Wote: Kutatua Shaka

1. Ingawa Mungu, kama Chanzo cha wema wote, hueneza utunzaji wake wa kibaba kwa watu wote, wawe wapi wapi, *akiiamuru jua lake lichomoze juu ya wabaya na wema kwa usawa na kutuma mvua kwa wenye haki na wasio na haki* (Mathayo 5:45); lakini, kama Mungu mwenye haki, Yeye huweka uangalizi Wake maalum kwa watu Waliyo haki. Maandiko Matakatifu yanathibitisha ukweli huu kupitia maneno na mifano mingi.

Maneno hayo ni haya:

Macho ya Bwana hutembea kote duniani ili kuimarisha wale ambao mioyo yao imejitolea kikamilifu kwake (2 Nya. 16:9).

Macho ya Bwana yako juu ya wenye haki, Na masikio yake yako makini kwa kilio chao. Lakini uso wa Bwana ni dhidi ya wale watenda mabaya, ili kufuta kumbukumbu yao kutoka duniani. Wenye haki wanalia, na Bwana anawasikia; Anawaokoa kutoka katika shida zao zote. Bwana yuko karibu na waliovunjika mioyo, na atawaponya wanyenyekevu wa roho. Mwenye haki hupata taabu nyingi, lakini Bwana humwokoa katika zote. Hutunza mifupa yake yote; hata mmoja wao hautavunjika (Zab. 33:16–21; taz. 1 Petro 3:12).

Mweke mizigo yako kwa Bwana, naye atakutegemeza. Hatawahi kumwacha mwenye haki atikiswe (Zab. 54:23; taz. 32:18–19).

Wenye haki wanastawi kama mwinano; wanakua warefu kama mwaloni wa Lebanoni. 14 Walipandwa katika nyumba ya Bwana, wanastawi katika viwanja vya Mungu wetu; 15 hata uzeeni hubaki na tunda, hukua na nguvu na kuwa mchangamfu, 16 ili kutangaza kwamba Bwana ni mwenye haki, ngome yangu, na kwamba hakuna uovu kwake (Zab. 91:13–16).

Kama vile baba anavyowahurumia watoto wake, ndivyo Bwana anavyowahurumia wale wanaomcha… *Rehema za Bwana hudumu kutoka zama hadi zama kwa wale wanaomcha, na haki yake huwafikia watoto wa watoto wao, kwa wale wanaoshika agano lake na kukumbuka amri zake ili kuzitenda* (Zab. 102:13, 17–18).

Bwana yuko karibu na wote wanaomwita, na wote wanaomwita kwa kweli. Hutimiza tamaa za wale wanaomcha; husikia kilio chao na kuwaokoa. Bwana huwalinda wote wanaompenda, lakini wote wasengenyaji atawaangamiza (Zab. 144:18–20).

Baraka ziko juu ya kichwa cha wenye haki, lakini ghasia zitanyamazisha midomo ya wabaya (Mith. 10:6).

Je, ndege wadogo wawili hawauzwi kwa peni moja? Hata hivyo, mmoja wao hataanguka ardhini bila mapenzi ya Baba yenu; na hata nywele za kichwa chenu zote zimehesabiwa (Mathayo 10:29-30).

Mtachukiwa na wote kwa ajili ya jina langu, lakini hata nywele moja ya kichwa chenu haitapotea (Luka 21:17–18).

Bwana anajua jinsi ya kuwaokoa wacha Mungu kutoka katika majaribu, na kuwaweka wasiomcha Mungu kwa hukumu siku ya hukumu, ili waadhibiwe (2 Petro 2:9).

Mambo yote hufanya kazi pamoja kwa wema kwa wale wanaompenda Mungu, walioitwa kulingana na kusudi lake (Warumi 8:28).

Kutokana na mifano mingi ya malezi maalum ya Mungu kwa waumini, tutaonyesha michache:

(a) Nuhu mwenye haki na familia yake, ambao Bwana aliwaokoa kutoka kwa maangamizi wakati wa Mafuriko ya ulimwengu (Mwanzo 7:18; 8:4);

b) Abrahamu, baba wa waumini, ambaye mkono wa kulia wa Mungu ulikuwa naye daima, ukimimarisha katikati ya majaribu yote na kumwokoa kutoka kwa majanga (Mwa. 12:1; 22:2); c) juu ya Yusufu mcha, aliyeuzwa na ndugu zake na kupelekwa Misri, na ambaye baadaye aliwakiri ndugu zake: *'Ninyi mlikusudia kuniudhi, lakini Mungu alikusudia mema'* (Mwa. 50:20);

d) Mfalme na Nabii Daudi, ambaye aliona waziwazi mkono wa Mungu juu yake, hasa wakati wa mateso yake kwa mkono wa Sauli na mwanawe Absalomu, na ambaye mara nyingi alikiri hili katika Zaburi (tazama Zab. 17:22; 26:33; 102, n.k.);

[1721] Kwa Stagarius, homilia 1, n. II, kur. 265–266 katika juz. III la Homilia za Mt. Yohane Krisostomo, iliyotafsiriwa kwa Kirusi na Chuo cha Theolojia cha St Petersburg, 1850.

e) nabii Eliya, ambaye alipatiwa kwa muujiza na kware (1 Wafalme, sura ya 17), na baadaye na malaika (sura ya 19);

f) Mitume watakatifu wote, ambao, wakihisi utunzaji maalum wa Mungu juu yao, walitoa ushuhuda: *'Hatutambuliki, lakini tunatambulika; tunachukuliwa kama wafu, lakini tazama, tuko hai; tunakaripiwa, lakini hatufi; tunahuzunika, lakini daima tunafurahi; sisi ni maskini, lakini tunawatajirisha wengi; hatuna kitu, lakini tunamiliki kila kitu* (2 Kor. 6:9–10).

2. "Lakini ikiwa, kwa kweli, inasemekana kuwa kuna malezi maalum ya Mungu kumhusu mwanadamu, na ikiwa Mungu, akiwa mwenye haki, anawajali zaidi wale walio haki kuliko wenye dhambi, kwa nini basi hatuoni uthibitisho wa hili katika maisha yenyewe? Kwa nini wenye haki mara nyingi hupata dhiki duniani, wakati wenye dhambi wanastawi na kufurahia baraka zote za furaha?" Kujibu utata huu, ambao umekuwa ukitamkwa tangu zamani na mara nyingi kurudiwa, pamoja na kile ambacho tayari tumesema (katika § 21), hebu tuchunguze zaidi:

2.1. Mara nyingi tunakosea katika hukumu zetu za watu wema na wabaya, kwa sababu tunahukumu kwa mwonekano wa nje pekee, bila kuweza kufikia undani wa mioyo yao na kujua matendo yao ya siri. Mara nyingi tunawachukulia kuwa wenye wema wale ambao huvaa tu barakoa ya utauwa na kuficha kwa ustadi maovu yao, ilhali kwa siri wanaendelea kuyafurahia kila mara; wakati sisi tunawaona kuwa wenye dhambi na waovu wale ambao, licha ya kuwa wasio na hatia, wanashtakiwa kwa uongo na wivu na nia mbaya, au ambao labda wamejiwapaka uchafu mara moja tu, kwa kupuuza, kwa kitendo fulani kinyume cha sheria kilicho wazi, na ambao tangu wakati huo wameitubu kwa dhati na kwa bidii wanaishi maisha ya utakatifu. *Bwana* peke yake *huchunguza mioyo yote na kujua mawazo yote ya akili* (1 Nya. 28:9); Yeye peke yake ndiye anayeweza kuhukumu bila kosa ni nani kweli ni mwenye haki na ni nani ni wenye dhambi.

2.2. Pia mara nyingi tunakosea katika hukumu zetu kuhusu furaha au huzuni ya majirani zetu. Tunamwita mtenda dhambi fulani 'mwenye furaha', kwa mfano, kwa sababu tu yeye ni tajiri, anafurahia heshima na utukufu, na anajirusha katika anasa. Hata hivyo, hatujui kwamba mtu huyu anaweza kuwa anavumilia majonzi makuu ya kifamilia, ambayo anayaficha tu; kwamba mtu huyu anaweza kuwa anabeba msalaba wa tamaa na maovu yake yanayomrarua roho, ambavyo vinakwamisha nguvu zake, vinamweka katika hatari ya magonjwa mbalimbali na kumleta kaburini mapema; kwamba mara nyingi anateswa na maumivu ya dhamiri, aibu, na hofu ya adhabu ya kidunia na ya milele. Kinyume chake, tunamwita mtu mwema 'mnyonge' kwa sababu tu ni maskini, hapokei heshima za kidunia, na hafurahii raha za kidunia — ilhali roho ya mtu mwema wa kweli haitamani kabisa vitu vya duniani, ambavyo, kwa hivyo, haviwezi kuwa furaha kwake; lakini furaha ya kweli kwa wenye haki iko katika ufahamu wa haki na usafi wao, katika dhamiri safi, katika furaha ya kiroho (Warumi 14:17) na katika tumaini la kupata heri ya milele baada ya kifo.

2.3. Ikiwa Mungu kwa kweli huwaruhusu watu waungu kupata majaribu duniani, ni kwa ajili ya heri yao wenyewe. Kwanza, hakuna mtu mmoja mwema aliye huru kabisa kutokana na dhambi zote (Mith. 24:16; 1 Yohana 1:8): katikati ya majaribu na huzuni, roho ya mtu mwema hutakaswa, kama *dhahabu katika tanuru* (Hik. 3:6; 1 Petro 1:6–7). Pili, dhiki na majaribu huwafanya wale walio haki kuwa na nguvu zaidi katika wema, huinua hadhi yao ya maadili, hufanya upendo wao kwa Mungu na sifa zao kuwa safi na za kujitolea zaidi, na hufunua sifa mpya ndani yao: subira, ukarimu, ujasiri na vinginevyo: *na si hivyo tu, bali tunajivunia pia mateso yetu, tukijua kwamba katika mateso huja subira, katika subira, huja utu uliothibitishwa, katika utu uliothibitishwa, huja tumaini, na tumaini halitutilii aibu* (Rum. 5:3–5); *kwa hiyo hatupotezi moyo; bali ingawa mtu wetu wa nje hupotea, mtu wetu wa ndani hufanywa upya siku baada ya siku* (2 Kor. 4:16). La tatu, dhiki na majaribu huchangia katika kuuzaa utukufu wa hapo baadaye wa waadilifu: *maana, ingawa wanahukumiwa mbele ya wanadamu, tumaini lao limejaa uhai usio na kifo. Na baada ya kuadhibiwa kidogo, watabarikiwa sana, kwa kuwa Mungu amewajaribu na kuwaona wamestahili Yeye* (Hik. 3:4–5); *maana taabu yetu nyepesi na ya muda mfupi huleta, kwa wingi usio na kipimo, utukufu wa milele* (2 Kor. 4:17).

Zaidi ya hayo, hata kama Mungu anawaruhusu waliyo haki kupata taabu na huzuni duniani, kwa malipo—

(a) kamwe hawaachi bila msaada wake, wala hawajaribu kupita kile wanachoweza kuvumilia: *tunashinikizwa pande zote, lakini hatuvunjiki; tuko katika hali mbaya, lakini hatakati tamaa; tunateswa, lakini hatuachwi; tunangushwa, lakini hatuharibiwi* (2 Kor. 4:8–9); *Mungu ni mwaminifu, ambaye hatakuacha mjaribiwe kupita mwezako, bali pamoja na majaribu atatoa pia njia ya kutoroka, ili muweze kuvumilia* (1 Kor. 10:13);

6) Hawaachi kamwe bila faraja Yake: *maana kama vile mateso ya Kristo yanavyotupita kwa wingi, ndivyo pia faraja yetu inavyotupita kwa wingi kupitia Kristo* (2 Kor. 1:5). Ndiyo maana majaribu na huzuni zinazotumwa na Mungu kwa watu wake waliyo haki hutumika kama ushuhuda wa upendo wake kwao, kama Mtume anavyosema: *'Bwana huchukua hatua kwa wale anaowapenda; huadhibu kila mwana anayemkubali.' Kama unadhibitiwa, Mungu anakutendea kama wana. Kwani ni mwana gani ambaye baba yake hamdhibiti? Lakini ikiwa mmeachwa bila mafundisho ambayo ni ya wote, basi ninyi ni watoto wa zinaa, si wana* (Ebr. 12:6–8).

2.4. Kwa upande mwingine, ikiwa Mungu mara nyingi huwapa watu wabaya zawadi za furaha ya kidunia, hili pia ni kwa kusudi jema. Kupitia baraka Zake kwa wenye dhambi, wale wanaopinga mapenzi Yake, Anataka kupasha joto mioyo yao iliyoganda, kuwagusa kwa upendo Wake wa kibaba na kuwavutia Kwake, *kushinda uovu kwa wema* (Warumi 12:21), kuamsha ndani yao roho ya toba (Warumi 2:4), kuwatoa katika vilindi vya maovu na kuwaweka kwenye njia ya wema (2 Petro 3:9; Methali 25:22; Rom. 12:20). Na wakosaji wasiposikiliza sauti hii ya upole inayowaita waongoke, wasijitahidi kutumia baraka za Mungu kama njia ya wokovu wao, na wakabaki katika *uovu—kupitia upinzani wenu wenyewe na mioyo isiyotubu, wewe mwenyewe unakusanya ghadhabu juu yako mwenyewe kwa ajili ya siku ya ghadhabu na ufunuo wa hukumu ya haki ya Mungu* (Rum. 2:5).

2.5. Ni lazima ikumbukwe kwamba masaibu ambayo waadilifu hupitia mara nyingi hutegemea watu, dhuluma na uovu wao; kama vile hali za bahati za wenye dhambi pia hutegemea watu, wema wao, upendeleo na sababu zinazofanana. Kwa hivyo, uhuru wa mwanadamu unafanya kazi hapa. Lakini Mungu, kama vile ambavyo kwa ujumla haizuizi uhuru wa viumbe vyake, ndivyo pia hawezi wala hataki kuuzuia katika jambo hili; kama vile ambavyo kwa ujumla huwaruhusu watu kufanya uovu, ndivyo, kwa mahususi, anawaruhusu kutenda aina hii ya uovu, ambayo kwao humatesa wa haki isivyo haki na kuwapendelea wenye dhambi. Ndiyo hasa sababu Mwokozi aliwaambia wanafunzi wake: *'Ulimwengu ukiwachukia ninyi, mjue ya kuwa ulinichukia mimi kabla ya kuwachukia ninyi. Kama mngekuwa wa ulimwengu, ulimwengu ungelipenda lililo lenyewe; lakini kwa kuwa ninyi si wa ulimwengu, bali nimewachagua ninyi kutoka ulimwenguni, ndiyo maana ulimwengu unawachukia. Kumbukeni neno nililowaambia: 'Mtumwa si mkuu kuliko bwana wake.' Wakinitesa mimi, watawatesa ninyi pia* (Yohana 15:18–20). Ndiyo maana Mtume alitabiri: *'Wote wanaotaka kuishi maisha ya kimaungu katika Kristo Yesu watateswa*' (2 Tim. 3:12). Hili ni jambo la kutarajiwa tu: ulimwengu, ambao umeketi katika uovu, hauwezi kuwapenda watoto wa nuru, yaani wenye haki, bila kuwasumbua. Mungu hutengeneza tu, kadiri iwezekanavyo, wema fulani kwa ajili ya wenye haki kutokana na uovu huu ambao wenye dhambi mara nyingi huwapelekea.[1722]

2.6. Haya maisha ya sasa ni wakati wa bidii: wenye haki na wenye dhambi bado wanafanya kazi hapa, wengine kwa njia moja, wengine kwa njia nyingine, na bado hawajakamilisha mbio zao. Kwa hiyo, thawabu yao haipaswi kuwa hapa, bali ni baada tu ya bidii zao kumalizika. Malipo haya ya haki kabisa yatakuja katika uzima ujao, uzima baada ya kaburi, ambapo *wenye haki watang'aa kama jua katika Ufalme wa Baba yao* (Mathayo 13:43), na wenye dhambi watatupwa *katika moto wa milele uliotayarishwa kwa ajili ya shetani na malaika wake* (Mathayo 25:41). 'Kwa kuwa Ufalme wa Mungu umefunuliwa kwetu,' anasema Mtakatifu Yohane Krisostomo, 'na thawabu katika uzima ujao imeonyeshwa, hakuna tena haja ya kuuliza kwa nini wenye haki hupata mateso hapa, ilhali waovu wanaishi kwa raha. Kwa maana kama thawabu inayolingana na haki za kila mtu inamsubiri kila mtu huko, kwa nini tushughulikie matukio hapa, iwe ya furaha au ya huzuni? Kupitia majaribu haya, Mungu huwafunza wale wanaomtii, kana kwamba ni wapigaji mieleka mashujaa; huku akiwafunza kwanza wale dhaifu, wavivu, na wasioweza kuvumilia jambo gumu lolote, kutenda matendo mema."[1723]

2.7. Mwisho, inajulikana vyema kwamba si wale wote waliyo haki duniani ndio wahitaji, wala si wakati wote; kinyume chake, mara nyingi hufurahia baraka za maisha, na *nyumba za waumini hubarikiwa* waziwazi na Mungu (Mith. 3:33). Vilevile, si waasi wote hufanikiwa hapa, wala hawafanyi hivyo kila wakati;

[1722] 'Si jambo geni kwa wenye haki kuachwa mikononi mwa waovu—si kwa ajili ya utukufu wa waovu, bali ili kuwajaribu wenye haki. Na ingawa, kulingana na Maandiko, *akipiga kwa kiboko ghafla, anadhihaki mateso ya wasio na hatia* (Ayubu 9:23), hadi rehema za Mungu na hazina kuu zilizotayarishwa kwa wote wawili zifunuliwe kwa wakati ufaao, ambapo neno, tendo na wazo vitafunguliwa kwenye mizani ya haki ya Mungu" *(Gregory Mtheolojia,* Sifa kwa Athanasius Mkuu, katika *The Works of the Holy Fathers*, II, 190).

[1723] Kwa Stagira, homilia 1, II, 16, uk. 278 katika jilid. III la Homilia *za Mt. Yohane Krisostomo,* tafsiri ya Kirusi.

badala yake, mara nyingi huteseka kwa dhambi zao wenyewe (Hik. 11:17), mara nyingi huvumilia adhabu inayostahili mikononi mwa wanadamu, na *laana ya Bwana* mara nyingi huhisiwa waziwazi na wote *katika nyumba za waovu* (Mithali 3:33). Na kuna sababu za hili pia. 'Hata hivyo, ikiwa kinyume chake hutokea mara nyingi,' anaendelea Mtakatifu Yohane Krisostomo, 'ikiwa watu wengi waliyo haki wanaishi kwa amani na heshima, ilhali waovu wanaishi kwa aibu na taabu kuu, basi hili linakanusha pingamizi lililotolewa dhidi yetu hapo awali, ambalo nguvu yake ilikuwa katika ukweli kwamba waliyo haki wanateseka hapa, ilhali waovu wanafurahia furaha tele. Lakini ikiwa tunataka kulitatua hili pia (yaani, kwa nini hata hapa wenye haki wakati mwingine huwa na furaha ilhali wabaya wanateseka), nitasema kwamba Mungu huandaa ustawi wetu kwa njia tofauti; hata hivyo, kwa kuwa njia zake hazikosi, Yeye huweka njia nyingi za wokovu. Kwa kuwa wengi hawataki kukubali mafundisho kuhusu maisha ya baada ya kifo na ufufuo, Yeye huonyesha hapa, kwa kiasi kidogo, dalili ya hukumu, yaani, kwa kuadhibu waovu na kuwapa thawabu wema. Hili litatimia kikamilifu katika hukumu ya baadaye, lakini linatimia kwa kiasi hapa na sasa, ili wale ambao wamejikabidhi kwa dhambi kwa sababu ya mbali ya hukumu hiyo waweze angalau kurejea katika fikra zao kwa yale yanayotokea kwa sasa. Kama hakuna miongoni mwa wabaya angeadhibiwa kabisa hapa, na hakuna miongoni mwa wema angepokea thawabu, basi wengi wa wale wasioamini katika mafundisho ya ufufuo wangegeuka kutoka kwa wema, wakiuona kama chanzo cha uovu, huku wakipenda dhambi kama chanzo cha wema; Kwa upande mwingine, kama kila mtu hapa angepokea thawabu yake inayostahili, wangefikiri kwamba mafundisho ya Hukumu ya Mwisho ni ya ziada na ya uongo. Kwa hiyo, ili mafundisho haya yasitiliwe shaka, na ili umati mkubwa wa wasio na maarifa wasizidi kuwa wabaya kwa kupuuza, Mungu hata hapa huadhibu wengi wa wenye dhambi na kuwatunuku wengine wa wacha Mungu; na kwa kutofanya hivi kwa kila mtu, Yeye anathibitisha fundisho la Hukumu ya Mwisho; wakati kwa kuadhibu wengine kabla ya Hukumu ya Mwisho, Yeye huamsha wale waliolala usingizi mzito. Kwa sababu ya adhabu inayowapata wabaya, wengi wanarekebika kwa hofu kwamba jambo lile lile linaweza kuwapata; na kwa sababu si kila mtu hapa hupokea anachostahili, wengi bila kukusudia huanza kufikiri kwamba hili (liwazo kamili) limeahirishwa hadi wakati mwingine. Mungu mwenye haki hakika hangewaruhusu watu wengi wabaya kuondoka katika maisha haya bila kuadhibiwa, wala wema kuvumilia masaibu yasiyo na hesabu, kama asingekuwa ameandaa hali tofauti kwa wote katika enzi ijayo. Ndiyo maana haadhibi na kuzawadia si kila mtu, bali baadhi tu."[1724]

§ 120. Njia Ambazo Mungu Huwatunza Wanadamu na Mpito Kuelekea Sehemu Inayofuata

Njia ambazo Mungu huwatunza wanadamu ni nyingi na za aina mbalimbali; lakini zote huangukia katika makundi makuu mawili, mojawapo ikaitwa njia ya asili, na nyingine njia ya kimuujiza.

Utunzaji wa kawaida wa Mungu kwa wanadamu unahusisha kuwaokoa, kuwasaidia katika matendo mema, na kuwaongoza kuelekea kusudi kuu la kuwepo kwao kwa njia za kawaida; yaani, kupitia nguvu na sheria zilizomo katika asili ya mwanadamu mwenyewe na katika ulimwengu wa nje, na kupitia mtiririko wa kawaida wa matukio na mazingira duniani. Kwa mfano:

(a) *kwa kututumia mvua kutoka mbinguni na nyakati za mavuno, na kujaza mioyo yetu chakula na furaha* (Matendo 14:17);

(b) anapotuelekeza katika njia ya ukweli na wema kupitia dhamiri yetu—kama ilivyo kwa Wapagani, *wanaoonyesha kwamba mahitaji ya sheria yameandikwa mioyoni mwao, dhamiri yao na mawazo yao yakishuhudia* (Warumi 2:15)—au kupitia sheria za kiraia (Mith. 8:15) na kupitia watawala, ambao *si kitu kingine isipokuwa watumishi wa Mungu, kwa ajili ya mema yenu*; *naye ni mtumishi wa Mungu, mwangamizi wa kuadhibu wale wanaotenda maovu* (Rum. 13:3–6);

c) anapotuzuia kufanya maovu kwa kuondoa fursa za kuhatia dhambi, kama ilivyoonekana katika mfano wa Sauli (1 Sam. 19:11), au kwa kuweka nguvu kuu dhidi ya jitihada zetu zisizo za kisheria, kama alivyofanya kwa Absalomu (2 Sam. 18);

[1724] Ibid., uk. 279–280; taz. *Gregory Mtheolojia,* Homilia juu ya Upendo kwa Wanyonge, katika *Kazi za Mababa Watakatifu*, II, 36. Kwa kweli, swali la kwa nini wenye haki mara nyingi hupata umaskini ilhali wenye dhambi hufanikiwa limejadiliwa na Mababa wengi wa Kanisa. Tazama, kwa mfano: *Ambrose,* *Officium* 1, uk. 12; *Titus wa Boston*, *Contra Manicheus*, Kitabu II; *Theodoret*, *Maoni juu ya Vitabu Vitano vya Mwisho kuhusu Utunzaji wa Kimungu*; *Augustine*, *Maoni juu ya Zaburi* 36 na 136; *Salvian,* *Kuhusu Utunzaji wa Kimungu*; *Julian African,* Kitabu cha II kuhusu Sehemu za Sheria ya Kimungu; *Cyril wa Alexandria,* Dhidi ya Julian, Kitabu cha III; *Nemesius,* Kuhusu Asili ya Mwanadamu, Sura ya 44.

d) anapowaadhibu wenye dhambi kwa njia ya kawaida, ili kuwafanya watambue na kuwasahihisha (1 Kor. 11:32), au ili adhabu yao iwe funzo kwa wengine kuwafanya watambue na kuwasahihisha (2 Pet. 2:6); e) anapotayarisha mazingira ili matokeo mema kwa watu yatoke kutokana na matendo maovu, mfano wake ukipatikana katika hadithi ya Yosefu (Mwa. 50:20).

Utunzaji wa kimungu usio wa kawaida kwa wanadamu hutokea wakati Bwana, anayetuwajali, anatumia njia zisizo za kawaida na za miujiza kwa ajili ya mema yetu. Hivyo, Alimhimini kwa muujiza mjane maskini wa Sarefathi wakati wa njaa ya miaka miwili; alimwonyesha kwa muujiza afisa wa Kishamari Naamani ukoma; aliwaokoa kwa muujiza vijana watatu katika tanuru ya Babeli; alimwondoa kwa muujiza Mtume Petro gerezani; alimgeuza Sauli kwa muujiza kuwa Mkristo; na kadhalika na kadhalika. Lakini mbali na mifano hii maalum ya utunzaji wa kimungu usio wa kawaida wa Mungu kwa wanadamu—ambayo ni mingi na ya aina mbalimbali—aina hii pia inajumuisha, hasa, wigo mzima wa matendo ya kimungu yasiyo ya kawaida ya utunzaji ambayo Bwana ameyatenda na anaendelea kuyatenda, hasa kama Mkombozi wa jamii ya wanadamu kwa ujumla, na ambayo yatakuwa mada ya sehemu inayofuata ya risala yetu.

§ 121. Matumizi ya kimaadili ya mafundisho

1. Hatima ya falme za duniani iko mkononi mwa Mwenyezi. Yeye *huibariki* mataifa *kwa amani* (Zab. 28:11), huwapa neema za dunia, huainua na kuwafanya wawe na heshima mataifa yanapowatii sheria Yake; Pia huwatuma majanga, huwanyenyekeza na hata *kuangamiza mataifa* (Zab. 43:3) wanapomkosea uaminifu na kujitoa kwa uovu (Yer. 18:6–10). Kutokana na hili, kuna masomo matatu muhimu kwa kila taifa:

(a) kwanza kabisa, ni kujitahidi kumfurahisha Mungu kupitia imani ya kweli na matendo mema: kwa maana Yeye *huwahukumu mataifa* (Zab. 66:5; 95:10), na *atamlipa kila mtu kulingana na matendo yake* (Rum. 2:6) — ndiyo maana Mwenye Hekima, kwamba ni *haki ndiyo inainua taifa, ilhali uasi huleta aibu kwa mataifa* (Mith. 14:34);

b) kutawala mafanikio yao yote ya kweli katika nyanja mbalimbali za maisha ya umma, ustawi wao, mafanikio, utukufu na hali zote za furaha si kwao wenyewe bali kwa Mungu (Zab. 126:11), na kumshukuru Yeye, wakisema kwa sauti pamoja na Mwandishi wa Zaburi: *'Sisi si sisi, Ee Bwana, sisi si sisi, bali jina lako litukuzwe, kwa ajili ya rehema zako, kwa ajili ya kweli yako'* (Zab. 113:9);

c) katika nyakati za maafa au hatari ya umma, kwanza kabisa kumgeukia Yeye kwa maombi ya dhati ya rehema na msaada, na kujitahidi kupata neema Yake kupitia toba ya dhati kwa dhambi na marekebisho ya tabia ya mtu.

2. Katika kutawala falme za dunia, Aliye Juu Zaidi Yeye Mwenyewe huwateua wafalme juu yake, huwapa nguvu na mamlaka wateule wake kupitia upako wa sakramenti, na huwavika heshima na utukufu kwa ajili ya wema wa watu. Hivyo basi, ni wajibu wa kila mwana wa taifa:

a) kumheshimu Mfalme wake kama Aliyepakwa mafuta wa Mungu (Zab. 104:15; taz. Kut. 22:28);

b) kumpenda kama Baba wa wote, aliyepewa na Aliye Juu Zaidi kwa familia kuu ya taifa, na anayebeba jukumu la kujali furaha ya kila mmoja;

c) kumtii kama mtu aliyepewa mamlaka kutoka juu, na kama mtu anayetawala na kuongozwa katika amri zake za kifalme na Mungu mwenyewe (Mith. 8:15; 21:1); d) kumwombea Mfalme, ili Bwana ampe, kwa ajili ya furaha ya watawala wake, afya na wokovu, mafanikio katika jitihada zote njema, na ushindi na ushindi dhidi ya maadui zake, na kwamba ampe miaka mingi (1 Tim. 2:1).

3. Kupitia wafalme, kama waliotiwa mafuta wake, Mungu huwatuma mamlaka zote za chini kwa mataifa. Hivyo basi, ni wajibu wa kila raia:

a) kutii *mamlaka yote ya kibinadamu, kwa ajili ya Bwana* (1 Petro 2:13) — kwa maana *yeye amiyekataa mamlaka*, *amekataa amri ya Mungu* (Warumi 13:2);

b) *kumrudishia kila mtu haki yake: kwa yeye anayehitaji ushuru, ushuru; kwa yeye anayehitaji kodi, kodi; kwa yeye anayehitaji heshima, heshima; kwa yeye anayehitaji utukufu, utukufu* (7); na

c) *kuombea wafalme na wote walio mamlakani, ili tuweze kuishi maisha tulivu na ya amani katika uchaji Mungu wote na utakatifu* (1 Tim. 2:2).

4. Hatima ya kila mmoja wetu pia iko mkononi mwake wa kulia wa Mwenyezi. Yeye *huua na kuamsha, hushusha kaburini na kuinua;* Yeye *hufanya maskini na kutajirisha, hushusha na kuinua* (1 Sam. 2:6–8). Na kwa hiyo,

a) hata kama mambo yetu yanakwenda vizuri, tusijivune, kwa maana chochote tunachomiliki si chetu, bali kinategemea utunzaji wa Mungu, ambaye, baada ya kutupatia baraka hizi, anaweza pia kuziondoa tena (1 Kor. 4:7; Yakobo 1:17);

b) kama majanga yatatukumba, tusikate tamaa: kwani hata majanga hutumwa kwetu na Utunzaji, ambao ni mwenye hekima yote na wema wote, na ambao huupima kulingana na nguvu zetu (1 Kor. 10:13), na huuelekeza kwa manufaa yetu ya maadili (1 Pet. 1:6–7; Rum. 5:3–5);

c) tuweze kumtegemea Mungu daima na katika mambo yote, tukimshukuru kwa nyakati za furaha kwa rehema na fadhili zake zote, na katika nyakati za taabu tukitafuta msaada na upatanisho wake.

5. Ingawa anawatunza watu wote, Bwana *huwapenda wacha wake* hasa (Zab. 145:8), na ni juu yao zaidi ya wote *ndipo* anapowapa *rehema zake za ajabu*; huwalinda *kama mwana wa jicho lake* (Zab. 16:7–8) — hili na liwe kichocheo kwa kila mmoja wetu kujikinga dhidi ya dhambi na *kujizoeza katika uchaji-Mungu* (1 Tim. 4:7), ili sisi pia tuhesabiwe miongoni mwa wateule wa Mungu, ambao kwa ajili yao *mambo yote hufanya kazi pamoja kwa ajili ya wema* (Rum. 8:28).